

تفسیر خیر کثیر

پستو ترجمہ

تفسیر ابن کثیر

تصنیف
حافظہ عابد الہیہ صاحبہ
الترجمہ ۱۳۶۶ھ ہجری

مستخرج من
مولانا شاہ فیصل علی صاحبہ
اصناف مشکوٰۃ

مکتبہ المدینہ

تفسیر خیر کثیر

بشتو ترجمہ

تفسیر ابن کثیر

مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴
هجری

مترجمین: مولانا شاہ فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم،
وعبد الکریم صدیقی وقاری امیر نواز

جلد نمبر ۲

تشمیلات از شاہ فیصل

- ① د قرآنی آیاتونو تکی پہ تکی اور روانہ ترجمہ
- ② دا حادیثو تخریج
- ③ د فقہی مسئلو کنبی مسلک حنفی وضاحت
- ④ مناسب عنوانات ورکول

خورو تکی

فیصل کتب خانہ محلہ جنگی پینور

موبائل نمبر ۹۱۸۳۵۰۹۱۹۰۳۲۱۹

د چهاب حقوق صرف ناشر سره محفوظ دي

د کتاب نوم : تفسير خير كثير ترجمه تفسير ابن كثير

مؤلف: حافظ عماد الدين اسماعيل بن عمر بن ابن كثير الدمشقي المتوفى ۷۷۴

هجري

خوړونكي : فيصل كتب خانہ محلہ جنگی

موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د ملاویدو پټي: د فيصل كتب خانې نه سوا

مکتبه روغانبول جلال آباد

مکتبه رحیمی خوست

نعت كتب خانہ كابل

انتشارات علامه تفتازانی هرات وكابل

صداقت كتب خانہ قندهار وكابل

قدرت كتاب فروشی كابل بنسار

علمی كتب خانہ كمر دیز

مکتبه علمیه اکوړه ختک

دینی كتب خانہ تیمر کوره

فلاح كتب خانہ جلال آباد

مکتبه فریدی خوست

دیوبند كتب خانہ خوست

جدید رشیدیة كتب خانہ كابل

مکتبه خواجه عبدالله انصاری غزنی

مکتبه نعمانیة غزنی

مکتبه رحمانیة قندهار

امیر حمزه كتب خانہ قندهار

۱۴	د مرگ په وخت کېنې د الله نه بڼه امید	۳	د الله ﷻ لار کېنې دې د خوښې څیز صدقه کړې شي
۱۴	يو حديث او د هغې په مفهوم کېنې درې اقوال	۳	د ایت په نزول د ابو طلحه رضي الله عنه باغ صدقه کول
۱۴	د فرقه بندنې ممانعت او د جېل نه مراد	۳	د عمر رضي الله عنه په ایت عمل کول
۱۴	د قول ثانی دلائل د شپږو خبرو پیژندل	۳	د عبدالله بن عمر رضي الله عنه په ایت عمل
۱۵	په امت محمدی کېنې درې او یا ډلې جوړیدل	۴	د یهودو سوالونه او د نبی علیه السلام جوابونه
۱۵	د غزوه حنین په موقع د انصارو د کمال	۵	د ایت په شان نزول کېنې بل روایت
۱۵	په انصارو کېنې بیا زړه دشمنی تازه	۵	په سابقه ایت او دې کېنې مناسبت
۱۶	د ایت د شان نزول یو بل روایت	۵	په شریعتونو کېنې فروعی اختلافات شته
۱۷	د جماعت نه څوک مراد دې؟	۶	د یهودیانو په دین ابراهیمی باندې دعوی
۱۷	د امر بالمعروف درې درجې	۶	په دین ابراهیمی څوک قائم دی؟
۱۷	د امر بالمعروف نه کولو وعید	۶	په مخ د زمکې اولنی عبادتخانه
۱۷	دین کېنې اختلاف کول د جهنم سبب دې	۷	د بیت الله او بیت المقدس تاریخ بناء
۱۸	د نفسانی خواهشاتو تابع جومات باره کېنې	۷	د کورونو په اعتبار سره خانه کعبه اوله نه ده
۱۸	د قیامت په ورځ به جنتیان او جهنمیان	۷	د اولنی کور به حق کېنې د سدی قول
۱۸	د قیامت په ورځ به جنتیان او جهنمیان ...	۷	مکې ته بکه ولی وائی؟
۱۸	د تورو او سپینو مخونو خاوندان به	۷	د مکې نور نومونه
۱۸	د الله تعالی د گټرو صفاتو بیان	۷	په مسجد حرام کېنې ښکاره نښې
۱۹	امت محمدیه د ټولو امتونو نه بهتر دې	۸	د بیانات تفسیر
۲۰	امر بالمعروف کونکې ټولو کېنې افضل دې	۸	د نبی ﷺ مکې سره مینه
۲۰	بهرینه زمانه	۸	د امن بله معنی
۲۰	د بهترین امت کیدو یوه بله وجه	۸	د حج فرضیت
۲۰	د دې امت د فضیلت نور وجوهات	۸	د حج یو ځل فرضیت
۲۰	رسول الله ﷺ اعجاز	۹	د سبیل مطلب
۲۰	عسی رضي الله عنه باندې د دې امت فضیلت ښکاره کول	۹	د حج په ادا کولو کېنې تلوار کول
۲۱	د امت محمدی او یا زره کسان بی حسا	۹	د طاقت نه کوم طاقت مراد دې؟
۲۱	د امت محمدی ډیر کسان به بی حساب جنت	۹	د حج نه انکار کفر دې
۲۱	د ثوبان رضي الله عنه د حمص امیر ته حدیث بیانول	۱۰	د فرض حج نه کولو وعید
۲۱	په ټولو حنتیانو کېنې د دې امت زیادت	۱۰	د یهودیانو د اسلام د دین نه انکار
۲۲	جادو منتر نه کول او صرف په الله	۱۱	د اهل کتاب خبرې منل گمراهی ده
۲۲	په کومو صفاتو موصوف خلق به جنت	۱۱	د ټولو نه افضل ایماندار
۲۳	نبی کریم ﷺ سره د امت باره کېنې د الله وعده	۱۳	د الله ﷻ د اطاعت مفهوم
۲۳	دا خبره په بل روایت سره	۱۳	د ژبې د حفاظت اهمیت
۲۳	د الله په لپو سره د امت محمدی کسان	۱۳	د ایت په نسخ کېنې دوه قولونه
۲۳	د دې تائید دپاره بل روایت	۱۳	د مرگ په وخت کېنې د الله نه بڼه گمان ساتل

۲۳	خلور راکهه کسان جنت ته بی حسابہ داخلیدل	۱۳	الله بنده سره دهغه د گمان مطابق معامله کوی
۳۳	صحابو ته د بدر د فتح احسان وریادول	۲۴	بی حسابہ جنت ته د داخلیدونکو بل شمیر
۳۴	په جنگ یرموک کښې د مسلمانانو فتح	۲۴	د بی حسابہ جنت ته تلونکو د ډیروالی تشبه.....
۳۴	مقام بدر ته بدر وئیلی وائی؟	۲۴	د جنتیانو په شپږ شلو صفونو کښې به مونږ.....
۳۴	دالله نه د ویرې حکم	۲۵	د مترجم دعا
۳۲	فرشتې په کوم جنگ کښې نازلې شوې وې؟	۲۵	جنت ته به ډولو نه وړاندې امت محمدیه داخلیرې
۳۲	د فرشتو نښې	۲۵	ترخوچه زما امت جنت ته داخل نشی په نورو امتو.....
۳۲	د فرشتو د راتلو په زیری کښې فائده	۲۵	د بحث خاتمه
۳۷	د جهاد حکمتونه	۲۵	د حافظ ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ امت ته نصیحت
۳۷	نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندې عتاب	۲۲	د اهل کتابو مذمت
۳۷	د ایت شان نزول	۲۲	د ایماندارو غلبه او د یهودو ذلت
۳۷	د ایت په شان نزول کښې بل روایت	۲۲	د حبل نه څه مراد دې؟
۳۹	د سود حرمت	۲۷	اهل کتاب او اهل محمد برابر نه دی
۳۹	د جنت پلنوالی	۲۷	د ایت په شان نزول کښې یو روایت
۴۰	د جنت الفردوس فضیلت	۲۷	د ایت په شان نزول کښې دویم روایت
۴۰	د هرقل په نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندې سوال	۲۸	د اهل کتابو مومنانو صفات
۴۰	د جملي دوه مطلبونه	۲۸	الله د مومن عمل نه ضائع کوی
۴۰	د مومنانو بندگانو صفات	۲۹	کافران د مسلمانانو دوستان نشی کیدی
۴۰	د غصې برداشت کولو کښې حدیث قدسی	۳۰	هر نبی سره دوه ملگری
۴۱	غصه برداشت کولو د عذاب نه د بچ کیدل دی	۳۰	د بطانه په لفظ د عمر رضی اللہ عنہ استدلال
۴۱	پهلوان څوک دې؟	۳۰	ذمی ته خاص عهده ورکول جائز نه ده
۴۱	مونږ ته د وارث مال د خپل مال نه زیات.....	۳۰	د یو حدیث مفهوم د حسن بصری رضی اللہ عنہ په نیز
۴۱	حقیقی پهلوان	۳۰	د حافظ ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ تردید
۴۱	مفلس څوک دې؟	۳۰	کافران د مسلمانانو دشمنان دی
۴۱	یو صحابی رضی اللہ عنہ ته د غصې نه کولو نصیحت	۳۱	کافران مسلمانانو سره محبت نه کوی
۴۱	د غصې لرې کولو علاج	۳۱	کافرانو د نفاق لار اختیار کړې ده
۴۲	د غصې لرې کولو دپاره اودس کول	۳۱	کافران د مسلمانانو په خوشحالی خفه کیږی
۴۲	غصه برداشت کول د جهنم نه ازادی ده	۳۲	د جنگ بدر بدلې اخستو دپاره د کافرانو تیاری
۴۲	غصه برداشت کول د امن سبب دې	۳۲	د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د صحابو سره مشوره
۴۲	د حافظ ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ تبصره	۳۲	د مدینې نه بهر ته د وتو فیصله
۴۲	درې قیمتی خبرې	۳۳	د عبداللہ بن ابی واپس کیدل
۴۲	د درجو او چتونکی اعمال	۳۳	په میدان احمد کښې د جنگ نقشه برابرول
۴۲	د قیامت په ورځ اعلان	۳۳	د جنگ انتظامات کول
۴۲	بیا بیا گناه کول او توبه ویستل	۳۳	د قبریشو جنگ دپاره راوتل

۴۳	دنبی کریم ﷺ پہ صحت کنبی روحانی ترقی	۳۳	د جنگ شروع پہ کومہ ورخ وہ
۴۳	د جنت آبادی	۳۳	د مسلمانانو د دوو قبیلو بزدلی
۵۲	دانس بن نضر ﷺ شجاعت	۴۳	د گناہ معاف کولو طریقہ
۵۲	دانس بن نضر ﷺ شہادت	۴۳	د جنت اتہ دروازوې چاته بیرته کیږی؟
۵۲	د حضرت عثمان ﷺ مقام او مرتبه	۴۳	د گناھونو معاف کیدل
۵۷	د رسول الله ﷺ مسلمانان رابلل	۴۴	د حافظ ﷺ تبصره
۵۷	د طلحه ﷺ شجاعت	۴۴	د مترجم دعا
۵۷	د نبی کریم ﷺ محافظین فرشتی	۴۴	د شیطان هلاکت په څه دی؟
۵۸	په رسول الله ﷺ باندي خان قربانونکی	۴۴	شیطان ته د الله قسم
۵۸	د ابی بن خلف دنبی کریم ﷺ د لاسه قتل کیدل	۴۴	د گناه نه پس توبه او باسه
۵۸	هم دا واقعه په بل روایت	۴۴	توبه الله ته ویستل دی
۵۸	د ابن بن خلف د مرداریدو ځانی	۴۴	د اصرار نه کولو مطلب
۵۸	د الله د غضب دوه مستحق کسان	۴۴	څوک په گناه اصرار کونکی نه دی؟
۵۸	د رسول الله ﷺ غابونه چا شهیدان کری وو؟	۴۲	ازمائشونه په ټولو امتونو راغلی دی
۵۹	د سعد بن ابی وقاص ﷺ خواهش	۴۲	د قرآن پاک درې صفتونه
۵۹	د رسول الله ﷺ خیری	۴۲	مسلمانانو ته تسلی
۵۹	د رسول الله ﷺ د الله په حفاظت کنبی	۴۸	د نبی کریم ﷺ د وفات یا قتل په صورت.....
۵۹	د امام واقدی راثی	۴۹	د نبی کریم ﷺ په وفات د ابو بکر ﷺ تقریر
۵۹	د ابو طلحه ﷺ بهادری	۴۹	د حضرت علی ﷺ قیمتی خبری
۵۹	د ابو عبیده ﷺ د نبی ﷺ سره عشق	۴۹	د مرگ وخت مقرر دی
۵۹	د ابو عبیده ﷺ د نبی ﷺ سره عشق	۵۰	د بزدلی ممانعت
۲۰	د نبی کریم ﷺ په زخم ایره پورې کول	۵۰	په دریاب د صحابو اسونه ورگډیدل
۲۰	د غمونو نه څه مراد دی؟	۵۰	د دنیا او د آخرت طلبکار
۲۱	د پرکالی تفسیر	۵۰	د ریینون معانی
۲۲	د پرکالی دوه قسمونه	۵۰	د ایت په مفهوم کنبی دوه اقوال
۲۲	د احد په ورځ په مؤمنانو پرکالی	۵۱	د دنیا او آخرت بدله
۲۲	د مؤمنانو د منافقاتو د زړونو حالات	۵۲	د کافرانو د تابعداری نه ممانعت
۲۲	په مؤمنانو پرکالی راتلل	۵۲	د امت محمدی پنځه خصوصیات
۲۲	په عثمان ﷺ اعتراضونه او د هغې جوابونه	۵۳	د امت محمدی څلور فضیلتونه
۲۴	مؤمنان د فاسدو عقیدو ساتلو نه منع کول	۵۳	د نبی کریم ﷺ پنځه خصوصیات
۲۴	د منافقانو د باطلې عقیدې تردید	۵۳	د جنگ احد واقعات
۲۴	شهادت د الله د مغفرت او رحمت سبب دی	۵۴	د جنگ احد واقعه د عبدالله بن عباس ﷺ روایت
۲۴	په صورت کنبی الله تعالی ته پش کیدل	۵۴	د ابن مسعود ﷺ په روایت سره د احد د جنگ واقعه
۲۵	د نبی په امت باندي مهربانی	۵۵	د حمزه ﷺ شهادت

۷۵	د عربی قاعده	۵۵	د ابوسفیان اعلان
۷۵	د نبی کریم ﷺ صفات	۵۲	د حدیفه ﷺ د پلار شهادت
	د فظا معنی	۵۲	د بعضو مسلمانانو په وجه فتح په.....
۷۴	د جنگ احد مصیبت	۲۵	د ایت مفهوم
۷۴	د احد شهیدان د بدر د قیدیانو د رهانی.....	۲۵	د نبی کریم ﷺ صفتونه په اسمانی کتابونو کښې
۷۴	د بدر د فدې په بدله کښې اویا شهیدان	۲۵	مخلوق سره د نیکی حکم
۷۵	د ایت دوه مطلبه	۲۵	د مشورې حکم
۷۵	د احد په جنگ کښې حکمتونه	۲۵	د نبی کریم ﷺ صحابه کرامو سره مشورې
۷۵	د منافقانو د وینا دوه مطلبه	۲۲	د مشورې حکمی حیثیت
۷۵	د لارنه د عبدالله بن ابی واپس کیدل	۲۲	مشوره ورکونکې امین دې
۷۷	د بئرمعونه د شهیدانو واقعه	۲۸	نبی صادق او امین دې
۷۸	شهیدان په دنیا ته د واپس راتلو تمنا کوی	۲۸	د ایت شان نزول
۷۸	هیڅ جنتی دنیا ته واپس تلل نه غواړی خو:	۲۸	د منافقانو د تهمت لگول
۷۸	د جابر ﷺ پلار ته د الله تعالی خطاب	۲۸	د خیانت یو بل صورت
۷۸	د شهیدان په تمنا سره د آیاتونو نازلیدل	۲۸	د ایت دویم تفسیر
۷۹	د جابر ﷺ د پلار په خواهش آیاتونه نازلیدل	۲۸	د ایت بل شان نزول
۷۹	د احادیثو په مینځ کښې تطبیق	۲۸	خائن دپاره سخت عذاب دې
۷۹	د حدیث په روایت کښې درې جلیل القدر..	۲۸	گاونډی سره خیانت
۸۰	د شهیدانو د وجه	۲۹	د حاکم د خیانت خیزونه
۸۰	د جنگ احد نه پس سمدستی بیا د جنگ ..	۲۹	د خیانتگر نه د رسول الله ﷺ براءت
۸۱	پورتنی واقعه په بل روایت سره	۲۹	هم دا حدیث په بل سند سره
۸۱	د جابر ﷺ ته په جهاد کښې د شرکت اجازت	۲۹	د حاکمانو څه اخستل خیانت دې
۸۱	د صحابو جانثاری	۲۹	معاذ بن جبل ﷺ ته نصیحت
۸۱	د حضرت زبیر ﷺ د جهاد دپاره تیاریدل	۷۰	د خیانت شوی خیز سره میدان حشرته راتلل
۸۲	د رسول الله ﷺ ترغیب	۷۰	دیو صحابی ﷺ د عامل جوړیدو نه ویریدل
۸۲	حمراء الاسد ته رسیدل	۷۰	د خیانت په وجه عذاب قبر
۸۲	د ابو سفیان په مسلمانانو باندې د.....	۷۰	د خیانت نه خان اوساتی
۸۲	د معبد خزاعی اهم کردار ادا کول	۷۰	خیانت د قیامت د ورځې رسوائی ده
۸۳	د ایت مطلب	۷۰	د قیامت په ورځ د خیانت شوی خیز راوړل
۸۳	حسبنا الله د ابراهیم ﷺ کلمه ده	۷۱	په مال غنیمت کښې د خیانت په وجه شهید.....
۸۳	د امام حاکم سهو	۷۱	د صدقې په څارو کښې د خیانت کرلو سزا
۸۴	په مشکل وخت کښې دا دعا کول	۷۱	د صدقې په مال کښې خیانت کول
۸۴	د اسرافیل ﷺ د شپیلې وهلو انتظار	۷۱	د خیانت شوی خیز عذاب
۸۴	په واقعه افک کښې د عائشې دا کلمه وویل	۷۱	خیانت شوی خیز سره به څه کولې شی؟

۸۴	د نعمت او فضل تفسیر	۷۲	مسئله حنفی
۸۴	د ایت مطلب	۷۲	په مال غنیمت کښې د خیانت کونکي سره د .....
۸۵	شیطان د خپلو ملگرو ملگرتیا کوی	۷۲	ایماندار او بې ایمان برابر نه دی
۸۶	د نبی کریم ﷺ په کفر باندې غمښت کیدل	۷۲	نبی هم د انسانانو جنس نه دی
۱۰۰	د عقلمندو مناجات	۸۷	کافرانو ته مهلت ورکول
۱۰۱	د الله خپلو نیکانو بندگانو سره وعده	۸۷	د ایت مصداق
۱۰۱	د تهجدو په وخت کښې دا آیاتونه لوستل	۸۷	د بخل انجام
۱۰۱	هم دا عمل په بل روایت سره	۸۷	مال په خامار وی
۱۰۱	د ابن عباس د نبی کریم ﷺ سره اودریدل	۸۸	د مار نه منډې وهل
۱۰۲	د ابن عباس ؓ د رسول الله ﷺ په	۸۸	مار به ټکونه ورکوی
۱۰۲	د لسو آیاتونو په نزول د رسول الله ﷺ ژباړا	۸۸	مال به اژدها شی
۱۰۳	هم دا واقعه په بل روایت کښې	۸۸	د رشته دار حاجت نه پور کولو سزا
۱۰۴	لله ﷻ د دعاگانو قبلونکی دی	۸۹	د یهودیانو شان کښې گستاخی
۱۰۴	د عمل نه ضائع کولو وعده	۸۹	د ایت شان نزول
۱۰۴	د مهاجرینو درجه	۹۰	د زېر او منبر وضاحت
۱۰۴	شهید ته د قرض نه سوا ټول گناهونه معاف	۹۱	هر ساه لرونکی لره مرگ شته
۱۰۵	خلقو ته نصیحت	۹۲	د حضرت خضر ؑ نصیحت
۱۰۵	د کافرو راحت ته کتل نه دی پکار	۹۲	کامیاب څوک دی؟
۱۰۶	د مؤمنانو ذکر	۹۲	دنیا د آخرت په مقابله کښې
۱۰۶	د ابرار وجه تسمیه	۹۳	د صبر تلقین
۱۰۶	د نیکانو د پاره آخرت غوره دی	۹۳	د مسلمانانو د کافرانو په تکلیفونو صبر کول
۱۰۷	په اهل کتابو کښې د ایمان دارو کامیابی	۹۳	د عبد الله بن ابی گستاخی
۱۰۷	د یهودیانو باعمله عالمان	۹۳	حضرت سعد ؓ ته خبر ورکول
۱۰۸	د نجاشی متاثر کیدل	۹۴	د جهاد اجازت ملاویدل
۱۰۸	په نجاشی غائبانه جنازه	۹۴	یوه قاعده
۱۰۸	د ایت شان نزول	۹۵	د علم پټولو گناه
۱۰۸	شان نزول په روایت سره	۹۵	په دروغه قسم خوړلو بې برکتی
۱۰۸	د نجاشی د قبر نه رنراختل	۹۵	د ایت شان نزول
۱۰۸	د نجاشی په الله توکل	۹۵	د ایت دویم شان نزول
۱۰۸	د ایت مصداق څوک دی؟	۹۶	د ابو سعید ؓ په ژبه د ایت شان نزول
۱۰۸	د ری قسمه خلقو ته دوچنده اجر ملاویدل	۹۶	د ثابت بن قیس ویره
۱۰۹	د الله په آیاتونو دنیا نه اخستل	۹۶	دوه قرائتونه
۱۰۹	د درې خیزونو حکم	۹۶	الله په هر څیز قادر دی
۱۰۹	د مرابطه معنی	۹۸	د ایت شان نزول

۱۰۹	د مرابطه تفسیر	۹۸	د الله په کائناتو کښې سوچ فکر کول
۱۰۹	د ایت شان نزول	۹۸	زاکرین عقلمند دی
۱۰۹	د گناهونو کفارو	۹۸	د عمران بن حصین رضی الله عنه په حدیث استدلال
۱۰۹	د مرابطه بل تفسیر	۹۹	فکر او سوچ د اکابرینو په نظر کښې
۱۱۰	د یوې ورځې جهادی تیاری ثواب	۱۰۰	خلاصه د کلام
۱۱۹	په روایت باندې د حافظ رضی الله عنه کلام	۱۱۰	د الله په لار کښې د مرگ فضیلت
۱۲۰	د جمهورو دویم دلیل	۱۱۰	د جهاد فضیلت د عثمان رضی الله عنه په ژبه
۱۲۰	دریم دلیل	۱۱۰	د روایت نه بیانولو وجه
۱۲۰	د وینځو په مینځ کښې د نوبت عدم فرضیت	۱۱۰	د شربیل رضی الله عنه د اسلامی سرحد څو کئی کول
۱۲۰	د جملي مطلب	۱۱۱	د یوې شپې څو کئی په څو کیدار د الله رحمت
۱۲۱	د مهر و جوب	۱۱۱	صحابی رضی الله عنه ته د یوې شپې په څو کئی د جنت .....
۱۲۱	د مهر برکت	۱۱۱	په څو کئی کونکي سترگه د جنهم د اور حرمت
۱۲۱	د لوړو مهر پخپله اخستلو ممانعت	۱۱۲	د نبی کریم صلی الله علیه و آله خیري
۱۲۱	د مهر په تعین کښې د زوجینو اختیار	۱۱۲	فضیل بن عیاض رضی الله عنه ته خط
۱۲۱	هم دا مضمون په بل روایت سره	۱۱۳	د تقوی حکم
۱۲۲	د مال خرچ کولو دپاره د عقل شرطیت	۱۱۳	د کامیابی زبیري
۱۲۳	د سفهاؤ په تفسیر کښې اقوال	۱۱۴	د سوره نساء تفسیر
۱۲۳	د یتیم د مال د حفاظت حد	۱۱۴	سورت نساء مکی دي
۱۲۳	د ری کسان مرفوع القلم دی	۱۱۴	سورت نساء کښې څلور عظیم آیاتونه
۱۲۳	د بلوغ دویمه نښه	۱۱۴	یو پنځم آیات اضافه
۱۲۴	د بلوغ دریمه نښه	۱۱۴	تطبیق
۱۲۴	زیرناف وینښته علامت گرځولو باندې	۱۱۴	د شپږم اووم او اتم ایت اضافه
۱۲۴	د مال د حفاظت راتلو سره مال حواله کول	۱۱۵	د الله نه د ویرې کولو حکم
۱۲۴	مالدار او غریب دپاره د یتیم د مال نه اخستل	۱۱۵	د بی بی حواء پیدائش
۱۲۴	د مالدار نه پس د یتیم مال واپس کولو حکم	۱۱۵	د ښځې د سرې نه په پیدا کولو کښې حکمت
۱۲۴	د اولنی قول دلائل	۱۱۶	د ښځې نه په کومه طریقه فائده اخستې شی؟
۱۲۵	د ابن حبان روایت	۱۱۶	خپلولی ساتل
۱۲۵	د ابن عباس رضی الله عنه فتوی	۱۱۶	د قطع تعلق ممانعت
۱۲۵	دویم قول	۱۱۶	د عبادت اصلی مقام
۱۲۵	د دویم دلائل	۱۱۶	د ابائی رشتې په وجه یو بل سره د احسان کولو حکم
۱۲۵	د ابن عباس قول	۱۱۷	د یتیمانو سره د ظلم کولو د ناجائزې طریقی حرمت
۱۲۶	د مال حواله کولو په وخت کښې گواهان قانمول	۱۱۸	یتیمانو جینکو سره د نکاح کولو حکم
۱۲۶	ابو ذر رضی الله عنه ته نصیحت	۱۱۷	د ایت شان نزول
۱۲۷	میراث کښې د هریو حصه مقرر ده	۱۱۷	شان نزول په بل روایت سره

۱۲۷	د میراث د تقسیم په وخت کېنې	۱۱۷	یو وخت کېنې څلورو ښځو سره د نکاح کولو اجازت
۱۲۷	غریبانانو ته په میراث کېنې د څه	۱۱۹	د جمهورو مسلک
۱۲۷	د عییده عید او عروه عید عمل	۱۱۹	د شیعیانو اختلاف
۱۲۷	غریبانانو ته د څه ورکولو حکم په	۱۱۹	د شیعه گانو استدلال
۱۲۷	غریبانانو ته د څه ورکولو حکم	۱۱۹	د جمهورو جواب
۱۲۸	مسلک حنفی	۱۲۸	د یو عجیبه قول نقل کول
۱۲۸	د شرعی وصیت پوره کول ضروری دی	۱۲۸	د ایت صحیح مطلب
۱۲۸	ضرر رسول گناه کبیره ده	۱۲۸	غریبانانو ته د څه نه ورکولو نتیجه
۱۳۹	د وارث د پاره د قرار حکم	۱۲۸	په مال کېنې د دریمې حصې د وصیت ممانعت
۱۳۹	د صحت اقرار دلیل	۱۲۹	د یوې حصې نه کم وصیت کول
۱۴۰	په وصیت کېنې د الله حدود قانونولو حکم	۱۲۹	د ایت دویم مطلب
۱۴۰	په وصیت کېنې د عدل او ظلم جزا او سزا	۱۲۹	د یتیم مال خوړل لویه گناه ده
۱۴۱	د زنا اولنی منسوخ حکم	۱۲۹	د معراج په شپه د یتیمانو مال خوړونکو عذاب
۱۴۱	د زنا دویم او ناسخ حکم	۱۲۹	د یتیم مال خوړونکی حشر
۱۴۱	د زنا د اولنی حکم منسوخ ختدلیل	۱۲۹	د یتیمانو د مال نه د ځان ساتلو وصیت
۱۴۲	د وینځی د بدکاری سزا	۱۲۹	د سورة بقرې د ایت د نزول نه پس د صحابو عمل
۱۴۲	په ناپوهتیا سره گناه کولو نه پس توبه	۱۳۱	د ابن کثیر رحمته د میراث په احکامو تبصره
۱۴۲	د مرگ نه وړاندې توبه ویستلو حکم	۱۳۱	ټول علم درې حصې دی
۱۴۲	د څنکدن نه وړاندې توبه	۱۳۱	میراث نیم علم دی
۱۴۲	د مرگ نه څومره وړاندې توبه قبلېږی؟	۱۳۱	د ایت شان نزول
۱۴۴	په توبه قبلولو کېنې د الله مهربانی	۱۳۱	د ایت دویم شان نزول
۱۴۴	الله او د شیطان قسمونه	۱۳۱	د دواړو روایاتونو په مینځ کېنې تطبیق
۱۴۴	د حافظ ابن کثیر رحمته تبصره	۱۳۲	د نارینه دوچنده حصې وجه
۱۴۴	د څنکدن په وخت کېنې د توبې حکم	۱۳۲	یوه باریکه نکته
۱۴۴	د مشرک بښنه نشته	۱۳۲	د الله مهربانی د مور نه هم زیاته ده
۱۴۵	د پردې حائل کیدو نه وړاندې توبه قبلیدل	۱۳۲	د حصو تقسیم
۱۴۶	ښځې په وراثت کېنې د اخستلو ممانعت	۱۳۲	د بعضو خلقو اعتراض
۱۴۷	د روایاتو خلاصه	۱۳۳	د صرف جینکو په صورت کېنې د میراث تقسیم
۱۴۷	د فاحشه په تفسیر کېنې اقوال	۱۳۳	د دوو جینکو نه د زیاتو په صورت کېنې حکم
۱۴۸	د ایت شان نزول	۱۳۳	د مور پلار حصه
۱۴۸	ښځو سره د ښه سلوک حکم	۱۳۳	د مور په حصه کېنې اختلاف
۱۴۸	بهرتین سړې څوک دي؟	۱۳۴	د مور پلار په حق کېنې دریم صورت
۱۴۸	د نبی کریم ص خپلو بییانو سره سلوک	۱۳۴	د وصیت او قرض نه پس به د میراث تقسیم وی
۱۴۹	ښځو سره د ښه سلوک تاکید	۱۳۶	د ښځې په مال کېنې د خاوند حصه

۱۴۹	د بخځي باره کښي مومن ته نصيحت	۱۴۷	د خاوند په مال کښي د ښځي حصه
۱۴۹	د طلاق ورکولو اراده	۱۴۷	د کلاله تفسیر
۱۴۹	زيات مهر مقرر کول جائز دی	۱۴۷	د کلاله په تفسیر کښي ضعيف قول
۱۴۹	د عمر څخه په مهر کښي د غلو نه منع کول	۱۴۷	د مورد طرفه د ځوڼي د نورو وارثانو نه په.....
۱۵۰	مهر نشي واپس کيدلي	۱۴۸	سکه روڼه هم په کښي شريک دی
۱۵۰	د شپځينو روايت	۱۴۸	د علي څخه راڼي
۱۵۸	د حجور کم تفسیر	۱۵۰	د پيغلي جينئ د زنا د ارتکاب واقعه
۱۵۹	يو سوال او دهغي جواب	۱۵۰	په نکاح کښي د شهادتينو اقرار
۱۵۹	د دوو خویندو په يو نکاح کښي جمع کول	۱۵۱	د ميرنئ مور سره د نکاح حرمت
۱۵۹	د جمع بين الاختين په حرمت باندي.....	۱۵۱	د ابو قيس څخه واقعه
۱۵۹	چي د چا په نکاح کښي دوه خویندي وي.....	۱۵۱	د خلف واقعه
۱۶۰	دوو وينځو سره په يو وخت کښي جماع کول	۱۵۱	د ميرنئ مور سره د نکاح قباحت
۱۶۰	د دوو وينځو خویندو په مينځ کښي.....	۱۵۲	د ميرنئ مور سره د نکاح کونکي سزا
۱۶۰	د دوو وينځو خویندو په مينځ کښي.....	۱۵۲	د پلار مباشري ښځي سره د نکاح کولو حرمت
۱۶۰	د علي څخه نه هم د توقف روايت	۱۵۲	د بلا په صرف مباشرت يا کتلو سره حرمت.....
۱۶۰	د دوو خویندو وينځو جمع کولو په.....	۱۵۲	د امام احمد څخه د مذهب تائيد
۱۶۱	د جمع بين الاختين د حلت روايت.....	۱۵۲	مسلك حنفی
۱۶۲	پنځمه پاره	۱۵۳	هغه ښځي چه سرو باندي حرامې دي:
۱۶۲	د محصنات نه مراد د کافرو قيدي ښځي دي	۱۵۴	مسلك حنفی
۱۶۲	د کافرو قيد شوو ښځو حکم	۱۵۴	د رضاعي مور حرمت
۱۶۳	د وينځي خرخول د بعضو په نيز طلاق دي	۱۵۴	رضاعت هم د حرمت سبب دي
۱۶۳	د جمهورو په نيز د وينځي خرخول طلاق نه دي	۱۵۴	په حرمت رضاعت کښي د بعضو صورتونو استثنا
۱۶۳	دريم قول محصنات نه پاکدامي.....	۱۵۴	څومره مقدار سره رضاعت ثابتيږي او د دي.....
۱۶۳	د حضرت عمر په نيز د ايت مطلب	۱۵۵	مسلك حنفی
۱۶۳	د حلالو مصداق	۱۵۵	په کومه موده کښي پښور کولو باندي احکام.....
۱۶۴	د مهر فرضيت	۱۵۵	مسلك حنفی
۱۶۴	د نکاح متعه حرمت	۱۵۵	د رضاعت اثر د ناسکه مور خاوند ته رسي که نه؟
۱۶۴	د نکاح متعه د جواز قائلين	۱۵۵	د خوابنيانو حرمت
۱۶۴	د جمهورو مذهب او دليل	۱۵۵	د خوابني حرمت د هغي د لور سره د جماع.....
۱۶۵	نکاح متعه حرامه ده	۱۵۵	د علي څخه په قول سره تائيد
۱۶۵	مسلك حنفی	۱۵۵	د زيد بن ثابت څخه په قول سره تائيد
۱۶۵	د مهر مقرر کولو نه پس په هغي کښي.....	۱۵۲	د ابن عباس څخه په قول سره تائيد
۱۶۵	په مهر کښي د تقرري نه پس د زو جينو.....	۱۵۲	د مختلفو عالمانو قول
۱۶۵	د ازادي ښځي سره د نکاح کولو ونس نه.....	۱۵۲	د ابن جريج څخه فيصله

۱۲۷	د وینځني ولي څوک دي؟	۱۵۲	په غريب حديث سره تائيد
۱۲۷	د عاقلې بالغې ازادې ښځې پخپله	۱۵۷	د پرکتو حرمت
۱۲۷	د زناکارو وینځو سره د نکاح ممانعت	۱۵۷	د قيد د نه شرطيت يو مثال
۱۲۷	د پاکدامن سړي دپاره زناکارې ښځې	۱۵۷	دام حبیبه خواش
۱۲۷	د قراءت وضاحت	۱۵۷	د بخاری روایت
۲۷	د وینځي او غلام احسان څه دي؟	۱۵۷	مسلمک حنفی
۱۲۸	د ابن کثیر ترجیح	۱۵۸	د وینځي اود هغې د لور جمع کول
۱۲۸	په جمهور باندې اشکال	۱۵۸	د ابن عبدالبر رحمته الله علیه په قول سره د حرمت تائيد
۱۸۱	په کبیره گناهونو کېښي يوه بله اضافه:	۱۶۸	په وینځه د حد قائلولو دليل
۱۸۱	کبیره گناهونو کېښي يوبله اضافه	۱۶۹	دریم دليل: په عهد فاروقی کېښي وینځوباندې .....
۱۸۱	په لویو گناهونو کېښي د شرابو د څکلو ذکر	۱۶۹	په وینځو د حد نه جاري کولو قائلینو د عامو .....
۱۸۱	د شرابو څکلو تباهی	۱۶۹	د ابوهریره د حدیث نه جوابونه
۱۸۱	په دروغه قسم خوړل	۱۷۱	د ابو ثور غلطی
۱۸۱	د گناه په وجه تور داغ لگیدل	۱۸۲	په زناکارې واده شوې وینځې او غلام .....
۱۸۱	موریلارته کنخل کول	۱۷۳	په جلا وطنی کېښي مذاهب دویم مذهب
۱۸۱	موریلار باندې لعنت و نیل	۱۷۳	دریم مذهب
۱۸۱	مسلمان ته کنخل کول	۱۷۳	دویم قول
۱۸۱	مسلمان بی عزته کول	۱۷۳	دریم قول
۱۸۱	دوه مونځونه جمع کول	۱۷۴	د ازادې ښځې سره د نکاح کولو قدرت .....
۱۸۳	د مونځ پریخودو گناه	۱۷۵	په شب معراج په مونځونو کېښي کمې کیدل
۱۸۳	په الله باندې بدگمانی کول	۱۷۵	شرع نه خلاف تجارت او بیع خیار
۱۸۳	هجرت ترک کول	۱۷۷	د حرام خوړنی یو صورت
۱۸۳	د ابن کثیر رحمته الله علیه رائي	۱۷۷	د تجارة اعرابی وضاحت
۱۸۴	په وصیت کېښي طرفدار لویه گناه ده	۱۷۷	په لاین دین کېښي د قبلولو حکم
۱۸۴	کبیره گناهونو په فهرس کېښي بله اضافه	۱۷۷	بیع د ژبانی خبرو نه بغیر په تعاطی یعنی .....
۱۸۴	د گناه کبیره باره کېښي د عمر رحمته الله علیه نه تپوس	۱۷۷	د قبلولو د حکم عمومیت
۱۸۴	د کبانرو بل فهرست	۱۷۷	د مجلس خیار حکم
۱۸۵	زیاتی او یو او وانبو منع کول کبیره گناه ده	۱۷۷	په معمولی خیزونو کېښي صرف اخستل ورکول .....
۱۸۵	د ابن عباس په نیز د کبیره گناه تعریف	۱۷۷	په خیرو اترو کېښي ایجاب او قبول سره بیع .....
۱۸۵	د گناه کبیره په باره کېښي د تابعینو اقوال	۱۷۸	حرام مال خوړل هلاکت دي
۱۸۷	د یتیم مال خوړل	۱۷۸	د هلاکت یو مصداق
۱۸۷	سود خوړل	۱۷۸	د خودکشی کولو عذاب

۱۸۲	تہمت لگول	۱۷۸	خودکشی دجہنم تلو سبب
۱۸۲	د دشمن نہ تینستہ کول	۱۷۹	د گناہ کبیرہ بیان
۱۸۲	ہجرت نہ پس وطن تہ واپس کیدل	۱۷۹	د جمععی پد مانخہ گناہونہ معاف کیدل
۱۸۲	د مؤمن قتل	۱۷۹	پہ مونخ روزہ او زکاۃ د گناہونو معاف کیدل
۱۸۲	د دروغو گواہی ورکول	۱۷۹	اووۃ لونی گناہونہ
۱۸۲	صحابو تہ بدر د ونیل	۱۷۹	دیو غلط خیال تردید
۱۸۲	زید بن اسلم او کباثر	۱۸۰	نبی کریم سرہ پہ جنت کبسی د ملگرتیا اعمال
۱۸۷	د کبیرہ گناہ پہ تعریف کبسی اقوال	۱۸۰	د کبیرہ گناہونو نہ خان ساتل د جنت دا خلیدو سبب
۱۸۷	د هروی رحمۃ اللہ علیہ رائی	۱۸۰	دلویو گناہونو یو بل روایت
۱۸۸	بنخی دی سر و سرہ او گہ پہ او گہ تلو پہ.....	۱۸۰	د کبیرہ گناہونو یو بل فہرس
۱۸۹	د نزدی رشتہ دار پہ خانی ہغہ ہلک تہ.....	۱۸۱	د کبیرہ گناہونو یو بل روایت
۲۰۱	ہغہ دري کسان چہ اللہ ورسرہ دشمنی کوی	۱۹۲	د نافرمانہ بنخو پوہولو ترتیب وار دري طریقہ
۲۰۱	د تکبر مذمت	۱۹۵	د خلافت عثمانی بونہ واقعہ
۲۰۲	د بخیل توب او خودنی مذمت	۱۹۵	د خلافت حیدری بونہ واقعہ
۲۰۲	پخل ہلاکت دی	۱۹۵	د عالمانو اجماع
۲۰۳	د ایت یو بل مصداق	۱۹۵	د تفریق د عدم اختیار قانونین
۲۰۳	دری قسمہ خلق جہنم تہ تلل	۱۹۲	د بنخی او خاوند پہ مینخ کبسی روغہ کولو.....
۲۰۳	د حاتم طائی سخاوت	۱۹۷	د حسن سلوک مستحق خلق
۲۰۳	د ابن جدعان آخرت	۱۹۷	د اللہ پہ بندہ حق
۲۰۳	د ریا کار عقیدہ او تعلق	۱۹۷	مؤر بلار سرہ د حسن سلوک حکم
۲۰۵	* د نیکی اجر بہ شو چنڈہ وی	۱۹۷	خپلوانو سرہ بندہ کول
۲۰۵	د ذری برابر ایمان والا بہ د جہنم نہ راوخی	۱۹۷	رشتہ دار تہ صدقہ کول
۲۰۵	پہ حقوق العباد کبسی د کوتاہی انجام	۱۹۷	یتیمانو سرہ بندہ سلوک
۲۰۷	مشرکانو تہ د هغوی د نیکو بدلہ	۱۹۷	مسکین سرہ د بندہ کولو حکم
۲۰۷	د حافظ ابن کثیر رائی	۱۹۷	د گاونڈیانو حقوق د احادیثو پہ رنپا کبسی
۲۰۷	پہ نیکی یولا کپہ او د وہ لاکپہ نیکی ملاویدل	۱۹۸	د گاونڈی سرہ د حسن سلوک حکم
۲۰۷	د دی ایت پہ اوزیدو د نبی کریم ﷺ	۱۹۸	بہترین گاونڈی
۲۰۷	د نبی کریم ﷺ د ژرا پہ بارہ کبسی بل روایت	۱۹۸	د گاونڈی فکر کول
۲۰۷	پہ روستو امت بانڈی د نبی کریم ﷺ	۱۹۸	د گاونڈی سرہ د خیانت د گناہ غنوالی
۲۰۷	حافظ ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ رائی	۱۹۸	د گاونڈی د بنخی سرہ د زنا لویوالی
۲۰۷	د کافرو د خاوری کیدو ارمان کول	۱۹۸	د جبرئیل ﷺ د گاونڈی د حقوقو تاکید کول
۲۰۸	د قران پاک د دوو آیاتونو پہ مینخ کبسی تطبیق	۱۹۹	د گاونڈی دري قسمونہ
۲۰۹	د جنابت احکام او د شرابو د حرمت واقعہ	۱۹۹	د روازی تہ د نزدی گاونڈی حق
۲۰۹	د شرابو مرحلہ وار حرمت	۱۹۹	د گاونڈی پہ حق کبسی بل حدیث

۲۰۹	د مانځه په وخت کښې اعلان کول	۱۹۹	د قیامت په ورځ اولنیې مقدمه
۲۰۹	د حضرت سعد رضی الله عنه په سبب د شرابو د حرمت	۱۹۹	د صاحب بالجنب نه مراد
۲۱۰	د مانځه په وخت کښې د شرابو د حرمت سبب	۲۰۰	د ابن السبیل نه مراد
۲۱۰	د نشی نه د خوب غلبه مراد ده	۲۰۰	د غلام سره نیکي کول
۲۱۰	د مانځه په وخت کښې د نشی نه کولو.....	۲۰۰	الوفات کښې د غلامانو د حقوقو تاکید
۲۱۰	د خوب په وخت کښې د مونځ نه کولو حکم	۲۰۰	غلامانو باندې خوراک صدقه ده
۲۱۱	د جنابت حالت کښې جمات ته دا خلیلدل	۲۰۰	د خوراک منع کولو ممانعت
۲۱۱	د انصارو جمات ته د جنابت حالت.....	۲۰۰	غلام ته خوراک ورکول دهغه حق دي
۲۱۱	د بخاری په حدیث استدال	۲۰۰	غلام په خوراک کښې د شریکو کولو حکم
۲۱۱	د جنب دپاره په جمات باندې تیریدو.....	۲۰۰	غلامان د ازادو روڼه دی
۲۱۱	په جمات د تیریدو د جواز دلیل	۲۰۱	متکبر د الله ناخوښه وی
۲۱۲	په جمات د تیریدو د عدم جواز دلیل	۲۰۱	د حضرت ابو رجاء رضی الله عنه قول
۲۱۹	په سورة نساء کښې د تیمم واقعي بیانولو وجه	۲۱۲	د حضرت علی رضی الله عنه قول
۲۲۰	د تیمم د ایت شان نزول	۲۱۲	د امام ابن جریر رضی الله عنه تبصره
۲۲۰	پورتنی واقعي په دویم روایت	۲۱۲	د ،، عابره ، لغوی تحقیق
۲۲۰	پورتنی واقعه په دریم روایت	۲۱۳	د اودس نه پس جنب دپاره په جمات کښې.....
۲۲۰	پورتنی واقعه په څلورم روایت	۲۱۳	د امام احمد رضی الله عنه دلیل
۲۲۱	د تیمم د ایت یو بل شان نزول	۲۱۳	د تیمم د جواز عذر مرض
۲۲۲	د یهودیانو په کتاب الله عمل نه کول	۲۱۳	د تیمم د جواز عذر سفر او لوئی اودس ماتې
۲۲۲	د یهودیانو د الله په کتاب کښې تحریف کول	۲۱۳	د لمس تحقیق
۲۲۲	د یهودو په پیغمبر صلی الله علیه و آله پورې توقی کول	۲۱۳	کوم حضرات د لمس نه جماع مراد اخلی
۲۲۳	د نبی کریم صلی الله علیه و آله په حق کښې گستاخی کول	۲۱۳	د حضرت ابن عباس په قول سره استدلال
۲۲۴	د نافرمانو شکلونه مسخ کیدل	۲۱۴	د لمس نه مراد د لاس اوړل دی
۲۲۴	د امام مجاهد تفسیر	۲۱۴	کوم حضرات د لمس نه مراد د لاس اوړل اخلی
۲۲۴	د کعب احبار رضی الله عنه د دې ایت په اوریدو اسلام قبول	۲۱۴	د عبد الله بن عمر قول
۲۲۴	د کعب احبار د ایمان راوړو بل روایت	۲۱۴	تعارض او تطبیق
۲۲۵	په یهودو د الله د لعنت بیان	۲۱۴	په مطلق لاس اوړلو سره د اودس ماتیدو کښې مذاهب
۲۲۵	د الله د فیصلې ایل والبالله شرک نه معاف کوی	۲۱۴	په لمس د اودس ماتیدو د قائلینو دلایل
۲۲۵	کومه گناه چه الله ئې نه بیسی	۲۱۵	د شپږم دلیل نه جواپونه
۲۲۵	کومه گناه چه الله ئې بیسی	۲۱۵	د امام ابن جریر رضی الله عنه د لمس نه جماع مراد
۲۲۷	د ابو ذر رضی الله عنه په بل روایت سره	۲۱۵	د امام سلمی رضی الله عنه روایت
۲۲۷	د ابو ذر رضی الله عنه حدیث په لږ زیادت سره	۲۱۶	په ایت کښې د لمس نه مراد جماع ده
۲۲۷	د شرک نه پرهیز کونکي جنتی دي	۲۱۶	د تیمم حکم

۲۲۷	پورتني حديث په دويم سند سره	۲۱۲	د اوبود نشتوالی په وخت کښي تيمم کول
۲۲۷	پورتني حديث په دريم سند سره	۲۱۲	تيمم په لغت کښي
۲۲۷	موحد جنتي دي	۲۱۲	دصعيد په مصداق کښي مذاهب
۲۲۷	دامت د بښني يو عجيبه زيري	۲۱۲	کوم خيزجه دجنس د زمکي نه وي په هغې تيمم جائز دي
۲۲۸	چي مشرک نه وي جنتي دي	۲۱۲	د دريم مذهب د قائلينو دلائل
۲۲۸	د شرک نه بيزاري د غلبي سبب دي	۲۱۲	د تربيت د لفظ تحقيق
۲۲۸	په يوه خبره د دوزخ مستحق جوړيدل	۲۱۷	د طيب معنی
۲۲۸	خوک چي ما بڅښونکي مني	۲۱۷	هر اندام دوه ځله مسح کول
۲۲۸	د الله د رحمت غلبه	۲۱۷	د ايو داود روايت او دهغې ضعف:
۲۲۹	د نبی ﷺ شفاعت د لويو	۲۱۷	د شافعي رضي دلائل
۲۲۹	د الله د رحمت ايت	۲۱۸	د شافعي قديم مذهب
۲۲۹	د ټولو نه لويه گناه	۲۱۸	د يو ضرب دپاره د حضرت عمار په واقعه .....
۲۳۱	خوله باندي تعريف او د خود پسندني مذمت	۲۱۸	دامام شافعي رضي استدلال
۲۳۱	د ايت شان نزول	۲۱۹	تيمم د امت محمدي خصوصيت دي
۲۴۵	د منافقانو کردار	۲۳۱	د چايه مخامخ تعريف کولو حرمت
۲۴۲	د شان نزول باره کښي بل روايت	۲۳۱	د خپل خان په خپله د تعريف کولو ممانعت
۲۴۷	حضرت محمد ﷺ نه دعا طلب کول	۲۳۱	په مخامخ دچا د مدحي کولو مذمت
۲۴۷	د حضرت نبی کریم ﷺ فيصله حتمي ده	۲۳۲	د جبت معانی
۲۴۸	د زبير رضي او انصاري رضي مقدمه	۲۳۲	د طاغوت معنی
۲۴۸	په دي واقعه کښي بل روايت	۲۳۳	د ايت په باره کښي دويم شان نزول
۲۴۸	دانصاري نوم	۲۳۴	د يهوديانو او نصرانيانو د بخل بيان
۲۴۸	د حضرت عمر رضي د نبی ﷺ په فيصله	۲۳۴	په ال ابراهم باندي د الله نعمتونه
۲۴۹	د حضرت عمر رضي واقعه په بل سند سره	۲۳۴	د اهل کتابو کفر
۲۵۰	د کافرانو فطرت	۲۳۴	د کفر دويم مطلب
۲۵۰	د يوبزرگ قول	۲۳۵	د جهنم عذاب او د جنت راحتونه ::
۲۵۰	د ثابت بن قيس رضي قول	۲۳۵	د خرمني بدليدو باره کښي بل روايت
۲۵۰	د ايت په شان نزول کښي بل حديث	۲۳۵	په ساعت کښي شل ځله خرمن بدليدل
۲۵۰	د عبد الله بن رواحه رضي فضيلت	۲۳۶	د خرمنو د غټوالي اندازه
۲۵۰	د الله تعالی د اطاعت انعام	۲۳۷	د خناورونه بدله اخستل
۲۵۰	د الله او رسول تابعدار به کوم ځائي وي	۲۳۷	شهيد نه به هم په امانت کښي خيانت نه معاف کيږي
۲۵۰	هر پيغمبر ﷺ د مرگ او ژوند	۲۳۷	د خانه کعبې چا بياني هم امانت دي
۲۵۱	د ايت شان نزول	۲۳۸	ترقيامته پوري د خانه کعبې د چا بيانونگران
۲۵۱	د شان نزول باره کښي بل روايت	۲۳۸	د عدل او انصاف حکم
۲۵۱	پورتني روايت په بل سند سره	۲۳۹	د ابو هريره رضي د روايت په بيانولو کښي خاص طريقه

۲۵۱	زیاتی سجده د نبی کریم د ملگرتیا سبب	۲۳۹	دالله تعالی او دهغه در رسول ﷺ اطاعت واجب.....
۲۵۲	د نبی ﷺ د ملگرتیا نسخه	۲۳۹	دامیر تابعداری صرف په نیکنی کنبی ده
۲۵۲	دقران تالی به پیغمبرانو سره وی	۲۴۰	دامیر د اطاعت مثل مشروط دی
۲۵۲	د صحابو د خوشحالی سبب	۲۴۰	امیرکه غلام وی هم واجب اطاعت دی
۲۵۲	دانس ﷺ د نبی کریم ﷺ سره محبت	۲۴۰	دامیر د اطاعت په باره کنبی بل حدیث
۲۵۲	د پیغمبرانو درجو ته به څوک رسیری	۲۴۱	د بیعت نه د انکار کولو ممانعت
۲۵۲	په حدیث اوریدو سره دیو حبشی.....	۲۴۱	عبداللہ بن عمر و بن العاص رضی اللہ عنہما روایت
۲۵۴	کافرانو سره د قتال دپاره دجنگ.....	۲۴۱	د خالد بن ولید او عمار بن یاسر واقعہ
۲۵۵	دمظلومو مسلمانانو دمدد دپاره جهاد فرض دی	۲۴۲	د اولی الامر نه څوک مراد دی
۲۵۶	ابن عباس ﷺ په معذورینو کنبی وو	۲۴۲	دامیر اطاعت د نبی اطاعت دی
۲۵۷	د ایت پس منظر	۲۴۳	دامیر اطاعت کله واجب دی
۲۵۸	ایت د کمزور مسلمانانو باره کنبی دی	۲۴۳	داختلاف په صورت کتاب الله او سنت.....
۲۵۸	ایت د یهود په باره کنبی دی	۲۴۵	قرآن او حدیث نه ډډه کول
۲۵۹	د دنیا په باره کنبی اشعار	۲۴۵	د ایت شان نزول
۲۵۹	د مرگ نه خلاصی نشته	۲۴۵	د صدور معنی
۲۷۴	د ایت شان نزول کنبی څلورم روایت	۲۵۹	د خالد بن ولید ﷺ هغه چاته نصیحت چې جهاد.....
۲۷۵	د هغه کافرانو حکم چه غیر جانبدار وی	۲۵۹	مرگ یو اتل حقیقت دی
۲۷۵	منافقانو سره د جنگ حکم	۲۵۹	د بروج یو ضعیف تفسیر
۲۷۵	د شان نزول باره کنبی بل روایت	۲۵۹	په مشید، مشدد او غیر مشدد کنبی فرق
۲۷۶	د قتل خطا احکام	۲۶۰	د بنحو د بی عقلی او بی وفائی عجیبه واقعہ
۲۷۶	په درې صورتونو کنبی د مسلمان د قتل جواز	۲۶۱	د حسنة تفسیر
۲۷۷	حد قائمول د چا کار دی	۲۶۲	د شیخینو په یوه مسئله کنبی اختلاف
۲۷۷	د ایت شان نزول کنبی اولنی قول	۲۶۲	خیر د الله د طرفه او د شر سبب زمونږ د طرفه دی
۲۷۷	د ایت شان نزول کنبی دویم قول	۲۶۲	د راروانی جملی تشریح
۲۷۷	د قتل خطا په کفارو کنبی غلام ازادول	۲۶۳	په تکلیف سره گناهونه معاف کیدل
۲۷۷	د کفارو کنبی د وینځې ازادول	۲۶۴	د حضرت نبی کریم ﷺ اطاعت د الله ﷻ اطاعت دی
۲۷۸	د قتل خطا په کفارو کنبی دیت ورکول	۲۶۵	قرآن د تعارض نه پاک کتاب دی
۲۷۸	دیت په قاتل او عاقله دواړو باندې دی	۲۶۵	د پخوانو عالمانو اقرار
۲۷۸	دیت سل او نسان په څلورو حصو کنبی.....	۲۶۶	په قران کنبی تضاد نشته
۲۷۸	دیت د قاتل په عاقله دی	۲۶۶	د تقدیر په مسئله کنبی اختلاف
۲۷۹	د امام د قتل خطا بوج به په بیت المال وی	۲۶۶	بی تحقیق خبره کول هم دروغ دی
۲۷۹	د مومن او کافر دواړو دیت یو برابر دی	۲۶۶	د حضرت عمر ﷺ احتیاط

۲۷۹	دوه میاشتی پرله پسې روژې نیول	۲۷۷	د استنباط تعریف
۲۷۹	په سفر کېنې روژې ماتول سره د تسلسل حکم	۲۷۸	د الله مدد مجاهدینو سره دې
۲۷۹	د سفر په وجه په افطار سره تتابع ختمیږي	۲۷۸	په هر صورت کېنې دشمن سره مقابله کول
۲۸۰	مسکینانو ته خوراک ورکول	۲۷۹	مجاهد به الله جنت ته داخلوي
۲۸۰	د قتل عمد حرمت	۲۷۹	مومن به جنت ته داخلېږي
۲۸۰	د قیامت په ورځ د ټولو نه اوله مقدمه	۲۷۹	د جائز سفارش اجر
۲۸۰	د مسلمان د قتل عظمت	۲۷۰	سلام اچول
۲۸۰	د یو مسلمان په قتل ټول مخلوق جهنم ته تلل	۲۷۰	د سلام درې درجې
۲۸۰	په یوه خبره د مسلمان په قتل کېنې.....	۲۷۰	په سلام د لسو نه دیر شو پورې نیکنې ملاویدل
۲۸۰	د مسلمان په قتل کېنې د ابن عباس رضی الله عنه مذهب	۲۷۰	سلام په چا اچول پکار دی؟
۲۸۱	د قاتل د توبې باره کېنې د مجاهد رضی الله عنه قول	۲۷۰	د یهودی د سلام جواب
۲۸۱	د ابن عباس رضی الله عنه په نيزد مسلمان د قاتل.....	۲۷۱	په یهودی د سلام اچولو ممانعت
۲۸۱	د ابن عباس رضی الله عنه موافقین	۲۷۱	د سلام او جواب حکم
۲۸۲	څوک نشي بخښلي؟	۲۷۱	سلام اچول سنت او جواب ئې واجب دي
۲۸۲	د مومن د قتل په وعید کېنې یو بل حدیث	۲۷۳	د منافقانو باره کېنې د صحابه کرامو رضی الله عنهم اختلاف
۲۸۲	د قاتل په توبه کېنې دوه مذاهب.....	۲۷۳	په جنگ احد کېنې د مسلمانانو تعداد
۲۸۲	د ایت په عموم باندې استدلال	۲۷۳	د ایت په شان نزول کېنې بل روایت
۲۸۳	د ابن کثیر رضی الله عنه په یو بل حدیث باندې استدلال	۲۷۳	د ایت شان نزول کېنې دویم روایت
۲۹۵	د گناه سفر هم د قصر فی الصلاة سبب دي	۲۸۲	په قصد سره د قتل کونکي قاتل دنیاوی سزا
۲۹۵	په سفر کېنې د قصر دپاره ویره شرط ده کنه نه؟	۲۸۵	سلام د اسلام نښه ده
۲۹۶	د ویرې د قید نظیر	۲۸۵	په دې حدیث اعتراضونه او دهغي نه.....
۲۹۶	په سفر کېنې قصر د الله هدیه ده	۲۸۵	د ایت دویم شان نزول
۲۹۶	هم دا حدیث په بل روایت سره	۲۸۶	د ایت دریم شان نزول
۲۹۶	دا حدیث په بل روایت سره	۲۸۶	د ایت څلورم شان نزول
۲۹۷	سفر که د امن وی هم موجب قصر دي	۲۸۶	د ایت پنځم شان نزول
۲۹۷	په تعداد د رکعتونو کېنې دي	۲۸۷	د مسلمانانو اولني حالت
۲۹۸	د حدیث په صحت د ابن کثیر کلام	۲۸۷	د ایت دویم تفسیر
۲۹۸	په دواړو روایتونو کېنې موافقت	۲۸۸	عامو حالاتو کېنې جهاد فرض کفایه دي
۲۹۹	په سفر کېنې قصر نه دي بلکه پوره مونځ دي	۲۸۸	د معذور مسلمانانو استثنی
۳۰۰	د ویرې حالت کېنې مونځ کول	۲۸۸	هم دا وقعه په بل روایت
۳۰۰	د سختې ویرې په وخت د مونځ په مقدار ...	۲۸۸	د شان نزول باره کېنې بل روایت
۳۰۰	د دې مذهب تطبیق	۲۸۹	مجاهدینو ته په کومو ناستو فضیلت دي
۳۰۰	د تطبیق رد	۲۸۹	د مجاهدینو درجې
۳۰۰	د سختې ویرې په وخت په یو رکعت.....	۲۸۹	د دوو درجو مینځ کېنې فاصله

۳۰۱	د مونخ روستو گولو قائلین	۲۹۱	د هجرت فرضیت
۳۰۱	د جمهور و مسلک	۲۹۱	د ایت په شان نزول کښې د عکره قول
۳۰۱	دامام اوزاعی رضی الله عنه قول	۲۹۱	د ایت په شان نزول کښې د ضحاک قول
۳۰۱	د سخت جنگ په وخت کښې د مونخ	۲۹۲	حضرت عباس رضی الله عنه ته جواب
۳۰۲	دامام بخاری په بخاری کښې طریقه کار	۲۹۲	د کمزور بی و سو مسلمانانو دپاره دعا
۳۰۲	د حافظ ابن کثیر تعجب	۲۹۲	دا حدیث په بل روایت سره
۳۰۲	د جماعت په وجوب باندې استدلال	۲۹۲	تائید د حدیث
۳۰۲	د ایت نه یو کمزورې استدلال	۲۹۲	ابن عباس اود هغوی مور په معذورو کښې وه
۳۰۲	د دې استدلال یو نظیر	۲۹۳	اجر او ثواب به د نیت مطابق وی
۳۰۳	د نظیر د استدلال تضعیف	۲۹۳	د عملونو دارومدار په نیت دې
۳۰۳	د اولنی قول مطابق بل روایت	۲۹۳	د سلو کسانو د قاتل واقعه
۳۰۴	د صلاة خوف بل شان نزول	۲۹۳	د موضوع سره متعلق یو بل روایت
۳۰۴	د صلاة خوف طریقه	۲۹۴	د ایت باره کښې یو بل شان نزول
۳۰۵	په نبی کریم صلی الله علیه و آله باندې د تورې ویستلو واقعه	۲۹۴	د ایت شان نزول کښې بل روایت
۳۰۵	د صلاة خوف بل روایت	۲۹۴	د ایت باره کښې بل شان نزول
۳۰۵	د صلاة خوف د طریقی بل روایت	۲۹۴	د مجاهد په لار کښې مرگ د جنت سبب دې
۳۰۵	په صلاة الخوف کښې د وسلې نیولو حکم	۲۹۴	د مجاهد شهید مرتبه
۳۰۵	په ایت کښې د وسلې نیولو حکم	۲۹۵	په سفر کښې د قصر حکم
۳۰۶	د امن حالت کښې مونخ په وخت ادا کول	۲۹۵	کوم سفر موجب د قصر دې؟ په دې کښې مذاهب
۳۲۱	د کعب بن عجره عجیبه رضی الله عنه دعا	۳۰۸	نبی کریم صلی الله علیه و آله به په څه فیصله کوی؟
۳۲۱	په چا افسوس پکار دې؟	۳۰۸	د نبی کریم صلی الله علیه و آله فیصله چا دپاره ناجائز نشی جائز کولی
۳۲۱	د حسن رضی الله عنه په نیز د بدی نه مراد	۳۰۸	د خادر د پتیدو واقعه
۳۲۱	د بدی نه مراد شرک دې	۳۰۹	د بنو ابیرق قبیلې خلقو غلا کول
۳۲۲	د قران د درې مشکلو لغاتو حل	۳۱۰	د روایت باقی حصه
۳۲۲	د ابراهیم علیه السلام تابعدار څوک دې؟	۳۱۱	د الله تعالی درحمت بیان
۳۲۲	د خنیف معنی	۳۱۲	د نبی صلی الله علیه و آله ښځې واقعه
۳۲۳	د ابراهیم رضی الله عنه ته د خلت مقام ملاویدو سبب	۳۱۲	د گناه نه پس دوه رکعته مونخ کول
۳۲۳	د خلت مقام ملاویدو په سبب کښې دویم قول	۳۱۲	په توبه ویستلو سره د گناه معاف کیدل
۳۲۳	په دې واقعه د حافظ ابن کثیر رضی الله عنه تبصره	۳۱۴	د اصلاح بین الناس فضیلت
۳۲۳	د محمد صلی الله علیه و آله حبیب الله وو	۳۱۴	په صلح کښې د دروغو و نیلو اجازت
۳۲۴	د ابراهیم ته د خلت مقام ملاویدو بل قول	۳۱۴	د صدقې نه افضل عمل
۳۲۴	د خلت لقب ملاویدو باندې د ابراهیم	۳۱۴	د بهترین تجارت
۳۲۴	د زمکې او اسمانونو مالک صرف یو الله دې	۳۱۶	د شرک نه سوا نوره هره گناه معاف کیری
۳۲۶	د ایت مقصد	۳۱۶	د انان په تفسیر کښې اقوال

۳۲۲	د ایت مذکورہ د شان نزول بل روایت	۳۱۷	د شرک حکم کونکی شیطان دی
۳۲۷	خاوند ته خپلو ډیرو بیبیانو کښې.....	۳۱۷	خو مره خلق به شیطان سره جهنم ته ځی؟
۳۲۸	د یو روایت مطابق د ایت شان نزول	۳۱۷	د شیطان د گمراهی لاری
۳۲۸	د عمر فاروق رضی الله عنه نه په دې مسئله کښې تپوس	۳۱۷	د الله په مخلوق کښې د بدلون تفسیر
۳۲۹	د علی رضی الله عنه نه په دې مسئله کښې تپوس	۳۱۸	په دریم تفسیر د ابن کثیر رحمته الله علیه تبصره
۳۲۹	د ایت په شان نزول کښې بل روایت	۳۱۸	خلق په فطرت اسلامی پیدا کیږی
۳۲۹	د رافع بن حدیث واقعہ په بل روایت	۳۱۸	خلق په یو دین پیدا شوی وو
۳۲۹	د حافظ ابن کثیر رحمته الله علیه تبصره	۳۱۸	د قیامت په ورځ د شیطان خپلو تابعدارو ته تقریر
۳۳۰	بیبیانو سره د احسان کولو حکم	۳۱۸	د نیکانو خلقو د جزاء بیان
۳۳۰	په بیبیانو کښې د انصاف کولو حکم	۳۱۹	د نبی کریم صلی الله علیه و آله خطبه
۳۳۰	د خپل پوره کوشش باوجود بعضی تقصیر حکم	۳۱۹	د مسلمانانو په اهل کتابو فضیلت
۳۳۲	د الله تعالی قدرت کامله	۳۱۹	د امام مجاهد قول
۳۳۲	د مومنانو دعا	۳۲۰	د ایت مفهوم
۳۳۲	د ابن جریر په نیز د ایت مطلب	۳۲۰	د مصیبت په شکل کښې د گناه سزا ملاویدل
۳۳۳	ریشتونې گواهی پتول جائز نه دی اگر.....	۳۲۰	مصیبت د گناه وجه ده
۳۳۴	د عبد الله بن رواحه رضی الله عنه کردار	۳۲۱	هم دا مضمون د عائشې په حدیث کښې
۳۳۵	مسلمان چي ایماندار دي هغه ته دایمان.....	۳۲۱	هر مصیبت د مومن دپاره د ده د گناه بدلده
۳۳۵	د نزل او انزل مصداق	۳۲۱	هر مصیبت د مومن دپاره اجر دی
۳۳۶	کافرو سره موالاتو کښې عزت نشته.....	۳۲۱	کلیفونه د گناهونو معاف کیدو ذریعه ده
۳۳۷	د گناه په مجلس کښې کیناستل گناه ده	۳۲۱	ازغی هم تکلیف دی
۳۴۷	د قدرت باوجود الله معافی کول	۳۳۷	د پورتنی ایت د نسخې قول
۳۴۷	درې قیمتی خوبیونه	۳۳۷	منافقان به کافرانو سره یو ځای په جهنم کښې وی
۳۴۸	د یو پیغمبر نه انکار د ټولو نه انکار دی	۳۳۸	د منافق مونځ او د منافق مثال
۳۴۸	د پیغمبرانو په مینځ کښې فرق کول	۳۳۹	د علی رضی الله عنه په قول کښې د سبیل مطلب
۳۴۸	د امت محمدی تعریف	۳۳۹	د سبیل دریم مفهوم
۳۴۹	د اهل کتابو د گستاخی تپوسونه	۳۳۹	د الله مدد د مسلمانانو سره دی
۳۵۰	د ځخی عبادت کول	۳۳۹	د ایت استدلال
۳۵۰	د دوی په سرونو د کوه طور پورته کول	۳۴۰	منافقان الله سره دهوکه نشی کولی
۳۵۰	د قول او فعل بدلول	۳۴۰	د منافقانو انجام
۳۵۰	د خالی د ورځې بی حرمتی کول	۳۴۰	د منافقانو د مونځ کیفیت
۳۵۲	د یهودیانو مختلفې نافرمانی	۳۴۰	په منافقانو باندې گران مونځ
۳۵۲	د یهودو په زړونو د پردو کیدل	۳۴۱	د ماشومانو په وجه د کورونو سزولو نه منع کیدل
۳۵۲	په بی بی مریم د زنا تهمت لگول	۳۴۱	د الله تعالی اهانت کونکي مونځگذار
۳۵۳	د عیسی علیه السلام د قتل دعوی	۳۴۱	د یرکم الله یادوی

۲۵۳	دعیسی علیه السلام آسمان ته د پورته کیدو واقعہ	۲۴۱	د منافقانو تذبذب
۲۵۴	دعیسی علیه السلام د قتل او بهانسی کیدو تردید	۲۴۱	د مومن، کافر او منافق مثال
۲۵۴	دعیسی علیه السلام د بعضی ملگرو کفر	۲۴۲	د منافق بل مثال
۲۵۴	دعیسیانو دري ډلې	۲۴۲	کافر و سره دوستی کول منع دی
۲۵۴	د وهب بن منبه رضی الله عنه روایت	۲۴۲	د سلطان لفظ معنی
۲۵۵	دعیسی علیه السلام د بهانسن بل روایت	۲۴۲	د درک لفظ معنی
۲۵۲	د حواریانو نومونه	۲۴۲	په جهنم کبني د منافقانو د عذاب کیفیت
۲۵۲	دعیسی علیه السلام د گرفتارن د پاره چاپي وهل		د ظالم ظلم بیانول جائز دی
۲۵۲	پهانسی شوې څوک وو؟	۲۴۵	نیمه پاره
۲۵۷	دعیسی علیه السلام د مرگ نه مخکبني	۲۴۵	ظالم ته خیري نه کول غوره دی
۲۵۷	د کتابي د مرگ نه مخکبني	۲۴۵	ظالم ته دعا کول پکار دی
۲۵۸	صحیح قول	۲۴۵	ظالم ته د هغه د ظلم نه زیاته سزا نه دی ورکول
۲۵۸	د حافظ ابن کثیر تبصره	۲۴۵	بهتان لگونکی باندي بهتان نشي لگولي
۲۵۹	عیسی علیه السلام به قیامت ته نزدې دویاره راځي	۲۴۵	د ظالم نه بدله اخستل جائز دی
۲۵۹	دعیسی علیه السلام کارونه	۲۴۵	د جگړې گناه په هغه چاده چه د جگړې شروع هغه.....
۲۵۹	دعیسی علیه السلام حج او عمره	۲۴۲	د کوربه شکایت کولو اجازت د میلستیا حق
۲۵۹	د مال زیاتیدل	۲۴۲	د میلستیا اهمیت
۲۶۰	دعیسی علیه السلام پیژندگلو	۲۴۲	د میلستیا حکم
۲۶۰	عیسی علیه السلام ته د نبی صلی الله علیه و آله نزدیکت	۲۴۲	دري ورځو پوري میلستیا واجب او بیا صدقه ده
۲۶۰	دعیسی علیه السلام مسلمانانو ته امامت ورکول	۲۴۲	د گواندي د تکلیف نه بچ کیدو یوه طریقه
۲۶۱	دعیسی علیه السلام دنیا ته دوباره راتگ	۲۴۲	الله ته پټ او ښکاره برابر دی
۲۸۱	عیسی علیه السلام او ټولې فریښتي د الله عز و جل بندگی کوي	۲۶۱	د یاجوج ماجوج راوتل
۲۸۳	د الله د بندگي نه د تکبر کولو سزا	۲۶۱	د یاجوج ماجوج راوتل
۲۸۳	قرآن لا جواب او برهان او واضح نور دي	۲۶۱	په مسلمانانو سختی راتلل
۲۸۵	د آیت شان نزول	۲۶۲	د دجال لویه فتنه
۲۸۵	د کلاله د لفظ په باره کبني اختلاف	۲۶۲	د دجال په ټوله دنیا چکر لگول
۲۸۵	د کلاله په باره کبني د حضرت عمر قول	۲۶۳	دعیسی علیه السلام د راکوژیدو باره کبني تفصیلی حدیث
۲۸۵	د حضرت عمر رضی الله عنه د افسوس وجه	۲۶۵	د یاجوج ماجوک راوتل
۲۸۲	د ،، هلک،، معنی	۲۶۲	د قیامت لس نبي
۲۸۲	د کلاله خور ته نیمه حصه ملاویدل	۲۶۷	دعیسی علیه السلام صفتونه
۲۸۲	د پلار په وجود کبني د خور محرومتیا	۲۶۹	د سزا په طور الله تعالی حلال څزونه حراموی
۲۸۲	د لور په وجود د خور محرومتیا	۲۶۹	په اهل کتابو کبني د مضبوط ایمان خاوندان
۲۸۲	د لور په وجود کبني د خور عدم محرومتیا	۲۷۰	د قرأت وضاحت
۲۸۷	د رور د کلاله خور نه میراث اوړل	۲۷۰	د اهل کتابو مؤمنانو نور صفتونه

۳۸۷	د دوو خویندو نه د زیاتو صورت	۳۷۱	یو شان نزول
۳۸۷	درونرو او خویندو د جمع کیدو په صورت کښې حکم	۳۷۱	د وحی کول
۳۸۷	د احکامو بیانولو حکمت	۳۷۱	د پیغمبرانو شمار
۳۸۸	د کلاله په باره کښې د عمر رضی الله عنه عدم تشفی	۳۷۲	د پیغمبرانو د شمیر متعلق حدیث
۳۸۸	په درې مسئلو کښې د عمر رضی الله عنه عدم تشفی	۳۷۲	په داسې قسم روایاتو باندې د حافظ رضی الله عنه تبصره
۳۸۸	د شیخینو اختلاف	۳۷۳	د یو لاکهه خلیش زره پیغمبرانو تعداد روایت
۳۸۹	د سوره مائده تفسیر	۳۷۳	د ابراهیم د صحیفو نصیحتونه
۳۸۹	د سوره د نزول وخت	۳۷۴	د موسی د صحیفو عبرتونه
۳۸۹	سوره مائده اخری سورت دې	۳۷۴	د پخوانو کتابونو مضامین په قران کښې
۳۹۱	سورة مائده	۳۷۴	خو اهم نصیحتونه
۳۹۱	مؤمنانو ته خطاب	۳۷۴	د دجال نورې نخښې
۳۹۱	د علی رضی الله عنه په فضیلت کښې موضوعی اثر	۳۷۵	د موسی رضی الله عنه سره کلام کول
۳۹۱	د روایت تضعیف	۳۷۵	د یو معتزلی لاجوابه کول
۳۹۲	د عقود نه مراد	۳۷۵	د موسی رضی الله عنه سره د خبرو تعداد
۳۹۲	د ابن عباس رضی الله عنه قول	۳۷۶	د الله تعالی کلام څنگه وو؟
۳۹۲	خرڅونکی او اخستونکی ته د اختیار مسئله	۳۷۶	د الله تعالی د کلام تشبیه
۳۹۳	صرف په ایجاب او قبول باندې بیع.....	۳۷۶	الله ډیر غیرتی دې
۳۹۳	د حلالو ځناورو ذکر	۳۷۸	* الله تعالی او فریشتې د پیغمبر د رسالت گواه دی *
۳۹۳	مذبحی په خیمه کښې د یچی حکم	۳۷۹	د عیسیانو خپل دین کښې غلو کول
۳۹۳	د ،، ما بیتلی ،، نه مراد	۳۸۰	عیسی رضی الله عنه د الله بنده او رسول وو
۳۹۴	څلور میاشتی معززی دی	۳۸۰	عیسی رضی الله عنه د الله بنده گنړلو صله
۳۹۴	په معززو میاشتی کښې د جنگ حکم	۳۸۱	د نصرانیانو درې ډلې
۴۰۳	د حرمت دلیل	۳۹۴	په معززو میاشتی کښې هم کافرانو.....
۴۰۴	اعتبار عموم د الفاظو لره وی	۳۹۵	د نبی کریم صلی الله علیه و آله د قربانی څاروی
۴۰۴	استدلال	۳۹۵	د تعظیم یو صورت
۴۰۴	اعتراض	۳۹۵	د حرم د ونو کتا کولو ممانعت وجه
۴۰۴	دویم مسلک	۳۹۶	مشرکان به د حرم نه منع کولې شی
۴۰۵	،وجه ترجیح	۳۹۶	مشرکانو سره د جنگ کولو اجازت
۴۰۶	اعتراض	۳۹۷	د محرم د حلالیدو نه پس ښکار کول مباح.....
۴۰۷	جوابونه	۳۹۷	انصاف مه پرېږدئ
۴۰۷	که سپی د ښکار نه خوراک کړې وی هغه.....	۳۹۷	د آیت شان نزول
۴۰۷	د ښکاری مارغه خوړلې شوی ښکار حکم	۳۹۷	د شان وضاحت
۴۰۷	که ښکاری مارغه د ښکار نه خوراک.....	۳۹۷	د اثم او عدوان فرق
۴۰۷	د متردیه حرمت	۳۹۷	د ظالم سره هم مدد کوه

۴۰۸	د نطیحة حرمت	۲۹۷	د خلوت نه جلوت افضل دي
۴۰۸	د نطیحة اعرابی تشریح	۲۹۸	د نیکنی دلالت کونکی اجر
۴۰۸	د درنده خورلی خناور حرمت	۲۹۹	ظالم سره د مدد قباحت
۴۰۸	د حلت صورت	۲۹۹	د مرداری حرمت
۴۰۸	د علی علیه قول	۲۹۹	د کب حلت
۴۰۸	د جمهورو مذهب	۲۹۹	د ملخ حلت
۴۰۹	د بنکاری خناور د زخمی کولو نه پس.....	۲۹۹	د ابن عباس علیه فتوی
۴۰۹	د باندس د ذبح حکم	۴۰۰	د ویني حرمت
۴۰۹	د کوم خناور جي په غاښ یا نوک سره.....	۴۰۰	د صحابی علیه کرامت
۴۰۹	د مرئی نه سواد بل خانی ذبحی حکم	۴۰۰	د اعشی قصیده
۴۰۹	د بت په نوم د ذبحی حکم	۴۰۱	د خنزیر د غوښي حرمت
۴۱۰	په غشو د تقسیمولو حرمت	۴۰۱	د خنزیر د ټولو اجزاؤ د حرمت دپاره استدلال
۴۱۰	په خانه کعبه کښي د ابراهیم علیه جسه	۴۰۱	د مرداری وازگه هم حرامه ده
۴۱۰	د سراقه بن مالک علیه په غشو پال نیول	۴۰۱	د مرداری، ویني او ما اهل لغير الله حرمت
۴۱۱	د فال حرمت	۴۰۱	د متروک التسمیه خناور حکم
۴۱۱	د غشو رواج په فارسیانو کښي	۴۰۱	د خلورو خیزونو حرمت
۴۱۱	د جواری وغیره حرمت	۴۰۲	د علی علیه د دور خلافت یوه واقعه
۴۱۱	د غشو په خانی د استخاره حکم	۴۰۲	په پس طرف د بنکار لگیدلو حکم
۴۱۱	د استخاری دعا	۴۰۳	د سپی د بنکار حکم
۴۱۲	د کافرانو نا امیده کیدل	۴۰۳	د حافظ ابن کثیر علیه رائي
۴۱۲	د دین اسلام تکمیل	۴۰۳	د امام ابو حنیفه علیه نه یو روایت
۴۱۲	د ابن عباس علیه روایت	۴۰۳	د حرمت قول
۴۱۲	په احکامو کښي اخري ایت	۴۰۳	د بنکاری سپی بنکار زخمی کیدل د حلت.....
۴۲۴	د اهل کتابو د ذبیحی حکم	۴۱۳	د حضرت عمر علیه فراست
۴۲۴	د اهل کتابو د وازگه حکم	۴۱۳	د تکمیل دین ایت د نزول ورځ او مقام
۴۲۴	د یهودو ورپته شوي جیلني نبی کریم علیه خوری	۴۱۳	د ایت نزول په عرفه او جمعه کښي
۴۲۴	د یهودی د وازگي حکم	۴۱۳	د اسلامی تاریخ اهم واقعات په کومه ورځ
۴۲۵	یو ضعیف قول	۴۱۴	د تکمیل دین ایت په وخت نزول کښي.....
۴۲۵	د مجوسیانو د ذبیحی حکم	۴۱۴	د مجبورئ په وخت کښي د حرامو خورلو اباحت
۴۲۵	د ابو ثور علیه د حلت قول د دي قول تردید	۴۱۴	په رخصت باندې عمل کولو حیثیت
۴۲۵	د مسلمانانو ذبیحه د اهل کتابو دپاره حلاله ده	۴۱۴	په اضطاری حالت کښي درې حرام موجودیدل
۴۲۲	د اهل کتابو پاکدامنو سره د نکاح حکم	۴۱۵	د کوم د اولورې حالت دي؟
۴۲۲	د محصنات نه ازادې بنخي مراد اخستل....	۴۱۵	د ضرورت نه د زیاتو خورلو دلیل
۴۲۲	د محصنات نه ذمی بنخي مراد کیدل	۴۱۶	د حرام خورلو اجازت کښي یو قید

۴۲۷	ماقبل سره ربط	۴۱۷	مشركانو سره د نکاح حرمت حکم نزول تاریخ
۴۲۷	د ایت شان نزول	۴۱۷	اهل کتابو بنخوته مهر ورکول د سپو.....
۴۲۷	پاک خیزونه حلال دی	۴۱۷	د زناکار سپی سره د پاکدامنی د نکاح حکم
۴۲۷	د کومو ځناورو بښکار حلال دي؟	۴۱۷	د حضرت عمر رضی الله عنه اراده
۴۲۷	د مارغانو د بښکار کراهت	۴۱۷	د مرتد د اعمالو ضائع کیدل
۴۲۸	د ابن عمر رضی الله عنه قول	۴۱۷	اودس کله فرض کیږي؟
۴۲۹	د جمهورو مذهب	۴۱۷	د نبی کریم صلی الله علیه و آله د هر مونخ دپاره اودس کول
۴۲۹	د جمهورو دلیل	۴۱۷	د نبی کریم صلی الله علیه و آله په یو اودس زیات مونخونه کول
۴۲۹	د امام احمد رحمته الله علیه په نیزد تور سپی استثناء	۴۱۸	ابن عمر رضی الله عنه د هر مونخ دپاره اودس کول
۴۳۰	د سپو د قتل کولو حکم	۴۱۸	چي اودس وی نو د هر مانخه دپاره.....
۴۳۰	د سپی خوراک کړی بښکار حرمت	۴۱۹	په اودس کښي نیت شرط نه دي
۴۳۰	د سپی پریخودو په وخت کښي بسم الله وئیل	۴۱۹	د اودس نه وړاندې بسم الله وئیل سنت....
۴۳۱	د سپی خوراک کړی بښکار حلت	۴۱۹	د خوب نه په راپاسیدو د لاسونو وینخل سنت دی
۴۳۱	دیو اعرابی څو اهم تپوسونه	۴۲۰	په اودس کښي د ږیري وینخلو حکم
۴۳۲	دریم درمیانی مذهب	۴۲۰	د ږیري خلال سنت دي
۴۳۲	څلورم قول	۴۲۱	د خولي وینخل او پوزه کښي اوبه اچول
۴۳۲	د بښکاری سپی پریخودو په وخت کښي بسم الله وئیل	۴۲۱	خوله او پوزه کښي اوبه اچول په اودس....
۴۳۲	د بښکاری سپی پریخودو په وخت کښي بسم الله....	۴۲۱	په اودس کښي د ځنگلو وینخلو فرضیت
۴۳۲	د نو مسلم مسلمان د مذبحي حکم	۴۲۲	د ځنگلو نه پورته حصه وینخل
۴۳۳	د خوراک په اول کښي بسم الله هیریدل	۴۲۲	په ،، بروسکم ،، کښي د باء وضاحت
۴۳۳	په خوراک کښي د شیطان شرکت کول	۴۲۲	د سرد مسحې فرضیت
۴۳۴	کورته د داخلیدو په وخت بسم الله وئیل	۴۲۲	د سرد څلورمې حصې مسح فرض ده
۴۳۴	په گنره خوراک کولو کښي برکت	۴۲۳	د سرد مسحې تعداد
۴۳۴	د پاکو خیزونو حلت	۴۲۴	د یو ځل مسح کولو دلائل
۴۳۴	د درې ځل مسحې کولو دلیل	۴۲۴	دولس خلفاء به کله وی
۴۵۰	د سرمسح یو ځل مسنون ده	۴۳۵	د شیعې گانو د دولسو امامانو د عقیدې تردید
۴۵۰	د پښو وظیفه وینخل دی	۴۳۵	د یهودیانو د وعدې ماتول
۴۵۱	د اودس کښي د ترتیب حکم	۴۳۵	د اهل کتابو علمي بد دیانتی
۴۵۲	د جمهورو جوابونه	۴۳۵	د قران پاک صفتونه
۵۳۴	په اودس کښي ترتیب سره د اندامونو وینخل سنت دي	۴۳۷	عیسی صلی الله علیه و آله اود دوی مورته اله وئیلوالا کافر دی
۵۳۴	په پښو د مسحې کول	۴۳۷	د الله په خپلو بندگانو مهربانی
۴۵۵	په پښو د مسحې کولو دلائل	۴۳۷	د دفطرة الوحی زمانه
۴۵۵	د جر د قراءت وجه	۴۳۷	نبی کریم صلی الله علیه و آله آخری پیغمبر دي
۴۵۵	د مسحې نه مراد غسل خفیف دي	۴۳۷	د نبی کریم صلی الله علیه و آله ذمه واریانی

۴۵۸	مسلسل نییان لیپل دالله رحمت دی	۴۳۷	د شیعیگان غلطی
۴۵۹	بنی اسرائیلو ته په ټولو خلقو فضیلت	۴۳۷	ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ ته په پښو د مسحو کولو د نسبت تردید
۴۵۹	د بنی اسرائیلو د فضیلت وضاحت	۴۳۸	هغه احادیث چه د پښو وینخل ضروری گرځوی
۴۵۹	د مقدسی زمکه نه مراد	۴۳۹	په اودس کولو د اندامونو گناهونه رژیدل
۴۶۰	د لیکلو مطلب	۴۴۰	د امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ تاویل
۴۶۰	د جاسوسی دپاره دولس کسان لیپل	۴۴۰	په جرابو مسح کول
۴۶۰	د عمالقہ قوت	۴۴۱	په سختو جرابو باندې مسح کول جائز ده
۴۶۰	د عمالقو قدونه	۴۴۱	د رافضیانو تردید
۴۶۰	اسرائیلی روایات	۴۴۱	د شیعه گانو بله غلطه نظریه
۴۶۰	د حافظ رحمۃ اللہ علیہ تنقیدی تبصره	۴۴۲	د تیمم حکم
۴۶۱	د موسی عليه السلام قوم بزدلی	۴۴۲	د عائشی رضی اللہ عنہا هار روکیدل
۴۶۱	د صحابه کرامو جانثاری	۴۴۲	په امت باندې اسانتیا
۴۶۱	د سعد بن معاذ رضی اللہ عنہ تقریر	۴۴۲	د اودس نه پس دعا کول
۴۶۲	د مقداد انصاری تقریر	۴۴۳	په اودس د گناهونو معاف کیدل
۴۶۲	د حدیبیه په مقام د مقداد رضی اللہ عنہ جانثارانہ جمله	۴۴۵	د عدل او انصاف حکم
۴۶۲	د موسی عليه السلام خپل قوم نه بی زاری	۴۴۵	د ایمان راوړلو ترغیب
۴۶۲	په میدان تیه کښې خارق العاده حالات	۴۴۵	په اولاد کښې عدل کول
۴۶۳	د موسی عليه السلام وفات	۴۴۵	د دشمنی په وجه د عدل نه نه اوړیدل
۴۶۳	د سنه قرائتی وضاحت	۴۴۵	د هو د ضمیر مرجع
۴۶۳	د یوشع بن نون په مشرئ کښې بیت	۴۴۶	د ایت شان نزول
۴۶۳	د بیت المقدس په فتح کښې مال غنیمت	۴۴۶	د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د قتل مختلفې منصوبې
۴۶۳	د بنی اسرائیلو د بی خوندي ذکر	۴۴۸	سابقه ایاتونو سره ربط
۴۶۵	د هابیل او قابیل واقعه	۴۴۸	د دولسو سردرانو نومونه
۴۶۵	د ادم عليه السلام په وخت کښې د خور سره د نکاح حکم	۴۴۹	د دلیلۃ العقبه د شرکاؤ نومونه
۴۶۶	د هابیل د قتل وجه څه وه؟	۴۴۹	د امت د خلفاؤ تعداد
۴۸۱	د کافرانو د جهنم نه د خلاصی دپاره فدیہ ..	۴۶۶	د متقیان به جنت ته ځی
۴۸۱	د مسلمانانو د جهنم نه راوتل	۴۶۷	د قابیل ته د هابیل جواب
۴۸۱	د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په شفاعت د جهنم نه آزادی	۴۶۷	د قاتل او مقتول دواړه جهنمیان
۴۸۲	د طلق بن حبيب د جهنم نه د چا دراوتلو انکار	۴۶۷	د فتنې نه ډډه کول
۴۸۳	د غلا نصاب او د دې شرطونه	۴۶۷	د فتنې په وخت کښې د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ارشادات
۴۸۳	د غلا د حد طریقہ پخوانی وه	۴۶۷	د خدیفه رضی اللہ عنہا په جنازه کښې
۴۸۳	په مطلق غلا د لاس کټ کولو حکم	۴۶۸	د هابیل په څه قتل شوی وو؟
۴۸۳	د موجب حد غلا مقدار	۴۶۸	د شیطان قابیل ته د قتل طریقہ خودل

۴۸۳	د مالکی مذہب دلائل	۴۲۹	دھر قتل سزا بہ قابیل تہ ملاویری
۴۸۴	شافعی مسلک	۴۲۹	قابیل او ہابیل د ادم علیہ السلام خامن وو
۴۸۴	دمذہبی شافعی دلیل	۴۷۰	یوضعیف قول
۴۸۴	د احنافو مسلک	۴۷۰	د ہابیل د قتل نہ پس د ادم علیہ السلام غم
۴۸۴	د علی بن مسعود رضی اللہ عنہ مسلک	۴۷۰	قابیل تہ پہ دنیا کنبی سزا
۴۸۴	د غلا نصاب لس درہمہ دی	۴۷۱	د انسان قدر و قیمت
۴۸۴	سلک حنفی	۴۷۱	د محاصرہ پہ وخت کنبی د عثمان رضی اللہ عنہ قول
۴۸۴	مسلک ظاہریہ	۴۷۳	پہ زمکہ کنبی د فساد خورولو سزا
۴۸۵	جمہورو جوابونہ	۴۷۳	د ایت شان نزول
۴۸۵	د ابو العلاء معری اعتراضونہ	۴۷۳	د عربینو سزا
۴۸۵	د غل توبہ قبلیدل	۴۷۴	د حجاج چالاکی
۴۸۵	د لاس کتب کیدو نہ پس غل د مال ضامن نہ دی	۴۷۴	د بیوی جملی تردید د عربینو گرفتاری
۴۸۵	د غل توبہ ویستل پہ عہد نبوی کنبی	۴۷۵	عضی نور اقوال
۴۸۷	د عمر بن سمرہ رضی اللہ عنہ د غلا اقرار	۴۷۵	د نسخہ تاریخ
۴۸۷	پہ عہدی نبوی کنبی د غلا حد جاری کول	۴۷۷	د باغیانو د سزا ذکر
۴۸۷	د حد پہ بدلہ کنبی د قدیمی اخستلو ممانعت	۴۷۷	د جرم د نوعیت پہ اعتبار د سزا بدلیدل
۴۸۷	د حد پہ بارہ کنبی سفارش نہ قبلول	۴۷۷	د محاربیو د مختلفو جرمونو مختلف حکمونہ
۴۸۹	د یہودیانو مذمت	۴۷۷	د قتلولو پہ سزا کنبی اختلاف
۴۸۹	د ایت شان نزول	۴۷۷	د جزئیاتو د اختلاف نہ ذکر کولو وجہ
۴۹۰	یہودی تہ رجم ورکول	۴۷۷	جلا وطنی
۴۹۰	یہودو د رجم ولی پتہ کرپی وو	۴۷۸	مفسدہ چپی مسلمان وی د ہغہ حکم د ابو موسی اشعری
۴۹۱	د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ یہودی زانی د رجم.....	۴۷۸	د علی اسدی رضی اللہ عنہ د بغاوت نہ توبہ
۴۹۱	د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دوو یہودیانو عالمانو.....	۴۷۹	د محارب کنبی د گرفتاری نہ ورا ندی توبہ.....
۴۹۲	د توراہ او اہل توراہ راغونستلو کنبی حکمت	۴۸۰	د وسیلی تفسیر
۴۹۲	د توراہ حقانیت	۴۸۰	د وسیلی نور معانی
۴۹۲	دویم شان نزول	۴۸۰	د وسیلہ پہ جنت کنبی مقام دی
۴۹۳	د اللہ د حکم نہ خلاف فیصلہ کول	۴۸۱	د جہاد حکم
۵۰۹	د قول تردید صحیح شان نزول	۴۹۳	د قران خلاف فیصلہ کول کفر دی
۵۱۰	د غیر مسلمو سرہ د محبت ممانعت	۴۹۴	د کفر د کوم نوعیت دی؟
۵۱۱	دیو نصرانی پہ اور سوزیدل	۴۹۴	د یہودیانو پہ تورات کنبی تحریف
۵۱۱	د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ خبرور کولو ایمان راورل	۴۹۵	د بنیخی او سری پہ قصاص کنبی دوہ مذاہب
۵۱۱	د ابو محذورہ رضی اللہ عنہ ایمان راورل	۴۹۵	د بنیخی پہ قصاص کنبی بہ سری قتل کولی شی
۵۱۲	د ابو محذورہ رضی اللہ عنہ نوم	۴۹۵	د ذمی پہ قصاص کنبی بہ مسلمان قتل کولی شی

۵۱۳	د اهل کتابو مسلمانانو سره د بغض وجه	۴۹۵	د اصیلي غائبونو د وینځي د غائبونو په بدله .....
۵۱۳	زیات خلق فاسقان دی	۴۹۶	د غریبانانو غلام معاف کول
۵۱۴	په یهودیانو مختلف غذا بونه	۴۹۶	د معافۍ وجوهات
۵۱۴	د منافقانو د ایمان نفی	۴۹۶	په اندامونو کښې قصاص
۵۱۴	د علی ؑ خطبه	۴۹۶	د احنافو دلائل
۵۱۵	د نهی عن المنکر نه کولو وعید	۴۹۷	په غائبونو کښې که ممکن وی قصاص شته
۵۱۶	د یهودیانو الله ته د بخل نسبت کول	۴۹۷	د زخمونو د قصاص وخت
۵۱۷	د الله په خزانو کښې کمی نه راځي	۴۹۷	په زخمونو کښې که مماثلت کیدي شي .....
۵۱۷	د مسلمانانو کامیابی د کافرانو د حسرت سبب	۴۹۷	د زخم د قصاص نه پس د مرگ واقع کیدو .....
۵۱۷	ترقیامته به د یهودو کینه ختمه نشي	۴۹۷	د قصاص په اخستلو د مرگ واقع کیدل .....
۵۱۷	د ایمان په وجه د برکتونو نزول	۴۹۷	د قصاص معاف کولو نه پس حکم
۵۱۸	د یو قول تضعیف	۴۹۸	د انصاری قریشی ته معافی کول
۵۱۸	د دنیا نه به قرانی علوم ختم شي	۴۹۹	د اسمانی کتاب انجیل څه خصوصیات
۵۱۸	په اهل کتابو کښې معتدله ډله	۴۹۹	په اهل الانجیل کښې اختلاف د قراءت
۵۱۸	د امت محمدی درې اویا ډلې	۵۰۱	د قران پاک صداقت
۵۱۹	نبی کریم ﷺ د پیغام رسولو حکم	۵۰۱	د دویم تفسیر او دهغې ضعف
۵۱۹	نبی کریم ﷺ د الله تعالی ټول	۵۰۱	نبی کریم ﷺ ته د کتاب الله مطابق فیصلې کولو حکم
۵۱۹	د علی ؑ په صحیفه کښې	۵۰۲	د هر امت د پاره لار او طریقه
۵۲۰	د امام زهري قول	۵۰۲	د شریعتونو په اصولو کښې اتفاق
۵۲۰	په خطبه د حجة الوداع کښې د نبی کریم ﷺ فرمان	۵۰۲	په احکامو کښې اختلاف یعنونو په .....
۵۲۰	د نبی کریم ﷺ درې ځله ایا ما اور رسول وئیل	۵۰۵	د اسلام دشمنانو سره د دوستۍ ممانعت
۵۲۰	د نبی کریم ﷺ د حفاظت ذمه واری	۵۰۷	مرته هم خپل نقصان کوی
۵۲۱	په مکې دور کښې د نبی کریم ﷺ حفاظت	۵۰۸	د مسلمانانو صفات
۵۲۱	د نبی کریم ﷺ خلاف د یهودو سازشونه	۵۰۸	داووه خبرو حکم
۵۲۱	د بانډیچي د شر نه د نبی کریم ﷺ حفاظت	۵۰۸	د چا نه ویره نه دی کول پکار
۵۲۱	په یوه بله موقع د نبی کریم ﷺ حفاظت	۵۰۸	د نهی عن المنکر حکم
۵۲۲	د نبی کریم ﷺ د عصمت بله واقعه	۵۰۹	د وس نه زیات بوج او چتولو ممانعت
۵۲۳	د اهل کتابو د ایمان راوړو شرطونه	۵۰۹	د الله فضل په بعضو کبیري
۵۲۳	د صابیانو تعریف	۵۰۹	د دوستۍ چا سره پکار ده؟
۵۴۱	په کفارو د قسم کښې هر مسکین ته یوه	۵۲۴	د یهودیانو او نصرانیانو وعده خلافي
۵۴۲	په کفارو د قسم کښې د کافر غلام ازادولو جواز	۵۲۲	د عیسی ؑ عبدیت
۵۴۲	د قسم د کفارې په روژو کښې تسلسل	۵۲۲	د عیسیانو د تثلیث د عقیدې رد
۵۴۴	د شرابو او جوارثی حرمت	۵۲۷	بی بی مریم نبیه نه وه

۵۴۴	چی جواری په کښې نه وی نو د شطرنج جواز	۵۲۷	د ابن حزم رحمته الله علیه رانی
۵۴۵	انصاب او ازلام	۵۲۷	د نفع او نقصان مالک صرف الله ﷻ دی
۵۴۵	د شرابو حرمت د احادیثو په رنړا کښې	۵۲۸	د بنی اسرائیلو د یو عابد د هوکه کیدل
۵۵۳	په حالت د احرام کښې د ښکار حکم	۵۲۸	بنی اسرائیلو د لعنت اسباب
۵۵۳	محرم دپاره د حرامو ځناورو د ښکار حرمت	۵۲۹	د نهی عن المنکر تاکید
۵۵۴	د محرم دپاره د ماتونکی ځناور قتل کولو جواز	۵۲۹	په بنی اسرائیلو کښې اولنی خرابی
۵۵۴	د محرم په قتل کښې قصد، خطا او.....	۵۳۰	د نهی عن المنکر پریخودو انجام
۵۵۵	په ښکار کښې د مثل نه مراد قیمت دی	۵۳۰	د نهی عن المنکر درې درجې
۵۵۵	ښکار کونکې پخپله فیصله کونکې.....	۵۳۰	د عذاب عمومیت
۵۵۵	د اولنی قول دلیل	۵۳۰	د مبلغ او غیر مبلغ مثالونه
۵۵۲	محرم د ښکار په قیمت لگولو کښې.....	۵۳۰	افضل جهاد
۵۵۲	دهرې زمانې حکمین پکار دی؟	۵۳۱	خپله بی عزتی کول
۵۵۷	د ښکار په قیمت لگولو کښې د هرې.....	۵۳۱	امر بالمعروف کله پریخودې شی؟
۵۵۷	په درې څیزونو کښې د اختیار حکم	۵۳۱	د منافقانو کافرانو سره دوستی
۵۵۸	محرم ته د ښکار کولو په کفاره کښې.....	۵۳۱	د زنا شپږ خرابی
۵۵۸	مسکین ته به څومره غله ورکولې شی؟	۵۳۲	د نجاشی او د هغه د ملگرو بیان
۵۵۸	د ښکار په قیمت به غله اخستی شی.....	۵۳۳	د دې کسانو شمار
۵۵۸	د اطعام محل به کوم ځانې وی؟	۵۳۳	د یهودیانو مسلمانانو سره دشمنی
۵۵۸	د ښکار په کفاره کښې د حرم د مسکینانو.	۵۳۳	عیسایان مسلمانانو ته د یهودو په نسبت نزدې دی
۵۵۹	د محرم د ښکار په قتل په هر څل د کفارې لزوم	۵۳۳	مسلمانانو سره د حق پرستو عیسایانو د دوستی وجه
۵۲۱	په احرام کښې د سمندری ښکار حکم	۵۳۴	اوومه پاره
۵۲۲	د کب نه سوا باقی ټول سمندری ځناور حرام دی	۵۳۵	اهل ایمان چه کله قران اوری نو د هغوی زړونه نرم کیږی
۵۲۳	په مردارو کښې صرف د کب حلت هم.....	۵۳۲	د خپل طرف نه یو څیز حلال یا حرام کولو ممانعت
۵۲۳	د احرام په حالت کښې د اوچې د ښکار حکم	۵۳۲	د رهبانیت اختیارولو اراده ښکاره کول
۵۲۳	په محرم ښکاری باندي د کفارې په.....	۵۳۲	د ځان خصی کولو اجازت غوښتل
۵۲۴	د محرم د ښکار کولو نه پس د هغې نه.....	۵۳۷	د کهیر خوړولو نه قسم کول
۵۲۴	د محرم د ذبیحې یا ښکار د غیر محرم.....	۵۳۷	د ملیمه د میلمستیا خیال ساتل
۵۲۴	د غیر محرم ښکار خوړل د محرم دپاره	۵۳۷	د جائز څیز حرامولو نه پس د هغې په.....
۵۲۵	د غیر محرم ښکار د محرم دپاره جواز	۵۳۷	د حلال څیز نه قسم ماتول او د قسم کفاره ورکول دی
۵۲۶	په رزق حلال باندي قناعت	۵۴۰	په لغو قسمونو باندي کفاره نشته
۵۲۶	د بی خایه سوالونو ممانعت	۵۴۱	په کفاره د قسم کښې د غنمو نیم صاع او.....
۲۲۹	مشرکانو به په سخت وخت کښې صرف الله ﷻ ...	۵۷۰	د بتانو په نوم پریخودلی شوی ځناورو حقیقت
۲۳۰	نبی د امت دپاره د رحمت دعاگانې	۵۷۲	په سفر کښې د مړی وصیت کول
۲۳۳	د روغ گنرل نه تابعداری	۵۷۲	د اهل ذمه گواهی پخپل مینخ کښې یو بل.....

۲۲۲	دالله تعالیٰ در رحمت شاز:	۵۷۹	د قیامت په ورځ د پیغمبرانو نه پوښتنه
۲۲۴	عذاب هم دالله تعالیٰ په خوښې سره نازلېږي:	۵۸۱	په عیسیٰ ﷺ دالله تعالیٰ د انعاماتو تذکره
۲۲۲	د وړوکی مرگ او لوڼې مرگ بیان	۵۸۳	د آسمان نه د مائده نازلیدل
۲۲۷	نیک او بد روح انجام	۵۸۴	د سلفو هغه روایتونه چه په حواریینو باندې.....
۲۳۴	د توفو کونکو سره نه کیناستلو حکم	۵۸۷	د قریشو سوال او د جبرائیل ﷺ پیغام
۲۳۵	دین لویې توفی گنړلو والا انجام	۵۸۹	د قیامت په ورځ د حضرت عیسیٰ ﷺ نه جواب غوښتل
۲۳۷	مشرکانو ته فیصله کونکې جواب	۵۹۰	د امت د بښنې د پاره د حضور ﷺ منتونه او زارڼې
۲۳۷	د اسرافیل ﷺ شپیلنې حقیقت او ویره	۵۹۲	د محشر په ورځ کامیابیدونکې
۲۴۵	د حضرت ابراهیم ﷺ خاندان او ازړ	۵۹۲	د سورة انعام مکی سورة تفسیر
۲۴۶	ازړ ته د توحید درس او د هغې انجام	۵۹۲	د سورة انعام فضائل
۲۴۷	د آسمان او زمکې په ملکوت باندې نظر	۵۹۳	سورة الانعام
۲۴۸	د مناظرې میدان که د غوراو فکر مقام	۵۹۴	د الله تعالیٰ قدرت کاغله او انسان
۲۵۱	د مشرکانو په وړاندې صفا صفتو حیدې خبرې	۵۹۶	د معاندینو انجام
۲۵۲	کله چه صحابه کرامو ﷺ ته د ظلم د.....	۵۹۷	د مشرکانو ذ هنیث او د صفاد لاثلو بیان
۲۵۵	د الله ﷻ په ابراهیم ﷺ باندې انعامات	۵۹۹	هم د زمکې او آسمان د مالک بندگی کوڼې
۲۵۷	شرك یو ډیره خطرناکه بیماری	۶۰۲	د نفع او نقصان مالک هم صرف یو الله دې
۲۵۹	د آیت شان نزول	۶۰۴	د قیامت په ورځ د مشرکانو او دهغوئ د شرکار حال
۲۶۰	د قران او صاحب قران شان	۶۰۶	کافران به د قیامت په ورځ څه وائی
۲۶۱	د ټولونه لوی ظالم څوک دې	۶۰۸	د قیامت د منکرانو انجام
۲۶۴	د ژوندون او د کائناتو د نظام د خالق.....	۶۰۹	د حضور ﷺ حرص چه څوک دوزخ ته لار نه شی
۲۶۶	د الله تعالیٰ د نور قدرت کامله او.....	۶۱۰	د مکی د کفارو قلبی شهادت
۲۶۷	د غیر الله عبادت او بطلان	۶۱۲	د معجزاتو صادریدل د الله ﷻ په مرضی کبیری
۲۶۹	د الله تعالیٰ د وحدانیت بیان	۶۱۳	ځناور جدا امتونه او د محشر ورځ
۲۶۹	د الله تعالیٰ د رویت بیان	۶۱۵	د توحید عقیده او د مکی مشرکان
۲۷۲	مؤمن، کافر او روښانه دلائل	۶۱۶	د تنگدستی او خوشحالی یو از مینت او موقع ورکول
۲۷۳	د الله تعالیٰ حکم د نبی ﷺ او امت د پاره	۶۱۷	معاندینو ته د حق و عطف
۲۷۴	باطلو معبودانو ته د کنخلو ممانعت	۶۱۹	د غیبو او د خزانو مالک څوک دې
۲۷۶	د کافرانو د معجزو سوال او د الله ﷻ جواب	۶۲۰	د صحابه کرامو ﷺ حفاظت د عرش والا پخپله کوی

تفسیر خیر کثیر

پشتو ترجمہ

تفسیر ابن کثیر

مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴

هجری

مترجمین: مولانا شاہ فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم،

وعبدالکریم صدیقی وقاری امیر نواز

جلد نمبر ۲

تشیلات از شاہ فیصل

۱) د قرآنی آیاتونو تکی پہ تکی اور وانه ترجمہ

۲) دا حدیثو تخریج

۳) د فقہی مسئلو کنبی مسلک حنفی وضاحت

۴) مناسب عنوانات ورکول

فورونکی

فیصل کتب خانہ محلہ جنگلی پینبور

موبائیل نمبر ۹۱۸۳۵۰۹۱۹۰۳۲۱۹

لَنْ تَنَالُوا	الْبِرَّ	حَتَّى	تُنْفِقُوا	مِمَّا
ہرگز نشی: رسیدی تاسوا نیکی: تہ اتردی: اچہ تاسو خرچ کرنی: خینی: دہغہ خیزونونہ تاسو ہیخ کلمہ (پورہ) نیکی: نشی: حاصلولی: اترکومی: چہ تاسو خپل غورہ خیزونہ خیرات کری نہ وی				
تُحِبُّونَهُ	وَمَا تُنْفِقُوا	مِنْ شَيْءٍ	فَإِنَّ اللَّهَ	بِهِ عَلِيمٌ
اچہ ستاسو خویش وی اوہغہ چہ خرچ کوئی تاسوا: دُخہ: خیزنہ: انوبیشکہ: اللہ: بہ: ہغہ: خیردی:				
..... او ہر خیز چہ تاسو خیرات کوئی نو ہغہ اللہ جل شانہ تہ بندہ معلوم دی				

قوله تعالى: لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَهُ

دالہ ﷺ لار کنبہ دے دنو بنی خیز صدقہ کری شی۔ عمرو بن میمون رضی اللہ عنہ وانی چہ د "بر" (نیکی) نہ دلتہ مراد جنت دی یعنی کومی پوری چہ تاسو خپل خویش خیز دالہ ﷺ لار کنبہ خرچ نکرنی نو ہیخ کلمہ بہ جنت تہ داخل نشی:

د ایت پہ نزول د ابو طلحہ رضی اللہ عنہ باغ صدقہ کول۔ انس بن مالک رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ پہ تولو انصار و کنبہ ابو طلحہ رضی اللہ عنہ د تولو نہ زیات مالدار وو۔ ہغہ تہ پہ خپل تولو مال کنبہ بیرحاء نومے باغ دیر زیات خویش وو او د امسجد نبوی رضی اللہ عنہ تہ مخامخ وو۔ رسول اللہ ﷺ بہ اکثر دی باغ تہ تلو۔ او ددی د گوی خوری او بہ نی خکلی۔ ہر کلمہ چہ دا پورتنی ایت نازل شو نو ابو طلحہ رضی اللہ عنہ حاضر شو او رسول اللہ ﷺ تہ نی عرض او کرو چہ یارسول اللہ ﷺ | اللہ ﷻ داشان فرمائی اوماتہ د تولو نہ زیات خویش دا بیرحاء نومے باغ دی۔ نو زہ دا (باغ) پہ دے امید د اللہ ﷻ لار کنبہ صدقہ کوم چہ کومہ نیکی اللہ ﷻ سرہ دہ ہغہ خما دپارہ اولیکی۔ نو رسول اللہ ﷺ تاسو تہ اختیار دی چہ خنگہ مناسب گنری نو داتقسیم کری۔ رسول اللہ ﷺ خوشحالہ شو او وی فرمائیل چہ واہ واہ دا دیرہ فائد مندہ سودا دہ۔ ددی نہ بہ خلقو تہ دیرہ فائدہ اوری۔ بیا رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ خما رائی دا دہ چہ تہ دا باغ پہ خپلو رشتہ دارو کنبہ تقسیم کری۔ ابو طلحہ رضی اللہ عنہ عرض او کرو چہ دیرہ بندہ دہ۔ اوبیا دا باغ ابو طلحہ پہ خپلو رشتہ دارو او د ترہ خامنو کنبہ تقسیم کرو۔ (مسند احمد، بخاری و مسلم) (۱)

د عمر رضی اللہ عنہ پہ ایت عمل کول۔ بخاری او مسلم شریف کنبہ راغلی دی چہ یوخل عمر فاروق رضی اللہ عنہ ہم د رسول اللہ ﷺ خدمت کنبہ حاضر شو او عرض نی او کرو چہ یارسول اللہ ﷺ | خما د تولو نہ زیات خویش او بہترین مال ہغہ دے کوم چہ خیبر کنبہ ماتہ زمکہ ملاؤ شوی وہ۔ (خہ ہغہ دالہ ﷻ لار کنبہ صدقہ کوم)۔ تاسو او فرمائی خہ او کروم؟ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ اصل زمکہ خان سرہ اوساتہ او ددی پیداوار او میوی د اللہ ﷻ لار کنبہ وقف کرہ۔ (۲)

د عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما پہ ایت عمل۔ عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چہ ہر کلمہ خہ بہ د تلاوت دوران کنبہ دی پورتنی ایت تہ اورسیدم نو ما خپل مال او جائید کنبہ سوچ او فکر او کرو۔ خوماتہ د خپلی رومی وینخہ نہ زیات خویش خیز بل نہ وو۔ نو ما ہم ہغہ د اللہ ﷻ دپارہ آزادہ کرہ۔ (خما پہ زپہ کنبہ ددی دومرہ محبت دی چہ) کہ ما د اللہ ﷻ لار پہ کنبہ خرچ کری خیز واپس اخستی شو۔ نو ما بہ دا وینخہ ضرور اخستی وی۔ (مسند بزار)۔ (۳)

(۱) احمد: ۱۴۱/۳، صحیح بخاری کتاب الزکاة باب الزکاة علی الافارب: ۱۴۶۱، صحیح مسلم: ۹۹۸، موطا امام مالک:

(۵۹۵/۲)

(۲) صحیح بخاری کتاب الوصایا باب الوقف کیف یکتب: ۲۷۷۲، صحیح مسلم: ۱۶۳۲، نسائی: ۳۶۳۳۔

(۳) مسند احمد بزار:۔

كُلُّ الطَّعَامِ	كَانَ حِلًّا	لِبَنِي إِسْرَائِيلَ	إِلَّا مَا حَرَّمَ
١	٢	٣	٤
٥	٦	٧	٨
٩	١٠	١١	١٢
١٣	١٤	١٥	١٦
١٧	١٨	١٩	٢٠
٢١	٢٢	٢٣	٢٤
٢٥	٢٦	٢٧	٢٨
٢٩	٣٠	٣١	٣٢
٣٣	٣٤	٣٥	٣٦
٣٧	٣٨	٣٩	٤٠
٤١	٤٢	٤٣	٤٤
٤٥	٤٦	٤٧	٤٨
٤٩	٥٠	٥١	٥٢
٥٣	٥٤	٥٥	٥٦
٥٧	٥٨	٥٩	٦٠
٦١	٦٢	٦٣	٦٤
٦٥	٦٦	٦٧	٦٨
٦٩	٧٠	٧١	٧٢
٧٣	٧٤	٧٥	٧٦
٧٧	٧٨	٧٩	٨٠
٨١	٨٢	٨٣	٨٤
٨٥	٨٦	٨٧	٨٨
٨٩	٩٠	٩١	٩٢
٩٣	٩٤	٩٥	٩٦
٩٧	٩٨	٩٩	١٠٠

قوله تعالى: كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ عَلَى نَفْسِهِ
 ديهودو سوالونه اود نبی علیه السلام جوابونه امام احمد رضی اللہ عنہ پہ خپل مسند کنبی د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت
 نقل کوی چه یوخل خد یهودیان د رسول اللہ ﷺ خدمت کنبی حاضر شو او وې وئیل چه مونر تاسونه خه
 د داسی خبرو تپوس کوو چي د نبی نه سوا دهغی معلومات چا ته نشته دی رسول اللہ ﷺ د هغی
 جوابونه ورکړل رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چه خه تپوس کوئی او کرنی خوتاسو الله ﷻ حاضر ناظر او گنرنی
 اوماسره هغه شان وعده او کرنی لکه خنگه چه یعقوب رضی اللہ عنہ دخپلو خامنونه اخستی وه ، که ما تاسو ته
 صحیح صحیح جوابونه درکړل نو تاسو به اسلام راوړنی او خما تابع کیرنی به هغوی قسمونه او خوړل
 چه مونر ته داخبره منظور ده که تاسو صحیح صحیح جواب راکړو نو مونر به اسلام قبلوو او مونر به
 رسول الله ﷺ فرمانبردا رجوریزو بیا ئې او وئیل چه مونر ته خلور خبرې اوبنایه ① یعقوب رضی اللہ عنہ په خپل
 خان کوم خوراک حرام کړې وو ② دسری او بنخې اوبه خنگه وی (او ولبی) کله هلك پیدا کیرې او کله
 جینی؟ ③ او دنبی امی خوب خنگه دی ④ فربتو کنبی کومه یوفر بسته دوی ﷻ ته وحی راوړی ؟ دی نه
 پس رسول الله ﷺ دوباره دهغوی نه قسمونه واخستل او بیا رسول الله ﷺ او فرمائیل چه ① یعقوب
رضی اللہ عنہ سخت بیمار شو نو نذر ئې اوملئو که الله ﷻ ماته شفا راکړی نو خه به هغه خیز نه خورم چه خما

زیات خوبین دی۔ ہر کلمہ چہ روغ شو نو د اوبن غوبنہ او پی نی پربینودل۔ ② دسری اوبہ سپین رنگ والا او تینگی وی او دبنخی اوبہ زیرنگی او نرنی وی۔ دواو کبسی چہ کوم یو بری مومی (او رحم تہ نی منی ورائدی لارہ شی، نونریا مادہ اولاد پیدا کیری۔ اوبہ شکل او شباهت کبسی ہم ہغہ شان وی) ③ ددی نبی امی سترگی اودہ وی او زره نی ویخ وی ④ ما تہ ہغہ فرہنتہ وحی راوری کومی چہ بہ یولو نبیانو تہ وحی راورہ یعنی جبریل علیہ السلام۔ نو بس پہ دہ بانڈی پہ چغو شو او وی وئیل کہ چری ستاسو د وحی راورونکی بلہ فرہنتہ وی نو مونر بہ ستاسونبوت منلی وی او عذر بہ پاتی نہ وو۔ د ہر سوال جواب ورکولو پہ وخت کبسی بہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہغوی تہ قسم ورکولو او دہغوی نہ بہ نی تپوس کولو او ہغوی بہ اقرار کولو چہ او جواب صحیح دی۔ دہغوی بارہ کبسی دا آیت (مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلْجِبْرِيلِ) نازل شو (۱)

د آیت پہ شان نزول کبسی بل روایت:- اوبل روایت کبسی دی چہ اسرائیل تہ د عرق النساء بیماری وہ۔ او پہ دہ کبسی دہغوی پنخ سوال ہم دہ چہ دا رعد خہ خیز دی؟ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جواب ورکرو چہ داللہ تعالیٰ فرہنتو کبسی یو فرہنتہ دہ چہ پہ ورخو بانڈی مقرر دہ، اودہغی لاس کبسی د اوریو کورہ دہ چہ ہغی سرہ ورخی داللہ صلی اللہ علیہ وسلم د حکم مطابق شری۔ او د گرزاری آواز ہم دہغی دی۔ د "جبریل" نوم آوریو سرہ ہغوی او وئیل چہ دا خود عذاب او جنگ فرہنتہ دہ۔ اودا خوخمونر دہنمنہ دہ۔ کہ د پیداوار او بارانونو والا فرہنتہ میکائیل علیہ السلام ستاسو ملگری وہ نو مونر بہ منلی وی۔ (۲)

پہ سابقہ آیت اودی کبسی مناسبت: ① د یعقوب علیہ السلام پہ شان دہغوی اولاد ہم وو او ہغوی بہ داوبن غوبنی نہ ہم پریز کولو۔ ددی آیت مخکبسی آیت سرہ یومناسبت خودادی چہ خنگہ اسرائیل علیہ السلام خپل خوبن خیز نذر کرو ہم دا شان تاسو ہم کوئی خو دیعقوب علیہ السلام شریعت کبسی ددی طریقہ دا وہ چہ خپل خوبن او محبوب خیز بہ نی داللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ نوم پربینودو۔ اوخمونر شریعت کبسی دا طریقہ نہ دہ۔ بلکہ مونر تہ دا فرمائیلی شوی دی چہ مونر خپل خوبن خیزونہ داللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ نوم خرچ کرو لکہ فرمائی چہ ﴿وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ﴾ اوفرمائی چہ ﴿وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ﴾ د محبت او خوبنی نہ باوجود ہغوی خپل خوبن خیزونہ خمونر لار کبسی خرچ کوی۔ او مسکینانو تہ خوراک ورکوی۔

② بل مناسبت دہم دہ چہ مخکبسی آیت د نصرانیانو رد وو او دہ آیت کبسی د یہودو رد دی۔ د ہغوی رد کبسی د عیسی علیہ السلام د پیدائش رینستونی واقعہ بیان شوہ وہ او دہغوی د عقیدی رد نی کری وو او دلته دنسخ بیان کیری اودہغوی د باطلو عقیدو رد کیری۔ دہغوی کتاب کبسی صفا موجود وو چہ کلہ نوح علیہ السلام د کشتی نہ پہ اوچہ کوز شو نو پہ ہغوی علیہ السلام بانڈی د ہولو خناورو خوراک حلال وو، بیایعقوب علیہ السلام پہ خپل خان د اوبن غوبنہ او د اوبن پی حرام کرل۔ اود ہغوی اولاد ہم داحرام کنرل نو پہ تورات کبسی ہم ددی حرمت نازل شو۔ دا شان نور ہم خہ خیزونہ بیان شو، دا نسخ نہ دہ نو نوزخہ دی؟
قوله تعالیٰ: ﴿مَنْ قَبِلَ أَنْ تَنْزَلَ التَّوْرَةُ﴾

پہ شریعتونو کبسی فروعی اختلافات شتہ:- ① د آدم علیہ السلام د شا اولاد خپلو کبسی د رور او خور نکاح شروع کبسی جائز وہ خو دہغی نہ پس حرامہ شوہ ② آزادو بنخو بانڈی وینخی سرہ نکاح کول د ابراہیم علیہ السلام شریعت کبسی مباح وو۔ پخپلہ ابراہیم علیہ السلام سارہ علیہ السلام بانڈی ہاجرہ علیہ السلام راوستی وہ۔ خوبیا تورات کبسی ددی نہ منع اوشوہ ③ دوو خویندوسرہ پہ یو وخت کبسی نکاح کول د یعقوب علیہ السلام پہ زمانہ کبسی جائز وو۔ دیعقوب علیہ السلام پہ خپل کور کبسی پہ یو وخت کبسی دوه سکہ خویندی وی۔ خوبیا تورات کبسی داحرام شو۔ ہم دہ تہ نسخ وائی۔ دا یہودیان گوری او لولی نی لیکن بیا دنسخ نہ انکار کوی او انجیل اوعیسی علیہ السلام نہ منی۔ اودہغوی نہ پس خاتم المرسلین سرہ ہم داسی کوی۔

(۱) احمد: ۱ / ۲۷۸، وسندہ حسن)۔

(۲) احمد: ۱ / ۲۷۴، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الرعد: ۳۱۱۷، وسندہ حسن)۔

قوله تعالى: **قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا**

د یہودیانو پہ دین ابراہیمی باندی دعویٰ۔ نو دلتہ فرمائی چہ دتورات نازلیدو نہ مخکنسی تبول خورا کونہ حلال وو سوادھغی نہ چہ کوم اسرائیل پہ خپل خان حرام کړی وو۔ تورات راورنی او وې لولنی پہ هغې کنبی موجود دی، بیا ستاسو دا بهتانونه او افتراگانې چہ الله ﷻ ځمونږ دپاره همیشه د خالی ورځ د اختر مقرر کړې ده او مونږ نه ئې وعده اخستی ده چہ مونږ به همیشه د تورات عاملان یو۔ او بل نبی به نه منو۔ داڅومره ظلم او جبر دې، نو د دې ټولو خبرو باوجود ستاسو دا طریقہ یقیناً د ظالمانو ده۔

په دین ابراہیمی څوک قائم دی؟۔ الله ﷻ رښتونی خبر ورکړو، دین ابراہیمی هغه دی چہ کوم قران پاک بیانوی۔ چي تاسو د دې کتاب او د دې نبی تابعداری نه کوئی، نه ددې نبی ﷺ نه څوک اعلیٰ نبی شته دې اود دوی د شریعت نه د بل چا شریعت زیات واضح هم نشته دې۔ لکه بل خانې کنبی فرمائی چہ **﴿قُلْ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾** الخ۔ اني نبی تاسو اووانې چہ ما ته څما رب نیغه لار اوخودله د ابراہیم حنیف موحد مضبوط دین۔ اوبل خانې کنبی فرمائی چہ مونږ تاته وحی اولیرله چہ د ابراہیم حنیف موحد دین تابعداری اوکړه۔

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي
ابیشکه   اولنی کوته (عبادتخانه)   چہ جوړه شوه   دپاره   دخلقو   خامخاهغه ده
ابیشکه دټولونه اول کور چہ د خلقو د عبادت دپاره مقرر شوې وو   هغه دې
مُبَرَّكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ۖ فِيهِ آيَاتٌ
چہ زمکه کنبی ده   چہ مبارکه ده   اوهدایت دې   دپاره د خلقو   په دې کنبی   ننبی دی
کوم چي په مکه کنبی دې   هغه دبرکت خانې دې   او دخلقو دپاره دهدایت (مرکز دې)   په دې کنبی
بَيِّنَاتٍ مِّمَّا مَكَرُوا ۚ وَإِبْرَاهِيمَ ۖ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا
څرگندی   خانې د عبادت دې   ادا ابراہیم   او هغه څوک   چہ داخل شوي ته   شو په امن کنبی
څرگنده ننبی دی   او د ابراہیم ﷺ د عبادت خانې دې   او چي څوک دې ته داخل شی   نو هغه په امن شو
وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ
او حق دې دالله   په خلقو باندې   حج کول ددې کورا   هغه څوک چہ طاقت لری   دې کورته
اودالله په خلقو باندې   دا حق دې   چہ ددې کور زیارت دې کوی   څوک چي دې ته د تلو طاقت لری .....
سَبِيلًا ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ۝
دلاری   او هغه چا چہ   انکار او کړو   او نبیشکه الله   بی پرواه دې   دمخلوقاتونه
..... او څوک چي انکار او کړی   نو هغه ته دې معلومه وی چي   الله دخلقونه بی نیازه دې

قوله تعالى: **إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ**

په مخ د زمکې اولنی عبادتخانه۔ (مسجد حرام) یعنی د خلقو د عبادت د قریانی، طواف، مونځ اواعتکاف وغیره دپاره د الله ﷻ کور دی اود دې بانی ابراہیم ﷺ وو۔ او د هغه د تابعدارنی دعویٰ یهودیان اونصاری اومشرکین او ټول مسلمانان کوی۔ هغه دا دا ده چہ د ټولونه مخکنسی مکه جوړه شوې ده۔ هم دې خلیل الله اود حج دپاره رومې اواز کونکې دې، بیا تعجب او افسوس دې په دوی باندې

چہ دملت حنفی دعویٰ کوی اوددی کوراحترام نہ وی، دلته حج دپارہ نہ رازی بلکہ خپلی قبلې او کعبې بیلې بیلې جوړوی. ددی کورپه جوړولو کنبې برکت او هدايت دي او هغه دتول جهان والودپارہ دي. دبيت الله او بيت المقدس تاريخ بناء: ابوذر رضي الله عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم نه تپوس او کړو چه د ټولو نه مخکني کوم يو جمات جوړ شوي دي؟ نور رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمائيل مسجد، تپوس نې او کړو بيا کوم يو؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه بيت المقدس، تپوس نې او کړو چه ددي دواړو په مينځ کنبې خومره وخت دي؟ نور رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه څلويښت کاله. بيا تپوس کوی چه بيا کوم يو؟ نو رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه چرته هم د مونځ وخت شي نو مونځ اداکوه ټوله زمکه جمات دي (مسند احمد وبخاری و مسلم). (۱)

د کورونو په اعتبار سره خانه کعبه اوله نه ده: - علي رضي الله عنه فرماني چه کورونه خومخکني ډير وو ليکن خاص دالله صلى الله عليه وسلم دعبادت دپاره هم دا کور رومي دي. يو سړی د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه تپوس او کړو چه په زمکه دټولو نه رومي کور هم دا جوړ شوي دي نور رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه نه، خو برکتونو او مقام ابراهيم او امن والا کور هم دا رومي کور دي. دبیت الله شريف د جوړيدو پوره کیفیت د سورة بقره آيت **﴿وَعِبَدْنَا لِيٰ اِبْرٰهِيْمَ﴾** تفسير کنبې تير شوي دي هلته دي او کتلې شي. دلته د دوباره بيان ضرورت نشته.

د اولني کور به حق کنبې د سدي قول: - سدي رضي الله عنه وائي چه د ټولو نه مخکني په مخ د زمکې همدا کور جوړ شو ليکن صحيح قول د علي رضي الله عنه دي او هغه حديث کوم چه په بيهقي کنبې دي په هغې کنبې دي چه آدم عليه السلام او حوا عليها السلام د الله صلى الله عليه وسلم په حکم بيت الله جوړ کړو او الله صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه ته د ټولو نه رومي انسان نې اودا دټولو نه رومي کور دي (۲).

د ابن کثير تبصره: - دا حديث د ابن لهيعة نه روايت دي او هغه ضعيف راوی دي. ممکن ده چه دا د عبد الله ابن عمر رضي الله عنه خپل قول وي.

قوله تعالى: **لِّلَّذِي بَنَاهُ**

مکې ته بکه ولې وائي؟ - اوديرموک په ورځ چه هغوی ته کومي دوه بورني دا هل کتاب ملاؤ شوي وي په هغې دا ليکلې شوي وو. دمکې نوم مشهور نوم دي اودلويولويو جابرانو څټونه دلته مات شوي وو. او هرلوني کونکې دلته پاتې راغلي وو. ددي وجې دي ته بکه اوونيلې شو. او ددي وجې هم دلته به د خلقو رش وو. اودا به هر وخت ډکه وه. او ددي وجې هم چه دلته به خلق يوځانې کيدل. تردي چه کله به بنځو مخکني مونځ کولو. او کله به سړو روستو مونځ او کړو. او بل ځانې کنبې به داسي نه کيدل.

دمکې نور نومونه: - ابن عباس رضي الله عنه فرماني چه د فح نه تنعيم پورې مکه ده. او دبیت الله نه تر بطحاء پورې بکه ده. بيت الله او مسجد ته بکه وئيلې شوي ده. بيت الله او ددي چاپيرچل ځانې ته بکه او باقی ښار ته مکه وئيلې شوي ده. ددي نور هم ډير نومونه دي. لکه بيت العتيق، بيت الحرام، بلد الامين، بلد المامون، ام رحم، ام القرى، صلاح، عرش، قادس، مقدس، ناسبه رانس، حاطمه، کوشاء، البلده، النبيه، الکعبه.

قوله تعالى: **فِيهِ اٰيٰتٌ بَيِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ**

په مسجد حرام کنبې ښکاره نښې: - په دي کنبې ښکاره نښې دي چه ددي د عظمت او شرافت دليل دي. اودهغې نه ښکاره ده چه د خليل الله بنا، هم دا ده. په دي کنبې مقام ابراهيم هم دي چه په هغې کنبې به اسماعيل عليه السلام اودريدو او ابراهيم عليه السلام ته به نې کانري ورکول او هغوی دکعبې ديوال اوچتولو. دا خو مخکني د بيت الله شريف ديوال سره لگيدلي وه. ليکن عمر رضي الله عنه د خپل خلافت په وخت کنبې دا لړ شان لري کړو او مشرق طرفته نې کړو چه طواف په ښه طريقي سره کيږي. او چه کوم خلق طواف نه

(۱) احمد: ۱۵۰/۵، بخاری کتاب احاديث الانبياء باب رقم: ۱۰، ح/۳۳۲۶، صحيح مسلم: ۵۲۰، نسائي:

۲۹۰، ابن ماجه: ۷۵۳-

(۲) دلائل النبوة لليهقي: ۴۴/۲-

پس مقام ابراہیم سرہ مونخ اداکوی چہ هغوی ته تکلیف نه وی اونه دلته رش جورشی. دی طرفته دمونخ کولو حکم شوې دی. اوددی متعلق پوره تفسیر په آیت ﴿وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ کبسی تیر شوې دی. (فالحمد لله).

د بینات تفسیر: ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ آیات بینات نه یو مقام ابراہیم دی باقی نور دی. مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دخلیل اللہ رضی اللہ عنہ د قدمونو نسی چہ په مقام ابراہیم باندې وی، دا هم آیات بینات دی. ټول حرم لره او حطیم او ټول ارکان د حج دمقام ابراہیم په تفسیر کبسی مفسرینو داخل کړی دی

قوله تعالى: وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا

د امن خانی: دی ته په راتلو سره راتلونکی ته امن ملاویرې. د جاهلیت په زمانه کبسی هم مکه د امن خانی وو، که چایه د پلار قاتل هم دلته اوموندل نو هغه ته به نی خه نه وئیل. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ بیت الله پناه غوښتونکو ته پناه ورکوی. لیکن خانی او خوراک خکاک نه ورکوی. او بل خانی کبسی ارشاد دی چہ ﴿أَوْ لَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا﴾ الخ. آیا دوی دا نه گوری مونږ حرم د امن خانی جور کړو. او بل خانی کبسی ارشاد دی چہ ﴿وَأَمْنُهُمْ مِنْ خَوْفٍ﴾ الله دوی ته د ویرې نه امن ورکړو. نه صرف انسان ته امن دی بلکه ټکاریره کول، هغه ویرول، هغه د هغه ژالی یا دهغه د خانی نه اخوا کول هم منع دی. ددی ونې کټ کول، دلته وابنه راوټکل هم ناجائز دی. په دی مضمون کبسی ډیر احادیث وغیره پوره وضاحت سره دآیت ﴿عَبْدِنَا﴾ الخ تفسیر کبسی سورة بقره کبسی تیر شوی دی.

د نبی صلی اللہ علیہ وسلم مکی سوه مینه: مسند احمد، ترمذی، او نسائی کبسی حدیث دی او هغې ته امام ترمذی رحمته اللہ علیہ حسن صحیح وئیلی دی چہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د مکی بازار او حروره کبسی ولاړ وو او وې فرمائیل ائې مکی ته الله صلی اللہ علیہ وسلم ته د ټولې زمکې نه بهتره او خوښه ئې. که خه تانه په زبردستی سره نه شوم ویستلې نو ما به ته چرې هم نه وې پرېښودې. (۱)

د امن بله معنی: اوددی آیت یو معنی دا هم ده چہ هغه د جهنم نه بچ شو. د بیهقی یو مرفوع حدیث کبسی دی چہ خوک بیت الله ته داخل شونو هغه نیکی کبسی راغلو او گناهونو نه لرې شو. او د هغه گناهونه او پخښلی شو. لیکن د دی یو راوی عبداللہ بن مومل قوی نه دی.

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجَابُ الْبَيْتِ

د حج فرضیت: د آیت آخری حصه د حج د فرضیت دلیل دی. بعضې وائی چہ ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ والا آیت دلیل د فرضیت دی. لیکن اوله خبره زیاته ظاهره ده. ډیرو احادیثو کبسی راغلی دی چہ حج د اسلام په ارکانو کبسی یو رکن دی. ددی په فرضیت باندې د مسلمانانو اجماع ده.

د حج یوخل فرضیت: اودا خبره هم ثابت ده چہ ټول عمر کبسی یوخل په مالدار مسلمان باندې حج فرض دی. رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خطبه کبسی او فرمائیل چہ ائې خلقو اتاسو باندې الله صلی اللہ علیہ وسلم حج فرض کړی دی تاسو حج کوئې. یو سړی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس او کړو چہ یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم آیا هر کال؟ نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خاموش شو. هغه درې خل تپوس او کړو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل که چرې او کړې وې نو دا به فرض شوې وو او بیابه تاسو دا نشو ادا کولې. چہ خه اونه وایم نو دهغې باره کبسی تاسو تپوس مه کوئې. ستاسونه مخکښو خلقو به هم ډیر تپوسونه کول او خپلونیانو علیهم السلام سره به ئې اختلاف کولو او په دی وجه هغوی هلاک شو. خما احکام د طاقت مطابق پوره کوئې. او چہ د کوم خیز نه مو. خه منع کړم نو د هغې نه منع شی. (مسند احمد). (۲)

(۱) احمد: ۳۰۵/۴، ترمذی کتاب المناقب باب فی فضل مکه: ۳۹۲۵، وهو صحیح ابن ماجه: ۳۱۰۸-

(۲) صحیح مسلم کتاب الحج باب فرض الحج فی العمرة: ۱۳۳۷، نسائی: ۲۶۲۰، احمد: ۵۰۸/۲-

دصحيح مسلم شريف حديث كنبى دومره زياتې دى چه داتپوس كونكي اقرع بن حابس ؓ وو او رسول الله ﷺ جواب كنبى دا فرمائيلى وو چه په عمر كنبى يو خل فرض دى اوبيا نفل. (۱)

يوروايت كنبى دى چه هم ددې سوالونو جواب باره كنبى آيت ﴿لَا تَسْأَلُوهُنَّ عَنْ شَيْءٍ﴾ يعنى د زياتو تپوسونو نه بچ اوسى. (مسند احمد) (۲)

يوروايت كنبى دى كه ما او كړې وې نوهر كال حج فرض شوي وى نو تاسو به دا نشو ادا كولي. او بيا به عذاب نازلیدو. (ابن ماجه). (۳)

او د يو سوال كونكى په تپوس باندې رسول الله ﷺ حج تمتع هميشه دپاره جائز كړې وو. (۴)

يو بل حديث كنبى دى چه رسول الله ﷺ حجة الوداع كنبى امهات المومنين يعنى خپلو پيبيانو ته فرمائيلى وو چه حج اوشو اوس كور نه مه اوځنى. (۵)

پاتې شو استطاعت او طاقت نو هغه كله انسان ته په خپله بغير د ذريعي نه حاصل وى او كله د څه بلې واسطې سره وى. لكه څنگه چه د احكامو كتابونو كنبى ددې تفصيل موجود دى.

ترمذى كنبى دى چه يو سړى د رسول الله ﷺ نه تپوس او كړو چه يار رسول الله ﷺ! كوم يو حج افضل دى؟ رسول الله ﷺ او فرمائيل چه په هغې كنبى قربانئ كثره سره وى. او ليك زيات او وئيلې شى.

قوله تعالى: ﴿مَنْ اسْتَظَرَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾

دسبيل مطلب: يو بل سړى د رسول الله ﷺ نه تپوس او كړو چه يار رسول الله ﷺ د سبيل نه څه مراد دى؟ رسول الله ﷺ او فرمائيل چه توبنه، د خوراك خكاك لائق خرج او سورلى. په دې حديث كنبى يو راوى ضعيف دى مگر د حديث متابعت نورو سندونو سره هم شوي دي. د ډيرو صحابه كرام ؓ او مختلفو

سندونو سره وى دې چه رسول الله ﷺ د ﴿مَنْ اسْتَظَرَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾ تفسير كنبى زاد راحله يعنى توبنه او سورلى خودلي ده. (۶)

دحج په ادا كولو كنبى تلوار كول: دمسند يو بل حديث كنبى دى چه رسول الله ﷺ فرماني چه د حج فرض زر ادا كوئى. معلومه نه ده چه څه راپيښ شى. (۷) ابو داود وغيره كنبى دى چه د حج اراده كولو والا دې زر خپله اراده پوره كوى. (۸)

دطاقت نه كوم طاقت مراد دې؟ ① ابن عباس ؓ فرماني چه چا سره درې سوه درهم وى هغه طاقت والا دى. ② عكرمه ؓ فرماني چه ددې نه مراد صحت جسماني دى.

قوله تعالى: ﴿وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾

دحج نه انكار كفر دى: بيا فرماني چه څوك كفر او كړى يعنى د حج د فرضيت انكار او كړى. عكرمه ؓ فرماني چه كله دا آيت نازل شو چه د دين اسلام نه سوا چه كوم سړى بل دين اختيار كړى نو هغه قبول نه دى. نو يهوديانو او وئيل چه مونږ هم مسلمانان يو. رسول الله ﷺ او فرمائيل بيا په مسلمانانو باندې حج

دې. نو يهوديانو او وئيل چه مونږ هم مسلمانان يو. رسول الله ﷺ او فرمائيل بيا په مسلمانانو باندې حج

(۱) ابوداود: كتاب المناسك باب فرض الحج: ۱۷۲۱، وهو حسن، نسائي: ۲۶۲۱، ابن ماجه: ۲۸۸۶. -

(۲) ابن ماجه ابواب المناسك باب فرض الحج: ۲۸۸۵، وهو صحيح. -

(۳) صحيح بخارى كتاب الشركة باب الاشتراك في الهدى والبدن: ۲۵۰۵، صحيح مسلم: ۱۲۱۸. -

(۴) ابوداود: كتاب المناسك باب فرض الحج: ۱۷۲۲، وهو حسن. -

(۵) ترمذى كتاب التفسير باب من سورة آل عمران: ۲۹۹۸، ابن ماجه: ۲۸۹۶. -

(۶) ابن ماجه: كتاب المناسك باب ما يوجب الحج: ۲۸۹۷. -

(۷) احمد: ۳۱۴/۱. -

(۸) ابوداود: ۲۲۵/۱، كتاب المناسك باب فرض الحج باب رقم: ۶/ج: ۱۷۲۲، وهو حسن. -

فرض دے، نو تاسو ہم حج کوئی، نو هغویٰ بیکاره انکار او کړو نو په دې باندې دا ایت نازل شو چه ددې نه انکار کولو والا کافر دے. او الله ﷻ د ټول جهان والو نه بې پرواه دے. فرض حج نه کولو وعید: - علی ﷺ فرمائی چه رسول الله ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته او فرمانیل چه کوم سپرې په خوراک خکاک او سورلشی باندې قدرت لری او دومره مال ورسره وی چی حج کولې شی او بیا هم دې حج اونکری او ده ته مرگ راشی نو دده مرگ به په یهودیت یا نصرانیت باندې وی. الله ﷻ فرمائی چه دالله ﷻ دپاره په خلقو حج بیت الله فرض دے، په هغه چا چه د دې لارې طاقت لری. او چه خوک کفر کوی. نو الله ﷻ د ټول عالم نه بې پرواه دے. (۱) ددې راوی باندې هم کلام شوې دے. عمر فاروق ﷺ فرمائی چه خوک طاقت لری او حج اونکری نو دې به یهودی مری یا نصرانی. ددې سند بالکل صحیح دے. (حافظ ابوبکر اسماعیلی) مسند سعید بن منصور کبسی دی چه عمر فاروق ﷺ او فرمانیل چه خما قصد دے چه خه خلق مختلفو ټنارونو ته اولیرم، او هغویٰ او گوری چه کوم خلق مال لری او حج نه کوی نو په هغویٰ باندې جزیه اولگوی خکه چی هغوی مسلمانان نه دی. (۲)

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ	بِآيَاتِ اللَّهِ	وَاللَّهُ شَهِيدٌ
او ووايه انې اهل كتابو	ولي تاسو انكار كوئى	د آيتونو د الله نه او الله ليدونكي دې
(انې پیغمبره) ورته او وایه چې انې اهل کتابو تاسو ولي دالله پاک د حکمونو نه انکار کوئ ..... او الله پاک		
عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿۱۰﴾	قُلْ	يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ
دهغه کارونو چه تاسو نې کوئى او وایه (انې محمد ﷺ) انې اهل کتابو	ولي منع کوئى تاسو	
ستاسو ټول کارونه وینی گوری ته ورته او وایه چې انې اهل کتابو تاسو ولي د الله تعالى د لار نه		
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ	مَنْ أَمِنَ	تَبِعُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ
دلارې د الله نه	اهغه خوک چه ایمان نې راوړې دې التونی تاسو هغې کبسی کوږوالی حال دا چه تاسو	هغه خوک منع کوئ چا چه ایمان راوړې دې او تاسو په هغې کبسی کوږوالی لتوی او حال دادې
شُهَدَاءُ	وَمَا لِلَّهِ بِغَافِلٍ	عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۱۱﴾
گواهان یی دهغې په نیغوالی او نه دې الله ناخبره دهغه کارونو نه چه تاسو نې کوئى	چې تاسو پخپله دهغې د حق کیدو گواهان یی او الله پاک ستاسو د کارونو نه غافل نه دې	

قوله تعالى: قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ؟
 ديهوديانو د اسلام ددين نه انكار: - اهل كتاب كافرانو ته الله ﷻ زورنه وركوي چا چې به حق سره دښمنى كوله. او د الله ﷻ د آيتونو نه به نې انكار كولو. او خلق به نې هم په زوره د اسلام نه منع كول. او ددې باوجود چه هغوی ته د رسول الله ﷻ د حقانيت علم وو. دمخکښو نبیانو عليهم السلام پیش گویانې او بشارتونه دوی سره موجود وو. د رسول هاشمی، عربی، امی، مکی، مدنی سید اولاد آدم خاتم الانبیاء رسول ارض وسماء ﷺ ذکر د هغوی په کتابونو کبسی موجود وو. بیا هم په خپله بې ایمانی ولاړ وو. ددې وجې دوی ته الله ﷻ فرمائی چه ماته بنه پته ده چه تاسو خما د نبیانو تکذیب کوئى. او تاسو خاتم النبیین ته خومره تکلیف رسونى. او خما د مخلص بندگانو په لار کبسی تکلیفونه پیدا کوئى. خه ستاسو

(۱) ترمذی کتاب الحج باب ماجاء فی التغلیظ فی ترک الحج: ۸۱۲-

(۲) ددې سند منقطع دې حسن بصری رضی الله سره ددوی ملاقات ثابت نه دې.

د اعمالو نه غافلہ نه یم. د ټولو خرابو بدلہ به درته ملاویږی. په هغه ورځ به ستاسو نیول وی چه په کومه ورځ به هیڅ سفارش کونکي او مددگار نه وی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا	مِّنَ الَّذِينَ
انې هغه کسانو! چه ایمان مو راوړې دې اکه چرې تاسو خبره او منله دیو ډلې ادهغه کسانونه		
انې دایمان خاوندانو که تاسو داهل کتابو د یوې ډلې تابعداری او کړه		
أَوْ تَوَالِجِبِ	يُرَدُّوْكُمْ	بَعْدَ إِيمَانِكُمْ
چه ورکړې شوې دې ورته کتاب انو واپس به کړی تاسو اوستو ادا ایمان راوړلو ستاسو نه		
..... نو تاسو به ستاسو دایمان راوړو نه پس بیرته کافران کړی		
كُفْرَيْنَ ۝	وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ	وَأَنْتُمْ
حالت د کفر ته او څنگه کفر کوئې تاسو او حال دا چه یې تاسو! چه لوستلې کیرې په تاسو باندي		
..... او تاسو به په داسې حالت کبې کفر څنگه او کړې چه تاسو ته د الله تعالی (د کتاب)		
آيَاتِ اللَّهِ	وَفِيكُمْ	رَسُولُهُ
آیتونه دالله او په تاسو کبې موجود دې رسول دالله او چا چه اونیوو ا دین دالله نو		
آیتونه او رولې شی او دهغه پیغمبر ستاسو مینځ کبې موجود دې او چا چې دالله په دین منگولې اولگولې		
هُدًى إِلَى	صِرَاطٍ	مُّسْتَقِيمٍ ۝
او وځودلې شوه هغه ته لاره نیغه		
نو هغه سمه لاره بیا مونده		

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ داهل کتاب خبرې منل کمره هی ده: الله ﷻ خپلو مومنانو بندگانوته داهل کتابو او د دې بدظنې ډلې نه د منع کیدو فرمائی. ځکه چه دا حاسدان د ایمان دښمنان دی. او د عربو رسالت ته دوی په ښه سترگه نه گوری. لکه بل ځانې کبې فرمائی چه ﴿وَذَكِّرْ﴾ دا خلق سوزی او تاسو د ایمان نه اړوی. تاسو ددوی په دهوکه کبې مه راځی. تاسو د کفر نه ډیر لرې یی. خو تاسو خبروو دالله ﷻ آیتونه په تاسو شپه ورځ لوستلې شی. اود الله ﷻ رسول ﷺ تاسو کبې موجود دې. لکه بل ځانې کبې دی چه ﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ﴾ الخ، تاسو به ایمان ولې نه راوړئې حال دا چې رسول الله ﷺ تاسو الله ﷻ طرفته رابلی. او تاسو سره وعده هم شوې ده.

قوله تعالى: وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ د ټولو نه افضل ایماندار: حدیث مبارک کبې دی چه رسول الله ﷺ یو ورځ خپلو صحابه کرام ﷺ نه تپوس او کړو چه ستاسو په نیز د ټولو نه زیات ایماندار څوک دې؟ هغوی او وئیل چه فرښتې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه هغوی ایمان ولې نه راوړی؟ هغوی ته خو دالله ﷻ وحی راغلی ده. صحابه کرامو او وئیل چه بیا مونږ رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه تاسو ایمان ولې نه راوړئې څه تاسو کبې موجود یم. صحابه کرامو ﷺ او وئیل چه رسول الله ﷺ دې په خپله ارشاد افرمائی. نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ټولو خلقو کبې د ټولو نه د عجیبه ایمان والا هغه دې چه ستاسو نه پس به راځی، هغوی به کتابونو کبې

وانی اوپہ ہغہی بہ ایمان راوری (۱) امام ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ ددی حدیث سند اوددی معنی او مطلب پورہ بیان شرح بخاری کنبی کری دی، فالحمد لله۔
 قوله تعالى: وَمَنْ يَعْصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هَدَىٰ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
 بیا فرمانی چہ ددی باوجود ستاسو دالله ﷻ دین لره مضبوطیا سرہ نیول او دالله ﷻ پہ پاک ذات بانندی بہروسہ اوتوکل ساتل د ہدایت سبب دی۔ ددی سرہ گمراہی لری کیری۔ ہم دا درشد اوہدایت باعث دی او ہم دی سرہ صحیح لار حاصلیری۔ او دی سرہ کامیابی اومراد ملاویری۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	أَمَنُوا	اتَّقُوا	اللَّهَ
انہی ہغہ کسانو چہ ایمان مو راوری دی او ویری بنی ادا لله تعالیٰ نہ			
انہی دایمان خاوندانو دالله پاک نہ داسی ویرہ کوئی			
حَقِّ تَقَاتِهِ	وَلَا تَمُوتُنَّ	إِلَّا وَأَنْتُمْ	
لکہ خنگہ چہ حق دی دیری دہغہ نہ او مہ مرئی تاسو مگر پہ دی حال کنبی چہ بی تاسو			
خنگہ چہ دہغہ نہ دویری حق دی اوتاسو تہ دی پہ داسی حالت کنبی مرگ راشی چہ تاسو.....			
مُسْلِمُونَ	وَاعْتَصِمُوا	بِحَبْلِ اللَّهِ	جَمِيعًا
مسلمانان او منگولی اولگوئی اپہ رسی (دین، دالله) تول او مہ مختلف کیری بنی او باد کری بنی			
مسلمانان نی او تول دالله (دین، رسی مضبوطہ ونیسی او دلہی دلہی مہ جویری بنی اود الله پاک			
نِعْمَةَ اللَّهِ	عَلَيْكُمْ	إِذْ كُنْتُمْ	أَعْدَاءَ
نعمت دالله پہ تاسو بانندی اکلہ چہ وی تاسو دشمنان انومینہ نی پیدا کرہ			
دا نعمت یاد ساتی چہ تاسو دیوبل دشمنان وی نو ہغہ ستاسو د زرونو پہ مینخ کنبی مینہ و اچولہ			
بَيْنَ قُلُوبِكُمْ	فَأَصْبَحْتُمْ	بِنِعْمَتِهِ	إِخْوَانًا
پہ مینخ د زرونو ستاسو کنبی نوشوی تاسو اپہ نعمت دہغہ سرہ (اسلامی، رونرہ) او وی تاسو			
.....نو تاسو د ہغہ پہ مہربانی سرہ رونرہ رونرہ شوی ..... او تاسو			
عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ	مِّنَ النَّارِ	فَأَنْقَذَكُمْ	مِنْهَا
پہ غارہ دکندی د اور انوبچ کری بنی الله تاسو ادہغہ نہ اہم دغسی ایبانوی الله تعالیٰ اتاسوتہ			
د اور دکندی پہ غارہ وی نوالله پاک درتہ د ہغہ نہ نجات در کرو ادغہ شان تاسوتہ الله خپلی نبی بنانی			
أَيُّهَا	لَعَلَّكُمْ	تَهْتَدُونَ	
نبی خپلی شاید چہ تاسو اینغہ لار بیامومی			
دی دپارہ چہ تاسو پہ سمہ لار راشی			

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ

دالله ﷻ د اطاعت مفهوم:- اللہ ﷻ نہ پورہ پورہ وپریدل دا دی چه د هغه اطاعت اوکری شی. اود هغه ذات نافرمانی اونکری شی. د هغه پاک ذات ذکر اوکری شی. اود هغه یاد هیر نه کری شی. د هغه ذات شکر اداکری شی اوکفر اونکری شی. بعضو روایتونو کنبی دا تفسیر مرفوع مروی دی لیکن صحیح خبره دا ده چه دا موقوف دی یعنی دا د عبدالله بمسعود ﷺ قول دی، واللہ اعلم. (۱)

دڑبی د حفاظت اهمیت:- انس ﷺ فرمائی چه انسان تر هغه پوری دالله ﷻ نه د ویری حق نشی ادا کولی تر کومی چه دی خپله ژبه محفوظ اونه ساتی. (۲)

د آیت په نسخ کنبی دوه قولونه ① اکثر و مفسرینو وئیلی دی چه دا آیت ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ آیت سره منسوخ شوی دی. دی دویم آیت کنبی فرمائی چه د خپل طاقت مطابق د هغه نه ویره کونی ② ابن عباس ﷺ فرمائی چه منسوخ شوی نه دی بلکه مطلب دا دی چه د الله ﷻ لار کنبی جهاد کونی. د هغه په کارونو کنبی دچاد ملامتیا خیال مه ساتی. عدل خپل کړنی تر دی چه خپله خپل نفس سره هم عدل کونی. د خپل مور پلار او خپل اولاد باره کنبی عدل انصاف کونی.

قوله تعالى: وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

بیا فرمائی چه تاسوداسی حالت کنبی اوسپړی چی اسلام په حالت کنبی درته مرگ راشی او او ټول ژوند په دی باندی قائم اوسی چه تاسوهم په دی حالت کنبی وفات شی. د هغه رب کریم عادت هم دا دی چه انسان خپل ژوند څنگه تیر کړی نو هغه حالت کنبی ورته مرگ رازی اوچه په کوم حالت کنبی ورله مرگ را شی نویه هغه حالت کنبی به دقیامت په ورځ پورته کیری. اللہ ﷻ دی ددی نه مونږ په خپله پناه کنبی اوساتی. آمین. مسند احمد کنبی دی چه خلقو د بیت اللہ شریف طواف کولو او حضرات ابن عباس رضی اللہ عنه هلته موجود وو. د هغوی لاس مبارک کنبی لرگې وو. وی فرمائیل چه نبی کریم ﷺ د دی آیت مبارک تلاوت اوکړو او بیا ئې او فرمائیل که د زقوم یو قطره هم دنیا ته راپریوزی نو د دنیا د خلقو رزق په خراب شی او هغوی به هیڅ خیز نشی څکلې. بیا خیال اوکړنی چه د هغه دوزخیانو به څه حال وی چه د هغوی خوراک څکاک زقوم وی. (۳)

او حدیث پاک کنبی دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه کوم سپړی جهنم نه لری بچ کیدل او جنت کنبی اوسیدل غواړی نو هغه ته پکار دی چه تر مرگه پوری په الله ﷻ او په ورځ د آخرت ایمان اوساتی او خلقو سره هغه شان سلوک کوی کوم چه دی خپل خان دپار غواړی. (مسند احمد، ۴)

دمرگ په وخت کنبی دالله نه ښه گمان ساتل:- جابر ﷺ فرمائی چه ما د رسول الله ﷺ نه د هغوی د وفات نه درې ورځې مخکنبی واوریدل چه د الله ﷻ نه د مرگ په وخت کنبی ښه گمان ساتی. (مسلم، ۵)

الله بنده سره دهغه د گمان مطابق معامله کوی:- رسول الله ﷺ فرمائی دالله ﷻ فرمان دی چه څما بنده په ماڅنگه گمان ساتی نوڅه هغه سره شان دهغه د گمان مطابق معامله کوم. که دده گمان ماسره ښه وی نوڅه ده

(۱) ابن ابی حاتم: ۴۴۶/۲-

(۲) ابن ابی حاتم: ۴۴۸/۲-

(۳) احمد: ۳۰۰/۱، ترمذی: کتاب صفة جهنم باب ماجاء فی صفة شراب اهل النار: ۲۵۸۵، وهو صحیح ابن ماجه:

(۴) ۴۳۲۵-

(۵) احمد: ۱۹۲/۲، هذا اللفظ داروایت صحیح مسلم کتاب الامارة باب وجوب الوفاء بیعة الخلیفة ۱۸۴۴ کنبی هم مطول

موجود دی

(۶) صحیح مسلم کتاب الجنة باب الامر بحسن الظن بالله تعالی عند الموت: ۲۸۷۷، ابوداود: ۳۱۱۳، ابن ماجه: ۴۱۶۷

سرہ بندہ معاملہ کوم او کہ ہغہ پہ ما باندي بدگمانی کوی نوخہ ہم ہغہ سرہ دغہ شان معاملہ کوم. (مسند احمد) (۱) ددی حدیث رومی: حصہ بخاری اومسلم کنبی دہ. (۲)

دمرک پہ وخت کنبی د الله نه بنہ امید ساتل پکاری دی. مسند بزار کنبی دی چه رسول الله ﷺ دیو بیمار انصاری ﷺ پوبتنتی ته تشریف یورو او د سلام کولو نه پس رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه خنگہ نی؟ ہغہ اوونیل چه الحمد لله بنہ یم. د الله ﷺ د رحمت امیدوار یم. اود ہغہ د عذابونو نہ ویریریم. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه واورنی اداسی وخت کنبی چه د الله ﷺ ویرہ او طمع دوارہ وی نو الله ﷺ ہغہ تہ د امید خیز ورکوی او د ویری خیز نہ نی بیج کوی. (۳)

یوحدیث اود ہغی پہ مفہوم کنبی درې اقوال: مسند احمد کنبی یو حدیث کنبی دی چه حکیم بن حزام ﷺ د رسول الله ﷺ نہ ددی خبری بیعت اوکرو چه خہ پہ ولازہ ولازہ راپریوزم. (۴) ددی مطلب امام نسائی خویہ سنن نسائی کنبی دا بیان کرې دی چه پہ سجدہ کنبی دا شان کول پکار دی (۵) اودا معنی ہم بیان شویدی دہ چه مہ نہ شم مگر مسلمان مہ شم (۶) اودا ہم بیان شوې دہ چه پہ جہاد کنبی د شانہ او نہ وھلې شم او مہ نشم.

قوله تعالى: :: وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا

دفرقہ بندئی ممانعت او د حبل نہ مراد: - بیا فرمائی چه اتفاق پیدا کرنئی او اختلاف نہ بیج اوسئی. (۱) حبل الله نہ مراد د رب وعدہ دہ. لکہ [الْحَبْلِ مِنَ اللَّهِ] الخ. (۲) بعضو ونیلی دی چه ددی نہ قران پاک مراد دی. د قول ثانی دلائل: (۱) یومرفوع حدیث کنبی دی چه قران پاک لره مضبوط اونیسی او ددی لار نیغہ دہ. (۲) اوروایت کنبی دی چه کتاب الله دالله ﷺ مضبوطہ رسئی دہ چه د آسمان نہ رازورندہ شوې دہ. (۳)

(۴) او حدیث کنبی دی چه دا قران پاک دالله مضبوطہ رسئی دہ. دا بنکارہ نور دی. دا سراسر شفا ورکونکی دی. او فائده مند دی. پہ دی چه خوک عمل کوی نو د ہغہ دپارہ د بیج کیدو خانی دی. خوک چي ددی تابعداری کوی نو د ہغہ دپارہ نجات دی. (۵)

(۶) عبد الله ﷺ فرمائی چه پہ دی لارو کنبی خو شیطانان اوسپری. تاسو د الله ﷺ لاری تہ راشئی اود الله ﷺ لار مضبوطہ اونیسی. او ہغہ قران پاک دی. (۷)

قوله تعالى: :: وَلَا تَفَرَّقُوا

د شیرو خبرو پیژندل: - اختلاف مہ کوئی او تفرقہ مہ کوئی. د دی نہ بیج اوسئی. صحیح مسلم کنبی دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه پہ دریو خبرو الله ﷺ خوشحالیری او دریو خبرو باندي خفہ کیبری (۱) یو خودا چه د ہغہ عبادت اوکری او ہغہ سرہ ہبخوک شریک نہ کرنئی (۲) دویم دا چه د الله ﷺ رسئی مضبوطیا سرہ اونیسی او تفرقہ مہ پیدا کوئی (۳) دریم دا چه د مسلمان بادشاہ خیرخواھی کوئی. (اوپہ کومو دریو

(۱) احمد: (۳۹۱/۲) -

(۲) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالى (یریدون ان یبدلوا کلام الله) : (۷۵۰۵، صحیح مسلم: ۲۶۷۵، -)

(۳) ترمذی کتاب الجنائز باب الرجاء بالله ... ۹۸۳، ابن ماجہ: ۴۲۶۱، وهو حسن -

(۴) ترمذی کتاب التطبيق باب کیف یحیی للسجود: ۱۰۸۵، وهو صحیح احمد: (۴۰۲/۳) -

(۵) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی فضل القرآن: (۲۹۰۶، -)

(۶) الطبری: ۷۵۷۰، مسند ابی یعلی: ۱۰۲۱، المعجم الصغیر للطبرانی: (۲۶۷۸، -)

(۷) دارمی: (۴۳/۲) -

(۸) دارمی: (۴۳۱/۲، ح/۳۳۲۰) -

خبرو چي الله تعالى خفه کيږي هغه دا دي ① او فضول بکواس ② د سوال زياتي ③ او د مال بربادني سره الله ﷻ خفه کيږي. ډيرو روايتونو کښې داسې هم دي چه د اتفاق په وخت کښې به دوي د خطا نه بچ شي (۱) په امت محمدی کښې درې اویا ډلې جوړيدل: او ډيرو احاديثو کښې د نا اتفاقی نه ویرول شوی دی. لیکن د دې باوجود په دې امت کښې افتراق پیدا شو او په دې کښې به درې اویا فرقې وې. چه په هغې کښې به یو نجات مومی او جنت ته به ځي. او د جهنم د عذابونو نه به ورته نجات ملاؤ شي. اودا هغه خلق دی چه په هغه طریقه قائم وي په کومه چې د الله رسول الله ﷺ او دهغوی صحابه کرام ﷺ قائم دي.

قوله تعالى: :: وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ

بیا ورته خپل نعمت یادوی، د جاهلیت په زمانه کښې د اوس او خزرچ په مینځ کښې سخت جنگ او دښمني وه. او خپلو کښې به نې هر وخت جنگ جاری وو. او کله چه دواړو اسلام قبول کړو نو د الله ﷻ په فضل سره بالکل یو شو. ټول هر څه بغض کینه نې ختمه شوه. او خپلو کښې روڼه روڼه شو. او د نیکی او نسیکې په کارونو کښې د یو بل مددگار شو. اود الله ﷻ دین کښې یو بل سره متفق شو. لکه بل ځانې کښې فرمائی چه ﴿هُوَ الَّذِي آتَاكَ بِنُصْرِهِ وَالْمُنْهِنِينَ ﴿۱۰﴾ وَالْفَّ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ﴾ الخ یعنی هغه الله ﷻ ستاسو تائید نې او کړو په خپل مدد سره او په مومنانو سره او د هغوی په زړونو کښې نې محبت پیدا کړو. الخ

قوله تعالى: :: وَكُنْتُمْ عَلَى شِقَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا

خپل بل احسان ذکر کوی چه تاسو د اورغاړې ته ورغلی وئ اوستاسو کفر تاسو اور ته دیکه کولئ خو ما تاسو ته د اسلام قبولولو توفیق درکړو. او تاسو مې د دې نه اوساتلئ.

د غزه حنین په موقع د انصارو د کمال اطاعت نمونه: د حنین نه پس هرکله چه مال د غنیمت تقسیم شونو د دینی مصلحت مطابق رسول الله ﷻ بعضو خلقو ته زیات مال ورکړو نو یو سړی څه داسې نازیبا الفاظ او وئیل چه په هغې باندې رسول الله ﷻ د انصارو جماعت راجمع کړو او خطبه نې او وئیله. په دې کښې نې دا هم او فرمائیل چه د انصارو ډلې آیا تاسو گمراه نه وئ، بیا الله ﷻ ځما په وجه تاسو ته هدایت او کړو؟ آیا تاسو انتشار کښې نه وئ بیا الله ﷻ ځما په وجه ستاسو زړونو کښې محبت پیدا کړو. آیا تاسو فقیران نه وئ نو الله ﷻ ځما په وجه مالدار کړئ؟ دهر یو سوال په جواب کښې به دې پاکباز جماعت او د الله ﷻ ډلې وئیل چه مونږ باندې د الله ﷻ او د رسول ﷺ احسانات نور هم ډیر وئ (۱).

په انصارو کښې بیا زړه دشمنی تازه کیدل اود هغې ختمدل: محمد بن اسحاق فرمائی چه داوس او خزرچ په مینځ کښې د مودو راسې دشمنی وه او بیا دوی خپلو کښې روڼه روڼه شو نو دې سره په یهودو کښې یو شرارت پیدا شو او هغوی سړی مقرر کړل چه د دوی په حجرو او مجلسونو کښې کښی. او دوی ته مخکښی دښمنی او جنگونه یادوی او دوی کښې بیا دشمنی راویاروی. نو د دوی دا سازش یو ځل کامیاب شو او د دواړو قبیلو په مینځ کښې اور اولگیدو تردې چه تورې راوتلې، او دوه ډلې شو. او هم هغه د جاهلیت چغې نې وهلې او وسله نې راوویستله. او د یو بل د وینې تېرې جوړ شو. او دا فیصله اوشوه. چه د حره په میدان کښې به راغونډ شو او هلته به خپله ځوانمردی بنایو. تېرې دې چې زمکه په خپلو وینو سیراب کړو. لیکن رسول الله ﷻ ته ډډې پته اولگیده. رسول الله ﷻ زر موقعې ته راوړسیا و او د دواړو فریقو په مینځ کښې نې تصفیه او کړه. او وې فرمائیل چه تاسو بیا د جاهلیت نعړې وهئ ځما په موجودگي کښې بیا تاسو جنگونه شروع کړل. بیا رسول الله ﷻ هم دا آیت اولوستله او ټون

(۱) صحیح مسلم کتاب الاقضية باب النهی عن كثرة المسائل من غیر حاجة: (۱۷۵۱)-

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الطائف: ۴۳۳۰، صحیح مسلم: (۱۰۶۱)-

شرمندہ شو۔ او دوه ساعتہ مخکنی چہ نی کوم حرکت کری و پہ ہغی نی افسوس شروع کری۔ او خپلو کنبی نی سرہ مصافحہ او کرہ او بیا روئہ روئہ شو او وسلہ نی او غور زولہ۔ او صلح او شوہ۔
د آیت د شان نزول یو بل روایت:- عکرمہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا آیت پہ ہغہ وخت کنبی نازل شو چہ کلہ صدیقہ رضی اللہ عنہا بانڈی منافقانہ تہمت اولگولو او د عائشہ رضی اللہ عنہا برآت شو و نو بیاد یوبل مقابلہ کنبی رالاندی شو۔ واللہ اعلم

وَلَتَكُنَّ مِّنكُمْ أُمَّةٌ

او ضرور دی وی اہہ تاسو کنبی | یوہ دلہ |

او پہ تاسو کنبی دی ضرور یوہ دلہ داسی وی

يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ

چہ رابلی (خلق) نیکی تہ | او حکم کوی | اد نیکی | او منع کول کوی | اد بدنی نہ | او دغسی خلق |
چہ خلق نی کو طرفتہ رابلی | او دنی کو کار و نو حکم کوی | او بدونہ نی منع کوی | او ہمدغہ خلق

هُمْ الْبَاقُونَ ﴿۱۰﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا

خاص ہغوی | خلاصی موندونکی دی | او مہ کیرئی تاسو | پہ شان دہغہ کسانو | چہ دلہ دلہ شولا

نجات موندونکی او کامیاب دی | ..... او دہغی خلقو پشان مہ کیرہ چہ پہ خپل مینخ کنبی دلہ دلہ شو

وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ

او پہ اختلافاتو (جگرو کنبی) اختہ شوا | روستو دہغی نہ | چہ راغلی وو ہغوی تہ | بشکارہ ہدایات

وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۱۱﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ

اودا کسان چہ دی | ادوی دپارہ | عذاب | لونہی دی | اہہ ہغہ ورخ | چہ سپین بہ شی | خہ مخونہ

دغی خلقو لہ (پہ ہغہ ورخ) لونہی عذاب مقرر دی | پہ کومہ ورخ چہ بہ (بعضی) مخونہ سپین وی

وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۖ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ

اوتور بہ شی | خہ مخونہ | نو ہغہ کسان | چہ تور شی | مخونہ دہغوی |

او بعضی مخونہ بہ تور وی | ..... نو دچامخونہ چہ تور وی (ہغوی تہ بہ و نیلی شی)

الْكَافِرَتُمْ ۖ بَعْدَٰ اٰیٰمٰنِكُمْ

(او بہ و نیلی شی ہغوی تہ) ایا تاسو دکفر لاز اختیار کری وہ | روستو | دایمان راور لوستاسونہ

..... چہ تاسو دایمان غوندی لونہی (نعت) موندلو نہ پس بیا ہم کفر خویش کری وو

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿۱۲﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ

انواو خکی | عذاب | اہہ سبب دہغی | چہ وی تاسو | چہ ناشکری مو کولہ | او ہغہ کسان

نواوس دخپل کفر پہ سزا کنبی د عذاب خونداو خکی | ..... او چہ دچا

اَبْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ ۖ فَاٰیٰتُ رَحْمَةِ اللّٰهِ

چہ سپین شوی وی | مخونہ دہغوی | نووی بہ ہغوی | پہ رحمت داللہ تعالیٰ کنبی |

مخونہ سپین وی | ..... نو ہغوی بہ داللہ پاک رحمتونو کنبی مشغول وی

هُم فِيهَا	خُلِدُونَ ﴿٥٠﴾	تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ	نَتْلُوهَا	عَلَيْكَ	
ہغوی بہ پہ ہغی کنبی ہمیشہ وی ادا ایتونہ داللہ تعالیٰ دی چہ مونہ اورو ہغہ اتا تہ					
ہمیشہ بہ پہ (عیش و عشرت) کنبی اوسیری دا داللہ پاک حکمونہ دی چہ مونہ نی تاسوتہ اوروؤ					
بِالْحَقِّ ط	وَمَا لِلَّهِ	يُرِيدُ	ظُلْمًا	لِلْعَالَمِينَ ﴿٥١﴾	وَلِلَّهِ مَا
پہ حقہ سرہ اونہ دے اللہ چہ ارادہ اولری دظلم ادپارہ دمخلوقاتوا اوللہ تعالیٰ لہ دی ہغہ چہ					
اوللہ پاک پہ خپل مخلوق بانڈی ظلم نہ کوی ..... اود اللہ تعالیٰ دپارہ ہغہ (تول) خہ دی					
فِي السَّمَوَاتِ	وَمَا فِي الْأَرْضِ ط	وَإِلَى اللَّهِ	تُرْجَعُ		
پہ آسمانونو کنبی دی اوہغہ چہ پہ زمکہ کنبی دی او خاص اللہ تعالیٰ تہ واپس کولی کیری					
چہ پہ آسمانونو کنبی او زمکہ کنبی دی او تولی معاملی بہ اوس اللہ تہ					
الْأُمُورِ ﴿٥٢﴾					
معاملی (تولی)					
پیش کیری					

قوله تعالى: **وَلَتَكُنَّ فِتْنَكُمُ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ** د جماعت نہ شوک مراد دی؟ ① ضحاک رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د دی جماعت نہ مراد خاص د صحابہ کرامو د جماعت نہ شوک مراد دی۔ یعنی مجاہدین او علماء کرام ② ابو جعفر باقر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ رسول اللہ ﷺ ددی آیت تلاوت او فرمائیلو او بیانی او فرمائیل چہ د خیر نہ مراد د قران او حدیث اتباع دہ۔ یاد ساتی چہ پہ ہر ہر متنفس بانڈی تبلیغ فرض دی۔ لیکن یو جماعت خو خاص دی کار کنبی مشغول اوسیدل پکار دی۔

د امر بالمعروف دري درجہ: رسول اللہ ﷺ فرمائی ① چہ تاسو کنبی شوک بل کس پہ بدکار او وینی نو ہغہ دی پہ لاس سرہ منع کری ② او کہ ددی طاقت نہی نہ وی نو پہ خولہ دی منع کری ③ او کہ ددی طاقت نہی نہ وی نو خپل زہہ کنبی دی دی تہ بد او گوری او دا د تولو نہ ضعیف ایمان دی۔ یوروایت کنبی دی نہ پس دا ہم دی چہ ددی نہ پس د یو دانہ برابر ایمان ہم نشتہ (صحیح مسلم)۔

د امر بالمعروف نہ کولو وعید: مسند احمد کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ پہ ہغہ ذات قسم چہ د ہغہ پہ لاس کنبی خما روح دی تاسو د نیکی حکم کوئی او د بدنی نہ منع کوئی گنی نزدی دہ چہ پہ تاسوبہ داسی یروخت راشی چہ اللہ ﷻ بہ پہ تاسو خپل عذاب نازل کری۔ او بیبا بہ تاسو دعاگانہ کوئی او ہغہ بہ نہ قبلیری ② ددی مضمون نور دیر احادیث ہم دی۔ چرتہ پہ بل مقام بہ نہی ذکر کرو انشاء اللہ۔

قوله تعالى: **وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَقَرَّوْا** دین کنبی اختلاف کول د جہنم سبب دی :- بیبا فرمائی چہ تاسو د مخکنبی خلقو پہ شان اختلاف مہ کوئی تاسو د نیکی خبری حکم او د بدی نہ منع کوئی۔

① صحیح مسلم کتاب الايمان باب بيان كون النهي عن المنكر: ٤٩، ابوداود: ١١٤٠، ترمذی: ٢١٧٢، نسائی: ٥٠١٢، ابن ماجه: ١٢٧٥، عن ابی سعید الخدری)۔
 ② ترمذی کتاب الفتن باب ما جاء في الامر بالمعروف: ٢١٢٩، وهو حسن: احمد: ٣٩١/٥)۔

د نفسانی خواہشاتو تابع جمات بارہ کنبی پیشنگوئی: مسند احمد کنبی دی چہ معاویہ بن ابوسفیان ﷺ چہ کلہ دحج دپارہ مکہ مکرمہ تہ تشریف یورو نو د ماسپخین مونخ ادا کولو نہ پس نی او فرمائیل چہ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی دی چہ اهل کتابو خپل دین کنبی اختلاف کولو او هغوی کنبی اویا دلې جوړې شوې او خما دې امت کنبی به درې اویا دلې جوړیږی. یعنی په خواہشاتو کنبی به اخته وی. ټول به جهنمیان وی. خو یو بله ډله هم شته. او خما امت کنبی به داسې خلق هم وی چہ د هغوی رگ رگ کنبی به نفسانی خواہشات داسې داخل شی لکه څنگه چہ یوانسان سپی او خوری او دهغه یویورگ اویو یو جوړ ته دهغې اثر رسی. انې د عربو خلقو اکہ تاسو دخپل نبی ﷺ په راوړې شوی څیز قائم پاتې نشوئی نو نور خلق خویبه ډیر لرې شی (۱) ددې حدیث ډیر سندونه دی.

قوله تعالى: **يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ**
 د قیامت په ورځ به جنتیان او جهنمیان دخپلو مخونو نه پیژندی شی :- بیا فرمائی چہ په هغه ورځ به څه مخونه سپین وی او څه به تور وی.

د تورو او سپینو مخونو خاوندان به څوک وی؟ په دې کنبی اقوال: ① د ابن عباس ﷺ فرمان دې چہ د اهل سنت والجماعت مخونه به سپین وی او د اهل بدعت مخونه به تور وی (۲) ② حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا تور مخونو والا به منافقان وی. او دوی ته به اووئیلې شی چہ تاسو ایمان نه پس کفر ولې او کړو. اوس مزه او څکې (۳) اوسپینو مخونو والا به همیشه همیشه په رحمت ربانی کنبی وی ④ ابوامامه رضی اللہ عنہ چہ کلہ د خارجیانو سرورنه د دمشق په مسجد کنبی اویزانه اولیدل نو وې فرمائیل چہ دا د جهنم سپی دی. ددوی نه بدتر قتل شوی په مخ د ځمکې بل څوک نشته دې. دوی قتل کولو والا بهترین مجاهدین دی. بیا ئې دا آیت **﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ﴾** تلاوت او فرمائیلو. ابو غالب اووئیل چہ آیادا دې درسول الله ﷺ نه اوریدلی دی؟ نو وې فرمائیل یو ځل دوه نه بلکه اووه ځله. که داسې نه وې نو ما به د ژبې نه دا الفاظ وستیلی هم نه وې (۴).

د الله تعالی د کهنو صفاتو بیان :- ابن مردویه دلته د ابوذر رضی اللہ عنہ روایت نه یو اوږد حدیث نقل کړې دې چہ هغه ډیر عجیبه دې لیکن غریب دې. انې نبی ﷺ! د دنیا او آخرت دا خبرې مونږ تاسوته ښکاره کوو. الله ﷻ حاکم عادل دې هغه ذات ظالم نه دې. او هر څیز بڼه پیژنی اویه هر څیز باندې قادر دې. بیا دا ممکن نه ده. چہ هغه ذات په چا باندې ظلم او کړی (چہ د چا مخونه تور شی. هغوی به ددې لائق وی) د زمکې او آسمان ټول څیزونه د هغه ذات ملکیت دې. او د هغه ذات غلامان دی. او دهر کار آخری حکم د هغه په اختیار کنبی دې. د دنیا او د آخرت متصرف او با اختیاره حاکم صرف هغه ذات دې

گنتم	خیر	امّة	أُخْرِجَتْ	لِلنَّاسِ
ایئ تاسوانی محمدی امته	بهترین	امت	اچہ ایستلی شوی یئ	ادپاره دخلقوا
تاسوغوره ډله یئ چي دخلقو د (هدایت) دپاره راویستی شوی یئ				
تَأْمُرُونَ	بِالمَعْرُوفِ	وَتَنْهَوْنَ	عَنِ المُنْكَرِ	وَتُؤْمِنُونَ
حکم کوئی تاسوا	دنیکی	او منع کوئی تاسو (خلق)	دبدنی نه	اوایمان لرئی
خلقو ته دنیکی حکم کوئی ..... او دبدو کارونو نه ئې منع کوئی ..... او په الله باندې یقین لرئی				

(۱) احمد: ۱۰۲/۴، ابوداود کتاب السنة باب شرح السنة: ۴۵۹۷، وسنده حسن) -

(۲) ابن ابی حاتم: ۴۶۴/۲ -

(۳) ابن ابی حاتم: ۴۶۵/۲ -

(۴) ترمذی کتاب التفسیر القران باب ومن سورة آل عمران: ۳۰۰۰، ابن ماجه: المقدمة باب فی ذکر الخوارج: ۱۷۶، وسنده حسن) -

يَا اللَّهُ ط	وَكُوَامِنَ	أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ط
پہ اللہ تعالیٰ باندی اوکھ چری ایمان راوړې وې اهل کتابو انووه به دیره بهتره ادپاره دهغوی اوکھ اهل کتابو هم ایمان راوړې وې ..... نو دا به ددوی دپاره بهتره وه		
مِنْهُمْ ط	وَأَكْثَرُهُمُ	الْفٰسِقُونَ ﴿٤٠﴾ لَنْ يَضُرُّوكُمْ
خینی دهغوی نه مومنان دی اوزیات دهغوی نه فاسقان دی هرگز به ضرر اونه رسوی تاسوته په دوی کبسی بعضی خوایماندار دی اوزیات په کبسی نافرمان دی دوی تاسوته هیخ ضرر نشی رسولی		
إِلَّا آذَى ط	وَأَنْ يُّقَاتِلُوكُمْ	يُؤَلِّمُكُمُ الْاَدْبَارَ ط
مگر به تکلیف در کولو (دژبی) اوکھ دوی جنگ شروع کړی تاسو سره انواوبه مگر خوی تاسوته شاگانې صرف تنگول کوی ..... اوکھ تاسو سره جنگ شروع کړی نوزر به درته شاگانې کړی		
ثُمَّ لَا يَنْصُرُونَ ﴿٤١﴾	ضَرِبَتْ	عَلَيْهِمُ
بیبا به اونه کړې شی مدد دوی سره او مقرر شوې دې په دوی باندې ذلت هر جرته چه بیبا به ددوی هیخ مدد اونکړی شی دوی چې هر خانی کبسی وی نو په دوی به ذلت وی		
تَقْفُوا ط	إِلَّا	بِحَبْلِ
اوموندلی شی دوی مگر نه په رسی پناه ملاویدو سره دطرفه دالله تعالیٰ نه او په پناه ملاویدوسره خوکه دالله جل شانہ سره پناه او غواری ..... او دخلقونه هم پناه اومومی		
مِّنَ النَّاسِ	وَبَاءُ	وَبَغْضَبٍ
دطرفه دخلقو اودوی اخته شوا په غضب سره دطرفه دالله تعالیٰ او مقرر کړې شوه (نودا بیله خبره ده) دوی دالله په غضب کبسی گیر شوی دی او ددوی دپاره.....		
عَلَيْهِمْ ط	الْمَسْكَنَةُ ط	ذٰلِكَ
په دوی باندې محتاجی ادپه دې وجه چه بیشکه دوی وو اچه کفر به نی کولو په آیتونو دالله محتاجی مقرر شوې ده ..... داخکه چې دوی وړاندې نه دالله پاک د آیتونو نه انکار کولو		
وَيَقْتُلُونَ	الْاَنْبِيَاءَ ط	بِغَيْرِ حَقِّ ط
او قتلول به نی پیغمبران په ناحقه ادا انجام په دې سبب دې اچه دوی نافرمانی او کړه او دوی او پیغمبران علیهم السلام به نی په ناحقه قتلول داخکه چې دوی نافرمانه وو او دوی		
يَعْتَدُونَ ﴿٤٢﴾		
چه حد نه به تیریدل		
د مقرر حد نه تیریدل		

قوله تعالى: كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

امت محمدیه دتولو امتونونه بهتر دې :- الله ﷻ خبر ورکوی چه امت محمدیه ﷺ د تولو امتونو نه بهتر دې . صحیح بخاری کبسی دی چه ابوهریره ؓ د دې آیت تفسیر کبسی فرمائی چه تاسو دنورو حق کبسی

بہتر بی: تاسو خلق د ختونو نہ نیسی او اسلام طرفتہ نی راولسی (۱) او مفسرین ہم دا فرمائی جی تاسو
تول امتونو کنبی بہتر بی: او خلقو تہ زیات نفع رسونکی بی:
امر بالمعروف کونکی ٓٓٓٓ ٓٓٓٓ افضل دی: دابولہب لور درہ ٓٓٓٓ فرمائی چہ یو خل رسول اللہ ٓٓٓٓ نہ چا تپوس
او کرو اور رسول اللہ ٓٓٓٓ ہغہ وخت کنبی پہ منبر باندی وو چہ یار رسول اللہ ٓٓٓٓ کوم یو سرے بہتر دی؟ رسول
اللہ ٓٓٓٓ او فرمائیل چہ د ٓٓٓٓ خلقو نہ بہتر ہغہ سرے دی چہ د ٓٓٓٓ نہ زیات قاری د قرآن پاک وی، د
ٓٓٓٓ نہ زیات پرہیزگار وی، د ٓٓٓٓ نہ زیات د نیکو حکم کونکی وی، د ٓٓٓٓ نہ زیات د بدو نہ منع
کونکی وی، د ٓٓٓٓ نہ زیات صلہ رحمی کونکی وی. (مسند احمد) (۲)

بہترینہ زمانہ: ابن عباس ٓٓٓٓ فرمائی چہ دا ہغہ صحابہ کرام ٓٓٓٓ دی چہ کومو مکہ نہ مدینہ تہ ہجرت
کری وو (۳) صحیح خبرہ دا دہ چہ دی آیت کنبی ٓٓٓٓ تول امت شامل دی. خو بیشکہ دا حدیث کنبی دی چہ
د ٓٓٓٓ نہ بہترہ ٓٓٓٓا زمانہ دہ. بیا دی نہ پس دی سرہ نزدی زمانہ، بیا دی نہ پس زمانہ (۴)

د بہترین امت کیدو یوہ بلہ وجہ: یو بل روایت کنبی دی چہ [وَكذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَسَطًا] الخ. مونہ تاسو بہترین
امت جو رکری چہ تاسو خلقو اندی گواہ اوسی: رسول اللہ ٓٓٓٓ فرمائی چہ تاسو د مخکنبی امتونو تعداد
اویاؤ تہ رسولی دی. د اللہ ٓٓٓٓ پہ نیز تاسو تول د ہغوی نہ بہتر بی: او زیات بنہ بی. (۵) دامشہور حدیث
دی، امام ترمذی ٓٓٓٓ دی تہ حسن و نیلی دی.

د دی امت د فضیلت نور وجوہات: د دی امت د فضیلت د ٓٓٓٓ نہ یو غت دلیل دا دی چہ د دی امت نبی ٓٓٓٓ
فضیلت والا دی. رسول اللہ ٓٓٓٓ د ٓٓٓٓ مخلوق سردار او د رسولانونہ زیات اکرم او عزت والا دی. رسول
اللہ ٓٓٓٓ شریعت دومرہ کامل او دومرہ پورہ دی چہ داسی شریعت بل نبی تہ نہ وو ملاؤ شوی. نوظاہرہ
خبرہ دہ چہ د دی خوبیانو والا امت بہ ہم اعلیٰ او افضل وی. د دی امت لہ شان عمل ہم د نورو امتونو
د زیات عمل نہ بہتر او افضل دی.

د رسول اللہ ٓٓٓٓ اعجاز: علی بن ابوطالب ٓٓٓٓ فرمائی چہ رسول اللہ ٓٓٓٓ فرمائی چہ ما تہ ہغہ نعمتونہ
راکری شوی دی. چہ ٓٓٓٓ نہ مخکنبی امتونوتہ نہ دی ملاؤ شوی. خلقو تپوس او کرو چہ ہغہ کوم
نعمتونہ دی؟ رسول اللہ ٓٓٓٓ او فرمائیل چہ ① ٓٓٓٓ مدد رعب سرہ شوی دی. ② ما تہ د زمکی چاییانی
راکری شوی دی. ③ ٓٓٓٓ نوم احمد دی ٓٓٓٓ دپارہ بناورہ پاکی راوستونکی گر خولی شوی کری ④ ٓٓٓٓ
امت د ٓٓٓٓ نہ بہتر امت جو رکری شوی دی (مسند احمد) (۶). د دی حدیث اسناد حسن دی.

عسی ٓٓٓٓ باندی د دی امت فضیلت بنکارہ کول: ابوالدرداء ٓٓٓٓ فرمائی چہ ما د ابوالقاسم نہ آوریلی دی
چہ رسول اللہ ٓٓٓٓ فرمائیل چہ اللہ ٓٓٓٓ عسی ٓٓٓٓ تہ او فرمائیل ستا نہ پس یو امت راتلونکی دی چہ
ہغوی بہ پہ نعمت باندی حمد او شکر کوی. او مصیبت باندی بہ ثواب غواہی او صبر بہ کوی. حالانکہ
ہغوی تہ بہ علم او حلم نہ وی. عسی ٓٓٓٓ تعجب سرہ تپوس او کرو چہ بغیر د زیاتی دورانیشی او علم

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب آل عمران (کنتم خیر امت اخرجت للناس...): (۴۵۵۷)۔

(۲) احمد: (۶/۲۱۰)۔

(۳) حاکم: (۲/۲۹۴) وسندہ صحیح۔

(۴) صحیح بخاری کتاب فضائل اصحاب النبی باب فضائل اصحاب النبی ٓٓٓٓ: (۳۶۰۵، صحیح مسلم: (۲۵۳۵)۔

(۵) احمد: (۴/۴۴۷)، ترمذی: کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ آل عمران: (۳۰۰۱، وسندہ حسن، وابن ماجہ: (۴۲۸۸)۔

(۶) احمد: (۱/۹۸)۔

نہ دا څنگه کيدې شی؟ رب العالمين ورته او فرمائيل چه هغوی ته به علم او حلم څه ورکوم. (۱) څه غواړم چه دلته بعضې هغه احاديث هم بيان کړم چه د هغې ذکر دلته مناسب دي، واورئې. دامت محمدي اويا زره کسان بي حساب به جنت ته تلل. رسول الله ﷺ فرمائي چه ځما د امت نه به اويا زره سړي بغير د حساب کتاب نه جنت ته داخلېږي. او د هغوی مخونه به د څوارلسمې سپوږمۍ په شان روښانه وي. دټولو زرونه به يو وي. ما خپل رب ته گزارش اوکړو چه انې الله ﷺ دې تعداد کښې اضافه اوکړه. الله ﷺ او فرمائيل هر يو سره به اويا زره نور هم وي. ابوبکر صدیق ؓ چې به دا حديث پاک بيانولونو فرمائيل به ئې بيا خوبه دې تعداد کښې بانديچيان او ميروال هم راځي (مسند احمد) (۲)

دامت محمدي ډير کسان به بي حساب جنت ته ځي. نبی کرم ﷺ فرمائي چه ځما رب اويا زره کسان ځما دامت نه بغير د حساب و کتاب نه جنت ته د داخلیدو زيرې راکړو. عمر فاروق چه دا واوريدل نو وي فرمائيل چه يار رسول الله ﷺ دې کښې څه زياتې اوکړئې. رسول الله ﷺ او فرمائيل چه ما خپل رب نه سوال اوکړو نوماته زيرې ملاؤ شو چه هر زرو سره زر نور. عمر فاروق ؓ او فرمائيل چه نوره هم د برکت دعا اوکړئې. رسول الله ﷺ او فرمائيل چه ما بيا دعا اوکړه نو هريوکس سره د اويا زره کسانو جنت ته د داخلیدو وعده اوشوه. عمر فاروق ؓ گزارش اوکړو چه الله ﷺ نور هم او غواړئې. رسول الله ﷺ او فرمائيل چه ما او غوښتل نو دومره زياتې ملاؤ شو، بيا ئې دواړه لاسونه او غوړول اووي فرمائيل چه دومره دومره راوي د حديث وائي چه څنگه الله ﷺ غواړي نو هغه پاک ذات ته معلوم دي چه دې کښې به څومره مخلوق راځي. (فصيحان الله ومحمد) (مسند احمد) (۳)

ثوبان ؓ حمص کښې بيمار شو. عبدالله بن قرط د هغه ځانې امير وو هغه د ده تپوس له راغلو. يو کلاعی سړي چه کله د دوی تپوس ته راغلو نو دوی د هغه نه تپوس اوکړو چه ته ليکل کولې شی؟ هغه او وئيل چه او. هغه ته ئې او فرمائيل چه اوليکه. دا خط دې ثوبان د طرف نه چه د رسول الله ﷺ خادم دي. عبدالله بن قرط طرف ته

د ثوبان ؓ د حمص امير ته حديث بيانول: د حمد صلوة نه پس دې واضح وي که چرې دلته د عيسى ؑ او يا موسى ؑ څوک خادم بيمار شوې وي نو ته به هغه ته ورتلې. بيا ئې اوئيل چه دا خط يوسه او امير ته ئې اورسوه. هرکله چه دا خط د حمص امير ته اورسيدو نو ويريدو او زر پاسيدو او نيغ راغلو تشریف ئې راوړو. تپوس کولو نه پس چه کله ده د واپس تلو اراده اوکړه نو ثوبان ؓ ده څادر اونيولواو ورته ئې او فرمائيل چه دا حديث واوره بيا څه. ما د رسول الله ﷺ نه اوريدلې چه ځما امت کښې به اويا زره کسان بغير د حساب او کتاب نه جنت ته داخلېږي. هر يو زرو سره به زر نور وي (مسند احمد) دا حديث هم صحيح دي (۴)

په ټولو حنثيانو کښې د دې امت زيادت: عبدالله بن مسعود ؓ فرمائي چه يوه شپه مونږ د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو او تر ناوخته پورې مو خبرې کولې. هرکله چه مونږ سحر د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شونو رسول الله ﷺ ارشاد او فرمائيلو چه بيگاه شپه ماته ټول نبیان خپلو خپلو امتونو سره اوخودلې شو. بعضو نبیانو سره صرف يو کس وو او بعضو سره مختصر ډله وه او بعضو سره يو جماعت، اوچا سره هيڅوک نه وو، هرکله چه موسى ؑ راغلو نو هغوی سره ډيرزيات خلق وو. ځما دا ډله خوښه شوه. ما تپوس اوکړو چه دا څوک دي؟ نو جواب ملاؤ شو چه دا ستا رور موسى ؑ دي. اودوی سره بنی اسرائيل دي. ما او وئيل چه ځما امت چرته دي؟ جواب راکړې شو چه خپل بنی طرفته

(۱) احمد: ۹۸/۱. وسنده حسن وصححه الحاكم: ۳۴۸/۱، ووافقه الذهبي وحسنه الحافظ ابن حجر) =

(۲) احمد: ۹۸/۱ -

(۳) احمد: ۱۹۷/۱، الطبرانی في الكبير: ۹۲/۲، ح/ ۱۴۱۳، مختصرا: -

(۴) احمد: ۲۸۰/۵ وسنده ضيف) -

اوگورہ، ما چہ اوکتل نو بی شمیرہ مجمع دہ چہ ددی نہ غرونہ ہم دک شوی دی، بیا خما نہ تپوس اوشو چہ اوس خوشحالہ بی۔ ما اوونیل چہ انہی خما ربہ خہ راضی یم۔ نووی فرمائیل چہ دوی سرہ اویا زرہ نور دی چہ بغیر د حساب او کتاب نہ بہ جنت تہ داخلیری۔ نو بیا رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ (د محمد ﷺ دہی خما مور پلار قربان شی) کہ کیدیشی نو ددی اویا زرو نہ کہ دا نہ شی کیدی نو دہغہ خلقو نہ چہ کوم پہ غرونو کنبی پت کړی شوی وو۔ کہ دا نشی کیدی نو دہغہ خلقو نہ چہ کوم د آسمان پہ کنارو باندي وو۔ عکاشہ بن محسن ؑ اوریدلو او عرض ئی او کړو چہ یا رسول اللہ ﷺ زما دپارہ دعا او کړئی چہ ما اللہ ﷻ ددی اویا زرو نہ او گړخوی۔ رسول اللہ ﷺ دعا او فرمائیلہ نو یو بل صحابی پاسیدو او ہم دا درخواست ئی او کړو۔ نو رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ تاسو باندي عکاشہ سبقت او کړو۔ جادو منتر نہ کول او صرف پہ الله تعالی باندي توکل کول :- اوس مونہ خپلو کنبی اوونیل چہ شاید دا اویا زرہ کسان ہغہ خلق وی چہ پہ اسلام باندي پیدا شو او پورہ عمر کنبی کله ہم دوی اللہ سرہ شری نہ وی کړی رسول اللہ ﷺ تہ چہ کله ددی علم اوشو نو وی فرمائیل چہ دا ہغہ خلق دی ① چہ منتر او جادو نہ کوی ② او د اورداغونہ نہ لگوی ③ او شکونہ نہ کوی ④ او پہ خپل رب پھروسہ کوی (مسند احمد) ① یوبل سندسره دومرہ زیاتوالی پہ یوبل روایت کنبی دہی چہ کله ما (نبی کریم ﷺ) خپلہ رضامندی ظاہرہ کړہ نوماتہ ئی اوونیل چہ اوس تہ گس طرفتہ اوگورہ۔ ما چہ اوکتل نو بی شمیرہ مجمع وہ۔ چہ ہغہ د آسمان کنارو پورې وہ۔ یوبل روایت کنبی دی چہ دا د حج د موسم واقعہ دہ۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ دخپل امت دا کثرت دیر زما دیر خویش شو۔ ټول میدانونہ او غرونہ دوی نہ دک وو (مسند احمد) ① یوبل روایت کنبی دی چہ عکاشہ ؑ نہ پس او دریدونکی یو انصاری ؑ وو (طبرانی) ② یوبل روایت کنبی دی چہ خما امت کنبی بہ اویا زرہ یا اووہ لاکہہ کسان جنت تہ داخلیری چہ دوی بہ دیوبل لاسونہ نیولی وی۔ ټول بہ یو وخت کنبی جنت تہ داخلیری۔ ددوی مخونہ بہ د خوار لسمی سپورمی پہ شان پرقیری۔ (مسلم، بخاری، طبرانی) ①۔

پہ کومو صفاتو موصوف خلق بہ جنت تہ بی حسابہ ئی۔ حصین بن عبدالرحمان ؓ فرمائی چہ خہ سعید بن جبیر ؑ سرہ وم۔ نو دوی تپوس او کړو چہ د شپہ کوم ستوری تکرہی شوې وو ہغہ تاسو کنبی چا لیدلې وو، ما اوونیل چہ ما لیدلې وو۔ دامہ گنرئی چہ خہ پہ مونخ کنبی وم۔ نہ بلکہ خہ لرم خورلې وم۔ سعید بن جبیر ؑ تپوس او کړو چہ تا خہ او کړل؟ ما اوونیل چہ دم مې ونیلی وو۔ وی ونیل چہ ولې؟ ما اوونیل چہ شعبی ؓ د بریدہ بن حصیب ؑ نہ روایت کړی دہی چہ بدنظر او د زہریلہ خناورو دم کول چانزدی۔ وی ونیل چہ تاتہ خنگہ یوحکم راورسی پہ ہغہی ہغہ شان عمل کوه۔ مونہ د ابن عباس ؓ نہ اوریدلی دی چہ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ ما باندي امتونہ پیش کړی شو، بعضو نیباتو علیہم السلامو سرہ یو امتی وو او بعضو سرہ یو ډلہ بعضو سرہ دوه سړی او چا سرہ ہیخوک تہ وو۔ اوس چہ ما اوکتل نو پہ یو لویہ ډلہ مې نظر پریوتو، ما اوگنرل چہ دا خما امت دی، خو بیا راتہ معلومہ شوه چہ دا د موسی ؑ امت دہی۔ ما تہ اوونیلې شو چہ د آسمان کنارو تہ اوگورہ۔ ما اوکتل نو ہلتہ بی شمیرہ خلق وو، ماتہ اوونیلې شو چہ دا د رسول اللہ ﷺ امت دہی۔ او دوی کنبی اویا زرہ دی او دوی بہ بی حسابہ جنت تہ داخلیری۔ دا حدیث ئی او فرمائیلو نو رسول اللہ ﷺ مکان تہ تشریف یورو۔ او صحابہ

① (احمد: ۱/۱، ۴۰۱)۔

② (احمد: ۱/۱، ۴۰۱)۔

③ صحیح بخاری کتاب اللباس باب الرد والخبز والشملہ: ۵۸۱۱ صحیح مسلم: ۲۱۶)۔

④ صحیح بخاری کتاب الرقاق باب یدخل سبعون الفا بغیر حساب: ۶۵۴۳، صحیح مسلم: ۵۲۶)۔

گرامو ﷺ خپلو کښې اوونیل چه شاید دا د نبی کریم ﷺ صحابه وی. چا اوونیل چه دا په اسلام باندې پیدا کیدونکی او اسلام باندې مرکیدونکی دی. وغیره وغیره. رسول الله ﷺ تشریف راوړو او تپوس ئې اوکړو چه څه خبرې کوئی؟ مور ذکر اوکړو نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه نه دا خلق هغه خلق دی چه نه دم کوی او نه داغ لگوی. نه شک کوی. بلکه په خپل رب باندې بهر و سه ساتی. عکاشه ﷺ د دعا درخواست اوکړو. رسول الله ﷺ دعا اوکړه چه یا الله اته دې په هغوی کښې شامل کړه. بیا دوه سرې پاسیدل او هم دا ئې اوونیل. رسول الله ﷺ او فرمائیل چه عکاشه ﷺ مخکښې شو. دا حدیث بخاری شریف کښې دې. لیکن په هغې کښې د دم کولو ذکر نشته دې. صحیح مسلم کښې دا لفظ هم دې (۱) نبی کریم ﷺ سره د امت باره کښې د الله وعده: یو اوږد حدیث کښې دی چه رومبې جماعت به نجات اومومی، ددوی مخونه به د خوار لسمې سپوږمۍ په شان روښانه وی. دوی نه به حساب نه شی اخستی. بیادوی نه پس به د ټولو نه زیات روښانه مخونو والا د ستورو په شان روښانه وی. (مسلم) (۲). رسول الله ﷺ فرمائی چه ما سره ځما د رب وعده ده چه ځما امت نه به او یا زره کسان بغیر حساب کتاب نه جنت ته داخلوی. هر یو زرو سره به او یا زره نورې وی. او درې لپې به ځما د پروردگار لپونه وی (کتاب السنن لحافظ ابی بکر بن عاصم) (۳) ددې سند صحیح دې.

دا خبره په بل روایت سره: یو بل روایت کښې دی چه د رسول الله ﷺ نه ئې د او یا زرو تعداد اووریدو نو یزید بن اخنس ﷺ اوونیل چه یا رسول الله ﷺ! چه دا خو ستاسو د امت د تعداد مقابله کښې ډیر کم دې. نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه هر زرو سره زر نور دی. او بیا الله ﷺ درې لپې نورې فرمائیلی دی. (۴) ددې اسناد هم صحیح دی. (کتاب السنن لابن کثیر).

دالله په لپو سره د امت محمدی کسان جنت ته داخلیدل: یو بل حدیث کښې دی چه ځما رب ډیر زیات عزت او جلال والا دې اوماسره ئې وعده کړې ده چه ځما د امت نه به او یا زره بغیر حساب او کتاب نه جنت ته داخلوی. بیا به د یو زرو شفاعت سره یو زر نور بیا به ځما رب د خپل لاسونو نه درې لپې نورې جوړې کړې او جنت ته به ئې داخلې کړې. عمر فاروق ﷺ چه دا اووریدل نو ډیر خوشحاله شو او الله اکبر ئې اوونیلو او وې فرمائیل چه ددوی شفاعت به ددوی د نیکونو، پلرونو، خامنو او لونرو او خاوندان او قبیلو باره کښې وی. الله ﷺ دې اوکړې چه څه هم د دوی نه شم چه دکومو نه الله ﷺ خپلې لپې دکوی او جنت ته به ئې داخلوی. (طبرانی) (۵) ددې حدیث شریف سند کښې هم علت نشته دې. والله اعلم.

ددې تائید دپاره بل روایت: یو حدیث مبارک کښې رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه دا او یا زره چه بغیر حساب او کتابه جنت ته داخلېږی ځما خیال دې چه د دوی په راتلو راتلو به تاسو د خپلو بچو او بنحو دپاره په جنت کښې ځانې هم مقرر کړې وی. (مسند احمد) (۶) ددې سند هم دمسلم په شرط صحیح دې. څلور راکهه کسان جنت ته به حساب داخلیدل: یو بل حدیث مبارک کښې دی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د الله ﷺ وعده ده چه ځما په امت کښې به څلور لکه کسان جنت ته داخلوی. ابوبکر صدیق ﷺ

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب یدخل سبعون الفا بغیر حساب: ۶۵۴۱، صحیح مسلم: ۲۲۰-.

(۲) صحیح مسلم: کتاب الايمان باب ادنى اهل الجنة: منزلة: ۱۹۱-.

(۳) کتاب السنة لابن ابی عاصم: ۵۸۹، ترمذی: کتاب صفة القيامة باب منه دخول سبعين الف.. ۲۴۳۷، وهو حسن، ابن ماجه:

(۴)، ۴۲۸۶

(۵) احمد: ۲۵۰/۵، مسنده حسن کتاب السنة لابن ابی عاصم: ۵۸۸-.

(۶) طبرانی: ۳۰۴/۲۲، ح/۷۷۱، مسنده حسن. من حدیث ابی سعد الانصار مسنده حسن-.

(۷) احمد: ۱۶/۴، ابن ماجه: کتاب الزهد باب صفة امة محمد: ۲۸۵، من وجه اخر وهو صحیح-.

اوفرمانیل چہ یارسول اللہ ﷺ! نور نی ہم لہ زیات کرنی۔ دے اوریدو سرہ عمر فاروق ﷺ اوفرمانیل چہ ابوبکر بس کرنی۔ ابوبکر صدیق ﷺ جواب کنبی اوفرمانیل چہ ولہ رورہ کہ مونہ ٲول ٲہ ٲولہ جنت تہ داخل شو نو دے کنبی ستا ٲہ نقصان شتہ؟ عمر فاروق ﷺ اوفرمانیل کہ اللہ ﷻ اوغوارے نویو لاس سرہ بہ ٲول مخلوق جنت تہ داخل کری۔ رسول اللہ ﷺ اوفرمانیل چہ عمر ﷺ ربتیا وانی (مسند عبدالرزاق)۔

(۱) دا حدیث یو بل سند سرہ بیان شوے دے، دے کنبی تعداد یو لاکھہ راغلی دے (اصبہانی)۔
 بی حسابہ جنت تہ د داخلیدونکو بل شمیر۔ یو بل روایت کنبی راغلی دی چہ کلہ صحابہ کرام ﷺ اویا زرہ او بیا یو زر سرہ زر نور او بیا د اللہ ﷻ دلپی ٲکولو ٲہ مقدار بی حسابہ جنت تہ داخلیدل واوریدل۔ نو وے فرمائیل چہ بیا خود ہغہ ٲہ بدقسمتی کنبی ہبش شک ٲاتی نشو۔ چہ ہغہ د دے باوجود جہنم تہ لڑ شی (ابویعلی) (۲) پورتنی حدیث مبارک یو بل سند سرہ ہم بیان شوے دے۔ ٲہ ہغے کنبی تعداد درے لاکھہ دے بیا د عمر فاروق ﷺ قول او د نبی ﷺ تصدیق بیان شوے دے (طبرانی) (۳) یو بل حدیث کنبی جنت تہ د تلونکو ذکر رسول اللہ ﷺ فرمائیلے دے چہ ٲما دامت ٲول مهاجر خوبہ ٲہ دے کنبی راشی۔ بیا نور تعداد بہ نورو بانڈچیانو سرہ پورہ شی (محمد بن سہل) ابوسعید ﷺ فرمائی چہ د رسول اللہ ﷺ مخکنی حساب کتاب او کرے شو نو دے تعداد ٲلور کرورہ نوی زرہ شو (۴)۔

دے حسابہ جنت تہ تلونکو د ٲیروالی تشبہ د تیاری آسره۔ یو بل حسن حدیث کنبی طبرانی فرمائی چہ رسول اللہ ﷺ اوفرمانیل چہ قسم دے ٲہ ہغہ ذات چہ د ہغہ ٲہ لاس کنبی د محمد ﷺ روح دے، تاسو بہ دیو تیرے شے ٲہ شان بی شمیرہ جنت تہ داخلیری۔ زمکہ بہ ستاسو نہ ٲکے شی، فربتیا بہ وانی چہ محمد ﷺ سرہ کوم جماعت راغلی ہغہ د ٲولو نیانو علیہم السلام د جماعت نہ زیات دے (۵)۔

امت محمد بہ د جنتیانو دریمہ حصہ وی۔ جابر ﷺ فرمائی چہ ما د رسول اللہ ﷺ تہ واوریدل چہ رسول اللہ ﷺ اوفرمانیل چہ صرف ٲما تابعدار امت بہ د جنت ٲلورمہ حصہ وی۔ صحابہ کرام ﷺ خوشحالہ شو او نعرہ تکبیر نی اووئیلہ، بیا نی اوفرمانیل چہ ماتہ امید دے چہ تاسو بہ د جنت دریمہ حصہ یے۔ (مسند احمد) (۶)۔

امت محمد بہ د جنت نیمہ حصہ وی۔ یو بل حدیث پاک راغلی دی رسول اللہ ﷺ صحابہ کرامو تہ اوفرمانیل چہ آیا تاسو راضی نہ یے چہ تاسو بہ د ٲولو جنتیانو ٲلورمہ حصہ یے۔ مونہ بیا نعرہ تکبیر اووئیلہ۔ بیا نی اوفرمانیل چہ زما امید دے چہ تاسو بہ د جنتیانو کنبی ٲہ نیم ٲہ نیمہ تاسو یے۔ مونہ ٲیر زیات خوشحالہ شو او د اللہ ﷻ حمد مو بیان کرو۔ بیا رسول اللہ ﷺ اوفرمانیل چہ آیا تاسو راضی نہ یے چہ تاسو اہل جنت دریمہ حصہ یے۔ مونہ بیا تکبیر اووئیلو (بخاری و مسلم)۔

د جنتیانو ٲہ شے ٲہ شلو صفونو کنبی بہ مونہ اتیا صفونہ یو۔ طبرانی کنبی یو روایت کنبی دی چہ عبداللہ بن مسعود ﷺ نہ مروی دے چہ رسول اللہ ﷺ اوفرمانیل چہ تاسو دے کنبی ٲہ وانی چہ تاسو د جنتیانو ٲلورمہ حصہ شی یا کہ د جنت ٲلورمہ حصہ تاسو سرہ وی۔ مونہ اووئیل چہ ٲیرہ دہ۔ رسول اللہ ﷺ اوفرمانیل چہ او وانی کہ نیم ٲہ نیمہ یے۔ نو ہغوی اوفرمانیل چہ یارسول اللہ ﷺ بیا ٲو ٲیر زیات دی۔

(۱) مصنف عبدالرزاق: ۲۰۵۵۶، جلد: ۱۶۵/۳، السنۃ لابن عاصم: ۵۹۰۔

(۲) احمد: ۱۹۳/۳۔

(۳) مسند ابی یعلی: ۳۷۸۳۔

(۴) طبرانی: ۱۶۴/۱۷۔

(۵) المعجم الاوسط للطبرانی: ۴۰۶، الکبیر: ۳۰۴/۲۲، و مسند احمد: ۴۵۹/۲۔

(۶) طبرانی: ۳۴۵۵، مجمع الزوائد: ۴۰۴/۱۰۔

(۷) احمد: ۳۸۳/۳، وسندہ صحیح، مجمع الزوائد: ۴۰۶/۱۰، کشف الاستار: ۳۵۳۳۔

رسول اللہ ﷺ اور فرمائیل چہ واورنی ا چہ دتولو جنتیانو شپہ شلی صفونہ دی، چہ پہ دے کنبی بہ اتیا صفونہ صرف خمادامت وی مسند احمد کنبی ہم دا روایت دے چہ داهل جنت بہ شپہ شلی صفونہ وی اوپہ دے کنبی بہ خمادامت اتیا صفونہ وی (۱) دا حدیث طبرانی او ترمذی وغیرہ ہم نقل کرے دے (۲) د طبرانی یو بل روایت کنبی دی چہ کلہ دا آیت ﴿ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأُولَىٰ وَثَلَاثَةٌ مِنَ الْآخِرِينَ﴾ نازل شو نو رسول اللہ ﷺ اور فرمائیل چہ تاسو د اهل جنت خلورمہ حصہ یی: بیانی او فرمائیل چہ ثلث بہ نی، بیانی او فرمائیل چہ دوه حصی (۳)،

د متوجہ دعا: (انہی لونہی رحمت والا او ڊیرو نعمتونو ورکولو والا زیہ ا مونہ ستا ڊیو زیات شکر گزار یو تا ہم د معزز او محترم رسول ﷺ امت کنبی پیدا کرے یو ستا د ربتونی رسول ﷺ د ربتیا خولہ مبارکے سرہ ستا ددی عظیم رحم و کرم او کمال سرہ خمونہ دگناہگارو پہ خولو کنبی اوپہ راغلی انہی دمور پلار نہ زیات مہربانہ اللہ ا خمونہ امید پست مہ کرے او مونہ ہم دے خلقو سرہ جنت تہ داخل کرے، انہی اللہ ﷺ استاد رحمت ددی بی شمیرہ بندگانوہ یوقطرہ ہم مونہ گناہگارو بانڈے راو ورہ نو دا بہ خمونہ د گناہونو د وینخلو او ستا د رحمت او رضا حاصلولو دپارہ کافی وی. انہی اللہ ﷺ! مونہ د دے پاک ذکر پہ موقع دسوال لاسونہ نیسو او او بیکو او امید سرہ ستا د رحمت پہ طمع ستا د کرم لحنی نیولو سرہ ستا نہ سوال کوو، ای ربه تہ نی قبول کرے، او خپلی رضا سرہ مونہ تہ ہم جنت الفردوس کنبی خانی راکرہ. آمین (الہ الحق آمین).

جنت تہ بہ دتولو نہ ورندي امت محمدیہ داخلیری :- صحیح بخاری او مسلم شریف کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ مونہ دنیا تہ د تولو نہ روستو راغلو یو او جنت تہ بہ د تولو نہ مخکنبی خو. او دوی تہ کتاب اللہ مخکنبی ملاؤ شو او مونہ تہ روستو ملاؤ شو. چہ پہ کومو خبرو کنبی هغوی اختلاف کرے دے پہ هغی کنبی اللہ ﷺ مونہ تہ نیغہ لار او خودلہ. د جمعی ورخ ہم دغه شان ده یعنی یهود خمونہ تہ روستو دهفتی پہ ورخ دی. او نصرانیان ہم خمونہ تہ روستو دی چہ د اتوار پہ ورخ (۴). تو خوجہ زما امت جنت تہ داخل نشی پہ نورو امتو حرام دی: دارقطنی کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ اور فرمائیل چہ ترکومی خہ جنت تہ داخل نشم نو نورو نبیانو بانڈے جنت تہ داخلیدل حرام دی. او ترکومی چہ خمادامت داخل نشی نو نورو امتونو بانڈے جنت تہ داخلیدل حرام دی (۵).

دبحث خاتمہ:- دا وو هغه احادیث چہ مونہ ددی آیت لاندی پیش کول غوبنتل. فالحمد لله. دحافظ ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ امت تہ نصیحت:- امت تہ پکار دی چہ دلته پہ دے آیت کنبی سومرہ صفتونہ دی پہ هغی مضبوطیاسرہ قائم پاتی شی. یعنی امر بالمعروف او نهی عن المنکر او ایمان باللہ. عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ خپل حج کنبی دا آیت مبارک تلاوت او فرمائیلو او خلقو تہ نی او وئیل چہ انہی خلقو کہ تاسو ددی آیت مبارک تعریف کنبی خان داخلول غوارنی نو دا صفتونہ خان کنبی پیدا کرنی. امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ اهل کتابو بہ هغه کارونہ نہ پر بنسودل دکومو چہ بہ کتاب اللہ کنبی مذمت وو. اللہ ﷺ فرمائی چہ [كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ] یعنی دے خلقو بہ د خرابو خبرو نہ منع نہ کولہ. قوله تعالى: وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ

(۱) احمد: ۴۵۳/۱، وهو حديث حسن مسند أبي يعلى: ۵۳۵۸ طبرانی: ۱۰۳۵۰، ابن أبي شيبة: ۴۷۱/۱۱، شرح مشكل الآثار:

(۱۵۶/۱)

(۲) احمد: ۳۵۵/۵، ترمذی: کتاب صفة الجنة باب ماجاء فی کم صف اهل الجنة: ۲۵۴۶، وهو حسن، ابن ماجه: (۴۲۸۹)۔

(۳) الطبرانی مسند احمد: ۳۹۱/۲، باختلاف يسير۔

(۴) صحيح بخاری کتاب الجمعة باب فرض الجمعة: ۸۷۶، صحيح مسلم: (۸۵۵)۔

(۵) ابن عدی: (۱۴۴۸/۴)۔

داهل کتابو مذمت :- دې پورتنی ایت کښې د ایماندارو تعریف اوصفت بیان شوي دي نو دې نه پس د اهل کتابو مذمت بیانیري. نو فرمائی که دې خلقو هم خما په آخری نبی ﷺ باندي ایمان راوړي وي نو دوی ته به هم دا نعمتونه ملاویدل. خو دوی اکثر په فسق او نافرمانی کښې مشغول دی. اوڅه خلقو په کښې ایمان هم راوړو.

قوله تعالی: **وَإِنْ يَقَاتِلُوكُمْ يُكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَإِنْ يَنْصَرُوا**

د ایماندارو غلبه او د یهودو ذلت :- بیا الله. مسلمه انانو ته بشارت ورکوی چه ویریرنی مه الله ﷺ به تاسو ستاسو په مخالفو باندي غالب کری. نوهغوی الله ﷻ د خیبر په موقع باندي ذلیل کرل. او د دوی نه مخکښي بنو قینقاع، بنو نضیر، بنو قریظه نې هم ذلیل او پست کرل. دغه شان د شام نصرانیان هم مغلوب شو. او د شام ملک د دوی د لاس نه اووتلو او همیشه دپاره د مسلمانانو قبضه کښې راغلو. او هلته دعیسی **ع** تر تشریف راوړو پورې یو حق جماعت په حق قائم وی او کله چه عیسی **ع** راشی نو د ملت اسلام او د شریعت محمد **ص** مطابق به حکم کوی، صلیب به مات کری. خنزیر به قتل کری. جزیه به نه اخلی. او صرف په اسلام باندي به وی.

قوله تعالی: **ضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ الدِّيَالَةَ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا**

بیا فرمائی چه په دوی باندي ذلت او پستی راوستلی شوه. دالله **ع** د پناه نه سوا هچرته هم امن او عزت نشته دي. یعنی کله چه جزیه ورکوی او د مسلمان بادشاه اطاعت قبول کری. او خلقو ته پناه ورکوی یعنی عقد و ذمه مقرر شی یا یو مسلمان امن ورکړی اگرچه څوک ښځه وی یا اگر چه غلام وی د عالمانو یو قول دا هم دي

دحبل نه څه مراد دي؟ :- د ابن عباس **ص** قول دي چه دحبل نه مراد عهد دي، چه دغضب مستحق به وی. مسکینی اولگولې شوه. دا ددوی دکفر، د دوی د نیانو دقتل کولو، د دوی تکبر، حسد، سرکشی وغیره بدله ده. هم په دې وجه په دوی لعنت او پستی راغله اومسکینی په دوی همیشه دپاره راغله. دا ددوی د نافرمانی او تجاوز بدله ده. العیاذ بالله. ابوداؤد طیالسی کښې حدیث کښې دي چه بنی اسرائیلو به یوه ورځ کښې سل سل نبیان علیهم السلام قتل کول، اود ورځې په آخر کښې به خپلو کارونو باندي په بازارونو کښې اخته وو ( )

لَيْسُوا سَوَاءً	مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتَّبِعُونَ
انه دی برابر (تول اهل کتاب) د اهل کتابونه	ایوه ډله اولاره ده (په حق) چه لولی
	اخو تول اهل کتاب یو برابر نه دی په دوی کښې یوه ډله په حق کلکه ولاړه ده
أَيُّهَا اللَّهُ	أَنْتَ الْبَيْتُ
ایتونه دالله په وختونو د شپې کښې او هغوی اسجدې کوی الله ته ایمان لری	ایه الله تعالی باندي اود شپې په وخت کښې هم دالله پاک ایتونه لولی او هغه ته سجده کوی په الله پاک
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ	وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
اوپه ورځ داخرت باندي او حکم کوی	ایه گولو دنیکی باندي اومنع کول کوی دبدنی نه
	اوپه اخرت باندي ایمان لری او خلقو ته دنیکی حکم کوی اود بدو کارونو نه نې منع کوی
وَيَسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ	وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ
اومندی وهی په کارونو دنیکی کښې اود اکسان دی د صالحانوته	اوهغه چه کوی اودنیکی کارونو ته وړاندي کیږی اودغه خلق دنیکانو په ډله کښې دی اودوی چي

مِنْ خَيْرٍ	فَلَنْ يَكْفُرُوا	وَاللَّهُ عَلِيمٌ	بِالْمُتَّقِينَ ﴿۵۰﴾	إِنَّ الَّذِينَ
خہ نیکی	انورگزیہ نہ کیڑی ناقدری دھغی اواللہ	بنہ پیڑنی	پرهیزگار خلق	ایشکہ هغه خلق
هره نیکی اوکری	نودھغی ناقدری به هیچری اونشی	اواللہ پاک	تہ پرهیزگار خلق معلوم دی	ایشکہ چاچی
كُفَرُوا	لَنْ تَغْنَى	عَنْهُمْ	أَمْوَالُهُمْ	
چہ دکفر طریقہ نی	اختیار کرہ	اھرگز بہ لرې نہ کرې شی	دھغوی نہ	امالونہ دھغوی
کفر خوین کر و	.....	نوداللہ پاک	د عذاب پہ مقابلہ کنسی	بہ نی نہ مال خہ پکارشی
وَلَا أَوْلَادُهُمْ	مِّنَ اللَّهِ	شَيْئًا	وَأُولَئِكَ	أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
اونہ اولاد دھغوی	دعذاب داللہ نہ	هیخ خیز	اوداکسانا	خاوندان د اور دی
اونہ بہ نی	اولاد خہ پکار راشی	دا خلق د اور ملگری دی	.....	او دوی بہ پہ کنسی
خَلِدُونَ ﴿۵۱﴾	مَثَلُ مَا	يَنْفِقُونَ	فِي هَذِهِ	الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
اہمیشہ وی	امثال	دھغہ خہ	چہ خرچ کوی	نی کافران
ہمیشہ وی	.....	کوم مالونہ	چی دوی	داسلام بر خلاف
كَمَثَلِ	رِيحٍ	فِيهَا	صِرٌّ	أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ
پہ شان دمثال	داسی باد دی	چہ پہ هغی کنسی	دیرہ یخنی وی	چہ اور سیری
دھغی مثال	د هغی سیلی	پشان دی	چی پہ کنسی یخنی وی	او هغہ دچا پہ فصلونو پریوزی
ظَلَمُوا	أَنْفُسَهُمْ	فَأَهْلَكْتَهُ	وَمَا ظَلَمَهُمْ	
چہ هغوی ظلم کرې وی	اپہ خانونو خپلو	اوتباہ کرې	هغه فصل	اونہ دی کرې ظلم پہ هغوی باندي
چی پہ خان نی	ظلم کرې وی	اوفصل ورلہ تباہ کرې	اواللہ پہ دوی باندي	هیخ قسم ظلم نہ دی کرې
اللَّهُ وَلَكِنْ	أَنْفُسَهُمْ	يَظْلِمُونَ ﴿۵۲﴾		
اللہ	لیکن	اپہ خانونو خپلو	باندي	اظلم کوی هغوی
		بلکہ هغوی	پخپلہ پخپلو	خانونو ظلم کرې دی

قوله تعالى: لَيْسُوا سَوَاءً

اهل کتاب او اهل محمد برابر نہ دی: ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چہ اهل کتاب او اصحاب محمد رضی اللہ عنہم برابر نہ دی. دایت پہ شان نزول کنسی یو روایت: مسند احمد کنسی دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یو خل د ماسخوتن مانخہ دپارہ ناوخته تشریف راوړو. بیا کله چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تشریف راوړو نو کوم صحابہ کرام رضی اللہ عنہم چہ انتظار کنسی وو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم هغوی ته او فرمائیل چہ هیخ یو دین والا پہ دی وخت کنسی ذکر نہ کوی صرف تاسو د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ذکر کنسی مشغول یئ. په دی باندي دا آیت نازل شو (۱)

قوله تعالى: مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَابِيَةٌ

دایت پہ شان نزول کنسی دویم روایت: لیکن دا کثرو مفسرینو قول دی چہ داهل کتابو علماء لکه عبد اللہ بن سلام، اسد بن عبید، ثعلبہ بن شعبه وغیرہ باره کنسی نازل شوې وو. خکه چہ دا خلق پہ هغه اهل

(۱) احمد: ۱/۳۹۶، مسند حسن مسند ابی یعلی: ۵۳۰۶، دا ابن حبان: ۱۵۳۰، صحیح گرزولې دی: -

کتابو کنبی شامل نه وو چه د کوم مذمت مخکنبی تیر شو. بلکه دا جماعت د الله ﷻ په امر باندې قائم وو. او د شریعت محمد ﷺ تابع وو. او دوی کنبی استقامت دین شته دي.

د اهل کتابو مومنانو صفات: دې پاک خلق د شپې د تهجدو مونځ کوی او په هغې کنبی د الله ﷻ کلام وانی. الله ﷻ باندې اود قیامت په ورځ باندې ایمان لری او خلقو ته هم د دې خبرو حکم کوی. او څوک چه د دې نه خلاف کوی نو هغوی منع کوی او په نیکو کارونو کنبی مخکنبی مخکنبی وی. نو اوس الله ﷻ هغوی ته خطاب کوی چه دا نیکان خلق دی، د دې سورت په آخر کنبی فرمائی چه **وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْخَ،** بعضی اهل کتاب په الله ﷻ اویه قران پاک او په تورات او انجیل باندې ایمان ساتی. او د الله ﷻ نه ویریری الخ. دلته هم فرمائی چه د دوی نیک اعمال به ضائع نشی. او دوی ته به پوره پوره بدله ملاویری.

قوله تعالى: **وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوا**

الله د مومن عمل نه ضائع کوی. ټول پرهیزگار خلق د الله ﷻ نظر کنبی دی او هغه پاک ذات د هیچا بڼه عمل نه بریادوی. خو دې بې دینه خلقو ته الله ﷻ څه فائده نه ورکوی. او نه د دوی مال دوی ته څه فائده ورکوی. اونه د دوی اولاد نو دا جهنمیان دی. دا صرا معنی سخته یخنی ده چه کومی سره پتی سوزی غرض څنگه چه د چا پتی تیار شی او هغه بیا اوسوزی او ورته هیڅ فائده ورنکری، اصل ئې هم خراب شی. او د دوی په امیدونو باندې اوبه توئی شی. دغه شان دا کافران هم دی. چه څه دوی خرچ کوی، د هغې نیکه بدله خو لا څه کوی بلکه عذاب به ورته ملاویری. دا د الله ﷻ طرفنه ظلم نه دي بلکه د دوی د بدو عملونو بدله ده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	
ایې هغه کسانو	اچه ایمان موراوړې دي
	ایې د ایمان خاوندانو
لَا تَتَّخِذُوا	بِطَانَةَ
مہ نیسی	ادوستان دراز اما سوا ستاسونه بل څوک اهیڅ کمی نه کوی هغوی تاسوسره
	د مسلمانانونه سوا نور خلق د راز ملگری مه جوړوئ ..... هغوی ستاسو ته په نقصان رسولو
خَبَاِلًا	وَدُوًا
په فساد کولو کنبی	اخبونډې دي دهغوی ا هغه څیز اچه په تکلیف کنبی اچوی تاسو ایه تحقیق سره
	کنبی هیڅ قسم کوتاهی نه کوی ا کوم څیز چې تاسو په مشقت کنبی اچوی نو دوی په هغې خوشحالیری
بَدَتِ الْبَغْضَاءِ	مِنْ أَفْوَاهِهِمْ
بنکاره شوی دي بغض	د خلود هغوی نه
	او هغه څه چه پتی ساتی ا سینی (زړونه) دهغوی
	بیشکه د دوی د خلونه هم دشمنی څرگنده شوې ده او کومه چې ئې د دوی زړونه پتیوی هغه
اَكْبَرُ	قَدْ بَيَّنَّا
هغه سخت دي ا په تحقیق سره بیان کړې مونږ تاسو ته ا ننبی بنکاره	که یی تاسو اچه پوهیرئې
	خولاد دي نه زیاته ده مونږ تاسو ته ننبی بنکاره کړی دی ..... که تاسو عقل لری

هَآئِنَّمْ أَوْلَآءِ	تُحِبُّونَهُمْ	وَلَا يُحِبُّونَكُمْ
اورئی تاسو هغه ڪسان یی اچہ تاسو مینہ کونی دھغوی سرہ اونہ کوی مینہ هغوی تاسو سرہ تاسو هغوی سرہ مینہ محبت کونی ..... خو هغوی تاسو سرہ مینہ محبت نہ کوی		
وَتُؤْمِنُونَ	بِالْكِتَابِ كُلِّهِ	وَإِذَا الْقَوْمُ
حال داچہ تاسو ایمان لرئی اہہ تولو آسمانی کتابونو باندی اوکله چہ هغوی یو خانی شی تاسو سرہ یہ دی وجہ چہ تاسو پہ تولو آسمانی کتابونو ایمان راوڑی دی اوچہ کله ئی تاسو سرہ ملاقات اوشی		
قَالُوا	أَمْثَلُكُمْ	وَإِذَا خَلَوْا
نو وائی ایمان راوڑی دی مونہ اوکله چہ جدا شی نوچیچی استاسو خلاف گوتی نو وائی چی مونہ خو ہم (ستاسو پہ کتاب) ایمان راوڑی دی اوچہ کله خانلہ شی نود ڊیری غصی نہ		
مِنَ الْغِيظِ	قُلْ	مُوتُوا
د (دوچی د) دغصی نہ اورتہ اووایہ مرہ شی دغصی خیلہ سرہ بیشکہ اللہ تعالیٰ اہوہیری درباندي گوتی (پہ غابونو کنبی) چچی اورتہ اووایہ چہ پہ خیلہ غصہ کنبی مری شی بیشکہ اللہ		
بِذَاتِ	الضُّدُورِ	إِنْ تَمْسَسْكُمْ
پہ هغه (خبرو) اچہ پہ سینو (زرونو) کنبی دی کہہ در رسیری تاسو تہ خہ نسیگرہ انوهغه خفہ کوی هغوی تہ ستاسو دزرونو حال معلوم دی ..... ستاسو خو شحالی دوی خفہ کوی		
وَأَنْ تُصِيبَكُمْ	سَيِّئَةٌ	يَقْرَحُوا بِهَا
اوکہ اورسی تاسو تہ خہ بدی (مصیبت) انو خوشحالیری پہ هغی سرہ اوکہ تاسو صبر اوکرنی اوکہ تاسو تہ خہ تکلیف اورسی نو دوی پری خوشحالیری ..... اوکہ تاسو صبر اوکرو		
وَتَتَّقُوا	لَا يُضْرِكُمْ	كَيْدَهُمْ
او ویرہ اوکرنی (داللہ تعالیٰ نہ) انو تکلیف بہ او نہ رسوی تاسو تہ مکر (تدبیر) د هغوی ہیخ خہ او داللہ نہ موویرہ اختیار کرہ نو ددوی فریبونہ تاسو تہ ہیخ نقصان نشی رسولی		
إِنَّ اللَّهَ	يَعْمَلُونَ	بِهَا
بیشکہ اللہ پہ هغه کارونو اچہ کوی ئی هغوی احاطہ کونکی دی بیشکہ اللہ تعالیٰ ددوی دہر کارنہ راچاپیرہ دی		

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّن دُونِكُمْ

کافران د مسلمانانو دوستان نشی کیدی :- اللہ ﷻ ایماندار منع کوی چہ کافرو او منافقانو سرہ دوستی مه کونی خکہ چہ دا خو ستاسو دہنمنان دی. د دوی پہ دی چالاکو خبرو مه تیروخی. او د دوی مکر کنبی مه راخی او نہ ورتہ داسی موقع ورکونی چہ دوی تاسو تہ نقصان اورسوی. اوخپل باطنی عداوت بہ راوباسی. تاسو دوی بالکل خپل رازدار مه جوړوئی. ستاسو د راز خبری پکار ده چہ دی کافرو تہ بالکل اونہ رسی (بطانہ) وائی دانسان رازدار دوست تہ. او (مِن دُونِكُمْ) نہ مراد اهل اسلام نہ سوا تولی فرقی دی.

ہر نبی سرہ دہ ملکہری۔ بخاری شریف وغیرہ کنبی حدیث دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ کوم نبی اللہ ﷺ مبعوث کری او چہ کوم خلیفہ اللہ ﷺ مقرر کری۔ د دوی دپارہ نی دہ بطانہ مقرر کری دی۔ یود نیکی خبری پوهولو والا اود نیکی رغبت ورکولو والا۔ د بدنی رہبری کولو والا او پدی باندي آمادہ کولو والا۔ نو خوک چہ اللہ ﷺ بیج کول غواری، نوہم ہغہ بیج کیدیشی (۱)۔

د بطانہ پہ لفظ د عمرؓ استدلال۔ عمر فاروقؓ تہ اووٹیلی شو چہ دلته د حیرہ یو سرې دی چہ دیر بنہ لیکل کری اود ہغہ دیرہ بنہ حافظہ دہ۔ تاسو ہغہ خپل محرر او منشی مقرر کری۔ نو عمر فاروقؓ اوفرمائیل چہ بیبا خو بہ خہ یو غیر مسلم خپل بطانہ جوړ کرم او اللہ ﷺ دا منع کری دی (۲)۔
ذمی تہ خاص عہدہ ورکول جائز نہ دہ۔ چي دي واقعہ تہ د دي ایت پہ تناظر کنبی او کتب شی نو دا خبرہ ذہن راخی، چہ ذمی کافران ہم داسی کارونو باندي نہ دی لگول پکار خکہ چہ ہغوی بہ ددی پہ وجہ د مسلمانانو دپتو رازونو نہ خبر شی، اود مسلمانانو دہنمان بہ د مسلمانانو مقابلہ کنبی ہونیسار کری، خکہ چہ دوی خودا غواری چہ مسلمانان دی پست او ذلیل شی۔

د یو حدیث مفہوم د حسن بصریؒ پہ نیز:۔ ازہرین راشد وائی چہ خلقو بہ د انسؓ نہ احادیث آوریدل، کہ دیو حدیث مطلب باندي بہ پوہہ نشول نو د دي مطلب بہ نی د حسن بصریؒ نہ تپوس کولو، یو ورخ انسؓ دا حدیث بیان کرو چہ د مشرکانو د اورنہ رنرا مہ اخلی، او نہ خپلہ گوته کنبی عربی نقش کوئی، ہغوی راغلل او د خواجہ صاحب نہ د دي د تشریح تپوس او کرو نو ہغوی اوفرمائیل چہ د آخری جملی مطلب خودا دی چہ پہ گوته باندي محمد ﷺ مہ لیکي، او د پومبی جملی مطلب دا دی چہ مشرکانو نہ خپلو کارونو کنبی مشورې مہ اخلی، او گورنی کتاب اللہ کنبی ہم دی چہ ائی ایماندارو د خپلو مسلمانانو نہ سوا غیر مذهب خپل ہمزامہ جوړونی (ابو یعلی) (۳)۔

د حافظ ابن کثیرؒ تردید۔ خود خواجہ صاحب دا تشریح قابل غور دہ، د حدیث مبارک صحیح مطلب دا مطلب دی چہ د محمد ﷺ نامہ پہ عربی کنبی مہ نقش کوئی، او حدیث کنبی صفا منع کری شوی دہ (۴)۔
اودا پہ دی وجہ وو چہ د رسول اللہ ﷺ مہر سرہ مشابہت نہ وی، اود اولنی جملی مطلب دا دی چہ د مشرکانو کلو تہ نزدی مہ ورخی، د دوی د گاونڈنہ لری اوسی، د دوی د بنارونو نہ ہجرت او کری، لکہ خنگہ چہ ابوداود کنبی دی چہ آیا تاسو د مسلمانانو او مشرکانو پہ مینخ کنبی د جنگ اور تہ نہ گورنی (۵) او حدیث مبارک کنبی دی چہ خوک مشرکانو سرہ میل جول ساتی یا ہغوی سرہ وی نو دی ہم د ہغوی پہ شان دی (۶)۔

قوله تعالى: قَدْ بَدَأَ الْبَعْضُ مِنْ أَقْوَامِهِمْ

کافران د مسلمانانو دشمنان دی۔ بیبا فرمائی چہ د دوی د خبرو نہ د دوی دہنمنی بنکاری، د دوی د مخونو نہ ہم د دوی د باطنی خبرو معلومات کیدیشی، او د دوی پہ زړونو کنبی چي تباه کن شرارتونہ دی، ہغہ ستاسو نہ پت دی، خو مونر تاسو تہ صفا صفا بیان کری دی، عقل مند خلق د داسی مکارو خلقو پہ مکاری کنبی نہ راخی۔

قوله تعالى: هَاتِمًا أَوْلَاءَ يُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ

(۱) صحیح بخاری کتاب القدر باب المعصوم من عصمة الله : ۶۶۱۱، نسائی: ۴۲۰۷۔

(۲) ابن ابی حاتم: ۵۰۰/۲۔

(۳) نسائی کتاب الزینة باب قول النبی لا تنقشوا... (۵۲۱۲)۔

(۴) صحیح بخاری کتاب اللباس باب قول النبی (لا ینقش علی نقش خاتمہ) ۵۸۷۷، صحیح مسلم: ۲۰۹۲۔

(۵) ابوداود کتاب الجهاد باب النهی عن قتل من اعتصم بالسجود: ۲۶۴۵، نسائی: ۴۸۸۴، ترمذی: ۱۶۰۴۔

(۶) ابو داود کتاب الجهاد باب فی الاقامة بارض الشرك: ۲۷۸۷۔

کافران مسلمانانو سره محبت نه کوی: بیافرمانی چه خومره دکمزورنی خبره ده چه تاسو دوی سره محبت ساتی: اودوی تاسوسره محبت نه ساتی. ستاسو ایمان کتاب باندی وی اودوی شکونو کبسی پریوتی دی. تاسو خود دوی کتاب منی: او دوی ستاسو کتاب نه منی. نو پکار ووجه دوی تاسو ته په بنه نظر کتی: خود دې برخلاف دوی ستاسو په دبنمنی: کبسی سوزی.

قوله تعالی: **وَإِذْ لَقَّوْكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمْ الْأُتْمِيلَ مِنَ الْعَيْظِ**

کافرانو د نفاق لار اختیار کړې ده: کله چه تاسو سره مخامخ شی نود خپل ایمان قصې کوی. خو کله چه ستاسونه جدا شی نو د غضب او حسد په وجه سوزی. نو مسلمانانو ته پکار دی چه د دوی په ظاهری حالت باندې نه خوشحالیږی. دوی که سوزی نو سوزی دې الله ﷻ به اسلام او مسلمانانو ته ترقی ورکوی. دا ورځې شپې به هر حالت کبسی مخکبسی روانې وی. اگر چه دوی د غصې نه مړه شی. الله ﷻ ددوی د زړونو د رازونو نه بنه واقف دې. ددوی ټولې منصوبې به بساورو سره بساورې شی. دوی به خپلوشرا تونو کبسی کامیاب نشی. دخپلې خوبسې خلاف به دوی د مسلمانانو ترقی په خپلو سترگو اوینی. او آخرت کبسی به هم دوی ته معلومه شی چه مسلمانان به د جنت په نعمتونو کبسی وی. او د دې برخلاف دوی دلته هم رسوا او ذلیل دی او هلته به هم د جهنم خشاک جوړیږی.

قوله تعالی: **إِنْ تَسْكُمُ حَسَنَةٌ لِّسُوهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا**

کافران د مسلمانانو په خوشحالی خفه کیږی: ددوی د دبنمنی داخومره لوټې دلیل دې چه کله تاسو ته څه فائده اورسی. نو دوی زړه کبسی خفه کیږی. او الله دې نکړې که تاسو ته څه نقصان اورسی نو دوی خوشحالیږی. که دالله ﷻ د طرفنه مومنانو سره مدد اوشی. چه دوی په کافرو باندې غالب شی او د دوی تعداد زیات شی نو دوی په دې باندې او که مسلمانانو باندې څه تنگی راشی یا دبنمنی کبسی پریوزی نو ددوی اختر شی.

قوله تعالی: **وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُ هُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ قَبِيظٌ**

مسلمانانوته د صبر او تقوی حکم: اوس الله ﷻ ایماندارو ته خطاب کوی او فرمانی که تاسو ددې شریرانو د شرارت نه او ددې بدبختانو د مکر نه نجات غواړی نو صبر او تقوی او توکل او کرنی الله ﷻ به ستاسو دبنمنان راگیر کړی. په هیچا کبسی دا طاقت نشته چه د یو بدنې نه ځان بیچ کړی دا خود الله ﷻ په خوبسې سره کیږی. او څه چه الله ﷻ نه غواړی نو هغه نه کیږی. چې څوک په هغه ذات باندې توکل او کړی نو هغه د ده دپاره کافی دې. دې مناسبت سره اوس د جنگ احد ذکر شروع کیږی. چه په هغې کبسی د مسلمانانو د صبر او تحمل بیان دې. او چه په هغې دالله ﷻ د آزمایشت پوره نقشه ده. او په هغې کبسی د مسلمانانو او منافقانو ظاهری فرق دې. واورنی ارشاد دې چه:

وَإِذْ عَدُوَّتَ	
او کله چه اسحر وختی راووتلی ته	
او مسلمانانوته ددې حال او وایه، کوم وخت چې ته د سحر	
مِنْ أَهْلِكَ	تَبَوُّؤُ
الْمُؤْمِنِينَ	مَقَاعِدَ
لِلْقِتَالِ	وَاللَّهُ
ادکور خپل نه چه مقررول دې مومنان (په احد کبسی) په ځایونو باندې دپاره د جنگ او الله	
دکور نه اووتلی او مسلمانان دې ځانې په ځانې د جنگ د مورچو دپاره مقرر کولو ..... او الله	

سَمِيعٌ	عَلَيْهِمْ ۝۹۰	إِذْ هَمَّتْ طَآئِفَتَيْنِ مِنكُمْ أَنْ تَفْشَلَا
اينہ اور يدونکي دي او هر څه نه خبر دي ايد کړه کله چه اراده او کړه دوؤ دلو ستاسو نه چه بزدله شي هر څه اوري او په هر څه پوهه دي هر کله چې ستاسو د ملگرونه دوه دلو د بزدلي اراه او کړه		
وَاللّٰهُ	وَلِيَّهُمَا ط	وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ	الْمُؤْمِنُونَ ۝۹۱	
حال دا چه الله تعالى مددگار د دواړو دي او خاص په الله تعالى باندې پکار دي توکل مومنانو لره او الله تعالى د دواړو مددگار وو او مؤمنان دي هميشه صرف په يو الله تعالى بهر وسه ساتي		
وَلَقَدْ	نَصَرَكُمْ	اللّٰهُ
بِذُرِّ	وَأَنْتُمْ	
او په تحقيق سره مدد کړې وو تاسو سره الله تعالى ايه جنگ د بدر کښې او حال دا چه وي تاسو او د دي نه مخکښې الله د بدر په ميدان کښې ستاسو مدد کړې وو ..... کله چې تاسو		
أَذَلَّتْ	فَاتَّقُوا	اللّٰهُ
لَعَلَّكُمْ	تَشْكُرُونَ ۝۹۲	
کمزوري انو خان اوساتي ادا الله دناشکرتي نه امید دي چه تاسو شکر گزار جوړ شي دیر کمزوري وي نو د الله تعالى نه او بیرېږئ دي دپاره چې تاسو به شکر گزاره بنده گان شي		

قوله تعالى: :: وَأَذَعَدَاتٍ مِنْ أَهْلِكَ تَبْوَى الْمُؤْمِنِينَ

د جنگ بدر بدلې اخستو دپاره د کافرانو تيارئ: دا د احد د واقعي ذکر دي (۱) اگر چه بعضي مفسرين وائي چه دا د جنگ خندق واقعه ده. ليکن صحيح هم دا ده چه دا د جنگ احد واقعه ده چه په دريمه هجرني يولسم شوال د خالي په ورځ پيښه شوې وه. جنگ بدر کښې مشرکانو پوره شکست خوړلي وو. د دوی سرداران مردار شوی وو. اوس د هغوی بدله اخستلو دپاره مشرکانو دیر لوني تيارې شروع کړې وو. هغه ټول تجارتي مال چه دبدر دجنگ په موقع باندې په نورولارو راغلي وو هغه ټول د جنگ دپاره کيخودې شو. او د هر طرفنه ئې خلق جمع کړل او د دريو زرو کسانو يو لشکر ئې تيار کړو او پور سازو سامان سره ئې په مدينه باندې حمله اوکړه.

د رسول الله ﷺ د صحابو سره مشوره: بل طرفته رسول الله ﷺ د جمعي مونځ نه پس د مالک بن عمر څه جنازه اوکړه او د اصحابي څه د قبيله بنی نجار نه وو. بياني خلقو سره مشوره اوکړه چې ستاسو په خيال کښې دمدافعت څه صورت کيدی شي؟ نو عبدالله بن ابي اوفرمائيل چه مونږ ته پکار دی چه مدينې نه بهر اونه خو. که هغوی راشي او پراو اوکړي نو چې جيل خانه کښې چه راگير شو. او که مدينې ته رانوتل نو يو طرفته به ځمونږ د بهادرو توري وي او بل طرفته به د غشو والو غشي وي، او د پاس نه به د بنځو او ماشومانو کانږي ويشتل وي. او که دا شان واپس شونو د بربادئ او خسارې نه سوا به بل هيڅ نه وي. ليکن ددې خلاف د بعضو صحابه کرامو څه دا رائي وه چه کوم په جنگ بدر کښې نه وو شريک شوی، هغوی دا زور لگولي وو چه مدينې نه بهر اوخو او ميدان کښې ښه په نره د هغوی مقابله اوکړو. د مدينې نه بهر ته د وتو فيصله: رسول الله ﷺ کور ته تشریف يوړو او وسله ئې واچوله او بهر ئې تشریف راوړو. دې صحابه کرامو څه د خيال راغلو چه مونږ د الله ﷻ د نبي د منشاء خلاف بهر ته وتوباندې زور ورکړو. ددې وجې هغوی اوونيل چه يا رسول الله ﷺ اکه ستاسو اراده دلته د ايساريدو وي نو هم دلته پاتې شي، ځمونږ د طرفنه هيڅ اصرار نشته دي. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه د الله ﷻ د نبي دپاره لائق نه

(۱) ابن ابي حاتم: ۲/۵۱۰-

دی چہ ہفہ وسلہ و اچوی اویا دی ہفہ اویاسی اوس خو خہ بالکل نہ واپس کیہم ترخو چہ ہفہ اونشی چہ کوم اللہ ﷻ غواری

د عبدالله بن ابی واپس کیدل۔ نو رسول اللہ ﷺ یوزر لبکر سرہ مدینہ منورہ نہ اووتلو۔ ہرکله چہ شوط تہ اورسیدو نودی منافق عبدالله بن ابی دھوکہ اوکرہ او خپل درہ سوہ لبکر نی واپس کرو۔ دہی خلقو اوونیل چہ مونہ تہ پتہ دہ چہ جنگ خو ہسہ ہم نہ کیہی ولی ہسہ تکلیف اوچت کرو؟
پہ میدان احمد کنہی د جنگ نقشہ براہول۔ رسول اللہ ﷺ دہغوی ہیخ پرواہ اونہ کرہ او اووہ سوہ صحابہ کرام ﷺ سرہ د احد غر طرفتہ لاپل۔ غر نی شاتہ کرو او ددی پہ بیخ کنہی نی پراؤ او کرو۔ او دا حکم نی او فرمائیل چہ تاسو تہ ترکومی خہ اونہ وایم نو جنگ بالکل مہ شروع کونی۔ د پنخوس صحابہ کرامو ﷺ یو دلہ نی بیلہ کرہ او ددی امیر نی عبداللہ بن جبیر ﷺ مقرر کرو او ورتہ نی او فرمائیل چہ تاسو دی غونڈی تہ او خیزنی اوددی خبری خیال ساتنی چہ ہسہ نہ دنہمن د روستو نہ راشی۔ خو گورنی کہ مونہ غالب شو یا مغلوب تاسو بالکل خانی مہ پریہدنی۔

د جنگ انتظامات کول۔ دہی انتظاماتو کولو نہ پس رسول اللہ ﷺ تیار شو او زرہ نی واغوستلہ۔ (۱) مصعب بن عمیر ﷺ تہ نی بیرغ ور کرو۔ خو ہلکان ہم پہ دی لبکر کنہی شامل وو۔ داوارہ سپاہیان (ماشومان) ہم د جنگ کولو دپارہ تیار وو۔ خہ بعضی ماشومان رسول اللہ ﷺ خان سرہ بونہ تلل۔ او بیانی دوی جنگ خندق کنہی شامل کری وو۔ جنگ خندق دی نہ دوه کالہ پس او شو۔

د قریشو جنگ دپارہ راوتل۔ د قریشو لبکر دیر شان سرہ راوتلو۔ دا د دریو زرو سپاہیانو لبکر وو۔ دوی سرہ دوه سوہ بنہ آسونہ ہم وو۔ اودا نی خان سرہ راوستی وو۔ دوی بنی طرفتہ خالد بن ولید وو او گس طرفتہ عکرمہ بن ابوجہل وو (دا دوارہ سرداران روستو مسلمانان شوی وو) دہغوی طرفتہ بیرغ قبیلہ بنو عبدالدار سرہ وو (۲) بیا جنگ شروع شو چہ ددی واقعات بہ موقع پہ موقع تفسیر سرہ رازی انشاء اللہ د جنگ شروع پہ کومہ ورخ وہ۔ الغرض دی آیت کنہی ہم د دی بیان دی چہ رسول اللہ ﷺ مدینہ نہ بہر تشریف راوړو او خلق نی د جنگ پہ خانی مقرر کرل۔ د میمنہ میسرہ (بنی او گس طرف تہ) لبکر نی مقرر کرو، اللہ ﷻ د تولو خبرو آوریدونکی او د تولو د زرونو نہ بنہ خبر دی۔ روایاتو کنہی تر دی راغلی دی چہ رسول اللہ ﷺ د جمعہ پہ ورخ مدینہ منورہ نہ بہر تشریف یوړو او قران پاک فرمائی چہ سحر سحر د تلو لبکر خایونہ مقرر وو۔ نومطلب دا شو چہ د جمعہ پہ ورخ نی پراؤ او کرو او باقی کاروانی نی د خالی پہ ورخ سحر او کرہ۔

قوله تعالى: اِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتٌ مِّنْكُمْ اَنْ تَفْسَلُوْا

د مسلمانانو د دوو قبیلو بزدلی۔ جابر بن عبداللہ ﷺ فرمائی چہ خمونہ بارہ کنہی یعنی د بنو حارثہ او بنو سلمہ بارہ کنہی دا آیت مبارک نازل شوہ دی۔ ستاسو دوو دلو د بزدلی ارادہ کرہی وہ۔ پہ دی کنہی خمونہ د یو کمزورنی بیان دی۔ خو دا آیت خپل حق کنہی دیر بہتر گنرو۔ خکہ چہ دی کنہی فرمائیل شوی دی چہ اللہ د دوارو ولی دی (۳)

قوله تعالى: وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ

صحابو تہ د بدر د فتح احسان وریادول۔ بیا فرمائی چہ گورنی ما د بدر پہ ورخ ہم تاسو غالب کرنی حالانکہ تاسو دیر کم وی او تاسو سرہ سامان ہم کم وو۔ د بدر جنگ پہ دویمہ ہجرنی کنہی پہ اولسم (۱۷) رمضان المبارک د جمعہ پہ ورخ شوہ وو۔ او ہم د دی نوم یوم الفرقان اینسودہ شوہ وو۔ پہ دی

(۱) ددی سند ملاؤ نشو او او گورنی: فقہ السیرۃ للالبانی: ص/۲۲۳۔

(۲) او گورنی دلانل النبوة للبيهقي: ۲۰۷/۳۔

(۳) صحیح بخاری کتاب المغازی باب (اذ همت طائفتان منکم ...) : ۴۰۵۱، صحیح مسلم: ۲۵۰۵۔

ورخ اسلام او اهل اسلام ته عزت ملاؤ شو او شرك برباد شو. محل د شرك ختم شو حالانكه په دې ورخ مسلمانان صرف درې سوه وو. دوی سره صرف دوه آسونه وو. او صرف اويا اوښان وو. باقی نور پیدل وو. وسله ورسره هم د نیشته برابر وه. او د دښمن تعداد هم د دوی نه درې چنده وو. یو زرو نه لږ کم وو. هر یو سره زره وه او د ضرورت نه زیاته بڼه وسله وه. او د ضرورت نه زیات آسونه وو. د مالدارنی دا حال وو چه سره زر نې اغوستی وو. په دې موقع الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته عزت ورکړو او غالب نې کړو. خپله وحی نې نازله کړه او خپل نبی ﷺ او د دوی ملگری مبارک نې کامیاب کړل. او شیطان او د هغه لښکر نې تباه کړو. خپلو مومن بندگانو او جنتی لښکر ته دې آیت کښې دا احسان وریادوی چه ستاسو د کم تعداد نه باوجود او د ظاهری اسبابو د عدم موجودگی نه باوجود تاسو مې غالب کړئ چه تاسو ته معلوم شی چه غلبه صرف په ظاهری اسبابو باندې موقوف نه ده. هم ددې وجې دویم آیت کښې صفا صفا فرمائی چه جنگ کښې تاسو په ظاهری اسبابو باندې نظر اوکړو او د خپل زیات تعداد په لیدو خوشحاله شوی وې ، خوستاسو هغه زیات تعداد او موجود اسبابو تاسو ته هیڅ فائده درنکړه.

په جنگ یرموک کښې د مسلمانانو فتح: عیاض اشعری رضی الله عنه فرمائی چه جنگ یرموک کښې څمونږ پنځه سرداران وو ① ابو عبیده رضی الله عنه ② یزید بن ابوسفیان رضی الله عنه ③ ابن حسنه رضی الله عنه ④ خالد بن ولید رضی الله عنه ⑤ او عیاض رضی الله عنه. او د خلیفه عمر فاروق رضی الله عنه حکم وو چه د جنگ په وخت کښې دې ابو عبیده رضی الله عنه سرداری اوکړی. دې جنگ کښې مونږ ته د څلورو وارو طرفونو نه ۹ شکست آثار په نظر راغلل نو مونږ خلیفه عمر فاروق رضی الله عنه ته اولیکل چه مونږ مرگ سره مخ یو تاسو مونږ سره مدد اوکړئ. څمونږ جواب کښې عمر فاروق رضی الله عنه مونږ ته اولیکل چه ستاسو خط ماته ملاؤ شو او دې کښې د مدد طلب وو. څه تاسو ته داسې یو ذات ښایم چه د ټولو نه زیات مددگار او د ټولو نه زیات مضبوط لښکر والا دې. او هغه ذات باری تعالی دې چه هغه د خپل بنده او رسول ﷺ مدد اوکړو د بدر په ورخ. بدری لښکر خوستاسو نه ډیر کم وو. څما خط اوریدو سره جهاد شروع کړئ. او اوس نه ما نه تپوس کوئی اونه مه څه لیکشی. دې خط سره څمونږ بهادری نوره هم زیاته شوه. څمونږ همتونه زیات شو. بیا مونږ بڼه په نره جهاد اوکړو. الحمد لله دښمن ته ماته اوشوه او هغوی اوتښتیدل. مونږ دولسو میلو پورې هغوی پسې لاړو. د غنیمت ډیر سامان مو جمع کړو او دا مو خپلو کښې تقسیم کړو. بیا ابو عبیده رضی الله عنه او فرمائیل چه ما سره به څوک منډه اووهی؟ یو ځوان او وئیل که تاسو خفه کیرئئئئ نه نو څه به حاضر شم. نو په منډه کښې هغه مخکښې لاړو. ما اوکتل چه د هغه دواړه زلفې هوا کښې الوتې. او هغه د دې ځوان روستواس زغلولو. (۱)

مقام بدر ته بدر وئیلې وائی؟ بدرین نارین یو سړی وو. دده په نوم یو کوهی مشهور وو. او د دې میدان هم دا نوم وو. د بدر جنگ هم په دې نوم سره مشهور شو. دا ځانې دمکې او مدینې تر مینځه دې.
 قوله تعالی: **فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُشْكُرُونَ**
 دالله نه د ویری حکم: بیا فرمائی چه دالله تعالی نه ویریرئئئ چه تاسو ته د شکر ادا کولو توفیق ملاؤشی. او تاسو اطاعت اوکړئئ شی.

إِذْ تَقُولُ	
ایاد کړه چه کله تا او وئیل	
په کوم وخت	
لِلْمُؤْمِنِينَ	أَنْ يُمَدَّكُمْ
أَلَنْ يُلْفِيَكُمْ	رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آفٍ
امو منانو ته یا نه کافی کیری ستاسو دپاره دا خبره چه مدد اوکړی ستاسو ارب ستاسو په درې زره کښې چې تامللمانانو ته او وئیل چې تاسو دپاره ولې دا خبره کافی نه ده چې الله درې زره	

(۱) احمد: ۴۹/۱، وسنده صحیح، ابن حبان: الاحسان: ۴۷۴۶-

مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ ط	بَلَىٰ لَا	إِنْ تَصْبِرُوا	وَتَتَّقُوا
افرنستو سرہ اچہ راولیہ شوی (داسمان نہ) او کافی کیری کہ تاسو صبر او کرو او او بربری دالله تعالیٰ نہ			
وَيَأْتُوكُمْ	مِّنْ قَوْمِهِمْ	هَذَا يَمْدُكُمْ	رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ
اور اشی دہنمن پہ تاسو پہ دغہ وخت (یونا خاپہ) مدد بہ او کری شی ستاسو رب ستاسو پہ پنخو زرو			
مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ۞	وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ	إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ	
فرشتو سرہ اچہ نبی داری بہ وی اونه دی گر خولی الله تعالیٰ دا مدد مگر خوشحالی ستاسو پارہ			
وَلِتَطْمَئِنَّ	قُلُوبُكُمْ بِهِ ط	وَمَا النَّصْرُ	إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
او دپارہ ددی چہ مطمئن شی ازرونہ ستاسو پہ دی سرہ اونه دی مدد مگر دی دالله تعالیٰ دطرفہ نہ			
الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۞	لِيَقْطَعَ	طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا	
اچہ غالب دی حکیم دی مدد کوی دپارہ ددی چہ پریکری یوہ حصہ دہغہ کسانو نہ اچہ کفری کری			
أَوْ يَكْتُمُهُمْ	فَيَنْقَلِبُوا خَاطِبِينَ ۞	لَيْسَ لَكَ	مِنَ الْأَمْرِ
یاداسی شکست ورکری ہغوی تہ اچہ واپس لڑ شی نامراد انشتہ تاسولرہ دفیصلی کولو پہ اختیار اتو کنی			
شَيْءٌ ۞	أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ	أَوْ يُعَذِّبَهُمْ	فَأَن تَهُم
خہ حصہ اختیار دالله دی ایا بہ معاف کری ہغوی لرہ ایا بہ عذاب ورکری ہغوی لرہ پس بیشکہ ہغوی			
ظَالِمُونَ ۞	وَلِلَّهِ مَا	فِي السَّمَوَاتِ	وَمَا فِي الْأَرْضِ ط
اظالمان دی او الله تعالیٰ لرہ دی ہغہ خہ اچہ پہ اسمانونو کنبی دی او ہغہ خہ اچہ پہ زمکہ کنبی دی			
يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ	وَيُعَذِّبُ	مَن يَشَاءُ	وَاللَّهُ
ابنی ہغہ خوک اچہ خوبنہ نی شی او عذابوی ہغہ خوک اچہ خوبنہ نی شی او الله تعالیٰ			
عَفُورٌ رَّحِيمٌ ۞			
بنونکی رحم کونکی دی			
بنونکی مہربان دی			

قوله تعالى: اذ تقول للمؤمنين ان يكفركم ان يمداكم ربكم

فرشتی پہ کوم جنگ کنبی نازل شوئی وی؟ بعضی وانی چه در رسول الله ﷺ داتسلی و رکول دبدر پہ ورخ وو. حسن بن بصری رضی اللہ عنہ، شعبی رضی اللہ عنہ، ربیع بن انس رضی اللہ عنہ وغیرہ نہ ہم دا قول نقل دی (۱) ابن جریر رضی اللہ عنہ ہم دا قول خوبوی. (۲) دعامر شعبی رضی اللہ عنہ قول دی چه مسلمانانو ته دا خبر ملاؤ شوئی وو چه کرزین جابر د مشرکانو مدد دپارہ راخی. پہ دی باندي د مدد کولو وعده شوئی وه. خو بیا رانغلو. ربیع بن انس رضی اللہ عنہ فرمائی چه الله ﷻ مخکنی د مسلمانانو دمدد دپارہ زر فربتی اولیولې بیا درې زره شوئی بیا پنخه زره (۱) دلته دی آیت کنبی د دریو او بیا دینخو زرو دمدد وعده ده. د بدر دواقعی پہ وخت کنبی د یوزر فربتو د مدد وعده وه. فرمائی چه ﴿فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اٰیۡمُنًا بِاَلْفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرۡدِفِیۡنَ﴾ (۳) او دی دواړو آیتونو کنبی تطبیق هم دادی خکه چه ﴿مُرۡدِفِیۡنَ﴾ لفظ موجود دی. نو رومی یو زر نازلې شوئی اوبیا دی نه پس درې زره نورې نازلې شوئی او آخر پنخه زره پوره شوئی. په ظاهره معلومیږی چه دا وعده د جنگ بدر دپارہ وه. د جنگ احد دپارہ نه وه (۴) بعضی وانی چه د جنگ احد په موقع باندي دا وعده شوئی وه. مجاهد رضی اللہ عنہ، عکرمه رضی اللہ عنہ، ضحاک رحمة الله علیه، زهری رضی اللہ عنہ، موسی بن عقبه رضی اللہ عنہ وغیرہ نه هم دا قول نقل دی. خو دوی وانی چه مسلمانان میدان نه تبتیدلی وو نو ددی وجې فربتی نازلې شوئی. خکه چه ﴿وَ اَنۡ تَصۡبِرُوۡا وَ تَتَّقُوۡا﴾ سره هم دا فرمائیلی وو. یعنی که تاسو صبر او کرپی او تقوی اختیار کرپی د (قویهم) معنی وجد او غضب ده. (مُسُوۡمِیۡنَ) معنی علامت والا.

قوله تعالى: يمداكم ربكم بحسنه الالف من الملائكة مسومين

د فرشتو نسی: علی رضی اللہ عنہ فرمائی چه د فربتوننبه دبدر په ورخ سپین رنگ وړی وه (۳) او ددی آسونوننبه دا وه چه د دوی په تندو باندي سپینوالی وو. ابوهریره رضی اللہ عنہ فرمائی چه د سور رنگ ننبه وه. مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه د خت وینسته او د لکی ننبه وه. او هم دا ننبه د رسول الله ﷺ د لنبکر وه یعنی دوری مکحول رضی اللہ عنہ فرمائی چه د فربتو ننبه د وړی پتکی وو چه د تور رنگ پتکی وو او د حنین په ورخ سره پتکی وو. (۴)

ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه د بدر نه علاوه په هېخ جنگ کنبی فرشتی نه دی شریکی شوئی او دا د سپین رنگ پتکی علامت وو. دا صرف مدد دپارہ او شمیر زیاتولو دپارہ وې. جنگ دپارہ نه وې. دا هم مروی دی چه جنگ بدر کنبی د زبیر رضی اللہ عنہ په سرباندي د سپین رنگ صافه وه او فربتو د زیر رنگ (۱)

قوله تعالى: وما جعله الله الا بشرى لكم ولتظمن قلوبكم به

د فرشتو د راتلو په زیوی کنبی فائده: بیا فرمائی چه دا د فربتو نزول او تاسو ته ددی خبر درکول صرف ستاسو د خوشحالولو د پارہ او ستاسو د دلجوئی دپارہ دی گنی الله ﷻ ته دا قدرت حاصل دی چه بغیر ددوی د نزول نه تاسو غالب کری. مدد د هغه ذات طرفنه دی. لکه بل خانی کنبی فرمائی چه ﴿وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَانۡتَصَرۡنَا مِنْهُمَا﴾ الخ. که الله ﷻ او غواړی چه نود دوی نه پخپله بدله واخلي. لیکن هغه ذات هر یو باندي آزمینیت کوی. د الله ﷻ لار کنبی چه خوک قتل شی د دوی اعمال ختم نشو بلکه الله ﷻ به دوی

(۱) ابن ابی حاتم: ۵۱۹/۲-

(۲) الطبری: ۱۸۷/۷-

(۳) ابن ابی حاتم: ۵۲۵/۲-

(۴) طبرانی: ۱۱۴۶۹-

(۵) ابن ابی حاتم: ۵۲۷/۲-

تہ لار ہنائی او د دوی اعمال بہ بہتر کری۔ او دوی بہ جنت تہ داخل کری۔ او د دوی تعریف ہغہ کریدی او ہغہ ذات عزت والا دی او خپل ہر یو کار کنہی حکمت لری۔
د جہاد حکمتونہ: دا د جہاد حکم ہم پہ رنگ رنگ حکمتونو مبنی دی۔ ① دی سرہ بہ کافران ہلاک شی۔
② یا بہ ذلیل شی ③ یا بہ نامراد واپس شی۔

قوله تعالى: لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ

نبی کریم ﷺ باندی عتاب: دی نہ پس بیان کیڑی چہ د دنیا او آخرت تول امور دالله ﷻ لاس کنہی دی۔ انہی نبی ﷺ تاتہ د دی یوی خبری اختیار نشته دی۔ لکہ فرمائی چہ (فَأَمَّا عَلَيْكَ الْبَلْغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ) الخ۔ ستاسو پہ ذمہ د دوی ہدایت نشته دی، چاتہ چہ اللہ ﷻ غوارپی نو ہدایت ورتہ ورکوی۔ او یو خانہی کنہی فرمائی چہ (إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ) الخ۔ او چاتہ چہی تہ غوارپی نو ہدایت نشہ کولہی۔ بلکہ اللہ ﷻ چہ چاتہ او غوارپی نو ہدایت کوی۔ نو خما بندگانو کنہی ستا ہیخ اختیار نشته دی۔ تاتہ چہ کوم حکم اورشی نو دا نورو تہ رسوئی، ستا پہ ذمہ ہم دا ممکن دی چہ اللہ ﷻ دوی تہ توبہ ورنصیب کری۔ او د بدنی نہ پس بہ ہغونی نیکی کوی۔ او اللہ ﷻ بہ د دوی توبہ قبولہ کری۔ یا ممکن دہ چہ دوی تہ د دوی د کفر او گناہ پہ وجہ عذاب ورکری نو دا ظالمان ددی مستحق دی۔

دایت شان نزول: صحیح بخاری کنہی دی چہ رسول اللہ ﷺ بہ کلہ د سحر مونیخ کنہی د دویم رکعت نہ سر اوچتولو او (سَمِعَ اللَّهُ لَنْ حَمْدِهِ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ) بہ نی اووئیل نو کفارو تہ بہ نی بددعا کولہ چہ انہی اللہ ﷻ! فلائی باندی لعنت اوکری۔ دی بارہ کنہی دا آیت نازل شو چہ (لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ) (۱)۔

مسند احمد کنہی ددی کافرو نومونہ ہم راغلی دی۔ لکہ حارث بن ہشام، سہل بن عمرو، صفوان ابن امیہ۔ او ہم پہ دوی کنہی بالاخر خہ دوی تہ ہدایت نصیب شو او ہغوی مسلمانان شو۔ (۲) یوروایت کنہی دی چہ د خلورو کسانو دپارہ نی دا خیری کری وی۔ او د ہغہی نہ رسول اللہ ﷻ منع کری شو۔ صحیح بخاری کنہی چہ کلہ بہ رسول اللہ ﷻ دچا دپارہ بنہ دعا یا بد دعا کولہ نورکوع نہ پس بہ نی (سَمِعَ اللَّهُ) الخ او (رَبَّنَا) بہ نی وئیلہ او بیا بہ نی دعا کولہ۔ کلہ بہ نی وئیل چہ انہی اللہ ﷻ اولیدو بن ولیدو، سلمہ بن ہشام، عیاش ابن ابی ربیعہ تباہ کرہ او کمزورو مومنانونہ تہ نجات ورکری۔ انہی اللہ ﷻ قبیلہ مضر باندی خپل پکر او عذاب نازل کرہ او پہ دوی باندی داسی قحط راولہ لکہ خنگہ چہ دی دیوسف ﷻ زمانہ کنہی راوستی وو۔ دا دعابہ پہ اوچت آواز کیدلہ۔ او بعضی وختونو کنہی بہ د سحر مونیخ کنہی قنوت کیدو او دی کنہی بہ نی داسی وئیل چہ انہی اللہ ﷻ! فلائی باندی لعنت اولیرہ۔ او د عربو د بعضو قبیلو نومونہ بہ نی آخستل۔ (۳)

دایت پہ شان نزول کنہی بل روایت: او یو روایت کنہی دی چہ جنگ احد کنہی چہ کلہ د رسول اللہ ﷻ غابنونہ مبارک شہیدان شو، مخ مبارکہ نی زخمی شوه او مخ مبارک نہ نی وینہ بھیدلہ نو خولی مبارک نہ نی اووتل چہ ہغہ قوم بہ خنگہ نجات بیا مومی چہ ہغوی خپل نبی سرہ دا شان کوی۔ حالانکہ نبی دوی اللہ ﷻ تہ بلی۔ دی وخت کنہی دا آیت نازل شو چہ (لَيْسَ لَكَ) الخ (رسول اللہ ﷻ دی جنگ کنہی یو کندہ کنہی غوزار شوی وو۔ اور رسول اللہ ﷻ نہ وینہ روانہ وہ۔ خہ خود دی کمزورنی پہ وجہ اوخہ پہ دی وجہ چہ دوه زری نی اغوستی وی او پاسیدی نشو۔ د خذیفہ ﷺ مولی سالم ﷺ

① صحیح بخاری کتاب المغازی باب (لیس لک من الامر شیء.....) : ۴۰۶۹، نسائی: ۱۰۷۹-

② احمد: ۹۳/۲، ترمذی: کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة آل عمران: ۳۰۰۴ وهو صحیح-

③ صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب (لیس لک من الامر شیء...) : ۴۵۶۰ صحیح مسلم: ۶۷۵-

④ صحیح بخاری کتاب المغازی باب (لیس لک من الامر .....) قبل حدیث: ۴۰۶۹، صحیح مسلم: ۱۷۹۱-

راورسیدو اود مخ مبارکي نه ئي وينه اوچه کره هر کله چه لپ شان بنه شو نو رسول الله ﷺ دا اوفرمانيل او دا آيت نازل شو. (۱)

قوله تعالى: **وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ**^ط
 بيا فرمانی چه د زمکی او آسمان هر خیز دهغه پاک ذات دې ، ټول دهغه پاک ذات غلامان دې. چاته چه اوغواړی نو بېسنه اوکړی او چاته چې اوغواړی نو عذاب ورکړی. متصرف هم هغه ذات دې چه خه حکم غواړی نو کوی ئې ، هیشوک د هغه نه اعراض نشی کولی. هغه غفور رحیم دې .

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوْا الرِّبٰوَا

انې هغه کسانو اچه ایمان موراوړې دې | مه خورنی | سود

.....انې دایمان خاوندانو .....تاسو (مال د) سود مه خوری

اَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ

دوچند اږه بیا بیا دوچندنی سره او ویر برئی دالله نه | امید دې چه تاسو | به کامیابی (فلاح) اومومی | چې هغه په خوځوچنده زیاتېری | اولله نه ویر برئی | ..... دې دپاره چه کامیاب شی

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِيْ اُعِدَّتْ لِلْكَافِرِيْنَ ۗ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ

اوخان اوساتی | د اور هغه نه اچه تیار کړې شوې دې | دپاره دکافرانو | او حکم اومنی دالله | اودهغې اور نه خان بیچ کړی | چې کوم کافرانو دپاره تیار شوې دې | اود الله پاک تابعداری کوی

وَالرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۗ وَسَارِعُوْا اِلَىٰ مَغْفِرَةٍ

اودرسول امید دې چه په تاسو به رحم اوکړې شی | او په منډه خی | بېسني ته | او درسول تابعداری کوی | دې دپاره چې په تاسو رحم اوشی | اود خپل پروردگار بخشش او جنت

مِّنْ رَّبِّكُمْ ۗ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ لَا اُعِدَّتْ

دطرفه درب ستاسونده | و جنت ته اچه پلنوالې دهغې آسمانونه دې | او زمکه ده | اچه تیار کړې شوی دې (حاصلولو) ته تلوار کوی | هغه جنت چه دهغې پلنوالې د آسمانونو او زمکې برابر دې | دغه جنت داسې

لِلْمُتَّقِيْنَ ۗ الَّذِيْنَ يَنْفِقُوْنَ فِي السَّرَّاءِ وَالصَّرَّاءِ

دپاره د برهیزگارانو هغه برهیزگاران اچه خرچ کوی مال اږه خوشحالی کبسي | او په تکلیفونو کبسي | برهیزگارو دپاره تیار شوې دې | چې د فقیرئ او مالدارئ په وخت کبسي خپل مالونه خرچ کوی

وَالْكَٰظِمِيْنَ الْغَيْظَ وَالْعَافِيْنَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْحَسَنِيْنَ

اوتیرونکی | دغصې دې | اومعاف کونکی دخلقو دې | اولله تعالی | اوحسوی | نیکی کونکی خلق | اوقهر اوغصه برداشت کوی | او خلقو ته معافی کوی | ..... اولله پاک داسې نیکان خلق خوښوی

وَالَّذِيْنَ اِذَا فَعَلُوْا فَاجِسَةً اَوْ ظَلَمُوْا اَنْفُسَهُمْ

اوهغه کسان دې | کله چه اوکړې هغوی | د بې حیانی کار | یا ظلم اوکړې هغوی | په خانونو خپلویاندي | اوهغوی داسې نیکان خلق دې | چې کله ترې د بې حیانی کار اوشی | یا په خان خه زیاتې اوکړې

(۱) دا روایت مرسل یعنی ضعیف دې -

ذَكَرُوا اللَّهَ	فَاسْتَغْفِرُوا	لِذُنُوبِهِمْ	وَمَنْ	يَغْفِرُ	الذُّنُوبَ إِلَّا
انویاد کری اللہ او معافی غواری دپارہ دگناہونو خپلو او شوک دی چہ معاف کوی گناہونہ اسوا					
اللہ	وَلَمْ يُصِرُّوا	عَلَى مَا	فَعَلُوا	وَهُمْ	
ا د اللہ تعالیٰ نہ اونہ کوی تینکتیا (ہمیشوالی) پہ ہغہ (گناہ) چہ او کپی ہغوی او حال دا چہ ہغوی					
د اللہ تعالیٰ نہ او ہغوی پخپلو غلطو کارونو ہجرے ہمیش والی نہ کوی (بلکہ سمدستی توبہ او باسی)					
يَعْلَمُونَ	أُولَئِكَ	جَزَاءُ	وَهُمْ	مَغْفِرَةٌ	مِن رَّبِّهِمْ
ا پوہیری پہ بدنی خپلی دامتقیان دی بدلہ دہغوی دہ ببنہ					
اگر چہ ہغوی پہ دی خپلی بدی پوہیری دداسی خلقو بدلہ دا دہ چہ اللہ بہ ورتہ ببنہ او کپی					
تَجْرِي	مِن تَحْتِهَا	الْأَنْهَارُ	خَالِدِينَ	فِيهَا	وَنِعْمَ
چہ بہیری بہ (لانڈی د (ونو) دہغی نہ نہرونہ چہ ہمیشہ بہ وی پہ ہغی کبسی او څنگہ بنہ دہ بدلہ					
اوداسی باغونہ بہ ورکری چہ دہغی د (مانرو د) لانڈی بہ نہرونہ بہیری ہمیشہ بہ پہ کبسی اوسیری					
أَجْرَ الْعَمَلِينَ					
دنیک عملہ خلقو					
اودنیکانود پارہ پیرہ بنہ بدلہ دہ					

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً

د سود حرمت :- اللہ ﷻ خپل مومنان بندگان د سود نہ او سودی کاروبار نہ منع کوی۔ جاہلانو بہ د سود قرضی ورکولی۔ یو مودہ بہ مقررولی شوه۔ کہ دی مودہ کبسی بہ رقم وصول نہ شو نو مودہ بہ ئی زیاتوله او دی سرہ بہ ئی سود ہم زیاتولو۔ او دا شان بہ سود زیاتیدو زیاتیدو او اصل رقم نہ بہ ہم زیات شو۔ اللہ ﷻ خلق ددی ناحق مال اخستلو نہ منع کوی۔ او د تقویٰ حکم ورکوی او پہ دی بانڈی دنجات وعده کوی۔ د اور نہ ئی ویروی۔ او د خپلو عذابونو نہ ئی ہم ویروی۔ اوبیسائی خپل او د خپل رسول پہ اطاعت بانڈی آمادہ کوی۔ او دہ سرہ د رحم او کرم وعده کوی۔

قوله تعالى: وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ

د جنت پلنوالی :- بیا ئی د سعادت دارین د حصول دپارہ نیکو طرفتہ رابلی۔ اود جنت تعریف کوی۔ د لنڈوالی بیان کوی او د اوږدوالی اندازہ پہ آوریڈو بانڈی پریږدی۔ لکه څنگہ چہ د جنت د فرش تعریف کوی او فرمائی چہ ﴿بِظِلِّهَا مِنْ اسْتَبْرَقٍ﴾ یعنی ددی استر د نرمو رینمو دی۔ نو مطلب دا دی چہ هرکله استر داسی دی نو د ظاهر بہ ئی څہ حال وی۔ همدغه شان ددی بیان دلته هم کیږی۔ هرکله چہ ددی پلنوالی د اوږد آسمانونو او اوږد زمکو برابر دی نو د دی پلن والی بہ څومره وی۔ او بعضو وئیلی د دی چہ لنڈوالی او پلن والی دواړه برابر دی۔ ځکه چہ جنت د قبہ پہ شان دی چہ عرض لانڈی دہ۔ او چہ کوم څیز دقبہ پہ شان وی یا مستدیر وی د هغی لئاوالی او پلن والی یوشان وی۔

د جنت الفردوس فضیلت:- یو صحیح روایت کنبی دی چه هرکله تاسو د الله ﷻ نه سوال کوئی نو د هغه پاک ذات نه فردوس غواړئ. هغه د ټولو نه اوچت او دټولو نه بهتر جنت دې. هم ددې جنت نه ټول نېرونه راوځي. او د دې چت د الله ﷻ عرش دې (۱)

د هرقل په نبی کریم ﷺ باندې سوال:- مسند احمد کنبی دی چه هرقل رسول الله ﷺ ته یو سوال د اعتراض په طور اولیرلو چه تاسو ماته د هغه جنت دعوت را کوئ چه د هغې لنډوالی او پلن والی د آسمانونو او زمکې برابر دې. نو بیا تاسو او وائې چه جهنم چرته دې؟ رسول الله ﷺ او فرمائیل چه سبحان الله کله چه شپه راشی نو ورځ چرته لاره شی؟ چه کوم قاصد دا خط د رسول الله ﷺ خدمت کنبی پیش کړې وو او حاضر شوې وو هغه سره د یعلی بن مره ملاقات حمص کنبی شوې وو. وائی چه په دغه وخت کنبی هغه ډیر زیات بودا وو. وې وئیل چه کله ما دا خط رسول الله ﷺ ته ورکړو نو هغوی خپل گس طرفته ناست یو صحابی ته ورکړو. ما د خلقو نه تپوس او کړو چه دده څه نوم دې؟ خلقو او وئیل چه دا معاویه دې (۲) عمر فاروق ﷺ نه هم دا سوال شوې وو نو هغوی فرمائیلی وو چه د ورځې په وخت کنبی شپه او د شپې په وخت کنبی ورځ چرته څی؟ یهودو چه دا جواب واوریدو نو شرمنده شو او وې وئیل چه دا خو تورا نه اخستې شوې دې. ابن عباس ﷺ نه دا جواب مروی دې. یو مرفوع حدیث کنبی دی چه یو کس د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه کله هر یو څیز باندې شپه راشی نو ورځ چرته لاره شی؟ نودوی او وئیل چه چرته الله ﷻ غواړی. نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه جهنم هم چه چرته الله ﷻ غواړی (بزار) (۳).

د جملې دوه مطلبونه:- ددې جملې دوه معنی دی، یو خو دا چه د شپې په وخت کنبی مونږ ورځ نشو کتلې. خو داهم ناممکنه نه ده. چې ورځ دې په یوځانې کنبی هم نه وی. هم د اشان د جنت پلن والی هم دې. خو بیا هم د جهنم د وجود نه انکار نشی کیدې. الله ﷻ چه چرته غواړی نو هغه هم دې (۴) دویمه معنی دا ده چه هرکله ورځ دیو طرفته راوځی نو شپه د بل طرفته راوځی. دغه شان جنت اعلیٰ علیین کنبی دې او جهنم اسفل السافلین کنبی دې خو څه منافات نشته دې، والله اعلم.

قوله تعالى: الَّذِينَ يَنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِبِينَ الْقَيْظِ

د مومنانو بندگانو صفات :- بیا الله ﷻ د جنتیانو صفت بیانوی چه (دا هغه خلق دی) چه په غم کنبی خوشحالی کنبی، صحت کنبی او بیمارئی کنبی غرض هر حال کنبی دالله ﷻ لار کنبی خپل مال خرچ کوی. لکه څنگه چه بل ځانې کنبی دی: یعنی هغه خلق شپه ورځ په پټه او بنکاره خرچ کوی. هېڅ یو کار هغوی د الله ﷻ د اطاعت نه نه شی بندولې. دهغه په مخلوق باندې د هغه حکم سره احسان کوی. داغصه برداشت کوونکی او خلق د بدو نه منع کونکې دی. د﴿كظم﴾ معنی پټ هم ده. یعنی د خپلې غصې اظهار هم نه کوی.

د غصې برداشت کولو کنبی حدیث قدسی:- بعضې روایتونو کنبی دی چه انې ابن آدم که د غصې په وخت کنبی ته ما یاد کړې یعنی څما حکم اومنی نو څه به تا د خپلې غصې په وخت کنبی یاد کړم. یعنی د هلاکت په وخت کنبی به تا بیچ کړم. (ابن ابی حاتم) (۵).

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب درجات المجاهدین: (۲۷۹۰)-

(۲) احمد: (۴۴۱/۳)-

(۳) مسند البزار: ۲۱۹۶، حاکم: ۳۶/۱، ابن حبان: ۱۰۳، وسنده صحیح)-

(۴) مسند یعلی: (۴۳۳۸)-

غصہ برداشت کولو د عذاب نہ د پچ کیدل دی۔ او بویل حدیث مبارک کنبی دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه کوم کس غصہ باندی قابو را ولی نوالله ﷺ د هغه نه عذاب لرې کوی. او چه کوم سرې خپله ژبه دخلاف شرع خبرو نه اوساتی نوالله ﷺ به دده پرده اوساتی. دا حدیث غریب دی اوددی سند کنبی کلام شته دی پهلوان څوک دی؟ حدیث مبارک کنبی دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه پهلوان هغه نه دی چه بل لره راو پرزوی بلکه حقیقت کنبی پهلوان هغه دی چه د غصی په وخت کنبی خپل نفس قابو کنبی اوساتی. (احمد) (۱)

مونږ ته د وارث مال د خپل مال نه زیات خوښ دی. صحیح بخاری اومسلم کنبی دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه تاسو کنبی څوک داسې دی چه هغه ته د خپل وارث مال د خپل مال نه زیات خوښ دی؟ خلقو او وئیل چه یارسول الله ﷺ! هیڅوک نشته دی. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه څه وینم چه تاسو ته د خپل مال نه دخپل وارث مال زیات خوښ دی. ځکه چه حقیقت کنبی خوستاسو مال هغه دی کوم چې تاسو د الله ﷺ لار کنبی خرج کوئی. او چه کوم پریردئی نوهغه ستاسو مال نه دی بلکه ستاسو د وارثانو مال دی نو ستاسو د الله ﷺ لار کنبی کم خرج کول او زیات جمع کول. دادلیل دی ددی خبرې چه تاسو د خپل مال نه زیات د خپلو وارثانو مال سره زیات محبت ساتی.

حقیقی پهلوان: بیا فرمائی چه تاسو پهلوان پیژنئی؟ خلقو او وئیل چه هغه څوک دی کوم چې څوک نشی راو پرزولی. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه نه بلکه حقیقت کنبی پهلوان هغه دی چه د غصی په وخت کنبی خپل جذبات قابو اوساتی. بیا ئې اوفرمائیل چه بې اولاد څوک دی؟ خلقو او وئیل چه د چا اولاد نه وی. نور رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه نه بلکه حقیقت کنبی بې اولاد هغه دی چه د هغه په ژوند کنبی د هغه څوک اولاد نه وی مړ شوې. (مسلم). (۲)

مفلس څوک دی؟ یوبیل روایت کنبی هم دی چه رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چه تاسو ته معلومه ده. چه مفلس څوک دی؟ خلقو او وئیل چه هغه سره مال نه وی. نور رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه دا هغه کس دی چه خپل مال په خپل ټول ژوند کنبی دالله ﷺ لار کنبی خرج کړې نه وی. (مسند احمد). (۳)

یوصحابی ﷺ ته د غصی نه کولو نصیحت: حارثه بن قدامه سعدي ﷺ د رسول الله ﷺ خدمت کنبی حاضرشو او عرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ! ماته څه د فاندې خبره اوکړئی چه مختصر وی چه ماته یاده شی. نور رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه غصه مه کوه. رسول الله ﷺ ورته بیا هم دا اوفرمائیل. او ډیر ډیر ځل ئې هم دا واوریدل. (مسند احمد) (۴) یو سرې رسول الله ﷺ ته او وئیل چه ماته څه وصیت اوکړئی. نو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه غصه مه کوه. هغه وائی چه ما غوراوکړو نوم معلومه شوه چه د ټولو بدو مرکز غصه ده. (مسند احمد). (۵)

د غصی لرې کولو علاج: یوروايت کنبی دی چه ابوذر ﷺ ته غصه راغله نو دوی کنبناستل او بیا ځملاستل. ددوی نه تپوس اوشو چه دا څه دی؟ نو وې فرمائیل چه ما د رسول الله ﷺ نه آوریډلی دی چه رسول الله ﷺ به فرمائیل چه چاته غصه راشی نو که هغه ناست وی نو هغه دی اودریری او که غصه ئې لا ترله نو هغه دی ځملی. (مسند). (۶)

(۱) احمد: ۳۸۲/۱، صحیح بخاری کتاب الادب باب الخذر من الغضب: ۶۱۱۴، صحیح مسلم: ۲۶۰۹-.

(۲) احمد: ۳۸۲/۱، صحیح بخاری کتاب الرقاق باب ما قدم ماله فهو له: ۶۴۴۲، صحیح مسلم: ۲۶۰۸-.

(۳) احمد: ۳۶۷/۵۱-.

(۴) احمد: ۳۴۲/۵، سنده صحیح حاکم ۶۱۵/۳، ابن حبان: ۲۶۸۹، طبرانی: ۲۰۹۶-.

(۵) احمد: ۳۷۳/۵، وهو صحیح بالشواهد-.

(۶) احمد: ۱۵۲/۵، کتاب الادب باب ما يقال عن الغضب: ۴۷۸۲، وهو صحیح-.

دغصی لری کولو دپاره اودس کول: مسند احمد کنبی یو روایت دی چه عروه بن محمد رضی اللہ عنہ غصه راغله. نو دوی اودس ته کیناستل او وی فرمائیل چه ما د خپلو استاذانو نه دا حدیث اوریدلی دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه غصه د شیطان د طرفنه ده او شیطان داور نه پیدا شوې دی او اور اوبوسره مری. نو تاسو د غصې په وخت کنبی اودس کوئی. (۱)

غصه برداشت کول د جهنم نه ازادی ده: در رسول الله ﷺ نه ارشاد هم نقل دی چه کوم سړې تنگدست ته مهلت ورکړی یا خپل قرض معاف کړی، الله ﷻ به دې د جهنم نه آزاد کړی. خلقو واورنی! د جنت اعمال سخت او مشکل دی اود جهنم اعمال آسان دی. نیک بخت هغه دی چه فتنو نه بیچ شی. هیخ یو گوت الله ﷻ ته دومره خوښ نه دی چه خومره د غصې گوت دی. د داسې سړی زړه د ایمان نه ډک شی. (مسند احمد). (۲)

غصه برداشت کول د امن سبب دی: رسول الله ﷺ فرمائی چه د کوم سړی د دې طاقت وی چه هغه خپله غصه ضبط کولی شی او ضبط ئې کړی نو الله ﷻ د ده زړه د امن وامن نه ډک کړی. چه کوم سړی باوجود د موجود کیدو نه د شهرت جامه پریرېدی نو ده ته الله ﷻ د قیامت په ورځ د کرامت او عزت جامه واغوندوی. او چه څوک د چا سر پټ کړی نو هغه ته به الله تعالی د قیامت په ورځ د بادشاهانو تاج ورپسرکړی. (ابوداود). (۳) رسول الله ﷺ فرمائی چه کوم سړی د قدرت نه باوجود غصه او ځکی نو الله ﷻ دې د ټول مخلوق مخکنی اختیار ورکړی چه دده کومه یوه حوره خوښه وی (نو هغه به ده ته ورکوی). (مسند احمد). (۴)

د حافظ ابن کثیر رحمته اللہ علیہ تبصره: د دې مضمون نور هم احادیث دی، نو د دې آیت مطلب دا شو چه هغوی خپله غصه ضبط کوی او دې خلقو ته تکلیف نه رسوی بلکه خپل جذبات قابو کنبی ساتی. او دالله ﷻ نه د ثواب امید ساتی. اودامعامله الله ﷻ ته حواله کوی. خلقو ته معافی کوی. د ظالمانو د ظلم بدله هم نه اخلی. هم دې ته احسان وائی. او الله ﷻ دې محسنانو بندگانو سره محبت ساتی. قوله تعالی: **فَاسْتَغْفِرُوا لِلذَّنُوبِ بِمَنْ وَمَنْ يَغْفِرَ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ**

درې قیمتی خبرې: حدیث مبارک کنبی دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه په دريو خبرو قسم کوم ① یو خودا چه صدقې سره مال نه کمیرې ② دویم داچه عفو درگزر کولو سره د انسان عزت زیاتیرې ③ دریم دا چه عاجزی او انکساری کونکی ته الله ﷻ اوچته مریته ورکوی. (۵)

د درجو اوچتونکی اعمال: دمستدرک حدیث کنبی دی چه کوم سړی دا غواړی چه دده بنیاد دې اوچت وی او دده درجې دې اوچتې وی نو ده ته پکار دی چه ظالمانو ته معافی اوکړی او نه ورکونکو ته ورکړی او تعلق کټ کونکو سره تعلق جوړ کړی.

د قیامت په ورځ اعلان: او حدیث مبارک کنبی دی چه د قیامت په ورځ به یو آواز کوونکې آواز اوکړی چه اتې هغه خلقو چه نورو خلقو ته به مو معافی او عفو کوله خپل رب نه خپل اجر واخلی: د مسلمانانو خطاگانو لره معاف کولو والا خلق جنتیان دی. (۶)

بیا بیا گناه کول او توبه ویستل: نوالله ﷻ فرمائی چه ما دخپل بنده گناه معاف کړه. دده نه بیا گناه کیږی او بیا توبه کوی نو الله ﷻ ئې معاف کوی. بیا په دریم ځل چه دده ته گناه اوشی او بیا دې توبه کوی نو

(۱) احمد: ۲۲۷/۴ ابوداود کتاب الادب باب مال يقال عند الغضب: ۴۷۸۴، وسنده حسن) -

(۲) احمد: (۳۲۷/۱) -

(۳) ابوداود کتاب الادب باب من كظم غيظا: ۴۷۷۸، -

(۴) ابوداود کتاب الادب باب من كظم غيظا: ۴۷۷۷، وسنده حسن، ابن ماجه: ۴۱۸۶ -

(۵) صحیح مسلم کتاب البر والصلة باب استجاب العفو والتواضع: ۲۶۸۸، ترمذی: ۲۰۲۹، بدون قوله (ثلاث اقسام علیهن).

(۶) احمد: ۲۹۶/۲، صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله (یریدون ان یبدلوا...)، ۷۵۰۷، صحیح مسلم: ۲۷۵۸، -

اللہ ﷺ دی بخنسی او کله چه په څلورم ځل گناه او کړی او بیا توبه اوباسی نو الله ﷻ دې معاف کوی او وائی چه اوس څما بنده څه کوی نو کوی دې (مسند احمد) د احادیث بخاری او مسلم شریف کنبې هم راغلي دې) (۱)

د نبی کریم ﷺ په صحت کنبې روحانی ترقی: ابوهریره ؓ فرمائی چه یو ځل مونږ رسول الله ﷺ ته اوونیل چه یار رسول الله ﷺ ا چه کله مونږ تاسو ته گورو نو څمونږ زړونه په رییدو شی . او مونږ الله والا جوړ شو . خو هر کله چه ستاسو نه لار شو نو بیا هم هغه حالت پاتې نشی . او ښځو او بچو سره مشغول شو . او دکور په کارونو کنبې راگیر شو . نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه واورنی کوم حالت چه ستاسو څما په موجودگي کنبې وی که هم دا حالت ستاسو هر وخت کنبې وی نو تاسو سره به فرښتو مصافحه کوله او تاسو ته به ستاسو ملاقات لره ستاسو کورونو ته راتلی . واورنی اکه تاسو گناه نه کوئی نو الله ﷻ به تاسو د دې خانې نه لرې کړی او بل قوم به راولی چه هغه گناه کوی او بیا الله تعالی هغه بخنسی. (۱)

د جنت ابادی: مونږ اوونیل چه یار رسول الله ﷺ ا مونږ ته او فرمائې چه د جنت بنا څه ده ؟ نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه یو ښځه د سرو زرو او یو ښځه د سپنو زرو، د دې مصالحه خالص مشک دی . د دې کنکر لؤلؤ او یاقوت دی . د دې ښاوره زعفران ده . د جنت ژوند به هیڅکله ختم نشی او د دې ژوند همیشه دې ددوی کپړې به نه زړېږی . ددوی ځوانی به نه فنا کیږی .

د درې کسانو دعا نه رد کیدل: د دريو کسانو دعا نه رد کیږی ① د عادل بادشاه ② د روزه دار دعا او ③ د مظلوم دعا . د دوی دعا ورځو ته او خیري د ده دپاره آسمان دروازي بیرته شی . او الله ﷻ ارشاد فرمائی چه څما دې په خپل عزت قسم وی چه څه به ستا ضرور مدد کوم . اگر چه څه وخت پس وی . (مسند احمد) (۲)

د گناه معاف کولو طریقہ: امیر المومنین خلیفه ابوبکر صدیق ؓ فرمائی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه کوم سړې څه گناه او کړی بیا اودس او کړی او دوه رکعته مونځ او کړی او د خپلې گناه معافی او غواری نو الله دا گناه معاف کوی (مسند احمد) (۳)

د جنت اته دروازوې چاته بیرته کیږی؟: صحیح مسلم کنبې په روایت د امیر المومنین عمر بن خطاب ؓ مروی دی چه رسول الله ﷺ فرمائی تاسو کنبې څوک کامل اودس او کړی او (اشهدان لا اله الا الله وحده لا شریک له و اشهدان محمد عبده ورسوله) او وائی نو دده دپاره د جنت اته واره دروازي بیرته کیږی . چه په کومه داخلیدل . غواری نو داخلېږی به . (۴)

د گناهونو معاف کیدل: امیر المومنین عثمان بن عفان ؓ به د سنت مطابق اودس کولو او بیا به نې فرمائیل چه ماد رسول الله ﷺ نه آوریډلی دی چه کوم سړې څما په شان اودس او کړی او دوه رکعته مونځ ادا کړی او دې کنبې د خپل زړه سره خبرې اونکړی نو الله ﷻ د ده ټول گناهونه معاف کوی . (بخاری و مسلم) (۵)

(۱) احمد: ۲۹۶/۲، کتاب التوحید، باب قول الله (یریدون ان یدلوا....): ۷۵۰۷، صحیح مسلم: ۲۷۵۸، -

(۲) احمد: ۳۰۵/۲ و سنده ضعیف -

(۳) احمد: ۳۰۵/۲ و سنده ضعیف -

(۴) احمد: ۲/۱، ابو داود: کتاب الصلاة باب فی الاستغفار: ۱۵۲۱، و سنده حسن، ترمذی: ۴۰۶، ابن ماجه: ۱۳۹۵،

ترمذی: ۳۵۹۸، و ابن ماجه: ۱۷۵۲ مختصراً -

(۵) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب الذکر المستحب عقب الوضوء: ۲۳۴ -

(۶) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب الوضوء ثلاثا ثلاثا: ۱۵۹، صحیح مسلم: ۲۲۶ -

د حافظ رضی اللہ عنہ تبصرہ۔۔۔ نودا حدیث د عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ او د هغی نه مخکنبی حدیث د عمر فاروق رضی اللہ عنہ او د هغی نه مخکنبی روایت د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ نه او دا دریم روایت د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او علی کریم اللہ وجهه رضی اللہ عنہ نه روایت شوی دی. نو الحمد لله د الله ﷻ د مغفرت او د هغه دمهربانی خبر د سید الامین والاخرین په خوله د رسول الله ﷺ د خلورو وارو خلفاء راشدینو په ذریعه راورسیدو.

د مترجم دعا: (راخی: چه په دې موقع مونږ گناهنگار هم لاس اوچت کړو او د خپل مهربان او کریم رب مخکنبی د خپلو گناهونو اقرار او کړو او د هغه نه معافی او غواړو. انې الله ﷻ اې د مور پلار نه زیات مهربان ذات، انې عفو درگزر کولو والا، او یو سوال کونکی خالی لاسونه نه واپس کونکیه ته مونږ گناهگارو ته هم معافی او کړه، او خمونږ د ټولو گناهونو معاف کونکیه، خمونږ گناهونو معاف کړه، آمین مترجم). هم دا هغه آیت مبارک دې چه کله دا نازل شو نو ابلیس په ژړا شو (عبدالرزاق).^(۱)

د شیطان هلاکت په څه دې؟- مسند ابوعلی کنبی دې چه رسول الله ﷺ فرمائی چه (لا اله الا الله) کثرت سره وانې. او په استغفار باندې همیش والی کونې. ابلیس گناهونو سره خلق هلاکول غواړی. او د ده خپل هلاکت (لا اله الا الله) سره دې. دې حالت کتو سره ابلیس خلق په خواهش پرستی کنبی و اچول. اودا خلق خپل خان په نیغه لار گنډی حالانکه دوی هلاکت کنبی وی^(۲) خوددې حدیث دوه راویان ضعیف دی شیطان ته د الله قسم:- مسند احمد کنبی دې چه رسول الله ﷺ فرمائی چه ابلیس او وئیل چه انې ربه ا ځما دې ستا په عزت قسم وی چه به بنی آدم تر آخره پورې لمسوم. الله او فرمائیل چه ځما دې په خپل جلال او عزت قسم وی چه تر کومې دې ځما نه بخښنه غواړی نو څه دې بخښم.^(۳)

د گناه نه پس توبه اوباسه:- مسند بزار کنبی دې چه یو سړی رسول الله ﷺ ته او وئیل چه ځما نه گناه اوشوه. نو رسول الله ﷺ ورته او فرمائیل چه توبه اوباسه. ده او وئیل چه ما توبه او کړه بیا رانه گناه اوشوه. نو رسول الله ﷺ ورته او فرمائیل چه استغفار او کړه. تر دې چه شیطان سړی شی^(۴). بیا نې او فرمائیل چه گناه بخښل د الله ﷻ په اختیار کنبی دی.

توبه الله ته ویستل دی:- مسند احمد کنبی دې چه رسول الله ﷺ ته یو قیدی راغلو او وې وئیل چه یا الله ځما تاته توبه ده محمد ﷺ ته توبه نه اوباسم. (یعنی انې الله څه ستانه بخښنه غواړم). رسول الله ﷺ او فرمائیل چه ده حقدار ته حق اورسولو.^(۵)

د اصرار نه کولو مطلب:- اصرار کولو نه مراد دا دې چه گناه باندې بغیر د توبې کولو نه نه اصرار نه کوی. که ډیر ځل گناهونه اوشی نو ډیر استغفار هم کوی.

څوک په گناه اصرار کونکې نه دې؟- مسند ابوعلی کنبی دې چه رسول الله ﷺ فرمائی چه هغه کس په گناه باندې اصرار کونکې نه دې. او التلونکې نه دې چه څوک استغفار کوی. اگر چه د ده نه یو ورځ کنبی اویا ځله هم گناه اوشی.^(۶)

بیا فرمائی چه دوی ته معلومه ده چه الله ﷻ توبه قبلونکې دې. لکه بل خانې کنبی فرمائی چه ﴿أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ﴾ یعنی آیا دوی ته معلومه نه ده چه الله ﷻ توبه قبلونکې دې. اوبل خانې کنبی فرمائی چه ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ﴾ یعنی او څوک چه بد خراب کار او کړی یا گناه او کړی او خپل

^(۱) تفسیر القرآن لعبد الرزاق : ۴۶۲/۱ ، رقم : ۴۵۴ ، -

^(۲) مسند ابی یعلی : ۱۳۶ ، -

^(۳) مسند احمد : ۲۹/۳ ، -

^(۴) مسند البزار : ۳۲۴۹ ، مجمع الزوائد : ۱۹۹/۱۰ ، -

^(۵) احمد : ۴۳۵/۳ ، طبرانی : ۸۳۹ ، -

^(۶) ابو داود کتاب الصلاة باب فی الاستغفار : ۱۵۱۴ ، ترمذی : ۳۵۵۹ ، -

خان باندی ظلم او کری بیا اللہ ﷻ نہ مغفرت او غواری نو ده ته به معلوم شی چه اللہ ﷻ خومره ببنونکی مهربان دی. مسند احمد کنبی دی چه رسول اللہ ﷺ په منبر باندی او فرمائیل انی خلقو! تاسو په نورو باندی رحم او کرنی، انی خلقو تاسو د نورو خطاگانہ معاف کونی، اللہ ﷻ به ستاسو گناہونه معاف کری. شوک چه دخان نه خبری جوړوی والوهغه دپاره هلاکت دی او گناه باندی همیشوالی کونکو دپاره هلاکت دی (۱):

قوله تعالى: أُولَئِكَ جَزَاءُ مَا كَفَرُوا مِنْ رَبِّهِمْ

بیافرمانی چه ددی کارونو په بدله کنبی ددوی جزا او مغفرت دی. او رنگ رنگ نهرونه پکنبی بهیږی. او دې کنبی به دوی همیشه وی، دا ډیر ښه عاملان دی.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ لَا فِيسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا
ا تیر شوی دی   وړاندې ستاسونه   ډیر د ورونه   پس او گرخی   په زمکه کنبی   او او گورنی
ا ستاسونه مخکنبی   په دې زمکه   ډیری زمانې تیرې شوی دی   نو تاسو د زمکی په مخ او گورنی
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿٤٠﴾ هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ
ا چه څنگه   وو   انجام   ا دروغ گنرلو   احکامو الله لره   دا (قران، بیان دی   دپاره دخلغو
چې دهغه خلقو څه انجام شو   چې د الله احکام نی په دروغه کنړ   دا دتولو خلقو دپاره یو ښکاره بیان دی
وَهْدَىٰ وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤١﴾ وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ
ا او هدایت دی   او نصیحت دی   دپاره دپرهیزگارانو   او همت مه بائیلی   او غم مه کونی   او هم تاسو
ا پرهیزگارو دپاره هدایت او نصیحت دی   او همت مه بائیلی   ..... او غم مه کوی   ..... هم تاسو به
الْأَعْلُونَ ﴿٤٢﴾ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾ إِنْ يَسْسِكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ
به غالب یی   که یی تاسو   مومنان   که اور سیرې تاسوته   زخم   نور سیدلی دی   قوم (کفار، ته (هم)
غالب کیږی   که چرې تاسو مومنان یی   که (زن، تاسو زخمی شوی یی   نو بيشکه ستاسونه وړاندې نور خلق
قَرْحٌ مِّثْلَهُ ﴿٤٤﴾ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَّوِلْهَا بَيْنَ النَّاسِ ﴿٤٥﴾
ا زخم ا پشان دهغې   اودا ورخی (د زمانې دی،   چه مونږ نی اړو وړاړو   په مینخ دخلغو کنبی
هم ستاسو پشان زخمی شوی وو   ..... اودا خود زمانې ورخی دی چې مونږ نی دخلغو مینخ کنبی اړو وړاړو
وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَكْتُمُوا
اودپاره ددی چه معلوم کری الله تعالی   هغه کسان   چه ایمان نی راوړې دی   اوبل (دا، چه اونیسی
اودا (تکلیف، تاسوته څکه اور سیدو   چې الله پاک رښتونی مسلمانان ښکاره کری
مِنْكُمْ شُهَدَاءُ ﴿٤٦﴾ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾ وَلِيَمَحَّصَ
ستاسونه ا شهیدان (د حق گواهان)   او الله تعالی   نه خوښوی   ظالمان خلق   اوبل (دا، چه جدا کری
اوپه تاسو کنبی شهیدان اوشی   . او الله پاک ظالمان خلق نه خوښوی   او په تاسو کنبی جدا کری

(۱) احمد: ۱۶۵/۲، رسنده حسن-

اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيُحَقِّقُ الْكُفْرِينَ ۝ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا

اللہ تعالیٰ | ہغہ کسان | چہ مومنان دی | اوہلاک کری کافران | آیا گمان کوئی تاسو | چہ داخل بہ شیء تاسو | کوم چہ خالص مسلمانان دی | او دہغوی | پہ لاس کافران ہلاک کری | آیا تاسو گمان کوئی چہ تاسو بہ

الْجَنَّةِ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ

اجنت تہ | او لامعلوم کری نہ دی اللہ تعالیٰ | ہغہ کسان | چہ جہاد ئی کری دی | ستاسونہ | (اوج پہ او چہ) جنت تہ داخل شیء | حال دا چہ تراوسہ پوری اللہ ہغہ خلق نہ دی بشکارہ کری چہ پہ تاسو

وَيَعْلَمُ الصَّابِرِينَ ۝ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّونَ الْمَوْتَ

اولانہ دی معلوم کری اللہ تعالیٰ صابران | او پہ تحقیق سرہ | اوئی تاسو | چہ آرزو بہ موکولہ | دمرگ | کنبی مجاہدین دی | او ہغہ خلق چہ صبر کونکی دی | او تاسو خوبہ پہ ہغہ وخت کنبی دمرگ تمنا کولہ

مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ ۝ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ

وړاندې دہغی نہ | چہ تاسو مخامخ شیء | ددغہ (مرگ) سرہ | نو اوس اولیدو تاسو ہغہ | او حال دادی چہ تاسو | کوم وخت کنبی چہ لاتاسو مرگ لیدلی نہ وو | ..... نو اوس چہ مرگ تاسو تہ مخامخ شو

تَنْظُرُونَ ۝

| ورتہ گورئی |

او تاسو اولیدو

قوله تعالى: قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ۙ

از ماٹشونہ پہ تولو امتونو راغلی دی :- دا حد پہ ورخ او یا مسلمانان شہیدان شوی وو نو اللہ ﷻ مسلمانانو تہ تسلی و رکوی چہ ستاسونہ وړاندې ہم دیندارہ خلقو نقصان اوچت کری دی. خو آخر غلبہ ہم دہغوی تہ ملاو شوې وه. کہ تاسو پہ مخکنی واقعاتو باندې یونظر و اچونی نو تاسو باندې بہ دا راز پرائیستی شیء. قرآن پاک کنبی پخوانو امتونو بیان کیږی

قوله تعالى: هَذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ۝

د قرآن پاک درې صفتونه :- اودا (قرآن) وعظ او هدایت هم دی. یعنی ستاسو د زړونو هدایت او تاسو لره د بنه اوبدنه آگاه کولو والا دی. مسلمانانو تہ دا واقعات یادوی

قوله تعالى: وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا ۚ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝

مسلمانانو تہ تسلی :- او بیا ورتہ د تسلی په طور فرمائی چہ تاسو ددې جنگ په نتیجه کتلو سره بدلېږی مه او غم مه کوئی، فتح او نصرت او غلبہ صرف او صرف ستاسو دپاره ده ائی مومنانو. کہ تاسو زخمی شیء او ستاسو کسان شہیدان شونو تاسو نہ مخکنی ہم ستاسو د بنمن قتل شوې وو. هغوی هم زخمی شوی وو. دا خوریدونکې سیورنی دی او بنه هغہ څوک دی چہ د چا انجام غالب وی. او دا مونږ تاسو دپاره لیکلی دی.

قوله تعالى: وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ ۙ

دا کله کله شکست خاص کر جنگ احد کنبی په دې وجه وو چہ مونږ د صابرانو او غیر صابرانو امتحان واخلو او کومو چہ د مودو راسې د شهادت خواهش کولو هغوی کامیاب شی او هغوی خپل ځانونه او مال د اللہ ﷻ لار کنبی خرچ کری.

قوله تعالى: وَلِيَمِجِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيُحَقِّقَ الْكُفْرِينَ ۝

اللہ ﷻ ظالمان نہ خوبنوی۔ دا جملہ معترضہ بیان فرمائی، دا پہ دے وجہ کہ دایماندارو خہ گناہونہ وی چہ ہغہ لری شی گنی د دوی درجات زیات شی۔ اوپہ دے کنبی د کافرو ختمول دی۔ خکہ کہ دوی غالب شی نوکبر او غرور کنبی بہ راشی اودا د ہلاکت او بریادیبے اسباب دی۔ او بیا بہ دوی بالکل ختم شی۔

قوله تعالى: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الضَّالِّينَ﴾

ددے، تکلیفونو او آز میبستونو نہ بغیر ہیخوک جنت تہ نشی تلی؛ لکہ خنگہ چہ سورۃ بقرہ کنبی ذکر دی چہ تاسو تہ معلومہ دہ چہ ستاسونہ مخکنبی خلقو باندي ہم امتحانونہ راغلی وو د ہغہ پہ شان بہ پہ تاسو باندي ہم راشی او تاسو جنت تہ لاری؛ الخ۔ دابہ اونشی۔ او بل خانی کنبی ارشاد دی چہ ﴿الْمَرْءُ أَحْسَبُ النَّاسِ أَنْ يَبْذُرَ كَوًّا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْقَهُونَ﴾ یعنی آیا تاسو خلق دا گمان کوئی چہ مونہ صرف د دوی پہ قول باندي پریردی چہ دوی وائی چہ مونہ ایمان راوری دی او پہ دوی باندي بہ آز میبست اونکری شی۔ دلته ہم دا فرمائی چہ ترکومی پوری صبر کولو والا معلوم نکری شی یعنی دنیا والو تہ ظاہر نشی نہ ترہغہ بہ جنت تہ داخل نشی۔

قوله تعالى: ﴿وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّونَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُلَاقُوهُ﴾

بیا فرمائی چہ تاسو خو ددی نہ مخکنبی دداسی موقعو خواہش مند وی چہ تاسو خپل صبر او مضبوطی او استقامت اللہ ﷻ تہ اونبائی او د اللہ ﷻ لار کنبی شہادت او مومی؛ اوس تاسو تہ مونہ موقع درکہ تاسو اوس خپلہ ثابت قدمی او او العزمی اونبائی۔ حدیث مبارک کنبی دی چہ د دینمن د ملاقات خواہش مہ کوئی د اللہ ﷻ نہ د غالب کیدو او عافیت دعا کوئی او کلہ چہ تاسو میدان تہ کوز شی نو بیا د اوسپنی پہ شان کلک شی او صبر سرہ ثابت قدم اوسی او پوہہ شی؛ چہ جنت د تورو د سیورو لاندي دی۔

قوله تعالى: ﴿فَقَدَرْنَا مَنَاقِبَهُمْ وَأَنَّهُمْ تَنْظُرُونَ﴾

بیا فرمائی چہ تاسو خپلو سترگو سرہ دا منظر او کتلو چہ نیزی چلیری او توری ہم او غشی وریری، او ډیر خراب جنگ روان دی، ہر طرفتہ لاشونہ پراتہ دی۔ (۱)

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ
اونه دی محمد ﷺ مگر   یورسول دی   تیرشوی دی   مخکنبی دہغہ نہ   رسولان
ا
او محمد ﷺ نورخہ نہ دی   خوبس یورسول دی   ددہ نہ مخکنبی ہم رسولان تیرشوی دی
أَفِئَةٌ مَاتَ أَوْ قَتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ
ایانوکہ مرشی ہغہ یا اوڑلی شی   انوتاسوبہ واپس خئی   پہ پوندو خپلو باندي شاتہ   او ہغہ خوک چہ واپس لڑو
نوکہ دی مرشی یا قتل کری شی   انو یا تاسوبہ پہ خپلو پوندو   داسلام نہ، بیرتہ گرخی   او (یادساتی) خوک
عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَئِنْ يَضُرَّ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ
پہ پوندو خپلو (شاتہ)   نوہرگز بہ نقصان اونه رسوی اللہ تہ   ہیخ خہ   وزر بہ بدلہ ورکری اللہ
چئی پہ پوندو بیرتہ او گرخی   نو ہغہ اللہ تہ ہیخ نقصان نشی رسولی   او اللہ بہ شکر گزارو تہ ډیر
الشَّكِرِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا
اشکر کونکو تہ   اونشتہ یو نفس لره   چہ مرشی   مگر اپہ حکم د اللہ   چہ لیکلی شوی دی   اپہ نیتہ سرہ
ډیر اجر ورکوی   ہیخ ژوندي د اللہ پاک د حکم نہ بغیر نشی مرکیدي   مگر یوہ نیتہ لیکلی شوی دہ

(۱) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب کان النبی ﷺ اذا لم یقاتل فی اول النہار ... ۲۹۶۶، صحیح مسلم: ۱۷۴۱، ابوداؤد: ۲۶۳۱

وَمَنْ يُرِدْ	ثَوَابَ الدُّنْيَا	نُوْتِهِ	مِنْهَا	وَمَنْ	يُرِدْ
او خوک چه غواړی ثواب د دنیا	امونږ به ورکړو هغه ته دهغې دنیا ته او خوک	اچہ غواړی	او خوک چې دنیاوی بدلہ غواړی امونږ ورته په دنیا کښې بدلہ ورکوو	.....	او خوک چې
ثَوَابَ الْآخِرَةِ	نُوْتِهِ	مِنْهَا	وَسَتَجَزِي	الشَّكْرَيْنِ	⑥
ثواب د آخرت	امونږ به ورکړو هغه ته دهغه آخرت نه او زړبه ورکړو مونږ بدلہ شکر گزارو ته	د آخرت د بدلې اراده لری نو هغه ته به په دنیا او آخرت کښې بدلہ ورکوو او شکر کونکو ته به ډیر اجر ورکوو			
وَكَايِنِ	مِّنْ نَّبِيٍّ	قُتِلَ	لَا	مَعَهُ	رَبِّيُونَ
او ډیر (تیر شوی دی) د پیغمبرانو نه	اچہ شریک جنگیدلی وو دهغه سره خدا پرست خلق ډیر	او ددی نه وړاندې ډیر پیغمبران وو اچې دهغوی په ملگریا کښې ډیر و الله والا کسانو جنګونه کړی وو			
فَمَا وَهَنُوا	لِهَا	أَصَابَهُمْ	فِي سَبِيلِ	اللَّهِ	
نونه همت با نیللی وو دهغوی دوجې د مصیبتونو نه اچہ رسیدلی وو دهغوی ته په لار د الله کښې	خو نه دهغوی د هغه مصیبتونو د وجې چه د الله په لار کښې ورته رسیدلی وو بزدله شوی وو				
وَمَا ضَعُفُوا	وَمَا اسْتَكْبَرُوا	وَاللَّهُ	يُحِبُّ		
اونه نې کمزوری بنکاره کړی وه	اونه نې سر تیت کړی وو باطل ته او الله تعالی خوښوی	اونه کمزوری شوی وو	اونه نې باطل ته سر تیت کړی وو او الله تعالی		
الصَّابِرِينَ	⑥	وَمَا كَانَ	قَوْلُهُمْ	إِلَّا	أَنْ
داسې صابران خلق اونه وه	اوینا دعا دهغوی مگردا وه	اچہ و نیل به نې انې ربه زمونږا	صبر کونکی خلق خوښوی (بلکه په هغه وخت کښې به) دهغوی خودا دعا وه چې انې زمونږ ربه		
اغْفِرْ لَنَا	ذُنُوبَنَا	وَاسْرَأَفْنَا	فِي	أَمْرِنَا	وَوَيْتُّ
معافی او کړې مونږ ته گناهونه زمونږ او د حد نه اوړیدل زمونږ په کار زمونږ کښې او مضبوط کړې	زمونږ گناهونه معاف کړه	.....	او زمونږ نه چې کوم زیاتې شوې دې هغه راته معاف کړه او د دشمن		
أَقْدَامَنَا	وَأَنْصَرْنَا	عَلَى	الْقَوْمِ	الْكَافِرِينَ	⑥
اقدامونه زمونږ او مدد او کړې مونږ سره	په قوم کافر باندې	انو ورکړو الله تعالی دهغوی ته	په مقابلہ کښې زمونږ قدمونه مضبوط کړه او د کافرو په مقابلہ کښې مونږ ته فتح را کړه انو الله دهغوی ته		
ثَوَابَ الدُّنْيَا	وَحَسَنَ	ثَوَابِ	الْآخِرَةِ	وَاللَّهُ	يُحِبُّ
اثواب د دنیا	او ښه ثواب	د آخرت	داسې نیکان خلق	د دنیا بدلہ ورکړه او د آخرت بهترینه بدلہ نې هم ورکړه	.....

قوله تعالى: وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ

د نبی کریم ﷺ د وفات یا قتل په صورت کښې څه کول دي؟ دا حد میدان کښې مسلمانانو ته شکست هم اوشو. او دوی کښې ډیر قتل هم اوشو. په هغه ورځ شیطان دامشهوره کړه چه محمد ﷺ هم شهید شو. او ابن قمیة کافر مشرکانو ته لار واودا نې مشهور کړه چه ما محمد ﷺ شهید کړو او اصل کښې دا یو

افواہ وہ۔ اوددی سہری دا قول بالکل غلط وو۔ دہ پہ محمد ﷺ باندي حملہ کړې وه خو دې سره د محمد ﷺ مخ مبارک زخمی شوې وو بله څه خبره نه وه. ددې غلطې خبرې تشهير د مسلمانانو حوصلې پست کړې او د جنگ نه نې زړه مور شو او په تيښته شو. دې باره کښې دا آيت نازل شو چه د مخکښې نيوانو په شان دا هم يو نبی دې. کيديشی چه په ميدان جنگ کښې قتل شی. خودې سره به د الله ﷻ دين نه ختمیږي.

يو روايت کښې دی چه يو مهاجر او کتل چه يو انصاری جنگ احد کښې د زخمونو دلاسه په زمکه پريوتلو او وينه او بناوره کښې لت پت شو. ده ته او وئيلې شو چه تاته هم معلومه ده چه رسول الله ﷺ قتل شوې دې. ده او وئيل که دا صحيح دی نو خپل کار نې او کړو (يعنی د الله پيغام نې اورسولو) اوس د دوی په دين باندي ټول قربان شم. دې باره کښې دا آيت نازل شو (۱)،

قوله تعالى: **إِن مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ**

بيا فرمائی چه د محمد ﷺ قتل څه داسې خيز نه دې چه تاسو د الله ﷻ د دين نه واپرونی. او داسې کولو والا به د الله ﷻ د دين هېڅ اونکړی، الله ﷻ به هغه خلقو ته جزانې خير ورکړی چه د هغه ذات په اطاعت باندي کلک ولاړ وی. اود هغه دين سره مدد کوی. او د هغه در رسول ﷺ تابعداری کوی. اودې کښې مضبوط ولاړ وی. که رسول ژوندې وی او که نه.

د نبی کریم ﷺ په وفات د ابوبکر ﷺ تقرير: صحيح بخاری شريف کښې دی چه د رسول الله ﷺ د وفات خبر او ريدوسره ابوبکر صديق ﷺ په آس باندي سور شو او مسجد ته نې تشریف يورو او د خلقو دې حالت کتلوسره دعائشه رضي الله عنها کور ته راغلو، دلته محمد ﷺ باندي څادر غوړولې شوې وو. ابوبکر صديق ﷺ د څادر پلو او نيولو او د دوی د مخ مبارک نه نې څادر لرې کړو او ناگاهانه نې د رسول الله ﷺ د مخ مبارک نه بوسه واخستله او په ژړه کښې نې او فرمائيل چه څما مور پلار دې په تا باندي قربان وی، په الله ﷻ قسم په تاسو به دوه ځله مرگ رانشی چه کوم مرگ تاسو دپاره ليکلي شوې دې هغه راغلو. (۲)

دې نه پس بيا مسجد ته راغلل او وې ليدلو چه عمر فاروق ﷺ خطبه ورکوی او فرمائيل چه تاسو خاموش شی. هغوی چپ کولو نه پس دوی او فرمائيل چه کوم سړی د محمد عبادت کولو نو هغه دې پوهه شی چه محمد ﷺ وفات شو. او چه چا د الله ﷻ عبادت کولو نو هغه دې خوشحاله وی چه الله ﷻ ژوندې دې او هغه ته مرگ نه راځی. بيا ابوبکر صديق ﷺ دا آيت تلاوت او فرمائيلو. خلقوته داسې معلوم شو چه کښې دا آيت اوس نازل شو. بيا خو د هر سړی په ژبه هم دا آيت جاری شو او خلقو يقين او کړو چه رسول الله ﷺ وفات شو، د ابوبکر صديق ﷺ نه نې چه دا آيت واوريدو نو عمر فاروق ﷺ اومتل او هغوی ته يقين اوشو چه رسول الله ﷺ د دې فانی دنيا نه لاړو (۳).

د حضرت علی ﷺ قيمتی خبرې: علی ﷺ به په ژوند کښې فرمائيل چه نه مونږ د محمد ﷺ په مرگ باندي مرتد شواو نه د دوی په شهادت باندي. په الله ﷻ قسم که محمد ﷺ وفات شی نو مونږ به په دې دين باندي اوسو چه په کوم رسول الله ﷻ شهيد شو. په الله ﷻ مې دې قسم وی چه څه خو د رسول الله ﷺ رور يم، د رسول الله ﷺ ولی يم، د رسول الله ﷻ د تره خونې يم، اود رسول الله ﷻ وارث يم او څما نه به زيات حقدار د رسول الله ﷻ څوک وی؟

قوله تعالى: **وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُّوجَّلاً**

د مرگ وخت مقرر دې: - بيا ارشاد دې چه هر سړی به د الله تعالی مقدر سره خپله موده پوره کوی او بيا به مری. لکه بل څانې کښې ارشاد دې چه **﴿ وَمَا يُعْتَرُ الْفَرِّ ﴾** يعنی هېڅ چاته ته عمر ورکولې شی او نه په

(۱) دلائل النبوة للبيهقي: ۲/۴۸۸-

(۲) صحيح بخاری كتاب حواله سابق: ۴۴۵۴-

(۳) الطبرانی: (-)

عمر کنبی خہ کمی کولی شی . مگر ٲول په کتاب اللہ کنبی موجود دی . بل خانې کنبی ارشاد دې چه ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ﴾ یعنی اللہ ﷻ تاسو د خاورې نه پیدا کړئې بیانې وخت پوره شو او مرگ نې مقرر کړو .

قوله تعالى: ﴿فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا

د بزدلی ممانعت . دې آیت مبارک کنبی بزدله خلقو ته دشجاعت رغبت ورکړې شوې دې . او دالله ﷻ لار کنبی د جهاد کولو شوق پیدا کولو بیان کیرې . او دابیانیږې چه دخوانمردنی په وجه عمر نه کمیرې او روستو تلوسره هم عمر نه کمیرې . مرگ خو په خپل وخت مقرر دې . اگر که تاسو خوانمردنی او شجاعت او نامردی اوبنائې .

په دریاب د صحابو اسونه ورگډیدل . حجر بن عدی رضی اللہ عنہ چه کله د دښمن مقابلې ته تلو او دریانې دجله ته راوړسیدو او د اسلام لښکر اودریدو نو دوی ددې آیت تلاوت کولو اوفرمائیل چه هیڅوک بې اجله نه مری ، راځئ هم په دې دریاب باندي اسونه ورواچوو . دې فرمائیلو سره دوی خپل آس په دریاب ورواچولودې کتلو سره نورو خلقوهم خپل ځناور په اوبوروواچول . دښمن کنبی وینه اوچه شوه . او په هغه هیبت راغلو او وې وئیل چه دا خو لیونی خلق دی ، دوی خو د اوبو د چپو نه هم نه ویریرې ، تنبتی تنبتی نو ٲول په ٲوله اوتنبتیدل . (۱)

قوله تعالى: ﴿وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا﴾ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا

د دنیا او د آخرت طلبکار :- بیا ارشاد کیرې چه د چا عمل صرف د دنیا دپاره وی نو دې کنبی چه څومره ده دپاره لیکلې شوې وی هغه به ملاویرې . خو په آخرت کنبی به هغه خالی لاس وی . او چه د چا مقصد صرف آخرت وی نو هغوی ته به آخرت هم ملاویرې . او په دنیا کنبی به ورته هم خپله حصه ملاویرې . لکه بل خانې کنبی چې فرمائی چه ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ﴾ یعنی څوک چه د آخرت غوښتنه کوی نو مونږ هغه زیاتوو او د دنیا د غوښتنې والو ته مونږ دنیا ورکوو . لیکن آخرت کنبی د هغوی هیڅ حصه نشته . او بل خانې ارشاد دې چه ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ﴾ یعنی چه څوک صرف د دنیا طلب کوی نو مونږ چې هغوی ته څه غواړو . هغه ورکوو . بیا هغه جهنمی جوړیرې او ذلت اورسوانی سره مخامخ کیرې او څوک چې د آخرت غوښتنه کوی او کوشش کوی او ایمان ورسره هم وی نو د دوی کوشش اللہ ﷻ ته مقبول دې . هم د دې وجې فرمائی چه مونږ شکر گزارو ته بڼه بدله ورکوو .

قوله تعالى: ﴿وَكَايِنٍ مِّنْ نَّبِيٍّ قَتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرًا﴾

د ربینون معانی :- د ﴿رِبِّيُّونَ﴾ ډیرې معانی دی . لکه علماء کرام ، ابرار ، متقیان ، عابدان ، زاهدان ، تابع فرمان وغیره وغیره . (۲) نو قرآن پاک د مصیبت په وخت کنبی د هغوی عا نقل کوی .

قوله تعالى: ﴿فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا﴾

د آیت په مفهوم کنبی دوه اقوال :- ① بیا اللہ ﷻ د احد مجاهدینو ته خطاب کوی او د دې نه مخکنبی هم ډیرو مجاهدینو خپلو جماعتونو سره دښمنانو لښکرو سره جنگ کړې وو . اوستاسو پشان نی دالله ﷻ لار کنبی تکلیفونه برداشت کړی وو . بیا هم د هغوی زړونه مضبوط او صابران اوشکر گزاروو . او سست اوضعیف نه شو . او دصبر په بدله کنبی دوی د اللہ ﷻ محبت حاصل کړو ② یومعنی دا هم بیان شوې ده چه انې د احد مجاهدینو تاسو په دې اوريدو چه رسول اللہ ﷻ شهید شو ولې بې همته کیرې ؟ او د کفر په مقابله کنبی ولې ویریرئې ؟ حالانکه ستاسونه مخکنبی خلق هم د نبیانو علیهم السلام په شهادت باندي نه وو ویریدلی او نه ئې همت بیللې وو . بلکه تیزنی سره اوجنگیدل دې دومره مصیبت

(۱) ابن ابی حاتم: ۲/۵۸۴-

(۲) الطبری: ۷/۲۶۶، ابن ابی حاتم: ۲/۵۸۷-

ہم ہغوی بی ہمتہ کری نہ وو، او د ہغوی زرونہ نی مات کری نہ وو بیا د رسول اللہ ﷺ پہ شہادت بانڈی ولہی دومرہ ویر پئی .
 قوله تعالیٰ: فَاتَّخِذُوا لِلَّهِ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحَسَنَ ثَوَابَ الْآخِرَةِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿۵۰﴾
 د دنیا او آخرت بدلہ :- بیا فرمائی چہ ہغوی تہ د دنیا ثواب نصر او مدد ملاؤ شو. او د آخرت نییگرہ او نیکی ہم دوی سرہ جمع شوہ. دا محسنین د اللہ ﷻ نیاز بین بندگان دی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	إِنْ تَطِيعُوا	الَّذِينَ كَفَرُوا
انہی ہغہ کسانو چہ ایمان مور اورے دی کہ چری تاسو خبرہ ومنلہ دہغہ کسانو چہ د کفر لارنی خپلہ کری دہ		
انہی د ایمان خاوندانوا ..... کہ تاسو دہغہ کسانو تابعداری او کرہ چا چہ کفر اختیار کری دی		
يُرِدُّوكُمْ	عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ	فَتَنَقَّلُوا خَسِرِينَ ﴿۵۱﴾
نو واپس بہ او گر خوی تاسو بہ پوندو ستاسو انوا بہ گرخی تاسو نقصان موندونکی		
نو تاسو بہ پہ خپلو پوندو د کفر طرفتہ، واپس کری او د نقصان کونکونہ بہ او گرخی		
بَلِ اللّٰهُ	مَوْلَاكُمْ	وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿۵۲﴾
بلکہ اللہ تعالیٰ دی مددگار ستاسو او ہغہ بہتر مدد کونکی دی زریہ او غور زوؤ مونہ بہ زرونوا		
(د دوی خبرہ مہ آوری، بلکہ اللہ پاک ستاسو ملگری دی او ہغہ دیر بنہ مددگار دی ..... مونہ خو		
الَّذِينَ كَفَرُوا	الرُّعْبَ	بِمَا أَشْرَكُوا
دہغہ کسانو کبھی چہ انکار نی کری دی د حق نہ رعب (برہ) بہ سبب دہغی چہ شریک کری دی ہغوی		
د کافرو بہ زرنو کبھی رعب اچولی دی خکہ چہ دوی د اللہ پاک سرہ د اسی شریک جور کری دی		
بِاللّٰهِ مَا كُمِّنْزَلٍ	بِهِ سُلْطٰنًا	وَمَا لَهُمْ النَّارُ
د اللہ سرہ ہغہ خیز چہ نہ دی نازل کری اللہ بہ شریک کولو دہغی خہ دلیل او خانی د ہغوی اور دی		
چہ دہغی د جواز بہ بارہ کبھی اللہ پاک ہیخ نہ دی نازل کری او د دوی خانی دوزخ دی		
وَبِئْسَ مَثْوٰى الظّٰلِمِيْنَ ﴿۵۳﴾	وَلَقَدْ	صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعَدَاۗءُ
او بد خانی دی د ظالمانو او پہ تحقیق سرہ ربتیا کرہ تاسو سرہ اللہ او عدہ خپلہ کلہ چہ		
اودا دیر بد خانی دی چہ د اظالمان بہ پہ کبھی اوسیری او اللہ تاسو سرہ خپلہ وعدہ ربتیا کرہ خہ وخت		
يَحْسَبُوْنَ	بِاٰذِنِهٖ	حَتّٰى اِذَا فِئْتَمْتُمْ
او وژل تاسو ہغوی بہ حکم دہغہ، یعنی اللہ، سرہ تردی پوری چہ بی زرہ شونی تاسو او جگرہ او کرہ تاسو		
چہ د جنگ پہ اول کبھی، تاسو ہغوی د اللہ پہ حکم سرہ بی دریغہ قتل کرل خو چہ تاسو بی زرہ شوے		
فِي الْاَمْرِ	وَعَصَيْتُمْ	مِّنْۢ بَعْدِ مَا اَرٰىكُمْ
پہ کار خپل کبھی او نافرمانی او کرہ تاسو اوستو دہغی نہ چہ او خود لو تاسو تہ (اللہ تعالیٰ)		
او پہ خپل کار کبھی موجدگرہ شروع کرہ (او د پیغبر، د حکم نافرمانی موشروع کرہ خہ وخت چہ		

مَا تُحِبُّونَ ط	مِنْكُمْ	مَنْ	يُرِيدُ	الدُّنْيَا	وَمِنْكُمْ
ہغہ شوک چہ خوبنوؤ تاسو بعضی ستاسونہ ہغہ وو چہ غوبنتلہ نی دنیا اوبعضی ستاسونہ					
اللہ پاک تاسو تہ ستاسو د خوبنی خیزا و خودلوا تاسو کنبی بعضی خلق د دنیا طلب گار ووا اوبعضی					
مَنْ	يُرِيدُ	الْآخِرَةَ	ثُمَّ صَرَفَكُمْ	عَنْهُمْ	
ہغہ وو چہ غوبنتلہ نی آخرت ایبا اللہ تعالیٰ پہ شا کر نی تاسو ا د ہغوی (کافرانو) نہ					
د آخرت طلب گار ووا نو تاسو نی د کافرو (تعاقب) نہ و ا رولنی					
لِيَبْتَلِيَكُمْ	وَلَقَدْ عَفَا	عَنْكُمْ	وَاللَّهُ	ذُو فَضْلٍ	
دپارہ ددی چہ آزمائش او کر ی پہ تاسو او یقینا معافی او کر ہ اللہ تاسو تہ او اللہ خاوند د فضل دی					
چہی پہ تاسو امتحان او کر ی او پہ دی کنبی نی ہم تاسو تہ معافی او کر ہ او اللہ پہ مؤمنانو بان دی					
عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۝	إِذْ تَصْعَدُونَ	وَلَا تَلُونَ	عَلَى أَحَدٍ	وَالرَّسُولُ	
پہ مؤمنانو بان دی یاد کر نی کلہ چہ مندی و ہلی تاسو او نہ ہو کتل پہ شا ہیچاتہ اورسول					
دیر مہربان دی (ہغہ وخت) یاد کر ی چہ تاسو مخ پہ برہ روان وی او ہیچا لاتدی نہ کتل او بیغصیر درتہ					
يَدْعُوَكُمْ	فِي آخِرِكُمْ	فَأَنَابَكُمْ	غَمًّا	يَغْمٍ	
را بللی تاسو دروستو ستاسونہ نو بدلہ در کر ہ ہغہ تاسو تہ دغم د پاسہ د بل غم					
روستونہ آزونہ در کول نو ددی عمل بدلہ داشوہ چہ دغم د پاسہ غم نی در کر ہ					
لَكَيْلًا تَحْزَنُوا	عَلَى مَا	فَاتَكُمْ	وَلَا مَا		
دپارہ ددی چہ تاسو اونہ کر نی خفگان پہ ہغہ خہ چہ لڑ شی دلاس ستاسونہ اونہ پہ ہغہ مصیبت					
دی دپارہ چہ ستاسو د لاسونو نہ کومہ فتح لڑہ یادرتہ خہ تکلیف در اورسی نو چہ تاسو پہ ہغی غمژن نشی					
أَصَابَكُمْ ط	وَاللَّهُ	خَيْرٌ	بِمَا	تَعْمَلُونَ ۝	
چہ اور سیدو تاسو تہ او اللہ تعالیٰ خبر دار دی پہ ہغہ خہ چہ تاسو بی					
..... او اللہ پاک ستاسو پہ زرونو خبر دار دی					

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يُؤْذِكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ

دکافرانو د تابعداری نہ ممانعت اللہ ﷻ خپل ایماندار بندگان منع کوی چہ دکافرو او منافقانو خبرہ مہ منی . او وانی کہ چرې تاسو ددوی او منل نو تاسو بان دی بہ دنیا او آخرت کنبی ذلت وی . دوی خودا غواری چہ تاسو د اسلام نہ و اړوی . بیا فرمائی چہ ماته مولا او مددگار او وانی او ما سرہ دوستی او ما بان دی بہروسہ ساتی او خما نہ مدد غواری . بیا فرمائی چہ ددی شیرانو پہ زرونو کنبی د دوی دکفر پہ وجہ ویرہ او خوف دی .

د امت محمدی پنخہ خصوصیات :- بخاری شریف او مسلم شریف کنبی روایت دی چہ پنخہ خبرې دی چہ خمانہ مخکنبی ہیخ یو نبی تہ نہ دی ورکړې شوی ① خما مدد پہ رعب سرہ شوې دی د ټولې میاشتی لاری پورې ② خما دپارہ خمکہ جمات او د پاکونکې جوړه شوې ده ③ خما دپارہ د غنیمت مال حلال

کری شوی دې ۳) اوماته شفاعت را کری شو ۵) هر نبی خپل خپل قوم ته لیرلې شوی وو. او خما پیدانش خما نبوت د ټولې دنیا دپاره عام دې. (۱)

دامت محمدی څلور فضیلتونه: مسند احمد کبسي دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه الله تعالی په ټولو نبیانو او بعضو روایتونو کبسي دی چه په ټولو امتونو باندې ماته څلور فضیلتونه را کری دی. ① څه نې دنیا طرفته رسول جوړ کړم او وې لیرلم. ② ما او خما امت دپاره نې ټوله زمکه جمات او پاکونکې گرځولې دي، چه کوم ځانې کبسي دمونځ وخت شی نو خما امتیان هغه ځانې کبسي مونځ کوی ③ خما د بنمن که خما نه دیو میاشتي په مسافت باندې هم لرې وی الله ﷻ به د هغوی زړه کبسي خما رعب اچوی. او هغه به ریرې. ④ خما دپاره د غنیمت مال حلال کری شو. (۲)

اوبل روایت کبسي دی چه خما مدد کری شویدی په رعب سره او په د بنمن باندې. (۳)

د نبی کریم ﷺ پنځه خصوصیات: د مسند یو روایت کبسي دی چه ماته پنځه څیزونه را کری شوی دی. ① څه هر سپین او تور طرفته لیرلې شوی یم.

② خما دپاره ټوله زمکه او اودس دپاره جوړه شوي ده. ③ خما دپاره د غنیمت مال حلال کری شوي دي. مخکبسي دا حلال نه وو. ④ خما مدد رعب سره کری شوي دي د ټولې میاشتي په مسافت. ⑤ ماته شفاعت را کری شو. ټولو نبیانو علیهم السلام شفاعت او غوښتلو خو ما خپل شفاعت دخپل امت دهغه خلقو دپاره پټ ایښودې دي چه هغوی شرک نه وی کری. (۴)

ابن عباس ﷺ فرمائی چه الله ﷻ دا بوسفیان په زړه کبسي رعب واچولو او هغه د جنگ نه روستو شو. (۵) د جنگ اهد واقعات: بیا ارشاد فرمائی چه الله ﷻ خپله وعده پوره کړه او ستاسو مدد نې او کړو. د دې نه هم دا استدلال کیدیشی چه دا وعده د احد د ورځې وه. د دريو زرو د د بنمن لښکر وو. خو مقابلو راتلو سره د هغوی حوصلې پست شوي او مسلمانانو ته فتح حاصله شوه. خو بیا د غشو والو د نافرمانی په وجه او د بعضې حضراتو د کم همتی په وجه هغه مشروط وعده روستو کری شوه.

قوله تعالی: **وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَخُسُّهُمُ يَا ذِئِبَةَ**

بیا فرمائی چه تاسو هغه خپلو لاسونو سره پریکولو. د ورځې په شروع کبسي الله تعالی تاسو غالب کړی لیکن تاسو بزدلی نه کار واخستو او د نبی نافرمانی مو او کړه. او خپلو کبسي مو اختلاف او کړو. حالانکه الله ﷻ تاسو ته ستاسو د رغبت څیز در کری وو. یعنی مسلمانان صفا غالب شوي وو. د غنیمت مال ستاسو وړاندې وو. او کفار په تینسته روان وو. تاسو کبسي بعضو د د نیا طلب او دکافرو هزیمت ته کتلو سره د نبی ﷺ د فرمان خیال اونه ساتلو او غنیمت پسې نې منډه کړه اگر چه بعضې نیک خلق د آخرت طلبکار خلق هم وو. خو د دې نافرمانی په وجه کافرو ته بیا کامیابی ملاو شوه. او یو ځل بیا ستاسو آزمینبت اشو. غالب شوي وې خوبیا مغلوب شوي. د فتح نه پس شکست او شو. لیکن بیا هم الله ﷻ ستاسو دا جرم معاف کړو. ځکه چه هغه ته معلومه ده چه تاسو د هغوی نه په تعداد او اسبابو کبسي کم وئ. د خطا معاف کیدل هم (وَعَفَا عَنْكُمْ) کبسي داخل دی. اودا مطلب هم دې چه د دې لږ شان جنگ نه پس اودڅه بزرگانود شهادت نه پس هغه ستاسونه خپل آزمینبت او چت کړو. او باقی نې معاف کړل. الله ﷻ ایماندار خلقو باندې لطف وکرم او رحم کوی.

(۱) صحیح بخاری کتاب التیمم باب رقم: ۱۱/ح ۳۳۵، صحیح مسلم: ۵۲۱، نسائی: ۴۳۲)۔

(۲) احمد: ۲۴۸/۵، ترمذی: کتاب التفسیر باب ماجاء فی الغنیمه: ۱۵۵۳، مختصر او هو حسن)۔

(۳) صحیح مسلم کتاب المساجد باب المساجد ومواضع الصلاة: ۵۳۲)۔

(۴) احمد: ۴۱۶/۴)۔

(۵) ابن ابی حاتم: ۵۹۸/۲)۔

دجنگ احد واقعہ د عبد اللہ بن عباس ؓ روایت: د عبد اللہ بن عباس ؓ نہ مروی دی چہ د رسول اللہ ﷺ مدد خنگہ پہ احد کنبی اوشو دا شان چرتہ نہ وو شوہی . دہ بارہ کنبی د اللہ ﷺ ارشاد دہی چہ اللہ ﷺ خیلہ وعدہ ربنتیا کرہ خوبیا ستاسود بعضو کارونو پہ وجہ معاملہ بدلہ د دہی خلاف شوہ . بعضو خلقو دنیا خوبنہ کرہ اود رسول اللہ ﷺ نافرمانی نی اوکرہ . یعنی رسول اللہ ﷺ بعضی تیرانداز دغر پہ یو درہ بانڈی مقرر کری وو او ورتہ نی فرمائیلی ووچہ د دہی خانہ نہ د دہنمن نگرانی کوئی ہسی نہ چہ ہغوی مونہ بانڈی د شا نہ حملہ اوکری . کہ تاسو اوگورنی چہ مونہ شکست اوخوہو نو تاسو دخیل خانہ نہ مہ خوزنی . اوکہ تاسو اوگورنی چہ مونہ غالب شو نو بیا ہم تاسو د غنیمت مال جمع کولو دپارہ مہ جمع کیہنی . ہرکلہ چہ رسول اللہ ﷺ غالب شو نو دہی تیراندازو د رسول اللہ ﷺ د حکم خلاف اوکرو او خیل خانہ نی پرینودو اومسلمانانو لہہ راغلل او د غنیمت مال نی جمع کول شروع کرل . د صفونو خیال نی اونہ ساتلو . درہ نی خالی پرینودہ . مشرکانو تینبیتہ پرینودلہ . او غور فکر کولو نہ پس نی پہ دہی خانہ حملہ اوکرہ . چہ کوم مسلمانان تر اوسہ پوری ہغہ خانہ کنبی وو ہغوی شہیدان شول . او اوس کافرانو پہ مسلمانانو بانڈی د شا نہ حملہ اوکرہ او دوی تہ خیر نہ وو . د مسلمانانو حوصلہ پست شوہی او د ورخہی د شروع فتح پہ شکست کنبی بدلہ شوہ . اودا مشہورہ شوہ چہ رسول اللہ ﷺ ہم شہید شو . او جنگ دہی رنگ سرہ د مسلمانانو یقین اوشو . لہ وخت پس چہ کلہ د مسلمانانو نظرونہ د رسول اللہ ﷺ پہ مخ مبارک پریتلو نو خیل ٲول مصیبتونہ او تکلیفونہ ترہی ہیر شو . اود خوشحالی نہ رسول اللہ ﷺ طرفتہ پہ منہہ شو . رسول اللہ ﷺ دہی طرفتہ راتلل او فرمائیل نی چہ داللہ ﷺ غضب دہی وی پہ ہغہ خلقو چہ کومود اللہ د رسول ﷺ مخ مبارک پہ وینو ککرہ . د دوی ہیخ حق نہ وو چہ پہ مونہ دا شان غالب شو . لہ وخت پس مونہ واوریدل چہ ابوسفیان غر سرہ ولار دہی او وانی چہ (اعل ہبل اعل ہبل) د ہبل بت نوم دہی اوچت وی ، د ہبل بت نوم دہی اوچت وی . ابوبکر صدیق ؓ چرتہ دہی ؟ عمر فاروق ؓ چرتہ دہی ؟ عمر فاروق ؓ تپوس اوکرو چہ یارسول اللہ ﷺ ! دوی تہ جواب ورکرم ؟ نور رسول اللہ ﷺ عمر فاروق ؓ تہ او فرمائیل چہی تہ داسی جواب ورکہ چہ (اللہ اعلیٰ واجل اللہ واعلیٰ اجل) اللہ ﷺ دیر اوچت دہی او جلال والا دہی . ہغہ تپوس اوکرو چہ محمد ﷺ چرتہ دہی ؟ ابوبکر ؓ چرتہ دہی ؟ عمر چرتہ دہی ؟ دوی او فرمائیل چہ دا دہی رسول اللہ ﷺ . اودا دہی ابوبکر صدیق ؓ او دا خہ عمر فاروق ؓ یم . ابوسفیان اوئیل چہ دا د بدر بدلہ دہ او حالت دا رنگ بدلیہی رابدلیہی . د جنگ مثال خود کوهی د ٲول پہ شان دہی . عمر فاروق ؓ او فرمائیل چہ برابر بالکل نہ دی ستاسو مقتولان جہنم تہ لارل او خمونہ شہداء جنت تہ اورسیدل . ابوسفیان اوئیل کہ یقینی داسی وی نو مونہ پہ نقصان کنبی یو . واورنی ستاسو پہ مقتولانو کنبی بہ د بعضو پوزی او غورونہ پریکری وی . اوداسی خلق بہ تاسو اووینی ، دا خمونہ سردارانو رانی نہ وہ لیکن مونہ تہ دا بد ہم نہ معلومیری (۱) دا حدیث غریب دہی او دا قصہ ہم عجیبہ دہ . دا د ابن عباس ؓ مرسلات دی . ہغوی پہ دہی جنگ کنبی شریک نہ وو . مستدرک حاکم کنبی ہم داروایت موجود دہی . ابن ابی حاتم او بیہقی پہ دلائل النبوة کنبی دا مروی دہی . او صحیح احادیثو کنبی ددہی بعضی شواہد ہم موجود دی .

د ابن مسعود ؓ پہ روایت سرہ دا حد د جنگ واقعہ: - مسند احمد کنبی عبد اللہ بن مسعود ؓ فرمائی چہ د احد پہ ورخ بنخہی مسلمانانو پسہی وی او ہغوی بہ د زخمیانو مرہم پتی کولی . ماتہ پورہ یقین وو چہ نن پہ مونہ کنبی ہیخوک طالب د دنیا نہ وو بلکہ پہ ہغہ وخت کنبی کہ ماتہ پہ دہی خبرہ قسم راکری شوی وونو ما بہ قسم کری وو . لیکن قران پاک کنبی دا آیت نازل شو چہ ﴿مَنْ يُرِيدِ الدُّنْيَا﴾ یعنی تاسو کنبی بعضی د دنیا طالبان دی . ہرکلہ چہ صحابہ کرام ؓ د رسول اللہ ﷺ خلاف شو او د ہغوی نہ

(۱) حاکم : ۲۹۶/۲ ، حاکم دا صحیح گرزولی دہی او ذہبی ددوی موافقت کری دہی ددہی حدیث پاک اکثر حصہ شواہد دپارہ اوگورنی صحیح بخاری ، کتاب الجہاد باب ما یکرہ من التنازع : ۳۰۳۹ .

د رسول اللہ ﷺ نافرمانی اوشوہ. نو د دوی قدمونہ پست شو. رسول اللہ ﷺ سرہ صرف اووہ انصار او دود مهاجرین باقی پاتہی شو. هر کله چه مشرکان د رسول اللہ ﷺ نہ گیر چا پیرشول نو رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چه اللہ ﷻ دے پہ ہغہ سری رحم او کړی چه شوک دا خلق لری کړی. نویو انصاری پاسیدو او د دے لونی دلی سرہ ئی یواخی جنگ شروع کړو او شهید شو. بیا کفارو حملہ او کړه. رسول اللہ ﷺ بیا ہم دغه او فرمائیل. بیا یو انصاری تیار شو او شجاعت سرہ ئی جنگ او کړو چه هغوی ئی مخکینی راتلو ته پری نښودل. او دے ہم شهید شو. تردے چه دا اووہ وارہ صحابہ کرام ﷺ شهیدان شو. اللہ ﷻ دے د دوی نہ راضی شی. رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چه افسوس مونږ خپلو ملگرو سرہ د انصاف معاملہ اونکرہ. اوس ابوسفیان پہ چغو او وئیل چه (اعل هبل) دوی او فرمائیل چه (الله اعلى واجل) ابوسفیان او وئیل چه (لنا العزى ولاعزى لکم) خمونږ عزى بت دے ستاسو هېخ عزى نشته دے. رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چه او وائی چه (الله مولانا والکافرين لامولى لهم) اللہ ﷻ خمونږ مولا دے. اود کافرو هېخوک مولا نشته دے. ابوسفیان او وئیل چه نن ورخ د بدر د بدلی ورخ ده. خه ورخ خمونږ خه ورخ ستاسو. دا خولاس په لاس سودا ده. د یو بدله کنبی یو ده. رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چه بالکل نہ خمونږ شهیدان ژوندی دی. او رزق ورته ملاویږی. او ستاسو مقتولان خو جهنم ته لارل. بیا ابوسفیان او وئیل چه ستاسو مقتولاتو کنبی به تاسو گورنی چه د بعضو پوزی او غوږونه پریکړی شوی دی. لیکن ما نه د دے حکم کړی وو نه مې د دے نه منع کړی ده. او زه په دے باندې خفه هم نه یو. او خوشحاله پری هم نه یم. د حمزه ﷺ شهادت :- چه وې کتل نو معلومه شوه چه د حمزه ﷺ خیتہ ئی شلولې وه او هندہ د هغه خیکر باندې چکونه لگولی وو. خودا ئی تیره کړی نه وه. رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چه ناممکن وو چه د حمزه ﷺ د غوښې یو تکره هم د هندې خیتې ته ورغلی وه. اللہ ﷻ د حمزه ﷺ د بدن حصه جهنم کنبی اچول نه غوښتل. نو د حمزه ﷺ جنازه ئی خپلې مخې ته کیخوده او په دوی ئی د جنازې مونځ او کړو. بیا دیو انصاری جنازه راوړې شوه. او هغه د حمزه ﷺ سره کیخودې شوه. او نبی کریم ﷺ بیا د هغه د جنازې مونځ ادا کړو. خود حمزه ﷺ جنازه هم هلته وه. دا شان او یا کسان راوړې شو او د حمزه ﷺ او یا خل جنازه ادا کړی شوه. (مسند). (۱)

د ابوسفیان اعلان :- صحیح بخاری شریف کنبی دبراء ﷺ نه مروی دی چه د احد په ورخ دے مشرکانو سره خمونږ جنگ اوشو، رسول اللہ ﷺ د تیراندازو یو جماعت بیل یو خانی کنبی کینولو. او د دے سرداری ئی عبداللہ بن جبیر ﷺ ته اوسپارله او وې فرمائیل که چرې تاسو او کتل چه مونږ په هغوی غالب شو نو تاسو د دے خانی نه مه خوزنی او که هغوی غالب شو نو بیا هم تاسو د دے خانی نه مه خوزنی. د جنگ شروع کیدو سره د مشرکانو قدمونه پست شو تر دے چه ښخو هم تهبندنه اوچت کړل او غرونو ته لارې. اوس د تیراندازو جمات غنیمت غنیمت وینا سره لاندې راغلل. اگر چه ددوی امیر دوی ډیر منع کړل. خو هیچا د دوی اونه منل. نو اوس مشرکانو په مسلمانانو د شانہ حملہ او کړه او او یا صحابہ کرام ﷺ شهیدان شو. ابوسفیان په یو غونډی باندې اوخوتو. دوی او وئیل چه محمد ﷺ ژوندې دے؟ آیا ابوبکر صدیق ﷺ ژوندې دے؟ آیا عمر فاروق ﷺ ژوندې دے؟ خود رسول اللہ ﷺ فرمان سره صحابہ کرام ﷺ خاموش پاتې شو. نو ابوسفیان خوشالی نه په توپونوشو او وې وئیل چه دا ټول خمونږ د توری دلاندې دی، که چرې ژوندی وې نو ضرور به ئی مونږ ته جواب را کړی وې. دے کنبی عمر فاروق ﷺ صبر نه شو او وې فرمائیل چه انې د اللہ ﷻ دېمنه ته دروغژن ئی او الحمد لله مونږ موجود یو. او اللہ ﷻ ستا تباہنی او بربادنی دپاره باقی ساتلی یو. بیا هغه خبرې اوشوې چه کومې پورته بیان شوې (۱)

(۱) احمد: ۱/۴۶۳-

(۲) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب مات یکره من التزاع: ۳۰۳۹، ابوداؤد: ۲۶۶۲-

د حذیفہ رضی اللہ عنہ د پلار شہادت: صحیح بخاری کنبی عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی چه جنگ احد کنبی مشرکانو ته هزیمت اوشو او ابلیس آواز اولگولو چه انی د الله ﷻ بندگانو تاسو روستو او گورئی - روستی جماعتونه په مخکنبویاندي جماعتونو غالب شو. حذیفہ رضی اللہ عنہ او کتل چه دمسلمانانو توری ددوی په پلار یمان باندي ورپری دیرئی او وئیل چه انی د الله ﷻ بندگانو دا خما پلار دی دا خما پلار یمان رضی اللہ عنہ دی مگر د دوی چا اوریدل هغه خو شهید شو لیکن حذیفہ رضی اللہ عنہ هېخ اونه وئیل بلکه وی فرمائیل چه الله ﷻ دی تاسو معاف کری. لیکن د حذیفہ رضی اللہ عنہ دا بنیگره تر آخره پوری دوی سره وه. (۱)

د بعضو مسلمانانو په وجه فتح په شکست کنبی بدیلدل - سیرت ابن اسحاق کنبی دی چه زبیر بن عوام رضی اللہ عنہ فرمائی چه مایه خپله او کتل چه مشرکان د مسلمانانو رومی حملې سره په تینبته شو تر دی چه د دوی بنخې هنده وغیره ته بندونه اوچت کرل او په تینبته شوی. خودی نه پس چه کله تیراندازو مرکز پرینودو او کافرو پری د شا نه حمله او کړه او بل طرفته چا دا او وئیل چه محمد ﷺ شهید شو نو بیا حمله برعکس شوه گنی مونر به د مشرکانو علم بردارو ته رسیدلی وی او بیرغ به د هغوی دلاس نه پرپوتی وی. خو عمره بنت علقمه حارثه بنخې هغه او نیوله. او د قریشو مجمع دلته جمع شوه. (۲)

دانس بن نصر رضی اللہ عنہ شجاعت: د انس بن مالک رضی اللہ عنہ تره انس بن نصر رضی اللہ عنہ دی کتلو سره عمر فاروق رضی اللہ عنہ او طلحه وغیره ته ورغلل. او وی فرمائیل چه تاسو ولې همتونه اوبائیلل. هغوی جواب کنبی او وئیل چه محمد ﷺ شهید شو. انس رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه بیا تاسو څه کوئی؟ دی وینا سره دی د مشرکانو کنبی وراخل شو تر دی چه الله ﷻ سره ملاؤ شو. (۳)

دانس بن نصر رضی اللہ عنہ شهادت: دی د بدر په ورځ جهاد کنبی نه وو شامل شوی. نو وعده ئی کړی وه چه بیا که څه موقع راغله نو خپله ځوانمردی به بنایم. دی جنگ احد راغلو. هرکله چه مسلمانانو کنبی شور شو نو دوی او وئیل چه یا الله څه د مسلمانانو د دی کار نه معذوریم او د مشرکانو دکار نه برییم. بیا ئی خپله توره واخستله او مخکنبی شو. لار کنبی ورسره سعد بن معاذ رضی اللہ عنہ ملاوشو او وی وئیل چه چرته روان ئی؟ وی فرمائیل چه ماته خود احد دغرته دجنت خوشبو راخی. نو مشرکانو کنبی وراخل شو او بڼه په بهادرئی سره او جنگیدو تر دی چه شهادت ئی نصیب شو. د اتیاؤ نه زیات زخمونه د تورو د دوی په بدن مبارک باندي وو، د دوی پیژندگلی نه کیدله. د گوتوبندونو سره د دوی پیژندگلو اوشوه. (۴)

دحضرت عثمان رضی اللہ عنہ مقام او مرتبه: صحیح بخاری شریف کنبی دی چه یو حاجی بیت الله شریف کنبی یو مجلس او کتلو او تپوس ئی او کړو چه دا څوک دی؟ خلقو او وئیل چه دا قریشی دی. تپوس ئی او کړو چه د دوی شیخ څوک دی؟ جواب ملاؤ شو چه عبدالله ابن عمر رضی اللہ عنہ دی. نو هغه راغلو او وی وئیل چه څه تپوس کول غواړم. عبدالله رضی اللہ عنہ ورته او فرمائیل چه او کړه تپوس. ده او وئیل چه ستا دی په بیت الله قسم وی رښتیا او وایه چه آیاعثمان بن عفان رضی اللہ عنہ د احد په ورځ تبتیدلی وو؟ دوی جواب کنبی او وئیل چه او هغه او وئیل چه د بدر په ورځ هم دوی غیر حاضر وو. دوی ورته جواب ورکړو چه او؟ وی وئیل چه تاسو ته معلومه ده چه هغه بیعت رضوان کنبی هم نه وو. وی فرمائیل چه دا هم صحیح دی. هغه خوشحاله شو او تکبیر ئی او وئیلو. عبدالله رضی اللہ عنہ ورته او وئیل چه راشه چه څه تاته پوره واقعات او وایم. د احد په تینبته خو الله ﷻ معافی کړی ده. د بدر په ورځ د غیر حاضرئی وجه دا وه چه د دوی په کور کنبی د رسول الله ﷺ لور بی بی وه هغه سخته بیمار وه. رسول الله ﷺ ورته او فرمائیل چه ته مه راځه مدینه کنبی اوسه. تاته به الله ﷻ دی جنگ کنبی د شرکت اجر درکوی. او غینمت کنبی هم ستا حصه

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب (اذ همت طانفتان منکم...) : (۴۰۶۵) -

(۲) الطبرانی : ۸۰۰۸، دلائل النبوة للبيهقي : ۲۲۷/۳، السيرة لابن هشام : ۲۱/۳، وسنده حسن -

(۳) الطبری : ۴۹۴۵، ابن هشام : ۱۸۸/۳ -

(۴) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة احد : ۴۰۴۸، صحیح مسلم : ۱۹۰۳ -

دہ د بیعت رضوان واقعہ دا دہ چہ ہغوی رسول اللہ ﷺ مکہ والو تہ لیرلی وو د پیغام دپارہ ددی و جہی چہ کوم عزت دوی تہ مکہ کینہی حاصل وو ہغہ بل چاتہ نہ وو حاصل دوی چہ کلہ تشریف یورو نو دا بیعت اخستی شوہی وو۔ رسول اللہ ﷺ خپل لاس مبارک پاس کړو او وې فرمانیل چہ دا د عثمان ﷺ لاس دہی، بیا نہی خپل بل لاس پہ دہی کیخودلو۔ بیا نہی دہی سپری تہ اوونیل چہ اوس لار شه او دہی ہم خان سرہ بوخہ (۱)۔

قوله تعالى: اذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوَنَ عَلٰى اَحَدٍ

د رسول اللہ ﷺ مسلمانان رابلل۔ بیا فرمانی چہ (اذ تصعدون) الخ۔ یعنی تاسو د خپل دہمنن نہ تہنستیدنی او غرتہ ختی۔ اود ویری او خوف پہ وجہ مو بل طرفتہ توجه نہ وہ۔ رسول اللہ ﷺ ہم تاسو هلته پرینبودو۔ او رسول اللہ ﷺ تاسو تہ آوازونہ کول او تاسو نہی پوهولی چہ مہ تہنستی راوایس شی۔ سدی ﷺ فرمانی چہ د مشرکانو دہی اچانک او زوردارې حملې سرہ د مسلمانانو حوصلې کمزورې شوې۔ خہ مدہنی طرفتہ واپس شو او خہ غرونو تہ اوختل۔ د اللہ رسول ﷺ ورتہ آوازونہ کول او ورتہ نہی ونیل چہ انہی د اللہ تعالیٰ بندگانو خما طرفتہ راشی، خما طرفتہ راشی۔ د دہی واقعې بیان پہ دہی آیت کینہی دہی عبداللہ بن زبیری شاعر دا واقعہ پہ نظم کینہی ہم بیان کړې دہ۔ نبی کریم ﷺ ہغہ وخت کینہی صرف دولسو کسانو سرہ پاتې وو۔ د مسند احمد یو اور د حدیث کینہی د دہی ټولو واقعاتو ذکر دہی (۱)۔

د طلحہ ﷺ شجاعت۔ دلائل النبوة کینہی دہی چہ کلہ شکست ملاؤ شو نو بیا رسول اللہ ﷺ پہ ہغہ وخت کینہی صرف یولسو کسانو سرہ پاتې وو۔ چہ پہ ہغوی کینہی یو طلحہ بن عبید اللہ وو۔ دوی غرتہ ختل خو مشرکانو نہ پری ننبودو۔ نو رسول اللہ ﷺ خپلو ملگر تہ آوازونہ او کړل چہ خوک شتہ دہی چہ د دوی مقابلہ او کړی۔ طلحہ ﷺ د رسول اللہ ﷺ پہ آواز لیک اوونیلو او تیار شو خو رسول اللہ ﷺ ورتہ او فرمانیل چہ لہ صبر او کړہ یوبل انصاری تیار شو او ہغوی سرہ جنگیدو، تر دہی چہ شہید شو۔ دغہ شان یویو شہیدان شول۔ اوس صرف طلحہ ﷺ پاتې شو۔ دا صحابی ﷺ ہر خل تیار شو خو رسول اللہ ﷺ دہی منع کړو، آخر دوی مقابلې تہ راغلو او دا شان بہادرئی سرہ نہی جنگ او کړو چہ د ہغہ ټولو جنگ یو طرفتہ او ددوی جنگ بل طرفتہ۔ دہی جنگ کینہی د دوی کوتہ کتې شوه۔ نو د دوی ژبې نہ فریاد اوختلو۔ رسول اللہ ﷺ ورتہ او فرمانیل کہ تاسو بسم اللہ ونیلې وې یا مو د اللہ نوم اخستی وې نو تہ بہ فرہنتو اوچت کړې وې او آسمان طرفتہ بہ نہی بوتلې وې او خلقو بہ درتہ کتل۔ دہی وخت کینہی رسول اللہ ﷺ خپلو صحابہ کرام ﷺ تہ رسیدلې وو (۱)۔

صحیح بخاری شریف کینہی دہی چہ قیس بن ابی حازم ﷺ فرمانی چہ "ما اوکتل چہ د طلحہ ﷺ ہغہ لاس چہ د ہغې نہ دوی دال سپر جوړ کړې وو شل شو۔ (۱)۔

د نبی کریم ﷺ محافظینې فرشتی۔ سعد بن ابی وقاص ﷺ فرمانی چہ خما ترکش نہ رسول اللہ ﷺ ټول غشی خوارہ کړہ او وې فرمانیل چہ خما مور پلار دہی پہ تا قربان وی مشرکان اوولہ (۲)۔ نو نبی کریم ﷺ بہ غشی اوچتول او ما بہ ویشتل پہ دہی مشرکانو پہ ہغہ ورخ ما دوه کسان اوکتل چہ د رسول اللہ ﷺ بنی اوگس طرفتہ وو او ہغوی ډیر سخت جنگ کولو۔ ما د دہی نہ مخکینہی لیدلې وو او نہ د دہی نہ روستودا دوارہ جبرائیل ﷺ و میکائیل ﷺ وو۔ (۱)۔

(۱) صحیح بخاری کتاب فضائل اصحاب النبی ﷺ باب فضائل عثمان: (۳۶۹۹)۔

(۲) احمد: ۴/۲۹۳، صحیح بخاری: ۴۰۴۳، مختصر۔

(۳) نسائی کتاب الجہاد باب ما یقول من یطعنه العذر: ۳۱۵۱ وهو حسن۔

(۴) صحیح بخاری کتاب المغازی باب (اذ ہمت طانفتان....): (۴۰۶۳)۔

(۵) صحیح بخاری حوالہ سابق: (۴۰۵۵)۔

(۶) صحیح بخاری حوالہ سابق: ۴۰۵۴، صحیح مسلم کتاب فضائل اکرامہ صلی اللہ علیہ وسلم یقتال الملائکة معہ ﷺ: (۲۳۰۶)۔

پہ رسول اللہ ﷺ باندی خان قربانوںکی۔ او یو روایت کنبی دی چه خوک رسول اللہ ﷺ سره د سخت جنگ پہ وخت کنبی وو۔ هغوی یویو شهید شو، هغوی ته به رسول اللہ ﷺ فرمائیل چه خوک شته دی چه دوی منع کری او جنت ته لاری شی، او جنت کنبی خما ملگری وی (۱)۔

دابی بن خلف د نبی کریم ﷺ د لاسه قتل کیدل۔ ابی بن خلف مکہ کنبی قسم کری وو چه خه به رسول اللہ ﷺ قتلوم۔ هرکله چه رسول اللہ ﷺ ته د دی علم اوشو نو رسول اللہ ﷺ اوفرمائیل چه هغه خو نه بلکه خه به هغه قتل کوم۔ د احد په ورخ دی د سر نه پنبو پوری په زره کنبی پتا وو۔ رسول اللہ ﷺ طرفته راغلو او دانی و نیل که محمد ﷺ بچ شو نو خه به هلاک شم۔ بل طرفنه مصعب بن عمیر ؓ دی خبیث طرفته وړاندی شو خو هغوی شهید شو۔ نو بیا رسول اللہ ﷺ هغه طرفته وړاندی شو او د هغه ټول جسم زره کنبی پتا وو، صرف لبر شان تندې ئی بنکاریدو، رسول اللہ ﷺ په نیزه په تندې او وهلو او دی د آس نه راپریوتو۔ اگر چه د دی زخم نه وینه راونه وتله لیکن د ده دا حالت وو چه چغې ئی وهلی۔ خلقو دی اوچت کرو او لنبکر ته ئی بوتلو او تسلی ئی ورکوله چه هیخ داسې زخم نشته دی، دومره ولی فریاد کوی۔ آخر د دوی د پیغورونونه مجبور شو۔ وی و نیل چه ما اوریدلی دی چه نبی علیه السلام فرمائیلی دی خه به ابی بن خلف قتل کوم۔ دا ربتیا دی خه هیخکله نشم بچ کیدی۔ دی پسی مه خئی چه خه لبر شان زخمی شوې یم۔ په الله می دی قسم وی چه د هغه په قبضه کنبی خما ساه ده که د اهل حجاز والوپه لاسونو داسې زخم لگیدلی وی نو هغوی به هم هلاک شوی وو۔ نو داسې فریاد فریاد کنبی هلاک شو او جهنم ته اورسیدو۔ (۱)

هم دا واقعه په بل روایت:- مغازی بن محمد بن اسحاق کنبی دی چه هرکله دا سرې رسول اللہ ﷺ ته مخامخ شونو صحابه کرام ؓ خواهش اوکړو چه هغه سره جنگ اوکړی۔ خو رسول اللہ ﷺ هغوی منع کړل او رسول اللہ ﷺ اوفرمائیل چه دی راپریوئنی۔ کله چه نزدی شو نو رسول اللہ ﷺ د حارث بن صه نه نیزه واخستله او په هغه ئی حمله اوکړه۔ هرکله چه ئی د رسول اللہ ﷺ لاس کنبی نیزه اولیده نو په رییدو شو۔ مونږ په هغه وخت کنبی اووئیل چه د ده خیر نشته۔ رسول اللہ ﷺ د هغه په مرئی وار اوکړو او هغه د آس نه پرمخ راپریوتلو۔

د ابن بن خلف د مرداریدو ځانی:- د ابن عمر ؓ بیان دی چه بطن رابغ کنبی دی کافر ته مرگ راغلو۔ یو شپه خه دی ځانی باندی تیریدم نو ما یو ځانی کنبی اور اوکتلو چه شغلې ختلې او اومې کتل چه یوسرې په زنجیرونو کنبی تړلې شوې اور ته ئی راکاری۔ او هغه تنده تنده کوی۔ او بل سرې وائی چه ده ته اوبه ورکړنی دی پیغمبر ﷺ وهلی دی۔ دا ابی بن حلف دی۔

دالله دغضب دوه مستحق کسان:- بخاری او مسلم کنبی روایت دی چه رسول اللہ ﷺ خپل هغه مخامخ غابونو طرفته اشاره اوکړه او وی فرمائیل چه په هغه خلقو دی دالله ﷻ سخت عذاب دی چې خپل نبی سره ئی دا شان سلوک اوکړل۔ او په هغوی دی هم دالله تعالی غضب وی چه خوک چې د الله د رسول ﷺ د لاس نه قتل شی (۲)۔

د رسول اللہ ﷺ غابونو چا شهیدان کری وو؟- او یو روایت کنبی دا الفاظ هم دی چه کومو خلقو د رسول اللہ ﷺ مخ مبارک زخمی کری وو (۱) عتبه بن ابی وقاص رسول اللہ ﷺ زخمی کری وو، او دمخامخ څلورواړه غابونو مبارک ئی شهیدان کری وو۔ په مخ مبارک ئی زخمونه راغلی وو او په شونتو مبارکو ئی هم۔

(۱) صحیح مسلم کتاب الجهاد: باب غزوة احد: (۱۷۸۹)۔

(۲) دلائل النبوة للبيهقي: (۲۵۸/۳)۔

(۳) صحیح بخاری کتاب المغازی باب ما اصاب النبی ﷺ من الجراح.....: (۴۰۷۳)۔ صحیح مسلم: (۱۷۹۳)۔

(۴) صحیح بخاری: (۴۰۷۴)۔

دسعدين ابى وقاص رضي الله عنه خواہش: سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه فرمائی کہ سومرہ ماتہ د دې سپرې د قتل کولو حرص وو دومرہ د بل چا د قتل کولو نه وو. دا سپرې ډیر زیات بد اخلاقه وو. او ټول قوم د ده دښمنان وو. او د ده بدنی کښې د رسول الله صلى الله عليه وسلم دا فرمان کافی دې چه څوک نبی زخمی کړی نو په هغه د الله صلى الله عليه وسلم غضب وی. (۱)

د رسول الله صلى الله عليه وسلم خیرې: عبدالرزاق کښې دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د ده دپاره بددعا کړې وه چه انې الله صلى الله عليه وسلم دې کال کښې دې هلاک کړې او د ده مرگ دې په کفر کښې وی. نو هم دغه شان اوشو اودا بدبخت کافر شو او جهنم ته اورسیدو. (۲)

رسول الله صلى الله عليه وسلم د الله په حفاظت کښې: د یو مهاجر بیان دې چه د څلورو وارو طرفونو نه غشی راوړیدل. خو د الله صلى الله عليه وسلم قدرت سره به دا ټول بې خایه تلل. ابی بن خلف په هغه ورځ قسم کړې وو چه ماتہ نن محمد صلى الله عليه وسلم اوبنائې. نن به ئې څه قتلوم. که هغوی بچ شو نو بیا څما خیر نشته. اوس هغه رسول الله صلى الله عليه وسلم طرفته روان شو او بالکل رسول الله صلى الله عليه وسلم ته نزدې شو او هغه وخت کښې رسول الله صلى الله عليه وسلم سره هیڅوک نه وو. لیکن الله صلى الله عليه وسلم د ده په سترگو پرده واچوله او ده ته رسول الله صلى الله عليه وسلم نه ښکاریدو. هرکله چه هغه واپس شو نو صفوان ده ته پیغور اوکړو. ده اوونیل په الله قسم ما دې نه وو لیدلې والله هغه د الله په حفاظت کښې دې مونږ ته په لاس نه راځی. واورئې مونږ څلورو کسانو د هغه دقتل کولو اراده کړې وه اوخپلو کښې مو وعده کړې وه. مونږ ډیر اوغوښتل خو کامیابی نشو. (۳)

د امام واقدی رائي: واقدی وائی چه ثابت شوې خبره دا ده چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم تندي زخمی کولو والا ابن قمره وو اودرسول الله صلى الله عليه وسلم شونډو مبارکو اوغابونو مبارکو ته تکلیف رسولو والا عتبه بن ابی وقاص وو. دابوطلحه رضي الله عنه بهادری: ام المومنین عائشه صدیقه رضي الله عنها بیان فرمائی چه کله به څما پلار ابوبکر صدیق رضي الله عنه د احد ذکرکولو. نو ښکاره به به ئې بیانول چه د هغې ورځې ټول فضیلت طلحه رضي الله عنه دپاره دې، هرکله چه څه واپس شوم نو اومې کتل چه یو سپرې د رسول الله صلى الله عليه وسلم حمایت کښې داسې جنگ کوی نو ما اوونیل چه الله صلى الله عليه وسلم دې اوکړې دا ابوطلحه وی. چه نزدې شوم او اومې کتل نو هغه ابوطلحه وو، ما اوونیل چه ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ﴾ چه څما د قوم یو سپرې دې. څما اود مشرکانو په مینځ کښې یو سپرې دې چه د مشرکانو مینځ کښې ولاړ وو. او د دوی ډیروزیاتو حملو مشرکان پست کړې وو. چه غورسره مې اوکتل نو هغه ابوعبیده بن جراح رضي الله عنه وو. او بیا چه کله ما په غور رسول الله صلى الله عليه وسلم ته اوکتل نو د رسول الله صلى الله عليه وسلم غابونه مبارک شهیدان شوی وو. او مخ مبارک ئې زخمی وو. او په تندي مبارک ئې د زریچ دوه کړنې ننوتې وې. څه رسول الله صلى الله عليه وسلم طرفته ورتلم خو رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمائیل چه د ابوطلحه رضي الله عنه خبر واخله.

د ابوعبیده رضي الله عنه دښې رضي الله عنه سره عشق: ما غوښتل چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د تندي مبارک نه هغه دواړه کړنې راوباسم خو ابوعبیده رضي الله عنه ماتہ قسم راکړو اوخپله نزدې راغلو او دا ئې محسوس کړل چه په لاسونو ئې راوباسی نور رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ډیر تکلیف وی نو غابونو سره ئې یو کړنې اونیوله او راویوستله. خودې کښې د هغوی غابن هم مات شو. ما غوښتل چه دویمه هم څه راوباسم. خو ابوعبیده رضي الله عنه بیا قسم راکړو څه روستوشوم. بیا هغوی دویمه کړنې هم راویوستله. دې ځل هم د هغه غابونه مات شو. مونږ د هغه خبر واخستو.

د رسول الله صلى الله عليه وسلم د زخم وینه څکل: د رسول الله صلى الله عليه وسلم د زخم وینه ابوسعید خدری رضي الله عنه او څکله چه وینه کمه شی، بیا دوی ته اوونیلې شو چه خوله کښې اوبه واچوه. لیکن هغوی اوونیل چه په الله قسم څه به

(۱) دلایل النبوة للبيهقي : ۲۶۵/۳-

(۲) مصنف عبدالرزاق : ۹۶۴۹، دلایل النبوة للبيهقي : ۲۶۵/۳-

(۳) اخرجه الواقدي في مغازيه : ۲۳۸/۱-

خولہ کنبی اویہ وانجوم. بیا میدان جنگ ته لازو رسول الله ﷺ او فرمائیل که خوک جنتی سړې کتل غواری نو ده ته دې اوگوری ، نو هم دې میدان کنبی دوی شهید شو. (۱)
د نبی کریم ﷺ په زخم ایره پورې کول. صحیح بخاری شریف کنبی دی چه د رسول الله ﷺ مخ مبارکی ، مخامخ غابونه، او سر مات شو فاطمی رضی الله عنها به د رسول الله ﷺ وینه وینخله او علی رضی الله عنه به د هال کنبی اویہ راوړې او د رسول الله ﷺ په زخم به نې اچولې. هر کله چې دوی ته معلومه شوه. چه وینه نه اودریږی نو فاطمی رضی الله عنها بورنی اوسیزله. اودهغې ایره نې در رسول الله ﷺ په زخم مبارک کیخوده. اودې سره وینه بنده شوه. (۲)

د غمونو نه څه مراد دې؟ بیا فرمائی چه تاسوته غم دپاسه غم اورسیدو. د بغم په معنی د علی ده لکه ﴿فِي جُدُوْعِ الْاَنْخُلِ﴾ کنبی ، فی ، په معنی د (علی) ده. ① یو غم خوشکست او دا مشهوریدل چه الله دې نه کړې رسول الله ﷺ باندې تکلیف دې. دویم غم د مشرکانو غالب راتلل او رسول الله ﷺ به فرمائیل چه د دوی سره دا بلندی لائق نه وه. ② دغه شان دا هم دی چه یو غم خود غنیمت دلاس نه تلل او دویم د هزیمت کیدو. (۳)

عبدالرحمان فرمائی چه داشان یو غم د خپلو رونرو او دویم غم د نبی ﷺ ددې منحوس خبر. بیا فرمائی چه کوم غنیمت او فتح ستاسونه فوت شوه او زخمونه او شهادت ملاؤ شو په هغې باندې غم الله ﷺ سبحانه وتعالی چه ډیر بلندی او جلال والا دې ، هغه ستاسو اعمالونه خبر دار دې.

ثُمَّ انزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمْنًا نُّعَاسًا يَغْشَى	بیانی نازل کړ وایه تاسو باندې اوستو ا دغه غم نه اطمینان (بې غمی) ا پر کالی دخوب ا چه راغله ا
طَآئِفَةً مِّنْكُمْ وَطَآئِفَةٌ اَنفُسُهُمْ	ا بیا ئی ددې لونی غم نه پس ستاسو په زرونو کنبی اطمینان پیدا کړ و ا چې یو ډلی ته خوب ورغلی وو ا
اوبله ډله پاتې شوه ..... نو هغوی سره د خپل خان غم وو	
يُظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا	چه گمانونه نې کول ا په الله باندې ا ناحقه ا گمان د جاهلیت ا هغوی وائی اوس ا چه ایاشته مونږ لره چه په الله پاک باندې نې په ناحقه جاهلانه گمان کولو ا ..... دغه خلق اوس وائی چې
مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ	د (دچلولو) ددې کار نه ا څه حصه ا ورته او وایه ا بیشکه اختیار ددې کار ټول الله تعالی لره دې ا چې په دې کار کنبی زمونږ څه اختیار وو ا ته ورته او وایه چې ټول کارونه د الله پاک په اختیار کنبی دی
يَحْفَوْنَ فِيْ اَنْفُسِهِمْ مَّا لَا يُبْدُوْنَ لَكَ يَقُولُوْنَ لَوْ كَانَ	پتوی داخلق ا په نفسونو خپلو کنبی ا هغه چه ا نه نې ظاهر وی ا تاته ا دوی وائی ا که چرې وې ا اصل کنبی دوی خپلو زرونو کنبی داسې خبرې پتې کړی دی ا چې هغه ستاسو په مخکنی نه بنکاره کوی ا دوی خپل میخ

(۱) مستند الظبالی : ۳/۱ ، ج ۱/۶۷ -

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب ما اصاب النبی ﷺ من الجراح يوم احد : ۴۰۷۵ ، صحیح مسلم : ۱۷۹۰ ، ابن ماجه : ۲۴۶۴ -

(۳) تفسیر ابن جریر : ۴/۱۶۷ -

لَنَا	مِنَ الْأَمْرِ	شَيْءٌ	مَا قَاتِلَنَا	هَهُنَا
مونڙ لره اددې کار (دمشرئي) نه څه اختيار نه به وو وژلي شوي مونږا دلته په (احد کښي) کښي وائي که چرې څه لږ ډير اختيار ز مونږ په لاس کښي وي نو مونږ به دلته نه وو قتل شوي				
قُلْ	لَوْ كُنْتُمْ	فِي بَيْوتِكُمْ	لَبَرَزَ	الَّذِينَ كُتِبَ
ورته او وایه که وي تاسو ایه کورونو خپلو کښي خامخا به راوتلي وي هغه کسان چه ليکلي شوي وو ورته او وایه که چرې تاسو په خپلو کورونو کښي هم ناست وي نو د چا په قسمت کښي				
عَلَيْهِمْ	الْقَتْلُ	إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ	وَلِيَبْتَلِيَ	اللَّهُ
ایه هغوی باندي اوژل (مرگ) طرف دخايونو دمرگ خپل ته او (د کار اوشو) دپاره ددې چه آزمائي الله چې مرگ ليکلي شوي وو نو هغوی به دخپل دمرگ خايونو ته راوتی وو او دامعامله ځکه اوشوه چې الله				
مَا	فِي صُدُورِكُمْ	وَلِيُمَحِّصَ	مَا	فِي قُلُوبِكُمْ
هغه څه چه په سينو ستاسو کښي دي او دپاره ددې چه جدا کړي هغه خيري چه په زړونو ستاسو کښي دي ستاسو دسينو پټ رازونه آزمائي ..... اوستاسو زړونو نه دروغونه صفا کړي				
وَاللَّهُ	عَلِيمٌ	بِذَاتِ الصُّدُورِ	إِنَّ الَّذِينَ	تَوَلَّوْا
او الله تعالی بنه پوهه دي په حال د سينو ابيشکه هغه کسان چه واپس او گرزيدل استاسونه او الله پاک ته د زړونو حال بنه معلوم دي ..... په تاسو کښي چې څوک د				
يَوْمَ	التَّقَىٰ	الْجَمْعِ	إِنَّمَا	اسْتَزَلَّهُمْ
په هغه ورځ چه مخامخ شوي دواړه ډلي ابيشکه (دهغې وجه داوه) چه خويولي شي وو هغوی لره د جنگ په ورځ تختيدلي وو ..... نو هغوی په اصل د خپلو ځينو عملونو په وجه				
الشَّيْطٰنُ	يَبْعُثُ مَا	كَسَبُوا	وَلَقَدْ	عَفَا اللَّهُ
شيطان ایه سبب دخينو هغه گناهونو چه کړي وو هغوی او معاف کړل الله تعالی هغوی ابيشکه الله شيطان دهوکه کړي وو ..... او الله پاک هغوی معاف کړل ..... او ابيشکه الله پاک				
عَفْوَرٌ	حَلِيمٌ			
ابښونکي دي صبرناک دي				
ابښونکي صبرناک دي				

قوله تعالى: ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَآئِفَةً مِّنْكُمْ

د پرکالي تفسير :- الله ﷻ په خپلو بندگانو چه احسان کړې وو دغم او مصيبت په وخت کښي دهغې بيان فرمائي چه هغه پاک ذات په دوی باندي پرکالي راوسته، وسله شي لاس کښي وه، دشمن شي مخکښي دي، ليکن زړه کښي شي دومره تسکين دي چه سترگي شي دپرکالي نه نه غږ يږي او دا د امن نشان دي لکه سورة انفال کښي د بدر واقعه کښي دي چه ﴿إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسُ أَمْنَةً﴾ يعنی دالله ﷻ طرفنه امن د پرکالي په صورت کښي نازل شو.

د پرکالی دوه قسمونه: عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه د جنگ په وخت کښې پرکالی د الله ﷻ د طرفه ده. او په موندن کښې پرکالی راتلل د شیطان حرکت دې.

دا حد په ورځ په مؤمنانو پرکالی: ابو طلحه رضی اللہ عنہ بیان فرمائی چه د احد په ورځ ما ته دومره زیات خوب راغلو چه بار بار خما دلاس نه توره غوزار شوه. دوی فرمائی چه کله ما سرپورته کړو او اوسې کتل نو د هر سرې دا حالت وو (۱) خو یو ډله داسې وه چه د هغوی په زړونو کښې نفاق وو، دوی د شرم په وجه ویره کښې وو او د هغوی غلط خیالات او بدگمانی د حد نه تیرې شوې وې. (۲)

قوله تعالى: ﴿وَمَا يَفْقَهُوا دَأْوَهُمْ نَأْتِيهِمْ مَرْسَلًا مِنْ رَبِّهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾

د مؤمنانو د منافقاتو د زړونو حالات: نواهل ایمان، اهل یقین، اهل ثبات، اهل توکل او اهل صدق خو یقین کولو چه الله ﷻ به دخپل رسول ضرور مدد کوی. او د دوی چه څه مراد دې نو هغه به ضرور پوره کوی. خو د منافقان او بې یقینه خلقو او کمزوری ایمان والو دا حالت وو چه دوی په عذاب کښې وو او افسوسونه ئې کول. او د دوی په زړونو کښې رنگ په رنگ وسوسې او چتیدې. د هغوی پوره یقین راغلی وو. چه اوس مړه شو او اوس مړه شو. هغوی ته معلومه شوه چه رسول او مومن نه پاتې کیږي بلکه اوس د بچ کیدو هیڅ صورت نشته. فی الواقع د منافقانو دا حال وو چه لږ شان ئې هم شکست اولیندو او د ناامیدنی وریځې ئې اوکتلې. د دوی برخلاف ایماندارو د الله نه نیک او ښه گمان کولو.

په مؤمنانو پرکالی راتلل: د دوی د زړونو خیالات دا وو که څومونږ لږ شان هم وس وې نو مرگ نه به بچ شوې وې. او پټ په پټه به ئې دا وئیل. زبیر رضی اللہ عنہ بیان فرمائی چه په دومره سخت وخت کښې مونږ ته دومره زیات خوب راغلو چه څومونږ زڼې سینو سره اولگیدی.

ما په دې حالت کښې د معتب بن قشیر دا الفاظ واوریدل که څومونږ لږ هم اختیار وې نو مونږ به دلته نه قتل کیدی (۳) الله ﷻ دوی ته فرمائی چه په تقدیرونو کښې وخت نه بدلیږي اگر چه تاسو په کورونو کښې یی: خو بیا هم چه د چا مرگ دلته لیکلې شوې وو نو هغوی د کورونو نه راوتلی وو. او دلته دې میدان ته راغلی وو. او د الله ﷻ چه څه لیکلی وو هغه به پوره نازل شوې وې. دا وخت په دې وجه وو چه الله ﷻ ستاسو د زړونو رازونه او ستاسو ارادې ظاهري کړې. دې آزمایشت سره نیک او بد کښې فرق اوشو. الله ﷻ ستاسو د ارادو او زړونو نه پوره واقف دې هغه پاک ذات په دې معمولی شان واقعي سره منافقان شکاره کړل.

قوله تعالى: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُمْ فِي لَيْلٍ مُبَارَكَةٍ وَأَنَّا كُنَّا صَائِمِينَ﴾

فرمائی چه په دوی باندې دا گناه شیطان او کره. او اصل دا د دوی د عملونو نتیجه وه نه به دوی د رسول ﷺ نافرمانی کوله اونه به د دوی حوصلې کمزورې کیدی. دوی ته الله ﷻ معذوره وائی. او هغه ورته معافی او کره. او د دوی دا خطانې معاف کړه. د الله ﷻ کار تجویز کول، بخښل، معاف کول، حلم او بردباری کول او تحمل او عفو کول دی. ددې نه معلومه شوه چه د عثمان رضی اللہ عنہ وغیره خطا الله ﷻ معاف کړه.

په عثمان رضی اللہ عنہ: اعتراضونه او د هغې جوابونه: مسند احمد کښې دی چه ولید بن عقبه رضی اللہ عنہ یو ځل عبدالرحمان بن عوف رضی اللہ عنہ ته اوونیل چه تهد امیر المومنین عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ نه دومره ولې خفه ئې؟ هغوی اوونیل چه دوی ته اوواپه چه څه د احد په ورځ نه وم تختیدلې اونه دبدر په غزوه کښې غیر حاضر نه اوم

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب (ثم انزل علیکم من بعد الغم....): ۴۰۶۸، تعلیقا، خو ۴۵۲۲ کښې موصولهم موجود دی او مزید او گورنی: احمد: ۲۹/۴، ترمذی: ۳۰۰۷، وسنده صحیح السنن الکبری للنسائی: ۱۱۹۸.

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب من سورة آل عمران: ۳۰۰۸، بدون ذکر الاية: صحیح دون قوله: والطائفة الاخری:.... واخذه للحق وهو مدرج)۔

(۳) ابن ابی حاتم: ۶۲۰/۲، الطبری: ۸۰۹۳، وابن اسحاق دا سند حسن دې)۔

او نہ مہی د عمر سنت پرینودی دی . ولید ﷺ لار او عثمان ﷺ تہ نہی دا واقعہ بیان کرہ نو ہغوی د دی جواب کنبی او فرمائیل چہ قران پاک فرمانی چہ ﴿وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ﴾ یعنی د احد ورخی خطا اللہ ﷻ معاف کرے دہ . بیا چہ کومہ گناہ اللہ ﷻ معاف کرہ نو پہ ہغہ شرم ولی دے ؟ دبدر پہ ورخ خہ د رسول اللہ ﷺ دلور او خپلی بی بی پہ بیمارنی کنبی مصروف اوم تردے چہ ہغہ ہم بہ دغہ بیمارنی کنبی وفات شوہ . اوماتہ رسول اللہ ﷺ مال غنیمت کنبی پورہ پورہ حصہ راکرہ . او ظاہر دی چہ حصہ بہ ہغوی تہ ملاویدہ چہ کوم موجود وو نو حکمی لحاظ سرہ خما موجودگی ثابت شوہ . پاتی شود عمر ﷺ سنت نو د ہغہ ما کنبی طاقت نہ وو . نہ عبد الرحمان کنبی . لار شہ او ہغوی تہ دا جواب ورکرہ . (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ

انہی ہغہ کسانوا چہ ایمان مور اوڑی دی امہ کیرنی تاسو ایشان دہغہ خلقو

انہی د ایمان خاوندانو! تاسو دہغہ خلقو پہ شان خبری مہ کوی

كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ

چہ کافران شوی دی او وی و نیل رونی و خیلوتہ اکلہ چہ او وتل (پہ سفر) | پہ زمکہ کنبی |

چہ کوم کافر دی | چہ کله دہغوی خپل خپلوان پہ سفر لار شی یا چرتہ غزا تہ لار شی (او شہیدان شی)

أَوْ كَانُوا عَزَىٰ لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا

یاوو غزا کونکی اکہ وی ہغوی | زمونہ سرہ | انہ بہ مرہ شوی ووا | اونہ بہ وو وڑلی شوی |

نوہغوی تہ وانی | کہ دوی مونہ سرہ دلته پاتی شوی وی نونہ بہ مرہ شوی ووا | اونہ بہ قتل شوی وو

لِيَجْعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ فِتْنَةٍ حَسْرَةً ۗ فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ

دپارہ ددی چہ او گر خوی اللہ تعالیٰ ادغہ خبرہ | یو افسوس | اپہ زرو نو دہغوی کنبی | او اللہ |

داسی خبری اللہ پاک دہغوی پہ زرو نو کنبی دحسرت پیدا کولو پہ سبب گر خوی | او اصل کنبی اللہ پاک

يُجِي وَيُمِيتُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۱۰۰﴾

ژوندی کول کوی او مرہ کول کوی | او اللہ تعالیٰ | دہغہ کارونوا چہ تاسو نہی کونی | لیدونکی دی |

ژوندی کول او مرہ کول کوی | ..... او اللہ پاک ستاسو کارونہ وینی گوری .....

وَلَكِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ أَوْ مِتُّمْ لَمَغْفِرَةٍ

او کہ چری او وڑلی شوی تاسو اپہ لار داللہ تعالیٰ کنبی | یا | مرہ شوی | انوکوم بخشش |

او کہ تاسو داللہ پہ لار کنبی شہید کرے شوی | یا پہ خپل مرگ مرہ شی | نو مغفرت

مِّنَ اللَّهِ ۗ وَرَحْمَةٌ ۖ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَكْمَعُونَ ﴿۱۰۱﴾

چہ دی دطرفہ داللہ نہ | او کوم رحمت چہ دی | ہغہ بہتر دی | دہغہ خیزونہ | چہ دا خلق نہی جمع کوی |

او رحمت داللہ پاک طرفہ دی | اودا دہغہ تولو مالونہ بہتر دی چہ کوم دا خلق راجع کوی

وَلَكِنْ مِّمَّنْ أَوْقَاتُكُمْ لِآلِ اللَّهِ تَحْشُرُونَ ﴿۱۰۲﴾ فِيمَا رَحِمَهُ

او کہ چری | تاسو مرہ شی | یا | او وڑلی شی | انوکوم خابہ اللہ تعالیٰ تہ | اور غولہ بیرنی | انویہ سبب درحمت سرہ

او کہ تاسو مرہ شوی | یا | او وڑلی شوی | نو پہ ہر حال اللہ تہ بہ را جمع کیرنی | (اٹی پیغمبرہ) | دا مہربانی دہ

مَنْ اللَّهُ	لَنْتَ لَهُمْ	وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا	غَلِيظَ الْقَلْبِ
د طرفه د الله نه انرم شوې ته دوی ته (انې زما محبوبه ﷺ) او که چرې وې ته تند خو به اود سخت زړه والا	د الله پاک چې ته دې خلقو سره ډیر زیات نرم ئې او که چرې ته تند خواو سخت زړه وې	لَا أَنْفُسًا	مِنْ حَوْلِكَ
نو خامخا به خواره شوی وودوی ستاسو د خواته	انومعاف کړه خطا گانې ددوی	وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ	وَشَاوِرْهُمْ
اوبېسنه غواړه دپاره ددوی اومشوره کوه ددوی سره	اوپه کار ددین کښې نوکله چه	عَزَمْتَ	فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ
اوددوی دپاره دبخښې دعا کوه اوپه (اهمو) کارونو کښې دوی سره مشوره کوه نوهرکله	کله اراده اوکړه تا نوبیا بهروسه کوه اږه الله تعالی باندې بېشکه الله خوښوی	الْمُتَوَكِّلِينَ	
بهروسه کونکی خلق ږه الله تعالی باندې	په هغه بهروسه کوی		

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا

مؤمنان د فاسدو عقیدو ساتلو نه منع کول: الله ﷻ مؤمنان منع کوي چه د کافرو پستان فاسدې عقیدې نه ساتي دې کافرو گنډل چه کوم خلق په سفر او جنگ کښې مړه شوکه چرې دوی سفر یا جنگ نه کولې نو دوی به نه مړه کیدل.

قوله تعالى: لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُخَيِّمُ

د منافقانو د باطلې عقیدې تردید. بیا فرمائی چه دا باطل خیال هم د دوی حسرت او افسوس زیاتولو والا دې. اصل کښې مرگ او ژوند د الله ﷻ په لاس کښې دې، د هغه خوښې سره ژوند ملاویرې. د هغې ارادې سره ټول کارونه جاری کیږي او دا هر چه د هغه په قبضه کښې دی. د هغه پاک ذات قضا او قدرت نه روستو کیږي. د هغه لوڼې ذات د علم او نظر نه هیڅ یو څیز پټ نه دې. د ټول مخلوق د هر یو کار هغه ته علم دې.

قوله تعالى: وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ

شهادت د الله د مغفرت او رحمت سبب دې. - دویم آیت کښې فرمائی چه د الله ﷻ لار کښې قتل کیدل یا مړه کیدل د الله ﷻ د مغفرت او رحمت ذریعه ده. او دا د دنیا او مافیها نه بهتر دی. ځکه چه دا فانی ژوند دې او هغه ژوند باقی دې او ابدی دې.

قوله تعالى: وَلَئِنْ مِتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ إِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ

په صورت کښې الله تعالی ته پش کیدل. بیا ارشاد فرمائی که تاسو په هره طریقه قتل شی نو ستاسو واپسی به الله ﷻ طرفته وی. بیا به تاسو د الله سره دخپلو عملونو بدله بیا مومنی که بده وی او که ښه وی.

قوله تعالى: ﴿فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِيُنْذِرَ لِكُلِّ دَنِيٍّ

دنیٰ پہ امت باندی مہربانی :- اللہ ﷻ پہ خپل نبی ﷺ او مسلمانانو باندی احسان کوی چہ د نبی منونکو اود دوی د نافرمانی نہ خان ساتونکو دپارہ اللہ ﷻ د نبی ﷺ زړہ نرم کړې دې . که د اللہ ﷻ رحمت نہ وی تودومره نرمی او آسانی به نہ وه .

د عربین قاعده :- قتاده ؓ فرمائی چہ (ما) صلہ ده او عرب دا معرفه سره یو خانی کوی . لکه (فَمَا تَقْضِيهِمْ) الخ کنبی اونکره سره ئی هم یو خانی کوی . لکه (عَمَّا قَلِيلٍ) کنبی، دا شان دلته هم دی . یعنی د اللہ ﷻ رحمت سره نو د دوی زړونه نرم شوی دی .

د نبی کریم ﷺ صفات :- حسن بصری ؓ فرمائی چہ دا د رسول اللہ ﷺ اخلاق دی چہ په دې باندی د رسول اللہ ﷺ بعثت اوشو دا آیت هم د هغه آیت په شان دې لکه (لَقَدْ جَاءَكُمْ) یعنی تاسو ته هم ستاسو د جنس نہ یو رسول راغلو چہ په ده باندی ستاسو مشقت گران دې ستاسو باندی راورو باندی دیر حرص کونکی دې په مومنانو باندی شفقت کونکی دې اورحم کونکی دې . مسند احمد کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ د ابوامامه باهلی ؓ لاس اونبولو او وې فرمائیل چہ انی ابوامامه ! بعضی مومنان هغه دی چہ د هغوی دپارہ حُما زړہ پریشانہ شی . (۱)

د فظا معنی ﴿ فظا ﴾ نه مراد دلته سخت کلام دې . خکه چہ دې نہ پس د ﴿ غَلِيظُ الْقَلْبِ ﴾ الفاظ دی . یعنی سخت زړہ

د آیت مفہوم :- فرمان دې چہ انی نبی ﷺ ! کہ ته سخت کلامه او د سخت زړہ خاوند وی . نو دا خلق به ستاسونه منتشر شوی وو . او تاسو به ئی پرینودی وی . خو اللہ ﷻ دوی ستاسو عاشقان جوړ کړل او د دوی زړونه ستاسو لاس کنبی دی . د دې وجہ تاسو هم دوی سره محبت اونرمی کوئی .

د نبی کریم ﷺ صفتونه په اسمانی کتابونو کنبی :- عبد اللہ بن عمرو ؓ فرمائی چہ ما د رسول اللہ ﷺ صفتونه په مخکنبی کتابونو کنبی هم کتلی دی چہ رسول اللہ ﷺ سخت کلام او سخت زړہ والا او د بدنئ بدله بدئ سره ورکولو والا نہ دې بلکه معاف کولو والا دې . (۲)

مخلوق سره د نیکی حکم :- دترمذی یو حدیث مبارک کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ ما ته خلقو سره د نیکی کولو او خیرخواهی کولو دا شان حکم شوی دې لکه خنګه چہ خه د فرضو پابند یم . (۳)

قوله تعالى: ﴿وَسَأَوْزُهُمْ فِي الْأَمْرِ

د مشورې حکم :- دې آیت کنبی دا هم فرمان دې چہ ته دوی ته معافی کوہ . ددوی دپارہ استعفار کوہ . او کارونو کنبی دوی سره مشوره کوہ .

د نبی کریم ﷺ صحابہ گرامو سره مشورې :- ددې وجہ د رسول اللہ ﷺ عادات مبارک وو چہ د خلقو د خوشحالی دپارہ به ئی هغوی سره مشوره کوله .

① لکه خنګه چہ ئی د بدر په ورځ قافلې طرفته د وړاندې تلو باره کنبی مشوره کړې وه . اوصحابہ گرامو ؓ او فرمائیل کہ تاسو د سمندر په غاړه ولاړ یی او مونږ ته حکم او کړنی چہ دې کنبی ورتوب کړئی نو بیا به هم مونږ انکار نہ کوؤ . (۴) او تاسو مونږ برك الغماد ته بوتلل غواړی نو بیا به مونږ تاسو سره یو . مونږ د موسی ؑ د ملګرو په شان نہ یو چہ موسی ؑ ته ئی وئیلی وو چہ ته اوستا رب

(۱) احمد: ۲۶۷/۵، وسنده حسن طبرانی: (۷۴۹۹) -

(۲) صحیح بخاری کتاب البیوع باب کراهية السخب في السوق: (۲۱۲۵) -

(۳) الکامل لابن عدی: (۱۱۴۴۷/۲) -

(۴) صحیح بخاری کتاب المغازی باب قول الله (اذا تستغيثون ربکم .....): (۳۹۵۲) -

دی جنگ کوی مونږ خو دلته ناست یو. مونږ به ستاسو ښی او گس طرفته صفونه جوړو او د دښمن مقابلہ به کوو.

④ دا شان رسول الله ﷺ ددې خبرې هم مشوره او کړه چه منزل به چرته وی؟ او منذرین عمرو مشوره ورکړه چه هغه خلقو سره د جنگ کولو دپاره وړاندې تلل پکار دی.

⑤ داشان د احد په موقع هم دوی مشوره او کړه مدینه کښې پاتې شو او جنگ او کړو که بهر او خو؟ د جمهورو رانې داوه چه بهر میدان ته وتل پکار دی او دوی سره مقابلہ کول پکار دی. نو رسول الله ﷺ هم دا او کړل.

⑥ او رسول الله ﷺ د جنگ احزاب په موقع باندې هم خپلو صحابه کرام ﷺ سره مشوره او کړه چه د مدینې د پیداوار دریمه حصه واخلو او مخالفینو سره صلح او کړو. نو سعد بن عبادہ ﷺ او سعد بن معاذ ﷺ ددې نه انکار او کړو او رسول الله ﷺ هم دا مشوره قبوله کړه. او مصالحت ئې ترک کړو.

⑦ داشان د حدیبیہ په ورځ رسول الله ﷺ ددې خبرې مشوره واخستله چه د مشرکانو په کورونو حمله او کړو که نه؟ نو ابوبکر صدیق ﷺ او فرمائیل چه مونږ چا سره جنگ کولو دپاره نه یوراغلی بلکه څمونږ اراده د عمرې ده. نو دا هم رسول الله ﷺ منظور کړل.

⑧ دغه شان منافقانو چه کله د رسول الله ﷺ بی بی ام المومنین عائشہ رضی اللہ عنہا باندې تهمت اولگولونو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه انې مسلمانانو ماته مشوره راکړئ چه دې خلقو سره څه او کړم چه څما کور والابدناموی. په الله قسم څما د علم مطابق خو څما بی بی کښې هېڅ خرابی نشته دې. او چه کوم سړی سره داتړی هغه هم ښه نیک بنده دې. (۱)

⑨ اورسول الله ﷺ د عائشہ رضی اللہ عنہا جدانی دپاره علی ﷺ او اسامہ ﷺ سره مشوره او کړه. غرض دا چه د جنگ په کارونو کښې هم او په نورو کارونو کښې هم رسول الله ﷺ به خپلو صحابه کرامو ﷺ سره مشوره کوله.

د مشورې حکمی حیثیت: په دې کښې د عالمانو اختلاف دې چه دا د مشورې کولو حکم په طور د وجوب وو او که اختیاری وو چه خلق خوشحاله شی. ابن عباس ﷺ فرمائی چه دې آیت کښې ابوبکر صدیق ﷺ او عمر فارق ﷺ سره د مشورې کولو حکم دې (حاکم) (۲) دا دواړه د رسول الله ﷺ ملگری او وزیران وو او د مسلمانانو پلاران دې (کلبی) مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ دې دواړو بزرگانو ته او فرمائیل که ستاسو امر کښې یو رانې شی نوڅه به ستاسو خلاف نه کوم (۳) رسول الله ﷺ نه یوکس تپوس کوی چه د عزم څه معنی ده. نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه کله عقل مندو سره مشوره او کړې شی او د هغوی په مشوره عمل او کړې شی (ابن مردویه).

مشوره ورکونکي امین دې: ابن ماجه کښې د دوی دا فرمان دې چه چا سره مشوره او کړې شی هغه امین دې. ابوداود، ترمذی نسائی وغیره کښې هم داروایت دې. امام ترمذی رضی اللہ عنہ دې ته حسن وائی (۴) او یو روایت کښې دی چه کله تاسو څوک خپل رور سره مشوره او کړې نو هغه ته پکار دی چه د ښه خبرې مشوره ورکړی. (ابن ماجه) (۵).
قوله تعالی: **فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلٰى اللّٰهِ**

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (ان الذین یحبون ان تشیع الفاحشة...): (۴۷۵۷) -

(۲) حاکم: (۱۷۰/۳) -

(۳) احمد: (۲۲۷/۴) -

(۴) ابن ماجه کتاب الادب باب المستشار المؤمن: ۳۷۴۵، ابوداود: ۵۱۲۸، وهو حسن ترمذی: (۲۸۲۲) -

(۵) ابن ماجه کتاب الادب باب المستشار المؤمن: (۳۷۴۷) -

بیا فرمائی چہ کلہ تاسو دیو خبری مشورہ اوکړئی نو بیا د دې د کولو پخه اراده کونئی. نو اوس په الله ﷻ باندې بهر وسه اوساتئ، الله ﷻ بهر وسه کوونکی دوستان ساتئ.

إِنْ يَنْصُرْكُمْ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ

اګه مدد اوکړی ستاسو الله تعالی انونشته غالب کیدونکی

اګه الله پاک ستاسو سره مدد کوی | نو هیڅ طاقت په تاسو غالب کیدې نشی

لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُمْ

په تاسو (هیڅوک) او که پرېښودی هغه تاسو انو څوک دې | هغه کس | اګه مدد به اوکړی ستاسو

او که الله پاک مو یواځې پرېږدی | نو بل داسې څوک کیدې شی چې دهغه نه پس به تاسو سره مدد اوکړی

مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۶۷﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ

روستو دهغه نه | او خاص په الله تعالی دې | توکل اوکړی | مومنان | اونه دې داکار د هیڅ یونبی |

..... او مومنان دې په الله پاک باندې بهر وسه اوکړی | او دهیڅ یونبی داکار نه دې

أَنْ يُغْلَبَ وَمَنْ يُغْلَبْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ

چہ خیانت اوکړی | او څوک چہ خیانت اوکړی | نور ا به شی | دهغه څیز سره | چہ خیانت ئې کړې وی |

چې هغه خیانت اوکړی | ..... او څوک چې خیانت اوکړی نو هغه څیز به خان سره

يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ

په ورځ د قیامت ایبا به پوره ورکړې شی بدله | هر نفس ته | دهغه عمل اګه کړې ئې وی |

د قیامت په ورځ راوړی | بیاب به هر سړی ته دخپل عمل پوره پوره بدله ورکولې شی

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۶۸﴾ أَفَمَنْ أَتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ

او په هغوی به هیڅ ظلم نه کیږی | ایبا نو هغه څوک اګه پیروئئ ئې اوکړه | درضا دالله | کیدیشی پشان دهغه چا

او هغوی سره به هیڅ ظلم نشی کولې | ایبا هغه څوک چہ همیشه دالله درضا دپاره کار کوی دهغه چا

بَاءً يَسْخَطُ مِنَ اللَّهِ وَمَا لَهُ جَهَنَّمَ وَاَبْسُ

چہ گیرشو | په غضب کښې | د طرفه دالله تعالی نه | او آخری ځانې وی دهغه | دوزخ | او بد ځانې دې

پشان کیدې شی | چې دالله پاک په غضب کښې گیر شوې وی | او دداسې کس ځانې جهنم دې | او ډیر

الْمَصِيرِ ﴿۶۹﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بِصِيرِهِ بَصِيرٌ

ادورتلو | دهغوی | لوتې درجې دی | په نزد دالله تعالی | او الله تعالی الیدونکی دې | دهغه عملونو |

بد ځانې دې د ورتلو | د الله پاک په نیز دخلقو جدا جدا درجې دی | او الله دهغوی کارونه وینی

يَعْمَلُونَ ﴿۷۰﴾ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ

چہ دوی ئې کوی | په حقیقت کښې | احسان کړې دې | الله | په مومنانو باندې | اګله چہ راولیږل (الله) |

ګوری | حقیقت کښې په مومنانو باندې الله پاک ډیر لوی احسان کړې دې | چې په دوی کښې ئې

فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ

پہ ہغوی کنبی ایویغمبر ادهغوی دخپل قوم نہ اچہ لولی اہہ ہغوی باندي آیتونہ دالله تعالیٰ
ددوی (دخپل قوم نہ) یو پیغمبر الیہی دے اچہ ہغہ ورتہ دالله پاک آیتونہ اوری

وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا

اوپاکوی ہغوی (دگناہونونہ) او تعلیم ورکوی ہغوی تہ د کتاب او د حکمت (پوہی) ا حالانکہ و و ہغوی
اودزونڈ تیرولو سمہ لاز ورتہ ہنائی او دوی تہ د کتاب او حکمت خودنہ کوی اوددی نہ

مِنْ قَبْلِ كَفَى ضَلِيلٌ مُّبِينٌ ﴿۳۰﴾

د مخکنی نہ ا خامخا پہ گمراہی ا بنکارہ کنبی ا

وراندی خود ا خلق بنکارہ گمراہی کنبی ووا

قوله تعالیٰ: «إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ»

بیادویم آیت کنبی ارشاد دے چہ ہم دا شان دی چہ مخکنی تیر شو چہ ﴿وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ
الْحَكِيمِ﴾ یعنی مدد صرف دالله ﷻ د طرفنہ دے ہغہ ذات غالب دے او د حکمتونو خاوند دے

قوله تعالیٰ: «وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ»

بیاحکم کوی چہ مومنانو تہ پکاردی بہروسہ او توکل صرف پہ الله ﷻ باندي ساتی

قوله تعالیٰ: «وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُ يَأْتِ بِمَآءٍ غَاسِقٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

نبی صادق او امین دے :- بیا فرمائی چہ د نبی شان سرہ نہ ہنائی چہ ہغہ خیانت او کری

دایت شان نزول :- ابن عباس رضی فرمائی چہ د بدر پہ ورخ یو سور رنگہ خادر نہ ملاویدو نو خلقو او وئیل
چہ شاید رسول الله ﷺ اختسی وی نو دے باندي دا آیت نازل شو (ترمذی) (۱)

د منافقانو د تہمت لکھول :- او یو روایت کنبی دی چہ منافقانو پہ خہ خیز پہ رسول الله ﷺ باندي تہمت
لگولی و و نو دے باندي دا آیت نازل شو (ومان کان) الخ نو ثابتہ شوه چہ درسول ﷺ درسولاتو سردار دے
ا و ہر قسمہ خیانت، بی خایہ طرفتدارئی نہ پاک او بری دے کہ د مال تقسیم وی او کہ د امانت ادا کول وی
د خیانت یوبل صورت :- ابن عباس رضی نہ مروی دی چہ نبی غلول نشی کولی چہ بعضو لبسکرو تہ مال
غنیمت ورکری او بعضو تہ حصہ ورنکری

دایت دویم تفسیر :- د دے آیت دا تفسیر ہم بیان شوے دے چہ نبی د الله ﷻ یو نازل شوے خیز پت کری او
امت تہ ئی اوندہ رسوی ﴿یغل﴾ د "ی" پیش سرہ ہم لوستلی شوے دہ نو معنی بہ داوی چہ د نبی ذات
داسی نہ دے چہ کوم خلق دوی سرہ دی ہغوی دے خیانت او کری

دایت بل شان نزول :- دقتادہ رضی او ربیع نہ مروی دی چہ د بدر پہ ورخ د رسول الله ﷺ بعضو صحابہ کرام
رضی خہ مال غنیمت د تقسیم نہ مخکنی اختسی وواو دے باندي دا آیت نازل شو (ابن جریر)
خانن دپارہ سخت عذاب دے :- بیبا خانن خلق پیروی او د سخت عذاب خبر ورکوی احادیث مبارکہ کنبی
ہم د دے بارہ کنبی سخت وعید راغلی دے

کاوندی سرہ خیانت :- دمسند احمد حدیث کنبی دی چہ د تولو نہ زیات خیانت کولو والا ہغہ سرے دے
چہ د گواندیانو د پتی زمکہ یادہغہ دکور پہ زمکہ باندي قبضہ او کری کہ یو گز زمکہ ہم قبضہ کری
نو د اووہ زمکو طوق بہ دہ تہ اغوستی شی (۱)

د حاکم د خیانت خمیزونہ: - دمسند یو بل حدیث کنبی دی خوگ کہ مونو حاکم جو پ کرو ، کہ د هغه کور نه وی نو کور جوړولې شی، کہ بنسخه نی نه وی نو خادم ساتلې شی، کہ سورلی ورسره نه وی نو سورلی اخستې شی. کہ ددی نه سوا نورخه اخلی نو خائن به وی. دا حدیث ابوداود کنبی نورو الفاظوسره منقول دی (۱)

دخیانتکړ نه د رسول الله ﷺ براءت: - دابن جریر روایت کنبی دی چه رسول الله ﷺ فرمانی چه خه په تاسو کنبی هغه کس پیژنم چه هغه به چیلی اوچته کړی او هغه چیلی به چغې وهی ، هغه به د قیامت په ورخ راشی او خما نوم سره به ما بلی. (ای محمد) خه به ورته وایم چه خه ستا دپاره الله ته هیخ نشم ونیلی ما خواته تبلیغ کړې وو. خه هغه کس هم پیژنم چه اوین به نی اوخت کړې وی او رابه شی. او هغه به وانی چه انی محمد ﷺ! انی محمد ﷺ! خه به ورته وایم چه د الله ﷻ په مخکنی زه ستا هیخ مدد نشم کولې. ما خوتبلیغ کړې وو. او خه هغه کس هم پیژنم چه هغه به داسې آس راولی چه آوازونه به کوی ، هغه به ماته آواز کوی چه یامحمد ﷺ! یامحمد ﷺ! خه به ورته او وایم چه د الله ﷻ مخکنی خه ستا هیخ مدد نشم کولې ما درته ونیلی وو ، (۲) دا حدیث صحاح سته کنبی نشته. (یعنی دا هغه کسان دی په مال غنیمت کنبی نی خیانت کړی وی)

هم دا حدیث په بل سند سره: - مسند احمد کنبی دی چه رسول الله ﷺ د ازد قبیلې یو سړی حاکم جوړ کړو او وی لیږلو او هغه ته به نی ابن اللتبیه ونیل. هرکله چه ده زکوة وصول کړو او واپس راغلو نو ده اوونیل چه دا خو ستاسو دی او دا ماته تحفه ملاؤ شوی ده. رسول الله ﷺ په منبر تشریف فرماشو او وی فرمائیل چه په دی خلقو باندې خه شوی دی چه کله خه دوی یو کار پسې اولیږم او دوی واپس راشی نو وانی چه دا ستاسو دی او دا ماته تحفه کنبی ملاؤ شوی دی. دوی دی خپلو کورونو کنبی کینی چه بیا خوگ دوی ته تحفی ورکوی که نه؟ په هغه ذات می دی قسم وی چه د هغه په قبضه کنبی د محمد ﷺ ساه ده ، چه تاسو کنبی خوگ د دی نه خه واخلی نو هغه به دا خیز د قیامت په ورخ خپله غاړه کنبی اچولې راوړی. که اوین وی نو هغه به چغې وهی ، که غوا وی نو هم به چغې وهی ، او که چیلی وی نو هغه به چغې وهی. بیا رسول الله ﷺ خپل لاسونه دومره اوچت کړل چه د ترخونو سپین والی نی مونو ته ینکاره شو او درې ځله نی او فرمائیل چه انی الله ﷻ آیا ما رستا احکام، اورسول؟ (۳)

د حاکمانو خه استل خیانت دی: - دمسند یو ضعیف حدیث مبارک کنبی دی چه داسې تحصیلدارانو او حاکمانو ته خه په تحفو کنبی ملاؤ شی هغه خیانت دی (۴). دا روایت صرف مسند احمد کنبی دی چه ضعیف دی او داسې معلومیږی چه د مخکنیو طویل احادیثو خلاصه ده.

معاذبن جبل ﷺ ته نصیحت: - ترمذی کنبی روایت دی چه معاذ بن جبل ﷺ فرمانی چه خه رسول الله ﷺ یمن ته اولیږم ، هرکله چه خه روان شوم نو خه نی راوغوښتم ، کله چه خه واپس شوم نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه ما ته صرف د یوې خبرې دپاره راغوښتی. که ته خما د اجازت نه بغیر خیز اخلی نو هغه به خیانت وی. او هر خائن به د قیامت په ورخ خپل خیانت سره حاضرېږی. بس تاته می هم دا ونیل ، اوس خه لار شه. (۵)

(۱) احمد : ۲۴۱/۵ ، صحیح بخاری : ۲۴۵۲ ، صحیح مسلم : ۱۶۱۰ -

(۲) احمد : ۲۲۹/۴ ، ابوداود کتاب الخراج باب فی اوزاق فی العمال : ۲۹۴۵ ، وسنده صحیح -

(۳) الطبری : ۱۰۵/۴ ح / ۸۱۵۷ -

(۴) احمد : ۴۲۳/۵ ، صحیح کتاب الهبة باب من لم یقل الهدية لعله : ۲۵۹۸ ، صحیح مسلم : ۱۸۳۲ -

(۵) احمد : ۴۲۴/۵ -

(۶) ترمذی : کتاب الاحکام باب ماجاء فی هدايا الامر : ۱۳۳۵ -

د خیانت شوی خیز سرہ میدان ہشترتہ راتلل۔ مسند احمد کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ یو ورخ ادریدو او د خیانت ذکر نی او کرو او ددی لویولویو گناہونو او وبالونونہ نی مونر ویرولو۔ بیا رسول اللہ ﷺ دا ذکر او فرمائیلو چہ د قیامت پہ ورخ بہ خلق خناورو سرہ راشی او رسول اللہ ﷺ تہ بہ فریاد کوی او رسول اللہ ﷺ بہ انکار کوی ، لکہ خنگہ چہ وړاندې بیان شو۔ پہ ہغې کنبی د سرو سپینو ذکر دی دا حدیث مسلم او بخاری شریف کنبی ہم دی (۱)

دیو صحابی ﷺ د عامل جوړیدو نہ ویریدل۔ مسند احمد کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل انہی خلقو خوک مونر عامل جوړ کرو او بیا ہغہ خمونر نہ یو د ستنې ہومرہ خیز ہم پت کړی نو ہغہ خیانت دی ، او دی سرہ بہ د قیامت پہ ورخ حاضریری۔ دی آوریڈو سرہ یو غنم رنگی انصاری سعد بن عبادہ ﷺ او دریدو او وی فرمائیل چہ یار رسول اللہ ﷺ خہ عامل نہ جوړیږم۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ ولې؟ ہغہ او وئیل چہ دا تاسو چہ او فرمائیل۔ رسول اللہ ﷺ ورته او فرمائیل چہ اوس واورہ چہ خوک مونر عامل جوړ کرو یا چاہہ مونر خہ کار حوالہ کرو نو ہغہ تہ پکار دی چہ لږ ډیر ہر خہ راوړی چہ کوم دہ تہ ورکړی شوی وی او واخلی او چہ دخہ نہ منع شی ہغې نہ دی منع شی۔ دا حدیث مسلم او ابوداؤد کنبی ہم دی (۲)

د خیانت پہ وجہ عذاب قبر۔ ابو رافع ﷺ فرمائی چہ رسول اللہ ﷺ بہ عام طور د مازیگر مونخ نہ پس عبد الاشہل تہ تشریف اوړو۔ او تقریباً تر مابنام پورې بہ ہلتہ مجلس وو۔ یو ورخ د مابنام وخت کنبی ہلتہ نی تشریف یوړو ، وخت کم وو ، تیز تیز تلل ، چہ بقیع تہ اورسیدو نور رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ تف دی تاتہ تف دی۔ ما او کنرل چہ گنی ماتہ وائی نو ما خپلې کپړې درست کړې ، او روستو پاتی شوم۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ خہ خبرہ دہ؟ ما او وئیل چہ ستاسو د فرمان پہ وجہ۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ ماتاتہ نہ وو وئیلی بلکہ دا قبر د فلانی سړی دی ، دا سړی ما فلانی قبیلې تہ لیرلې وو۔ دہ ترې یو خادر اخستې وو ، او اوس ہغې نہ اور جوړ شوې دی او دی پرې سوزی۔ (مسند احمد) (۳)

د خیانت نہ خان اوساتې۔ عبادہ بن صامت ﷺ فرمائی چہ رسول اللہ ﷺ بہ د غنیمت د مال تہ د اوبن د شا نہ خہ ویبنتہ اخستل نو فرمائیل بہ نی چہ خما ہم پہ دی کنبی حق شتہ دی چہ خومرہ ستاسو پہ دی کنبی دی۔ خیانت نہ خان ساتی، د خیانت کونکی رسوانی بہ د قیامت پہ ورخ وی۔ تار ستنې پورې رسوانی او ددی نہ حقیر خیز ہم۔ د الله تعالی لار کنبی تزدو او لرو سرہ جہاد کوئی۔ وطن کنبی ہم او سفر کنبی ہم۔ جہاد د جنت د دروازونہ یو دروازہ دہ ، د جہاد پہ وجہ الله ﷺ مشکلاتو او مصیبتونو نہ نجات ورکوی۔ د الله ﷺ حدونہ خپلواو پردو دواړو باندي جاری کوئی۔ د الله ﷺ بارہ کنبی دی ملامت کونکی پہ ملامتیا وئیلو سرہ ستاسو خولہ بندہ نکړی۔ (مسند احمد) (۴)

خیانت د قیامت د ورخې رسوائی دہ۔ ددی حدیث بعضې حصہ ابن ماجہ کنبی ہم مروی دہ۔ ابو مسعود انصاری ﷺ فرمائی چہ کله خہ رسول اللہ ﷺ عامل جوړ کرم او وی لیرلم۔ نو وی فرمائیل چہ انہی ابو مسعود ﷺ الارشہ خو ہسی نہ چہ تا خہ د قیامت پہ ورخ داسې حالت کنبی اووینم چہ ستا پہ شا باندي اوبن وی او ہغہ چغی وہی چہ کوم تا خیانت کړی وی۔ ما او وئیل چہ یار رسول اللہ ﷺ بیا خو خہ نہ خم نور رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ بیا خوتا پہ زور نہ لیرم۔ (ابوداؤد) (۵)

د قیامت پہ ورخ د خیانت شوی خیز راوړل۔ ابن مردویہ کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی کہ یو کانرنی جہنم تہ اوویشتلې شی نو او یا کالہ ہغہ روان وی او ددی بیخ تہ نہ رسی۔ د خیانت خیز بہ ہم دعه شان

(۱) احمد: ۴۲۶/۲، صحیح بخاری کتاب الجہاد باب الغلول: ۳۰۷۳، صحیح مسلم: ۱۸۳۱۔

(۲) صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب ما غلظ محرم الغلول: ۱۸۳۱، احمد: ۱۹۲/۴، ابوداؤد: ۳۵۸۱۔

(۳) احمد: ۳۹۲/۶، نسائی کتاب الامارۃ باب الاسراع الی الصلاة من غیر سعی: ۸۶۳، وهو حسن۔

(۴) ابوداؤد کتاب الخراج باب فی غلول الصدقة: ۲۹۴۷، وسندہ حسن۔

جہنم تہ ویشتلې شی بیا بہ خیانتگر تہ وئیلې شی چہ لارہ شہ دا راپوہ. ہم دا معنی د اللہ ﷻ دې دې فرمان چہ ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ (۱)

پہ مال غنیمت کنبې د خیانت پہ وجہ شہید جہنم تہ تلل۔ مسند احمد کنبې دې چہ د خبیر پہ ورخ صحابہ کرام ﷺ راتلل او وې فرمائیل چہ فلانې شہید دې. فلانې شہید دې. ہر کله چہ دیو سپری بارہ کنبې او وئیلې شو نو رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ بالکل نہ ما ہغہ جہنم کنبې لیدلې دې. خکہ چہ دہ د غنیمت د مال یو خادریت کرې وو. بیار رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ انی عمر بن خطاب ﷺ! تہ لار شہ او خلقو تہ اعلان او کرہ چہ جنت تہ بہ صرف ایماندار خی. نو خہ لارم او تولو تہ مې دا اعلان او کرو. دا حدیث مسلم او ترمذی کنبې شتہ دې. امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دې تہ حسن صحیح وئیلې دې (۲).

د صدقہ پہ خا رو کنبې د خیانت کولو سزا۔ ابن جریر کنبې دې چہ یو ورخ عمر فاروق رضی اللہ عنہ د عبداللہ بن انیس رضی اللہ عنہ سرہ د صدقاتو ذکر او کرو او وې فرمائیل چہ تاسو د رسول اللہ ﷺ دا فرمان نہ دې آوریدلې چہ رسول اللہ ﷺ صدقاتو کنبې د خیانت کوونکو بارہ کنبې او فرمائیل چہ دې کنبې خوک اوبن یا چیلې واخلی نو دې بہ ہغہ د قیامت پہ ورخ او چتوی. عبداللہ رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ او، دا روایت ابن ماجہ کنبې ہم دې (۳).

د صدقہ پہ مال کنبې خیانت کول۔ ابن جریر کنبې د سعد بن عبادہ رضی اللہ عنہ نہ مروی دې چہ دې رسول اللہ ﷺ د صدقو د وصولی د پارہ لیرلو وو. نو رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ انی سعدہ اہسی نہ چہ تہ د قیامت پہ ورخ چغہ وھونکی اوبن راو لې. نو سعد رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ نہ خو بہ خہ داعہدہ قبولہ کریم اونہ ددې احتمال شتہ دې. نور رسول اللہ ﷺ ددې کار نہ ہم دې منع کرو۔ (۴)

د خیانت شوی ٹھیز عذاب۔ مسند احمد کنبې دې چہ مسلمہ بن عبدالملک سرہ د روم جنگ کنبې سالم بن عبداللہ ہم وو. یوسپری د دہ د مال نہ خہ خیانت مال راوویستو. د لبتکر سردار د سالم رضی اللہ عنہ نہ دې بارہ کنبې فتوی طلب کرہ نو دوی او فرمائیل چہ ما تہ خما پلار عبداللہ رضی اللہ عنہ او ہغہ تہ د ہغہ پلار عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ بیان کرې. چہ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی دې چہ د چا پہ مال کنبې تاسو د غلا سامان او مومی نو ہغہ اوسیزنی. راوی وائی چہ خما خیال دا ہم دې چہ دانې ہم او فرمائیل چہ ہغہ تہ سزا ورکرنی. نو ہر کله چہ د ہغہ مال بازار کنبې راویستلې شو نو پہ ہغی کنبې یو قران پاک ہم وو.

خیانت شوی ٹھیز سرہ بہ خہ کولې شی؟۔ ① سالم رضی اللہ عنہ نہ دې بارہ کنبې بیا تپوس اوشو نو وې فرمائیل چہ دا خرخ کرنی او د دې قیمت صدقہ کرنی. دا حدیث ابو داود او ترمذی شریف کنبې ہم شتہ دې (۵). امام علی بن مدینی رضی اللہ عنہ او امام بخاری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا حدیث منکر دې. امام دارقطنی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ صحیح دا دہ چہ دا د سالم رضی اللہ عنہ خپلہ فتوی دہ. حضرت امام احمد اود دوی دملگرو ہم دا قول دې. حسن رضی اللہ عنہ ہم دا وائی ② علی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ددہ مال دې اوسیزلی شی او دې دې د مملوک د حد نہ کم او وھلی شی. اودہ تہ دې ددہ حصہ ورنکرې شی ③ امام ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ، امام بخاری رضی اللہ عنہ، امام مالک رضی اللہ عنہ او امام شافعی رضی اللہ عنہ اود جمہورو مذہب ددې خلاف دې. دوی وائی چہ د دہ مال دې اونہ سیزلی شی. بلکہ د دې پہ مثل دې دہ تہ تعزیری سزا ورکرنی شی. امام بخاری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ رسول اللہ ﷺ د خانن د جنازی نہ انکار کرې وو اوددہ مال ئی نہ وو سیزلی. واللہ اعلم.

(۱) ابن مردویہ۔

(۲) صحیح مسلم کتاب الایمان باب غلظ تحريم الغلول : ۱۱۴، ترمذی : ۱۵۷۴، احمد : ۳۰/۱۔

(۳) ابن ماجہ کتاب الزکاة باب ماجاء فی عمال الصدقة : ۱۸۱۰، وهو حسن : احمد : ۴۹۸/۳۔

(۴) الطبری : ۸۱۶۲، رسندہ صحیح ۱۔

(۵) احمد : ۲۲/۱، کتاب الجہاد باب فی عقوبة المال : ۲۷۱۳۔

مسلك حنفی :- دا مسئلہ راتہ صریحی معلومہ نشوہ البتہ پہ احکام القرآن د علامہ ظفر احمد عثمانی رحمۃ اللہ علیہ کنبی دی (لم یذکر للغلول عقوبۃ فی الدنیا فدل علی انه لا یحرق رحلہ حدًا) یعنی اللہ تعالیٰ پہ مال غنیمت کنبی د خیانت کولو پہ سزا کنبی خہ دنیاوی سزا نہ دہ ذکر کړې د دې نہ دا معلومیږی چې د مال غنیمت غلا شوې خیز به نشی سوزولې چونکہ عثمانی رحمۃ اللہ علیہ حنفی دې او دوی د نہ سوزولو ذکر کړې دې نو معلومہ شوه چه د احنافو پہ نیز به خیانت شوې خیز نشی سوزولې (احکام القرآن ۷۳۱۲)۔

مسند احمد کنبی دی چه کله د قران پاک د تغیر حکم او کړې شونو عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه تاسو کنبی د چا نہ خومره کیدیشی نو هغه دې پت کړی۔ خکه چه خوک خہ خیز پت کړی نو د قیامت پہ ورخ به هغه خیز راوړی۔ بیا ئې او فرمائیل چه ما او یا خله د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ زبانی او ریدلی دی۔ نو آیا خہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لوستې شوی قرأت نہ منکر شم او هغه پریردم؟ (۱) دا امام وکیع رحمۃ اللہ علیہ ہم پہ خپل تفسیر کنبی راوړې دې۔

په مال غنیمت کنبی د خیانت کونکی سره د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سختی :- ابو داود کنبی دی چه د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عادت مبارک وو چه کله به د غنیمت مال راغلو نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم به بلال رضی اللہ عنہ ته حکم کولو او هغه به خلقو ته اعلان کولو چه چا سره خہ خہ وی نوهغه راوړئی۔ نویبا به رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم په دې کنبی پنخمه حصه ویستله او نور به ئې تقسیم کړو۔ یو خل یو سری دې نہ پس د ویستو یو غنچه راوړه او وې وئیل چه یار رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دا خمانه پاتې شوې وه۔ نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ورته او وئیل چه تا د بلال اعلان او ریدلې وو چه کوم هغه درې خله کړې وو۔ هغه او وئیل چه آو۔ نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل چه په هغه وخت کنبی دې ولې راوړو۔ نو هغه عذر او کړو؟ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه اوس ئې بالکل نہ اخلم۔ ہم ته به دا د قیامت پہ ورخ راوړې۔ (۱)

قوله تعالیٰ: **اَقْمِنِ اَتْبَعِ رِضْوَانَ اللّٰهِ کَمَنْ بَاءَ بِسَخِطِ مِّنَ اللّٰهِ**
ایماندار او بې ایمان بوا بر نہ دی :- اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم په شریعت باندي تک کونکی او د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رضامندی حاصلونکی، د دې ثوابونو حاصلونکی، او د هغه د عذابونو نہ بیج نکسی، نو دا خلق او کوم خلق چې د هغه د عذاب مستحق شو، او چه د مرگ نہ پس به جهنم کنبی خپل خانی جوړوی۔ آیا دا دواړه برابر کیدیشی؟ بیا فرمائی چه نیکی او بدی دواړه مختلف درجو کنبی دی (۱)، هغه د جنت درجو کنبی دی۔ او دې د جهنم پہ طبقو کنبی دی۔ لکه بل خانی کنبی فرمائی چه **﴿وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِّنْهُمُ عَمَلٌ﴾** هر یو دپاره د هغه د عمل مطابق درجې دی۔ بیا فرمائی چه اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د دوی عملونه او کتل او زر دہ چه دوی ته به پوره پوره عمل ملاؤ شی۔ نہ به نیکی کمیرې او نہ به بدی زیاته شی۔ بلکه د عمل مطابق به جزا او سزا وی۔

قوله تعالیٰ: **لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ**

نبی هم د انسانانو جنس نہ دې :- بیا فرمائی چه مومنانو باندي د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لونی احسان دې چه په دوی کنبی ئې هم د دوی د جنس نہ پیغمبر راو لیرلو چه هغه سره خبرې او کړې او تپوسونه ترې او کړې، او دوی سره سره پاسی او دوی ته ترې فائده اورسی۔ لکه بل خانی ارشاد دې چه **﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا﴾** دلته هم مطلب دا دې چه ستاسو د جنس نہ هغه ذات ستاسو جوړې پیدا کړې۔ او بل خانی کنبی ارشاد دې چه **﴿قُلْ اِنَّمَا اَنْتُمْ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلٰى اُمَّةٍ اَلْهَكَمَ اللّٰهُ وَاَحَدٌ﴾** او وایه چه خہ ستاسو په شان انسان یم، ماته وحی کیږی چه ستاسو معبود یو معبود دې او فرمان دې چه **﴿وَمَا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾** یعنی ستاسو نہ مخکنبی چه موږ خومره رسولان لیرلې دی هغوی ټولو به خوراک کولو او بازارونو کنبی به گرخیدل۔

(۱) احمد :-

(۲) ابو داود کتاب الجهاد باب فی الغلول اذا کان یسوا : ۲۷۱۲، وسنده حسن :-

(۳) ابن ابی حاتم : ۲/۶۴۶، الطبری : ۷/۳۶۷ :-

اوبل خانې کنبې ارشاد دې چه ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ﴾ یعنی ستا نه مخکښې مونږ سر و ته وحی کړې وه چه کلو کنبې اوسیدل او ارشاد دې چه ﴿يُعْتَصِرُ الْحَيَّ وَالْأَيْسَ الْأَمْرَ يَا تَكْمُرُ سَلِّ مِتْنُكُمْ﴾ یعنی انې جناتو او انسانانو آیا تاسو ته ستاسو نه رسول نه وو راغلي؟
 قوله تعالى: ﴿أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾
 الغرض دا پوره احسان دې ، چې مخلوق طرفته هم د هغوی د جنس رسولان لیرلې شوی دی چه مخلوق دوی سره کینی پاسی او د سوالو د جوابونو په ذریعه دین زده کوی. نوالله ﷻ فرمانی چه هغه د الله ﷻ آیتونه یعنی قران پاک دوی ته لولی او د نیکو خبرو حکم کوی او د بدو نه ئې منع کوی او دوی پاکوی او دوی نه د جاهلیت او ناپاکي اثرات ختموی. او دوی ته سنت نیائی او د دې رسول ﷻ د راتلو نه مخکښې دوی گمراه شوی وو. ظاهری بدی او پوره جهالت کنبې وو.

أَوْلَاكُمْ أَصَابَتْكُمْ	
آیا او هر کله چه راورسیدو تاسوته	
..... او په تاسوڅه شوی دی چې کله په تاسو باندې	
مُصِيبَةٌ قَدْ	أَصَبْتُمْ مِثْلَهَا قُلْتُمْ أَلَيْسَ هَذَا
مصیبت چه په تحقیق سره رسولې وو تاسو دوچند د دې نو او و نیل تاسو چه د کومې راغې دا (غم)	
مصیبت راشی حالانکه تاسو دهغې دوچنده نقصان (دبمن) ته رسولې وو نو تاسو وائی چې دادکوم خانې نه راغلو	
قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ	عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
ورته او وایه دا د طرفه د نفسونو ستاسونه دې ابیشکه الله تعالی په هر څیز باندې اقادردې	
ورته او وایه چې دا تاسوته هم ستاسو د کړو په وجه راغلي دې ابیشکه الله پاک په هرڅه قادر دې	
وَمَا أَصَابَكُمْ	يَوْمَ التَّقِي
او هغه چه دا اورسیدو تاسوته په هغه ورځ چه مخامخ شوي دواړه ډلې	
او کوم تکلیف چې تاسوته د دوو ډلو یو بل سره د مخامخ کیدو په په ورځ رسیدلې وو	
فِي آذَانِ اللَّهِ	وَلِيَعْلَمَ
انوهغه په حکم د الله تعالی (در رسیدلې وو) دپاره د دې چه معلوم کړی مومنان	
دا د الله پاک په حکم سره وو (دا هرڅه د دې وجې) چې مومنان جدا کړی	
وَلِيَعْلَمَ	الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ
او دپاره د دې چه معلوم کړی هغه کسان چه منافقت ئې کړې وو او و نیلې شوا هغوی ته	
او منافقان جدا کړی ..... (هغه منافقان) چې ورته او و نیلې شی	
تَعَالَوْا قَاتِلُوا	فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ
چه راشی جنگ او کړنې په لار د الله کنبې ای دفاع (حفاظت) او کړی نو او و نیلې شوا هغوی که مونږ ته علم وي	
چې راشی د الله په لار کنبې جهاد او کړی ای ایا کم از کم دخپل کور کلی نه دشمن لرې کړنې انوهغوی او و نیلې که مونږ ته معلوم	

قِتَالًا	لَا تَتَّبِعْكُمْ	هُمُ لِلْكَفْرِ	يَوْمَئِذٍ	أَقْرَبُ
اد جنگ نو خامخابه مونږ پيروي ڪري وي ستاسو هغوي ڪفر ته په دغه ورځ ډير نږدي وو				
وې اچي دا جنگ دي نومونږ به درپسي ضرور درغلي وو ددي وينا په وخت ڪنبي هم هغوي ڪفر ته زيات نږدي وو				
مِنْهُمْ	لِلْإِيمَانِ	يَقُولُونَ	بِأَفْوَاهِهِمْ	مَا
په نسبت دهغوي ايمان ته اوائی هغوي په خولو خپل هغه خبري چه نه وي په زړونو دهغوي ڪنبي				
په نسبت دايمان ..... دوي په خولي هغه څه وائي چي په زړونو ڪنبي نبي نه وي				
وَاللَّهُ	أَعْلَمُ	بِمَا	يَكْتُمُونَ	الَّذِينَ
او الله تعالیٰ ښه پوهيږي په هغه خبرو چه پتوئي نبي هغوي دا هغه خلق دي چه اوونيل هغوي				
او کومې خبرې چي دوي پتوي الله په هغي ښه خبر دي ..... دا هغه خلق دي چي دوي د خپلو روڼو				
لِإِخْوَانِهِمْ	وَقَعَدُوا	لَوْ أَطَاعُونَا	مَا قَتَلُوا	قُلَّ
اروڼو خپلو ته او حال دا چه ناست وو پخپله که دوي خبره منلي زمونږ ښه به وو وژلي شوي ورته اووايه				
په باره ڪنبي اوونيل حالانکه دوي پخپله ناست پاتي شو که چري زمونږ خبره نبي منلي وي نو وژلي شوي به نه وو ورته اووايه				
فَادْرَعُوا	عَنْ	أَنْفُسِكُمْ	الْمَوْتِ	إِنْ
انولري ڪري دخانونو خپلونه مرگ که چري بي تاسو رينستي				
ښه ده تاسو د خپل خان نه مرگ لري ڪري که تاسو به دي وينا ڪنبي رشتوني بي				

قوله تعالى: «أَوْلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَهَا»

د جنګي احد مصيبت :- دلته چه دکوم مصيبت ذکر کيږي دا د احد مصيبت دي چه په هغي اوييا صحابه ڪرام ﷺ شهيدان شوي وو. او ددي نه دوچند مصيبت مسلمانانو کافرانو ته رسولي وو يعني د بدر په ورځ اوييا کافران قتل شوي وو او اوييا قيديان شوي وو. نومسلمانانو اوونيل چه دا مصيبت څنگه دي؟ الله ﷻ فرمائي چه دا ستاسو د خپل طرفنه دي.

د احد شهيدان د بدر د قيديانو د رهائي په بدله ڪنبي. عمر بن خطاب ﷺ بيان کوي چه د بدر په ورځ مسلمانانو فديه واخسته او کوم کفار نبي پرښودي وو د هغي په سزا ڪنبي راتلونکي کال ڪنبي دوي ڪنبي اوييا مسلمانان شهيدان شول. او صحابه ڪرام ﷺ ڪنبي شور جوړ شو او د رسول الله ﷺ څلور غاښونه مبارک شهيدان شو. د رسول الله ﷺ په سرمبارک باندې زخموڼه راغلل. او د رسول الله ﷺ مخ مبارک هم ويني شو. ددي بيان دي آيت ڪنبي کيږي. (ابن ابي حاتم ومسنند امام احمد بن حنبل) (۱).

د بدر د فدي په بدله ڪنبي اوييا شهيدان. علي ﷺ نه مروی دی چه جبرئيل ﷺ رسول الله ﷺ ته راغلو او وي فرمائيل چه اني محمد ﷺ! الله تعالیٰ ته دا خوښ نه دی چه ستا قوم کافران قيديان جوړ ڪري. تاسو دوي ته حکم او ڪري چه دوو خبرو ڪنبي يو اختيار ڪري. يا خودي دا قيديان اوورتي يا دي د دوي نه فديه واخلي او دوي دي آزاد ڪري. خو بيا به مسلمانانو ڪنبي دومره تعداد ڪنبي شهيدان کيږي. رسول الله ﷺ خلق راجمع ڪړل او دواړه خبرې نبي پيش ڪري. نو هغوي اوونيل چه يا رسول الله ﷺ! دا څمونږ د قبيلې خلق دي، څمونږ رسته دار روڼه دي. مونږ د دوي نه ولي فديه وانخلو؟ او دي مال سره به مونږ قوت حاصل ڪړو او خپلو دښمنانوسره به جنگ او ڪړو. اوبيا مونږ ڪنبي چه دومره ڪسان

(۱) احمد: ۳۰/۱ و سنده حسن -

شہیدان شی نو دی کنبی خونری خہ نقصان دی؟ نو جرمانہ نی وصول کرہ اوویا قیدیان نی پرینسودل اودوی نہ ہم اوویا مسلمانان شہیدان شول پہ غزوه احد کنبی (ترمذی، نسائی) (۱) دایت دوه مطلبہ: ① نومطلب دا شو چه دا ستاسو د طرفنہ اوشو یعنی تاسو د بدر قیدیان ژوندی پرینسودل اودھغوی نہ مودجنگ جرمانہ وصول کرہ اودا شرط مو منظور کری وو چه نوستاسودے دومره کسان شہیدشی نوہغه شہید شو ② دویم مطلب دا دی چه تاسو د رسول اللہ ﷺ نافرمانی کری وہ پہ دی وجہ تاسوته نقصان اورسیدو تیراندازو ته رسول اللہ ﷺ حکم کری ووچه هغوی دی خپل خانی نہ پریردی خو هغوی هغه خانی پرینسودو۔ اللہ ﷻ پہ هر خیز قادر دی او چه کومه ارادہ او حکم او کری نو هغه نہ روستو کیری۔

قوله تعالى: وَلْيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ۝ وَلْيَعْلَمَ الَّذِينَ تَافَقُوا ۝

د احد پہ جنگ کنبی حکمتونہ: ① د دوارو جماعتونو د جنگ پہ وخت کنبی تاسوته نقصان اورسیدو او تردی چه تاسو د دبنمن نہ پہ تینستہ شونی تاسو کنبی بعضی خلق شہیدان شول او بعضی زخمیان شول دا پول هر خہ د اللہ ﷻ د قدر او قضا سره وو او د هغه پاک ذات حکمت د دی مقتضی وو ② او د دی یومقصد دا ہم ووچه اللہ ﷻ ته (پہ علم ظاہری سره) متزلزل ایمان والا او ثابت قدم خلق معلوم شی او منافقان ہم معلوم شی لکه عبداللہ بن ابی ابن سلول او دده ملگری چه پہ لار کنبی واپس شو یو مسلمان هغوی پوهہ کرہ چه راخی د اللہ ﷻ لار کنبی جهاد او کرنی او یا کم از کم هغه کسان خومنع کرہ چه حملہ کوونکی دی۔

قوله تعالى: قَالُوا لَوْ عَلِمْنَا لَوْلَا آتَيْنَاكُمْ

د منافقانو د وینا دوه مطلبہ: ① خو هغوی دا خبرہ روستو او غورزولہ او وی وئیل چه مونہ خو د جنگ د طریقو نہ واقف نہ یوکه مونہ واقف وی نو ضرور بہ تاسو سره وی دا ہم د مدافعت یو صورت وو چه هغوی مسلمانانو سره وی او دی سره مسلمانان زیات بنکاریدل یا نی دعاگانہ کولی ② د هغوی د جواب یو مطلب دا ووکه چری مونہ ته معلوم وی چه تاسو پہ ربتیا دبنمن سره مقابلہ کوئی نو مونہ بہ ہم تاسو سره وی خو مونہ ته پتہ ده چه جنگ نہ کیری۔

دلارنہ د عبداللہ بن ابی واپس کیدل: سیرت محمد بن اسحاق کنبی دی چه رسول اللہ ﷺ زرو کسانو سره احد طرفتہ لارل نیمہ لار کنبی عبداللہ ابن سلول روان شو او د نورو نی او منل او د مدینہ نہ او وتلو او خما نی اونہ منل پہ اللہ قسم مونہ ته نہ دی معلوم چه مونہ کومی فاندی دپارہ جنگ او کرو؟ خلق ولی خپل خانونہ ضائع کوی چه خومره نفاق او شک اوشکوک والا خلق وو د دوی پہ آواز نی لبیک او وئیلو اودرہمہ حصہ لبیکر هغه سره واپس شو عبداللہ بن عمرو ابن حزام دبنو سلمہ رور دوی یر پوهول چه ای خما قومہ خپل نبی او خپل قوم مه رسوا کوئی دوی دبنمن ته مه پریردنی او واپس کیری مه خو هغوی بهانہ جوړہ کرہ چه مونہ ته معلومہ ده چه جنگ نہ کیری هر کله چه دا بی چاره گان عاجزہ شونو وی وئیل چه تاسو دی اللہ ﷻ غرق کری د اللہ دبنمنانو، د اللہ تاسوته ہیخ حاجت نشتہ دی، اللہ ﷻ د خپل نبی مددگار دی نو رسول اللہ ﷺ ہم هغوی پرینسودل (۱)

قوله تعالى: هُمُ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ

اللہ ﷻ فرمانی چه هغوی پہ هغه ورخ دایمان مقابلہ کنبی کفر ته زیات نزدی وو دی نہ معلومہ شوه چه د انسان احوال زیات مختلف دی کله هغه کفر ته نزدی شی او کله ایمان ته نزدی شی۔

قوله تعالى: يَقُولُونَ يَا فَوَهِيمًا مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ

(۱) ترمذی کتاب السیر باب ماجاء فی قتل الاساری والقداء: ۱۵۶۷، ۱۵۶۸۔

(۲) السورة لابن هشام: ۵۲/۳، معضلا الطبری: ۸۱۹۱۔

بیا فرمائی کہ دوی خپلو خولو ته خبرې جوړوی او د دوی زړونو کنبې بل څه دی . لکه څنگه چه دوی وائی که مونږ ته جنگ راتلې نو مونږ به ضرور تاسو سره وې . حالانکه دوی ته یقینی طور معلومه ده چه مشرکان لرې لرې نه مسلمانانو سره د مقابلې دپاره راغلی دی . هغوی سوزی ځکه چه دهغوی سرداران دبدر په ورځ میدان کنبې پاتې شوی وو . او دهغوی اشراف قتل شوی وو . نو اوس په دې کمزورو مسلمانانو حمله آور شو . او یقینی طور یو عظیم جنگ کیدونکې دې . نوالله ﷻ فرمائی چه ماته د دوی د زړونو د پټو خبرو هم علم دی .

قوله تعالى: الَّذِينَ قَالُوا اِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا وَالْوَاظِعُونَ اَمَّا قَتِلُوا

دا هغه خلق چه دوی ونیل که چرې څمونږ روڼو څمونږ خبره منلې وې او کور کنبې ناست وې او جنگ کنبې شریک شوی نه وې نو نن به مړه شوی نه وو . نو دې باره کنبې د الله ﷻ ارشاد دې که دا صحیح وی او تاسو په دې خپله خبره کنبې ریښتونی یی او میدان ته نه تلو سره انسان د مرگ نه بچ کیرې نو پکار ددی چه تاسو مړه نشی ، د دې وجې تاسو کورونو کنبې ناست یی . لیکن ظاهره دا ده چه تاسو به هم یو ورځ روان یی اگر چه تاسو مضبوطو برجونو کنبې پناه واخلي . مونږ به تاسو هله او منو چه تاسو خان د مرگ نه بچ کړی . جابر بن عبدالله ﷺ فرمائی چه دا آیت د عبدالله بن ابی بن سلول او د ده د ملگرو باره کنبې نازل شوی دې (۱)

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قَاتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اَمْواتًا بَلْ اَحْيَاءُ	اومه کوه گمان اېه هغه کسانو اچه وژلې شوی دی په لاره دالله کنبې دمړو بلکه ژوندی دی
عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿۳۹﴾ فَرِحِينَ بِمَا اٰتَاهُمُ اللَّهُ	اوتاسو کفان مه کوی دهغه خلقو په باره کنبې چې دالله په لار کنبې شهید شوی وی چې گنی دامره دی بلکه دوی ژوندی دی
مِنْ فَضْلِهِ لَا يَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِّنْ خَلْفِهِمْ	په نیز د رب خپل هغوی ته رزق ورکولې شی خوشحاله دی اچه هغه څه اچه ورکړی دی هغوی ته الله دخپل رب په نیز دوی ته رزق ملاویرې الله پاک چې کوم فضل پرې کړې دې په هغې دوی خوشحالیرې
اَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۴۰﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ	دفضل خپل نه او خوشحالیرې اچه هغه کسانو اچه لاهه دوی رسیدلی دی هغوی ته اوستود هغوی نه اوبه هغه مسلمانانو باندي یو بل ته زیرې ورکوی کوم چه ورپسې رسیدلی نه دی بلکه روستو پاتې دی
وَقَضِيَ لَهُمْ وَانَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۴۱﴾ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا	چه نشته بره اچه هغوی باندي اونه به دوی غمژن شی خوشحالی حاصلوی اچه نعمت خپل سره دطرفه دالله نه په هغوی هیڅ ویره نشته دې اونه به هغوی غمژن شی هغوی دالله په نعمت اوفضل باندي دیرزیات خوشحاله دی
لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ	اوبه فضل سره اوبه دې چه بیشکه الله اینه ضائع کوی اجر دمومنانو هغه کسان اچه قبول کړو حکم اوبه دې چې الله پاک دمومنانو اجر نه ضائع کوی بلکه پوره پوره ورکوی اچاچی د الله او د رسول حکم
دالله تعالی اودرسول اوستود هغې نه اچه رسیدلې وو هغوی ته زخم دپاره دهغه کسانو د زخمی کیدو نه پس هم قبول کړلو ..... نو په هغوی کنبې چې	

(۱) الطبری : ۳۸۳/۷ -

أَحْسَنُوا	مِنْهُمْ	وَاتَّقُوا	أَجْرَ عَظِيمٍ	الَّذِينَ	قَالَ لَهُمْ
چہ نیکی نہی کرے وی دھغوی نہ او پر ہیز نہی کرے وی اجر لوئی دی ہغہ کسان چہ او نیل ہغوی نہ	کوم نیکان او پر ہیزگار دی ہغوی دپارہ لوئی اجر دی ..... ہغہ کسان چہ ہغوی نہ				
النَّاسُ	إِنَّ النَّاسَ	قَدْ جَمَعُوا	لَكُمْ	فَاخْشَوْهُمْ	
خلقو چہ بیشکہ خلق راجمع شوی دی ستاسو خلاف نو او ویریری دھغوی نہ	خلقو او نیل چہ خلق (کافران) ستاسو د حملہ دپارہ راجمع شوی دی نو دھغوی نہ او ویریری				
فَرَادَهُمْ	إِيمَانًا	وَقَالُوا	حَسْبُنَا اللَّهُ		
نوزیات کرل ہغوی لرہ (دی خبری) دجہتہ دایمان نہ او وی و نیل چہ کافی دی مونہ لرہ اللہ	نویہ دی خبرہ دھغوی ایمان نور ہم زیات شوا اودا نی او نیل چہ زمونہ دپارہ یوازی اللہ پاک کافی دی				
وَنِعْمَ	الْوَكِيلُ	فَانْقَلَبُوا	بِنِعْمَةِ	مِّنَ اللَّهِ	
او ہغہ دیر بنہ کار سموونکی دی انو واپس راغلل ہغوی پہ نعمت سرہ د طرفہ د اللہ نہ	او ہغہ دیر بنہ کار ساز دی ..... نو ہغوی د اللہ پاک پہ نعمت او فضل سرہ را واپس شول پہ داسی				
وَفَضِّلْ	لَمْ يَمَسَّهُمْ	سُوءٌ	وَاتَّبَعُوا	رِضْوَانَ اللَّهِ	وَاللَّهُ
او پہ فضل سرہ چہ اونہ رسید و ہغوی تہ ہیخ ضرر او ویرونی نی او کرہ درضا مندنی د اللہ او اللہ تعالیٰ	حال کنسی چہ ہیخ نقصان ورتہ اونہ رسیدوا او د اللہ پاک درضا کار نی ہم او کرو او اللہ پاک د دیر لوئی				
ذُو	فَضْلٍ عَظِيمٍ	إِنَّمَا	ذَلِكُمْ	الشَّيْطَانُ	يُخَوِّفُ
مالک دفضل لوئی دی بیشکہ دغہ شیطان وو چہ ویرول نی خلق د دوستانو خیلونہ	فضل خاوند دی ..... حقیقت کنسی د شیطان وو چہ تاسو نی دخیلو ملگرونہ ویرولنی				
فَلَا تَخَافُوهُمْ	وَخَافُونَ	إِن كُنْتُمْ	مُؤْمِنِينَ		
انومہ ویریری نہ دھغوی نہ او ویریری زمانہ کہ بی تاسو مومنان	نو تاسو د خلقونہ مہ ویریری او زمانہ ویریری کہ تاسو مومنان بی				

قوله تعالى: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قَاتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا
 د بتر معونہ د شهیدانو واقعہ: - اللہ ﷻ فرمائی اگر چہ شہید د اللہ ﷻ لار کنسی او وڑولہ شی لیکن آخرت
 کنسی د دوی روحونہ ژوندی وی او ہغوی تہ روزی ملا ویری . دا د دی آیت شان نزول دی چہ رسول اللہ
 ﷺ خلویست یا او یا صحابہ کرام ﷺ بیر معونہ طرفتہ لیرلی وو . دا جماعت ترے ہغہ غار تہ رسیدلی وو
 چہ کوم د دی کوهی د پاسہ وو نو ہغوی ہلتہ پراؤ او کرو او خیلو کنسی نی او نیل چہ خوک دی چہ خیل
 خان بانڈی تکلیف تیر کری او د اللہ د رسول کلمہ ہغوی تہ اورسوی . بو صحابی د دی دپارہ تیار شو .
 او ہغہ د دی خلقو کورونو طرفتہ ورغلو او پہ اوچت آواز نی او نیل چہ انی بیر معونہ والو واورنی ! خہ
 د اللہ تعالیٰ د رسول قاصد یم خما گواہی دہ چہ معبود صرف اللہ ﷻ دی او محمد د ہغہ بندہ او د ہغہ
 رسول دی . دی آوریڈو سرہ یو کافر خان سرہ غشی و اخستو او د کور نہ راوتلو او دغہ شان نبسہ نی
 برابرہ کرہ اودا صحابی ﷺ نی پرے او ویشتلو . ددی صحابی د ژبی نہ بیساختہ اووتل چہ (قزت ورب الکعبہ)
 دکعبی پہ رب قسم خہ مراد تہ اورسیدم . اوس کافر دی نبتو پسے روان شو او ہلتہ اورسیدل . او د

دوی سردار عامر بن طفیل دا ٲول مسلمانان شهیدان کړل. انس ؑ فرمائی چه د دوی باره کښې قرآن پاک کښې نازل شو چه ځمونږ د طرفنه ځمونږ قوم ته دا خبر اورسوه چه مونږ رب سره ملاقی شوی یواو هغه لوڼې ذات ځمونږ نه راضی شوې دې او مونږ هم د هغه پاک ذات نه راضی شوی یو. مونږ دا آیتونه باربار ونیل بیا یو موده پس دا منسوخ شو او اوچت کړې شو. او آیت ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ﴾ الخ نازل شو (محمد بن جریر). (۱)

شهیدان به دنیا ته د واپس راتلو تمنا کوی. صحیح مسلم شریف کښې دی مسروق فرمائی چه مونږ عبدالله ؑ نه د دې آیت مطلب اویوښتلو نو عبدالله ؑ او فرمائیل چه مونږ رسول الله ؑ نه د دې آیت باره کښې تپوس کړې وو نو رسول الله ؑ او فرمائیل چه د هغوی روحونه د شین رنگ مارغانو قالب کښې دی. د عرش مشالونه د هغوی دپاره دی، ٲول جنت کښې چه چرته دوی ځی هلته تلې شی او د جنت په استوگنو کښې آرام کوی. د هغوی رب هغوی طرفته یو نظر او کړو د هغوی نه نې تپوس او کړو چه څه غواړئ؟ وې وئیل چه انې الله ؑ نور څه او غواړو ٲول جنت کښې مونږ ته اختیار دې چه چرته نه خورو څکو نو مونږ ته اختیار دې. نویا څه طلب کړو؟ الله ؑ بیا د هغوی نه د دې تپوس او کړو په دریم ځل تپوس کولو سره هغوی هم دا او فرمائیل. هرکله چه هغوی اوکتل چه بغیر د غوښتلو نه هیڅ څه نشته نو وې وئیل چه انې ځمونږ به! مونږ غواړو چه ته ځمونږ روحونه ځمونږ بدنونو ته واپس کړې بیا مونږ دنیا ته واپس شواو ستا لار کښې جهاد او کړو او شهیدان شو. اوس معلومه شوه چه هغوی ته د نور کمې نه وو نو د هغوی نه تپوس کول پرېښودې شو. (۲)

هیڅ جنتی دنیا ته واپس تلل نه غواړی خو رسول الله ؑ فرمائی چه کوم خلق مړه شی او د الله تعالی سره ښه بدله اومومی نو هغوی بیا دنیا ته واپس راتلل نه خوښوی. خو د شهید دا خواهش وی چه دنیا ته دوباره لارشی او دوباره د الله ؑ لار کښې شهید شی ځکه چه د شهادت درجې ده ته معلومی وی. (مسند احمد) صحیح مسلم شریف کښې دا حدیث مبارک موجود دې. (۳)

د جابر ؑ پلار ته د الله تعالی خطاب. مسند احمد کښې دی چه رسول الله ؑ جابر بن عبدالله ؑ ته او فرمائیل چه انې جابرتا ته معلومه ده چه الله ؑ ستا پلار ژوندې کړو او هغه ته نې او وئیل چه ای ځما بنده او غواړه څه غواړې؟ نو هغه او وئیل چه ما دنیا ته بیا اولیرل چه بیا ستا لار کښې شهید شم. الله ؑ او فرمائیل چه ما خو فیصله کړې ده چه هیڅوک به دوباره نه واپس کیږی. (۴) دهغه نوم عبدالله بن عمرو بن حرام انصاری وو. الله ؑ دې د هغه نه راضی شی.

د شهیدان په تمنا سره د آیاتونو نازلیدل. صحیح بخاری کښې دی چه جابر ؑ فرمائی چه ځما د پلار د شهادت نه پس څه په ژړا شوم او د پلار د مخ مبارک نه مې کپرا اوچته کړه او بار بار مې د هغه مخ ته کتل. صحابه کرامو ؑ څه منع کړم لیکن رسول الله ؑ خاموش وو. بیا رسول الله ؑ او فرمائیل چه انې جابره! مه ژاړه. کله چه د احد په ورځ ستا پلار شهید شونو ترڅو چه ستا پلار راوچت شوې نه وو ملانکو په هغه خپلې وزرلې خورې کړې وې. (۵) نو الله ؑ د هغه روح دشین مارغه په قالب کښې واچولو چه د جنت میوې خوری او د جنت د نهرونو نه اوبه څکی او د عرش د سیوری لاندې زوړندو

(۱) الطبری : ۸۲۲۴، وسنه حسن. د آیت تفسیر روایت صحیح بخاری : ۴۰۹۵، صحیح مسلم : ۲۷۷۵، کښې موجود دی.

(۲) صحیح مسلم کتاب الامارة باب بیان ان ارواح الشهداء فی الجنة : (۱۸۸۷) -

(۳) احمد : ۱۲۶/۳. صحیح مسلم کتاب الجهاد باب قتی المجاهدین ان یرجع الی الدنيا : ۱۲۶۵، صحیح مسلم : (۱۸۷۷) -

(۴) احمد : ۳۶۱/۳، مسند حمیدی : ۱۲۶۵، مسند ابی یعلی : (۲۰۰۲) -

(۵) صحیح بخاری کتاب المغازی باب من قتل من المسلمین یوم احد : ۴۰۸۱، تعلیقا، او ۱۲۴۴ کښې موصولاهم موجود دی.

مشالونو کنبی آرام کوی، هرکله چه دوی ته دا بهترین نعمتونه ملاؤ شو نو وې وئیل چه کاش خصونې هغه رونرو ته د دې علم وې چه کوم نعمتونه مونږ دلته را کولې شی نو هغوی به د جهاد نه مخ نه اړولو. او دالله ﷺ لار کنبی به جنگ کولو سره نه سترې کیدل. الله ﷻ دوی ته او فرمائیل چه تاسو بې فکره اوسی؛ د اخیر به هغوی ته اوری نو دا آیتونه نازل شو. (۱)

د جابر ﷺ د پلار په خواهش ایاتونه نازلیدل: ابن عباس ﷺ فرمائی چه د حمزه ﷺ او ددوی ملگرو باره کنبی دا آیتونه نازل شو (مستدرک حاکم) دا هم مفسرینو فرمائیلی دی چه د احد د شهیدانو باره کنبی دا آیتونه نازل شو. (۲) ابوبکر ابن مردویه کنبی جابر ﷺ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ ماته اوکتل او وې فرمائیل چه انې جابر! دا څه خبره ده چه ته ډیر غمژن نې. نو ما او وئیل یا رسول الله ﷺ! څما پلار شهید شو اویه هغه باندي قرض وو او څما خویندې دی. رسول الله ﷺ او فرمائیل چه واوره! څه به تاته اووایم، چه چا سره الله تعالی کلام کړې دې د پردې په شا سره نې ورسره کلام کړې دې. خو ستا پلار سره نې مخامخ په مخامخ خبرې اترې اوکړې. وې فرمائیل چه څما نه او غواره چه څه غواړې. ستا پلار او وئیل چه انې الله ﷻ څه ستا نه سوال کوم چه ته ما دوباره دنیا ته اولیږه چه څه دوباره ستا لار کنبی شهید شم. الله ﷻ او فرمائیل چه دا خبره خو ما مخکنبی هم کړې وه چه هیڅوک به دوباره واپس دنیا ته نه راځی. نو وې وئیل چه بیا څما نه پس راتلونکو ته دې د دې مرتبو خیر اوریسوه. نوالله ﷻ دا آیت نازل کړو چه (وَلَا تَحْسَبَنَّ الْغُرَّ) (۳). بیهقی کنبی دومره زیاتوالې دې چه عبدالله ﷺ او فرمائیل چه انې الله ﷻ ستا حق هم ادا نه کړې شو (۴)

شهیدان د جنت په دروازه: مسند احمد کنبی دی چه شهیدان جنت کنبی دروازه باندي د نهر په غاړه گنبد باندي دی. سحر مابنام دوی ته د جنت نعمتونه ملاویرې (۵)

د احادیثو په مینځ کنبی تطبیق: دواړو احادیثو کنبی تطبیق دې (۱) چه بعضې شهیدان هغه دی چه د هغوی روحونه د مارغانو قالبونو کنبی دی او بعضې هغه دی چه د هغوی ځانې گنبد دې. (۲) اودا هم کیدیشی چه هغوی جنت کنبی گرزخی راگرخی او دلته جمع کیرې. او بیا دوی د خوراک ځکاک دپاره دلته راځی. والله اعلم.

دلته که هغه حدیث نقل کړو نو بې موقعه به نه وی چه په هغې کنبی دی. چه دهر مومن دپاره همدا بشارت دې. مسند احمد کنبی دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه د مومن روح یو مارغه دې چه د جنت په ونو کنبی میوې خوری. تردې پورې چه د قیامت په ورځ کله چه د الله ﷻ مخکنبی ټول مخلوق ولاړ وی نو روحونه به د دوی بدنونو ته واپس کړی (۶).

د حدیث په روایت کنبی درې جلیل القدر امامان: ددې حدیث راویانو کنبی درې جلیل القدر امامان دی کوم چې د هغه څلورو وارو امامانو نه دی د کومو مذهبونه چې منلې شی. (۱) یو خو امام احمد بن حنبل ﷺ ددې حدیث روایت کړې دې (۲) دویم امام محمد بن ادریس شافعی ﷺ دې (۳) دریم د ده استاد امام مالک بن انس ﷺ اصبحی دې نو امام احمد ﷺ، امام شافعی ﷺ او امام مالک ﷺ، درې وارو زبردست پیشوایان دی، او د دې حدیث راویان دی. نو د دې حدیث نه ثابته شوه چه د ایماندارو

(۱) احمد: ۲۶۵/۱، ابوداود: کتاب الجهاد باب فی فضل الشهادة: ۲۵۲۰، وهو حسن -

(۲) حاکم: ۳۸۷/۲، وسنده ضعیف الطبری: ۳۸۹/۷ -

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن سورة آل عمران: ۳۰۱۰، وسنده حسن ابن ماجه: ۱۱۹۰ -

(۴) حاکم: ۲۰۳/۳، وسنده موضوع دلائل النبوة للبيهقي: ۲۹۸/۳ -

(۵) احمد: ۲۶۶/۳ -

(۶) احمد: ۴۵۵/۳، ابن ماجه: ۴۲۷۱ وهو صحيح -

روحونہ د جنتی مارغانو پہ شکل کنبی اوسی، اود شهیدانو روحونہ لکہ مخکبسی تیر شو چه د شین رنگ مارغہ پہ شان قالب کنبی اوسیری. دا روحونہ د ستورو پہ شان دی او د عامو مومنانو روحونونہ دا مرتبہ نہ ده حاصلہ. دوی پہ خپلہ الوزی رالوزی. اللہ ﷻ چه ډیر لوئی مہریان اوزبردست احسانانو والا دی، خمونږ دعاده چه هغه مونږ ته پخپل فضل او کرم سره ایمان او اسلام باندې مرگ راولی. آمین.

قوله تعالیٰ: ﴿فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَتَسْتَبِشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلِدْكُمْ حَتَّىٰ إِذَا بَدَأْتُمْ مِنْ خَلْقِهِمْ﴾

د شهیدانو د وجه- بیا فرمائی چه دا شهیدان چه په کومو کومو نعمتونو او آسانو کنبی دی دوی بی حدہ خوشحالہ او مسرور دی.

① او دوی ته دا خوشحالی او راحت هم دې چه د دوی رونږه چه کوم د دوی نه پس د اللہ ﷻ لار کنبی شهیدان کیری او دوی ته به راخی نو دوی ته به د بیا دپاره ویره نه وی. او نه به دوی ته د هغه خیزونو ویره وی چه کوم دوی روستو پریښودی دی. اللہ ﷻ دې مونږ ته جنت نصیب کړی.

② محمد بن اسحاق رضی اللہ عنہ فرمائی مطلب دا دې چه هغوی خوشحالہ دی او د دوی نور رونږه چه دوی سره جہاد کنبی شریک وو. هغوی به هم شهیدان کیری دوی سره به ملاویږی وی او اللہ ﷻ به دوی ته ثواب ورکوی.

③ سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چه شهید ته یو کتاب ورکولې شی چه په فلانی ورځې به تاته فلانی راخی، نو څنگه چه د دنیا خلق د یو غیر حاضر خپل په راتلو خوشحالویږی نو دغه شان دا شهیدان به هم د دې شهیدانو په خبر باندې خوشحالویږی.

④ سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ فرمائی مطلب دا دې چه کله شهید جنت ته لار شی او هلته د جنت منزله او رحمتونه او گوری نو وائی به چه کاش د دې علم خمونږ دې رونږو ته هم وی چه کوم اوسه پورې دنیا کنبی دی نو دوی به ډیر په خوانمردنی سره جہاد کنبی حصه اخسته. او هغه خایونو ته به ځی چه کوم ځانې نه ژوندی راتلو امید نه وی. نو هغوی به هم خمونږ نعمتونو کنبی حصه دار وی. نو رسول اللہ ﷺ دې خلقو ته د دوی حال اورسولو او اللہ ﷻ دوی ته اوونیل چه ما ستاسو خبر ستاسو نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته ورکړو، دې سره هغوی ډیر زیات خوشحالہ شو.

⑤ بخاری او مسلم شریف کنبی دبیر معونه قصه بیان شوی ده چه کوم او یا انصار صحابہ رضی اللہ عنہم وو. او کافرو هغوی په یو ورځ د سحر په وخت کنبی قتل کړی وو. او د دوی د قاتلاتو په حق کنبی رسول اللہ ﷺ یو میاشت پورې مونږ کنبی قنوت کنبی بددعا کړې وه، او په هغوی ئې لعنت کړې وو. او د دوی باره کنبی قران پاک کنبی دا آیت نازل شو چه خمونږ قوم ته خبر اوسوه مونږ خپل رب سره ملاقی شو هغه خمونږ نه راضی دې او مونږ دهغه نه راضی یو(۱). هغوی د اللہ ﷻ نعمتونو کتلو کتلو سره خوشحالہ دی.

⑥ عبدالرحمان رضی اللہ عنہ فرمائی چه آیت (یستبشرون) د ټولو ساه لرونکو حق کنبی دې که شهیدان وی که غیر شهیدان. داسې موقعې ډیری کمې دی چه اللہ ﷻ د خپلو نبیانو فضیلت او ددوی د ثوابونو ذکر کوی او دې نه پس د مومنانو د ثوابونو ذکر اونکړی.

قوله تعالیٰ: ﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ﴾

د جنګ احد نه پس سمدستی بیا د جنګ دپاره تیاریدل. بیا دهغه ریښتونو مسلمانانو تعریف کیری چه هغوی د حمراء الاسد په ورځ د زخمونو باوجود جہاد ته ملا تړلې وه. مشرکانو مسلمانانو ته زخمونه رسولی وواو خپلو کورونو ته واپس شو. خو بیا دوی ته خیال راغلو چه موقعه ښه وه مسلمانان ناکامه شوی وو او زخمی شوی وو. ددوی بهادران شهیدان شوی وو. که مونږ لږ شان نور بهادرنی سره جنگیدلې وې نو فیصله به شوې وې. هرکله چه رسول اللہ ﷺ د هغوی د دې ارادې نه خبر شو نو مسلمانان ئې تیارول

شروع کرل چه ماسره روان شیء مونر مشرکانو پسی خو چه په هغوی رعب پریوخی او په دی پوهه شی چه مسلمانان لا تراوسه پوری طاقت کنبی دی. احد کنبی چه کوم خلق موجود وو صرف هغوی ته د تلو حکم وو. خو صرف جابر بن عبدالله ؓ دوی سره وو دوی نه علاوه. په دی آواز باندي مسلمانانو لبیک او نیلو اود زخمی کیدو باوجود اووینه کنبی لت پت د الله ؑ اود هغه درسول ؑ اطاعت ته تیار شو.

پورتن واقعہ په بل روایت سره: عکرمه ؓ بیان کوی چه کله مشرکان احد نه واپس شونو لاره کنبی نی سوچ او کړو چه نه خو تاسو رسول الله ؑ قتل کړی دی او نه مو د مسلمانانو بنخې نیولی دی، افسوس تاسو هیخ اونکرل او واپس شوی. هرکله چه دا خبر رسول الله ؑ ته اورسیدو نور رسول الله ؑ مسلمانانو ته د تیاری حکم ورکړو. دوی تیار شو او د مشرکانو تعاقب کنبی اووتل تردی چه حمراء الاسد پوری یا بیرابی عیینه ته راورسیدل. د مشرکانو زړونه د رعب د ویری ډک شو او دی وینا سره مدینې منورې نه اووتل چه راتلونکي کال ته به گورو. رسول الله ؑ هم واپس مدینې منورې ته راغلو. دا هم یومستقل جنگ دی. ددی ذکر دی آیت مبارک کنبی دی. (۱)

حضرت جابر ؓ ته په جهاد کنبی د شرکت اجازت: د احد جنگ په پنخلسم سوال، د هفتې په ورځ شوې وو. (دی نه یو روخ پس) په شپاړسم تاریخ د اتوار په ورځ رسول الله ؑ اعلان اوکړو چه انې خلقو ا د دشمن تلاش کنبی اووخی او صرف هغه خلق اووخی چه کوم میدان احد کنبی وو. په دی آواز جابر ؓ حاضر شو او عرض نی اوکړو یارسول الله ؑ! پرون جنگ کنبی څه نه ووم. ځکه چه ځما پلار عبدالله ماته اووئیل چه انې څویه تاسره دا وړی وړی خویندی دی، ځما دا خوینه نه ده چه مونر دواړه دوی ځانته پریردو. یو به دلته پاتې شو. او څه دا نه غواړم چه څه رسول الله ؑ سره لارنشم او ته ورسره لارشی. د دی وجې ځما خوینه ده چه ته خپلو خویندو سره کنبینه او څه ځم. په دی وجه څه هلته پاتې شوم. ځما پلار تاسو سره راغلو. اوس ځما خواهش دی چه تاسو نن ماته اجازت راکړئی څه تاسو سره لارشم نو رسول الله ؑ ورته اجازت ورکړو.

د صحابو ځانثاری: در رسول الله ؑ غرض ددی سفر نه دا وو چه دشمن او تنبستی او ورته دا خیال اوشی چه مونر کنبی لا قوت باقی دی. او دوی ځمونر د مقابلې نه عاجز نه دی. د قبیلہ بنو عبدالاشهل یو صحابی ؓ بیان کوی چه مونر په غزوه احد کنبی دواړه رونه شامل وو. او مونر ډیر زیات زخمی شو اوس واپس شو. هرکله چه د رسول الله ؑ اعلان کونکی اعلان اوکړو چه واپس راشی نو مونر دواړو رونه وخیلو کنبی اووئیل چه افسوس مونر سره سورلی نشته چه په هغې سواره شواو دالله ؑ نبی ؑ سره لار شو. اونه د زخمونو په وجه په بدن کنبی دومره طاقت شته دی چه پیدل لار شو. افسوس دا دی چه غزوه ځمونر دلاس نه اووتله. ځمونر بی شمیره زخمو نه به مونر نن منع کړی. خو بیا مونر همت اوکړو. ما باندي ځما د رور په نسبت کم زخمو نه وو. هرکله چه ځما رور بالکل عاجز شونو قدم به نی نشو اوچتولی ډیر مشکل سره تلو اوکله چه به سترې شونو ایسار به شو او دغه شان مونر لبتکر ته اورسیدو. (سیرت ابن اسحاق) (۱)

دهضرت زبیر ؓ د جهاد دپاره تیاریدل: صحیح بخاری شریف کنبی دی چه عائشه صدیقہ ؓ عروه ؓ ته اووئیل چه انې وراره ستا دواړه پلاران هم دی خلقو کنبی دی د کومو باره کنبی چې آیت (الَّذِينَ اسْتَجَابُوا) الخ نازل شو. یعنی زبیر ؓ او صدیق ؓ او رسول الله ؑ ته د احد جنگ کنبی نقصان اورسیدو او مشرکان مخکنی لارل. نو رسول الله ؑ ته خیال راغلو چه هسی نه دوی واپس شی، نور رسول الله ؑ اوفرمائیل څوک شته دی چه دوی پسی لار شی. په دی آواز او یا کسان د دی کار دپاره تیار شو چه

(۱) السنن الکبری للنسائی: ۱۱۰۸۳، طبرانی فی الکبیر: ۱۱۶۳۲) -

(۲) الطبری: ۸۲۳۳، دلائل النبوة للبيهقي: ۳/۳۱۴) -

پہ ہغویٰ کنبہ یو ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ و و ، دویم زبیر رضی اللہ عنہ و و ( ) . دا روایت او نور ڊیر روایتونہ ڊیرد سندونو سرہ ڊیرو کتابونو کنبہ راغلی و و . ابن مردویہ کنبہ دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا تہ او فرمائیل چہ ستا دوارہ پلاران پہ دے خلقو کنبہ دی لیکن دا حدیث مرفوع بیانول صرف خطا دہ ، ددی وجہ چہ ددی پہ راویانو کنبہ ثقہ ہم شتہ دے چہ پہ کنبہ اختلاف دے . چہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نیکونو کنبہ نہ و و . صحیح دادی چہ عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا دا خبرہ د اسماء بنت ابی بکر رضی اللہ عنہا خوئی عروہ رضی اللہ عنہ تہ و نیلی و . ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د ابوسفیان زہہ کنبہ رعب و اچولو او د دے باوجود چہ ہغہ د احد جنگ کنبہ لہ شان کامیاب شوے ہم و و . لیکن بیا ہم مکہ تہ لاړو . رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ابوسفیان تاسوتہ نقصان رسولو دپارہ واپس شوے و و . اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د ہغہ زہہ کنبہ رعب اچولو . د احد جنگ دشوال میاشت کنبہ شوے و و او تاجران خلق ذی القعدہ کنبہ مدینہ تہ راغلی و و او بدر صغریٰ کنبہ بہ ئی ہرکال پہ دے میاشت کنبہ پراؤ کولو . دے خل ہم د دے واقعہ نہ پس راغلل او مسلمانان ڊیر زخمیان و و ، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ بہ ئی خپل تکلیفونہ بیانول . او ڊیر زیات غمژن و و . نبی علیہ سلام خلق پہ دے خبرہ باندي رامات کرل چہ ہغویٰ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ لاړ شی او وے فرمائیل چہ دا خلق بہ اوس لاړ شی اویا بہ حج تہ رازی . او بیا بہ دا قدرت راتلونکی کال پورے نہ وی . خو شیطان خپل دوستان ویرول او لمسول شروع کرل او وے و نیل چہ خلقو ستاسو د ختمولو دپارہ لښکرے تیاری کری دی . او پہ دے وجہ خلق نرم شو .

د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ترغیب . رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ واورئی کہ تاسو کنبہ یو ہم لاړ نشی نوخہ بہ یوازی خم . نو بیاد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ترغیب سرہ ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ ، عمر فاروق رضی اللہ عنہ او عثمان رضی اللہ عنہ ، علی رضی اللہ عنہ ، زبیر رضی اللہ عنہ ، سعد رضی اللہ عنہ ، طلحہ رضی اللہ عنہ ، عبد اللہ بن عوف رضی اللہ عنہ ، عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ ، حذیفہ بن یمان رضی اللہ عنہ ، ابو عبیدہ بن جراح رضی اللہ عنہ وغیرہ اویا صحابہ کرام رضی اللہ عنہم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ تلوتہ تیار شو . دا مبارک لښکر د ابو سفیان تلاش کنبہ تر بدر صغریٰ پورے لاړو ، ہم د ہغویٰ د فضیلت او د بہادرئی ذکر پہ دے آیت مبارک کنبہ دے .

حمراء الاسد تہ رسیدل . رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے سفر مبارک کنبہ مدینہ منورہ تہ اتہ میلہ لری حمراء الاسد تہ اور سیدو . مدینہ کنبہ ئی خپل نائب ابن ام مکتوم رضی اللہ عنہ جوړ کری و و . هلته رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پیر ، نہہ او چار شنبی پورے قیام او فرمائیلو او بیا مدینہ منورہ تہ واپس شو . پہ دے دوران کنبہ د قبیلہ بنو خزاعہ سردار معبد خزاعی دلته راغلو او دے ہم مشرک و و لیکن دے ټولے قبیلے سرہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلح شوے و و . ددی قبیلے مشرک او مومن ټول د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خیر خواہ و و . ہغہ او و نیل چہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ملگرو تہ کوم تکلیف رسیدلے دے پہ ہغے مونږ تہ ڊیر زیات افسوس دے . اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے دوی تہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خوشحالی نصیب کری . کله چہ حمراء اسد تہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اور سیدو نو ددی نہ مخکنی ابوسفیان تلے و و .

دابو سفیان پہ مسلمانانو باندي د حملې گولو ارادہ . دہ او دده ملگرو د واپس کیدو ارادہ کړې و و چہ کله مونږ پہ دوی غالب شو او دوی مواوژل او زخمی موکرل نو بیا کار نیمگړې ولې پریردو خئی چہ واپس لاړ شو او دوی بیخی ختم کړو . دا مشورے کیدلے د معبد خزاعی اہم کردار ادا کول . چہ معبد خزاعی راور سیدو . ابوسفیان د ہغہ نہ ټپوس او کړو چہ وایہ خہ خبر دے ؟ ہغہ او و نیل چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خپلو صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم سرہ ستاسو تعاقب کنبہ راروان دے .

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب (استجابو لله والرسول ...) : ۴۰۷۷ ، صحیح مسلم : ۲۳۱۸ -

ہغہ خلق ڏیر غصہ کنبی و و چه کوم رومبی جنگ کنبی نه و و شریک شوی ، هغوی هم راغلی دی او د تولو ارادی خه بدلې دی . او ډیر زیات طاقت سره حمله کونکی دی . ما خو داسې لښکر هیڅکله نه دې لیدلې دې اوريدو سره د ابوسفیان وار خطا شو او وې وئیل چه ښه شوه چه تا سره مې ملاقات اوشو گنی مونږ پخپله هغوی طرفته ورتلونکی وو . معبد او وئیل چه بالکل نه دا اراده پریدنی او خما خبره چه تاسو به ددې خانې نه دتلو نه مخکښې د هغوی آسونه اووینی . اودهغوی د لښکر اودهغوی د غصې حال درته ما اووئیلو . خو صرف تاسو ته وایم چه ختی او خپل خانونه بچ کړنی . ماسره داسې الفاظ نشته دې چه هغې سره خه د اسلام والو غیض و غضب او اراده او بهادری او سختی او پوخ والی بیان کړم . نو مختصر دا دی چه واورنی که خپل خیر غوارنی نو زر ددې خانې نه لارشی . ابوسفیان اودده ملگری د ویرې نه تک تور شو او د مکې لارنی اونیوله . د قبیلہ عبدالقیس یو سړې د کاروبار غرض سره مدینې ته روان وو ، هغه ته ابوسفیان اووئیل چه ته رسول الله ﷺ ته دا خبر اورسوه چه مونږ ستا د ختمولو دپاره لښکر جمع کړې دې او مونږ د واپس کیدو اراده کړې ده . که تاسو دا پیغام زمونږ اورسولو نو عکاظ کنبی به کشمش کنبی زیاته حصه درکړو . نو دا خلق حمراء الاسدته راغلل او د ویرولو دپاره ئې د خطرناک خبر واورولو . لیکن صحابه کرام ﷺ ډیر استقلال او خوانمردنی سره جواب ورکړو چه مونږ لره الله ﷻ کافی دې اوهغه بهترین کارسازدې . نو رسول الله ﷺ اوفرمانیل چه ما د دوی دپاره د کانږی یو نشان مقرر کړې دې که واپس شی او هلته راورسی نو داسې به ختم شی لکه تیره شوې ورځ . (۱)

دایتم مطلب : بعضو خلقو دا وئیلی دی چه دا آیت د بدر باره کنبی نازل شوې دې . لیکن صحیح دا دی چه دحمراء اسد باره کنبی دا آیت نازل شوې دې . مطلب دا دې چه دالله ﷻ دښمنانود دوی دغمرن کولو دپاره د دښمن د سامان او اکثریت نه ویرول خو دوی صبرناک ثابت شو . ددوی یقین کنبی هېڅ فرق رانغلو بلکه د دوی توکل نور هم زیات شو . او د الله ﷻ مدد طرفته د دوی نظرونه نور هم وړاندې شو .
قوله تعالی : وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

حسبنا الله د ابراهیم علیه السلام کلمه ده : صحیح بخاری کنبی عبدالله بن عباس ﷺ نه مروی دی چه (حَسْبُنَا اللَّهُ) الخ ابراهیم علیه السلام اور ته د ورتلو په وخت کنبی وئیلی وو . او محمد ﷺ په هغه وخت کنبی کله چه رسول الله ﷺ خلقو د ډیرو لښکرونو نه ویرولو . (۱)

دامام حاکم سهو : دتعجب خبره دا ده چه امام حاکم دا روایت نقل کړې دې اوفرمانیلی ئې دی چه دا په بخاری شریف او مسلم شریف کنبی نشته دې (۲) . بخاری شریف کنبی یو روایت کنبی دا هم دی چه دا آخری کلمه وه چه د خلیل الله ﷻ د خولې مبارکې نه په هغه وخت کنبی وتلې وه خه وخت چې هغه اور ته غورځولې شو . (۱)

اوانس ﷺ والا روایت کنبی دی چه د احد په موقع کله چه رسول الله ﷺ ته د کافرو د لښکر خبر ورکړې شو نو رسول الله ﷺ دا کلمه اووئیله . او یو روایت کنبی دی چه د علی ﷺ سردارنی کنبی چه کله رسول الله ﷺ یو وړوکې شان لښکر روان کړو او لار کنبی ورته د خزاعه یو اعرابی دا خبرو ورکړو نو رسول الله ﷺ دا فرمائیلی وو . د ابن مردویه حدیث کنبی دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی وو چه کله تاسو باندي خه گران کار او لوئی کار راشی نو تاسو (حَسْبُنَا اللَّهُ) آخره پورې واتې .

(۱) الطبری : (۱۸۲۴۳)

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب قوله تعالی (الذین قال لهم الناس ...) : (۴۵۶۳) -

(۱) حاکم : ۲/۲۹۸ ، وهو حدیث صحیح بالشواهد -

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب قوله تعالی (الذین قال لهم الناس ...) : (۴۵۶۴) -

پہ مشکل وخت کبھی دا دعا کول۔ مسند احمد کبھی دی چہ رسول اللہ ﷺ ددوو سپرو مینخ کبھی فیصلہ اوکرہ نو چہ دچا خلاف فیصلہ شوہی وہ ہغہ دا کلمہ اووئیلہ۔ نو رسول اللہ ﷺ ہغہ واپس راوغوبنتلو او ورته ئی اووئیل چہ پہ عاجزئی او کاهلی بانڈی د اللہ ﷻ ملامتیا اوشوہ ، دانانی او دوراندیشی او عقل مندی کوہ۔ بیا چہ کلہ خہ کار کبھی انخبلی نو دا وایہ (۱)۔

د اسرافیل علیہ السلام د شپیلی وھلو انتظار۔ دمسندیو حدیث شریف کبھی دی چہ خنگہ آرام او کریم حالانکہ صاحب د شپلی (اسرافیل) خولہ کبھی شپیلی نیولی دہ۔ او تنڈی ئی لانڈی کرپی دی او د اللہ ﷻ د حکم منتظر دی چہ کلہ بہ ورته حکم اوشی او دی شپیلی کبھی بہ پوک اووھی صحابہ کرامو ﷺ او فرمائیل چہ یارسول اللہ ﷺ خہ اووایو؟ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ ﴿حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ علی اللہ توکلنا وائی (۲)۔

پہ واقعہ افک کبھی د عائشی دا کلمہ وئیل۔ ام المومنین زینب رضی اللہ عنہا او ام المومنین عائشہ رضی اللہ عنہا نہ مروی دی چہ زینب رضی اللہ عنہا فخر سرہ او فرمائیل چہ خما نکاح خو پخیلہ اللہ ﷻ کرپی دہ او ستا نکاح ستا وارثانو کرپی دہ۔ صدیقہ رضی اللہ عنہا او فرمائیل چہ خما د براءت او پاکئی آیتونہ د آسمان نہ پہ پاک کلام کبھی نازل شوی دی۔ زینب رضی اللہ عنہا او منل او تپوس ئی او کرو چہ تہ کلہ د صفوان بن معطل پہ سورلئی بانڈی سوریدی نو تا خہ وئیلی وو؟ نو صدیقہ رضی اللہ عنہا او فرمائیل چہ ﴿حَسْبِيَ اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ دی آوریدو سرہ ام المومنین زینب رضی اللہ عنہا او فرمائیل چہ تا د ایمان والو کلمہ وئیلی وہ۔

قوله تعالى: فَإِن تَلَبَّوْا نِعْمَةً مِّنَ اللَّهِ فَذَلِكُمْ وَلَئِن كُنْتُمْ تُكْفِرُونَ لَأَن تَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا آيَاتٌ مِّنَ السَّمَاءِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الْكَاذِبِينَ

نو ہم دی آیت کبھی د اللہ ﷻ ارشاد دی چہ پہ اللہ ﷻ توکل کونکی خلق اللہ ﷻ غالب کرل او دوی سرہ چہ کرم خلق خراب وو هغوی ئی ذلت او بربادئی سرہ مغلوب کرل۔ دا خلق بغیر د خہ نقصان نہ او خرابئی نہ خپلو بنارونو تہ واپس شو۔ دہمن خپل مکار توب کبھی ناکام شو۔ د دوی نہ اللہ ﷻ رضا شو۔ خکہ چہ دوی د اللہ ﷻ د رضا کار کرپی وو۔ اللہ ﷻ یر فضل او کرم والادی۔

د نعمت او فضل تفسیر۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ دا نعمت وو چہ هغوی سلامت اوسی او فضل دا وو چہ رسول اللہ ﷺ د تاجرانو یو قافلہ نہ مال واخستو چہ پہ هغی کبھی نفع اوشوہ او دا تولہ نفع رسول اللہ ﷻ خپلو ملگرو بانڈی تقسیم کرہ (۳)۔

مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ابوسفیان رسول اللہ ﷺ تہ اووئیل چہ اوس د وعدی خانہ بدر دی۔ رسول اللہ ﷻ او فرمائیل چہ ممکن دہ۔ نو رسول اللہ ﷻ هلته اورسیدو خودا د یرپوک هلته رانغلو۔ هغہ خانی د مندوی ورخ وہ مال ئی واخستو چہ یر پہ نفع خرخ شو۔ ددی نوم غزوه بدر صغری دی

قوله تعالى: إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ

دایت مطلب۔ بیا فرمائی چہ دا شیطان وو چہ تاسوئی د خپلو دوستانو نہ ویرولی۔ تاسوتہ پکار دی چہ د دوی نہ مہ ویریرئی بلکہ صرف خما نہ ویرہ کونی۔ خکہ چہ د ایماندارئی شرط دا دی چہ کلہ تاسو خوک ویروی او د دینی کارونو نہ مو منع کوی نو مسلمانان پہ اللہ ﷻ بانڈی توکل او بهروسہ ساتی او هغہ طرفتہ رجوع کوی او هغہ ذات د دہ دپارہ کافی او ناصر دی۔ لکہ چہ فرمائی چہ ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ﴾ آیا اللہ ﷻ د خپل بندہ دپارہ کافی نہ دی؟ دا خلق وو تاسو د دوی نہ سوا نوزو نہ ویروی (تر دی چہ فرمائی چہ) تہ اووایہ چہ زما دپارہ اللہ ﷻ کافی دی، توکل کونکو تہ تہ پکار دی چہ صرف پہ هغہ بانڈی بهروسہ اوساتی۔

(۱) احمد: ۲۴/۶، ابوداؤد کتاب الفضائل باب الرجل يخلف على حقه: ۳۶۲۷۔

(۲) احمد: ۳۲۶/۱، ترمذی کتاب صفة القيامة باب ماجاء في شان الصور: ۲۴۳۱۔

(۳) دلائل النبوة: ۳/۳۱۸۔

شیطان د خپلو ملگرو ملگرتیا کوی: ① او بل خانې کنبې ارشاد دې چه د شیطان ملگرو سره جنگ او کړنې ، شیطان ډیر مکر والا دې ② او بل خانې کنبې ارشاد دې چه دا شیطانی لښکر دې ، یاد ساتی: د شیطان لښکر هم نقصان کنبې دې ③ او بل خانې کنبې ارشاد دې چه ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي﴾ الله ﷻ لیکلی دی چه یقینا زه او زما رسولان به غلبه بیا مومی او الله تعالی قوی او عزیز دې ④ او بل خانې کنبې ارشاد دې چه ﴿وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ﴾ چه خوک د الله ﷻ مدد او کړی نو الله ﷻ به د هغه سره مدد او کړی ⑤ او فرمان دې چه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ﴾ انې ایمان والو! که تاسو د الله ﷻ مدد کوئی نو الله ﷻ به هم ستاسو مدد او کړی الخ. ⑥ او آیت کنبې دی چه بالیقین مونږ د خپلو رسولانو او ایماندارو مدد دنیا کنبې هم کوو او په هغه ورځ هم په کومه ورځ چې به گواه ولاړ وی چه په کومه ورځ به د ظالمانو هېڅ عذر دوی ته فائده نه ورکوی. او ددوی دپاره لعنت دې. او ډیر خراب خانې دې.

وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنُيَضَّرُوا بِاللَّهِ
اونه دې کړی غمژن تا! هغه کسان! چه هغوی تندې کوی! په کفر کنبې! بیشکه هغوی! هرگز نقصان نشی رسولی الله ته او ته دهغه خلقو په کارونومه غمژن کیره چی د کفر ترقی: دپاره منډې وهی! دوی هېڅکله الله ته هېڅ نقصان نشی رسولی
شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ
هېڅ څه اراده لری الله تعالی! چه نکړی مقررا! دهغوی دپاره! څه برخه! په آخرت کنبې!
.....الله پاک دا غواړی چی په آخرت کنبې ورته هېڅ حصه ورنکړی!
وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ
او دهغوی دپاره! عذاب دې لوڼی! بیشکه هغه کسان! چه وائی خيستو کفر! په ایمان باندې! او دوی دپاره لوڼی عذاب مقرر دې! بیشکه کومو کسانو چې دایمان مقابله کنبې کفر کنبې! اخستې دې!
لَنُيَضَّرُوا بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ وَلَا يَحْسَبَنَّ
هرگز نقصان نه شی رسولی الله ته! هېڅ څه! او دې هغوی دپاره! عذاب دردناک! او گمان دې نه کوی هغوی! دا الله پاک هېڅ نقصان نشی کولی! او هغوی دپاره! دردناک عذاب مقرر دې! او کومو کسانو چه
الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّمَا نَسِلْنِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ
اهغه کسان! چه کافران شوی دی! چه کوم مهلت مونږ ورکوو! هغوی ته! چه بهتر دې! دهغوی دپاره کفر کړی دې هغوی دې! دا خیال نه کوی چې گنی مونږ د دوی د نښکړې دپاره دوی ته مهلت ورکوو
إِنَّمَا نَسِلْنِي لَهُمْ لِيُزَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ
بیشکه مهلت ورکوو مونږ! هغوی ته! دپاره ددې چه زیاته کړی هغوی! اگناه! او مقرر دې هغوی له! عذاب! مونږ! خو مهلت ورکوو چې دوی په کنبې دگناهونو بارونه! خان لره درانه کړی! ..... او دوی دپاره
مُهَيِّنٌ ۝ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ
سپوونکې! نه دې الله تعالی! چه پریردی! مومنان! په هغه حال کنبې چه بی! تاسو! سپکونکې عذاب مقرر دې! الله پاک مومنان په دې حالت کنبې نه پریردی! په کوم کنبې چه تاسو ئی

عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ ط وَمَا كَانَ اللَّهُ

پہ ہغی باندي (پہ دي وخت کنبسي) اتردي پوري اچہ جدا بہ کري ناپاک | دپاکونہ | اونه دي الله تعالى
تردي چہ ہغہ پاک او پليت خلق جدا جدا کري | ..... اودہغہ داطريقہ ہم نہ دہ

لِيُطَّلِعَ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ

چہ خبر کري تاسواپہ غيبو باندي | ليکن الله | غورہ کوي | درسولاتو خپلونه | ہغہ خوگ |
چي تاسوتول دغيبويہ خبرو خبر کري | بلکہ دي دپارہ الله پخپلو پيغمبرانو کنبسي چي خوگ غورہ کول غواړي نوہغہ غورہ کوي

يَشَاءُ قَامِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا

چہ غواړي ئي ہغہ | نو ايمان راوړي | پہ الله تعالى باندي | اوپہ رسولاتو دہغہ باندي | او کہ تاسو ايمان راوړو |
نو تاسو بہ الله پاک او دہغہ پہ رسول باندي ايمان راوړئ | اچي ددي بہ ذريعه درتہ غيب معلوم شي | او کہ دايمان

وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ

او ويريدئي دالله نہ | انودي ستاسو دپارہ | اجر لوني | اوگمان دي نہ کوي | ہغہ کسان | اچہ بخل کوي |
اوپرہيزگاري پہ لږ روان شي | نو تاسو دپارہ ډير لوني اجر دي | اوپہ چاچي الله پاک | دمال | فضل کري دي

بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرٌ لِمَا كَسَبُوا

پہ ہغہ خيز | اچہ ورکري دي هغوي ته الله | دفضل خپل نہ | اچہ دا بخل | گني بہتر دي | دہغوي دپارہ |
اوهغوي پہ کنبسي شومتيا کوي | ..... نو دا خيال دي نہ کوي چي شومتيا د دوي دپارہ بہترہ دہ

بَلْ هُوَ شَرٌّ لِمَا كَسَبُوا سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخَلُوا

ابلکہ | دا بخل ابد دي دہغوي دپارہ | زر دہ چہ دہغوي دغاړي زندئي بہ شي | ہغہ چہ بخل کري دي هغوي |
بلکہ دا ددوي دپارہ د نقصان سبب دي | دغہ دشومتيا مال بہ ورتہ د قيا مت پہ ورخ تيزندي کري شي

يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ

اپہ ہغی سرہ | پہ ورخ د قيا مت | او خاص الله لره دي | ميراث د آسمانونو | او د زمکي | او الله تعالى |
..... او د آسمانونو او زمکو تول ميراث د الله تعالى دي | ..... او الله پاک

بِمَا تَعْمَلُونَ خَيْرٌ

اپہ ہغہ کارونو | اچہ کوني ئي تاسو | خبر دي |
ستاسويہ کارونو بنہ خبر دي |

قوله تعالى: وَلَا يَحْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ

د نبی کریم ﷺ پہ کفر باندي غمژن کيدل: محمد ﷺ خلقو باندي ډير زيات مهربان وو ، ددي وجي ورته
بي لاري کيدل خو بن نہ وو کوم کسانو چي بہ کفر کولو رسول الله ﷺ بہ په دي ډير غمژن کيدو . د دي وجي
الله ﷻ رسول الله ﷻ منع کوي چہ د الله ﷻ حکمت د دي تقاضا کوي چہ د دوي کفر الله ﷻ ته يا رسول
الله ﷻ ته هيخ نقصان نشي رسولي . دا خلق خپله آخروي حصہ بر يادوي او خپلو خانونو دپارہ عذابونه
تیاروي . الله ﷻ بہ د دوي د مخالفت نہ رسول الله ﷻ محفوظ اوساتي . رسول الله ﷻ دي په دي غمژن
کيري نہ .

قوله تعالى: **إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ**

کافرانو ته مهلت ورکول: بیا فرمائی چه شما دا وعده هم مقرر ده چه خوک ایمان په کفر سره بدل کړی هغوی هم خمونږ هیڅ نشی کولې بلکه هم خپل نقصان کوی. او خان دپاره دردناک عذاب تیاروی
قوله تعالى: **وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلِّئُهُمْ خَيْرًا لَّنَفْسِهِمْ**

بیا دکافرانو بیان کوی چه د الله ﷻ مهلت د دوی په گمان کښې دوی دپاره ښه دې ① لکه څنگه چه الله ﷻ فرمائی چه **﴿أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمَلِّئُهُمْ بِمِنْ مَّالٍ وَيَتَذَكَّرُونَ﴾** لکه څنگه چې کفار گمان کوی د دوی د مال او اولاد زیاتوالې د دوی دپاره خمونږ د طرفنه د خیریت ښه ده؟ نه بلکه دوی کښې شعور نشته دې ② بل خانې کښې فرمائی چه **﴿قَدْ زُيِّنَ وَمَنْ يُكَذِّبْ بِهَذَا الْحَدِيثِ﴾** یعنی ما او دا دروغژن پرپرېده او مونږ په مزه مزه دوی رانیسو چه دوی ته به ددې علم هم نه وی ③ او بل خانې کښې ارشاد دې چه **﴿فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ﴾** الخ. یعنی د دوی په مالونو او اولاد مه دهوکه کیږه الله ﷻ دوی ته په دنیا کښې هم عذاب ورکوی او د دوی مرگ به هم په کفر باندي وی.

قوله تعالى: **مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ**

بیا فرمائی چه دا خبره یقیني ده چه بعضي احکام او بعضي امتحاناتو داسې وی چه الله ﷻ هغې سره ښکاره کوی او ظاهرویی چه د هغه دوست خوک دې؟ او د هغه دښمن خوک دې؟ مومن صابر خوک دې او منافق فاجر جدا کوی. او صفا به ښکاره شی.

ذابت مصداق: ددې نه مراد د احد د جنگ ورځ ده چه په هغې کښې د ایماندارو صبر، د ایمان پوخوالی، استقامت، او توکل او فرمانبرداری او اطاعت او د منافقانو بې صبری او مخالفت او تکذیب او موافقت او انکار او خیانت صفا ښکاره شو. غرض دا چه د جهاد حکم، د هجرت حکم، دا یو آزمیښت وو چه چاپه ښه او بد کښې تمیز او کړو سدی ﷺ فرمائی خلقو ونیلي وو که محمد ﷺ رینستونې وی نو او دې وائی چه په مونږ کښې رینستونی مسلمان کوم یو دې او کوم نه دې؟ نو دې باندي دا آیت **﴿مَا كَانَ اللَّهُ﴾** الخ. نازل شو. (ابن جریر).

قوله تعالى: **وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ**

بیا فرمان دې چه د الله ﷻ غیب تاسو نه شی پیرژندنی، هغه داسې اسباب پیدا کوی چه د مومن او منافق صفا تمیز اوشی. لیکن الله ﷻ خپلو رسولانو کښې چه خوک غواړی نو منتخب کوی نې. او بل خانې ارشاد دې چه **﴿عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾** الله ﷻ عالم الغیب دې نو په خپلو غیبو هیڅوک نه خبروی. مگر چه کوم یو رسول خوښ کړی د هغه مخکښې نگهبانې فرښتې گرځوی راگرځوی.

قوله تعالى: **﴿فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾** وَأَنْ تُوْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ

بیا فرمائی چه الله ﷻ باندي او دهغه په پیغمبرانو باندي ایمان راوړنی. یعنی اطاعت نې او کړنی او د شریعت پابند اوسې یاد ساتنی چه ایمان او تقوی کښې ستاسو دپاره اجر عظیم دې.

قوله تعالى: **﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَتَّخِلُونَ مِمَّا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾**

د بغل انجام: بیا ارشاد دې چه بخیل سرې دې خپل مال خان دپاره بهتر نه گنږی. دا خودده دپاره ضرر ناک خیز دې. دین خودې لیکن کله کله دنیاوی طور سره د دې انجام او نتیجه دا وی چه د بخیلی به د دوی غاړه کښې طوق اچولې شی.

مال په خامار وی: صحیح بخاری شریف کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه چاته الله ﷻ مال ورکړی او هغه ددې نه زکوة نه ورکوی نو ددې مال نه به د قیامت په ورځ یو گنجې مار جوړ شی او د ده د مرۍ نه

بہ راتاؤشی او ددی مار پہ سترگو بہ دوه ننبی وی او د ده شونہی بہ خیری وی او وائی بہ چہ خہ ستا مال یم او خہ ستا خزانه یم بیا رسول اللہ ﷺ ہم دا آیت (وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَتَكَلَّمُونَ) الخ تلاوت او فرماتیلو۔ (۱)
د مار نہ منہی وهل۔ دمستند احمد یو حدیث کنبی دی چہ دے بہ منہی وہی او مار بہ دہ پسی وی او دی بہ راویسی او د دہ د غاری نہ بہ طوق شی۔ (۲)

مار بہ تہونہ ورکوی۔ مسند ابو یعلی کنبی دی چہ کوم سرے خزانه خان نہ روستو پریردی او مرشی نو ہغہ خزانه د یو جزامی مار پہ شان شکل کنبی بہ دہ پسی منہی وہی او د ہغہ مار سترگو بانہی دوه توریاکی وی او دی بہ ورته وائی چہ تہ خوک نی؟ دی بہ او وائی چہ خہ ستا خزانه یم کومہ چہ تا خان نہ روستو پریر خودی وہ۔ تر دی چہ ہغہ مار بہ دی راویسی او د دہ لاس بہ خوری او بیا باقی بدن (۳)۔
مال بہ اژدہا شی۔ دطبرانی حدیث مبارک کنبی دی چہ کوم سرے خپل آقا تہ ورشی او ہغہ نہ خپل حاجت او غواری او د دی باوجود چہ ہغہ سرہ وی او دہ تہ ورنکری نو دا بہ دقیامت پہ ورخ ددہ دپارہ یو اژدہا جو رہ شی۔ (۴)

د رشتہ دار حاجت نہ پور کولو سزا۔ دویم روایت کنبی دی چہ کوم رشتہ دار محتاج د خپل مالدار رشتہ دار نہ سوال اوکری او دی ہغہ تہ ورنکری نو د دہ سزا بہ دا وی چہ ہغہ مال بہ ددہ غارہ کنبی دہار پہ شان اچولی شی (ابن جریر)۔ (۵)

ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ اہل کتابو د خپلو کتابونو خبرو خودلو کنبی بخل کولو د ہغوی سزا پہ دی آیت کنبی بیانیری لیکن صحیح خبرہ دا دہ اگر چہ دا قول د دی آیت عموم کنبی داخل دی بلکہ دا پہ طور دا ولی داخل دی، واللہ اعلم۔
قوله تعالی: **وَاللَّهُ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ**

بیا فرمائی چہ د آسمانونو او زمکی مالک اللہ ﷻ دی، ہغہ چہ تاسو تہ خہ درکری دی پہ ہغی کنبی دہغہ پہ نوم ورکری کونی او د تولو کارونو واپس کیدل ہغہ طرفتہ دہ۔ سخاوت کوئی چہ پہ ہغہ ورخ مو پکار راشی او خیال ساتی، خکہ چہ ستاسو نیتونو او د زبہ ارادو او تولو عملونو نہ اللہ ﷻ خبر دی۔

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا

| خامخا واوریدہ اللہ خبرہ دہغہ کسانو اچہ وی وئیل

| بیشکہ اللہ پاک دہغہ کسانو خبرہ واوریدہ چہ دانہ او وئیل

إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَحَنُّ اغْنِيَاءَهُمْ سَنَكْتَبُ مَا قَالُوا

| اچہ اللہ تعالیٰ فقیر دی | اومونر غنیان یو | ازردہ چہ اوبہ لیکومونر | ہغہ | اچہ ہغوی او وئیل |

| بیشکہ اللہ پاک محتاج دی | اومونر مالداران یو | مونر بہ ددوی | دا خبرہ اولیکو او دا ہم چہ |

(۱) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب اثم مانع الزکاة : ۱۴۰۳، نسائی : ۲۴۸۴۔

(۲) احمد : ۹۸/۲، ترمذی : کتاب التفسیر القرآن باب ومن سورۃ آل عمران : ۳۰۱۲، وسندہ صحیح نسائی : ۲۴۴۳، ابن ماة : ۱۷۸۴۔

(۳) حاکم : ۱/۳۸۸۔

(۴) الطبری : ۸۲۸۴۔

(۵) الطبری : ۸۲۸۱، موقوفو وسندہ حسن : ۸۲۸۳، مرسلا : ۸۲۸۲، مرفوعا متصلا و رواہ احمد : ۳/۵، والنسائی :

۲۵۶۷ وسندہ حسن)۔

وَقَتَلَهُمُ الْاٰثِمِيَّاءُ بِغَيْرِ حَقٍّ ۗ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ۝۱۰۰ ذٰلِكَ
او وژل دهغوی بیغمبرانولره   په ناحقه   او اوبه وایومونږ اوڅکی   عذاب دا ورسوزونکی   ادا عذاب   دوی په ناحقه بیغمبران قتل کول   اوچی وخت راشی، نو ورته به او وایوچی د سوزونکی عذاب خونداوڅکی
بِمَا قَدَّمْتُمْ اٰیْدِیْكُمْ ۗ وَاَنَّ اللّٰهَ لَیْسَ بِظٰلِمٍ
په سبب دهغی دې   چه وړاندې کړی دی   لاسونو ستاسو   او بیسکه الله   انه دې   ظالم   دا ستاسو دخپلو لاسونو د کړو سزا ده   ..... او الله پاک   په بنده گانو باندې
لِلْعٰیْدِیْنَ ۝۱۰۱ الَّذِیْنَ قَالُوْا اِنَّ اللّٰهَ عٰهَدَ اِلَیْنَا ۗ اَلَا نُوْمِنُ
په بندگانو باندې   هغه کسان چه وائی   بیسکه الله تعالی   (حکم) هدايت کړې دې   مونږ ته   چه مونږ به نه منو   یوزره ظلم نه کوی   څوک چې دا وائی چې الله مونږ ته وئیلی دی چې ایمان مه راوړئ
لِرَسُوْلٍ حَتّٰی یَاْتِنَا بِقُرْبٰنٍ تَاكُلُهٗ النَّارُ ۗ قُلْ
هیڅ یو رسول   تردې پورې   چه راوړی مونږ ته   یو قربانی   چه او خوری هغی لره   اور   او وایه   په هیڅ یو بیغمبر تردې پورې چې اول زموږ په مخکښې داسې قربانی او نکړې چې دغیبواور راشی او هغه او خوری
قَدْ جَاءَكُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ قَبْلِیْ بِالْبَیِّنٰتِ ۗ وَاِلٰذِیْ
چه راغلی وو   تاسو ته   ډیر رسولان او وړاندې زمانه   په ښکاره نښو سره   او دهغه نښې سره هم   ته ورته او وایه چې زمانه وړاندې بیغمرانو تاسو ته څرگنده نښې راوړې وې   او هغه نښه ئې
قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتَهُمْ ۗ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ۝۱۰۲ فَاِنْ
چه مطالبه کړې وه   تاسو   نولې   او وژل تاسو هغوی   که یې تاسو   رښتینی   نوکه چرې   هم راوړې وه چې تاسو ئې غواړئ   نو هغوی مو وولې وژل که تاسو رښتینی یئ   ..... نوکه چرې
كٰذِبُوْكَ ۗ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُوْلٌ مِّنْ قَبْلِکَ
دروغ او گنډلې شوې ته   انې محمد ﷺ   انودروغ گنډلې شوې دی   ډیر رسولان   مخکښې ستاسو نه   دوی تا   دروغژن گنډلې   ..... نو ستانه وړاندې بیغمبران هم دروغژن گنډلې شوې وو
جَاءُوْهُ بِالْبَیِّنٰتِ ۗ وَالزُّبُرِ ۗ وَالکِتٰبِ الْمُنِیْرِ ۝۱۰۳
چه راوړې ئې وې   ښکاره نښې   او صحیفې   او کتاب   ارنږ او رکونکې   چې هغوی ښکاره نښې او صحیفې او خلیدونکې کتاب راوړې وو

دیهودیانو شان گڼې گستاخی :- ابن عباس ؓ فرمائی چه کله دا آیت نازل شو چه څوک دی چه الله ﷻ ته قرض حسنه ورکړی. او هغه داپه څو څو چنده زیات کړی. نو یهودیانو او وئیل چه انې نبی ﷺ استا رب فقیر دې څه چه د خپلو بندگانو نه قرض غواړی. دې باندې دا آیت (لقد) الخ نازل شو.

قوله تعالی: لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِیْنَ قَالُوْا اِنَّ اللّٰهَ فَقِیْرٌ وَّعَنۢنَا غِنَیًا

دايت شان نزول :- ابن ابی حاتم کښې دی چه ابویکر صدیق ؓ دیهودیانو مدرسې ته تشریف یووړ، او هلته لوښې معلم فخاص وو اود دې لاندې یو لوی عالم اشیع وو، خلق جمع وو او هغوی سره مذهبی خبرې کولې. ابویکر صدیق ؓ او فرمانیل چه انې فخاص | الله ﷻ نه اوویریره او مسلمان شه. په الله قسم

چہ تاتہ بنہ معلوم دی چہ رسول اللہ ﷺ د اللہ رینبتونہ رسول دی . او دے رسول ﷺ د اللہ ﷻ د طرفہ حق راوری دی او ددی رسول ﷺ صفتونہ توراۃ او انجیل کنبی بیان شوی دی چہ ستاسو لاس کنبی دی . نو فخاص جواب کنبی او نیل چہ انہی ابوبکر ؓ او ورہ پہ اللہ قسم اللہ تعالیٰ خمونہ محتاج دی مونہ د ہغہ محتاج نہ یو . مونہ ہغہ تہ دا شان عاجزی نہ کوو لکہ خنگہ ہغہ لوئی ذات مونہ تہ عاجزی کوی . بلکہ مونہ خود ہغہ نہ بی پرواہ یو ، مونہ غنیان یو او مالدار یو او کہ ہغہ ذات غنی وی نو قرض بہ نہ غوبستلو . لکہ خنگہ چہ ستاسو پیغمبر وانہی . مونہ دسود نہ منع کوی او پخپلہ سود کوی . کہ غنی وی نو مونہ تہ بہ نہ سود ولہی راکولو . دی بانڈی ابوبکر صدیق ؓ غصہ شو او فخاص نہی پہ مخ یو خپیرہ او وھلو او وی فرمائیل چہ پہ اللہ قسم چہ د چا پہ قبضہ کنبی خما سادہ کہ تاسو یہودو سرہ خمونہ معاہدہ نہ وی نو انہی د اللہ دہنمنہ ما بہ ستا سر د تن نہ جدا کړی وی . خئی انہی بدنصیبو حق پہ دروغہ گنری . فخاص لاؤو او د دی شکایت نہی رسول اللہ ﷺ تہ او کړو . رسول اللہ ﷺ ابوبکر صدیق ؓ نہ تپوس او کړو ہغہ دی ولہی او وھلو! ابوبکر صدیق ؓ ورتہ دا واقعہ بیان کړہ . خو فخاص دخپل قول تہ او وړیدو چہ ما خوداسی نہ وو کړی . دی بارہ کنبی دا آیت نازل شو . (۱)

قوله تعالیٰ: سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ

بیا اللہ ﷻ دوی تہ د عذاب خبر ورکوی ، د دوی دا قول او دی سرہ دا شان بلہ لویہ گناہ یعنی د نبیانو علیہم السلام قتل کول مونہ د دوی پہ اعمال نامہ کنبی لیکلہ دی . یو طرفتہ د اللہ ﷻ شان کنبی بی ادبی او بل طرفتہ نبیانو علیہم السلام وژلو سرہ بہ دوی تہ د دوی پہ دی غلطو کارونو سختہ سزا ملاویری . دوی تہ بہ مونہ او وایو چہ د سوزونکی عذاب مزہ او خکی . او دوی تہ بہ او نیلی شی چہ داستاسو د رومی کتوت بدلہ دہ . دی سرہ بہ دوی پہ سخت عذاب کنبی ذلیل او خوار وی . داسر اسر عدل دی او انصاف دی او ظاہرہ دہ چہ مالک خپلو غلامانو بانڈی ظلم کونکی نہ وی .

قوله تعالیٰ: الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَمْدُ الْيَتَامَى الْأَتْمَانِ لِيُؤْمِنُوا لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِنَا بُرْهَانٌ نَّآكُلُهُ النَّارُ

بیا د دی خیال دپارہ نہی دا دعویٰ او کړہ چہ پہ آسمانی کتابونو کنبی کوم چہ مخکنبی نازل شوی وو ہغی کنبی مونہ تہ اللہ ﷻ حکم راکړی دی کله پوری مونہ تہ یو رسول دا معجزہ اونہ بنانی چہ د دہ امت پہ کنبی یو سرہی قربانی او کړی او د ہغی قربانی د خوراک دپارہ آسمان نہ یو قدرتی اور راشی او دا او خوری . نو مونہ بہ ہغہ ایمان نہ راوړو . د دوی د دی قول بارہ کنبی ارشاد دی چہ بیا تاسو ولہی ہغہ پیغمبران علیہم السلام اوژل چہ کومو خان سرہ دا معجزہ او دی سرہ نور براہین راوری وو ؟ ہغوی تہ خو اللہ ﷻ دا معجزہ ورکړی وہ چہ د ہریو قبولہ شوہی قربانی بہ آسمان تہ پور تہ کیدہ خوتاسو ہغہ ہم رینبتیا اونہ گنرل . ہغوی سرہ مو ہم دہنمنی مخالفت او کړہ بلکہ ہغوی مو قتل کړل . ددی نہ صفا ظاہرہ شوه چہ تاسو تہ ستاسو د خبری پخپلہ ہم خہ لحاظ نشته دی ، نہ تاسو د حق ملگری یی اونہ یو نبی منی . یقینا تاسو دروغن یی .

قوله تعالیٰ: فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ

بیا اللہ ﷻ خپل نبی تہ تسلی ورکوی چہ د دوی پہ دروغ گنرلو سرہ تاسو مہ غمژن کیرنی اومہ غم کونی او د رومی پیغمبرانو علیہم السلام واقعات خپل خان تہ پہ طور د تسلی یاد کړنی چہ ہغوی ہم دلیلونو ظاہریدونہ پس او دخپل حقانیت بنہ واضح کیدونہ باوجود بیادوی ہم دوی دا دروغ او گنرلو د زبر او منبر وضاحت . ﴿زُبُر﴾ نہ مراد آسمانی کتابونہ دی چہ ددی صحیفو پہ شان آسمان نہ پہ دی رسولانو نازل شوی وو او ﴿الْمُنِير﴾ نہ مراد واضح او بنکارہ او روینانہ دلیلونہ دی .

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ

اھرنفس خكونكى

ھرژوندي به

الْمَوْتِ ط وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ط فَمَنْ

د مرگ دي | او بيشكه اپوره به در كړې شي تاسوته | جرونه ستاسو | په ورځ د قيامت | نو هغه څوك يوځل مري | او تاسوته به خپل پوره اجر د قيامت په ورځ دركولې شي | ..... نو څوك چې

زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

اچه بچ كړې شوا | د اور نه | او داخل كړې شوا | جنت ته | نو هغه كامياب شوا | اونه دي | ژوند د دې دنيا د دوزخ د اور نه بچ شي | او جنت ته داخل شي | نو هغه كامياب شو | او د دنيا ژوند نور هيڅ نه دي

إِلَّا مَتَاعٌ الْغُرُورِ ۝ لَتَبْلُوَنَ فِي أَمْوَالِكُمْ

امگر | سامان دي | د دھوكې | اخامخا به تاسو آزمايلې كيرنې | په مالونو ستاسو كښې مگر بښكاره دھوكه ده | ..... ستاسو د مالونو او ځانونو امتحان به ضرور كيرې

وَأَنْفُسِكُمْ ۝ وَكَلَّمْنَا مَن لَّا يَشْكُرُ ۝ وَكَلَّمْنَا مَن لَّا يَشْكُرُ ۝ وَكَلَّمْنَا مَن لَّا يَشْكُرُ ۝

او په نفسونو ستاسو كښې | او خامخا به اورنې تاسو | دهغه كسانونه | اچه وركړې شوې دي ورته كتاب او تاسو به دهغې خلقونه چې مخكښې ورته كتاب وركړې شوې دي .....
 وَكَلَّمْنَا مَن لَّا يَشْكُرُ ۝ وَكَلَّمْنَا مَن لَّا يَشْكُرُ ۝ وَكَلَّمْنَا مَن لَّا يَشْكُرُ ۝

مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذَى كَثِيرًا ط

اوراندي ستاسونه | او دهغه كسانونه | چه شرك نې كړې دي | تكليف وركونكى خبرې | ډيرې او د مشرکانو دخولې نه ډيرې بدې ردي خبرې اورئ .....
 وَكَلَّمْنَا مَن لَّا يَشْكُرُ ۝ وَكَلَّمْنَا مَن لَّا يَشْكُرُ ۝ وَكَلَّمْنَا مَن لَّا يَشْكُرُ ۝

وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ۝

او كه تاسو صبر او كړو | او پرهيزگاري مو او كړه | نو بيشكه دا | د اوچتو كارونو څخې دي | او كه تاسو صبر او كړو | او ځانونه بچ اوساتي | نو دا د ډيرې اوچتې حوصلې خبره ده |

قوله تعالى: كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ط وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ط
 هر ساه لرونكى لره مرگ شته :- ټول مخلوق ته اطلاع ده چه هر ساه لرونكى څيز لره مرگ شته دي لكه فرماني چه كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ۝ يعنى دي زمكه باندي چه څومره دي ټول فاني كيدونكى دي. صرف ستاد رب ذات باقى پاتي كيدونكي دي چه ډير بزرگي او انعام والا دي، نو صرف هغه واحد ذات به هميشه ژوندي وي. او كله به هم نه فنا شي جنات او انسانان ټول په ټوله مړه كيدونكى دي، دا شان فرښتې او حاملان عرش به هم مړي كيرې او صرف الله ﷻ وحده لا شريك به باقى پاتي شي. مخكښې هم هغه ذات وو او آخره پورې به هم هغه ذات پاتي وي. هر كله چه ټول مړي شي نو موده به ختمه شي صلب آدم نه چه څومره اولاد پيدا كيدونكي وو هغه پيدا شو او ټول په ټوله مړه شو. د مخلوق خاتمه اوشوه او هغه وخت كښې به الله ﷻ قيامت قائم

کری او مخلوق ته به دهغوی د ټولو عملونو، وړو، لویو، بنکاره، پتو، صغیره او کبیره ټولو کناهونوسزا ملاو شی. په هیچا به هېڅ ظلم نه وی. هم دای د دې نه پس جمله کښې فرمائیلی دی. د حضرت خضر عليه السلام نصیحت: علی عليه السلام فرماني چه د رسول الله ﷺ د وفات نه پس مونږ ته محسوس شو چه گویا څوک رازی، د پښو آواز نې راتلو، لیکن هېڅوک به نه وو. هغه راغلو او وې وئیل چه انې اهل بیت تاسو باندي دې سلام وی او د الله تعالی رحمت دې وی په تاسو باندي، هر جاندار څیز د مرگ مزه څکونکې دې، تاسو ټولو ته به ستاسو د عملونو بدله ملاو شی د قیامت په ورځ. د هر مصیبت نه خلاصې د الله تعالی سره دې. دهر مړ کیدونکې بدله ده او دهر فوت کیدونکې حاصلیدل دی. الله ﷻ باندي بهروسه ساتی او بنه امید ترې ساتی. او دا گنډنی چه په رښتیا په مصیبت کښې اخته هغه کس دې چه د ثواب نه محروم شی، تاسو باندي دې د الله تعالی د طرفنه سلامتیا وی او د هغه رحیم ډان برکتونه او رحمتونه دې وی (ابن ابی حاتم). دعلی عليه السلام خیال دې چه دا خضر عليه السلام وو. (۱)

قوله تعالی: **فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ قَازَ**

کامیاب څوک دې؟: حقیقت دا دی چه پوره کامیاب انسان هغه دې چه د جهنم نه بچ شی او جنت ته لارشی. رسول الله ﷺ فرماني چه جنت کښې د یو کورې ځایي ملاویدل د دنیا او ما فیها نه بهتر دی که تاسو غواړنی نو وانی چه **﴿فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ قَازَ﴾** ددې مخکښې زیاتوالی نه بغیر دا حدیث بخاری او مسلم شریف وغیره کښې هم دې او زیاتی سره ابن ابی حاتم کښې دی او ابن مردویه کښې هم دی. (۱)

رسول الله ﷺ فرماني چه دچا خواهش وی چه دجهنم نه بچ شی او جنت ته داخل شی نو هغه ته پکار دی چه تر مرگه پورې په الله ﷻ، د قیامت په ورځ ایمان اوساتی او خلقو سره هغه سلوک او کړی چه کوم دې پخپله خوښوی. (۱) دا حدیث د رومی آیت **﴿فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾** تفسیر کښې تیر شوې دي. مسند احمد کښې هم د وکیع بن جراح تفسیر کښې دا حدیث موجود دي.

دې نه پس د دنیا د حقارت او د ذلت بیان کړی. چې دا ډیره ذلیل او فانی اوزوال کیدو والا څیز دې. لکه بل ځانې کښې فرماني چه **﴿بَلْ تُؤْتُونَهُنَّ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ خَيْرًا وَأَبْقَى﴾** تاسو خود دنیا په ورکړه باندي فخر کونی حالانکه اصل کښې بهتر اوبقاء والا څیز آخرت دې. دویم آیت کښې دی چه تاسو ته موڅه درکړی دی دا خود دنیا فائده ده او د دې زینت بهترین او باقی پاتې کیدو والا خو هغه دې چه کوم الله ﷻ سره دې.

قوله تعالی: **وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ**

دنیا د آخرت په مقابله کښې: حدیث مبارک کښې دی په الله ﷻ قسم دنیا د آخرت مقابله کښې صرف داسې دی لکه چه یو سرې خپله گوته سمندر کښې ډوبه کړی نو دهه گوته د سمندر د اوبو مقابله کښې چې څه نسبت لری. هم هغه د دنیا د آخرت په مقابله کښې لری (۱)

قتاده عليه السلام فرماني چه دنیا څه څیز دې، هسې د دهوکې څیز دې او تاسو به ددې دپریښودو نه پس یو ورځ ددې نه ځانې. په هغه الله ﷻ مې دې قسم وی چه دهغه نه سوا بل څوک د عبادت لائق نشته چه دا نزدې ستاسو نه جدا کیدونکې او بربادونکې څیز دې، نو تاسو ته پکار دی چه هوش نه کار واخلي او دلته

(۱) ابن ابی حاتم داروایت علی ابی علی الهاشمی په وجه موضوع دې: -

(۲) احمد: ۴۳۸/۲، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة آل عمران ۳۰۱۳، وسنده حسن، ابن حبان: ۷۴۱۷، او امام حاکم: ۲۹۹/۲ کښې دا صحیح گرزولې دي او علامه ذهبی رحمته الله علیه ددې موافقت کړې دي او د اشان ددې معنی صحیح بخاری: ۳۲۵۰ کښې هم موجود ده.

(۳) صحیح مسلم کتاب الامارة باب وجوب الوفاء ببيعة الخليفة...: ۱۸۴۴ -

(۴) صحیح مسلم کتاب الجنة باب فناء الدنيا: ۲۸۵۸ ترمذی: ۲۳۲۳، ابن ماجه: ۴۱۰۸ -

د الله ﷺ اطاعت اختیار کرئی او دخپل طاقت نه زیاتې نیکی او گټې . دالله ﷺ درکړې شوی طاقت نه بغير هيڅ يو کار نه کيږي .
 قوله تعالى: لَتُبْلَوْنَ فِيْ اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ

بيا دانسانی آزمیښت ذکر کيږي . لکه بل خانې کښې ارشاد دې چه ﴿وَلَتُبْلَوْنَ كُم بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ﴾ الخ ، مطلب دا دې چه د مومن امتحان ضرور کيږي کله جاني ، کله مالي او کله د اهل و عيال ذريعي سره او کله نورو طريقو سره ، دا آزمیښت د ديندارني اندازې مطابق کيږي . د سخت ديندار امتحان هم سخت وي او دکمزوري ديندار امتحان هم کمزوري وي .

قوله تعالى: وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ اٰتَوُا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ

د صبر تلقين : بيا الله ﷺ صحابه کرامو ته خبر ورکوي چه د بدر نه مخکښې مدينه منوره کښې تاسو ته د اهل کتابو او مشرکانو نه تکليفونه او پريشاني او رسيدې ، بيا تسلي ورکوي او طريقه ورته ښاني چه تاسو د صبر لمن اونيستي او پرهيزگاري اختيار کړئ او دا ډير لوڼې کار دې .

د مسلمانانو د کافرانو په تکليفونو صبر کول . اسامه بن زيد ؓ فرماني چه رسول الله ﷺ او د رسول الله ﷺ صحابه کرام ؓ مشرکانو ته او اهل کتابو ته ډيره معافي کوله . او د هغوي تکليفونه به ئې برداشت کول . او د الله ﷺ د دې فرمان عاملان وو تر دې چه د جهاد آيتونه نازل شو .

د عبدالله بن ابي گستاخي . صحيح بخاري شريف کښې د دې آيت د تفسير لاندې دې چه رسول الله ﷺ په خپل خر سور شو او اسامه ؓ ئې خان پسې کينولو او د سعاد بن عباده ؓ عيادت دپاره د حارث بن خزرج قبيلې ته لاړل . دا واقعه د جنگ بدر نه مخکښې شوې وه . لاره کښې يو مخلوط مجلس ناست وو چه په هغې کښې مسلمانان ، يهوديان ، مشرکان او عبدالله بن ابي بن سلول وو . دې هم تراوسه پورې خپل رنگ کښې رنگ وو . مسلمانانو نه عبدالله بن رواحه ؓ هم وو . د رسول الله ﷺ سورلي مبارکې نه دورې او ختلې نو عبدالله بن ابي بن سلول په خپله پوزه کپړا وچوله او وي وئيل چه دورې مه کوه ، رسول الله ﷺ ته ورغلو . او رسول الله ﷺ سورلي نه کوز شو او سلام ئې اوکړو او دوی ته ئې د اسلام دعوت ورکړو او دقران پاک خو آيتونه مبارک ئې اولوستل . نو عبدالله بن ابي بن سلول او وئيل ئې صاحبه واوره ما ته ستا دا طريقه نه ده خوښه . د رسول الله ﷺ خبرې حق سهې ليکن دا ولې چه رسول الله ﷺ خمونې مجنسونو ته راځي او مونږ ته تکليف راکوي . خپل کور ته لاړ شه او دا هغه چاته اووايه چه څوک تاته درشي دې آوريدو سره عبدالله بن رواحه ؓ او فرمائيل چه يار رسول الله ﷺ بيشکه تاسو خمونې مجلسونو ته تشریف راوړئ . ځکه چه مونږ ته دا خوښ دی . او دې کښې خپلو کښې ډير تکرار اوشو . او يو بل ته ئې بدرد او وئيل او نزدې وه چه جنگ هم شوې وي ليکن د رسول الله ﷺ پوهولو سره خير شو . او ټول خاموش شو .

حضرت سعد ؓ ته خبر ورکول . رسول الله ﷺ خپلې سورلي باندي سواره شو او سعد ؓ ته لاړو او هلته ئې سعد ؓ ته او فرمائيل چه انې ابو حباب ان عبدالله بن ابي بن سلول دا دا وئيلي دي سعد ؓ او وئيل چه يار رسول الله ﷺ تاسو دوی پرېږدئ او دوی معاف کړئ . قسم په الله چه په تاسو باندي ئې قران پاک نازل کړو ، واورئ چه د هغوي خو رسول الله ﷺ سره ډيره زياته دښمني ده . او دا ځکه چه د دې خانې خلقو هغه خپل سردار جوړول غوښتل او د مشرئ د پتي تړلو مشوره ئې کړې وه . بل طرفته الله ﷺ رسول الله ﷺ خپل نبی ﷺ راوليږلو . خلقو رسول الله ﷺ نبی او منلو . د هغه سرداري ختمه شوه . او په دې وجه هغه غمژن دې او هم په دې وجه دې د خپل زړه نه تيکې غوځوي . چه څه ئې او وئيل نو هغه ئې او وئيل . تاسو د هغه هيڅ پرواه مه کوئ . نو رسول الله ﷺ هغه معاف کړو . او هم دا د رسول الله ﷺ عادت مبارک وو . او د رسول الله ﷺ د صحابه کرامو ؓ هم . يهوديانو او مشرکانو ته به ئې معافي

کولہ اوپہ دے فرمان بہ نی عمل کولو۔ ہم دا حکم پہ دے آیت (ودکثیر) کنبی دے چه کوم حکم د معافی دے آیت (ولتسمعن) کنبی دے .

دجہاد اجازت ملاویدل۔ بیا دے نہ پس رسول اللہ ﷺ تہ د جہاد اجازت ورکری شو۔ او رومبی غزوه بدر اوشوہ او پہ دے کنبی د کفارو د لنبکر سرداران قتل شو۔ دے حالت او د اسلام شوکت کتلو سرہ اوس عبد اللہ بن ابی بن سلول او ددہ ملگری ویریدل او ددے نہ بغیر دوی تہ ہیخ پہ نظر نہ راتلل چه بیعت او کری او پہ ظاہرہ مسلمانان شی۔ (۱)

یوہ قاعدہ۔۔ نودا کلیہ قاعدہ یاد ساتل پکار دی چه ہر حق والا چه نیکی او نیگری کوی او خوک د خلاف شرع کار نہ منع کوی او پہ دے کنبی ہغہ تہ ضرر او مصیبتونہ رسی نو ہغہ تہ پکار دی چه دا تول تکلیفونہ برداشت کول او داللہ تعالیٰ لار کنبی د صبر او سہاری نہ کار اخلی۔ ہم پہ ہغہ پاک ذات بہروسہ ساتی۔ ہم د ہغہ ذات نہ مدد غواری او خپل کامل رغبت او پورہ رجوع ہغہ طرفتہ ساتی۔

وَإِذَا أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ	أُوتُوا الْكِتَابَ	لَتُبَيِّنَنَّاهُ
یاد کری، کله چه واخستلہ اللہ بخہ وعدہ دہغہ کسانونہ چه ورکری شوے دے ور تہ کتاب چه خامخابیانوی تاسو ہغہ کتاب او دوی تہ یاد کری، کله چه اللہ پاک د اہل کتابونہ لوظ واخستو چه تاسو بہ خلقو تہ دا کتاب بیانوی		
لِلنَّاسِ	وَلَا تَكْتُمُونَهُ	فَبِذْوَةٍ
اخلقوتہ اونہ بہ پتیوی ہغہ نو او غورزو ہغوی ہغہ روستو دشگانو خپلونہ او وانی خستو او پہ دے کنبی بہ ہیخ نہ پتیوی خودوی (ہدیوتول) شاتہ او غورزولو او پہ لہر قیمت نی		
بِهِ	ثُمَّ أَقْلِيلًا	فَيُسَّ مَا
پہ ہغی قیمت لہر نویددی ہغہ چه ہغوی نی اخلی گمان مہ کوہ تہ پہ ہغہ کسانو خرخ کرو ..... اودانی دیرہ خرابہ سودا او کری ..... تہ پہ ہغہ چا گمان مکوہ خوک چه		
يَفْرَحُونَ	بِمَا	أَتَوْا
چه خوشحالیری پہ ہغہ کار چه او کری و ہغوی او خوبنوی ہغوی چه اوستائیلی شی پہ ہغہ کار پہ خپلو بدو کارونو خوشحالیری اودا غواری چه پہ داسی کارونو د ہغوی تعریف اوشی		
لَمُفْعَلُوا	فَلَا تَحْسَبْنَاهُمْ	بِمَفَازَةٍ
چه نہ وی کری ہغوی نومہ گنہ تہ ہغوی خلاصیدونکی د عذاب نہ اودے ہغوی لہر عذاب کوم چه ہغوی نہ وی کری چه گنی ہغوی بہ د عذاب نہ بیج شی ..... د ہغوی د پارہ		
الْيَوْمِ	وَلِلَّهِ	مُلْكُ السَّمَوَاتِ
دردناک او اللہ لہر دہ بادشاہی د آسمانونو اود زمکی او اللہ تعالیٰ پہ ہر خیز بانڈی قادر دے خودردناک عذاب مقرر دے او د آسمانونو اوزمکو مالک صرف یو اللہ دے او ہغہ پہ ہر خہ قدرت لری		
قوله تعالیٰ: وَإِذَا أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنَنَّاهُ		

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب (ولتسمعن من الذين...) : ۴۵۶۶، صحیح مسلم : کتاب الجہاد : ۱۷۹۸-

دعلم پتولو گناه۔۔ اللہ ﷺ دلتہ اهل کتاب و بیروی چه دیغمبرانوبه ذریعه د دوی نه کومه د الله وعده اخستی شوې وه چه په رسول الله ﷺ باندي به ایمان راوړنی او د رسول الله ﷺ ذکر او د رسول الله ﷺ بشارت خلغوته رسونی او هغوی به د رسول الله ﷺ په تابعدارنی راضی کونی اویا چه کله رسول الله ﷺ تاسوته تشریف راوړی نو تاسو به د هغه تابعداری کوی خو هغوی دا عهد پت کړو او د دې په ظاهرولو باندي دوی سره د دنیا او آخرت وعده شوې وه ، د دې بدله کنبی لږه شان دنیا کنبی راگیر شو او پریشانه پاتې شو او د دوی دا اخستل خرخول ډیر زیات بد دی . په دې کنبی عالمانو ته تشبیه ده چه هغوی دې داسې نه کوی گنی دوی باندي به هم عذاب راشی کوم چې په هغوی راغلي وو او دوی نه به الله ﷻ خفه شی لکه څنگه چه د هغوی نه خفه شوې وو . علماء کرامو ته پکار دی چه دوی سره کوم فائده ورکونکی علم وی . چې په هغې سره خلق ښه عمل کولې شی او دا خوړوی او هیڅ خبره نه پتوی . حدیث مبارک کنبی دی چه کوم سړی نه د یوې مسئلې تپوس اوشی او هغه دا پته کړی نو د قیامت په ورځ به هغه ته د اور واگې اچولې شی (۱)

په دروغه قسم خوړلو بې برکتی:۔ دویم آیت مبارک کنبی د ریاکارنی مذمت دې . بخاری او مسلم شریف کنبی حدیث مبارک دې چه کوم سړی په دروغه دعوی او کړی اوزیات مال گتیل غواړی نو الله ﷻ به هغه نورهم کم کړی . (۱) دبخاری او مسلم دویم حدیث مبارک کنبی دی چه کوم ته نه وې ورکړې شوې نو هغه سره آسودگی کونکی د دوو دروغو کپرو اغوستنکی پشان دې (۲)

قوله تعالی: لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ

دایت شان نزول:۔ مسند احمد کنبی دی چه یو خل مروان خپل دربان رافع ته اووئیل چه عبدالله بن عباس ﷺ ته ورشه او هغوی ته اووایه که په خپل یو کار باندي خوشحالیدل او نه کولو باندي تعریف خوښولو باندي به دالله تعالی عذاب وی . نو په دې په مونږ باندي دالله ﷻ عذاب وی نو دغه شان خو مونږ کنبی هېڅوک نشی بچ کیدی . عبدالله ﷺ د دې جواب کنبی او فرمائیلو چه ستا دې آیت سره څه تعلق دې ؟ دا خود اهل کتابو باره کنبی دې . بیا رسول الله ﷺ (وَأَذَاكُمُ اللَّهُ) نه تر آیت د آخره پورې تلاوت او فرمائیلو او وې فرمائیل چه دوی نه نبی ﷺ دیو څیز باره کنبی تپوس کړې وو نو هغوی د دې څه غلط جواب ورکړو . او بهر وتلو سره نې گمان او کړو چه مونږ د رسول الله ﷻ د سوال جواب ورکړو . اودې سره د دوی دا خواهش هم وو چه رسول الله ﷻ سره به څمونږ تعریف او کړی اود اصل جواب په پتولو او ددې فقرې په وئیلو باندي دوی خوشحاله وو . هم د دې بیان دې آیت کنبی کپری . داحدیث بخاری وغیره کنبی هم دې . (۱)

دایت دویم شان نزول:۔ او صحیح بخاری شریف کنبی دا هم دی چه کله رسول الله ﷺ میدان جنگ ته تشریف اوړو نو منافقان خپلو کورونو کنبی کنبیناسته او رسول الله ﷻ سره نه تلل ، بیا نې خوشحالی کولې چه مونږ جنگ کولو نه بچ شو ، اوس چه کله د الله ﷻ نبی ﷺ واپس کپری نو دوی خبرې جوړوی او د دروغو عذرونه کوی او قسمونه خوری او خپل عذرونو سره رسول الله ﷻ ته یقین دهانی کوی او غواړی چه کوم کار مونږ نه دې کړې په هغې هم څمونږ تعریف اوشی نو دې باندي دا آیت نازل شو . (۲)

(۱) ابوداود کتاب العلم باب کراهية منع العلم : ۳۶۵۸ ، وسنده حسن ترمذی : ۲۶۴۹۔

(۲) صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان غلط تحریم قتل الانسان نفسه : ۱۱۰ ، ددې اصل صحیح بخاری : ۲۰۴۷ ، کنبی موجود دې .

(۳) صحیح بخاری کتاب النکاح باب المتشیع بما لم یحل : ۵۲۱۹ ، صحیح مسلم : ۲۱۲۹۔

(۴) احمد : ۲۸۹/۱ ، صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب (ولا تحسبن الذين یفرحون...) : ۴۵۶۸ ، صحیح مسلم : ۲۷۷۸۔

(۵) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب (ولا تحسبن الذين یفرحون...) : ۴۵۶۸ ، صحیح مسلم : ۲۷۷۸۔

د ابو سعید رضی اللہ عنہ پہ ژبہ دایت شان نزول: تفسیر ابن مردویہ کبھی دی چہ مروان د ابو سعید رضی اللہ عنہ نہ د دی آیت مبارک بارہ کبھی تپوس کرې وو لکہ څنگه چہ پورته تیر شو چہ ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ ئې تپوس اوکړو نو ابو سعید رضی اللہ عنہ د دې مصداق او د دې شان نزول هغه منافقان او گړخولو چہ کوم به د غزوه په وخت کبھی کبشیناستل ، که مسلمانانو ته به نقصان اوشو نو خوشحالیدل به او که فائده به ورته اوشوه نو خپل عذر به ئې ظاهرولو او فتح اونصرت جشن به ئې کولو. په دې باندې مروان او وئیل چہ چرته دا واقعہ او چرته دا آیت؟ نو ابو سعید رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ دا زید بن ثابت هم ددې نه واقف دې. مروان زید رضی اللہ عنہ نه تپوس اوکړو نو هغوی هم د دې تصدیق اوکړو. ابو سعید رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ د دې علم رافع بن خدیج رضی اللہ عنہ ته هم دې چہ په مجلس کبھی موجود وو. لیکن هغه ویریری چہ هسې نه ته ترې هغه اوبنې واخلې چہ کومې ورته تا صدقې کبھی ورکړې دې. زید بهر اووتلواو وې وئیل چہ ته څما په شهادت باندې څما تعریف نه کوې؟ ابو سعید رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ تاسو رینستونی شهادت ادا کړو. نو زید رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ بیا هم د رینستونی شهادت څه مستحق یم. مروان په هغه زمانه کبھی د مدینې منورې امیر وو.

دویم روایت کبھی دی چہ د مروان دا سوال د رافع بن خدیج رضی اللہ عنہ نه مخکبھی وو. د دې نه مخکبھی روایت کبھی تیر شوی دی چہ مروان د دې آیت بارہ کبھی عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ نه تپوس کرې وو. نو یادساتی چہ په دې دواړو کبھی تضاد او منافات نشته. مونږ نشو وئیلې څکه چہ دا آیت عام دې، دا په کبھی هم شامل دی. او دغه هم. مروان والا روایت هم ممکن دې چہ مخکبھی دې دواړو صاحبانو جواب ورکړې وی، بیا نور دتشفی په طور عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ نه هم مروان په ذریعه دخپلو کسانو سوال کرې وی. واللہ اعلم.

د ثابت بن قیس ویره: ثابت بن قیس انصاری رضی اللہ عنہ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کبھی حاضر شو او عرض ئې اوکړو یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ما ته د خپل هلاکت ډیره زیاته ویره ده. رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل چہ ولې؟ جواب کبھی ئې او فرمائیل چہ د دې یو وجه دا ده چہ الله تعالی د دې خبرې نه منع کرې ده چہ څه می نه وی کرې او په هغې تعریف خوئې او څما حال دادې چہ څه تعریف خوئوم. دویمه خبره دا ده چہ تکبر نه الله تعالی منع کرې ده او څه جمال خوئوم. دریمه خبره داده چہ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم آواز نه اوچت آواز سره خبرې کول منع دی او څما آواز اوچت دې. نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ آیا ته په دې خبره خوشحاله نه ئې چہ ستا ژوند ښه وی او ستا مرگ د شهادت مرگ وی او ته جنتی ئې. نو دې خوشحاله شو او وې وئیل چہ ولې نه یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم! دا خو ډیره ښه خبره ده، نو هم دا شان اوشو چہ د دوی ژوند ښه شو او مرگ ئې د شهادت شو. مسیلمه کذاب سره د مسلمانانو جنگ اوشو په هغې کبھی ثابت بن قیس انصاری رضی اللہ عنہ شهید شو. (۱)

قوله تعالى: فَلَا تَحْسَبْنَهُمْ مِّمَّا فَرَّوْا مِنَ الْعَذَابِ

دوه قراءتونه: (تحمبهم) لره (بمحبهم) هم لوستلې شوې دې.

کافران د عذاب نه نشی بچ کیدې: بیا فرمان دې چہ ته دا خیال مه کوه چہ دوی به د عذاب نه خلاص شی، دوی به عذاب ضرور مومی او هغه هم دردناک.

قوله تعالى: وَبِئْسَ مَلِكُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ

الله په هر څیز قادر دې: بیا ارشاد دې چہ د هر څیز مالک او په هر څیز قادر الله تعالی دې. هغه پاک ذات هیڅوک نشی عاجز کولې. نو تاسو د هغه نه ویریرئ او د هغه پاک ذات مخالفت مه کوئې. د هغه د غضب نه ویریرئ او د هغه د غضب نه د بچ کیدو کوشش کوئې. او د پاک ذات د عذاب نه څان بچ کرئې، نو څو څوک د هغه نه لوئې شته دې اونه څوک د هغه زیات قدرت والا شته دې.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
ابیشکہ ایہ پیدا کولو   د آسمانونو   اوزمکی کنبی   او پہ مختلف کیدلو   دشپی   او ورخ کنبی
د آسمانونو اوزمکی پیدا کولو کنبی   اودشپی   او ورخی پرلہ پسے راتلو کنبی   دهغی
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ۚ الْذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقَعُودًا
ایہی نبی   قدرت دی   دپارہ   د عقل مندو   خلقو   هغه   (عاقلان)   چه یادوی   الله   ایہ ولاڑہ   او پہ ناستہ
عقل مندو   دپارہ   دیری   نبی   دی   .....   چہ   پہ   ولاڑہ   او پہ ناستہ
وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ
او پہ دہو   خپلو   یعنی   پہ   ملاستہ   وغورو   فکر   کوی   ایہ   پیدائش   (جو رشت کنبی)   د آسمانونو
او پہ ہر ارج   د الله   پاک   ذکر   کوی   اود   آسمانونو   اوزمکی   پہ   پیدائش   کنبی   سوچ   فکر   کوی
وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا ۖ سُبْحَانَكَ
اود   زمکی   او   (وائی)   انہی   ربہ   زمونہ   نہ   دی   پیدا   کری   تا   داتول   ہر   خہ   عبث   (بی   مقصدہ)   پاک   کی   دہ   تالہ
(اود   وائی)   انہی   زمونہ   ربہ   د   عجیبہ   خیزونہ   تا   بی   فائدی   نہ   دی   پیدا   کری   (دعبث   کار   کولونہ)   پاک   شی
فَقِنَا ۖ عَذَابَ النَّارِ ۗ رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تَدْخِلِ النَّارَ
نو   اوساتہ   مونہ   د عذاب   د   اوور   نہ   انہی   ربہ   زمونہ   ابیشکہ   تہ   چه   خوک   داخل   کری   اور   تہ
نو مونہ   د   دوخ   د عذاب   نہ   بیج   اوساتہ   انہی   زمونہ   ربہ   تا   چہ   خوک   دوزخ   تہ   و   داخل   کر   نو   هغہ
فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ۗ رَبَّنَا
نو پہ   حقیقت   کنبی   اتار   سو   اکرو   هغہ   اونشتہ   ظالمانو   دپارہ   خوک   مددگار   انہی   ربہ   زمونہ
دی   او   شرمولوا   او   د ظالمانو   دپارہ   ہی   خوک   مددگار   نشتہ   دی   .....   انہی   زمونہ   ربہ
إِنَّا سَمِعْنَا مَنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ
بیشکہ   مونہ   او   اوریدو   یو   او   از   کونکی   چه   رابی   خلق   طرف   د ایمان   تہ   چه   ایمان   را   ورنی   پہ   رب   خپل
مونہ   دیوسری   او   از   او   ریدو   چہ   هغہ   د ایمان   طرفتہ   بلنہ   کولہ   اودا   نی   و نیل   چہ   خپل   رب   او منی
فَأَمَّا ۖ رَبَّنَا فَأَعْفِرْنَا ۖ ذُنُوبَنَا ۖ وَكَفِّرْ عَنَّا
نو   ایمان   را   ورو   مونہ   انہی   ربہ   زمونہ   معاف   کرہ   مونہ   تہ   گناہونہ   زمونہ   او   لری   کری   زمونہ   نہ
نو مونہ   د هغہ   خبرہ   او منلہ   انہی   زمونہ   ربہ   زمونہ   کوتاہی   معاف   کرہ   او   زمونہ   نہ   گناہونہ   لری   کرہ
سَيَاتِنَا ۖ وَتَوَقَّنَا ۖ مَعَ الْأَبْرَارِ ۗ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا
گناہونہ   زمونہ   او   وفات   کری   مونہ   دنیکا   نو   خلقو   سرہ   انہی   ربہ   زمونہ   او   را   کرہ   مونہ   تہ   هغہ
.....   او   دنیکا   نو   لہ   کنبی   مو   خاتمہ   او   کرہ   زمونہ   ربہ   تا   چہ   کومی
وَعَدَّتْنَا ۖ عَلَىٰ رُسُلِكَ ۖ وَلَا تَحْزِنَا ۖ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۖ
چه   وعدہ   نی   کری   دہ   تاسو   ایہ   ذریعہ   درسولانو   خپلو   او   مہ   شرمندہ   کوہ   مونہ   پہ   ورخ   د قیامت
وعدی   زمونہ   بارہ   کنبی   پیغمبرانوسرہ   کری   دی   هغہ   راسرہ   پورہ   کرہ   او   د قیامت   پہ   ورخ   زمونہ   پردہ   اوساتہ

إِنَّكَ لَا تَخْلِفُ الْوَعْدَ

بیشکھ ته | نه کوی خلاف | د وعدی

بیشکھ ته دخپلی وعدی خلاف نه کوی |

قوله تعالى: «إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ

دایت شان نزول:- طبرانی کنبی دی چه ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چه قریش یہودو ته ورغلل او د هغوی نه نپی تپوس او کرو چه موسی رضی اللہ عنہ تاسو ته کوم معجزات راوری وو ؟ هغوی اوونیل چه هغه لرگی چه د هغی نه به بلا جوړیده ، او پرقیدونکی لاس . بیا نصرانیانو ته ورغلل او دهغوی نه نپی تپوس او کرو چه عیسی رضی اللہ عنہ تاسو ته کومې ننبی راوری وی ؟ هغوی جواب کنبی اوونیل چه مورزاده رانده روغول او برگی مرض والا بنه کول ، او مری ژوندی کول . بیا قریش رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته راغلل او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته نپی اوونیل چه دعا او کړنی خمونر دپاره د صفا غر د سروشی . رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دعا او کړه او په دی باندي دا آیت نازل شو چه «إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» الخ . یعنی خوک چه د قدرت ننبی کتل غواری نوهغوی دپاره په دی کنبی ننبی دی . دوی به هم په دی کنبی غور کوی نو د هغه لونې قدرتونو والا الله جل جلالہ مخکنی به په سجده شی . (۱) لیکن دی روایت کنبی یو اشکال دی ، هغه دا چه دا سوال مکرمه کنبی شوې وو او دا آیت مدینه منوره کنبی نازل شوې وو . والله اعلم .

قوله تعالى: «وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ»

د الله په گاننانو کنبی سوچ فکر کول:- د آیت مطلب دا دی چه د آسمان په شان اوچت او وسعت والا مخلوق او د زمکې په شان لاندې اوسخت اولونې مخلوق ، بیا آسمان کنبی لونې لونې ننبی دی . لکه گردش کونکی او په یو خانې ولاړ ستوری او د زمکې لونې لونې پیداوار لکه غرونه او ځنگلونه او ونې او واینه او پتی او مختلف قسمه جاندار او سوری او بیل بیل ذائقې والا او رنگ په رنگ خوشبو والا او مختلف قسم خواصو والا میوې وغیره . آیا دا ټول قدرتونه یو عقل مند انسان دپاره د سوچ نه دی او د ده رهبری الله جل جلالہ طرفته نه کوی ؟ چه دوی د نورو ننبو د کتلو ضرورت محسوسوی . بیا د ورځې اوشپې راتلل او کم اوزیات کیدل اوبیا یوشان کیدل ، دا ټولې دالله جل جلالہ د قدرت کامله پوره پوره ننبی دی . هم د دی وجې آخر کنبی فرمائی چه په دی کنبی عقل والو دپاره کافی ننبی دی چه خوک پاک نفس والا هر په خیز باندي نظر اچونکونکی وی . اود بیوقوفانو په شان رانده او په غوړونو کانړه نه وی . ددی دا حالت بل خانې بیان فرمائی چه دوی د آسمان او زمکې ډیری ننبی خپلو پنبو لاتدی راولی او تیریری او دی کنبی غور او فکر نه کوی ، دوی کنبی اکثر د الله جل جلالہ منلونه پس بیا هم شرک نه بچ کیری . زاگرین عقلمند دی : اوس ددی عقل مندوصفتونه بیانیری چه دوی په ناسته ملاسته دالله تعالی نوم اخلی د عمران بن حصین رضی اللہ عنہ په حدیث استدلال:- دبخاری او مسلم شریف حدیث کنبی دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم عمران بن حصین رضی اللہ عنہ ته او فرمائیل په ولاړه مونخ کوه ، که طاقت دی نه وی نویه ناسته کوه او که دا هم نه شی کولې نو په ملاسته کوه (۱) یعنی هیخ حالت کنبی هم د الله جل جلالہ ذکر نه مه غافله کیږه . زړه کنبی ، په پتیه ، او په ژبه د الله جل جلالہ ذکر کوه . دا خلق د آسمان او زمکې پیدائش ته گوری . او د هغه پاک ذات په حکمتونو کنبی غور کوی کوم چې د هغه خالق او یو الله جل جلالہ په قدرت باندي دلالت کوی .

(۱) اسباب النزول للواحدی : ۲۸۴ ، الطبرانی : ۱۲۳۲۲-.

(۲) صحیح بخاری کتاب التقصیر باب اذا لم یظن قاعدا صلی علی جنب : ۱۱۱۷ ، ابوداود : ۹۵۲ ، ترمذی : ۳۷۲ ، ابن ماجه :

- فکرا و سوچ د اکابرینو پہ نظر کنی: ① شیخ سلیمان دارانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ د کور نہ د وتلو پہ وخت کنی پہ کوم کوم خیز خما نظر پر یوزی ، خہ گورم چہ پہ هغی کنی د اللہ ﷻ یو نعمت زما دپارہ موجود دی . اوزما دپارہ پہ هغی کنی دی
- ② حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ دیو ساعت غور او فکر کول د تولی شپہ د قیام نہ بهتر دی .
- ③ فضیل رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ د حسن رحمۃ اللہ علیہ قول دی چہ غور او فکر او مراقبہ یو داسی آئینہ ده چہ ستا پہ وړاندې ستا بدنی او نیکی پیش کوی .
- ④ سفیان بن عیینہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ غور او فکر یو داسی نور دی چہ ستا پہ زړه به اثر کوی او اکثر به ئی دا بیت لوستلو چہ :

إذا المرء كانت له فکرة (۱) ففی کل شیء له عبرة

ترجمہ :- یعنی چہ د کوم انسان باریک بینی او سوچ عادت جوړ شی نو هغه ته هر یو خیز کنی یو عبرت او نښه په نظر راخی .

- ⑤ عیسی علیہ السلام فرمائی چہ خوش نصیب دی هغه کس چہ د هغه وینا د اللہ ﷻ ذکر او نصیحت وی او چپ پاتې کیدل ئی غور او فکر وی او دده کتل عبرت او تنبیه وی .
- ⑥ لقمان حکیم علیہ السلام دا د حکمت نه ډکه مقوله یاد ساتل پکار دی چہ تنهانی کنی خوک خومره زیات ناسته کوی نو دومره دده غور او فکر او انجام بینی هم زیاته وی . او چہ خومره دا زیاتیرې نو دومره په انسان لازې زیاتیرې په انسان پرانیستی کیری او دا به دی جنت ته رسوی .
- ⑦ وهب بن منبه رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ خومره مراقبہ زیاته وی نو دومره به پوهه زیاته وی . او خومره چہ پوهه زیاته وی نو دومره به علم زیات نصیب کیری . او چہ خومره علم زیات وی نو نیک عملونه به هم زیاتیرې .

- ⑧ عمر بن عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ ارشاد فرمائی چہ د اللہ ﷻ ذکر کنی خپله ژبه لوندول ډیر بهتر دی او د اللہ ﷻ نعمتونو کنی غور او فکر کول ډیر افضل عبادت دی .
- ⑨ مغیث اسود رحمۃ اللہ علیہ مجلس کنی ناست وو او وې فرمائیل چہ انې خلقو اهره ورخ قبرستان ته ځی چہ تاسو ته خپل انجام معلوم وی . او بیا خپل زړه کنی هغه منظر حاضر کړئی چہ تاسو اللہ ﷻ ته مخامخ ولاړ یی ، بیا یو ډلې ته جهنم ته د تلو حکم کیری او یو ډلې ته جنت ته . خپل زړونه دی حال کنی جذب کړئی او خپل بدنونه هم هلته حاضر کړئی . جهنم خپل مخکنی کړئی ، د هغې سټکونه ، د هغې د اور قید خانې خپل مخکنی کړئی . دی وینا سره به ئی په چغوچغو ژړل تردی چہ بی هوشه به شو .

- ⑩ عبدالله ابن مبارک رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ یو سړی یو راهب سره یو قبرستان او یو د گند اچولو خانې کنی ملاقات او کړو او هغه ته ئی او وئیل چہ انې راهبه اتاسره دی وخت کنی دوه خزانې دی ، یو خزانه د خلقو یعنی قبرستان ، او یو خزانه د مال یعنی گند اچولو خانې .
- ⑪ عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما به ویرانو کورونو طرفته تلواو یو ویرانه دروازی سره به اودریدو او ډیر افسوس او حسرت سره به ئی وئیل چہ انې ویرانو کورونو استاسو اوسیدونکی چرته دی ؟ بیا به ئی پخپله فرمائیل چہ ټول د زمکې لاندې شو ، ټولو د فنا جامونه او خکل . صرف د اللہ ﷻ ذات باقی پاتې کیدونکی دی .

- ⑫ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ دوه رکعتہ چہ د زړه اطمینان سره ادا شی د هغه ټول مونخ نه افضل دی چہ کوم کنی ټوله شپه تیره شی خو په هغې کنی دلچسپی نه وی .

۱۳) خواجہ حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی ہے انہی ابن آدم! (خپلہ خیتہ دریو حصو کنبی تقسیموہ) یو حصہ کنبی خوراک اچوہ، یو حصہ اوبو دپارہ پریردہ اویو حصہ د ساگانو اخستلو دپارہ پریردہ چہ دی سرہ نہ د خپل آخرت بارہ کنبی اود آخرت انجام بارہ کنبی غور او کړې شی .

۱۴) دبعضو حکیمانو قول دی چہ کوم یو سرې د دنیا پہ خیزونو بغیر د عبرت حاصلولونہ نظر اچوی نو د غفلت اندازې سرہ د ده دا سترگې کمزورې شی .

۱۵) بشیر ابن حارث جافی رضی اللہ عنہ فرمائی کہ خلقو د اللہ تعالیٰ د عظمت خیال کولې نو بالکل بہ د دوی نہ گناہونہ نہ کیدل .

۱۶) عامر بن عبدقیس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ما ډیرو صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم نہ آوریدلی دی چہ د ایمان رنډا مراقبہ او غور و فکر کنبی ده .

۱۷) مسیح ابن مریم سیدنا عیسیٰ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ انہی ابن آدم! انہی ضعیف انسانہ! تہ چہ چرتہ ہم نی نو د اللہ تعالیٰ نہ ویریرہ او دنیا کنبی عاجزی او مسکینی کوہ او جمعیت خپل کور جوړ کړہ او خپلو سترگو تہ ژړا اوبنایہ، او خپل بدن تہ د صبر عادت اوبنایہ، او خپل زړہ غور او فکر کونکی جوړ کړہ، د صبا د رزق غم نن مه کوہ .

۱۸) عمر بن عبدالعزیز یو ځل مجلس کنبی ناست وو او پہ ژړا شو. خلقو ترینه ددی وجہ اوبوینتلہ نو دوی اوفرمانیل چہ ما د دنیا او د دی پہ لذتونو کنبی او د دی خواہشونو کنبی غور او فکر او کړو او عبرت مې حاصل کړو، هرکله چہ پہ نتیجہ اورسیدم نو ځما خواہشات ختم شوی وو .

خلاصہ د کلام: - حقیقت دا دی چہ دهر سرې دپارہ پہ دی کنبی عبرت او نصیحت دی او پندونصیحت دی . حسین بن عبدالرحمان ہم خپلو شعرونو کنبی دا مضمون بنه بیان کړې دی . نواللہ تعالیٰ د خپلو هغه بندگانو مدح اوتعریف بیان کړو چہ کوم د مخلوقاتو نہ عبرت او نصیحت حاصل کړی او د هغه خلقو مذمت ئې بیان کړہ چہ د اللہ تعالیٰ پہ قدرتونو باندې غور نہ کوی . دمومنانو مدح کنبی بیانیرې چہ دا خلق پہ ناستہ پہ ولاړہ د اللہ تعالیٰ ذکرکوی، د زمکې او آسمان پہ پیدانش کنبی غور و فکر کوی او وانی چہ انہی اللہ تعالیٰ انا دا مخلوق عبث اوبې کارہ نہ دی پیدا کړې بلکه د یو مقصد دپارہ دی پیدا کړې دی چہ خرابوتہ د خرابو بدله او نیکو تہ د نیکو بدله ورکړې .

قوله تعالیٰ: رَبَّنَا أَنْتَ مَنْ تَدْخُلُ النَّارَ..... وَلَا تُخْرَجُ مِنْهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخَلِّفُ الْوَعْدَ

د عقلمندو مناجات: - بیا د اللہ تعالیٰ د پاکوالی بیان دی فرمائی چہ انہی اللہ تعالیٰ تہ د دی نہ پاک ئې چہ یو څیز بې مقصدہ پیدا کړې. انہی خالق خلق، انہی پہ عدل اوانصاف سرہ د کائناتو چلونکیہ، انہی د نقصانونو او عیبونو نہ پاک ذاته، مونږ تہ د هغه عملونو طاقت او توفیق راکړې چہ پہ هغې سرہ مونږ ستاد عذاب نہ بچ شو او ستا نعمتونو سرہ جنت تہ داخل شو. دوی داسې ہم وائی چہ انہی اللہ تعالیٰ! چہ تا څوک جهنم تہ بوتلل نو هغوی برباد شو، ذلیل او خوار شو او د مجمع حشر مخکنبی دی دوی رسوا کړل، د ظالمانو هیڅوک مددگار نشته. او نہ د دوی څوک بچ کونکی شته نہ ستا د ارادې مخکنبی راتلې شی، انہی ربہ! ځمونږ د اعلان کونکی اعلان واوریدو چہ ایلسان طرفته ئې رابلل کول. نو مونږ پرې ایمان راوړو. د دی نہ مراد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دی چې فرمائی بہ ئې پہ خپل رب باندې ایمان راوړنی، نومونږ ایمان راوړې دی، او تابعداری ئې اختیار کړئی. نو ځمونږ دایماندار اتباع پہ وجه ځمونږ گناہونہ معاف کړہ او د هغې پرده پوشی اوکړہ او ځمونږ گناہونہ ځمونږ نہ لرې کړہ، او مونږ صالحان او نیکان جوړ کړہ. انہی رب تعالیٰ تا چہ مونږ سرہ د خپل رسول صلی اللہ علیہ وسلم پہ ژبه کومې وعدې کړې دی هغه پوره کړہ. او دامطلب ہم بیان شوې دی چہ کومه وعده تا خپلو رسولانو سرہ د ایمان راوړوکړې وه، لیکن رومېی معنی صحیح ده.

د الله خپلو نیکانو بندگانو سره وعده پوره کول: د مسند احمد یو حدیث مبارک کښې دی چه دعقلان دوه عروسه دی چه یو په کښې دا دې ① هم دلته نه به الله ﷺ د قیامت په ورځ او یا زره کسان راوچتوی چه هغوی سره به حساب کتاب نه وی ② هم دلته نه به او یا زره شهیدان او چتیرې چه دوی به یو وفد جوړوی او الله ﷺ ته به ورځی ③ هم دلته به د شهیدانو لښکرې وی چه د دوی سره به پرېکړې شوی د دوی په لاسونو کښې وی او د دوی د ځټونو نه به وینې بهیرې اودا به وائی چه انې الله ﷺ! تا چه مونږ سره دخپلو رسولانو په ذریعه کومې وعدې کړې وې هغه پوره کړه. مونږ د قیامت په ورځ مه رسوا کوه، ته وعده خلافتی نه پاک ئې. الله ﷺ به او فرمائی چه ځما بندگان رینستونی دی، دوی ته په نهر بیضه کښې غسل ورکړئی. دوی چه په دې کښې غسل او کړی نو پاک صاف او ښکلی رنگ والا به شی. او دوی دپاره به ټول جنت مباح وی. چه چرته غواړی نو خوراک به کوی او چه چرته تلل غواړی نو تلی به شی ④ دا حدیث غریب دې او بعضې وائی چه موضوع دې. والله اعلم. مونږ د قیامت په ورځ ټوله ډله کښې مه رسوا کوه. ستا وعدې رینستونی دی او تا چه د خپلو رسولانو په ذریعه کومې وعدې کړې دی هغه اټل دی، د قیامت ورځ به ضرور راځی. نوته مونږ ته د هغه ورځې نه نجات را کړه. رسول الله ﷺ فرمائی چه بنده باندي به غصه او ملامتیا او شرمندگی دومره زیاته شی اوداشان به دالله تعالی مخکښې اودرولې شی او قاتل او معقول به کړې شی چه دې به او وائی چه کاش ما جهنم ته او غورزوی ⑤. (ابویعلی).

د دې حدیث مبارک سند هم غریب دې. د دې حدیثو نه دا هم ثابت دی چه کله به رسول الله ﷺ د تهجدو دپاره پاسیدل نو د سورة آل عمران دا لس آیتونه به ئې لوستل.

هم دا عمل په بل روایت سره: بخاری شریف کښې دی چه ابن عباس ؓ فرمائی ما خپلې ترور میمونته ⑥ کړه شپه تیره کړه، دا د رسول الله ﷺ بی بی وه. کله چه رسول الله ﷺ راغلو نو څه وخت پورې ئې میمونې ⑦ سره خبرې کولې او بیا اوده شو، کله چې د شپې آخره شوه نو رسول الله ﷺ پاسیدو او آسمان طرفته ئې نظر او کړو او ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّمَن يَّرْتَدُّ﴾ تر دسورة آخره پورې ئې تلاوت او فرمائیلو. بیا پاسیدو او مسواک سره ئې استعمال کړو او اودس ئې او کړو او یوولس رکعته مونځ ئې ادا کړو. کله چه ئې د بلال حبشی ؓ د اذان آواز واوریدو نو دوه رکعته ئې د سحر سنت ادا کړل او بیا ئې جمات ته تشریف یوو او خلقو ته ئې د سحر مونځ ورکړو. ⑧

د ابن عباس د نبی کریم ﷺ سره اودریدل: صحیح بخاری کښې دا روایت بل ځانې کښې هم دې چه د بستري لنډوالی کښې څه او پلن والی کښې رسول الله ﷺ او د رسول الله ﷺ زوجه صاحبه ام المومنین میمونته ⑨ ځملاستل نیمې شپې ته نزدې یا څه پس رسول الله ﷺ پاسیدو او خپلو لاسونو مبارکو سره ئې خپلې سترگې مبارکې مخلې، او ددې لسو آیتونو مبارکو تلاوت ئې او فرمائیلو او بیانې د زورند مشکیزې نه اوبه واخستې او په ښه شان ئې اودس او کړو او مونځ ته اودریدو. څه پاڅیدم او د رسول الله ﷺ ښی طرفته د رسول الله ﷺ اقتداء کښې مونځ دپاره اودریدم. رسول الله ﷺ خپل ښی لاس ځماسر باندي کیخودو او څه ئې دغور نه اونیولم او څه ئې خپل کس طرفته کړم. او دوه رکعته ئې شپږ ځل ادا کړل یعنی دولس رکعته مو او کړل. بیا ئې وتر او کړل او ځملاستو تر دې چه د مؤذن د اذان آواز

① احمد: ۳/۲۲۶

② مسند یعلی: ۱۷۷۶

③ صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب قوله (ان فی خلق السموات...): ۴۵۶۹، صحیح مسلم: ۷۶۳

نې واوریدو او موذن راغلو او ورته نې اطلاع ورکړه. رسول الله ﷺ اودریدلو او دوه رکعتې نې ادا کړل او بېر لارل اود سحر موندنې ادا کړو. (۱)

د ابن عباس رضی الله عنهما در رسول الله ﷺ په کور کېنې شپه تیروول. د ابن مردویه دې حدیث کېنې دی عبدالله رضی الله عنه فرمائی چه ما ته څما پلار عبدالله رضی الله عنه او فرمائیل چه تاسو نن شپه د رسول الله ﷺ کور کېنې تیره کړه. او د رسول الله ﷺ د موندنې کیفیت او گوره. د شپې چه کله ټول خلق د ماسختن موندنې دپاره لارل نو څه ناست اووم. هر کله چه رسول الله ﷺ تلو کېنې شو نو وې فرمائیل څوک نې؟ عبدالله رضی الله عنه ما او وئیل چه او جی. وې فرمائیل چه ولې ولاړ نې؟ ما او وئیل چه د پلار حکم دې چه شپه د رسول الله ﷺ کور کېنې تیره کړه. نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه بڼه راڅه. کور ته چه راغلو نو وې فرمائیل چه بستره خوره کړئ. د ټاټ تکیه راغله او رسول الله ﷺ په هغې سربارک کيڅودو او څملاستو تر دې چه ما د رسول الله ﷺ د خراتې آواز واوریدو، بیا رسول الله ﷺ پاسیدو او نیغ کینناستو او آسمان طرفته نې اوکتل او درې ځل نې ﴿سبحان الملك القدوس﴾ او وئیل. بیا نې د سورة آل عمران آخری لس آیتونه تلاوت کړل، او بل روایت کېنې دی چه د تلاوت نه پس رسول الله ﷺ دا دعا او فرمائیله چه:

(اللهم اجعل فی قلبی نورا وفی سمعی نورا وفی بصری نورا و عن یمینی نورا و عن شمالی نورا و من بین یدی نورا و من خلفی نورا و من فوقی نورا و من تحتی نورا و اعظم لی نورا یوم القیامة) (ابن مردویه) دا دعا بعضو صحیح طریقو سره هم مروی ده. (۲)

د لسو آیاتونو په نزول در رسول الله ﷺ ژړا: د دې آیت د تفسیر په شروع کېنې د طبرانی حوالې سره تیر شوی دی د هغې نه معلومیږی چه دا آیت مکی دی. لیکن مشهور د دې خلاف دی. یعنی دا چه دا آیت مدنی دی. اود دې دلیل کېنې دا حدیث مبارک بېش کیدې شی کوم چې ابن مردویه کېنې دې چه عطاء رضی الله عنه، ابن عمر رضی الله عنهما او عبید بن عمیر رضی الله عنه عائشه رضی الله عنها ته راغلو، د دوی او د عائشه رضی الله عنها مینځ کېنې پرده وه. عائشه صدیقه رضی الله عنها تپوس او کړو چه عبید ته ولې نه راڅې؟ عبید او فرمائیل چه اما جان صرف په دې وجه د شاعر قول دې چه (زرغباً تزددحیا) یعنی لږ لږ راڅه چه محبت زیات شی. ابن عمر رضی الله عنهما او فرمائیل چه انې مور بی بی مونږ ته هغه عجیبه خبره او کړه چه د رسول الله ﷺ ذات مبارک کېنې تاسو کتلی وی. عائشه صدیقه رضی الله عنها په ژړه شوه او وې فرمائیل چه د رسول الله ﷺ ټول کارونه عجیبه وو. یو واقعه واورئ. یو ځل د شپې څما نمبر کېنې رسول الله ﷺ ته راغلو او ماسره څملاستو، بیا نې ماته او وئیل چه انې عائشه رضی الله عنها څه د خپل رب څه عبادت کول غواړم ما پرېږده. ما او وئیل چه یار رسول الله ﷺ څه ستاسو قرب غواړم اودا هم څما خوبن ده چه رسول الله ﷺ د الله ﷻ عبادت او کړی. نو رسول الله ﷺ پاسیدو او یو مشک نه نې اوبه واخستې او اودس نې او کړو او موندنې ته اودریدل، بیا چه کله نې ژړا شروع کړه نو دومره نې او ژړل چه ږیره مبارکه نې لمده شوه. بیا سجدي ته لارل او دومره نې او ژړل چه زمکه لمده شوه، بیا په اړخ څملاستل او ژړل نې تر دې چه بلال رضی الله عنه راغلو او موندنې دپاره نې رسول الله ﷺ اوبللو او کله چه نې د رسول الله ﷺ اوبنکې اولیدې نو وې فرمائیل چه انې د الله ﷻ رسوله ﷺ تاسو ولې ژارئ؟ الله ﷻ ستاسو ټول مخکینې روستی گناهونه معاف کړی دی. رسول الله ﷺ او فرمائیل چه انې بلال رضی الله عنه څه به ولې نه ژارم؟ ما باندي نن شپه دا آیت نازل شوې دې چه ﴿ان فی خلق السموات والأرض﴾. هلاکت دې هغه سړی دپاره چه دا آیت اولولی او بیا هم غور او تدبر نه کوی.

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (ربنا انک من تدخل النار .....): ۴۵۷۱، صحیح مسلم: ۷۶۳-

(۲) صحیح بخاری کتاب الدعوات باب الدعاء اذا اتیه اللیل: ۶۳۱۶، صحیح مسلم: ۷۶۳، ابو داود: ۵۰۴۳-

ہم دا واقعہ پہ بل روایت کنہی: دعبد بن حمید تفسیر کنہی ہم دا حدیث شتہ دی، پہ ہغی کنہی دی چہ کلہ مونہ عائشہ رضی اللہ عنہا تہ ورغلو نو مونہ ورتہ سلام اوکرو نو عائشہ رضی اللہ عنہا تپوس اوکرو چہ خوک دی؟ مونہ ورتہ خپل نومونہ اوخودل. اوآخر کنہی دا ہم دی چہ مونخ نہ پس رسول اللہ ﷺ پہ خپل نبی طرف ملاست وو او او د خپل رخسار لاندی نی لاس مبارک ایسودی وو او زپل نی تردی چہ او بنکوسرہ زمکہ لمدہ شوه. اود بلال رضی اللہ عنہ جواب کنہی رسول اللہ ﷺ دا ہم فرمائیلی وو چہ آیا خہ دی شکر گزرار بندہ جوہ نہ شم؟ او د آیتونو نازلیدو بارہ کنہی (عَذَابُ النَّارِ) پوری رسول اللہ ﷺ تلاوت کری وو. (۱) دابن مردویہ پہ یو ضعیف سند سرہ منقول روایت کنہی د ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ رسول اللہ ﷺ پہ د سورة آل عمران آخری لس آیتونہ ہرہ شپہ لوستل (۲)، دی روایت کنہی مظاهر ابن اسلم ضعیف دی.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي

انویہ جواب کنہی اووئیل اہغوی تہ ارب دہغوی! چہ زہ |

| نواللہ پاک دہغوی د عاقبولہ کرہ | (اوور تہ نی اووئیل، چہ زہ بہ

لَا أَضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّمَّنْ دُكِرَ أَوْ انْثِي

نہ ضائع کوم | عمل | دیو عمل کونکی | ستاسونہ | کہ نارینہ وی | اوکہ زنانہ وی |

تاسو کنہی دھیچا عمل نہ ضائع کوم | کہ نارینہ وی اوکہ زنانہ | ..... تاسو تبول

بَعْضُكُم مِّنْ بَعْضٍ ۗ فَاذْذِينَ هَاجَرُوا

(خکہ چہ) خینہ ستاسو د خیزونورو نہ دی | انوہغہ کسان چہ ہجرت نی کری دی | (دوطن خپل نہ) |

دیوبل حصہ یی | نو ہرچا چہ زما دپارہ کور کلی پریخودی وی

وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي

او ایستلی شوی دی | ادکورو نو خپلونہ | او تکلیفونہ ورسولی شوی دی | اہ لار خما کنہی |

اودکورو نو نہ ویستلی شوی وی | اوزما پہ لار کنہی نی تکلیفونہ برداشت کری وی

وَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۗ إِنَّ كَيْدَهُمْ خَسِيفٌ

اوجنگونہ نی کری دی | او وژلی شوی دی | اخامخابہ لری کریم زہ | دہغوی نہ | اگناہونہ دہغوی |

اوجنگیدلی وی | او وژلی شوی وی | زہ بہ ضرور دہغوی گناہونہ معاف کریم

وَلَا دُخْلَهُمْ وَلَا دُخْلُهُمْ ۗ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۗ ثَوَابًا

اوخامخابہ داخل کریم ہغوی | جنتونو تہ | چہ بھییری بہ | لاندی دہغی نہ | نہرونہ | ادابدلہ دہ |

اوداسی باغونو تہ بہ نی داخل کریم | چہ دہغی لاندی ولی بھییری | اللہ پاک سرہ دہغوی ثواب مقرر دی

مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ۝

دطرفہ اللہ تعالی نہ | او اللہ چہ دی | دہغہ سرہ دی | بہترینہ | بدلہ

او اللہ پاک سرہ دیربہ ثواب موجود دی |

(۱) عبد بن حمید۔

(۲) اليوم والليلة لابن السني ۱ : ۶۸۸

قوله تعالى: فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ

اللہ ﷺ د دعاگانو قبولونکی دے۔ دلته (استجاب) پہ معنی د (اجاب) دے۔ او دا عربی کبھی برابر او مروج نہ وائی۔ ام سلمہ رضی اللہ عنہا یوہ ورخ د رسول اللہ ﷺ نہ تپوس اوکرو چہ خہ خبرہ دہ چہ د بنحو چرتہ ہم پہ قرآن پاک کبھی ذکر نشته؟ پہ دے باندے دا آیت نازل شو۔ انصار بیان دے چہ بنحو د تولو نہ رومی مہاجرہ چہ ہودج تہ راغلہ ہغہ ام سلمہ رضی اللہ عنہا وہ (۱) د دے موربی بی نہ دا ہم مروی دی چہ دا آیت د تولو نہ آخر کبھی نازل شوے دے۔ د دے آیت مطلب دا دے چہ صاحب عقل او صاحب ایمان خلقو چہ کلہ اللہ ﷺ نہ دعاگانے اوکری د کومو ذکر چہ رومی آیتونو کبھی وو نو اللہ ﷺ ہم د دوی تول مرادونہ پورہ کرل۔ د دے پہ وجہ دا آیت د "ف" نہ شروع شو۔ لکہ بل خانی کبھی ارشاد دے چہ (وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي) الخ یعنی کلہ چہ خما بندگان ستا نہ زما پہ بارہ کبھی سوال کوی نو تہ ورتہ اووایہ چہ خہ خو تاسوتہ دیر نزدی یم، کلہ چہ خوک خما نہ غواری نو خہ د ہغہ دعا قبولوم۔ نو دوی تہ پکار دی چہ خمانہ او غواری او ماباندے ایمان راوری، خہ لری نہ دہ چہ دوی تہ رشد او ہدایت نصیب شی۔

قوله تعالى: أَلَيْسَ لَأَضْيَعُ عَمَلٍ غَامِلٍ مِنْكُمْ مِمَّنْ ذَكَرُوا آلِهَتِي

د عمل نہ ضائع گولو وعدہ۔ بیا د قبولیت او دعا تفسیر کیری او اللہ ﷺ خبر ورکوی چہ خہ د یو عامل عمل نہ بی خایہ کوم بلکہ ہر یو تہ پورہ پورہ بدلہ ورکوم۔ گہ بنحو وی او کہ سرے، ہریو پہ ثواب او د عملونو بدلہ کبھی یوشان دے۔

قوله تعالى: قَالَتِ الَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرُجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي

دمہاجرینو درجہ۔ نو کوم خلق چہ د شرک خانی پریردی او د ایمان خانی تہ راشی، دار الکفر نہ ہجرت اوکری او خپل روتہ، دوستان، گواندیان د خپل اللہ ﷺ پہ نوم پریردی، د مشرکانو تکلیفونہ برداشت کوی او آخر عاجزہ شی خو بیا ہم ایمان نہ پریردی بلکہ د خپل خوہر وطن نہ زہ صبر کری۔ دوی د خلقو ہیخ نقصان نہ وو کری چہ د دے بدلہ کبھی دوی تہ تکلیف ورکوی بلکہ د دوی صرف دا قصور ووجہ خما پہ لار روان وو صرف خما د توحید پہ وجہ ئی د دنیا سرہ دشمنی قبولہ کرہ۔ خما پہ لارہ تلو سرہ رنگ پہ رنگ تکلیفونو سرہ دوی مخ شول۔ لکہ بل خانی کبھی ارشاد دے چہ ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ﴾ یعنی دا خلق رسول اللہ ﷺ او تاسو صرف پہ دے وجہ د وطن نہ او بآسی چہ تاسو ایمان راوری دے او ہغہ پاک ذات ستاسو رب دے۔ او ارشاد دے چہ ﴿وَمَا نَقْمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ یعنی دوی سرہ ئی دہمنی پہ دے وجہ وہ چہ دوی پہ اللہ عزیز او حمید باندے ایمان راور۔

قوله تعالى: لَا كُفْرَانَ عَنْهُمْ سِيَأْتِيَهُمْ

شہید تہ د قرض نہ سوا تول گناہونہ معاف کیدل۔ بیا فرمائی چہ دوی جہاد ہم اوکرو او دوی شہیدان ہم شو۔ دا اعلیٰ درجہ دہ او اوچتہ مرتبہ دہ چہ د اللہ ﷺ لار کبھی جہاد دے، سورلی ختمیری او خولہ ئی بناوری سرہ بناوری شی۔ بخاری او مسلم شریف کبھی دی چہ یو سری او وئیل چہ یار رسول اللہ ﷺ کہ خہ پہ نیک نیت او بہادر ئی سرہ جہاد اوکرم او روستو نہ شم او بیا شہید شم نو آیا اللہ ﷺ بہ خما گناہونہ معاف کری۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ او۔ بیا رسول اللہ ﷺ ہغہ نہ تپوس اوکرو تا چہ خہ او وئیل ہغہ لب بیا اووایہ نو ہغہ بیا خپل سوال دوبارہ کرو۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ او (گناہونہ بہ دے معاف کری) خو قرض نہ معاف کوی۔ دا خبرہ ماتہ جبریل علیہ السلام اوس اوکرہ (۱)۔

(۱) حاکم: ۲/۳۰۰، ۲۔

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة احد: ۴۰۴۶، صحیح بخاری مسلم: ۱۸۸۵، نسائی: ۳۱۵۶۔

قوله تعالى: وَلَا تَدْخُلْنَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ تَوَابًا مِمَّنْ عِنْدَ اللَّهِ

بیادلتہ فرمائی کہ خد بہ ددوی بدی معاف کریم او دوی بہ جنت تہ داخل کریم۔ چہ پہ ہغہی کنبی خلور وارہ طرفتہ نہرونہ بہیریری پہ ہغہی کنبی پہ چا کنبی پی دی او چا کنبی شہد او چا کنبی شراب او چا کنبی صفا اوبہ او دغہ شان نعمتوہ دی چہ نہ بہ چرتہ سترگو کتلی وی اونہ بہ غوبونو اوریدلی وی اونہ بہ چرتہ د انسان زپہ کنبی ددی خیال تیر شوہ وی۔ دا د اللہ ﷻ د طرفنہ دہ بدلہ۔ ظاہرہ دہ چہ کوم ثواب د ہغہ شہنشاہ عالی طرفنہ وی نو ہغہ بہ خومرہ زبردست وی او بی انتہا بہ وی؟ لکہ دیو شاعر قول دہ کہ ہغہ عذاب ورکری نو ہغہ ہم ہلاکونکی او برپادونکی دہ او کہ انعام ورکری نو ہغہ ہم بی حسابہ، د قیاس نہ زیات۔ خکہ چہ د ہغہ ذات بی پرواہ دہ۔ د نیکو اعمالو بدلہ اللہ ﷻ سرہ دہ۔

خَلْقُوْهُ تَهْ نَصِيْحَتِ - شَدَادِ بْنِ اَوْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَرَمَانِيْ جِهِيْ اَنْبِيْ خَلْقُوْا اَدَّ اللّٰهُ ﷻ بِه قَضَا بَانْدِيْ غَمْرَنَ اَوْ بِيْ صَبْرِهْ كِيْرَنِيْ مَهْ. واورنی مومن باندی ظلم او جبر نہ کیری۔ کہ تاسوتہ خوشحالی او رحمت اورسی نو پہ ہغہی د اللہ ﷻ حمد بیان کرنی او د ہغہ شکر پری اوباسی۔ او کہ تاسوتہ خہ مصیبت اورسی نو د صبر لمن مہ پریردنی۔ او دنیکی او ثواب خواہش کونی اللہ ﷻ بہترین بدلہ او ثواب ورکونکی دہ

دکافرو راحت تہ کتل نہ دی پکار :- اللہ ﷻ فرمائی چہ انہی نبی ﷺ د دہ کافرانو بد مستی او ددوی ناز ونعم د دوی راحت او آرام او د دوی خوشحالی طرفتہ مہ گورہ نزدی دہ چہ دا تول فنا کیدونکی دی او دوی دپارہ بہ صرف د دوی بد عملونہ د عذاب پہ صورت کنبی باقی پاتی شی۔ دا تول نعمتوہ د آخرت مقابلہ کنبی ہیش نہ دی۔ ہم د دہ مضمون دیر آیتونہ قران کریم کنبی دی ① لکہ ﴿مَا يُجَادِلُ فِيْ اٰيَاتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَلَا يَغْرُزُكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ﴾ یعنی کافران د اللہ ﷻ آیتونو کنبی جنگ کوی د دوی بنارونو کنبی گرزیدل راگرزیدل دہ تاسویہ دہو کہ کنبی وانہ چوی ② بل خانہ کنبی ارشاد دہ ﴿قُلْ اِنَّ الَّذِيْنَ يَغْتُرُوْنَ عَلٰى اللّٰهِ الْكُذِبِ﴾ الخ : یعنی کوم خلق چہ پہ اللہ ﷻ پوری دروغ تری ہغوی فلاح نہ مومی، ہسی دہ دا شان دنیا کنبی فائدہ واخلی لیکن آخری راتک خو خمونہ طرفتہ دہ بیا بہ مونہ د دوی دکفر بدلہ کنبی دوی تہ سخت عذاب ورکرو ③ بل خانہ کنبی ارشاد دہ چہ مونہ بہ دوی تہ لپہ شان فائدہ ورکرو اوبیا بہ نہ دنقصان والا عذاب طرفتہ راکارو بی بس بہ نہی کرو ④ اوبل خانہ ارشاد دہ چہ دہ کافرانو تہ لہر مہلت ورکرو ⑤ او بل خانہ کنبی ارشاد دہ چہ آیا ہغہ سرہ د بنہ وعدہی موندلو والا دہ او چہ کوم دنیا کنبی آرام سرہ ژوند تیروی۔ اود قیامت پہ ورخ بہ عذاب کنبی حاضریدو والا برابر کیدیشی؟

لَا يَغْرُزُكَ تَقَلُّبُ	
ادھو کہ دہ نہ کری تا اکرزیدل	
تہ پہ دہ مہ دھو کہ کیرہ چہ	
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِي الْبِلَادِ	مَتَاعٌ قَلِيْلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ
دہغہ کسانو چہ کافران دی اپہ ملکونو کنبی (دہ، فائدہ دہ)	لپہ بیا خانہی دہغوی دوزخ دہ
چہ کافر پہ بنارونو کنبی گرخی دادیو خورخو مزہی دی اوبیا ددوی خانہی دوزخ دہ	
وَيُسَّسُ الْمِهَادُ	لٰكِنِ الَّذِيْنَ اٰتَقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّتٌ
اودیر خراب خانہی دہ دقرار لیکن ہغہ کسان چہ ویریری دخپل رب نہ ادوی دپارہ دی باغونہ	
اودیر بد خانہی دہ خو شوک چہ د اللہ پاک نہ ویریری ہغوی دپارہ داسی باغونہ تیار شوی دی	

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نَزَّلًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ ط

چه بهیږی به | لاندې دهغې نه | نهرونه | او همیشه به وی | په هغې کښې | امیل مستیاده | د طرفه د الله تعالی |
چې دهغې لاندې به ولې بهیږی | دوی به په هغې کښې همیشه اوسېږی | دغه د الله د طرفه میل مستیاده

وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِّلْآبِرَارِ ۝

او څه چه د الله سره دی | (هغه) بهتر دی | د پاره د نیکانو
او نیکانو د پاره هغه څه بهتر دی چې د الله پاک سره موجود دی |

قوله تعالی: وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِّلْآبِرَارِ ۝

د مؤمنانو ذکر: چونکه د کافرو دنیاوی او د آخرت حال بیان شو نو اوس دې سره د مومنانو ذکر کړی چې
دا خلق به د قیامت په ورځ د نهرونو په جنتونو کښې وی.

د ابرار وجه تسمیه: ① ابن مردویه کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی چې دوی ته ابرار په دې وجه وائی چې
دوی مور پلار او اولاد سره نیک سلوک کوی. چه څنگه ستا د پلار تاباندي حق دې دغه شان ستا د
اولاد تاباندي حق دې. هم دا روایت ابن عمر رضی الله عنه نه موقوفاً هم مروی دې. او موقوف کیده ئې زیات
صحيح بنکاری، والله اعلم.

② حسن رضی الله عنه فرمائی چې ابرار هغه خلق دی چه کوم تکلیف نه ورکوی.

د نیکانو د پاره آخرت غوره دي: عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمائی چې هر سړی د پاره مرگ ښه خیز دې که هغه
سړی نیک وی او که بد. که نیک وی نو ده د پاره الله ﷻ سره هغه څه دی چه بهتر دی او که بد وی نو ده
د گناهونو په وجه چې به د الله ﷻ عذاب د ده په ژوند کښې زیاتیدل هغه د گناهونو سلسله ختمه شوه،
د رومبی دلیل دا قول د الله ﷻ: ﴿وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِّلْآبِرَارِ﴾ دې. او د دویم دلیل ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا أُمِّلُوا
لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ﴾ الخ یعنی کافر دې ځمونږ مهلت خپل حق کښې بهتر نه گنږی، دا مهلت د دوی گناهونو
کښې زیاتوالی راوی او د دوی د پاره رسوا کوونکي عذاب دې. ابو الدرداء رضی الله عنه نه هم دا مروی دی.

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ

ا اوبیشکه | ځینې د اهل کتابو نه

ا اوبه اهل کتابو کښې بعضې داسې دی

لَمَنْ يُّؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا

خامخا هغه څوک دی | چه ایمان لری | په الله تعالی | او په هغه کتاب | چه نازل کړې شوې دې | تاسوته |
چې الله پاک منی | او هغه کتاب هم منی چې تاسوته راغلي دې (یعنی قران پاک)

وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِمْ خَشِيعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ

اوبه هغه کتاب | چه نازل کړې شوې دې | هغوی ته | ایریدونکی دی | د الله تعالی نه | نه اخلی |
او هغه هم منی چې هغوی ته رالیرلې شوې دی | الله پاک | ته عاجزی کوی | د الله پاک

بِآيَاتِ اللَّهِ ثُمَّ قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ط

په آیتونو د الله تعالی | قیمت لږ | اداکسان چه دی | د دوی د پاره | اجر د دوی دې | ادرې د دوی سره |
آیتونه (د دنیا) په لږ قیمت نه خرڅوی | دهغوی بدله دخپل رب سره ده

إِنَّ اللَّهَ	سَرِيعٌ	الْحِسَابِ	يَأْتِيهَا الَّذِينَ	أَمَنُوا	أَصْبِرُوا
بیشکھ اللہ تعالیٰ ازراغستونکی د حساب دے ائی ہغہ کسانوا چہ ایمان مور اوڑے دے صبر کونی					
او اللہ پاک زر حساب کونکے دے ..... ائی دایمان خاوندانوا صبر کوی					
وَصَابِرُوا		وَرَأَيْتُوا	وَاتَّقُوا اللَّهَ		
او تینگ اوسی (د باطل پہ مقابلہ کنسی) او ملا تری تیا اوسی (د حق پہ خدمت کنسی) او ویریری دالہ نہ					
(او د کفر مقابلے تہ) پنی مضبوطی کرئی او ملاکانی کلکی او تری او اللہ پاک نہ ویریری					
لَعَلَّكُمْ	تَقْلِحُونَ				
امید دے چہ تاسوا کامیابی بیامومی					
امیدی چہ (د عذاب نہ بہ) خلاصی بیامومی					

قوله تعالى: إِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ

پہ اهل کتابو کنسی دایمان دارو کامیابی۔ اللہ ﷻ د اهل کتابو د ہغہ فرقی تعریف کوی چہ کومو پورہ ایمان راوڑے دے۔ قرآن کریم ہم منی او د خپل نبی ﷺ کتاب باندي ہم ایمان راوڑے۔ د اللہ ﷻ ویرہ د دوی پہ زرو نو کنسی وی او د اللہ ﷻ د احکامو پابندی کنسی دیر پہ شوق سرہ مشغول اوسی۔ اللہ ﷻ تہ عاجزی او فریاد کوی۔ د رسول اللہ ﷺ پاکي اوبنکارہ نینسی نہ پتیوی کومی چہ د دوی کتابونو کنسی دی۔ بلکه هر یو تہ ئی بنائی۔ او ور تہ ترغیب ورکوی چہ رسول اللہ ﷺ اومنی؛ داسی دلے تہ بہ اللہ ﷻ اجر ورکوی کہ یهود دی او کہ نصرانیان دی۔

① سورة قصص کنسی دا مضمون داسی بیان شوے دے چہ ﴿الَّذِينَ آمَنُوا بِالْكِتَابِ﴾ الخ۔ چہ چا تہ مونر دے نہ مخکنسی کتاب ورکری وو هغوی پہ هغی باندي ہم ایمان لری او کله چہ دا کتاب پہ هغوی لوستلی شی نووانی چہ مونر پہ دے باندي ہم ایمان راوڑو، دا برحق او خمونر د رب طرفہ دے۔ مونر خو مخکنسی نہ دا منلو۔ دوی تہ بہ د دوی د صبر دوچند اجر ملاویری۔

② اوبل خانے ارشاد دے چہ چاتہ مونر کتاب ورکری دے او هغوی دغه کتاب پہ صحیح طریقہ لولی نو هغوی قرآن باندي ہم زر ایمان راوڑے۔ الخ۔

③ بل خانے ارشاد دے چہ ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾۔ د موسی ﷺ قوم کنسی ہم یوہ دلہ د حق هدایت کونکی او د حق سرہ عدل کونکی دی۔

④ اوبل خانے کنسی ارشاد دے چہ ﴿لَيْسُوا سَوَاءً﴾ الخ۔ یعنی اهل کتاب ٲول یو شان نہ دی، پہ دوی کنسی یوہ دلہ د شپے ہم کتاب اللہ لولی او سجدي کوی۔

⑤ اوبل خانے کنسی دی چہ ائی نبی ﷺ اتہ او وایہ چہ ائی خلقو اتاسو کہ ایمان راوڑے او کہ نہ راوڑے، مخکنسی چہ چا تہ علم ورکری شوے دے، کله چہ دوی تہ د قرآن پاک آیتونہ تلاوت کرے شی نو هغوی پہ سجدو کنسی پریوخی او وائی چہ خمونر رب پاک دے او یقینا د هغہ وعده ربینتونے ده او باقی پاتے کیدونکے ده۔ دا خلق پہ ژرا ژرا سجدي تہ خی او خشوع او خضوع کنسی مشغول وی۔ دا صفتونہ یهودو کنسی موندلی شوی دی اگرچہ دیر کم خلق داسی وو۔

د یهودیانو باعمله عالمان۔ عبد اللہ بن سلام ؑ او د دوی پہ شان نور ایماندار یهودیان عالمان۔ لیکن د دوی تعداد لس ہم نہ وو۔ خو نصرانیان اکثر هدایت طرفتہ راغلی وو۔ او د حق منونکی وو لکہ بل خانے کنسی ارشاد دے چہ ﴿وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾ نہ تر ﴿خَلِيدِينَ فِيهَا﴾ آخری آیت

پوری مطلب دا دی چه ایمان والو سرہ عداوت او دبنمنی کنبی د تولو نہ زیات یہودیان دی او مشرکانو او ایمان والو سرہ محبت والو کنبی نصرانیان مخکنبی مخکنبی دی۔ الخ۔

دنجاشی متاثر کیدل۔ اوس فرمائی چه داسی خلق اللہ ﷺ پہ نیز د اجر عظیم مستحق دی۔ حدیث مبارک کنبی دی چه جعفر بن ابی طالب ﷺ چه کله سورۃ مریم تلاوت او فرمائیلو نو د نجاشی او د بادشاہ د اراکینو او نصرانیانو عالمانو مخکنبی نو دوی باندي رییدل راغلل نو تبول حاضرین سرہ د بادشاہ پہ ژرا شو۔ او دومرہ متاثرہ شوچه پہ ژرا ژرا د دوی بریری لمدي شوی۔ (۱)

پہ نجاشی غائبانہ جنازہ۔ صحیح بخاری او مسلم کنبی دی چه دنجاشی بادشاہ د وفات خبر رسول اللہ ﷺ خپلو صحابہ کرامو ﷺ تہ ورکرو او ورته ئی او فرمائیل چه ستاسو رور حبشہ کنبی وفات شوی دی، د هغه د جنازی مونخ ادا کرنی۔ او رسول اللہ ﷺ خپلو صحابہ کرامو ﷺ سرہ میدان تہ او وٹلو او صفونہ ئی جوړ کړل او د هغه د جنازی مونخ ئی ادا کړو۔ (۲)

دایت شان نزول۔ ابن مردویه کنبی دی چه کله نجاشی وفات شو نو رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چه خپل رور دپارہ استغفار او کرنی نو بعضو خلقو او وٹیل چه او کورنی رسول اللہ ﷺ مونخ تہ د نصرانی دپارہ د استغفار کولو حکم کوی چه پہ حبشہ کنبی وفات شوی دی۔ نو دی باندي دا آیت نازل شو۔ (۳) یعنی د ده داسلام خبر قرآن پاک ورکړو۔

شان نزول په روایت سرہ: ابن جریر کنبی دی چه د ده دمرگ خبر رسول اللہ ﷺ ورکړو چه ستاسو رور اصحمہ وفات شوی دی۔ بیار رسول اللہ ﷺ بهر تشریف یورو او څنگه چه د جنازی مونخ کیری نو هغه شان ئی د جنازی مونخ څلورو تکبیرونو سرہ ادا کړل۔ نو دی باندي منافقانو اعتراض او کړو او دا آیت نازل شو۔ دنجاشی د قبر نه رنواختل۔ ابوداود کنبی دی چه عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی چه دنجاشی د وفات نه پس مونخ دا اوریدل چه د هغه په قبر باندي نور بنکاری۔ (۴)

دنجاشی په الله توکل۔ مستدرک حاکم کنبی دی چه دنجاشی یو دبنمن د ده د سلطنت نه نجاشی باندي حمله او کړه نو مهاجرینو او وٹیل چه تہ دوی سرہ مقابلې تہ تیار شه مونخ هم تاسره یو۔ تہ به څمونږ بهادری وینی۔ اوتا چه کوم بنه سلوک مونخ سره کړی دی دهغی بدل به مونخ خلاص کړو۔ لیکن نجاشی او وٹیل چه د خبقو په مدد سره د بیج کیدو نه د الله ﷻ په مدد سره بیج کول بهتر دی۔ دی باره کنبی دا آیت نازل شو۔ (۵)

دایت مصداق څوک دی؟۔ ① مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه د دی نه مراد اهل کتاب مسلمانان دی (۶) حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چه د دی نه مراد هغه اهل کتاب دی چه د رسول اللہ ﷺ نه مخکنبی وو۔ اسلام نه خبر وو او هغوی تہ د رسول اللہ ﷺ د اطاعت شرف هم حاصل شو۔ نو هغوی تہ اجر هم دوچنده ملاؤ شو۔ یو د رسول اللہ ﷺ نه د مخکی ایمان او بل په رسول اللہ ﷺ باندي ایمان۔

درې قسمه خلقو تہ دوچنده اجر ملاویدل۔ بخاری او مسلم شریف کنبی ابو موسی نه مروی دی چه رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چه درې قسمه خلقو تہ به دوچند اجر ملاویری ① په هغوی کنبی یو د اهل کتابو هغه کس دی هغه پخپل نبی باندي ایمان راوړی وو او ما باندي ئی هم ایمان راوړو (۷) او باقی دوه ئی هم ذکر کړل

(۱) سوره ابن هشام: ۱/۳۵۷-

(۲) صحیح بخاری کتاب المناقب الانصار باب موت النجاشی: ۳۸۷۷ صحیح مسلم: ۹۵۱-

(۳) الطبرانی فی الاوسط: ۳۶۸۸، وسنده حسن-

(۴) ابوداود کتاب الجهاد باب فی النور یری عند قبر الشہید: ۲۵۲۳-

(۵) حاکم: ۲/۳۱۰-

(۶) الطبرانی: ۷/۴۹۹-

(۷) صحیح بخاری کتاب العلم باب تعلیم الرجل امنه واهله: ۹۷، صحیح مسلم: ۱۵۴، ابوداود: ۲۰۵۳، ترمذی: ۱۱۱۶، نسائی: ۱۲۳۶

قوله تعالى: لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا

د الله په اياتونو دنيا نه اخستل. د الله ﷻ آيتونه په لږ قيمت نه خرڅوي يعنى دوى سره چه كوم علم دې هغه نه پتوي. لكه څنگه چه دوى كښې د يو رذيل جماعت طريقه وه بلكه دا خلق خودا بڼه خوروى او ظاهروى. د دوى بدله د دوى رب سره ده. الله ﷻ زر حساب كونكى دې. يعنى زر راغونډونكي او گيرونكي او شمېرونكي.

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا

د درې څيزونو حكم: بيا فرماني چه څما خوښ دين اسلام باندي كلك اوسئ او په راحت او مصيبت هيڅ حال كښې دا مه پريږدئ تر دې چه تاسو ته مرگ راشي نو چه هم په دې باندي درته مرگ راشي. او خپل هغه دښمنانو سره هم صبرنه كار واخلي چه كوم خپل دين پتوي. امام حسن بصرى رضي الله عنه وغيره علماء سلف هم دا تفسير بيان كړې دې.

د مرابطه معنى: ① (مرباطه) وانئ د عبادت په ځانې كښې هميشه اوسيدو او ثابت قدم اوسيدو ته.

د مرابطه تفسير: او ونيلې شوى دى چه د يو مونځ نه پس د بل مونځ انتظار كښې اوسئ. هم دا قول دې په مسلم شريف كښې او نسائي كښې د عبدالله ابن عباس رضي الله عنه، سهل بن حنيف رضي الله عنه او محمد بن كعب قرظي رضي الله عنه. رسول الله ﷺ فرماني چه راشي چه څه تاسو ته اوښايم چه الله ﷻ په كومو څيزونو گناهونه ختموي، درجې او چتوي ① اودس كول اوگر چه تكليف وى ② لرې نه مسجد ته راتلل ③ ديو مونځ نه پس د بل مونځ انتظار كول، هم دا رباط دى. هم دا مرابط دى. هم دا دالله ﷻ لار كښې مستعدى ده. (١) د ايت شان نزول: ابن مردويه كښې دى چه ابوسلمه رضي الله عنه نه يو ورځ ابوهريره تپوس او كړو چه انې څما وراره تاته معلومه ده چه د دې ايت شان نزول څه دې؟ هغوى او ونيل چه ماته نه دې معلوم. دوى اوفرمايل چه انې زما واوره! په هغه وخت كښې هيڅ غزوه نه وه چه كله دا ايت د هغه خلقو حق كښې نازل شو چه كومو به جمات آبادولو. او مونځونه به ئې صحيح صحيح ادا كول. او بيا به ئې د الله ﷻ ذكر كولو ① دوى ته حكم كيږي چه تاسو د پنځو مونځونو پابندى كوئئ ② او خپل نفس او خپل خواهشاتو باندي قابو ساتئ ③ او جماتونو كښې مرابط اوسيرئ. او د الله ﷻ نه ويريرئ. هم دا اعمال موجب فلاح دى. (٢)

دگناهونو كفاره: د ابن جرير حديث كښې دى چه آيا څه دې تاسو ته هغه اعمال اونه ښايم چه د گناهونو كفاره ده. ① سره د تكليف او مشقت نه كامل اودس كول ② او ديو مونځ نه پس د بل مونځ انتظار كول. ستاسو كوشش هم په دې كښې پكار دې. او حديث كښې دى چه جمات ته په تلو كښې زيات قدمونه اخستل (٣) او يو روايت كښې دى چه دگناهونو معافئ غوښتلو سره درجې هم زياتيږي او هم دا د دې ايت مطلب دې ليكن دا حديث بالكل غريب دى. ابوسلمه بن عبدالرحمان رضي الله عنه فرماني چه د (رَابِطُوا) نه مراد د مونځ انتظار دې. (٤)، ليكن پورته بيان شوى دى چه دا فرمان د ابوهريره رضي الله عنه دې. والله اعلم د مرابطه بل تفسير: اودا هم ونيلې شوى دى چه (رَابِطُوا) نه دښمن سره جهاد كول او د اسلامي ملك د حدونو نگهباني كول او دښمن اسلامي ښارونو كښې داخلي ته نه پريښودل. د دې ترغيب كښې ډير احاديث دى او په دې باندي هم د ډير ثواب وعده ده.

(١) موطا امام مالك: ٢٦١/١، صحيح مسلم كتاب الطهارة باب فضل اسباغ الوضوء على المكاره: ٢٥١، نسائي: ١٤٣-

(٢) ابن مروه-

(٣) ابن جرير-

(٤) ابن جرير-

د یوې ورځې جهادی تیاری ثواب:- صحیح بخاری شریف کنبې دی چه دیو ورځې جهاد تیاری کول د ټولې دنیا او څه چه په دې کنبې دی د دې نه بهتر دې (۱) د مسلم شریف حدیث مبارک کنبې دی چه د یو شواروز د جهاد تیاری کول د یوې میاشتنې دکاملو روزو نه او د یوې میاشتنې د شب بیداری نه افضل دی او که د دې تیاری کولو په وخت کنبې ورته مرگ راشی نو چه څومره نیک اعمال نې کړی دی د ټولو ثواب به ورته ملاویږی. او د الله ﷻ طرفنه به دوی ته روزی ملاویږی. او دوی به دفتنو نه په امن وی (۲) د الله په لار کنبې د مرگ فضیلت:- مسند احمد کنبې دی چه د هر مرده اعمال ختمیږی مگر چه کوم سړی د الله ﷻ لار کنبې تیاری کنبې وی او دې حالت کنبې دې مرگی نو د ده عمل تر قیامته پورې زیاتویږی او ده ته د قبر عذاب نه نجات ملاویږی.

ابن ماجه کنبې روایت دې چه دوی ته به د قیامت د ورځې ویرې نه نجات ملاویږی (۳). ابن ماجه کنبې یو روایت کنبې دی چه دوی ته به د قیامت د ویرې نه امن ملاویږی (۴). مسند احمد کنبې دی چه دوی ته سحر ماښام جنت کنبې روزی ملاویږی. او تر قیامته پورې به دوی ته د مرابط اجر ملاویږی (۵). مسند احمد کنبې دی چه کوم سړی د مسلمانانو د سرحد سره درې ورځې تیاری کنبې تیرې کړی نو ده ته د ټول کال د تیاری اجر ملاویږی (۶).

د جهاد فضیلت د عثمان ﷺ په ژبه:- امیر المومنین عثمان بن عفان ﷺ یو ځل په منبر خطبه کنبې او فرمائیل چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی تاسو ته زه هغه خبره کوم چه کومه چې ما د رسول الله ﷺ نه پخپله اوریدلې وه. دا ما تراوسه پورې په یو خاص خیال سره نه ده کړې. د رسول الله ﷺ فرمان دې چه د الله ﷻ لار کنبې یو شپه پوره کول د زرو کالو د شپو د عبادت نه بهتر دې هغه زر کلونه چې د هغې ټولې شپې په قیام کنبې او ټولې ورځې په روزه کنبې تیرې کړی شی (۷).

د روایت نه بیانولو وجه:- د دې حدیث د نه بیانولو یو وجه خلیفه رسول عثمان ﷺ دا بیان کړې ده چه د دې فضیلت اوریدوسره هسې نه تاسو مدینه پریردئ او میدان جنگ ته لاړ شی اوس ئې څه وایم هر سړی ته اختیار دې چه کومه خبره ځان دپاره خوښوئ نو هغه دې د هغې پابند شی (۸). دویم روایت کنبې دا هم دی چه آیا ما او رسولو؟ خلقو او وویل چه او. نور رسول الله ﷺ او فرمائیل چه انې الله ﷻ ته گواه اوسه (۹). د شرح بیبل ﷺ د اسلامی سرحد څوک کول. ترمذی شریف کنبې دی چه شرح بیبل بن سمط ﷺ د سرحد حفاظت کنبې وو. او زمانه زیاته تیره شوه نو د ده زړه تنگ شو. او په دې کنبې ده ته سلمان فارسی ﷺ ورغلو او وې فرمائیل چه تاته د الله تعالی د پیغمبر یو حدیث واورم. رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه څوک یوه ورځ د سرحد په حفاظت کنبې تیره کړی نو دا د یوې میاشتنې د روزې او قیام اللیل نه بهتر ده. او څوک چې دې حالت کنبې وفات شی نو هغه به د قبر د فتنه نه بچ وی. او دده اعمال به تر قیامته پورې جاری وی (۱۰).

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب فضل رباط یوم فی سبیل الله : (۲۸۹۲)-

(۲) صحیح مسلم کتاب الامارة باب فضل الرباط فی سبیل الله : (۱۹۱۳)-

(۳) احمد : ۲۰/۶ ابودارد کتاب الجهاد باب فی فضل الرباط : ۲۵۰۰ وسنده صحیح ترمذی : (۱۶۲۱)-

(۴) ابن ماجه ابواب الجهاد باب فضل الرباط فی سبیل الله : (۲۷۶۷، وهو صحیح)-

(۵) احمد : (۴۰۴/۲)-

(۶) احمد : (۳۶۲/۶)-

(۷) احمد : (۶۱/۱)-

(۸) ابن ماجه کتاب الجهاد باب فضل الرباط فی سبیل الله : (۲۷۶۶)-

(۹) احمد : (۶۲/۱، وهو حسن بالشواهد)-

(۱۰) ترمذی فضائل الجهاد باب ماجاء فی فضل الرباط : (۱۶۶۴، وهو صحیح)-

د یوې شپې څو کئی ابن ماجه کنبې دی چه یوه شپه د الله ﷻ لار کنبې پهره ورکول په دې غرض چه مسلمانان په امن کنبې وی ، او نیت ئې صحیح وی اگر چه دا د رمضان شپه نه وی نو دا د هغه یو کال د عبادت د ثواب نه بهتر ده چه په هغې کنبې د ورځې روژه او او په شپه تهجدو کنبې مشغول وی . او د الله ﷻ لار کنبې دیوې ورځې تیاری په دې غرض چه مسلمانان محفوظ وی او د ده نیت د ثواب وی او دا د رمضان میاشت نه وی نو ده ته د الله ﷻ په نیز د زرو کالو د روژو او تهجدو نه افضل ثواب ملاویری . او که دې غازی شی او سلامتیا سره واپس شی نو ده اعمال نامه کنبې به د زرو کالو گناهونه نه لیکلې کیږی اونیکئی به په کنبې لیکلې شی . او ددې مرابط اجر به ده ته تر قیامته پورې ملاویری (۱) دا حدیث مبارک غریب دې بلکه منکر دې ، د دې یو راوی عمرو بن ابن صبح مهتم دې . د ابن ماجه یو غریب حدیث کنبې دی چه یوه شپه د مسلمان لښکر چوکیداری د یو زرو کالو د شپو د عبادت او د ورځو د روژو نه افضل دی . د هر کال درې سوه شپیته ورځې او هره ورځ د زرو کالو په شان . (۲)

په څوکیدار د الله رحمت . د دې راوی سعید بن خالد ته ابو زرعه رضی الله عنه وغیره ائمه ضعیف وئیلې دی . بلکه امام حاکم رضی الله عنه فرمائی چه د دوی روایاتو کنبې موضوع احادیث هم شته دې . یو منقطع حدیث کنبې دی چه د اسلامی لښکر په چوکیدار باندې دې د الله رحم وی (ابن ماجه) . (۳)

صحابی رضی الله عنه ته د یوې شپې په څو کئی د جنت زیرې ملاویدل . سهل بن حنظله رضی الله عنه فرمائی چه د حنین په ورځ مونږ رسول الله ﷺ سره وو ، د ما بنام مونږ مو رسول الله ﷺ سره ادا کړو . یو کس په آس سور راغلو او وې فرمائیل چه یار رسول الله ﷺ ! څه مخکښې تلې اوم او فلانی غر ته ختلې اوم او ما او کتل چه د قبيله هوازن خلق میدان ته راغلی دی تر دې چه د هغوی اوبښې ، چیلې او بنځې او ماشومان هم وو . رسول الله ﷺ په خندا شو او وې فرمائیل چه ماشاء الله دا ټول به سبا د مسلمانانو غنیمت کنبې وی . بیا ئې او فرمائیل چه نن شپه به پهره څوک ورکړی ؟ انس بن ابومرثد رضی الله عنه او فرمائیل چه یار رسول الله ﷺ ! څه حاضر یم . رسول الله ﷺ او فرمائیل چه لار شه او سورلی راوله . هغه په خپل آس سور شو او حاضر شو . رسول الله ﷺ او فرمائیل چه دغه غر ته ورشه او خبردار تر سحره پورې هیڅ چیر مه کوه . سحر چه کله رسول الله ﷺ مونږ دپاره راغلل اودوه رکعتہ سنت ئې ادا کړل او خلقو نه ئې تپوس او کړو چه ستاسو د پهردار څه شور شغرب نه وو ؟ خلقو اونیل چه نه یار رسول الله ﷺ . نو بیا ئې تکبیر اوونیلې او رسول الله ﷺ مونږ شروع کړو . اود رسول الله ﷺ خیال دغه غر طرفته وو . هر کله چه رسول الله ﷺ سلام اوگرزولو نو وې فرمائیل چه خوشحاله شی ستاسو پهره دار راغلو . مونږ چه او کتل نو هغه لږ وخت پس مونږ ته هم ښکاره شو . هغه چه راغلو نو رسول الله ﷺ ته ئې عرض او کړو یار رسول الله ﷺ ! څه په دې غر پورته ختلې ووم اوستاسو د وینا مطابق مې هلته شپه تیره کړه . سحر ما بل غر کنبې اولتولو خو هلته هم څوک نه وو . رسول الله ﷺ ورته او فرمائیل چه آیا ته د شپې هلته نه لاندې هم راکوز شوې وې . نو هغه اوونیل چه نه صرف د مونږ دپاره او قضاء حاجت دپاره لاندې راکوز شوې ووم . نو رسول الله ﷺ ورته او فرمائیل چه تا ځان دپاره جنت واجب کړو . اوس که ته د دې نه پس څه عمل نه کوی نو هیڅ باک نشته دې (ابوداود نسائی) (۴)

په څو کئی کونکې سترگه د جهنم د اور حرمت . مسند احمد کنبې دی چه دیو غزوه په موقع باندې یوه شپه مونږ په اوچت ځانې وو . او سخته یخنی وه . تردې چه خلقو زمکه کنبې کندی کنیستی وې او خان دپاسه ئې څه چتونه جوړ کړی وو . رسول الله ﷺ آواز او کړو چه څوک شته دې چه نن شپه څمونږ چوکیداری

(۱) ابن ماجه کتاب الجهاد باب فضل الرباط فی سبیل الله : (۲۷۶۸) .

(۲) ابن ماجه کتاب الجهاد باب فضل الحرم والتکبیر فی سبیل الله : ۲۷۷۰ . وسنده موضوع ، سعید بن خالد منکر الحدیث دې .

(۳) ابن ماجه کتاب الجهاد باب فی فضل الحرم : (۲۷۶۹) .

(۴) ابوداود کتاب الجهاد فضل الحرم فی سبیل الله : ۲۵۰۱ ، وسنده حسن السنن الکبری للنسائی : (۸۸۷۰) .

او کړې او ځما نه بهترینه دعا واخلې. نو یو انصاری اودریدو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ ا څه تیاریم رسول الله ﷺ هغه راوغوښتلوا و د هغه نه ئې د هغه د نوم وغیره تپوس او کړو او ورته ئې دعا او کړه. کله چه ابوریحانه ﷺ دا دعاگانې واوریدلې نو مخکښې شو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ ا څه به پېرې ورکوم. رسول الله ﷺ څه راوبلل او ځمانه ئې هم د نوم وغیره تپوس او کړو او ماته ئې هم دعا او کړه. خو د دې انصاری ﷺ نه دا دعا کمه وه. بیا رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه په هغه سترگه باندي د جهنم اور حرام دې چه کومه د الله ﷻ د ویرې اوژارې. او په هغه سترگه باندي هم د جهنم اور حرام دې چه د الله ﷻ لار کښې شپه روټړه کړی. (۱)

مسند احمد کښې دې چه رسول الله ﷺ فرمائی کوم سړې چه د مسلمانانوپېره دار شی او پخپله خوښه د سلطان د اجرت نه بغیر غواږی. نو دې به خپلو سترگوسره د جهنم اورقدرته او نه گوری. صرف د قسم پوره کیدو دپاره، چه کوم دې آیت مبارک کښې دې ﴿وَأَنْ مِّنْكُمْ أَلَا وَارِدُهَا﴾ یعنی تاسو ټول به دې ته وارد کیرئ. (۱)

د نبی کریم ﷺ خبرې: صحیح بخاری کښې دې چه برباد شو د دنیا بنده او دجامو بنده، که مال ورته ورکړې شی نو خوشحالیرې او که ورنکړې شی نو خفه کیرې. دې برباد او غرق شو. که دده بدن کښې ازغې لارشی نود ویستلو کوشش ئې مه کوئی. خوش نصیب او بنه سړې هغه دې چه د الله ﷻ لار کښې جهاد دپاره ئې د خپل آس واپرې نیولې وی. د ده ویښته خواره واره وی. او د ده قدمونه گرد آلوده وی. که دې په چوکیدارئی مقرر کړې شی نو چوکیداری کوی او که د لښکر مخکښې حصه کښې مقرر کړې شی نو هلته خوشحاله وی. دخلقو نظرنه دې دومره زیات پریوتې وی که چرته ځی نوده ته اجازت نه ملاویرې. او که چا ته ئې سفارش اوشی نو هغه نه قبلیرې. (۲)

الحمد لله ددې آیت متعلق ډیر احادیث بیان شو. د الله ﷻ په دې فضل او کرم مونږ شکر ادا کوو. او که مونږ ډیر شکر ادا کړو نو د الله ﷻ شکر نشو پوره کولې. تفسیر ابن جریر کښې دې چه ابو عبیده بن جراح ﷺ د جنگ د میدان نه امیر المومنین خلیفة المسلمین عمر فاروق ﷺ ته یو خط اولیکلو. په هغې کښې د درومیانو د فوځ کثرت او دهغوی آلات حرب اود دهغوی تیارتی باره کښې ئې اولیکل. او ورته ئې اولیکل چه سخته خطر ده. دلته نه ورته فاروق اعظم ﷺ جواب کښې اولیکل چه په هغې د حمد وثناء نه پس د تحریروجه دا وه. چه کله کله په مومنانو باندي سختی هم راځی. لیکن الله ﷻ دې نه پس آسانی رالیرې. واورئی یو سختی دوؤ آسانو باندي نه شی غالبه کیدې. واوره د الله ﷻ فرمان دې چه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا﴾ الخ (۱)

فضیل بن عیاض رضی الله عنه ته خط: عبدالله بن مبارک رضی الله عنه په ۱۷۰ هجرئی یا ۱۷۷ هجرئی کښې د طرسوس ښار کښې محمد بن ابراهیم ابن ابی سکینه چه دده د وداع دپاره راغلی وو؟ اوده جهاد کولو دا اشعار اولیکل او فضیل بن عیاض ته ئې اولیرل:

- ① يا عابد الحرمين لو ابصرتنا * لعلمت انك في العبادة تلعب
- ② من كان يغضب خده بدموعه * فصورنا بدماننا تغضب
- ③ او كان يتعب خيله في باطل * فخيولنا يوم الصبيحة تتعب
- ④ ربح العبير لكم ونحن عبيرنا * رهب السابك والغبار الاطيب
- ⑤ ولقد اتانا من مقال نبينا * قول صحيح صادق لا يكذب

(۱) احمد: ۱۳۴/۴، نسائی: كتاب الجهاد باب في ثواب عين سهرت: ۳۱۱۹، -

(۲) احمد: ۴۳۷/۳، -

(۳) صحیح بخاری كتاب الجهاد باب الحراسة في الغزو في سبيل الله: ۲۸۸۷، -

(۴) الطبری: ۵۰۳/۷، -

① لا يستوی غبار خیل اللہ فی * انف امر و دخان نار تلہب

② هذا کتاب اللہ ینطق بیننا * لیس الشہید بمیت لایکذب

① انہی پہ مکہ او مدینہ کنبی اوسیدونکو او عبادت کونکو! کہ تاسو مجاہدین کتلی نو تاسوتہ بہ معلومہ شوی وہ چه ستاسو عبادت خو لوبی توقی دی.

② یوہغه سړې چه د هغه اوبنکې د هغه رخسار لوند کړی او یو مونږ یو چه خپل خان د الله ﷺ لار کنبی حلال کړو او خپله وینه کنبی پخپله څملو.

③ یوہغه سړې دې چه د هغه آس باطل او بی کاره سترې کیږی او څمونږ آسونه د حملې او جنگ په ورځ سترې کیږی.

④ که عبیر خوشبو ستاسو دپاره ده نو څمونږ دپاره خوشبو آسونو دتاپونو بناوره او پاک گرد او غبار دې.

⑤ یقین اوساتی مونږ ته د رسول الله ﷺ دا حدیث رارسیدلې دې چه هغه بالکل صحیح او رښتونی دې چه د چا پوزې ته د الله د لښکر گرد اورسیدو نو د ده پوزې ته به د شغله وهونکی اور لوړې هم نه اونه رسی.

⑥ اودادې دالله کتاب چه مونږ سره موجود دې او صفا بیان کوی او رښتیا وانی چه شهید مړ نه دې محمد بن ابراهیم رضی اللہ عنہ فرمائی چه کله څه مسجد حرام ته اورسیدم او فضیل بن عیاض ته مې دا اشعار او وئیل نو دوی ډیر زیات اوژرل او وې فرمائیل چه انہی ابو عبدالرحمان د الله ﷺ رحمتونه دې وی په هغوی باندي او دانہی رښتیا وئیلی دی او ماته ئې نصیحت کړې دې او دې کنبی څما بیحده خیرخواهی دې. بیا ئې ماته او وئیل چه ته حدیث لیکې نو ما او وئیل چه او جی نو وې وئیل چه تا خان سره کومه نصیحت نامه راوړې ده د هغې بدله کنبی څه تاته یو حدیث لیکم. هغه دا دې چه رسول الله ﷺ ته یو سړی درخواست او کړو یار رسول الله ﷺ! ماته داسې عمل اوبنانې چه هغې سره څه د مجاهد ثواب اومومم. رسول الله ﷺ ورته او وئیل چه آیا تا کنبی دومره طاقت شته دې چه ته مونځ کوی او سترې کیږنې نه او روژې نیسې او کله هم روژه نه پریردې، هغه او وئیل چه یار رسول الله ﷺ ما کنبی دومره طاقت چرته دې؟ څه ډیر زیات کمزورې یم. نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه که تا کنبی دومره طاقت وې او تا داسې کړې هم وې نوبیا به هم ته د مجاهد درجې ته نشوې رسیدلې. تاته دا هم معلومه ده چه د مجاهد د آس رسی اوږده شی او هغه یو طرف او بل طرفته خوره شی نو په دې هم مجاهد ته نیکی ملاویرې (۱).

قوله تعالى: **وَأَتَقُوا اللَّهَ**

د تقوی حکم. دې نه پس الله ﷺ حکم کوی چه د الله تعالی نه ویریرنې او هر حال کنبی هر وخت هره معامله کنبی د الله ﷺ نه ویریرنې. هر کله چه رسول الله ﷺ معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ یمن طرفته اولیرلو نو ورته ئې او فرمائیل چه انہی معاذ! چه چرته هم ئې نو دالله ﷺ ویره زړه کنبی ساته او که ستا نه څه گناه اوشی نور وریسې نیکی کوه چه هغه گناه ختمه کړی او خلقو سره ښه اخلاق او مروت سره ملاویرې. (۱)

قوله تعالى: **لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ**

د کامیابی زیرې. بیا فرمائی چه په دې څلورو کارونو کولو سره به تاسو په دنیا او آخرت کنبی کامیاب شی.

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد فضل الجهاد والسر: (۲۷۸۵) -
(۲) احمد: ۲۳۶/۵، ترمذی کتاب البر والصلة باب ماجاء فی معاشرۃ الناس: ۱۹۸۷، وهو حسن -

محمد بن کعب قرظی رضی اللہ عنہ فرمائی ہے کہ دے دے مطلب دا دے چہ کُما لحاظ ساتھی او کُما د ویری نہ ریریٹی او ویری ریریٹی . کُما او خپلہ معاملہ کنبی متقیان اوسے ، نو سببا چہ کله ماسرہ ملا ویریٹی نو نجات بہ مومی او بامراد بہ بی (۱) انتھی (الحمد لله) . دسورۃ آل عمران تفسیر ختم شو .
(ولله الحمد والمنة ونسأله الموت على الكتاب والسنة امين يا اله العالمين).

دسورۃ نساء تفسیر

سورۃ نساء مکی دے ۱۱۱ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی ہے کہ دسورۃ مدینہ منورہ کنبی نازل شو ۱۱۲ عبد اللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ او زید بن ثابت رضی اللہ عنہما ہم دا فرمائی . ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ مروی دی ہے کله دا سورۃ نازل شو نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ہے اوس منع نشته دے (۱)

پہ سورۃ نساء کنبی خُلو عظیم ایتونہ: - مستدرک حاکم کنبی عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ نہ مروی دی ہے کہ سورۃ نساء کنبی پنخہ آیتونہ داسے دی کہ تُولہ دنیا ماتہ ملاؤشی نو بیا بہ ہم ماتہ دومرہ خوشحالی نہ وی ہے کُومرہ دے دے آیتونو سرہ دہ ۱۱۱ یعنی آیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾ الخ . یعنی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ چاباندے ذرہ برابر ظلم نہ کوی او چہ د چا کُومرہ نیکی وی نو د ہغے ثواب ورتہ زیات ورکوی . اود خپل طرفنہ چہ ورتہ انعام عظیم ورکوی ہغہ بیل دے .

۱۱۲ او آیت ﴿إِنَّ تَجْتَنِبُوا كِبَاءً مِمَّا تَنْهَوْنَ عَنْهُ لَكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَذِكْرُكُمْ يُدْخِلُكُمْ فِيهَا كَمَا كَفَرْتُمْ﴾ الخ . یعنی کہ تاسو د کبیرہ گناہونو نہ بچ کرے نو ستاسو وارہ گناہونہ بہ ہم معاف کرو او تاسو تہ بہ عزت والا خانی یعنی جنت در کرو .

۱۱۳ او آیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ الخ یعنی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ چہ کُومرہ شرک او کُومرہ نو ہغہ نہ بخینی باقی تُول گناہونہ بخینی چہ او غواری .

۱۱۴ او آیت ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ﴾ الخ . یعنی کہ دا خلق د گناہ کولونہ پس تاتہ راشی او پخپلہ داللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ دخپلو گناہونو معافی او غواری او رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہم د دوی دپارہ استغفار او غواری نو بیشکہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم معاف کونکی او مہربان ذات دے .

یو پنخہ آیات اضافہ: - امام حاکم رضی اللہ عنہ فرمائی ہے ہسے خود دے اسناد صحیح دی لیکن دے دے یو راوی عبد الرحمن د خپل پلار نہ آوریدو کنبی اختلاف کوی . د عبد الرزاق روایت کنبی دی ہے ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ﴾ الخ بدلہ کنبی ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ لَمْ يَغْفِرْ اللَّهُ لَهُ عَفْوًا رَحِيمًا﴾ یعنی چا نہ ہے یو غلط کار اوشی یا پہ خپل نفس خہ ظلم او کُومرہ بیا اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ معافی او غواری نو بیشکہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بخینونکی او مہربان دے .
تطبیق: - دواو حدیثونو کنبی تطبیق داشان دے چہ دیو آیت بیان رومی حدیث کنبی خو پاتے شوے دے او د دے

بیان دویم حدیث کنبی دے نو رومی خُلو آیتونہ د رومی حدیث او پنخہ آیت دے دے حدیث ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ﴾ الخ سرہ پنخہ شی یا دا چہ ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾ بانڈے پورہ دے . او ﴿وَإِنَّ تِلْكَ حَسَنَةٌ﴾ لہ بیل شمیرلی شی نو دواو حدیثو کنبی پنخہ پنخہ آیتونہ شو واللہ اعلم ، (مترجم) .

د شپورم اووم او اتم آیت اضافہ: - ابن جریر کنبی ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ مروی دی ہے کہ سورۃ کنبی اتہ آیتونہ دی ۱۱۱ رومی آیت ﴿يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ﴾ الخ . یعنی اللہ تعالیٰ غواری چہ تاسو تہ خپل احکام صفا صفا بیان کرے . او تاسو تہ دہغہ نیکو خلقو لار اوبنائی چہ ستاسونہ مخکنبی تیر شوی وو . او تاسو سرہ مہربانی او کُومرہ او اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دانا او صاحب د حکمت دے .

(۱) الطبری : ۵۱۰/۷ -

(۲) الطبرانی : ۱۲۰۲۳ -

۷) دویم آیت دے ﴿وَاللّٰهُ يُرِيْدُ اَنْ يَّتُوْبَ عَلَيْكُمْ﴾ الخ. یعنی اللہ ﷻ غواړی چه تاسو باندې خپل رحمت نازل کړی اوستاسو توبه قبوله کړی او کوم خلق چه خواهشاتو پسې روان دی هغوی غواړی چه تاسو د حق لارې نه لرې کړی ﴿دريم آیت دے ﴿يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وُخَلِقَ الْاِنْسَانَ ضَعِيفًا﴾ انسان چونکه ضعیف پیدا کړې شوې دے، اللہ ﷻ ده باندې اسانتیا کول غواړی. باقی ټول آیتونه هغه دی چه کوم مخکښې تیر شو. ابن ابی ملیکه رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما ابن عباس رضی اللہ عنہ نه د سورة نساء باره کښې واوریدل نو ما قران پاک اولوستلو او څه لا وړوکې بچې ووم (حاکم) . (۱)

آیاتونه	سورة النساء مدنی دے	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۷۶	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دے	۲۴
	يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ	
	انې خلقو او ویرېږئ درب خپل نه هغه (رب) چه پیدا انې کړئ تاسو دنفس یونه	
	انې خلقو د خپل رب د (نیولو) نه ویرېږئ هغه رب چې تاسو ټول ئې دیو نفس نه پیدا کړې یئ	
	وَخَلَقَ مِنْهَا مِثْلًا لَهَا وَمِنْهَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً	
	او پیدا انې کړه دهغه نفس نه جوړه دهغه او خواره ئې کړل دهغې دواړو نه نارینه ډیر او زنانه (ډیرې)	
	او هم دهغې یوکس نه ئې دهغه جوړئ (بی بی حوا) پیدا کړه او بیا ددغې دواړو نه ئې ډیر سړی او ښځې خواره کړل	
	وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ	
	او د الله ﷻ نه ویرېږئ هغه (الله تعالی) چه تاسو دیوبل نه حقونه غواړئ په واسطه دهغه سره	
	او د الله پاک نه ویرېږئ چې دهغه په نوم تاسو دیوبل حقونه غواړئ او	
	وَالْاَرْحَامَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِیْبًا	
	او خان اوسانئ دخپلولئ د ختمولو نه بیشکه الله تعالی دې په تاسو باندې نظر ساتونکې	
	او دخپلولئ د تعلقاتو ختمولو نه او ویرېږئ او الله ستاسو ټولونگه بان دې	

د الله نه د ویرې کولو حکم :- الله ﷻ دخپلې تقوی حکم کړې دې چه ستاسو بدن نه دې صرف د هغه ذات عبادت صادر شی اوستاسو په زړه کښې دې صرف د هغه ویره وی .
 قوله تعالی :: خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا
 د بی بی حواء پیدائش :- بیا خپل قدرت کامله بیانوی چې هغه ذات تاسو ټول د یو سړی یعنی آدم رضی اللہ عنہ نه پیدا کړې یئ . آدم ملاست وو چه د دوی د گسې پوښتنی نه حوا علیها السلام پیدا کړې شوه . د دوی بی بی یعنی حوا علیها السلام ئې هم د دوی نه پیدا کړه .
 د ښځې د سړی نه په پیدا کولو کښې حکمت :- ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه ښځه د سړی نه پیدا شوې ده ، د دې وجې د دې شهوت او حاجت سړی کښې ایښودې شوې دې . اوسړې د زمکې نه پیدا شوې دې د دې وجې د ده حاجت زمکه کښې ایښودې شوې دې . نو تاسو خپلې ښځې په خپل قابو کښې ساتئ .

(حاکم : ۲۰۰/۲ رسنده حسن) -

د بختی نہ پہ کومہ طریقہ فائدہ اخستی شی؟ صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ بنسخہ د پوینتی نہ پیدا کرې شوی ده اود ټولو نه اوچته پوینتی د ټولو نه زیاته کرې ده. که ته دا بالکل نیغول غواری نو دا به ماته شی او که ته په دې کنبی څه کوږوالې باقی پریردې نوتہ به د دې نه فائدہ اوچته کرې. (۱)

قوله تعالى: وَبَثَّ مِنْهُمَا رَجُلًا كَثِيرًا وَنِسَاءً

بیا فرمائی چہ ددې دواړو یعنی آدم ﷺ او حوا نه ډیر انسانان پیدا شول چہ دنیا کنبی څلور واړه طرفونو ته خواره شوی دی. اوددې انسانانو قسمونه اوصفتونه اورنگونه او بول چال مختلف دی. لکه څنگه چہ داد الله ﷻ قبضه کنبی وو او بیا ئې دا خواره کرل، بیا به یو وخت داسې راشی چہ دا ټول به بیا قبضه کنبی واخلي او یو میدان کنبی به ئې جمع کرې. نو تاسو د الله ﷻ نه ویریرئئ او د هغه اطاعت کوئی اود هغه عبادت کوئی.

قوله تعالى: وَأَتَقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ

خپلولی ساتل. هم ددې الله ﷻ په نوم تاسو خپلو کنبی یوبل نه غواریئ. لکه دا ونیل چہ تاته الله ﷻ اود هغه رشتې یادوم او وایم. او د هغه ذات په نوم قسمونه خوړئ او وعدې کوئی.

دقطع تعلق ممانعت: الله ﷻ نه ویریرئئ او د رشتو حفاظت کوئی او دا مه ختموئ. بلکه جوړوئ ئې. او خپلوسره صله رحمی، نیکی او ښه سلوک کوئی (أَرْحَامًا) هم یو قرات دی. یعنی د الله ﷻ په نوم اود رښتو دخاطره. الله ﷻ ستاسو د ټولو عملونو او حالاتو نه خبر دی. ښه مو گوری. لکه بل خانې کنبی فرمائی چہ ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا﴾ یعنی او الله ﷻ هر څیز باندې گواه او حاضر دی.

دعبادت اصلی مقام: صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ د الله ﷻ عبادت داسې کوه لکه چہ ته هغه وینی او که دې مرتبې ته نه ئې رسیدلې نو چي هغه تا وینی (مطلب دادې چہ د هغه ذات خیال اوساتی چہ هغه ستاسو په ناسته پاسته او گرزیدو باندې نگران دی.

د ابائی رشتې په وجه یوبل سره د احسان گولو حکم: دلته فرمائی چہ انې خلقو اتاسو ټول دیوموریلار نه پیدا یئ. یو بل باندې شفقت کوئی او کمزوری او ناتوان سره ملگرتیا کوئی اود هغوی سره ښه سلوک کوئی صحیح مسلم شریف کنبی حدیث دی چہ کله د قبیلہ مضر څه خلق رسول الله ﷺ ته راغلل او څادرونه ئې ځان نه تاو کړی وو ځکه چہ د دوی په بدن جامې نه وې. نو رسول الله ﷺ د ماسپخین مونځ نه پس اودریدو وعظ او نصیحت ئې اوفرمائیل او په هغې کنبی ئې د دې آیت مبارک تلاوت اوفرمائیلو چہ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَيْرِهِ﴾ الخ. بیانی خلقوته د خیرات کولو ترغیب ورکړو، چا سره چہ څه وو نو هغه ئې دې خلقوته ورکړل، درهم اودینار هم او کهجوری او غنم هم. (۲) الخ. مسند او سنن کنبی د خطبه حاجات په بیان کنبی دی چہ بیا ئې درې آیتونه اولوستل او په هغې کنبی یو آیت دا هم وو. (۳)

وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا

او ورکړئ ی یتیمانوته | مالونه دهغوی | اومه بدلوئ | خراب مال | په ښه مال سره | اومه خوړئ |

دیتیمانو مالونه هغوی ته واپس کوئ | اوبنه څیز په بد څیز مه بدلوئ | اومه خوړئ تاسو

(۱) صحیح بخاری کتاب النکاح باب المدارة مع النساء: ۵۱۸۴، صحیح مسلم: کتاب الرضاع باب الوصلة بالنساء حدیث نمبر: (۱۴۶۷)

(۲) صحیح بخاری کتاب الايمان باب سوال جبريل عليه السلام عن الايمان: ۵۰ صحیح مسلم: (۹)

(۳) صحیح مسلم کتاب الزكاة باب الحث على الصدقة: ...: ۲۳۵۱، ترمذی: (۲۶۷۵)

(۴) ابوداود: ۲۱۱۸، الترمذی: ۱۱۰۵، ابن ماجه: ۱۸۹۲، والنسائی: (۱۴۰۵)

أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۖ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ۖ وَإِنْ خِفْتُمْ
مالونہ دھغوی ایوخانی دمالونو خپلوسره اییشکه (دامال خوړل) ده گناه لویه اوکه ویریرنی تاسوا
دهغوی مالونہ خپلومالونو سره شریک   ځکه چې دا ډیره لویه گناه ده   ..... اوکه تاسو ویریرنی
أَلَّا تَقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ
چه اوبه نه کړئ انصاف   په حق د یتیمانو کنبی   نو په نکاح کنبی   او خلی   هغه ښځې چه خوښی وی
چې تاسو به د یتیمانو جینکو په حق کنبی انصاف اونه کړې شی   نو کومې نورې ښځې چې موخوښی وی هغوی په نکاح واخلئ
لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِثْنَىٰ وَثُلَّةٌ ۖ وَرُبْعٌ ۚ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا ۖ
تاسوته   دښخونه   دوه دوه   او درې درې   او څلور څلور   نوکه یریدئ تاسو   چه اوبه نکړې شی انصاف
دوه دوه او درې درې او څلور څلور   نوکه تاسو سره دا ویره وی چې د هغوی مینځ کنبی به انصاف اونه کړې شی
فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ ذَلِكَ آدْنَىٰ
نو یوه او کړئ   یا هغه وینځې چه مالکان شوی دی   بنی لاسونه ستاسو   داکار   ازیات نژدې دی
نویوه (تاسو دپاره بس ده) یاداسې وینځې چې ستاسو په ملکیت کنبی راغلي وی   نو دبی انصافی نه
أَلَّا تَعْدِلُوا ۖ وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِنْ
دې ته چه اونه کړئ بی انصافی تاسو او ورکونئ ښځوته   مهرونه د هغوی په خوشحالی سره   نوکه
دبیچ کیدو دپاره دا کار زیات ښه دی   او ښځوته د هغوی مهرونه په خوشحالی ادا کونئ   نوکه
طَبَنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا
هغوی راضی شوي به بڅښنه   تاسوته   څه حصه   ددغې مهرونه   په خوشحالی د نفس خپل سره
..... هغوی تاسوته په خوشحالی مهر کنبی څه حصه پرېږدی   .....
فَكُلُوهُ هِنًا مَّرِيًّا ۖ
نو خوړئ هغه   مزه ناکه   بی ضرره
نوهغه ښه په مزه بی ضرره خوړئ شی

قوله تعالى: وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَبْدَلُوهَا بِالطَّيِّبِ
 د یتیمانو سره د ظلم کولو د ناجائزې طریقې هرمت :- الله ﷻ د یتیمانو سرپرستانو ته حکم کوی چه کله یتیم بلوغت او پوهې ته اورسی نو تاسو سره چه د هغوی کوم مالونه دی هغه هغوی ته حواله کړئ پوره پوره بغیر د څه کمی او خیانت نه. او خپل مال سره د دې د گډون نیت مه ساتئ. هر کله چه تاسوته الله ﷻ حلال رزق درکوی نو بیا ولې حرامو پسي منډې وهئ؟ تاسو ته ستاسو د تقدیر رزق ملاویری. تاسو خپل مال مه پریردئ او د نورو حرام مال ته زړه مه ښه کوئ. تاسو چه کله کمزورئ ختاوړ اووینئ نو غټ او ښکللی ته زړه مه کوئ. د خراب ورکولو او ښه اخستلو او کوټه ورکول او کره اخستلو نیت مه کوئ. مخکښې به خلقو داسې کول چه د یتیمانو د چیلو رمونه به ئې ښه چیلئ اخستې او خپلې کمزورې او خرابې چیلئ به ئې د هغوی رمه کنبې کیخو دې او شمیر به ئې پوره کولو او د کوټه درهم مقابله کنبې به ئې کره درهم اخستلو او د ابه ئې وئیل چه مونږ خو د درهم بدله کنبې درهم او د

چیلئی بدله کنبی چیلئی واخسته. د هغوی مال کنبی به ئی خپل مال گډوډ کړو او بیا به ئی ونیل چه اوس دا څنگه بیل کړو؟ د هغوی مال مه خرابوئی ځکه چه دا لویه گناه ده (۱).

یو ضعیف حدیث کنبی هم دامعنی آخری جمله کنبی راغلی ده. د ابوداود حدیث مبارک کنبی یو دعا کنبی دحوب لفظ دگناه معنی کنبی راغلی دې (۲) ابویوب ښه چه کله خپلې بی بی ته د طلاق ورکولو اراده کړې وه نو رسول الله ﷺ هغه ته فرمائیلی وو چه دې طلاق کنبی گناه ده. نو هغه خپلې ارادې نه روستو شو. یو روایت کنبی دی چه دا کومه واقعه مروی ده د ابوطلحه ښه او ام سلیم ښه ده (۳).

قوله تعالی: **وَأَنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَقْسُطُوا فِي الْيَمِينِ فَأَلْكِكُمْ وَأَمَّا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ**

یتیمانو جینکو سره د نکاح کولو حکم: - بیا فرمائی که ستاسو په کفالت کنبی څوک یتیمه جینی وی او تاسو هغې سره نکاح کول غواړئ لیکن چونکه د هغې هیڅوک نه وی. نو تاسو داسې مه کوئی چه مهر او حقوق کنبی کمې او کړئ او خپل کور ته ئې راوئ، ددې نه منع شی او نورې ډیر بنځې دی چه هغوی سره تاسو نکاح کولی شی.

د آیت شان نزول: - عائشه ښه فرمائی چه یو یتیمه جینی وه او هغې سره ډیر مال وو او د هغې یو باغ هم وو، اودا جینی چه د چا پرورش کنبی وه هغه دې سره د دې مال په وجه نکاح او کړه او دې ته ئې پوره مهر هم ورنکړو. نو دې باندي باره کنبی دا آیت نازل شو. څما خیال دې چه دې باغ اودې مال کنبی دا جینی حصه داره وه. (۴)

شان نزول په بل روایت سره: - صحیح بخاری کنبی دئ عروه بن زبیر د عائشه ښه نه د دې آیت مبارک د مطلب تپوس او کړو نو عائشه ښه او فرمائیل چه انې وراره ادا ذکر د هغه یتیمی جینی دې چه کومه دخپل ولی په قبضه کنبی وی او هغه مال کنبی شریکه وی او د هغه د دې مال اوجمال خوښ وی او غواړی چه دې جینی سره نکاح او کړی لیکن کوم مهر وغیره چې د بل ځانې نه دې ته ملاویږی هغه دې ته نه ورکوی نو دا سرې ددې نه منع کوی چه دا نیت پرېږده او بلې بنځې سره نکاح او کړه. بیا دې نه پس خلقو د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو نو دې باره کنبی دا آیت مبارک نازل شو چه **﴿يَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ﴾** الخ. هلته فرمائیلی شوی وو چه کله د یتیمی جینی سره کم مال وی او ددې جمال هم کم وی نو ددې سرپرست ددې په گوی او دې ته هیڅ توجه نه ورکوی نو بیا هیڅ وجه نشته چه د دې مال اوجمال ته مانل شی او د دې پوره حقوق ادا نکړی او دې سره خپله نکاح او کړی. (۵)

عدل او انصاف سره پوره پوره مهر مقرر کوی نو دې کنبی هېڅ حرج نشته دې. گنی بیا خو بنځې څه کمې نه دی که بل چا سره نکاح کول غواړئ نو وې کړئ.

قوله تعالی: **مَثَلِيَّ وَتِلْكَ وَرِيَّتِي**

یو وخت کنبی څلورو بنځو سره د نکاح کولو اجازت: - که ستاسو خوښه وی نو دوه دوه بنځې خپله نکاح کنبی ساتلئ شی. او که غواړئ نو درې درې ساتلئ شی او که غواړئ نو څلور څلور. بل ځانې هم دا الفاظ هم په دې معنی کنبی دی.

فرمائی چه **﴿جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِيَّ أَجْنَعَةٍ مَثَلِيَّ وَتِلْكَ وَرِيَّتِي﴾** یعنی کومی فرېنتې چه الله ﷻ خپلې قاصداني جوړوی او لېږی ئې نو په هغوی کنبی بعضې دوو دوو وزرو والا وی او بعضې درې درې وزرو والا

(۱) الطبری: ۵۲۵/۷

(۲) ابوداود کتاب الطب باب کیف الرقی: ۳۷۹۲-

(۳) حاکم: ۳۰۲/۲-

(۴) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء باب (وان خفتم الا تقسطوا...): ۴۵۷۳-

(۵) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النکاح باب (وان خفتم الا تقسطوا...): ۴۵۷۳، صحیح مسلم: ۳۰۱۸-

بعضی خلور خلورو وزرو والا فریستو کنبی ددی نه زیاتو وزرو والا فریستی هم شته دی خکه چه په دلیل سره ثابت دی .

دجمهورو مسلک: لیکن سری دپاره په یو وخت کنبی د خلورو بنخو نه زیاتې ساتل منع دی. لکه څنگه چه دی آیت مبارک کنبی موجود دی. او لکه څنگه چه د ابن عباس رضی الله عنه او جمهورو قول دی. دلته الله تعالی د خپل احسان او انعام ذکر کوی. که د خلورو نه د زیاتو اجازت وې نو ضرور به ئې فرمائیلی وې. امام شافعی رحمته الله علیه فرمائی چه دا حدیث چه د قران پاک وضاحت کونکې دې دې او خودل چه د رسول الله صلی الله علیه و آله نه سوادبل چا دپاره د خلورو نه زیاتې بیبیانو ساتلو اجازت نشته دې. هم په دې باندې د عالمانو اجماع ده د شیعیانو اختلاف: ① البته د بعضو شیعه گانو قول دې چه نهه پورې جمع کول جائز دی. ② بلکه بعضو شیعه گانو ویلی دی چه نهونه هم زیات جمع کولو کنبی هېڅ باک نشته دې. او هېڅ تعداد مقرر نه دې. د شیعه گانو استدلال: د دوی استدلال د رسول الله صلی الله علیه و آله دفعل نه دې ① لکه څنگه چه صحیح حدیث مبارک کنبی راغلی دی چه د رسول الله صلی الله علیه و آله نهه بیبیانې وې (۱) او بخاری شریف کنبی یو معلق حدیث کنبی بعضو راویانو یولس بیان کړی دی (۲) انس رضی الله عنه نه مروی دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله پنخوس بیبیانو سره عقد کړې وو او د دیارلسو رخصتی اوشوه او یو وخت کنبی یولس بیبیانې دوی سره وې ، د وفات وخت کنبی د رسول الله صلی الله علیه و آله نهه بیبیانې وې .

دجمهورو جواب: ځمونږ عالمان د دې جواب کنبی فرمائی چه دا د رسول الله صلی الله علیه و آله خصوصیت وو. امتی لره یو وخت کنبی خلورو نه زیاتې بیبیانې ساتل نه دی پکار اونه د دې اجازت شته دې. لکه څنگه چه دا حدیث په دې امر دلالت کوی .

دجمهورو دلیل: ① غیلان بن سلمه ثقفی رضی الله عنه چه کله مسلمان شو نو دده لس بنخې وې. نو رسول الله صلی الله علیه و آله ورته ارشاد او فرمائیلو چه په دوی کنبی د خپلې خوښې خلور اوساته او باقی پرېږده (نو هغه همداشان او کړل).

بیا د د عمر فاروق رضی الله عنه په زمانه کنبی ئې خپلو دغه بیبیانو ته طلاق ورکړو. او په خپلو خامنو کنبی ئې خپل مال تقسیم کړو. هرکله چه عمر فاروق رضی الله عنه ته دا معلومه شوه نو عمر فاروق رضی الله عنه او فرمائیل چه شاید ستا شیطان ستا زړه کنبی دا خبره واچوله او ستا زړه کنبی ئې دا خبره کینوله چه نزدې ده چه ته به مړ کیرې او تا ددې وجې خپلې بیبیانې جدا کړې چه ستا مال وانخلی او تا خپل مال خپل اولاد کنبی تقسیم کړو. څه تاته حکم کوم چه ته خپلو بیبیانو ته رجوع او کړه او خپل اولاد نه مال واپس واخله ، که تا داسې اونکړل نو څه به ستا نه پس ستا دا طلاقې شوې بنخې هم ستا په مال کنبی وارثانې جوړې کړم ځکه چه تا هغوی ته هم ددې ویرې د وجې طلاق ورکړې دې. او معلومیږی چه ستا ژوند هم اوس ختیمدونکې دې او که تا څما خبره اونه منله نو یادساته چه څه به حکم کوم چه ستا قبر دې په کانږو ویشتلې شی. لکه څنگه چه د ابورغال قبر ویشتلې شی (۱). (مسند احمد، شافعی، ترمذی، ابن ماجه ، دار قطنی، بیهقی وغیره).

په روایت باندې د حافظ رحمته الله علیه کلام: یو مرفوع حدیث پورې دې خو دې ټولو کتابونو کنبی شته دې ، خود عمر فاروق رضی الله عنه واقعه صرف په مسند کنبی ده. لیکن دا زیات حسن دې ، اگرچه امام بخاری دې ته ضعیف ویلی دی او د دې د اسناد بله طریقه ئې خودلې ده او دې طریقه ته ئې غیر محفوظ ویلی دی خودې تعلیل کنبی هم نظر دې . والله اعلم. او بزرگ محدثینو هم په دې باندې کلام کړې دې. لیکن د

(۱) صحیح بخاری کتاب النکاح باب کثرة النساء: ۵۰۶۷، صحیح مسلم: ۱۴۶۵-

(۲) صحیح بخاری کتاب الفسل باب اذا جامع ثم عاد...: ۲۶۸-

(۳) احمد: ۱۴/۲، دارقطنی: ۲۷۱/۳، بیهقی: ۱۷۳/۷، ترمذی: کتاب النکاح باب ماجاء فی الرجل وعنده یسلم وعنده عشر

نساء: ۱۱۲۸ ابن ماجه: ۱۹۵۳، مختصراً-

مسند احمد والا حدیث بول راویان ثقہ دی۔ او د شیخینو پہ شرط باندی دی۔ یو بل روایت کنبی دی چہ دا لس وارہ بنخہ ہم خپل خاوند سرہ مسلمانہ شوی وی۔ او گورنی سنن نسانی۔ (۱)

استدلال: ددی حدیث نہ صفا ہنکارہ ثابتہ شوہ۔ کہ د خلور نہ زیاتہ بنخہ یو وخت کنبی ساتل جائز وی نورسول اللہ ﷺ بہ ہغہ تہ دا نہ فرمائیل چہ لسو بنخو کنبی چہ کومہ خلور ستا خونہی وی ہغہ پریردہ او باقی رخصت کرہ۔ خکہ دے خلورو وارو ہم اسلام قبول کرے وو۔ تر دے چہ دا خبرہ ہم یاد ساتل پکار دی چہ ثقفی سرہ دا لس بنخہ موجود وی۔ او رسول اللہ ﷺ دہ نہ شپہ جدا کرے۔ بیا خنگہ کیدیشی چہ یو سرے د خلورو نہ زیاتو بنخو سرہ وادہ او کرے؟ واللہ اعلم بالصواب۔

د جمہورو دویم دلیل: دویم حدیث ابوداود او ابن ماجہ وغیرہ کنبی دی۔ عمیرہ اسدی ﷺ فرمائی چہ کلہ ما اسلام قبول کرے نو خما نکاح کنبی اتہ بنخہ وی، ما رسول اللہ ﷺ تہ دے ذکر او کرے۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ پہ دوی کنبی خلورو نہ سوا خلور جدا کرہ۔ (۲) ددی سند حسن دی او دے شواہد ہم موجود دی، د راویانو د نومونو مخکبنی روستو کیدل د داسی روایاتو دپارہ نقصان دہ نہ وی۔

دویم دلیل: دریم حدیث مسند شافعی کنبی دی۔ نوفل بن معاویہ ﷺ فرمائی چہ کلہ ما اسلام قبول کرے نو خما نکاح کنبی پنخہ بنخہ وی۔ رسول اللہ ﷺ ماتہ او فرمائیل چہ پہ دوی کنبی خلور خونہی کرہ او یو جدا کرہ۔ ما ہغہ بنخہ تہ طلاق ورکرو کومہ چہ زیات عمر والا او بی اولادہ د شپیتو کالوہ (۳) نودا احادیث د رومی حدیث د غیلان والا حدیث شواہد دی لکہ خنگہ چہ امام بیہقی رحمۃ اللہ علیہ فرمائیلی دی۔

قوله تعالى: فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

بیا فرمائی کہ چرے یو نہ زیاتو بیبیانو کنبی انصاف نہ شیء کولی او تاسو سرہ دے ویرہ وی چہ انصاف بہ اونہ کرے شیء نو صرف یو باندی بس والی او کرے۔ اگر چہ وینخہ وی لکہ بل خانی کنبی فرمائی چہ ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ﴾ یعنی تاسو کہ غوارنی لیکن تاسو نہ بہ اونہ شیء چہ د بنخو مینخ کنبی پورہ انصاف او عدل او کرے شیء او ہسی نہ چہ یو طرفتہ شیء او بلہ پہ مصیبت کنبی مہ اچونی۔

قوله تعالى: ذَلِكَ أَذَى الْأَعْوَالِ

د وینخو پہ مینخ کنبی د نوبت عدم فرضیت: خو یاد ساتل پکار دی چہ د وینخو مینخ کنبی د نمبر وغیرہ تقسیم واجب نہ دے البتہ مستحب دی۔ چہ خوک ٹی او کرے نو ہغہ بنہ او کرل او چا چے اونہ کرل نو ہنج باک نشتہ دے۔

د جملہ مطلب: ① دے نہ پس چہ کومہ جملہ دہ ہغی د مطلب بارہ کنبی بعضو وئیلی دی چہ دا نزدی دہ چہ ستاسو اہل و عیال یعنی فقیری مو زیاتہ نہ وی لکہ بل خانی کنبی فرمائی چہ ﴿وَأَنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً﴾ یعنی کہ تاسو تہ د فقر ویرہ وی۔ یو عربی شاعر فرمائی چہ:

فما يدري الفقير متى غناه :::: وما يدري الغني متى يعيل

(ترجمہ) فقیر تہ پتہ نشتہ چہ دے بہ مالدار شی او مالدار تہ معلومہ نہ دہ چہ دے بہ کلہ غریب شی۔ ہر کلہ چہ یو مسکین محتاج شی نو عرب وائی چہ (عال الرجل) یعنی دا سرے فقیر شو۔ غرض دا چہ دے معنی کنبی خودا لفظ مستعمل دے لیکن دلہ دا تفسیر خہ زیات بنہ معلومینہی خکہ چہ کہ د آزادو بنخو کثرت د فقیرنی وجہ جو پریری نو د وینخو کثرت ہم د فقیرنی سبب جو پریدی شی نو۔

(۱) دارقطنی: ۲۷۱/۳، بیہقی: ۱۸۳/۷، وسندہ حسن۔

(۲) ابوداود کتاب الطلاق باب لیمن اسلم وعندہ نساء اکثر من تبرع: ۲۲۴۱، ابن ماجہ: ۱۹۵۲۔

(۳) مسند الشافعی: ۱۶/۲۔

صحیح قول د جمہورو دې او مراد ترې دا دې چه دنزدې ده چه تاسو د ظلم نه بچ شی۔ عرب وائی چه (عالم فی الحکم) چه ظلم شوې وی ، د ابو طالب یو قصیده کنبې دی چه :

میزان قسط لا یخس شعیرة :::: له شاهد من نفسه غیر عائل

(ترجمه) داسې تلې سره نې تول کوی چه هغې کنبې داو ربشې دانې هومره هم کمې نشته دې دوی سره ددې گواه ددوی نفس دې چه ظالم دې .

ابن جریر کنبې دی چه کله کوفیانو عثمان رضی اللہ عنہ باندي خط کنبې یو الزام لگولې وو نو د هغې جواب کنبې خلیفۃ رسول اولیکل چه (ان لست بمیزان اعول) خه د ظلم تله نه یم .

صحیح ابن حبان وغیره کنبې یو مرفوع حدیث د دې تفسیر کنبې مروی دې چه د دې معنی ده چه تاسو ظلم مه کوئی (۱) ابو حاتم رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددې مرفوع کیدو خطا ده البته د عائشه رضی اللہ عنہا دا قول دې .

دغه شان د (لا تعولوا) معنی هم یعنی تاسو ظلم مه کوئی ، عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما ، عائشه رضی اللہ عنہا ، مجاهد رضی اللہ عنہ ، عکرمه رضی اللہ عنہ ، حسن رضی اللہ عنہ ، ابومالک رضی اللہ عنہ ، ابورزین رضی اللہ عنہ ، نخعی رضی اللہ عنہ ، شعبی رضی اللہ عنہ ، ضحاک رضی اللہ عنہ او

عطاء خراسانی رضی اللہ عنہ ، قتاده رضی اللہ عنہ ، مقاتل بن حیان وغیره نه هم دا مروی دی (۲) عکرمه رضی اللہ عنہ هم د ابوطالب شعر پیش کړې دې ، امام ابن جریر رضی اللہ عنہ دا روایت کړې دې او پخپله امام صاحب هم دا

خوښوی .

قوله تعالى: وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً

دمهر وجوب:- بیا فرمائی چه خپلو بیبیانو ته مهر په خوشحالی سره ورکوئی چه کوم هم مقرر وی . او چه کوم تاسو منظور کړی وی ، خو که ښځه پخپله خپل ټول سامان لږ ډیر پخپله خوښی سره سپری ته

معاف کړی نو هغې ته اختیار دې . او دې صورت کنبې بیشکه سپری که دا خپل استعمال کنبې راوولی نو حلال او طیب دی . رسول الله ﷺ نه پس بل هیچالره جائز نه دی چه بغیر د واجب مهر نه نکاح او کړی

او نه دا چه د مهر ته چل ول جوړ کړی او د دروغو ورته یونوم ورکړی (۳) د مهر بروت:- ابن ابی حاتم کنبې د علی رضی اللہ عنہ قول دې چه هرکله تاسو کنبې څوک بیمار شی نو هغه ته

پکار دی چه د خپلې ښځې نه د هغې د مال نه درې درهمه یا کم و بیش واخلی او د دې شاهد واخلی او په دې کنبې د آسمانی باران اوبه یوځای کړی نو ورته درې درې ښیگرې ملاؤ شی (۴) هینئامرئنا (۵) د ښځې مال (۶) د شاهدو شفا (۷) د مبارک باران اوبه .

دلونږو مهر پخپله اخستلو ممانعت:- ابو صالح رضی اللہ عنہ فرمائی چه خلقو به د خپلو لونږو مهر پخپله اخستو نو دې باندي دا آیت نازل شو او هغوی د دې نه منع کړې شو . (ابن ابی حاتم ابن جریر) .

دمهر په تعین کنبې د زوجینو اختیار:- د دې حکم آوریږدو سره خلقو رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو چه د دوی خپلو کنبې مهر څه دې ؟ رسول الله ﷺ او فرمائیل چه په کوم څیز باندي د دوی کورو الاراضی وی (ابن

ابی حاتم) (۸) . هم دا مضمون په بل روایت سره:- رسول الله ﷺ خپله خطبه کنبې درې ځله او فرمائیل چه د کونډو نکاح

کوئی ، یوسرې پاسیدو او تپوس نې او کړو چه یار رسول الله ﷺ ! دوی کنبې خپلو کنبې مهر څه دې ؟

(۱) صحیح ابن حبان : ۴۰۱۸ ، وسنده صحیح -
 (۲) الطبری : ۵۴۹/۷ -
 (۳) الطبری : ۵۵۳/۷ -
 (۴) بیهقی : ۲۳۹/۷ -

رسول اللہ ﷺ اوفرمائیل چہ پہ خہ بانڈی د دوی کور والا راضی وی (۱) د دے یو راوی ابن سلمانے ضعیف دے . بیا دے کنبی انقطاع ہم دہ .

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي
اومه ورکوئی (حوالہ کوئی)   ناپوهانوتہ   مالونہ خپل   هغه
اوناپوهہ کسانو ته خپل مالونہ مه ورکوئی
جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَمًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا
چہ جوړه کړې ده الله تعالى استاسودپاره   دگزران ذریعه   البتہ خوراک   ورکوئی هغوی ته   په دغه مالونو کنبی کوم چې الله پاک ستاسودگذران ذریعه گرزولی ده   او هغوی ته په کنبی ډوډی او
وَاصْوَاهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۝ وَابْتَلُوا
اوجامې ورکوئی هغوی ته   او کوئی هغوی ته   خبرې   انیکې (خورې خورې)   او امتحان کوئی اوجامه ورکوئی   اودنیکې او نصیحت خبرې ورته کوئی   ..... او تاسو امتحان کوئی
الْيَامِي حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا
ادیتیمانوا تر دې چہ   اورسیرې هغوی   احد دنکاح ته   نوکه   اولیدل تاسو   دهغوی نه   هونبیا رتیا په یتیمانوباندي   تردې چې هغوی دنکاح عمر ته اورسی   نوکه تاسو په کنبی لږ ډیر تمیز بیاموندو
فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا
انور کړئی   هغوی ته   مالونہ دهغوی   اومه خورئی تاسو هغه   په زیاتې سره   او په تلوار سره (د دې نه)   نو هله ورته مالونہ حواله کړئی   اوداسې مه کوئی چې د هغوی مالونہ په زور زیاتې او خورئی   او په تلوار نی والوزوئی
أَنْ يَكْبَرُوا ۚ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ
چہ هغوی رالوئې شی (او وابه نی اخلی)   او هغه خوګ   چہ وی مالدار   نو هغه دې خان اوساتی د دې ویرې نه چې ډوډی به لوئې شی   او خپل مال به طلب کړی   او خوګ چہ مالدار وی هغه دې دعوض اخستونه خان اوساتی
وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۖ فَإِذَا دَفَعْتُمْ
او هغه خوګ چہ وی   فقیر (غریب)   نو خوری دې   مطابق دعامې طریقې   نو کله چہ حواله کړئی تاسو   او خوګ چې محتاج وی   نو هغه دې   د رواج مطابق خرڅ خوراک اخلی   بیا چې کله تاسو یتیمانوته
إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۖ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ۝
هغوی ته   مالونہ دهغوی   انوگواهان اونیسی   په هغوی باندي   او کافی دې الله   د حساب دپاره ته د هغوی مالونہ حواله کوئی   نوگواه پرې جوړ کړئی   اود صحیح حساب دپاره الله کافی دې

قوله تعالى: وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ

د مال خرچ کولو دپاره د عقل شرطیت: - الله ﷻ خلق منع کوی چہ کم عقل بی وقوف د مال د تصرف نه منع کړی. مال الله ﷻ په تجارتونو وغیره کنبی لگولې دې او د ده د معاش ذریعه نی جوړه کړې ده. د دې

نہ معلومہ شوہ چہ کم عقل خلق دمال خرچ کولو نہ منع کول پکار دی. لکہ چہ نابالغ ماشوم وی یالیونی وی یا دیوانہ وی یا کم عقل بی قوف وی او بی دینہ وی او بہ خرابہ طریقہ خپل مال خرچ کوی. دغہ شان ہغہ سرے چہ بہ ہغہ ډیر زیات قرض وی او ہغہ دا قرض د خپل ټول مال نہ ہم نشی ادا کولے. کہ دا قرض داری حاکم وخت تہ درخواست او کړی نو حاکم وخت بہ ہغہ ټول مال د دہ د قبضی نہ واخلی او دے بہ بیدخلہ کړی.

د سفہاؤ پہ تفسیر کنسې اقوال:- ① ابن عباس ؓ فرمائی چہ دلته سفہاء نہ مراد ستا اولاد او ستا بنسختی دی (۱) دغہ شان ابن مسعود ؓ، حکم بن عیینہ ؓ او ضحاک ؓ فرمائی چہ ددی نہ مراد بنسختی او ماشومان دی (۲) سعید بن جبیر ؓ فرمائی چہ ددی نہ یتیم مراد دے (۳) دمجاہد ؓ او عکرمہ ؓ اوقتادہ ؓ قول دے چہ ددی نہ بنسختی مراد دی (۴) ابن ابی حاتم کنسې دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ بیشکہ بنسختی بی وقوفی دی مگر کومے چہ د خپل خاوند تابعدارے وی (۵) ابن مردویہ کنسې دا اورد حدیث ہم مروی دے چہ ابوہریرہ ؓ فرمائی چہ ددی نہ مراد سرکشہ خادم دے.

قوله تعالى: وَأَرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ

بیا فرمائی چہ دوی تہ خوراک خکاک ورکونی اودوی سرہ بنہ خبرے کوئی. ابن عباس ؓ فرمائی یعنی ستا مال چہ پہ دے باندي تہ ژوند تیروی. دا خپلو بچو او بنسختو تہ مہ ورکوه چہ بیا د هغوی لاس تہ ناست نی. بلکه خپل مال خپله قبضہ کنسې ساتہ. اود دوی اصلاح کوه او دوی تہ پہ خپل لاس جامے او د خوراک خکاک بندویست کوه. او د دوی خرچ ہم (۶)

قوله تعالى: وَأَبْتَلُوا أَلِيمًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ

دیتیم دمال د حفاظت حد:- بیا فرمائی چہ دیتیمانو پرورش کوئی تر دے چہ هغوی خوانی تہ اورسی. دلته نکاح نہ مراد بلوغت دے او بلوغت هغہ وخت کنسې ثابتی چہ کله دے خاص قسم خوبونه وینی چہ پہ هغے کنسې خاص اوبہ راوخی. علی ؓ فرمائی چہ ما تہ د رسول اللہ ﷺ دا فرمان بنہ یاد دے چہ احتلام نہ پس یتیمی نشته دے او نہ چپ پاتے کیدل ټوله شپہ ورخ. (۷)

درې کسان مرفوع القلم دی:- دویم حدیث مبارک کنسې دی چہ د درې قسمه خلقو نہ قلم اوچت شوے دے. ① بچی نہ چہ تر څو دے بالغ شوے نہ وی (۲) د اوده نہ چہ تر څو هغه بیدار شوے نہ وی (۳) لیونی نہ تر څو چہ هغه هوش کنسې راغلې نہ وی (۴)

د بلوغ دویمه ننبه:- نو یو خو دا بلوغت علامت دے. او دویم علامت د بعضو پہ نیز دا دے چہ د پنخلسو کالو شی، د دے دلیل په بخاری او مسلم کنسې د ابن عمر حدیث دے. په هغے کنسې هغوی فرمائی چہ د احد په جنگ کنسې څه رسول اللہ ﷺ خانسره بوتلم. په هغه وخت کنسې څما عمر څوارلس کاله وو او کله چہ د خندق جنگ راغلو نو رسول اللہ ﷺ څه قبول کړم او په هغه وخت کنسې څما عمر پنخلس کاله وو. عمر بن عبدالعزیز تہ چہ کله دا حدیث اورسیدو نو هغوی او فرمائیل چہ دنابالغ اوبالغ حد دا دے (۵)

(۱) الطبری: ۵۶۲/۷-

(۲) الطبری: ۵۶۲/۷-

(۳) الطبری: ۵۶۳/۷-

(۴) الطبری: ۵۶۴/۷-

(۵) ابن ابی حاتم: -

(۶) الطبری: ۵۷۰/۷-

(۷) سنن ابی داود: ۲۸۷۳-

(۸) ابوداود کتاب الحدود باب فی الجنون یسرق اویصیب حد: ۴۳۹۸، ترمذی: ۱۴۲۳، نسائی: ۳۴۶۲، ابن ماجه: ۲۰۴۱، وهو حسن

(۹) صحیح بخاری کتاب الشهادات باب بلوغ الصبیان وشهادتهم: ۲۶۶۴، صحیح مسلم: ۱۸۶۸-

د بلوغ دریمہ نمبہ۔ دریم علامت د بلوغت د زیرناف وینستو راوتل دی . پہ دے کنبی د عالمانو درے اقبال دی . یو دا علامت د بلوغ دے او دویم دا چہ دا د بلوغ علامت نہ دے او دریم دا چہ پہ مسلمانانو کنبی نہ دے او ذمیانو کنبی دے . خکہ چہ ممکن دہ چہ دوائی سرہ وینستہ زر راوخیزی . او ذمی چہ کلہ خوان شی نویہ ہغہ جزیہ لازم شی نو دانے ولے استعمال کرل ؟ خو صحیح خبرہ دا دہ چہ د تولو پہ حق کنبی دا علامت د بلوغت دے . خکہ چہ اول خو جبلی امر دے ، د علاج معالجہ اہتمام خو دیری لرے احتمال دے صحیح ہم دا دہ چہ دا وینستہ پہ خپل وخت باندے راوزی .

زیرناف وینستہ علامت کو خولو باندے دویم دلیل :- دویم دلیل مسند احمد کنبی حدیث دے پہ ہغے کنبی عطیہ قرظی ﷺ بیان فرمائی چہ د بنو قریظہ جنگ نہ پس مونے خلق رسول اللہ ﷺ تہ پیش کرے شونو رسول اللہ ﷺ حکم او کرو چہ یو سرے دے او گوری چہ د چا دا وینستہ راوتلی وی نو ہغہ دے قتل کرے شی . او چہ د چا نہ وی راوتلی نو ہغہ دے پریشودے شی . نو خما ہم نہ وو راوتلی نو خہ ئی پریشودم سنن اربعہ کنبی ہم دا حدیث مبارک شتہ دے (۱) او امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دے تہ حسن وائی . د سعد رضی اللہ عنہ فیصلہ باندے راضی شوی وہ او دا قبیلہ د جنگ کولو نہ روستو شوی وہ . بیا سعد رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ پہ دوی کنبی کوم خلق جنگ کوی ہغوی قتل کرنی او ماشومان دے قید کرے شی .

دریم دلیل :- غرائب ابی عبید کنبی دی چہ یو هلك د یو خوانی جینی بارہ کنبی او نیل چہ ما دے سرہ بدکاری کرے دہ . اصل کنبی دا تہمت وو . عمر فاروق رضی اللہ عنہ دہ تہ دتہمت حد ورکول غوبنتل خو وی فرمائیل چہ او گورنی کہ د دہ زیرناف وینستہ راوتلی وی نو پہ دہ حد جاری کرے گنی دے پریشودے . کلہ چہ او کتلی شونو نہ وو نو د ہغہ نہ حد لرے کرے شو .

قوله تعالیٰ: **فَإِنْ أَنْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ**

د مال د حفاظت راتلو سرہ مال حوالہ کول :- بیا فرمائی چہ کلہ تاسو او گورنی چہ دوی دخپل مال صلاحیت او دمال د حفاظت لاتق شونو ددوی سرپرستو تہ پکار دی چہ ہغوی تہ د ہغوی مالونہ ورکری . بغیر د ضروری حاجت نہ صرف د دے ویری نہ چہ دوی بہ لوئی شی او دوی بہ خمونہ نہ خپل مال واخلی نو چہ مونہ د دے نہ مخکبسی د دوی مال ختم کرو . د دوی مال مہ خورنی .

قوله تعالیٰ: **وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ**

مالدار او غریب دپارہ د یتیم د مال نہ اخستل ① چہ چاتہ ضرورت نہ وی کہ مالدار وی نو ہغہ تہ پکار دی چہ د دوی د مال نہ دے ہیخ نہ اخلی . ددوی دپارہ دا مال دمردارے او روانے وینے پہ شان حرام دے . ② خو کہ غریب او محتاج وی نو بیشک چہ د خپل پرورش دحق مطابق د حاجت دپارہ دستور مطابق د دے مال نہ دے واخلی (۱) خپل حاجت تہ دے او گوری او خپل محنت تہ دے ہم او گوری . کہ د دہ محنت د حاجت نہ کم وی نو د حاجت مطابق دے واخلی او کہ د حاجت د محنت نہ کم وی نو د محنت بدلہ دے واخلی .

د مالدار نہ پس د یتیم مال واپس کولو حکم :- بیا داسے ولی کہ مالدار شی نو دہ چہ خہ خورل خکل کرے وی ہغہ بہ واپس کوی کہ نہ ؟ پہ دے کنبی دہ اقبوالہ دی ، یو دا چہ دابہ واپس کوی خکہ چہ دا دہ د خپل کار بدلہ کنبی اخستے وو . د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ ملگرو پہ نیز ہم دا صحیح دی . خکہ چہ آیت بغیر د بدل نہ مباح کرے دی .

د اولی قول دلائل :- ① مسند احمد وغیرہ کنبی دی چہ یو سرے او نیل یارسول اللہ ﷺ ما سرہ مال نشتہ دے او یو یتیم خما پرورش کنبی دے ، نو آیا خہ د ہغہ د مال نہ خورلے شم ؟ نو رسول اللہ ﷺ

(۱) احمد: ۴/۴۱۰، ابوداؤد کتاب الحدود باب فی الغلام یصب الحد: ۴۴۰۴، ترمذی: ۱۵۸۴، نسائی: ۳۴۶۰، ابن ماجہ: ۲۵۴۱، وهو صحیح

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (من کان فقیراً کل بالمعروف...) : (۴۵۷۵)۔

اوفرمانیل چه او ته د هغه مال خپل کار کښې راوستې شې خو په دې شرط چه د حاجت نه زیات نه وی او نه د دې جمع کول وی او نه دا چه خپل مال بچ کوي او د هغه مال خرچ کوي. (۱)

د ابن حبان روایت: (۲) ابن ابی حاتم کښې هم داسې روایت دې. ابن حبان وغیره کښې دی چه یو سړی رسول الله ﷺ نه سوال او کړو چه څه یو یتیم د ادب خودلو دپاره د ضرورت مطابق وهلې شم که نه؟ رسول الله ﷺ اوفرمانیل چه څنگه ته خپل بچی ته زورنه ورکوي (دغه شان کولې شی). او مه داسې کوه چه خپل مال بچ کړې اود هغه مال خرچ کوي او د هغه مال سره خان مالداره کوي. (۳)

د ابن عباس رضی الله تعی عنهما: (۴) ابن عباس رضی الله تعی عنهما نه چا تپوس او کړو چه ما سره چه څومره اوښان دی او ما سره چه کوم یتیمان پرورش کښې دی د هغوی هم اوښان دی. څه خپل اوښان د پیو دپاره غریبانانو ته تحفه کښې ورکوم نو آیا دا څما دپاره جائز دی چه د دې یتیمانو د اوښو پی او څکم؟ نو ابن عباس رضی الله تعی عنهما اوفرمانیل ته د دې یتیمانو ورکې اوښې راولی او ددې د خوراک بندوبست کوي اود هغوی دپاره حوض درست کوي اود دې نگهبانی کوی نو بیشکه د پښو نه هم فائده اوچتولې شی خو په دې طریقہ چه دې بچو ته نقصان اونه رسی اونه حاجت والا ته (موطا امام مالک) (۵).

عطاء بن ابی رباح رضی الله تعی عنهما، عکرمه رحمه الله علیه، ابراهیم نخعی رضی الله تعی عنهما، عطیه عوفی رضی الله تعی عنهما او حسن بصری رضی الله تعی عنهما نه هم دا قول نقل دې.

دویم قول: دویم قول دادې چه د غریبې لرې کیدو نه پس به هغه مال یتیم ته واپس کوی. ځکه چې اصل ممانعت دې یو وجې سره جواز شوی وو چه کله هغه وجه ختمه شی. نو د دې بدله به ورکوی. داسې لکه چه یو سړی بې بسه شی او دغیر مال او خوری لیکن کله چه د ده حاجت پوره شی نو دې نه پس که په ده باندې ښه وخت راغلو نو دې به دا واپس کوی.

د دویم دلائل: (۱) د دویم دلیل دا دې چه عمر فاروق رضی الله تعی عنهما چه کله دخلافت په تخت کښیناستو نو اعلان ئې او کړو چه څما حیثیت دلته د یو یتیم د ولی پشان دې. که څما ضرورت نه وو نو څه به د بیت المال نه هیڅ نه اخلم. او که محتاج ووم نو د قرض په طور به اخلم هرکله چه ما باندې ښه وخت راغلو نو هغه به واپس کوم. (ابن ابی الدنیا). دا حدیث سعید بن منصور کښې هم دې او د دې اسناد صحیح دی. بیهقی کښې هم دا حدیث دې.

د ابن عباس قول: (۲) ابن عباس رضی الله تعی عنهما نه د آیت ددې جملې تفسیر مروی دې چه د قرض په طور دې واخلي او نورو مفسرینو نه دامروی دی. عبدالله بن عباس رضی الله تعی عنهما فرمائی چه دمعروف خورلو مطلب دادې چه دریو گوتو سره دې خوراک کوی. او روایت کښې د دوی نه مروی دی چه هغوی دې صرف خپل مالونه د خپل ضرورت پوره کولو دپاره خرچ کړی چه ده ته د یتیم د مال ضرورت نه وی. عامر شعبی رضی الله تعی عنهما فرمائی چه داسې بې بسی وی چه مرداره خوراک جائز وی نو بیشکه اودې خوری. لیکن بیا به ئې ادا کوی. یحیی بن سعد انصاری رحمه الله علیه! او ربیعہ رضی الله تعی عنهما نه د دې تفسیر دشان مروی دې که یتیم فقیر وی نو ده ته دې ولی د ده د ضرورت مطابق ورکوی او دې ولی ته به څه نه ملاویږی دا عبارت کښې صحیح نه معلومیږی. ځکه چه د دې نه مخکښې جمله دا هم ده چه که هغه غنی وی نو منع دې شی. یعنی چه کوم ولی غنی وی، نو دلته هم دا مطلب دې چه کوم ولی فقیر نه وی چه یتیم فقیر وی، دویم آیت کښې دی چه ﴿وَلَا تُقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ﴾ :- (ترجمه) دیتیم مال ته نزدې مه

(۱) احمد: ۱۸۶/۲، ابوداود کتاب الوصايا باب ماجاء فيما لولى اليتيم ان يتال من مال اليتيم: ۲۸۷۲ وسنده حسن نسائی:

۳۶۹۸، ابن ماجه: (۲۷۱۸) -

(۲) ابن حبان: ۴۲۴۴، وسنده حسن، المعجم الصغير: (۲۴۴) -

(۳) موطا امام مالک کتاب صفة النبي ﷺ باب ما جاء في الطعام: ۳۳، وهو صحيح -

ورخیٰ خو کہ د اصلاح پہ طور وی (نو بنہ دہ) بیا کہ حاجت وی نو حسب حاجت پہ طریق معروف ددی نہ خوراک خکاک کوئی .

قوله تعالى: فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ

د مال حوالہ گولو پہ وخت کنبی گواہان قائمبول: بیا سرپرستو ته بیان کوی چه کله هغوی بلوغت ته اورسی او تاسو اووینی چه په دوی کنبی تمیز راغلی دې نوخه وخت چې تاسو دوی ته د دوی مال ورکوئ نو گواہان پری مقرر کوئ هسی نه چې انکار او کړی هسی خو اصل ریښتونی گواہ او پوره نگران او یاریک حساب کوئکی الله ځی دې هغه ته بنه معلومه ده چه ولی د یتیم مال کنبی څه نیت لرلې دې؟ آیا ده خیانت او کړو، تباہ نې کړل، د دروغوریشیاؤ حساب نې اولیکلو، او ورثې کړل او که صفا نیت سره نې او کړل، او دیر صفائی سره نې د ده د مال خیال اوساتلو او حساب او کتاب نې صفا اوساتلو. ددی ټولو خبرو علم خو هغه یو لوئی او نگهبان ذات ته دې

ابوذر ځی ته نصیحت: صحیح مسلم کنبی حدیث مبارک دې چه رسول الله ﷺ ابوذر ځی ته وفرمائیل چه انې ابوذر ځه وینم چه ته کمزوری نې او څه چه خپل خان دپاره غواړم نو هم هغه ستا دپاره غواړم، خبردار د دوو کسانو هم سردار او امیر مه جوړیږه او مه د یو یتیم ولی جوړیږه. (۱)

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبُونَ	دپاره دنارینه حصه ده دهغه مال نه چه پرینبودې وی مورپلار او خپلوانو
وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبُونَ	د نارینه هم په هغه مال کنبی برخه مقررده چې مورپلار اونورو خپلوانو پریخودې وی
مِمَّا قَلَّ مِنْهُ	د هغې نه که لږوی دهغې مال نه او که ډیر حصه مقرر کړې شوې او کله چه حاضرشی
أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا	که دغه مال لږوی او که ډیر وی د اخصی دالله پاک د طرفنه مقرر دی او کله چې
الْقِسْمَةَ	(دمیراث) د تقسیم په وخت کنبی د خاندان خلق (چه وارثان نه وی) اویتیمان مسکینان
فَارزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا	د تقسیم په وخت کنبی خپل خپلوان، یتیمانان او مسکینان (د تقسیم مجلس ته) حاضرشی
وَلِيخَشَ نُورِ كَرَمِي هَغْوِي تَه د هغې نه او وانی هغوی ته خبره نیکه خوږه پسته او پکار دی چه اوویریږی	
وَلِيخَشَ نُورِ كَرَمِي تَه هَم پَه کنبی څه ورکوئ او سمې روغې خبرې ورسره کوئ اوداسې خلقو ته ددی نه ویره پکارده	
الَّذِينَ كُوْتَرَكُوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةٌ ضِعْفًا خَافُوْا عَلَيْهِمْ	هغه کسان که چرې پریږدی هغوی روستو دمرگ خپل نه اولاد کمزوری اوویریږی په هغوی
	که هغوی خان نه پس داسې اولاد پریخودې وې انوخنگه ویره به نې په زړونو کنبی راتله

(۱) صحیح مسلم کتاب الامارة باب کراهية الامارة بغیر ضرورة : ۱۸۲۶ ابوداود: ۲۷۶۸، نسائی: ۳۶۹۷-

فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ	وَلْيَقُولُوا	قَوْلًا سَدِيدًا ۝۱۰	إِنَّ الَّذِينَ	يَأْكُلُونَ
نویکار دی چه اوویریری دالله نه اوپکار دی چه اووانی خبره سمه خوره بیشکه هغه کسان اچه خوری				
نویکارده چی دالله پاک نه اوویریری او (یتیمانوسره) سمه خبره کونی بیشکه هغه کسان چی				
أَمْوَالِ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا	إِنَّمَا	يَأْكُلُونَ	فِي بُطُونِهِمْ	نَارًا
مالونه دیتیمانوا په ظلم سره په حقیقت کنبی خوری (یعنی اچوی) هغوی په خیتو خپلو کنبی اورا				
چی دیتیمانو مالونه په ناحقه خوری هغوی نور خه نه کوی خو خپلی خیتی د اور نه دکوی				
وَسَيَصْلُونَ	سَعِيرًا ۝۱۱			
او اچولی کیری به هغوی دلمبو سخت اور ته				
او ددو زخ اور ته به زر داخل کری شی				

قوله تعالى: لِلَّذِينَ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبُونَ ميراث کنبی دهر يو حصه مقرر ده: د عربو دمشرکانودا دستور وو چه کله به خوک مړ شو نو د هغه مشر اولادته به د ده مال ملاویدو، کشر اولاد او بنخې به بالکل ددی نه محرومه وي. اسلام دا حکم او فرمائیلو او د ټولو ئې يو برابر حیثیت قائم کړو چه وراثان به ټول وی که قرابت حقیقی وی او که په وجه د زوجیت وی یا په وجه د نسبت آزادی وی، حصه به ټولو ته ملاویری اگر چه کم و بیش وی. ام کجه رسول الله ﷺ خدمت کنبی حاضر شوه او عرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ اخصا دوه لونه دی او دهغوی پلار وفات شوې دی. او هغوی سره هېڅ نشته دي. نو دا آیت مبارک نازل شو. هم دا حدیث به نورو الفاظو سره د میراث او نورو آیتونو تفسیر کنبی به انشاء الله نزدې راشی، والله اعلم.

قوله تعالى: وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ د میراث د تقسیم په وخت کنبی غریبانو ته څه ورکول: د دویم آیت مبارک مطلب دا دي چه کله د یو مرده میراث تقسیمیری او هلته د ده خوک لری رسته دارهم راشی چه د هغه هېڅ حصه مقرر نه وی او یتیمانان او مساکین راشی نو هغوی ته هم څه نه څه ورکړنی.

غریبانو ته په میراث کنبی د څه ورکولو شرعی حیثیت: د اسلام شروع کنبی دا واجب وو اوبعضې وانی چه مستحب وو. او اوس هم دا حکم باقی دي که نه؟ په دي کنبی دوه اقواله دی. ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه دا باقی دي (۱) مجاهد رضی الله عنه، ابن مسعود رضی الله عنه، ابو موسی رضی الله عنه، عبدالرحمان بن ابوبکر رضی الله عنه، ابوالعالیه رضی الله عنه، شعبی رضی الله عنه، حسن رضی الله عنه، ابن سیرین رضی الله عنه، سعید بن جبیر رضی الله عنه، مکحول رضی الله عنه، ابراهیم نخعی رضی الله عنه، عطاء بن ابی رباح رضی الله عنه، زهری رضی الله عنه، یحیی بن معمر رضی الله عنه هم دي ته باقی وانی. بلکه دا حضرات سوا د ابن عباس رضی الله عنه نه د وجوب قائل دی. (۲)

د عبیده رضی الله عنه او عروه رضی الله عنه عمل: عبیده رضی الله عنه، د یو وصیت ولی وو هغوی یو چیلی ذبح کړه او درې قسمه خلقو باندې ئې اوخوړله. اووي فرمائیل که دا آیت نه وي نو دا هم ځما مال وو. عروه رضی الله عنه د مصعب رضی الله عنه د مال تقسیم وخت کنبی خپلوانو ته مال ورکړې وو. د زهری رضی الله عنه هم قول دي چه دا آیت محکم دي، منسوخ نه دي.

غریبانو ته د څه ورکولو حکم په وصیت پورې متعلق دي: یو روایت کنبی ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه دا موقوف دي وصیت باندې. نو د عبدالرحمان بن ابوبکر رضی الله عنه وفات نه پس د دوی خوئی عبدالله د خپل

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء باب (واذا حضر القسمة...) : (۴۵۷۶) -
(۲) الطبری: (۸/۸) -

پلار میراث تقسیم کرو او دا واقعہ د ام المومنین عائشہ رضی اللہ عنہا پہ موجود گئی کنبی شوی وه. نو کور کنبی چه خومره مسکینان او قرابتدار وو تولو ته نې ورکړل او د دې آیت تلاوت نې او فرمائیلو ابن عباس رضی اللہ عنہ ته چه کله معلومه شوه نو وې فرمائیل چه هغه صحیح اونه کړل. د دې آیت نه مراد دا دې چه کله مرده وصیت کړې وی (ابن ابی حاتم).

غریبانانو ته د څه ورکولو حکم منسوخیت قائلین: د بعضو قول دې چه دا آیت بالکل منسوخ دې لکه عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا آیت منسوخ دې او ناسخ آیت (يُوصِيكُمُ اللَّهُ) الخ دې حصی مقررولو نه مخکینې دا حکم وو، بیا کله چه حصی مقرر شوی او هر حقدار ته پخپله الله حق اور رسولو نو اوس صدقه صرف هغه پاتې شوه چه دکومې مرده وصیت کړې وی. سعید بن مسیب رضی اللہ عنہ هم دافرمانی که وصیت د دې خلقو دپاره وو نو دابله خبره ده. گنی دا آیت منسوخ دې. دجمهورو دخلورو وارو امامانو هم دا قول دې.

د یو عجیبه قول نقل کول: امام ابن جریر رضی اللہ عنہ دلته یو عجیبه قول اختیار کړې دې د هغه د اوږد او بار بار تقریر حاصل دا دې چه د مال د تقسیم په وخت کنبی کله چه د مرده رسته دار راشی نو دوی ته ورکړنی او که یتیمانان مسکینان راشی نو دوی سره خبرو کنبی نرمی او کړنی او دوی ته ښه جواب ورکړنی. لیکن دې کنبی نظر دې (یعنی دا قول ضعیف دې) والله اعلم. ابن عباس رضی اللہ عنہ وغیره فرمائی چه تقسیم نه مراد دلته د میراث تقسیم دې، نو دا قول د امام جریر رضی اللہ عنہ خلاف دې.

د ایت صحیح مطلب: صحیح مطلب د دې آیت دا دې چه کله دا غریب خلق د میراث د تقسیم په وخت کنبی راشی او تاسو خپله خپله حصه جدا کړنی او دا غریبانان گوری نو دوی تاسو هم څه ورکړنی. او دوی د هغه ځانې نه خالی لاس مایوسه مه لیرنی. دا الله رضی اللہ عنہ رؤف رحیم ته خوښ نه دی. دوی ته د الله رضی اللہ عنہ لار کنبی صدقه هم ورکونی چه دوی هم خوشحاله شی.

غریبانانو ته د څه نه ورکولو نتیجه: لکه بل ځانې کنبی فرمائی چه کله فصل پوخ شی نو په دغه ورځ د دوی حق ادا کړنی او الله رضی اللہ عنہ د دې خبرې ډیر مذمت کړې دې چه تاسو د اوږو او مسکینانو نه د خپل باغ میوې په پټه کور ته راوړې لکه سورۃ ن کنبی دی چه هغوی د شپې په وخت کنبی په پټه د پټی او باغ دانې او میوې راوړلو دپاره لارل. او دهغوی نه هلته عذاب مخکینې رسیدلې وو. او ټول باغ سوزیدلې ایرې ایرې وو. د نورو حق تباہ کوونکو هم دا حشر وی. حدیث شریف کنبی دی چه په کوم مال کنبی صدقه اونشی یعنی هغه سرې د خپل مال نه صدقه اونه باسی نو د ده مال د ده دپاره تباہی جوړیږی (۱).

قوله تعالى: وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعْفًا خَافُوا عَلَيْهِمْ

بیا فرمائی چه ویریرې دې هغه خلق چه کوم مالونه پریږدی الخ. یعنی یو سرې د خپل مرګ په وخت کنبی وصیت کوی او دې کنبی خپلوانو ته ضرر رسوی نو د دې وصیت اوریدونکی ته پکار دی چه د الله رضی اللہ عنہ نه اویریرې او د ده صحیح خبرې طرفته رهنمائی او کړی. او د ده د وارثانو دپاره داسې ښیګړه او غواری لکه د خپلو وارثانو سره چه ښیګړه کوی، کله چه د هغوی د بربادنی او تباہی ویره وی.

په مال کنبی د دریمې حصی د وصیت ممانعت: بخاری او مسلم شریف کنبی دی چه کله رسول الله رضی اللہ عنہ د سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ بیمار پرسی: دپاره ورغلل او سعد رضی اللہ عنہ اونیل چه یا رسول الله رضی اللہ عنہ! ما سره ډیر مال دې او صرف څما یو لور ده نو که تاسو اجازت راکونی نو څه به د خپل مال درې حصی د الله رضی اللہ عنہ لار کنبی صدقه کړم؟ نو رسول الله رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه نه. هغوی او فرمائیل چه د نیم اجازت راکړنی نو رسول الله رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه نه. هغه بیا اونیل چه دیوې حصی اجازت راکړنی. رسول الله رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه خیر دې لیکن

دا ہم زیات دی۔ تہ کہ د خان نہ روستو خپلوان مالدار پرپرېدی نو دا ډیره بهتره ده د دې نه چه ته هغوی غریبانان پرپرېدی او هغوی کړیږی (۱)

دیوې حصې نه کم وصیت کول: ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی خلق دیوې حصې نه کم وصیت کوی نو دا ډیره ښه ده ځکه چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یو حصې ته هم زیات وئیلی دی (۲) فقہانې کرام فرمائی که دمردہ وارثان مالداروی نوبیاخیردی دیوې حصې وصیت دی او کړی او که غریبانان وی نومستحب دی چه ددې نه د کم وصیت او کړی.

قوله تعالى: **إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا**

دایت دویم مطلب: د دې آیت دویم مطلب دا بیان شوې دی. چه تاسو د یتیمانو دومره مال ساتی چه څومره تاسو غواړنی چه ستاسو د مرگ نه پس نور خلق ستاسو د وړوکی اولاد خیال ساتی. ځنگه چه تاسو نه غواړنی چه د دوی مال دې نور خلق ظلم سره او خوری او هغوی دې په داسې حالت کښې بالغ شی چی فقیران وی. دغه شان د نورو د اولاد مال هم مه خورنی دا هم ښه مطلب دی، ځکه د دې نه پس دهغه خلقو سزا بیان شویده چه کوم په ناحقه د یتیمانانو مال خوری چه دا خلق خپلو خیتو کښې اور اچوی او دوی جهنم ته تلونکی دی.

د یتیم مال خوړل لویه گناه ده: بخاری او مسلم شریف کښې دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چه د اووه گناهونو نه خان ساتی ځکه چه دا د هلاکت باعث دی. تپوس او شو چه کوم؟ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه ① الله سره شرك کول ② جادو ③ بې وجې قتل ④ سود خوړل ⑤ دیتیم مال خوړل ⑥ جهاد نه تیخته کول ⑦ په پاکه مسلماننه ښځه باندي تهمت لگول. (۳)

دمعراج په شپه د یتیمانو مال خوړونکو عذاب: ابن ابی حاتم کښې دی چه حضرات صحابه کرامو رضی اللہ عنہم کله رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه د معراج د شپې د واقعې باره کښې تپوس او کړو نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه ما ډیر خلق او کتل چه د هغوی شوندي لاندې زورندې وې او فرښتو دهغوی شوندي نورې هم راتکلې، بیا به ئې په دې باندي د جهنم کانړی ایښودل چه دا به د دوی د خیتو نه روستو وتل او دوی به ډیرې چغې وهلې. او هانې هانې به ئې کول. ما جبریل علیه السلام نه تپوس او کړو چه دا کوم خلق دی؟ هغوی او فرمائیل چه دا هغه خلق دی چه دوی به د یتیمانو مال خوړلو او دوی به خپلو خیتو کښې اور اچولو. او نزدې ده چه دوی به جهنم ته داخل شی (۴).

د یتیم مال خوړونکی حشر: سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چه د یتیم مال خوړونکی به د قیامت په ورځ خپل قبر ته داسې پاسی چه د ده سپر مو نه به د اور شعلې خیزې. هر سرې به دوی پیژنی چه دوی په ناحقه دیتیم مال خوړلې وو. ابن مردویه کښې یو مرفوع حدیث مبارک کښې هم دا مضمون نزدې مروی دی (۵).

د یتیمانو د مال نه د خان ساتلو وصیت: او یو حدیث مبارک کښې دی چه څه تاسوته وصیت کوم چه د دې دواړو ضعیفانو مال دوی ته حواله کړنی، د ښځو او د یتیمانانو، د دوی د مال نه خان او ساتی. د سورة بقرې د آیت د نزول نه پس د صحابو عمل: سورة بقره کښې روایت تیر شوې دې چه کله دا آیت نازل شو نو چا سره چه یتیمانان وو نو هغوی د دوی مالونه جدا کړل. عام طور داسې به کیدل چه د خوراک ځکاک داسې خیز به بیچ شو نو یا خو به ئې بل وخت کښې دا باسی خیز خوړو. او یا به سخاشو اودابه ئې او غورزولو، او کور والو کښې به هیچا دا نه خوړلو. دا خبره دواړو ته ښه معلوم نشوه. رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته هم

(۱) صحیح بخاری کتاب الوصایا باب ان ینرک ورثه اغنیاء خیر...: ۲۷۴۲، صحیح مسلم: ۱۶۲۷-

(۲) صحیح بخاری حواله سابق: ۲۷۴۳، صحیح مسلم: ۱۶۲۹-

(۳) صحیح بخاری کتاب الحدود باب رمی الغصنات: ۶۸۵۷، صحیح مسلم: ۸۹-

(۴) الطبری: ۸۷۲۵، -

(۵) مسند ابی یعلی: ۷۴۴۰، ابن حبان: ۱۰۵۶۶-

ددې ذکر او شو ، دې باندې دا آیت نازل شو چه ﴿وَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ﴾ الخ . د دې مطلب دا دې چه په کوم کار کښې د یتیمانو بهتری وی نوهغه کونئ ، نو دې نه پس بیا خوراک خکاک یو ځانې شو .

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ

احکم کوی تاسو ته الله تعالی | په باره د اولاد ستاسو کښې
استاسو د اولاد په باره کښې الله تاسو ته حکم کوی

لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ ۚ فَإِن كُنَّ نِسَاءً

احصه دپاره د نارینه په مثل | د حصې | د دوو زنانه | نوکه وی | دمړی وارثانې | صرف بنځې (لورپه) |
چې دیوسړی برخه ددوه سړو برابره ده نوکه دمړی وارثانې دوه

فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَكَهْنٌ ثُلَاثًا مَّا تَرَكَ ۖ وَإِن كَانَتْ

زیاتې | د دوو نه | نو ده حصه دهغوی | په دریو کښې دوه حصې | دهغه مال نه | چه پریښې وی مړی | او که وه |
یادوؤ نه زیاتې وی نوهغوی له دې په دریو کښې دوه برخې ورکړې شی او که

وَاحِدَةً ۖ فَكُلًّا تَصِفُ ۖ وَلَا يُؤْتِيهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ

(وارثه) صرف یو بنځه (لور) | نو ده حصه دهغې انیمې (دمیراث) | او ده حصه دمورپلار دمړی | دپاره دهریو |
یوزنانه وارثه وی نوهغې له دې نیم مال ورکړې شی او مورپلار ته دې هر یو ته

مِنْهَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ ۖ إِن كَانَ لَهُ وَكْدَةٌ فَإِن لَّمْ

دهغوی دواړو | شپږمه | دهغه مال نه | چه پریښودې وی مړی | (هله) که وی | هغه مړی لره | ولد | نو که نه ووا |
دواړو نه شپږمه حصه ورکړې شی که چرې ددوی اولاد وی | ..... او که چرې

يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ ۖ وَوَرِثَةٌ ۖ فَلِأُمِّهِ

هغه مړی لره | ولد | او وارثان وو دهغه مړی | صرف مورپلار دهغه | نو ده حصه دمور دهغه |
د ده اولاد نه وی او مورپلار نې وارثان وی | ..... نو (په دې صورت کښې) دمور نې

الثُّلُثُ ۚ فَإِن كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ ۖ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ

دریمه (باقی دپلارده) | او که وو هغه مړی لره | رورنږه خویندې | نو ده حصه دمور دهغه | شپږمه |
دریمه حصه ده | او که رورنږه خویندې نې پاتې وی | نو دمور نې بیا شپږمه حصه مقرر ده

مِن بَعْدِ وَصِيَّتِهَا ۖ يُوْصَىٰ بِهَا أَوْلَادُكُمْ

روستو (د ادا کولو) د وصیت نه | چه وصیت اوکړی | په هغې سره | یاروستو د قرض ورکولو نه | پلاران ستاسوا |
دا حصې به هله ویستی شی چې اول دمړی وصیت پوره کړې شی | او که قرض پرې وی نو اول به هغه ادا کولې شی

وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفَعًا

او ځامن ستاسوا | نه پوهیږئ تاسوا | چه کوم یو دهغوی نه | زیات نزدې دې | تاسو ته | په لحاظ دنفعی سره |
اوستاسو پلرونه او ځامن چې دی تاسونه پوهیږئ چې څوک تاسو ته فائده رسولو کښې زیات نزدې دی

فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ ط إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

ادامقرر حصی دی | طرفه دالله تعالیٰ بیشکه الله دی | ابنه پوهه | اود حکمت خاوند |

داحصی الله پاک مقرر کړی دی | بیشکه الله پاک په هرڅه پوهه دی |

قوله تعالى: يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِ كَرَّمٌ مِّثْلَ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ

دابن کثیر رضی اللہ عنہ د میراث په احکامو تبصره :- دا آیت کریمه او دې نه پس آیت کریمه او د دې سورت آخری آیت کریمه د علم فرائض آیتونه دی . دا پوره علم د هغه آیتونو او میراث احادیثونه استنباط کړې شوي دي چه کوم احادیث د دې آیتونو گویا تفسیر او وضاحت دي . دلته مونږ د دې آیت تفسیر لیکو . باقی چه د میراث د مسائلو پوره تقریر دي او هغې کنبې چه د کومو دلائلو پوهه کنبې اختلاف دي د هغې د بیانولو مناسب ځانې د احکامو کتابونه دی ، تفسیر نه دي . الله ﷻ دي څوموږ مدد او کړی .

ټول علم درې حصې دي :- د علم فرائض زده کولو رغبت کنبې ډیر احادیث دی . دې آیتونو کنبې چه د کومو فرائضو بیان دي دا ټول زیات اهم دی . ابوداود او ابن ماجه کنبې دي چه علم اصل کنبې درې حصې دي اود دې نه سوا فضول دی ① دقران آیاتونه چه مضبوط دي اود هغې احکام باقی دي ② سنت قائمه یعنی احادیث چه کوم ثابت دی ③ او فریضه عادلہ یعنی د میراث مسائل چه ددې دواړو نه ثابت دی ④

میراث نیم علم دي :- دابن ماجه دویم ضعیف حدیث مبارک کنبې دي چه فرائض (د میراث علم) زده کړی او نور وته نې ښانې دانیم علم دي . او هیریری اوهم دارومبې هغه څیز دي چه ځمادامت نه به واخستې شی ① ابن عیینه رضی اللہ عنہ فرمائی چه دې ته نیم علم په دې وجه وئیلې شوی دی چه ټول خلق داعام طوریش کوی . دایت شان نزول :- صحیح بخاری شریف کنبې دي چه د دې آیت تفسیر جابر بن عبدالله رضی اللہ عنہ نه مروی دي چه څه بیمار ووم . رسول الله ﷺ او ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ څما پوښتنې ته راغلل . د بنو سلمه محله کنبې پیاده راتلل ، څه په هغه وخت کنبې بیهوش ووم . رسول الله ﷺ اوبه راوغوښتلې او اودس نې اوکړو او بیانې د اودس اوبو نه ما باندي څاڅکی راواچول نو دې سره څه هوش کنبې راغلم . ما او وئیل چه یارسول الله ﷺ ! څه خپل مال څنگه تقسیم کړم ؟ نو دې کنبې دا آیت مبارک نازل شو . صحیح مسلم او نسائی وغیره کنبې هم دا حدیث موجود دي ②

دایت دویم شان نزول :- ابوداود ، ترمذی ، ابن ماجه ، مسند امام احمد بن حنبل وغیره کنبې مروی دي چه دسعد بن ربیع رضی اللہ عنہ بی بی صاحبه رسول الله ﷺ ته راغله او عرض نې اوکړو چه یارسول الله ﷺ دا دواړه دسعد رضی اللہ عنہ لورنې دي . د دوی پلار تاسو سره جنگ احد کنبې شریک شوي وو او هم هلته شهید شو . د دوی تره د هغه ټول میراث قبضه کړې دي . او د دوی دپاره نې هیڅ نه دي پریښودی . او دا ښکاره ده چه ددوی نکاح بغیر د مال نه نشی کیدی . رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د دې فیصله به پخپله الله ﷻ کوی . نو دا آیت نازل شو . رسول الله ﷺ د هغوی تره ته جواب اولیرلو چه دوه حصې دي دواړو جینکو ته ورکړه او اتمه حصه د دوی مور ته ورکړه او باقی مال ستا دي ③

د دواړو روایاتونو په مینځ کنبې تطبیق :- ظاهره داسې معلومیږی چه د جابر رضی اللہ عنہ سوال باندي ددې سورت آخری آیت نازل شوي دي لکه څنگه چه نزدې به راشی انشاء الله . ددې وجې د دوی وارثانې د دوی خویندې وې ، جینکې نې هلو وې نه . هغه څو کلاله وو . او دا آیت مبارک دي باره کنبې نازل شو یعنی د سعد

① ابو داود کتاب الفرائض باب ماجاء فی تعلیم الفرائض : ۲۸۸۵-

② ابن ماجه کتاب الفرائض باب الحث علی تعلیم الفرائض : ۲۷۱۹-

③ صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء باب (یوصیکم الله فی ...) : ۴۵۷۷ ، صحیح مسلم : ۱۶۱۶-

④ احمد : ۳/۳۵۲ ، ابوداود کتاب الفرائض باب ماجاء فی میراث الصلب : ۲۸۹۱ ، ترمذی : ۲۰۹۲ ، ابن ماجه : ۲۷۲۰-

بن ربیع ﷺ د وراثت بارہ کنبی نازل شوې دې او ددې راوی هم پخپله جابر ﷺ دې. خو امام بخاری د حدیث د دې آیت مبارک تفسیر کنبی وارد کړې دې. د دې وجې مونږ هم د هغه تابعداری او کړه، والله اعلم.

د نارینه دوچنده حصی وجه: مطلب دا دې چه الله ﷺ تاسو ته ستاسو د اولاد باره کنبی عدل کوئ. اهل جاهلیت به ټول مال هلکانو ته ورکولو. او جینکې به ئې خالی لاس پرېښودې. نو الله ﷺ د هغوی حصه هم مقرر کړه. خود د وار و حصو کنبی فرق اوساتلې شو. حکه چه د سړو په ذمه کومې ذمه وارئ دی هغه د ښخو په ذمه نه دی. لکه د خپلو متعلقینو د خوراک، خکاک، او خرچ او کفالت، تجارت او کسب اونور مشقتونه د دوی په ذمه وی. نو دوی ته ئې د ښخو مقابلہ کنبی دوچنده حصه ورکړه.

یوه باریکه نکتہ: بعضو هوښیار بزرگانو دلته یو باریکه نکتہ بیان کړې ده، فرمائی چه الله ﷺ خپلو بندگانو باندې ډیر زیات مهربان دې د مور پلار په نسبت، مور پلار ته د دوی د اولاد باره کنبی وصیت کوی، نو معلومه شوه چه مور پلار خپل اولاد باندې دومره مهربان نه دې خومره چه ځمونږ خالق الله ﷺ خپل مخلوق باندې مهربان دې.

دالله مهربانی د مور نه هم زیاته ده: یو صحیح حدیث مبارک کنبی دی چه د قیدیانو نه د یو ښخې ماشوم د دې نه وړک شو، هغې دلیونو پشان خپل ماشوم تلاش کولو او چه کوم ماشوم به ئې لیدو نو خپلې سینې سره به ئې لگولو او هغه ته به ئې پی وړکول. رسول الله ﷺ چه دا اوکتل نو خپلو صحابو ﷺ ته ئې او فرمائیل چه تاسو او وائی چه آیا دا ښخه به داخپل ماشوم اور ته او غورځوی؟ خلقو او وئیل یا رسول الله ﷺ! بالکل نه. رسول الله ﷺ او فرمائیل چه په الله ﷺ قسم الله ﷺ خپلو بندگانو باندې د دې نه هم زیات مهربان دې (۱)

د حصو تقسیم: ابن عباس ﷺ فرمائی چه مخکنی د مال حصه دار او حقدار صرف هلکان وو. مور پلار ته به د وصیت په طور مال ملاویدو. الله ﷺ دا منسوخ کړل او هلک ته ئې د جینی نه دوچند حصه ورکړه. او مور پلار ته ئې شپږمه حصه ورکړه. او دریمه حصه هم. او ښخې ته اتمه حصه او څلورمه حصه اوځاوند ته نیمه او څلورمه. (۲)

د بعضو خلقو اعتراض: فرمائی چه دمیراث احکام نازلیدو سره بعضو خلقو او وئیل چه دا ښه خبره ده چه ښخې ته شپږمه حصه او اتمه حصه ورکړې شوه. او جینی ته نیمه حصه او ورو ورو ماشومانو دپاره هم حصه مقرر شوه. حالانکه نه خو دوی کنبی څوک جنگ ته تلې شی او نه دغنیمت مال راوړې شی. دا چه تاسو د دې آیتونو په نازلیدو خاموشی اختیاروئ چه شاید رسول الله ﷺ نه دې هیر شی یا دې رسول الله ﷺ ځمونږ په وینا دا بدل کړی. بیا خلقو رسول الله ﷺ ته او وئیل چه تاسو جینی د پلار په مال کنبی د نیم مال حصه داره جوړوئ حالانکه نه خو هغه په آس د کښیناستو قابلہ ده او نه دښمن سره مقابلہ کولې شی. رسول الله ﷺ ماشوم ته وراثت کنبی حصه ورکوی حالانکه دا هغه ته هیڅ فائده نه ورکوی. دې خلقو به د جاهلیت زمانه کنبی داسې کول (۳) چه میراث به ئې صرف هغه کس ته ورکولو چه کوم به د جنگ کولو قابل وو. مشر هلک به ئې د وراثت قابل گنرلو (که د مرده خامن او لوڼه دواړه وی نو) فرمائی چه د جینی خومره حصه رسی نو ددې نه دې دوچند هلک ته ورکړې شی. یعنی که یو هلک او یو جینی وی نو د ټول مال درې حصې کړی دوه حصې هلک ته او یو حصه دې جینی ته ورکړې شی. قوله تعالی: فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ كُلُّمَا مَآ تَرَكَ

(۱) صحیح بخاری کتاب الادب باب رحمة الولد و تقبله و معانقته: ۵۹۹۹، صحیح مسلم: ۲۷۵۴.

(۲) صحیح بخاری کتاب الادب التفسیر: سورة النساء باب (ولکم نصف ما ترک ازواجکم...): ۴۵۷۸.

(۳) الطبری: ۸۷۲۸.

د صرف جینکو پہ صورت کنبی د میراث تقسیم: (اوس فرمائی کہ صرف جینکی وی نو دوی تہ بہ خہ ملاویری (مترجم) لفظ (فَوْق) تہ بعضی خلق زائد وانی . لکہ ﴿فَاُولَئِكَ فَوْقَ الْأَغْنَى﴾ کنبی لفظ (فَوْق) زائد دی . لیکن مونہ دا نہ منو . نہ پہ دی آیت کنبی او نہ ہغہ آیت کنبی . خکہ چہ قران پاک کنبی ہیخ داسی خیز زیاتی نشتہ دی چہ د ہغی ہیخ فاندہ نہ وی . د اللہ ﷻ کلام کنبی داسی کیدل محال دی . بیا دا خیال ساتل پکار دی کہ داسی وی نو دی نہ پس (فَلَهُنَّ) بہ نہ راتلو بلکہ (فلہما) بہ راتلو .

د دوو جینکو نہ د زیاتو پہ صورت کنبی حکم: خو دا دی مونہ تہ معلومہ وی کہ چری جینکی د دوو نہ زیاتی نہ وی یعنی صرف دوه وی نو ہم دا حکم دی . یعنی دوی تہ بہ دوه ثلث ملاویری ① خکہ چہ دویم آیت کنبی دوو خویندو تہ دوه ثلث ورکری شوی دی . اوکلہ چہ دوو خویندو تہ دوه ثلث ورکولہ شی نو دوو جینکو تہ دوه ثلث ولہ نہ ملاویری ؟ دوی دپارہ دوه حصی پہ طور د اولی پکار دی او حدیث مبارک کنبی راغلی دی چہ دوو جینکو تہ رسول اللہ ﷺ دوه حصی مال ورکری دی لکہ خنگہ چہ د دی آیت مبارک د شان نزول پہ بیان کنبی د سعد ﷺ د لونرو پہ ذکر کنبی ددی نہ مخکنبی بیان شو . نو اوس کتاب او سنت نہ ثابت شو . دغہ شان ددی دلیل دا ہم دی کہ یو جینی وی او هلك نہ وی نو دی صورت کنبی بہ دی تہ نیم مال ورکولہ شی . او کہ دوو تہ دنیم نیم ورکولو ذکر کول مقصود وو وی نو ہم دلته بہ بیانیدو ، ہرکلہ چہ یو جدا کری شوی نو معلومہ شوی د دوو ہغہ حکم دی چہ دوو تہ زیات وی ، واللہ اعلم قوله تعالیٰ: وَلَا يُوْثِقُ لِكُلِّ وَاٰحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ

د مور پلار حصہ :- د مور پلار حصہ بیانیری . د دوی د وراثت مختلف صورتونہ دی ① یو دا کہ د مردہ اولاد د یو جینی نہ زیات وی او مور پلار نی ہم وی نو دوی تہ بہ شپرمہ حصہ ملاویری . یعنی شپرمہ حصہ مور تہ او شپرمہ حصہ پلار تہ کہ د مردہ صرف یو لور وی نو نیم مال بہ دی جینی تہ ورکولہ شی او شپرمہ حصہ بہ مور تہ او شپرمہ حصہ پلار تہ . او کومہ شپرمہ حصہ چہ باقی پاتی شوی ہغہ بہ پہ طور د عصبہ پلار تہ ملاویری . نو دی حالت کنبی بہ پلار فرض او تعصب دواہ جمع کری . یعنی مقررہ شپرمہ حصہ او پہ طور د عصبہ والا مال .

قوله تعالیٰ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَتْهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثَّلَاثُ

دویم صورت دا دی کہ صرف مور پلار وراثت کنبی وی نو مور تہ بہ دریمہ حصہ ا و باقی تولہ بہ پلار تہ پہ طور د عصبہ ملاویری . یعنی دوه ثلث بہ د دہ مور تہ ملاویری . یعنی د مور پہ نسبت پلار تہ بہ دوچند حصہ ملاویری . کہ د مردہ بنخہ خاوند ہم وی یا د مردہ سری بنخہ ہم وی یعنی اولاد نی نہ وی ، مور پلار نی وی او خاوند وی یا بنخہ نودی باندی اتفاق دی چہ خاوند تہ بہ نیمہ او بنخہ تہ بہ خلورمہ حصہ ملاویری .

د مور پہ حصہ کنبی اختلاف: بیا د علماء کرامو دی کنبی اختلاف دی چہ مور تہ بہ د دی نہ پس خہ ملاویری ؟ پہ کنبی درہ قولہ دی .

① یو دا چہ کوم مال باقی پاتی شی پہ ہغی کنبی دریمہ حصہ بہ ورتہ ملاویری دواہو صورتونو کنبی یعنی کہ بنخہ خاوند پریردی او مرہ شی او کہ سری بنخہ پریردی او مرہ شی . ددی وجہ باقی مال ددوی نسبت سرہ گویا تول مال دی . او د مور حصہ دپلار نہ نیمہ دہ . نو باقی مال نہ دریمہ حصہ دی واخلی او دوه دریمہ حصی چہ باقی وی ہغہ بہ پلار تہ ملاویری . عمر فاروق ﷺ ، عثمان ﷺ ، او پہ اعتبار د زیات صحیح روایت د علی ﷺ فیصلہ ہم دا دہ . د ابن مسعود ﷺ او د زید بن ثابت ﷺ ہم دا قول دی . اووہ وارہ فقہاء کرام او خلوروارہ امامانو او دجمہور عالمانو ہم دا فتوی دہ .

② دویم قول دادی چہ دی دواہو صورتونو کنبی بہ مور تہ دتول مال ثلث ملاویری خکہ چہ دا آیت عام دی ، کہ خاوند او بنخہ یو خانی وی او کہ نہ وی . نو عام طور بہ دامور تہ ورکولہ شی کہ د مردہ اولاد

نہ وی۔ د ابن عباس رضی اللہ عنہما ہمدان قول دے۔ علی رضی اللہ عنہ او معاذ بن جبل رضی اللہ عنہما نہ ہم دا شان مروی دی۔ شریح رضی اللہ عنہما او داود رضی اللہ عنہما ہم دا فرمانی۔ ابوالحسن بن لبان رضی اللہ عنہما پہ خپل کتاب ایجاز کنبی چہ کوم دعلم فرائض بارہ کنبی دے ہمدان قول خوبن کرے دے، خو دے قول کنبی نظر دے بلکہ دا قول ضعیف دے خکہ چہ آیت ددہ دا حصہ پہ ہغہ وخت کنبی مقرر کرے دہ چہ کلہ د تہول مال وراثت صرف مور پلار تہ ملاویبری او کلہ چہ زوج یا زوجہ وی او ہغوی د خپلو حصو مستحق وی نوبیا چہ کوم باقی پاتی شو بیشکہ ہغہ ددے دوارو حصہ دہ نو دے کنبی بہ ورتہ ثلث ملاویبری۔

⑤ دریم قول دادے کہ مردہ سرے وی او ددہ بنسخہ موجود دہ نو صرف دے صورت کنبی خوبہ دے تہ دتہول مال دریمہ حصہ ملاویبری خکہ چہ دے بنسخہ تہ بہ دتہول مال خلورمہ حصہ ملاویبری۔ کہ دتہول مال دولس حصے شی نو درے حصے خوبہ دا واخلی او خلور حصے بہ مور تہ ملاویبری باقی پنخہ حصے بہ پلار تہ ملاویبری۔ لیکن کہ بنسخہ مرہ شوے وی اوددے خاوند موجود وی نو مور تہ بہ دباقی مال دریمہ حصہ ملاویبری کہ دتہول مال دریمہ حصہ دے صورت کنبی مور تہ ملاوشی نو د دلته د پلار ہم زیاتہ حصہ رسی۔ لگہ د مردہ دمال نی شپہ حصے کرے، درے خاوند تہ ورکولے شی او دوه مور تہ بہ ملاویبری، نو پلار تہ بہ یو ملاوشی چہ دمور نہ ہم لبرہ دہ۔ ددے وجی دے صورت کنبی شپہ کنبی درے حصے خوبہ پلار تہ ملاویبری او یو مور تہ او دوه پلار تہ۔ دامام ابن سیرین رضی اللہ عنہما ہم دا قول دے، داسی گنرل پکار دی چہ دا قول د دوو اقالو نہ مرکب دے۔ ضعیف ہم دے او صحیح قول رومی دے۔ واللہ اعلم۔

قوله تعالى: فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأَيِّهِ السُّدُسُ

د مور پلار پہ حق کنبی دریم صورت۔ دمور پلار احوالو کنبی دریم صورت دادے چہ ہغہ رونپو سرہ وی کہ ہغہ سکہ رونپہ وی او کہ صرف دپلار طرفنہ وی یا صرف د مور طرفنہ وی۔ نو کہ پلار موجود وی نو د خپل رور میراث کنبی بہ دوی تہ ہبغ نہ ملاویبری لیکن مور بہ شپہ حصہ واخلی او دوی تہ بہ نی ورکری۔ او کہ بل وارث نہ وی او صرف مور سرہ پلار وی نو مال بہ تہول پہ تہولہ پلار تہ ملاویبری۔ دوه رونپہ ہم د دیرو رونپو پہ حکم کنبی دی۔ دجمہورو ہم دا قول دے۔ خو ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ مروی دی چہ یوخل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عثمان رضی اللہ عنہ تہ اووئیل چہ دوه رونپہ مور دثلث نہ شی کولے او سدس تہ نشی رسیدلی۔ قرآن پاک کنبی د(اخوة) دجمع لفظ دے، دوه رونپہ کہ ددے نہ مراد وے نو (اخوان) بہ ونیلی کیدو۔ خلیفہ ثالث جواب ورکرو چہ دا دمخکنبی نہ راروان دی۔ اوخلورو وارو طرفونوتہ دا مسئلہ دا شان رارسیدلی دہ، تہول خلق ددے عاملان دی۔ خہ دا نہ شم بدلولی۔ اول خو دا اثر ثابت نہ دے، د دے د راوی شعبہ رضی اللہ عنہما بارہ کنبی د امام مالک رضی اللہ عنہما جرح موجود دہ۔ بیبا پہ دے خبرہ چہ دا قول د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ دے دویم دلیل دا دے چہ پخپلہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما خاص ملگری او اوچت شاگردان ہم د دے خلاف دی۔ زید رضی اللہ عنہما فرمانی چہ دوو تہ ہم (اخوة) ونیلی کیری۔

الحمد لله مادامسئلہ دیرپہ وضاحت سرہ یو بیلہ رسالہ کنبی لیکلے دہ۔ سعید بن قتادہ رضی اللہ عنہما نہ ہم دغہ شان مروی دی۔ خو کہ د مردہ یو رور وی نو مور د دریمے حصے نہ نشی لرے کولے۔ دعالمانو فرمان دے چہ دے کنبی حکمت دا دے چہ د مردہ د رونپو دودونو او د خوراک خکاک وغیرہ تہولہ خرچہ بہ د پلار پہ ذمہ وی۔ دمور پہ ذمہ بہ نہ وی خکہ چہ مقتضائی حکمت دا وو چہ پلار تہ زیات ملاوشی۔ دا توجیہ دیرہ بنہ دہ لیکن ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ صحیح سند سرہ دا مروی دی چہ دا شپہ حصہ چہ دمور کہہ شوے دہ ہغہ بہ ورکولے شی۔ دا قول شاذ دے۔ امام ابن جریر رضی اللہ عنہما فرمانی چہ د عبداللہ رضی اللہ عنہما دا قول دتہول امت خلاف دے۔ د ابن عباس رضی اللہ عنہما قول دے چہ ﴿کلالہ﴾ ہغے تہ وانی چہ د ہغہ خونے او پلار نہ وی۔

قوله تعالى: مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ ذَرْبٍ

د وصیت او قرض نہ پس بہ د میراث تقسیم وی۔ د تہولو سلفو اوخلفو اجماع دہ چہ قرض وصیت بانڈی مقدم دے او کہ د آیت مطلب تہ ہم پہ غور اوکتلی شی نو ہم دا معلومیبری۔ ترمذی وغیرہ کنبی دی

چہ علی بن ابی طالب ؑ فرمائی چہ تاسو قرآن پاک کنبی د وصیت حکم مخکنی لولئی او د قرض روستو لیکن یاد ساتل پکار دی چہ رسول اللہ ﷺ قرض مخکنی ادا کړې دې . بیا ئی وصیت جاری کړې دې . چہ د یو مور رونه وی نو دابه خپلو کنبی وارثان وی بغیر دعلاتی رونه وی . یو کس به د خپل رور وارث وی ، د هغه نه چہ هغه د بلې مور نه وی (۱) دا حدیث صرف د حارث ؓ نه مروی دې . اوپه دې باندې بعضی محدثینو جرح کړې ده . خو حارث حافظ فرائض وو ، دې علم کنبی دوی ته خاص دلچسپی او دسترس وو او د حساب هم ډیر لوڼې ماهر وو ، والله اعلم .

قوله تعالى: **أَبَاؤَكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا**

بیا فرمائی چہ مونږ پلار او خامنو دپاره خپله خپله حصه مقرر کړه . او د جاهلیت رسم موختم کړو . بلکه اسلام کنبی چہ کوم مخکنی حکم وو چہ مال به اولاد ته ملاویدو ، مور پلار ته به صرف په طور د وصیت ملاویدو لکه ابن عباس ؓ نه مخکنی بیان شو نو هغه منسوخ شو . او اوس دا حکم شو . تاسو ته د معلومه نه ده چہ تاسو ته به دپلار نه زیاته نفع ملاویرې او که اولاد به نفع درکوی . امید د دواړو نه نفع ده . یقین په چا باندې د زیاتې نفعې نشته ، دویم دا زیاته ممکن ده چہ دپلار نه زیات خوڼې په کار راشی او نفع ورکړی او د امکان هم ده چہ دخوڼې نه زیات پلار په پکار راشی . او د هغه نه ورته نفع اوشی .

قوله تعالى: **فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا**

بیا فرمائی چہ دا مقرري حصی او میراث دا د الله ﷻ د طرفنه فرض دی او په دې کنبی د څه امید یا ویرې په وجه د کمی او زیاتې گنجائش نشته دې . او نه د چا محروم کول جائز دی اونه چاته زیات ورکول جائز دی . الله ﷻ علیم او حکیم دې چہ څوک د څه مستحق وی هغه ته ئی هغه هومره حصه ورکړې ده ، هر څیز هغه پاک ذات ته بنه معلوم دې . ستاسو د نفع او نقصان هغه ته پوره علم دې . د هغه پاک ذات هیڅ یو کار د حکمت نه خالی نه وی . تاسو ته پکار دی چہ د هغه پاک ذات احکام او فرمان باندې تگ او کړنی .

وَلَكُمْ	
اوده حصه ستاسو	
نِصْفُ مَا تَرَكَ	أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهِنَّ وَكْدٌ فَإِنْ كَانَ لَهِنَّ وَكْدٌ
انیم دهغه مال چه پرېښودې وی ببیانو ستاسو که نه وی دهغوی اولاد او که وی دهغوی اولاد	
اوستاسو بنڅې چې کوم مال پرېږدی په هغې کنبی ستاسو نیمه حصه ده اهله که دهغوی اولاد نه وی او که	
فَلَكُمْ الرُّبْعُ	مِمَّا تَرَكَنَّ
انوده حصه ستاسو څلورمه دهغه مال نه چه پرېښودې وی هغوی روستو ادا کولو د وصیت نه	
اولاد ئی وی نو بیا دهغوی په میراث کنبی ستاسو څلورمه حصه ده دابه دهغوی د وصیت پوره کولو نه پس وی	
يُوصِينَ	بِهَا أَوْ دِينَ ط
چه کړې وی هغوی هغه وصیت یا روستو د قرض ورکولو نه اوده حصه د بنڅو څلورمه دهغه مال نه	
یاد قرض ادا کولو نه پس وی اوستاسو په پاتې مال کنبی دهغوی څلورمه حصه ده	

(۱) ترمذی کتاب الفرائض باب ماجاء فی میراث الاخوة من الاب والام : ۲۰۹۴ ، ابن ماجه : ۲۷۱۵ .

تَرَكْتُمْ ^{۱۷} اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَكُمْ وَاكْرَهْتُمْ اَوْ كَرِهَتْ اُولَادُهُمْ فَانْكَاحُوا اُولَادَهُمْ

اچہ پریردنی تاسو | کہ نہ وی | استاسو | اولاد | او کہ وی | استاسو | اولاد | او کہ اولاد نی وی نو

فَلَهُنَّ الشَّمْنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِّنْ بَعْدِ وَصِيَّتِ تَوْصُونَ

انودہ حصہ دہنخو اتمہ | دہغہ مال نہ | اچہ پریردنی تاسو | اوستو | دادا | کولو | دو وصیت نہ | اچہ او کر نی تاسو | نوبیا ستاسو پہ میراث کنبی دہغوی اتمہ حصہ دہ | ہلہ چہ ستاسو وصیت اول پورہ شی

بِهَا اَوْ دَيْنٍ ط وَانْ كَانَ رَجُلٌ يُّورِثُ كَلَّةً

یا روستو دادا کولو دقرض نہ | او کہ وی | سرے | اچہ میراث ترے او پرے شی | مونڈ و تلی | یا ستاسو قرض ادا کرے شی | او کہ چرے یوسرے یا بنخہ مرہ شی | اونہ نی موروی | اونہ نی پلار وی | اونہ نی اولاد وی |

اَوْ امْرَاةً وَاخْتٌ اٰخَرًا وَاخْتٌ فَلَکُلِّ وَاَحَدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ

ایا وہ بنخہ کلالہ او و دہغہ | رور یا خور | انودہ حصہ دہریو ددی دوارو نہ | شپرہ | یانی رور یا یوہ خور پاتی شی | نوہر یوتہ بہ شپرہ حصہ ورکولی شی

فَاِنْ كَانُوا اَکْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهَمْ شُرَکَاؤُ فِي التَّلْثِ

او کہ وو رور او خور (دمونڈ و تلی) | زیات | ددغہ (یو) نہ | انوہغوی | تول شریکان دی | پہ دریمہ حصہ کنبی | او کہ روپہ خونڈی نی | دیونہ زیاتی وی | نو تول بہ پہ دریمہ حصہ شریک کنبی گنرلی شی

مِّنْ بَعْدِ وَصِيَّتِ يُّوْصَى بِهَا اَوْ دَيْنٍ ط

اوستو دادا کولو دو وصیت نہ | اچہ وصیت کولی شی | پہ ہغہ سرہ | یا روستو د ورکولو دقرض نہ | داہلہ چہ اول ترے ہغہ وصیت پورہ کرے شی | د کوم چہ وصیت شوی وی | یا قرض ادا کرے شی |

غَيْرِ مَضَارٍ ط وَصِيَّةٌ مِّنَ اللّٰهِ ط وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ

چہ نہ وی نقصان رسوونکی (نوروتہ) | دا حکم دی | د طرفہ دالہ نہ | او اللہ تعالیٰ | پوہہ دی | ا | خوچی | ددغہ قرض یا وصیت | د ضرر دپارہ نہ وی | ادا دالہ پاک حکم دی | او اللہ پاک پہ ہر خہ پوہہ

حَلِيْمٌ ط

صبرناک دی

او صبرناک دی

قوله تعالى: وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ

د بنخہ پہ مال کنبی د خاوند حصہ :- اللہ ﷻ فرمائی چہ انہی سر و استاسو بنخہ چہ مرے شی کہ د دوی اولاد وی توپہ ہغی کنبی نیمہ حصہ ستاسو دہ او کہ د ہغوی اولاد وی نو تاسو تہ بہ خلورمہ حصہ ملاویری د وصیت او قرض نہ پس ترتیب داسی دی چہ قرض دی ادا کرے شی ، بیا دی وصیت پورہ کرے شی بیا دی میراث تقسیم کرے شی . دا داسی مسئلہ دہ چہ پہ دی بانڈی د تولو عالمانو اجماع دہ . نمسی ہم پہ دی مسئلہ کنبی د خامنو حکم کنبی دی بلکہ د اولاد نہ پس اولاد ہم دی حکم کنبی دی چہ د دوی موجودگی کنبی بہ خاوند تہ خلورمہ حصہ ملاویری .

قوله تعالى: وَلَهُنَّ الرِّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَكُمْ وَاكْرَهْتُمْ

دخاوند پہ مال کنبی د بنخی حصہ :- بیاد بنحو حصہ بیانوی چہ هغوی ته به یا خلورمه حصہ ملاویری یا اتمہ حصہ، خلورمه پہ دې حالت کنبی چہ د وفات شوی خاوند اولادنه وی، اتمہ په هغه صورت کنبی چي اولاد وی اودې خلورمه حصہ کنبی یا اتمہ حصہ کنبی به دمردہ ټولې بنخی شاملې وی. که خلور وی نودا حصہ به دوی کنبی برابر تقسیمولې شی، که درې وی نو بیا هم، که یو وی نودهغې پوره حصہ ده

قوله تعالیٰ: **وَأَنَّ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَّةً**

د کلاله تفسیر :- **«مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ»** تفسیر ددې نه مخکښی تیر شوی دې **«كَلَّةً»** مشتق ده د **«اکلیل»** نه **«اکلیل»** وائی هغه تاج وغیره ته چہ د هغه سر هر طرفته پټ کړی، دلته د دې نه مراد دا دې چہ د ده وارثان د ده نه گیر چاپیره خلق وی، اصل او فرع یعنی جرړې یا بناخ نه وی ابوبکر صدیق **«نه د «كَلَّةً»** د معنی ټپوس اوشو نو ابوبکر صدیق **«نه د «كَلَّةً»** او فرمائیل چہ څه خپلې رانې سره جواب ورکوم که صحیح وی نودالله **«نه د «كَلَّةً»** طرفنه دې او که غلط وی نو څما او شیطان طرفنه به وی. اوالله **«نه د «كَلَّةً»** اود هغه رسول **«نه د «كَلَّةً»** دې نه بری الذمه دی **«كَلَّةً»** هغه سرې دې چہ د هغه نر اولاد نه وی او نه ئې پلار وی. عمر فاروق **«نه د «كَلَّةً»** چہ کله خلیفه شونو دوی هم د دې موافقت سره او فرمائیل چہ ماته د دې نه شرم راخی چہ څه د ابوبکر **«نه د «كَلَّةً»** رانې سره اختلاف او کرم (ابن جریر) (۱)

ابن عباس **«نه د «كَلَّةً»** فرمائی چہ کوم خلقو چي د حضرت عمر فاروق زنانه رالاندې کړې ده په هغوی کنبی د ټولو آخری زمانه کنبی یم. ما د دوی نه اوریدلی وو چہ خبره هغه ده چہ کومه ما ونیلې ده صحیح ده اودرست هم دا ده چہ کلاله وائی هغې ته چہ نه ئې پلار وی او نه خونې. علی **«نه د «كَلَّةً»**، ابن مسعود **«نه د «كَلَّةً»**، ابن عباس **«نه د «كَلَّةً»**، زید بن ثابت **«نه د «كَلَّةً»**، شعبي **«نه د «كَلَّةً»**، حسن **«نه د «كَلَّةً»**، قتاده **«نه د «كَلَّةً»**، جابرین حکم **«نه د «كَلَّةً»** هم دا فرمائی (۲) داهل مدینه، اهل کوفه او اهل بصره هم دا قول دې. اووه واړه فقهانې کرام، خلور واړه امامان او جمهور سلف او خلف بلکه ټول هم دا فرمائی، ډیرو بزرگانو په دې باندې اجماع کړې ده. اویومرفوع حدیث مبارک کنبی هم داراغلی دی (۳).

د کلاله په تفسیر کنبی ضعیف قول :- ابن لبان فرمائی چہ ابن عباس **«نه د «كَلَّةً»** نه مروی دی چہ کلاله هغه دی چہ د چا اولاد نه وی. لیکن صحیح رومبې قول دې. اوممکن دی چہ راوی مراد باندې پوهه شوې نه وی.

قوله تعالیٰ: **وَلَهُ أُمَّ وَأُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ**

بیا فرمائی چہ دده روریاخور وی یعنی د مور د طرفه وی لکه څنگه چہ په بعضی قراءت کنبی (او اخت من ام) دی لکه سعدبن ابی وقاص **«نه د «كَلَّةً»** وغیره ابوبکر صدیق **«نه د «كَلَّةً»** وغیره نه هم دا تفسیر مروی دې. نو دوی کنبی هر یو دپاره شپږمه حصہ مقرر ده. که زیات وی نو یو ثلث کنبی ټول شریک دی،

د مورد طرفه د خونې د نورو وارثانو نه په تقسیم کنبی اختلاف :- چہ کوم رور د مور نه وی د نورو رورونو نه مختلف دې ① یو خو دا چہ د خپل میراث ورکولو نه باوجود هم وارث وی، لکه مور، ② دویم دا چہ د دوی سرې او بنخی، یعنی رور او خور میراث کنبی برابره دی ③ دریم دا چہ دوی په هغه وخت کنبی وارثان وی چہ کله مرده کلاله وی. نود پلار نیکه، د خونې، د نمسی موجودگی کنبی هم وارث نه وی ④ خلورم دا چہ دوی ته د ثلث نه زیاته نه ملاویری. که دوی هرڅومره وی. سرې وی که بنخی. عمر فاروق **«نه د «كَلَّةً»** دا فیصله کړې ده چہ کوم رور یا خور د مور نه وی نو د هغوی میراث به د اشان تقسیمېری چہ سرې دپاره دوچند او بنخی ته به یوه حصہ ملاویری زهری **«نه د «كَلَّةً»** فرمائی چہ عمر فاروق **«نه د «كَلَّةً»** داسې فیصله نه شی کولې. ترڅو چہ هغوی د رسول الله **«نه د «كَلَّةً»** نه اوریدلی نه وی.

قوله تعالیٰ: **فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرًا مِنْ ذَلِكَ فَهَمْ شُرَكَاءُ فِي الثَّلَاثِ**

(۱) الطبری : ۵۳/۸-

(۲) الطبری : ۵۵/۸-

(۳) المحاکم : ۳۳۶/۴-

سکہ رونہ ہم پہ کنبی شریک دی۔ ایت کنبی دومرہ خو بنگارہ دی کہ د دے نہ زیات وی نو ثلث کنبی شریک دی۔ دے صورت کنبی د عالمانو اختلاف دے کہ د مردہ پہ وارثانو کنبی خاوندوی او مور وی یا نیا وی او دوه ٹی مورنی رونہ وی او یا یو یا د یو نہ زیات د پلارنی رونہ وی نو جمهور وانی چہ دے صورت کنبی بہ خاوند تہ نیمہ حصہ ملاویری۔ او مور یا نیا تہ بہ شپرمہ حصہ ملاویری۔ او چہ کوم روز ٹی د مور نہ وی۔ ہغہ تہ بہ یوہ حصہ ملاویری۔ اوپہ دے کنبی د قدر مشترک پہ طور سکہ رونہ ہم شامل دی۔ کوم رونہ چہ ٹی د مور نہ وی۔ د امیرالمومنین عمر فاروق رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کنبی یو داسی صورت راپینس شوے وونو دوی خاوند تہ نیمہ حصہ ورکړہ۔ او ثلث ٹی ہغوی تہ ورکړہ چہ کوم دمور نہ رونہ و، نو سکہ رونہ ہم پیش شو۔ عمر فاروق رضی اللہ عنہ او فرمانیل چہ تاسو دوی سرہ شریک یی۔ عثمان رضی اللہ عنہ نہ ہم دغہ شان شریک کول او دوو روایتونو یو روایت کنبی داسی د ابن مسعود رضی اللہ عنہ او زید بن ثابت رضی اللہ عنہ او ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ مروی دی۔ سعید بن مسیب رضی اللہ عنہ، قاضی شریح رضی اللہ عنہ، مسروق رضی اللہ عنہ، طاؤس رضی اللہ عنہ، محمد بن سیرین رضی اللہ عنہ، ابراہیم نخعی رضی اللہ عنہ، عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ، ثوری رضی اللہ عنہ او شریک رضی اللہ عنہ نہ ہم دا قول نقل دے۔ امام مالک رضی اللہ عنہ، امام شافعی رضی اللہ عنہ، او امام اسحاق بن راہویہ رضی اللہ عنہ ہم دے طرفتہ تلی دی۔ د علی رضی اللہ عنہ رائے۔ خو علی بن ابوطالب رضی اللہ عنہ دے کنبی د شرکت قائل نہ دے۔ بلکہ دوی د مور اولاد تہ دے حالت کنبی ثلث ورکولو او د یو مور پلار اولاد تہ بہ ٹی ہبش نہ ورکول۔ ددے وجہی چہ دوی عصبہ دی۔ او عصبہ پہ ہغہ وخت کنبی وی چہ ذوی الفروض نہ بیچ شی بلکہ وکیع بن جراح رضی اللہ عنہ وانی چہ علی رضی اللہ عنہ نہ د دے خلاف مروی نہ دی۔ ابی کعب رضی اللہ عنہ، ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ نہ ہم دا قول نقل دے۔ ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ ہم مشہور دا دہ۔ شعبی رضی اللہ عنہ، ابی لیلی رضی اللہ عنہ، ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ، ابو یوسف رضی اللہ عنہ، محمد بن حسن، حسن بن زیاد رضی اللہ عنہ، زفر بن ہذیل رحمۃ اللہ علیہ، امام احمد رحمۃ اللہ علیہ، یحییٰ بن آدم رضی اللہ عنہ، نعیم بن حماد رحمۃ اللہ علیہ، ابو ثور رحمۃ اللہ علیہ، داود بن علی ظاہری رضی اللہ عنہ ہم دے طرفتہ نظر کوی۔ ابو الحسن ابن لبان فرضی رضی اللہ عنہ ہم دا اختیار کوی دی، او گورنی د دوی کتاب الایجاز۔

مسئلہ حنفی۔ د احنافو مسلک پہ مذکورہ مسئلہ کنبی د جمهورو پشان دے البتہ حافظ ابن کثیر فرمانیلی دی چہ سکہ رونہ بہ پہ کنبی ہم د قدر مشترک پہ طور شریک وی خو ثناء اللہ پانی پتی رضی اللہ عنہ فرمانیلی دی چہ د امام ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ او امام احمد رضی اللہ عنہ پہ نیز بہ سکہ رونہ پہ دے کنبی نہ وی شامل کہ یو وی او کہ زیات وی خکہ چہ دے عصبہ دے او د ذوی الفروض نہ خہ پاتی شوی نہ دی نو د دہ پہ کنبی خہ نشتہ او د امام شافعی رضی اللہ عنہ او امام مالک رضی اللہ عنہ پہ نیز پہ ثلث کنبی سکہ رونہ ہم شریک دے (تفسیر مظہری ۲/۲۴۳)۔

قوله تعالى: "مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُؤْتِي بِهَا أَوْلَادٌ غَيْرُ مَضَارٍ"

د شرعی وصیت پورہ کول ضروری دی۔ بیا فرمائی چہ دا تقسیم د وصیت پورہ کولو نہ پس دے وصیت دے داسی وی چہ خلاف عدل نہ وی اونہ پہ کنبی چاتہ د نقصان رسولو ویرہ وی او نہ پہ چا ظلم او جبر کړی شوے وی، اود یو وارث وراثت نہ وی وھلې شوے۔ اونہ چا تہ کم زیات ورکړې شوے وی۔ خو ک چہ ددے خلاف وصیت کوی یا د شریعت نہ خلاف وصیت کولو کنبی کوشش کوی نو دے داللہ ﷻ د حکم اود ہغہ پہ شریعت کنبی خلاف حکم کولو والا او ہغہ ذات سرہ جنگ کولو اولاد دے۔

ضرر رسول گناہ کبیرہ دہ۔ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ وصیت کنبی خہ ضرر او نقصان رسول گناہ کبیرہ دہ۔ (ابن ابی حاتم) (۱)۔

نسائی کنبی د ابن عباس رضی اللہ عنہ قول ہم داشان مروی دے۔ بعضو روایتونو کنبی ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ دے فرمان نہ پس د آیت تکرہ تلاوت کول ہم مروی دی۔ د امام ابن جریر رضی اللہ عنہ د قول مطابق صحیح ہم دا خبرہ دہ چہ دا مرفوع حدیث نہ دے موقوف قول دے (۱)۔

د وارث دپاره دقرار حکم: ① د ائمہ کرام رحمہم اللہ پہ دې کښې اختلاف دې چه وارث دپاره چه کوم اقرار مرده او کړې آیا هغه صحیح دې که نه؟ بعضې وانې چه صحیح نه دې، ځکه چه دې کښې د تهمت لگولو گنجانش دې. حدیث شریف کښې صحیح سند سره راغلی دی چه الله ﷻ هر حقدار ته د هغه حق رسوی او اوس وارث دپاره څه وصیت نشته دې (۱) امام مالک، امام احمد بن حنبل ﷺ، امام ابوحنیفه ﷺ نه هم دا قول نقل دې. د شافعی ﷺ هم دا رومبې قول وو.

② لیکن آخری قول دا دې چه اقرار کول به صحیح منلې شی. طاؤس ﷺ، حسن ﷺ، عمر بن عبدالعزیز ﷺ نه هم دا قول نقل دې. امام بخاری ﷺ هم دا قول خوښوی او خپل کتاب بخاری شریف کښې هم دې ته ترجیح ورکوی. نواز

دصحت اقرار دلیل: د هغوی دلیل یو حدیث دا هم دې چه رافع بن خدیج ﷺ وصیت او کړو فزاریه چه په کوم څیز باندي خپلې دروازي بندې کړې وی هغه دې بیرته نکړې شی. امام بخاری ﷺ بیا فرماني چه بعضې خلق وانې چه دده دا اقرار کول جائز نه دی ځکه چه په دې کښې وارثانو سره بدگماني ده. لیکن څه وایم چه رسول الله ﷺ فرماني چه بدگماني نه خان اوساتی، بدگماني د ټولو نه لوښې دروغ دی. (۲) قران پاک کښې د الله ﷻ فرمان دې چه الله ﷻ تاسو ته حکم کوی چه د چا کوم امانت وی هغه امانت هغه ته اورسونی. دې کښې د وارث او غیر وارث هیڅ تخصیص نشته دې. (۳)

تنبیه: یادساتی چه دا اختلاف په هغه وخت کښې دې چه کله اقرار فی الواقع صحیح وی اود نفس الامر مطابق وی او که صرف حیلہ سازی وی او بعضو وارثانو ته زیات ورکول او بعضو ته کم ورکول وی او دایو بهانه وی نو بالاجماع دا پوره کول حرام دی. او ددې آیت صفا الفاظ هم د دې د حرمت فتوی ورکوی. بیا فرماني چه دا دالله ﷻ احکام دی چه ډیر د برداشت او علم خاوند دې.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ط	وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ	وَرَسُولَهُ
دا حدونه دالله دی اوڅوک چه اومنی حکم دالله تعالی اودرسول دهغه		
دادالله پاک مقرر حدونه دی اوڅوک چي دالله اودهغه درسول حکمونه مني		
يُدْخِلُهُ جَدَّتْ	تَجْرِي	مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
نوداخل به کړي هغه لره داسې باغونو ته چه بهیري به لاندې دهغې نه نهرونه		
هغوی به الله پاک داسې باغونو ته داخل کړي ..... چي دهغې لاندې به ولي بهیري		
خَلِيدِينَ فِيهَا ط	وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ	وَمَنْ يُعِصِ اللَّهَ
همیشه به وی هغوی په هغې کښې اوداکامیابی ده الویه اوڅوک چه نافرمانی کوی دالله تعالی		
په هغې کښې به همیشه وی ..... اوهمدالویه کامیابی ده ..... ز اوڅوک چي دالله او		
وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ ط	يُدْخِلُهُ	نَارًا خَالِدًا
اودرسول دهغه او اوری دحدونودهغه نه اوداخل به کړي هغه اور ته چه همیشه به وی		
درسول حکمونه اونه مني اودالله پاک دمقرر حدونونه مه مخکښې تیرشي اوداسې اور ته به نې داخل کړي چي		

(۱) النسائي في الكبرى: ۱۱۰۹۲، وسنده صحیح) -

(۲) ابوداود كتاب الوصايا باب ماجاء للوراث: ۲۸۷۰، وسنده حسن ترمذی: ۲۱۲۰، ابن ماجه: ۲۷۱۳، نسائي: ۳۶۷۱ -

(۳) صحيح بخاری كتاب الادب باب ما ينهى عن التحاسد والتدبر: ۶۰۶۴، صحيح مسلم: ۲۵۶۲، ابوداود: ۴۸۸۲، ترمذی: ۱۹۲۸ -

(۴) صحيح بخاری كتاب الوصايا باب قول الله تعالى (من بعد وصية يوصي بها...) قيل حديث: ۲۷۴۹ -

فِيهَا س وَكَلَّمَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝

پہ ہغی کنبی اودپارہ دہغہ دی | عذاب سپگونگی |
 ہمیشہ بہ پہ کنبی وی | اوہغہ دپارہ رسوا کونگی سزا مقرر دہ |

قوله تعالى: لَكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ

پہ وصیت کنبی د الله حدود قائمولو حکم:- اوچہ کوم سرې د الله او د ہغہ د رسول ﷺ نافرمانی او کړی اود ہغہ مقرر شوی دی حدونو نہ مخکنبی تیر شی نو داسرې بہ الله جہنم تہ و اچوی پہ ہغی کنبی بہ دی ہمیشہ وی. داسی خلقو دپارہ ذلیل عذاب دی. یعنی دا فرائض او دا مقدار چہ الله مقرر کړی دی اود دی مری وارثان چہ الله ددوی د قرابت والو تہ او ددوی د حاجت مطابق چہ سومرہ حصہ ورکړی دہ دا ټول د الله حدونہ دی. تاسو دا حدونہ مہ ماتوئی اومہ ددی نہ مخکنبی شی چہ کوم سرې د ہغہ پاک ذات احکام اومنی، او بہانوحیلو سرہ خپلو تہ ورکړہ کنبی کمې زیاتې اونکړی، د الله حکم او دہغہ فریضہ ہغہ شان ادا کړی څنگہ چي الله بیان کړی دہ، نو دالله وعده دہ چہ دوی بہ داسی جنت تہ داخل کړی چہ ہغی کنبی بہ ہمیشہ نہرونہ بہیرې، اودا خلق کامیاب او مقصد تہ رسیدونکی دی.

قوله تعالى: وَمَنْ يُعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ

اوچہ څوک د الله حکم رد کړی او د یو وارث حصہ کمہ زیاتہ کړی، اود الله د رضا خیال اونه ساتی، بلکہ د ہغہ پاک ذات حکم بدل کړی اودہغی خلاف عمل او کړی، یعنی د الله تقسیم نظرانداز کړی اود ہغہ پاک ذات حکم عدل نہ گنړی نو داسی سرې بہ ہمیشہ رسوائې او رسواکن او دردناک عذاب کنبی وی.

پہ وصیت کنبی د عدل او ظلم جزا او سزا:- رسول الله ﷺ فرمائی چہ یو سرې تر اویاکالو پورې دنیکی عمل کوی، بیا د وصیت پہ وخت کنبی ظلم او زیاتې کوی، ددہ خاتمہ پہ خراب عمل باندي اوشی، او دی جہنمی جور شی. اویو سرې د بدنی عمل اویاکالہ کوی، بیا خپل وصیت کنبی عدل کوی اود دہ خاتمہ پہ نیکی سرہ اوشی او دی جنت تہ داخل شی. بیا د دی حدیث راوی ابوہریرہ ﷺ فرمائی چہ دا آیت اولولی: ﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ﴾ نہ تر ﴿وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾ پورې.

سنن ابی داود (باب الاضرار فی الوصیة) کنبی دی چہ رسول الله ﷺ فرمائی یو سرې یا یوہ بنخہ د الله عبادت کنبی ترشپیتو کالو پورې مشغول وی، خود مرگ پہ وخت کنبی وصیت کنبی څہ کمې زیاتې او کړی نو د دہ دپارہ جہنم واجب شی. بیا ابوہریرہ ﷺ ﴿مَنْ بَعْدَ وَصِيَّةٍ﴾ نہ تر د آیت آخرہ پورې اولوستو. ترمذی او ابن ماجہ کنبی ہم دا حدیث دی، امام ترمذی دی تہ حسن غریب وائی. مسند احمد کنبی دا حدیث مکمل او پوره موجود دی (۱).

وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ

او ہغہ بنخی | چہ راشی | کار دزناتہ |

| اوستاسویہ زناتہ کنبی څوک چي بدکاری او کړی

مِنْ نِسَائِكُمْ فَاَسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوا

دبنخو ستاسو نہ | نو گواھی واخلی | خلاف دہغوی | دڅلورو کسانو | ستاسونہ | نو کہ گواھی او کړہ ہغوی |
 نوپہ ہغوی باندي څلور کسان گواهان پیش کړی | نو کہ څلور کسان پرې گواھی ورکړی

(۱) احمد: ۲۷۸/۲، ابوداود: ۲۸۶۷، ابن ماجہ: ۲۷۰۴، وستہ حسن-

فَأَمْسِكُوهُمْ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ
نو بندی کری ہغویا پہ کورونو کنبی اتردی پوری چہ واخلی ہغوی لره مرگ   یا اوگر خوی
نو ہغوی پہ کورونو کنبی تر ہغی پاپندی کری چہ مرگ نی فنا کری   او یا ورته الله تعالیٰ
اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ۝ وَالَّذِينَ يَأْتِيَهَا مِنْكُمْ
الله   دپارہ دہغوی   لار د (خلاصی)   او ہغہ دوه کسان   چہ راشی د زنا دی کار تہ   ستاسونہ
بلہ خہ لار (قانون) راوباسی   او پہ تاسو کنبی کوم دوه کسان چہ بدکاری او کری
فَأَذُوهُمَا ۝ فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا
نو تکلیف اور سوئ ہغوی دوارو تہ   نو کہ توبہ او ویستلہ دوارو   اوصحیح کرو دوارو عمل خپل
نوسزا ورته ور کری   ..... نو کہ توبہ او باسی   ..... اود خپلو عملونو اصلاح او کری
فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا ۝ إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ۝
انویر بدنی   ہغوی دوارہ   بیشکہ الله   دیر توبہ قبلونکی   رحم کوونکی دی
نویا نی پریردی   بیشکہ الله پاک توبہ قبلونکی او مہربان دی

قوله تعالى: وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نَسَائِكُمْ

د زنا اولنی منسوخ حکم: د اسلام شروع کنبی دا حکم وو چہ کلہ بہ د عادلانو گواہانو رینستونی گواہی سرہ د بنخہ بدکاری ثابت شوه نو ہغی بارہ کنبی دا حکم وو چہ ہغہ بہ د کورنہ بہر نشی پرینسودلی او کور کنبی دی قید کری شی او ہمیشہ دی قید کری شی یعنی مرگ نہ دی مخکنبی داپری تنبودی شی. د دی بیان فرمانی چہ دا بلہ خبرہ دہ چہ الله ﷻ د دوی دپارہ خہ بلہ لار راوباسی. بیا چہ کلہ د دویم صورت سزا تجویز شوه نو ہغہ ناسخ شو اودا حکم ختم شو.

د زنا دویم او ناسخ حکم: ابن عباس رضی اللہ عنہما فرماتی چہ کلہ د سورۃ نور آیت نہ وو نازل شوی نو د بدکاری بنخہ ہم دا حکم وو. بیا دی آیت کنبی د وادہ شوی بنخہ د رجم یعنی ہغہ پہ کانرو ویشتلو او ناوادہ کری تہ د کورو ورکولو حکم نازل شو. عکرمہ رضی اللہ عنہ، سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ، حسن رضی اللہ عنہ، عطاء رضی اللہ عنہ، ابوصالح رضی اللہ عنہ، قتادہ رضی اللہ عنہ، زید بن اسلم رضی اللہ عنہ اوضحاک نہ ہم دا قول نقل دی چہ دا آیت منسوخ دی اودی امر باندي دتولو اتفاق دی.

د زنا اولنی حکم منسوخیت دلیل: عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ فرماتی چہ رسول الله ﷺ باندي کلہ وحی نازلہ شوه نو رسول الله ﷺ باندي بہ د دی دیر اثر وو. اوتکلیف بہ نی محسوسولو. او د رسول الله ﷺ مخ مبارک بہ زیر شو او رنگ مبارک نی بدل شو. الله ﷻ خپل نبی ﷺ باندي یو وحی نازل کرہ هر کلہ چہ ہغہ ختمہ شوه نو رسول الله ﷻ او فرمانیل چہ خما خبرہ واورنی الله ﷻ د دی دپارہ لار راوبنکلہ. کہ وادہ شوی سرہ او وادہ شوی بنخہ وہ نو سل کوری، بیا کانرو سرہ ویشتل او کہ وادہ شوی نہ وی نو سل کوری او دیو کال جلاوطنی (مسلم وغیرہ) (ترمذی وغیرہ کنبی) دا حدیث د الفاظو بدلون سرہ راغلی دی. امام ترمذی رضی اللہ عنہ دی تہ حسن وانی. داشان ابوداود کنبی ہم دی. (د ابن مردویہ غریب حدیث کنبی دی چہ ناوادہ شوی او وادہ شوی دی حکم سرہ دا ہم دی کہ دوارہ بوداگان وی نو دوی بہ رجم کولی

(۱) احمد: ۳۱۸/۵، صحیح مسلم: کتاب الحدود باب حد الزنی: (۱۶۹۰)۔

(۲) ابوداود کتاب الحدود باب فی الرجم: ۱۴۳۴، ابن ماجہ: ۲۵۴۹، صحیح مسلم: ۱۳/۱۶۹۰۔

شی لیکن دا حدیث غریب دی . طبرانی کنبی دی چه رسول اللہ ﷺ فرمائیلی دی چه د سورۃ نساء نازلیدو نہ پس اوس د منع کولو حکم پاتی نشو . (یعنی د کور نہ د وتلو نہ د منع کولو حکم) (۱)
 د امام احمد رضی اللہ عنہ مذهب د دی حدیث مطابق ہم دا دی چه زانی واده شوی ته دی کورې ہم ورکړې شی اورجم ہم . او جمهور وائی چه کورې به نشی ورکولې بلکه رجم کولې به شی . خکه چه رسول اللہ ﷺ ماعز رضی اللہ عنہ او غامدیه بنخه رجم کره . او کورې ئې ورته ورنگړې . دعه شان دوو یهودیانو ته هم رسول اللہ ﷺ د رجم کولو حکم کړې وو د رجم کولو نه مخکبسی ئې د کورو حکم نه وو فرمائیلی . نو د جمهورود قول مطابق معلوم شو چه دوی ته د کورو ورکولو حکم منسوخ شوې دی . ضرروی نه دی ، واللہ اعلم . مسلک حنفی : . اوبه محصن کنبی به د سنگسار سره د کورو دواړه سزاگانې نشی جمع کولې . خکه چه رسول اللہ ﷺ دا دواړه سزاگانې نه دی جمع کړې . اوددی وجې هم چه د سنگسار نه پس د کورو وهلوخه فائده نشته . خکه چه نورو ته د تنبیه ورکولو فائده په سنگسار کولو سره حاصلیږی . خکه چه سخنه سزا خو سنگسار کول دی . او خپله زنا کار ته هم د هغه دمرگ نه پس تنبیه نشی ملاویدی . (۲)
 قوله تعالیٰ : : وَالَّذِينَ يَأْتِيَنَهَا مِنْكُمْ قَائِدًا

د لواطت حکم : . بیا فرمائی که د بی حیایثی دا کار دوه سپری خپلو کنبی او کړی نو دوی ته تکلیف ورکړئی یعنی دوی ته بدرد او وائی او شرم او غیرت ورته مخکبسی کړئی . دا حکم هم د اشان شو تردی چه الله ﷻ د کورو او اورجم سره منسوخ کړل . عکرمه رضی اللہ عنہ ، عطاء رضی اللہ عنہ ، حسن رضی اللہ عنہ ، عبد الله بن کثیر رضی اللہ عنہ فرمائی چه د دی نه مراد سپری او بنخه دی .
 سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چه د دی نه مراد هغه خوانان هلکان دی چه واده شوی نه وی . مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه د لواطت باره کنبی دا آیت نازل شوې دی . رسول الله ﷺ فرمائی چه خنگه تاسو لواطت باندي څوک او کورنی نو دی او دا دویم کس دواړه قتل کړئی . (۳)
 قوله تعالیٰ : : فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرَضْنَا عَنْهُمَا

که دوی ددی خپل کار نه منع شی او توبه گارشی او صحیح شی نو بیا تاسو دوی سره سختی مه کوئی اودوی سره خبرو کنبی نرمی کوئی . خکه چه گناه نه توبه کونکی داسې دی لکه چه ده هلو گناه کړې نه وی . الله ﷻ توبه قبلونکې دی او بر دبار دی .
 د وینخې د بدکاری سزا : . صحیح بخاری او مسلم کنبی دی چه رسول الله ﷺ فرمائی که د چا وینخه بدکاری او کړی نو د دی مالک دی دی ته حد ورکړی او په دی دی غصې نه کوی . (۴) یعنی د حد ورکولو نه پس دی دا نه وهی خکه چه حد کفار ه ده .

إِنَّمَا التَّوْبَةُ	
ابیشکه قبلول دتوبی ا	
اصل خبره داده چي	
عَلَى اللَّهِ	لِلَّذِينَ
يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ	
حق دی په الله تعالی باندي دپاره دهغه کسانو چه کوی بد عمل په ناپوهی سره بیا توبه اوباسی ا	
الله پاک دهغه کسانو دتوبی قبلولو حق په خان منلی دی چي په ناپوهی کنبی یو غلط کار او کړی	

(۱) دار قطنی ۶۸/۴ ، بیهقی : ۱۶۲/۶ ، -
 (۲) تسهیل الهدایه (۱۳۱۴) -
 (۳) ابوداود کتاب الحدود فیمن عمل قوم لوط : ۴۴۶۲ ، وسنده حسن ترمذی : ۱۴۵۶ ، ابن ماجه : ۲۵۶۱ -
 (۴) صحیح بخاری کتاب الحدود باب لا یثرب علی الامه اذا زنت : ۶۸۳۹ ، صحیح مسلم : ۱۷۰۳ -

مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ	يَتُوبُ اللَّهُ	عَلَيْهِمْ	وَكَانَ اللَّهُ
زر نودغہ کسان چہ دی ارجوع بہ کوی بہ رحمت سرہ اللہ تعالیٰ اہہ ہغوی بانڈی اودہی اللہ تعالیٰ اوبیا ڀیرزتوبہ اوباسی ا نوداسی خلقوتہ اللہ پاک درحمت بہ نظر گوری اواللہ پاک			
عَلِيمًا	حَكِيمًا	وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ	لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ
پہ ہر خہ پوہہ اوصاحب د حکمت ا اونشتہ قبلول ا دتوبی ا دپارہ دہغہ کسانو ا چہ کوی بدکارونہ ا پہ ہر خہ پوہہ او دہر مصلحت نہ خبر دی اوتوبہ دہغہ چا دپارہ نہ دہ ا ..... چہی گناہونہ کوی			
حَتَّىٰ	إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ	الْمَوْتُ قَالَ	إِنِّي تبتُّ النَّانَ
تردی پوری ا چہ کلہ ا حاضر شی ا یوتہ پہ ہغوی کنبی ا مرگ ا (نو) وانی ا چہ بیشکہ ماتوبہ کرہ ا اوس ا تردی چہی پہ دوی کنبی دچا دمرگ وخت راشی ا نو (ہغہ وخت) نی اوونیل ا چہی اوس مہی توبہ دہ			
وَالَّذِينَ	يَمُوتُونَ	وَهُمْ	كُفَّارًا
اونہ دہ قبولہ توبہ دہغہ کسانو ا چہ مرہ شی ا پہ داسی حال کنبی چہ ہغوی ا کافران وی ا دا کسان چہ دی ا اونہ (توبہ) دہغہ چا دپارہ چہی کافر مرشی ا ..... دغہ کسانو دپارہ			
أَعْتَدْنَا	لَهُمْ	عَذَابًا	أَلِيمًا
تیار کرپی دی مونہ ا دپارہ دہغوی ا عذاب ا دردناک			
مونہ دردناک عذاب تیار کرپی دی ا			

قوله تعالى: ﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ﴾

پہ نا پوہتیا سرہ گناہ گولو نہ پس توبہ :- مطلب دا دی چہ اللہ ﷻ د خپلو ہغہ بندگانو توبہ قبلوی چہ پہ ناخبرنی کنبی خوک بدکار اوکری . بیا توبہ اوباسی نودا داسی شو چہ گویا دہ ہیو گناہ نہ دہ کرپی خو دا توبہ بہ د ملک الموت کتلونہ مخکنبی مخکنبی وی . مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ خوک ہم غلطی سرہ یا بہ قصد سرہ خہ نافرمانی اوکری ہغہ جاہل دی چہ تر کومی پوری د دی نہ منع نہ شی (۱) . ابوالعالیہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم بہ فرمائیل چہ بندہ چہ گومہ گناہ اوکری ہغہ جہالت دی (۲) قتادہ رضی اللہ عنہ ہم د صحابہ کرام یو ډلہی نہ داسی روایت کوی . عطاء رضی اللہ عنہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ ہم دغہ شان مروی دی . دمرگ نہ وړاندی توبہ ویستلو حکم : د زرتوبہ ویستلو تفسیر کنبی دی چہ ملک الموت کتلو نہ مخکنبی وخت تہ سکرآت تہ نزدی و نیلی شوی دی ، خپل صحت کنبی توبہ کول پکار دی . دسہ وتلو نہ مخکنبی توبہ کول پکار دی . عکرمہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دنیا ټول پہ ټولہ نزدی دہ . ددی متعلق احادیث واورنی . دخنکدن نہ وړاندی توبہ :- رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ اللہ ﷻ د خپلو بندگانو توبہ قبلوی ترکومی چہ ددہ خنکدن شروع نشی . (ترمذی) (۳) .

دمرگ نہ ټومرہ وړاندی توبہ قبلوی؟ :- چہ کوم مومن بندہ د خپل مرگ نہ یو میاشت مخکنبی توبہ اوباسی نو د دہ توبہ اللہ ﷻ تہ قبولہ دہ . تردی چہ دی (یومیاشتی) نہ پس ہم بلکہ د مرگ نہ یوورخ مخکنبی ، بلکہ دی نہ یو ساعت مخکنبی ہم چہ خوک اخلاص سرہ توبہ اوکری او خپل رب طرفتہ

(۱) الطبری: ۸/۸۹-

(۲) الطبری: ۸/۸۹-

(۳) ترمذی کتاب الدعوات باب ان الله يقبل توبة العبد ما لم يغفر: ۳۵۳۷، وهو حسن ابن ماجه: (۴۲۵۳)-

رجوع اوکری نو اللہ ﷻ د ده توبه قبلوی. عبداللہ بن عمر ؓ فرمائی چه خوک د مرگ نہ یو کال مخکنې توبه اوباسی نو اللہ ﷻ د هغه توبه قبلوی ، او چه خوک یو میاشت مخکنې توبه اوباسی نو اللہ ﷻ دده توبه قبلوی . او چه خوک یوه هفته مخکنې توبه اوباسی نو اللہ ﷻ د هغه توبه قبلوی ، او چه خوک یو ورځ مخکنې توبه اوکری نو اللہ ﷻ د هغه قبلوی. ددې اوريدو سره ابوایوب انصاری ؓ دا آیت اولوستو نو دوی اوفرمائیل چه هم هغه وایم چه څه می د رسول اللہ ﷺ نه اوريدلی دی .

په توبه قبلولو کبې د الله مهربانی :- مسند احمد کبې دی چه څلور صحابه کرام ؓ جمع شول او په هغوی کبې یو اووئیل مادر رسول اللہ ﷺ نه اوريدلی دی (۱) چه کوم سړي د خپل مرگ نه یو ورځ مخکنې هم توبه اوباسی نو اللہ ﷻ د هغه توبه قبلوی . دویم تپوس اوکړو چه آیا دا رښتیا دی چه دا تا د رسول اللہ ﷺ نه اوريدلی دی ؟ هغه اووئیل چه او . نوبل اوئیل چه ما د رسول اللہ ﷺ نه اوريدلی دی که نیمه ورځ مخکنې هم توبه اوباسی نو اللہ ﷻ د هغه توبه قبلوی. دریم اووئیل چه تا دا اوريدلی دی ؟ هغه اووئیل چه او . وې وئیل چه ما اوريدلی دی که یو ساعت مخکنې هم ورته توبه ورته نصیب شی نو اللہ ﷻ د هغه توبه قبلوی . څلورم اووئیل چه تا دا اوريدلی دی ؟ هغه اووئیل چه او . هغه څلورم اووئیل چه ما رسول اللہ ﷺ نه تردې پورې اوريدلی دی چې تر کومې پورې د ده مرئی ته روح نه وی راغلي نو د ده دپاره د توبې دروازي بېرته وی . (۲) ابن مردويه کبې دی چه تر کومې پورې د ده غرغره شروع نشی نو تر هغه وخت پورې د ده توبه قبوله ده (۳) ډيرومرسلو احاديثو کبې دا مضمون راغلي دي . الله او د شيطان قسمونه :- ابو قلابه ؓ فرمائی چه الله ﷻ کله په ابليس لعنت اوکړو نو هغه وخت اوغوښتواووي وئیل چه ستا په عزت او جلال قسم چه تر کومې د ابن آدم بدن کبې روح وی نو څه به د هغه د زړه نه نه اوزم . الله ﷻ اوفرمائیل چه څما دي په خپل ذات قسم وی چه تر کومې پورې په هغه کبې روح وی نو دهغه توبه به قبلوم . یو مرفوع حدیث مبارک کبې هم دي ته نزدې نزدې (بیان) نقل دي . دحافظ ابن کثیر ؓ تبصره :- د دي ټولو احاديثو نه معلومیږي چه کله تر کومې پورې ژوندې وی او ده ته د خپل ژوند امید وی نو تر هغه وخته پورې چه دي الله ته توبه اوباسی نو اللہ ﷻ هغه قبلوی . او په ده باندې رجوع کوی او اللہ ﷻ علیم او حکیم دي .

قوله تعالى: :: وَكَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ

د ځنکدن په وخت کبې د توبې حکم :- خو کله چه د ژوند نه مایوسه شی او فرښتې اوگوری او د ده بدن نه روح اوخی او حلق ته راورسی او سینه کبې ښخ شی او حلق ئې غرغره شروع کړی نو بیا دده توبه نه قبلیري . ځکه چه الله د دي نه پس فرمائی چه تر مرگه پورې چه کوم گناهونه ئې کړي وو او کله دي مرگ اوگوری او اووانی چه اوس څه توبه کوم نو د داسې سړي توبه قبوله نه ده لکه بل ځانې کبې فرمائی چه ﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا﴾ (دوو آیتونو پورې) مطلب دا دي چه ځمونږ د عذابونو معانته کولو نه پس ځمونږ د ایمان اقرار کول نفع نه ورکوی . اوبل ځانې کبې دی چه ﴿يَوْمَ تَأْتِي بَعْضُ أَيْتِ رَبِّكَ﴾ الخ ، مطلب دا دي چه کله مخلوق نمر لره د مغرب نه راختو باندې وینی نو په هغه وخت کبې به دوی ایمان راوړي نو نه خو به د دوی ایمان قبول وی او نه به د دوی عمل دوی ته نفع ورکوی .

قوله تعالى: :: وَلَا الَّذِينَ يَمْوَتُونَ وَهُمْ كَفَّارًا

د مشرک بښنه نشته :- بیا فرمائی چه کفر او شرک باندې چه خوک مړه شی نو د دوی ندامت او توبه به

(۱) مسند الطيالسي : ۲۲۸۴ :-

(۲) احمد : ۴۲۵/۳ :-

(۳) مسند البزار : ۳۲۷۳ ، مجمع الزوائد : ۱۰۹۸ :-

دوی ته هیخ فائده نه ورکوی . اونه به فدیہ او نه به بدلہ دوی ته خہ فائده ورکوی . اگر چه دوی د تویې زمکې برابر سرزر هم ورکړی .
 د پردې حائل کیدو نه وړاندې توبه قبلیدل: ابن عباس رضی اللہ عنہما وغیره فرمائی چه دا آیت د اهل شرک باره کنبې نازل شوې دې . مسند احمد کنبې دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه الله تعالی د خپل بنده توبه قبلوی . او دې بڼی . ترکومې چه پرده رانشی . ورته اووئیلې شو چه پردې نه خہ مطلب دې ؟ وې فرمائیل چه د شرک حالت کنبې چه نې ساه اوزی (۱) داسې خلقو دپاره الله تعالی سره سخت او دردناک عذاب تیار کړې دې او همیشه به دوی په هغې کنبې وی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

اې هغه کسانو! چه ایمان مو راوړې دې!

اې دایمان خاواندانو!

لَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ

نه دی حلال | تاسو لره | چه میراث کنبې واخلئ | بنځې | په زور سره | اومه تنگونی هغوی!

تاسو دپاره جائز نه دی | چی په زور د بنځو نه میراث یوسی | او هغوی (په دې غرض) مه تنگوی

لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ

دپاره ددې چه واخلئ تاسو بعضې هغه مال (مهر) | چه تاسو ورکړې وی هغوی ته | البته | که هغوی راشی

چی دخپل ادا شوی مهر خه حصه ترې نه واپس واخلئ | ..... مگر که هغوی

بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ

بدکاری ته | بنکاره سره | او ژوند تیروئې هغوی سره | په بڼه طریقه | نو که نه خوښوئ تاسو هغوی لره

بنکاره بدکاری او کړی انو بیا (نې تنگولې شی) | او د بنځو سره په بڼه طریقه وخت تیروئ | که هغوی ستاسو خوښې نه وی

فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ۗ وَإِنْ

اکیدیشی | چه تاسو نه خوښوئ | یو خیزا | او کیخودې وی الله تعالی | په هغې کنبې | خیر دیر | او که چرې

نود اکیدیشی چی یو خیز ستاسو خوښ نه وی | او الله پاک په هغې کنبې تاسوله دیره فائده ایخودې وی

أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ ۖ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ

اراده او کړه تاسو | د بدلولو | دیوې بنځې | په خانې د بلې بنځې | حال دا | چه ورکړې وی تاسو | ایدو هغوی ته

او که تاسو په بڼه طریقه وخت نشئ تیرولی | او دیوې په خانې بله بنځه بدلول غواړئ | او یوې ته مو

قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَ بِهَتَانَا ۗ وَإِنَّمَا

دیر مال نومه | اخلئ | تاسو | دهغه مال نه | خه خیزا | آیا تاسو به اخلئ | هغه (مال) | په تور پور کولو سره | او په گناه

دیر مال ورکړی وی | انو هغه ترې واپس مه اخلئ | ..... آیا تاسو د غواړئ چی په بهتان تړلو او بنکاره

مُبِينًا ۞ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ

بنکارہ سرہ او خہ رنگ بہ ا خلی تاسوا او حال دا چہ ا رسیدلی وی ا خینی ستاسونہ ا خینوتہ (پہ کوروالی سرہ) | ظلم کولو بانڈی دغہ مال واخلی | اوداخنکہ واپس اخستی شی حال دا چہ تاسویوبل سرہ لیدل کتل کری دی

وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ۞ وَلَا تَنْكِحُوا مَا

او اخستی وی هغوی ا ستاسونہ | وعده | کلکہ (پہ نکاح سرہ) | اومہ کوئی نکاح | دهغی سرہ | او هغوی ستاسونہ دنکاح پہ وخت کنبی مضبوطی وعدی اخستی وی | او هغه بنخو سرہ هیچری نکاح مه کوئی

نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۗ إِنَّهُ

چہ نکاح کری وی | پلارانو ستاسوا | دبنخونہ | البتہ خہ چہ | وپانڈی شوی دی | بیشکہ داکار | چہ کوموسرہ ستاسویرونو نکاح کری وی | (ددی حکم نہ چہ مخکنبی خہ اوشوهغه اوشو بیا دپارہ خیال ساتی)

كَانَ فَاحِشَةً ۖ وَمَقْتًا ۖ وَسَاءَ سَبِيلًا ۚ

دی دبی حیانی | اودغصی | اوبده لاره ده | خکہ چہ دا پیره دبی حیانی خبرہ ده | اودنفرت کار دی |

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْتُوا النِّسَاءَ كَرِهًا

بنخې په وراثت کنبی د اخستلو ممانعت :- صحیح بخاری کنبی دی ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ کلہ بہ یو سرې مړ شو نو د هغه وارثان به د دې بنخې پوره حقدار گنرلې شو. که په هغوی کنبی به چا غوښتل نو هغه به ئې خپله نکاح کنبی اخسته. او که هغه به غوښتل نو د بل چا نکاح کنبی به ئې ورکولہ. که غوښتل به ئې نو نکاح کولو ته به ئې نه پرېښودله. د بنخې د خپلوانونہ زیات به دا خلق د دې حقدار گنرلې شو. د جاهلیت د دې رسم خلاف دا آیت نازل شو. (۱)

دویم روایت:- دویم روایت کنبی د اہم راغلی دی چہ هغه خلقو به دا بنخہ مجبورولہ چہ هغه د مہر د حق نہ دستبردارہ شی گنی داسې بې نکاح ناسته وی. (۱)

دریم روایت:- د اہم مروی دی چہ په هغوی کنبی به خوک راغلل او د دې بنخې د خاوند پہ مرگ بہ ئې پہ دې بنخہ بانڈی خادر واچولو نو هغه د دې بنخې مختار گنرلې شو.

خلورم روایت:- اویو روایت کنبی دی کہ دې خادر اچونکی به دا بنخہ بنکلې اوموندہ نو خپله نکاح کنبی به ئې اخسته. کہ دا بہ بنکلې نہ وه نو دابہ هسې ناسته وه تر دې چہ دې تہ بہ مرگ راغلو او بیا بہ د دې د مال وارث شو.

پنجم روایت:- دا ہم مروی دی چہ د مری یو نزدی دوست بہ پہ دې کپرا واچولہ نو بیا بہ کہ هغه د دې بنخې بدلہ کنبی خہ فدیدہ ورکړہ نو هغه تہ بہ ئې د نکاح کولو اجازت ورکولو گنی هسې بہ ترمرگہ ناسته وه.

شپږم روایت:- زید بن اسلم رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د اہل مدینہ بہ دا دستور وو چہ وارث بہ د دې بنخې ہم وارث جوړیدو. دې خلقو بہ دې بنخې سرہ پیر خراب سلوک کولو. تر دې چہ د طلاق ورکولو پہ وخت کنبی بہ ئې دوی تہ شرط ایښودو چہ چرتہ خہ غواړم نو ستا نکاح بہ هلته کوم. دغہ شان قید نہ د

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر، سورۃ النساء باب (لا یحل لکم ان ترتوا النساء کرہا...) : ۴۵۷۹، ابوداؤد: (۲۰۸۹) -
(۲) ابوداؤد کتاب النکاح باب فی ائولہ تعلی (لا یحل لکم ان ترتوا...) : ۲۰۹۰، وسندہ حسن -

ازادیدو صورت بہ دا وو چہ ہغہ بنخہی تہ خہ ورکری اوخان تری خلاص کری . اللہ ﷻ ددی نہ مومنان منع کرل .

اتم روایت :- ابن مردویہ کنبی دی چہ کلہ ابوقیس بن اسلت وفات شو نو د ہغہ خوئی د ہغہ بنخہی سرہ نکاح کول غوبنتل لکہ خنگہ چہ د جاہلیت پہ زمانہ کنبی دستور وو . نو دی بانڈی دا آیت نازل شو .
نہم روایت :- عطاء رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د یو بچی پہ پرورش کولو بہ ئی ہغہ خرچ کولو .

لسم روایت :- مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کلہ بہ خوک مر شو نو د ہغہ خوئی بہ د ہغہ بنخہی حقداً رگنرلی شو . کہ ہغہ بہ غوبنتل نو پخپلہ بہ ئی دی خپلی ناسکہ مورسہ نکاح کولہ اوکہ غوبنتل بہ ئی نو د بل چا نکاح کنبی بہ ئی ورکولہ . لکہ رور یا ورارہ یا چہ چرتہ بہ ئی غوبنتل .

یوولسم روایت :- عکرمہ رضی اللہ عنہ روایت کوی چہ د ابوقیس د دی بنخہی نوم کبشہ وو . ہغی د دی صورت خیر رسول اللہ ﷺ تہ ورکرو چہ نہ خو ماتہ دا خلق د خپل خاوند پہ میراث کنبی حصہ را کوی اونہ ما پرپردی چہ خہ بل چرتہ نکاح او کریم . نو دی بانڈی دا آیت نازل شو . (۱)

دولسم روایت :- یو روایت کنبی دی چہ د کپری اچولو رسم نہ مخکنبی کہ بنخہ بہ اوتبتیدہ او خپل موریلار کرہ بہ راغلہ نو ہغی تہ بہ خلاصی ملاؤ شو .

دیارلسم روایت :- مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کلہ بہ دوی تہ یوہ یتیمہ ماشومہ پاتی شوہ نو ہغہ بہ دوی نہ ورکولہ (مورتہ) پہ دی امید چہ کلہ خمونہ بنخہ مرہ شی نو دی سرہ بہ نکاح او کرویہا بہ د خپل خوئی دی سرہ نکاح او کرویہ .

دروایا تو خلاصہ :- اوس د دی ٲولو اقوالو نہ معلومہ شوہ چہ د دی ٲولو صورتونو نہ اللہ ﷻ پہ دی آیت مبارک کنبی منع او فرمائیلہ . او بنخو تہ د دی مصیبت نہ نجات ملاؤ شو . واللہ اعلم .

قوله تعالى: وَلَا تَعْضَلُوهُمْ لَتُدْهَبُوا بَعْضُ مَا أَنْتُمْ مَوْحُونَ

بیافرمانی چہ دی بنخو تہ د خوراک خکااک او ژوند تیرولو کنبی تکلیف او پریشانی مہ ورکونی چہ یا خودی ہغوی خپل مہر پرپردی او یا دی دوی تہ خہ پرپردی یا خپل خہ بل حق نہ لاس اووینخی اودا بہ پہ دی بانڈی مجبورولی او زورولی شوہ .

ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ د دی مطلب دا دی چہ بنخہ ئی خوبنہ نہ دہ ، دی سرہ ئی زہ او نہ لکیدو او داپرپرینسودل غواری نو دی صورت کنبی بہ مہر او ٲول حقوق وغیرہ ورکول وی . اوددی نہ دبیج کیدو دپارہ پہ دی بنخہ بانڈی زورزیاتی کوی اورنگ رنگ تکلیفونو کنبی ئی راگیروی چہ ہغہ خپل حقوق پرپردی اولارہ شی او یاراضی شی . نو دی صورت کنبی قرآن پاک مسلمان تہ خیرداري ورکرو چہ دا صورت پرپردی . ابن سلمان رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دی دوارو آیتونو کنبی رومبی آیت د جاہلیت امر ختمولو دپارہ او دویم آیت د اسلام د دامرد اصلاح دپارہ نازل شوئی وو .

قوله تعالى: الْآن يَأْتِينَ بَفَاجِئَةٍ مُّبِينَةٍ

دفاہشہ پہ تفسیر کنبی اقوال :- ① ابن مبارک رضی اللہ عنہ ہم دا فرمائی . مگر دی صورت کنبی چہ د دوی نہ بنکارہ بی حیاتی صادر شی . دی نہ مراد پہ قول د اکثر و مفسرینو صحابہ کرام و غیرہ زناکاری دہ . یعنی دی صورت کنبی جائز دی چہ دی نہ مہر واپس واخستی شی . او ہغہ دی پریشانیہ کرے شی چہ خلع بانڈی راضی شی (۱) لکہ خنگہ چہ د سورۃ بقرہ آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿لَا يَجِلُّ لَكُمْ﴾ الخ . یعنی تاسو دپارہ حلال نہ دی چہ تاسو د ہغی نہ خہ واخلی چہ کوم تاسو ہغی تہ ورکری دی . مگر دی حالت کنبی چہ دوارہ د اللہ ﷻ حدونہ قائم نشی ساتلی او د دی ویرہ وی الخ .

(۱) الطبری : ۸۸۷۴ -

(۲) الطبری : ۱۱۵/۸ -

۲) بعضو بزرگانو فرمانیلی دی چه ﴿بِقَاسِةٍ مُّتَّيْنَةٍ﴾ نہ مراد د خاوند خلاف کیدل ، د هغه نافرمانی کوی ، خوله غلطه خوزول ، خراب اخلاق ، د زوجیت حقوق بنه طریقہ سره نه ادا کول وغیره دی . (۱)

۳) امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمانی چه د دے آیت الفاظ عام دی ، دے کنبی زنا او دا دواړه په دے کنبی شامل دی یعنی هغه ټولو صورتونو کنبی چه خاوند لره مباح وی چه هغه تنگ کری چه هغه خپل ټول حقونه یا لرحق پریردی او بیا هغه جدا کری . دامام صاحب رضی اللہ عنہ دا فرمان ډیر مناسب دے ، والله اعلم . دا روایت هم مخکنبی تیر شویدے چه تر دے پورې د دے آیت د نازلیدو سبب د جاهلیت رسم دے . چه په دے کنبی الله ﷻ منع فرمانیلی ده . د دے نه معلوم شو چه دا پوره بیان دامر جاهلیت د اسلام نه د ختمولو دپاره شوې دے .

د ایت شان نزول :- ابن زید فرمانی چه د مکې قریشو کنبی دا خبره وه چه کله به د یو سړی یو شریفی بنځی سره نکاح اوشوه او د دوی موافقت به نه وو سو دے سړی به هغی ته طلاق ورکولو ، لیکن دا شرط به په کنبی وو چه د هغه د اجازت نه بغیر به دے بل ځانې کنبی نکاح نشوه کولې . په دے خبره به ئې گواه مقرر کړو او اقرار نامه به ئې اولیکله . اوس که چرته نه به پیغام راغلو او هغه بنځه به راضی وه نو دے سړی به وئیل چه ته ما ته دومره رقم راکړه نو څه به تاته د نکاح کولو اجازت درکړم . که هغی به ادا کړو نو ورته به ئې اجازت ورکړو گنې دغه شان به هغه پاتې وه او بله نکاح به ئې نشوه کولې . د دے ممانعت په دے آیت کنبی نازل شو . دمجاهد رضی اللہ عنہ په قول دا حکم او د سورۃ بقره آیت دواړه یو دے .
قوله تعالیٰ : وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

بنځو سره د بنه سلوک حکم :- بیا فرمانی چه بنځو سره نیک سلوک کونی چه هغوی ستاسو دپاره بنانسته اوبنه حالت کنبی وی . تاسو هم خپل حالت بنه ساتی . لکه بل ځانې کنبی فرمانی چه ﴿وَلْيَسْنَأْ مِثْلَ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ یعنی لکه څنگه چه ستاسو حقوق په دوی باندې دی نو دغه شان د هغوی حقوق په تاسو باندې دی .

بهترین سړې څوک دے؟ :- رسول الله ﷺ فرمانی چه په تاسو کنبی بهترین سړې هغه دے چه خپلې کور والا سره بهتر سلوک کوی څه خپلو بیبیانو سره بنه سلوک کوم . (۱)

د نبی کریم ﷺ خپلو بیبیانو سره سلوک :- رسول الله ﷺ د خپلو بیبیانو سره ډیرې خوشحالی ، مهربانی ، نرمو اخلاقو او روڼر تندې سره ملاویدلو . هغوی سره به ئې د خندا خوشحالی خبرې کولې . د هغوی زړونه به ئې خپل لاس کنبی ساتل . هغوی ته به ئې بنه خوراک ځکاک ورکولو . په فراخه زړه به ئې دوی باندې خرچ کولو . داسې د خندا خبرې به ئې کولې چه دے سره به هغوی خندل . داسې هم شوی دی چه رسول الله ﷺ عائشه رضی اللہ عنہا سره منډه هم وهلې ده . چه په هغه منډه کنبی عائشه رضی اللہ عنہا مخکنبی لاره څه موده پس بیا ئې منډه او وهله نو دے ځل عائشه رضی اللہ عنہا روستو پاتې شوه . نو رسول الله ﷺ او فرمانیل چه بدل خلاص شو . (۲)

د دے نه د رسول الله ﷺ مطلب دا وو چه دے سره عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا خوشحاله شی . چه کومی بی بی سره به رسول الله ﷺ شپه تیروله نو ټولې بیبیانې به هلته جمع شوې . یو ساعت نیم به کنبیناستې او خبرې اترې به ئې کولې . کله کله به داسې هم کیدل چه رسول الله ﷺ به هغوی سره یو ځانې خوراک او کړو او بیا به ټولې خپلو خپلو کورونو ته تللي او رسول الله ﷺ به هم هلته آرام کولو چه کوم ځانې به د شپې تیروولو نمبر وو . خپلې بی بی صاحبې رضی اللہ عنہا سره به یو ځادر کنبی ځملاستو او قمیص مبارک به ئې

[الطبری : ۱۱۷/۸] -

(۱) ترمذی کتاب المناقب باب فضل ازواج النبی : ۳۸۹۵ وهو صحیح -

(۲) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی السبق علی الرجل : ۲۵۷۸ ، وسنده صحیح ابن ماجه : ۱۹۷۹ ، مختصراً -

اوويستلو ، صرف تہيئند بہ نبي وو . د ماستخن مونخ نہ پس بہ کور تہ تلو اوساعت دوه بہ نبي خبري اتري کولې چه دې سرہ بہ د کور والو زره خوشحالہ شو . غرض دا چه ډير محبت او مينې سرہ بہ رسول الله ﷺ وخت تيرولو . نو مسلمانانو تہ پکار دی چه خپلو بيبيانو سرہ بنہ پہ مينہ او محبت سرہ اوسيري . الله ﷻ فرمائي چه ستاسو بنہ واليٰ خما د نبي پہ نقش قدم تلل دی . د دې تفصيلي احکامو خايي تفسیر نہ دې بلکه پہ دې مضمون کتابونہ شته دې . والحمد لله .

قوله تعالى: فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا

بنخو سرہ د بنہ سلوک تاکيد: بيا فرمائي کہ ستاسو زره نہ غواړي نو بيا هم تاسو خپلو بيبيانو سرہ بنہ سلوک کوئي اوداممکن دی چه الله ﷻ تاسو تہ ډيره بنیگره درکړي . ممکن دی چه نيك اولاد درته درکړي . اودې سرہ الله ﷻ ستاسو نصيب بنہ کړي .

دبنخي باره کنبې مومن تہ نصيحت: صحیح حدیث کنبې دی چه مومن سرې دې مومنه بنخه نہ جدا کوي . کہ د دې يو خبره نیمه نبي خوبنه نہ وی نو يو نیم عادت بہ نبي بنہ هم وی . (۱)

قوله تعالى: وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ أَحَدَهُنَّ قِنطَارًا

د طلاق ورکولو اراده: بيا فرمائي پہ تاسو کنبې کہ خوک خپلې بي بي تہ طلاق ورکول غواړي او د دې په خانې بلې بي بي سرہ نکاح کول غواړي نو هغې تہ د هغه مهر نہ ورکړئ کوم چه تاسو مقرر کړې وی او د هغې نہ دا واپس مه اخلئ اگر چه تاسو هغوي تہ خزاني ورکړې وی . د سورة آل عمران تفسیر کنبې د قنطار پوره بيان تير شوې دې ، خکه دلته دوباره د بيانولو ضرورت نشته دې .

زيات مهر مقرر کول جائز دی: د دې نہ ثابت شو چه مهر کنبې زيات مال ورکول هم جائز دی . امير المومنين عمر فاروق ؓ نہ مخکنبې د زياتو زياتو مهرونو ورکولو نہ منع کړې وه . بيا نې د خپل قول نہ رجوع اوکړه لکه چه مسند احمد کنبې دی چه حضرت عمر فاروق ؓ چه د بنخو مهر ترلو کنبې زياتې مه کوئي کہ په دنياوی اعتبار سرہ خه د بنیگرې خيزوې يا د الله ﷻ په نیز دا د تقوی خيزوې نو ستاسو ټولو نہ مخکنبې بہ د الله ﷻ رسول ﷺ دا عمل کړې وو . رسول الله ﷺ د خپلې يو بي بي يا يو لور مهر د دولسو اوقيو نہ زيات نہ دې مقرر کړې (تقريباً پاؤ باندي سل روپي) .

انسان چه کله مهر زيات مقرر کړي نو دا د هغه دپاره مصيبت جوړيږي . تر دې چه په مزه مزه د ده بنخه په ده بوج شي او د ده په زړه کنبې هغې سرہ دبنمنی پيدا شي . اودې وائي چه تا خما په اوگو باندي مشک زړوند کړي دی (۱) دا حدیث هم ډيرو کتابونو کنبې مروی دې .

دعمر ؓ په مهر کنبې دغلو نہ منع کول: يو حدیث مبارک کنبې دی چه عمر فاروق ؓ منبر باندي تشریف فرما شو او وې فرمائيل چه انې خلقو تاسو ولې زيات زيات مهرونه ترل شروع کړل ؟ رسول الله ﷺ او د رسول الله ﷺ صحابه کرامو ؓ خو د څلورو سوؤ درهمو ترلې مقرر کړې وو (چه دا سل روپي جوړيږي) کہ دا زيات مهر د تقوی او کرامت سبب وې نو تاسو بہ دې کنبې زمونږ نہ وړاندي شوي نہ وئ خبردار چه د نن نہ پس خما آوريدو کنبې رانشی چه چا د څلور سوؤ درهمو نہ زيات مهر مقرر کړې دې . دې فرمائيلو نہ پس دوی د منبر نہ لاندي راكوز شو نو يو قريشيه بنخه ورته مخامخ شوه او ورته نبي اوفرمائيل چه انې امير المومنين ! آیا تاسو خلق منع کړل چه د څلورو سوؤ نہ زيات مهر مه مقرر وئ ؟ دوی ورته اوفرمائيل چه آؤ . هغه بنخي اوفرمائيل چه آیا تا د الله ﷻ نازل شوې قرآن پاک نہ دې آوريدلې ؟ وې فرمائيل چه خه ؟ هغې اوفرمائيل چه الله ﷻ فرمائي چه ﴿وَأْتَيْتُمُوهُنَّ قِنطَارًا﴾ الخ ، تاسو هغوي تہ خزانه ورکړې وی . الخ . عمر فاروق ؓ اوفرمائيل چه ما معاف کړئ ، د عمر نہ خو هر سرې زيات پوهه دې . بيا دوی واپس شو . او هم په هغه وخت په منبر کنبينا ستل او خلقو تہ نې اوفرمائيل چه انې

(۱) صحیح مسلم کتاب الرضاع باب الوصية بالنساء: حدیث: (۱۴۷۱) -

(حمد: ۴۰/۱، ابوداؤد کتاب النکاح باب الصدق: ۲۱۰۶، وهو حسن ترمذی: ۱۱۱۴، نسائی: ۱۳۳۵۱، ابن ماجه: ۱۸۸۷) -

خلقوا اما تاسو د خټورو سوو دره مو نه زیات مهر مقرر لو نه منع کړی وی . خو اوس وایم چه څوک د خپل مال نه څومره مهر ورکول غواړی ورکوی دې . خپلې خونې سره چه څومره مهر ورکول غواړی نو ورکوی دې . څه به هغه نه منع کوم . (۱) یو روایت کښې ددې بنځې دا آیت لوستل مروی دی چه «وَأَتَيْنَهُمْ إِحْذَرُونَ قَبْضًا مِنْ ذَهَبٍ» عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ قرأت کښې هم داشان دی . او د عمر فاروق دا فرمانیل هم مروی دی چه یوه ښځه عمر باندې غالب شوه . (۲)

او روایت کښې دی چه دوی او فرمائیل اگر چه ذی القصد د یزید بن حصین لور وی بیا هم د دې مهر زیات مه مقرر کوئی او که تاسو او کړل نو زیات رقم به بیت المال دپاره اخلم . دې سره یو لورې اوږدې پوزې والا بنځې او وئیل چه انې عمر فاروق ! تاسو دا حکم نشئ کولی الخ . قوله تعالی: «وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَقْضَىٰ بِعَضْكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ

مهر نشئ واپس کیدلی :- بیا فرمائی چه تاسو چه کوم مهر خپلو ښځو ته ورکړې دې هغه تاسو څنگه واپس کوئی ؟ حالانکه تاسو هغوی نه ډیره فائده او چته کړې ده ، تاسو هغوی نه خپل حاجتونه پوره کړی دی او هغوی تاسو سره او تاسو هغوی سره یو ځانې شوئی . یعنی تاسو د بنځې خاوند تعلقات هم قائم کړل .

د شیخینو روایت :- صحیح بخاری او مسلم کښې دا حدیث نقل دې په هغې کښې د یو سړی په خپله ښځه باندې د زنا تهمت لگول او بیا د رسول الله ﷺ مخکښې بیانول او بیا د دې دواړو قسمونه خوړل او دې نه پس د رسول الله ﷺ دا فرمائیل چه الله ﷻ ته ښه معلوم دی چه تاسو دواړو کښې دروغژن څوک دې ؟ آیا تاسو کښې اوس هم څوک تویه کوی ؟ درې ځل نې دا او فرمائیل نو دې سړی اوئیل چه ما کوم مال دې ته ورکړې دې مهر کښې د هغې باره کښې تاسو څه فرمائی ؟ نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د هغې بدله کښې خو ستا دپاره حلاله شوې وه . او اوس چه تادې باندې تهمت اولگولو نو خیره نوره هم لرې شوه . (۳)

د پیغلې جینې د زنا د ارتکاب واقعه :- دغه شان یو بل حدیث مبارک کښې دی چه نصر یو پیغلې سره نکاح اوکړه او هر کله چه هغې سره یو ځانې شو نو وې کتل چه د هغې د زنا نه حاصل شوې وو ، د دې ذکر نې رسول الله ﷺ ته او فرمائیل . نو رسول الله ﷺ هغه جدا کړو او مهر نې ورته ورکړو او دې بنځې ته نې د کورو ورکولو حکم او فرمائیلو . او وې فرمائیل چه کوم بچې پیدا شی هغه به ستا غلام وی . او مهر خو سبب وو . ددې د حلت (ابوداود) . (۴) غرض دا چه دې آیت کښې هم دا مطلب دې چه دواړو بنځې خاوند کښې خلوت شوې وو ، بیا مهر واپس کول څه معنی لری . قوله تعالی: «وَأَعِذْنَ مِنْكُمْ مِمَّا قَاغَلَيْتُمْ»

بیا فرمائی چه عقد نکاح چه دا یو مضبوطه وعده ده او تاسو دې کښې ترلې شوی یئ . تاسو د الله ﷻ دا فرمان واوریدو که تاسو یو ځانې اوسیرئ نو په ښه طریقه او که جدا کیرئ نو هم په ښه طریقه . په نکاح کښې د شهادتینو اقرار :- یو حدیث مبارک کښې دی چه تاسو دا بنځې د الله ﷻ امانت سره اخلئ او تاسو دوی خپل ځان دپاره د الله ﷻ کلمې سره حلالوئ . یعنی د خطبه نکاح تشهد سره . رسول الله ﷺ ته د معراج په شپه چه کوم بهترین انعامات ورکړې شو په هغې کښې یو داهم وو چه رسول الله ﷺ ته فرمائیلې شوی وو چه ستا د امت یو خطبه هم قبوله نه ده ترڅو چه هغوی د دې امر گواهی ورنکړې نه بنده نې او څما رسول نې . (ابن ابی حاتم)

(۱) ابو یعلیٰ -

(۲) مصنف عبدالرزاق : ۱۰۴۲۰ ، -

(۳) صحیح بخاری کتاب الطلاق : باب صدق الملاعه : ۵۳۱۱ ، صحیح مسلم : ۱۴۹۳ -

(۴) ابوداود کتاب النکاح ، باب الرجل یتزوج المرأة فیجدها حبلی : ۲۱۳۱ ، -

صحیح مسلم شریف کنبی دی جابر رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چه رسول اللہ ﷺ خطبہ حجۃ الوداع کنبی فرمائیلی وو چه تاسو خپلی بنخی د الله تعالیٰ په امانت کنبی اخیستی دی او هغوی مو د الله ﷻ کلمی سره خان دپاره حلالی کړی دی (۱).
 قوله تعالیٰ: وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ

د میرنی مور سره د نکاح حرمت: بیا الله ﷻ د ناسکه مور د حرمت بیان کوی. او د هغې تعظیم او توقیر بیان فرمائی. تردی که یو پلار یو بنخی سره نکاح اوکړه او هغه بنخه نی لا کور ته هم نه وه راوستی چه هغې ته نی طلاق ورکړو یا د ده پلار مړ شو وغیره نو بیا هم هغه بنخه د دې خونې دپاره حرامه ده. په دې باندې اجماع ده. د ابوقیس رضی اللہ عنہ واقعه: ابوقیس رضی اللہ عنہ یو ډیر لوڼې اونیک صحابی وو، د ده د وفات نه پس د ده خونې د ده بنخه اوغوبستله او هغه د ده ناسکه مور وه. په دې باندې د ده ناسکه مور اووئیل چه بیشکه ته په خپل قوم کنبی نیک نی خو خه تا خپل خونې گنرم. خو خه بیا هم رسول الله ﷺ ته ورخم. دلته راغله او رسول الله ﷺ ته نی ټوله قصه بیان کړه. رسول الله ﷺ او فرمائیل چه خپل کور ته واپس شه. (۱) بیا دا آیت نازل شو چه کومې بنخی سره یو پلار نکاح کړی وی نو هغې سره د خونې نکاح کول حرام دی. داسې واقعات هغه وخت کنبی نور هم موجود وو نو هغوی د خپلو ارادو نه منع کړی شو. یو خو دا د ابوالقیس واقعه وه. دده د بنخی نوم ام عبیدالله ضمیره وو.

د خلف واقعه: دویمه واقعه د خلف وه، د هغه په کور کنبی د ابوطلحه لور وه. د هغه د انتقال نه پس د هغې خونې صفوان هغه خپله نکاح کنبی راوسته. امام سهیلی فرمائیلی دی چه په جاهلیت کنبی د دې نکاح کول معمول وو او دا به باقاعده نکاح گنرلې شوه. او بالکل حلاله گنرلې شوه. د دې وجې دلته هم د دې ذکر اوشو چه کوم مخکنی تیر شو نو هغه تیر شو، لکه دوه خویندو سره د نکاح کولو حرمت هم دلته بیان کړې شو. کنانه بن خزیمه هم دشان کړی وو چه د خپل پلار بنخی سره نی نکاح کړی وه. اونضر د دې نه پیدا شوې وو. او د رسول الله ﷺ فرمان موجود دې چه خمانه پورته نسل هم باقاعده نکاح کنبی وو او د زنا نه وو. نو معلومه شوه چه دا خبره په هغوی کنبی برابره جاری او جائز وه. اودا به نی نکاح شمیرله.

ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چه کومې کومې رشتې الله ﷻ حرامی کړی دی هغه ټولې جاهلیت والا هم حرامی گنرلې سوا د خپلی ناسکه میرنی مور او دوه خویندې په نکاح کنبی جمع کولو نه. نوالله ﷻ خپل کلام مبارک کنبی هم دا رشتې حرام او گرخولې. عطاء او قتاده رضی اللہ عنہما هم دا فرمائی. یاد ساتی چه سهیلی چه د کنانه کومه واقعه نقل کړی ده هغه د غور طلب ده او قابل نظر ده. بالکل صحیح نه ده. والله اعلم
 قوله تعالیٰ: إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا

د میرنی مور سره د نکاح قباحه: بهر صورت دا رشته د دې امت په افرادو باندې حرامه ده او ډیره قبیح ده. خکه فرمائی چه دا ډیر فحش او خراب کار او د بغض سبب او خرابه لار ده. بل خانی کنبی فرمان دې چه ﴿وَلَا تَقْرُبُوا الْفَوَاحِشَ﴾ الخ یعنی هېخ یو خرابی او بی حیایینی او فحش کار ته نزدی مه ورخی که بشکاره وی او که پټ وی او فرمان دې چه ﴿وَلَا تَقْرُبُوا الزُّنَى﴾ الخ، زنا ته نزدی مه ورخی یقینی طور دا فحش کار دې او خرابه لار ده. تردی چه د دې نه نی هم زیات او فرمائیل چه دا کار دې سره سره د بغض دې. یعنی فی نفسه هم دا لوڼې امر دې. دې کنبی پلار او خونې کنبی عداوت پیدا کیری. او دبنمنی هم ظاهریری. دا ظاهره ده او عام طور موندی شی چه کوم یو سرې یوې بنخی سره نکاح اوکړی او د دې رومی خاوند سره بغض ساتی. هم دا وجه ده چه د رسول الله ﷺ بیبیانې امهات المؤمنین او گرزولې شوې او امت باندې د مور په شان حرامی شوې. خکه چه هغه د نبی ﷺ بیبیانې دی. او محمد ﷺ د

(۱) صحیح مسلم: کتاب الحج باب حجۃ التی ﷺ: ۱۲۱۸، ابوداود: ۱۹۰۵، ابن ماجه: ۳۰۷۴-

(۲) بیهقی: ۱۶۱/۷-

پلار پہ شان دی . بلکہ پہ اجماع سرہ ثابت دی چہ د رسول اللہ ﷺ حق د نیکونو او پلرونو د حقونونو نہ ہم زیات دی بلکہ د رسول اللہ ﷺ محبت د خپل خان د محبت نہ ہم مقدم دی . (صلوات اللہ وسلامہ علیہ) (دا ہم ونیلې شوی دی چہ دا کار د اللہ ﷻ د بغض سبب دی او خرابہ لار دہ ، اوس چہ خوځ داسې کار او کړی نو هغه دین نہ مرتد دی . هغه دی قتل کړې شی . او د هغه مال دی بیت المال کښې داخل کړې شی .

د میرنې مور سرہ د نکاح کونکې سزا :- سنن او مسند احمد کښې مروی دی چہ یو صحابی رسول اللہ ﷺ یو کس طرفته اولیرلو او هغه کس د خپل پلار بنځې سرہ واده کړې وو چہ هغه قتل کړی او د هغه مال راوړی . (۱) براء بن عازب ؓ ، فرمانی چہ ځما تره عمیر ؓ د رسول اللہ ﷺ پیړغ سرہ مالرہ راغلو ، ما ترې تپوس او کړو چہ ای تره ! رسول اللہ ﷺ تاچرته لیږی ؟ وې فرمائیل چہ هغه سپری طرفته چہ هغه د خپل پلار بنځې سرہ نکاح کړې دہ ، ماته حکم دی چہ څه هغه قتل کړم . (مسند احمد) . (۲)

د پلار مباشرې بنځې سرہ د نکاح کولو حرمت :- مسئله پہ دی باندې د علماء کرامہ اجماع دہ چي کومې بنځې سرہ پلار مباشرت او کړو اگر چہ ورسره نکاح او کړی یا ئې ملکیت کښې راوولی یا ئې شہ سرہ وی ، هغه بنځہ پہ ځونې حرامہ دہ .

د پلار پہ صرف مباشرت یا کتلو سرہ حرمت کښې اختلاف :- کہ جماع نہ وی شوې صرف مباشرت ئې اوشویا ئې هغه اندامونہ او کتل چہ د هغې کتل د یو اجنبی سپری دپارہ کتل حلال نہ وو . نو دې کښې اختلاف دی . امام احمد ؒ دې صورت کښې ہم بنځہ دې ځونې دپارہ حرامہ گنړی .

د امام احمد ؒ د مذهب تائید :- حافظ ابن عساکر ؒ وائی چہ دې واقعې نہ ہم د دې مذهب تقویت ملاویرې چہ خدیج حمصی ؒ چہ د امیر معاویہ مولی وو ، امیر معاویہ ؓ دپارہ یوہ وینځہ واخستہ چہ غنم رنگې او بنکلې وه او بغیر د کپرو نہ ئې هغه ته اولیرلہ . د هغه لاس کښې یو چاره وه ، هغې سرہ ئې اشاره او کړه او وې ونیل چہ بنه نفع دہ خو د دې دپارہ اسباب وې . بیا ئې او فرمائیل چہ دا یزید بن معاویہ ته اولیرہ ، بیا ئې اوونیل چہ نہ اودریرہ ، ربیعہ بن عمر حرسی ماته راولہ . دا ډیر لوڼې فقیہ وو . هر کله چہ هغه راغلونو معاویہ ؓ د هغه نہ د دې مسئلې تپوس او کړو چہ ما د هغه بنځې اندامونہ لیدلی دی ، د هغې کپړې پہ بدن نہ وې . اوس څه هغه خپل ځونې یزید ته پہ نکاح کولې شم ؟ نو آیا هغه لره دا حلالہ دہ کہ نہ ؟ ربیعہ ؓ او فرمائیل چہ امیر المؤمنین داسې مته کونی دا اوس د هغه قابلہ پاتې نشوہ . وې فرمائیل چہ ته صحیح وائی . بنه دہ لار شه او عبد اللہ ابن مسعدہ فزاری راولہ . هغه چہ راغلو ، هغه غنم رنگې وو ، هغه ته امیر معاویہ ؓ او فرمائیل چہ څه داوینځہ تاته درکوم چہ ستا اولاد سپین وی . دا عبد اللہ بن مسعدہ ؓ هغه صحابی دی چہ کوم رسول اللہ ﷺ فاطمہ ؓ ته ورکړې وو . فاطمہ ؓ د هغه خصمانہ او کړه او بیانی د اللہ ﷻ پہ نوم آزاد کړو . بیا دې معاویہ ؓ ته راغلو .

مسلك حنفی :- د احنافو پہ نیز کہ فرج ته پہ شهوت سرہ او گوری نو پہ دې باندې حرمت راخی یعنی کہ پلار یا ځوې د یوې بنځې فرج ته پہ شهوت باندې او گوری نو پہ دوی کښې د ناظر د پلار یا ځونې دغه منظور الیها یعنی چاته چي ئې نظر کړی وی نکاح جائز نہ دہ او کہ د فرج نہ علاوه بل داسې ځانې ته ئې کتلې وی هغه عورت وی نو پہ دې سرہ حرمت نہ واقع کیږی (احکام القرآن للعلامة ظفر احمد العثماني ۲۰۴۱۲) .

(۱) احمد : ۳۹۷/۴ ، کتاب الحدود باب فی الرجل یزنی بمرءة : ۴۴۵۷ ، وسندہ صحیح ترمذی : ۱۳۶۲ . نسائی : ۳۳۳۳ ، ابن

ماجة : ۲۶۰۷ -

(۲) احمد : ۲۹۲/۴ -

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ

احرامی کرپی شوی دی | په تاسو باندې | میندې ستاسو |

| او دیر خراب دستور دې | په تاسو حرامی دی ستاسو میندې

وَبَنَاتُكُمْ وَأَخْوَالُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ

اولونړه ستاسو | او خویندې ستاسو | او د پلار خویندې ستاسو | او د مور خویندې ستاسو | اولونړه درورا

لونړه ستاسو | خویندې ستاسو | ..... | او خویندې د پلرونو | او خویندې د میندو ستاسو | او وریرې

وَبَنَاتُ الْأَخِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخْوَالُكُمْ

| اولونړه د خویندو (خورزې) | او میندې ستاسو | هغه | چه تې ئې در کرپی وی تاسوته | او خویندې ستاسو |

او خورزې | ..... | او هغه میندې چې تاسوته ئې تې در کرپی وی | ..... | او د تې خویندې

مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَابِكُمُ اللَّاتِي

د تې رودولو شریکې | او میندې د بنځو ستاسو (خوانبې) | او پرکتیانې ستاسو | هغه |

..... | او خوانبیانې ستاسو | ..... | او پرکتی ستاسو هغه چې

فِي حُجُورِكُمْ مِّنْ نِّسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ

چه په غیرو ستاسو کنبې لوئې شوی وی | د بنځو ستاسونه | هغه بنځې | چه کور والې کرپی وی تاسو د هغوی سره

ستاسو په تربیت کنبې وی | د هغه بنځونه چې تاسو ورسره نزدیکت کرپی وی (جماع مو ورسره کرپی وی)

فَإِنْ لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلٌ

| او که چرې نه یی تاسو | چه کور والې مو کرپی وی | هغوی سره | نونشته گناه | په تاسو باندې | او بنځې |

نوکه نزدیکت مونه وی کرپی | نوییا د پرکتی په نکاح کولو کنبې هیڅ گناه نشته دې

أَبْنَاؤُكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا

د خامنو ستاسو | اینگوریانې | هغه (خامن) | چه پیدا وی د شاگانو ستاسونه | اودا چه | یو خانې والې او کرپی

اوستاسو د خپلو حقیقی خامنو بنځې | اودا چې یو خانې کرپی تاسو په یو وخت کنبې

بَيْنَ الْأَخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ

| په مینځ د دوو خویندو کنبې | ماسو | د هغې نه چه مخکې شوی دی | بیشکه چه الله | دې

دوه خویندې | څه چې ووهغه تیر شو بیشکه الله پاک

غَفُورًا رَّحِيمًا

| ببڼونکې | ارحم کوونکې

| ببڼونکې | رحم کوونکې دې

قوله تعالى: حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ هغه بنځې چه سر و باندې حرامی دی :- نسبی، رضاعی، اود سخرگنی رسته کنبې چه کومې بنځې سرې دپاره حرامی دی د هغې بیان په دې آیت مبارک کنبې کیږی. ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی اووه بنځې په وجه د

نسب حرامی دی. او اووه بنی د سخرگنی پہ وجہ بیا هغوی ﷺ د دې آیت مبارک تلاوت او فرمائیلو د خور لوړو پورې خو نسبی رشتې دی. (۱)

جمهور علماء کرامو د دې آیت نه استدلال کړې دې چه زنا نه کومه جینی پیدا شوې وی هغه هم په دې زانی باندې حرامه ده ځکه چه دا هم لور ده. او لوړه حرامی دی. هم دا مذهب د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ، او دامام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ دی. د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ نه د دې اباحت کنبې څه حکایتونه نقل کړې شوی دی. ځکه چه دا شرعی لحاظ سره لور نه ده. نو لکه څنگه چه د ورثه باره کنبې دادلور په حکم کنبې نه شاملیږي اودې ته میراث نه ملاویږي، دغه شان د دې آیت مبارک حرمت کنبې داخل نه ده. والله اعلم.

مسلك حنفی: لکه څنگه چه حافظ ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ فرمائیلی دی هم د احنافو مسلك دې چې د کومې بنی سره زنا اوشی د هغې لور په زانی باندې حرامه ده (تفسیر مظہری (۲۲۴۱۲)).

قوله تعالى: وَأَمَّا إِلَهُكُمْ الَّتِي أَرْضَعَكُمْ

د رضاعی مور حرمت: بیا فرمائی چه څنگه تاسو باندې سکه میاندي حرامی دی هم دغه شان رضاعی مور هم حرامه ده.

رضاعت هم د حرمت سبب دي: صحیح بخاری او مسلم کنبې دی چه په رضاعت سره هغه بنی حرامیږي کومې چې په نسب سره حرامیږي. صحیح مسلم کنبې دی چه هغه بنی رضاعت سره هم حرامی دی چه کومې نسب سره حرامی دی. (۲)

په حرمت رضاعت کنبې د بعضو صورتونو استثناء: بعضې فقہانې کرامو په دې کنبې څلور صورتونه او بعضو شپږ صورتونه مخصوص کړی دی چه دا احکام د فروع کتابونو کنبې دی، لیکن تحقیقی خبره دا ده چه په دې کنبې څه خصوصیت نشته دې ځکه چه هم د دې پشان بعضو صورتونه نسب کنبې هم موندې شی. او دې صورتونو کنبې بعضې صرف د سخرگنی رشتو په وجه حرام دی. نو حدیث باندې هیڅ اعتراض نه شی کیدی. والحمد لله.

څومره مقدار سره رضاعت ثابتیږي او د دې د مودې بیان: د آئمہ کرامو په دې کنبې اختلاف دې چه څومره ځل پی څکلوسره حرمت ثابتیږي ① بعضې خو وائی چه تعداد معین نه دی، په مطلق پیو څکلوسره حرمت ثابتیږي. امام مالک رحمۃ اللہ علیہ هم دا فرمائی. د ابن عمر رضی اللہ عنہما، سعید بن مسیب رحمۃ اللہ علیہ، عروه بن زبیر رحمۃ اللہ علیہ زهری رحمۃ اللہ علیہ هم دا قول دي. دلیل دا دي چه دلته رضاعت عام دي.

② بعضې وائی چه درې ځله پی او څکی نو حرمت ثابت شو. لکه څنگه چه صحیح مسلم کنبې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چې پ یو ځل یا دوه څکلو سره حرمت نه ثابتیږي (۲) د احادیث مختلفو الفاظو سره مروی دي. امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ، اسحاق بن راهویه رحمۃ اللہ علیہ، ابو عبیده رحمۃ اللہ علیہ او ابو ثور رحمۃ اللہ علیہ هم دا فرمائی. علی رضی اللہ عنہ، ام فضل رضی اللہ عنہا، ابن زبیر رضی اللہ عنہ، سلیمان ابن یسار رضی اللہ عنہ، سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ نه هم دا مروی دی.

③ بعضې وائی چه پنځه ځل پی څکلوسره حرمت ثابتیږي د دې نه کم نه. د دوی دلیل صحیح مسلم کنبې دا روایت دي چه عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه مخکبني قرآن پاک کنبې لس ځل د پیو څکلو د حرمت حکم نازل شوې وو، بیا منسوخ شو او د پنځو ځلو پیو څکلو حکم باقی پاتې شو. د رسول الله ﷺ

(۱) الطبری: ۱۴۲/۸-

(۲) صحیح بخاری کتاب الشهادات باب الشهادات علی الانساب: ۲۶۴۶، صحیح مسلم: ۱۴۴۴-

(۳) صحیح مسلم کتاب الرضاة باب فی المصة والمصتان: ۱۴۵۰، من طریق آخر عن عائشة رضی الله عنها ابوداود: ۲۰۶۳، ترمذی: ۱۱۵۰-

وفات پوری ہفہ پہ قران پاک کنبی لوستلی کیدو (دویم ذلیل دسهلہ بنت سہیل روایت کنبی دی چہ ہفہ تہ رسول اللہ ﷺ حکم کری وو ( ) چہ سالم ﷺ چہ د ابو خذیفہ ﷺ مولی وو پنخہ خل پی اوخکول عانشہ ﷺ تہ چہ بہ کومہ بنخہ راغلہ نو ہم د دی حدیث مطابق بہ نی ورتہ ہم دا حکم کولو۔ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ او ددوی تول ملگری ہم دا فرمانی چہ پنخہ خل پی خکول معتبر دی۔

مسلمک حنفی: احناف رحمۃ اللہ علیہم فرمانی چہ پہ مطلق پی ورکولو یا رودلوسرہ حرمت رضاعت ثابتیری کہ کم وی او کہ زیات وی۔ خوبہ دی شرط چہ د رضاعت پہ مودہ کنبی وی۔ حسن بصری، سعید بن المسیب، وکیع، عبد اللہ بن مبارک او زیات جمهور فقہاء رحمۃ اللہ علیہم ددی قائلین دی۔ (تسهیل الہدایہ شرح ہدایہ (۱۹۹۱۳)۔

پہ کومہ مودہ کنبی پی ورکولو باندی احکام مرتب کیری؟۔ دا ہم یاد ساتل پکار دی چہ د جمهورو مذهب دا دی چہ رضاعت بہ د پیسو خکلو نہ مخکنبی یعنی دوه کالو کنبی دننہ دننہ عمر کنبی وی، د دی مفصل بیان آیت ﴿حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ﴾ تفسیر کنبی تیر شوہ دی۔

مسلمک حنفی:۔ د احنافو ہم دا مسلمک دی چہ ہفہ رضاعت معتبر دی او پہ ہفہ باندی د رضاعت احکام جاری کیری کوم چہ د رضاعت پہ مودہ کنبی دننہ دننہ اوشی او کہ د رضاعت د مودی نہ پس ماشوم تہ پی ورکری شی نو پہ ہفہ باندی حرمت رضاعت نہ ثابتیری (تسهیل الہدایہ (۲۰۳۱۳)۔

د رضاعت اثر د ناسکہ مور خاوند تہ رسی کہ نہ؟۔ بیا پہ دی کنبی اختلاف دی چہ د دی رضاعت اثر بہ د ناسکہ مور خاوند تہ ہم رسی کہ نہ؟ نو جمهور او آئمہ اربعہ فرمانی چہ رسی بہ۔ او د بعضو سلقو قول دی چہ صرف پی خکونکی تہ بہ رسی او رضاعتی پلار تہ نہ رسی۔ ددی د تفصیل خانی د احکامو لوٹی لوٹی کتابونہ دی، تفسیر نہ دی۔

قوله تعالیٰ: وَأَمَّهُتُ نَسَائِكُمْ

د خوابیانو حرمت:۔ بیا فرمانی چہ خوابنی حرامہ دہ۔ چہ کومی جینی سرہ نکاح اوشی نو د نکاح پہ وجہ د دی مور سرہ د دی ہلک نکاح حرامہ شوہ کہ صحبت اوشی او کہ اونہ شی۔ خو چہ کومی بنخہ سرہ نکاح کوی او د دی بنخہ د رومی خاوند نہ لور وی نو کہ دی بنخہ سرہ صحبت او کری۔ نو دا جینی پہ دہ حرامہ شوہ او کہ مجامعت نہ مخکنبی نی دی بنخہ تہ طلاق ورکرو نو دی جینی سرہ بیا نکاح کول حرام نہ دی۔ خکہ چہ دی آیت مبارک کنبی دا قید دی۔ چہ تاسو ورسرہ جماع کری وی

د خوابنی حرمت د ہفہ دلور سرہ د جماع کولو پوری مقید دہ:۔ بعضی خلقو ضمیر خوابنی او ددی پرورش کنبی چہ کومی جینگی دی دوارو طرفتہ راجع کری دی، ہفہ وانی چہ خوابنی ہم پہ ہفہ وخت کنبی حرامہ دہ چہ کلہ د دی د لور سرہ د دی خوم جماع کری وی گنی نہ دہ حرامہ۔ صرف پہ عقد سرہ نہ خو بنخہ حرامیری او نہ پری دا بنحہ حرامہ شوہ اونہ ددی بنخہ لور۔

د علی رضی اللہ عنہ پہ قول سرہ تائید:۔ علی رضی اللہ عنہ فرمانی چہ کوم سہری یوی جینی سرہ وادہ او کرو، بیا د دخول نہ مخکنبی نی ورتہ طلاق ورکرو نو ہفہ د دی مور سرہ نکاح کولی شی۔ خو د رییبہ جینی سرہ د دی مور تہ دا شان طلاق ورکولو نہ پس نکاح کولی شی۔

د زید بن ثابت رضی اللہ عنہ پہ قول سرہ تائید:۔ زید بن ثابت رضی اللہ عنہ نہ ہم دا قول منقول دی۔ یو بل روایت کنبی دی چہ د دوی نہ مروی دی چہ دوی بہ فرمانیل چہ کلہ ہفہ بنخہ غیر مدخولہ مرہ شی او دا خاوند د ہفہ میراث واخلی بیا د دی مور راوستل مکروہ دی، خو کہ دخول نہ مخکنبی ورتہ طلاق ورکری نو کہ غواری د ہفہ د مور سرہ نکاح کولی شی۔

(۱) صحیح مسلم کتاب الرضاع باب تحريم بخمس رضعات : ۱۴۵۲، ابوداؤد : ۲۰۶۲، ترمذی : ۱۱۵۰، نسائی : ۳۲۰۹۔

(۲) صحیح مسلم کتاب الرضاع باب رضاعة الكبير : ۱۴۵۳، نسائی : ۳۳۲۱، ابن ماجہ : ۱۹۴۳۔

د ابن عباس رضی اللہ عنہ پہ قول سرہ تائید: بکر ابن کنانہ رضی اللہ عنہ فرمائی کہ خما نکاح خما پلار د طائف یوی بنخہ سرہ او کرہ او لا کورته مہ راوستی نہ وہ چہ د هغہ پلار مہ شو او د هغہ مور یعنی خما خوانبہ کونہ شوه او هغه ډیره مالداره وه نو خما پلار ماته مشوره را کرہ چہ خہ هغه جینی پریردم او دې بنخہ سرہ نکاح او کریم. ما د ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ د دې مسئلہ تپوس او کرو نو هغری او فرمائیل چہ ستا دپاره جائز ده. بیا ما ابن عمر رضی اللہ عنہ نہ تپوس او کرو نو هغوی او وئیل چہ جائز نہ ده. ما دا خپل پلار ته اوئیل نو هغوی معاویہ رضی اللہ عنہ ته اولیکل او د دې دواړو بزرگانو فتویٰ نې هم ورته اولیکلې. د دې جواب کبھی امیر معاویہ رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ خہ خونه حرام حلالولې شم او نه حلال حرامولی شم، تاسو پوهه شی اوستاسو کار. تاسودا حالت گورنی ټول حالت ستاسو مخکبھی دې. دې نه سوا بنخہ نورې هم ډیری دی. غرض دا چہ نه نې اجازت ورکړو او نه نې انکار او کرو. خما پلار خپل خیال د هغہ د مور طرفته وارولو او خما نکاح نې هغہ سره اونه کره.

د مختلفو عالمانو قول: عبداللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د بنخہ د لور اود لورد مور یو حکم دې کہ بنخہ سره نې دخول نه وی کرې نو دا دواړه حلالې دی. لیکن د دې اسنادو کبھی مبهم راوی دې. مجاهد رضی اللہ عنہ نه هم دا قول نقل دې. ابن جبیر رضی اللہ عنہ او ابن عباس رضی اللہ عنہ هم دې طرفته دی. امیر معاویہ رضی اللہ عنہ دې کبھی توقف کرې دې په شافعیانو کبھی ابوالحسن احمد بن محمد صابونی نه هم په قول د رافعی مروی دې. عبداللہ ابن مسعود نه هم د دې پشان مروی دی. لیکن بیا دوی د خپل قول نه رجوع کرې ده. طبرانی کبھی دی چہ د قبیلہ فزاره شاخ د قبیلہ بنو کمخ یو سړی یو بنخہ سره نکاح او کره، بیا نې ددې مور طرفته مخ شو نو د عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه نې د دې مسئلہ باره کبھی تپوس او کرو چہ آیا خہ د هغہ مور سره نکاح کولې شم کہ نه؟ دوی او فرمائیل چہ آو. نو ده هغه جینی ته طلاق ورکړو او د هغہ مور سره نې واده او کرو. او د هغہ نه نې هم اولاد اوشو. بیا ابن مسعود رضی اللہ عنہ مدینې منورې ته راغلو او د دې مسئلہ تحقیق نې او کرو نو معلومه شوه چہ دا حلال نه دی. نو واپس کوفې ته لاړو او هغه سړی ته نې اوئیل چہ دا بنخہ جدا کره دا تالره حرامه ده. هغه دا فرمان اومنلو او هغه نې جدا کره. جمهور علماء دې طرفته دی چہ جینی صرف عقد نکاح سره نه حرامیږی تر هغه وخت پورې چہ دې سره مباشرت اونشی خومور به صرف دجینی په عقد نکاح سره حرامه وی اگر چہ مباشرت نه وی شوې. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کله یو سړی خپلې بنخہ ته د دخول نه مخکبھی طلاق ورکړی یا هغه بنخه مړه شی نو دهغه مور د ده دپاره حلاله نه ده. چونکه دا خبره مبهم ده د دې وجی نې دا نه ده خوښه کرې شوې. ابن مسعود رضی اللہ عنہ، عمران بن حصین رضی اللہ عنہ، طاؤس رضی اللہ عنہ، مسروق رضی اللہ عنہ، عکرمه رضی اللہ عنہ، عطاء رضی اللہ عنہ، حسن رضی اللہ عنہ، مکحول رضی اللہ عنہ، ابن سیرین رضی اللہ عنہ، قتاده رضی اللہ عنہ، او زهری رضی اللہ عنہ نه همدا مروی دی. د څلورو وار امامانو، فقہانې کرامو او جمهور سلف او خلف کرامو همدا مذهب دې. والحمد لله.

د ابن جریج رضی اللہ عنہ فیصله: امام ابن جریج فرمائی چہ صحیح قول هم دهغه حضراتو دې چہ کوم دواړو صورتونو کبھی د حرمت قائل دی. ځکه چہ الله تعالی د دې حرمت سره د دخول شرط نه دې لگولی لکه څنگه چہ د دې جینی د مور دپاره نې دا شرط لگولی وو. بیا په دې باندې اجماع ده. چہ دا یو داسې دلیل دې چہ د دې خلاف کول په دې وخت کبھی جائز نه دی چہ کله په دې باندې اتفاق اوشو. په غریب حدیث سره تائید: او یو غریب حدیث مبارک کبھی دا هم مروی دی د کوم په مسند کبھی کلام دې چہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ کله یو سړی یو بنخہ سره واده او کرې نو د ده دپاره د هغہ مور سره نکاح کول حرام دی حلال نه دی که دې جینی سره نې صحبت شوې وی که نه وی شوې. خو چہ کومې بنخہ سره نکاح او کرې بیا د ملاویدونه مخکبھی هغہ ته طلاق ورکړی نو که غواړې د هغہ لور سره

نکاح کولې شی (۱) اگر چه د دې حدیث مبارک سند کمزورې دې. لیکن په دې مسئله باندې اجماع ده چه د دې په صحت باندې گواه ده. چه دې نه پس د بلې گواهی ضرورت نشته دې قوله تعالی: **وَرَبَّائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي مَحْجُورِكُمْ**

د پر کېو حرمت: بیا فرمائی چه تاسو دکومو جینکو پرورش کړې وی او هغه ستاسو په غیره کنبې وی هغه هم په تاسو حرامې دی. په دې شرط چه تاسو د دې ناسکه لونړو مور سره صحبت کړې وی. د جمهور فرمان دې چه د دوی په غیر کنبې لونړې شوی وی او که نه وی په دواړو صورتونو کنبې حرامې دی. عام طور داسې جینکې خپلې مور سره وی او خپل ناسکه پلارانو سره پرورش مومی د دې وجې دا وئیلې شوی دی چه دا څه قید نه دې، (یعنی که ستاسو په پرورش کنبې نه وی نو بیا ورسره نکاح کولې شی نه په دواړو صورتونو کنبې ورسره نکاح نشی کولې)

د قید د نه شرطیت یو مثال: لکه دې آیت کنبې دی چه **﴿وَلَا تُكْرَهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِعَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا﴾** یعنی که ستاسو وینځې پاکدامنې اوسپړې نو تاسو هغوی په بد کارنی باندې مه بې بسه کوئی. دلته هم دا قید که هغوی پاکې اوسې که په اعتبار د واقعی سره دې دا نه که هغوی خپله داسې وی (یعنی زنا کول غواړی) نو هغوی په بد کارنی باندې آماده کړئی. دغه شان په دې آیت کنبې کنبې هم د، «حجورکم»، قید احترازی نه دې بلکه که غیره کنبې نه وی نو بیا هم حرامې دی.

دام حبیبه خواش: صحیح بخاری او مسلم کنبې دی چه ام حبیبه **رضی اللہ عنہا** او فرمائیل یا رسول الله **ﷺ**! تاسو څما خور د ابوسفیان لور غزه سره نکاح او کړئی. رسول الله **ﷺ** او فرمائیل چه ته څه غواړې؟ مور بی بی او فرمائیل چه او څه خو رسول الله **ﷺ** لره یوازې نه شم پریښودې بیا څه دې نسیگره کنبې خپل خور ولی شامله نه کړم رسول الله **ﷺ** او فرمائیل چه اووره هغه په ما حرامه ده. ام المؤمنین او فرمائیل چه مونږ اوریدلی دی چه تاسو د ابوسلمه **رضی اللہ عنہ** لور سره نکاح کول غواړئی. رسول الله **ﷺ** او فرمائیل چه د هغه لور چه د ام سلمه **رضی اللہ عنہا** د خیتې نه ده؟ ام حبیبه او وئیل او. رسول الله **ﷺ** او فرمائیل چه اووره اول خو هغه زما دپاره حرامه ده ځکه چه هغه څما ربیبه ده، ما سره نې پرورش شوې دې، دویم دا که داسې نه وې نو بیا هم هغه په ما حرامه وه. ځکه چه هغه د هغې پلار ما سره شریک بی رودلی دی او هغه څما وریره شوه. ماته او ددې پلار ابوسلمه ته ثویبه پی راکړی دی، خبردار ماته خپلې لونړه او خپلې خویندې مه پیش کوئی. (۲)

د بخاری روایت: د بخاری شریف روایت کنبې دا الفاظ دی که څما نکاح ام سلمه سره نه وې شوې نو بیا هم هغه په ما حرامه وه. (۳) نو رسول الله **ﷺ** د حرمت سبب صرف نکاح او گرځوله هم دا مذهب د څلورو وارو امامانو، اووه وارو فقهاء کرامو، او د جمهور سلفو او خلفو دې مسلک حنفی: د احنافو په نیز چې د لور سره نکاح اوشی اگر چې وطی نه وی شوې نو د هغې مور په دې ناکح باندې حرامه ده (احکام القرآن للعلامة ظفر احمد العثماني (۲۱۱۲)).

د قید د شرطیت قول: داهم وئیلې شوی دی که هغوی دوی سره پرورش موندې وی نو حرامې دی گنی نه. د دې قول دلیل: مالک بن اوس بن حدثان **رضی اللہ عنہ** فرمائی چه څما بنځې نه اولاد پاتې شو او مړه شوه. څما هغې سره ډیر زیات محبت وو. د دې وجې ماته د هغې د مرگ ډیره زیاته صدمه وه. علی **رضی اللہ عنہ** سره څما اتفاقیه ملاقات اوشو نو کله چه څه هغوی غم کنبې اولیدم نو څما نه نې تپوس او کړو چه څه خبره ده؟ ما ورته پوره واقعه او وئیله نو علی **رضی اللہ عنہ** او فرمائیل چه ستانه مخکنبې دهغې د رومی خاوند نه اولاد

(۱) الطبری: (۸۹۵۷) -

(۲) صحیح بخاری کتاب النکاح باب (وامهاتکم التي ارضعنکم ...) (۵۱۰۱، صحیح مسلم: ۱۴۴۹) -

(۳) صحیح بخاری کتاب النکاح باب عرض الانسان ابنته: (۵۱۲۳) -

شہدے دی، ما اووئیل چہ او شہدے دی یو جینی. او ہغہ طائف کنبی اوسیری. وی فرمائیل چہ بیا ہغی سرہ نکاح او کرہ. ما ورتہ د قران پاک دا آیت مبارک اولوستو چہ بیا د دی خہ مطلب دی؟

علیؑ او فرمائیل چہ دا خو پہ ہغہ وخت کنبی دی چہ د ہغی تاسرہ پرورش شوی وی او ہغہ خوستا پہ قول طائف کنبی دہ تاسرہ نہ دہ (۱). اگر چہ د دی اسناد صحیح دی لیکن دا قول بالکل غریب دی. داود بن علی ظاہریؒ او د دوی ملگری ہم دی طرفتہ دی. امام رافعیؒ د امام مالکؒ ہم دا قول خود لپی دی (چہ د ہغوی ہم دا مذہب دی) ابن حزم ہم دا اختیار کری دی. خمونیؒ شیخ حافظ ابو عبد اللہ ذہبیؒ مونر تہ اووئیل چہ دا خبرہ ما د خپل شیخ امام تقی الدین ابن تیمیہؒ مخکنبی پیش کرہ نو ہغوی دا ډیرہ مشکل محسوس کرہ او توقف نہی او فرمائیل، واللہ اعلم. د حجور کم تفسیر: ﴿حُجُورُكُمْ﴾ نہ مراد کور دی. لکہ ابو عبیدہؓ نہ چہ مروی دی.

دوینخی اود ہغی د لور جمع کول: کومہ وینخہ چہ د دہ ملکیت کنبی وی او دی سرہ لور ہم وی، دی بارہ کنبی عمر فاروقؓ نہ سوال اوشو چہ یونہ پس بہ بلہ جائز وی کہ نہ؟ نو دوی او فرمائیل چہ خہ دانہ خوبنوم. د دی سند منقطع دی. ابن عباسؓ نہ ہم دغہ شان سوال اوشو نو دوی جواب کنبی او فرمائیل چہ یو آیت نہ دا حلالہ معلومیری. دویم آیت نہ حرامہ نو خہ خوبہ دا بالکل اونہ کرہ. د ابن عبدالبرؒ پہ قول سرہ د حرمت تائید: شیخ ابو عمر بن عبدالبرؒ فرمائی چہ پہ علماء کرامو کنبی دی مسئلہ کنبی ہیخ اختلاف نشہ دی چہ د چا دپارہ حلال نہ دی چہ یوی بنخہ سرہ د ہغی د ملکیت پہ وجہ وطی او کری. اویا د دی بنخہ لور سرہ ہم د ہغی د ملکیت پہ وجہ وطی او کری خکہ چہ اللہ ﷻ دا پہ نکاح کنبی ہم حرامہ گرزولی دہ. دا آیت او گورئی او د علماء کرام پہ نیز د دی احکام د نکاح تابع دی. مگر چہ کوم روایت عمر فاروقؓ او ابن عباسؓ نہ نقل کری شوی دی، دانہ کرامو فتوی او د ہغوی متبعینو کنبی ہبخوک پہ دی باندی نہ دی. قتادہؒ فرمائی چہ د ربیبہ لور او د ہغی دلور لور او دغہ شان خومرہ چہ لاتدی رشتہ خی تولی حرامی دی.

ابوالعالیہؒ نہ ہم د قتادہؒ روایت پہ شان مروی دی. ﴿دَخَلْتُمْ بِهِنَّ﴾ نہ مراد ابن عباسؓ فرمائی چہ دوی سرہ نکاح کول دی. عطاء فرمائی چہ ہغوی رخصت کری شی او جامی ترے لری کری شی او ورسرہ چیر چار او کری شی او ارادی سرہ سرے کنبینی. ابن جریجؒ نہ سوال اوشو چہ دا کار د بنخہ پہ کور کنبی شوی وی. فرمائی چہ ہلتہ او دلته ہم دا حکم دی. کہ داسی اوشو نو د دی بنخہ لور پہ دہ حرامہ شوه. (۱) امام ابن جریرؒ فرمائی چہ صرف خلوت او تنہائی کنبی کیدو سرہ د دی حرمت نہ ثابتیری. کہ مباشرت کولو او لاس لگولو او شہوت سرہ د ہغی اندام طرفتہ کتلونہ مخکنبی نہی طلاق ورکری وونو د تولو اجماع سرہ خبرہ ثابت شوه چہ جینی بہ پہ دہ حرامہ نہ وی تر ہغہ وخت پوری چہ جماع نہ وی شوی.

قوله تعالى: ﴿وَحَلَالٌ لِّبَنَاتِكُمُ الَّذِيْنَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ﴾

بیا فرمائی چہ ستاسو انگیندی ہم تاسو باندی حرامی دی چہ دا ستاسو د خامنو بیبیانی دی. یعنی ستاسو د پاللی شوی خامنو بیبیانی حرامی نہ دی، خو کہ دسکہ خونی بنخہ یعنی انگور سخر باندی حرامہ دہ. لکہ بل خانہ کنبی ارشاد دی چہ ﴿فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ حَرَجٌ فِىْ اَزْوَاجٍ اُذْيَبْنَ﴾ یعنی کلہ چہ زید د ہغی نہ خپل حاجت پورہ کرو نو مونر ہغہ ستا نکاح کنبی در کرہ چہ پہ مومنانو د ہغوی د پاللی شوو ہلکانو بنخو بارہ کنبی آسانتیا شی. عطاء فرمائی چہ مونر بہ

(۱) ابن ابی حاتم: وسندہ صحیح-

(۲) الطبری: ۱۴۸/۸-

اور بدل چہ کلمہ رسول اللہ ﷺ د زید بنحی سرہ نکاح اوکرہ نو دمکے مشرکانو گونہ گونہ شروع کپو . نو دی باندي دا آیت نازل شو چہ ﴿وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ﴾ او آیت ﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبًا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ﴾ نازل شو . ( ) یعنی بیشکہ د صلبی ہلکانو بیبیانی حرامی دی پاللی شوے ہلکان شرعی لحاظ ستاسو پہ اولاد کنہی نہ دی . رسول اللہ ﷺ تاسو کنہی د چا پلار نہ دی .

حسن بن محمد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا آیتونہ مبہم دی . لکہ خنگہ چہ ستاسو د ہلکانو بیبیانی ستاسو خوانہی . طازس رضی اللہ عنہ ، ابراہیم رضی اللہ عنہ ، زہری رضی اللہ عنہ ، اومکحول رضی اللہ عنہ نہ ہم دا شان مروی دی . خہ وایم چہ د مبہم نہ مراد عام دی یعنی مدخول بہا او غیر مدخول بہا دواہہ شامل دی ، صرف نکاح کولو سرہ حرمت ثابتیری . کہ صحبت شوے وی او کہ نہ وی شوے . پہ دی مسئلہ اتفاق دی .

یوسوال او دھنی جواب : کہ یو سرے سوال اوکرے چہ د رضاعی خوئی بنحی حرمت بہ خنگہ ثابت وی . خکہ چہ آیت کنہی خو د صلبی خوئی ذکر دی . نو جواب دا دی چہ ہغہ حرمت د رسول اللہ ﷺ د دی حدیث نہ ثابت دی کوم کنہی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی دی چہ پہ رضاعت سرہ ہغہ خہ حرامیری خہ چہ پہ نسب سرہ حرامیری ( ) دجمہورو مذهب ہم دا دی چہ د رضاعی خوئی بنحہ حرامہ دہ . بعضو خلقو پہ دی باندي اجماع کرے دہ .

قوله تعالى: وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ

د دوو خویندو پہ یو نکاح کنہی جمع کول :- بیا فرمائی چہ د دوو خویندو یو نکاح کنہی ساتل ہم حرام دی . ہم داشان ملکیت د وینخو د حکم ہم دی چہ دوو خویندو سرہ یو وخت کنہی وطی کول حرام دی . مگر د جاہلیت زمانہ کنہی چہ خہ اوشو نو ہغہ اوشو اوہغہ تیر شو . نو معلومہ شوه چہ اوس دا کار بیا دپارہ جائز نہ دی لکہ بل خانی کنہی ارشاد دی چہ ﴿لَا يَدْخُلُونَ فِيهَا الْمَوْتَةَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى﴾ یعنی ہلتہ بہ مرگ نہ وی لکہ خنگہ چہ مخکنہی مرگ راغلی وو .

د جمع بین الاختین پہ حرمت باندي د عالمانو اجماع :- نو معلومہ شوه چہ اوس بہ بیا دپارہ کلمہ مرگ نہ راخی . صحابہ رضی اللہ عنہم ، تابعین ، آئمہ اوسلف او خلف علماء کرام رحمۃ اللہ علیہم ہم پہ دی باندي اجماع کوی چہ د دوو خویندو یو خانی نکاح کول حرام دی . او چہ کوم سرے مسلمان وی او د ہغہ نکاح کنہی دوه خویندی وی نو ہغہ تہ بہ اختیار ورکولے شی چہ یو اوساتی او یو پریردی او دی بہ داسی کوی . چہ دچا پہ نکاح کنہی دوه خویندی وی نو ہغہ بہ خہ کوی ؟ :- فیروز رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کلمہ خہ مسلمان شوم نو خما نکاح کنہی دوه بنحی وی او دواہہ خپلو کنہی خویندی وی ، رسول اللہ ﷺ ماتہ حکم اوکرہ چہ پہ دوی کنہی یو اوساتم او یو تہ طلاق ورکرم (مسند احمد) ابن ماجہ ، ابوداود ، او ترمذی کنہی ہم دا حدیث دی ( ) ترمذی کنہی دا ہم دی چہ رسول اللہ ﷺ اوفرمائیل چہ کومہ غوارے اوساتہ او یو تہ طلاق ورکړہ . امام ترمذی رضی اللہ عنہ دی تہ حسن وائی . ابن ماجہ کنہی دابوخراش نہ داسی واقعہ ہم مذکور دہ . ( ) ممکن دی چہ د ضحاک بن فیروز کنیت ابوخراش وی او دا واقعہ یو وی اود دی خلاف ہم ممکن دی . (یعنی چہ دا دواہہ جدا جدا واقعی وی)

دیلمی رضی اللہ عنہ رسول اللہ ﷺ تہ عرض اوکرہ چہ یارسول اللہ ﷺ ! خما نکاح کنہی دوه خویندی دی ، رسول اللہ ﷺ اوفرمائیل چہ پہ دوی کنہی چہ پہ ہغوی کنہی یوے تہ طلاق ورکړہ (ابن مردویہ) نو دیلمی رضی اللہ عنہ نہ مراد فیروز دی دوی د یمن سردار وو . او دوی اسود عنسی متنبی ملعون قتل کرے وو .

(الطبری: ۱۴۹/۸) -

(صحیح بخاری کتاب الشهادات باب الشهادات علی الانساب: ۲۶۴۶ ، صحیح مسلم: ۱۴۱۴) -

(احمد: ۲۳۲/۴ ، ابوداود: کتاب الطلاق باب فیمن اسلم وعنده نساء اکثر: ۲۲۴۳) -

(ابن ماجہ: کتاب النکاح باب الرجل یسلم: ۱۹۵۰ ، وهو حسن بالشواہد) -

دوو وینخو سرہ پہ یو وخت کنبی جماع کول: دوه وینخې چه خپلو کنبی خویندې وی هغوی یو نکاح کنبی جمع کول او ورسره وطی کول حرام دی. د دې دلیل د دې آیت د عموم د وجې. ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه ددې باره کنبی سوال اوشو نو دوی او فرمائیل چه مکروه دی. سائل او وئیل چه قرآن پاک کنبی موجود دی چه **﴿الْأُمَّمَلَکَاتُ أَيْمَانُكُمْ﴾** مگر هغه چه د هغوی مالک ستاسو بی لاسونه دی. په دې باندې ابن مسعود رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه ستا اوبن خوهم ستا لاس کنبی دې. هم دا قول د جمهورو، خلورو واره امامانو وغیره نه مشهور دې.

د دوو وینخو خویندو په مینخ کنبی جمع کولو اباحت: اگر چه بعضې سلفو دې مسئله کنبی توقف کړې دې. عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ نه چه کله ددې مسئلې باره کنبی تپوس اوشو نو دوی او فرمائیل چه یو آیت دا حلالوی او بل نې حراموی. نو خه خو د دې نه منع کوم سائل د هغه خائې نه او وئلو نولار کنبی ورته یو صحابی رضی اللہ عنہ ملاؤ شو، ده د هغه نه هم دا تپوس او کړو، هغوی دا او فرمائیل چه که ماته خه اختیار وی نو ما به داسې کولو والوته عبرت ناکه سزا ورکولې. امام مالک رضی اللہ عنہ فرمائیلی دی چې ابن شهاب فرمائی چه خما گمان دې چه دا ویونکی غالباً علی رضی اللہ عنہ وو. زبیر بن عوام رضی اللہ عنہ نه هم د دې پشان مروی دی. (۱) ابن عبدالبر په کتاب الاستذکار کنبی وئیلی دی چه د دې واقعی راوی قبیصه بن ذویب دې. هغه د علی رضی اللہ عنہ نوم د دې وجې نه دې اخستی چه هغه د عبدالملک بن مروان ملگری وو. او دې خلقو باندې د علی رضی اللہ عنہ نوم اخستل دروند وو یعنی د حسد د وجې ئې د هغه نوم نه اخستل.

د دوو وینخو خویندو په مینخ کنبی جمع کولو حرمت: ایاس بن عامر وائی چه ما علی بن ابی طالب نه سوال او کړو چه خما ملکیت کنبی دوه وینخې دی او دواړه خپلو کنبی خویندې دی، یو سره ما تعلقات قائم کړی دی او خما د هغې نه اولاد هم شوې دې، اوس خما زړه غواړی چه د دې خور سره چه خما وینخه ده هم نکاح او کړم. نو تاسو او فرمائې چه د شریعت دې باره کنبی خه حکم دې؟ دوی او فرمائیل چه رومی وینخه آزاده کړه. او بیا د دې دې بلې خور سره نکاح او کړه. هغه او وئیل چه نور خلق خو وائی چه خه د دې نکاح او کړم نو بیا د دې خور سره تعلقات قائمولی شم. علی رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه گوره دې صورت کنبی هم خرابی ده. هغه دا که د دې خاوند دې ته طلاق ورکړی یا مر شی نو هغه به سنا طرفته واپس راخی. د دې آزادولو کنبی خو سلامتی ده، بیا دوی خما لاس اونیول او وی فرمائیل چه واوړه! د آزادو بنخو او وینخو د حرمت او حلت لحاظ دواړه یو شان دی. خو البته تعداد کنبی فرق دې. یعنی آزادی بنخې خلورو نه زیاتې نشی جمع کولی او وینخو کنبی هیخ تعداد نشته دې. او پیو خکلو کنبی هم هغه ټولې رشتې حرامې دی چه د نسل اونسب په وجه حرامې دی د دې نه پس ابو عمر او وئیل: چې دا روایت داسې دې که خوک د مشرق نه یا مغرب نه صرف د دې روایت د آوریډو دپاره مکې یا بل خائې ته لار شی یعنی سفر او کړی نو هم د ده دا سفربه ده دپاره سود مندوی واللہ اعلم د علی رضی اللہ عنہ نه هم د توقف روایت: دا یاد ساتل پکار دی چه علی رضی اللہ عنہ نه هم داشان مروی دی چه خنګه عثمان رضی اللہ عنہ نه مروی دی. په ابن مردویه کنبی دی چه دوی او فرمائیل دوه وینخې چه خپلو کنبی خویندې وی یو وخت کنبی دواړه جمع کول او دوی سره مباشرت کول د یو آیت نه د دې حرمت ثابتېږی او د دویم آیت نه حلالوالې.

د دوو خویندو وینخو جمع کولو په حرمت کنبی اقوال: ① ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه وینخې په زما د قرابت په وجه په دوی کنبی بعضې په ما باندې حرامیږی خو د دوی خپلو کنبی چه کوم قرابت وی دا په ما باندې نه حراموی. د جاهلیت د زمانې خلقو هم دا حرام گنرل چه کوم تاسو حرام گنرئی. خو د پلار د بنخې سره نکاح او د دوو خویندو جمع کول ئې حرام نه گنرل کله چې اسلام نو دا دواړه یې هم حرامې کړې. هم په دې وجه د دې

(۱) موطا امام مالک کتاب النکاح باب ماجاء فی کراهیة اصابۃ الاختین: ۳۴، وهو صحیح.

دوار و حرمت بیان سرہ سرہ فرمائی چہ کومہ نکاح شوی دی هغه شوی دی ⑤ ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کومہ آزادی بنسخی حرامی دی هغه وینسخی هم حرامی دی. خو عدد کنبی خہ قید نشته دی یعنی آزادی بنسخی خلورو نہ زیاتہ نشی جمع کولی اود وینخود پارہ دا حد نشته دی ⑥ شعبی رضی اللہ عنہ هم دا فرمائی.

د جمع بین الاختین د حلت روایت:- ابو عمر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ عثمان رضی اللہ عنہ دی بارہ کنبی چہ خہ فرمانیلی دی هغه د سلفو یو جماعت هم وائی. چہ پہ هغوی کنبی ابن عباس هم دی.

د ابن کثیر رضی اللہ عنہ رائی:- لیکن اول خود دی نقل کنبی پخپله دی حضراتو سرہ ډیر اختلاف دی. دویم دا چہ دی قول طرفته پوهه علماء کرامو مطلقا توجه نہ ده کړی او نہ ئی دا قبول کړی دی. د حجاز، عراق، شام بلکہ د مشرق او مغرب ټول فقهاء کرام د دی خلاف دی. کامل علم والو او ریښتیا پوهی والو اتفاق دی چہ څنگه دوه خویندی نکاح کنبی نشی جمع کیدی. سوا دیو څو کسانو نہ چہ هغوی صرف الفاظو ته کتلی دی اود سوچ او فکر نہ بغیر ئی د دی جمهورو عالمانو نہ جدائی اختیار کړی ده د کامل علم او پوهه خاوندانو خو په دی اتفاق دی چہ لکه څنگه د دوو خویندو په مینخ کنبی جمع والی نشی کولی دغه شان د دوه وینسخی هم چہ خپلو کنبی چہ خویندی وی د ملکیت په وجه نہ شی جمع کیدی.

دغه شان د مسلمانانو اجماع ده چہ دی آیت کنبی مور، خور او لور وغیره حرام شوی دی دوی سره چہ څنگه نکاح حرام ده دغه شان که دوی وینسخی شی نو هم دوی سره ملاویدل حرام دی. غرض د نکاح او ملکیت نه پس دوارو حالتونو کنبی دا ټول په ټوله برابرې دی. نه نکاح کولو په ذریعه دوی سره ملاویدل جائز دی او نه د ملکیت په وجه دغه شان هم دا حکم د دوو خویندو د جمع کولو او د خوانبې اود دویم خاوند د بنسخی نه چہ کومه لور وی دهغې دی. پخپله د دی جمهورو مذهب هم دا دی. او هم دا هغه دلیل دی چہ په دی ټولو مخالفینو باندې پوره سند او کامل حجت دی. الغرض دوه خویندی یو وخت کنبی ساتل هم حرام دی. او دوه خویندی په طور د وینخو ساتل او دوی سره ملاویدل هم حرام دی.

(الحمد لله د تفسیر ابن کثیر خلور می پاری پښتو ترجمه ختمه شوه).

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابٌ

او وادہ شوې | د بنځونه | ما سوا دهغه بنځونه | چې مالکان شوی دی | بنی لاسونه ستاسو | دا فرض دی | او وادہ شوې بنځې | چه د بل په نکاح کښې وی | مگر هغه بنځې حرامې نه دی چې ستاسو په ملکیت کښې راشی یعنی وینځې | دا قانون دی

اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ

د الله | په تاسو | او حلالې کړې شوی دی | ستا سو دپاره | هغه | چې ماسوادی ددغه محرماتونه | په دې شرط | چې د الله ﷻ چې تاسو دپاره نې جور کړې دې | اددې نه سوا هرڅومره بنځې چې دې هغه تاسو دپاره حلالې دی

تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ

طلبوئ تاسو هغوی | په مالونو خپلو سره | دپاره د نکاح کولو .....

د خپلو مالونو (مهورنو) په ذریعه نې طلبوئ | د نکاح په قلعه کښې نې بندونکې نې

غَيْرِ مُسْفِحِينَ ۱۹۰ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ

نځې زنا کونکې یې دهغوی سره | بیا هغه چې مزه واخستله تاسو | په هغې سره | دهغوی نه | دانه چې صرف خپل شهوت پرې پوره کوی | بیا چې تاسو کومو بنځونه مزه واخسته .....

فَأْتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ

نوور کړئ هغوی ته | مهرونه دهغوی | ټاکلی شوی | او نشته گناه | په تاسو | نو هغوی ته خپل مهرونه پوره ادا کړئ | او په دې کښې هیڅ باک نشته چې دمهر مقرر کولو نه پس

فِيهَا تَرْضَيْتُمْ بِهِ مِنَ الْفَرِيضَةِ ۲۰ إِنَّ اللَّهَ

په هغه کار کښې | چې راضی شوی تاسو | په هغې باندي | روستو | دمقررولو دمهر نه | بېشکه الله | تاسو خپل مینځ کښې په څه (کمی زیاتی) باندي راضی شی | ..... بېشکه الله ﷻ

كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

دې پوهه | او د حکمت خاوند |

په هرڅه پوهه او صاحب د حکمت دی |

قوله تعالى: وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ

د محصنات نه مراد دکافرو قیدی بنځې دی :- یعنی خاوندانو والا بنځې هم حرامې دی خو که دکافرانو بنځې میدان جنگ کښې ستاسو قید کښې راشی نو دیو حیض تیرولو نه پس هغه تاسو دپاره حلالې دی دکافرو قید شوو بنځو حکم :- مسند احمد کښې حضرت ابوسعید خدری ﷺ نه روایت دې چه جنگ او طاس کښې بنځې قید شوې او ددوی خاوندان وو ، نو مونږ نبی کریم ﷺ نه دې باره کښې تپوس او کړو نو دې باره کښې دا آیت نازل شو او دوی سره ملاویدل حلال شو . ترمذی ، ابن ماجه ، او صحیح مسلم وغیره کښې هم دا حدیث شته دې (۱) دطبرانی روایت کښې دی چه دا واقعه دجنگ خیبر ده .

(۱) احمد: ۲۲/۳، صحیح مسلم کتاب الرضاع باب جواز وطنی المسببة بعد الاستبراء: ۱۴۵۶، ابوداؤد: ۲۱۵۵ ترمذی: ۱۱۳۲-

د وینځې خرڅول د بعضو په نیز طلاق دې: ① د سلفو یو جماعت ددې آیت کریمه په عموم استدلال کوی او فرمائی چه وینځه خرڅول ددې د خاوند د طرفنه د طلاق ملاویدل دی ② حضرت ابراهیم رضی الله عنه نه چه کله ددې مسئلې باره کښې تپوس اوشو نو دوی د حضرت عبدالله رضی الله عنه دا فتوی بیان کړه ③ او یوسند سره مروی دی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه او فرمائیل چه کله یو خاوند والا بنځه خرڅه کړې شی ددې د بدن زیاته حصه ددې د مالک وی. (یعنی د خرڅ نه پس بیا هغه د خپل خاوند پاتې نشوه بلکه د هغې مالک به د هغې نه فائده اخلی از مترجم) ④ حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه، حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه هم دا فتوی نقل ده چه ددې خرڅول ددې طلاق دې.

⑤ ابن جریر کښې دی چه د وینځې طلاقونه شپږ دی. خرڅول ئې طلاق دې. آزادول هم. هبه کول هم براءت کول اوددې د خاوند طلاق ورکول هم (دا پنځه صورتونه بیان شو، شپږم صورت نه په تفسیر ابن کثیر کښې شته دې او نه ابن جریر کښې، مترجم) ⑥ حضرت ابن المسیب رضی الله عنه فرمائی چه خاوند والا بنځو سره نکاح کول حرام دی. خو وینځې سره حرامه نه ده. ځکه چه ددوی طلاق ددوی خرڅول دی ⑦ حضرت معمر رضی الله عنه او حضرت حسن رضی الله عنه هم دا فرمائی چه کوم ددې بزرگانو قول دې. د جمهورو په نیز د وینځې خرڅول طلاق نه دې. لیکن جمهور ددې خلاف دی. هغوی فرمائی چه خرڅول ددوی طلاق نه دې ځکه چه اخستلو والا نائب دې او خرڅولو والا ددې نفع ددې ملکیت نه اخلی. او دا دهغه نه سلب کوی او خرڅوی ئې.

دلیل: ددوی دلیل د حضرت بریره رضی الله عنها حدیث دې چه په مسلم او بخاری وغیره کښې دې چه ام المومنین حضرت عائشه رضی الله عنها چه کله دا واخستله نو دا ئې آزاده کړه نو ددې نکاح حضرت مغیث رضی الله عنه سره فسخ نه شوه. بلکه رسول کریم صلی الله علیه و آله دوی ته د فسخ کولو او باقی ساتلو اختیار ورکړو. او حضرت بریره رضی الله عنها فسخ کول خوښ کړل. دا واقعه مشهوره ده ( )

استدلال: نو که خرڅول طلاق وې نو دا بزرگان وائی چې نبی کریم صلی الله علیه و آله به حضرت بریره رضی الله عنها ته د خرڅیدو نه پس دخپلې نکاح باقی ساتلو او نه ساتلو اختیار نه ورکولو. اختیار ورکول دلیل دې دنکاح باقی ساتلو. نو آیت نه مراد صرف هغه بنځې دی چه جهاد کښې قبضه کښې راشی. والله اعلم

دریم قول محصنات نه پاکدامې بنځې مراد دی: او دا هم ونیلې شوی دی چه دمحصنات نه مراد پاک دامې بنځې دی یعنی عقیقه بنځې تاسو باندي حرامې دی ترکومې چه تاسو نکاح، گواه، مهر اود ولی د طرفه نه د هغوی دعصمت مالکان جوړ نشی. که یو وی او که څلور. ابوالعالیه رضی الله عنه او طاووس رضی الله عنه هم دا مطلب بیان کړې دې.

د حضرت عمریه نیز د آیت مطلب: حضرت عمر رضی الله عنه او حضرت عبیده رضی الله عنه فرمائی چه مطلب دادې چه څلورو نه زیاتې بنځې تاسو باندي حرامې دی خو وینځو کښې شمیر نشته.

قوله تعالی: **كُتِبَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ**
بیا فرمائی چه دا حکم الله صلی الله علیه و آله په تاسو باندي فرض کړو. یعنی د څلورو حکم. نو تاسو دا کتاب لازم اونیسې او ددې د حد نه مخکښې مه شی. او ددې د شریعت اوددې د فرائضو پابند اوسې. دا هم ونیلې شوی دی چه حرامې بنځې الله صلی الله علیه و آله خپل کتاب کښې بیان کړې دی.

قوله تعالی: **وَأَجَلٌ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ**

د حلالو مصداق: بیا فرمائی ① چه کومې بنځې حرامې دی هغه مونږ بیان کړی. ددوی نه علاوه ټولې

(صحیح بخاری کتاب العتق باب بیع الولا، ۲۵۳۶، صحیح مسلم: ۱۵۰۴، ابوداود: ۲۲۳۳، ترمذی: ۱۱۵۴، ابن ماجه: ۲۵۲۱) -

حلالی دی.

۲) یو مطلب دا هم بیان شوی دې چه ددې څلورو نه کمې تاسو دپاره حلالې دی. لیکن دا قول د حقیقت نه لرې قول دې، او صحیح مطلب رومیې دې، او هم دا د حضرت عطاء قول دې.

۳) حضرت قتاده رضی الله عنه ددې دامطلب بیانوی چه دې نه مراد وینځې دی. هم دا آیت دلیل دې دهغه خلقو چه د دوو خونندود جمع کولو د حلت قائل دی. اود هغوی دلیل هم دې کوم چې وائی چې یو آیت دا حلالوی او دویم نې حراموی.

قوله تعالی: **أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ**

د مهر فرضیت: - او بیا فرمائی چه تاسو دحلالې بڼځې خپل مال سره حاصلې کړئ. څلورو پورې خود آزادو بڼځو حکم دې. او د وینځو شمیر نشته دې. البته د شریعت په طریقه به وی. ددې وجې فرمائی چه د زنا نه د بېچ کیدو دپاره به وی. او د شهوتونو پوره کول بر ترې مقصود نه وی.

قوله تعالی: **فَمَا اسْمَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً**

بیا فرمائی چه کومو بڼځو نه تاسو فائده او چتوی نو ددې مقابله کښې تاسو هغوی ته مهر ورکړئ. لکه څنگه چې په بل آیت مبارک کښې دی **﴿وَكَيْفَ تَأْخُذُوهُ وَقَدْ أَقْضَىٰ بَعْضُكُمُ إِلَىٰ بَعْضٍ﴾** : (ترجمه) * تاسو به مهر د بڼځونه څنگه اخلئ حالانکه تاسو یو بل سره یو ځانې شوی یئ. او بل ځانې کښې فرمائی چه **﴿وَأْتُوا النِّسَاءَ صِدْقَتِهِنَّ بِخَلَّةٍ﴾** : (ترجمه) * تاسو د بڼځو مهر خوشحالی سره ادا کونئ. او بل ځانې کښې فرمائی چه **﴿وَلَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا﴾** : (ترجمه) تاسو چه څه بڼځو ته ورکړئ دی دهغې واپس اخستل حرام دی.

د نکاح متعه حرمت: - ددې آیت مبارک نه نکاح متعه په جواز باندې استدلال کړې شویدي. بیشکه متعه د اسلام شروع کښې مشروع وه خو بیا منسوخ شوه. ① امام شافعی رضی الله عنه او د علماء کرامو یو جماعت فرمائی چه دوه ځله متعه مباح شوه او بیا منسوخ شوه ② بعضې وائی چه ددې نه زیات ځله مباح او منسوخ شوه ③ او د بعضو قول دې چه صرف یو ځل مباح او بیا منسوخ شوه او بیا نه ده مباح شوی. د نکاح متعه د جواز قائلین: - حضرت ابن عباس رضی الله عنه او څه نور صحابه کرامو رضی الله عنه نه د ضرورت په وخت کښې ددې اباحت مروی دې. حضرت امام احمد بن حنبل رضی الله عنه نه هم یو روایت داسې مروی دې. حضرت ابن عباس رضی الله عنه ، حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه ، حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه او سدی رضی الله عنه نه د **﴿مِنْهُنَّ﴾** نه پس **﴿إِلَىٰ أَجْلِ مُسَمًّى﴾** قراءت مروی دې.

د جمهورو مذهب او دلیل: - لیکن جمهور ددې خلاف دی. او ددې بهترینه فیصله بخاری او مسلم کښې د حضرت علی کرم الله وجهه روایت کوی. په هغې کښې دی چه نبی کریم ﷺ د خیبر په ورځ نکاح متعه اود کورنو خرونو د غوښې نه منع او فرمائیله، ددې حدیث مبارک الفاظ دا حکامو کتابونو کښې تفصیل سره بیان شوی دی.

دویم دلیل: - صحیح مسلم کښې دی چه حضرت سبره بن معبد جهنی رضی الله عنه نه مروی دی چه د فتح مکه غزوه کښې هغه نبی کریم ﷺ سره وو. نبی کریم ﷺ ارشاد او فرمائیلو چه ائې خلقو اما تاسو ته بڼځو سره د متعه کولو اجازت درکړې وو، یاد ساتئ بیشکه الله ﷻ دا تر قیامه پورې حرامه کړه. چه چا سره دا قسم بڼځه وی نو هغه ته پکار دی چه هغه پرېږدی او تاسو چه هغوی ته څه ورکړئ وی د هغې نه څه

① صحیح بخاری کتاب المغازی غزوة خیبر : ۴۷۱۶، صحیح مسلم : ۱۴۰۷، نسائی : ۳۳۶۸، ترمذی : ۱۷۹۴ ابن

واپس مہ اخلی: (۱)

دریم دلیل: صحیح مسلم شریف کنبی یو روایت کنبی دی چه دا نبی کریم ﷺ حجة الوداع کنبی فرمائی وی. دا حدیث دیرو الفاظو سره مروی دی. او ددی تفصیل خانی د احکامو کتابونه دی.

نکاح متعه حرامه ده

مسلك حنفی: دا حنافو مذهب هم د جمهورو پشان دې یعنی دوی هم د نکاح متعی د حرمت قائل دی (احکام القرآن للعلامة ظفر احمد العثماني (۲۲۹۱۲)-

قوله تعالى: وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَضْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ

دمهر مقرر کولو نه پس په هغې کنبی کمې زیاتې: بیا فرمائی چه مقرر کولو نه پس که تاسو رضامندنی سره څه مقرر کړئ نو دې کنبی هېڅ باک نشته دې.

په مهر کنبی د تفری نه پس د زوجینو په رضا کمې زیاتې جائز دي

مسلك حنفی: دا حنافو په نیز هم د مهر مقرر کولو نه پس که بنځه خاوند په مهر کنبی کمې زیاتې کوی نو دا جائز دي خو چه په خپل مینځ کنبی په رضا مندئ سره وی (احکام القرآن للعلامة ظفر احمد العثماني (۲۳۲۱۲)-

دقائلین متعی په نیز د ایت مطلب: کوم کسان چه د متعی د جواز قائل دی نو هغوی د دې دا مطلب بیانوی. چه کله مقرر وخت تیر شی نو د متعی په موده زیاتولو او چه څه مو ورکړی دی دهغې نه علاوه نور څه ورکولو کنبی هېڅ گناه نشته دې.

سدى ﷺ وائی چه که غواړی نو مخکنبی چې ئې کوم مهر مقرر کړې وی نو د متعی موده ختمیدونه وړاندې دې ورته او وائی چه زه د دومره مودې دپاره نوره متعه کوم. نو که دې درحم د پاکوالی نه وړاندې د متعی په موده کنبی زیاتې او کړو. او موده پوره شوه. نو بیا ددې هېڅ دباؤ نشته دې. هغه بنځه به جدا شی او یو حیض پورې به صبر او کړی اود خپل رحم صفائی به او کړی. په دې دواړو کنبی میراث نشته. نه به دا بنځه ددې سرې وارته وی او نه به دا سرې ددې بنځې وارث وی.

دمانعین متعی په نیز د ایت مطلب: او کومو حضراتو چې دا جمله د نکاح مسنون دمهر په باره کنبی خودلې دي. نو دهغوی په نیز خو مطلب بنکاره دي چه په دې آیت کنبی د مهر د ادا کولو تاکید بیانیری. لکه فرمائی چه مهر آسانی او خوشحالی سره ورکوئ. نو مطلب دا شو که د مهر مقررولو نه پس بنځه خپل حق معاف کړی یا لږ پریردی اونور معاف کړی او ددې نه دست برداره شی نو بنځه خاوند باندې هېڅ گناه نشته دې. حضرت حضرمی ﷺ فرمائی چه خلق مهر مقرر وی، بیا ممکن ده چه دوی باندې تنگی راشی نو که بنځه خپل حق پریردی نوجائز دی. امام ابن جریر ﷺ هم دا قول خوین کړې دي (۲) حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه مراد ددې نه دادې چه دمهر پوره پوره رقم هغوی ته حواله کړی. بیا هغوی ته د جدا اوسیدو او جدا کیدو پوره پوره اختیار ورکړی.

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

بیا ارشاد دي چه الله ﷻ علیم او حکیم دي. په دې احکامو کنبی کوم چې د حلت او حرمت متعلق دی چه کوم حکمتونه پراته دی. او په دې کنبی کوم مصلحتونه دی الله ﷻ ته هغه ښه معلوم دی.

(۱) صحیح مسلم کتاب النکاح باب النکاح المتعة: ۱۴۰۶، ابن ماجه: (۱۹۹۲)-

(۲) الطبری: ۱۸۰/۸.-

وَمَنْ لَّمْ يَسْتِطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ

او هغه څوک اچي طاقت نه لري ايه تاسو کښي | دمال | چي نکاح اوکړي
 او په تاسو کښي چي څوک د طاقت نه لري چي هغه

الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

د اصيلاو | مومنانو ښځو سره | انود هغه وينځوسره دې نکاح اوکړي اچي مالکان شوي وي ښي لاسونه ستاسو
 اصيلي مسلمانې ښځې سره نکاح اوکړي انوهغه مسلمانو ښځو سره دې نکاح اوکړي چي تاسو ښي مالکان ښي

مِنْ فِتْيَانِكُمْ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَيْمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ

دهغه وينځو ستاسو نه | چي مومنانې وي | او الله | ښه عالم دې | په ايمانونو ستاسو ابعضي ستاسو
 .....الله ته ستاسو د ايمان حال ډير ښه معلوم دې (کيديشي وينځه د اصيلي نه ښه مسلمانانې وي) تاسو ټول

مِنْ بَعْضٍ فَأَلْكَوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَأَتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ

د بعضو نه دي انوپه نکاح واخلي هغوي ايه اجازت ادر پرستانو دهغوي | او ورکړي هغوي ته | مهرونه دهغوي
 يوشان ښي نو هغوي سره د مالکانوپه اجازت نکاح اوکړي | او درواج مطابق ورته مهرونه هم ورکړي

بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرِ مُسَفِّحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ

د رواج مطابق | چي پاکدامنې وي | او نه وي زنا کاري | او نه وي نيونکي دپتو يارانو
 چي هغوي د نکاح په قلعه کښي محفوظې شي | او په څرگنده بد کاري نه کوي | او نه پت پت ياران نيسي

فَإِذَا أَحْصَيْتُمْ أَنْكِحُوا وَأَحْصَيْتُمْ بَدَنِكُمْ وَأَحْصَيْتُمْ نَفْسَكُمْ

بيا هر کله چي انکاح اوکړي انو که راتلل اوکړل هغوي | بد کاري ته انومقرره ده د هغوي دپاره | نيمه
 نوهر کله چي هغوي په نکاح سره محفوظې شي | او دې نه پس بد کاري اوکړي انوهغوي ته د اصيلي

مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ

دهغې اچي ده په اصيلاو ښځو باندې | د سزا نه | دا حکم دپاره دهغه چا دې اچي ويريرې | د ماتيدو د خد نه | تاسو نه
 په نسبت نيمه سزا ورکړي | ..... د آساني هغه چا دپاره ده چي هغه سره د زنا ويره وي

وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

او که صبر اوکړي تاسو دا غوره ده | ستاسو دپاره | او الله اښونکي | مهريان دې |
 داو که تاسو صبر اوکړي انودا ستاسو دپاره ډيره بهتره ده | او الله اښونکي | مهريان دې |

قوله تعالى: وَمَنْ لَّمْ يَسْتِطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ

د آزادي ښځې سره د نکاح کولو ونس نه لرو صورت - ارشاد دې چه د چا د آزادو مسلمانو ښځو سره
 د نکاح کولو طاقت او قدرت نه وي ربيعه رضي الله عنه فرماني چه **طولا** نه مراد قصد او خواهش
 دې. يعنی وينځې سره د نکاح کولو خواهش. امام ابن جرير رضي الله عنه دا قول نقل کړيدي او بيا ئې دا پخپله رد
 کړې دې مطلب دادې چه کله داسې حالت وي نو د مسلمانانو ملکيت کښي چه کومي وينځې وي

دھغوی سرہ نکاح اوکرنی، دتولو کارونو حقیقت اللہ ﷻ تہ معلوم دی، تاسو صرف ظاہر کتونکی بی، تاسو تلو آزاد او غلام ایمانی رشتہ کنبی یوی، وینخوسرہ نکاح دھغوی د مالکانوبہ اجازت سرہ کوئی قوله تعالیٰ: **قَالَ كُونْ بِأَذْنِ أَهْلِي**

د وینخی ولی شوک دی؟ - معلومه شوه چه د وینخو ولی دھغوی مالک دی، دھغوی د اجازت نہ بغیر ددوی نکاح نہ منعقد کیبری، دغه شان غلام ہم د خپل مالک د رضا نہ بغیر خپله نکاح نشی کولی، حدیث مبارک کنبی دی چه کوم غلام د خپل مالک د اجازت نہ بغیر خپله نکاح اوکری نو دا زناکار دی (۱).

خوکه د وینخی مالک یوه بنخه وی نو د مالک په اجازت سره دی هغه وینخه هغه شوک په نکاح ورکری شوک چې ددی بنخی نکاح کولی شی، (مثلا د مالک په پلار او اخله خکه چه د مالک په ولی د هغه پلار دی نو لکه خنکه چې هغه د خپل لور د نکاح ولی دی دغه شان د خپلی لور د وینخی د نکاح هم ولی دی از مترجم، خکه چه حدیث مبارک کنبی دی چه بنخه دی دبلې بنخی نکاح نہ کوی او نه دی بنخه خپله نکاح په خپله کوی، هغه بنخی زنا کار دی چه کوم په خپله نکاح په خپله کوی (۲).

د عاقلې بالقې آزادی بنخی خپله نکاح کول جائز ده

مسلك حنفی: - مسئله داده، چه دحره، عاقله، بالغه نکاح ددی په رضامندی، بغیر د ولی منعقد کیبری، او که نه منعقد کیبری؟ د ظاهر الروایة مطابق د شیخینو رحمہم اللہ په نیز منعقد کیبری، اود ابو یوسف رحمہم اللہ نه په غیر ظاهر الروایت کنبی یو روایت دی، چه بغیر د ولی نه نکاح نہ منعقد کیبری، اود امام محمد رحمہم اللہ په نیز موقوف منعقد کیبری، که ولی اجازت ورکری، نو نافذ به وی، او که اجازت ورکری، نو منعقد به نه وی، (تسهیل الهدایہ شرح هدایہ (۵۷۱۳) -

قوله تعالیٰ: **وَأَتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ**

بیا فرمائی چه د بنخو مهر په خوشحالی ورکوئی کمولو سره، تکلیف ورکولو سره او داسی نه چه دا وینخه اوگرنی او دی ته کم ورکوئی.

قوله تعالیٰ: **فُحْصَنَ غَيْرَ مُسْفَحٍ وَلَا مُتَّخَذِ أَخْدَانٍ**

د زناکارو وینخو سره د نکاح ممانعت: - بیا فرمائی چه اوگورئی چه هسی نه دا بنخی بدکارنی طرفته په خپله مائلې وی، او نه داسی وی که شوک دوی طرفته مائل شی نو دوی هغه طرفته مائله کیبری، نه په بنکاره زنا کارې وی او نه په پتیه بدکارې وی، چه یو خانی بل خانی یارانې جوړوی او گرخی او پتیه په پتیه یارانې کوی، چه شوک داسی خرابې وی نو الله ﷻ تاسو ته حکم کوی چه داسی بنخو سره نکاح مه کوئی.

د پاکدامن سړی دپاره زناکارې بنخی سره نکاح جائز ده

مسلك حنفی: - د احنافو په نیز د زناکارې بنخی سره نکاح کول جائز دی د تفصیل دپاره اوگورئی (احکام القرآن للخصاص باب تزویج الزانیة (۳۹۱۱۳) -

قوله تعالیٰ: **فَإِذَا أَحْصِنَ فَإِنَّ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ**

د قراءت وضاحت: - د ﴿أَحْصِنَ﴾ دویم قرات ﴿أَحْصَنَ﴾ هم وئیلې شوې دی د دواړو معنی یو ده، د وینخی او غلام احصان شه دی؟ ① دلته د احصان نه مراد اسلام دی ② یا واده شوې بنخی

(۱) ابو داود کتاب النکاح باب فی نکاح العبد بغیر اذن موالیه: ۲۰۷۸، ترمذی: ۱۱۱۱، ابن ماجه: ۱۹۵۹،

(۲) ابن ماجه کتاب النکاح باب لا نکاح الا بولی: ۱۸۸۲، السنن الکبری للبیهقی: ۱۱۰/۷، عن ابی هریره وسنده صحیح وله حکم المرفوع) -

① ابن ابی حاتم نه یو مرفوع حدیث کنبی دی چه ددوی احسان اسلام او عفت دی. لیکن دا حدیث منکر دی، دې کنبی ضعف هم دی. او د یو راوی نوم هم نشته. داسې حدیث د حجت لائق نه دی.

② دویم قول یعنی احسان نه مراد نکاح ده. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی، حضرت مجاهد رضی الله عنه حضرت طاؤس رضی الله عنه، حضرت ابن جبیر رضی الله عنه، حضرت حسن رضی الله عنه او حضرت قتاده رضی الله عنه وغیره نه هم دا قول نقل دی. امام شافعی رضی الله عنه نه ابوعلی طبری رضی الله عنه خپل کتاب ایضاح کنبی هم دا نقل دی. مجاهد رضی الله عنه فرمائی چه د وینځې محصن کیدل دادی چه هغه د یو آزاد سړی نکاح کنبی راشی. د اشان د غلام احسان دادی چه هغه آزاد مسلمانې بنځې سره نکاح او کړی. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه هم دا منقول دی شعبي رضی الله عنه او نخعی رضی الله عنه هم دا فرمائی.

د ابن کثیر ترجیح: دا هم وئیلې شوی دی چه ددې دواړو قراء تونو اعتبار سره معنی هم بدلیری. **أَحْصَنَ** نه مراد خو نکاح ده او **أَحْصَنَ** نه مراد اسلام دی. ابن جریر رضی الله عنه هم دا قول خوینوی. لیکن په ظاهره مراد دلته نکاح ده. والله اعلم. ځکه چه د آیت سباق هم په دې دلالت کوی. دایمان ذکر خو لفظونو کنبی موجود دی.

په جمهور باندې اشکال: بهر حال په دواړو صورتونو کنبی د جمهورو د مذهب مطابق بیا هم د آیت معنی کنبی هم اشکال باقی دی. ځکه چې د جمهورو قول دی چه وینځې سره د زنا کولو په وجه هغې ته به پنځوس کورې ورکولې شی. برابره ده که هغه مسلمانه وی او که کافره، که واده شوې وی او که واده شوې نه وی. حالته د آیت مفهوم دا تقاضا کوی چه غیر محصنه وینځه باندې حد نشته دی.

جوابونه: نوددې مختلف جوابونه دی ① د جمهورو قول دی چه بیشکه منطوق په مفهوم باندې مقدم دی، ددې وجه مونږ هغه عام احادیث په کومو کنبی چه په وینځو باندې د حد جاری کولو بیان دی ددې آیت مفهوم باندې مقدم کوو.

په وینځه د حد قائمولو دلیل: صحیح مسلم کنبی حدیث دی چه حضرت علی رضی الله عنه خپله خطبه کنبی او فرمائیل چه "انې خلقو خپلو وینځو باندې حد قائم ساتی که هغوی محصنې وی او که غیر محصنې وی. نبی کریم صلی الله علیه و آله ماته حکم کړې چه د وینځې سره زنا کولو باندې حد قائم کړه. خو هغه نفاس کنبی وه نوزه ویریدم چه هسې نه د حد کورې لگولو سره دا مړه شی. نو ما هغه وخت کنبی هغې باندې حد قائم نه کړو. او د نبی کریم صلی الله علیه و آله خدمت کنبی حاضر شوم او واقعې مې ورته بیان کړه نو نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه تا بڼه او کړل چه تر کومې پورې چې هغه صحیح شوې نه وی نو حد پرې مه جاری کوه" (۱) مسند احمد کنبی دی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه کله دا نفاس نه فارغه شی نو دې ته پنځوس کورې ورکړنی. (۲)

دویم دلیل: حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی چه ما نبی کریم صلی الله علیه و آله نه آوریډلی وو چه کله تاسو کنبی څوک وینځې سره زنا او کړی او زنا ظاهره شی نو هغې ته حد ورکړنی او بدرد ورته مه وائی بیا که دوباره زنا او کړی نو بیا ورته حد ورکونی او بدرد ورته مه وائی بیا که په دریم ځل هم زنا او کړی او ښکاره شی نو دا خرڅه کړنی اگر چه دوینستو د رسې بدله کنبی وی. او صحیح مسلم کنبی دی چه کله درې ځل دا کار ددې نه اوشی نو په څلورم ځل ئې خرڅه کړنی. (۳)

(۱) صحیح مسلم کتاب الحدود باب تاخیر عن النساء : ۱۷۰۵، ترمذی : ۱۴۴۱، المنن الکبری للسنائی : ۷۲۹۹-

(۲) زوائد مسند احمد : ۱/۱۳۶،

(۳) صحیح بخاری کتاب الحدود باب لا یثرب علی الامة اذا زنت : ۶۸۳۹، صحیح مسلم : ۱۷۰۳، ابوداود : ۴۴۷۰-

دریم دلیل: په عهد فاروقی کښې وینځوباندې حد جاری کول: - عبدالله بن عباس بن ابوریعه مخزومی رضی الله عنه فرمائی چې " مونږ قریشی ځوانانو ته حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د امارت په وینځوباندې د حد جاری کولو حکم کړې وو. مونږ هغوی ته د زنا په وجه پنځوس کورې ورکړې وې " (۱)

په وینځو د حد نه جاری کولو قائلینو د عامو احادیثو نه جواب: - ① کوم حضرات چې دې طرفته دی چه وینځه باندې د احسان نه بغیر حد نشته. هغوی فرمائی چې (په کومو احادیثو کښې چې د وینځو د حد ذکر دې نو) دغه وهل د ادب او خودنې او منع کولو په غرض وو. حضرت ابن عباس رضی الله عنه هم دې طرفته دې. حضرت طاؤس رضی الله عنه، حضرت سعید رضی الله عنه، حضرت ابو عبیده رضی الله عنه او د حضرت داؤد ظاهری رضی الله عنه هم دا مذهب دې

د دویم فریق دلیل: - دهغوی لوئی دلیل د آیت مفهوم دې اودا د شرط په مفهومونو کښې دې. او د اکثرو په نیز حجت دې. ددې وجې دهغوی په نیز د آیت مفهوم د احادیثو په عموم باندې مقدم کیدې شی.

دویم دلیل: - اود حضرت ابوهریره رضی الله عنه اوزید بن خالد حدیث مبارک کښې دی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله نه تپوس اوشو چه کله وینځه زنا او کړی او هغه محصنه نه وی یعنی واده شوی نه وی. نو څه په کولې شی؟ نبی کریم صلی الله علیه و آله اوفرمائیل که هغه زنا او کړی نو حد ورکړنی او که بیا زنا او کړی نو هغې ته کورې ورکړنی او بیا نې خرڅه کړنی اگر چه د وینستو د رسنی بدله کښې وی. د حدیث مبارک راوی حضرت ابن اشهاب رضی الله عنه فرمائی چه ما ته معلوم نه ده چه د دریم ځل نه پس نې څلورم ځل اوفرمائیل که نه. (۲)

نو ددې حدیث مطابق هغه جواب ورکوی چه گورنی دلته د حد مقدار او دکورو تعداد نه دې بیان شوی لکه چه د محصنه باره کښې نې صفا فرمائیلی دی او لکه قرآن پاک کښې چې مقرر شوی دی چه د محصنات په مقابله کښې په دوی باندې نیم حد دې. نو آیت او حدیث مبارک کښې داسې تطبیق واجب شو، والله اعلم.

دریم دلیل: - ددې نه هم زیات صراحت والا روایت کوم چې د حضرت سعید بن منصور په روایت کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه نقل شوی دې چه نبی کریم صلی الله علیه و آله اوفرمائیل چه په وینځه باندې حد نشته دې تر څو چه هغه احسان اونکړی. یعنی څو پورې چه هغه نکاح والا نشی. نو کله چه خاوند والا جوړه شی نو په دې باندې نیم حد دې په نسبت د آزادي نکاح دارو ښځو.

دا حدیث ابن خزیمه کښې هم دې، لیکن هغه فرمائی چه دا مرفوع گنرل خطا ده. دا موقوف دی یعنی د حضرت ابن عباس رضی الله عنه قول دې. بیهقی کښې هم روایت دې او دهغوی هم دا فیصله ده. (۳) او وائی چه د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت عمر فاروق رضی الله عنه حدیث د یوواقعی فیصله ده. او د حضرت ابوهریره رضی الله عنه د حدیث هم ډیر جوابونه دی.

د ابوهریره د حدیث نه جوابونه: - ① یودا چه دامحمول دې په هغه وینځه چه واده شوی وی. دایشان دې دواړو احادیثو کښې تطبیق او جمع کیدې شی.

② دویم داچه دې حدیث کښې د حدلفظیو راوی دخپله خانه داخل کړې دې اوددې دلیل دجواب فقره ده

③ دریم دا چه دا حدیث د دوو صحابه کرامو رضی الله عنه دې. او هغه حدیث صرف دیو صحابی رضی الله عنه دې. اود دوو صحابو حدیث د یو صحابی په حدیث باندې مقدم دې.

(۱) موطا امام مالک: ۲/۸۲۷، کتاب الحدود باب جامع ماجاء فی حد الزنی: ۱۶ وسنده صحیح -

(۲) صحیح بخاری کتاب الحدود باب اذا زنت الامة: ۶۸۳۷، صحیح مسلم: ۱۷۰۴، ابوداؤد: ۴۴۶۹ -

(۳) بیهقی: ۲۴۳/۸، عن ابن عباس ابن ابی شیبة: ۵۱۹/۹، ج/۲۸۲۸۸، ددې سند کښې سفیان بن عیینه مدلس دې اوروایت معنعن دې.

اودغه شان دا حدیث نسائی هم نقل کړې دې اودې د مسلم په شرط باندي برابر دې. حضرت عباد بن تمیم د خپل تره نه روایت کوی او هغه بدری وو چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل کله وینخه زنا او کړی نو دې ته کورې ورکړنی. که بیا زنا او کړی نو کورې ورکړنی، که بیا زنا او کړی نو بیا ئې په کورې اووهی، چې بیا زنا او کړی نو دا خرڅه کړنی اگر چه د وینستو د یو رسئ بدله کبئې وی. (۱)

⑦ څلورم جواب دادې چه دا هم لري ده چه یو راوی په جلد باندي لفظ د حد اطلاق کړې وی او هغه جلد لره حد گنرلې وی یا د حد د لفظ اطلاق تادیبا په طور د سزا وی لکه څنگه چه د حد د لفظ اطلاق په طور د سزا وی. چه کوم بیمار زانی په یو څانگه وهلې شوې وو په کومه کبئې چې سل واره واره بیاخونه وو. اولکه د لفظ د حد اطلاق په هغه سړی کړې شوې وو چه دخپلې بڼخې وینخې سره ئې زنا کړې وه لکه بڼخې دده دپاره حلاله کړې وه. حالانکه هغې ته سل کورې ورکول تعزیر صرف یو سزا وی. لکه امام احمد وغیره سلف خیال کوی، حد حقیقی صرف دادې چه ځوان ته سل کورې او واده شوی ته یا لوطی ته رجم ورکړې شی، والله اعلم.

ابن ماجه وغیره کبئې حضرت سعید بن جبیر ؓ فرمائی چه وینخې کله نکاح نه وی کړې نو هغه دې په زنا باندي اونه وهلې شی. ددې اسناد صحیح دی. لیکن ددې دوه مطلبه کیدیشی. یو خودا چه بالکل دې اونه وهلې شی نه حد اونه نور څه، نو دا قول خو غریب دې. ممکن ده چه د آیت الفاظو ته نظر کولو نه پس فتوی ورکړې شوی وی او حدیث ورته نه وی رسیدلې. دویم مطلب دا چه د حد په طور دې اونه وهلې شی. که دا معنی مراد وی نو ددې خلاف نه ده. او که سزا ورکړې شی نو دا به د حضرت ابن عباس ؓ د فتوی مطابق وی، والله اعلم. دریم جواب دادې چه دا آیت باندي دلالت کوی چه محصنه وینخه باندي په نسبت دآزادې بڼخې نیم حد دې. لیکن محصنه کیدو نه مخکبئې د کتاب اوسنت عموم کبئې هم شامل دې چه دې ته هم سل کورې ورکړې شی. لکه دالله ﷻ فرمان دې چه

﴿الرَّائِيَةُ وَالرَّائِيَةُ فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾ :

(ترجمه) * زنا کاره بڼخه او زنا کار سړې دې سل کورې اووهلې شی.

لکه حدیث مبارک کبئې دې چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه څما کلام واخلى او څما کلام باندي ځان پوهه کړنی. الله ﷻ ددوی دپاره لاره راویستې ده. که د دواړو طرفونو نه واده شوی نه وی نو سل کورې او یو کال جلاوطنی او که دواړه واده شوی وی نو سل کورې او کانړو سره رجم کول. دا حدیث مسلم شریف کبئې دې (۱) اودغه شان نور احادیث هم دی. د داود بن علی ظاهري ؓ هم دا قول دې. لیکن دا ډیر ضعیف دې. ځکه چه الله ﷻ محصنه وینخو ته په نسبت دآزادو بڼخو د نیمو کورې ورکولو سزا بیان کړې ده یعنی پنځوس کورې. نو بیا تر کومې چه هغه محصنه نه وی نو بیا ددې سزا نه هم زیاته سزاوړه څنگه کیدیشی. حالانکه شریعت قاعده داده چې دا حصان نه مخکبئې کمه سزاده او احصان نه پس زیاته ده. بیاددې برعکس څنگه کیدیشی. نبی ﷺ نه صحابه کرام ؓ دهغه وینخې دسزا باره کبئې تپوس کوی چی واده شوې نه وی. او نبی کریم ﷺ هغوی ته جواب ورکوی چه هغوی په کورې اووهی. لیکن دا نه فرمائی چه سل کورې ئې اووهی. نو که ددې هغه حکم وی لکه څنگه چه حضرت داود ظاهري ؓ بیان کړې دې نو بیا نبی کریم ﷺ باندي ددې حکم بیانول واجب وو. ځکه چه دهغوی داسوال خو صرف په دې وجه وو چه د وینخې د واده کیدو نه پس هغې ته دسلو کورې وهلو بیان نشته دې گنی ددې قید لگولو څه ضرورت وو چه سوال کبئې وائی چه هغه واده شوې نه وی. ځکه چه بیا خو

(۱) السنن الکبری للنسائی : ۷۲۲۸، وضعف ابآ اویس ولكن سنده حسن ابو اویس حسن الحدیث ( ) -

(۲) صحیح مسلم کتاب الحدود باب حد الزنی : (۱۶۹۰) -

واده شوې او نه واده شوی کنبې هېڅ فرق پاتې نشو، که دا ایت نازل شوې نه وي. لیکن دې دواړو صورتونو کنبې دوی ته د یو علم شوې وو ددې وجې د دویم باره کنبې سوال او کړې شو او نبی کریم ﷺ ورته جواب ورکړو او معلوم شو.

لکه څنگه چه بخاری او مسلم کنبې دی چه کله صحابه کرامو ﷺ د نبی کریم ﷺ نه په نبی کریم ﷺ باندې د درود لیرلو متعلق تپوس او کړو نو. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه سلام خو هغه شان دې چه څنگه تاسوته معلوم دی. (۱)

او یور وایت کنبې دی چه کله د الله ﷻ فرمان ﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ نازل شو. او الله ﷻ حکم او فرمائیلو چه په نبی کریم ﷺ باندې درود او سلام لیرې نو صحابه کرامو ﷺ او فرمائیل چه د سلام طریقه او دهغې الفاظ خومونږ ته معلوم دی. خو مونږ ته ددې کیفیت بیان کړنی (۲). نودغه شان دا سوال هم دې.

⑤ د آیت د مفهوم څلورم جواب د ابو ثور دې چه د ابوداود د جواب نه زیات بهتر دې ، هغه فرمائی چه کله وینځې واده شی. نو دهغوی د زنا حد نیم شی، د هغه حد نه کوم چه د واده شوو آزادو بنځو د زنا کارنی حد دې. نو ظاهره ده چه د آزادو بنځو حد دې صورت کنبې رجم دې. او دا هم ظاهره ده چه رجم نیم نه شی کیدې. نو دې صورت کنبې به رجم وی. او د واده نه مخکنبې که دا زنا او کړې نو دې ته به پنځوس کورې ورکولې شی. ځکه چه دې حالت کنبې آزاده بنځه باندې سل کورې دی. د ابو ثور غلطی: - پنه اصل کنبې د آیت په مطلب پوهیدلو کنبې ده نه غلطی شوې ده او په دې کنبې د جمهورو خلاف دې. بلکه امام شافعی رحمته الله علیه فرمائی چه د یو مسلمان په دې کنبې هېڅ اختلاف نشته دې چه مملوک باندې د زنا سزا رجم نه دې .

ددې وجې آیت دلالت کوی چه په دوی باندې د محصنات نیم عذاب دې اود محصنات لفظ کنبې چه کوم الف لام دې هغه دعهده دې. یعنی هغه محصنات چه د هغوی بیان ددې آیت شروع کنبې تیر شوی دی چه ﴿أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ﴾. او مراد صرف آزادي بنځې دی. دلته د آزادو بنځو د نکاح دمستلې بحث نشته ، بحث دادې چه مخکنبې ارشاد دې چه په دې باندې د زنا کارنی دسزا کوم حد وو ، دهغې نه نیمه سزا په دې وینځو باندې دې. نو معلومه شوه چه دا د هغه سزا ذکر دی چه نیمې دې شی او هغه کورې دی نو هغه به دسلو نه نیمې پنځوس پاتې شی. رجم یعنی سنگسارول کول داسې دی چه ددې تقسیم نشې کیدې. (یعنی نیمیدې نشی، والله اعلم).

مسند احمد کنبې یوه واقعه ده چه د ابو ثور رحمته الله علیه د مذهب پوره تردید کوی. په دې کنبې دی چه صفیه وینځې یو غلام سره زنا او کړه او هغه نه نې یو بچې پیدا شو او ددې بچی دعوه زانی او کړه. مقدمه حضرت عثمان رضی الله عنه ته اور سیده. حضرت عثمان رضی الله عنه حضرت علی رضی الله عنه راوبللو. او ددې مسئلې حل کول نې ورته حواله کړل: د الله ﷻ شیر حضرت علی او فرمائیل چه په دې کنبې به هغه فیصله وی چه کومه نبی کریم ﷺ کړې وه. بچې خو به دهغه وی چه د چا دا وینځه ده. او زانی به سنگساریږی. بیانې دې دواړو ته پنځوس پنځوس کورې ورکړې. (۳)

(۱) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب الصلاة على النبي صلى الله عليه : (۴۰۵) -

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب ان الله وملائکته سورة احزاب : ۴۷۹۷، صحیح مسلم : (۴۰۶) -

(۳) احمد : ۱۰۴/۱، ح/ ۸۲۰.

داهم و نیلې شوی دی چه ددې مفهوم نه مراد تنبیه ده ، اعلى ته په ادنی باندې ، یعنی کله چه هغوی واده شوی وی نو په هغوی باندې د آزادو بنځو په نسبت نیم حد دې. نو پدې باندې خو رجم د سره شنه نه. نه دنکاح نه مخکې اونه د نکاح نه روستو. دواړو حالتونو کېنې صرف کورې دې. اوددې دلیل حدیث دې. صاحب الايضاح هم دا فرمائی او حضرت امام شافعی رحمته الله همدا ذکر کوي امام بیهقی رحمته الله خپل کتاب " السنن و الآثار " کېنې همدا ئې ذکر کړې دې. لیکن دا قول د آیت دلفظ نه ډیر لرې دې. او هغه دا چه د نیم حد کیدو دلیل صرف آیت دې ، دې نه سوا هیڅ نشته دې. نو دې نه سوا به نیم څنگه کیدیشی ؟

اوداهم و نیلې شوی دی چه مطلب دادې چه کله واده شوې وی نو دې حالت کېنې به صرف امام حد قائموی. ددې وینځې مالک دې ته حد نشی ورکولې.

د امام احمد رحمته الله مذهب کېنې یو قول دا دې چه د واده نه مخکېنې ددې خاوند ته د حد جاری کولو اختیار بلکه حکم دې. خو دواړو صورتونو کېنې به حد نیم نیم وی.

خو دا هم لرې خبره ده ځکه چه آیت کېنې ددې استدلال نشته دې او که دا آیت نه وي نو مونږ ته به معلوم نه وي چه د وینځو باره کېنې حد نیم دې. اودې صورت کېنې به هغوی هم عموم کېنې داخلي وی او پوره حد یعنی سل کورې او رجم هم په دوی جاری کول واجب وو. لکه څنگه چه عام روایتونو نه ثابت دی. حضرت علی رضی الله عنه نه مروی دی چه ائې خلقو ! خپلو ماتحتو باندې حد جاری کړئ ، واده شوې یا غیر واده شوې. او هغه عام حدیث چه کوم مخکېنې تیر شویدې چه په هغې کېنې د خاوند والا اوبې خاوند هیڅ تفصیل نشته دې. د حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت والاحدیث پاک نه جمهورو دادلیل نیولې دې. او هغه دادې چه کله تاسو کېنې څوک یو وینځې سره نکاح او کړی. او بیا ددې زنا بنکاره شی. نو ده له پکار دی چه په دې باندې حد جاری کړی او دې ته دې ردید نه وائی. (ملخصاً). (۱)

خلاصه داچې دوینځې دزنا کارئی باره کېنې ډیر اقوال دی. یو دا چه تر کومې پورې ددې نکاح نه وی شوې. دې ته به پنځوس کورې ورکولې شی. او دنکاح نه پس هم هم دا حد دې.

په زنا کارې واده شوې وینځې او غلام باندې هم پنځوس کورې حد دی

مسلك حنفی: - په زنا کاره وینځه که هغه واده شوې وی او که پیغله وی دغه شان غلام که هغه واده کړې وی او که لوند وی په دواړو صورتونو کېنې پنځوس کورې وهل دی چې واده شوې نه وی نو هغه حکم خو بنکاره دې چه د نا واده کړې آزاد سړی او بنځې حد چې زنا او کړی سل کورې دی نو د غلام او وینځې به پنځوس کورې وی او پاتې شو واده شوې غلام او وینځه نو چونکه د آزاد سړی او بنځې حد زنا رجم دې او رجم داسې څیز دې چه دا نیم کیدې نشی چې نیم سړې دې مړ شی او نیم دې ژوندې وی ځکه چه روح یو دې نیم کیدې نشی نو د دې وجې د واده شوی غلام او واده شوې وینځې حد زنا به هم پنځوس کورې وی دا دا حنافو مسلک دې بلکه د څلورو واړه امامانو هم دا مسلک دې (معارف القرآن ۳۷۳-۲).

په جلا وطنی کېنې مذاهب - او دا وینځه به جلا وطن کولې شی که نه ؟ په دې کېنې درې اقوال دی ① یو داچه جلا وطنی به نې وی. ② دویم دا چه نه به وی. ③ دریم دا چه جلا وطنی کېنې به ئې نیموالې هم وی یعنی د شپږو میاشتو دپاره به دا دکور نه ویستلې شی پوره کال نه. پوره کال آزادو بنځو دپاره. دا درې واړه قولونه د امام شافعی رحمته الله مذهب کېنې دی

(۱) صحیح بخاری کتاب البیوع باب بیع العبد : ۲۱۵۲ ، صحیح مسلم : ۱۷۰۳ ، ابوداود : ۴۴۷۰ -

دویم مذہب :- لیکن د امام ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ پہ نیز جلاوطنی د تعزیر پہ طور دہ ہغہ پہ حد کنبی نہ دہ ، دامام پہ رائی پہ موقوف دہ . کہ غواری جلاوطن دے کپی او کہ غواری نہ دے جلاوطن کوی سپری او بنخے تول پہ دے حکم کنبی برابر دی .

دریم مذہب :- خود امام مالک رضی اللہ عنہ مذہب کنبی دی چہ جلاوطنی صرف د سپرو دپارہ دہ بنخودپارہ نشته دی . خکہ چہ جلاوطنی صرف ددے دحفاظت دپارہ دہ . او کہ بنخہ جلاوطن کپی شی نو دا بہ دحفاظت نہ بہر شی . او د سپرو یا بنخو بارہ کنبی د جلاوطن کولو والا حدیث صرف حضرت عبادہ رضی اللہ عنہ او حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ مروی دے چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دہغہ غیر شادی شدہ زانی بارہ کنبی فرمائیلی وو ، دحد ورکول او دیو کال د جلاوطنی حکم نی فرمائیلی وو (بخاری) (۱) ددے معنوی مراد همدا دی چہ ددے حفاظت دے اوشی او بنخہ کہ جلاوطن کپی شی نو دا بہ د حفاظت نہ اوشی واللہ اعلم .

دویم قول :- دویم قول دادے چہ وینخے تہ بہ ددے پہ زنا کارنی باندے د وادہ نہ پس پنخوس کورے ورکولے شی . او د ادب خودلو دپارہ بہ دا وھلے ہم شی . لیکن ددے مقرر شمیرنشته . مخکنی تیر شوی دی چہ د وادہ نہ مخکنی بہ دا نشی وھلے . لکہ چہ د حضرت سعید بن مسیب رضی اللہ عنہ قول دے . کہ ددے نہ مراد دا وانخستی شی چہ دا بالکل ھدووھل پکارنہ دہ نو دا بہ تاویلی مذہب وی . گنی قول ثانی کنبی دا داخلولے شی .

دریم قول :- او یو قول دادے چہ د وادہ نہ مخکنی سل کورے او وادہ نہ پس پنخوس کورے لکہ چہ د ابوداود قول دے . اودا د تولو اقولونہ بہتر قول دے . او دا چہ وادہ نہ مخکنی پنخوس او وادہ نہ پس رجم دے لکہ چہ د ابوثور قول دے . لیکن داکمزورے دے . واللہ سبحانہ وتعالی اعلم بالصواب .

قوله تعالى: :: ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ *

بیا فرمائی چہ وینخو سرہ نکاح کول بہ پہ دے شرط سرہ جائز دی . چہ شوک ورسرہ نکاح کوی هغوی تہ پہ زنا کنبی د واقع کیدو خطرہ وی او د وادہ نہ بغیر ژوند تیروول هغوی دپارہ سخت وی . ددے پہ وجہ بہ دوی تہ تکلیف وی . نو پیشکہ پاک دامنی وینخو سرہ نکاح کول جائز دی . اگر چہ دے حالت کنبی ہم خپل نفس منع کول او دے سرہ نکاح نہ کول دیر بہتر دی . ددے وجہ چہ ددے نہ کوم اولاد وی هغہ بہ ددے د مالک وینخے وی . خو کہ خاوندغریب وی نو ددے بہ دا اولاد ددے د مالک ملکیت د امام شافعی رضی اللہ عنہ دقول قدیم مطابق نہ وی .

قوله تعالى: :: وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرَ لَكُمْ *

بیا فرمائی کہ تاسو صبر او کرنی نو دا ستاسو دپارہ افضل دی . او اللہ غفور او رحیم دے . جمهور علماء کرامو ددے آیت نہ استدلال کپی دے چہ وینخے سرہ نکاح کول جائز دی . لیکن دا ضروری دہ چہ دا پہ هغہ وخت کنبی دی چہ کلہ آزادی بنخے سرہ د نکاح کولو طاقت نی نہ وی او نہ پہ دہ کنبی د صبرکولو طاقت وی . بلکہ زنا کنبی د واقع کیدو ویرہ وی . خکہ چہ پہ دے کنبی یو خرابی داده چہ اولاد غلامی کنبی راخی . دویم داچہ یو شان سپکوالی وی . چہ آزادہ بنخو نہ نظر واوری . او وینخو طرفتہ مائل شی .

خوامام ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ او ددوی ملگری دجمهورو خلاف دی ، هغوی وائی چہ دا دوارہ خبری شرط نہ دی بلکہ چہ د چا پہ نکاح کنبی شوک آزادہ بنخہ نہ وی هغہ لره وینخے سرہ نکاح کول جائز دی کہ هغہ وینخہ مومنہ وی او کہ اهل کتابو نہ وی . کہ د دہ د آزادو بنخو سرہ د نکاح کولو طاقت ہم وی او اگر چہ دہ تہ بدکارنی کنبی داختم کیدو ویرہ نہ وی .

(۱) صحیح بخاری کتاب الحدود باب الاعتراف بالزنى : ۶۸۶۷ ، صحیح مسلم : (۱۷۹۰) -

دودی لوئی دلیل دا آیت دی چه ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ یعنی آزادی بنسخی دهغوی نہ چه تاسو نہ مخکنی ورته کتاب الله ورکری شوی وو نو هغوی وائی چه دا آیت عام دی. آزاده غیر آزاده په دی کنبی تولی شاملی دی. او محصنات نہ مراد پاکې اویاک دامنې او عصمت والا بنسخی مراد دی. لیکن ددی ظاهری دلالت هم پدی مسئله کنبی دی چه کوم د جمهورو مذهب دی ، والله اعلم.

د آزادی بنسخی سره د نکاح کولو قدرت باوجود د وینخې سره نکاح جائز ده

مسلك حنفی :- د پورتنی بحث نہ معلومه شوه چه د امام شافعی او نورو امامانو مذهب دا دی چی د سری د آزادی بنسخی سره د نکاح کولو قدرت وی نو ده دپاره د وینخې سره نکاح کول جائز نه دی او بیا حافظ ابن کثیر رحمته الله امام اعظم رحمته الله ته د آزادی بنسخی سره د نکاح د قدرت باوجود وینخې سره د نکاح کولو د جواز کوم قول نقل کوی نو دا نسبت ئی صحیح دی البته دومره ضرور ده چه د امام ابوحنیفه رحمته الله په نیز هم غوره دا ده چه د آزادی بنسخی سره نکاح اوکری خوکه د آزادی په خانی د وینخې سره اوکړه نو دا نکاح جائز ده خود سره د کراهنه (معارف القرآن تفسیر مفتی محمد شفیع عثمانی رحمته الله (۳۷۱۱۲).

يُرِيدُ اللَّهُ	
غواړی الله	
اللَّهُ دا غواړی	
لِيُبَيِّنَ لَكُمْ	وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
چی اوبنای تاسو ته طریقی اوروان کړی تاسو په طریقو دهغه نیکانو خلقو چی مخکنی ستاسونه وو	
چی تاسو ته خپل حکمونه بیان کړی اوبه هغه لازمو روان کړی چی ستاسونه مخکنی خلق ئی پرې روان کړی وو	
وَيَتُوبَ	عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ
اوقبولوالی د توبې اوکړی په تاسو اوالله اښه پوهه اود حکمت خاوند دی اوالله اراده لری چی	
اوتاسو ته خپل رحمت متوجه کړی اوالله عز وجله په هرڅه پوهه اوصاحب د حکمت دی اوالله پاک غواړی	
يَتُوبَ	عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ
رجوع اوکړی په رحمت سره په تاسو باندې اواراده لری هغه کسان چی تابعداری کوی دخواهانو	
چی تاسو ته خپل رحمتونه راوگرزوی اوڅوک چی په خپلو خواهشاتو پسې گرځی	
أَنْ تَمِيلُوا	مِيلًا عَظِيمًا ۝ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ
چی مائله شی تاسو په مائله کیدلو لویو سره غواړی الله چی سپکوالی اوکړی په تاسو	
هغوی داغواړی چی تاسو دسمې لازمی نه ډیرلری کړی اوالله عز وجله داغواړی چی په تاسو باندې سپکوالی اوکړی	
وَخُلِقَ	الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ۝
اوپیدا کړی شوی دی انسان کمزوری	
(ځکه چی) انسان کمزوری پیدا کړی شوی دی	

قوله تعالى: رِيْدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

د الله ﷺ احکامو کنبی سختی نشته: - فرمان دې چه ائی مومنانو! الله ﷻ اراده کړې ده چه حلال او حرام تاسو ته بیان شوی دی (لکه چه دې صورت کنبی او نورو صورتونو کنبی هغه پاک ذات بیان کړی دی) هغه الله ﷻ غواړی چه د مخکنبی خلقو قابل تعریف لارې ستاسو په پوهه کنبی راولی چه تاسو په هغه شریعت باندي عمل او کړنی چه کوم دهغه محبوب او دهغه درضا مندنی دې.

قوله تعالى: وَيَتُوبْ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

هغه پاک ذات غواړی چه ستاسو توبه قبوله کړی. چه دکومی گناه نه او کومی حرام کارنی نه تاسو توبه او کړنی نوهغه توبه زر قبلوی. هغه ذات عالم اوصاحب د حکمت دې. خپل شریعت، په خپله اندازه، او خپل حکم کنبی هغه صحیح علم او کامل حکمت والا دې.

قوله تعالى: وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهْوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا

د نفسانی خواهشاتو پیروکار یعنی د شیطانانو غلامان یهود او نصارا تاسو د حق نه لرې کول غواړی. الله ﷻ خپلو احکامو او حکم کنبی منع کولو او شریعت کنبی اندازې مقرر کړې دی اوبه دې کنبی ئې ستاسو دپاره آسانی پیدا کړی ده. او هم په دې وجه ئې خو شروطو سره ستاسو دپاره وینخو سره نکاح کول حلال کړی دی.

قوله تعالى: وَخَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا

انسان چونکه پیدائشی کمزورې دې ددې وجې الله ﷻ خپلو احکامو کنبی سختی نه ده ایښودې. دې فی نفسه هم کمزورې او دده ارادې او حوصلې هم کمزورې دی، د ښخو باره کنبی هم کمزورې دې. دلته چه راشی نو بې وقوف ترې جوړ شی.

په شب معراج په مونځونو کنبی کمې کیدل: - کله چه نبی کریم ﷺ شب معراج کنبی سدره المنتهی نه وایس شو او کلیم الله حضرت موسی ﷺ سره ئې ملاقات اوشو نو حضرت موسی ﷺ ترې تپوس او کړو چه تاسو باندي چه فرض کړې شو؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ټوله ورځې کنبی پنځوس مونځونه. نو کلیم الله حضرت موسی ﷺ او فرمائیل چه واپس لارشی او الله ﷻ ته سوال او کړنی چه دا کم کړی. ستاسو امت کنبی ددې طاقت نشته دې. ستاسو نه مخکنبی خلقو باندي هم تجربه شوې ده. او هغوی ددې نه په کمو ویریدلی وو. اوستاسو امت خو غورونو اوسترگو اوزره په اعتبار سره نور هم کمزورې دی. نو نبی کریم ﷺ واپس لاړو او لس ئې معاف کړل. بیا هم دا خبره اوشوه نو بیا نبی کریم ﷺ لاړو او بیا ئې لس کم کړو تر دې چه آخری خل پنځه پاتې شو(۱).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
هغه کسانو   چي ايمان موراوړې دې
اَيُّهَا دایمان خاوندانو
لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا
مه خورئ تاسو مالونه ديوبل   په خپل منځ کنبی   په ناجائزه طريقه   ما سوا ددې نه   چي وي
خپل مينځ کنبی ديوبل مالونه په ناجائزه طريقه مه خورئ   ..... خوکه
تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ
سوداگری   په رضامندی سره   ستاسو طرفه   اومه قتلوی   خانونه خپل   بیشکه الله
سوداگری ستاسو په خپل مينځ کنبی په رضا اوشی (نوخیردې)   اوخپل خانونه هلاکت کنبی مه اچوئ   بیشکه الله

(۱) صحیح بخاری کتاب الصلاة باب كيف فرضيت الصلاة في الاسراء: ۳۴۹، صحیح مسلم: ۱۶۳-

كَانَ يَكْمُرُ رَحِيمًا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عَدُوًّا وَظَلَمًا

دی پہ تاسو باندی | مہربانہ | اوخوک چي کوی | دغه کارونہ | پہ زیاتی سرہ | اوپہ ظلم سرہ
پہ تاسو یر مہربان دی | ..... اوخوک چي پہ ظلم زیاتی داسی کارونہ کوی .....

فَسَوْفَ نُصَلِّيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا

نوزر بہ | دا خل کرو مونہ ہغہ | اورتہ | اودی | دا کار | پہ اللہ باندی | آسان | کہ
نومونہ بہ نی د جہنم اورتہ وردا خل کرو | اودا کار اللہ ﷻ تہ یر آسان دی .....

يَجْتَنِبُوا كِبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نَكَرًا عَنكُمْ

تاسو خان اوساتلو | دلویو گناہونو | ہغونہ | چي تاسو منع کری شوی نی | دہغی نہ | نومونہ بہ ختم کرو | ستاسونہ
تاسو (ہغی) لو یو گناہونو نہ پرہیز او کری | دکومونہ چي منع کری شوی یی | ..... نومونہ بہ ستاسو

سَيَاتِكُمْ وَنُدْخِلَكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا

گناہونہ ستاسو | اومونہ بہ داخل کرو | تاسو | خانی | دداخلیدو | عزتمندتہ |
وایہ گناہونہ معاف کرو | اودعزت خانی تہ بہ مو داخل کرو | .....

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ

د شرع نہ خلاف تجارت او بیع خیار :- اللہ ﷻ خپل ایماندارو بند گناوتہ فرمائی چي تاسو دیوبل مال پہ
باطلو طریقو سرہ مہ خورئی. اگر چہ دہغہ گئی نہ وی چي ہغہ شرعی طور حرامہ دہ. لکہ سو دخوری ،
جواری او داسی ہرننگ حیلہ سازی اگر چہ دی تہ شریعت جواز صورت ورکریس وی. اللہ ﷻ تہ ہنہ
معلوم دی چہ اصل حقیقت خہ دی .

د حرام خورئی یو صورت :- حضرت ابن عباس ؓ نہ سوال اوشو چہ یو سرپی کپرا اخلی او وائی کہ خما
خونہ شوه نو دا بہ واخلم گئی کپرا او یو درہم بہ واپس کوم. دوی ددی آیت مبارک تلاوت او فرمائیلو
یعنی دا نی باطل مال کبھی شامل کرل.

حضرت عبداللہ ؓ فرمائی چہ دا آیت محکم دی یعنی منسوخ نہ دی اونہ تر قیامتہ پوری منسوخ
کیدشی. ددوی نہ مروی دی چہ کلہ دا آیت نازل شونو مسلمانانو د یوبل خوارک پرینودلو نو دی
باندي دا آیت نازل شو چہ ﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى﴾ یعنی پہ روند باندي خہ گناہ نشتہ

د تجارۃ اعرابی وضاحت :- او ﴿تِجَارَةٌ﴾ ﴿تِجَارَةٌ﴾ ہم لوستلی شوی دی. دا استثناء منقطع دہ. اگر چہ داسی
فرمائیلې کپری دکوم مال حرمت راغلی وی مال دہغی نہ وی. خوشرعی طریقې سرہ تجارت نہ فاندہ
اوجتول جائز دی چہ د خریدار او خرخولو والا رضامندی سرہ وی. لکہ بل خانی کبھی فرمائی چہ ہبغ
یو بی گناہ سرپی مہ وہی او کہ پہ حق سرہ وی نو جائز دی. لکہ خنگہ چہ بل آیت کبھی دی چہ ہلتہ بہ
دوی تہ مرگ نہ راخی صرف ہغہ مرگ چي دوی تہ پہ رومی خل راغلی وو. (یعنی دوی تہ بہ بیا مرگ
نہ راخی).

قوله تعالى: إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ

پہ لین دین کبھی دقبلولو حکم :- حضرت امام شافعی ؒ ددی آیت مبارک نہ استدلال کوی او فرمائی
چہ اخستل خرخول بغیر د قبولیت نہ صحیح نہ دی. خکہ چہ درضامندی پورہ سند نشتہ دی. صرف
لین دین کول ہم کلہ کلہ رضامندی باندي پورہ دلیل نہ وی. او جمهور ددی برخلاف دی. او ددی

واړو امامانو هم دا قول دې چه څنگه زبانی خبرې اترې درضامندی دلیل دې. هم دغه شان لین دین هم درضامندی دلیل دې.

بعضې حضرات فرمائی چه کم قیمت معمولی څیزونو کښې خو صرف اخستل او ورکول کافی دی اودغه شان د اخستلو خرڅولو چه کومه طریقه وی. په صحیح مذهب کښې احتیاطی طور سره خبرواترو کښې که قبلولیت او کړی نو دابله خبره ده.

بیع د ژبانی خبرو نه بغیر په تعاطی یعنی مبیعی ورکولو او پیسو اخستلو سره جائز ده

مسلك حنفی: حافظ ابن کثیر رحمته الله چې درې واړه امامانو ته کوم نسبت کړې دې چې څنگه زبانی خبرې اترې درضامندی دلیل دې. هم دغه شان لین دین هم د رضا منندی دلیل دې. په دې درې واړه امامانو کښې امام ابوحنیفه رحمته الله هم شامل دې او دا نسبت دوی ته صحیح دې احقر شاه فیصل په تسهیل الهدایه شرح هدایه کښې لیکي «بیع تعاطی دې ته وائی. چه د ایجاب او قبول نه بغیر د مبیع او د ثمن لین دین (اخذل خرڅول) کول، یعنی که بائع مشتری ته مبیع ورکړی. او مشتری ده ته ثمن ورکړی. او د دواړو د طرفه کلام قطعاً نه وی. نو دا بیع به منعقد کیږی. ځکه چه په دې صورت کښې ایجاب او قبول اگرچه نه دې موجود شوی. خود بیع معنی موجود شوی ده. په دې وجه به دا بیع هم صحیح وی. (تسهیل الهدایه ۳۱۵)»

د قبولو د حکم عمومیت: حضرت مجاهد رحمته الله فرمائی چه اخستل خرڅول وی او که پښه وی ټولو ته دا حکم شامل دې. د ابن جریريو مرفوع حدیث مبارک کښې دی چه تجارت رضامندی ده. او د اخستلو خرڅولو نه پس اختیار دې. هېڅ یو مسلمان دپاره دا جائز نه دی چه بل مسلمان ته د هوكه ورکړی. دا حدیث مرسل دې.

د مجلس خیاب حکم: پوره رضامندی کښې د مجلس د خاتمی پورې اختیار دې. بخاری او مسلم کښې دی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم چه اخستونکی او خرڅونکی دواړو ته اختیار دې. ترکومې چه جدا شوی نه وی. (۱) بخاری شریف کښې دی چه کله دوه کسان اخستل خرڅول او کړی نو هر یو ته اختیار دې چه ترکومې جدا شوی نه وی. (۲) ددې حدیث مطابق حضرت امام مالک رحمته الله، حضرت امام شافعی رحمته الله او ددوی دملگرو فتوی ده او د جمهورو سلفو هم فتوی ده. اوهم پوره رضامندی په دې کښې داخله ده. داخذلو خرڅولو نه درې ورځې پس اختیار ورکول هم. اگر چه دا اختیار ټول کال پورې وی، لکه دکلی خلقو کښې چې وی وغیره.

په معمولی څیزونو کښې صرف اخستل ورکول کافی دی: د حضرت امام مالک رحمته الله مشهور مذهب هم دا دې چه ددوی په نیز صرف لین دین کولو سره بیع صحیح کیږی. د حضرت امام شافعی رحمته الله مذهب کښې هم یو دا قول دې او په دوی کښې بعضې وائی چه دمعمولی قیمت څیزونو کښې نشته دې کوم چه خلقو داخذلو خرڅولو دپاره ایښودی وی، صرف لین دین کافی دې. دبعضو اصحابو اختیار هم دا دې لکه څنگه چه متفق علیه دی.

په خبرو اترو کښې ایجاب او قبول سره بیع پوره کیږی د مجلس ختمیدو ضرورت نشته

مسلك حنفی: د احنافو په نیز خرڅونکی او اخستونکی ته د عقد ختمولو اختیار تر هغه وخته پورې وی ترڅوچې دوی په خبرو اترو کښې عقد فیصله کړې نه وی اوچې کله عقد فیصله کړی او خرڅول اخستل

(۱) صحیح بخاری کتاب البیوع باب کم يجوز الخیار: ۲۱۰۸، صحیح مسلم: ۱۵۳۲، ابوداود: ۳۴۵۵، نسائی: ۴۴۷۴) -

(۲) صحیح بخاری کتاب البیوع باب اذا خیر احدهما صاحبه بعدالبيع: ۲۱۱۲، نسائی: ۴۴۷۳) -

پورہ شی نو د دی نہ پس پہ دوی کنبی یو کس تہ ہم د عقد د فسخ کولو اختیار نشته اگرچی د عقد مجلس لابقی وی ختم شوې نہ وی (تفسیر مظہری (۲۹۹۱۲)۔
 قوله تعالى: وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ

حرام مال خوړل هلاکت دي: بیا فرمائی چه تاسو هغه مال مه خوړنی چه کوم الله ﷻ حرام کړې دي اودهغه نافرمانی مه کوئی ، اود یو بل مال مه خوړنی ، او د یو بل مال بی خایه مه خرخوئی ، او ولې تاسو داسې کولو سره خان هلاکوئی. الله ﷻ غفور ورحیم دي او هر حکم او هر ممانعت رحمت دي. د هلاکت یو مصداق: مسند احمد کنبی دي چه حضرت عمرو بن عاص ﷻ د ذات السلاسل کال باندي نبی کریم ﷺ لیرلې وو. دوی فرمائی چه ماته یو شپه احتلام اوشو ، یخنی ډیره وه ، تردې چه ماسره ویره شوه چه هسې نه د یخنی نه مړ شم ، نو ما تیمم او کړو او خپل جماعت ته مې د سحر مونیخ ورکړو. هر کله چه هلته نه واپس شو نو مونږ خلق د نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر شو نو ما ورته دا یوله واقعہ بیان کړه. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه آیا تا خپلو ملگرو ته د جنابت په حالت کنبی مونیخ ورکړو. ما اوونیل چه یار رسول الله ﷺ یخنی ډیره زیاته وه او ماته دخپل خان خطرہ وه نوماته یاد شو چه الله ﷻ فرمائی چه خپل خان دخپله لاسه مه هلاکوئی. الله ﷻ رحیم دي ، ما تیمم او کړو او مونیخ مې ورکړو. نو نبی کریم ﷺ په خندا شو او ماته ئې هیخ اونه ونیل. (۱) یو روایت کنبی دي چه نورو خلقو نبی کریم ﷺ ته بیان او کړو او بیا د نبی کریم ﷺ په تپوس کولو سره حضرت عمرو بن عاص ﷻ ورته دا عذر او کړو. قوله تعالى: وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصَلِّيْهِ نَارًا

دخودکشی کولو عذاب: بخاری او مسلم کنبی دي چه کوم سړې اوسپنې سره خودکشی او کړې نو تر قیامتہ پورې به هغه په اوسپنه خان وهی او خودکشی به کوی. او چه څوک په قصد د مرگ کولو نیت او کړی او دې نیت سره زهر او خوری نو هغه به همیشه جهنم کنبی زهر خوری. (۲) او یو روایت کنبی دي چه کوم سړې خپل خان په خپله یو څیز سره قتل کړی هغه به تر قیامتہ پورې هم دې څیز سره دخان وژلو په عذاب کنبی وی. (۳)

خودکشی دجهنم تلو سبب: نبی کریم ﷺ فرمائی چه ستاسو نه مخکنبی یو سړې زخمی شو ، هغه خپل لاس په چاره خان نه جدا کړو ، او دده وینه نه اودریده ، او هم دې حالت کنبی مړ شو. نو الله ﷻ او فرمائیل چه څما بنده دخپله لاسه خپل خان فنا کولو کنبی تیزی او کړه. ما ده باندي جنت حرام کړو. (۴)

هم ددې وجې الله ﷻ فرمائی چه کوم کس دا په ظلم او زیاتۍ سره او کړی یعنی ده ته معلومه وی چه دا حرام دی او بیا هم دې دا او کړی په دې حرام کولو دې زړه ور وی نو دې جهنمی دي. نو هر عاقل لره پکار دی چه ددې سختې ویرې نه اوویریرې. د زړه په غوږونو سره دالله ﷻ فرمان واوری نو ددې نه اجتناب کول پکار دی.

(۱) صحیح بخاری کتاب التیمم باب اذا خاف الجنب علی نفسه: ... تعلیقاً قبل حدیث: ۳۴۵، او حافظ ابن حجر ددې سنه ته صحیح وانی الفتح: ۴۵۴/۱، ابوداود: کتاب الطهارة باب اذا خاف الجنب البرد: (۳۳۴)۔

(۲) صحیح کتاب الطب باب شرب السم: ۵۷۷۸، صحیح مسلم: ۱۰۹، ابوداود: ۳۸۷۲، ترمذی: ۲۰۴۳، وابن ماجه: ۳۴۶۰، نسائی: (۱۹۶۷)۔

(۳) صحیح بخاری کتاب الايمان والنور باب من حلف بجملة سوى الاسلام: ۶۶۵۲، صحیح مسلم: ۱۱۰، ابوداود: ۳۷۵۸، ترمذی: ۱۵۴۳، نسائی: (۳۸۴۴)۔

(۴) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ماجاء فی قاتل النفس: ۱۳۶۴، صحیح مسلم: (۱۱۳)۔

د گناہ کبیرہ بیان: بیا فرمائی کہ تاسو د لویو لویو گناہونہ نہ بیج شوئی نو مونہ بہ ستاسو واپہ واپہ گناہونہ معاف کرو. او تاسو بہ جنت تہ داخل کرو. حضرت انس رضی اللہ عنہ نہ مرفوعاً مروی دی چہ مونہ تہ درب کریم د طرفنہ کوم مثال راغلی دے مونہ دہغی بہ شان مثال نہ دے لیدلی. بیابہ مونہ ددی دپارہ دخیل اهل او مال نہ جدا نشو خکہ چہ ہغہ د کبیرہ گناہونہ سوا زمونہ واپہ گناہونہ معاف کوی. بیا ئی ددی آیت تلاوت او فرمائیلو. (۱)

دجمعی بہ مانخہ گناہونہ معاف کیدل: ددی آیت متعلق دیر احادیث دی. خہ لہر دیر مونہ دلته بیانوو. مسند احمد کنبی حضرت سلمان فارسی رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ تاسوتہ معلوم دی چہ دجمعی ورخ خہ دہ؟ ما جواب ورکرو چہ دا ہغہ ورخ دہ چہ بہ دے کنبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خمونہ پلار حضرت آدم علیہ السلام پیدا کرے وو. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ واورہ چہ خہ ماتہ معلوم دی ہغہ واورہ. چہ کوم سرے پہ دے ورخ پہ بنہ شان پاکہ حاصل کری. اود جمعی مونہ دپارہ راشی او مونہ ختمیدو پورے چپ ناست وی نو ددہ دا عمل د راتلونکے جمعی پورے ددہ دگناہونو کفارہ جوریری تر خو چہ دے د قتل نہ بیج وی (۲)

پہ مونہ روژہ او زکاة د گناہونو معاف کیدل: ابن جریر کنبی دی چہ یو خل نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خطبہ او فرمائیلہ او وے فرمائیل چہ بہ ہغہ رب قسم چہ دہغہ بہ لاس کنبی خما روح دے. او درے خلہ ئی دا او فرمائیل او نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سر مبارک بنکتہ کرو او مونہ ہم سرو نہ بنکتہ کرل او خلق پہ ژرا شو او زرونہ ئی پہ ژرا بانڈی تش کرل چہ داللہ صلی اللہ علیہ وسلم رسول پہ خہ خیز قسم کرے دے او بیا ولے خاموش شو، لہر وخت پس ما سر اوچت کرو اود نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مخ مبارک بانڈی خوشحالی وہ اودے سرہ مونہ ہم دومرہ خوشحالیہ شو کہ چری مونہ تہ سور رنگی اوبشان ملاؤ شوی وے نو دومرہ بہ نہ وے خوشحالیہ شوی. اوس نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ کوم بندہ پنخہ وخت مونہ کوی او درمضان روژے نیسی اوزکوة ورکوی او اوہ کبیرہ گناہونہ بیج اوسی نو ددہ دپارہ د جنت تہولی دروازے بیرتہ کولے شی او دہ تہ بہ اوئیلے شی چہ سلامتی سرہ دے تہ داخل شہ. (۳)

اووہ لوئی گناہونہ: چہ دکومو اووہ گناہونو بہ دے حدیث کنبی ذکر دے دہغی تفصیل بخاری او مسلم شریف کنبی داشان راغلی دے چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ددی اووہ گناہونو نہ بیج اوسی خکہ چہ دا ہلاکونکے دی. تپوس اوشو چہ یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہغہ کوم کوم دی؟ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ① اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ شرک کول ② او ہغہ (نفس) قتل کول چہ د کوم قتل اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حرام کرے دے. خو کہ بہ خہ شرعی وجہ ددہ وینہ حلالہ شوی وی نو دا بلہ خبرہ دہ. ③ او جادو کول ④ او سود خورل ⑤ او دیتیم مال خورل ⑥ او کلہ کفارو سرہ جنگ وی نو دمیدان جنگ نہ تبتیدل. ⑦ او پہ پاکو پنخو تہمت لگول. (۴)

یو روایت کنبی دجادو بدلہ کنبی ہجرت کول او واپس خپل وطن تہ راتلل. (۵)

دیوغلط خیال تردید: دا یاد ساتی دے اووہ گناہونو تہ د کبیرہ وئیلو دا مطلب نہ دے چہ کبیرہ گناہونہ صرف ہم دادی لکہ خنگہ چہ دبعضو خلقو خیال دے او دہغوی بہ نیز مفہوم مخالف معتبر دے. دراصل دا دیر کمزوری خیال دے او غلط اصول دی. او خاص کر پہ ہغہ وخت کنبی چہ کلہ ددی خلاف

(۱) حافظ ابن حجر مختصر زوائد البزار: ۷۸/۲،

(۲) احمد: (۱۴۰۴)۔

(۳) نسائی کتاب الزکاة باب وجوب الزکاة: ۸/۵ ج ۲، ۲۴۴۰، وسندہ حسن لذاتہ۔

(۴) صحیح بخاری کتاب الحدود باب فی المحصنات: ۶۸۵۷، صحیح مسلم: ۸۹، ابوداؤد: ۲۸۸۴، نسائی: (۳۷۰۱)۔

(۵) ابن ابی حاتم والبزار کشف الاستار:

دلیل موجود وی۔ اولدته خوبنکاره لفظونو کنبی د کبیره گناہونو ذکر ہم موجود دی۔ دلاندی احادیث اوگورئی۔

نبی کریم سره په جنت کنبی د ملکر تیا اعمال۔ مستدرک حاکم کنبی دی چه حجة الوداع کنبی نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه انی خلقوا بالله ولی صرف مونخگزار دی چه کوم پنخه وخته مونخ کوی په پابندئی سره چه خوک د رمضان روزی نیسی اودا فرض منی او د ثواب په نیت نبی ساتی، هم داشان زکوة ورکوی په خوشحالی، او دتولو کبیره گناہونو نه بیج اوسی د کومو نه چه الله ﷻ منع کری ده۔ یو سرپی تپوس او کړو چه یارسول الله ﷺ ا هغه کبیره گناہونه کوم کوم دی؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه

① شرك كول ② قتل كول ③ میدان جنگك نه تینسته کول ④ د یتیم مال خوړل ⑤ سود خوړل ⑥ پاك دامنو بنخو باندي تهمت لگول ⑦ د مور پلار نافرمانی کول۔ ⑧ د بیت الحرام حرمت ماتول چه په مرگ او ژوند کنبی ستاسو قبله ده۔ واورئی! چه کوم سرپی تر مرگه پورې ددی گناہونو نه بیج پاتې شی او مونخ کوی او زکوة ورکوی، هغه به دالله ﷻ نبی ﷺ سره جنت کنبی په سرو محلونو کنبی وی (۱)۔

دکبیره گناہونو نه خان ساتل دجنت داخلیدو سبب۔ حضرت طیلسه بن میاس ﷺ فرمائی چه مانه یو گناه اوشوه چه خما په نیز کبیره وه۔ ما حضرت عبدالله ابن عمر ﷺ ته ددی ذکر او کړو نو دوی او فرمائیل چه هغه کبیره گناہونه نهه دی۔ ① الله ﷻ سره شرك كول ② یو سرپی بغیر د خه وجې قتل کول ③ د میدان جنگك نه تینتیدل ④ په پاکو بنخو باندي تهمت لگول ⑤ سود خوړل ⑥ د یتیم مال په ظلم خوړل ⑦ جمات حرام کنبی الحاد خوړول ⑧ جادو جائز گنول ⑨ او د مور پلار نافرمانی کول۔ حضرت طیلسه بن میاس ﷺ فرمائی چه ددی بیان نه پس حضرت ابن عمر او کتل چه خما ویره هیخ کمه نه شوه نو وې فرمائیل چه آیا ته دا غواړې چه د جهنم د اور نه بیج شی او جنت ته داخل شی؟ نو ما او فرمائیل چه او نو وې فرمائیل چه ستامور پلار ژوندی دی؟ ما او وئیل چه صرف پلار می ژوندی دی۔ وې فرمائیل چه ته هغه سره نرمې خبرې کوه او هغه ته خوراک ورکوه او ددی کبیره گناہونو نه بیج اوسه، ته به یقینی طور جنت ته داخل شی (۲)۔

دلویو گناہونو یو بل روایت۔ او یو روایت کنبی دی چه حضرت طیلسه ﷺ سره حضرت ابن عمر ﷺ میدان عرفات کنبی د ونې دلاندې ملاقات شوې وو۔ په هغه وخت کنبی حضرت عبدالله ابن عمر ﷺ په خپل سر او مخ باندي اوبه اچولې۔ په دې کنبی دا هم دی چه کله حضرت عبدالله ﷺ دتهمت لگولو ذکر او کړو نو ما او وئیل چه دا هم په د قتل پشان لویه گناه ده خه؟ هغوی او فرمائیل چه او په دې کنبی د جادو دگناه هم ذکر دی۔ او یو روایت کنبی دی چه خما اودهغه ملاقات د ما بنام په وخت کنبی شوې وو او ما دهغوی نه د کبانرو گناہونو باره کنبی تپوس کری و نو وې فرمائیل چه ما رسول الله ﷺ نه آوریالی دی چه کبانر اووه دی، ما تپوس او کړو چه کوم کوم دی۔ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل

① چه شرك ② او تهمت۔ ما او وئیل چه دا هم په د قتل پشان دی۔ وې فرمائیل چه او۔ ③ او یو مومن بغیر د خه سبب نه وژل ④ اودجنگك نه تینتیدل ⑤ او جادو کول ⑥ اوسود خوړل ⑦ اودیتیم مال خوړل ⑧ اود مور پلار نافرمانی کول او ⑨ بیت الله شریف کنبی الحاد کول چه په ژوند او مرگ ستاسو قبله ده (۱)۔

د کبیره گناہونو یو بل فهرس۔ مسند احمد کنبی دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه ① د الله ﷻ یو بنده الله ﷻ سره شریک نه وی جوړ کری، مونخ قائموی ② د رمضان روزی اونیسی ③ او د کبیره گناہونو نه

(۱) حاکم: ۵۹/۱، ابوداود کتاب الوصایا باب ماجاء فی التشدید فی اکل مال الیتیم: ۲۸۷۵، نسائی: ۴۰۱۷،

(۲) ابن جریر و البخاری فی الادب المفرد: ۹، وسنده صحیح۔

(۳) الطبری: ۹۱۸۹، موقوفا

بیچ شی نو هغه جنتی دی. یو سړی تپوس او کړو چه یار رسول ﷺ کبائر شه دی؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل
 ① چه الله ﷻ سره شرك کول ② مسلمان لره قتل کول ③ د جنگ په ورځ تینسته کول (۱)

د کبیره گناهونو یوبل روایت:- ابن مردویه کبیسې دی چه نبی کریم ﷺ د یمن خلقو ته یو کتاب لیکلې
 اولیرلو چه په هغې کبیسې فرائض ستن وو، دیت یعنی د جرمانو احکام وو، اودا کتاب ئې د حضرت
 عمرو بن حزم په لاس یمن ته لیرلې وو. په دې کتاب کبیسې دا هم وو چه د قیامت په ورځ به په ټول کبیره
 گناهونو کبیسې د ټولونه لویه گناه دا وی ① چه انسان الله ﷻ سره څوک شریک جوړ کړی ② او یو ایماندار
 سړی قتل کړی بغیر حق نه ③ اود الله ﷻ لار کبیسې جهاد کبیسې جنگ کوی او بیا بیغیر توب او پسانې او
 خان بیچ کولو دپاره اوتبستی ④، اود مور پلارنافرمانی کوی ⑤ او په بنحو باندې الزام لگوی ⑥، او
 جادو کوی ⑦ اوسود خوری ⑧، او دیتیم مال بریادوی. (۲)

په کبیره گناهونو کبیسې یوه بله اضافه:- یو روایت کبیسې دی چه کبیره گناهونو کبیسې دروغ خبره یا د
 دروغو شهادت هم دی. (۳) او یو حدیث مبارک کبیسې دی چه د کبیره گناهونو د بیانولو په وخت کبیسې نبی
 کریم ﷺ تکیه وهلې ناست وو. لیکن کله چه ئې د بیان او فرمائیلو چه د دروغو گواهی او د دروغو خبره
 نویه هغه وخت کبیسې دوی د تکیه نه پاسیدل او ډیر زور سره ئې دا خبره بیان بیان کړه او باربار ئې دا
 بیانوله. تردې چه مونږ او وئیل چه کاش اوس حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ددې تکرار نه کوی.
 کبیره گناهونو کبیسې یوبله اضافه:- بخاری او مسلم کبیسې دی چه حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ نبی
 کریم ﷺ نه تپوس او کړو چه یار رسول الله ﷻ! کومه گناه د ټولو نه لویه ده؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل
 ① چه ته څوک الله ﷻ سره شریک جوړ کړې ددې باوجود چه ته صرف هغه پاک ذات پیدا کړې ئې. ما
 تپوس او کړو چه دی نه پس ② نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ته خپل بچی ددې ویرې نه قتل کړې چه
 هغوی به تاسره خوراک کوی ③ ما تپوس او کړو کومه گناه ډیره لویه ده؟ ④ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه
 ته خپلې گواندنی سره بدکاری او کړې، بیا نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک تلاوت کړو چه ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ
 اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ تَالِ الْأَمْنِ تَابَ﴾ (۴)

په لویو گناهونو کبیسې د شرابو د څکلو ذکر:- ابن ابی حاتم کبیسې دی چه حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص
 ﷺ د مسجد حرام حطیم کبیسې دننه ناست وو. اوسړی ترینه د شرابو باره کبیسې تپوس او کړو نو دوی
 او فرمائیل چه خما پشان بودا ډیر عمر والا سړې په دې ځانې کبیسې کبیسې او د الله رسول ﷺ باندې
 دروغ وئیلې شی؟ دشر ابو څکل د ټولو گناهونو نه لویه گناه ده. دا کار د ټولو ځانثو مور ده. شرابی
 مونږ نه کوی. هغه خپلې مور، ترور سره دزنا کولو نه نه منع کیږی. (۵) دا حدیث مبارک غریب دی.
 د شرابو څکلو تباهی:- ابن مردویه کبیسې دی چه حضرت ابوبکر صدیق ﷺ، حضرت عمر فاروق ﷺ او
 نور صحابه کرام ﷺ یو ځل یو مجلس کبیسې ناست وو، هلته د گناه کبیره ذکر اوشو چه د ټولو نه لویه
 گناه کومه یوه ده. نوچا سره څه خاص جواب نه وو. ددې وجې هغوی حضرت عبدالله بن عمر ﷺ
 اولیرلو چه ته لار شه او حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ نه دې باره کبیسې تپوس او کړه. څه لارم

(۱) احلم: ۴۱۳/۵، کتاب تحريم الدم باب ذکر الکبائر: ۴۰۱۴،

(۲) ابن مردويه وحاكم: ۳۵۹/۱، ح/۱۴۴۷، وصحيح ابن حبان: مع الاحسان: ۶۵۲۵، صحيح مسلم: ۸۸-

(۳) صحيح بخاری كتاب الادب باب عقوق الوالدين من الکبائر: ۵۹۷۶، صحيح مسلم: ۸۷، ترمذی: ۱۹۰۱-

(۴) صحيح بخاری كتاب الادب باب قتل الولد خشية ان ياكل معه: ۶۰۰۱، صحيح مسلم: ۸۶-

(۵) طبرانی: ۱۱۳۷۲

او هغه راته اووئیل چه د ټولو نه لویه گناه شراب خکل دی. څه چه واپس راغلم او د مجلس خلقو ته مې جواب واورولو. خو دې سره د مجلس خلقو ته اطمینان ملا وشو. او ټول حضرات پاسیدل او د حضرت عبداللہ بن عمرو بن عاص رضی اللہ عنہ کورته لارل او پخپله ئې دهغوی نه دې باره کنبې تپوس او کړو. نو هغوی او فرمائیل چه خلقو د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مخکنبې یو واقعه بیان کړه چه بنی اسرائیلو کنبې یو بادشاه یو سرې گرفتار کړو، بیا ئې هغه ته اووئیل چه یا خو د خپل خان نه لاس اووینځه او یا په دې کارونو کنبې یو اوکړه. یعنی یا خو شراب اوڅکه یا په ناحقه قتل اوکړه یا زنا اوکړه یا د خنزیر غوښه اوخوره ده. غور کولو نه پس د خان د ویرې لږ شان شراب اوڅکل هرکله چه ئې شراب اوڅکل نو نشه شو او بیانی هغه ټول کارونه اوکړل چه کومو نه دې روستو شوې وو. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم چه کله دا واقعه بیان کړه نو مونږ ته ئې اووئیل چه کوم سرې شراب خکی نو تر څلوینستو ورځو پورې دهغه مونځ نه قبلېږی اوچا څوک د شرابو څکلو عادت کنبې مړ شی او دده مټانه کنبې لږ شان شراب هم وی نو په هغه باندې اللہ جنت حراموی. او که د شرابو څکلو نه څلوینستو ورځو کنبې دننه دننه مړ شی نو دې د جاهلیت په مرگ مړ شی. دا حدیث غریب دې (۱)

په دروه قسم خوړل: یو روایت کنبې دی چه په دروغه قسمه خوړلو ته هم اللہ جنت کبیره ونیلې ده بخاری وغیره. (۲)

د کناه په وجه تور داغ لکیدل: ابن ابی حاتم کنبې د دروغو قسم بیان نه پس دا فرمان هم دې چه څوک د اللہ قسم اوکړی او یو خبره اوکړی او په هغې د مچ دوزرې برابرهم زیاتې اوکړی، نو دده زړه باندې یو تور داغ اولگی چه تر قیامت پورې باقی وی.

مور پلار ته کنخل کول: ابن ابی حاتم کنبې دی چه داهم گناه کبیره ده چه انسان خپل مور پلار ته کنخل اوکړی. خلقو تپوس اوکړو چه یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم څوک به مور پلار ته څنگه کنخل کوی؟ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه څوک د بل مور پلار ته کنخل اوکړی نو دا سې دی لکه چه ده خپل مور پلار ته کنخل اوکړه. که ده دهغه پلار ته، دهغه مور ته بدرد اووئیل نو ده دا خپل مور پلار ته اووئیل.

مور پلار باندې لعنت وئیل: بخاری شریف کنبې دی چه د ټولو نه لویه گناه داده چه سرې خپل مور پلار باندې لعنت اووائی. خلقو اووئیل چه دا څنگه کیدیشی؟ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه د بل مور پلار باندې لعنت وئیل مور پلار باندې لعنت وئیل دی (۳).

مسلمان ته کنخل کول: صحیح حدیث مبارک کنبې دی چه مسلمان ته کنخل کول سرې فاسق جوړوی. او دده قتل کول کفر دې (۴).

مسلمان بې عزته کول: ابن ابی حاتم کنبې دی چه اکبر الکبائر یعنی ټولو کبیره گناهونو کنبې د ټولو نه لویه د مسلمان عزت اخستل دی، او د یو کنخل بدله کنبې دوه کنخل دی (۵).

دوه مونځونه جمع کول: ترمذی کنبې دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه کوم سرې دوه مونځونه بغیر د عذر نه جمع کړی هغه د کبیره گناهونو یو دروازه باندې داخل شو (۶).

(۱) حاکم: ۱۴۷/۴، وصححه علی شرط مسلم وسنده حسن المعجم الاوسط: ۳۶۵-

(۲) صحیح بخاری کتاب استیابة المرتدین باب اثم من اشرك بالله: ۶۹۲۰-

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب لا یسب الرجل والدیه: ۵۹۷۳، صحیح مسلم: ۹۰، ابوداود: ۵۱۴۱، ترمذی: ۱۹۰۲-

(۴) صحیح بخاری کتاب الایمان باب خوف من ان یحبط وهو لا یشرع: ۴۸، صحیح مسلم: ۶۷-

(۵) ابوداود کتاب الایمان باب فی الغیة: ۴۸۷۷،

(۶) ترمذی: کتاب الصلاة باب ماجاء فیمن ادرك رکعة من العصر قبل ان تغرب الشمس: ۱۹۹،

ابن ابی حاتم کنبی دی چه د حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ کتاب چه خمونہ مخکنبی اولوستی شو په هغی کنبی وو چه دوه مونخونه بغیر د خه عذر نه یو خانې کول گناه کبیره ده. او د جنگ میدان نه تنبیدل او مال لوټ کول گناه کبیره ده. خلاصه دا چې ماسپخین یا مازیگر یا ماسخوتن وخت نه مخکنبی وخت کنبی بغیر د خه شرعی عذر نه جمع دوه مونخونه جمع کول گناه کبیره ده. بیا چه کوم سرې ئی بالکل نه کوی دهغه د گناه به لا خه وانې.

د مونخ پریخودو گناه:- صحیح مسلم او صحیح بخاری کنبی دی چه د بنده او شرک ترمینخه د مونخ پریبنودل دی (۱) د سنن یو حدیث مبارک کنبی دی چه مونخ کنبی او کافرو کنبی فرق کونکې د مونخ پریبنودل دی. چا چه د پریبنودلو نو هغه کفر او کړو (۲) او یو روایت کنبی دی چه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمان دې چا چې د مازیگر مونخ پریبنودو دهغه اعمال تباه شو. (۳) او حدیث مبارک کنبی دی چا نه چې د مازیگر مونخ فوت شو. نو دده مال او دده اهل و عیال هلاک شول. (۴)

په الله باندې بدگمانی کول:- ابن ابی حاتم کنبی دی چه یو سرې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس او کړو چه گناه کبیره کومې کومې دی؟ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه ① الله تعالی سره شرک کول. ② د الله صلی اللہ علیہ وسلم رحمت او نعمت نه ناامیده کیدل. ③ او دهغه د نیولو نه بې خوف کیدل. او دا ټولو نه لویه گناه ده.

هم ددې په شان یو بل روایت هم د امام بزار نه مروی دی، لیکن زیات صحیح دای او د حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ باندې موقوف دې. (۵) ابن مردویه کنبی دی چه حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی د ټولو نه لویه گناه الله صلی اللہ علیہ وسلم باندې بدگمانی کول دی. او دا روایت ډیر غریب دې. (۶)

هجرت ترک کول:- مخکنبی چه کوم روایت تیر شوې دې چه په هغې کنبی د هجرت نه پس د کفر وطن ته واپس تلل او هغې کنبی اوسیدل هم گناه کبیره ده. دا حدیث شریف ابن مردویه کنبی دې. او وه کبیره گناهونو کنبی ئی یوه دا هم شمار کړه. خو په دې کنبی نظر په دې لفظ سره د حدیث ضعف ته اشاره وی، دې اودې ته مرفوع وئیل غلط دی (۷)

د ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ رائي:- صحیح خیره هغه ده چه کومه تفسیر ابن جریر کنبی مروی ده چه حضرت علی رضی اللہ عنہ یوخل دکوفې جومات کنبی ولاړ وو او خلقو ته ئی خطبه وئیله. اودې خطبه کنبی ئی او فرمائیل چه انې خلقو! کبیره گناهونه او وه دی. دې آوریډو سره خلق په چغو شو. دوی دا دوباره اوئیل. بیا ئی او فرمائیل. بیا ئی او فرمائیل چه تاسو خما نه ددې تفصیل نه غواړئ؟ خلقو او وئیل چه انې امیر المؤمنین! او فرمائی هغه کومې کومې دی. حضرت علی رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه ① الله صلی اللہ علیہ وسلم سره شرک کول. ② چه کوم نفس الله صلی اللہ علیہ وسلم حرام کړې وی هغه قتل کول ③ پا کو بنخو باندې تهمت لگول ④ دیتیم مال خوړل ⑤ سود خوړل ⑥ د جنگ دوران کنبی نیشته کول ⑦ هجرت نه پس بیا دوباره دارالکفر کنبی اوسیدل. د حدیث راوی حضرت محمد بن سهیل رضی اللہ عنہ خپل پلار حضرت سهیل بن خثیمه رضی اللہ عنہ نه تپوس او کړو چه دانې خنگه په گناه کبیره کنبی داخل کړل. نو دوی او فرمائیل چه خوړه خوړه ددې نه به زیات

(۱) صحیح مسلم کتاب الامام باب بیان اطلاق اسم الکفر علی من ترک الصلاة: ۸۲، ابوداود: ۲۶۲۰، ابن ماجه: ۱۰۷۹-

(۲) ترمذی کتاب ایمان باب ماجاء فی ترک الصلاة: ۲۶۲۱، وسنده صحیح، نسائی: ۴۶۴، ابن ماجه: ۱۰۷۹-

(۳) صحیح بخاری کتاب مواقیب الصلاة باب اثم من فاتته العصر: ۵۵۲، صحیح مسلم: ۶۲۶-

(۴) صحیح بخاری کتاب مواقیب الصلاة باب اثم من فاتته العصر: ۵۵۲، صحیح مسلم: ۶۲۶-

(۵) ابن ابی حاتم: وسنده حسن البزار کشف الاستار: ۱۰۶، وهو حسن، مجمع الزوائد: ۱/۱۰۴

(۶) ابن مردویه

(۷) ابن جریر

ظلم ۛہ وی چہ یو سپری ہجرت او کپری او مسلمانانو سرہ یو ۛانی شی ، مال غنیمت کنبی ددہ حصہ مقرر شی ، مجاہدینو کنبی ددہ نوم اولیکلې شی ، بیا ہغہ داتول ۛیزونہ پریرېدی او اعرابی جوړ شی او دارالکفر ته لارشی او لکه ۛنگہ چہ وو ہغہ شان شی۔^(۱)

پہ وصیت کنبی طرفدار لویہ گناہ ۵۵: مسند احمد کنبی دی چہ نبی کریم ﷺ حجة الوداع کنبی خطبہ او فرمائیلہ او وی فرمائیل چہ خبردار ہغہ (گناہونہ) څلور دی۔ ① اللہ تعالیٰ سرہ شریک مہ جوړونې ② ناحق قتل مہ کوئی خو شرعی اجازت بل ۛیز دی ③ زنا مہ کوئی ④ غلامہ کوئی ⑤ ہغہ حدیث مخکنبی تیر شوې دی۔ کوم کنبی چہ دی چہ وصیت کولو کنبی چاہہ نقصان رسول گناہ کبیرہ دہ۔^(۲) د کبیرہ گناہونوپہ فہرس کنبی بلہ اضافہ: ابن جریر کنبی دی چہ ﷺ صحابہ کرامو ﷺ یو ۛل د گناہ کبیرہ ذکر او کړو ① چہ اللہ تعالیٰ سرہ شریک جوړول۔ ② دیتیم مال خوړل۔ ③ جنگ نہ تینستہ کول۔ ④ پاکو بشڅو باندي تہمت لگول۔ ⑤ دمور پلار نافرمانی کول۔ ⑥ دروغ و نیل۔ ⑦ دھوکہ کول۔ ⑧ خیانت کول۔ ⑨ جادو کول۔ ⑩ سود خوړل۔ داتول گناہ کبیرہ دی۔ نور رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ تاسوپہ ہغہ گناہونو سرہ ۛہ کوئی چہ کوم خلق د اللہ ﷻ وعدې او ۛپل قسمونہ لږ لږ قیمت باندي خرڅوی۔ آخر آیت پورې سدوی تلاوت او فرمائیلو^(۳) ددې اسناد ضعیف دی۔ او د حدیث حسن دی۔ نو دې ټولو احادیثو کنبی د گناہ کبیرہ ذکر موجود دی۔

د گناہ کبیرہ بارہ کنبی د عمر ﷺ نہ تپوس۔ اوس دې بارہ کنبی د سلفو صالحین اقوال او گورنی ابن جریر کنبی دی چہ ۛہ خلقو مصر کنبی حضرت عبداللہ بن عمرو ﷺ نہ تپوس او کړو چہ مونږ ډیرې داسې ۛبرې گورو چہ پہ ہغې ۛمونږ عمل نشته دی۔ ددې وجې مونږ دې بارہ کنبی امیر المؤمنین حضرت عمر فاروق ﷺ نہ تپوس کوو۔ حضرت ابن عمرو ﷺ دوی سرہ مدینې منورې ته راغلل او حضرت عمر فاروق ﷺ سرہ ملاؤ شو دوی تپوس او کړو چہ کله راغلی یی؟ ہغوی جواب کنبی او نیل چہ دومرہ وخت مو اوشو۔ ہغوی نہ ئې تپوس او کړو چہ تاسو سا اجازت غوښتلې دې کہ نہ؟ ددې جواب ورکولو نہ پس ئې ددې خلقو ذکر او کړو۔ دوی او فرمائیل چہ ہغوی جمع کړئی بیا ہغوی دوی ته راغلل او پہ ہغوی کنبی ئې یو نہ تپوس او کړو چہ ستا دې پہ اللہ ﷻ او پہ قران قسم وی چہ تا پوره قران پاک لوستې دې؟ ہغہ او و نیل چہ او۔ وی فرمائیل چہ تا دا پہ زړہ کنبی محفوظ کړې دې۔ ہغہ او و نیل چہ نہ۔ او کہ او ئې کړې وی نو حضرت عمر فاروق ﷺ بہ ہغہ عاجز کړې وی۔ بیا ئې او فرمائیل چہ دا ۛپل نظر کنبی ۛپلہ ژبہ کنبی او ۛپل چال کنبی راگیر کړې دې بیا یو یو نہ ئې دا سوال او کړو۔ بیانې او فرمائیل چہ تاسو عمر دې مشقت کنبی اچول غواړئی چہ د خلقو ژوند د کتاب اللہ مطابق صحیح شی۔ ۛمونږ رب ته مخکنبی ۛمونږ د خطا گانو علم وو۔ بیا دوی آیت ﴿اِنَّ تَجْتَنِبُوْا﴾ تلاوت کړو۔ بیانې او فرمائیل چہ آیا اہل مدینہ ته ستاسو د راتگ سبب معلوم دې؟ ہغوی او و نیل چہ نہ۔ وی فرمائیل چہ دوی وی فرمائیل کہ چرې ہغوی ته ددې علم وی نو ما بہ دې بارہ کنبی ہغوی ته ہم وعظ کړې وی۔ ددې اسناد حسن دی او متن ہم حسن دی۔ اگر چہ دا روایت حسن ﷺ د حضرت عمر فاروق ﷺ نہ نقل دې۔ او پہ ہغې کنبی انقطاع دہ۔ لیکن دومرہ نقصان سرہ ددہ پوره شہرت حاصل دې۔

(۱) الطبری: ۴/۳۹-

(۲) احمد: ۴/۳۳۹، وهو صحیح۔

(۳) دار قطنی: ۴/۱۵۱،

(۴) الطبری: ۹۲۲۷،

د کبائرو بل فہرست:- ابن ابی حاتم کنبی دی چہ حضرت علی ؓ فرمائی چہ گناہ کبیرہ دادی ① اللہ تعالیٰ سرہ شرک کول ② چا لہرہ قتل کول ③ دیتیم مال خوړل ④ پاکہ بنخہ بانندی تہمت لگول ⑤ د جنگ نہ تینستہ کول ⑥ ہجرت نہ پس دارالکفر کنبی قیام کول ⑦ جادو کول ⑧ دمور پلار نافرمانی کول سود خوړل ⑨ جماعت نہ جدا کیدل ⑩ خرید و فروخت ماتول مخکنی تیر شوی دی چہ حضرت ابن مسعود ؓ فرمائی چہ د لونہ نہ لویہ گناہ اللہ تعالیٰ سرہ شریک جوړول او د اللہ ﷻ رحمت نہ مایوسہ کیدل دی او د اللہ ﷻ مکر نہ نہ ویریدل ابن جریر ددوی نہ روایت کوی چہ د سورۃ نساء شروع نہ واخلہ تردیر شو آیتونو پورې گناہ کبیرہ بیان شوی دی بیادوی د آیت مبارک تلاوت کړوچہ ﴿إِنْ تَجْتَنِبُوا﴾ د زیاتی اوبو او اوبنو منع کول کبیرہ گناہ ۵۵: بریدہ ؓ فرمائی چہ کبیرہ گناہونہ (دادی) ① اللہ ﷻ سرہ شریک جوړول ② موریلارخفہ کول ③ هرکله چي اوبہ ډیرې وی او (د ضرورت نہ زیاتی وی) نو دا خلقوتہ نہ ورکول ④ ۵۵ سرہ چي کوم نرځناور وی دهغې بدلہ کنبی مادہ ورکول اویدی څہ نہ اخستل ① بخاری او مسلم یو مرفوع حدیث کنبی دی چہ نہ دې د بچ شوو اوبو منع او کړې شی اونہ دې د بچ شوی وانبو نہ منع او کړې شی ②

او یو روایت کنبی دی چہ درې قسمہ گناہگارو تہ بہ اللہ تعالیٰ د قیامت پہ ورځ د رحمت نظر نہ کوی او نہ بہ دوی پاکوی بلکہ دوی دپارہ دردناک عذاب دې ، یوہغہ سرې چہ پہ ځنگل کنبی د بچ شوو اوبو نہ مسافر منع کړی ③ مسند احمد کنبی دی چہ کوم کس د بچ شوې اوبہ او بچ شوې وانبو نہ منع او کړی نو اللہ ﷻ بہ د قیامت پہ ورځ پہ دہ خپل فضل نہ کوی حضرت عائشہ ؓ فرمائی چہ کبیرہ گناہونہ ہغہ دی چہ کوم بنخو نہ دیبعت اخستلو پہ بیان کنبی تیر شوی دی یعنی آیت ﴿عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا﴾

یو ځل حضرت انس بن مالک ؓ ددې آیت د عظیم الشان احسان بیان فرمائی اوبہ دې بانندی نې ډیرد خوشحالی اظہار او کړو یعنی آیت ﴿ان تجتنبوا﴾ د ابن عباس پہ نیز د کبیرہ گناہ تعریف:- یو ځل د حضرت ابن عباس ؓ مخکنی خلقو او وئیل چہ گناہ کبیرہ اووہ دی دوی او فرمائیل چہ ډیر ډیر ځلہ اووہ دی دویم روایت کنبی دی چہ دوی او فرمائیل چہ اووہ خو کم درجہ دہ گنی اویا دی دیو بل سرې پہ مخکنی دوی او فرمائیل چہ ہغہ اووہ سوہ دی او اووہ خو ډیر نزدې دی یاد ساتی د استغفار نہ پس کبیرہ کبیرہ نہ پاتی کیږی او پہ گناہ بانندی ہمیشوالی کولو سرہ صغیرہ گناہ صغیرہ نہ پاتی کیږی او بل سند سرہ مروی دی چہ دوی او فرمائیل چہ کومہ گناہ بانندی چي د جہنم یا د اللہ د غضب یا د لعنت یا د عذاب وعید بیان شوې دې ہغہ کبیرہ دی اویو روایت کنبی دی چہ کومو نہ اللہ تعالیٰ منع او فرمائی ہغہ کبیرہ دی چہ پہ کوم کار کنبی د اللہ ﷻ نافرمانی وی ہغہ لوئی گناہونہ دی

د گناہ کبیرہ پہ بارہ کنبی د تابعینو اقوال:- د تابعینو اقوال ہم او گورنی عبیدہ ؓ فرمائی چہ کبیر گناہونہ دا دی ① اللہ تعالیٰ سرہ شرک کول ② قتل نفس بغیر حق ③ میدان جنگ نہ تبتیدل ④

① ابن ابی حاتم موقوفا والیزار: ۱۰۷،

② صحیح بخاری کتاب المساقات باب من قال ان صاحب الماء احق بالماء: ۲۳۵۲، صحیح مسلم: ۱۵۶۶، ترمذی: ۱۲۷۲،

ابن ماجہ: ۲۴۷۸-

③ صحیح بخاری کتاب المساقات باب اثم من منع ابن السبيل من الماء: ۲۳۵۸، صحیح مسلم: ۱۰۰۸، ابوداؤد: ۳۴۷۳، ابن

ماجہ: ۲۲۰۷-

دیتیم مال خوړل ۵) سود خوړل ۶) بهتان لگول ۷) هجرت نه پس وطن ته واپسی. د حدیث راوی ابن عون دخپل استاد محمد رضی اللہ عنہ نه تپوس او کړو چه آیا جادو گناه کبیره دې؟ وې فرمائیل چه دا بهتان کبې راغلو. دا لفظ ډیرو بدو ته شامل دې.

شړک:- حضرت عبیده بن عمیر رضی اللہ عنہ په گناه کبیره باندي دقرآن پاک آیت تلاوت کړو شړک باندي: ﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ الْخَبْثُ﴾ یعنی الله ﷻ سره شړک کولو والا داسې دې لکه چه دآسمان نه راږیوتو نو دې مارغان اونیسې او دې به بوخی، یا نې هوا یو نامعلوم خانې کبې او غورځوی.

د یتیم مال خوړل:- دیتیم دمال باره کبې ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا﴾ (ترجمه) * چه کوم خلق ظلم سره دیتیم مال خوری هغوی خپلو خیتو کبې د جهنم اور اچوی.

سود خوړل:- دسودخورنی باره کبې دی چه ﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا﴾ (ترجمه) چه کوم خلق سود خوری هغوی به د قیامت په ورځ مخبوط الحواس او پاگل جوړ شی او ولاړ به وی.

تهمت لگول:- په پاکدامنوبنځو باندي د تهمت لگولو باره کبې دی ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ﴾ (ترجمه) چه کوم خلق په پاکو بې خبرو ایماندارو بنځو باندي تهمت اولگوی.

د دشمن نه تیبسته کول:- په میدان جنگ کبې د دشمن نه د تیبسته په باره کبې دی. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُولُوهُمُ الْآدْبَارَ﴾ الخ (ترجمه) * انې ایمان والواکله چه کافرو سره تاسو د جنگ دپاره مخامخ شی. نو مخ مه اړوئې.

هجرت نه پس وطن ته واپس کیدل:- هجرت نه پس کفرستان کبې اوسیدو باندي ﴿إِنَّ الَّذِينَ آذَنُوا إِذْ دُعُوا إِلَىٰ آذْبَارِهِمْ﴾ الخ. (ترجمه) چه کوم خلق هدایت نه پس مرتد شی.

د مؤمن قتل:- دمومن قتل باره کبې دی ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِدًا فَحَرْأَوَهُ جَهَنَّمَ خَلِدًا فِيهَا﴾ الخ. (ترجمه) * چه څوک یو مسلمان په قصد سره اوژنی دهغه سزا جهنم ده او دې کبې به همیشه وی.

د دروغو گواهی ورکول:- حضرت عطاء رضی اللہ عنہ نه هم دگناه کبیره بیان نقل شوی دې. او په هغې کبې د دروغو گواهی ده. صحابو ته بدره وئیل:- حضرت مغیره رضی اللہ عنہ فرمائیلی دی دا وئیلې کیری چه حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ته بد وئیل هم گناه کبیره ده. زه وایم چه دعلماء کرامو یو جماعت هغه ته کافر وئیلې دی چه څوک صحابه کرام رضی اللہ عنہم ته بد وائی. حضرت امام مالک رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه امام محمد بن سیرین رضی اللہ عنہ فرمائی چه څه دا باور نشم کولې چه د چا په زړه کبې د نبی کریم ﷺ محبت وی او هغه حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ سره دبنمنی اوساتی (ترمذی). (۱)

زیدبن اسلم او کبائر:- حضرت زید بن اسلم رضی اللہ عنہ ددې آیت تفسیر کبې لیکې چه کبائر دادی چه ① الله ﷻ سره شریک جوړول ② الله ﷻ او دهغه رسولان نه منل ③ جادو کول ④ اولادقتل کول ⑤ الله ﷻ ته د اولاد او بنځې نسبت کول. او هم داشان هغه اعمال او اقوال دی چه د هغې نه پس هیڅ نیکی نه قبلیرې. خو چه کوم داسې گناهونه دی چه هغې سره دین پاتې کیری او عمل قبلیدې شی داسې گناهونه دنیکی بدله کبې الله ﷻ معاف کوی.

حضرت قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چه الله ﷻ هغوی سره د مغفرت وعده کړې ده څوک چې د کبیره گناهونو نه بچ شی اومونږته دا هم ذکر شوی دی چه نبی کریم ﷺ دا هم اوفرمائیل چه څوک کبیره گناهونو نه بچ اوسی اودرست اوسی او زیرې واورنی (۲) مسند عبدالرزاق کبې په صحیح سند سره د رسول کریم ﷺ

(۱) ترمذی: کتاب المناقب باب قول عمر لابی بکر یاخیر الناس: ۳۶۷۵.

(۲) ابن جریر

نہ مروی دی چہ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ خما شفاعت خما دامت کبیرہ گناہونو والو دپارہ ہم دی (۱) امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ ہم دی تہ حسن وائی اگر چہ ددی روایت او سند دضعف نہ خالی نہ دی مگر ددی چہ کوم شواہد دی ہغی کنبی ہم صحیح روایات دی۔ لکہ یو حدیث مبارک کنبی دی چہ آیاتاسو تہ معلومہ دہ۔ چہ خما شفاعت بہ صرف متقیانو دپارہ او مومنانو دپارہ دی خہ ؟ نہ نہ بلکہ دگناہگارو او خطاکارو خلقو دپارہ ہم دی۔ (۲)

دکبیرہ گناہ پہ تعریف کنبی اقوال:- اوس دعلماء کرامو اقوال واورنی چہ پہ ہغی کنبی وئیلی شوی دی چہ کبیرہ گناہ خہ تہ وائی؟ ① بعضی وائی چہ کبیرہ ہغہ دہ پہ کومہ کنبی چہ شرعی حد وی ② بعضی وائی چہ پہ ہغی بانڈی قران پاک کنبی یا احادیثو کنبی سزا وی ③ دبعضو قول دی چہ ہغی سرہ دینداری کمیری او دیانتدارنی کنبی کمی راخی۔

دہروی رحمۃ اللہ علیہ رائی:- قاضی ابوسعید ہروی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ دہغی حرمت پہ ہنکارہ لفظونو سرہ ثابت وی او چہ دہغی پہ کولو بانڈی حد وی لکہ قتل وغیرہ۔ ہم داشان د ہری فریضی ترک کول او د دورغو گواہی والا روایت او د دروغو قسم ④ قاضی رویانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ کبائر اووہ دی۔ ① بی وجہ خوک قتل کول۔ ② زنا ③ لواطت ④ شراب خکل ⑤ غلاکول ⑥ غصب ⑦ تہمت۔ او یو اتم خیز ہم دویم روایت کنبی مروی دی یعنی د دروغو گواہی

اودی سرہ داہم شامل کرے شوی دی چہ سود خوری، درمضان روژے بلاعذر نہ نیسی د دروغو قسم خپلولی کت کول، د مور پلار نافرمانی، جہاد نہ تبتیدل، دیتیم مال خوړل، ناپ تول کنبی کمی خیانت کول، مونخ دوخت نہ مخکنبی یا د وخت نہ روستو بی د خہ عذر نہ اداکول۔ مسلمان بی د خہ وجہ قتل کول، نبی کریم ﷺ بانڈی دروغ تړل، د نبی کریم ﷺ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم تہ کنخل کول، بی د سبب نہ گواہی پتول، رشوت اخستل، ہنخو او سرو کنبی ناچاقی کول، بادشاہ تہ چغل خوری کول، زکوٰۃ نہ منع کول، د قدرت باوجود ہنہ خبری نہ کول، د بدو خبرو نہ منع نہ کول، قران زدہ کولو نہ پس ہیروں، ساه لرونکی خیز پہ اور سیزل، د ہنخہ خپل خاوند تہ بی د خہ سبب نہ نہ راتلل، داللہ رحمت نہ ناامیدہ کیڈل، داللہ دمکر نہ بی ویری کیڈل، داهل علم او حاملان قران بدوئیل، ظہار کول، د خنزیر غوبنہ خوړل، مردار خوړل، خوکہ د ضرورت پہ وجہ وی اود اضطرار پہ حالت کنبی وی نو دا بلہ خبرہ دہ۔

امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ پہ دی کنبی بعضو کنبی د توقف گنجائش شتہ دی۔ دکبائر و بارہ کنبی بزرگان دین ډیر کتابونہ لیکلی دی۔ شیخ حافظ ابو عبد اللہ ذہبی رحمۃ اللہ علیہ ہم یو کتاب لیکلی دی چہ پہ ہغی کنبی ئی اویا کبیرہ گناہونہ شمیرلی دی۔ او دا ہم وئیلی شوی دی چہ کبیرہ گناہونہ ہغہ دی چہ پہ ہغی بانڈی شارع الحدود د جہنم وعید آورولی دی۔ کہ دا قسمہ گناہونہ او شمیرلی شی نو ډیری دی۔ او کہ کبیرہ گناہ ہغی تہ او وئیلی شی چہ ہغی نہ شارع الحدود منع کرے وی نو ډیر دی، واللہ اعلم۔

مَا	وَلَا تَتَمَنَّوْا
اومہ کوی آرزو تاسو ادهغہ خیز	
او اللہ تعالیٰ چہ	

(۱) ترمذی کتاب صفۃ القیامۃ باب منہ حدیث شفاعتی لاهل الکبائر من امنی : ۲۴۳۵، وسندہ صحیح ابن ماجہ: (۴۳۱)۔
 (۲) ابن ماجہ: کتاب الزہد باب ذکر الشفاعۃ : ۴۳۱۱

فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ ط لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا

جی زیات ورکری وی اللہ ہغہ خیزا بعضو ته په تاسو کنبی اہه مقابلہ دبعضو اده دپارہ دنارینو حصہ یوکس ته دبل په مقابلہ کنبی کوم فضیلت ورکری دی تاسو دہغوی خواہش مه کوی نارینو جی

مِمَّا كَسَبُوا ط وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبْنَ ط

مطابق دہغی عمل جی کری وی ہغوی اودہ دپارہ دزنانونا حصہ مطابق دہغہ عمل جی کری وی ہغوی پخپل عمل خہ گتلی وی ہغہ دہغوی حصہ ده اوزنانو جی خپل په عمل خہ گتلی دی ہغہ دہغوی حصہ ده

وَأَسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ ط إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ط

او او غواری داللہ نه فضل دہغہ ایشکہ اللہ ا دی ا په هر خیز باندي علم لرونکي داللہ نه دہغہ دکرم او فضل سوال کوی ایشکہ اللہ په هر خہ پوهه دي ا

بنسخې دي سړو سره اوکې په اوکې تلو په خائي دي دالله فضل تلاش کړی حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا یو خل ونیلی وو چه یارسول الله ﷺ سړی جهاد کوی او مونږ بنسخې ددی ثواب نه محرومه یو. دایشان میراث کنبی هم مونږ ته دسړو په نسبت نیمه حصه ملاویږی. دی باندي دا آیت مبارک نازل شو (ترمذی) او یو روایت کنبی دی چه بنخو داخواہش کړی وو چه کاش مونږ سړی وې نو جهاد کنبی به شریکیدی. او یو روایت کنبی دی چه یو بنخه د نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضره شوی وه او ونیلی ئې وو چه تاسو اوگورنی که نه بنخوته یو او سړو ته دوه حصی ملاویږی. د دوو بنخو شهادت د یو سړی برابر دي. بیا عمل کنبی داسې دی چه یو نیکی نیمه نیکی پاتې کیږی، دی باندي دا آیت نازل شو (۱) حضرت سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چه سړو ونیلی وو چه هرکله مونږ د دوو حصو مالکان یو نو مونږ ته دي دوچند اجر هم ملاو شی. او بنخو درخواست کړی وو چه کله مونږ باندي جهاد فرض نه دي او مونږ ئې نه کوو نو دشهادت ثواب مونږ ته ولې نه ملاویږی؟ دی باندي الله ﷻ دا دواړه منع کړل او حکم ئې او فرمائیل چه خما فضل تلاش کړئی. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چه ددی مطلب دادې چه انسان دي دا خواہش نه کونی چه کاش د فلانی مال او اولاد دي خما وې. نودی باندي دہغہ حدیث نه هېخ اشکال نه ثابتیږی چه په هغې کنبی دی چه دحسدقابل صرف دوه دي. (۱) یو مالدار چه دالله ﷻ لار کنبی خپل مال خرچ کوی. (۲) او دویم وائی چه کاش ماسره هم مال وې نو ما به هم دایشان دالله ﷻ لار کنبی خرچ کولو. نو دا دواړه دالله ﷻ په نیز اجر کنبی برابر دي. (۳) خکه چه دا منع نه دي یعنی دداسې نیکی حرص هم بد نه دي، دلته دداسې خیز ددی نیکی پشان کار کولو غرض سره دحاصلولو خواہش دي چه محمود دي. او هلته دده خپل خیز پخپله دده قبضه کنبی کولو نیت دي چه په هر رنگ کنبی مذموم دي. نو ددینی او دنیاوی فضیلت خواہش دا شان منع دي. بیا فرمائی چه یو ته به ددی عمل ثواب ملاویږی، دخیر بدله کنبی خیر او شر بدله کنبی شر. اودا هم مراد اخستی شی چه هر یو ته دہغہ د حق مطابق میراث ملاویږی. بیا ارشاد دي چه مونږ نه خمونږ فضل غواری او خپلو کنبی دیو بل د فضیلت خواہش بی

(۱) ترمذی کتاب التفسیر القران باب ومن سورۃ النساء : ۳۰، ۲۲

(۲) ابن ابی حاتم : وسنده حسن-

(۳) صحیح بخاری کتاب العلم باب الاغنیاء فی العلم والحکم : ۷۳، صحیح مسلم : ۸۱۶-

سود امر دی۔ او خما نہ خما فضل او غوارنی خہ ہیخکله بخیل نہ یم، کریم یم، وھاب یم، تاسو تہ بہ درکوم، او ډیر خہ بہ درکوم۔ نبی کریم ﷺ فرمائی چہ انی خلقو! اللہ ﷻ نہ دھغہ فضل تلاش کرنی، اللہ ﷻ نہ غوارنی او اللہ ﷻ نہ غوښتنہ اللہ ﷻ تہ ډیرہ خوښہ دہ۔ یادساتنی د ټولو نہ اعلیٰ عبادت د فراخوالی او وسعت اورحمت انتظار کول اوددی امید ساتل دی^(۱)، او یو روایت کښی دی چہ داسی امید ساتلو والا اللہ ﷻ تہ ډیر خوښی دی^(۲)، اللہ ﷻ علیم دی، هغه تہ ښہ معلوم دی چہ خوڪ دورکړی قابل دی او خوڪ دفقیرنی قابل دی۔ او خوڪ د آخرت د نعمتونو مستحق دی۔ او خوڪ د هغه خانی د رسوایانو سزاوار دی۔ او هغه ذات دده اسباب او وسائل آسانوی۔

وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا
او دپاره دهریو مقرر کړی دی مونږه   حقداران   د هغه مال
او اوگوری، کوم یومال چې مورپلار او نور خپلوان پریردی
تَرَكَ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ
چې پریردی   مور او پلار   اورشته داران   او هغه کسان چې غوټه شوی دی   قسمونه ستاسو
نومونږ هریو دپاره وارثان مقرر کړی دی   او چاسره چې تاسو لوظونه کړی دی
فَأُولَئِكَ نَصِيبُهُمْ مِمَّا دَرَسُوا كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا
نور کړی هغوی ته   حصه د هغوی   ایسکه الله   دی په هر څیز باندې   نظر لرونکی
نوهغوی ته هم خپلی خپلی حصی ورکړی   ایسکه الله   حاضر ناظر دی   په هر څیز باندې گواه دی

د نزدې رسته دار په خانی هغه هلک ته حصه ورکول چہ چا ته ئې رور یا خوښی وئیلی وی : د ډیرو مفسیرینو نه مروی دی چہ دموالی نه مراد وارثان دی۔ بعضی وائی چہ ددی نه عصبه مراد دی۔ د ترة اولاد ته هم موالی وائی۔ لکه د حضرت فضل ابن عباس ؓ اشعارو کښی دی۔ نو د آیت مطلب داشو چہ انی خلقو! تاسو هر یو دپاره مونږ عصبه جوړ کړی دی چہ د هغه مال وارثان وی چہ کوم ددوی مور پلار او رسته دارو پرینودی وو۔ او هغه چہ تاسو ورته رونه وئیلی دی او تاسو قسمونه خوړلو خوړلو سره هغوی خپل رونه جوړ کړی دی او هغوی ستاسو رونه جوړ شوی دی۔ هغوی ته د هغوی د میراث حصه ورکړنی لکه څنگه چہ تاسو قسمونو سره وعده کړې وه۔ دا حکم د اسلام شروع کښی وو او بیا منسوخ شو۔ او حکم اوشوچہ تاسو کومې وعدې کړې دی هغه پوره کړنی او مه ئې هیروې۔ خو میراث هغوی ته نه شی رسیدی۔ صحیح بخاری شریف کښی دی چہ حضرت ابن عباس ؓ، نه مروی دی چہ د موالی نه مراد وارثان دی۔ او دې نه پس جملې نه مراد دادې چہ مهاجرین کله مدینې منورې ته راغلل نو دا دستور وو چہ هر مهاجر به دخپل انصار رور وارث وو، او دده خپل رسته دار به وارثان نه وو، نو دې آیت مبارک دا طریقه منسوخ کړه۔ او حکم ئې اوکړو چہ ددوی مدد او کړنی او دوی ته فائده اورسونی دوی سره خیر خواهی او کړنی لیکن میراث ددوی حق نه دی او وصیت کوئی^(۳)۔ د اسلام نه مخکښی دا دستور وو چہ دوه سړو کښی به دا وعده اوشوه چہ څه ستا وارث اوتہ څما وارث داشان د عربو قبائلو به وعدې کولې، نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ د جاهلیت رسمونه او وعدې

(۱) ترمذی کتاب الدعوات باب انتظار الفرح : ۳۵۷۱

(۲) الترمذی : (۳۵۷۱)۔

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء باب (لكل جعلنا موالی) (۴۵۸۰)۔

اسلام مضبوطی (۱) لیکن اوس اسلام کنبی قسمونہ اوداقسمہ وعدی نشتہ دا دی ایت مبارک منسوخ کرپے او وی فرمائیل چه ذی رحم رشتی د کتاب اللہ حکم سرہ زیات اولی دی په نسبت دمعاهدو والو، یو روایت کنبی دی چه نبی کریم ﷺ دجاهلیت قسمونہ او وعدو بارہ کنبی تردی تاکید اوکروچه فرمانی کہ ماتہ سرہ اوبنان راکرپے شی اوداقسم ماتولو دپارہ اووئیلپے شی چه کوم دارالندوہ کنبی شوپے وه نوخہ دا نہ خوبنوم (۲) ابن جریر کنبی دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمانی چه خہ خپل وروکوالی کنبی خپل ماما سرہ حلف طیبین کنبی اووم، ماتہ سرہ اوبنان ملاؤشو خوداقسم ہبخکلہ نہ ماتوم (۳) نو یاد ساتی چه د قریشو او انصارو کوم تعلق نبی کریم ﷺ قائم کرپے دی ہغہ صرف الفت او محبت پیدا کولو دپارہ وو خلقو سوال اوجواب کنبی د نبی کریم ﷺ دا فرمان مروی دی چه دجاهلیت حلف پورہ کرپے اوس اسلام کنبی ہیخ حلف نشتہ دی (۴) د مکی دفتح پہ ورخ ہم نبی کریم ﷺ اوریدل او خپلہ خطبہ کنبی نی ددی خبری اعلان کرپے وو (۵)

داؤد بن حصین رضی اللہ عنہ فرمانی چه ما حضرت ام سعد بنت ربیع رضی اللہ عنہا نہ قرآن پاک لوستو، ماسرہ دہغہ نمسی موسی بن سعد ہم لوستو چه دحضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ غیر کنبی نی د یتیمی ورخپے تیرپے کرپے وی ما دی ایت مبارک کنبی ﴿عاقده﴾ اولوستلو نو خما استاذی خہ منع کرپے او وی فرمائیل چه ﴿عقدت﴾ وایہ واورہ دا آیت د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او دہغہ د خوئی حضرت عبدالرحمان رضی اللہ عنہ بارہ کنبی نازل شوپے دی دوی مخکنبی د اسلام نہ منکر وو او حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ قسم کرپے وو چه دی به خپل وارث نہ جوړوی او آخر چه کلہ دی د مسلمانانو سرہ دپیر زیات جنگیدو نہ پس اسلام طرفتہ راغلو او مسلمان شو نو حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ ته حکم اوشوچه دی دخپلے حصی میراث نہ مہ محرومود خودا قول غریب دی او صحیح قول رومی دی الغرض ددی ایت او احادیث نہ دہغوی قول رد کیڑی چه دقسم او وعدو په وجہ نن ہم دوراث رسولو قائل دی لکہ د حضرت امام ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ او د ہغوی د ملگرو خیال دی او امام احمد رضی اللہ عنہ نہ ہم یو روایت دا شان شوپے دی

لیکن صحیح مذهب د جمہورو دی او حضرت امام مالک رضی اللہ عنہ او حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ او دمشہور قول مطابق د امام احمد ہم نو آیت کنبی ارشاد دی چه دهر سړی وارث ددی نزدی خلق دی او نور نہ بخاری او مسلم کنبی دی چه نبی کریم رضی اللہ عنہ فرمانی چه حصہ دارو وارثانو ته دہغوی حصی ورکونی او چه خہ بیج شی نو ہغہ دی عصبہ ته ملاؤ شی (۶) او وارثان ہغہ دی چه دہغی ذکر دفرانضو دوؤ آیتونو کنبی دی او چه چا سرہ تاسو مضبوط قسمونہ او وعدی کرپے دی یعنی ددی آیت نازلیدو نہ مخکنبی ہغوی ته دہغوی حصہ ورکونی یعنی دمیراث اودی نہ پس چه کوم حلف دی ہغوی په تاثیر والا نشی گنرلپے او دا ہم وئیلپے شوی دی کہ ددی نہ مخکنبی وعدی او قسمونہ وی او کہ ددی ایت مبارک د نازلیدو نہ پس وی، دتولو حکم دادی چه داسی حلیفو ته به میراث نہ ملاویڑی او د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ په قول دہغوی حصہ نصرت، مدد، خیرخواہی او وصیت دی میراث نہ دوی فرمانی چه خلقو به وعدی کولپے چه دوی کنبی خوک مخکنبی مر شی او کوم یو پاتپے شی نو دی به دہغہ مردہ وارث وی نو اللہ تعالی آیت ﴿وَأُولُوا الْأَرْحَامِ﴾ نازل کرو او حکم نی اوفرمائیلو چه ذی رحم محرم یو نہ بل

(۱) احمد: ۳۱۷/۱ دارمی: ۲۵۲۶، مسند ابو یعلی: ۲۳۳۶، ابن حبان: ۴۳۷۰، وهو حدیث حسن طبرانی: ۱۱۷۴۰ -

(۲) طبری: ۹۲۹۱ -

(۳) الطبری: ۹۲۹۷ -

(۴) احمد: ۶۱/۵ -

(۵) الطبری: ۹۲۹۹ -

(۶) صحیح بخاری کتاب الفرائض باب میراث الولد من ایہ وامہ: ۶۷۳۲، صحیح مسلم: ۱۶۱۵، ترمذی: ۲۰۹۸ -

بہتر دی خو خپلو دوستانو سره ښه سلوک کوئی. یعنی که هغوی دپاره ثلث مال کښې وصیت او کړنې نو دا جائز دی. معروف او مشهور امر هم دا دی. او نورو هم ډیرو سلفونه مروی دی چه دا آیت منسوخ دی اوناسخ آیت ﴿وَأُولَ الْأَرْحَامِ﴾ والا دی. حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه فرمائی چه دوی ته ددوی حصه ورکړنې یعنی میراث. حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه یو صاحب خپل مولی جوړ کړې وو نو هغه ئې وارث کړو. ابن المسیب رضی الله عنه فرمائی چه دا آیت دهغه خلقو حق کښې نازل شوی دی چه دخپلو خامنو ته سوا نورو لره خپل خامن جوړوی او هغوی ئې دخپل جائیداد وارثان جوړول. نو الله ﷻ او فرمائیل چه دوی ته په وصیت کښې د دوی حصه ورکوئی. او میراث ئې موالی یعنی ذی رحم محرم رسته دارو ته او عصبه طرفته واپس کړه. او ددی نه ئې منع او فرمائیله او دا ئې ناخوښ کړل چه صرف زیانی دعوی او هغو ته میراث ورکړې شی چه کوم ته تاسو صرف په خوله خامن وئیلی دی او هغوی دپاره ئې وصیت او فرمائیلو. امام ابن جریر رضی الله عنه فرمائی چه حما په نیز مختار قول دادې چه دوی ته حصه ورکړنې یعنی د نصرت، نصیحت او مدد، دا نه چه دوی ته میراث کښې حصه ورکړنې، نو ددی معنی کولو سره بیادا آیت منسوخ منلو هېڅ وجه باقی پاتې نشوه اونه دا وئیلې کیږی چه دا حکم مخکښې وو او اوس پاتې نشو. بلکه د آیت دلالت صرف په دی امر دی چه کومې وعدې خپلو کښې د مدد کولو او خیر خواهی او ښیگرې وی هغه پوره کړنې نو دا آیت محکم او غیر منسوخ دی. خود امام صاحب دی قول باندې ذره نظر شته دی ځکه چه په دی شک نشته دی چه بعضې عهد و پیمان به صرف نصرت او مدد وو. لیکن دی کښې هم شک نشته دی چه بعضې وعدې د وراثت وې او د ډیرو سلفو نه مروی دی. اولکه څنگه چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنه تفسیر کښې تیر شوی دی چه په هغې کښې هغوی صفا فرمائیلی دی چه مهاجر به د انصارو وارثان وو. دده نزدې رسته دار به وارثان نه وو. او نه به ذی رحم رسته دار وارثان وو. تر دی چه دامنسوخ شو. بیا امام صاحب رضی الله عنه دا څنگه فرمائیلی دی چه دا آیت محکم او غیر منسوخ دی، والله اعلم.

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ	يٰۤاَفْضَلُ	اللّٰهُ بَعْضُهُمْ
اسړی حاکمان دی په ښځو په سبب ددی چې فضیلت ورکړې دی الله بعضو دهغوی ته		
الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ	يٰۤاَفْضَلُ	اللّٰهُ بَعْضُهُمْ
اسړی په زنانو حاکمان دی ځکه چې الله ﷻ یو ډلې ته په بله باندې فضیلت		
عَلَىٰ بَعْضٍ وَّيَمَّا	مِنْ أَمْوَالِهِمْ	فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ
په بعضو او په سبب ددی چې خرچ کوی نارینه د مالونو خپلو نه نو نیکانې صالحانې ښځې حکم منونکې وی		
عَلَىٰ بَعْضٍ وَّيَمَّا	مِنْ أَمْوَالِهِمْ	فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ
ورکړې دی او ځکه چې سړو په ښځو خپل مالونه خرچ کړی دی ..... نو نیکانې ښځې حکم منونکې ښځې		
حَفِظَتْ	لِلْغَيْبِ	يٰۤاَحْفَظِ اللّٰهُ
حفاظت کونکې وی دپاره د غائب خاوندانو د الله په حفاظت سره او هغه ښځې چې ویرېږی تاسو		
حَفِظَتْ	لِلْغَيْبِ	يٰۤاَحْفَظِ اللّٰهُ
او (د خاوند) په غیر موجودگی کښې (د خپل عزت) حفاظت کونکې ښځې کومې چې الله ﷻ محفوظ کړی دی او چه		
نُشُوزَهُنَّ	فَعِظُوهُنَّ	وَأَهْجُرُوهُنَّ
د سرکشۍ دهغوی نه نو نصیحت او کړی هغوی ته او جدا شی دهغوی نه دخوب په بسترو کښې		
نُشُوزَهُنَّ	فَعِظُوهُنَّ	وَأَهْجُرُوهُنَّ
د کومو ښځو سرکشۍ نه ویرېږی نو (اول ئې) په طریقه پوهه کړی او بیا ترې خپلې بستري جدا کړی		

وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا

او اووهی هغوی انوکه تابعداری شوې هغوی حکم منلو ستاسوته انومه لتیوی تاسوا په هغوی باندي الاره دزیاتی او بیانی اووهی | نوکه هغوی ستاسو خبره اومنله نو هیخ بی هیخ ورته بهانی مه جوړوی او دایقین او کړی

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

بیشکه الله ادي اوچت لوی |

چې بیشکه الله ﷻ ډیر اوچت او ډیر لونی دي

دنا فرمانه بنځو پوهولو ترتیب وار درې طریقې: - الله ﷻ فرمائی چې سرې د بنځې حاکم او مشر او سردار دي. دې لره صحیح او درست ساتلو والا دي، ددې وجې سرې د بنځو نه افضل دي. همدا وجه ده چې نبوت صرف په سرې کبسي راروان دي. او د اشان شرعی طور خلیفه هم سرې کیدیشی. نبی کریم ﷺ فرمائی چې هغه خلق هیڅکله نجات نشی موندې چې کوم خپل ولی یو بنځه جوړه کړي (بخاری) (۱) د اشان منصب او قضاء وغیره هم صرف سرې لائق دي. دویمه وجه دافضیلت داده چې سرې په بنځو باندي خپل مال خرچ کړي چې کوم د کتاب و سنت ددوی په ذمه دي. لکه مهر کبسي نان نفقه کبسي او نورو ضرورتونو پوره کولو کبسي. نو سرې فی نفسه افضل دي. او س د نفع او حاجت پوره کولو هم دده درجه اوچته ده. نو دې په بنځه سردار جوړ کړې شوې دي. لکه بل ځانې کبسي دي چې ﴿وَالرِّجَالُ عَلَيْهِمْ دَرَجَةٌ﴾ حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی مطلب دادې چې بنځې به دسرې اطاعت کوی. او دسرې د بچو پرورش او دده دمال حفاظت به دا بنځه کوی. حضرت حسن بصری رضی الله عنهما فرمائی چې یو بنځې نبی کریم ﷺ ته د خپل خاوند شکایت او کړو چې هغه دا په څپیره وهلې وه. نو نبی کریم ﷺ د بدلې اخستلو حکم ورکړې وو چې دا آیت نازل شو او بدله پاتې شوه. (۲) یو بل روایت کبسي دي چې یو انصاری خپلې بنځې سره د نبی کریم ﷺ خدمت کبسي حاضر شو، دې بنځې نبی کریم ﷺ ته او فرمائیل چې یا رسول الله ﷺ ده څه په څپیره وهلې یم او دهغې داغ تر اوسه پورې څما په مخ موجود دي. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چې دده حق نه وو. نو هلته هم دا آیت نازل شو چې د ادب خودلو دپاره سرې په بنځو باندي حاکمان دي. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چې ما نور څه غوښتلی وو او الله ﷻ نور څه او غوښتل. حضرت شعبي رضی الله عنهما فرمائی چې دمال خرچ کولو نه مراد دمهر ادا کول دي. که یو سرې په بنځه باندي د زنا کارنی تهمت اولگوی نو د لعان حکم دي او که بنځه دخپل سرې متعلق دا خبره او کړی او دا ثابت نه کړی نو ده ته به کورې ورکولې شی. نو بنځو کبسي نیک نفس والا هغه دی چې کومې د خپلو خاوندانو اطاعت گزارې وی. او دخپل مال او نفس حفاظت کولو والا وی. د کوم چې الله ﷻ په خپله حکم کړيدي نبی کریم ﷺ فرمائی چې بهتره بنځه هغه ده چې کله ددې خاوند دې طرفته اوگوری نو هغه خوشحاله کړی. او کله چې دې ته حکم او کړی نودانې پوره کوی. او کله چې ددې خاوند چرته بهرلاړشی نو خپل نفس دبدو نه محفوظ ساتی او دخپل خاوند د مال حفاظت کوی بیا نبی کریم ﷺ ددې آیت مبارک تلاوت او فرمائیلو. دا حدیث د آیت ذکر نه علاوه صحیح دي، مسند احمد کبسي دي چې نبی کریم ﷺ فرمائی چې کله یو بنځه پنځه وخته مونځ ادا کړی، درمضان روزې نیسی او دخپلې شرمگاه حفاظت کوی او دخپل خاوند فرمان برداره وی، نو دې ته به اووئیلې شی چې دجنت په کومه دروازه ته غواړې په هغې داخله شه (۳)

(۱) صحیح بخاری کتاب الفتن باب رقم: ۱۹، ۷۰۹۹، نسائی: ۵۳۹۰، ترمذی: ۲۲۶۲، -

(۲) اسباب النزول للواحدی: ۳۱۱، والطبری: ۹۳۰۵، مرسلا-

(۳) احمد: ۱۹۱/۱، المعجم الاوسط للطبرانی: ۴۵۹۵، -

بيا فرماني چه تاسو د کومو بنځو دسرکشي نه ويريرئني يعنى ستاسو اوچتيدل غواړي او نافرمانی کوي او بي پرواه وي او تاسره دبنمني ساتي نو اول دې ته نصيحت او کړه او ښه نې پوهه کړه او کوز پاس ورته اوښايه ، اودالله ﷻ نه اوویره ، حقوق زوجيت ورته ياد کړه ، اودا ورته اووايه چه گوره دځاوند دومره حقوق دي چه نبی کریم ﷺ فرمائيلي دي که ما چاته حکم کولې چه دالله ﷻ نه سوا بل چاته سجده او کړه نو بنځې ته به مې حکم کړې وو چه هغه دې خپل ځاوند ته سجده او کړي . ځکه چه دټولو نه لوني حق په دې باندې دده دې (۱) بخاري شريف کښې دي چه کله يو سرې خپله بنځه خپلې بستري ته راويلي او هغه انکار او کړي نو تر سحره پورې فرښتې په دې لعنت واني (۲) صحيح مسلم کښې دي چه په کومه شپه يو بنځه مرزوره شي او دخپل ځاوند بسره ته پريردي نو تر سحره پورې دالله ﷻ درحمت فرښتې په دې باندې لعنت واني (۳) نودلته ارشاد فرماني چه داسې بنځې مخکښې پوهه کړني او بياني د خپلو بسترو نه جدا کړني (۴) حضرت ابن عباس ﷺ فرماني يعنى که ځملوني نو په بستر خو ددوي نه مخ واړوني او دوي سره مجامعت مه کوئي . او دې سره خبرې اترې هم مه کوئي . اودا دبنځي دپاره ډيره لويه سزا ده . بعضې مفسرين فرماني چه دوي سره ملاسته پريردني . نبی کریم ﷺ نه سوال اوشو چه د بنځې په ځاوند څه حق دې ؟ نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه کله ته خوراک کوي نو دې ته هم ورکړه او کله چه څه اغوندي نو هغې ته هم ورکړې او هغه په مخ مه وهي او مه هغې ته کنخل کوئي ، اودکور نه مه جدا کوئي په غصه کښې او که ته په غصه کښې دې سره خبرې اترې پريردي نو دا دکور نه مه اوباسه (۵) بيا فرماني که دې سره هم اونشي نو تاته اجازت دې چه غصې او وهلو سره دا په لار راوله .

صحيح مسلم کښې د نبی کریم ﷺ دحجة الوداع خطبه کښې دي چه دبنځوياره کښې دالله ﷻ نه اوویريرئني ځکه چه هغوي ستاسو خدمت کونکي او ماتحت دي . ستاسو په هغوي حق دادې چه تاسو د چا په تک راتگ خفه کيرئني هغوي مه پريردئني . که هغوي داسې اونکړي نو تاسو هغوي ته تنبيه هم کولئ شي . ليکن سختې نې مه وهي . تاسو باندې دهغوي حق دادې چه هغوي ته خوراک ځکاک ورکوئي او هغوي ته پوشاک هم ورکوئي . (۶) نو داسې وهل نې نه دي پکار چه دهغې نشان پاتې شي او هغې سره څه اندام مات شي يا څه څه زخم پري راشي . حضرت ابن عباس ﷺ فرماني که هغوي پدې هم منع نشي نو فديه ترې واخلي او طلاق ورته ورکړئني . يو حديث مبارك کښې دي چه نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه دالله ﷻ وينځې مه وهي . دې نه پس يو ځل حضرت عمر فاروق ﷺ راغلو او عرض نې او کړو چه يارسول الله ﷺ انځې ستاسو ددې حکم په اوريدو سره زړورې شوې ، دې باندې نبی کریم ﷺ دهغوي د وهلو اجازت ورکړو . اوس د سرو د طرفنه ډير وهل شروع شو او ډيرو بنځو نبی کریم ﷺ ته شکايت او کړو نو نبی کریم ﷺ سرو ته اوونيل چه انې خلقو واورئني مالره بنځې راغلي او فرياد نې او کړو ، يادساتي تاسو کښې چه څوک خپلې بنځې وهي هغه ښه سړی نه دي . (ابوداود وغيره) . (۷)

(۱) احمد: ۲۳۲۲، ابوداود: ۲۱۴۰، وسنده حسن ابن ماجه: ۱۸۵۳-

(۲) صحيح بخاري كتاب النكاح باب اذا مات المرأة مهاجرة: ۵۱۹۳-

(۳) صحيح مسلم كتاب النكاح باب تحريم امتناعها من فرائض زوجها: ۱۴۳۶-

(۴) ابوداود كتاب النكاح باب في حق المرأة على زوجها: ۲۱۴۲، وسنده صحيح ابن ماجه: ۱۸۵۰-

(۵) ابوداود كتاب النكاح باب في حق المرأة على زوجها: ۲۱۴۲، وسنده صحيح ابن ماجه: ۱۸۵۰-

(۶) صحيح مسلم كتاب الحج باب حجة النبي ﷺ ۱۲۱۸ ابوداود: ۱۹۰۵، ابن ماجه: ۳۰۷۴-

(۷) ابوداود كتاب النكاح باب في ضرب النساء: ۲۱۳۶، وهو صحيح ابن ماجه: ۱۹۸۵-

حضرت اشعث فرمائی کہ جو اہل خہ د حضرت فاروق اعظم ﷺ میلہ شوم پہ ہغہ ورخ بنخہ خاوند کنبی خہ جنگ او شو او حضرت عمر فاروق ﷺ خپلہ بی بی او وھلہ بیانی ماته او وئیل چہ اشعث درې خبرې یاد ساتہ چہ کومی ما د حضرت نبی ﷺ نہ آوری دلی دی ① یو دا چہ سرې نہ بہ تپوس نہ شی کولی چہ دہ خپلہ بنخہ پہ خہ او وھلہ ② دویم دا چہ دوترو کولو نہ مخکنبی مہ خملہ او ③ دریم دراوی د ذھن نہ وتلی دی (نسائی) ④ بیبا فرمائی کہ بنخې ستاسو فرمانبردارې شی نو تاسو هغوی باندي هيخ سختی مہ کوئی اومہ هغوی وهی او مہ ددوی نہ بیزارہ کیړئی اللہ ﷻ اوچت او لویو والا دې یعنی کہ د بنخو د طرفہ قصور اوشی نو تاسو ددوی د توبہ کولو نہ پس دوی تہ خہ تکلیف اورسولو نو یاد ساتنی چہ ددوی بدله اخستلو والا پخپلہ اللہ ﷻ دې او یقینا هغه پاک ذات پیر زورور اوزبردست دې.

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا
او که چرې   یریرې تاسو   د مخالفت نه   په منخ د هغوی دواړو کنبی او د یرلوئی دې   او که د دواړو (بنخې خاوند) په مینخ کنبی
فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا
نو اولیرې   یو فیصلی کونکې   دخپلوانو دسرې نه   او بل فیصلی کونکې   دخپلوانو دبنخې نه   د مخالفت نه ویریرې   نو یو ثالث د سرې دخپلوانو نه مقرر کړی او یو ثالث د بنخې دخپلوانو نه مقرر کړی
إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا
که اراده لرله هغوی دواړو   د صلحې کولو او موافقت به پیدا کړی اللہ   په منخ د هغوی دواړو کنبی که هغوی دواړه جوړښت غواړی   نو اللہ ﷻ به د دواړو په مینخ کنبی موافقت پیدا کړی
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا
بیشکه اللہ   دې ښه پوه   ښه خبردار
بیشکه اللہ ﷻ ښه پوهه او په هرڅه خبردار دې

د بنخې خاوند په جنگ کنبی د حکمینو تقرری - مخکنبی ئې دا صورت بیان کړو چہ نافرمانی او کج روی د بنخو طرفنه وی ، اوس دلته دهغه صورت بیان کیږی که دواړه یو بل نه خفه وی نو خہ به کولی شی؟ نو علما کرام فرمائی چہ داسې حالت کنبی دې ثقہ او پوهه سرې مقرر کړی چہ ظلم اوزیاتی معلوم کړی چہ د چا د طرفنه دې. نو ظالم دې د ظلم نه منع کړی. که دې سره هم بهتری رانغله. نو د بنخې د طرفه دې اودسرې د طرفه دې یو یو بهترین سرې مقرر کړی شی. او دا دواړه دې یو ځانې شی او تحقیقات دې او کړی او چہ په کومه خبره امر کنبی مصلحت وی او کوم بهتر او گنړی نو دهغې فیصله دې او کړی یعنی که جدا کوی ئې او که خپلو کنبی ورله صلح کوی.

صلحې ته ترجیح ورکول - لیکن نبی ﷺ ددې خبرې ترغیب ورکړې دې. چہ تر کومی کیدیشی نو کوشش کونی چہ د مصلحت کولو خہ صورت پیدا شی. که ددې دواړو تحقیق کنبی د خاوند د طرف نه خرابی ثابتہ شی نو دې به دخپلې بنخې نه منع کړی اودې به مجبورولې شی چہ دې د خپله روبه

(۱) ابوداود کتاب النکاح باب فی ضرب النساء : ۲۱۴۷، وسنده حسن ابن ماجه : ۱۹۸۶ -.

کښې فرق راوړلی هغه دې صحیح کړی. او تر صحیح کیدو پورې دې ددې نه جدا وی. اود هغې اخراجات وغیره دې ادا کوی. او که شرارت د ښځې د طرفه وی نو هغې ته دې نان نفقه نه ورکوی اودا دې مجبوره کړې شی چه خاوند سره ښه دخوشحالی ژوند تیر کړی. دغه شان که هغه (مشران) دا فیصله اوکړې چې خاوند دې ښځې ته طلاق ورکړی نو خاوند به ورته طلاق ورکوی. او که هغه (مشران) دافیصله اوکړې چې دواړه به یو ځانې اوسیري نو دا (ښځه خاوند به دا منی).

دابن عباس راتې: بلکه حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی که دواړو کسانو په یو فیصله متفق شو چه دوی دې په خوشحالی سره خپل تعلقات صحیح کړی او دا فیصله یو فریق اومنی او بل فریق نې نه منی نو دې حالت کښې یو وفات شی نو بل فریق به دده وارث وی چه کوم خفه وو. لیکن چه کوم خفه وو هغه ته به د هغه کس روات نه ملاویری کوم چې راضی وو (ابن جریر).

مسلك حنفی: ما سره چه احنافو کوم کتابونه دی په هغې کښې راته دا جزیه معلومه نشوه د دې وجې معذرت غواړم چې په دې مسئله کښې ما تاسو د مسلك حنفی نه خبر نکړې شوی (احقر شاه فیصل).

دخلافت عثمانی یوه واقعه: یوداسې جگړه کښې حضرت عثمان رضی الله عنه حضرت ابن عباس رضی الله عنهما او حضرت معاویه رضی الله عنه حاکمان مقرر کړی وو او فرمائیلی نې وو که تاسو دې دواړو کښې صلح کول غواړنی نو دا به صلح وی او که جدائی پکښې راوستل غواړنی نو دا به جدائی وی. یو روایت کښې دې چه حضرت عقیل بن ابی طالب فاطمه بنت عتبه بن ربیع سره نکاح اوکړه نو (فاطمه بنت عتبه) اوونیل چې ته ماته راځې هم اوهم څه به ستا خرچ برداشت کوم. اوس داسې اوشوچه کله به عقیل دې ته راتلو نو تپوس به نې کولو چه عتبه بن ربیع اوشیبه بن ربیع چرته دې. دوی به فرمائیل چه ستا گس طرفته جهنم کښې په دې به هغه غصه شوه. یوځل حضرت عثمان رضی الله عنه لره راغلو او دا واقعه نې بیان کړه. خلیفه المسلمین په دې په خندا شو او حضرت ابن عباس رضی الله عنهما او حضرت امیر معاویه رضی الله عنهما نې د فیصلې دپاره مقرر کړل. حضرت ابن عباس رضی الله عنه خو به فرمائیل چه دې دواړو کښې دې جدائی راوستې شی. لیکن حضرت امیر معاویه رضی الله عنه به فرمائیل چه بنو عبدمناف کښې دا تفریق نه خوښوم. اوس دا دواړه حضرات د حضرت عقیل رضی الله عنه کورته ورغلل او وې کتل نو دروازه نې بنده ده او دواړه ښځه خاوند دننه دی، دا دواړه واپس شو.

دخلافت هیدری یو واقعه: مسند عبد الرزاق کښې دی چه د حضرت علی رضی الله عنه دخلافت په زمانه کښې یو ښځه خاوند کښې اختلاف راغلو. او دوی دواړه راغلل. یو سره ددوی خپلوان وو. اوبل سره کورنی خلق وو. حضرت علی رضی الله عنه یو یو ډله بیله کړه او دوی ته نې حکم اوکړو، بیا نې دواړو ډلو ته او فرمائیل چه تاسو ته معلوم دی چه ستاسو څه کار دې او ستاسو څه منصب دې که تاسو غواړنی نو دواړه یو ځانې کړنی او که غواړنی نو دواړه جدا کړنی. دې آوری دو سره ښځې اوونیل چه څه د الله تعالی په فیصله راضی یم که د جدا کیدو په صورت کښې وی او که د یو ځانې کیدو په صورت کښې وی. سپری اوونیل چه زه بیلتون خوښوم. په دې باندې حضرت علی رضی الله عنه او فرمائیل چه نه نه، په الله قسم تا ته به دواړه صورتونه منظور وی.

د عالمانو اجماع: نو دعلماء کرامو په دې اجماع ده چه داسې صورت کښې دواړو منصفانو ته اختیار دې تر دې چه ابراهیم نخعی رضی الله عنه فرمائی که غواړی نودوه یا درې طلاق هم ورکولې شی. حضرت امام مالک رضی الله عنه نه هم دا مروی دی.

د تفریق د عدم اختیار قائلین: حضرت حسن رضی الله عنه فرمائی چه دوی ته د جمع کولو اختیار دې د تفریق نه حضرت امام مالک رضی الله عنه نه هم دا قول نقل دې. د امام احمد رضی الله عنه او ابو ثور رضی الله عنه او داؤد رضی الله عنه همدا مذهب دې.

ددوی دلیل ﴿اِنْ يُرِيدَا اَصْلَاحًا﴾ جملہ دہ پہ دے کنبی د تفریق ذکر نشته دے کہ دوی د دواړو طرفونو ته وکیلان وی نو بیشکه ددوی حکم به جمع او تفریق دواړو کنبی نافذ وی او دے کنبی د چا خلاف هم نه دے منقول بیا دا هم خیال ساتل پکار دے چه دواړه دلې دے دحاکم طرفنه مقرر وی او فیصله به هم دوی کوی اگر چه ددوی نه فریقین ناراض وی یا دوی د دواړو بنځي خاوند طرفنه وکیلان وی دجمهورو مذهب رومبې دے اودلیل دادې چه دوی ته قران پاک حکم کړې دے او که کومه فیصله یا حکم شی نو دے فیصلې سره که څوک خوشحاله وی او که څوک خفه وی بهر صورت د هغه فیصله به قطعی وی د آیت ظاهری الفاظ د جمهورو مرسته کوی د امام شافعی رضی اللہ عنہ نوې قول هم دادې او امام ابوحنیفه رضی اللہ عنہ اوددی ملگرو نه همداقول نقل دے

دویم قول (چه د حکمینو ته د تفریق اختیار نشته) چې د چا دے هغوی وائی که دا د حکم په صورت کنبی وې نو بیا په حضرت علی رضی اللہ عنہ هغه خاوند ته ولې فرمائیل چه ترکومې بنځي د دواړو صورتونو اقرار کړې وی اوته ئی اونه کړې نو ته دروغژن ئی ، والله اعلم ابن عبدالبر رضی اللہ عنہ فرمائی چه دعلماء کرامو اجماع ده چه هرکله د دواړو دلو قولونه مختلف وی نو د دویم قول اعتبار به نه وی او په دے امر باندي هم اجماع ده چه دوی اتفاق کول غواړی نو ددوی فیصله به نافذ وی البته که جدائی غواړی نو بیا به هم فیصله نافذ وی که نه په دے کنبی اختلاف دے لیکن د جمهورو مذهب همدا دے چه په دے کنبی به هم ددوی فیصله نافذ وی اگر چه دوی وکیل نه وی جور کړې شوی

د بنځي او خاوند په مینځ کنبی روغه کولو کنبی د حکمینو اختیار

مسلك حنفی :- که بنځه او خاوند دواړه حکمینو یعنی فیصله کونکو ته اختیار ورکړی یا هغوی خپل وکیلان مقرر کړی او دا اومنی چه تاسو دواړو کومه فیصله او کړه هغه مونږ ته منظوره ده نو په دے کنبی صورت کنبی که دواړه فیصله کونکو د دوی د جدائی فیصله او کړه نو دا به صحیح وی او نافذ به وی د احنافو دا مسلك دے (معارف القران ۳۱۲-۴۰)

وَأَعْبُدُوا اللَّهَ	وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا
او عبادت کوی دالله	اومه شریکوی دهغه سره هیڅ شیز
او صرف دالله عز وجل عبادت کوی	او هیڅ شیز ورسره مه شریکوی
وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا	وَبِالْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ
او دمور او پلار سره احسان کوی او دخپلوانو سره	او دیتیمانو سره او دمسکینانو سره
او مورپلار سره بنه سلوک کوی	او خپلوانو سره ..... او یتیمانو سره ..... او مسکینانو سره
وَالْبَرَئِ وَالْقُرْبَىٰ	وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ
اودگاوندهی رسته دار سره اودگاوندهی غیررسته دار سره اودملگری دخنگ سره اودمسافر سره	اودگاوندهی سره که خپلوان وی او که پردی وی اودناستی ملگری سره لکه د دفترملگری د سفرملگری او مسافر سره
وَمَا مَلَكَتْ	أَيْمَانُكُمْ
او دهغه وینځو غلامانو سره چې مالکان وی دهغوی بنی لاسونه ستاسو بیشکه الله زه خوښوی	او (هغې وینځو مریانو سره) چې تاسو ئی مالکان ئی ..... بیشکه الله عز وجل زه خوښوی

مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا

ہفہ خوک | چہ وی | کبرزن | فخر کونکے |

ہفہ سرے چہ چا کنسے تکبر وی | اوفخر کونکے وی |

قوله تعالى: **وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا**

دحسن سلوک مستحق خلق :- اللہ ﷻ دخیل عبادت حکم کوی او دخیل توحید بارہ کنسے بیان کوی. او فرمائی چہ ماسرہ شریک مہ جو روئی. خکہ چہ خالق ، مالک ، رازق ، تولو نعمتونو والا ، تول مخلوق بانڈے هر وخت کنسے درحمت باران کولو والا صرف ہفہ پاک ذات دے نو د عبادت لاتی ہم ہفہ لوئی ذات دے.

دالله پہ بندہ حق :- حضرت معاذ ؓ تہ نبی. کریم ﷺ فرمائی چہ تاتہ معلومہ دہ چہ دالله ﷻ پہ بندگانو بانڈے خہ حق دے ؟ دوی جواب کنسے فرمائی چہ اللہ او دہفہ رسول ﷺ تہ بنہ معلوم دی. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل دا چہ د ① ہفہ عبادت کوی ② ہفہ سرہ خوک شریک جوہ نکری. بیانی اوفرمائیل چہ تاتہ معلوم دی چہ کلہ بندہ دا کارونہ او کری نو اللہ ﷻ ہفہ تہ خہ ورکوی ؟ دا چہ ہفہ لوئی ذات دہ تہ عذاب ورنکری. (۱)

قوله تعالى: **وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا**

مور پلار سرہ دحسن سلوک حکم :- بیانی فرمائی چہ مور پلار سرہ احسان کوئی ہغوی د عدم نہ وجود تہ دراوستو سبب جوہ شوی دی. قرآن پاک کنسے دیرو آیتونو کنسے اللہ ﷻ خیل عبادت سرہ مور پلار سرہ د احسان کولو حکم کری دے لکہ فرمائی چہ **﴿أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ﴾** او **﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا آيَاتِي﴾** و **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾**.

قوله تعالى: **وَيَذِي الْقُرْبَىٰ**

خپلوانو سرہ بنہ گول دلتہ ئی ہم اوفرمائیل چہ خپلو رشتہ دارو سرہ بنہ سلوک کوئی او احسان کوئی. رشتہ دار تہ صدقہ گول :- حدیث مبارک کنسے دی چہ مسکین تہ صدقہ ورکول صرف صدقہ دہ لیکن نزدی رشتہ دار تہ صدقہ ورکول صدقہ ہم دہ او صلہ رحمی ہم دہ. (۲)

قوله تعالى: **وَالْيَتَامَىٰ**

یتیمانو سرہ بنہ سلوک :- بیانی حکم فرمائی چہ یتیمانو سرہ احسان کوئی ، خکہ چہ دوی سرہ محبت کونکے، ددوی خبر اخستلونکے اوددوی پہ سر لاس رانہ کونکے او ددوی نیازین توب زغمونکے بل خوک نشہ دے، ہفہ خوک وفات شول چہ دوی تہ بہ ئی محبت سرہ خوراک، خکاگ ورکولو.

قوله تعالى: **وَالْمَسْكِينِ**

مسکین سرہ د بنہ کولو حکم :- بیانی مسکینانو سرہ دحسن سلوک ارشاد دے فرمائی چہ ہغوی حاجت مند دی، خالی لاس دی ، محتاج دی ، ددوی ضرورتونہ تاسو پورہ کرنی ، ددوی حاجتونہ تاسو پورہ کرنی اوددوی کارونہ کونی. د فقیر او مسکین پورہ بیان بہ دسورۃ برآت تفسیر کنسے راشی، انشاء اللہ.

قوله تعالى: **وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ**

د کوانہ یانو حقوق د احادیثو پہ رنہا کنسے :- دخیلو گوانہ یانو خیال ساتی او ہغوی سرہ حسن سلوک کونی کہ ہفہ ستاسورشتہ داروی او کہ نہ ، کہ مسلمان وی او کہ یہودیان یا نصرانیان. دا ہم وئیلی

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب من جاهد نفسه في طاعة الله : ۶۵۰۰ ، صحیح مسلم : ۳۰ -
(۲) ترمذی کتاب الزکاة باب ماجاء في الصدقة علی ذوی القربی : ۶۸۵ ، وهو صحیح : نسائی : ۲۵۸۳ -

شوی دی چه ﴿وَالجَارِ الْجُنُبِ﴾ نه مراد بنسخه ده او ﴿وَالجَارِ الْجُنُبِ﴾ نه مراد رفیق سفر دې. د گواندیانو حق کنبې ډیر احادیث راغلی دی. دهغې نه څه واورئ.

د ګاونډی سره د حسن سلوک حکم: مسند احمد کنبې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه ما ته حضرت جبریل ﷺ د ګاونډیانو باره کنبې تر دې وصیت کولو چه ماته ګمان اوشو چه کیدې شی ګاونډیان به د یو بل وارثان هم شی. (۱)

بهترین ګاونډی: فرمائی چه بهتر ملګرې هغه دې چه هغه خپلو ملګرو سره حسن سلوک کنبې د ټولو نه زیات ښه وی، او ګاونډیانو کنبې د الله په نیز د ټولو نه زیات بهتر هغه دې چه ګاونډیانو سره ښه سلوک کنبې ټولو نه زیات وی. (۲)

د ګاونډی فکر کول: فرمائی چه انسان ته نه دی پکار چه د خپل ګوانډی د آسودګی نه بغیر دې ښه پنه مړه خسته خوراک او کړی. (۳)

د ګاونډی سره د خیانت د ګناه غټوالی: یو ځل نبی کریم ﷺ صحابه کرام ﷺ ته او فرمائیل چه تاسو د زنا باره کنبې څه وائې؟ خلقو او وئیل چه هغه حرامه ده. الله ﷻ او هغه رسول ﷺ دا حرامه کړې ده. او تر قیامته به دا حرامه وی. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه واورئ السو بنخو سره زنا کونکې دهغه سړی نه کم ګناهګارې دی چه څوک د خپل ګوانډی بنخې سره زنا او کړی. بیا تپوس کوی چه تاسو د غلام متعلق څه وائې؟ هغوی جواب کنبې او وئیل چه داهم الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ حرامه کړې ده او هغه هم تر قیامته پورې حرامه ده. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه واورئ ا د لسو کورونو نه غلام کونکې ګناه دهغه سړی نه کمه ده چه څوک د خپل ګوانډی د کور نه غلام او کړی. (۴)

د ګاونډی د بنخې سره د زنا لویوالی: بخاری او مسلم کنبې دی چه حضرت ابن مسعود ﷺ سوال کوی چه یار رسول الله ﷺ کومه یوه ګناه لویه ده؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دا چه ته الله ﷻ سره شریک جوړ کړې حالانکه هغه پاک ذات ته پیدا کړې ئې ما تپوس او کړو چه کومه؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ته د خپل ګوانډی بنخې سره زنا او کړی. (۵)

د جبرئیل ﷺ د ګاونډی د حقوقو تاکید کول: یو انصاری صحابی ﷺ او فرمائیل چه څه د نبی کریم ﷺ خدمت کنبې حاضریدو دپاره کور نه او وتلم او هلته اورسیدم. او ما چه او کتل نو یو صاحب ولاړ دې او نبی کریم ﷺ هغه طرفته متوجه دې. ما خیال او کړو چه شاید دده به نبی کریم ﷺ سره څه کار وی. نبی کریم ﷺ او دریدو او هغه سره ئې خبرې شروع کړې وی. ډیر ناوخته شو تردې چه څه دې پریشانه کړم چه نبی کریم ﷺ به سترې شوې وی. ډیر وخت پس نبی کریم ﷺ واپس شو او ما ته راغلو. ما او وئیل چه یار رسول الله ﷻ ا دې سړی خو تاسو ډیر وخت ولاړ اوساتلی او څه پریشانه شوم چه نبی کریم ﷺ به ډیر سترې شوې وی. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه تا اونه کتل؟ ما او وئیل چه آوه ما ښه او کتل وې فرمائیل چه تاته معلومه ده چه دا څوک وو؟ هغه حضرت جبرئیل ﷺ وو اوماته ئې د ګاونډی د حقوقو باره کنبې تاکید کولو، تر دې ئې دهغه حقوق بیان کړل چه ماته ګمان اوشو چه غالباً نن به ګوانډی وارث هم جوړ شی. (۶) (مسند امام احمد).

(۱) صحیح بخاری کتاب الادب باب الوصاة بالجوار: ۶۰۱۵، صحیح مسلم: ۲۶۲۴-.

(۲) ترمذی کتاب البر والصلة باب ماجاء فی حق الجواز: ۱۹۴۴، مسنده صحیح-.

(۳) احمد: ۵۴/۱، -.

(۴) احمد: ۸/۶، مسنده حسن-.

(۵) صحیح بخاری کتاب الادب باب قتل الولد خشية ان ياكل: ۶۰۰۱، صحیح مسلم: ۸۶-.

(۶) احمد: ۳۲/۵-.

بل روايت:- مسند عبد بن حميد كنبی دی حضرت جابر بن عبد الله ﷺ فرمائی چه یو سړې د عوالی مدینې (د مدینې پورته طرف) نه راغلو، هغه وخت نبی کریم ﷺ او حضرت جبریل ﷺ په هغه خانې كنبې مونځ كولو چه كوم خانې كنبې به نې د جنازې مونځ كولو. هركله چه نبی کریم ﷺ فارغ شونو هغه سړی ورته اوونیل چه نبی کریم ﷺ سره دا بل سړې څوك دې چه مونځ كوی؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه تا هغه اولیدلو؟ هغه اوونیل چه آوې فرمائیل چه تا ډیره لویه نیکی اوكتله. دا حضرت جبریل ﷺ وو چه ماته نې د گاونډی باره كنبې وصیت كولو تر دې چه ما اوكتل چه نزدې ده چه هغه به وارث جوړ كړې شی. (۱)

د گاونډی درې قسمونه:- اتم حدیث شریف د بزار دې. چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه گاونډیان په درې قسمه وی دیو حق والا یعنی ادنی، د دوو حقوقو والا یعنی درمیانه او دریو حقونو والا یعنی اعلی. یو حق والا هغه دې چه كوم مشرك دې او ده سره نې رسته نه وی. دوو حقونو والا هغه دې چه مسلمان وی اورسته دارنه وی یو حق داسلام او دویم د گوانډ. او دریو حقونو والا هغه دې چه مسلمان هم وی، گوانډی هم وی او خپل رسته دار هم وی نو د اسلام حق، د گوانډ حق او د صله رحمې حق درې حقونه شو. (۲)

دروازې ته د نزدې گاونډی حق:- د مسند احمد نهم حدیث مبارك كنبې دی چه حضرت عائشه رضی الله عنها نبی کریم ﷺ نه تپوس او كړو چه څما دوه گاونډیان دی، یو ته هدیه لیرم نو په دواړو كنبې چا ته اولیرم. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه د چا دروازه درته زیاته نزدې وی. (۳)

د گاونډی په حق كنبې بل حدیث:- د طبرانی لسم حدیث كنبې دی چه نبی کریم ﷺ اودس او كړو، خلقو د نبی کریم ﷺ د اودس اوبه واخستې او ځان باندي ئې مخل شروع كړې، نو نبی کریم ﷺ تپوس او كړو چه داسې ولې كوئی؟ هغوی اوونیل چه دالله ﷻ اودهغه رسول ﷺ دمحبت په وجه. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه څوك دا غواړی چه الله ﷻ اودهغه رسول ﷺ ده سره محبت او كړی نو هغه ته پكار دی چه كله خبرې كوی نو ریښتیا وانې، او كله چه ده سره څوك امانت كیردی نو هغه امانت ادا كوی. (۴)

(تفسیر ابن كثیر كنبې دا حدیث هم دې ځای باندي ختم شوې دې لیکن شاید مخكښې جمله دده نه په غلطی سره پاتې شوې ده چه دهغې صحیح تعلق دې مسنلې سره دې او هغه داده چه هغه ته پكار دی چه د گاونډی سره ښه سلوك كوی او احسان ورسره كوی مترجم).

دقیامت په ورځ اولنئ مقدمه:- یو لسم حدیث د مسند احمد كنبې دی چه دقیامت په ورځ به دیتولو نه مخكښې كومه جگړه دالله ﷻ مخكښې پیش كولې شی هغه به د دوو پروسیانو یعنی گوانډیانو وی. (۵)

قوله تعالى: ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ﴾
 د صاحب بالجانب نه مراد:- بیا حکم دې د ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ﴾ سره دسلوك كولو. ① ددې نه مراد د ډیرو مفسرینو په نیز ښخه ده ② او ډیر فرمائی چه ددې نه مراد د سفر ملگري دې. ③ اودا هم مروی دی چه ددې نه مراد دوست او ملگري دې. برابره ده که سفر كنبې وی او که دقیامت حالت كنبې وی.
 قوله تعالى: ﴿وَأَبْنِ السَّبِيلِ﴾

(۱) البزار: ۱۸۹۷، كتاب الادب المفرد: ۱۲۶، وسنده حسن-

(۲) مسند البزار: ۱۸۹۶، وسنده مرفوع-

(۳) صحيح بخاری كتاب الادب باب حق الجوار فی قریب الابواب: ۶۰۲۰-

(۴) الطبرانی وابونعیم والبيهقي فی شعب الایمان: ۱۵۳۳، وسنده حسن مجمع الزوائد: ۱۴۵/۴-

(۵) احمد: ۱۵۱/۴، والطبرانی: ۳۰۳/۱۷، ح/۸۳۶، وهو حدیث حسن-

د ابن السبيل نه مراد: ① ابن السبيل نه مراد ميلمه دې ② اودا هم چه كوم په لاره روان وي او چاسره ايسار شي. نو كه دلته ترې ميلمه مطلب واخستې شي نو چه سفر كښې تلو تلو كښې ميلمه جوړې شي نودواړه يوشو. ددې پوره بيان به هم د سورة بقره په تفسير كښې راشي.

قوله تعالى: وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

د غلام سره نيكي كول- بيا د غلامانو باره كښې فرمان دې چه هغوى سره نيك سلوك كوڼى ځكه چه دوى غريبانان دى اوستاسو په لاس كښې قيديان دى. او دوى باندي تاسوته پوره اختيار دې. نوتاسوته پكار دى چه په دوى رحم او كړنى. او ددوى د ضرورتونو د خپل وس مطابق خيال اوساتى. په مرض الوقات كښې د غلامانو د حقوقو تاكيد: - نبى كريم ﷺ خو خپل مرض الموت كښې هم ددوى باره كښې وصيت كړې دې. نبى كريم ﷺ فرمائى چه انې خلقو ادمونځ او غلامانو خيال ساتى، باربار به نې دا فرمائيل تر دې چه ژبه مباركه ئې تته شوه. (۱)

غلامانوباندي خوراك صدقه ده: - دمسند احمد يو حديث مبارك كښې دى چه نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه تاسو څه خورئى هغه هم صدقه ده او چه څه خپلو بچو ته وركوڼى هغه هم صدقه ده، او چه څه تاسو خپلوبيبیانو ته وركوڼى هغه هم صدقه ده، او چه څه خپلو غلامانوته وركوڼى هغه هم صدقه ده. (۲)

دخوراك منع كولو ممانعت: - مسلم كښې دى چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما يو ځل خپل داروغه ته اوفرمائيل چه آيا تا غلامانو ته خوراك وركړې دې؟ هغه اووئيل چه نه. وې فرمائيل چه لار شه او خوراك ورته وركړه. نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى چه انسان دپاره دا گناه كافى ده چه دكوم خوراك دې مالك دى. او دې دهغې نه منع او كړى (او غوښتونكى ته ئې ورنكړى). (۳)

غلام ته خوراك وركول دهغه حق دې: - مسلم شريف كښې دى چه دمملوك ماتحت (غلام يا وينځې) حق دې چه هغه ته خوراك ځكاك او اغوستلو دپاره هرڅه وركړې شي. اود هغه د طاقت نه زيات كار ترې وانخستې شي. (۴)

غلام په خوراك كښې د شريكولو حكم: - بخارى شريف كښې دى چه كله تاسو ته يو خادم خوراك راوړى. نو تاسوته پكار دى چه اول خو هغه خان سره كينوى او كه نه ئې كينوى نو يو نمړنى دوه هغه ته وركړې. ځكه چه هغه ددې خوراك د پخلى گرمى او برداشت كړې دې. او يو روايت كښې دى چه پكار دى چه هغوى خان سره كينونى، او كه خوراك كم وي نو يو نمړنى دوه هغوى ته وركړنى. (۵)

غلامان د ازادو روڼه دى: - نبى كريم ﷺ فرمائى چه ستاسو غلامان هم ستاسو روڼه دى. الله ﷻ هغوى ستاسو ماتحت جوړ كړى دى. نو چه د چا لاس كښې دهغه لاس وي هغوى دې ورته خوراك وركوى او پوښاك دې ورته هم وركړى او هغوى نه دې داسې كار نه اخلى چه هغوى ئې طاقت نه لرى. كه څه داسې مشكل كار راشي نو پخپله دې هم ورسره شريك شي. (بخارى ومسلم). (۶)

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا

① ابن ماجه كتاب الجنائز باب ما جاء فى ذكر مرض رسول الله صلى الله عليه وسلم : ۱۶۲۵ -

② احمد : ۱۳۱/۴ وسنده حسن -

③ صحيح مسلم : كتاب الزكاة باب فضل النفقة على العيال والمملوك : ۹۹۶ ، ابوداود : ۱۶۹۲ -

④ صحيح مسلم كتاب الايمان باب اطعام المملوك مما ياكل : ۱۶۶۲ -

⑤ صحيح بخارى كتاب الاطعمة باب الاكل مع الخادم : ۵۶۶۰ ، صحيح مسلم : ۱۶۶۳ ، ابوداود : ۳۸۴۶ ، ترمذى : ۱۸۵۴ ، ابن ماجه : ۳۲۸۹ -

⑥ صحيح بخارى كتاب العتق باب قول النبي صلى الله عليه وسلم (العبد اخوانكم فاطعمواهم) : ۲۵۴۵ ، صحيح مسلم : ۱۶۶۲ ، ابوداود : ۵۱۵۸ ، ترمذى : ۱۹۴۵ ، ابن ماجه : ۳۶۹۰ -

متڪبر دالله نه خوبه وي. بيا فرمائي چه خودبين، متعجب، متڪبر، خودپسند، خلقو باندي فوقيت ظاهر ونكي، خپل خان لوئي حسابونكي، خپل خان د نورو نه بهتر گنرونكي، الله ﷻ ته خوبين نه دي. اكر چه هغه خپل خان لوئي حسابوي. ليكن دالله ﷻ په نيز هغه ذليل دي. اود خلقو نظر كښي هغه حقير دي. دا خومره بده خبره ده چه يو كس بل سره احسان او كړي او بيا په هغه احسان كوي. ليكن الله ﷻ چه كوم نعمتونه ده ته ور كړي دي دهغي شكر نه ادا كوي. خلقو كښي چه كيني نو فخر كوي چه څه

دومره لوئي سړي يم، ماسره دا دي او دا دي. نواز. حضرت ابورجاء رضی اللہ عنہ قول: حضرت ابورجاء هروي رضی اللہ عنہ فرمائي چه هر بد خلق متڪبر خودپسند وي. بيا ئي ددي آيت مبارك تلاوت او فرمائيلو او وي فرمائيل چه دمور پلار نافرمان سر كښ او بدنصيب وي. بيا دوي دا آيت مبارك تلاوت كړو چه ﴿وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾. حضرت عوام بن حوشب رضی اللہ عنہم دا فرمائي.

هغه دري كسان چه الله ورسره دشمني كوي. حضرت مطرف رضی اللہ عنہ فرمائي چه ماته دحضرت ابوذر رضی اللہ عنہ يو روايت رارسيدلې وو او ځما زړه كښي خواهش وو چه څه وخت پخپله حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ سره ملاقات او كړم او دا روايت ترې زباني واوړم. نو يو ځل مې ورسره ملاقات اوشو نو ورته ما او وئيل چه ماته خبر رارسيدلې دي چه تاسو د رسول الله ﷺ دا يو حديث بيان فرمائيلې دي چه دري قسمه خلق دالله ﷻ دوستان دي، اودري قسمه خلق نه خوبنوي. حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ فرمائي چه او داريبستيا دي. څه به خپل خليل رضی اللہ عنہ باندي څنگه دروغ جوړ كړم ما او وئيل چه هغه دري كسان كوم دي چي هغوي سره الله ﷻ دشمني ساتي. دوي هم ددي آيت تلاوت او فرمائيلو. او وي فرمائيل چه دا خو ته په كتاب الله كښي هم كتي شي (۱)

دتكبر مذمت: دبنو هجيم يو سړي نبي كريم ﷺ ته وائي چه ماته نصيحت او كړه. نبي كريم ﷺ او فرمائيل چه جامي د كيتو نه لاندې مه ساته. ځكه چه دا تكبرا و خود پسندی ده. او الله تعالي دا نه خوبنوي. (۱)

الَّذِينَ	يَبْخُلُونَ	وَيَأْمُرُونَ
هغه كسان	چي شومتيا كوي	او حكم كوي
هغه كسان چي شومان وي او نورو ته		
النَّاسِ	بِالْبَخْلِ	وَيَكْتُمُونَ مَا
خلقوته	د شومتوب	او پټوي
هم دشومتيا	حكم كوي	او الله ﷻ چي ورته پخپل فضل څه (مال متاع) ور كړي دي هغه پټوي
وَأَعْتَدْنَا	لِلْكَافِرِينَ	عَذَابًا مُّهِينًا
او تيار كړي دي	د كافرينو	عذاب رسواكونكي
او مونږ كافرينو	دپاره رسواكونكي	عذاب رسواكونكي او هغه كسان چي خرچ كوي
او مونږ كافرينو دپاره رسواكونكي عذاب تيار كړي دي او هغه كسان (هم دالله پاک خوبين نه دي) چي هغوي خپل		

(۱) حاكم: ۸۸/۲، وسنده صحيح-

(۱) احمد: ۶۴/۵، لم اجده ورواه احمد: ۶۴/۵، بسند آخر وسنده صحيح وانظر سنن ابى داود: ۴۰۸۴-

أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ط	مالونہ خپل دپارہ دبنودنی د خلقو اونه لری یقین پہ الله باندي اونه پہ ورخ داخرت باندي
وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطٰنُ لَهُ قَرِيْنًا فَسَاءَ قَرِيْنًا ۝ وَمَا ذَا	مالونہ صرف دنوم دپارہ خرچ کوی اونه پہ الله ایمان راوړی اونه پہ ورخ داخرت باندي
عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَاَنْفَقُوْا	او هغه خوک چې وی شیطان دهغه ملگری نو بد دی داملگری اوخه نقصان وؤ
هغوی دپارہ که ایمان راوړی وی هغوی پہ الله باندي او پہ ورخ داخرت باندي او خرچ کړی وی هغوی	که دوی پہ الله ځکه او پہ ورخ داخرت باندي ایمان راوړی وی او د الله په لاره کنبی ئی هغه څه خرچ کړی
مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ط وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيْمًا ۝	دهغی نه چې ورکړی دی هغوی ته الله اودې الله په هغوی بڼه عالم
وې کوم چې ورته الله ځکه ورکړی دی او الله ځکه ته ددوی حال ډیر بڼه معلوم دی	

قوله تعالى: الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ

دبخیل توب او خودنی مذمت :- ارشاد دی چه کوم خلق دالله ځکه د خوشحالولو په موقع د مال خرچ کولو نه مخ اړوی لکه موریلار ته ورکول ، د رسته دارو سره بڼه سلوک کول ، یتیمانو سره ، مسکینانو سره ، رسته دارو سره ، اوپر دو سره ، ملگرو سره ، مسافرو سره ، او هغه غلامانو سره چه کوم دده ماتحت وی ، او هغوی ته فی سبیل الله ورکړه کول ، او صرف دا نه بلکه خلق هم دبخل نه منع کوی او د الله په لار کنبی دخرج کولو مشورې ورکوی . حدیث مبارک کنبی دی چه کومه یوه بیماری د بخل نه لویه ده . (یعنی نشته) (۱)

بخل هلاکت دی :- اوحدیث مبارک کنبی دی چه انې خلقو ! بخیلی نه خان اوساتی ، هم دی ستاسونه مخکنبی خلق تباہ کړی دی . هم ددی په وجه دهغوی نه قطع رحمی او فسق وفجور او بدکارونه ظاهر شوی وو) (۲)

قوله تعالى: وَيَكْتُمُونَ مَا أَنهَمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ ط

بیا فرمائی چه دا خلق د دی گناه نه علاوه په یوه بله گناه کنبی هم اخته دی . یعنی دالله ځکه نعمتونه پتیوی ، هغه نه ظاهر وی ، او نه دوی په خپل خوراک ځکاک کنبی هغه ظاهری وی او نه په اخستلو کنبی دی ، لکه بل خانې کنبی فرمائی چه ﴿إِنَّ اللّٰسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ۝ وَأَنَّهُ عَلَىٰ ذٰلِكَ لَشَهِيدٌ ۝﴾ (ترجمه) * انسان دخپل رب ناشکره دی او په دی خپل حالت او خصلت گواه دی . بیا فرمائی چه ﴿وَأَنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ۝﴾ یعنی هغوی دمال محبت کنبی مست دی . نو دلته هم فرمان دی چه دوی دالله ځکه فضل لره پتیوی .

قوله تعالى: وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ۝

بیا دوی ته تنبیه ورکوی چه کافرو دپارہ مونږ ذلت والا عذاب تیار کړی دی . دکفر معنی ده پت ساتل ،

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب فی قصة عمان والبحرین : ۳۸۳ ، من قول ابی بکر -

(۲) احمد : ۱۹۵/۲ ، وسنده صحیح ، الحاکم : ۱۱/۱ ، ابن حبان : ۵۱۷۶ -

اوپتول، نو بخیل ہم داللہ ﷺ د نعمتونو پتو نکھی دی۔ او پہ دی باندی پرده اچوونکی او ددی انکار کونکی دی۔ نو ہغہ ددی نعمتونو ناشکرہ شو۔ حدیث مبارک کنبی دی چہ اللہ ﷻ کلہ پہ خیل یو بندہ باندی خیل انعام کول غواری نودا غواری چہ دہغی اثر پہ ہغہ باندی ظاہر کری۔^(۱) ددی معنی کنبی یو روایت ابوداود^(۲) کنبی د نبی کریم دعا دہ چہ ﴿واجعلنا شاکرین لنعمتک مثنین بہا علیک قابلہا واتمہا علینا﴾ ائی اللہ ﷻ مونر دخیلو نعمتونو شکر گزار جوڑ کرہ۔ اوددی پہ وجہ مونر خیل ثنا خوان جوڑ کرہ۔ او ددی قبلولو والا او دانعمتونه مونر تہ بیا راکرہ۔^(۳)

دایت یوبل مصداق:- دبعضو سلفو قول دی چہ دا آیت د یهودو د ہغہ بخل بارہ کنبی دی چہ ہغوی بہ خیل کتاب کنبی د نبی کریم ﷺ صفات پتول۔ ددی وجی ددی آخر کنبی دی چہ مونر دکافرو دپارہ ذلت والا عذاب تیار کری دی۔ ہیخ شک نشتہ دی چہ ددی آیت حمل پہ ہغوی باندی کیدی شی۔ لیکن دا پہ ظاہرہ دلته د مال دبخل بیان دی۔ اگر چہ پہ دی کنبی د علم بخل ہم شامل دی۔ خیال او کرنی چہ آیت خیلوانو او کمزورو تہ د مال ورکولود بیان بارہ کنبی دی۔ ہم دغہ شان د دی نہ روستو آیت کنبی د اللہ تعالیٰ دہغہ خلقو مذمت بیانوی چہ کوم خودنی دپارہ مال خرچ کوی۔ دلته دہغہ خلقویان او شو چہ بخیلان او ممسکان دی او چہ پیسہ پیسہ جمع کوی۔

قوله تعالیٰ: ﴿وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ﴾: بیا دہغہ خلقو بیان دی چہ ورکرہ کوی خونیت نی پکنبی بنہ نہ وی، صرف پہ دنیا کنبی د خیل نوم دپارہ نی ورکوی۔

دری قسمہ خلق جہنم تہ تلل:- یو حدیث مبارک کنبی دی چہ پہ کومو دری قسمہ خلقویان دی بہ د جہنم اور بلولی شی ہغہ بہ ہم دا ریاکار وی۔ ① عالم ریاکار ② غازی ریاکار ③ سخی ریاکار۔ دا سخی بہ وائی چہ ائی اللہ تعالیٰ ما ستا پہ ہرہ لار کنبی خیل مال خرچ کرو۔ نو دہ تہ بہ داللہ تعالیٰ د طرفہ جواب ورکری شی چہ تہ دروغژن نی، ستا ارادہ صرف دا وہ چہ پہ سخی او جواد سرہ مشہور شی نو ہغہ او شو۔ یعنی ستا مقصد دنیا کنبی پورہ شو او تاتہ پہ دنیا کنبی شہرت ملاؤ شو (دا د اور د حدیث لہرہ حصہ دہ خو د ہغی خلاصہ دا دہ چہ دغہ دری وارہ کسان بہ جہنم تہ او غورخولی شی)^(۴)

دحاتم طائی سخاوت:- او حدیث مبارک کنبی دی چہ نبی کریم ﷺ حضرت عدی بن حاتم رضی اللہ عنہ تہ او فرمائیل چہ ستا پلار پہ خیل سخاوت سرہ خہ غوبستی وو ہغہ ورتہ ملاؤ شو۔ (یعنی دنیاوی شہرت)^(۵) دابن جدعان انہوت:- نبی کریم ﷺ نہ سوال کیبری چہ عبداللہ بن جدعان خو لوئی سخی وو۔ ہغہ بہ مسکینانو او فقیرانو سرہ ڈیر بنہ سلوک کولو۔ او داللہ ﷻ پہ نوم نی غلامان آزادول۔ نودا بہ ہغہ تہ فائدہ ورکوی؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ نہ، ہغہ تول عمر کنبی یو خل ہم دا نہ وو وئیلی چہ ائی اللہ ﷻ زما گناہونہ دقیامت پہ ورخ معاف کرہ۔^(۶)

قوله تعالیٰ: ﴿وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا﴾
دریا کار عقیدہ او تعلق:- ددی وجی اللہ تعالیٰ دا فرمائی چہ ددوی ایمان پہ اللہ ﷻ او پہ ورخ د قیامت باندی نشتہ دی، گنی دشيطان پنجه کنبی بہ دوی نہ راتلل او بد بہ نی بنہ نہ گنرل۔ دا دشيطان

(۱) احمد: ۴۷۴/۳، وسندہ ضعیف ولہ شاهد صحیح عبدای داود: ۴۰۶۳، فالحدیث بہ حسن

(۲) کتاب اللباس باب فی الخلقان: ۴۰۶۳، نسائی: ۵۲۲۶،-

(۳) ابوداود کتاب الصلاة باب التثبہ: ۹۶۹، وسندہ حسن وهو صحیح-

(۴) صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب من قاتل للریاء والسمعة: ۱۹۰۵، نسائی: ۳۱۳۹، ترمذی: ۲۳۸۲-

(۵) احمد: ۲۵۸/۴، وسندہ حسن ابن حبان: ۳۳۲-

(۶) صحیح مسلم کتاب الایمان باب الدلیل علی ان من مات علی الکفر: ۲۱۴، ترمذی: ۳۱۲۱، ابن ماجہ: ۴۲۷۹-

ملگری دی اوشیطان ددوی ملگری دی. دملگری پہ بدی باندي هم سوچ اوکړی ، عربی شاعر وانی چه

عن المرء لا تسأل وسل عن قرينه

فكل قرين بالمقارن يقتدي

(ترجمه) دانسان باره کبسي تپوس مه کوه، دهغه دملگرو تپوس اوکړه، هرملگری دخپل ملگری په نقش قدم روان وی.

قوله تعالى: وَمَا ذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَانْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا

بيا فرمائی چه دا څه رکاوت نشته چې دهغې په وجه دوی په الله باندي ايمان نشی راوړلې او او صحیح لار روان شی ، اوریاکاری پریردی ، او اخلاص او یقین باندي قائم پاتې شی. ددوی په دی کبسي څه نقصان دی بلکه سراسر فائده ده چه ددوی آخرت به ښه شی. او دوی ولې د الله ﷻ په لار کبسي خرج کولو کبسي کنجوسی کوی. دالله ﷻ محبت او دهغه رضامندی حاصلولو دپاره کوشش نه کوی. الله ﷻ ته دوی ښه معلوم دی. ددوی دښه بد نیتونو علم الله ﷻ ته دی. اهل توفیق او غیر اهل توفیق هغه پاک ذات ته ښکاره دی. هغه نیکانو ته دنیک عمل کولو توفیق ورکوی او دوی ته خپله رضا ورکوی او دوی ته خپل قرابتداری ورکوی. او بدان خپل گرفت کبسي راوولی اودې سره به ددوی دنیا او آخرت بریاد وی

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ

ابيشکه الله | نه کوی ظلم

ابيشکه الله ﷻ په چاباندي

مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِن تَكَ حَسَنَةً يُّضَعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا

په قدر | اذري | اوکه وی نیکی | نو دوچند کوی هغه | او ورکوی | دطرف خپل نه | اجر دذري برابر ظلم نه کوی | اوڅوک چې یوه نیکی اوکړی نو هغه ورته په څوچنده زیات ورکوی | او دخپل طرفنه ورته

عَظِيمًا ۝ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ

لوی | نو څرنگ حال به وی | په هغه وخت | چې راوولو مونږ | د هر امت نه | یوگواه دیرلونی | اجر ورکوی | نو هغه وخت به دوی څه کوی چې مونږ به د هر امت نه یویو گواه راوبلو

وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا ۝ يَوْمَئِذٍ الَّذِينَ كَفَرُوا

اوراولو مونږ | تالره | په دی خلقو باندي | گواه | په دغه ورځ به | آرزو کوی | هغه کسان | چې انکار نه کړي وډ او په دی خلقو باندي به تاگواه کړو | چا چې کفر کړي وی اود رسول صلی الله علیه وسلم نافرمانی نه کړي

وَعَصُوا الرَّسُولَ كَوْتُوسَىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ

اونافرمانی نه کړي وه درسول اکاش چې هواره کړې شی | په هغوی | زمکه | اونه به شی پتولې وی هغوی به دا وانی کاش چه زمکه په دوی باندي همواره شی | او دوی سره هډو حساب اونشی

اللَّهُ حَدِيثًا ۝

دالله نه | هیڅ خبره |

اوهلته به دالله ﷻ نه هیڅ پتولې نشی |

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُّضَعِفْهَا

دنیکی اجر به شو چنده وی۔ اللہ رب العزت فرمائی چه هغه به هیچا ظلم نه کوی اونه دچا نیکی ضائع کوی بلکه ددی اجر به دقیامت په ورخ ډیر زیات ورکوی. لکه بل خانی کنبی آیت مبارک کنبی دې چه ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ﴾ مونږ به د انصاف تلې قائم کړو.

اوفرمانی چه حضرت لقمان عليه السلام خپل خوښی ته فرمائیلی وو چه ﴿بِئْتَىٰ اِنَّهَا اِنْ تَكَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ﴾ انې خوبه که یوڅیزد اوری د دانې برابر وی اگر چه هغه په کانږی کنبی یا په آسمان کنبی وی یا په زمکه کنبی دننه وی اللہ ﷻ به هغه ضرور حاضر وی بیشکه اللہ ﷻ باریک بین او خبردار دې. او بل خانی کنبی فرمانی چه ﴿يَوْمَ يَبْذُرُ النَّاسُ اُسْتَاثًا لِّذُرِّهَا اَتَمَّ اَلْهَمِّ﴾ په هغه ورخ به خلق مختلفو حالاتو کنبی پیش کړې شی دا پیش کول به د دې دپاره وی چې هغوی ته خپل عملونه او خودلې شی. نو چا چه ذره نیکی کړې وی هغه به هغه ته خودلې شی او چه چا ذره برابر گناه کړې وی هغه به هغه ته خودلې شی.

د ذرې برابر ایمان والا به د جهنم نه راوخی۔ بخاری او مسلم کنبی دشفاعت اوږد حدیث مبارک کنبی دی چه بیا به اللہ ﷻ اوفرمانی چه واپس لار شی او چه د چا په زړه کنبی د اوری ددانې برابر هم ایمان او گورنی نو هغه د جهنم نه راوباسی. نو ډیر مخلوق به د جهنم نه راوینکلې شی. حضرت ابوسعید رضی الله عنه چه به دا حدیث مبارک اوفرمائیلو نو وئیل به نې که تاسو غواړنی نو دا آیت قرانی اووایی ﴿اِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُّضَعِفْهَا ﴿١﴾

په حقوق العباد کنبی د کوتاهې انجام۔ ابن ابی حاتم کنبی حضرت عبداللہ بن مسعود رضی الله عنه فرمانی چه د قیامت په ورخ به د اللہ ﷻ یوینده راوستلې شی او یو آواز کونکې به په اوچت آواز د محشر خلقو ته اووانی چه دا د فلانی خوښی یا لور ده اوددې یا دده نوم فلانی دې، که ده باندي د چا حق وی نو هغه دې راشی او دده نه دې خپل حق واخلی. په هغه وخت کنبی به دا حالت وی چه یو بنڅه به داغواړی چه ددې څه حق ددې په پلار یا رور یا خور یا خاوند باندي وی چه راشی او هغه ترې واخلی. رشتې به ختمې شی. هېڅوک به دچا پکار نه راخی. اللہ ﷻ که اوغواړی نو خپل حق به معاف کړی. خو د خلقو به هېڅ حق نه معاف کوی. هرکله چه حقداران راشی نو هغه ته به اووئیلې شی چه د دوی حق ادا کړه. دې به اووانی چه دنیا خو ختمه شویده او اوس ځما لاس کنبی څه دی چه څه نې ده ته ورکړم. نو دده نیکی به واخستې شی او حقدارو ته به ورکړې شی اود هر یو حق به په دې طریقه ادا کړې شی. اوس دا سرې د اللہ ﷻ دوست دې. نو دې سرې به د غوښتو د دانې برابر نیکی پاتې نشی چه هغه اللہ ﷻ زیاته کړی او اللہ ﷻ دې جنت ته داخل کړی. بیا نبی کریم ﷺ ددې آیت مبارک تلاوت اوفرمائیلو. او که هغه بنده د اللہ تعالیٰ دوست نه وی بلکه بدبخت او سرکش وی. نو حال به داوی چه فریښتې به اووانی چه انې اللہ ﷻ دده ټولې نیکی ختمې شوي، او اوس هم لا حقدار باقی دی. حکم به اوشی چه دهغوی گناهونه واخلی او په ده نې واچوئی او دې جهنم ته داخل کړنی. اعاذنا اللہ منها.

ددې موقوف اثر بعضو شواهد مرفوع احادیثو کنبی هم موجود دی. ابن ابی حاتم کنبی د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما فرمان دې چه آیت ﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَلِهَا﴾ د بانديچیانو باره کنبی نازل شوي دې. نو دې باندي هغوی نه سوال اوشو چه بیا د مهاجرینو باره کنبی څه دی. دوی اوفرمائیل چه ددې نه ډیر ښه

١) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالى: (وجوه يومئذ ناظرة): ٧٤٣٩، صحیح مسلم: ١٨٣ نسائی: ٥٠١٣، ابن ماجه: ١٧٩-)

آیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ﴾ دے (۱)

مشرکانو ته د هغوی د نیکو بدله :- حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ فرمائی چه د مشرکانو په عذاب کښې به هم د نیکو په وجې گمې کولې شی. خودوی به د جهنم نه نه راوځی. په صحیح حدیث مبارک کښې دی چه حضرت عباس رضی اللہ عنہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس او کړو چه یار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم استاسو تره ابوطالب ستاسو ملا تړوو، تاسو ئې د خلقو د بچ بچ کړئی، او تاسو دپاره هغوی سره په جنگ وو، نو آیا هغوی ته به هغه دا څه فائده نه ورکوی؟ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه هغه په لږ شان اور کښې دې او که څما تعلق نه وې نو هغه به د جهنم په لاندې طبقه کښې وو. (۱)

د حافظ ابن کثیر راتې :- خو دا ډیر ممکن ده چه دا فائده صرف ابوطالب دپاره وی. یعنی نورو کفارو دپاره نه وی. ددې وجې مسند طیالسی کښې حدیث مبارک دې چه الله صلی اللہ علیہ وسلم دمومن په هېڅ نیکی ظلم نه کوی، دنیا کښې د رزق وغیره صورت کښې دهغې بدله ورکوی. او آخرت کښې ثواب او اجر ورکولو والا دې. او کافر خو په دنیا کښې خپله نیکی خوری. قیامت کښې به ده سره هېڅ نه وی. (۱)

قوله تعالى: ﴿وَيُؤْتِي مِنَ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا﴾

په دې آیت مبارک کښې د اجر عظیم نه مراد جنت دې. الله صلی اللہ علیہ وسلم دې په خپل فضل و کرم او رحم سره خپله رضامندی را کړی او جنت دې ځمونږ نصیب کړی، آمین.

په نیکی یو لاکهه او دوه لاکهه نیکی ملاویدل :- مسند احمد کښې یو غریب حدیث مبارک کښې دی حضرت ابو عثمان رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما ته خبر اوشو چه حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ فرمائیلی دی چه الله صلی اللہ علیہ وسلم خپل بنده ته دیو نیکی بدله کښې یو لاکهه نیکی ورکوی. ماته تعجب اوشو او ما او وئیل چه د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ خدمت کښې خو ستاسو نه زیات پاتې شوې یم ما کله دهغوی نه دا حدیث نه دې اوریدلې. اوس ما پخه اراده او کړه چه لار شم او د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ نه ددې تپوس او کړم. ما د سفر سامان اوتړلو، او روایت معلوماتو دپاره اووتلم. معلوم شو چه هغوی حج ته تللی دی. نو ما هم د حج اراده او کړه او هلته اورسیدم او حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ سره مې ملاقات اوشو. ما او وئیل چه انې ابوهریره رضی اللہ عنہ! ما اوریدلی دی چه تاسو دا حدیث بیان کړې دې، آیا دا ریښتیا دی؟ دوی او فرمائیل چه ته خو تعجب کښې معلومیرې. تا قران پاک نه دې لوستلې، الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه څو ك الله صلی اللہ علیہ وسلم ته ښه قرض ورکړی نو الله صلی اللہ علیہ وسلم دا ډیر ډیر زیات کړی او دویم آیت کښې ټولې دنیا ته کمه وئیلې شویده. د الله صلی اللہ علیہ وسلم قسم ما نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلی دی چه یو نیکی به زیاته کړې شی او ددې بدله کښې به دوه لاکهه نیکی ملاوئشی. (۱)

قوله تعالى: ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾

بیا د قیامت د خراب حال او سختی بیان کیرې چه په هغه ورځ به نبیان علیهم السلام په طور د گواه پیش کیرې. او آیت کښې دی چه ﴿وَاشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورٍ رَبَّانًا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِئَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ زمکه به دخپل نور سره پر کیرې، اعمال نامې به ورکولې شی، او نبیان به په طور د گواه

۱ مجمع الزوائد : ۲۶/۷، ددې سند کښې عطیه مجروح راوی دې (التقريب : ۲/۲۴، رقم : ۲۱۶) نودا روایت مردود دی

(صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب قصة ابی طالب : ۳۸۸۳، صحیح مسلم : ۲۰۹) -

(صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین : باب جزاء المؤمن : ۲۸۰۸) -

(احمد : ۵۲۱/۲) -

پیش کیبری۔ اوبل خانہ کنبی ارشاد دی چه ﴿وَيَوْمَ نُبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا﴾ ہر امت نہ بہ مونہ ہم ددوی نہ گواہ پیش کوڑ۔

ددی ایت پہ اوریدو د نبی کریم د سترکو اوبنکی۔ صحیح بخاری شریف کنبی دی چه نبی کریم ﷺ حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہم تہ افرمائیل چه قران پاک اوواید۔ حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہم اووئیل چه یارسول اللہ ﷺ خہ بہ تاسو تہ قران پاک وایم پہ تاسو خو نازل شوے دی۔ نبی کریم ﷺ افرمائیل چه خما زہ غواری چه د بل نہ ئی واؤرم۔ نو ما د سورۃ نساء د شروع آیتونہ اووئیل، ہرکله چه خہ آیت ﴿فکیف﴾ تلاوت تہ اورسیدم نو نبی کریم ﷺ افرمائیل چه بس کرہ۔ ما اوکتل چه د نبی کریم ﷺ سترکو مبارکونہ اوبنکی جاری وی۔ (۱)

دنبی کریم ﷺ د ژہا پہ بارہ کنبی بل روایت۔ حضرت محمد بن فضالہ انصاری رضی اللہ عنہ فرمائی چه نبی کریم ﷺ قبیلہ بنو ظفر تہ تشریف یورو، او پہ ہغہ صخرہ باندی اودریدو چه کومہ نن ہم دہغوی محلہ کنبی دہ، نبی کریم ﷺ سرہ حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہم، حضرت معاذ بن جبل رضی اللہ عنہم او نور صحابہ کرام رضی اللہ عنہم وو۔ نبی کریم ﷺ یوقاری تہ اووئیل چه قران پاک اوواید۔ ہغہ پہ وئیلو وئیلو کنبی کلہ دی آیت ﴿فکیف﴾ تہ راورسیدو نو نبی کریم ﷺ دومرہ اوژرل چه د نبی کریم ﷺ پہ رخسار او ریرہ مبارکہ باندی اوبنکی راغلی۔ او عرض ئی اوکرو چه ای ربہ چه کوم موجود دی نو پہ ہغوی خو بہ زہ گواہ شم لیکن چه کوم خلق ما نہ دی لیدلی دہغوی بارہ کنبی خہ دی؟ (ابن ابی حاتم) (۲) ابن جریر کنبی دی چه نبی کریم ﷺ افرمائیل چه خہ پہ دی خلقو گواہ یم تر کومی چه خہ پہ دوی کنبی یم۔ نو کلہ چه تہ ماددی دنیا نہ فنا کرے نو بیا خو بہ صرف ہم تہ پہ دوی نگہبان ئی۔

پہ روستو امت باندی د نبی کریم ﷺ د گواہی وضاحت۔ ابو عبداللہ قرطبی رضی اللہ عنہم پہ خپل کتاب کنبی د تذکرہ باب کنبی فرمائی چه د نبی کریم ﷺ د خپل امت دشہادت بارہ کنبی خہ راغلی دی۔ پہ ہغی کنبی حضرت سعید بن مسیب رضی اللہ عنہم دا قول راورے دی چه ہر سحر ماہنام نبی کریم ﷺ باندی د خپل امت اعمال پیش کولے شی نو نبی کریم ﷺ بہ د قیامت پہ ورخ پہ دوی گواہی ورکوی، بیا ہم دا آیت ئی تلاوت افرمائیلو۔

حافظ ابن کثیر رضی اللہ عنہم رائی۔ لیکن اول خودا د حضرت سعید رضی اللہ عنہم خپل قول دی۔ دویم دا چه ددی سند انقطاع دہ۔ پہ دی کنبی یو راوی مبہم دی اودہغہ نوم نشتہ دی۔ دریم دا چه دا حدیث مرفوع نہ بیانو ی۔ خو امام قرطبی رضی اللہ عنہم دا قبلوی او ددی ذکر کولونہ پس فرمائی چه دا مخکنبی تیرشوی دی چه اللہ ﷻ تہ دہر پیر او ہر جمعرات پہ ورخ اعمال پیش کیبری۔ نو دا پہ بیانو علیہم السلام او مور پلار باندی ہرہ جمعہ پیش کیبری۔ او پہ دی کنبی ہیخ تعارض نشتہ دی۔ ممکن دہ چه خمونہ نبی کریم ﷺ باندی ہرہ جمعہ پیش کیبری۔ او ہرہ ورخ ہم۔

قوله تعالى: ﴿يَوْمَ يُؤْذَى الَّذِينَ كَفَرُوا وَأَعْصَى الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْآرْضُ﴾^۳
د کافرو د خاورے کیدو ارمان کول۔ بیا فرمائی چه پہ ہغہ ورخ بہ کافر او د نبی کریم ﷺ مخالفین آرزو کوی چه کاش زمکہ اوچوی۔ او دوی پہ دی کنبی داخل شوے وی۔ بیا زمکہ بیا برابر شوے وی۔ خکہ چه داسی تکلیفونہ بہ ور تہ ملاویبری چه دبرداشت نہ بہر وی۔ اودغہ شان رسوائی داللہ غصی سرہ بہ ئی

(۱) صحیح بخاری کتاب فضائل القران باب قول المقری للقاری حبیک : ۵۰۵۰۔ صحیح مسلم : ۸۰۰، ابودود : ۳۶۶۸،

پرمدی : ۳۰۳۸۔

(۲) طبرانی : ۲۴۳/۱۹ ج ۵۴۶/۱ (سندہ حسن)۔

مخ وی۔ اودوی بہ یربزی۔ لکہ بل آیت مبارک کنبی چي فرمائی ﴿يَوْمَ نَنْظُرُ الْمَرْءَ﴾ چه په کومه ورخ چي به انسان په خپلو سترگو خپل مخکښي ليرلې اعمال اووينی نو کافريه اووانی چه کاش بناوري شوي وي قوله تعالیٰ: وَلَا يَكْفُرُونَ اللَّهَ حَدِيثًا

بيا فرمائی چه دوی به د خپلو ټولو بدو عملونو اقرار په هغه ورخ کوي. او يو خيز به هم پت نه ساتي. د قران پاک د دوو آياتونو په مينځ کښي تطبيق: يو سړي حضرت ابن عباس ؓ ته او فرمائيل چه اني حضرت يو خانې کښي قران پاک کښي دي چه مشرکان به د قيامت په ورخ اووانی چه ﴿وَاللَّهُ رَبُّنَا مَا نَشْرِكُ لَهُ﴾ په الله قسم چه زمونږ رب دې مونږ شرک نه دې کړي او بل خانې کښي ارشاد دې چه ﴿وَلَا يَكْفُرُونَ اللَّهَ حَدِيثًا﴾ يعنی دوی به الله ﷻ نه يوه خبره هم نشي پټولې بيا ددې دواړو آيتونو مطلب څه دې؟ دوی او فرمائيل چه ددې بل وخت دې او دهغې بل وخت هرکله چه دوی او گوري چه موحدين (مومنان) جنت ته روران دي نو اووبه وائی چه راشي تاسوهم د شرک نه انکار او کړئ، دا څه عجب کار دې بيا به ددوی په خولو باندي مهر اولگولې شي، اولاس او پښي به ئې خبرې کوي، او دالله ﷻ نه به يو خبره هم نه پټوي. (ابن جرير).

دويم روايت: مسند عبدالرزاق کښي دي چه دا سړي راغلو او وي وئيل. چه ما باندي ډير څيزونه قرآن پاک کښي مختلف دي. نو دوی او فرمائيل چه څه مطلب دې؟ آيا ته په قران پاک کښي شک کوي؟ هغه او وئيل چه نه شک نه کوم خو څما په نظر کښي دې کښي اختلاف راځي. دوی او فرمائيل چه کوم کوم خانې کښي اختلاف دې هغه مقامات بيان کړه. نو هغه دا دوه آياتونه پيش کړه چه يو نه پټيدل ثابت دي. دويم نه نه پټيدل ثابت دي. نو دوی ددې جواب کښي د دواړو آيتونو تطبيق او کړو. دريم روايت: يو بل روايت کښي د سائل نوم هم راغلي دې چه هغه نافع بن رازق وو. اودا هم دی چه حضرت ابن عباس ؓ هغه ته دا او فرمائيل چه شايد ته ديو مجلس نه راغلي ئې، او هلته به ددې تذکره شوي وي. تا به وئيلي وي چه څه څم او حضرت ابن عباس ؓ نه تپوس کوم. که دا گمان صحيح دې نو په تالازم دی چه جواب اوريدو نه پس دا هغوی ته اورسوي، بيا ئې هم دا جواب ورکړو.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ	يا اي هغه کسانو! چي ايمان مو راوړي دې مه نژدې کيږئ مانځه ته
وَأَنْتُمْ سَكْرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْبًا	انې مومنانو تاسو د نشي په حالت کښي مونځ ته مه نژدې کيږئ انې حال کښي چي تاسو په نشه کښي يئ تردې پورې چي پوهه شي په هغه څه چي تاسو ئې وايئ اونه په حال د جنابت کښي البته چه څه وائي او په هغې پوهيږئ (نوبيا مونځ کوي)، اونه په حالت د جنابت کښي (مانځه ته
إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ	ماسوا ددې نه چي تيريدونکي يئ په لاره تردې پورې چي تاسو غسل او کړئ او که ئې تاسو ناجوره نژدې کيږئ البته که په لاره تيريدونکي ئې ترڅو چي مو غسل نه وي کړي او که ناجوره ئې
أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَايِبِ أَوْ لِمَسْتَمِرِّ النَّسَاءِ	يا په سفر کښي يئ يا راشي يوله تاسو نه اودس ماتې نه يا گوتې وروړئ تاسو بنځوته يا په سفر کښي يئ يا په تاسو کښي څوک د اودس ماتې نه واپس شي يا بنځوسره نژديکت او کړئ

فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ

او اوندہ مومنی اوبہ | نو تیمم او کړی اوبہ خاوره | پاکه | او مسح او کړی | په مخونو خپلو

او اوبه اوندہ مومنی انوبه پاکه خاوره باندې تیمم او کړی | اوبه مخونو او لاسونو مسح او کړی

وَإِيْدِيكُمْ ۖ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفْوًا غَفُورًا ۝

اوبه لاسونو خپلو بيشكه الله | دې عفو کونکې | ببونکې |

بیشکه الله نر می کونکې او ببونکې دې |

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ

د جنابت احکام او د شرابو د حرمت واقعہ :- الله ﷻ خپل بندگان منع کوی چه د نشې حالت کبني مونغ کوی. ځکه چه هغه وخت کبني مونغ کزار ته معلومه نه وی چه هغه څه وانی. دې سره د مانځه د محل یعنی جمات ته تلو نه هم منع کوی. چې دې (شرابی) او جنب کس دې جمات ته نه ځی یعنی چاته چه د غسل حاجت وی نو داسې سرې که د مسجد په یوه دروازه باندې ور داخل شی او په بله دروازه باندې اوځی نو دا جائز دی.

د شرابو مرحله وار حرمت :- د نشې حالت کبني مونغ ته د نه ورتلو حکم د شرابو د ممانعت نه مخکبني وو. څنگه چه هغه حدیث مبارک نه ثابت دی کوم د سورة بقره آیت مبارک ﴿يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْمِرِ﴾ تفسیر کبني ذکر شوې دې. نبی کریم ﷺ چه کله دا آیت مبارک د حضرت عمر فاروق رضی الله عنهما مخکبني تلاوت کړو نو دوی دعا او فرمانیله چه انې الله ﷻ د شرابو باره کبني پوره بیان نازل کړه. بیا دا آیت مبارک نازل شو یعنی د نشې حالت کبني مونغ ته نزدې مه ورځی. دې سره خلقو د مونغ وخت کبني د شرابو ځکل پریښودل. ددې اوریدو سره هم حضرت عمر رضی الله عنه دا دعا او کړه نو آیت ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْمِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوا لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ﴾ نه تر ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾ نازل شو په دې کبني د شرابو نه د بیچ کیدو صفا حکم موجود دی. ددې اوریدو سره حضرت فاروق اعظم رضی الله عنهما او فرمائیل چه (د شرابو ځکلو نه) مونږ منع شو. (۱)

د مانځه په وخت کبني اعلان کول :- هم ددې روایت یو بل سند کبني دی چه کله د سورة نساء دا آیت نازل شو او د نشې وخت کبني د مونغ نه ممانعت او شو نو هغه وخت کبني دا دستور وو چه کله به مونغ ته خلق او دریدل نو یو سرې به آواز کولو چه هیڅ نشې والا سرې دې مونغ ته نزدې نه راځی (۲)
د حضرت سعد رضی الله عنه په سبب د شرابو حرمت :- ابن ماجه شریف کبني دی چه حضرت سعد رضی الله عنه فرمانی چه څما باره کبني څلور آیتونه نازل شوی دی. یو انصاری خوراک او کړو او ډیرو خلقوته نې دعوت ورکړو. مونږ ټولو خوراک ځکاک او کړو، بیا موشراب او ځکل او ښه نشه شو. بیا خپلو کبني مو فخر کولو، یو سرې د اوبن هډوکی را اوچت کړو او په هغې نې حضرت سعد رضی الله عنه او ویشته او دې سره دهغوی پوزه زخمی شوه. او دهغې داغ پاتې شو. تر دغه وخت پورې شراب منع نه وو. نو دا آیت نازل شو، دا حدیث مبارک صحیح مسلم او بخاری کبني پوره پوره مروی دې. (۳)

(۱) ابوداود: ۳۶۷۰.

(۲) ابوداود اول کتاب الاشربة باب تحريم الخمر: ۳۶۷۱. (وسنده صحيح) -

(۳) صحيح مسلم كتاب فضائل الصحابة باب في فضل سعد بن ابى وقاص: ۱۷۴۸، ابوداود: ۲۰۸، ترمذی: ۳۱۸۹، -

دمانخذ پہ وخت کنبی د شرابو د حرمت سبب:- دابن ابی حاتم روایت کنبی دی چه عبدالرحمان بن عوف ؓ دعوت اوکړو او خلق ورغلل او خوراک ئې اوکړو او بیانی شراب هم اوځکل او مست شو. دې کنبی د مونخ وخت شو، یو سرې ئې امام جوړ کړو، هغه مونخ کنبی سورۃ ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكٰفِرُونَ﴾ کنبی داشان او نیل چه ﴿مَا عٰبَدُوْا مِنْ دُوْنِ اِنِّهٖمْ مَا تَعْبُدُوْنَ﴾ نو دې باندي دا آیت نازل شو او دنشې حالت کنبی مونخ کول منع شو. دا حدیث مبارک ترمذی کنبی هم دې او حسن دې. (۱)

د ابن جریر ؓ روایت کنبی دی چه حضرت علی ؓ، حضرت عبدالرحمان ؓ او دریم یو بل صاحب شراب اوځکل او حضرت عبدالرحمان ؓ مونخ کنبی امام شو. او دقرآن پاک قرات ئې غلط کړو. په دې دا آیت مبارک نازل شو. ابو داود اونسانی کنبی هم دا روایت دې. (۲) د ابن جریر ؓ یو بل روایت کنبی دی چه حضرت علی ؓ امامت اوکړو او چه څنگه وئیل پکار وو هغه شان ئې اونه وئیل دې باندي دا آیت مبارک نازل شو. او یو بل روایت کنبی مروی دی چه حضرت عبدالرحمان بن عوف ؓ امامت اوکړو او داشان ئې او نیل چه ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكٰفِرُونَ﴾ وَأَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَا عٰبَدُوْا وَاَنَا عٰبِدُ مَا عٰبَدْتُمْ وَلَا اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَا عٰبَدْتُمْ لَكُمْ دینکم ولسی دین. نو دا آیت نازل شو او دې حالت کنبی مونخ کول حرام شو. حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چه د شرابو حرمت نه مخکبسی به خلقو دنشې حالت کنبی مونخ کولو. نو دې آیت دوی دداسې کولونه منع کړل. (ابن جریر).

د نشې نه د خوب غلبه مراد ده:- حضرت قتاده ؓ فرمائی چه ددې دنالیدو نه پس خلق ددې نه منع شو، بیا د شرابو مطلق حرمت نازل شو. حضرت ضحاک ؓ فرمائی چه دې نه د شرابو نشه مراد نه ده بلکه د خوب غلبه مراد ده. امام ابن جریر ؓ فرمائی چه صحیح هم داده چه ددې نه د شرابو نشه مراد ده. او دلته خطاب هغوی ته شوې دې کوم چه په نشه کنبی وو. لیکن دومره چه احکام شرع په دوی باندي جاری نه شی، ځکه چه د نشې داسې حالت والا سرې دمجنون په حکم کنبی دې. د ډیرو اصولی حضراتو قول دې چه خطاب هغه خلقو ته دې چه کلام باندي پوهیږی. داسې نشې والو طرف ته نه دې چه هلو پوهیږی نه دوی ته څه وئیلی کیږی؟ ددې وجې خطاب باندي پوهیدل شرط دی. او داهم وئیلی شوی دی اگر چه الفاظ دا دی چه دنشې حالت کنبی مونخ مه کوئی لیکن مراد ددې چه د نشې خیزونه مه خورنی ځکی، مه ځکه چه په شپه او ورځ کنبی پنځه مونخونه فرض دی. نو دا څنگه ممکن دی چه یو شرابی سرې به داپنځه وخت مونخ په صحیح وخت ادا کړی او دې همداسې شراب ځکی. واللہ اعلم.

د مانځه په وخت کنبی د نشې نه کولو د حکم نظیر:- نو دا حکم به داشان وی چه څنگه دا حکم دې چه ائې مومنانو اللہ ﷻ نه ویریرېنی خومره چه دهغه پاک ذات نه د ویرې حق دې. او که مرئی نو چه تاسو مسلمانان یی، نو ددې مراد دادې چه داسې تیاری هر وخت اوساتی، داسې پاک اعمال هر وخت کوئی چه تاسو ته مرگ راشی نو چه تاسو په اسلام باندي یی، دغه شان په دې آیت مبارک کنبی ارشاد دې. تردې چه تاسو څه وایې په هغې پوهیږی، دا د نشې حد دې یعنی دنشې حالت کنبی به هغه سرې کنړلې شی چه خپله خبره باندي هم نه پوهیږی. نشې سرې به قرات غلطوی، اوده ته به د سوچ او فکر کولو موقع نه ملاویږی. او نه به دې خسوع او خضوع او عاجزی کولې شی.

د خوب په وخت کنبی د مونخ نه کولو حکم:- مسند احمد کنبی دی نبی کریم ﷺ او فرمائیل کله چه تاسو کنبی څوک د خوبه وی او هغه مونخ کنبی وی نو هغه ته پکار دی چه واپس شی او اوده شی تردې چه

(۱) ترمذی: کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ النساء: ۳۰۲۶، وهو حسن -
(۲) ابو داود کتاب الاشرۃ باب تحريم الخمر: ۳۶۷۱، وسنده حسن -

دہ تہ معلومہ شی چہ دی خہ وائی. (۱) بخاری او نسائی کنبی ہم دا حدیث مبارک شتہ دی (۱) او ددی بعضو طرق کنبی دا الفاظ ہم دی چہ ممکن دہ چہ ہغہ خپل خان دپارہ استغفار وائی. او دہغہ د ژبی نہ ددی خلاف اوونیلی شی. (۲)

قوله تعالی: وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ

دجنابت حالت کنبی جمات تہ داخلیدل :- بیا فرمان دی چہ نہ خودی جنب مونخ تہ نزدی کیری ترخو چہ غسل اونہ کری. خو کہ ہسی تیریری جمات کنبی نو داتیریدل جائز دی. حضرت ابن عباس ؓ فرمائی دداسی ناپاکی حالت کنبی جمات تہ داخلیدل جائز نہ دی. خو دجمات یو طرفنہ بل طرفتہ تلو کنبی خہ حرج نشتہ دی خو جمات کنبی دی نہ کینی. (۳) او دنور صحابہ کرامو ؓ او تابعینو ہم دا قول دی. دانصار وجمات تہ دجنابت حالت کنبی داخلیدل :- حضرت یزید بن ابوحیب ؓ فرمائی چہ بعضی انصار چہ دجمات نہ گیرچاپیرہ اوسیدل. او هغوی بہ جنب وو او کور کنبی بہ نی اوبہ نہ وی اودهغوی دکورونو دروازی جمات تہ متصل وی نو هغوی تہ اجازت وو چہ جمات کنبی ہم دی حالت کنبی تیریدہشی.

د بخاری پہ حدیث استدال :- دبخاری د حدیث نہ ہم دا خبرہ بنکرہ معلومیچی چہ د خلقو دروازی جمات کنبی وی. نو نبی کریم ﷺ دخپل مرض الموت آخری وخت کنبی فرمائیلی وو چہ جمات تہ د کومو خلقو دروازی دی ہغہ تولی بندی کرنی او صرف د حضرت ابوبکر صدیق ؓ دروازه پریردنی (۴) ددی نہ دا ہم معلومہ شوه چہ د نبی کریم ﷺ نہ پس بہ د نبی کریم ﷺ جانشین حضرت ابوبکر صدیق ؓ وی. خکہ چہ د هغوی بہ جمات تہ دراتلو ضرورت زیات پینسیری چہ دمسلمانانو د اھمو امورو فیصلی او کری. نبی کریم ﷺ د تولو دروازو بندلو او د حضرت ابوبکر صدیق ؓ دروازه نی بیرتہ ساتلو حکم او کرو. دا حدیثو بعضو کتابونو کنبی د حضرت ابوبکر صدیق ؓ پہ خانی د حضرت علی ؓ نوم دی. ہغہ بالکل غلط دی. (۵) صحیح ہم ہغہ دی چہ پہ کسوم صحیح دی.

دجنب دپارہ پہ جمات باندي تیریدو کنبی مذاہب :- ① ددی آیت کریمہ نہ زیاتو امامانو دلیل نیولی دی چہ جنب سرپی جمات کنبی ایساریدل حرام دی خو تیریدل پکنبی جائز دی. ہم داشان حیض او نفاس والا بنخہ ہم. ② اوبعضو وئیلی دی چہ دی دوارو لره تیریدل ہم جائز نہ دی. ممکن دی چہ جمات کنبی گردوغبار وی. ③ اوبعضی وائی کہ ددی خبری ویرہ نہ وی نو ددوی تیریدل ہم جائز دی. مسلک حنفی: دجنب دپارہ پہ جمات باندي تیریدل خنگہ دی؟

پہ جمات د تیریدو د جواز دلیل :- ① دصحیح مسلم شریف حدیث مبارک کنبی دی چہ نبی کریم ﷺ عائشہ رضی اللہ عنہا تہ اوفرمائیل چہ ماسرہ جمات نہ بورئی راورہ نو ام المؤمنین ورتہ اوفرمائیل چہ یارسول اللہ خہ خو حیض کنبی یم. نبی کریم ﷺ ورتہ اوفرمائیل چہ ستا حیض ستا لاس کنبی نہ دی (۶) ددی نہ

① احمد: ۱۵۰/۳، صحیح بخاری کتاب الوضوء باب الوضوء من النوم ومن لم یبر من النعۃ: (۲۱۳)-

② صحیح بخاری کتاب الوضوء باب الوضوء من النوم ومن لم یبر من النعۃ: ۲۱۳ نساء: (۴۴۳)-

③ صحیح بخاری کتاب الوضوء باب الوضوء من النوم ومن لم یبر من النعۃ: ۲۱۳، صحیح مسلم: ۷۸۶، ابوداؤد: ۱۳۱۰، ترمذی:

۳۵۵، ابن ماجہ: (۱۳۷۰)

④ ابن ابی حاتم: وسندہ حسن ابوجعفر الرازی حسن الحدیث ماہنا)-

⑤ صحیح بخاری کتاب الصلاة باب الخوخة والممر فی الجمات: (۴۶۷)-

⑥ احمد: ۳۳۱/۱، مطولا عن ابن عباس ؓ وسندہ حسن الحاکم: ۱۳۲/۳، وصححہ ووافقہ الذہبی)-

⑦ صحیح مسلم کتاب الحيض باب جواز غسل الخائض راس زوجها: (۲۹۸)-

ثابتیبری چہ حائضہ جمات تہ تلی شی او دنفاس والا ہم دا حکم دی. دا دواڑہ د تلو پہ لار راتلی شی. پہ جمات د تیریدو د عدم جواز دلیل:- ابو داود کنبی د حضرت امام بخاری رضی اللہ عنہ فرمان دی چہ خہ حائضہ او جنب دپارہ جماتہ راتگ نہ حلالوم. (۱) امام ابو مسلم خطابی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دی حدیث تہ یو جماعت ضعیف وئیلی دی. خکہ چہ ددی یو راوی افلت مجهول دی. لیکن ابن ماجہ کنبی دا روایت دی او هغی کنبی د افلت پہ خانی محدود ذہلی دی. (۲) رومی حدیث پہ روایت د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا دی او دویم پہ روایت د حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا دی. لیکن صحیح نوم د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا دی.

بل روایت:- یوبل روایت ترمذی کنبی ہم دی او پہ هغی کنبی دی چہ ائی علی رضی اللہ عنہ ا دی جمات کنبی خما ستا نہ سوا جنب لره حلال نہ دی. (۳) دا حدیث بالکل ضعیف دی او بالکل ثابت نہ دی. پہ دی کنبی راوی سالم دی چہ متروک دی او دده استاد عطیہ ہم ضعیف دی. واللہ اعلم.

د حضرت علی رضی اللہ عنہ قول:- ددی آیت مبارک تفسیر کنبی حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مطلب دادی چہ جنب سرپی دی حالت کنبی د غسل نہ بغیر مونخ نہ شی کولی. لیکن کہ مسافر وی او ورته اوبہ ملاؤ نشی نو اوبہ ملاؤیدو پوری هغه کولی شی. (۴) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما، حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہما، حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ نہ ہم دا مروی دی. حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ، حضرت حسن رضی اللہ عنہ، حضرت زید رضی اللہ عنہ او حضرت عبدالرحمان رضی اللہ عنہ نہ ہم دا شان مروی دی.

یوقول:- یوقول چہ دا حدیث عبداللہ بن کثیر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مونر بہ آوریدل چہ دا آیت د سفر حکم کنبی دی. ددی حدیث مبارک نہ ددی مسئلہ شہادت کیدیشی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ بناورہ د مسلمان طہارت دی اگر چہ تر تہ لس کالہ اوبہ ملاؤ نشی. او کله چہ ملاؤ شی نو ہم دا استعمال کرہ. دا ستا دپارہ بہتر دی. (۵) (اہل سنن او احمد).

د امام ابن جریر رضی اللہ عنہ تبصرہ:- امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ دی دواڑہ اقولو کنبی اولنی قول د هغه خلقو دی چہ وائی ددی نہ مراد جمات کنبی تیریدل داشان دی لکہ چپی سرپی جماعت تہ داخل شی. خکہ چہ کوم مسافر تہ دجنابت حالت کنبی اوبہ ملاؤ نشی نو د هغه حکم مخکنبی صفا بیان شوی دی. نو کہ ہم دا مطلب دلته ہم واخستلی شی نو بیا دا ہم واپس کولو کنبی دویمہ جملہ باقی نہ پاتی کیری. نو معنی د آیت اوس دا شوه چہ ائی ایمان والو ا کله چپی تاسو پہ نشہ کنبی بی نو تاسو جماعت تہ مد داخلیری ترخو چپی تاسو پخپلو خبرو باندي پخپلہ نہ پوهیری. ہم داشان دجنابت حالت کنبی ہم جمات تہ مہ خئی تر کومپی چپی غسل اونکرنی خو کہ هسی تیری بی نو دا جائز دی.

د «عابرو» لغوی تحقیق:- د «عابرو» معنی تلل راتلل یعنی تیریدو والا دی ددی مصدر «عبرو» او «عبورا» راخی. هر کله چہ خوک نہر کنبی تیرشی نو عرب وائی چہ «عبرا فلان النهر» فلانی سرپی نہر نہ تیر شو او همداشان قوی اوبنہ چہ سفر کوی هغی تہ «عبرو الاسفار» وائی. امام ابن جریر رضی اللہ عنہ چہ دکوم قول تانید کوی ہم دا دجمہورو قول ہم دی او آیت مبارک نہ ظاہر همدا دی. یعنی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ دی ناقص حالت کنبی د مونخ نہ منع فرمائی چہ دمقصود نہ خلاف دی. ہم دا شان دمونخ خانی تہ داسی حالت کنبی راتلو نہ منع کوی. اودا ددی خانی دعظمت او پاکوالی خلاف دی، واللہ اعلم.

(۱) ابو داود کتاب الطہارۃ باب فی الجنب یدخل الجمات: ۲۳۲، وسندہ حسن۔

(۲) ابن ماجہ: ۶۴۵۔

(۳) الترمذی: ۳۷۲۷۔

(۴) ابن ابی حاتم:-

(۵) احمد: ۱۵۵/۵، ابو داود: کتاب الطہارۃ باب الجنب یتیم: ۳۳۲، وسندہ حسن، ترمذی: ۱۲۴، نسائی:-

قوله تعالى: حَتَّى تَغْتَسِلُوا

داودس نہ پس جنت دپارہ پہ جمات کنبی ایساریدلو کنبی اختلاف:- بیا فرمائی تر دی پوری چه تاسو غسل اوکړی ، حضرت امام ابوحنیفه رضی اللہ عنہ ، حضرت امام مالک رضی اللہ عنہ او حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ وائی چه جنب دپارہ جمات کنبی ایساریدل حرام دی . ترکومی چه غسل اونکړی یا که اوبه ملاؤ نشی یا اوبه وی خو ددی استعمالولو قدرت نه لری نو تیمم دی اوکړی ⑤ حضرت امام احمد رضی اللہ عنہ فرمائی چه که جنب اودس اوکړی نو ده دپارہ جماتکنبی ایساریدل جائز دی .

دامام احمد رضی اللہ عنہ دلیل:- مسند احمد او سنن سعید بن منصور کنبی مروی دی ، حضرت عطاء ابن یسار رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم صحابه کرام رضی اللہ عنہم او کتل چه هغوی جنب وو او اودس به نی اوکړو او جمات کنبی به ناست وو . (۱) والله اعلم .

قوله تعالى: وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى

د تیمم د جواز عذر مرض:- بیا د تیمم مواقع بیانوی او فرمائی چه د کومی بیماری په وجه تیمم جائز دی هغه بیماری دا دی چه په هغه وخت کنبی اوبو سره دیو اندام د فوت کیدو یا ددی دخرابیدو یا دمرض د زیاتیدو ویره وی . بعضی علماء کرام هر مرض باندي د تیمم فتوی ورکوی . خکه چه دا آیت عام دی . حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه یو انصاری بیمار وو ، نه اودریدی شو او نه نی اودس کولې شو او دده خوځ خادم هم نه وو چه ده ته نی اوبه ورکړې وې . هغوی ددی ذکر نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته اوکړو نو دی باندي دا حکم نازل شو . دا روایت مرسل دی .

قوله تعالى: أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدًا مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ

د تیمم د جواز عذر سفر او لوئی اودس ماتې:- دویم حالت دتیمم دجواز سفر دی که اوږد وی او که کم وی . ﴿ غَائِطٌ ﴾ وائی نرمی زمکې ته ، دلته دا کنایه شوی ده د غتو متیازو نه

قوله تعالى: أَوْلَسْتُمْ النِّسَاءَ

د لمس تحقیق:- د ﴿لَسْتُمْ﴾ دویم قرأت ﴿لَسْتُمْ﴾ دی . ددی تفسیر کنبی دوه اقوال دی ،

د لمس نه مراد جماع ده:- یو دا چه مراد ترې جماع ده لکه څنگه چه آیت کنبی دی چه ﴿وَإِنْ طَلَقْتُمْ مَوْهَنَ﴾ که تاسو خپلو بیبیانو ته د مجامعت نه مخکنبی طلاق ورکړی او دهغوی مهر مقرر کړی هغې نه ورته نیمه ورکړی . او بل آیت مبارک کنبی دی چه انې ایمان والو کله چه تاسو ایماندارو ښځو سره نکاح اوکړی بیا مجامعت نه وړاندې ورته مخکنبی طلاق ورکړی نو ددوی په ذمه عدت واجب نه دی . دلته هم لفظ ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ﴾ دی . حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه ﴿أَوْلَسْتُمْ النِّسَاءَ﴾ نه مراد مجامعت دی .

کوم حضرات د لمس نه مراد اخلی:- حضرت علی رضی اللہ عنہ ، حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ ، حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ ، حضرت طاووس رضی اللہ عنہ ، حضرت حسن رضی اللہ عنہ ، حضرت سعید بن عمیر رضی اللہ عنہ ، حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ ، حضرت شعبی رضی اللہ عنہ ، حضرت قتاده رضی اللہ عنہ او حضرت مقاتل بن حیان نه هم دا مروی دی .
د حضرت ابن عباس په قول سره استدلال:- حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ فرمائی چه یو ځل په دی لفظ مذاکره اوشوه نو څو موالی اوونیل چه دا جماع نشوه او څو عربواوونیل چه جماع ده . ما ددی بیان حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ ته اوکړو ، نو حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ تپوس اوکړو چه ته چاسره وې . ما اوونیل موالی سره وې . فرمائیل چه موالی مغلوب شو . د لمس او مس او مباشرت معنی جماع ده . الله عز وجل دلته کنایه کړې ده .

(۱) سعید بن منصور وسنده حسن لذاته (-)

د لمس نہ مراد د لاس اوہل دی۔ دویم بعضو نورو حضراتو ددی نہ مراد مطلق لاس لگول اخستی دی۔ کہ د بنیخی د بدن ہری حصی سرہ وی نو اودس واجبیبری۔ حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ، فرمانی چہ مباشرت سرہ لاس لگولو سرہ، بوسہ اخستلو سرہ بہ اودس کول وی، لمس نہ مراد لاس لگول دی۔ حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ ہم ددی قائل دی چہ کلہ د بنیخی نہ بوسہ و اخستی شی نو اودس کول بہ وی۔^(۱) هغوی بہ دا لمس کنبی داخلول۔

کوم حضرات د لمس نہ مراد د لاس اوہل اخلی۔ حضرت عبیدہ رضی اللہ عنہ، حضرت ابو عثمان رضی اللہ عنہ، حضرت ثابت رضی اللہ عنہ، حضرت ابراہیم رضی اللہ عنہ او حضرت زید رضی اللہ عنہ ہم دا فرمانی چہ لمس نہ مراد جماع نہ علاوہ دی۔ عبداللہ بن عمرو قول۔ حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ فرمانی چہ دانسان خپلی بنیخی نہ بوسہ اخستل او دی تہ لاس لگولو سرہ ملامست راخی نو دی سرہ بہ اودس کول وی۔^(۲) (موطا امام مالک)، دارقطنی کنبی پخپلہ د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ نہ مروی دی۔

تعارض او تطبیق۔ لیکن دویم روایت کنبی ددوی نہ ددی خلاف نقل دی چہ دوی اودس کنبی ووار دوی د خپلی بنیخی نہ بوسہ و اخستلہ، بیانی اودس اونکرو او مونخ نی ادا کرو نو ددوارو روایتونود ثابتولو نہ پس دا فیصلہ کوی چہ دوی اودس مستحب گنرلو۔ واللہ اعلم۔
پہ مطلق لاس اوہلو سرہ د اودس ماتیدو کنبی مذاہب۔ مطلق لاس لگولو سرہ داودس کولو قائل حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ او ددوی ملگری دی۔ او حضرت امام مالک رضی اللہ عنہ او حضرت امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ نہ ہم دا نقل دی۔

پہ لمس د اودس ماتیدو د قائلینو دلائل۔^(۱) ددی قول قائلین وانی چہ دلته دو قراتونہ دی ﴿لَمَسْتُمْ﴾ او ﴿لَمَسْتُمْ﴾ اود لمس اطلاق لاس لگولو سرہ ہم قران پاک نہ کیبری۔ ارشاد دی چہ ﴿وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فَرِيقًا لَمَسْتُمْ﴾ بنکارہ دی چہ دلته لاس لگول مراد دی۔

۲) دشان حضرت معز بن مالک رضی اللہ عنہ تہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دا فرمائیل چہ شاید تا بہ بوسہ اخستی وی یا بہ دی لاس لگولی وی۔^(۲) هلته ہم لفظ د ﴿لمست﴾ دی۔ او صرف د لاس لگولو معنی کنبی دی۔
۳) او حدیث مبارک کنبی دی چہ ﴿والید زناها للمس﴾، لاس لگولو، او زنا کول دی۔^(۳)
۴) حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا چہ دیری کمی ورخی بہ داسی وی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم مونر تہ راغلی وی او خونبر نہ نی بوسہ نہ وی اخستی او لاس نی مونر تہ نہ وی لگولی۔^(۴)

۵) دبخاری شریف او مسلم شریف حدیث مبارک کنبی دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ملامست سرہ بیع نہ منع او فرمائیل۔^(۵) دا ہم د لاس لگولو بیع دہ۔ نو دا لفظ چہ خنگہ جماع دپارہ ونیلی کیبری دشان لاس لگولو دپارہ ہم استعمالیبری۔ شاعر وانی چہ :
ولمست کفی کفه اطلب الغنی (ترجمہ) ما لاس دده لاس سرہ یو خانی کرہ ما خو مالداری غوبنتلہ۔

(۱) موطا امام مالک کتاب الطهارة باب الوضوء من قبله الرجل امراته : ۶۵، البيهقي : ۱۲۴/۱، مطولا وسنده ضعيف ومختصرا وسنده صحيح وهو صحيح بالشواهد بجمع الزوائد : ۲۵۲/۱۔

(۲) موطا امام مالک کتاب الطهارة باب الوضوء من قبله الرجل امراته : ۶۴، ح/۹۳، وهو صحيح۔

(۳) صحيح بخاری كتاب الحدود باب هل يقول الامام للمفر لعلك لمست او غمزت : ۶۸۴۴۔

(۴) احمد : ۲/۲۴۹، صحيح ابن حبان : ۴۴۲۲، وسنده صحيح صحيح ابن خزيمة : ۳۰ وسنده صحيح۔

(۵) احمد : ۱۰۸/۶، ابوداود كتاب النكاح باب القسم بين النساء : ۲۱۳۵ وسنده حسن۔

(۶) صحيح بخاری كتاب البيوع باب بيع الملامسة : ۲۱۴۴، صحيح مسلم : ۱۵۱۲۔

① یو بل روایت مبارک کنبی دی چه یو سرې د نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر شو او عرض ئی اوکړو چه یارسول الله ﷺ ادهغه سرې باره کنبی خه فیصله ده چه هغه یو سرې پردی بنځي سره هغه ټول کارونه اوکړی کوم چې بنځه خاوند خپلو کنبی کوی سوا د جماع نه. نو آیت ﴿أَقِمِ الصَّلَاةَ﴾ نازل شو او نبی کریم ﷺ فرمائی چه اودس دې اوکړی او مونځ دې ادا کړی. دې باندي حضرت معاذ ﷺ تپوس کوی چه آیا دا حکم دده دپاره خاص دی که د ټولو مسلمانانو دپاره دې. نبی کریم ﷺ جواب فرمائی چه ټول ایمان والو دپاره دی (۱) امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دا د زائد حدیث سره روایت کوی ، ددې سند متصل نه دې ، امام نسائی رحمۃ اللہ علیہ دا مرسل روایت کوی. الغرض ددې قول قائل ددې حدیث نه استدلال کوی چه دې سره د اودس حکم په دې وجه وو چې هغه بنځي ته لاس لگولې وو جماع ئی ورسره نه وه کړې. د شپږم دلیل نه جواوبونه: ددې جواب ورکولې شی ① اول خودا حدیث منقطع دې ، ابن ابی لیلی رحمۃ اللہ علیہ اود معاذ ﷺ ترمینځه ملاقات ثابت نه دې.

② دویم دا کیدیشی چه ده ته ئی د اودس حکم د فرض ادا کولو دپاره ورکړې وو لکه څنگه چه د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ حدیث مبارک کنبی دی چه بنده څه گناه اوکړی بیا اودس اوکړی اودوه رکعته مونځ ادا کړی نو الله ﷻ دده گناه معاف کوی (۲) الخ. دا پوره حدیث سورۃ آل عمران کنبی د آیت ﴿ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا﴾ تفسیر کنبی تیر شوی دې.

د امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ د لمس نه جماع مراد اخستونکو قول ته ترجیح ورکول: امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه ددې دواړو اقوالو نه بهتر قول دهغوی دې کوم چې دا وائی چه ددې نه مراد جماع ده نور څه نه. او صحیح مرفوع حدیث کنبی راغلی دی چه نبی کریم ﷺ خپلې بی بی نه بوسه واخسته او اودس ئی اونکړو او مونځ ئی اوکړو. ام المومنین حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه نبی کریم ﷺ به اودس اوکړو او بیا به ئی بوسه واخسته او بیا به ئی مونځ کولو او اودس به ئی نه کولو. حضرت حبیب رضی اللہ عنہ فرمائی چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه کله به نبی کریم ﷺ د خپلې یوې بی بی نه بوسه واخسته نو چه کله به مونځ ته تلو نو اودس به ئی نه کولو. ما اووئیل چه هغه به تاسو وې نو حضرت عائشه رضی اللہ عنہا مسکنې شوه. ددې سند کنبی کلام دی. (۳) لیکن نورو سندونو سره ثابت دی چه پورتنې راوی یعنی حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا نه آوریدونکې حضرت عروه بن زبیر رضی اللہ عنہ دې ،

اویوروايت کنبی دی چه اودس نه پس به نبی کریم ﷺ ځمانه بوسه اخسته او بیا به ئی اودس نه کولو (۴) اویو سند سره مروی دی چه نبی کریم ﷺ بوسه واخسته او بیانی اودس اونکړو او مونځ ئی ادا کړو. (۵) دام سلمی رضی اللہ عنہا روایت: حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا فرمائی چه نبی کریم ﷺ به بوسه اخسته حالانکه د نبی کریم ﷺ به روژه وه ، بیا به ئی نه روژه نیوله او نه به ئی اودس کولو. (۶) (ابن جریر) د زینب رضی اللہ عنہا روایت: حضرت زینب بنت خزیمه رضی اللہ عنہا فرمائی چه نبی کریم ﷺ به بوسه اخستلو نه پس اودس نه کولو او مونځ به ئی ادا کولو. (۱)

(۱) احمد: ۲۴۴/۵، الترمذی: ۳۱۱۳، -

(۲) ابوداود: ۱۵۲۱، وسنده حسن الترمذی: ۳۰۰۶، ابن ماجه: ۲۳۹۵، -

(۳) ابوداود کتاب الطهارة باب الوضوء من القبلة: ۱۷۹، وهو حسن ترمذی: ۸۶، -

(۴) الطبری: ۹۶۳۷، -

(۵) ابوداود کتاب الطهارة باب الوضوء من القبلة: ۱۷۸، وهو حسن نسائی: ۱۷۰، -

(۶) الطبری: ۹۶۳۸، المعجم الاوسط للطبرانی: ۳۸۱۷، واللفظ للطبری: علامه هیشمی مجمع الزوائد: ۲۴۷/۸

کنبی یزید بن سنان په وجه دا معلول گرزولې دې، -

په ایت کنبې د لمس نه مراد جماع ده

مسلك حنفی :- احناف د دې قائلین دی په ایت کنبې د لمس نه مراد جماع ده بنحی ته لاس اوږل مراد نه دی د دې وجې د دوی په نیز بنحی ته په لاس اوږلو او د هغې په بنکولو باندي اودس نه ماتیرې لکه څنگه چې امام ابن جریر رضی اللہ عنہ دې قول ته ترجیح ورکړې ده. چه په ایت کنبې د لمس نه جماع مراد ده (احکام القرآن للعلامة ظفر احمد العثماني رضی اللہ عنہ (۲۷۲/۲) -

قوله تعالى: ﴿فَلَمْ يُجِدْوا مَاءً فَتَمَتُّوا صَعِيدًا طَيِّبًا

د تیمم حکم :- بیا فرماني که اوبه نه مومي نو پاکې ښاورې سره تیمم او کړنی. د دې نه اکثر و فقها، کرامو استدلال کړې دي چه چاته اوبه نه ملاویرې نو دهغه دپاره د تیمم اجازت د اوبو د تلاش نه پس دي. کتب فروع کنبې د تلاش کیفیت لیکلې شوې دي.

د اوبو د نشتوالي په وخت کنبې تیمم کول :- بخاری او مسلم کنبې دي چه نبی کریم ﷺ یو سړې او کتلو چه د خلقو نه ځانله دي او خلقو سره ئې مونځ اونکړو ، نو نبی کریم ﷺ هغه نه تپوس او کړو چه مونځ دي ولې اونکړو، آیا ته مسلمان نه ئې څه ؟ هغه او وئیل چه یارسول الله ﷺ یم خو مسلمان لیکن جنب یم او اوبه نشته. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه بیا دي صورت کنبې ستا دپاره ښاوره کافی وه. (۲)

تیمم په لغت کنبې :- د تیمم لفظی معنی قصد کول دی ، عرب وائی چه ﴿تيممك الله بحفظه﴾ یعنی الله ﷻ دي حفاظت ستا قصد او کړی. د امر او القیس شعر کنبې دا لفظ هم دي معنی کنبې راغلي دي.

د صعيد په مصداق کنبې مذاهب :- ① د صعيد معنی کنبې وئیلې شوې دي چه هر څيز چه کوم د زمکې نه راخیزې. نو په دي کنبې ښاوره ، شگه ، ونه ، کانرني ، وابنه ، هم داخل دی. د حضرت امام مالک رضی اللہ عنہ قول هم دادي. ② او وئیلې شوی دی. چه کوم څيز د ښاورې د جنس نه وی لکه شگه ، جونا ، دا مذهب د ابو حنیفه رضی اللہ عنہ دي. ③ اودا هم وئیلې شوی دی چه صرف ښاوره ده. دا قول د حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ او امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ او د دوی د ملگرو دي.

کوم څيز چه د جنس د زمکې نه وی په هغې تیمم جائز دي

مسلك حنفی :- د کوم مذهب نسبت چه ابن کثیر رضی اللہ عنہ امام اعظم رضی اللہ عنہ ته کړې دي دا نسبت ټيک دي د دوی په نیز کوم څيز چه د جنس د زمکې نه وی په هغې باندي تیمم جائز دي ﴿احکام القرآن للعلامة ظفر احمد العثماني رضی اللہ عنہ (۲۸۰/۲) -

د دريم مذهب د قائلينو دلائل :- ① دهغوی دليل خو د قران پاك دا آيت مبارك دي چه ﴿فَتَصْبِغُ صَعِيدًا زَلَقًا﴾ یعنی هغه ښاوره خویند ارکې شی.

② دويم دليل د صحيح مسلم شريف کنبې دا حديث مبارك دي نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه مونږ ته ټولو خلقو باندي فضیلتونه را کړې شوی دی (۱) ځمونږ صفونه د فرشتو د صفونو په شان دی ، (۲) ځمونږ دپاره ټوله زمکه جمات جوړه کړې شوه (۳) او د زمکې ښاوره ځمونږ دپاره پاکه او پاکونکې جوړه کړې شوه هرکله چه مونږ ته اوبه ملاؤ نشی. (۳)

د تربت د لفظ تحقيق :- د حديث مبارك الفاظو کنبې د تربت لفظ دي او یو سند سره د تربت په ځاني تراب هم مروی دي. نو دي حديث مبارك کنبې دا حسان ضابطولو په وخت کنبې د ښاورې تخصیص کړې شوې دي. که یو څيز هم د اودس قائم مقام په کار وي نو د دي ذکر به ئې هم ورسره کړې وي.

(۱) احم: ۶۲/۶ -

(۲) صحيح بخاری كتاب التيمم باب رقم: ۹، صحيح مسلم: ۶۸۲ -

(۳) صحيح مسلم كتاب المساجد باب المساجد ومواضع الصلاة: ۵۲۲ -

د طيب معنى - دلته چه د طيب لفظ دې ددې معنى كښې ونيلې شوى دى چه ددې نه مراد حلال دى او ونيلى شوى دى چه ددې نه مراد پاك دې لكه حديث مبارك كښې دى چه نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى پاكه بناوره د مسلمان اودس دې اگر چه لس كالمو پورې اوبه اونه مومى بيا كله چه اوبه ملاؤشى نو هغه خپل بدن سره اولگوى ، دا ددوى دپاره بهتر ده . (۱) امام ترمذى رحمته الله عليه دې ته حسن وائى حافظ الحسن قطان رحمته الله عليه هم دې ته صحيح وائى حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائى دتولو نه زياته پاكه بناوره د پتى زمكه ده ، بلكه تفسير ابن مردويه كښې خو دا مرفوعا وارد شوى دى . (۲)

قوله تعالى: قَامَسُوا آبُؤَهُمْ كَمَا يَبُغُونَ

بيا فرمان دې چه دا په خپل مخ او لاسونو باندې اومخى تيسم د اودس په ځانې كيږي ، اودا صرف دپاكوالى حاصلولو دپاره دې ، د اودس پشان د تولو اندامونو باره كښې نه دې نو صرف په دواړو لاسونو او مخ باندې مخل كافي دى او په دې اجماع ده ،

هراندام دوه ځله مسح كول - ليكن تيسم كښې د امامانو اختلاف دې . جديد مذهب د حضرت امام شافعى رحمته الله عليه دادې چه دوه ځل په مخ او دوه ځل په لاسونو باندې مسح كول واجب دى .

ددې وجه دا دى . د ﴿يدين﴾ اطلاق ترخونو پورې او څنگلو پورې كيږي لكه آيت د اودس كښې هم داشان ددې لفظ اطلاق كيږي او مراد صرف تلى وى لكه څنگه چه د ترخ د حد باره كښې دى چه ﴿فَانْقَضُوا آبُؤَهُمْ﴾ دلته دتيسم حكم كښې دلاس ذكر مطلق دې او د اودس حكم كښې مقيد دې . ددې وجهي دا مطلق به په مقيد باندې حمل كولې شى . ځكه چه طهوريت جامع موجود دې .

اوبعضې خلق ددې دليل كښې د دار قطنى والا روايت پيش كوى چه نبى كريم ﷺ اوفرمائيل تيسم دوه ضربونه دى ، يو ضرب لاس وهل او مخ باندې مخل او دويم ضرب لاس وهل او دواړه لاسونه ترڅنگلو پورې مخل . (۳) خو دا صحيح نه دى ، ځكه چه ددې په سند كښې ضعف دى ، حديث ثابت نه دى

د ابوداود روايت اودهغې ضعف - د ابوداود يو حديث مبارك كښې دى چه نبى كريم ﷺ خپل لاسونه مبارك په يو ديوال باندې وهل او مخ باندې ئې اومخل او بياني دواړه لاسونه وهل او په خپلو څنگلو ئې اومخل . (۴) ليكن ددې اسناد كښې محمد بن ثابت عبدى ضعيف دى ، هغوى ته د حديث بعضو حافظانو ضعيف ونيلى دى . هم دا حديث بعضو ثقه راويانو هم روايت كړې دې . ليكن هغه مرفوع نه دى بلكه دې ته د عبد الله ابن عمر رضي الله عنهما فعل وائى . امام بخارى رحمته الله عليه ، امام ابوزرعه رحمته الله عليه ، او امام ابن عدى رحمته الله عليه فيصله كړې ده چه دا موقوف دې . او امام بيهقى فرمائى چه دې حديث ته مرفوع ونيل منكر دى .

دشافعى رحمته الله عليه دلائل - (۱) د حضرت امام شافعى رحمته الله عليه دليل دا حديث هم دې چه نبى كريم ﷺ تيسم او كړو او خپل مخ ئې اومخل او خپلو دواړو لاسونو ئې اومخل . (۵)

(۱) حضرت ابوجهم رضي الله عنه فرمائى چه ما اوكتل چه نبى كريم ﷺ متيازې كوى ، ما نبى كريم ﷺ ته سلام او كړو ليكن نبى كريم ﷺ جواب رانكړو . فارغيدو نه پس نبى كريم ﷺ يو ديوال ته ورغلو او خپل دواړه لاسونه مبارك ئې په هغې او وهل او بياني په خپل مخ رابښكل او بياني خپل دواړه لاسونه په ديوال او وهل او پخپلو لاسونو ئې رابښكل تر څنگلو پورې . بياني څما دسلام جواب راكړو . (ابن جرير)

(۱) ابوداود كتاب الطهارة باب الجنب يتيمم : ۳۳۲ ، وسنده حسن ترمذى : ۱۲۴ ، نسائى : ۳۲۳ .

(۲) ابن ابى حاتم : ۹۶۲/۳ ، ج/۱۵۳۷۴ .

(۳) حاكم : ۱۷۹/۱ ، دارقطنى : ۱۸۰/۱ .

(۴) ابوداود كتاب الطهارة باب التيمم فى الحضرة : ۳۳۰ .

(۵) بيهقى : ۲۰۵/۱ .

د شافعی قدیم مذہب:- دا د حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ جدید مذہب وو د دوی قدیم مذہب دا دی چه ضربونہ خو تیمم کنبی دوه دی لیکن دویم ضرب کنبی لاسونہ صرف تر مروندونو پورې مخل پکار دی دریم قول:- دریم قول دادی چه صرف یو ضرب یعنی یو خل لاسونہ وهل بناورہ باندی وهل کافی دی دگر نہ گندہ لاسونہ دی په مخ باندی اووهی دواړو مروندونو پورې .
د یو ضرب دپارہ دلیل

د یو ضرب دپارہ د حضرت عمار په واقعہ باندی استدلال:- ① مسند احمد کنبی دی چه یو سرې امیر المومنین حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ته راغلو او وې ونیل چه خه جنب شوې یم او ماته اوبه ملاؤ نہ شوې نو ماته خه کول پکار دی دوی او فرمائیل چه مونخ نہ دی کول پکار. دربار کنبی حضرت عمار رضی اللہ عنہ هم ناست وو ، وې فرمائیل چه انی امیر المومنین! آیا تاسو ته یاد نہ دی چه خه او تاسو یولسکر کنبی وو او مونږ جنب وو او مونږ ته اوبه ملاؤ نشوې. نو تاسو مونخ اونکړو او ما بناورہ کنبی خان لت پت کړه او مونخ مې ادا کړو. هرکله چه مونږ واپس شو او د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کنبی حاضر شو نو ما ورته دا ټوله واقعہ اوونیلہ نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه ستادپارہ دومره کافی وو. بیا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپل لاسونہ په زمکه او وهل او دی ته نې پوکې ورکړو او خپل مخ باندی نې او مخل او خپلو تلو باندی نې او مخل (۲)

② په مسند احمد کنبی دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه تیمم کنبی یو خل لاسونہ وهل دی د مخ دپارہ وی او د دواړو لاسونو د تلو دپارہ دی. (۳)

③ مسند احمد کنبی حضرت شقیق رضی اللہ عنہ فرمائی چه خه حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ او حضرت ابو موسی رضی اللہ عنہ سره ناست ووم نو ابوعلی حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ ته اوونیل که یو سرې ته اوبه ملاؤ نشی نو مونخ به کوی که نہ دی باندی حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه تاته یاد نہ دی چه حضرت عمار حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ته خه ونیلی وو. دائې ونیلی وو چه انی عمر رضی اللہ عنہ! تاسو ته یاد نہ دی چه کله خه او تاسو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او بنانوته لیرلی وو ، هلته خه جنب شوم او بناورہ کنبی لت پت شوم ، واپس چه راغلو او نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته مو دا بیان اوکړو نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خندا شو او وې فرمائیل چه تادپارہ دومره کافی وو ، بیا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپل لاسونہ یوبل سره یوځانې کړل او خپل مخ باندی نې یو خل لاسونہ او مخل دا یو ضرب شو. په دی باندی حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ په دی باندی قناعت اونکړو. دی اوریدو سره حضرت ابو موسی رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه بیا به ته ددی آیت سره خه کوی چه کوم سورة نساء کنبی دی. چه کله تاسو اوبه اونه مومی نو د بناورې قصد اوکړئی. ددی جواب حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ ورنکړې شو او وې فرمائیل چه واوره که مونږ خلقو ته د تیمم کولو اجازت ورکړو نو ډیر ممکن دی چه کله دوی ته یخې اوبه معلومې شی نو تیمم به کوی. (۴)

دامام شافعی رحمۃ اللہ علیہ استدلال:- سورة مائده کنبی فرمان دی چه ﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ﴾ دا په خپلو لاسونو او مخ باندی اومگئی. په دی حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ استدلال کوی چه تیمم په پاکه بناورہ کول او په هغې گردآلود کیدل چې په لاسونو باندی گرد راشی او هغه په مخ اولاسونو رابنکل ضروری دی.

(۱) الطبری : (۱۹۶۷۳)

(۲) صحیح بخاری کتاب التیمم باب التیمم هل یفخ فیها : ۳۳۸ ، صحیح مسلم : ۳۶۸ ، ابوداؤد : ۳۲۶ ، نسائی : ۳۱۶ ابن ماجه : ۲۵۶۹

(۳) احمد : ۲۶۳/۴ ، وهو حسن ترمذی : (۱۴۴)

(۴) صحیح بخاری کتاب التیمم باب التیمم ضریه : ۳۴۷ ، صحیح مسلم : ۳۶۸ ، ابوداؤد : ۳۲۱ ، نسائی : (۳۲۰)

د ابوجهيم په حديث استدلال:- لکه څنگه چه د حضرت ابوجهيم رضي الله عنه حديث مبارك كښې تير شو چه هغوی نبي كريم صلى الله عليه وسلم اوليدلو چه استنجا ئې كوله او سلام ئې او كړو. او په دې كښې دا هم دې چه نبي كريم صلى الله عليه وسلم فارغ شو نو يو ديوال ته ورغلل او هغه ئې خپلې همسا سره او كړولو او بيانيې په دې لاس او وهلو او تيمم ئې او كړو. بيا فرمان دې چه الله تعالى تاسو باندې ستاسو دين كښې تنگي او سختي كول نه غواړي بلكه هغه تاسو پاكول غواړي ، د دې وجې ئې د اوبو نه ملاويدو په وخت كښې ښاورې سره تيمم مباح كړو او تاسو باندې ئې خپل انعام او كړو چه تاسو شكر ادا كړئ.

تيمم د امت محمدی خصوصيت دې:- نو دا امت دې نعمت سره مخصوص دې لکه څنگه چه بخاري او مسلم شريف كښې دې چه نبي كريم صلى الله عليه وسلم او فرما ئيل چه ماته پنځه څيزونه داسې راکړې شوي دي چه څما نه مخكښې هيچا ته نه دي ورکړې شوي.

① د يوې مياشتې په مسافت سره څما مدد رعب سره او كړې شو (چه دومره پورې به زما رعب د دشمن په زړونو كښې وي كوم ځانې ته چې سړې په يو مياشت كښې رسيږي)

② څما دپاره ټوله زمكه جمات او پاكونكې جوړه كړې شوه.

③ څما په يو امتي باندې چه كله د مونځ وخت راشي نو هغه دې هم هغه ځانې كښې مونځ ادا كړي دهغه جمات او دهغه اودس سره هم هلته موجود دي (حالانكه د نورو امتونو عبادت به صرف د هغوی په عبادت خانو كښې وو)

④ مادپاره د غنيمت مال حلال كړې شو اودا څما نه مخكښې حلال نه وو.

⑤ ماته شفاعت راکړې شوې دې ، ټول نبیان عليهم السلام خپلو خپلو امتونو طرفته ليرلې شوي وو خو څه ټولې دنيا دپاره ليرلې شوې يم. (۱)

د امت محمدی درې خصوصيات:- اود صحيح مسلم حوالې سره هغه حديث تير شوې دې چې مونږ ته په ټولو خلقو درې فضيلتونه راکړې شوي دي.

① څمونږ صفونه د فرشتو د صفونو پشان جوړ كړې شوي دي.

② څمونږ دپاره ټوله زمكه جمات جوړه كړې شوه.

③ او د دې زمكې ښاوره څمونږ دپاره اودس جوړ كړې شوې دې كله چه مونږ ته اوبه ملاؤ نشي.

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

دې آيت كريمه كښې الله تعالى حكم فرمائي چه خپلو مخونو او خپلو لاسونو باندې مسح كوئې چه كله تاسو ته اوبه ملاؤ نشي. الله تعالى معاف كولو والا او بخښونكې دې. دهغه لوني ذات د عفو شان دې چه هغه ذات ستاسو دپاره داوبو نه ملاويدو په وخت كښې تيمم مشروع كړو او د مونځ كولو اجازت ئې دركړو. كه تاسو دپاره ئې داسې نه وې كړې نو تاسو ته به ډير زيات مشكلات وو. ځكه دې آيت كريمه كښې مونځ په ناقص حالت كښې منع كړې شويدي لکه د نشې حالت كښې يا جنابت حالت كښې يا د بې اودسې حالت كښې ، نو تركومي چې تاسو په خپلو خبرو باندې په خپله نه پوهيږئ ، اوباقاعده غسل او شرعي طور سره اودس اونكړئ نو تاسو مونځ نه شي كولې. خو كه د بيمارئې حالت كښې يې اوكله چه اوبه نه ملاويږئ نو د غسل او اودس قائم مقام تيمم جوړ كړې شوې دې. نود الله تعالى په دې احسان مونږ دپاره شكر ادا كول پكاردی. الحمد لله.

په سورة نساء كښې د تيمم واقعي بيانولو وجه:- د تيمم رحمت نازلیدو واقعه هم واورئې. مونږ دا واقعه د سورة نساء د دې آيت مبارك په تفسير كښې په دې وجه بيانوو چه سورة مانده كښې د تيمم كوم آيت

دې هغه ددې نه پس نازل شوي دي، ددې دليل دادې چه دا ظاهره ده چه دا ايت دشرابو د حرمت نه مخکېنې دې او شراب د جنگ احد نه څه وخت پس حرام شوي دي کله چه نبي کریم ﷺ د بنونضير د يهوديانو محاصره کړې وه. او د سورة مائده آخری آيت مبارك چه دې کښې نازل شو هغې کښې بالخصوص د دې سورت ابتدائی حصه ده. نو مناسب هم دا دي چه د تيمم شان نزول هم دا بيان کړې شي، الله ﷻ دې نيك توفيق را کړي او هم په هغه بهر وسه ده.

د تيمم د ايت شان نزول:- مسند احمد کښې دي چه حضرت عائشه رضي الله عنها حضرت آسماء رضي الله عنها نه يو هار او غوښتلو د قرض په طور چه دابه بيا واپس کوم، هغه سفر کښې وړک شو. نبي کریم ﷺ ددې د تلاش کولو دپاره کسان اوليرل او هغوی ته هغه هار ملاؤ شو. خو دې کښې دمونځ وخت راغلو او دوی سره اوبه نه وې، هغوی بې اودسه مونځ اوکړو او نبي کریم ﷺ چه ورغلل نو ددې شکايت ئې ورته اوکړو. نو دې باندي د تيمم حکم نازل شو. حضرت اسيد بن حضير رضي الله عنه او فرمائيل چه انې ام المومنين حضرت عائشه رضي الله عنها دې تاسو ته جزاء خيردرکړي، چه تاسو ته کوم تکليف هم رسيدلې دې په الله قسم د هغې نتيجه ستاسو او دټولو مسلمانانو دپاره خير وي. (۱)

پورتني واقعي په دويم روايت:- بخاری شريف کښې دي چه حضرت عائشه رضي الله عنها فرماني مونږ سفر کښې وو بيدا يا ذات الجيش کښې څما هار اوشليدو او پريوتلو. اوددې تلاش دپاره نبي کریم ﷺ سره د قافلې ايسار شو. اوس نه مونږ سره اوبه وې او نه هلته ميدان کښې اوبه وې. خلقو څما شکايت څما پلار حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه ته اوکړو چه اوگوره. مونږ ددې په وجه په څه مصيبت کښې اخته شو. نو څما پلار حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه مالره راغلو او په هغه وخت کښې نبي کریم ﷺ څما په پتون باندي خپل سر مبارك ايښودې وو او اوده وو. راتلو سره نې ماته اووئيل چه تا نبي کریم ﷺ او نورو خلق ايسار کړي دي. او اوس نه هغوی سره اوبه شته او نه دلته ميدان کښې اوبه په نظر راځي. الغرض څه نې ښه اورتلېم او الله ﷻ خبر چه څه نې ماته اووئيل. او څه نې تشو تشو کښې وهلم. خو ما لر هم تندي تريو نه کړو اونه مې څه حرکت اوکړو چه هسې نه د نبي کریم ﷺ آرام کښې څه خلل راشي. ټوله شپه تيره شوه. سحر خلق پاسيدل خو اوبه نه وې، الله ﷻ د تيمم آيت نازل کړو او ټولو تيمم اوکړو. حضرت اسيد بن حضير رضي الله عنه او فرمائيل چه انې د ابوبکر صديق رضي الله عنه کورنۍ! دا څه ستاسو رومي برکت نه دي. اوس کله چه مونږ هغه اوبن راوچت کړو چه په کومې څه سوره ووم نو دهغې لاتدي هار ملاؤ شو. (۲)

پورتني واقعه په دريم روايت:- مسند احمد کښې دي چه نبي کریم ﷺ خپلې بي بي صاحبي حضرت عائشه رضي الله عنها سره اولات جيش باندي تير شو، د ام المومنين حضرت عائشه رضي الله عنها يمني مهرو هار مات شوي او چرته پريوتې وو او وړک شوې وو. او ددې تلاش کښې مونږ دلته ايسار شو. نبي کریم ﷺ سره ټولو مسلمانانو دلته شپه تيره کړه سحر چه پاسيدلو نو اوبه نه وې، نو الله ﷻ خپل نبي ﷺ ته اجازت ورکړو چه ښاوري سره تيمم اوکړي او پاکی حاصله کړي. او مسلمانان نبي کریم ﷺ سره اودريدل او زمکه باندي نې لاسونه اووهل او چه کومه ښاوره به دې پورې لگيدلې وه دهغې د ځنډلو نه بغير نې هغه په خپلو مخونو باندي رابنکل تر اوگو پورې او لاسونه ترلاندې ترخونو پورې (۳).

پورتني واقعه په څلورم روايت:- د ابن جرير رضي الله عنه روايت کښې دي چه ددې نه مخکېنې حضرت ابوبکر

(۱) احمد: ۵۷/۶، صحيح بخاری كتاب التيمم باب اذا لم يجد ماء ولا ترابا: ۳۳۶، صحيح مسلم: ۳۶۷، ابوداود: ۳۱۷، نسائي: ۳۲۳، ابن ماجه: ۵۶۸-

(۲) صحيح بخاری كتاب التيمم باب: ۱، صحيح مسلم: ۳۶۷، نسائي: ۳۱۰-

(۳) احمد: ۲۶۳/۴، ابوداود: ۳۲۰، وسنده صحيح-

صدق ﷺ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا تہ پہ غصہ شوی وو لیکن د تیمم اجازت نہ پس پہ خوشحالی خوشحالی خپلی لور تہ راغلو او وې فرمائیل چه تہ ډیره مبارکه نې مسلمانانو تہ دومره لوئی اجازت ملاؤ شو. بیا مسلمانانو یو ضرب سره خپل مخونه اومخل او دویم ضرب سره نې خپلی څنگلې او ترخونو پورې لاسونه اومخل. (۱)

د تیمم دایت یو بل شان نزول:- ابن مردویه کبني روایت دې چه حضرت اسلع بن شريك ﷺ او فرمائیل چه نبی کریم ﷺ په اوښه باندي سور روان وو ، د یخنی موسم وو ، د شپې وخت وو ، سخته یخنی وه او څه جنب شوم او بل طرفته نبی کریم ﷺ د کوچ کولو اراده اوکړه نو ما دې حالت کبني د نبی کریم ﷺ اوښه چلول خوښ نه کړل او دې سره ماته دا خیال هم راغلو که یخواوبه سره لامبم نو مې به شم یا به بیمار شم. ما پتې شان یو انصاری تہ او نیل چه تاسو ددې اوښې واگې اونیسې ، نو هغه اوښه نیولې وه اوتلو او ما اور بل کړو او گرمو اوبو سره مې غسل اوکړو ، بیا مې منډه اووهله او قافلې تہ اورسیدم. نبی کریم ﷺ ماته او فرمائیل چه اسلع څه خبره ده د اوښې چال څنگه بدل شوی دې ؟ ما او نیل چه یارسول الله ﷺ ! ما دا نه وه روانه کړې بلکه فلانی صحابی ﷺ داروانه کړې وه. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ولې ما ورته یوله واقعه او نیله نو دې باندي دا آیت ﴿لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ﴾ نه تر ﴿عَفَا غُفُورًا﴾ پورې نازل شو. (۲) دا روایت بل سند سره هم مروی دی.

الْمُتَّرِّ إِلَى الَّذِينَ	
آیانه دی کتلی تا هغه کسانو ته	
آیا تادهغې خلقو حالت نه دې لیدلې	
أَوْثُوا	نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَاةَ وَيُرِيدُونَ
چې ورکړې شوي ده ورته څه حصه د کتاب نه هغوی اخلی گمراهی او غواری دا	
چې د کتاب (علم) نه ورته لویه برخه ورکړې شوې وه اوبیا هم گمراهی اخلی اودا غواری	
أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ ۗ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا ۗ	
چې تاسو ورکه کړئ لار او الله ښه پیژنی دشمنان ستاسو او کافی دې الله دوست	
چې تاسو حقی لارې نه بې لارې کړئ او الله ﷻ ته ستاسو دشمنان ډیر ښه معلوم دی او تاسو ډپاره د الله ﷻ ملگرتیا کافی ده	
وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا ۗ	مِنَ الَّذِينَ هَادُوا
او کافی دې الله مددگار بعضي دهغه کسانو نه چې یهودیان دی	
او تاسو ډپاره د الله پاک مدد کافی دې ..... د هغه کسانو نه چې یهودیان شوی دی	
يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهَا وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا	
اړوی خبرې ادخایونو دهغې نه او وایی هغوی او وریدله مونږه او مونږ او نه منل	
ځینې خلق لفظونه دخپلو مناسبو ځایونو نه اړوی راپوی (او چه تاسو ته راشی) نو وائی مونږ واوریدل او مونږ نه منو	

(۱) طبری : ۹۶۷۵-

(۲) طبرانی : ۲۱۸۷۵-

وَأَسْمَحُ غَيْرَ مَسْمُوحٍ	وَرَاعِنَا	لَيًّا	بِالسِّنِّيْتِهِمْ
اورہ ادرتہ دی واو نہ رولی شی اولفظ راعنا وانی پہ تاوولو دژبوخپلوسره			
او واورہ (انی نبی) اللہ دی درتہ واو نہ روی او دراعنا پہ الفاظو ژبی پری تاو راتاو کری			
وَوَطَعْنَا فِي الدِّينِ ط	وَكُوَاتِهِمْ قَالُوا	سَمِعْنَا	
او پہ عیب و نیلوسره پہ دین کنبی او کہ چری هغوی و نیلی و ی چہ واوریدہ مونہ وینا (ستا)			
اود دین اسلام پہ قبلولو (مسلمانانوتہ) پیغورونہ ورکوی او کہ ددی (لفظونو) پہ خانہ دوی و نیلی چہ مونہ واو ریدل			
وَأَطَعْنَا	وَأَسْمَحُ	وَأَنْظُرْنَا	لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ
او او منلو مونہ حکم اولفظ واورہ او او گورہ مونہ تہ خامخاوه داخبرہ بہترہ د هغوی دپارہ			
او تا بعداری کوو (ستاسو) او واورہ (خبرہ زمونہ) او زمونہ لحاظ او کرہ نو دا بہ ددوی دپارہ پیرہ بہترہ وہ			
وَأَقْوَمُ وَلَا	وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ	يَكْفُرِهِمْ	فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا
اوزیاتہ صحیح اخو لیکن لعنت کری دی پہ هغوی اللہ پہ سبب دکفر د هغوی نونہ راوری ایمان مگر لہ			
اود موقعی مطابق خبرہ بہ و ی اخویہ دوی بانڈی اللہ ﷻ دکفر پہ وجہ لعنتونہ و رولی دی نو دیر کم پہ کنبی ایمان راوری			

قوله تعالى: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أَوْتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُشْرِكُونَ بِاللَّهِ وَإِرْثًا يُؤْتُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ

دیہودیانو پہ کتاب اللہ عمل نہ گول۔ اللہ ﷻ فرمائی چہ دیہودیانو یو قابل مذمت خصلت داہم دی چہ گمراہی دہدایت پہ مقابلہ کنبی اختیاروی۔ پہ نبی کریم ﷺ بانڈی چہ خہ نازل شوی دی هغی نہ مخ اروی۔ او چہ کوم علم اللہ ﷻ د خپل طرفنہ دوی تہ ورکری دی نو هغه ہم شاتہ غورخوی ددوی کتابونو کنبی پخپلہ ہم د نبی کریم ﷺ بارہ کنبی بشارتونہ موجود وو۔ خود خپلو مریدانو نہ دوی خیر خیرات اخلی او ددی پہ لالچ کنبی دوی دا نہ ظاہروی بلکہ دی سرہ دا غواپی چہ پخپلہ مسلمانان ہم ددی نہ واروی، داللہ ﷻ دکتاب نہ منکرشی، ہدایت او ریبتسونی علم پریردی۔ اللہ ﷻ ستاسو دبنمنانونہ بنہ خبر دی۔ هغه لوئی ذات تاسو د دبنمن نہ خبرداروی چہ تاسو دوی دھوکہ نکری۔ تاسو دپارہ داللہ ﷻ حمایت کافی دی۔ تاسو یقین اوساتسی چہ کوم خلق اللہ ﷻ تہ تیتیری اللہ ﷻ د هغوی ضرور مددکوی اود هغوی مددگار جو پیری۔

قوله تعالى: مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ

دیہودیانو داللہ پہ کتاب کنبی تحریف گول۔ دریم آیت چہ د لفظ من نہ شروع کیبری، پہ هغی کنبی بیان دجنس دپارہ دی۔ لکہ ﴿فَأَجْتَبُوا الرَّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ﴾ کنبی بیبا دیہودیانو د هغه دلی ذکر کوی چہ کومو تحریف کری وو، ددی نہ مراد دا دی چہ هغوی د کلام اللہ مطلب بدلوی، اود اللہ تعالیٰ چہ کوم مراد وی د هغی خلاف تفسیر کوی۔ او دا کاردوی پہ قصد سرہ کوی۔ اودی سرہ دوی کلام اللہ بانڈی افتراء کوی او ددی مرتکب کیبری۔

قوله تعالى: وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَسْمَحُ غَيْرَ مَسْمُوحٍ

دیہودو پہ پیغمبر ﷺ پوری توحی گول۔ بیبا فرمائی چہ دوی وانی چہ انی پیغمبر ﷺ! چہ خہ تاسو او نیل مونہ ہم واو ریدل لیکن مونہ منلو والا نہ یو۔ خیال او کرنی اوددوی کفر او الحاد او گورنی چہ پہ قصد سرہ ناپاکو الفاظو سرہ اظہار خیال کوی۔ او وانی چہ تاسو واورنی او اللہ ﷻ دی او کرہ چہ تاسو

واورنی یا دا مطلب چه تاسو واورنی اوستاسو دي واونه ريدنی شی لیکن رومیې مطلب زیات بهتر دي. دا ونیل ددوی د خدا په طور وو ، الله ﷻ دي په دوی لعنت او کړی.

وَرَاعِنَا لِيَايَسْتَنْهَمُ وَطَعْنَا فِي الدِّينِ

د نبی کریم ﷺ په حق کبسي کستاخي کول: او «رَاعِنَا» به نې ونیل چه ددي نه به په ظاهره دا گنېلې کيدل چه دا خلق وانی چه مونږ طرفته غور کيږده. لیکن هغوی به ددي نه مراد دا اخستو چه تاسو ديږلو نې والا یی ، ددي پوره مطلب «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا» تفسير کبسي تیر شوي دي. مقصد دادې چه کوم نې ظاهرول ، دهغې خلاف خپلې ژبې اړوی او د طعن په طور خپلو زړونو کبسي پټ ساتی. در اصل دا به دوی د نبی کریم ﷺ بې ادبی او گستاخي کوله. نو دوی ته هدايت کولې شی چه دوی دي داسې الفاظ پريږدي چه دهغې معنی دوه وی. او صفا صفا دي او وانی چه مونږ واوريدل ، تاسو ځمونږ عرض واورنی، تاسو ځمونږ طرفته او گورنی. دا وينا ددوی دپاره بهتر ده او هم دا صفا او رښتونی او مناسب خبره ده. خو ددوی زړونه د نيکي نه لرې دي. اصل ايمان دپاره ددوی زړونو کبسي ځانې نشته دي. ددي جملې تفسير هم مخکبسي تیر شوي دي ، مطلب دادې چه نفع ورکولو والا ايمان دوی کبسي نشته دي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	أُوتُوا الْكِتَابَ	آمِنُوا	بِهَا	نَزَّلْنَا
انې هغه کسانو چې درکړې شوي دي کتاب ايمان راوړي په هغه (قران) چې نازل کړې دي مونږه	انې د کتاب خاوندانو (يهودو) په هغه کتاب ايمان راوړي کوم چه مونږ نازل کړې دي			
مُصَدِّقًا	لَهَا	مَعَكُمْ	مِّنْ قَبْلِ	أَنْ تُظْمِسَ
چې تصديق کونکي دي دهغه کتاب چې تاسو سره دي وړاندي ددي نه چې مونږه بدل کړو مخونه	چې ستاسو د کتاب تصديق کونکي دي د دي نه وړاندي (ايمان راوړي) چې مونږه مخونه بدل کړو			
فَرَدَّهَا	عَلَىٰ أَدْبَارِهَا	أَوْ نَلَعْنَهُمْ	كَمَا	لَعَنَّا
پس او گړخوو هغه شاگانو طرف ته يا لعنت او کړوبه هغوی که چې لعنت کړې وؤ مونږه دخالی د ورځې په خلقو	او هغه شاطرف ته و اړوؤ يا پرې داسې لعنت او کړوبه چې دخالی د ورځې په خاوندانو چې موکړې وؤ			
وَكَانَ	أَمْرُ اللَّهِ	مَفْعُولًا	إِنَّ اللَّهَ	لَا يَغْفِرُ
اودي حکم دالله اخامخا کيدونکي بيشکه الله نه معاف کوی دا خبره چې شريك جوړ کړې شی دهغه سره	او دالله ﷻ حکم ضرور پوره کيدونکي دي ..... الله ﷻ خو بس يو شرک نه معاف کوی			
وَيَغْفِرُ	مَا	دُونَ	ذَلِكَ	لِمَنْ
او معاف کوی هغه گناه چې ماسوا وی دهغې نه هغه چاته چې خوبه نې شی او هغه څوک چې شريك جوړ کړی	او ددي نه سوا چه هر څومره گناهونه وی چې غواړی نو معاف کوی نې او چا چې			
بِاللَّهِ	فَقَدْ	اِفْتَرَىٰ	إِثْمًا	عَظِيمًا
دالله سره	نو هغه جوړ کړل دروغ لوی			

الله ﷻ سره شريك پيدا کړو | نو هغه ډير لوڼې دروغ جوړ کړل په الله باندي

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَايَسْتَنْهَمُ وَطَعْنَا فِي الدِّينِ أُولَٰئِكَ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ السَّاجِدُونَ لِلدَّيْتِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

دنا فرمانو شکلو نہ مسخ کیدل :- اللہ ﷻ یهودیانو او نصرانیانو تہ حکم فرمائی چہ ما خپل زبردست کتاب پہ خپل بہترین نبی ﷺ نازل کړې دې چہ پہ دې کبني پخپله ستاسو د کتاب تصدیق ہم دې پہ دې ایمان راوړنی ددې نہ مخکبني چہ ستاسو صورتونه مسخ شی او سترگي مو د مخي پہ خانې شانہ شی. یا دامطلب چہ ستاسو خهري به مسخ کړو، او سترگي غوړونه او پوزې ټول هر خہ مو ختم شی. یا مو دا مسخ خهري ہم ختمه شی. دا عذاب ددوی د کړو دې. دوی ہم حق نہ آوری او باطل طرفته او هدايت نہ ضلالت طرفته روان دی. نو اللہ ﷻ دوی تہ تنبيه ورکوی چہ خہ به ہم داشان ستاسو مخونه التہ کړم چہ تاسو به التہ روان یئ او ستاسو سترگي به بدلې شی. او ہم داشان تفسیر بعضو د ﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِي آثَانِيكُمْ﴾ الخ آیت ہم کړې دې. غرض دا چہ دا د ډیر خراب مثال او گمراهی او هدايت نہ د لري والی بیان اوشو. دامام مجاهد تفسیر :- حضرت مجاهد رضي الله عنه نہ مروی دی مطلب دادې چہ مونږ په ریښتیا تاسو د حق لاري نہ آروو. او گمراهی طرفته مومتوجه کوو. مونږ به تاسو کافران کړو. او ستاسو خهري د شادوگانو په شان کړو.

د کعب احبار رضي الله عنه د دې آیت په اوریدو اسلام قبلول :- ابو زيد رضي الله عنه فرمائی چہ دا واپس کول دا وو چہ د حجاز د زمکي نہ نې د شام بنارونو تہ اورسول. دا ہم تیر شوی دی چہ ددې آیت په اوریدو سره حضرت کعب احبار رضي الله عنه اسلام قبول کړې وو. ابن جریر کبني دی چہ د حضرت ابراهیم رضي الله عنه مخکبني د حضرت کعب احبار رضي الله عنه د اسلام راوړلو ذکر اوشو نو دوی او فرمائیل چہ حضرت کعب احبار رضي الله عنه د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه زمانه کبني اسلام قبول کړې وو. دې بیت المقدس تہ تلو او مدیني تہ راغلو او حضرت عمر فاروق رضي الله عنه هغه تہ ورغلو او وې فرمائیل انې کعب رضي الله عنه ! مسلمان شه. هغوی جواب ورکړو چہ تہ خو په قران کبني وانې چہ د چا توراۃ اوچت کړو او بیا هغوی دا اوچت نہ کړو یعنی عمل ئې پر اونکړو نو دهغوی مثال د خر په شان دې چہ په هغه بوج اچولې شوې وی. اوداهم تاسو تہ معلومه ده چہ خہ ہم دهغه خلقو نہ یم چہ د چا نہ توراۃ اوچت کړې شوې دې. په دې باندي حضرت عمر فاروق رضي الله عنه هغه پرېښودو. تر دې چہ دې حمص تہ اورسیدو او هلته ئې واوریدل چہ یو سپري چہ ددوی د کورنی نہ وو ددې آیت مبارک تلاوت اوکړو. هرکله چہ هغه دا آیت مبارک ختم کړو نو دې اوویریدو چہ هسې نہ ددې آیت وعید ما تہ راونه گرخی. او هسې نہ چہ خما خوله هم واورې. ده زر اووئیل ﴿یا رب اسلمت﴾ انې خما ربه ما ایمان راوړو. بیا حمص نہ واپس شو او خپل وطن یمن تہ راغلو او تردې چہ خپل کور والوسره اسلام کبني داخل شو. (۱)

د کعب احبار د ایمان راوړو بل روایت :- ابن ابی حاتم کبني د حضرت کعب احبار رضي الله عنه واقعه داشان مروی ده چہ دده استاد ابومسلم جلیلی به دې په دې ملامتہ کولو چہ تا نبی کریم ﷺ تہ په راتلو کبني سستی کړې ده. بیا ئې هغه اولیرلو چہ لار شه او گوره چہ نبی کریم ﷺ هم هغه پیغمبر دې چہ د چا خوشخبری او صفتونه په توراۃ کبني دی. دوی راغلل او وې وئیل چہ کله خہ مدیني منورې تہ اورسیدم نو ما هلته یو کس اولیدو چہ دقران پاک تلاوت ئې کولو چہ انې اهل کتابو مونږ چہ کوم کتاب نازل کړې دې او تاسو سره چہ کوم کتاب ریښتونې دې، په دې باندي ددې نہ مخکبني ایمان راوړنی چہ مونږ ستاسو خهري ختمې کړو او دا التہ کړو. خہ زر اوچت شوم او زر زر مې غسل اوکړو او خپله خهري باندي مې لاس راتنکلو چہ هسې نہ ایمان راوړلو کبني ما باندي ناوخته شی او خما خهري التہ نشی. بیازر راغلم او مسلمان شوم. (۲)

(۱) ابن جریر -

(۲) ابن ابی حاتم -

قوله تعالى: **أُولَئِكَ كَانُوا لِنُجُوتِهِمْ سَاءً مَا عَمِلُوا** *
 پہ یہود و د اللہ د لعنت بیان :- بیا فرمائی یا خوبہ مونر پہ دوی لعنت او کرو لکہ څنگہ چہ د خیالی

ورخی پہ خلقو لعنت کړې وو یعنی کومو خلقو چہ د خیالی پہ ورخ حیلو بهانو سره کبان بنکار کولو حالانکہ هغوی ددی کار نہ منع کړې شوی وو. اودهغې نتیجہ دا شوه چہ هغوی نہ شادوگان او خنزیران جوړ شو. ددوی تفصیلی واقعہ بہ پہ سورۃ اعراف کنبی راشی انشاء اللہ.

قوله تعالى: **وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا** *
 دالله د فیصلې اہل والی :- بیا فرمائی چہ دالله ﷻ کارونہ بہ پورہ کیرې او هرکلہ چہ هغه یو حکم ورکوی

نو هیڅوک نشته دې چہ ددې مخالفت او ددې ممانعت او کړې.

قوله تعالى: **إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونِ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ** *
 الله شرک نہ معاف کوی :- بیا خبر ورکوی چہ څوک الله ﷻ سره شرک کوی نو الله ﷻ دهغه گناہونہ نہ

معاف کوی. یعنی چہ کوم سرې الله ﷻ سره داسې وخت کنبی ملاقات او کړې چہ هغه مشرک وی نو هغه باندې د بخشش دروازی بندې دی. ددې جرم نہ سوا نور گناہونہ کہ هر څنگہ وی چا ته چې ئې او غواری نو بښی یې. ددې آیت کریمہ متعلق ډیر احادیث مونر په په اختصار سره ذکر کوو.

اولنې حدیث :- حدیث په حوالہ مسند احمد. دالله ﷻ په نیز د گناہ درې قوانین دی. ① یو خو هغه چہ الله ﷻ دهغې هېڅ پرواہ نہ کوی. ② دویم هغه چہ په هغې کنبی الله ﷻ هېڅ نہ پریردی. ③ دریم هغه چہ الله ﷻ هغه بالکل نہ بښی.

کومه گناہ چہ الله ئې نہ بښی :- نو کوم چہ هغه نہ بښی نو هغه شرک دې. الله ﷻ فرمائی چہ الله ﷻ سره څوک شرک کوی نو الله تعالی هغه نہ بښی. اوبل ځانې کنبی ارشاد دې چہ څوک الله ﷻ سره شرک او کړې په هغه جنت حرام دې.

کومه گناہ چہ الله ئې بښی :- او چہ د کوم دیوان الله تعالی سره څه وقعت نشته دې هغه د بنده خپل ځان باندې ظلم کول دی. دهغې گناہ تعلق الله تعالی سره دې. د یو ورخی روژہ چہ کومه هغه پر یخودې وی یا مونځ نو الله ﷻ هغه بښی. او چہ د کوم دیوان د الله ﷻ په نیز د څه وقعت نشته دې هغه د بنده پخپل ځان ظلم کول دی او دهغې بدلہ او قصاص ضروری دې. ( )

دویم حدیث :- دویم حدیث مبارک کنبی دی په حوالہ د مسند بزار دالفاظو روو بدل سره دهغې مطلب هم دادې (۲) دریم حدیث په حوالہ مسند احمد، ممکن دی چہ الله ﷻ هرہ گناہ اوبښی مگر هغه سرې چہ د کفر په حالت کنبی مړ شی او هغه سرې چہ هغه بل بنده قتل کړې وی. (نو دهغوی بښنه نہ کوی) (۱)

څلورم حدیث :- څلورم حدیث په حوالہ د مسند احمد. الله فرمائی چہ انې بنده اته چہ کومې پورې ځما عبادت کوی او ځما نہ نیک امید ساتې نو ځه بہ ستا خطاگانې معاف کوم، انې ځما بنده کہ ته د ټولې زمکې برابر گناہونہ او کړې اوما ته راشې نو ځه تاته د هغې مغفرت او کرم خو په دې شرط چہ تا ماسره شرک نہ وی کړې. (۴)

پنځم حدیث :- په حوالہ د مسند احمد، چہ کوم بنده لا اله الا الله او وانی، بیا هم په دې باندې دې وفات شی نو هغه بہ ضرور جنت ته ځی. دې آوری دو سره حضرت ابوذر ؓ تپوس او کړو اگر چہ هغه

(۱) احمد: ۶/۲۴۰-

(۲) البزار: ۳۴۳۹-

(۳) احمد: ۴/۹۹، نسائی: ۳۹۸۹، مسنده صحیح-

(۴) احمد: ۵/۱۵۴، مسنده حسن-

زنا او غلا کرې وی. نبی کریم ﷺ او فرمائیل اگر چه هغه زنا او غلا کرې وی. درې خل هم دا سوال او جواب اوشو. دڅلور سوال په جواب کښې نبی کریم ﷺ او فرمائیل اگر چه د ابوذر پوزه خره وی. حضرت ابوذر ﷺ دهغه ځانې نه خپل څادر اوڅنډلو او لاړو او دې نه پس به ئې چه کله دا جمله وئیله نو وئیل به ئې اگر چې د ابوذر پوزه په خاورو ککره وی. (۱)

د ابوذر ﷺ په بل روایت سره :- دا حدیث بل سند سره هم مروی دې خو هغې کښې لږ شان زیاتوالې دې په هغې کښې دی چه حضرت ابوذر ﷺ فرمائی چه څه نبی کریم ﷺ سره مدینه منوره کښې روان ووم. مونږ د احد غر ته کتل، دې کښې نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه انې ابوذر ﷺ ما اوئیل چه لیک یارسول الله ﷺ. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه واوړه! که ماسره ددې غر برابر هم سره زر وې نو ما به دان غوښتل چه دا ماسره تر درې ماښامو پورې پاتې شی، سواد هغه دینار نه چه کوم څه د قرض خلاصولو دپاره کیردم. او باقی ټول مال دالله تعالی لار کښې داشان داشان خرج کړم. نبی کریم ﷺ او گس طرفته لپې اوشیندلې. بیا څه وخت پس مونږ روان وو چه نبی کریم ﷺ ماته آواز اوکړو او وې فرمائیل چه چاسره دلته زیاتې وی نو هلته به ورسره کمې وی. خو چه څوک چې دا شان او داشان خرج اوکړی او نبی کریم ﷺ خپلې لپې به خپلې مخې او گس طرفته وکولې او اشاره به ئې کوله. بیا څه تلو نه پس ئې او فرمائیل چه انې ابوذر! چه څه راځم ته دلته اودرېره. نبی کریم ﷺ تشریف یوو، او څما نظر نه غائب شو ما آوازونه اوریدل، زړه مې بې آرامه شو چه هسې نه په تنهائی کښې څوک دښمن ورته نقصان اورسوی. ما قصد اوکړو چه ورشم خو دې سره ماته د نبی کریم ﷺ دا فرمان یاد شو چه تر کومې پورې څه رانشم نو ته دلته اوسه. نو څه هلته ولاړوم په دې کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم راغلو. نو ما ورته اوئیل چه یارسول الله ﷺ دا آوازونه څنگه وو؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ما ته حضرت جبریل ﷺ راغلې وو او فرمائیلې ئې وو چه ستاسو امت کښې څوک وفات شی او هغه الله تعالی سره څوک شریک کرې نه وی. نو هغه به جنت ته داخلېږی. ما او وئیل اگر چه هغه زنا او غلا کرې وی. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل اگر چه هغه زنا او غلا کرې وی. (۲)

د ابوذر ﷺ حدیث په لږ زیادت سره :- دا حدیث بخاری او مسلم کښې هم دی. او بخاری او مسلم کښې داهم دی چه حضرت ابوذر ﷺ فرمائی چه څه د شپې اووتلم نو اومې کتل چه نبی کریم ﷺ یواځې تشریف اوړی نو څما خیال راغلو چه کیدې شی نبی کریم ﷺ خپل ځان سره څوک نه بوځی. نو څه د سپوږمۍ رنډا کښې نبی کریم ﷺ پسې روان ووم. هرکله چه نبی کریم ﷺ شاته اوکتل نو څه ئې اولیدلم او تپوس ئې اوکړو چه ته څوک ئې؟ ما او وئیل ابوذر، الله ﷻ دې ما ستاسو نه قربان کړی. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه راځه ما پسې راروان شه. مونږ لږ مخکښې لاړو. بیا نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه (په دنیا کښې) د زیات مال دولت مالک به د قیامت په ورځ کمی والا وی. مگر هغه چه چاته الله ﷻ مال ورکړې وی، او هغه دغه مال مخکښې روستو نیکو کارونو کښې خرج کوی. بیا څه لږ شان تلو نه پس نبی کریم صلی الله علیه وسلم څه یو ځانې کښې کینولم او دهغه ځانې نه گیرچاپیره کانړې وو. او نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه څما واپسې پورې دلته ناست اوسه. بیا نبی کریم ﷺ مخکښې لاړل تردې چه څما نظر نه غائب شو. نبی کریم ﷺ زیات وخت تیر کړو. بیا ما اوکتل چه نبی کریم ﷺ تشریف راوړی او په خوله مبارکه وائی او راروان دی چه اگر چه زنا ئې کرې وی اگر چه غلا ئې کرې وی. هرکله چه ماته راورسیدل نو څه صبرنه شوم او تپوس مې اوکړو چه یارسول الله ﷻ! الله ﷻ دې ما ستاسو نه قربان

(۱) صحیح بخاری کتاب اللباس باب الثياب الابيض : ۵۸۲۷، صحیح مسلم : ۹۴-.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاستئذان باب من اجاب بلیک : ۶۲۶۸، صحیح مسلم : کتاب الزکاة باب الترغیب فی الصدقة حدیث (۱)

کری، دے میدان کنبی تاسو چا سره خبری کولی، ما واوریدل چه خوک تاسو ته جواب درکوی نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه هغه حضرت جبریل ﷺ وو. ماته راغلو چه خپل امت ته خوشخبری واوروه چه خوک مری او هغه الله تعالی سره شریک نه وی جور کړې هغه به جنتی وی. ما او وئیل چه انې جبریل ﷺ! اگر چه هغه زنا کړې وی او اگر چه هغه غلا کړې وی نو حضرت جبریل ﷺ او فرمائیل چه او. ما بیا تپوس او کړو، هغوی جواب راکړو چه او. ما بیا هم دا تپوس او کړو نو وې فرمائیل چه او. او اگر چه هغه شراب خکلی وی. (۱)

د شرک نه پرهیز کونکې جنتی دې: شپږم حدیث په حواله د مسند عبد بن حمید. یو سرې نبی کریم ﷺ ته راغلو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ! واجب کوونکې خیز کوم یو دې؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل کوم سرې چې داسې حالت کنبې مړ شی چه هغه شرک نه وی کړې نو هغه دپاره جنت واجب دې، او خوک چه داسې حالت کنبې مړ شی چه هغه شرک کړې وی نو هغه دپاره جهنم واجب دې. (۲)

پورتني حدیث په دویم سند سره: هم دا حدیث مبارک بل طریق سره مروی دې. او په هغې کنبې دې چه کوم سرې الله تعالی سره شرک نه وی کړې او هغه مړ شی نو هغه دپاره بخشش حلال دې، که الله ﷻ غواړی نو هغه ته به عذاب ورکړی او که غواړی نو هغه به او بښی. خوک چه الله تعالی سره شرک او کړی نو الله ﷻ هغه نه بښی. او دې نه سوابښی (ابن ابی حاتم).

پورتني حدیث په دریم سند سره: او بل سند سره مروی دې چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه همیشه د مغفرت مستحق وی ترخوچې پردې اوچتې نکړې شی. تپوس او کړې شو یارسول ﷺ! پردې اوچتیدو نه څه مراد دې؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه کوم سرې شرک نه کوی او الله ﷻ سره ملاقات او کړی نو هغه دپاره دالله ﷻ مغفرت حلال شو، که الله ﷻ غواړی نو عذاب به ورکړی او که غواړی نو دې به او بښی. بیا نبی کریم ﷺ آیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغْفِرُ﴾ تلاوت کړو. (مسند ابو یعلی).

موحد جنتی دې: اووم حدیث په حواله د مسند احمد سره نقل دې، چه کوم سرې مړ شی او هغه الله ﷻ سره شرک نه وی کړې نو هغه به جنت ته داخلېږی. (۳)

دامت د بښني یو عجیبه زیری: اتم حدیث په حواله د مسند احمد نقل دې. یو ځل نبی کریم ﷺ صحابه کرام ﷺ ته راغلو او وې فرمائیل چه ستاسو رب ﷻ ماته اختیار راکړې دې چه څه دا خوښ کړم چه دخپل امت او یا زره کسان جنت ته بې حسابه داخل کړم یا دا خبره خوښه کړم چه الله ﷻ کوم خیز څما دامت دپاره محفوظ کړې دې هغه خوښ کړم. نو صحابه کرام ﷺ او وئیل چه آیا الله تعالی به ستاسو دپاره هغه خیز اوساتی. ددې اوریدو سره نبی کریم ﷺ دننه تشریف یووړو، بیا ئې تکبیر او وئیلو او بهر ئې تشریف راوړو او وې فرمائیل چه څما رب ﷻ ماته او یا زره کسانو پورې زیاتوالې راکړو او هغه پته حصه هم. حضرت ابوایوب انصاری ﷺ چه کله دا حدیث بیان کړو نو حضرت ابورهم ﷺ سوال او کړو چه هغه پته خیز څه دې؟ دې سره خلقو دوی ته څه وئیل شروع کړل چرته ته او چرته د نبی کریم ﷺ اختیار شوې خیز. ابوایوب انصاری ﷺ او فرمائیل چه ترکومي څمونې گمان دې اودا بالکل یقین ته نزدې دې، هغه دا چه هغه خیز جنت ته تگک دې دهرهغه سرې دپاره چه په ریښتونی زړه سره گواهی ورکړی چه الله ﷻ یو دې، اودهغه نه سوابل معبود نشته دې او محمد ﷺ دهغه رسول اودهغه بنده دې. (۴)

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب المکثرون هم المقلون: ۶۴۴۳، صحیح مسلم کتاب الزکاة باب الترغیب فی الصدقة حدیث

(۲):

(۳) صحیح مسلم کتاب الایمان باب الدلیل علی من مات لا یشرک به شیئا: ۲۶۹ عن جابر ﷺ-

(۴) احمد: ۷۹/۳-

چې مشرک نه وی جنتی دی - نهم حدیث په حواله د ابن ابی حاتم نقل دی. یو سړې د نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر شو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ! خما وراره حرامونه لاس نه نیسی ، نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دهغه دینداری څنگه ده؟ وې وئیل چه مونځگزار دی او موحد دی حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه لار شه او دهغه نه دهغه دین په طور د هبه طلب کړه، که انکار ئې او کړو نو هغه نه واخله. هغه لارو او هغه نه ئې طلب کړو. هغه انکار او کړو. هغه واپس راغلو او نبی کریم ﷺ ته ئې خبر ورکړو نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ماته معلومه شوه چې هغه په دین باندي ولاړ دی. نو دې باندي دا آیت مبارک نازل شو چه ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ الْبَغْيَ﴾ (۲)

د شرک نه بیزارى د غلبې سبب دی :- لسم حدیث په حواله د حافظ ابو یعلی ، یو سړې نبی کریم ﷺ ته راغلو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ! ما هیخ یو حاجت یا حاجت والا پرې نښودو او ټول هرڅه می او کړل. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه آیا ته دا گواهی نه ورکوی چه الله ﷻ نه سوابل څوک د عبادت لائق نشته دی او محمد ﷺ دهغه رسول دی. درې ځل هغه دا او وئیل چه او. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دا به په ټولو باندي غالب شی. (۳)

په یوه خبره د دوزخ مستحق جوړیدل :- یولسم حدیث په حواله د مسند احمد ، حضرت ابوهریره ؓ ضم ضم ابن جوش یمامی ته او وئیل چه انې یمامی یو سړی ته هیخ کله دا مه وایه چه الله ﷻ به تانه پښی یا به تا جنت ته نه داخلوی. یمامی ؓ او فرمائیل چه دا خبره خو مونږ خلق خپلو رونږو او دوستانو سره غصه کنبی وایو. دوی ورته او فرمائیل چه خبردار دا بالکل مه وایه. واورئى ما نبی کریم ﷺ نه اوریدلی دی چه بنی اسرائیلو کنبی دوه سړی وو، یو خو عبادت کنبی ډیر زیات ښه وو او بل خپل خان باندي زیاتی کولو والا وو. او دواړه خپلو کنبی دوستان او رونږه وو. عابد چه به کله دا بل سړې په څه گناه کنبی او کتلو نو وئیل به ئې چه انې دوسته منع شه. نو هغه به جواب کنبی وئیل چه ما خپل رب ته پرېږده او هغه ما باندي نگهبان جوړ کړې نه ئې. یو ځل عابد او وئیل چه په الله ﷻ قسم تا به هغه ذات بالکل اونه بخښی یا به دې جنت ته داخل نکړی. الله ﷻ هغه ته فرېسته اولیرله چه هغوی د دواړو روحونه قبض کړل. هرکله چه دا دواړه الله ﷻ ته پیش شو نو الله ﷻ دې گناهکاره ته او وئیل چه خما رحمت سره جنت ته داخل شه او دې عابد ته ئې او وئیل چه آیا تاته حقیقی علم وو؟ آیا ته خما په هر خیزباندي قادر ئې؟ دې جهنم طرفته بوخی. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه په هغه ذات قسم چه هغه په لاس کنبی د ابوالقاسم روح دی، هغه د خپلې ژبې نه یو کلمه داسې او ویستله چه هغې دده آخرت تباہ کړو (۴) څوک چې ما بخښونکې منی :- دولسم حدیث مبارک په حواله د طبرانی. چه چا ددې خبرې یقین او کړو چه څه دگناه په بخشش قادر یم نو څه هغه اوبخښم او هېڅ پرواه نه وی تردې چه هغه ماسره شریک جوړ نه کړی. (۵)

د الله د رحمت غلبه :- دیارلسم حدیث په حواله د بزار ابو یعلی. چه په کوم عمل باندي الله ﷻ د ثواب وعده کړې ده نو هغه مالک الملك ضرور پوره کوی. او چه په کوم باندي ئې د سزا وئیلی دی دهغې اختیار دی. (۱)

(۱) احمد: ۴۱۳/۵، مجمع الزوائد: ۳۷۴/۱۰، -

(۲) طبرانی: ۴۰۶۳، مجمع الزوائد: ۷/۵، -

(۳) مسند ابو یعلی: ۳۴۲۳، مسنده صحیح مجمع الزوائد: ۸۳/۱۰، -

(۴) احمد: ۴۲۳/۲، ابوداود: کتاب الادب فی النهی عن البغی: ۴۹۰۱، مسنده حسن -

(۵) الطبری: -

حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی کہ مونہ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم بہ د قاتل بارہ کنبی، دیتیم دمال بارہ کنبی، او پاکو بنخو بانڈی د تہمت لگولو بارہ کنبی، او د دروغو گواہی ورکولو بارہ کنبی، ہیخ شک شبہ نہ کولہ۔ تردی چہ آیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ﴾ نازل شو۔ نو صحابہ کرام گواہی نہ منع شو (۱) (ابن ابی حاتم) دابن جریر روایت کنبی دی چہ د کومو گناہونو ذکر قرآن پاک کنبی شوی دے او ہغہ گناہونہ خوک ہم کوی نودہغہ جہنمی کیدو بارہ کنبی مونہ تہ ہیخ شک نہ وو۔ تردی چہ مونہ تہ دا آیت نازل شو، ہرکلہ چہ مونہ دا اووریدو نو مونہ د گواہی ورکولو نہ منع شو او تہول امور مو اللہ تعالیٰ تہ اوسپارل (۲)

د نبی صلی اللہ علیہ وسلم شفاعت د لویو گناہکارانو دپارہ دے۔ د بزار روایت کنبی دی چہ چاہہ کبیرہ گناہ کولہ نو مونہ بہ ہغوی دپارہ استغفار نہ کولو۔ تردی چہ د مونہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ دا آیت مبارک اووریدلو او نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ما خپل شفاعت پہ خپل امت کنبی د کبیرہ گناہ کوونکو دپارہ روستو کرے دی (۳) د اللہ د رحمت آیت۔ ابو جعفر رازی نہ روایت دے چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی کلہ چہ دا آیت ﴿يَعَادِي الَّذِينَ آمَنُوا﴾ نازل شوی یعنی انہی خما ہغہ بندگانو چہ پخپلو خانونو بانڈی مو ظلم کرے دے تاسو خما د رحمت نہ مہ مایوسہ کیرنی، نو یو سرے اووریدہ او دا تپوس نی اوکرو چہ یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم شرک کولو والا ہم؟ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم داسوال کول خوبن نہ کرہ۔ بیا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم آیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ﴾ اولوستو (۴)

د ابن کثیر تبصرہ:- د سورۃ تنزیل (زمرا) آیت مشروط دے توبی سرہ، نو چہ کوم سرے د کومی گناہ نہ توبہ اویاسی او اللہ صلی اللہ علیہ وسلم طرفتہ رجوع اوکری اگر چہ یاریار اوکری، نو د مایوسہ کیدو والا آیت کنبی د توبی شرط ضرور دے گنی دے کنبی بہ شرک ہم راشی او بیا بہ مطلب صحیح نہ وی خکہ چہ دے آیت مبارک کنبی وضاحت سرہ موجود دی چہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مشرک نہ بخبسی۔ خوددے نہ سوا نور گناہونہ بخبسی۔ یعنی اگر چہ دہ توبہ نہ وی ویستی، د دے مطلب سرہ دا آیت امید ورکولو والا دی۔ اود زیات امید طمع ددی نہ پیدا کیری۔ واللہ اعلم۔

قوله تعالى: وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿۱۰﴾

بیا فرمائی چہ خوک اللہ سرہ شرک اوکری نو ہغہ ډیرہ لویہ گناہ اوکری لکہ خنگہ چہ آیت مبارک کنبی دی چہ شرک ډیرہ لویہ گناہ دہ۔

دہولو نہ لویہ گناہ:- بخاری او مسلم کنبی حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ ما اوونیل یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دہولو نہ لویہ گناہ کومہ یوہ دہ؟ وے فرمائیل چہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ شریک جوړول۔ حالانکہ ہغہ ذات تہ پیدا کرے نی (۵) بیا پورہ حدیث مبارک بیان شوے دے، ابن مردویہ کنبی دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ خہ تاسو تہ د تہولو نہ لویہ گناہ بنایم۔ ہغہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ شرک کول دی۔ بیا حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ددے آیت مبارک آخری حصہ تلاوت کرہ۔ بیا د مور پلار نافرمانی کول۔ بیا حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا آیت مبارک تلاوت او فرمائیلو چہ ﴿أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ﴾ یعنی خما شرک ادا کرنی او د خپل مور پلار شکر

(۱) مسند ابی یعلیٰ: ۳۳۱۶، البزار: ۳۶۳۵، -

(۲) الطبری: ۹۷۳۷، ابن ابی حاتم: -

(۳) ابن ابی حاتم: -

(۴) البزار: ۳۲۵۴، وسندہ حسن) -

(۵) الطبری: ۹۷۳۵، ابن جریر: -

(صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالى (فلا تجعلوا لله اندادا) : ۸۵۴۰، صحیح مسلم: ۹۶) -

ادا کرنی او خما طرفته واپس کیدل دی (۱)

الْمُرْتَدَّ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ

ایا تا اونه کتل | هغه کسانو ته | چي پاک بنکاره کوی
ایاتہ هغه خلقو ته نہ گوری

أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا

خانونه خپل | بلکه الله | پاکوی | هغه خوک | چي او غواری | او کولی به نشی ظلم په هغوی | د تار هومره
چي خپل خانونه پاکدامن بنکاره کوی | بلکه الله ﷻ | چي د چاباره کبسي او غواری نو هغه پاکوی | او په

أَنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا

او گوره | خرنګي | تری هغوی | په الله باندې | دروغ | او کافی دی | دادروغ | گناه بنکاره
هغوی به د ذرې هومره ظلم اونشی | او گوره دوی څنگه په الله ﷻ باندې دروغ تری | اودا بنکاره گناه کافی ده

الْمُرْتَدَّ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ

ایاتا اونه کتل | هغه کسان | چي ورکړې شوې ده | حصه | د کتاب | هغوی ایمان راوړی
ته خلقو ته نہ گوری چي د کتاب (تورات د علم نه) څه حصه ورته ورکړې شوې ده | اوحال دادې چي ایمان راوړی

بِالْحَبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ

په وهمی خبرو | او په شیطان باندې | او وانی | په حق دهغه کسانو کبسي | چي کافران دی | دا
په وهمی اوشیطانی څیزونو باندې | ..... اود کافرو باره کبسي وانی چي دا خلق

أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ۗ أُولَٰئِكَ

زیات په نیغه دی | دهغه کسانو نه | چي ایمان نی راوړې دي | دحیثیته دلاری | دا (وینا کونکی)
دمسلمانانو په نسبت په بهتره لار روان دی | ..... دوی داسې خلق دی

الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ

هغه کسان دی | چي لعنت کړې دي په هغوی الله | او هغه خوک | چي لعنت او کړې پرې الله
چي الله ﷻ پرې لعنت کړې دي | ..... او په چا چي الله ﷻ لعنت او کړې

فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا

نو هرگز به بیا اونه مومي ته | هغه دپاره | خوک مددگار |
نوهیڅوک به دهغه مددگار بیانده مومي |

قوله تعالى: الْمُرْتَدَّ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ

(۱) ابن مردويه ۸-

خولہ باندی تعریف او د خود پسندنی مذمت :- دیہودیانو او نصرانیانو قول وو چہ مونہ داللہ ﷻ اولاد او د ہغہ نیازین یو او ونیل بہ نی چہ جنت تہ بہ صرف یہود داخلیری یا نصرانیان ددوی دقول تردید کنہی دا آیت ﴿الْمَرْتَبُ﴾ الخ ، نازل شو۔

دایت شان نزول :- او پہ قول د مجاہد رضی اللہ عنہ ددی آیت شان نزول دادی چہ دی خلقو بہ خپل بچی امامان جوړول او ونیل بہ نی چہ دوی بی گناہ دی۔ داہم نقل دی چہ ددوی خیال وو چہ خمونہ بچی فوت شوی دی ہغوی خمونہ دپارہ اللہ تعالیٰ د نزدیکت ذریعہ دہ ، خمونہ سفارشیان دی او مونہ بہ ہغوی پاک کری نو دا آیت مبارک نازل شو۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما دیہودو دخپلو بچو د مخکنہی کولو واقعہ بیانوی او فرمائی چہ دروغژن دی ، اللہ ﷻ یو گناہگار د یو بی گناہ پہ وجہ نہ پاکوی۔ دا بہ نی ونیل چہ خمونہ بچی بی گناہ دی نو ددوی پشان مونہ ہم بی گناہ یو۔

د چاہہ مخامخ تعریف کولو حرمت :- اوونیلہی شوی دی چہ دا آیت د نورو مدح بیانولور د کنہی بیان شوی دی صحیح مسلم شریف کنہی دی چہ مونہ تہ حضرت نبی کریم ﷺ حکم او کړوچہ دمذح کوونکی خولہ د بناوری نہ ډکہ کری۔^(۱)

بخاری او مسلم شریف کنہی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ یو خل یو سړی اوکتلو چہ د بل سړی تعریف او مدح نی کولہ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ تا د خپل ملگری خت مات کړو۔ بیانی او فرمائیل کہ چری تاسو کنہی څوک د څہ ضرورت دپارہ دبل تعریف کوی نو داسی وانہی چہ څہ فلانی سړی دا شان گنم۔ حقیقی پاکوالی چہ داللہ ﷻ پہ نیزہم داشان دہ داسی پہ خلہ دی تعریف نہ کوی۔^(۲)

دخپل خان پہ خپلہ د تعریف کولو ممانعت :- مسند احمد کنہی د حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ قول دی چہ څوک اووانی چہ څہ مومن یم ہغہ کافر دی او چہ څوک اووانی څہ عالم یم ، ہغہ جاہل دی او څوک چہ اووانی چہ جنتی یم ، ہغہ دوزخی دی۔^(۳) ابن مردویہ کنہی ددوی دا فرمان ہم نقل دی چہ ماتہ تاسو باندی دتولو نہ زیاتہ ویرہ ددی خبری دہ چہ یو سړی خود پسندی کوی او پہ خپل خان فخر کوی۔^(۴)

مسند احمد کنہی دی چہ حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ ډیر کم حدیث بیانولو او ډیری کمی جمعہی بہ وی چہ پہ ہغی کنہی دوی دا څو حدیثونہ نہ وی بیان کری چہ چا سرہ اللہ تعالیٰ د نیکی ارادہ او کری نو ہغہ تہ دین کنہی پوہہ ورکوی۔ اودا مال خور او شین رنگی دی ، او څوک چہ دا حق طریقہ حاصلوی نو پہ ہغی کنہی بہ برکت وی۔ تاسو خپلو کنہی د یو بل د مدح او تعریف کولو نہ پرهیز او کړنی ځکہ چہ دا چارہ رابنگل دی۔^(۵)

پہ مخامخ دچا د مدحی کولو مذمت :- حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چہ انسان سحر خپل دین دپارہ اوخی او بیا کله چہ واپس شی نو دہ سرہ ددہ ددین نہ ہیخ نہ وی۔ (ہمداشان) ہغہ چا سرہ ملاؤشی او مدح او تعریف نی او کری ، او قسمونہ خوری او وانی چہ تہ داسی نی او تہ داسی نی ، حالانکہ نہ ہغہ ددہ د نقصان مالک دی او نہ ددہ د فائدی او زیاتہ ممکنہ دہ چہ ددی تعریفی کلمو نہ پس دہغہ نہ داکارونہ اونشی لیکن دہ خو اللہ ﷻ خفہ کړو ، بیا دوی ہم دا آیت مبارک تلاوت کړو (ابن جریر) او

(۱) صحیح بخاری کتاب الزہد باب النهی عن المدح : ۳۰۰۲ ابو داؤد : ۴۸۰۴ ، ترمذی : ۲۳۹۳ ، ابن ماجہ : ۳۷۴۲۔

(۲) صحیح بخاری کتاب الادب باب ما یکرہ من التمداح : ۶۰۶۱ ، صحیح مسلم : ۳۰۰۰۔

(۳) احمد : ۔

(۴) ابن مردویہ۔

(۵) احمد : ۹۳/۴۔ دا رومبی جملہ دوی تہ ابن ماجہ کنہی ہم مروی دہ۔

ددې تفصیلي بیان به آیت ﴿فَلَا تُزَكُّواْ اَنْفُسَكُمْ﴾ تفسیر کښې انشاء الله راشی نو دلته ارشاد دې چه الله ﷻ هغه ذات دې چه د چاپاکول او غواړی هغه پاکوی. ځکه چه هغه د ټولو څیزونو حقیقی او اصلی مالک دې قوله تعالیٰ: ﴿وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾

د فتیل تفسیر: بیا فرمائی چه الله ﷻ د چا دیو تار هومره نیکی هم نه ضائع کوی د فتیل معنی ده: دکه جورې گټکې مینځ کښې چه کوم تار وی هغه دې، او مروی دی چه هغه تار چه هغه څوک گوټو سره تقسیم کړی.

قوله تعالیٰ: ﴿النَّظْرُ كَيْفَ يَقْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ﴾

بیا فرمائی چه ددوی افتراء ته او گورنی چه څنگه د الله ﷻ د اولاد او د هغه د محبوب کیدو دعوی کوی. او څنگه وائی چه مونږ به صرف څو ورځې په اور کښې یو. او څنگه دخپلو مشرانو په نیکو اعمالو باندې اعتماد کوی. حالانکه دیو عمل بل ته نفع نه ورکوی. لکه ارشاد دې چه ﴿تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ﴾ دایو جماعت وو چه تیر شو دهغوی اعمال به هغوی سره او ستاسو اعمال به تاسره وی. قوله تعالیٰ: ﴿وَكُفِيَ بِهٖ اِثْمًا مِّمَّنَّا﴾

بیا فرمائی چه ددوی دا ښکاره کذب او افتراء ددوی دپاره بس ده.

قوله تعالیٰ: ﴿الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ

د جبت معانی: ① ﴿جبت﴾ معنی حضرت فاروق اعظم وغیره نه نقل دی چه ددې معنی جادو او طاغوت او شیطان ده. (۱) ﴿٢﴾ دا قول هم دې چه ﴿جبت﴾ د حبش لفظ دې، ددې معنی شیطان ده. شرك بت پرستی، بت، جادو وغیره هم راغلي ده. ③ بعضي وائی چه ددې نه مراد حیي بن اخطب دې. ④ بعضي وائی چه کعب ابن اشرف دې. ⑤ یو حدیث مبارک کښې دی چه فال او مارغانو د معنی ددوی نومونه یا وینا یا الوتل یا ددوی نومونو سره گمان کول، او زمکه باندې نښې رانکلو سره معامله کول دا ټول جبت دی. (۲) ⑥ حضرت حسن رضی الله عنہ وائی چه جبت نه مراد د شیطان دځرکه ده. (۳)

د طاغوت معنی: د طاغوت نسبت مخکښې سورة بقره کښې تیر سوی دی. دلته د دوباره بیانولو ضرورت نشته دې. حضرت جابر رضی الله عنہ نه چه کله د طاغوت باره کښې سوال کیرې نو فرمائی چه دا کاهنان خلق چه دوی ته به شیطان راتلو. ⑦ حضرت مجاهد رضی الله عنہ فرمائی چه دوی دانسان صورت کښې شیطانان دی. او دوی ته خپلې خپلې جگړې راوړی. او دوی حاکمان منی. ⑧ حضرت امام مالک رضی الله عنہ فرمائی چه ددې نه مراد هر هغه څیز دې چه د الله نه سواد هغه کیرې. (او هغه خلقو معبود جوړ کړی وی) قوله تعالیٰ: ﴿وَيَقُولُونَ لَوْلَا اَهْدَىٰ مِنَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا سَبِيْلًا﴾

د آیت شان نزول: بیا فرمائی چه ددوی جهالت او بې دیني او خپل کتاب سره کفر دې حد ته رسیدلې دې چه کافرانو ته په مسلمانانو فوفیت ورکوی. ابن ابی حاتم کښې دی چه حیي بن اخطب او کعب بن اشرف د مکې خلقو ته ورغلل نود مکې خلقو دوی ته اووئیل چه تاسو اهل کتاب او اهل علم یی نو او وائی چه مونږ زیات بهتریو که حضرت محمد صلی الله عنہ هغوی اوئیل چه ته څوک ئې او هغه څوک دې. نو اهل مکه او وئیل چه مونږ صله رحمی کوو. تیار اوښان ذبح کوو. خلقو باندې لسی (شوملې) ځکوو. غلامان آزادوو. حاجیاتو ته اوبه ورکوو. او حضرت نبی کریم صلی الله عنہ خو بیلتون راوستونکې دې، هغه څمونږ رشتې ختمې کړې، دهغوی ملگری خو هغه حاجیان وو کوم غله وو. چه کوم بنی غفار د قبیلې

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (وان کتم مرضی .....) قبل حدیث: (۴۵۸۳)-

(۲) ابوداود کتاب الکفایة باب فی الحظ وزجر الطیر: (۳۹۰۷)-

(۳) احمد: (۴۷۷/۳)، ابوداود: (۳۹۰۷)-

نه دي. اوس او وائي چه مونڊ بنه يو او ڪه هغه؟ نو دي دواڻو او وئييل چه ته بهتر ئي او ته په نيغه لار ئي ، نو دي باندې دا آيت مبارك نازل شو چه ﴿اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ﴾ نازل شو. (۱)

دايت په ٻاره ڪنبي دويم شان نزول: د بنو وائل او بنو نضير خوسر دارانو چه ڪله عربو ڪنبي د حضرت نبي ڪريم ﷺ خلاف سازشونه ڪول او يو عظيم جنگ ڊپاره ئي تيار ڪولو او په هغه وخت ڪنبي چه ڪله قريشوته راغلل نو قريشو دوي عالم او درويشان او ڪنڀرل او او تپوس ئي ترې او ڪڍو چه او وائي خمونڊ دين بنه دي او ڪه د حضرت محمد ﷺ ، نو دي خلقو او وئييل چه ته په بنه دين باندې بيبي او په زياته صحيح لار ئي. نو دي باندې دا آيت مبارك نازل شو او خبر ور ڪري شو چه دا لعنتي ڏله ده ، او ددوي دنيا او آخرت ڪنبي ههڻوڪ مددگار نشته دي ، ددي وجي صرف ڪفار خپل خان سره يو خاني ڪوي په طور د چاپلوسي او خوشامدئي دا ڪلمات د خپلو معلوماتو خلاف وائي ليڪن ياد ساتي چه دوي نشي ڪاميابيدئي. نو هم دا اوشو ، دوي يو زبردست لڻڪر تيار ڪڍو او ٽول عرب ئي خان سره يو خاني ڪڍل او دي خلقو مدينه منوره باندې حمله او ڪڍه. تردي چه حضرت نبي ڪريم ﷺ د مديني منوري نه گير چا پيره ڪنده او ڪنسته. خو آخر د دنيا خلقو او ڪتل چه ددوي مڪر هم دوي ته خار جوڙ شو. او هم دوي نقصانيان او تاوانيان شو. نامراد او ناکام ، خالي لاسونه پاتي شو ، بلڪه دوي نامرادي او مايوسي سره او نقصان سره واپس شو. الله ﷻ د مومنانو ڪفايت په خپله او ڪڍو ، او خپل قوت او عزت سره ئي دا خلق او شرمول ، فالحمد لله الڪبير المتعال.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمَلِكِ
ايا شته دوي ڊپاره   ڇه حصه   د بادشاهي نه
ايا ددوي (د الله تعاليٰ) په بادشاهي ڪنبي ڇه حصه شته
فَاِذَا لَآ يُوْتُونَ النَّاسَ نَقِيْرًا ۝ اَمْ يَحْسُدُوْنَ النَّاسَ عَلٰى مَا
ڪه وي نوبيا به   ورنڪري   خلقو ته   يو پوتئي هم   ايا حسد ڪوي دوي   خلقو سره   په هغه ڇيز
ڪه داسي وي نو دوي به نورو خلقو ته لڙ ڇيز هم نه وي ور ڪري   ايا دوي نورو خلقو سره په دي حسد ڪوي
اَتْتَهُمُ اللّٰهُ مِنۡ فَضْلِهٖ ۚ فَقَدْ اَتَيْنَا آلَ اِبْرٰهِيْمَ الْكِتٰبَ
ڇي ور ڪري دي هغوي ته الله   د فضل خپل نه   نو ور ڪري وؤ مونڙه   اولاد د ابراهيم ﷺ ته   ڪتاب
ڇي الله ﷻ په هغوي خپل فضل ڪري دي   (نوور ته دي معلومه وي ڇي) مونڙه د ابراهيم ﷺ اولاد ته ڪتاب
وَالْحِكْمَةَ وَاتَيْنَهُمْ مِّنۡ مَّلَكًا عَظِيْمًا ۝ فَمِنْهُمْ مَّنۡ اٰمَنَ
او حڪمت   اوور ڪري وؤ مونڙه هغوي ته   بادشاهي   لويه   انو ڇيني دهغوي نه   هغه دي   ڇي ايمان ئي راوڙي دي
او حڪمت ور ڪري وؤ   اولويه بادشاهي موور ڪري وه   نوبيا په هغوي ڪنبي چاخو پري ايمان راوڙو
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَرَبُّوْا نَفْسَكُمْۙ وَرَبُّوْا نَفْسَكُمْۙ وَرَبُّوْا نَفْسَكُمْۙ وَرَبُّوْا نَفْسَكُمْۙ
په هغوي   اوبعضي دهغوي نه   هغه دي   ڇي مخ ئي وارولو دهغوي نه   او ڪافي دي   دوزخ   شغلي ڪوونڪي اورا
اوچا ترې نه مخ او ڪڙو لوڙو   او ايمان ئي راوڙو   او د جهنم گرم اور دوي ڊپاره ڪافي دي

قوله تعالى: **أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذَا الْيُتُوتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا** ۱

ديهوديانو اونصرايانو د بخل بيان :- دلته په طور د انكار سوال كيږي چه آيا هغوني د ملك دخه حصي مالكان دي يعنى نه دي بيا ددوي بخيلى بيانېږي كه داسې وې نو دوي چا د لږې شان فاندې رسولو هم روادار نه وو. خاص كر د الله ﷻ دې پيغمبر ته به نې دومره هم نه وركولې خومره چي د كهجورې د گتكي په مينځ كښې پرده وى. لكه بل آيت مبارك كښې دى چه **﴿ قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ ﴾** كه تاسو حماد رب د خزانو مالكان وى نو تاسو به د خرچ دويږي بالكل منع شوي وى. اكر چه ښكاره ده چه هغه نشي كميدې ليكن ستاسو كنجوسى تاسو ويروي. ددې وجې فرماني چه انسان ډير بخيل دي.

قوله تعالى: **أَمْ يُحْسَدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ** ۲

ددې بخل دبيان نه پس ددوي حسد بيانوي چه نبي كريم ﷺ ته الله ﷻ كوم عظيم نبوت وركړې دې او نبي كريم ﷺ عربو نه دي، بنى اسرائيلو نه نه دي، ددې وجې دوي سوزى او خلق د نبي كريم ﷻ د تصديق كولو نه منع كوي. حضرت ابن عباس ﷺ فرماني دلته **﴿ النَّاسُ ﴾** نه مراد مونږيو نور څوك نه. **فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا** ۳

په ال ابراهيم باندې دالله نعمتونه :- الله ﷻ فرماني چه مونږ آل ابراهيم ته نبوت وركړو او كتاب مو وركړو او تعليم طريقي مو ورته اوخودلې او په دوي ته مو بادشاهت وركړو اودا بنى اسرائيل د حضرت ابراهيم ﷻ اولاد نه وو.

قوله تعالى: **فَإِنَّهُمْ مِنْ آمِنٍ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ** ۴

د اهل كتابو كفر :- ددې باوجود په دوي كښې بعضي مومنان شو او انعام او اكرام نې اومتلو. خو بعضو بياهم كفر اختيار وكړو او دائي اونه منل او خلق نې هم ددې نه منع كړل ، حالاتكه هغوي هم بنى اسرائيل وو نو دوي دخپلو نه هم منكر شوي وو. نوبيا انې نبي آخرالزمان ! ستاسو نه انكار څه لري خبره نه ده ، او تاسو هم ددوي نه يي :-

د كفر دويم مطلب :- دا مطلب هم كيديشي چه په حضرت محمد ﷺ باندې بعضو ايمان راوړو او بعضو نه نو دا كافر خپل كفر كښې ډير سخت او ډير زيات پاڅه دي. او دوي دهدايت او حق نه ډيرلري دي **قوله تعالى: ﴿ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴾**

بيا دوي ته سزا بيانېږي چه دوي دپاره دجهنم سوزيدل كافي دي ، ددوي د كفراوعناد په وجه او ددوي دتكذيب په وجه او سركشي په وجه ددوي هم دا سزا ده.

إِنَّ الَّذِينَ			
ايشكه هغه كسان			
ايشكه چاچي			
كَفَرُوا	بِآيَاتِنَا	سَوْفَ نُصَلِّيهِمْ	نَارًا كَلِمًا
چي انكار نې كړې دې	دايتونو زمونږ نه ازرده چه	مونږ داخل كړو هغوي	اورته هر كله چي اوسوزي
زمونږ دايتونو منلو نه انكار كړې دې	هغوي به مونږ د جهنم اور ته داخل كړو	هر كله چي دهغوي څرمني اوسوزي	

جُلُودُهُمْ	بَدَّلْنَاهُمْ	جُلُودًا غَيْرَهَا	لِيَذُوقُوا	الْعَذَابَ
خرمنی دھغوی نو بدلی بہ کرو مونہ ز دھغوی خرمنی نوری پارہ ددی جی و خکی عذاب				
نومونہ بہ ورته نوری خرمنی ورواغوندوا ..... چنی د عذاب خونڈہ بنہ شان او خکی				
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا	وَالَّذِينَ	آمَنُوا	وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	
بیشکہ اللہ ادی غالب او صاحب د حکمت او ہغہ کسان جی ایمان نی را وروا او عمل نی او کپو نیک				
اللہ ﷻ غالب دی او د حکمتونو صاحب دی او چا جی زمونہ آیتونہ او منل اونیک عملونہ نی او کپل				
سَدَّخِلْهُمْ	جَدَّتْ	تَجْرِي	مِنْ تَحْتِهَا	الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
داخل بہ کرو مونہ ہغوی باغونو تہ جی بہیری بہ لاند دھغی نہ نہرونہ ہمیشہ بہ وی ہغوی بہ ہغی کنبی				
ہغوی بہ داسی باغونو تہ داخل کروا جی دھغی لاندی بہ ولی بہیری ہمیشہ ہمیشہ بہ بہ ہغی کنبی اوسیری				
أَبَدًا	لَهُمْ	فِيهَا	أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ	وَنُدْخِلْهُمْ
تل ہمیشہ اوی بہ پارہ دھغوی بہ ہغی کنبی بیبیانی اپاکی او مونہ بہ داخل کرو ہغوی سوری				
ددوی ملگرتیا پارہ بہ پاکی بیبیانی و رکولی شی او خپلو سورو تہ بہ نی داخل کرو				
ظَلِيلًا ۞				
گنی تہ				

قوله تعالى: **إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْآيَاتِنَا سَوْفَ نُصَلِّبُهُمْ نَارًا**

د جہنم عذاب او دجنت راحتونہ :: د اللہ ﷻ آیتونہ نہ منونکی او درسولانو بی عزتی کونکو سزا او ددوی د بد انجام ذکر کیری، دوی بہ ہغہ اور طرفتہ دیکہ کولی شی چہ د خلورو وارو طرفونو نہ گیروی او د دوی ہر ارج بہ سوزی او صرف دا نہ بلکہ دا عذاب بہ ہمیشہ وی ،

قوله تعالى: **كَلِمًا تَصِفَتْ جُلُودُهُمْ بِدَلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا**

یوخرمن بہ نی اوسوزی او بلہ بہ پری راشی او ہغہ بہ دسپین کاغذ پہ شان وی۔ د یو یو کافر بہ سل سل خرمنی وی او ہرہ خرمن بانڈی بہ قسما قسما او بیل بیل عذاب وی یو یوورخ کنبی بہ اویازرہ خل خرمنی بدلوی (۱) یعنی ددوی خرمنی تہ بہ اوونیلے شی چہ بیا واپس شہ نو واپس بہ شی

د خرمنی بدلیدو بارہ کنبی بل روایت:- ہرکلہ چہ د حضرت فاروق ﷺ مخکنی ددی آیت مبارک تلاوت اوشو نو ہغوی تلاوت کونکی تہ د دوبارہ تلاوت کولو اوونیل ہرکلہ چہ ہغہ دوبارہ اوونیل حضرت معاذ بن جبل ﷺ فرمانی چہ خہ تاسو تہ ددی تفسیر اووایم یو یوساعت کنبی سل سل خلہ بہ بدلولی شی۔ ددی بانڈی حضرت عمر فاروق ﷺ او فرمائیل چہ ما نبی کریم ﷺ نہ ہم دا آوریدلی دی (۲) (ابن مردویہ وغیرہ)۔

پہ ساعت کنبی شل خلہ خرمن بدلیدل:- دویم روایت کنبی دی چہ پہ ہغہ وخت کنبی کعب و نیلی وو چہ ماتہ ددی آیت تفسیر یاد دی ما د اسلام قبلولو نہ مخکنی لوستی وو۔ دوی او فرمائیل چہ بیان نی اوکرہ کہ ہغہ ہم ہغہ شان وو چہ خنکہ ما نبی کریم ﷺ نہ آوریدلی دی نو مونہ بہ دا قبول کرو گنی

(۱) ابن ابی حاتم-

(۲) ابن ابی حاتم و ابن مردویہ-

مونہ پر دے تہ ہبش توجہ نہ ورکوؤ۔ نو دوی او فرمائیل چہ یو ساعت کنبی یو سل شل خل وی دے بانڈی حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ ما ہمد اشان نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ آوری دلی دی (۱)۔
 د خرمنو د غتوالی اندازہ:- حضرت ربیع بن انس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ رومی کتاب کنبی لیکیلی وو چہ ددوی خرمنی بہ خلویبنت لاسونہ یا شپر اویا لاسہ وی، او ددوی خیتی بہ دومرہ وی چہ دے کنبی بہ غرونہ رخی ہرکلہ چہ دا خرمنی اور او خوری نو نورے خرمنی بہ پیدا شی۔ یوحديث مبارك کنبی ددی نہ ہم زیات راغلی دی۔ مسند احمد کنبی دی چہ جہنمیان بہ جہنم کنبی دومرہ غت غت وی چہ ددوی د غور د نرمی نہ واخلہ تراوگو پوری دیو کال مسافت وی۔ اود دوی د خرمنی غتوالی بہ اویا ذراع وی۔ او ددوی مخامخ غابنونه بہ د احد دغر ہومرہ وی (۲)۔
 یوضعیف قول:- او دا ہم وئیلی شوی دی چہ د خرمنی نہ مراد لباس دی۔ لہکن دا ضعیف دی او دظاہری لفظ خلاف دی۔

قوله تعالى: **وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا**
 بیا د نیکو خلقو دانجام ذکر کوی چہ هغوی بہ جنت عدن کنبی وی چہ هغی کنبی بہ نہرونہ جاری وی چہ دوی چرتہ ہم غواری نو تلی بہ شی، خپلو محلونو کنبی باغونو کنبی چہ پہ کومو لارو بانڈی غواری نو تلی بہ شی او ہم هلته بہ (ددوی پہ خوبشہ) هغه نہرونہ بهیبری۔ بیا دتولونہ اوچتہ مزہ دا دہ چہ دا تول نعمتونہ بہ ابدی او ہمیشگی وی۔ نہ بہ پہ دے کنبی زوال وی او نہ بہ پہ دے کنبی کم وی او نہ بہ دا واپس کیری او نہ بہ فنا کیری نہ بہ دا زپیری او نہ بہ خرابیری او نہ بہ ختمیری۔
 قوله تعالى: **لَهُمْ فِيهَا أَنْهَارٌ مَطَهَّرَةٌ**

بیا پہ هغوی بانڈی هلته نہ حیض رخی او نفاس او گندگی او خیری او بوئی د رذیلو صفتونو او خرابو اخلاقو نہ پاکی بیبانی وی۔
 قوله تعالى: **وَسَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا**
 او دوی بہ پہ گنرو او اوربدو سیورو کنبی وی او دا بہ یرد فرحت او سرور او خوشحالی سیوری وی۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ جنت کنبی یو ونہ دہ چہ دهغی د سیوری لاندی یو کال پوری یو سور منزل او کری۔ نوہم بہ د هغی سیورنی ختم نہ شی او دا شجرة الخلد دہ (ابن جریر) (۳)۔

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ	أَنْ تَوَدُّوا	الْأَمْنَةَ	إِلَىٰ أَهْلِهَا
بیشکہ اللہ حکم کوی تاسوتہ چہ اوسپاری تاسوا امانتونه د امانت خاوندانو تہ			
..... (مسلمانانو) اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تاسوتہ حکم درکوی چہ امانتونه خپلو مالکانو تہ واپس کری			
وَإِذَا حَكَمْتُمْ	بَيْنَ النَّاسِ	أَنْ تَحْكُمُوا	بِالْعَدْلِ
اوهرکلہ چہ فیصلہ کوی تاسوا پہ منخ دخلکو کنبی نوفیصلہ کوی پہ انصاف سرہ بیشکہ اللہ			
اوکلہ چہ تاسو دخلکو ترمینخہ فیصلہ کوی نو پہ عدل او انصاف سرہ فیصلہ کوی بیشکہ اللہ			

(۱) ابن مردويه-
 (۲) احمد: ۲/۲۶۶-
 (۳) الطبری: ۹۸۷۳-

نِعْمًا	يَعِظُكُمْ	بِهِ	إِنَّ اللَّهَ كَانَ	سَمِيعًا	بَصِيرًا
دیر نبہ دی ہغہ چی نصیحت کوی تاسوتہ بہ ہغی سرہ بیشکہ اللہ ادی نبہ اوریدونکی اوبہ لیدونکی					
تاسوتہ دیر بنکلی نصیحت کوی ..... بیشکہ اللہ ﷻ ہر خہ آوری او ہر خہ وینی گوری					

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا

د امانت قسمونہ او د امانت د ادا کولو تاکید: نبی کریم ﷺ فرمائی چہ خوک تاسرہ د امانت کیردی نو د ہغہ امانت ادا کرہ او خوک چہ تاسرہ خیانت او کپی نوتہ ہغہ سرہ خیانت مہ کوہ (امام احمد و اہل سنن) (۱) د آیت عموم: د آیت الفاظ عام دی، اودے کبھی د اللہ ﷻ یتول حقوق شامل دی لکہ روزہ، مونخ، زکوٰۃ، کفارہ، نذر وغیرہ او د بندگانو خپلو کبھی حقوق ہم شامل دی لکہ امانت کبھی کیخودے شوے چیز وغیرہ، نو خوک چہ دا حق نہ ورکوی نو د قیامت پہ ورخ بہ ہغہ رانیولی کیری۔
خناورونہ بدلہ اخستل: صحیح حدیث مبارک کبھی دی چہ د قیامت پہ ورخ بہ دہر حقدار حق ہغہ تہ ورکولے شی تر دے چہ یود بنکرو چیلی بہ یوہ بی بنکرو چیلی و ہلے وی نو دے بدلہ بہ ہم اخستے شی (۲)

شہید تہ بہ ہم پہ امانت کبھی خیانت نہ معاف کیری۔ حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د شہادت پہ و جہ یتول گناہونہ ختمیری، مگر امانت نہ ختمیری، اگر چہ خوک د اللہ ﷻ لار کبھی شہید شی، ہغہ بہ ہم د قیامت پہ ورخ راوستے شی او ورتہ بہ او و نیلے شی چہ خپل امانت ادا کرہ جواب بہ اوشی چہ اوس خو دنیا نہ دہ خہ نی چرتہ نہ ادا کرے؟ فرمائی چہ دا خیز بہ دہ تہ جہنم کبھی بہ نظر راشی او دہ تہ بہ او و نیلے شی چہ دا واخلہ دے بہ دا پہ خپلہ اوگہ باندي واخلی او لار بہ شی لیکن دا بہ ترے غوزار شی، نودے بہ ہم دے عذاب کبھی گرفتار وی حضرت زاذان رضی اللہ عنہ چہ دا روایت واریدو نوراعلو او دا نی حضرت براء رضی اللہ عنہ تہ بیان کرو۔ ہغوی او و نیل چہ خما رور رینتیا و نیلی دی بیا نی دقران پاک دا آیت مبارک تلاوت کرو۔ (۳) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہم وغیرہ فرمائی چہ ہر نیک اوبد لہر ہم دا حکم دے ابو العالیہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د کوم خیز حکم ورکری شوے وی او د کوم خیز نہ منع شوے وی ہغہ یتول امانت دی حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ فرمائی چہ بنخہ د خپل شرمگاہ ہم امانتدارہ دہ۔
حضرت ربیع بن انس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کوم معاملات ستا او نوروپہ مینخ کبھی وی دا یتول دے کبھی شامل دی حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی پہ دے کبھی دا ہم داخل دی چہ سلطان د اختر پہ ورخ خلقو تہ خطبہ ورکری۔

د خانہ کعبی چاییانی ہم امانت دے: ددے آیت مبارک شان نزول کبھی مروی دی چہ کلہ نبی کریم ﷺ مکہ معظمہ فتح کرہ او اطمینان سرہ بیت اللہ شریف تہ داخل شونو خپلہ اوبہ باندي سور و او سرے نی اوکرو، حجر اسود سرہ نی خپلہ همسا مبارکہ اولگولہ۔ ددے نہ پس نی عثمان بن طلحہ رضی اللہ عنہ چہ د خانہ کعبی کنجی بہ ہغہ سرہ وہ، ہغہ نی راوغوبنتلواو کنجی نی ترے اوغوبنتلہ، ہغہ ورتہ ورکول غوبنتل چہ پہ دے کبھی حضرت عباس رضی اللہ عنہم عرض اوکرو۔ یا رسول اللہ ﷺ ادا ماتہ اوسپارنی چہ خما پہ کورنی کبھی د زمزم اوبہ خکول او دکعبی کنجیانی دوارہ وی دے آوریو سرہ حضرت عثمان بن طلحہ رضی اللہ عنہ خپل لاس روستو کرو۔ نبی کریم ﷺ ترے دوبارہ طلب کرہ او بیا ہم دا واقعہ اوشوہ نبی

(۱) احمد: ۴/۴۱۴، ابوداؤد: کتاب البیوع باب فی الرجل یاخذ حقہ: ۳۵۳۵۔
(۲) صحیح مسلم کتاب البر والصلة باب تحريم الظلم: ۲۵۷۲ ترمذی: ۲۴۲۰۔
(۳) ابن ابی حاتم۔

کريم ﷺ ترې په دريم ځل او غوښتله. حضرت عثمان فرماني چه دالله ﷺ په امانت سره نبي درکوم. نبي کريم ﷺ د کعبې مبارکې دروازه بيرته کړه او دننه داخل شو. هلته چه کوم بتان او تصويرونه وو هغه ټول نبي مات کړل او وې غورزول. د حضرت ابراهيم عليه السلام بت هم وو چه دهغه لاس کښې دفال غشي وو. نبي کريم ﷺ او فرمائيل چه الله ﷻ دې دا مشرکان تباه کړي د حضرت ابراهيم عليه السلام دې غشو سره څه کار بيا ددې څيزونو د ختمولو او تباه کولو او په دې باندې اوبو اچولو نه پس بهر راوتل. د کعبې په دروازه نبي کريم ﷺ او دريدلو او وې فرمائيل چه دالله تعالی نه سوا بل هيڅ څوک معبود نشته او دهغه پاک ذات سره هيڅوک شريك نشته. هغه لوني ذات خپله وعده ريښتيا کړه او دخپل بنده مدد نبي او کړو او هغه زبردست ذات دې لوني لښکر ته نبي شکست ورکړو. بيا نبي کريم ﷺ يو اوږده خطبه او فرمائيله چه په هغې کښې نبي کريم ﷺ او فرمائيل چه د جاهليت ټول جنگونه اوس ختم شو او څما دپښو لاندې شو ، که هغه مالي وي او که جاني وي ، خود بيت الله شريف د چوکيداراني او حاجيانو ته د اوبو ورکولو منصب به هغه شان باقی وي . ددې خطبې نه پس نبي کريم ﷺ لا ناست نه وو چه حضرت علي عليه السلام راغلو او وې فرمائيل چه يارسول الله ﷺ ! ماته کنجی راکړنی چه د بيت الله شريف د چوکيدارني او د حاجيانو ته د اوبو ورکولو منصبونه دواړه يو ځانې شي . خو نبي کريم ﷺ هغه ته ورنکړه . مقام ابراهيم نبي د کعبې دننه نه راوويستلو او دا نبي کريم ﷺ د کعبې ديوال سره يو ځانې کړو او خلقو ته نبي او فرمائيل چه ستاسو کعبه داده. بيا نبي کريم ﷺ طواف کښې مشغول شو. لا نبي دوه چکرې نه وې لگولې چه حضرت جبريل عليه السلام نازل شو او نبي کريم ﷺ په خپله خوله مبارکه ددې آيت مبارک تلاوت شروع کړو . دې باندې حضرت عمر فاروق عليه السلام او فرمائيل چه څما مور پلار دې په تاسو قربان وي ماڅو ددې نه مخکښې ستاسو نه ددې آيت مبارک تلاوت نه وو اوريدلي. بيا نبي کريم ﷺ عثمان بن طلحه عليه السلام راوبللو او هغه ته نبي کنجی ورکړه او وې فرمائيل چه نن د وفا او نيکي او د ښه سلوک ورځ ده (۱).

ترقيامته پورې د خانه کعبې د چايبانو نگران :- دا حضرت عثمان بن طلحه عليه السلام دې چه دهغه نسل کښې تر ننه پورې د کعبې مبارکې کنجی هم دوی سره ده. او دوی د صلح حديبه او فتح مکه په مينځ کښې اسلام راوړې وو او هغه وخت کښې خالد بن وليد او عمر بن عاص عليه السلام مسلمانان شوی وو. ددوی تره حضرت عثمان بن طلحه د احد جنگ کښې مشرکانو سره وو بلکه دهغوی بيرغ لرونکی وو. او هم هلته دکفر حالت کښې وژلې شوي وو. الغرض مشهوره هم دا دی چه دا آيت مبارک دې باره کښې نازل شوي دي. اوس دا دې باره کښې نازل شوي دي که نه دي ، بهر صورت ددې حکم عام دې لکه څنگه چه د عبد الله ابن عباس عليه السلام او محمد بن حنفيه عليه السلام قول دي چه هر ته د امانت د ادا کولو حکم دي.

قوله تعالى: وَإِذَا حُكِمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

د عدل او انصاف حکم :- بيا ارشاد دي چه فيصلې عدل سره کونئ. حاکمانو ته د احکم الحاکمین حکم کيږي چه هيڅ حالت کښې دې عدل نه پريږدي. حديث مبارک کښې دی چه الله ﷻ حاکم سره وی تر کومې چه هغه ظلم اونکړی. کله چه هغه ظلم اونکړی نو هغه دې خپل ځان ته اوسپاری. (۲) يو اثر کښې دی چه ديو ورځي عدل د څلويښتو کالو د عبادت برابر دي.

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ يُعْطِيكُمْ بِهِ

بيا فرماني چه د امانت ادا کول او د عدل او انصاف حکم او دغه شان د شريعت ټول احکام او ممنوعات ستاسو د ښيگړي او فائدي څيزونه دي. او ددې امر تاسو ته ستاسو پروردگار کوي. (ابن ابي حاتم).

(۱) السيرة النبوية لابن هشام : ۴/۴۲۷-

(۲) ابن ماجه كتاب الاحکام باب التغليظ في الحيف والرشوة: ۲۳۱۲، وسنده حسن ترمذی : ۱۳۳۰-

د ابوہریرہ رضی اللہ عنہ در روایت پہ بیانولو کنبی خاص طریقہ:- او یو روایت کنبی دی چه حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ کله ددی آیت آخری الفاظ او وئیل نو خپل پہ غور مبارک کنبی ئی دشهادت گوته کیخوده (یعنی اشاری سره ئی آوریدل او کتل او غور اوسترگه باندی ئی گوته کیخوده) او وې فرمائیل چه ما دغه شان رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه آوریدلی دی. راوی دحدیث ابوزکریا رضی اللہ عنہ فرمائی چه خمونبر استاد مقری رضی اللہ عنہ هم داشان او وئیل او اشاری سره ئی مونبر ته او وئیل، دخپل بنی لاس گوته ئی خپلې گسې سترگې باندی کیخوده او ددی سره گوته ئی په خپله گوته باندی کیخوده (ابن ابی حاتم) دا حدیث داشان ابوداودهم روایت کړې دی (۱)

او امام ابن حبان رضی اللہ عنہ هم خپل صحیح کنبی دا راوړې دی او حاکم مستدرک کنبی او ابن مردویه خپل تفسیر کنبی هم نقل کړی دی. ددی سند کنبی چه ابو یونس رضی اللہ عنہ دی هغه د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ مولی دی دهغه نوم سلیم بن جبیر دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ
انې هغه کسانو چې ایمان مو راوړې دي   حکم اومنی دالله   او حکم اومنی د رسول   اود خاوندانو دحکم
انې مومنانو دالله صلی اللہ علیہ وسلم حکم منی   اود رسول حکم منی   اود خپلو (مسلمانانو) حاکمانو حکم منی
مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ
ستاسونه انو بیا که   ستاسو په منځ کنبی جگړه راشی   په څه خبره کنبی انو واپس کوئ هغه   الله ته نوکه تاسو خپلو کنبی په یو خبره کنبی مختلف شی   نو هغه الله صلی اللہ علیہ وسلم اور رسول ته اوسپاری
وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ
اور رسول ته   که یی تاسو چې ایمان لری   په الله   او په ورځ د آخرت   دا کارا غوره دي   اود یر بنه دي   که تاسو په رښتیا په الله او په ورځ د آخرت ایمان راوړئ   دا خبره ډیره ښه ده   اود دې انجام ډیر ښه دي
تَأْوِيلًا ۝
دانجام په لحاظ سره

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ
 دالله تعالی اودهغه در رسول صلی اللہ علیہ وسلم اطاعت واجب او دعلماء امراء اطاعت مشروط دي :- صحیح بخاری شریف کنبی په روایت د حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ مروی دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یو وړوکی لښکر کنبی حضرت عبدالله بن حذافه بن قیس لیږلې وو دهغه باره کنبی دا آیت مبارک نازل شو (۱)
 دامیر تابعداری صرف په نیکی کنبی ۵۵:- بخاری اومسلم شریف کنبی دی چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یو لښکر اولیږلو چه دهغې سردار ئی یو انصاری مقرر کړو. یو ځل هغه سخت غصه شو او وې فرمائیل چه آیا تاسو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه وو وئیلی چه څما تابعداری به کوئی؟ ټولو او وئیل چه بیشکه دا حکم ئی را کړې دي. وې فرمائیل چه ښه لرگی راجمع کړئ. بیا ئی اور راغوښتلو او په هغې ئی اولگولو، بیانی حکم ورکړو چه تاسو اورته ورداخل شی. یو نوجوان اوفرمائیل چه انې خلقو! واورئ د

(۱) ابوداود کتاب السنة باب فی الجهمه: (۴۷۲۸) -
 (صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (اطیعوا الله واطیعوا الرسول) : ۴۵۸۴، صحیح مسلم: ۱۸۳۴، ابوداود: ۲۶۲۴، ترمذی: ۱۶۷۲)

اور دبیچ کیدو دپارہ تاسو د حضرت نبی کریم ﷺ لمن نیولہی دہ تاسو تیزی مہ کوئی تر کومہی چہ حضرت نبی کریم ﷺ سرہ مونہر ملاؤ شوی نہ یو بیبا کہ حضرت نبی کریم ﷺ ہم دا او فرمائیل چہ بیسکہ تاسو اور تہ داخل شی: نو دا خلق د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر شو او تولہ واقعہ نی ورتہ بیان کرہ: حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل کہ تاسو اور تہ داخل شوی وی نو تول عمر بہ اور کنبی وی: واورنی فرمانبرداری صرف نیکی کنبی دہ: (۱)

دامیر د اطاعت منل مشروط دی: ابو داود و کنبی دی چہ مسلمانانو باندی آوریدل او منل فرض دی اگر چہ ستاسو طبیعت غواری او ستاسو زرہ روستو شی: خو تر ہغہ وختہ پوری دی چہ اللہ تعالیٰ در رسول اللہ ﷺ دنا فرمائی حکم اونکری: ہر کله چہ دنا فرمائی حکم ملاؤ شی نو مہ نی آورنی او مہ نی منی: (۲)

دامیر د اطاعت تاکید: بخاری او مسلم کنبی دی چہ حضرت عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مونہر در رسول اللہ ﷺ نہ بیعت او کرو داوریدو او د منلو (چہ مونہر بہ ستا خبرہ اورو او منو) کہ مونہر خوشحال یو او کہ نہ، کہ سختی وی کہ آسانی اگر چہ مونہر باندی نوروتہ ترجیح ورکری، او مونہر نہ نی بیعت واخستو چہ داهل نہ بہ دہغہ کار نہ اخلو مگر دا چہ تاسو بشکارہ کفر باندی ہغہ او گورنی او دی بارہ کنبی ستاسو واضح دلیل وی:

امیر کہ غلام وی ہم واجب اطاعت دی: بخاری او مسلم شریف کنبی دی چہ واورنی او اطاعت او کربنی اگر چہ تاسو باندی یو حبشی غلام ہم امیر جوہر کربنی شی، اگر چہ دہغہ سر کشمش دی: (۳) صحیح مسلم کنبی دی چہ حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ماتہ خلیل (یعنی حضرت نبی کریم ﷺ) وصیت او کرو د آوریدو او د منلو اگر چہ ناقص لاس والا حبشی غلام وی: (۴) دمسلم یو بل حدیث مبارک کنبی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ دحجۃ الوداع خطبہ کنبی او فرمائیل اگر چہ تاسو باندی یو حبشی غلام عامل جوہر کربنی شی چہ ہغہ تاسو کتاب اللہ طرفتہ رابلی نو تاسو دہغہ آورنی او منی: (۵) یو روایت کنبی دا الفاظ دی اگر کہ غلام حبشی وی چہ د ہغہ اندامونہ کتب شوی وی، دی: (۶) ابن جریر کنبی دی چہ حُما نہ پس بہ خلق تاسو سرہ ملاویبری د نیکانو نہ نیک او د بدانو نہ بد، تاسو کنبی ہر یو د ہغوی حق حکم آورنی او منی: او ہغوی پسے مونخونہ کوئی، کہ ہغوی نیکی کوی نو ہغوی لہ نفع دہ او ستاسو دپارہ ہم: او کہ ہغوی گناہ کوی نو ستاسو دپارہ بنہ والی دی او پہ ہغوی بوج دی: (۷)

دامیر د اطاعت پہ بارہ کنبی بل حدیث: حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ بنی اسرائیلو کنبی مسلسل پیغمبران راغلل، یونہ پس بل، او حُما نہ پس ہیخ نبی نشہ دی: مگر خلفاء بہ وی، او دیر بہ وی: خلقو تپوس او کرو چہ یارسول اللہ ﷺ بیبا مونہر دپارہ حہ حکم دی: حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ د رومہی بیعت پورہ کرنی بیبا دہ نہ پس والا، دہغوی حق ہغوی تہ ورکری: اللہ ﷻ بہ د ہغوی نہ د ہغوی رعیت بارہ کنبی تپوس کوی: (۸)

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب سریۃ عبد اللہ بن حذافہ: ۴۳۴۰، صحیح مسلم: ۱۸۴۰، ابو داود: ۲۶۲۵ نسائی: ۴۲۱۰۔

(۲) ابو داود کتاب الجہاد باب فی الطاعة: ۲۶۲۶ والبخاری: ۷۱۴۴، ومسلم: ۱۸۳۹۔

(۳) صحیح بخاری کتاب الاحکام باب السمع والطاعة: ۷۱۴۲ ابن ماجہ: ۲۸۶۰۔

(۴) صحیح مسلم کتاب الامارة وجوب طاعة لامراء فی غیر معصية: ۱۸۳۷۔

(۵) صحیح مسلم ایضا: ۱۸۳۸، نسائی: ۴۱۹۷۔

(۶) صحیح مسلم ایضا: ۱۸۳۸،۔

(۷) الطبری: ۹۸۸۱،۔

(۸) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب ما ذکر عن بنی اسرائیل: ۳۴۵۵، صحیح مسلم: ۱۹۳۲، ابن ماجہ: ۱۲۸۷۱۔

حضرت نبی کریم ﷺ چه کوم سرې خپل امير کښې يو کار داسې اوگوري چه دده خوښ نه وي نو ده ته پکار دی چه صبر او کړی. چه کوم کس د جماعت نه يو ليشت جدا شو نو دې هلاک شو (بخاری او مسلم) (۱)

د بيعت نه د انکار کولو ممانعت: ارشاد دې چه کوم سرې د امير د اطاعت نه لاس روستو کړې هغه به د قيامت په ورځ الله ﷻ سره د حجت او دليل نه بغير ملاقات کوي او چه څوک داسې حالت کښې مړ شي چه ده بيعت نه وي کړې نو هغه به د جاهليت په مرگ مړ کيږي. (۲) (مسلم).

عبدالله بن عمر وبن العاص روایت: حضرت عبدالرحمان ﷺ فرماني چه څه بيت الله شريف ته لارم او اومې کتل چه حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص د کعبې سيوري ته ناست وو، او دخلقو يوه ډله جمع وه، څه هم يو طرفته کيनाستم په هغه وخت کښې حضرت عبدالله ﷺ دا حديث بيان کړو، څه يو سفر کښې حضرت نبی کریم ﷺ سره ووم، يو منزل کښې مونږ کوز شو، چا خپله خيمه صحيح کوله او چا خپل غشي سنبالولو، او څوک نورو کارونو کښې مشغول شول. مونږ واوريدل چه يو آواز کونکې آواز کوي، مونږ هغه طرفته متوجه شو نو مونږ واوريدل چه حضرت نبی کریم ﷺ فرماني چه په هر نبی باندې د الله ﷻ طرفنه فرض وي چه خپل امت ته هغه ټولې نيکي او بنائې چه کومې ده ته معلوم وي، او دټولو بدو نه ټي منع کړې چه کومې دده په نظر کښې بدې وي. واورئ ا خدا د امت دعافيت زمانه اول زمانه ده، آخره زمانه کښې به لوئې لوئې مصيبتونه راشي او داسې داسې کارونه به ښکاره شي. چه هغه مسلمانان نه خوښوي، او ډيرې فتنې به راشي، يو فتنه به راشي او مومن به گنډې چه په دې کښې څما هلاکت دې، بيا دې نه پس به بله ددې نه لويه فتنه راشي، او هغې کښې به ده ته دخپل هلاکت يقين راشي، او هم داشان به فتنې او فسادونه او زبردست آزمنيستونه او پوره تکليفونه راځي، نو کوم سرې چه دا خبره خوښه کړې چه د جهنم نه لرې شي او جنت کښې ځان دپاره حصه جوړه کړې نو ده ته پکار دی چه تر مرگه پورې په الله ﷻ او په ورځ د قيامت پوره پوره ايمان اولري، او خلقو سره هغه سلوک او کړې چه کوم ځان دپاره خوښوي. واورئ ا چه چا د امام تابعداري او کره نو هغه دخپل لاس قبضه او دخپل زړه ميوه هغه ته ورکړه. اوس ده ته پکار دی چه دهغه اطاعت او کړې، که بل څوک راشي اودهغه نه دا اخستل غواړي نو پکار دی چه هغه سره جنگ او کړي. عبدالرحمان ﷺ فرماني چه ما دا واوريدل نو نزدې ورغلم او ورته مې او وئيل چه تاته څه دالله ﷻ قسم درکوم چه ته اووايه چه تا دا پخپله د حضرت نبی کریم ﷺ نه اوريدلی دې. او خپل زړه کښې دې محفوظ کړې دې. ما او وئيل چه گورنی دخپل د تره زوئې حضرت معاويه ته چه هغه مونږ ته دخپل باطل مال نه دخوراک او خپلو کښې د جنگ کولو حکم راکوي. حالانکه الله ﷻ ددې دواړو کارونو نه ممانعت کړې دې. ارشاد دې چه ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ﴾ ددې اوريدو سره حضرت عبدالله لې خاموش شو او بيا ئې او فرمائيل چه د الله ﷻ اطاعت کښې دهغه اطاعت دې او دالله ﷻ دنا فرماني حکم چه هغه درکړې نو هغه مه قبلوه. (۳) (مسلم)

دې باره کښې نور احاديث هم ډير دي. دخالد بن وليد او عمار بن ياسر واقع: هم ددې د ممانعت په تفسير کښې حضرت سدي رضی الله عنه نه مروی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ يو لښکر اوليرلو چه دهغې امير حضرت خالد ﷺ وو. دې لښکر کښې حضرت عمار بن ياسر ﷺ هم وو. دې لښکر چه کوم قوم طرفته تگ غوښتلو روان شو او د شپې په

(۱) صحيح بخاری كتاب الاحكام باب السمع والطاعة: ۷۱۴۳، صحيح مسلم: ۱۸۴۹-

(۲) صحيح مسلم كتاب الامارة باب وجوب ملازمة جماعة المسلمين: ۱۸۴۹-

(۳) صحيح مسلم كتاب الامارة باب وجوب الوفاء ببيعة الخليفة: ۱۸۴۴ ابوداود: ۴۲۴۸ مختصر نسائي: ۴۱۹۶ ابن ماجه: ۳۹۵۶-

وخت کښې هغه کلی ته اور سیدل او هلته ئې پراو او کړو. دې خلقو ته دخپلو جاسوسانو په ذریعه معلومه شوه او ټول په ټوله دشپې او تښتیدل. صرف یو سرې پاتې شو، هغه خپلو کور والو ته او و نیل او هغوی دده د کور ټول مال راجمع کړو، بیا دشپې په وخت کښې د خالد ؑ لښکر ته راغلو او معلومه شوه چه حضرت عمار بن یاسر ؑ ته راغلو، او هغوی ته ئې او و نیل چه انې ابوالیقظان ما اسلام قبول کړې دې او گواهی مې ورکړې ده چه دالله ﷻ نه سوا بل معبود نشته دې اودا چه محمد ﷺ د الله تعالی رسول او بنده دې. خما قوم چه ستاسو او وریدل چه تاسو دلته راغلی یی نو ټول ددې خانې نه او تښتیدل. صرف خه باقی یم. نو آیا صبابه خما داسلام ماته نفع راکړی، که نفع نه راکوی نو چه خه هم او تښتم. حضرت عمار ؑ فرمائی چه یقینی طور به اسلام تاته نفع درکوی. ته مه خه بلکه ایسار شه سحر چه کله حضرت خالد ؑ لښکر کشی او کړه نو سوا ددې سرې نه هلته هیخ نه وو. هغه ئې دمال سره گرفتار کړو. هر کله چه حضرت عمار ؑ ته معلومه شوه نو دوی حضرت خالد ؑ ته راغلل او ورته ئې او و نیل چه دې پرېزده ده اسلام قبول کړې دې او خما پناه کښې دې. حضرت خالد ؑ او و نیل چه ته خوک ئې چه چاته به پناه ورکوي. دې باندي دواړو کښې خه تلخ کلامی اوشوه. او قصه دومره زیاته شو چه حضرت نبی کریم ﷺ ته ټوله واقعه بیان شوه. په دې باندي د حضرت عمار ؑ پناه جائز او گرزولې شوه. او بیا دپاره ئې دامیر د اجازت نه بغیر د پناه نه ورکولو هدايت ئې ورته او فرمائیلو. بیا دواړو کښې تلخ کلامی تیزه شوه، دې باندي حضرت خالد ؑ حضرت نبی کریم ﷺ ته او فرمائیل چه دې پرېکړې پوزی غلام ته تاسو هیخ نه وائی. دا او گورئ دې ماته بدرد وائی. حضرت نبی کریم ﷺ حضرت خالد ؑ ته او فرمائیل چه عمار ته بدرد مه وایه. چه خوک عمار ته کنخل کوی نو الله تعالی هغه ته کنخل کوی. چه خوک حضرت عمار ؑ سره دشمنی کوی نو هغه الله ﷻ سره دبنمنی کوی. او چه خوک حضرت عمار ؑ باندي لعنت کوی نو الله تعالی په هغه لعنت وائی. اوس حضرت خالد ؑ ډیر ملامت شو. حضرت عمار یاسر ؑ خفه وتلې وو. حضرت خالد ؑ په منډه ورغلو او حضرت عمار بن یاسر ؑ ته ورغلو او دهغه نه ئې معافی او غوښتله. او خپل تقصیر معافی ئې ترې او غوښتله. او تر دې هغه پسې وو چه هغه معاف کړې نه وو او ده نه راضی شوې نه وو. نو الله ﷻ دا آیت مبارک نازل کړو (۱)

(امر امامت او خلافت متعلق شرطونه وغیره د آیت د ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً﴾ په تفسیر کښې تیر شوی دی هتله دې او کتلې شی مترجم)

د اولی الامر نه خوک مراد دی: حضرت ابن عباس ؓ نه هم دا روایت مروی دې (ابن جریر او ابن مردویه). حضرت ابن عباس ؓ وغیره فرمائی چه اولی الامر نه مراد پوهه او دین داره خلق دی، یعنی علماء کرام. ظاهری خبره خودا معلومیری. مخکښې حقیقی علم الله ﷻ ته دې چه دا لفظ عام دې او که علماء کرام او امراء دواړه دې کښې شامل دی. لکه څنگه چه مخکښې تیر شو. قران پاک فرمائی چه ﴿لَوْلَا یَنْهٰهُمُ الرَّبُّیُّونَ﴾ یعنی ددوی عالمانو دوی د حرام خوړلو او دروغو و نیلو نه ولې منع نکړل او بل خانې کښې ارشاد دې چه ﴿فَاسْئَلُوا اَهْلَ الذِّکْرِ اِن کُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ﴾ حدیث مبارک کښې دې چه قران پاک والو نه تپوس او کړنی که تاسوته ددې علم نه وی.

دامیر اطاعت د نبی اطاعت دې: صحیح حدیث مبارک کښې دې چه خما اطاعت کونکې دالله ﷻ اطاعت

(۱) طبری: ۹۸۶۶ عن السدی وابن حبان: ۷۰۴۰، وسنده صحیح من حدیث خالد بن الولید ؓ بلفظ مختلف وبدون ذکر

گونگی دے۔ اوچہ چا خما نافرمانی اوکرہ ہغہ دالہ ﷺ نافرمانی اوکرہ۔ (۱) اوچہ چا دامیر اطاعت اوکرو نو ہغہ خما اطاعت اوکرو، او چا چہ خما دمقرر شوی امیر نافرمانی اوکرہ نو ہغہ خمانافرمانی اوکرہ۔ نو دا دی احکام د عالمانو او امراء د اطاعت۔

دامیر اطاعت کله واجب دے۔ دے آیت مبارک کنبی ارشاد دے چہ د اللہ ﷻ اطاعت کونی یعنی دہغہ د کتاب او د ہغہ د رسول ﷺ اطاعت کونی یعنی پہ سنتو عمل کونی او د حکم والو اطاعت کونی یعنی پہ ہغہ خیز کنبی چہ د اللہ ﷻ اطاعت وی۔ او چہ د اللہ ﷻ د حکم خلاف وی او تاسوتہ ہم ددی خلاف کار حکم درکوی نو دا مه قبلوئی۔ خکہ چہ داسی وخت کنبی د علماء او امراء منل حرام دی۔ لکہ خنکہ چہ رومبی آیت کنبی تیر شو چہ اطاعت صرف پہ نیکنی کنبی دے۔ یعنی دامیر حکم د اللہ تعالیٰ او د رسول اللہ د حکم موافق وی مسند احمد کنبی ددی نہ ہم زیات صفا حدیث مبارک دے۔ او پہ ہغی کنبی دی چہ پہ اطاعت کنبی د اللہ د فرمان خلاف حکم منل نشہ (۲)

قوله تعالیٰ: فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

داختلاف پہ صورت کتاب اللہ او سنت رسول اللہ حاکم مقرر کول: بیا فرمائی کہ تاسوتہ پہ خہ بارہ کنبی جگرہ رایسنہ شی نو اللہ ﷻ طرفتہ راشی یعنی کتاب اللہ طرفتہ او سنت رسول ﷺ طرفتہ لکہ چہ د حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ تفسیر کنبی دی۔ نودلتہ اللہ ﷻ پہ صفا او واضح لفظونو کنبی حکم ورکوی چہ خلق پہ کومہ مسئلہ کنبی اختلاف اوکری کہ ہغہ مسئلہ د اصول دین متعلق وی او کہ د فروع دین متعلق۔ ددی د تصفیہ صرف ہم دا صورت دے چہ کتاب اللہ او سنت حاکم او منلی شی۔ چہ خہ دے کنبی وی ہغہ قبول کری لکہ بل آیت مبارک کنبی چی دی چہ ﴿وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ﴾ چہ کوم خیز کنبی ستاسو اختلاف وی نو د ہغی فیصلہ اللہ ﷻ طرفتہ دہ۔

نو کتاب اوسنت چہ کوم حکم درکری اوپہ کومہ مسئلہ د صحت شہادت درکری نو ہم ہغہ حق دہ او ہم ہغہ باقی دہ۔ قرآن پاک فرمائی چہ د حق نہ پس چہ نور خہ ہم دی ہغہ ضلالت او گمراہی دہ۔ ددی وجہ دلتہ ہم دے حکم سرہ دا ارشاد دے کہ تاسو پہ اللہ ﷻ اوپہ ورخ د قیامت ایمان ساتی یعنی کہ تاسو دایمان دعویٰ کنبی ریبتونی یی نو تاسوتہ چہ د کومی مسئلہ علم نہ وی او چہ کومہ مسئلہ کنبی ستاسو اختلاف وی او پہ ہغہ امر کنبی ستاسو جدا جدا رانی وی نو دہغی فیصلہ کتاب او سنت رسول ﷺ سرہ کونی او چہ خہ پہ دے دواپو کنبی وی نو ہغہ منی۔ نو ثابتہ شوه چہ کوم سرہ داختلافی مسئلہ تصفیہ کتاب اللہ او سنت طرفتہ نہ راوری نو ہغہ پہ اللہ تعالیٰ او پہ ورخ د قیامت ایمان نہ لری قوله تعالیٰ: ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

بیا ارشاد دے چہ پہ جنگ جگرو کنبی او اختلاف کنبی خپلہ فیصلہ کتاب اللہ او سنت رسول ﷻ تہ راورنی او ہغہ طرفتہ رجوع کول بہتر دی۔ او ہم دا نیک کار او بنہ امر دے۔ او ہم د بنہ بدلی ورکولو کار دے۔ او ددی میوہ ڍیرہ بنہ جزا دہ۔

أَمِنُوا	أَنَّهُمْ	أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ
آیا اونڈ لیدل تا ہغہ خلقا چہ گمان کوی اچہ بیشکہ ہغوی ایمان راورے دے		
تہ ہغہ کسانو تہ نہ گورے چہ پہ خولی خو، دا دعویٰ کوی چہ مونبر تا تہ		

(۱) صحیح بخاری کتاب الاحکام باب قول اللہ تعالیٰ (اطعوا اللہ واطيعوا الرسول) : ۷۱۳۷، صحیح مسلم: ۱۸۳۵ نسائی :

(۴۱۹۸)

(۲) احمد: ۴/۴۲۶، وهو صحیح بالشواهد۔

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰتٰنَا الْكِتٰبَ جِي نازل كرې شوي دي | تاته | او په هغه كتابونو | چې نازل كرې شوي دي | مخكښي ستانه
نازل شوي كتاب هم منوا..... او ستانه مخكښي نازل شوي كتابونه هم منو

يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّتَحَاكَمُوْا اِلَى الطَّاغُوْتِ وَقَدْ اَمَرُوْا

هغوي غواړي | چې يوسي فيصلې دمقدماتو خپلو | ابليس ته | حالانكه حكم شوي وو هغوي ته
(خو عمل نې دادې) چې خپلې جگړې شيطان ته وړاندې كوي | او حال دا چې هغوي ته حكم شوي وو

اَنْ يَّكْفُرُوْا بِهِ ط وَيُرِيْدُ الشَّيْطٰنُ اَنْ يُّضِلَّهُمْ ضَلٰلًا

چې كفر او كړي | په ابليس | او غواړي | شيطان | چې گمراهه كړي دوي | په گمراهي
چې دهغه نه به انكار كوي | ..... او شيطان خودا غواړي چې دوي دسمې لارې نه

بَعِيْدًا ۞ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلَى مٰآ اَنْزَلَ اللّٰهُ

لرې سره | او هركله چې | او ونيلې شي دوي ته | راشي | هغه كتاب ته | چې نازل كړې دي الله
ديرلرې كړي | هركله چې دوي ته او ونيلې شي چې كوم حكم الله ﷻ راليرلې دي هغې ته راشي

وَآلِ الرَّسُوْلِ رَاَيْتَ الْمُنٰفِقِيْنَ يَصُدُوْنَ عَنْكَ صُدُوْدًا ۞

اوراشي رسول ته | ته وويني | دامنافقان | چې بچ كوي ځانونه | تاته دراتلونو | په بچ كولو سره
او دهغه رسول ته مخامخ شي | نو ته دا منافقان گوري چې تانه لرې لرې گرځي

فَكَيْفَ اِذَا اَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌ يَّۤا قَدَمَتْ

نو څه حال به وي | كله چې | اورسيږي دوي ته | مصيبت | په سبب دهغه عمل | چې مخكښي ليرلې دي
..... بيا هغه وخت به نې څه حال وي چې د كړو عملونو په وجه پرې مصيبت راشي

اَيْدِيْهِمْ ثُمَّ جَاۤءُوْكَ يَخْلِفُوْنَ ۞ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَا اِلَّا

لاسونو ددوي | بيا | راځي تاته | قسمونه خوري | چې قسم په الله | نه وه | اراده زمونږه | مگر صرف
نوبيا تاسو ته راځي | او په الله ﷻ باندي قسمونه خوري چې زمونږ غرض خو صرف (د مسلمانانو سره)

اِحْسَانًا وَتَوْفِيْقًا ۞ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا

د بښگرې | اود موافقت راوستو | ادا هغه كسان دي | چې معلوم دي | الله ته | هغه څه
بښگره او اتفاق راوستل دي | ددغه كسانو د زړونو حال الله ﷻ ته معلوم دي

فِي قُلُوْبِهِمْ ۞ فَاَعْرَضَ عَنْهُمْ وَعِظُهُمْ وَقُلْ لَهُمْ

چې په زړونو ددوي كښې دي | نوډډه او كړه | ددوي نه | اونصیحت او كړه دوي ته | او اوایه | دوي ته
..... | نوته دهغوي دخبروهيڅ پرواه مه كوه | هغوي ته نصیحت كوه | او د هغوي

فِي أَنْفُسِهِمْ

قَوْلًا

بَلِيغًا

پہ حق دنفسونو ددوی کنبی | وینا | کوزیدونکی زپرونو ته |

پہ زپرونو کنبی اثر پیدا کونکی وعظ ورتہ کوہ | |

قوله تعالى: يُرِيدُونَ أَنْ يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ

قرآن او حدیث نہ ۲۲۲ گول :- پورته آیت مبارک کنبی اللہ ﷻ دهغه خلقو دعوی دروغ گر خولی ده. شوک چه زبانی اقرار کوی. چه دالله ﷻ په مخکینو کتابونو او دې قران پاک باندې خمونږ ایمان دې. لیکن کله چه دیوی مسنلې تحقیق کول وی ، او کله چې یو اختلاف ختمول وی ، او کله چه هم یو جگره ختمول وی ، نو قران او حدیث طرفته رجوع نه کوی بلکه بل طرفته ځی.

د آیت شان نزول :- دا آیت نازل شویدې دهغه دوو سړو باره کنبی چه په هغوی کنبی څه اختلاف وو ، یو یهودی وو او بل انصاری وو. یهودی ونیل چه څه حضرت محمد ﷺ ته ورځو چه هغه فیصله او کړی او انصاری ونیل چه کعب بن اشرف ته ورځو. دا هم ونیلې شوی دی چه دا آیت دهغه منافقانو باره کنبی نازل شویدې چه هغوی اسلام ظاهر ولولیکن پټ په پټه ددوی توجه جاهلیت طرفته وه. ددې نه سوا نور اقوال هم دی. آیت د حکم او الفاظو په اعتبار سره عام دې. دا ټول واقعات په دې کنبی شامل دی. دې کنبی دهر هغه سړی دمذمت او برانی اظهار کوی چه کتاب او سنت پریریدی او باطل طرفته خپله فیصله او پری. او هم دا مراد دلته د طاغوت نه دې. (یعنی د قران و حدیث نه سوا څیز یا سړی) ،

رَأَيْتَ الْمُتَّقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا

د صدود معنی :- د صدود نه مراد تکبر او مخ اړول دی. لکه څنگه چه بل آیت مبارک کنبی دی چه ﴿وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا﴾ کله چه دوی ته اوونیلې شی چه الله ﷻ کومه وحی نازله کړېده دهغې فرمانبرداری او کړنې نو جواب کنبی وائی چه مونږ دخپلو نیکونو او پلارانو په نقش قدم څو دایماندارو جواب دا نه وی بلکه دهغوی جواب بل آیت کنبی داسې مذکور دې چه ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَوَاءٌ لَنَا اللَّهُ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالْمُتَّقِينَ﴾ ایماندارو چه کله د الله اورسول فیصلې او حکم طرفته اوبللی شی نو دهغوی جواب دا وی چه مونږ واوریدل او مونږ د زړه دکومی نه دا قبلوو.

قوله تعالى: فُكَيْفَ إِذَا آصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ مِمَّا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ لَمْ جَاءُوكَ بِخَلْفُونَ يَا اللَّهُ إِنَّ أَرْذَلَنَا إِلَّا خِسًا وَتُوفِيقًا

د منافقانو کردار :- بیا د منافقانو مذمت بیانې چې چه ددوی دگناهونو په وجه چه کله دوی ته تکلیفونه رسی اوستا ضرورت محسوسوی نو دوی په منډه راځی او ستا خوشحالولو دپاره عذر معذرت کوی. او قسمونه خوری اود خپلې نیکی او صلاحیت یقین ورکول غواړی. او وائی چه نبی کریم ﷺ پرینسودل او خپلې فیصلې بل طرفته اورلو مقصد دا وو چه د نورو زړه هم خوشحاله کړو. او دوی سره مو خپلو کنبی زپرونه خیرې لرې شی گنی مونږ د زړه نه دوی سره مخلص نه یو. لکه څنگه چه په دې آیت

کنبی چه ﴿فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ نه تر ﴿تَأْدِيبِينَ﴾ پورې بیان شوی دی.

یعنی ته به اوگورې چه د کومو کسانو په زپرونو کنبی مرض دې یعنی منافقان دی هغوی به د یهود او نصرانیانو ټولو دوستی کنبی کوشش کوی او وائی چه مونږ ته په آفت کنبی د اخته کیدو خطر ده. خو ډیره ممکن ده چه الله مسلمانانو ته ﷻ فتح راولی یا خپل بل څه حکم راولیږی او دا خلق په هغه ارادو

پنیمانه شی. کومی چه د دوی په زپرونو کنبی پټې دی.

د شان نزول بارہ کنبی بل روایت:- حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی ہے ابوہریرہ سلمیٰ یو جادوگر وو ، یہودو بہ پہ ہغہ خیلہ فیصلہ کولہ یو واقعہ کنبی مشرکان دہ طرفتہ پہ ہنلہ شو نو دی بانڈی دا آیت مبارک نازل شو چہ ﴿الم تر﴾ نہ تر ﴿توفیقاً﴾ پوری (۱)۔

قوله تالی: أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ
 بیا فرمائی چہ داسی خلق یعنی دمنافقانو زرونو کنبی خہ دی ، ددی علم اللہ سرہ دی ، دہغہ نہ ہبش وروکی خیز ہم پت نہ دی او ہغہ ددوی د ظاہر او باطن نہ خبر دی نو ددوی نہ چشم پوشی اوکرہ او ددوی پہ باطنی ارادو بانڈی غصہ مہ کوئی ، او دوی تہ د نفاق نہ د لری اوسیدو اود فساد نہ کولو نصیحت اوکرنی او دوی تہ داسی خبری اوکرہ چہ د دوی پہ زرونو کنبی کینی او اثریری اوکری او ددوی دپارہ دعا ہم اوکرنی۔

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا	ااونہ دی لیرلی مونہ ایورسول ا مگر
لِطَاعٍ	اومونہ ہریو پیغمبر صرف ددی دپارہ رالیرلی دی
بِإِذْنِ اللَّهِ وَكَوَالَتِهِمْ	اڈ ظلموا انفسہم
جی د ہغہ حکم اومنلی شی پہ حکم داللہ سرہ اوکہ چری دوی اڈہ وخت چہ نی اظلم کری وڈا پہ خانونو خپلو	
جی داللہ سرہ پہ حکم د ہغہ خبرہ اومنلی شی او خہ وخت چہ دوی پہ خانونوزیاتی کری وی	
جَاءُوكَ	فاستغفروا اللہ واستغفر لهم الرسول لوجدوا
راغلی وی تالہ اومعافی نی غوبنتی وی داللہ نہ اومعافی غوبنتی وی دپارہ ددوی رسول نوخامخا بہ موندلی وڈ دوی	
اوتاتہ راغلی وی اوداللہ نہ نی بیننہ غوبنتی وی اوپیغمبرہم دوی دپارہ معافی غوبنتی وی انویقینا	
اللَّهُ تَوَّابًا رَّحِيمًا	فلا وربك لا يؤمنون حتى
اللہ توبہ قبلونکی ارحم کونکی انو قسم دی ستا د پروردگار نشی مومنان کیدی دوی اتر دی پوری	
اللہ بہ نی ببونکی مہربانہ موندلی وی استاہ رب مہی دی قسم وی چہ دوی ترہغہ وختہ پوری ایماندار کیدی	
يَكْفُرُونَ	فيما شجر بينهم ثم لا يجدوا
جی فیصلہ کونکی کری تا پہ ہغہ جگرہ کنبی اچہ راشی پہ منخ ددوی کنبی اوبیا اونہ مومی	
نہ شی ترخوچی پخپلو جگرہ کنبی ستاحکم اونہ منی اوبیا چہ تہ فیصلہ اوکری نو دوی پخپلو	
فِي أَنْفُسِهِمْ	حرجا مما قضيت ويسلموا تسليما
پہ زرونو خپلو کنبی اڈہ تنگی دہغہ فیصلہ نہ اچہ اونہ کری تہ اووی منی دوی پہ منلو سرہ	
زرونو کنبی دہغہ فیصلہ پہ وجہ تنگی بیانہ مومی او دہغہ منلو تہ بنہ غارہ بستہ شی	

(۱) المعجم الكبير: ۱۲۰۴۵۔

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُظَاهِرَ بِأَذْنِ اللَّهِ

حضرت محمد ﷺ نہ دعا طلب کول :- مطلب دادی چہ ہرہ زمانہ کنبی د رسول تابعداری د اللہ ﷻ د طرفہ فرض دہ منصب درسالت ہم دادی چہ ددوی تبول احکام دہ د اللہ ﷻ احکام او گنرلی شی حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ﴿بِأَذْنِ اللَّهِ﴾ نہ مراد دا دہ چہ ددی توفیق خو د اللہ ﷻ لاس کنبی دہ دہغہ پہ قدرت او مشیت باندی موقوف دی لکہ خنگہ چہ آیت کنبی دی چہ ﴿إِذْ تُحْسِنُونَ بِلَادِي﴾ دلته ہم د اذن نہ مراد امر قدرت او مشیت دہ ، یعنی ہغہ تاسو تہ پہ دوی غلبہ در کپہ .

قوله تعالى: وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ

بیا اللہ ﷻ غاصبانو او خطاکارو تہ ارشاد فرمائی چہ دوی تہ پکار دی چہ رسول اللہ ﷻ تہ راشی او دہغہ نہ معافی او غواری او پخپلہ حضرت نبی کریم ﷺ تہ ہم عرض کول پکار دی چہ تاسو خمونہ دپارہ دعا او کړئی ہرکلہ چہ داسی او کړی نو یقینا اللہ ﷻ بہ دوی طرفتہ رجوع او کړی او دوی بہ اوبنی او پہ دوی بہ رحم او کړی .

ابومنصور صباغ پہ خپل کتاب کنبی مشهوری قصی لیکلی دی ، لیکلی نی دی چہ د عتبی بیان دی چہ خہ د حضرت نبی کریم ﷺ قبر سرہ ناست اووم ، یو اعرابی راغلو او ہغہ او وئیل السلام عليك یا رسول اللہ ﷺ ! ما د قران پاک آیت آوریدلی دی او تاسو تہ راغلی یم چہ ستاسو پہ وړاندی د خپلو گناہونو استغفار او کړم ، او د حضرت نبی کریم ﷺ شفاعت طلب کړم ، بیا ہغہ دا اشعار او وئیل چہ :

یاخیر من دفنت بالقاع اعظمه

قطاب من طیبین القاع والاکم

نفسی القداء لقبرانت ساکنہ

فیه العفاف وفیہ الجود والکرم

چہ د چا ہلوکی میدانونو کنبی دفن شوی دی او د چا خوشبو سرہ بہ میدانونہ او غوندی تولی خوشبوداری جوړی شی ائی پہ دی تولو کنبی بہترینی ہستی ! خما خان دی پہ دی قبر قریبان وی چہ د ہغی کنبی او سیدونکی تہ بی پہ کوم قبر کنبی چہ ہونبیا تیا او سخاوت او شرافت دی بیا اعرابی واپس شو او ماتہ خوب راغلو . خوب کنبی مہ او کتل چہ گویا حضرت نبی کریم ﷺ ماتہ فرمائی چہ ورشہ او دی اعرابی تہ زیری ور کپہ چہ اللہ ﷻ ددہ گناہ معاف کپہ .

د حضرت نبی کریم ﷺ فیصلہ حتمی دہ :- بیا اللہ ﷻ دخپل بزرگ او مقدس ذات قسم کوی او فرمائی چہ ترہغہ پوری یو سرہ دایمان حدودو کنبی نہ راخی . چہ ترخو پوری چہ ہغہ تولو امورو کنبی اللہ ﷻ اود ہغہ رسول ﷺ حاکم اونہ منی اود حضرت نبی کریم ﷺ ہریو حکم او ہرہ فیصلہ او ہر حدیث مبارک قابل قبول او حق صریح اونہ منی ، اوزرہ بالکل د رسول ﷺ تابع نکری . غرض دا چہ ظاہر او باطن او وارہ اولونی تولو کارونو کنبی د رسول اللہ ﷻ حدیث اصل اصول او منی نو ہغہ مومن دی .

قوله تعالى: ثُمَّ لَا يَجِدُ وَافِينَ أَنفُسَهُمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ

نوفرمان دی چہ ستا احکام پہ فراخہ زرہ قبلونی او پہ خپل زرہ کنبی خہ تنگی او خرابی نہ راولی پورہ تسلیم تولو احادیث سرہ راخی . نو نہ خو د احادیثو منلو نہ روستو کیبری او نہ ددی د روستو کولو اسباب لتوی او نہ ددی د مرتبہ خہ بل خیز منی . او نہ ددی تردید کوی . او نہ ددی مقابلہ کوی . اونہ ددی پہ منلو کنبی جگړی کوی . لکہ حضرت نبی کریم ﷺ فرمان دی چہ پہ ہغہ ذات مہ دی قسم وی

چہ د ہغہ پہ قبضہ کنبیٰ خما روح دے چہ تاسو کنبیٰ تر ہغہ وخت پورے ہیخوک مومن نشی جو پیدے چہ ترخو ہغہ خپل خواہش د ہغہ دین تابع نکری کوم چہ ما راورے دے (۱)

د زبیر رضی اللہ عنہ او انصاری رضی اللہ عنہ مقدمہ:- صحیح بخاری شریف کنبیٰ دی چہ حضرت زبیر رضی اللہ عنہ یو انصاری سرہ د باغ پہ اوبہ کولو جگرہ اوکرہ ، نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ زبیر تہ اوبہ اوخکوه او بیانی د انصاری باغ تہ پریردہ۔ دے باندے انصاری او وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ ! دا خوستا د ترور خوئی دے ، دے آوریدو سرہ د حضرت نبی کریم ﷺ مخ مبارک مغیر شو او وے فرمائیل چہ زبیر! چہ تہ اوبہ ورکری نو بیانی اوبہ اوساتہ (مہ نی ورکوه) تردے چہ اوبہ د باغ دیوالونوتہ اورسی نو بیانی خپل گواندی طرفتہ پریردہ۔ اول خو حضرت نبی کریم ﷺ داسی صورت بیان کرو چہ پہ ہغے کنبیٰ حضرت زبیر رضی اللہ عنہ تہ خہ تکلیف نہ وو ، او انصاری تہ فراخی ورکری۔ لیکن کلہ چہ انصاری دا خپل حق کنبیٰ بہتر اونہ گنرلہ نو حضرت نبی کریم ﷺ زبیر تہ دہغہ پورہ حق ورکرو۔ حضرت زبیر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ترکومی خما خیال دے نو دا آیت ﴿فَلَا وَرَبِّكَ﴾ الخ ہم دے بارہ کنبیٰ نازل شوے دے (۲)

پہ دے واقعہ کنبیٰ بل روایت:- مسند احمد کنبیٰ یو مرسل حدیث مبارک کنبیٰ دی چہ دا انصاری بدری وو (۳) او یو روایت کنبیٰ دی چہ دواپو کنبیٰ پہ دے جنگ وو چہ نہر سرہ د حضرت زبیر رضی اللہ عنہ باغ نزدی وو او بیاد انصاری۔ انصاری وئیل چہ اوبہ مہ ایساروہ چہ دواپو باغونو تہ یوشان راخی (۴)

دانصاری نوم:- ابن ابی حاتم کنبیٰ دی چہ دا دواپو دعویدار حضرت زبیر رضی اللہ عنہ او حضرت حاطب بن ابی بلتعہ رضی اللہ عنہ وو (۵) حضرت نبی کریم ﷺ دوی کنبیٰ دا فیصلہ اوکرہ چہ مخکنبیٰ دے نزدی والا اوبہ ورکری او بیانی دے لاندے والا۔

د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د نبی ﷺ پہ فیصلہ نہ راضی کیدونکی کس قتلول:- بل یو غریب روایت کنبیٰ شان نزول دا مروی دے چہ دوه کسانو خپل جنگ حضرت نبی کریم ﷺ تہ یورو او خپلہ فیصلہ نی حضرت نبی کریم ﷺ تہ پیش کرہ خوچہ دچا خلاف وہ ہغہ اوئیل چہ یارسول اللہ ﷺ اتاسو مونر حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ تہ اولیرنی، حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ او وئیل چہ یرہ بنہ دہ ہغہ تہ ورشی۔ ہرکلہ چہ دوی راغلل نو چہ د چا حق کنبیٰ فیصلہ شوے وہ ہغہ توله واقعہ بیان کرہ۔ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ دے بل سپری تہ او وئیل چہ دا ریبتیا دی۔ ہغہ اقرار اوکرو۔ دوی ورتہ او فرمائیل چہ تاسو دواپو دلته ایسار شی خہ راخم او تاسو کنبیٰ فیصلہ کوم۔ لہ وخت پس تورہ پہ لاس راغلو او چہ کوم سپری وئیلی وو چہ مونر حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ تہ واستوہ د ہغہ خت نی والوزولو۔ دویم سپری چہ دا اوکتل نو او تبتیدو ، حضرت نبی کریم ﷺ تہ راغلو او وے وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ ! خما ملگری او وئیلی شو او ما خان بچ کرو او دلته راغلم اوکہ نہ وے راغلی نو خما ہم خیر نہ وو۔ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ما عمر داسی نہ گنرلو چہ ہغہ بہ داسی جرات سرہ دیومومن خون واخلی۔ دے باندے دا آیت مبارک نازل شو۔ او اللہ ﷻ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ بری کرو۔ خو ہسی نہ چے دے نہ پس ہم دا طریقہ خلقو کنبیٰ روانہ وی۔ نو دے وجہ دے نہ پس آیت نازل شو چہ ﴿وَلَوْ اَنَّ كُنْبَنَا عَلَيْنَا﴾ چہ مخکنبیٰ راخی۔ (ابن ابی حاتم)۔ ابن مردویہ

(۱) شرح السنة للغوی : ۱۰۴-

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (فلا وربک لا یؤمنون...) : ۴۵۸۵ ، صحیح مسلم : ۲۳۵۷ ، ابوداؤد : ۳۶۳۷ ،

ترمذی : ۱۳۶۳ نسائی : ۵۴۱۸ ابن ماجہ : ۱۴۸۰-

(۳) احمد : ۱۶۵/۱ البخاری : ۲۷۰۸ وهو صحیح -

(۴) احمد : ۵/۴ صحیح بخاری : ۲۳۵۹ صحیح مسلم : ۲۳۵۷-

(۵) ابن ابی حاتم-

کنبی ہم داروایت چہ غریب او مرسل دی او ابن ابی لہیعہ راوی ضعیف دی. واللہ اعلم.
 دحضرت عمرؓ واقعہ پہ بل سند سرہ :- دویم سند سرہ مروی دی چہ دوه سہری د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر شو او خپلہ جگرہ ئی پیش کرہ. حضرت نبی کریم ﷺ د حقدار سہری پہ حق کنبی فیصلہ او کرہ. لیکن چہ دچا خلاف فیصلہ شوئ وہ ہغہ او وئیل چہ خہ پہ دی راضی نہ یم. حضرت نبی کریم ﷺ ترے تپوس او کرو چہ تہ خہ غواری؟ ہغہ او وئیل چہ حضرت ابوبکر صدیقؓ تہ ورشو. دوارہ چہ کلہ ہلتہ اور سیدل نو حضرت صدیق اکبر ددوی او وئیل چہ ستا فیصلہ ہم ہغہ دہ چہ کومہ حضرت نبی کریم ﷺ کرے دہ. ہغہ بیہام خوشحالہ نہ شو. او وئیل چہ خہ حضرت عمر فاروقؓ تہ ورخو. ہغوی تہ چہ ورغلل نو بیا ہغہ اوشو چہ کوم پور تہ بیان شو (تفسیر حافظ ابواسحاق)

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوِ اخْرَجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ	او کہ چری مونہہ فرض کرے وی پہ دوی چہ قتل کرے خانونہ خپل ایا او خنی بہرا د کورونو خپلو نہ او کہ مونہہ دوی تہ دا حکم ور کرے وی اچہ خپل خانونہ قتل کرے ایا د خپلو کورونو نہ او خنی.....
مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ وَكَلِمَةً فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ	نونہ بہ وؤ کرے دوی داکارا سوا دلہو کسانو ددوی نہ او کہ دوی کرے وی ہغہ نو پہ دوی کنبی بہ ڈیرو کمو کسانو پہ دی عمل کرے ووا او کہ چری دوی پہ دغہ نصیحت عمل کرے وی
يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ الَّتِي كَانَتْ لِقَوْمِكُم مِّن قَبْلُ لَمَّا كَانَتْ هُمْ عَدُوًّا لِّكُمْ وَأَقْرَبًا وَلَئِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أُمَّرَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَكُونُونَ رَاضِينَ	چہ نصیحت کیہری دوی تہ پہ ہغی سرہ نو وؤ بہ دا کار اغورہ ددوی دپارہ اوزیات تنگ ساتونکی ایمان کنبی نو دابہ ددوی دپارہ ڈیرہ بہترہ وہ ..... او دایمان دمضبوطیا سبب بہ وؤ
وَأَذِّنْ لِقَوْمِكُم مِّن قَبْلُ أَنْ يُقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَيَكُونُوا عَدُوًّا لِّلْأُمَّةِ الَّتِي كَانَتْ عَدُوًّا لِّكُمْ وَأَقْرَبًا وَلَئِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أُمَّرَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَكُونُونَ رَاضِينَ	اوبیابہ خامخا ور کرے وؤ مونہہ دوی تہ دطرفہ خپل نہ اجر لوئی او خامخاہہ خودلی وہ مونہہ دوی تہ او کہ داسی ئی کرے وی نو مونہہ بہ ورلہ د خپل طرفنہ ڈیر لوئی اجرور کرے وؤ او بہ سمہ
صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ۗ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصّٰدِقِينَ وَالشّٰهِدَاءِ	لارہ نیغہ اوخوک چہ حکمونہ منی داللہ اود رسول نودغہ کسان بہ دہغو کسانو سرہ وی لارہ موروان کرے وؤ اوخوک چہ د اللہ اودہغہ درسول حکم او منی انو ہغوی بہ دہغی خلقو سرہ وی
أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصّٰدِقِينَ وَالشّٰهِدَاءِ	چہ انعام کرے دی اللہ پہ ہغوی بانڈی یعنی ڈیپغمبرانو سرہ او صدیقانو سرہ اودشہیدانو سرہ پہ چا چہ اللہ ﷻ نعمتونہ کرے دی اچہ پیغمبران دی ، صدیقان دی ، شہیدان دی
وَالصّٰلِحِينَ ۗ وَحَسَنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ۗ ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ ۗ	اود نیکانو سرہ او بنہ دی دا کسان دپارہ دملگریا دا حقیقی فضل دی د طرفہ د اللہ نہ اونیکان دی اودغہ کسان ڈیربشہ ملگری دی ..... دا ہغہ فضل دی چہ داللہ ﷻ دطرفہ کیہری

وَكُفَىٰ بِاللَّهِ عِلْمًا

او کافی دې الله | پوهه |

او ددې په حقيقت صرف د الله علم کافی دې |

قوله تعالى: وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ ائْتُوا مِنْ دُونِ دِينِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ
 د کافرانو فطرت: - الله خبر ورکوي چه اکثر خلق داسې دی که هغوی دهغه کارونو نه منع کړې شي چې
 د کومو نه منع کړې شوي او دوي هغه لگيا دی کوی نوهغوی به دا کارونه کول. ځکه چې د دوی ذليله
 طبيعتونه د الله ﷻ د حکم مخالف جوړ شوي دي. نو دلته الله ﷻ دخپل علم خبر ورکوي چه کوم کارونه
 شوي نه دي او هغه کيدلي نو هغه به څنگه کيدلي.

ديوبزرگې قول: - ددې آيت مبارک آوریدو سره يو بزرگ او فرمايل که الله ﷻ مونږ ته دا حکم کړې وي نو
 يقينا مونږ به کړې وي ليکن دهغه شکر دې چه هغه مونږ ددې نه بچ کړو. هرکله چه حضرت نبی کریم
 ﷺ ته دا خبره اورسيده نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه بيشکه څما امت کبسي داسې خلق
 هم دی چه هغوی په زړونو کبسي ايمان د مضبوطو غرونونه نه هم زيات مضبوط او ثابت دی (ابن
 ابی حاتم).

دثابت بن قيس ﷺ قول: - ددې روايت بل سند کبسي دی چه ډير صحابه کرامو ﷺ دا فرمائيلي وو. د
 حضرت سدی ﷺ قول دې چه يو يهودی حضرت ثابت بن قيس بن شماس ته په فخر سره ونيلى ووچه
 الله ﷻ په مونږ باندې پخپله دخپل خان قتل کول فرض کړي وو. نو دې باندې حضرت ثابت ﷺ
 او فرمائيل چه والله که مونږ باندې دافرض وي نومونږ به دا هم کولي. نو دې باندې آيت مبارک نازل شو.
 دايت په شان نزول کبسي بل حديث: - او يو روايت کبسي دی چه کله دا آيت نازل شو نو حضرت نبی کریم
 ﷺ او فرمائيل که دا حکم شوې وي نو ددې حکم منلو کبسي به يو ابن عبد هم وي (ابن ابی حاتم).

دعبدالله بن رواحه ﷺ فضيلت: - او يو روايت کبسي دی چه دا آيت مبارک حضرت نبی کریم ﷺ او ونيلو نو
 عبدالله بن رواحه ﷺ طرفته نې اشاره او کړه او وي فرمائيل چه دي هم په دې عمل کولو والونه دي.
 قوله تعالى: وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيثًا وَإِذْ أَلَأَيْنَهُمْ مِنَ لَدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا وَهَدَيْنَهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا
 دالله تعالى داطاعت انعام: - بيا فرماني که دې خلقو دا حکم منلي وي او زمونږ منع کړو کارونو نه منع
 شوې وي نو دابه ددوي په حق کبسي زياته بهتره وه. ددې نه چې هغوی دالله د حکم مخالفت او کړي او
 ممانعت کبسي اخته شي، او هم دا زيات ريښتونی دی، نو هغه وخت کبسي به مونږ دوی ته جنت ورکړي
 وي او دنيا او آخرت کبسي به مو ددوی راهنماني کړي وي.

قوله تعالى: وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّالِحِينَ وَالشَّهَادَةِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسَنَ أَوْلِيَاءِكَ رَفِيقًا
 د الله او رسول تابعدار به کوم ځانې وي: - بيا فرماني چه دالله ﷻ او رسول ﷺ په احکامو باندې چې چا
 عمل او کړو او دمنع شوو کارونونه منع شو. نوهغه ته به دالله ﷻ دعزت په کور کبسي عزت ملاویري او
 دې به دنبيانو عليهم السلام ملگري وي، او د صدیقينو مرتبي دنبيانو عليهم السلام نه پس دی، بيا
 دشهيدانو، بيا دټولو مومنانو چه هغوی صالحان وي. او دهغوی ظاهر او باطن ښکلي وي. لږ خيال خو
 او کړنی چه څنگه پاک او بهترين ملگري دی.

هر پيغمبر ﷺ د مرک او ژوند اختيار ملاويدل: - صحيح بخاری کبسي دی چه حضرت عائشه رضی الله عنها فرماني
 چه ما د حضرت نبی کریم ﷺ نه اوریدلی دی چه هر نبی ته دهغه د مرض په زمانه کبسي دنيا کبسي د

(۱) ابن ابی حاتم: ۹۹۲۶-

پاتې كيدو او اخرت ته دتلو اختيار وركولې كيږي هركله چه حضرت نبي كريم ﷺ بيمار شو نو اود كوم مرض نه چې حضرت نبي كريم ﷺ نه شو پاسيدې نو د حضرت نبي كريم ﷺ آواز مبارك ډير زيات په مزه شو ، خو ما واوريدل چه حضرت نبي كريم ﷺ فرماني (چه هغوني سره چه چا باندي الله ﷻ انعام كړې دې چه نبیان عليهم السلام دی ، صدیقین دی ، شهیدان دی اونیکان دی. ما ته معلومه شوه چه اوس حضرت نبي كريم ﷺ ته اختيار وركړې شوې دې (۱)

هم دا مطلب دې دهغه بل حديث مبارك كښې چه كوم كښې د حضرت نبي كريم ﷺ الفاظ وارد شوي دي چه اني الله ﷻ ا څه اوچت او بهتر ملگري غواړم. دې ځل حضرت نبي كريم ﷺ دا الفاظ ارشاد او فرمائيل او بيا وفات شو. (۲) عليه افضل الصلوة والتسليم.

دايت شان نزول :- ددې آيت مبارك شان نزول په باره كښې تفسير ابن جرير كښې دي چه يو انصاري حضرت نبي كريم ﷺ ته راغلو او حضرت نبي كريم ﷺ اوكتل چه هغه ډير پريشانه دې. حضرت نبي كريم ﷺ ترې د پريشاني د سبب تپوس او كړو. نوجواب كښې هغه اووئيل يارسول الله ﷺ ! دلته مونږ خلق ستاسو خدمت كښې سحر ما بنام ناست يو اوستاسو ديدار كوؤ ، او يو ساعت دوه هم تاسو سره ناست يو، ليكن تاسو به د قيامت په ورځ د نبیانو عليهم السلام په اعلى مرتبو كښې يي، او مونږ به تاسو ته نشو دررسيدې. حضرت نبي كريم ﷺ هيڅ جواب ورنكړو نو دې سره جبريل ﷺ نازل شو او دا آيت مبارك ئې راوړو. حضرت نبي كريم ﷺ هغه صحابي پسې كسان اوليږل او هغه ته ئې دا زيرې وركړو.

د شان نزول باره كښې بل روايت :- هم دا اثر مرسل سند سره هم مروى دې. دهغې سند ډير بهتر دې. حضرت ربيع ﷺ فرماني چه صحابه كرامو ﷺ اووئيل چه دا ظاهره ده چه د حضرت نبي كريم ﷺ درجه حضرت نبي كريم ﷺ باندي ايمان راوړو والونه ډيره زياته اوچته ده. نو مونږ چه كله جنت كښې جمع شونو خپلو كښې به يو بل څنگه گورو او څنگه به ملاويږو. نو دا آيت مبارك نازل شو او حضرت نبي كريم ﷺ او فرمائيل چه د اوچتو درجو جنتيان به د لاندي درجو جنتيانو ته راځي او د بهار موسم كښې به يوباغ كښې په ټول جمع كيږي اود الله ﷻ دا احساناتو ذكر او دهغه پاك ذات تعريفونه به كوي. او چه څه غواړي نو هغه به ورته ملاويږي او هروخت كښې به نازونعم كښې وي.

پورتني روايت په بل سند سره :- ابن مردويه كښې روايت دې چه يو سړې حضرت نبي كريم ﷺ ته راغلو او وې وئيل چه يارسول الله ﷺ ! څه تاسو د خپل خان نه اود خپل اهل و عيال نه او د خپلو بچونه زيات محبوب گنږم ، څه چه كورته لاړشم نو د زيارت كولو شوق ما بې قراره كړي او صبر نشم كولې او منډې وهم اوبيا ديدار دپاره راشم. ليكن كله چه ماته خپل اود حضرت نبي كريم ﷺ مرگ راياد شي او ددې يقين دې چه حضرت نبي كريم ﷺ به جنت كښې نبیانو عليهم السلام سره په اوچتو درجو كښې وي او څه به لاندي درجو كښې يم. نو ويريرېم چه بيا به څه د حضرت نبي كريم ﷺ ديدار نه محروم شم. حضرت نبي كريم ﷺ ورته هېڅ جواب ورنكړو په دې دا آيت نازل شو (۳) ددې روايت نورې هم طريقې دي

زياتې سجدي د نبي كريم ﷺ د ملكوتيا سبب :- صحيح مسلم شريف كښې دي چه ربيعه بن كعب اسلمى ﷺ فرماني چه څه يو شپه د حضرت نبي كريم ﷺ خدمت كښې ووم او اوبه وغيره به مې ورته راوړې. يو ځل حضرت نبي كريم ﷺ ماته او فرمائيل چه څه او غواړه. ما اووئيل چه څه په جنت كښې ستاسو ملگرتيا غواړم. وې فرمائيل چه دې نه سوا نور بل څه او غواړه. ما اووئيل چه هم دا غواړم. حضرت نبي كريم ﷺ

(۱) صحيح بخاري كتاب التفسير سورة النساء: باب (فاولئك مع الذين) : ۴۵۸۶ صحيح مسلم: ۲۴۴۴، ابن ماجه (۱۶۲۰) -

(۲) صحيح بخاري كتاب المغازي باب اخر ماتكلم به النبي صلى الله عليه وسلم (۴۴۶۳، ابن ماجه: ۲۴۴۴) -

(۳) ابن مردويه ، دا روايت دشواهدو لحاظ سره حسن دې.

اوفرمانيل چه ماسره مددكوه او سجدي بنه ډيري كوه. (۱)

د نبی ﷺ د ملكوتيا نسخه: مسند احمد كښې دې چه يو سړی حضرت نبی كريم ﷺ ته اوونيل چه خه د الله ﷻ د بې شريك كيدو او د حضرت نبی كريم ﷺ د رسول كيدو گواهي وركوم ، پنځه وخته مونږ ابا كوم ، دخپل مال نه زكوة وركوم ، او درمضان روژې نيسم نو حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمانيل چه څوك تر مرگه پورې په دې قائم وي نو هغه به نبیانو ، صدیقینو ، اوشهیدانو سره داشان وي لكه څنگه چه خدا دا دوه گوتې يو ځانې دي . ليكن دا شرط چه دمور پلارنا فرمان نه وي .

دقران تالی به پیغمبرانو سره وي: مسند احمد كښې دې چه چا دالله تعالی لاز كښې زر آيتونه اوونيل نو هغه به انشاء الله د قیامت په ورځ نبیانو ، شهیدانو او صالحانو سره وي .

د صحابو د خوشحالی سبب: ترمذی شریف كښې دې چه ریښتونې امامتدار تاجر به نبیانو ، صدیقینو اوشهیدانو سره وي. (۲) ددې ټولو نه زیات زیرې په هغه حدیث مبارك كښې دې كوم چې د صحاح او مسانید وغیره كښې د صحابه كرامو ﷺ يو لوڼې ډلې نه په تواتر سره نقل دې چه حضرت نبی كريم ﷺ نه دهغه سړی باره كښې تپوس اوشو چه یو قوم سره محبت ساتی لیكن هغوی سره ملاؤ شوې نه وي . حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمانيل چه ﴿البرء مع من احب﴾ هر انسان به هغه چا سره وي چه چا سره نې محبت كولو . حضرت انس فرمائی مسلمانان څومره په دې حدیث مبارك سره خوشحاله شو نو دومره په بل څیز سره نه وو خوشحاله شوې. (۳)

دانس ﷺ د نبی كريم ﷺ سره محبت: حضرت انس ﷺ فرمائی چه په الله قسم څما محبت حضرت نبی كريم ﷺ او حضرت ابوبكر صدیق ﷺ ، حضرت عمر فاروق ﷺ سره دې ، نو څما امید دې چه الله ﷻ به ما دوی سره پورته كوی . اگر چه څما اعمال ددوی په شان نه دي (يا الله ﷻ! ته څمونږ زړونه هم د حضرت نبی كريم ﷺ او د حضرت نبی كريم ﷺ د ملكرو د محبت نه ډك كړې اوزمونږ حشر هم دوی سره او كړې ، د پیغمبرانو درجو ته به څوك رسېږي: حضرت نبی كريم ﷺ فرمائی چه جنتیان به دخپل ځان نه پورته درجو والا جنتیانو بالاخانو نه داسې گوري لكه څنگه چه تاسو يو خلیدنه ستوری ته چه مشرق یا مغرب كښې وي هغې ته گورنې دوی به ډیره فاصله كښې وي صحابه كرامو ﷺ عرض او كړو چه یاسول الله ﷻ ادا منزلونه به خود نبیانو علیهم السلام دپاره مخصوص وي نو مونږ هلته څنگه رسیدې شو . حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمانيل چه ولې نه په هغه ذات قسم چه د هغه په قدرت كښې زما روح دې دې منزلونو ته به هغه خلق رسی چه څوك په الله ﷻ باندي ایمان راوړی اورسولان ریښتونى منى. (۴) بخاری او مسلم .

په حدیث اوریدو سره دیو حبشې صحابی وفات كیدل: يو حبشی د حضرت نبی كريم ﷺ خدمت كښې حاضر شو او حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمانيل چه او كړه څه تپوس كوی ، هغه عرض او كړ یارسول الله ﷻ! تاسو ته الله ﷻ په رنگ ، صورت ، اونیوت كښې مونږ باندي فضیلت دركړې دې ، نو كه څه به هغه څیزونو ایمان راوړم په كومو چې تاسو تاسو ایمان راوړې دې ، او هغه احكام اومنم كوم چې تاسو منی نو آیا جنت كښې څه تاسو سره يو ځانې كیدې شم ؟ حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمانيل چه او په هغه الله ﷻ مې دې قسم وي چه دهغه په قبضه كښې څما روح دې جنتی حبشی به جنت ته داسې داخلېږي

(۱) صحیح مسلم كتاب الصلاة باب فضل السجود : (۴۸۹) -

(۲) احمد : (۴۳۷/۳) -

(۳) صحیح بخاری كتاب فضائل اصحاب النبی ﷺ باب مناقب عمر ﷺ : ۳۶۸۸ صحیح مسلم : (۲۶۳۹) -

(۴) صحیح بخاری كتاب بدء الخلق باب ما جاء فی صفة الجنة : ۲۲۵۶ ، صحیح مسلم : (۲۸۳۱) -

چہ سپین بہ وی او دده د تندی پرقا او نور بہ د زرو میلو پہ مسافت باندي ہم پہ نظر راخی بیا نی
 او فرمائیل چہ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ ویونکو سرہ اللہ ﷻ وعدہ ده. او ﴿سبحان الله ومحمد﴾ ویونکو دپارہ یولاک
 شل زره نیکی لیکلې کیبری ، دې باندي یو بل صاحب او وئیل یار رسول اللہ ﷺ! چہ هر کله داسې دی نو
 بیا بہ مونہ څنگه هلاک شو؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ یو انسان بہ د قیامت پہ ورخ داسې
 اعمالو سرہ راشی کہ هغه پہ غر باندي کیخودې شی نو پہ هغه بہ ہم بوج شی ، خو یونعمت بہ داسې
 راشی چې صرف د هغه پہ شکر کبې بہ دا اعمال کم پہ نظر راخی. خو دا بله خبره ده چہ اللہ ﷻ خپل
 رحمت کامله سرہ دا پت کړی او جنت ورکړی ، او دا آیتونه نازل شو چہ ﴿هَلْ أُنزِلَ عَلَى الْإِنْسَانِ﴾ نہ تر ﴿وَمَلَكًا
 كَذِبًا﴾ پورې. نو حبشی صحابی ﷺ او وئیل یار رسول اللہ ﷺ! چہ پہ جنت کبې ستاسو سترگې مبارکې
 کوم کوم څیزونه گوری نو آیا هغه بہ ځما سترگې ہم گوری؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ
 او. نو دې باندي هغه دومره اوژرل چہ ہم دې کبې وفات شو. رضی اللہ عنہ وارضاه. حضرت ابن عمر
 ﷺ فرمائی چہ ما او کتل چہ دهغه لاش مبارک خپله حضرت نبی کریم ﷺ قبرته کوزوی. (۱) دا روایت
 غریب دې او دې کبې نکارت. دی او ددې سند ضعیف دې. بیا فرمائی چہ دا خاص د اللہ ﷻ عنایت او
 دهغه فضل دې او دهغه رحمت دې چہ ددې قابل شو ، اللہ ﷻ ته ښه معلوم دی او هغه ښه پیژنی چہ د
 هدایت او توفیق مستحق څوک دې.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	خُذُوا حِذْرَكُمْ
انې هغه کسانو چې ایمان مو راوړې دې اونیسې وسلې خپلې	
انې مومنانو تاسو خپلې وسلې خان سره اونیسې	
فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ	أَوْ انفِرُوا جَمِيعًا ۝
بیا اوڅخه ایه جدا جدا ډلو کبې ایا اوڅی ټول په جمع اوبیشکه بعضی په تاسو کبې خامخاهغه څوک دی	
اوبه جدا جدا ډلو یا په جمع سره اوڅی ..... په تاسو کبې ځینې داسې هم شته چې	
لَيْسَ لَكَ	فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ
چې بچ کوی خان د جنگ نه نو که اور سیرې تاسو ته څه مصیبت وانی چې فضل او کړو اللہ	
(د جنگ نه) خان بچ کوی که تاسو ته څه مصیبت اورسی نو دې وانی چې اللہ ﷻ راباندي ډیر لونی فضل او کړو	
عَلَيْكُمْ	إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَاهِدًا ۝
په ما باندي چې نه ووم زه دهغوی سره حاضر او که چرې اور سیرې تاسو ته فتح	
چې زه ورسره موجود نه ووم ..... او که په تاسو باندي اللہ ﷻ (د فتحې یا د مال غنیمت) فضل	
مِّنَ اللَّهِ	لِيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ
د اللہ د طرفه نو وانی لکه چې نه وه په منځ ستاسو کبې اوبه منځ دهغه کبې څه دوستی	
او کړی انوداسې وانی لکيا شی چې گنی ستاسو او دهغه په مینځ کبې هلو مینه (پیژندگلو) نه وه	

(الطبرانی في الكبير: ۱۳۵۹۶) -

يَلِيَّتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ۝ فليقاتل

کاش چې زه وي ادهغوی سره انو کامیاب شوې به ووم اږه کامیابی الوی سره انوپکار دي چې او جنگيري کاش چې زه هم ورسره (جهاد دپاره) تلي وي | نوپه لويه کامیابی به کامیاب شوې ووم | د الله په لار کښي

فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۖ وَمَنْ يُقَاتِلْ

په لاره د الله کښي اهغه کسان اچي خرخوی | ژوند د دنیا اږه آخرت باندي او خوځ چې جنگ او کړي هغه کسانو دپاره جهاد کول پکار دي | چې د دنیا ژوند د آخرت بدله کښي اخلي | او خوځ چې

فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ۝

په لار د الله کښي انوکه قتل کړي شي | يا غالب شي | نو زر به | ورکوو مونږه هغه ته | اجر لوی

د الله ﷻ په لار کښي جهاد او کړي | اوبيا شهيد کړي شو | يا غلبه او مومي | نو مونږ به ورته ډير زر لوڼي اجر ورکړو

کافرانو سره د قتال دپاره د جنگ سامان د تيارولو ساتلو حکم : - الله ﷻ مسلمانانو ته حکم کوي چه هغوی هر وخت خپل د بچ کيد بندوبست کوي او هر وخت وسله په لاس اوسي چه دوی باندي د بښمن په آسانه غالب رانشي. د ضرورت وسله خان سره ساتي او خپل شمير زياتوئي ، او قوت زياتوئي ، او باقاعده د جهاد دپاره په يو اواز ښه په خوان مردئي سره راپاسي ، ورو ورو لښکرو کښي تقسيم شي يا د فوج په صورت کښي ، چه هر څنگه هم وي نو کله چه اواز اوشي نو زر تيار يړني. دا د منافقانو خصلت دي چه پخپله هم د الله ﷻ د لاري نه زړه پټوي او نورو ته هم دي تلقين کوي. لکه څنگه چه عبدالله بن ابی سلول سردار دي. د منافقانو فعل وو چه الله ﷻ دي هغوی رسوا کړي. د دوی دا حالت دي که د الله ﷻ رحمت سره مسلمانانو ته د بښمن مقابله کښي کامیابی اوشوه نو د بښمن به په دوی غالب شي ، او دوی ته نقصان اورسيږي ، او د دوی سړي شهيدان شو ، نو دوی کور کښي ناست وي ، او په خپل هوښتارتوب فخر کوي ، او دا د الله ﷻ انعام گنري چه دوی په جهاد کښي شريک نه شو. خو دي به خبرو ته معلوم نه دي چه کوم اجر و ثواب دي مجاهدينو ته ملاؤ شو دهغه ټولو نه دا بدنصيبه محروم پاتي شو. که دوی وي نو دوی به د غازي درجه موندې وي. او د خپل صبر ثواب په دوی ته ملاؤ شوې وي. يا به دوی ته د شهادت او چته درجه ورکړې شوې وي.

او که مجاهدينو ته د الله ﷻ فضل ملاؤ شو يعنی دوی په د بښمنانو باندي غالب شو ، دوی ته فتح نصيب شوه ، دوی د بښمنان تس نس کرل ، او مال د غنيمت کښي دوی ته وينځي او غلامان ملاؤ شو او دوی فتح اونصرت سره واپس راغلل ، نو اوس دوی غصه کښي دي او ډير افسوسونه کوي ، او پښيमानه دي ، او داسې کلمات د خولې نه اوباسي چه گویا دوی هډو ستاسو نه نه وو ، لکه چه د دوی دين بل دي. واني چه هغوی سره هم نه شو او مونږ ته حصه هم ملاؤ نشوه. او مونږ نه وينځي او غلامان هم لارل. الغرض چه په دنیا کښي په دوی باندي پښيمانتيا ده. نو کوم مومنان چه د الله ﷻ لار کښي تلو ته تيار دي هغوی ته پکار دي چه هغه خلقو سره جهاد او کړي چه کوم د دنیا بدله کښي دين خرخوی خپل کفر د خپل عدم ايمان په وجه بربادوي. او ورني | د الله ﷻ لار کښي چه خوځ مجاهد وي نو هغه ته نقصان نه وي ، د دوی دواړه جهانونه ښائسته وي. که دي قتل کړي شي نو ده ته اجر و ثواب ملاويږي | غالب شي نو بيا هم ورته ثواب ملاويږي.

بخاری او مسلم کنبی دی چه د الله ﷻ لار کنبی دمجاهد ضامن یخپله الله ﷻ دی ، یا به دوی جنت ته داخل کړی ، یا چه دکوم خانې نه هغه تلې دې هغه به ته صحیح سالم غنیمت سره واپس راشی (۱) فالحمد لله

وَمَا لَكُمْ لَاتُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ

او آخرخه شوی دی په تاسو | چې نه جنگیږئ | په لار د الله کنبی | حال دا چه کمزوری

آخرخه وجه ده چې تاسو د الله ﷻ په لار کنبی جهاد نه کوئ | ..... حالانکه هغه کمزوری

مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوُلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا

د سړو نه | او دښخو نه | اود ماشومانو نه | هغه کسان | چې وائی | ائې ربه زمونږه | راوباسې مونږ

سړی اوبښخې اوماشومان چې هغوی فریادونه کوی | او وائی چې ائې زمونږه ربه زمونږه راوباسې

مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ

د دې کلی نه | چې ظالمان دی | اوسیدونکی د دې | او پیدا کړې دپاره زمونږه | د خپل طرف نه

ددې کلی (مکې) نه | ځکه چه ددې خلق ظالمان دی | اود خپل طرفه مونږ دپاره څوک ملگري اوگرزوه

وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا الَّذِينَ آمَنُوا

دوست | او پیدا کړې دپاره زمونږه | د طرفه خپل نه | مددگار | هغه کسان | چې ایسان ئې راوړې دې

اود خپل طرفه مونږ دپاره څوک مددکونکې پیدا کړه | ..... کوم خلق چې ایماندار دی

يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ

هغوی جنگ کوی | په لار د الله کنبی | او هغه کسان | چې دکفر په لاره روان دی | هغوی جنگ کوی

هغوی د الله ﷻ په لار کنبی جهاد کوی | ..... او کوم چې کافران دی هغوی د

فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ

په لار د ابلیس کنبی | نو او جنگیږئ | د دوستانو د شیطان سره | بیشکه تدبیرا | د شیطان

شیطان په لار کنبی جنگ کوی | نو د شیطان ملگرو سره په کلکه او جنگیږئ | بیشکه د شیطان تدبیرونه

كَانَ ضَعِيفًا

دې کمزوری |

(د الله د تدبیر په مقابله کنبی) دیر کمزوری دی |

قوله تعالى: وَمَا لَكُمْ لَاتُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ د مظلومو مسلمانانو د مدد دپاره جهاد فرض دې :- الله ﷻ مومنانو ته رغبت ورکوی خپله لار کنبی د جهاد کولو او فرمائی چه هغه کمزوری او بی وسه خلق چه په مکه کنبی دی او په هغوی کنبی بښخې او

(۱) صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب قول النبی صلی الله علیه وسلم احلت لکم الغنائم : ۳۱۲۳ ، صحیح مسلم : ۱۸۷۶

ماشومان ہم دی او هغوی هلته تنگ شوی دی. او کافران په هغوی نوی نوی ظلمونه کوی. او هغوی بالکل بی وسه دی او هغوی آزاد کړنی او هغوی هم دا وائی چه مونږ ددی خانې نه آزاد کړنی مکې مکرمې ته دې آیت مبارک کښې قریه ونیلې شوی دی ﴿وَلَا يَنْفَعُ الْكُفْرَانَ كَيْفَ لَبَّيْكُمْ مِنَ الْبَيْتِ﴾ ددی آیت مبارک کښې قریه ونیلې شوی دی. او ددی کلی والو هغوی او ویستل دمکې او سیدونکی ماته د دکافرانو دظلم شکایت کوی او ورسره خپلو دعاگانو کښې وائی چه انې ربه د خپل طرفنه مونږ دپاره مددگار او ولی مقرر کړه.

ابن عباس رضی الله عنه په معذورینو کښې وو: صحیح بخاری کښې دی چه حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه خه اوخما مور هم په دې کمزورو خلقو کښې وور(۱) او یو روایت کښې دی چه دوی ﴿وَالسُّتُغْفِينِ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ﴾ اولوستلو او وې فرمائیل چه خما مور بی بی هم په دې خلقو کښې ده. او هغه الله عز وجل معذوره کړې ده. (۲)

الَّذِينَ آمَنُوا يَتْلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾
 بیافرمانی چه ایماندار دالله عز وجل د فرمانبردارنی اورضا دپاره جهاد کوی. او کفار دشیطان اطاعت کوی. نو مسلمانانو ته پکار دی چه دشیطان دوستان چه دالله عز وجل دښمنان دی، دوی سره دزړه نه جهاد اوکړی او یقین اوساتی چه دشیطان مکروه او فریب به ددوی هیڅ اونکړی.

الْمُتَرِّ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا	آیا او نه لیدل تا هغه کسان چې اوونیلې شو هغوی ته چې بند کړی
أَيْدِيكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ	تد هغه خلقو ته نه گورې چې ورته ونیلې شوې وو لاسونه خپل اوقائموی مونخ او ورکوی زکاة نو هر کله چې فرض کړې شو
عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِقُوا مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ	چې خپل لاسونه دجنگ نه بند کړی او مونخ قائموی اوزکاة ورکوی نو اوس چې هر کله
كَخَشِيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشِيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا	په هغوی باندي جهاد نو اوس دا حال دې چې ایوه ډله دهغوی نه ویریرې ادخلقونه
الْقِتَالِ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا	هغوی ته د جهاد حکم ورکړې شو نو په دوی کښې دیوې ډلې دا حال دې چې د خلقونه داسې ویریرې
مَتَاعُ الدُّنْيَا	پشان دویرې دالله یا زیاته ویره او وائی انې ربه زمونږه ولې فرض کړو تا په مونږ
	لکه څنگه چې دالله نه ویره پکار ده بلکه ددی نه هم زیات ویریرې او وائی چې انې زمونږ ربه په مونږ دې
	جهاد ولې دې روستونه کړو مونږه دنیته نزدې پورې ورته اووایه سامان د ژوند د دنیا
	ولې جهاد فرض کړو ولې دې مونږ ته نور مهلت رانکړو انې پیغمبره ص ته ورته اووایه چې د دنیا ژوند

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (وما لكم لا تقاتلون ...) : (۴۵۸۷) -

(۲) صحیح بخاری ایضا : (۴۵۸۸) -

قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝
لہر دی او آخرت دیر بنہ دی ادا پارہ دہغه چاچی ویریری اونه به کیری ظلم په تاسوا د یو تار برابر ہم دیر لہر دی اود پرهیزگارو دپاره آخرت دیر غوره دی   ..... او په تاسو به د یو تار برابر ہم ظلم نشی کولی
أَلَيْسَ مَا تَكُونُوا يَدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ
هر چرته چی   بی تاسو   رالاندی به کری تاسولره   مرگ   اگر که   بی تاسو   په قلاگانو
(پاتی شو مرگ) نو چه هر خانی کنسی نی مرگ به درته ضرور راخی   اگر که په مضبوطو قلاگانو کنسی
مَشِيدَةً وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ
مضبوطو کنسی   او که اورسی دوی ته   خه خیر   نو وانی   دا د طرفه د الله نه دی   او که
محفوظ نی   او هر کله چی دوی ته خه فائده اورسی   نو وانی چی دا د الله طرفه مقرر ده   او که
تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ ط
اورسی دوی ته خه مصیبت   نو وانی   دادی د طرفه ستا نه دی   او وایه چی تول   د طرفه د الله نه دی
دوی ته خه نقصان اورسی   نو دوی وانی چی دا ستا د طرفه دی   ته ورته او وایه چی دا تول هر خه د الله د طرفه دی
فَمَا لِهَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ۝ مَا أَصَابَكَ
نوخه شوی دی په دی   خلقوا چی نه دی نزدی دی ته   چی پوهه شی   په خه خبره   خه چه اورسیدل تاته
آخریه دوی خه شوی دی چی په هیخ خبره نه پوهیری   ..... تاته چی خه
مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ ط
د خیر نه   نو د طرفه د الله نه دی   او خه چی اورسیدل تاته   د شر نه   نو هغه د نفس ستا نه دی
خیر رسی   نو د الله طرفه په مهربانی دررسی   او چی کوم نقصان دررسی   نو هغه د خپل عمل په وجه دررسی
وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ۝
اولیرلی نی مونر ته (ای محمد ﷺ) ادا پارہ د خلقو رسول   او کافی دی الله په حیثیت د گواه
اوانی پیغمبر ﷺ ته خومونر تولو خلقو ته رسول لیرلی نی   او په دی خبره صرف د الله گواهی کافی ده

قوله تعالى: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ
 دایت پس منظر :- واقعه بیانیری چه د اسلام په شروع کنسی کله چه مسلمانانو مکه مکرمه کنسی وو ،
 کمزوری وو ، کم وو ، په عزتمند بنار کنسی وو ، دکافرو غلبه وه ، دوی دهغوی بنار کنسی وو ، هغوی
 زیات وو ، هغوی جنگی سازوسامان سره طاقت کنسی وو ، ددی وجی الله ﷻ په هغه وخت کنسی
 مسلمانانوته د جهاد حکم ورنکړو بلکه دوی (مسلمانانو) ته نی او فرمائیل چه دوی دی دکافرانو
 سزاگانې برداشت کوی ، د هغوی مخالفت دی برداشت کوی ، دهغوی ظلمونه دی زغمی ، دالله ﷻ د
 طرفه چه کوم احکام نازل شوی دی په هغی دی عمل کوی ، مونخ دی ادا کوی ، زکوة دی ورکوی

اگر چہ دوی سرہ مال ہم زیات نہ وو لیکن بیا ہم هغوی ته مسکینانو سرہ د مدد کولو او همدردنی کولو حکم شوې وو۔ د الله ﷻ د مصلحت تقاضا دا وه چہ دوی دې کفارو سرہ جنگ نہ کوی بلکه صبر دې کوی بل طرفته کافرو دوی باندي ډیر زیات ظلمونه کول هر وړوکی لوڼې ته به ئې سختې سزاگانې ورکولې مسلمانان ئې ډیر زیات تنگ کړې وو۔ ددې وجې ډیر زیات برداشت سره جوش پیدا شوې وو ، او ژبې نه به ئې الفاظ وتل چه د دې روزانه روزانه مصیبتونو نه خودا بهتر ده چه په یو ځل په دوی باندي د زړه براس اوباسو ، میدان کښې لاس په لاس معلوم کړو ، کاش چه مونږ ته الله ﷻ د جهاد حکم راکړې لیکن اوسه پورې حکم نه وو شوې هر کله چه دوی ته د هجرت اجازت ملاؤ شو او مسلمانانو خپل دین ، خپل زر ، خپله زمکه په الله ﷻ قربان کړل۔ او خپل دین اسلام سره مکې مکرمې نه لارل ، مدینه منورې ته اورسیدل نو دلته دوی ته هر رنگ سهولت او امن ملاؤ شو ، دمدد کولو دپاره ورته انصارمدینه ملاؤ شو۔ ، تعداد ئې زیات شو ، قوت او طاقت ئې څه قدرې زیات شو ، نو اوس د الله ﷻ طرفنه دوی ته اجازت ملاؤ شو چه تاسو سره څوک جهاد کوی نو هغوی سره جهاد کوئې بعضې خلق ویریدل ، میدان جنگ کښې د قتل کیدو نظاره ، دښځو د کونډیدو خیال ، د بچو د بنیم کیدو ویره ، ددوی مخکښې وه په ویره کښې ئې اووئیل چه انې الله ﷻ جهاد دې ولې اوس فرض کړو ، لږ خوبه دې مهلت راکړې وې۔

هم دا مضمون نورو آیتونو کښې دا شان بیان شوې دې چه ﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نَزَّلَتْ سُورَةٌ﴾ مختصر دا چه ایماندار وائی چه یو سورت ولې نازل نه شو۔ هر کله چه څه سورت نازل شی او په هغې کښې د جهاد ذکر وی نو د بیمار زړه خلق وائی او په غصه کښې وائی او دمرده گڼانو په شان سترگې بندې کړې ، په دوی افسوس دې۔ حضرت عبدالرحمان بن عوف او ددوی ملگری مکې ته حضرت نبی کریم ﷺ ته راځی او وائی چه یارسول ﷺ! مونږ ته د کفر حالت کښې عزت حاصل وو اوس د اسلام حالت کښې مونږ ذلیل گنړلې شو (مطلب دا وو چه د حضرت نبی کریم ﷺ حکم منل ضروری دی ، او حضرت نبی کریم ﷺ مقابلې کولو نه منع کوی چه دې سره دکافرو جرات نور هم زیات شو ، او هغوی مونږ ته ذلیل وائی ، نو حضرت نبی کریم ﷺ مونږ ته ولې د مقابلې کولو اجازت نه راکوی) لیکن حضرت نبی کریم ﷺ جواب ورکړو چه ماته دالله ﷻ هم دا حکم دې چه مونږ معافی اوکړو او خبردار کافرو سره جنگ مه کوئې بیا چه کله مدینې منورې ته ئې هجرت اوکړو نودلته د جهاد احکام نازل شو خو خلق روستو شو ، نو دې باندي دا آیت مبارک نازل شو (نسائی ، حاکم ، ابن مردویه) (۱)

آیت د کمزور مسلمانانو باره کښې دې:- حضرت سدی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه کله صرف د صلوة او زکوٰة حکم وو نو خواهش به ئې کولو چې جهاد فرض شی ، هر کله چه د جهاد فرضیت نازل شو نو کمزوری مسلمانان ویریدل لکه څنگه چه د الله تعالی نه ویریدل پکار دی بلکه ددې نه هم زیات ویریدل او وې وئیل چه ائې ربه! تا په مونږ جهاد ولې فرض کړو ، ولې دې مونږ ته دمرگ وخت پورې صحیح فائده اوچتولو نه منع کړو۔ دوی ته جواب ملا ویرې چه دنیاوی فائده ناپائیدار او دې سره سره ډیره کمه ده ، خو آخرت دمتقیانو دپاره ددنیا نه ډیر زیات بهتر او پاک دې۔

آیت د یهود په باره کښې دې:- حضرت مجاهد رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دا آیت دیهودیانو باره کښې نازل شوې دې۔ جواب کښې اووئیلې شو چه د پرهیزگارو انجام ډیر ښه دې۔ تاسو ته به ستاسو د اعمالو بدله پوره پوره درکولې شی۔ یو نیک عمل به مو هم ضائع نکړو۔ دې جمله کښې دوی ته د دنیا نه بې رغبتی دپاره وئیلې شی ، او آخرت طرفته توجه ورکولې شی او د جهاد رغبت ورکولې شی۔

(۱) نسائی کتاب الجهاد باب وجوب الجهاد: ۳۰۸۸ (وسنده صحیح)۔

حضرت حسن رضی اللہ عنہ فرمائی کہ اللہ ﷻ نے ہی پہ ہفتہ بندہ رحم اوکری کہ ہفتہ دنیا کنبی داسی مشغول وی کہ تولہ دنیا اول نہ تر آخرہ پوری داشان شی لکہ اودہ سرپی کہ خپل خوب کنبی یو خوبیں خیز اوگوری لیکن دی کہ کله راوینن شی نو ده ته معلومه شی کہ ہیخ نہ وو۔
د دنیا پہ بارہ کنبی اشعار:- د ابو مصهر رضی اللہ عنہ دا کلام خومره بنکلی دی :

ولاخیر فی الدنیا لمن لم یکن له
فان تعجب الدنیا رجالا فانها
من الله فی دار المقام نصیب
متاع قليل والزوال قریب

ترجمہ: دہفتہ سہری دپارہ دنیا دبنیگری نہ بالکل خالی ده۔ اودہ ته به صبا آخرت کنبی ہیخ حصہ نہ ملاویری۔ اگر کہ دنیا لیدلو سرہ بعضی خلق تعجب کوی خو پہ حقیقت کنبی دا لہرہ غونڈی فائده ده اوہفتہ ہم دیرہ زر فنا کیدونکی ده۔

قوله تعالى: اَلَيْسَ مَا تَكْفُرُوْنَ اِيْدِرْكُمْ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِيْ بُرُوْجٍ مُّشِيْدَةٍ اِنَّ تُصِيْبُهُمْ حَسَنَةٌ يَقُوْلُوْنَ هٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ اِنْ تُصِيْبُهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُوْلُوْنَ هٰذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ فَمَالِ هٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُوْنَ يَشْقَهُوْنَ حٰدِثًا

دمرک نہ خلاصی نشته۔۔ بیار ارشاد باری تعالی دی کہ آخر به هر یو د مرگ مزہ خکی ، ہیخ یو ذریعی سرہ ہیخوک نشی بیج کیدی، لکہ فرمان دی کہ ﴿کُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ خومره مخلوق کہ پہ زمکہ دی تول به فنا کیری۔ او بل خانی کنبی ارشاد دی ﴿کُلُّ نَفْسٍ ذٰلِقَةٌ الْمَوْتِ﴾ هر یو ساه لرونکی مرکیدونکی دی۔ بل خانی فرمائی ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ ستاسو نہ مخکنبی خلقو کنبی مونر د ہیجا دپارہ همیشه ژوند نہ وو مقرر کری۔ مقصد دادی کہ خوک جهاد کوی او کہ نہ کوی د اللہ تعالی نہ سوا هر خوک به دمرگ مزہ خکی۔ هر یو دپارہ یو وخت مقرر دی او دهر یو د مرگ خانی مقرر دی۔

دخالد بن ولید رضی اللہ عنہ ہفتہ چاتہ نصیحت چہ جهاد نہ ویرویری:- حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ کہ کله بیمار وو نو فرمائیل نی کہ قسم به اللہ ﷻ فلانی فلانی خانی غرض پہ سوونو جنگونو کنبی ما حصہ واخسته ، ثابت قدمی خوانمردنی او بهادرنی سرہ مہ جهاد اوکرو۔ راشی اوگورنی خما د بدن ہیخ یوہ حصہ ہم داسی نہ ده کہ پہ ہفتی باندی د نیزی داغ نہ وی۔ یا پہ غشی نہ وی لگیدلی یا پہ توره یا پہ بلہ وسلہ نہ وی لگیدلی۔ لیکن خما مرگ میدان جنگ کنبی نہ وو لیکلی شوی او اوس اوگورنی خہ پہ خپل کت باندی مرگ ، چرتہ دی ہفتہ خلق کہ دجهاد نہ مخ اروی ، هغوی دی خما نہ سبق زده کری۔
مرک یو اہل حقیقت دی :- بیار فرمائی کہ د مرگ پنجہ نہ تاسو لہر اوچتی ، مضبوطی او محفوظ قلعه گانی ہم نشی خلاصولی۔

دبروج یوضعیف تفسیر:- بعضو وثیلی دی کہ ددی نہ مراد آسمان او برج دی ، لیکن دا قول ضعیف دی۔ صحیح ہم داده کہ مراد ترے محفوظ مقامات دی یعنی د مرگ نہ کہ هر خومره حفاظت اوکری شی لیکن مرگ به پہ خپل وخت راخی او دخپل وخت نہ مخکنبی کیری۔
دزہیر شعردی کہ مرگ نہ تبتیدو والا کہ آسمان نہ پورہی ہم اولہروی نو ده ته ہیخ نفع نہ شی ورکولی

پہ مشید، مشدد او غیر مشدد کنبی فرق:- یو قول دی کہ ﴿مشیدۃ بتشدید او مشید﴾ بغیر تشدید نہ یو معنی کنبی دی۔ اوبعضی دی دوارو کنبی د فرق قائل دی۔ د اول معنی مطول او د دویم معنی مزین یعنی لاس لگولو سرہ۔

دجولاد لاسہ دمرک یوہ عجیبہ قصہ:- ابن جریر او ابن ابی حاتم کنبی پہ دی موقع د یو مطول قصہ حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ نہ مروی ده۔ (۱) پخوا زمانہ کنبی یو حاملہ بنخہ وه۔ هر کله کہ ددی درد شروع شو

(۱) دائر اسرائیلیاتونہ دی واللہ اعلم۔

نو ددی ماشومہ پیدا شوہ نو دے خپلی نوکری تہ اوونیل چہ لارہ شہ او اور راورہ ، ہغہ بہر اوونلہ او وے کتل نو پہ دروازہ بانڈے یو سرے ولار دے او تپوس کوی چہ خہ اوشو ہلک کہ جینی ہغہ ورتہ اوونیل چہ جینی شوے دہ . نو ہغہ ورتہ اوونیل چہ دا جینی بہ سلو سپو سرہ زنا کوی اوبیا دے سرہ چہ دا کوم سرے نوکر دے ہغہ سرہ بہ نکاح کوی او ددوی مرگ سبب بہ یو جولا وی . دا سرے ہم ددے خانی نہ واپس راغلو او راتلو سرہ نہ ددے جینی خیتہ یو چرے سرہ اوخیرلہ ، اودا مرہ اوگنرلہ او دہغہ خانی نہ پہ تینستہ لارو . ددے مور چہ دا اوکتل نو د خپلی لور خیتہ نہ تانکے کرہ او ددے علاج نہ شروع کرے ، او دا جینی بنہ شوہ ، او پدے یو مودہ تیرہ شوہ او دا جینی بالغہ شوہ . اودا جینی دیرہ بنکلے وہ پہ غلطو کنبی اختہ شوہ . بل طرفتہ نوکر د سمندر پہ لار چرتہ تلے وو او کار نہ شروع کرے او دیرہ پیسہ نہ پیدا کرے ، دہ ہغہ تول مال خان سرہ دے خپل وطن تہ رارو . دہ یو بوڈی بنخہ راوغونستلہ او ہغہ نہ نہ اوونیل چہ خہ وادہ کول غوارم پہ کلی چہ کومہ بنکلے بنخہ وی ہغہ سرہ خما وادہ او کرہ . دا بنخہ لارہ او تول بنار کنبی ددے جینی نہ بلہ بنکلے جینی نہ وہ . دے ہم دا پیغام ور کرے ، ہغہ منظور کرے او نکاح اوشوہ . اودا جینی ددہ کور تہ راغلہ . دوارو بنخے خاوند کنبی دیر محبت وو .

یو ورخ ذکر کنبی دے بنخے ددہ نہ تپوس او کرے چہ تہ خوک نہ او چرتہ نہ راغلی نہ . او دلتہ خنگہ راغلی نہ . وغیرہ وغیرہ . دہ ورتہ خپلہ تولہ واقعہ بیان کرہ چہ خہ دلتہ دیو بنخے غلام اوم . او ددے لور سرہ مے دا حرکت کولو نہ پس او تینستیدم . او اوس دومرہ کلونو پس دلتہ راغلی یم . دے ورتہ اوونیل چہ تادچا خیتہ خیرے کرے وہ خہ ہم ہغہ یم ، او دے ورتہ ہغہ خپل زخم او خودلو . نوییا ہغہ تہ یقین اوشو نو دہ ورتہ اوونیل چہ بنہ دہ ما تہ دے سرہ داہم معلوم شو ، او ہغہ دا چہ تا بہ سلو سپو سرہ زنا کرے دہ . ہغہ اوونیل چہ دا صحیح دی دا کار ما کرے دے لیکن شمیر ماتہ یاد نہ دے . ہغہ اوونیل چہ ماتہ ستا بارہ کنبی یو بلہ خبرہ ہم معلومہ شوہ او ستا د مرگ سبب چہ ستا د مرگ سبب بہ یو جولا وی . خو بیا ہم خما تاسرہ دیر زیات محبت دے . خہ بہ ستا دپارہ یو اوچت محل جوے کرے . تہ بہ پہ ہغہ کنبی اوسہ چہ تاتہ جولگان وغیرہ نشی درتلی . نو ہغہ یو داسے محل تیار کرے او دا بنخہ پہ ہغہ کنبی اوسیدہ . خہ مودہ پس یو ورخ دوارہ بنخہ خاوند ناست وو ، چہ پہ دے کنبی د وی پہ چت جولا اولیدو . ددے کتلو سرہ دے سرے اوونیل چہ اوگورہ نن دا جولانہ کارہ شو . بنخے اوونیل چہ دا خما دپارہ جان لیوا دے ؟ ہرکله چہ داسے دہ نو خہ دا مرگم . غلامانو تہ نہ حکم او کرے چہ دا ژوندی اونیسے او ما تہ نہ راورنی . ہغوی ہغہ اونیلو او پہ زمکہ کنبی نہ کیخودلو او پہ دے نہ پنبہ کیخوہ چہ دا مرے کرے . ہغہ نہ مرے کرے . دہغہ نہ چہ کوم گند راووتلو نو د ہغہ یو قطرہ ددے د گوتے او نوک ترمینخہ پریوتلہ او ددے د زہر اثر پہ دے اوشو او گوتہ نہ توره شوہ او ددے نہ آخر مرہ ہم شوہ .

حضرت عثمان رضی اللہ عنہ بانڈے چہ کلہ باغیانو حملہ او کرہ نو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم د امت د خیر خواہی او ددوی د اتفاق دپارہ دوہ اشعار اوونیل ، چہ دہغہ مطلب داہم دے چہ دمرگ نہ بیچ کیدو دپارہ خہ خیز ہبے او ہبے قوت نشتہ دے .

د بنخو د بی عقلی او بی وفائی عجیبہ واقعہ - د حضرت بادشاہ ساطرون لہرہ چہ دکسری ساہورڈولاکتاف قتل کرے وو ہغہ واقعہ مونرہ دلتہ بیانوو . ابن ہشام کنبی دی چہ کلہ ساہور عراق کنبی وو نو ہغہ زمانہ کنبی دے علاقہ بانڈے ساطرون حملہ کرے وہ . ددے جواب کنبی چہ کلہ دہ حملہ او کرہ نو ہغہ قلعہ بند شو . ہغہ یو کال پورے محاصرہ او کرہ لیکن قلعہ فتح نہ شوہ .

یو ورخ د ساطرون لور نصیرہ د خپل پلار قلعہ کنبی گشت کولو چہ پہ دے کنبی ددے نظر پہ ساہور پریوتلو . ساہور پہ ہغہ وخت کنبی دیر پہ شاہانہ لباس او رینمی لباس او تاج شاہی کنبی وو . د نصیرہ زہرہ کنبی خیال راغلو چہ دہ سرہ خما وادہ اوشی نو دیرہ بہ بنہ وی . نو دے ورتہ خفیہ پیغامونہ

ليېل شروع کړل او دا وعده او شوه که دا جينی ددې قلعي په فتح کولو کښې سابور سره مدد او کړي نو سابور به دې سره نکاح او کړي. ددې پلار ساطرون شرابی وو. ټوله شپه به نشه کښې وو. دده لور دې موقعې نه فائده واخسته او خپل پلار نې ټوله شپه په نشه کښې مدهوش اوساتلو او دده تکیه لاندې نه نې د دروازې چاښانې واخستې. او د خپل يو بهروسې والا غلام په ذریعه نې سابور ته اورسولې. او د دې مدد سره هغه دروازه بیرته کړه. اوبسار کښې نې قتل عام او کړو. او په دې ښار قابض شو. دا هم ونيلې شوی دی چه په دې قلعه کښې يو جادو وو چه تر کومې هغه جادو مات نه کړې شی نو ددې قلعي فتح کول ناممکن وو ، دې جينی هغه ته ددې جادود ختمولو طريقه او خودله چه يو زړه کونتره واخلي او ددې پښې د پیغلې د رومبې حیض وینې سره گنده کړې شی ، بیا دې دا کونتره پرېښودې شی او کله چه دا د قلعي په دیوال کښې نو د قلعي نه به د جادو اثر ختم شی او د قلعي پاتک به بیرته شی. نو سابور هم داسې او کړل او قلعه فتح شوه او ساطرون نې قتل کړو او ټول خلق ختم شول او ټول ښار نې ویران کړو او دا جينی نې ځان سره بوتله. او دې سره نې نکاح او کړه. يو شپه چه دا جينی نصیره په خپله بستره ملاسته وه ، دې ته خوب نه ورتلو ، بې چینه وه او اوړیده او اوړیده ، نوسابور ترې تپوس او کړو چه څه خبره ده. دې اووئیل چه شاید بستره کښې څه دی چه ددې په وجه ماته خوب نه رازی. شمع بله کړې شوه او بستره راغونډه کړې شوه. نو ددې نه داس يو پاڼه راوتله. سابور په دې نزاکت حیران شو چه د دومره وړې پانړې په وجه دې ته خوب نه ورځی. تپوس نې او کړو چه ستا پلار به تا دپاره څه کول. هغې اووئیل چه صرف نرمة د ریښمو بستره به وه ، صرف د باریک ریښمو لباس به وو ، صرف د نلو گوده به مې خوړه او صرف انگوری شراب به مې څکل. دا انتظام څما پلار څما دپاره کړې وو. دا وه هم داسې چه ددې دپنډنی گوده هم په نظر راتله.

دې خبرو خبرو کښې سابور باندې يو بل رنگ اوختو. او هغه اووئیل چه کوم پلار ته داسې په ناز ونعم اوباللي نوهغه سره تا دا څه سلوک او کړو چه هغه دې څما په لاس قتل کړو او دهغه ملک او تاج دې برباد کړو او اوس ستا نه څه امید ساتل پکار دی. الله ﷻ ته معلوم چه ماسره به څه کوي. نو هم په هغه وخت کښې نې حکم او کړو چه دا د سر د وینستو نه يو آس سره اوترنی او آس نه واگې اویاسی ، نو هم داسې او کړې شو او آس ویرولې شو او هغه اوتبتیدو او دا نې په زمکه رابښکله او ددې ښځې بدن ذره ذره شو. دا واقعه عربو په خپلو نظمونو کښې هم بیان کړې ده.

بیا فرمائی چه کله دوی ته ښه سبزی ، ښه میوې او کرکيله ملاوه شی نو وائی چه دا دالله ﷻ د طرفه دی. او که قحط پرې راشی ، روزی کښې پرې تنگی راشی ، او مرگ او د اولاد کمې پرې راشی او کرکيله اوباغونه نې خراب شی نو وائی چه داد نبي د تابعدارنی په وجه دی. داد مسلمانې په وجه دی. او دینداره کیدو په وجه. فرعونیانو به هم دغه شان بدو کښې د حضرت عیسی ﷺ او مسلمانانو یحقله بد بدگمانی کوله. لکه قران پاک کښې بل خانې کښې ذکر دی ، يو آیت کښې دی چه ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْبَدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ﴾ یعنی بعضې خلق داسې هم دی چه په يو غاړه ولاړ وی او دالله ﷻ عبادت کوی.

یعنی که دوی ته څه خیر اورسی نو خوشحالیږی. او که څه مصیبت ورته اورسی نو زر التبه شی ، دا هغه خلق دی چه په دواړو جهانونو کښې برباد دی. نو دلته هم دمنافقانو بدی بیانېږی چه په ظاهره مسلمانان دی او په زړه کښې کوته دی او دوی نه چه کله څه نقصان اورسی نو دوی شور جوړ کړی او وائی چه دا داسلام په وجه مونږ ته نقصان اورسیدو.

د حسنة تفسیر :- حضرت سدی رضی الله عنه فرمائی چه ﴿حَسَنَةٌ﴾ نه مراد دلته باران کیدل ، ځناورو کښې زیاتوالې ، د بچو زیاتوالې ، خوشحالی راتلل ، وغیره دی. که داسې اوشی نو وائی چه دا ټول د الله د طرفه دی او که ددې خلاف اوشی نو وائی چه ددې بې برکتی سبب رسول الله ﷺ دې او وائی چه دا ستا

د طرفہ دی یعنی مونہ د خپلو مشرانو لار پرینموده او ستا تابعداری مو اختیار کړه نو په دې وجه مونہ په دې کبني راگیر شو. نو الله ﷺ د دې ناپاک قول او غلطې عقیدې تردید کوی او فرمائی چه دا ټول هر څه د الله ﷻ د طرفه دی. دهغه قضا په هر نیک او بد، فاسق او فاجر او مومن او کافر ټولو باندې ده. نیکی او بدی د هغه لونی ذات د طرفه ده.

قوله تعالی: **وَأَنْ تُصِبَّهُمْ حَسَنَةً يَقُولُوا هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ نُصِبَهُمْ سَيِّئَةً يَقُولُوا هَذَا مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ قَمَالٌ هُوَ لَآئِقٌ**

بیا ددوې دهغه قول هم تردید کوی چه کوم د شک شبهي، کم علمی، بې وقوفی، جهالت او ظلم په وجه دوی کوی فرمائی چه په دوی څه شوی دی چه په خبره نه پوهیږی

د شیخینوپه بوه مسئله کبني اختلاف: یو غریب حدیث مبارک کبني د ﴿کل من عند الله﴾ متعلق دی هغه واورنی. بزار کبني دی چه مونہ حضرت نبی کریم ﷺ سره ناست وو چه په دې کبني څه خلقو سره حضرت ابوبکر صدیق ﷺ، او حضرت عمر فاروق ﷺ د دوی آوازونه او چیتیدل. او حضرت نبی کریم ﷺ ته نزدې راغلل او بیا دواړه صاحبان کیناستل. نو حضرت نبی کریم ﷺ ترې تپوس او کړو چه دا تیزې تیزې خبرې مو ولې کولې. یو سړی او ونیل چه یار رسول الله ﷺ! حضرت ابوبکر صدیق ﷺ خو ونیل چه نیکی او بښگړې د الله ﷻ د طرفه دی. او بدنی او تکلیفونه څمونہ د طرفه دی. حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عمر فاروق ﷺ نه تپوس او کړو چه تا څه ونیل. حضرت عمر فاروق ﷺ او نیل چه دواړه خبرې د الله ﷻ د طرفه دی. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه هم دا بحث د حضرت جبریل ﷺ او حضرت میکائیل ﷺ په مینځ کبني شوې وو. میکائیل به هم هغه ونیل چه کوم حضرت ابوبکر صدیق ﷺ وائی او حضرت جبریل ﷺ به هغه ونیل چه څه ائې عمر فاروق ته وائی. نو هر کله چه آسمان والو کبني اختلاف دې نو زمکې والو کبني به خامخا اختلاف وی. نو آخر د حضرت اسرافیل ﷺ د طرفه فیصله اوشوه او هغوی فیصله او کړه چه حسنات او سننات دواړه د الله ﷻ د طرفه دی. بیا حضرت نبی کریم ﷺ دواړو بزرگانو طرفته متوجه شو او وې فرمائیل چه څما فیصله واورنی او یاد ساتنی که الله ﷻ خپله نافرمانی کول غوښتلې نو ابلیس به ئې نه پیدا کولو. لیکن شیخ الاسلام امام تقی الدین ابوالعباس ابن تیمه رحمته الله فرمائی چه: دا حدیث موضوع دې او دټولو محدیثونو په دې اتفاق دې چه دا روایت ضعیف دې.

قوله تعالی: **مَّا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ**

خیر د الله د طرفه او د شر سبب زمونږ. د طرفه دې: بیا الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته خطاب کوی خو مراد ترې عموم دی یعنی ټولو ته خطاب دې چه تاسو ته څه نیکی رسی نو هغه د الله ﷻ رحم او لطف دې. او چه کومه بدی درسی نو دا پخپله ستاسو د اعمالو نتیجه ده. لکه بل آیت مبارک کبني چه دې چه ﴿وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَمَا أُسِّبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾ چه تاسو ته کوم مصیبت درسی نو هغه ستاسو د بعضو عملونو په وجه دې او الله ﷻ خو د ډیرو بد عملونو نه تاسو ته معافی کوی.

د اروانې جملې تشریح: ﴿فَمِنَ نَفْسِكَ﴾ نه مراد سبب د گناه دې. یعنی شامت د اعمالو. حضرت نبی کریم ﷺ نه منقول دی چه حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه کوم یو سړی ټول بدن یو لړگی سره رابنکلی شی یا دده قدم او خوښیږی یا ده ته څه لږ شان محنت او مشقت اورسی او په دې سره په ده خوله راشی نو هغه هم په څه نه څه گناه سره وی، او هسې خو الله ﷻ د ډیرو گناهونو نه معافی کوی هغه ډیر زیات دی. (۱) ددې مرسل حدیث مضمون یو متصل حدیث مبارک کبني هم دې.

په تکليف سره گناهونه معاف کيدل:- حضرت نبي کریم ﷺ فرمائي چه په هغه ذات مې دې قسم وي چه دهغه په قبضه کښې خما روح دې ، چه کله يو ايماندار ته يو تکليف اورسي تردې چه دده بدن کښې يو ازغي هم ننوځي نو ددې په وجه الله ﷻ دده گناهونه معاف کوي ، (۱) ابوصالح رضي الله عنه فرمائي چه ددې آيت مطلب دادې چه تاسو ته کوم مصيبت دررسي نو دهغې سبب ستاسو گناه ده ، خوددې مقدر کولو والا الله تعالی دې. حضرت مطرف بن عبدالله رضي الله عنه فرمائي چه تاسو دتقدیر باره کښې څه غواړني ، نوتاسو دپاره د سورة نساء آيت مبارك کافي نه دې. بيا ئې دا آيت مبارك اولوستلو چه په الله ﷻ قسم خلق الله ﷻ ته نه دی سپارلې شوی ، دوی ته حکم شوې دې ، او دې الله ﷻ طرفته به دوی واپس کيږي. دا قول ډير قوي اومضبوط دې. او دقدریه او جبریه پوره تردید کوي ، تفسير ددې دبحث موضوع نه دې.

قوله تعالى: وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا

بيا فرمائي چه انې نبي ﷺ استا کار د شريعت تبليغ کول دی، د الله ﷻ د رضامندی او د هغه کارونونه نه خلق منع کول دی چې دکومو نه ممانعت شوې دې. او خلقو ته هغه احکام رسول دی چې دکومو درسولو حکم شوې دې. د الله ﷻ گواهي کافي ده. هغه ته رسول جوړ کړې ئې دغه شان هم دهغه گواهي په دې خبره هم کافي ده چه تا تبليغ اوکړو ، ستا اوددوی ترمينځه چه څه اوشو نو هغه پاک ذات په هغې کښې خبر دې. دوی چه تاسوسره کومه دښمني او کبر کوي نو هغه ذات په هغې هم خبردار دې.

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ

چاچې تابعداری اوکړه درسول نو په اصل کښې هغه تابعداری اوکړه دالله اوچاچه مخ واپولو اونه ئې ليرلې مونږ ته

چاچې درسول تابعداری اوکړله | نو هغه دالله ﷻ تابعداری اوکړله | اوچاچې مخ اوگرخولو نو ته خو مونږ

عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ

په دوی باندي | محافظ | اوواني دوی | مونږ تابعداریو | خو کله چې | راووزی دوی | د مجلس ستانه

په دوی نگران نه ئې مقرر کړې | اودوی وانی چې مونږ ستا تابعداری کوو | خوچې ستا د مجلس نه پورته شی

بَيَّتَ طَآئِفَةً مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ

نودشپې مشورې کوي | يوه ډله | ددوی نه | خلاف د هغه خبرو | چې ته ئې وانی | او الله | ليکی

نويوه ډله په کښې داشان شته | چې دشپې مجلس جوړوي | او ستا د خبرې خلاف مشورې کوي | او الله ﷻ

مَا يَبَيِّنُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ

هغه خبری چې دشپې ئې کوي دوی انوپروا مه کوه د دوی او بروسه کوه | په الله باندي | او کافي دې الله

دهغوی ټولې پتې مشورې ليکی | نوددوی پرواه مه | او په الله ﷻ بهروسه کوه | او الله د کارسازي

وَكَيْلًا

کارساز

دپاره کافي دې |

(۱) صحيح بخاری كتاب المرضی باب ما جاء في كفارة المرض : ۵۶۴۱ ، صحيح مسلم : ۲۵۷۳ -

قوله تعالى: مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ

د حضرت نبی کریم ﷺ اطاعت د الله تعالی اطاعت دے :- الله تعالی فرمائی چہ خما بنده او رسول حضرت محمد ﷺ اطاعت صحیح معنو کنہی خما اطاعت دے د حضرت نبی کریم ﷺ فرمان دے حضرت نبی کریم ﷺ دخیل طرفنہ ہیخ نہ وائی چہ خہ فرمائی ہغہ خما د طرفنہ ورتہ وحی کیری حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ خوک خما تابعداری کوی ہغہ دالله تعالی تابعداری کوی او چا چہ خما نافرمانی او کرہ نو ہغہ دالله ﷻ نافرمانی او کرہ او چہ چا خما نافرمانی او کرہ نو ہغہ دالله ﷻ نافرمانی او کرہ او چا چہ دامیر اطاعت او کرو نو ہغہ خما اطاعت او کرو او چہ چا د امیر نافرمانی او کرہ نو ہغہ خما نافرمانی او کرہ دا حدیث مبارک مسلم او بخاری شریف کنہی دے (۱)

قوله تعالى: وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا

بیافرمانی چہ انہی نبی ﷺ اکوم خلق چہ گناہ کوی اوبہی غمہ کینی نو دہغوی ویاں پہ تاسو نشته دے تاسو باندے صرف رسول دی نیک نصیب چہ دا اومنی نو نجات بہ ورتہ ملاؤ شی او اجر بہ ورتہ ملاؤ شی خو ددے نیکو ثواب بہ حضرت نبی کریم ﷺ تہ ہم ملاویری خکہ چہ اصل کنہی ددے لاری راہبر ، ددے نیکی معلم حضرت نبی کریم ﷺ دے او چہ خوک ئی او نہ منی ، او عمل پیری اونکری نو ہغوی بہ دیر پہ نقصان کنہی کوی بدنصیب بہ وی ددوی دگناہونو بوج بہ ہم پہ دوی وی ددوی گناہ حضرت نبی کریم ﷺ باندے نہ دہ خکہ چہ تاسو ددوی پوہولو او حق لار خودلو کنہی ہیخ کمہ نہ دے کری حدیث مبارک کنہی دی چہ د الله ﷻ اودہغہ رسول ﷺ تابعداری کونکے پہ ہدایت دے او د الله او د رسول ﷺ نافرمان خیل نفس تہ نقصان رسونکی دے (۲)

قوله تعالى: وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّنُونَ

ییا دمنافقانو حال بیانوی چہ پہ ظاہری طور خو د اطاعت او موافقت اظہار کوی خو کلہ چہ د نظرونو نہ لری شی او خیل خانہ تہ اورسی نو داسے شی لکہ چہ دوی ہدیو خبر نہ وو چہ خہ دلته وو دہغی بالکل برعکس دشپو پت پت گری

حالانکہ الله ﷻ د پتو او چالا کو نہ بنہ خبر دے دہغہ مقررے د زمکے فرہنتے ددوی تول کرہ ویرہ ، اوتولے خبرے ، ددوی اعمال نامے ہر خہ لیکے نو دوی لره ویروی چہ دا خہ بی ہودہ حرکت دے ہغہ ذات خو تاسو پیدا کرنی ہغہ ذات نہستاسو ہیخ خبرہ نہ شی پتیدی دا چہ تاسو ظاہر او باطن یوشان نہ ساتی ستاسو ددے ظاہر او باطن بہ سزا بہ ہغہ تاسو سزا درکوی

اول آیت کنہی ہم دمنافقانو دخصلت بیان دے الفاظو سرہ فرمائی چہ ﴿ وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ ﴾ قوله تعالى: فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا

ییا خیل نبی ﷺ تہ حکم کوی چہ تاسو دوی تہ معافی او کرنی او ددوی خطاگانے معاف کرنی ، ددوی حال د دوی نوم سرہ نورو تہ مہ وائی ، ددوی نہ بالکل بی ویری اوسی ، الله ﷻ باندے بہروسہ اوساتی او چہ خوک ہغہ پاک ذات طرفتہ رجوع او کری نو ہغہ پاک ذات دہغہ دپارہ کافی دے

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ	القرآن ط	وَلَوْ كَان	مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ
آیا نونہ کوی غور دوی	پہ قرآن	اوکہ چرتہ وی (داقرآن)	دطرفہ دغیر الله نہ
آیا دوی قرآن پاک تہ فکر نہ کوی	کہ دا کتاب د الله نہ سوا د بل چا د طرفہ وی		

(۱) صحیح بخاری کتاب الاحکام باب قول الله (اطيعوا الله واطيعوا الرسول) ۷۱۳۷ صحیح مسلم: ۱۸۳۵ عن ابی ہریرہ (۲) (ابوداؤد کتاب الصلاة باب الرجل یخطب علی قوس: ۱۰۹۷)

لَوْ جَدُّوا	فِيهِ	اِخْتِلَافًا كَثِيرًا ۝	وَإِذَا جَاءَهُمْ	أَمْرٌ
نو موندلې به وؤ دوی په دې کبني اختلاف ډیر او هر کله چې راشی دوی ته یو خبر				
نو دوی به په کبني ډیر اختلاف موندلې ووا			اودوی چې یو خبر واورى	
مِّنَ الْأَمْنِ	أَوِ الْخَوْفِ	أَدْعَاوِيَهُ ط	وَلَوْ رُدُّوهُ	إِلَى الرَّسُولِ
دامن (اطمینان) یاد ویرې نو خوروی دوی هغه او که چرې رسولې وې دوی دغه خبر رسول ته			که هغه دامن وی او که د ویرې نو دوی هغه خوروی	او که دوی دغه خبرې رسول ته
وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ	مِنْهُمْ	لَعَلَّهُ	الَّذِينَ	
او ذمه وارو کسانوته	ددوی نه	انو معلوم کړې به وې دې لره	هغه کسانو	
او خپلو (مسلمانانو) مشرانو ته سپارلی وې نو په دوی کبني به د هغه کسانو په علم کبني دا خبره راغلي وې چې کوم				
يَسْتَنْبِطُونَهُ	مِنْهُمْ	وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ		
تحقیق کونکی دی د دغې (خبر)	ددوی نه	او که نه وې فضل دالله		
د خبرې په معنی او مطلب بڼه پوهیږي		او که په تاسو باندې دالله فضل		
عَلَيْكُمْ	وَرَحْمَتُهُ	لَا تَبْعَتُمُ الشَّيْطَانَ	إِلَّا	قَلِيلًا ۝
په تاسو اورحمت دهغه نو خامخا به تابعداری کړې وه تاسو دشيطان ما سوا د لږو نه				
اورحمت نه وې		نو ديوڅو کسانو نه سوا به نور ټول شيطان پسې روان شوی وئ		

قوله تعالى: ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ﴾^ط
 قرآن د تعارض نه پاک کتاب دې :- الله ﷻ خپلو بندګانو ته حکم کوی چه هغوی دې قرآن پاک غور فکر
 اوتدبرسره لولی. ددې نه دې اعراض نه کوی ، ددې نه دې بی پرواهی نه کوی، ددې مضبوط مضمون ،
 ددې د حکمت نه ډک احکام ، اوددې په بلیغ او فصیح الفاظو دې سوچ او کړی. دې سره دا خبر ورکوی
 چه دا کتاب دا اختلافاتو، اضطراباتو اوتضاد نه پاک دې. ځکه چه دا د حکیم او حمید الله ﷻ کلام
 دې. هغه پاک ذات چې څنگه هغه حق دې. دغه شان دهغه کلام هم سراسر حق دې.
 بل ځانې کبني ارشاد دې چه ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾^{۱۰} یعنی دا خلق ولې قرآن پاک کبني
 تدبر نه کوی او که ددوی په زړونو څه مضبوطي تالی لگیدلې دی .
 قوله تعالى: ﴿وَلَوْ كَانِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾^{۱۱}
 بیا فرمائی که دا قرآن پاک دالله تعالی د طرفنه نه وې نازل شوي لکه څنگه چه دمشرکانو او منافقانو
 گمان دې ، که فی الواقع دا قرآن چادخپل طرفنه پیش کړې وو او بل څوک ددې قائل وې نوضرورت
 ددې خبرې وو چه دې کبني به دخلقو اختلاف وې یعنی ناممکنه ده چه انسانی کلام د اضطراب او
 تضاد نه سالم وی. بیا خوبه دا وې چه دې خلقو به څه نور موندې او هغوی به څه نور. او دلته نې یو
 خبره اوکړه او مخکبني ئې ددې نه بله خبره اوکړه. نو داسې پاک کتاب دداسې متضادو خبرو نه بچ
 شوې او صفا دلیل دې چه دا دالله ﷻ کلام دې.
 د پخوانو عالمانو اقرار :- او بل ځانې کبني د پخو عالمانو قول نقل کوی. چې هغوی وائی مونږ دې باندي
 ایسان راوړو، دا هرڅه خمونږ د رب د طرفه دی. یعنی محکم او متشابه ټول حق دی او ددې وجې

متشابه لہرہ محکم طرف تہ واپس کوی او ہدایت مومی او چہ دکومو خلقو زہونہ کارہ دی ہغوی محکم لہرہ متشابه طرفتہ واپس کوی او گمراہ کیری ہم دا وجہ دہ چہ اللہ ﷻ دا اول قسم خلقو تعریف او کپرو او د دویم قسم خلقو ئی بدی بیان کرہ۔

پہ قران کنبی تضاد نشتہ۔ - اَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ دَعَمَرُو بِن شَعِيبٍ ﴿عَنْ اَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ﴾ حدیث کنبی دی چہ خہ اوخما روریو مجلس کنبی ناست وو اودوی سرہ د سرو او بنانو ملاویدل ہم نہ وو۔ مونہ دواہہ راغلو او او موکتل چہ د حضرت نبی کریم ﷺ دروازہ بانڈی خہ صحابہ کرام ﷺ ولاہ دی ، مونہ ادب سرہ یو طرفتہ کنبیناستو۔ دوی خپلو کنبی دقران پاک یو آیت مبارک کنبی مذاکرہ کولہ۔ او خہ اختلاف ئی وو۔ آخر خبرہ زیاتہ شوی۔ او خپلو کنبی ئی پہ زورہ زورہ خبری شروع کرپ ددی آوریو سرہ حضرت نبی کریم ﷺ غصہ کنبی بھر تشریف راوړو۔ اود حضرت نبی کریم ﷺ مخ مبارک دغصی نہ سور وو۔ اویہ دوی ئی بناورپ راغورزولپ ، او حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ چپ شی ، ستاسو نہ مخکنبی امتونہ ہم پہ دی وجہ ہلاک شوی وو چہ ہغوی خپلو نبیانو کنبی اختلاف او کپرو۔ او د کتاب اللہ یو آیت مبارک ئی د بل آیت مبارک خلاف او گر خولو۔ یادساتی د قران پاک ہیخ یو آیت د بل آیت مبارک خلاف نہ دی اونہ ہغہ پہ دروغہ کنری۔ بلکہ دقران یو یو آیت مبارک دبل آیت مبارک تصدیق کوی۔ تاسو چہ پہ کوم یو پوہہ لرئی نو پہ ہغی عمل او کپئی او چہ پہ کوم نہ پوہیری نو ہغہ پوہی والو دپارہ پری پدنی (۱) د تقدیر پہ مسئلہ کنبی اختلاف۔ اویہ یو روایت کنبی دی چہ صحابہ کرامو ﷺ د تقدیر بارہ کنبی بحث کولو۔ راوی وائی چہ کاش خہ پہ دغہ مجلس کنبی نہ وی ناست۔ حضرت عبداللہ بن عمرو ﷺ فرمائی چہ خہ د ماسپخین پہ وخت کنبی حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر ووم ، او دی کنبی دوو سرو کنبی دیو آیت مبارک بارہ کنبی اختلاف پیدا شو ، او آوازونہ ئی اوچت شو۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ مخکنبی امتونہ ہم پہ دی وجہ ہلاک شوی وو چہ ہغوی کتاب اللہ کنبی اختلاف کرپ وو۔ (۲) (مسند احمد)۔

قوله تعالى: وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ

بہ تحقیقہ خبرہ گول ہم دروغ دی۔ بیا دا جلد باز خلق منع کوی ، چہ دیو امن یا ویری خبری آوریو سرہ بہ تحقیقہ مد یو طرفتہ کیری اومہ بل طرفتہ۔ خکہ چہ ممکن دہ ہغہ بالکل غلطہ وی۔ د صحیح مسلم پہ مقدمہ کنبی حدیث مبارک دی چہ انسان لہرہ ہم دا دروغ کافی دی چہ ہغہ خہ واورپ ہغہ بیان کرپ ، ابوداود کنبی ہم دا روایت دی۔ (۳) بخاری او مسلم کنبی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ د قیل وقال نہ منع فرمائیلپ دہ (۴) یعنی ہغہ خبری نہ چہ صرف ئی آوریدلپ وی او دا بغیر د تحقیق نہ بیانوی۔ ابوداود کنبی یو حدیث مبارک دی چہ د انسان دا خراب فعل دی چہ داسی اووائی چہ خلق داسی وائی اوبیا خلق دسی خیال کوی اوداسی وائی۔ (۵) او صحیح حدیث کنبی دی چہ کوم سرپ خہ خبرہ او کپری او ہغہ گمان کوی چہ دا غلطہ دہ نو ہغہ ہم د دروغژنو نہ یو دروغژن دی۔ (۶)

د حضرت عمر ﷺ احتیاط۔ - دلته مونہ د حضرت عمر فاورق ﷺ روایت نقل کول مناسب گنرو چہ هرکله دوی تہ دا خبر اورسیدو چہ حضرت نبی کریم ﷺ خپلو بیبیانو تہ طلاق ورکری دی نو حضرت

(۱) احمد : ۱۸۱/۲ ، وسندہ حسن) -

(۲) احمد : ۱۸۷/۲ ، ابن ماجہ فی المقدمة فی القدر : ۸۵ وسندہ حسن) -

(۳) صحیح مسلم فی المقدمة باب النهی عن الحدیث بکل ما سمع : ۸ ابوداود : ۴۹۹۲ -

(۴) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب ما بکرہ من قیل وقال : ۶۴۷۳ صحیح مسلم : ۱۷۱۵ -

(۵) ابوداود کتاب الادب باب ما فی الرجل زعموا : ۴۹۷۲ وهو صحیح) -

(۶) صحیح مسلم فی المقدمة باب وجوب الروایة عن الثقات : ۱ ابن ماجہ : ۳۹ -

عمر فاروق رضی اللہ عنہ کور نہ جمات تہ راغلل او دلته ہم خلقو وئیل چہ او طلاق نی ورکری دی نو خو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ پخپلہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ ورغلو او تپوس نی تری او کړو چہ دا ریښتیا دی چہ تاسو خپلو بیبیانو تہ طلاق ورکری دی؟ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ دا غلط دی نو حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ دالله صلی اللہ علیہ وسلم لونی بیان کړه. (۱)

صحيح مسلم کنبی دی چہ بیا دوی رضی اللہ عنہم جمات تہ راغلل او د جمات په دروازه باندي اودریدل په اوچت آواز نی او فرمائیل چہ انی خلقو! حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپلو بیبیانو تہ طلاق نہ دی ورکری نو دی باندي دا آیت مبارک نازل شو. نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ هغه هستی ده چہ هغوی ددی معاملی تحقیق او کړو. (۲)

قوله تعالى: **وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ**

د استنباط تعریف:- استنباط وائی یو خیز دیو خانی نه او مخزن نه راویستل چہ کله یو سړی یو غراوکنی او دهغی لاندی نه یو خیز راویاسی نو عرب وائی چہ ﴿استنبط الرجل﴾ بیا فرمائی کہ الله صلی اللہ علیہ وسلم تاسو باندي فضل او رحم نه وی کړی نو تاسو به د کامل ایمان نه پس ټولو دشيطان تابعداری کړی وی داسی موقعو باندي هم دا معنی وی چہ تاسو ټول په ټوله، نو د عربو داسی اشعار هم دی.

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ
نو جنگ کوه   په لار دالله کنبی   نه نی مکلف تہ   مگردخان خپل   اوتیز کړه   مومنان
نورالله صلی اللہ علیہ وسلم لار کنبی جهاد کوه   ته دخپل خان نه سوا دبل چا ذمه دار نه نی   او مومنان جهاد ته تیزوه
عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكْفِكَ بِأَسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا
لری نه ده چی الله ابند کړی   زور دهغه کسانو   چی کفر نی کړی دی   او الله   دیر سخت دی   په زور کنبی
دیر زره به الله صلی اللہ علیہ وسلم د کافرانو زور ختم کړی   ..... دالله صلی اللہ علیہ وسلم زور د ټولونه سخت دی
وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا ۝ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ
اودیر سخت دی   په سزا ورکولو کنبی   خو ک چی سفارش کوی   سفارش ښه   نو وی به هغه لره
اود هغه سزا دهر چانه سخته ده   خو ک چی دنیکی سفارش کوی هغه دپاره به
نَصِيبٌ مِّنْهَا ۝ وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِّنْهَا
حصه دهغی نه   او خو ک چی سفارش کوی   سفارش بد   نو وی به هغه لره   حصه   دهغی نه
د نیکی نه حصه وی   او خو ک چی دبدی سفارش کوی نو هغه دپاره به د بدی نه حصه وی
وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا ۝ وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ
اودی الله   په هر یو خیز   قدرت لرونکی   او هر کله چی   او کړی شی تاسو ته   سلام
او الله صلی اللہ علیہ وسلم د هر څه قدرت لری   او هر کله چی په تاسو سلام واچولی شی

(۱) صحيح بخاری كتاب العلم باب التناوب في العلم : ۸۹، صحيح مسلم: (۱۴۷۹)-
 (۲) صحيح مسلم كتاب الطلاق باب في الايلاء : (۱۴۷۹)-

فَيَسِّرْ لَنَا	يَا حَسَنَ مِنْهَا	أَوْ رُدُّوْهَا	إِنَّ اللَّهَ	كَانَ
نو دسلام جواب ورکړی په ښه طریقی سره دهغې نه یا واپس کړی هم هغه بيشکه الله دې	نو (سلام اچونکی ته) دهغې نه بهتر جواب ورکوی یا کم از کم هغه جواب ورکوی الله ﷻ			
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا	اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ			
د هر خیز حساب کونکې الله هغه دې چې نشته اتق عبادت هیڅوک مگر هم هغه دې	د هر خیز حساب کونکې دې الله ﷻ هغه ذات دې چې دهغه نه بغیر بل معبود نشته دې			
لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ	وَمَنْ			
خامخا به هغه راجمع کړی تاسو ورځ د قیامت ته چې نشته شک په هغې کښې او څوک دې	تاسو ټول به خامخا د قیامت په ورځ راجمع کوی چې دهغې په راتگ کښې هیڅ شک نشته			
أَصْدَقُ	مِنَ اللَّهِ	حَدِيثًا		
ډیر رښتینې د الله نه په خبرو کښې				

قوله تعالى: فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ

د الله مدد مجاهدینو سره دې: - نبی کریم ﷺ ته حکم کړې چې پخپله د الله ﷻ لار کښې جهاد اوکړی. اگرچه تاسو سره څوک هم دښمن سره مخامخ نه کوی. په هر صورت کښې دشمن سره مقابله کول. - ابو اسحاق رضی الله عنه حضرت براء بن عازب رضی الله عنه ته تپوس اوکړو چې یو مسلمان ځانله وی او دښمنان سل وی نو آیا هغه دې دوی سره جهاد اوکړی. دوی ورته اووئیل چې او نو وی فرمائیل چې دې نه خو د قران پاک دا آیت منع کوی، الله ﷻ فرمائی چې دخپله لاسه په هلاکت کښې ځانونه مه اچوی نو حضرت براء رضی الله عنه او فرمائیل چې واوړه! الله ﷻ خپل نبی ﷺ نه فرمائی چې دالله ﷻ لار کښې جهاد اوکړه فقط ستا نفس مکلف کولې شی. او حکم کړې چې مومنانو ته هم ترغیب ورکوه. (ابن ابی حاتم). مسند احمد کښې دومره زیادت دې چې مشرکانو باندي حمله کولو والا هلاکت طرفته تلونکې نه دې بلکه ددې نه مراد دالله ﷻ لار کښې خرچ کولو نه منع کونکې دې. (۱) او یو روایت کښې دې چې کله دا آیت نازل شو نو حضرت نبی کریم ﷺ صحابه کرام رضی الله عنهم ته او فرمائیل چې ماته څما رب د جهاد حکم کړې دې (۲) نو تاسو جهاد کوئ. دا حدیث غریب دې.

قوله تعالى: وَخَرِصَ الْمُؤْمِنِينَ

د جهاد ترغیب. - بیا فرمائی چې مومنانو ته د جهاد ترغیب ورکړه. د بدر میدان کښې حضرت نبی کریم ﷺ د مسلمانانو د صفونو ته د ترتیب ورکولو په وخت کښې او فرمائیل چې پاسی هغه جنت طرفته چې دهغې پلن والې د آسمان او زمکې هومره دې. (۳)

(۱) احمد: ۲۸۱/۴، وسنده حسن ددې معنی روایت صحیح بخاری: ۴۵۱۲ کښې موجود دې.

(۲) وسنده ضعیف.

(۳) صحیح مسلم کتاب الامارة باب ثبوت الجنة للشهيد: ۱۹۰۱.

مجاہد بہ اللہ جنت تہ داخلوی۔ د جہاد د ترغیب کنبی دیر احادیث دی۔ بخاری شریف کنبی دی چہ
 خوک پہ اللہ ﷺ باندی ایمان راوری او مونخ قانموی او زکوٰۃ ورکوی۔ درمضان روزی نیسی نو پہ اللہ ﷺ
 حق دی چہ دی جنت تہ داخل کری، د اللہ ﷺ لار کنبی نی جہاد کری وی یا چہ چرتہ پیدا شوی وی ہم
 ہلتہ قائم وی۔ خلقو او وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ آیامونر خلقو تہ ددی زیری ورنکرو؟ حضرت نبی کریم
 ﷺ او فرمائیل چہ واورنی جنت کنبی سل درجی دی چہ دھغی پہ درجو کنبی دومرہ فاصلہ دہ چہ سومرہ
 د زمکی او آسمان ترمینخہ دہ، دا درجی اللہ ﷺ دھغو دپارہ تیار کری دی چہ خوک دھغہ پہ لار کنبی
 جہاد کوی۔ نو کله چہ تاسو د اللہ ﷺ تہ جنت غوارنی نوجنت الفردوس غوارنی ہغہ بہترین جنت دی، او
 دتولونہ اعلیٰ دی، ددی دپاسہ د رحمان عرش دی، او ہم ددی نہ دجنت تول نہرونہ راوتلی دی۔ (۱)

مومن بہ جنت تہ داخلوی۔ دمسلم یو حدیث مبارک کنبی دی چہ کوم کس پہ اللہ ﷺ، پہ دین اسلام
 پہ حضرت محمد ﷺ باندی راضی وی نو دھغہ دپارہ جنت واجب دی۔ حضرت ابوسعید رضی اللہ عنہ ددی اوریدو
 سرہ اوئیل چہ یارسول ﷺ دوبارہ او فرمائی۔ حضرت نبی کریم ﷺ دوبارہ ہم دا او فرمائیل، اووی
 فرمائیل چہ یو بل عمل دی چہ اللہ ﷺ دھغی پہ وجہ اللہ ﷺ دخیل بندہ سل درجی اوچتوی، د یو
 درجی او بلدی درجی مینخ کنبی دومرہ فاصلہ دہ لکہ سومرہ چہ د زمکی او آسمان ترمینخہ دہ۔ تیوس
 اوکری شو چہ ہغہ کوم یو دی؟ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ د اللہ ﷺ لار کنبی جہاد کول۔ (۲)
 قوله تعالیٰ: عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَكْفِ بِأَسَ الَّذِينَ كَفَرُوا

بیا فرمائی چہ کله تاسو جہاد دپارہ تیار شی نو مسلمانان بہ ستاسو دتعلیم پہ وجہ تیار شی نو تاسو
 سرہ بہ د اللہ ﷺ مدد شامل حال وی۔ اللہ ﷺ بہ دکفر زور ختم کری۔ دکفارو حوصلہ بہ کمزوری
 شی۔ او دوی کنبی بہ حوصلہ پاتی نشی۔ چہ مسلمانانو سرہ مقابلی تہ راشی۔
 قوله تعالیٰ: وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنَكُّلًا

د اللہ ﷺ نہ زیات جنگی قوت او دھغہ ذات نہ زیات د قوت خاوند او سختی سزا ورنکی خوک نشتہ
 ہغہ قادر ذات دی، او ہغہ ذات بہ (کافران) پہ دنیا کنبی مغلوب کری، او ہم دوی تہ بہ پہ آخرت
 کنبی عذاب ورکری لکہ بل ایت مبارک کنبی دی چہ (وَلَوْ نَشَاءُ اللَّهُ لَأَنتَصَرْنَا مِنْهُمْ الْخِشَاءُ)، او کہہ د اللہ خوبہ شی
 نو دھغوی نہ بہ پخپلہ بدلہ واخلی۔ لیکن اللہ ﷺ ہغہ ذات دی چہ تاسو باندی امتحان کوی۔ چہ کوم یو
 کس پہ یو کارخیر کنبی حصہ واخلی نو ہغہ تہ ہم دھغہ نیکی بدلہ کنبی ثواب ورکولے شی۔ او چہ
 خوک ددی خلاف کوشش اوکری او بد اوکری نو ددہ دکوشش او نیت بہ ہم پہ دہ بوج وی۔
 قوله تعالیٰ: مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا

دجائز سفارش اجر۔ حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ سفارش اوکرنی اجر بہ بیا مومی اللہ ﷺ بہ دخیل
 نبی ﷺ پہ خولہ دا جاری کری۔ (۳) دا آیت د یو بل د سفارش بارہ کنبی نازل شوی دی۔ دی مہربانی تہ
 اوگورنی چہ فرمائی چہ صرف پہ شفاعت باندی بہ اجر ملاویری۔ کہ پہ سفارش سرہ کار اوشی او کہ
 اونشی اللہ ﷺ د ہر خیز حافظ دی، ہر خیز باندی حاضر دی، دھر خیز حساب اخستلو والا دی، پہ
 ہر خیز قادر دی، پہ ہر خیز باندی ہمیشہ دھغہ نظر وی، ہر یو تہ روزنی ورکونے دی دھر انسان د
 عملونو اندازی لگونکی دی۔

قوله تعالیٰ: وَإِذَا حُيِّتُمْ بِحَبِيبَةٍ فَمُحِبُّوْا بِأَحْسَنِ مِنْهَا أُوْرِدُوْهَا إِنَّا اللّٰهُ كَاْنٌ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيْبًا

(۱) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب درجات المجاہدین : ۲۷۹۰۔

(۲) صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب بیان ما اعده اللہ للمجاہدین : ۱۸۸۴ نسائی : ۳۱۲۳۔

(۳) صحیح بخاری کتاب الزکاۃ باب التحریص علی الصدقۃ : ۱۴۳۲، صحیح مسلم : ۲۶۲۷۔

سلام اچول :- مسلمانانو ! کله چه تاسو ته يو مسلمان سلام او کړی نو ددې سلام جواب بهترينو الفاظو سره ورکړئ، يا کم از کم هم هغه الفاظو سره جواب ورکړئ کوم چې درته هغوی وئیلی وی نوزياتوالي په دې کښې مستحب دي . او برابري فرض دي .

د سلام درې درجې :- ابن جرير کښې دی چه يو سړي د حضرت نبی کریم صلی الله عليه وسلم خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې او کړو چه ﴿السلام عليك يا رسول الله﴾ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه ﴿وعليك السلام ورحمة الله﴾ بيا بل کس راغلو ، او هغه او وئيل چه ﴿السلام عليك ورحمة الله﴾ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه ﴿وعليك السلام يا رسول الله ورحمة الله وبركاته﴾ بيا يو بل کس راغلو او هغه او وئيل چه ﴿السلام عليك يا رسول الله ورحمة الله وبركاته﴾ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه ﴿وعليك﴾ نو هغه سړي او وئيل چه انې د الله نبی ﷺ افلائی او فلائی تاسو ته سلام او کړو نو تاسو ﷺ جواب کښې څه زياتې او کړو او ما دپاره مو داسې اونکرل . حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه تا څمونږ دپاره باقی څه پرې نښودل . دالله ﷻ فرمان دي چه کله تاسو ته سلام او کړي شی نو تاسو هغه شان جواب ورکونئ ، يا دهغي نه په ښه الفاظو کښې جواب ورکړئ ، د وجې مونږ هم هغه جواب درکړو . (۱) دا روايت ابن ابي حاتم کښې هم دا شان معلق مروی دي . هغه ابوبکر ابن مردويه روايت کړيدي . او ما دا مسند کښې نه دي کتلې . والله اعلم . ددې حديث نه هم معلومه شوه چه د سلام کلماتو کښې ددې نه زياتې نشته . که وي نو حضرت نبی کریم ﷺ به دې آخري صحابي ﷺ ته په جواب کښې وئيلې وي .

په سلام د لسو نه دیرشو پورې نيکئ ملاويدل :- مسند احمد کښې دی چه يو سړي حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلو او ﴿السلام عليكم يا رسول الله﴾ ئې او وئيل او کيناستو . حضرت نبی کریم ﷺ جواب ورکړو او وي فرمائيل چه ده ته لس نيکئ ملاؤ شوې ، او بل راغلو او هغه او وئيل چه ﴿السلام عليكم يا رسول الله ورحمة الله﴾ او بيا کيناستو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه ده ته شل نيکئ ملاؤ شوې . بيا دريم کس راغلو او هغه او وئيل چه ﴿السلام عليك يا رسول الله ورحمة الله وبركاته﴾ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائيل ده ته دیرش نيکئ ملاؤ شوې . (۲) امام ترمذی رحمته الله دي ته حسن غريب وائي .

سلام په چا اچول پکار دی؟ :- حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دا آيت مبارك عام اخلي . او فرمائي چه د الله تعالی مخلوق کښې تاسوته څوک سلام او کړي نو هغه ته جواب ورکونئ اگر چه مجوسی وی . حضرت قتاده رضي الله عنه فرمائي چه د سلام بهتر جواب ورکول خو د مسلمان دپاره دی . او ددې واپس کول د اهل ذمه دپاره دی . ليکن دې تفسير کښې خبرې شته لکه څنگه چه پورته حديث کښې تير شو چه ددې نه مراد دا دي چه د هغه د سلام بهتر جواب ورکړي شی ، او که مسلمان د سلام ټول الفاظ او وائي نو بيا دي جواب ورکولو والا هم دا واپس کړي . ذمی خلقوته پخپله سلام ورکول صحيح نه دی . او که درته سلام او کړي نو جواب کښې دي هم دومره الفاظ او وائي .

د يهودی د سلام جواب :- بخاری او مسلم کښې دی چه کله څوک يهودی اونصرانی تاسو ته سلام او کړي نو خيال ساتئ تاسو د دي په ځانې چې ﴿السلام عليك﴾ او وایې . د دي په ځانې ﴿وعليك﴾ وایې . (۳)

(۱) الطبری : ۱۰۰۵۰ ، (۲)

(۲) احمد : ۴۳۹/۴ ، ابوداود : كتاب الادب باب كيف السلام : ۵۱۹۵ وسنده حسن ترمذی : ۲۶۸۹ -

(۳) صحيح بخاری كتاب الاستئذان باب كيف الرد على اهل الذمة بالسلام : ۶۲۵۷ ، صحيح مسلم : ۲۱۶۴ ، ابوداود : ۵۲۰۶ ،

ترمذی : ۱۶۰۳ -

په يهودی د سلام اچولو ممانعت:- صحيح مسلم کښې دی چه تاسو يهوديانو او نصرانيانو ته په سلام کښې وړاندې والې مه کوئې ، او کله چه لار کښې رش وی نو هغوی د لارې تنگ طرف ته مجبوره کوئې (۱)

دسلام او جواب حکم:- امام حسن بصری رضی الله عنه فرمائی چه سلام نفل او ددې جواب وړکول فرض دی. (۲) او نور علما کرام هم دا فرمائی نو که جواب ورنکړی نو گناهگاره وی. ځکه چې سلام دالله ﷻ حکم دې .
سلام اچول سنت او جواب ئې واجب دې

مسلك حنفی:- دا حنافتو په نیز د سلام اچول سنت دی او ددې جواب وړکول په هغه الفاظو سره کوم چه سلام اچونکی ونیلي وی واجب دی مثلا هغه او وائی ﴿السلام علیکم﴾ نو ددې په جواب کښې ﴿وعلیکم﴾ وئیل واجب دی او په دې باندې اضاف کول مستحب دی یعنی چې په جواب کښې او وائی ﴿وعلیکم السلام ورحمة الله وبرکاته﴾ احکام القرآن للعلامة ظفر احمد العثماني رحمته الله (۲۱۲ تا ۳۰۴) :-
قوله تعالى: **اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ**

بیا الله ﷻ دخپل توحید بیان کوی او خپل الوهیت ښکاره کوی، او په دې کښې ضمنی طور قسم هم خوری. ددې وجې دا دویمه جمله لام سره شروع کړې شی. چه قسم په جواب کښې راخی نو رومی جمله خبردې او قسم هم دې چه الله تعالی به نزدې ټول خلق په میدان حشر کښې جمع کړی. او هلته به هریوته دهغه د عمل بدله ملاویری.

وَمَنْ أَضْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا

دالله ﷻ نه زیات محبت کولو والا هیڅوک نشته دې. دهغه خبر دهغه وعده ، دهغه وعید ټول ریښتیا دی. هم هغه ذات معبود برحق دې او دهغه نه سوا بل مری نشته دې.

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ	
نوڅه شوی دی په تاسو په باره دمنافقانو کښې	
دا په تاسو باندې څه شوی دی چې د منافقانو	
فَتَنِّينَ	وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا
چې دوه ډلې یئ حالانکه الله او اوس گړخولی دی هغوی په سبب دهغه عملونو چې کړی دی هغوی	
باره کښې دوه ډلې شوی حال دادې چې الله پاک هغوی دخپل عمل په سبب اړولی دی	
أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْتَدُوا	مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ
ایا تاسو غواړئ چې نیغه لار اوښایئ هغه چاته چې بې لارې کړې دې الله حالانکه هغه څوک	
ایا تاسو دا غواړئ چې هغه چاته هدایت او کړئ څوک چه الله تعالی گمراه کړی وی او څوک چې	
يُضِلُّ	اللَّهُ فَلَئِنَّ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٣﴾ وَذَوَالْو
چې بې لارې کړی دی الله نو هرگز ته به اونه مومی دپاره دهغه څه لار هغوی غواړی	
الله ﷻ دلارې نه بې لارې کړی نو هغه دپاره بیا ته سمه لار نشي موندې ..... هغوی خودا غواړی	

(۱) صحيح مسلم كتاب السلام باب النهي عن ابتداء اهل الكتاب بالسلام: ۲۱۶۷ ابوداود: ۵۲۰۵ ، ترمذی : ۱۶۰۲) -

(۲) الادب المفرد : ۱۰۴۰ -

تَكْفُرُونَ	كَمَا	كَفَرُوا	فَتَكُونُونَ	سَوَاءً
چي تاسو کافران شی لکه څنگه چي هغوی په خپله کافران دی اوشی تاسو او هغوی ټول برابر				
که څنگه چي پخپله کافر دی چي دغه شان تاسو هم کافران شی ..... چي ټول برابر شی				
فَلَا تَتَّخِذُوا	مِنْهُمْ	أَوْلِيَاءَ	حَتَّىٰ	يُهَاجِرُوا
نو په دې وجه تاسو مه جوړوی دهغوی نه دوستان خان له تر دې چي هجرت او کړی هغوی				
نوهیڅوک ترینه خان سره مه ملگری کوی تر دې چي د الله په لار کښي (د مکي نه مدیني ته) هجرت				
فِي سَبِيلِ اللَّهِ	فَإِنْ تَوَلَّوْا	فَخَذَوْهُمْ	وَأَقْتُلُوهُمْ	حَيْثُ
په لار د الله کښي نو که مخ ئې واړولو دهجرت نه نو او نیسی هغوی او قتل کړی هغوی چرته چي				
او کړی نو که دهجرت نه ئې ډډه او کړه نو چه په کوم ځاني کښي یی نو نیسی یی او قتلوی یی				
وَجَدْتُمُوهُمْ	وَلَا تَتَّخِذُوا	مِنْهُمْ	وَلِيًّا	وَلَا نَصِيرًا ۗ
او موندل تاسو هغوی اومه نیسی ایه هغوی کښي دوست اونه مددگار ماسوا				
..... او په دوی کښي هیڅوک خان لره ملگری یا مددگار مه جوړوی البته				
الَّذِينَ	يَصِلُونَ	إِلَىٰ قَوْمِهِ	بَيْنَكُمْ	وَبَيْنَهُمْ
دهغه منافقان نه چي یو ځاني شی دیو قوم سره چي په منځ ستاسوا او په منځ دهغه کښي معاهده وی				
هغه منافقان (د قتل د حکم نه بچ دی) چي داسې قوم سره یو ځاني شی چي ستاسو ورسره معاهده شوي وی				
أَوْ جَاءُوكُمْ	حَصْرَتْ	صُدُورَهُمْ	أَنْ	يُقَاتِلُوكُمْ
یا راشی هغوی تاسوته اچي تنگي شوی وی سيني دهغوی ددې خبرې نه چي جنگ او کړی تاسو سره				
یا داسې منافقان چي تاسو ته راشی او په جنگ کولو ستومانه وی نه تاسره جنگ کوی				
أَوْ يُقَاتِلُوا	قَوْمَهُمْ	وَكُلُّ شَاءَ اللَّهِ	لَسَلَطَهُمْ	عَلَيْكُمْ
یا جنگ او کړی د قوم خپل سره او که غوښتلې الله انوخامخا به ئې غلبه ورکړې وي هغوی ته په تاسو				
اونه خپل قوم سره جنگ کوی او که الله ﷻ غوښتلې نو دغه منافقان به ئې په تاسو مسلط کړې وي				
فَلَقَاتِلُوكُمْ	فَإِنْ	اعْتَزَلُوكُمْ	فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ	وَأَلْقُوا
نوخامخا به جنگیدل تاسو سره بیا که چري هغوی پرېږدی تاسو اونه کوی جنگ تاسو سره او وړاندې ئې کړه				
او تاسو سره به ئې جنگونه کول نو که هغوی ستاسو د مقابلې نه ډډه او کړی او تاسو سره جنگ نه کوی				
إِلَيْكُمْ	السَّلَامَ	فَمَا جَعَلَ اللَّهُ	لَكُمْ	عَلَيْهِمْ
تاسو ته صلح پس نه دې درکړې الله حق تاسو ته په هغوی باندې دلاري				
او د صلحي لاس درواړاندې کړی نویا الله ﷻ تاسوته دهغوی مقابله کښي د جنگ حق نه دې درکړې				

سَيُجَادُونَ	اٰخِرِيْنَ	يُرِيْدُونَ	اَنْ يَّامَنُوْكُمْ
زر دہ چہ بیا بہ مومئ تاسو نور منافقان چہ غواری بہ هغوی اچہ بہ امن کنبی پاتی شی ستاسونہ			
يُؤْمِنُوا	قَوْمَهُمْ	كَلِمًا	رُدُّوْا
اوبہ امن پاتی شی دقوم خپل نہ هر کله چہ اوبللی شی هغوی فتنی ته نو واپس اوگر خولی شی			
فِيْهَا	فَاِنْ لَّمْ يَعْزِلُوْكُمْ	وَيَلْقَوْا	اِلَيْكُمْ السَّلَام
بہ هغی کنبی نو کہ نہ شول بہ خنگ ستاسونہ اووراندی نی نہ کرہ تاسوتہ صلح			
وَيَلْقَوْا	اَيْدِيَهُمْ	فَخَذُوْهُمْ	وَاَقْتُلُوْهُمْ
اوبندی نہ کرل لاسونہ خپل انواونیسئ هغوی اوقتل کرئ هغوی اهر خانی کنبی چہ او مومی هغوی			
وَالْوَالِدٰتُ	جَعَلْنَا	لَكُمْ	عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا
او هغوی تول چہ دی اوگر خولی دی مونرا تاسودپارہ اہ هغوی باندي دليل بنکارہ			

قوله تعالى: ﴿فَاَلْكُمْ فِي الْمُنٰفِقِيْنَ﴾

د منافقانو بارہ کنبی د صحابه کرامو ﷺ اختلاف :- په دې کنبی اختلاف دې چه د منافقانو په کوم یو امر کنبی د مسلمانانو دوه قسمه خیالات پیدا شوی وو. حضرت زید بن ثابت ؓ فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ کله د احد میدان جنگ ته تشریف یوو نو هغه وخت کنبی حضرت نبی کریم ﷺ سره منافقان هم وو چه جنگ نه مخکنی واپس شوی وو. د دوی باره کنبی بعضی مسلمانانو وئیل چه دوی قتل کول پکار دی او بعضو وئیل چه دوی هم مومنان دی (۱) نو دې باره کنبی دا آیت مبارک نازل شو. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دا بنار پاک دې دا به پخپله گند او خیرې داسې لرې لکه خنگه بتی د اوسپنی نه خیرې اوزنگ لرې کوی (۲) (بخاری او مسلم)

په جنگ احد کنبی د مسلمانانو تعداد :- ابن اسحاق کنبی دی چه د احد د جنگ لښکر یو زر وو ، عبدالله بن ابی بن سلول درې سوه کسانو سره واپس شوې وو او حضرت نبی کریم ﷺ سره بیا اووه سوه کسان پاتی وو.

دایت په شان نزول کنبی بل روایت :- حضرت ابن عباس ؓ فرمائی مکه کنبی خه خلق وو چه کلمه ویونکی وو. لیکن د مسلمانانو خلاف به ئې مشرکانو سره مدد کولو. دوی د خه ضرورت دپاره د مکې نه بهراوتل ، دوی ته یقین وو چه د دوی به اصحاب رسول ﷺ سره خه جنگ جگره نه وی. خکه چه دوی

(۱) صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب صفات المنافقین : ۲۷۷۶ -
 (۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة احد : ۴۰۵۰ ، صحیح مسلم : ۱۳۸۴ ، ترمذی : ۳۰۲۸ -

پہ ظاہرہ کلمہ گو وو۔ بل طرفتہ چہ کلہ د مدینی مسلمانانوتہ ددی علم اوشو نو وی ونیل چہ دی نامرادو سرہ پومبی جہاد او کړئی، دوی خمونږ دبنمنانانوسره دی۔ اوبعضو اوونیل چہ سبحان الله چہ دا خلق ستاسو په شان کلمہ وانی، تاسو هم هغوی سرہ جنگ کوئی؟ صرف پدی وجہ چہ هغوی هجرت نه دی کړی، اوخپل کورونه ئې نه دی پرینودی۔ مونږ دپاره دهغوی وینه او مال څنگه حلالیدیشی؟ دا دهغوی اختلاف د حضرت نبی کریم ﷺ مخکښې اوشو خو حضرت نبی کریم ﷺ خاموش پاتې شونو دی کښې دا آیت مبارک نازل شو۔ (ابن ابی حاتم)۔

د آیت شان نزول کښې دویم روایت:- د حضرت سعد بن معاذ ؓ خونې فرمائی چہ حضرت عائشہ صدیقہ ؓ باندي چہ کلہ تهمت اولگیدو او حضرت نبی کریم ﷺ په منبر باندي اودریدل او وی فرمائیل چہ څوک شته دی چہ ما د حضرت عبدالله بن ابی د تکلیف نه بیچ کړی۔ په دی باندي د اوس او خزرچ په مینځ کښې چہ کوم اختلاف پیدا شو نو د هغې باره کښې دا آیت مبارک نازل شو۔ لیکن دا قول غریب دی۔ ددی نه سوا نور اقوال هم دی۔ الله ﷻ دوی ددوی دنافرمائی په وجہ هلاک کړل۔ ددوی دهدایت هیڅ لار نشته۔ دوی خو غواړی چہ د ریښتونی مسلمانان هم ددوی په شان گمراه شی۔ دومره دشمنی۔ ددوی په زړونو کښې دی، نو تاسو منع کولی شی، چہ تر کومې پورې دوی هجرت اونکړی نو دوی خپل مه گنړئی۔ دا خیال مه ساتئی چہ دوی ستاسو دوستان دی او مددگار دی۔ بلکه دوی پخپله ددی لاتق دی چہ دوی سره جهاد اوکړی شی۔ بیا دوی کښې دهغه حضراتو استثنا کولی شی چہ هغوی دیوداسې قوم پناه اخستې وی چہ هغوی سره دمسلمانانو وعدي شوی وی۔ نو ددوی حکم به هم هغه وی چہ کوم د هغه قوم دی چہ وعده وسره شوې وی

د آیت شان نزول کښې څلورم روایت:- سراقه بن مالک مدلجی وائی چہ کلہ د بدر جنگ کښې مسلمانان غالب شو او چاپیر چل کښې خلقو کښې اسلام بنه خور شو نو ماته معلوم شوه چہ د حضرت نبی کریم ﷺ اراده ده چہ خالد بن ولید ته یو لښکر ورکړی او ځما قوم بنو مدلج سره جنگ اوکړی۔ نو ځه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم خدمت کښې حاضر شوم او ما اوونیل چہ ځه تاسوته خپل یو احسان دریادوم، خلقو ماته اوونیل چہ ته خاموش شه، لیکن حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ وایه چہ ځه ونیل غواړی۔ ما اوونیل چہ ما ته معلومه ده چہ تاسو ځما قوم طرفته لښکر لیرل غواړئی۔ ځه غواړم چہ تاسو دوی سره صلح اوکړئی په دی خبره که قریش اسلام راوړی نو هغوی به هم اسلام قبلوی او که هغوی اسلام قبول نه کړو نو په هغوی هم حمله مه کوئی۔ حضرت نبی کریم ﷺ د حضرت خالد بن ولید لاس اونبولو او وی فرمائیل چہ ده سره لار شه او دده د وینا مطابق دده قوم سره صلح اوکړه۔ نو په دی خبره صلح اوشوه چہ هغوی به د اسلام د بنمنانو هیڅ قسمه مدد نه کوی۔ او که قریش اسلام قبول کړی نو دوی به هم اسلام قبلوی۔ نوالله ﷻ دا آیت مبارک نازل کړو چہ دوی غواړی چہ تاسو هم د دوی په شان کفر اوکړئی۔ بیا تاسو او هغوی برابرشی۔ نو دوی کښې هیچ څوک دوست مه جوړوئی

هم دا روایت ابن مردویه کښې هم دی۔ او په دی کښې دی چہ آیت ﴿إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ﴾ نازل شو، نو چہ کوم خلق هم دوی سره ملاویری نو هغه به هم ددوی په شان په امن کښې وی۔ اوددی زیات مناسب کلام سره دی صحیح بخاری شریف کښې دصلح حدیبیه قصه کښې دی بیا چې چا غوښتل نو دکافرو جماعت کښې به داخلیدل او امن کښې به وو، اوچې چا به غوښتل نو د مدینی مسلمانانو سره به ملاویدو۔ او د معاهدې په وجہ به په امن کښې وو۔ (د حضرت ابن عباس ؓ قول دی چہ دا حکم بیا

دی آیت منسوخ کرو چه ﴿فَإِذَا نَسَخْتُ الْأَشْهُرَ الْحُرُمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾ یعنی کله چه د معززې میاشتی تیرې شی نو مشرکانو سره جهاد کوئی چه چرته هم دوی اووینی.
 قوله تعالی: ﴿إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ﴾

د هغه کافرانو حکم چه غیر جانبدار وی - بیادیو بل جماعت ذکر کیږی چه هغوی ددی خبرې نه مستثنی دی چه میدان جنگ ته راوستلې کیږی نو بی بسه شی وی ، هغوی خو تاسو سره نه جنگ کول غواړی او نه تاسو سره یو خانې کیدل غواړی او نه خپل قوم سره جنگ کول خوښوی. بلکه دا داسې خان بیج کولو والا خلق دی چه نه تاسو سره دی او نه ستاسو دښمنانو سره او نه ستاسو دوستانو سره. دا هم دالله ﷻ فضل دی چه دغه خلق ئې په تاسو مسلط نکړل. که هغه ذات غوښتلې نو دوی ته به ئې طاقت ورکړې وې او ددوی زړونو کښې به ئې اچولې چه دوی تاسو سره جنگ او کړی. نو که دوی تاسو سره د جنگ کولو نه منع شی او صلح سره یو شی نو تاسو ته هم دوی سره دجنگ کولو اجازت نشته. هم دا قسمه خلق وو چه د بدر په ورځ دمکې مشرکانو سره راغلل اود زړه نه دوی تاسو سره جنگ نه خوښولو. لکه حضرت عباس وغیره. هم دا وجه وه چه حضرت نبی کریم ﷺ د حضرت عباس د قتل نه منع کړې وه. او حکم ئې کړې وو چه دوی دې ژوندې گرفتار کړې شی.

قوله تعالی: ﴿سَيُجِدُونَ آخِرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوا كَوْمَهُمْ﴾
 منافقانو سره د جنگ حکم - بیادیو بل جماعت ذکر کیږی. چه په ظاهره پورته ذکر شوؤ خلقو پشان دی. لیکن اصل کښې نیت کښې ئې فرق دی. دا خلق منافقان دی. چه کله حضرت نبی کریم ﷺ ته راشی نو اسلام ظاهر وی او دمسلمانانو نه خپل مال او خان محفوظ ساتی. بل طرفته چې کله دوی کفارو سره یو خانې شی او کوم کسان چې د باطلو معبودانو عبادت کوی ، هغوی سره ملاو شی دې دپاره چه دهغوی نه په امن کښې وی، اصل کښې دا خلق کافر دی لکه بل خانې کښې چې دی چه کله خپلو شیطانانو ته ورشی نو هغوی ته په تنهائی کښې وائی چه مونږ تاسو سره یو. دلته هم ذکر کیږی چه کله دوی فتنې طرفته ځی نو دپوره زړه نه په هغې کښې حصه اخلی. لکه څنگه چه څوک پرمخ پروت وی. فتنې نه مراد دلته شرک دی.

د شان نزول باره کښې بل روایت: - حضرت مجاهد رضی الله عنه فرمائی چه دا خلق هم د مکې وو. دلته چه به راغلل نو ریاکارنی دپاره به ئې اسلام قبلولو. هلته چه به لاړل نو بتانو ته به ئې سجده کولې. نو مسلمانانو ته ئې او فرمائیل که ددی خپلې دوغله پالیسی نه منع نشو ، تاسو ته د تکلیف درکولو نه منع نشو، صلح نه کوی، نو دوی هم امن کښې مه پریردئ، دوی سره هم جهاد کوئی. دوی قیدیان کړئ. چه دوی چرته هم دوی او مومی. نو دوی سره خبرې مه کوئی. بيشکه په دوی باندي مونږ تاسو ته غلبه درکړې ده او ښکاره حجت مو درکړې دې

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً
اوند دې کار دیومومن   چې قتل کړی   مومن   مگر په خطا سره   او څوک چې   مړ کړی   یومومن   په خطا سره
اودیومسلمان دا کار نه دې   اچې هغه بل مسلمان قتل کړی   مگر په خطا سره   او چا چې یومسلمان په خطا سره قتل کړو
فَتَحْرِيرٌ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسْلِمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهَا إِلَّا
نو دوی آزادول   دیو غلام   مومن   او دیت دې   چې سپارلې شوې وی   وارثانو دمړی ته   مگر
(نو کفار ته داده) چې یو مؤمن مړی دې آزاد کړی   اود مړی وارثانو ته دې خون بها ورکړی   مگر

أَنْ يَصَّدَّقُوا ۖ فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوِّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ

کہ ہغوی معاف کری دیت انوکہ وو (مقتول) | دداسی قوم نہ | چہ دشمن وو ستاسو | او ہغہ وو مؤمن کہ ہغوی خون بہا اوبنی (نوجائزده) | او کہ دغہ مؤمن مری دداسی قوم سرے وو چہ ستاسو ورسره دشمنی وی

فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ وَمِنْ قَوْمٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ

نو دی آزادول دیو غلام | مومن | او کہ وو مری | دداسی قوم نہ | چہ پہ منخ ستاسو نو یومسلمان مری دی آزاد کری (اودومره بس دی) | او کہ دداسی قوم سرے وو چہ ستاسو

وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ ۖ وَتَحْرِيرُ

اوپہ منخ دہغوی کنبی | معاہدہ وہ | نو دی دیت | وزسپارلے شوی | وارثانو دمری تہ | او آزادول اودہغوی پہ مینخ کنبی یوہ معاہدہ وی | نو دہغہ وارثانو تہ دی خون بہا ہم ورکری | او

رَقَبَةٍ ۖ مُؤْمِنَةٍ ۖ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ ۖ

دیو غلام | مومن | نو چاہی اونہ موندو (غلام) | نو دی پری روڑی نیول | دوہ میاشتی | پرلہ پسی یو غلام دی ہم آزاد کری | او خوک چہ د مری آزادولو طاقت نہ مومی | نو ہغہ دی دوہ میاشتی پرلہ پسی روڑی

تَوْبَةٍ ۚ قَدْ كَانَ اللَّهُ ط ۖ وَكَانَ اللَّهُ عَلَيْهِ حَكِيمًا ۖ وَمَنْ يَقْتُلْ

دپارہ دقبلولودتوبی | دطرفہ دالله نہ | اودی الله | پوہہ | اخوند د حکمت | او خوک | چہ قتل کری اونسی | دا دالله ﷻ | دطرفہ دتوبی ویستلو طریفہ دہ | او الله پہ ہر خہ پوہہ او صاحب د حکمت دی | او خوک چہ یو

مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا ۖ فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا ۖ فِيهَا ۖ وَغَضَبَ اللَّهُ

یومومن | پہ قصدسره | نو سزا دہغہ | جہنم دی | چہ ہمیشہ بہ وی | پہ ہغی کنبی | او غضب کری دی الله مومن پہ قصدسره قتل کری | نو دہغہ سزادوزخ دی | او پہ ہغی کنبی بہ ہمیشہ وی | او پہ ہغہ د الله غضب

عَلَيْهِ ۖ وَلَعْنَةُ ۖ وَأَعَدَّ لَهُ ۖ عَذَابًا عَظِيمًا ۖ

پہ ہغہ بانڈی | اولعنت کری دی الله پہ ہغہ بانڈی | او تیار کری ٹی دی | ہغہ دپارہ | عذاب لوی دی | اولعنت ٹی پری کری دی | او دہغہ دپارہ ٹی لوی عذاب تیار کری دی

قوله تعالى: وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً

دقتل خطا احکام :- ارشاد دی چہ یو مسلمان دپارہ جائز نہ دی چہ پہ خہ حال کنبی دیو مسلمان رور خون پہ ناحقہ توٹی کری۔

پہ درے صور تونو کنبی د مسلمان دقتل جواز :- بخاری او مسلم شریف کنبی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ یو مسلمان دپارہ جائز نہ دی چہ ہغہ د الله ﷻ دو حدانیت بانڈی او د رسول الله ﷺ د رسالت

گواہی ورکوی چې قتل کول حلال نه دی مگر درې حالتونو کېښې ① یو دا چه هغه څوک قتل کړی وی ② دویم چه واده ئې کړی وی او زنا او کړی ③ دریم دین اسلام پرېږدی او د مسلمانانو نه جدا شی ④. حد قائمبول د چا کار دی. بیا د احم یاد ساتی چه کله ددوی نه په دې دريو وارو کارونو کېښې څه کار واقع شی نوبه عوامو کېښې هچا ته دا اختیار نشته چه دې قتل کړی ځکه چې دا کار دامام یا د نائب امام منصب دی.

د ایت شان نزول کېښې اولنې قول: ددې نه پس استثنا منقطع ده. د عربو شاعرانو کلام کېښې هم دا قسمه استثنا ډیرې دی. ددې آیت مبارک شان نزول کېښې یو قول دا هم نقل دی چه عیاش بن ابی ربیع چه د ابوجهل ناسکه رور وو، او دده دمور نوم اسماء بنت مخزمه وو، دده باره کېښې نازل شوې دی. ده یوسرې قتل کړې وو او هغه ته ئې د اسلام قبلولو په وجه سزاگانې ورکولې تر دې چه هغه مړ شو. دهغه نوم حارث بن یزید غامدی وو. د حضرت عیاش څه زړه کېښې دا خار راغلو او زړه کېښې ئې پخه اراده او کړه چه کله هم موقع ملاو شوه. نوزه به دې قتل کوم. الله څه ورځې پس قاتل ته هم د اسلام قبلولو هدايت نصیب کړو. او هغه مسلمان شو. او هجرت ئې هم اوکړو. لیکن حضرت عیاش څه ته دا معلومه نه وه، د مکې د فتح په ورځ دې دهغوی په نظر کېښې راغلو. په دې وجه چه هغه تر اوسه پورې کفر کېښې وو. په ده ئې اچانک حمله او کړه او هغه ئې قتل کړو نو دې باندي دا آیت نازل شو.

د ایت شان نزول کېښې دویم قول: دویم قول دادې چه دا آیت مبارک د حضرت ابودرداء څه باره کېښې نازل شوې دی. چې هغه په یو کافر کس باندي حمله کړې وه او توره ئې پرې راویستې وه خو هغه کلمه اوونیله لیکن دوی په توره او وهلو او هغه ئې قتل کړو. هرکله چه حضرت نبی کریم څه ته دا واقعه بیان شوه نو حضرت ابودرداء څه ورته خپل عذر بیان کړو چه هغه صرف د خپل خان بچ کولو دپاره کلمه ونیلې وه. حضرت نبی کریم څه خفه شو او وې فرمائیل چه ولې تا د هغه زړه شلولې وو څه دا واقعه صحیح حدیث کېښې هم شته دی. لیکن هلته د بل صحابی نوم دی. (۱)

قوله تعالى: وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ

د قتل خطاء په کفار ه کېښې غلام ازادول. بیا د قتل خطا ذکر کېږی او په دې کېښې دوه څیزونه واجب دی. یو غلام ازادول، دویم دیت ورکول. ددې غلام دپاره د اشرط هم دې چه هغه ایماندار وی کافر نه وی وړوکې ماشوم بچې هم کافی نه دې تر کومې چه هغه خپلې ارادې سره ایمان ظاهر نکړی. او د دومره عمر نشی. دامام ابن جریر څه مختار قول دا دی که دده مور پلار دواړه مسلمانان وی. نو دا جائز دی گنی نه. د جمهورو مذهب دادې چه مسلمانیدل شرط دی د وړوکې او لوني څه قید نشته دی. د کفار ه کېښې د وینځې ازادول: یو انصاری څه یو تورې وینځې سره د حضرت نبی کریم څه خدمت کېښې حاضرېږی او وانی چه څما په ذمه دیو مسلمان ازادول دی. که دا مسلمان ه وی نوزه دا ازادوم. حضرت نبی کریم څه ددې وینځې نه تپوس او کړو چه آیا ته گواهی ورکوي چه د الله څه نه سوا بل معبود نشته دې. هغې اوونیل چه آو. حضرت نبی کریم څه ورته او فرمائیل چه آیا ته ددې خبرې هم گواهی ورکوي چه څه د الله رسول او بنده یم. هغې او فرمائیل چه آو. حضرت نبی کریم څه ورته او فرمائیل چه مرگ نه پس دوباره ژوندی کیدو باندي هم ته یقین ساتي. هغې او فرمائیل چه آو. حضرت نبی کریم څه

(۱) صحیح بخاری کتاب اللیات باب قوله تعالی (ان النفس بالنفس): ۶۸۷۸، صحیح مسلم: ۱۱۶۷۶، ابوداود: ۴۳۵۲ ابن ماجه:

(۲۵۳۱)

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب بعث النبي صلی الله علیه وسلم اسامة: ۴۲۶۹، صحیح مسلم: ۹۶ عن اسامة بن زید څه

اوفرمانیل چہ دا ازادہ کرہ۔^(۱) ددی اسناد صحیح دی۔ اوصحابی خوک وو؟ ددہ نوم کہ معلوم نہ وی نو
 پہ دی وجہ ددی پہ سند کنبی خہ نقصان نہ راخی، خکہ چہ صحابہ تہول عدول دی۔ دا روایت دحدیث
 نورو کتابونو کنبی دا شان دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ د ہغی نہ تپوس اوکرو چہ اللہ ﷻ چرتہ دی؟
 ہغی اوونیل چہ آسمانونو کنبی۔ حضرت نبی کریم ﷺ ترے تپوس اوکرو چہ خہ خوک یم؟ ہغی جواب
 کنبی اوونیل چہ تہ داللہ رسول ﷺ نی۔ حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ اوفرمانیل چہ دا ازادہ کرہ دا ایماندارہ
 دہ۔^(۲) نویو د غلام یاوینخی آزادول واجب دی

د قتل خطاء پہ کفارہ کنبی دیت ورکول۔ او بل دیت ورکول دی چہ دمقتول کور والو تہ ورکری شی۔ داد
 ہغہ مقتول بدلہ دہ۔ دا دیت سل اوبنان دی، او ددی پنخہ قسمہ دی، شل خوددوؤ عمر اوبنی او شل
 ہم ددی عمر اوبنی او شل د دریو کالو چہ وی اوبنی او نورے بہ د پنخو کالو وی۔ او شل چہ د خلورو کالو
 بنکاری۔ ہمدافیصلہ حضرت نبی کریم ﷺ د قتل خطا پہ دیت کنبی کرے دہ۔ اوگورنی سنن ومسند
 احمد^(۳) دا حدیث پہ روایت د حضرت عبداللہ ﷺ موقوف ہم مروی دی۔ حضرت علی ﷺ او یو بل جماعت
 نہ ہم منقول دی۔ او دا ہم وئیلے شوی دی چہ دا دیت بہ پہ خلورمہ حصہ کنبی تقسیم شوے وی۔ دا دیت
 بہ ددی قاتل پہ عاقلہ او ددہ د عصبہ یعنی د دہ پہ نزدی رشتہ دارو بانڈی وی۔ ددہ پہ خیل مال بانڈی
 نشتہ۔ حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ پہ دی امر کنبی ما تہ خوک مخالف نہ دی معلوم۔ حضرت
 نبی کریم ﷺ د دیت فیصلہ ہم پہ دی خلقو کرے دہ۔ او دا حدیث خاصہ کنبی پہ کثرت سرہ دی۔ امام
 صاحب چہ کوم حدیث مبارک طرفتہ اشارہ کوی ہغہ دپردی۔

دیت پہ قاتل او عاقلہ دوارو بانڈی دی

مسئلک حنفی:- دامام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ او امام ابو یوسف پہ نیز دیت پہ عاقلہ او قاتل دوارو بانڈی دی
 صرف پہ عاقلہ بانڈی نہ دی واجب بلکہ قاتل بہ ورسرہ پہ دیت کنبی شریک وی (تفسیر مظہری
 ۴۰۱، ۲)۔

دیت سل اوبنان پہ خلورو حصو کنبی تقسیم دی

مسئلک حنفی:- د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز دیت سل اوبنان دی خوبیا دا اوبنان پہ خلورو درجو کنبی
 تقسیم دی پنخویشت بہ بنت محاض وی او پنخویشت بہ بنت لبون وی او پنخویشت بہ حقہ وی او
 پنخویشت بہ جذعہ وی (تفسیر مظہری ۴۰۲، ۲۱۲)۔

دیت د قاتل پہ عاقلہ دی:- بخاری او مسلم کنبی د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ دھذیل قبیلے
 دوہ بنخی خپلو کنبی پہ جنگ شوے، یو بنخی دا بلہ پہ کانری اوویشتہ اوہغہ حاملہ وہ، ددی بچی
 ہم ضائع شو او ہغہ ہم مرہ شوہ۔ حضرت نبی کریم ﷺ تہ راغلل نو حضرت نبی کریم ﷺ فیصلہ اوکرہ
 چہ ددی بچی پہ بدلہ کنبی خو یو وینخہ یا غلام ازادول دی۔ اودبنخی بدلہ کنبی دیت او دیت د
 قاتلے بنخی د حقیقی رشتہ دارو پہ ذمہ دی۔^(۴)

(۱) احمد: ۴۵۲/۳-

(۲) صحیح مسلم کتاب المساجد باب تحريم الکلام فی الصلاة: ۵۳۷-

(۳) ابو دادو: ۴۵۴۵ ترمذی: ۱۳۸۶ نسائی: ۴۸۰۶، ابن ماجہ: ۲۶۳۱، احمد: ۱/۴۵۰/-

(۴) صحیح بخاری کتاب اللیات باب جنین المرأۃ: ۶۹۱ صحیح مسلم: ۱۶۸۱، ابوداؤد: ۴۵۷۶، نسائی: ۴۸۲۲-

مسئلہ - ددی نہ دا ہم معلومہ شوه چه کوم قتل عمد خطا سره وی هغه هم په حکم کنبی دخطا محض پشان دي یعنی د دیت اعتبار سره په دي کنبی تقسیم ثلث شو ، درې حصی به وی خکه چه په دي کنبی شباحت عمد یعنی بالقصد هم دي .

د امام د قتل خطا بوج به په بیت المال وی - صحیح بخاری شریف کنبی دی چه د بنوخزیمه د جنگ دپاره حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه لره حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله یو لښکر کنبی سردار جوړ کړو او وی لیدلو ، هغوی چه هلته لارل نو د اسلام دعوت نی ورکړو ، هغوی دعوت قبول کړو لیکن د نادانسی په وجه نی د «اسلمنا» یعنی مونږ مسلمان شو په خانی «صبانا» او نیل یعنی مونږ بی دین شو ، خالد بن ولید رضی الله عنه دوی سره قتل کول شروع کړل . هرکله چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته ددی معلومات اوشو نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله لاس اوچت کړو او الله تعالی ته نی عرض اوکړو چه یا الله د خالد بن ولید ددی فعل نه بیزاری او برات خه ستا مخکنبی وړاندی کوم . بیا حضرت علی رضی الله عنه نی راوبللو او هغوی نی اولیدلو چه لاره شه او دهغوی مقتولانو ته دیت ورکړه او ددوی چه کوم مالی نقصان شوی دي هغه هر خه ورته اداکړه .^(۱)

مسئلہ - ددی نه ثابتته شوه چه د امام یا نائب د خطا بوج به په بیت المال وی .

قوله تعالی : «إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا»

بیا فرمائی چه دیت ورکول واجب دی . خو که د مقتول اولیاء په خپله ددی اخستلو نه روستوشی نو دوی ته اختیار دي او هغوی دا په طور د صدقه معاف کیدلی شی .

فَأَنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَخَرِّرُوهُمْ رِقَابَهُمْ يُؤْمِنُونَ

بیا فرمان دي که مقتول مسلمان وی لیکن دده اولیاء حربی کافران وی نو قاتل باندی دیت نشته دي . قاتل باندی په دي صورت کنبی د غلام یا وینخې آزادول دی .

قوله تعالی : «وَأَنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ قَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِمْ فَخَرِّرُوهُمْ رِقَابَهُمْ يُؤْمِنُونَ»

او که د مقتول وراث او ولی د داسې قوم نه وی چا سره چي ستاسو صلح او وعده شوې وی . نو په دي صورت کنبی به دیت وی خو که چري مقتول مومن وو نو کامل دیت به وی ، او که مقتول کافر وو نو د بعضو په نیز خو پوره دیت وی . دبعضو په نیز نیم دیت ، دبعضو په نیز دریمه حصه دیت ، دا تفصیل د احکامو په کتابونو کنبی موجود دي .

د مومن او کافر دواړو دیت یو برابر دي

مسئلک حنفی - د امام ابوحنیفه رضی الله عنه په نیز د مومن او کافر په دیت کنبی خه فرق نشته بلکه د کافر دیت به هم د مومن د دیت پشان پوره وی (تفسیر مظهری (۴۰۸۱۲) -

قوله تعالی : «فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ»

دوه میاشتی پرله پسې روژې نیول - او په قاتل باندی مومن غلام یا وینخه آزادول هم لازم دی . او که دچا طاقت د غریبی په وجه نه وی نو د هغه په ذمه د دوو میاشتو روژې دی چه پرله پسې به نی نیسی ، که دغه عذر په وجه لکه بیماری شوه یا حیض شوی یا نفاس شو . نو ددی عذرونو نه بغیر دي روژه په مینخ کنبی نه پریردی ، او که ددی عذر نه بغیر نی روژې پریردې نو بیا به دسر نه دروژو شمیر پوره کوی .

په سفر کنبی روژې ماتول سره د تسلسل حکم - د سفر باره کنبی دوه اقوال دی ، ① یو داچه دا هم شرعی عذر دي . ② دویم دا چه دا عذر نه دي .

د سفر په وجه په افطار سره تنایع ختمیږی

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب بعث النبی صلی الله علیه وسلم خالد بن ولید : ۴۳۳۹ نسائی : (۵۴۰۷) -

مسلك حنفی :- د سفر پہ وجہ کہ روزہ ماتہ کری نو د جمہورو پہ نیز چہی پہ ہغہی کنبہی احناف ہم شامل دی دہ باندی سردوبارہ روزنی نیول لازمیری تتابع او پرلہ پسی والی ختم شو البتہ د امام شافعی پہ قدیم قول کنبہی دہ باندی د سفر پہ وجہ کہ تتابع فوت شی سردوبارہ د روزو نیول نشته (تفسیر مظہری ۳۲۷۱۲)۔

مسکینانو تہ خوراک ورکول :- بیا فرمائی چہ د قتل خطا د توبہی دا صورت دی چہ غلام نشی آزادولی، نوروزی اونسی، او کہ دروزی طاقت پہ کنبہی نہ وی نو دی مسکینانو تہ خوراک ورکولی شی کہ نہ، نو یو قول خو دادی چہ شپیتہ مسکینانو تہ بہ خوراک ورکوی۔ لکہ خنگہ چہ د ظہار د کفارہ دی جلتہ صفا بیان فرمائی اودلتہ د قتل خطا، پہ باب کنبہی پہ دی وجہ بیان نہ فرمائی چہ دا دویرولو والا مقام دی۔ کہ د آسانی صورت نی بیان کرو نو ہیبت او عظمت بہ دومرہ باقی پاتی نشی۔ دویم قول دادی چہ دروزی لاندی خہ نہ وی، کہ وی نو بیان سرہ بہ نی بیان کری وی۔ د حاجت پہ وخت کنبہی بیان لہ۔ موخر کول صحیح نہ دی

قوله تعالى: ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ ::::: اللہ علیم او حکیم دی، ددی تفسیر خو خل تیر شوہی دی۔

قوله تعالى: ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءُ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا وَعُضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾

د قتل عمد حرمت :- د قتل خطا نہ پس اوس د قتل عمد بیان دی۔ ددی یر زیات سخت او یر مضبوط تاکید راغلی دی۔ دا ہغہ گناہ دہ چہ دا اللہ ﷻ شرک سرہ یو خانی بیان کری دہ۔ فرمائی چہ ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿﴾ یعنی مسلمانان بندگان ہغہ دی چہ اللہ سرہ ہغوی بل معبود نہ جوہی او نہ ہغوی یوکس پہ ناحقہ قتلوی۔ بل خانی کنبہی ارشاد دی چہ ﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي﴾ دلته ہم اللہ ﷻ د حرامو کارونو ذکر فرمائی او د شرک او د قتل ذکر کوی۔ او ددی مضمون آیتونہ نور ہم یر زیات دی او احادیث ہم دی باب کنبہی وارد شوی دی۔

دقیامت پہ ورخ د ٲولو نہ اولہ مقدمہ :- مسلم شریف او بخاری شریف کنبہی دی چہ د ٲولو نہ مخکنبہی بہ د قیامت پہ ورخ د دیت فیصلہ کیری (۱) ابو داود کنبہی دی چہ د ایماندارو خلقو پہ نیکیانو کنبہی زیاتی رازی تر ترخو چہ دی پہ ناحقہ قتل اونکری۔ او کہ داسی نی او کرل نو تباه بہ شی۔

دمسلمان د قتل عظمت :- اویو حدیث مبارک کنبہی دی چہ د ٲولی دنیا زوال داللہ ﷻ پہ نیز دیو مسلمان قتل کولو نہ کم نقصان دی (۲)

د یومسلمان پہ قتل ٲول مخلوق جہنم تہ تلل :- اویو حدیث مبارک کنبہی دی کہ د زمکی او د آسمان ٲول خلق دیو مسلمان پہ قتل کنبہی شریک شی نو اللہ ﷻ بہ ٲول پرمخ دوزخ تہ داخل کری (۳)

پہ یوہ خبرہ دمسلمان پہ قتل کنبہی د شرکت کناہ :- اویو حدیث مبارک کنبہی دی چہ کوم سہری دیو مسلمان پہ قتل کنبہی نیمہی خبر کولو سرہ ہم مدد او کری نو ہغہ بہ د قیامت پہ ورخ اللہ ﷻ تہ پہ داسی حالت کنبہی حاضریری چہ ددہ پہ تندی بہ لیکلی شوہی وی چہ داسری داللہ ﷻ درحمت نہ محروم دی (۴)

د مسلمان پہ قتل کنبہی د ابن عباس ؓ مذهب :- د حضرت ابن عباس ؓ قول دی چہ چا یومومن پہ قصد سرہ قتل کرو نو ددہ توبہ نہ قبلیری۔ د کوفی خلقو چہ کلہ پہ دی مسئلہ کنبہی اختلاف او کرو نو

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب القصاص یوم القيامة: ۶۵۳۳، صحیح مسلم: ۱۶۷۸۔

(۲) ابوداؤد کتاب الفتن باب فی تعظیم قتل المؤمن: ۴۲۷۰، وسندہ صحیح۔

(۳) ترمذی کتاب الديات باب ما جاء فی تشدید قتل المؤمن: ۱۳۹۵ وھو حسن نسائی: ۳۹۹۲۔

(۴) ابن ماجہ ابواب الديات باب التغلیظ فی قتل مسلم ظلم: ۰۲۶۲۰۔

حضرت ابن جبیر حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ ورغلو او تپوس ئی ترې او کړو. نو هغوی ورته او فرمائیل چه دا د قران پاک آخری آیت دې بل هېخ یو آیت دا آیت نه دې منسوخ کړې. (۱) او دوی فرمائی چه دویم آیت «وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ» دې چه په هغې کنبې د توبې ذکر دې هغه د مشرکانو باره کنبې نازل شویدې. (۲) لیکن کله چه یوسړی د اسلام په حالت کنبې یو مسلمان په غیر شرعی وجه باندي قتل کړو نو دده سزا جهنم دې. او دده توبه نه قبولیږی.

د قاتل د توبې باره کنبې د مجاهد رضی اللہ عنہ قول: - حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ چه کله د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دا قول بیان کړو نو وې فرمائیل مگر شوک چه پنبیمانہ شو. (نو دهغه توبه قبلېږی) (۳)

د ابن عباس رضی اللہ عنہ په نیزد مسلمان د قاتل دپاره توبه نشته. - سالم بن ابوالجعد رضی اللہ عنہ فرمائی چه حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ کله نابینا شوې وو، یو ځل مونږ هغوی سره ناست وو نو دې کنبې یو سړی راغلو او دوی ته ئې آواز او کړو او تپوس ئې او کړو چه دې باره کنبې تاسو څه وانې چه چا یو مومن په قصد سره قتل کړو. نو دوی او فرمائیل چه دهغه سزا جهنم ده. او دې کنبې به دې همیشه وی، په ده به دالله تعالی غضب وی او په ده به دالله تعالی لعنت وی، او دده دپاره عظیم عذاب تیار دې، هغه بیا تپوس او کړو که هغه توبه او باسی او نیک عمل کوی او هدایت باندي کلک اوسی؟

نو وې فرمائیل چه دده مور په ده پوره شی دده دپاره هدایت چرته دې. په هغه ذات مې دې قسم وی چه دهغه په لاس کنبې څما دې ما د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلی دی چه هغه مور دې په هغه پوره شی چه چا یو بنده قتل کړو، هغه به د لاسونونه نیولې شوی وی او د رحمان عرش ته به مخامخ راوستی شی او دده رگونو کنبې به وینه څی رازی، او الله تعالی ته به اووانی چه د ده نه تپوس او کړه چه ده څه ولې قتل کړې ووم؟ په هغه الله تعالی قسم چه دهغه په قبضه کنبې څما ساه ده ددې آیت نازلیدونه پس د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم وفات پورې ددې منسوخ کیدو والا آیت نازل نشو. او یو روایت کنبې دومره دی چه نه د دې نه پس په حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم وحی راغلې وه (۴).

د ابن عباس رضی اللہ عنہ موافقین: - حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ، حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ، حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما حضرت ابوسلمه بن عبدالرحمان رضی اللہ عنہ، حضرت عبید بن عمیر رضی اللہ عنہ، حضرت قتاده رضی اللہ عنہ، حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ هم د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ خیال سره متفق دی. ابن مردویه کنبې دی چه مقتول به دغه قاتل نیولې وی او د قیامت په ورځ به ئې دالله تعالی مخکنبې راولی، او بل لاس کنبې به ئې خپل سر نیولې وی او وائی به چه ائې څما ربه دده نه تپوس او کړه چه ده څه ولې قتل کړې ووم؟ قاتل به اووانی چه ائې پروردگاره اددې وجې چه ستاد عزت دخاطره. الله تعالی به اووانی چه دا څما لار ده. دویم مقتول به هم خپل سر نیولې راوری او هم دا به وائی. قاتل به جواب کنبې اووانی ځکه چه د فلانی عزت وی. الله تعالی به او فرمائی چه دده گناه به هغه واپس واخلي. بیا به دې اورته واچولې شی. او دې کوهی کنبې به او یا کاله لاندې روان وی. (۵)

(۱) صحیح بخاری کتاب - التفسیر سورة النساء (من قتل مومنا متعمدا) : ۴۵۹۰، صحیح مسلم: ۳۰۲۳ -

(۲) صحیح بخاری کتاب - التفسیر سورة الفرقان: قوله تعالی (الا من تاب وامن) : ۴۷۶۶، صحیح مسلم: ۳۰۲۳ -

(۳) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب ما لقی النبی صلی الله علیه وسلم واصحابه من المشرکین بمکه: ۳۸۵۵ -

(۴) الطبری: ۱۰۱۹۳، احمد: ۱/۲۴۰، نسائی: کتاب القسامة باب ماجاء فی کتاب القصاص: ۴۸۷۰، ابن ماجه: ۲۶۲۱، دا روایت

شواهد و سره صحیح دې -

(۵) ابن مردویه وسنده ضعیف النسائی ۴۰۰۲، بلفظ اخر وسنده ضعیف وهو صحیح بالشواهد -

سورۃ نساء

شوڪ نشی ببنی؟ مسند احمد کنبی دی ممکن دی چه الله ﷺ ٽول گناھونہ بنی، لیکن (ہغه سړې نه بنی) چه دکفر په حالت کنبی مړشی دویم هغه چه یو مومن په قصد قتل کړی (۱) ابن مردویه کنبی داسې حدیث هم دې او هغه بالکل غریب دې (۲) محفوظ هغه حدیث دې چه دسند په حواله سره بیان شو (۳) د مومن د قتل په وعید کنبی یوبل حدیث :- حمید وانی چه ماته ابو العالیه راغلو، ماسره یو دوست هم په هغه وخت وو، مونږ او وویل چه تاسو دواړه ځما نه عمر کنبی کم یی او په حافظه کنبی زیات یی راځی ماسره بشر بن عاصم ته لارشی، هر کله چه مونږ هلته اورسیدو نو حضرت بشر ته مو او وویل چه هغه ته هم هغه حدیث واوړوه. هغوی اوړول شروع کړل. چه په دې عقبه بن مالک لیشی ﷺ او وویل چه حضرت نبی کریم ﷺ یو وړوکې شان لښکر لیرلې وو. هغوی په یو قوم حمله او کړه او خلق او تبتیدل، دوی سره یو سړی تبتیدو او دې سړی پسی یو لښکر والا سړی وریه منلېه وو، هر کله چه هغه ورنزدې شو او په هغه نې توره راویستله نو هغه او وویل چه څه مسلمان یم. دې سړی دهغه هیڅ خیال اونکړو او هغه سړی نې او وهلو، ددې خبر حضرت نبی کریم ﷺ ته اوشونو حضرت نبی کریم ﷺ ډیر زیات خفه شو. دا خبر هغه سړی ته هم اورسیدو. یو ورځ حضرت نبی کریم ﷺ خطبه وئیله چه دې قاتل او وویل چه یارسول الله ﷺ! په الله ﷻ قسم هغه خو دا خبره صرف د قتل نه د بچ کیدو دپاره کړې وه. حضرت نبی کریم ﷺ دهغه نه مخ واړولو او خطبه نې وئیله. هغه دوباره او وویل. حضرت نبی کریم ﷺ ترې دوباره مخ واړولو. دې صبر نه شو او په دریم ځل نې هم بیا داسې او وویل. نو حضرت نبی کریم ﷺ بیا هغه طرفته متوجه شو او د حضرت نبی کریم ﷺ په مخ مبارک باندي د خفگان آثار وو. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه قاتل مومن باندي دالله ﷻ انکار دې. درې ځله نې دا او وویل. دا روایت نسائی کنبی هم دې. (۴)

د قاتل په توبه کنبی دوه مذاهب د ابن کثیر رضی اللہ عنہ فیصله :- نو یو مذهب خودا شو چه د مومن د قاتل توبه نه ده قبوله. دویم مذهب دا چه توبه دده د الله ﷻ ترمینځه ده. د جمهور سلفو او خلفو هم دا مذهب دې که هغه توبه اوویستله او الله ﷻ طرفته نې رجوع او کړه، خشوع و خضوع کنبی مشغول شو، نیک عملونه نې کول، نو الله ﷻ به دهغه توبه قبوله کړی. او مقتول ته به د خپل طرفه بدله ورکړی او هغه به راضی کړی. الله ﷻ فرمائی چه ﴿إِلَّا مَنْ تَابَ﴾ دا خبر دې او خبر کنبی د نسخ احتمال هډو وی نه. او دا آیت د مومنانو باره کنبی دې نو دا آیت په کافرانو پورې خاص کول د ظاهر خلاف دې. او دیو ښکاره دلیل محتاج دې. والله اعلم.

دایت په عموم باندي استدلال :- الله ﷻ فرمائی چه ﴿قُلْ يُبَادَى الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ﴾ یعنی انې ځما بندگانو! چه چا په خپلو ځانونو زیاتې کړې وی. نو ځما د رحمت نه دې نه مایوسه کیري. دا آیت مبارک د عموم اعتبار سره هرې گناه ته شامل دې. که هغه کفر او شرک وی او که هغه شک او نفاق وی، که هغه قتل او فسق وی. چه شوک الله ﷻ طرف ته رجوع او کړی نو الله ﷻ به هغه طرفته متوجه شی او چه شوک توبه او بایسی نو الله ﷻ به د هغه توبه قبوله کړی. فرمائی چه ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ﴾ یعنی الله ﷻ شرک نه بښی او دې نه سوا ټول گناھونہ چه او غواړی نو بښی. دالله ﷻ ددې آیت مبارک نه قربان

(۱) نسائی کتاب اغاربه (تحریم الدم): ۳۹۸۹، وسنده صحیح -

(۲) ابوداود وسنده صحیح وابن حبان: ۵۹۸۰، والحاکم: ۳۵۱/۴، والبیهقی: ۲۱/۶ -

(۳) ابن مردویه -

(۴) احمد: ۲۷۹/۵، وسنده حسن، ددې شواهد دپاره نور اوگورنی: صحیح بخاری: ۴۲۲۹، صحیح مسلم

شم هغه لونی ذات هم په دې سورت کښې ددې ایت نه مخکښې هم یو ایت مبارک بیان کړې دې اودهغې تفسیر مونږ په هغه ځانې کښې بیان کړې دې. او بیا ددې ایت مبارک نه پس د خپلې عاصې معافی اعلان کوی چه بندگانو کښې ددې کامل مغفرت امید پیدا شی ، والله اعلم.

داین کثیر رضی الله عنه په یوبل حدیث باندې استدلال:- بخاری او مسلم شریف کښې هغه حدیث مبارک هم په دې موقع دیادساتلو قابل دي چه په هغې کښې دی چه یو بنی اسرائیلی سل قتلونه کړي وو ، بیا هغه د یو عالم نه تپوس کوی چه آیا ځما توبه به قبوله شی که نه. هغه جواب ورکوی چه ستا او ستا توبه کښې څوک حائل کیدیشی ؟ او هغه ته وانی چه دا بدنې پریرده او د نیکانو ښار ته لاړ شه. نو هغه هجرت کوی او لاره کښې وفات کیري او د رحمت فرښتې ده ته راځي (۱). دا حدیث پوره پوره ډیر ځل بیان شوی دې. نوچې په بنی اسرائیل کښې د قاتل توبه قبلیده. نو په دې امت مرحومه باندې د توبې دروازی ولې بندلې شی، مونږ نه خو په هغوی باندې ډیرې زیاتې پابندنې وې. اودهغه ټولو نه الله تعالی مونږ آزاد کړو. او رحمة للعالمین پشان پیغمبر ئې راو لیرلو. هغه دین ئې را کړو چه د آسانو او ښکاره او سهل دین دې. نو دلته چه دقاتل کومه سزا بیان شوې ده دهغې نه مراد دا دې چه د هغه سزا داده چه هغه ته به سزا ورکولې شی. حضرت ابوهریره رضی الله عنه او د سلفو یو جماعت هم دا فرمانی بلکه ددې پشان یوبل حدیث ابن مردویه کښې دې. خو د سند په لحاظ سره هغه صحیح نه دې. اودهغه شان د هر وعید مطلب هم دادې که ددې مقابل څه نیک عمل وغیره نه وی نو ددې بدنې بدله هغه ده چه کومه وعید کښې بیان شوه. هم دا طریقه د وعید باره کښې ځمونږ په نیز ډیره درست او احتیاط والا ده. والله اعلم بالصواب.

اودقاتل جهنم ته د تلو په تقدیر هم که په قول د حضرت ابن عباس رضی الله عنه وغیره د توبې نه قبلیدو په وجه وی او که په قول د جمهورو، د نیکو عملونو په وجه سره به هغه به همیشه په جهنم کښې نه وی بلکه دلته د خلود نه مراد ډیر وخت پورې پاتې کیدل دی. لکه څنگه چه د متواتر حدیث نه ثابت دی چه جهنم نه به هغه خلق هم راوځی چه د چا په زړونو کښې د اورې د دانې هومره ایمان وی (۲). او پورته چه کوم حدیث بیان شو ممکن ده چه الله تعالی ټول گناهونه دکفر اود مومن د قتل نه بغیر معاف کړي ، او په دې حدیث کښې ، د، عسی، ، ټکی د ترجې (امید) دپاره وی نو دواړو صورتونو کښې به ترجی یعنی امید اخوا شی نو بیا به هم وقوع یعنی داسې کیدل دواړو سره یو کښې نه پورته کیري اوهغه قتل دې چونکه په دې کښې انسانی حق دې ، هغه توبې سره نه ختمیري بلکه انسانی حق خود توبې صورت هم حقدار ته رسول ضروری دی. په دې کښې چه څنگه قتل دې هم د اشان غلا ده ، غصب دې ، تهمت دې ، او نور انسانی حقوق هم دی. اودهغې توبې سره معاف کیدل اجماعاً ثابت دی. بلکه د توبې د صحت شرط دې چه ددوی حقوق اداکړي. او کله چه اداکولو مجال وی نو دقیامت په ورځ به ددې مطالبه به ضروری وی. لیکن مطالبې سره سزا واقع کیدل ضروری نه دی. ممکن دی چه دقاتل ټول نیک عملونه مقتول ته ورکړي شی یا بعضې ورکړي شی او ده سره هم څه پاتې شی او دې اوبخښلې شی. او دا هم ممکن دی چه دقاتل مطالبه الله تعالی خپل فضل وکرم سره د خپل طرفنه دحورو او قصرونو او د بلند درجو ورکولو سره پوره کړي. او ددې بدله کښې دې خپل قاتل ته معافی اوکړي او په دې خوشحاله شی او الله تعالی قاتل اوبخښی وغیره. والله اعلم.

په قصد سره د قتل کونکی قاتل دنیاوی سزا- په قصد د قتل کونکی دپاره په دنیا کښې څه سزا ده او په

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب : ۵۴ ، رقم : ۳۴۷۰ ، صحیح مسلم : ۲۷۶۶-
(۲) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قوله تعالی (وجوه يومئذ ناضرة) : ۷۴۳۹ صحیح مسلم : ۱۸۳-

خرت کنبیٰ خہ سزا ده. دنيا کنبیٰ خو الله ﷻ دمقتول وليانو ته په ده باندي غلبه ورکړې ده. فرماني چه ﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطٰنًا﴾ چه خوک ظلم سره قتل کړې شی مونږ دده پسماندگانو ته غلبه ورکړې ده. هغوی ته اختیار دې چه يا خو بدله واخلی یعنی قاتل قتل کړی يا ئې معاف کړی يا دیت یعنی خون بها یعنی جرمانه وصول کړی. اودده په جرمانه کنبیٰ هم سختی ده. دا په درې قسمه ده: دیرش خو د خلور کلن عمر اوبنان او دیرش پنځه کلن او خلویبست بڼه پاخه اوبنان لکه څنگه چه: احکامو کتابونو نه ثابت دی.

په دې کنبیٰ د آئمه اختلاف دې چه په ده (قاتل عمد) باندي د غلام آزادول يا دوه میاشتي پرله پسې روزې نیول يا خوراک ورکول شته که نه؟ نو امام شافعی رحمته الله علیه او ددوی ملگری او دعلماء کرامو یو جماعت خو د دې قاتل دې چه کله قتل خطا کنبیٰ دا وی نو عمد کنبیٰ به په طریقه اولی سره وی. او په دوی باندي جواب کنبیٰ په دروغه د غیر شرعی قسم د کفارې پیش کش شوې دې. او هغوی ددې عذر عمد پرینودی دې. دمونخ قضاء ئې جوړه کړې ده. لکه څنگه چه په دې باندي اجماع ده. خطا کنبیٰ امام احمد رحمته الله علیه اوددوی اصحاب او نور حضرات وائی چه قتل عمد د کفارې نه زیات دې. ځکه چه دې کنبیٰ کفار نه شته. اودغه شان د دروغو قسم او ددوی دپاره دواړو صورتونو کنبیٰ او په قصد سره پرینودی شوې مونخ کنبیٰ فرق کولو هیڅ لار نشته دې. ددې وجې په قصد سره پرینودی شوې مونخ دپاره د قضا په وجوب قاتل دی.

په قتل عمد کنبیٰ کفار نه شته

مسلك حنفی: د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه او امام مالک رحمته الله علیه په نیز په قتل عمد کنبیٰ کفار نه شته. احکام القرآن للعلامة ظفر احمد العثماني رحمته الله علیه (۳۲۶/۲).

د اول فریق دلیل: د مخکښی جماعتونو دلیل یو دا حدیث مبارک هم دې کوم چه مسند احمد کنبیٰ مروی دې چه خلق حضرت واثله بن اسقع رحمته الله علیه ته راغلل او وې ونیل چه یو داسې حدیث او وائی چه په هغې کنبیٰ کمې زیاتي نه وی نو ډیر زیات خفه شو. او وې فرمائیل چه کله تاسو قران پاک وائی نو په دې کنبیٰ کمې زیاتي کوئی؟ هغوی اوونیل چه حضرت څمونږ مطلب دادې چه پخپله حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه تاسو اوریدلی وی. وې فرمائیل چه مونږ حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته د یوسړی باره کنبیٰ ورغلو چه هغه د قتل په وجه خپل ځان ته جهنمی ونیل. نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه دده د طرف نه یو غلام آزاد کړی، دهغه د یو یو اندام په بدله کنبیٰ به الله تعالی د ده یو یو اندام د جهنم نه آزاد کړی. (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ	فَتَبَيَّنُوا
انې هغه کسانو چې ایمان موراوړې دې اكله چې اسفر كوی تاسو اېه لار د الله كنبی انونه تحقیق كوی		
وَلَا تَقُولُوا	لِمَنْ أَلْقَى	إِلَيْكُمُ السَّلَامَ
اومه وايي تاسو هغه چاته چې پیش كړی تاسو ته سلام چې نه ئې ته مومن غواړی تاسو		
وَلَا تَقُولُوا	لِمَنْ أَلْقَى	إِلَيْكُمُ السَّلَامَ
اوڅوك چې درباندي سلام واچوی نو هغه ته دا مه وائی چې ته مومن نه ئې ..... كه تاسو		

عَرَضَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ

مال | دژوند د دنیا | نو دی الله سره | غنیمتونه | ډیر | هم په دې حالت | وئ تاسو

د دنیا مال غواړئ | نو الله پاک سره ډیر ښه غنیمتونه دی | ..... آخر تاسو هم

مِنْ قَبْلُ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ

مخکښې ددې نه | نو احسان او کړو الله | په تاسو | نوبته تحقیق کوی | بیشکه الله | دې

ددې نه وړاندې (مکه) کښې دغه شان کمزوری حالت کښې پاتې شوی وې | نو الله په تاسو احسان او کړو او الله

يَا تَعْمَلُونَ خَيْرًا

په هغه څه | چي تاسو ئې کوی | خبردار |

ستاسو د ټولو کارو نونه ښه خبر دي |

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلْمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا

سلام د اسلام نښه ده :- ترمذی وغیره کښې یو حدیث مبارک دې چه د بنو سلیم یو کس چیلئ څرولې ، دې د صحابه کرام ؓ یو جماعت سره تیر شو او سلام ئې او کړو نو صحابه کرام ؓ خپلو کښې اوونیل دې مسلمان نه دې صرف د خپل ځان بچ کولو دپاره ئې سلام واچولو. نو هغه ئې قتل کړو. او چیلئ ئې ترې واخستې لارل. نو دې باندې دا آیت مبارک نازل شو. (۱)

په دې حدیث اعتراضونه او دهغې نه دابن کثیر ؒ جوابونه :- دا حدیث مبارک صحیح دې لیکن څه خلقو په دې کښې علتونه راویستی دی چه د سماک راوی نه سوا ددې طریقې بل څوک ناقل نشته. اودې د عکرمه ؓ نه ددې روایت کوی اود هغه په روایت کښې تامل هم دې. اوددې آیت شان نزول کښې نور واقعات هم مروی دی. بعضې وائی چه دمحلم بن جثامه باره کښې نازل شوې دې. بعضې وائی چه د اسامه بن زید ؓ باره کښې نازل شوې دې. او ددې نه سوا نور اقوال هم دی. لیکن څه وایم چه دا ټول کلام مردود دې. سماک نه دا ډیرو آئمه کرامو نقل کړې دې ، د عکرمه ؓ نه په صحیح کښې دلیل اخستې شوی دې. هم دا روایت په نورو طریقو سره حضرت ابن عباس ؓ نه صحیح بخاری کښې مروی دې. (۲)

د آیت دویم شان نزول :- سنن سعید ابن منصور کښې هم مروی دی. ابن جریر او ابن حاتم کښې دی چه یوسړی لره دده پلار او دده قوم دخپل اسلام خیر رسولو دپاره د حضرت نبی کریم ؐ خدمت کښې اولیرلو. لار کښې دده ملاقات د حضرت نبی کریم ؐ لیرلې شوی یو جماعت سره اوشو. ده هغوی ته اوونیل چه څه مسلمان شوې یم خو ددوی یقین اونشو او دې ئې دشمن او گنړلو او دې ئې قتل کړو. هرکله چه دده پلارته ددې خبر اوشو نو پخپله د حضرت نبی کریم ؐ خدمت کښې حاضر شو او ټوله واقعه ئې ورته بیان کړه. نو حضرت نبی کریم ؐ هغه ته زر دینار ورکړل او دیت ئې ادا کړو او هغه ئې عزت سره رحصت کړو نو دې باندې دا آیت مبارک نازل شو.

(۱) صحیح بخاری کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة النساء : (۳۰۳۰) -
(۲) صحیح بخاری کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة النساء باب (ولا تقولوا لمن القى اليكم السلام) ۳۴۹۱، صحیح مسلم : (۳۰۱۵) -

د آیت دریم شان نزول۔۔ دا دمحلّم بن جثامہ واقعہ دہ چہ حضرت نبی کریم ﷺ خپل یو وړوکي لښکر اضم طرفته اولیرلو۔ هرکله چہ دا لښکر بطن اضم ته اورسیدو نو عام بن اضبیط اشجعی په خپله سورلی سور وو او خپل سامان سره راتلو، چہ نزدې راغلو نو سلام نې اوکړو، ټول او دریدل لیکن محلّم بن جثامہ خپل څه ذاتی وجه باندې په دہ حملہ اوکړه، هغه نې قتل کړو او د هغه سامان نې قبضه کړو۔ بیا مونږ حضرت نبی کریم ﷺ ته اورسیدو او ټوله واقعہ مو ورته بیان کړه۔ نو دې سره دا آیت مبارک نازل شو۔ (۱)

د آیت څلورم شان نزول۔۔ یو بل روایت کښې دی چہ عامر اسلامی طریقې سره سلام کړې وو۔ خود جاهلیت د رومی عداوت په وجه محلّم هغه قتل کړې وو۔ حضرت نبی کریم ﷺ چہ دا خبر واوریدو نو د عامر خلقو ته نې اوئیل تاسو واوریدل، لیکن عینیہ او نیل چہ نه نه په الله ﷻ قسم ترکومی چہ دده په پنځو دا مصیبت رانشی چہ کوم څما په پنځو باندې راغلی دې۔ محلّم خپل دواړه څادرونه اغوستی وو او راغلو او حضرت نبی کریم ﷺ ته مخامخ کیناستو، په دې امید چہ حضرت نبی کریم ﷺ دده دپاره استغفار اوکړی۔ لیکن حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ الله ﷻ دې اونه بنسی۔ دې ددې ځانې نه پښیمانه په ژړا اووتلو او خپل څادر سره نې خپلې اوبنکې اوچولې۔ اووه ورځې هم لانه وې تیرې چہ دې وفات شو۔ خلقو هغه دفن کړو لیکن زمکې دده لاش بهر راغوزار کړو۔ حضرت نبی کریم ﷺ ته هرکله چہ ددې ذکر اوشو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ستاسو ددې ملگری نه بدتر خلق زمکه خپل خان کښې پریردی۔ لیکن دالله ﷻ اراده ده چہ هغه ذات تاسوته د مسلمان حرمت اوښانی نو دده لاش په غرواچولې شو، او دده دپاره کانړی هم واچولې شو، او دا آیت مبارک نازل شو۔ (۲) (ابن جریر)

د آیت پنځم شان نزول۔۔ صحیح بخاری شریف کښې تعلیقاً مروی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ حضرت مقداد ﷺ ته او فرمائیل چہ هرکله تاپو داسې سرې قتل کړو چہ هغه دکافرو نه پټ پټه اسلام قبول کړې وو او هغه خپل اسلام ښکاره کړې هم وو۔ او تاسو مکه کښې داشان وې چہ ایمان به مو پټولو۔ (۳)

بزار کښې دا واقعہ داشان مروی ده چہ حضرت نبی کریم ﷺ یو وړوکي لښکر لیرلې وو چہ په هغې کښې حضرت مقداد ﷺ هم وو۔ هرکله چہ دښمنانو ته اورسیدو نو وې کتل چہ ټول یو خوا بل خوا شوی دی۔ صرف یو مالدار سرې هلته پاتې شوی دې۔ ده دهغوی په کتلو اوئیل چہ ﴿اشهدان لا اله الا الله﴾ لیکن بیا هم پرې هغه حملہ اوکړه او هغه نې قتل کړو۔ یو سرې چہ دا واقعہ اوکتله نو هغه ډیر غصه شواو وې وئیل چہ مقداد تا هغه قتل کړو او هغه کلمه وئیلې وه؟ څه به ددې ذکر حضرت نبی کریم ﷺ ته کوم۔ هرکله چہ دا لښکر واپس شو نو دې سرې دا واقعہ حضرت نبی کریم ﷺ ته عرض کړه۔ حضرت نبی کریم ﷺ حضرت مقداد راوغوښتلو او وې فرمائیل چہ تا دا څه اوکړل؟ صبا دقیامت په ورځ به ته ﴿لا اله الا الله﴾ سره څه کوي؟ نو الله ﷻ دا آیت مبارک نازل کړو او حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ اښی مقداد هغه سرې پټ په پټه مسلمان وو۔ لکه څنگه چہ تا په مکه کښې خپل ایمان پټ ساتلې وو۔ بیا تا هغه د اسلام ظاهرولو باوجود قتل کړو؟ (۴)

قوله تعالى: تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَازِمٌ كَثِيرَةٌ

(۱) احمد: ۱۱/۶، مجمع الزوائد: ۸/۷-

(۲) ابن جریر-

(۳) صحیح بخاری کتاب الديات باب قول الله تعالى (ومن يقتل مؤمنا متعمدا...) ۶۹۶۶ نقلیقا-

(۴) البزار: ۰۲۲۰۲-

بیا فرمائی کہ تاسو د کوم غنیمت لالچ کنبی غفلت کوئی او د سلام اچونکی پہ ایمان کنبی شک کوئی او هغوی قتل کوئی، واورئی دا غنیمت هم دالله ﷻ دطرفنه دی. هغه سره ډیر غنیمتونه دی چه هغه تاسو ته حلالي ذریعې سره درکوی. او تاسو لره به ددی مال نه کنبی ډیر بهتر وی.

قوله تعالیٰ: كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنْ لَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

د مسلمانانو اولې حالت: - تاسو هم خپل وخت یاد کړئی چه تاسو هم داسې وی. تاسو به هم د خپلې کمزورئی او ضعف په وجه خپل ایمان نشو ظاهرولې. قوم نه پتیدئی. نن الله ﷻ تاسو باندې احسان اوکړو، تاسو ته ئې قوت درکړو، او تاسو په ښکاره د اسلام اظهار کولې شی، نوچه کوم بې سروسامان د دینمن په پنجه کنبی انبستی دی او د ایمان اظهار ښکاره نشی کولې، هرکله چه هغوی د خپل ایمان اظهار اوکړی نو تاسو ته پکار دی چه دا اومنئی. او یو آیت مبارک کنبی دی چه ﴿وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ﴾ یاد کړئی کله چه تاسو کمزوری وی، الغرض ارشاد دی چه څنگه به د خپلو شپونکی خپل ایمان پتولو هم دغه شان ددی نه وړاندې تاسو په ډیر زیات سخت حالت کنبی د مشرکانو په مینځ کنبی وی او خپل ایمان مو پتولو.

د ایت دویم تفسیر: - دا مطلب هم بیان شوې دی چه تاسو هم وړاندې مسلمانان نه وی الله ﷻ تاسو باندې احسان اوکړو او تاسو ته ئې اسلام نصیب کړو. حضرت اسامه ؓ قسم کړې وو چه ددی نه پس به کله هم یو ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ وئیلو والا سړې نه قتلوم. ځکه دوی ته هم په دی ښه سزا ورکړې شوې وه. بیا د تاکید په طور دوباره وائی چه ښه تحقیق کوئی. بیا دهمکی ورکوی چه الله ﷻ د خپلو عملونو نه غافله مه گنړئی. چه تاسو څه کوئی هغه ذات ته ددی هر څه خبر دی.

لَا يَسْتَوِي الْقَعْدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

انه دی برابر | ناست کسان | دمومنانو نه

انسی برابریدی هغه مسلمانان چې بې دڅه عذر نه په کور ناست وی

غَيْرِ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ

د چا چې څه عذر نشته | او جهاد کونکی | په لاردالله کنبی | په مالونو خپلو سره

او هغه مومنان چې دالله ﷻ په لار کنبی په سرو مال سره جهاد کوی

وَأَنْفُسِهِمْ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ

اوپه ځانونو خپلو سره | فضیلت ورکړې دی | الله | جهاد کونکو ته | په مالونو خپلو سره | او په ځانونو خپلو سره

..... الله ﷻ فضیلت ورکړې دی په سرو مال باندې جهاد کونکو ته

عَلَى الْقَعْدِينَ دَرَجَةٌ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحَسَنَى

په کیناستونکو | په درجه کنبی | او دتولو سره | وعده کړی ده | الله | دښې جزا

په ناستو خلقو باندې | ..... اگر چې هریو سره ئې دجنت وعده کړې ده

وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَعْدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا

او فضیلت ورکړې دی | الله | جهاد کونکو ته | په کیناستونکو باندې | داجر | لوی

خود هغه غازیانو دپاره د ناستو خلقو په مقابله کنبی ډیر لوئی اجر دی

دَرَجَاتٍ	مِنْهُ	وَمَغْفِرَةٌ	وَرَحْمَةٌ	وَكَانَ اللَّهُ
دھغوی دپارہ درجی دی لوی دطرفہ دھغہ (اللہ) نہ او مغفرت دی او رحمت دی او دی اللہ				
دھغوی دپارہ داللہ ﷻ دطرفہ لونی لونی درجی او بیننہ او رحمت دی ..... او اللہ ﷻ				
غَفُورًا	رَحِيمًا			
بخسونکی رحم کونکی				
بخسونکی رحم کونکی دی				

قوله تعالى: لاَ تَسْتَوِي الْقَعْدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

عامو حالاتو کنسی جہاد فرض کفایہ دی :- صحیح بخاری کنسی دی چہ کلہ ددی آیت مبارک د شروع آیتونہ نازل شو چہ ہسی ناست مسلمانان او مجاہدین مسلمانان برابر نہ دی حضرت نبی کریم ﷺ حضرت زید ﷺ راوغوبستلو اوپہ ہغہ ئی دا آیاتونہ لیکل پہ دی کشی حضرت ابن ام مکتوم ﷺ نایینا راغلو او وی وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ ا خہ خو نایینا یم دی باندی دا الفاظ ﴿غَيْرُأُولِي الضَّرَبِ﴾ نازل شو یعنی سوا د ہغہ ناستونہ چہ معذورہ وی۔^(۱)

قوله تعالى: غَيْرُأُولِي الضَّرَبِ

د معذور مسلمانانو استثنی :- او یوروایت کنسی دی چہ حضرت زید ﷺ خپل خان سرہ قلم دوات راوری وو او یو حدیث کنسی دی چہ حضرت ابن ام مکتوم ﷺ فرمائیلی وو چہ ، یارسول اللہ ﷺ اکہ ما کنسی طاقت وی نو خہ بہ ہم ضرور جہاد کنسی شامل شوی وی دی باندی دا الفاظ نازل شو پہ ہغہ وخت کنسی د حضرت نبی کریم ﷺ پتون مبارک د حضرت زید ﷺ پہ پتون وو اوپہ ہغوی دومرہ بوج راغلو چہ نزدی وو چہ دھغوی پتون مات شوی وی۔^(۲)

د وحی دروندوالی :- او یوبل حدیث مبارک کنسی دی چہ کلہ ددی الفاظو وحی راغلہ نو پہ حضرت نبی کریم ﷺ باندی سکینہ نازلہ شوه نو خہ د حضرت نبی کریم ﷺ خوا کنسی ناست ووم پہ اللہ ﷻ قسم چہ ہغہ بوج چہ کوم د رسول اللہ ﷺ د پتون پہ ما باندی پریوتی وو د ہغی نہ ما زیات بوج نہ وو لیدلی بیا وحی تلو نہ پس حضرت نبی کریم ﷺ تر (عظیما) پوری آیت ماتہ حکم او کرو او ما پہ یو ہدوکی اولیکلو۔

ہم دا وقعہ پہ بل روایت :- او دیو حدیث الفاظ دی چہ د حضرت ابن ام مکتوم ﷺ الفاظ لا ختم شوی نہ وو چہ پہ حضرت نبی کریم ﷺ باندی وحی نازل شوه حضرت زید ﷺ فرمائی چہ ہغہ منظر تر اوسہ پوری خما پہ نظر کنسی دی لکہ چہ خہ ئی گورم چہ دی نہ پس نازل شوی الفاظ ما دھغہ خانی نہ خپل تحریر کنسی اولیکل۔^(۳)

د شان نزول بارہ کنسی بل روایت :- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چہ دی نہ مراد دبدر جنگ کنسی چہ کوم خلق شامل وو او ہغہ چہ کوم نہ وو تلی۔^(۴) دبدر د غزوی پہ موقع حضرت عبد اللہ بن جحش ﷺ او

(۱) صحیح بخاری کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ النساء باب (لا یستوی القاعدون....): ۴۵۹۳، صحیح مسلم: ۱۸۹۸۔

(۲) صحیح بخاری کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ النساء باب (لا یستوی القاعدون....): ۴۵۹۳، ترمذی: ۳۰۳۳، نسائی: ۳۱۰۱۔

(۳) ابوداؤد کتاب الجہاد باب الرخصۃ فی العقود....: ۲۵۰۷ ومنہ حسن۔

(۴) صحیح بخاری کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ النساء باب (لا یستوی القاعدون....): ۴۵۹۳۔

حضرت عبداللہ بن ام مکتوم ؓ را غل ل او حضرت نبی کریم ؐ تہ نبی عرض او کړو چہ مونږ دا وارہ ناپینا یو، مونږ دپارہ خہ رحمت شته ^(۱)، هغوی تہ دې آیت قرانی کنبې رحمت ورکړې شو۔ نو کومو مجاهدینو تہ چہ ناستو مسلمانانو فضیلت ورکړې شوې وو دا هغه دی چہ صحت مند او تندرست دی ^(۲)، نو اول خو مجاهدینو تہ ناستو خلقو باندې مطلقاً فضیلت وو، خوبیا هم دې وحی سره چہ کوم الفاظ نازل شو نو پدې سره هغه خلق چہ معذوره وو دعامو ناستو مسلمانانو تہ مستثنی شو۔ لکه رانده، شل، او بیمار دا دمجاهدینو درجه کنبې دی۔

مجاهدینو تہ په کومو ناستو فضیلت دې۔ بیا دمجاهدینو چہ کوم فضیلت بیان شوی دې هغه په هغه خلقو دې چہ بی د خہ وجې جهاد کنبې شامل شوي نه شو۔ لکه چہ د حضرت ابن عباس ؓ تفسیر تیر شو۔ او هم دا پکار هم دې بخاری کنبې دی چہ حضرت نبی کریم ؐ فرمائی چہ مدینه کنبې داسې خلق هم شته چہ تاسو کوم جهاد دپارہ سفر او کړی یا د جهاد په سفر په یو خانی باندې تیسیرئ، نو هغوی ستاسوسره اجر کنبې برابر دی، صحابه کرام ؓ عرض او کړو، اگرچې هغوی په مدینه کنبې مقیم دی۔ حضرت نبی کریم ؐ او فرمائیل چہ آؤ خکه چي هغوی د عذر د وجې ایسار شوی دی ^(۳)۔

او یو روایت کنبې دی چہ تاسو چہ خہ خرج کوئی دهغې ثواب هم تاسو تہ ملاویری او دوی تہ هم ملاویری ^(۴)، هم دا مطلب یو شاعر په دې الفاظو کنبې بیان کړې دې چہ:

یا راحلین الی البیت العتیق لقد
سرتم جسموا و سرتانحن ارواحنا
انا اقمنا علی عذرو عن قدر
ومن اقام علی عذرقدر راحا

(ترجمه: ائی دالله ﷻ د کور حج کوونکو! اگر چہ تاسو خپلو بدنونو سره دې طرفته روان یئ، لیکن مونږ هم خپل روحانی طریقې سره روان یو، واورئ، بې وسې او عذر مونږ منع کړی یو او دا ظاهره ده چہ عذر سره پاتې کیدونکی په جهاد کنبې د تلونکو نه کم نه دې۔

قوله تعالی: **وَكُلًّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَى** ^(۱)، بیا فرمائی چہ هر یوسره دالله ﷻ وعده د جنت او د لوني اجر ده دې نه معلومه شوه چہ جهاد فرض عین نه دې بلکه فرض کفایه دې۔

قوله تعالی: **وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا** ^(۲)

بیا ارشاد دې چہ مجاهدینو ته غیرو مجاهدینو باندې فضیلت حاصل دې۔

قوله تعالی: **دَرَجَاتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً** ^(۳)

بیا ددوی اوچتې درجې، ددوی دگناهونو معافی، او په دوی باندې چہ کوم رحمت او برکت دې، دهغې بیان فرمائی او دخپل عام رحم او بخشش خبر ورکوی۔

دمجاهدینو درجې: بخاری او مسلم کنبې دی چہ جنت کنبې سل درجې دی الله ﷻ په خپل لار کنبې مجاهدینو دپارہ تیاری کړی دی د هرو دوو درجو په مینځ کنبې دومره فاصله ده څومره چہ دآسمان او زمکې تر مینځه ده ^(۴)۔

ددو درجو مینځ کنبې فاصله: اوحدیث مبارک کنبې دی حضرت نبی کریم ؐ او فرمائیل چہ کوم سړی دالله ﷻ لار کنبې غشی اولی هغه تہ دجنت درجه ملاویری، یو سړی تپوس او کړو چہ درجه خه ده؟

(۱) ترمذی کتاب تفسیر باب ومن سورة النساء : (۳۰۳۲)۔

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب : ۸۲ ح/ ۴۴۲۳، ابن ماجه: (۲۷۶۴)۔

(۳) ابوداود کتاب الجهاد باب الرخصة في العقود: ۲۵۰۸ وهو صحیح)۔

(۴) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب درجات المجاهدين في سبيل الله : ۲۷۹۰ عن ابی هريرة ؓ صحیح مسلم: (۱۸۸۴)۔

حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه هغه ستاسو د کورونو دبالاخانو هومره نه ده بلکه د دوو درجو مینځ کښې دسلو کالو فاصله ده. (۱)

إِنَّ الَّذِينَ	تَوَفَّيْتَهُمْ	الْمَلَائِكَةَ
بیشکه هغه کسان چې روحونه واخستل دهغوی فرښتو		
چا چې په ځان زیاتې او کړو او فرشتو دهغوی روحونه قبض کړل		
ظَالِمِي	أَنْفُسِهِمْ	قَالُوا
چې ظلم کونکی ووا په ځانونو خپلوا او وئیل ورته فرښتو په کوم حال کښې وی تاسو او وئیل هغوی		
نو تپوس ترینه او کړو فرښتو چې تاسو په څه حال کښې وی په اهغوی جواب کښې او وئیل چې		
كُنَّا	مُسْتَضْعِفِينَ	فِي الْأَرْضِ
ووا مونږه کمزورې کړې شوې په زمکه کښې او وئیل فرښتو آیا نه وه زمکه دالله فراخه		
مونږ دزمکې په مخ کمزوری خلق ووا ..... نو فرښتو او وئیل چې ولی دالله زمکه فراخه نه وه		
فَتَهَاجَرُوا	فِيهَا	فَأُولَئِكَ
چې هجرت کړې وې تاسو په هغې کښې نو دا هغه خلق دی چه ځای دهغوی دوزخ دی او بدځایي دي		
چې تاسو په کښې هجرت کړې وې دا هغه خلق دی چې ددوی ځایي جهنم دی او ډیرید		
مَصِيرًا	إِلَّا الْمُسْتَضْعِفِينَ	مِنَ الرِّجَالِ
دورتلو مگر نه هغه چې بې وسه دی د نارینو نه او د زنانو نه او د ماشومانو نه		
ځایي دي دورتلو خو کوم نارینه اوزنانه اوماشومان چې په رښتیا کمزوری دی او بهر ته د تلو هیڅ ذریعه		
لَا يَسْتَطِيعُونَ	حِيلَةً	وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا
چې طاقت نلری د څه حیلې اونه مومی لار د وتلو نو دا بې وسه چې دی امیددی چې الله		
نلری اولار نه مومی ..... نو کیدی شی چې الله تعالی هغوی ته		
أَنْ يَغْفُوَ	عَنْهُمْ	وَكَانَ اللَّهُ
معافی او کړی دگناهونو دهغوی نه اودی الله ډیر معافی کونکی بښونکی او څوک		
معافی او کړی ..... او الله ډیر معاف کونکی او بښونکی ذات دی ..... او څوک چې		
يُهَاجِرُ	فِي سَبِيلِ اللَّهِ	يَجِدْ فِي الْأَرْضِ
چې هجرت او کړی په لار د الله کښې او به مومی په زمکه کښې ځایي دپنا اخستلو ډیر او فراخی		
دالله ﷻ په لار کښې هجرت او کړی هغوی به په مخ دزمکې استوگنې دپاره ډیر ځایونه او هر قسم فراخی بیامومی		

(۱) لسانی: کتاب الجهاد باب ثواب من رمى بسهم : ۳۱۴۶، عن كعب بن مرة (رض).

وَمَنْ يُخْرِجْ مِنْ بَيْتِهِ	مُهَاجِرًا	إِلَى اللَّهِ	وَرَسُولِهِ	ثُمَّ
اوڻوڪ ڇي اوڻي دکور خپل نه ڇي هجرت کونڪي وي طرف دالله ته اودرسول دهغه ته بيا				
اوڻوڪ ڇي دخپل کور نه دالله او دهغه د رسول ﷺ په لار کنبسي هجرت اوکري ..... بيا				
يُدْرِكُهُ	الْمَوْتُ	فَقَدْ وَقَعَ	أَجْرُهُ	عَلَى اللَّهِ
اورسيڀي هغه ته مرگ نو واقع شو اجر دهغه په الله باندي اودي الله بڻيونڪي				
په لار کنبسي ورته مرگ راشي نو هغه ته به هم الله ﷻ د هجرت اجر ورکوي ..... اوالله ﷻ بڻيونڪي				
رَّحِيمًا				
رحم کونڪي				
اورحم کونڪي دي				

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ

دهجرت فرضيت: -- محمد بن عبدالرحمان الاسود ﷺ فرمائي ڇه اهل مدينه نه جنگ کولو دپاره ڇه کوم يو لڻسکر تيار شوي وو په هغي کنبسي ڇما نوم هم وو. ڇه دحضرت ابن عباس ﷺ مولي حضرت عڪرمه ﷺ سره ملاؤ شوم ، هغه ددي خبري ذکر اوکرو نو هغوي ڇه په دي کنبسي دشركت کولو نه سختي سره منع ڪرم. او وي ونييل ڇه اووره اما د حضرت ابن عباس ﷺ نه اوريدلي دي ڇه بعضي مسلمانان ڇه د حضرت نبي ڪريم ﷺ زمانه کنبسي مشرکان وو او ددوي تعداد زياتيدو ، اڪثر به داسي هم وو ڇه په دوي کنبسي به ئي ڇوڪ په غشي ويشتلو سره هلاڪ ڪرو، دمسلمانانو توري سره به قتل ڪري شو. نودي باره کنبسي دا آيت مبارك نازل شو. (۱) يعني دمرگ په وخت کنبسي ددوي دخپلي بي وسي حيله الله ﷻ ته قبوله نه ده.

اوپو روايت کنبسي دي ڇه داسي خلق ڇه خپل ايمان به ئي پت ساتلو ، هرڪله ڇه دوي ڪافرو سره جنگ بدر کنبسي راغلل نو په هغوي کنبسي بعضي د مسلمانانو دلاسه اووڙلي شو. نو په دي مسلمانان غمگين شو ڇه افسوس دا خو ڇمونڙ رونڙه وو او ڇمونڙ دلاسه مڙه شو. ددوي دپاره به ئي استغفار کولو. نو دي باندي دا آيت مبارك نازل شو (۲) نو باقي مسلمانانو دپاره دا آيت مبارك اوليڪلي شو ڇه ددوي هيڃ عذر نه وو. وي ونييل ڇه دوي راوتل او دوي سره مشرکان يوڻائي شو او دوي تقيه اوکريه نو دا آيت مبارك نازل شو ڇه ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ﴾

دايت په شان نزول کنبسي د عڪرمه قول: -- حضرت عڪرمه ﷺ فرمائي ڇه دا آيت دهغه خلقو باره کنبسي نازل شوي دي ڇه داسلام ڪلمه به ئي ونيله او وو مکه کنبسي په دوي کنبسي علي بن اميه بن حلف او ابو قيس بن وليد بن مغيره او ابو منصور بن حجاج او حارث بن زمعه وو.

دايت په شان نزول کنبسي د ضحاک قول: -- ضحاک رضی اللہ عنہ فرمائي ڇه دهغه منافقانو باره کنبسي دا آيت مبارك نازل شوي دي ڇه د حضرت نبي ڪريم ﷺ دهجرت نه پس هم مکه کنبسي پاتي شوي وو. بيا د بدر جنگ کنبسي مشرکانو سره راغلل. بيا بعضي ميدان جنگ کنبسي اووڙلي شو. مقصد دادې ڇه د دي آيت مبارك حکم عام دي دهر هغه سڀي دپاره ڇه په هجرت قادر وي ، بيا هم په مشرکانو کنبسي پروت

(۱) صحيح بخاري كتاب التفسير باب (ان الذين توفاهم) : (۴۵۹۶) -

(الطبري : ۱۰۲۶۵) -

وو او په دین مضبوط نه وی نو هغه دالله تعالیٰ په نیز ظالم دی. او ددی ایت مطابق اودمسلمانانو په اجماع سره هغه د حرام کار مرتکب شوی دی. دی آیت مبارک کنبی هجرت پرینسودو ته ظلم ونیلی شوی دی. داسی خلقوته دوی د نزع په حالت کنبی فریبستی وائی چه تاسو ولی دلتہ ایسار یی؟ ولی مو هجرت اونکرو؟ نودوی جواب ورکوی چه مونږ دخپل ښار مکی نه شو تلې. نو دی جواب کنبی ورنه فریبستی وائی چه آیا دالله ﷺ زمکه کنبی فراخی نه وه؟ ابوداود کنبی دی چه کوم سرې مشرکانو سره یو ځائی وی او هغوی سره اوسی نو هغه هم دهغوی په شان دی. دا وه د دوستی نتیجه (۱).

حضرت عباس ؓ ته جواب:- حضرت سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چه حضرت عباس ؓ او حضرت عقیل ؓ او نوفل گرفتار شوی وو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه عباس ته خپله فدیہ ورکړه او دخپل وراره هم حضرت عباس ؓ اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ ا چه آیا مونږ ستاسو قبلې طرفته مونږ نه کوو څه؟ آیا مونږ کلمه دشهادت نه وایو څه؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه انې عباس ا تا خو بحث اوکړو لیکن ته به دی کنبی پاتې راشی. واوره! الله ﷻ فرمائی چه: بیا حضرت نبی کریم ﷺ هم دا آیت مبارک تلاوت کړو، یعنی تاسو هجرت ولی اونکرو؟ (۲)

قوله تعالیٰ: **إِلَّا الْمُسْتَضْعِفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ**

بیا چه کوم خلق دهجرت په پرینسودو ملامته نه وی دهغوی ذکرکوی چه کوم خلق دمشرکانو دلاسه پاتې نه شی او هیڅکله به پاتې نشی نو هغوی ته دلاری علم نشته دی. هغوی ته به الله ﷻ معافی اوکړی. دعسی کلمه دالله تعالیٰ گلام کنبی دوجوب او یقین دپاره راخی. الله تعالیٰ معاف کولو والا او معافی کونکې دی.

د کمزور بی و سو مسلمانانو دپاره دعا:- حضرت ابوهریره ؓ بیان کوی چه حضرت نبی کریم ﷺ د ماسخوتن مونږ کنبی سمع الله لمن حمده وئیلو نه پس سجدي ته د تلو نه مخکینې دا دعا کړې وه چه انې الله ﷻ! عیاش بن ابو ربیع، سلمه بن هشام، ولیدو ابن ولید او ټول بی و سه مسلمانان د کافرو د پنجې نه خلاص کړه. انې الله ﷻ! خپل سخت عذاب په قبیله مضر نازل کړه. انې الله ﷻ! په دوی باندي داسې قحط راوله لکه څنگه چه دی د حضرت یوسف ؓ په زمانه کنبی راوستې وو. (۳)

دا حدیث په بل روایت سره:- ابن ابی حاتم کنبی د حضرت ابوهریره ؓ نه مروی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ د سلام گرځولو نه پس قبلې طرفته مخ کړو. او لاس نې اوچت کړو. او دعا ئې اوکړه انې الله ﷻ! ولید بن ولید، عیاش ابن ربیع، سلمه بن هشام او ټول بی و سه مسلمانان د کافرو د پنجې نه خلاص کړه. ځکه چه دوی کنبی د حیلې طاقت نشته. او نه دلاری موندلو. (۴)

تائید دحدیث:- ابن جریر کنبی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ د ماسپخین دمونږ نه پس دا دعا کوله. ددی حدیث مبارک شواهد په صحیح کنبی هم د سند نه علاوه په نورو سندونو سره هم نقل دی لکه څنگه چه مخکینې تیر شو.

ابن عباس اود هغوی مور په معذور وکنبی وه:- حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چه څه او څما مور په هغه ضعیفو ښځو او بچو کنبی وو چه د چا ذکر په دی آیت مبارک کنبی دی، مونږ ته الله ﷻ معذور ونیلی

(۱) ابوداود کتاب الجهاد باب فی الاقامة بارض الشرك: ۲۷۸۷،-

(۲) الطبری: ۱۰۲۷ داروایت مرسل دی،-

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء: باب قول الله تعالیٰ (فاولئک عسی الله ان یغفر عنهم) ۴۹۹۸، صحیح مسلم: ۱۷۵

(۴) ابن ابی حاتم،-

(دی)

قوله تعالى: وَمَنْ يُنَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرْتًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۗ

اگر او ثواب بہ د نیت مطابق وی :- د ہجرت ترغیب ورکوی او مشرکانو نہ د جدا کیدو ہدایت کوی او فرمائی چہ داللہ تعالیٰ لار کنبی دې ہجرت کولو والا نہ پریشانہ کیری بلکہ دوی چہ ہر خانہ تہ خئی نو دوی دپارہ بہ اللہ ﷺ د پناہ اسباب تیاروی. او ہغوی بہ آرام سرہ ہلتہ اوسیری. د مراغم یومعنی یو خانہ نہ بل خانہ تہ تلل دی. حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ہغوی د خپل غم نہ دبچ کیدو دپارہ دیر صورتونہ اومومی. دامن دیر اسباب بہ دوی تہ ملاؤ شی.

قوله تعالى: وَمَنْ يُخْرِجْ مِنْ بَيْتِهِ مَهْرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ تُرْتًا كَثِيرَةً لِمَنْ تَمَتَّعَ بِهَا وَعَمَّا آجْرًا عَلَى اللَّهِ ۗ

بیا فرمائی چہ کوم سړې دہجرت نیت سرہ دخپل کور نہ اوخی، بیا دہجرت خانہ تہ د رسیدو نہ وړاندې پہ لار کنبی وفات شی. نو دہ تہ ہم د ہجرت ثواب ملاؤ شو.

د عملونو دارومدار پہ نیت دې :- حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ دہر عمل دارومدار پہ نیت دې. او ہر سړې دپارہ ہغہ بدلہ دہ چہ ہغہ د کوم نیت کړې وی. نو چہ د چا ہجرت چې داللہ ﷺ د رضا دپارہ او د رسول اللہ ﷺ د رضا دپارہ وی، نو ہغہ ہجرت اللہ تہ قبول دې. او چہ د چا ہجرت د دنیا حاصلولودپارہ وی یا یو نسخې سرہ د نکاح دپارہ وی. نو ہغہ تہ بہ داصل ہجرت ثواب نہ ملاویری بلکہ دہغہ ہجرت بہ ہغہ شان گنرلې کیری. (د خہ دپارہ چې ئې ہجرت کړې وی) (۱)، دا حدیث مبارک عام دې. او ہجرت وغیرہ ټول اعمال پہ دې کنبی شامل دی.

د سلو کسانو د قاتل واقعہ :- بخاری اومسلم شریف کنبی دہغہ سړې بارہ کنبی دی چہ ہغہ یو کم سل قتلونہ کړی وو، بیا ئې یو عابد قتل کړو او سل ئې پورہ کړل. بیانی یو عالم نہ تپوس اوکړو چہ آیا ددہ توبہ قبلیدیشی کہ نہ؟ نو ہغہ عالم ورته اوونیل چہ ستا او ستا د توبې مینخ کنبی ہبڅ خیز حائل نہ دې تہ خپلې قبیلې نہ ہجرت اوکړہ او فلانی بنار تہ لار شہ اوہلتہ داللہ ﷺ عابدان بندگان اوسیری. نو دہ ہجرت اوکړو او ہغہ طرفتہ روان شو، لا پہ لار کنبی وو چہ دہ تہ مرگ راغلو. درحمت او عذاب فربتی ددہ بارہ کنبی پہ مختلفې شوې. بعضو ونیل چہ دې سړې توبہ کړې وه او ہجرت ئې اوکړو او روان شوې وو خو ہلتہ اونہ رسیدو. بیا ہغوی تہ حکم اوشو چہ ہغوی دې د دوارو طرفونو زمکہ ناپ کړی. چہ داسړې کوم کلی تہ نزدې وو نو ہغوی سرہ بہ دې وی. بیا اللہ ﷺ زمکہ تہ حکم اوکړو چہ د خراب کلی طرفتہ لرې شہ (یعنی د ہغہ طرفتہ فاصلہ زیاتہ کړہ) اود نیکانو کلی تہ نزدې شہ. ہرکله چہ زمکہ ناپ کړې شوه نو توحید والو طرفتہ یو لویشت نزدې وو او دې درحمت فربتو بوتلو. یو روایت کنبی دی چہ دمرگ پہ وخت کنبی دہ دخپلې سینې پہ زور دنیکو خلقو کلی طرفتہ خان رابنکو. (۲)

د موضوع سرہ متعلق یو بل روایت :- مسند احمد کنبی یو حدیث مبارک دې چہ کوم سړې خپل کور نہ داللہ ﷺ لار کنبی د جہاد پہ نیت اووتلو، بیا حضرت نبی کریم ﷺ خپلې درې وارہ گوتې مبارکې یعنی دکلمې گوتہ، مینخنی گوتہ او دې سرہ نزدې گوتہ یو خانہ کړہ او بیا ئې اوفرمائیل چہ چرتہ دې مجاہد؟ بیا ہغہ خپلې سورلئ نہ راپریوتو او یو خنور دې خیرې کړو یا پہ خپل مرگ مړ شو نو ددہ

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ النساء: باب قول الله تعالى (الاستضعفين من الرجال والنساء) : (۴۵۹۷) -

(۲) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی کان بدالوحی الی رسول الله صلی الله علیه وسلم : ۱ صحیح مسلم : ۱۹۰۷، ابوداؤد:

(۲۲۰۱، ترمذی : ۱۶۴۷ نسائی : ۳۸۲۵) -

(۳) مسند احمد : ۳۶/۴ -

دهجرت ثواب دالله تعالى په ذمه دي. (راوی وائی چه په خپل مرگ مړ کیدو دپاره چه کومه کلمه حضرت نبی کریم ﷺ استعمال کړه) په الله قسم ما ددی نه مخکښې دا کلمه د حضرت نبی کریم ﷺ نه دهیڅ یو عربی د ژبې نه نه وه اوریدلې او چه کوم سرې د غضب په حالت کښې قتل شو نو هغه ددی ځاني مستحق شو.

دایت باره کښې یوبل شان نزول:- حضرت خالد بن حزام ؓ هجرت او حبشې ته لاړو لیکن لار کښې دې یو مار اوچیچلو او په دې کښې دده روح قبض شو. ددوی باره کښې دا آیت مبارک نازل شو. حضرت زبیر ؓ فرمائی چه هجرت کولو نه پس هغه حبشې ته رسیدلې وو او ماته دهغه باره کښې خبر شوې وو چه دې هم هجرت کوی راځی. او ماته معلومه وه. چه په قبيله بنو اسد کښې د دوی نه سوابل چا هجرت نه وو کړې. او چه څومره مهاجرین وو د هغوی سره رسته دار وو، څوماسره هیڅوک نه وو. ما د هغه یعنی دحضرت خالد ؓ ډیر زیات انتظار کولو. هرکله چه ماته دهغه د شهادت خبر ملاؤ شونو څه ډیر زیات خفه شوم. (۱) دا اثر ډیر غریب دي. د دې وجه دا ده چه دا قصه مکه مکرمه کښې وه او دا آیت مدینه منوره کښې نازل شوې دي. لیکن زیاته ممکنه ده چه د راوی مقصد دا وی چه د آیت مبارک حکم عام دي. اگر چه شان نزول ئې نه وی. والله اعلم.

دایت شان نزول کښې بل روایت:- او یو روایت کښې دی چه حضرت ضمیره بن جندب ؓ هجرت کولو دپاره حضرت نبی کریم ﷺ طرفته راروان شو لیکن حضرت نبی کریم ﷺ ته د رارسیدو نه مخکښې لار کښې وفات شو، ددوی باره کښې دا آیت مبارک نازل شوې دي. (۲)

دایت باره کښې بل شان نزول:- او یو روایت کښې دی چه حضرت ابوضمیره چه په سترگو روند وو، هرکله چه دا آیت مبارک ﴿الْمُتَضَعِّفِينَ﴾ ئې واوریدو نو وې وئیل چه څه مالدار یم او ماسره سامان هم شته دي ماته پکار دی چه هجرت اوکړم. نو دسفر سامان ئې تیار کړو او حضرت نبی کریم ﷺ طرفته راروان شو. لیکن لا په تنعیم کښې وو چه دوی ته مرگ راغلو. ددوی باره کښې دا آیت مبارک نازل شو. دمجاهد په لار کښې مرگ د جنت سبب دي:- طبرانی کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه الله ﷻ فرمائی چه کوم سرې څما لار کښې د جهاد کولو دپاره اووتلو صرف څما وعدې ئې ریښتوني اوگنرلې او څما په رسولانو ئې ایمان راوړو نو هغه د الله ﷻ ضمانت کښې دي یا به هغه لښکر سره مړ شی او جنت ته به داخل شی یا به واپس دالله ﷻ ضمانت کښې راشی یا به عنیمت او اجر او دالله ﷻ فضل واخلي، که دې په خپل مرگ مړ شی یا آس نه پریوځی مړ شی یا اوښ نه پریوځی مړ شی یا ئې یو زهریله ځناور اوچیچی یا په خپله بستره مړ شی یا شهیدشی ابوداود کښې دومره زیاتوالي دي چه هغه جنتی دي.

دمجاهد شهید مرتبه:- بعضې الفاظ ابوداود کښې نشته دي (۳). ابویعلی کښې دی چه کوم سرې حج دپاره اوځی، بیا مړ شی نو تر قیامته پورې به دده دپاره دحج ثواب لیکلې کیږی. څوک چې عمرې دپاره اوځی او لار کښې وفات شی نو دده دپاره تر قیامته پورې د عمرې اجر او ثواب لیکلې کیږی. او چه څوک جهاد دپاره اوځی او مړ شی نو تر قیامته پورې دده دپاره د جهاد ثواب لیکلې کیږی. دا حدیث مبارک غریب دي. (۴)

(۱) ابن ابی حاتم :-

(۲) ابن ابی حاتم :-

(۳) ابوداود کتاب الجهاد باب فیمن مات غازیاً : ۲۴۹۹ :-

(۴) ابو یعلی : ۶۳۵۷ :-

وَإِذَا	ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ	فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
اوھر کله چي سفر کوي تاسو په زمکه کښي نو نشته په تاسو هيڅ گناه		
اوھر کله چي تاسو په سفر روان شي نو په تاسو باندې هيڅ گناه نشته		
أَنْ تَقْصُرُوا	مِنَ الصَّلَاةِ	إِنْ خِفْتُمْ
په لنډ والي او کړي په مانځه کښي که ويريرې تاسو چي په فتنه کښي به واچوي تاسو هغه کسان		
که تاسو مونځ کښي قصر او کړي ..... که دا ويره درسره وي چي کافران به مو پريشانه کړي		
كُفَرُوا	إِنَّ الْكُفْرَانَ	كَانُوا لَكُمْ
چي کافران دي بيشکه چي کافران دي ستاسو دشمنان ښکاره		
بيشکه کافران ستاسو ښکاره دشمنان دي		

په سفر کښي د قصر حکم:- فرمان دې چه تاسو کله په سفر اوځي او هم دا الفاظ د سفر دپاره په سورۃ مزمل کښي هم راغلي دي. نو تاسو باندې مونځ کښي کمی کولو باندې هيڅ گناه نشته دې د کمي يا کميت يعنی دڅلورو رکعتو په ځاني دوه رکعته دي لکه څنگه چه جمهورو ددې آيت مبارک نه گنړلي دي. اگر چه په دې کښي بعضو مسئلو کښي اختلاف دې.

کوم سفر موجب د قصر دې؟ په دې کښي مذاهب: ① بعضي وائي چه دا شرط دې چه سفر د اطاعت وي لکه جهاد دپاره يا حج دپاره يا عمرې دپاره يا د علم طلب دپاره يا زيارت (د نبی کریم ﷺ) دپاره وي وغيره. حضرت ابن عمر رضي الله عنهما، حضرت عطاء رضي الله عنه او يحيى رضي الله عنه يو روايت کښي وائي چه دامام مالك هم دا قول دې. ځکه چه ددې نه مخکښي فرمان دې که تاسو ته د کافرو نه ويره وي. ② بعضي وائي چه ددې قيد هيڅ ضرورت نشته دې چه سفر د قربت خداوندی دپاره وي يا نه وي بلکه د مونځ کمي هر مباح سفر دپاره دې. لکه اضطرار او د بي وسي صورت کښي چه مرداري د خوراک اجازت دې. خو شرط دادې چه سفر معصيت نه وي. حضرت امام شافعي رضي الله عنه او حضرت امام احمد رضي الله عنه وغيره امامانو هم دا قول دې. يو سړی حضرت نبی کریم ﷺ نه سوال او کړو چه څه د تجارت دپاره په سمندر کښي سفر کوم نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته او فرمائيل چه ده ته د دوو رکعتو کولو حکم دې. دا حديث مبارک مرسل دې. ③ بعضي مذهب دې چه په هر سفر کښي د قصر مونځ کول پکار دي. سفر که مباح وي او که ممنوع تر دې که څوک د غلا دپاره راشي او مسافرو ته د تکليف ورکولو دپاره وتلې وي نو هغه ته هم د قصر مونځ کول پکار دي. حضرت ابوحنيفه رضي الله عنه، حضرت ثوري رضي الله عنه، او حضرت داود رضي الله عنه نه هم دا قول نقل دې چه دا آيت مبارک عام دې. ليکن دا قول د جمهورو خلاف دې.

د گناه سفر هم د قصر في الصلاة سبب دې

مسلك حنفي:- لکه څنگه چه حافظ ابن كثير رضي الله عنه فرمائيلي دي هم دا مذهب د احنافو دې (تفسير مظهری ۴۳۱/۲).

په سفر کښي د قصر دپاره ويره شرط ده کڼه نه؟ د کفارو سره د ويرې شرط لگولې شوي دي دا په اعتبار اکثر سره د آيت د نازلیدو په وخت کښي هم دغه حالت وو. (يعنی د کافرو د طرفه په مسلمانانو ويره وه) ددې وجې آيت کښي هم ددې بيان شوي دي. هجرت نه پس به د مسلمانانو سفرونه ټول په ټوله ويرې وو. قدم په قدم به د دښمن خطر وه بلکه د جهاد يا د يو خاص لښکر سره د تلو نه بغير به چا سفر کولې نشو. اودا قاعده ده چه کله منطوق په اعتبار د غالب راشي نو ددې مفهوم معتبر نه وي.

د ویری د قید نظیر:- لکہ څنگه چه بل آیت کنبی دی چه خپلی وینځې په بد کارنی مه مجبوره وی که هغوی پاکوالی غواری. (نو د آیت مطلب دا نه دی که وینځې زما کول غواری نو بیا خیر دی تاسو پری زنا کوئ بلکه په هغه وخت کنبی چي کومې وینځې وی. هغوی پاکدامنی وی او زنا به ئې د خپلو مالکانو د مجبورئ نه کوله نو ځکه الله تعالی دا قید اولگولو. که هغوی پاکدامنی غواری دغه شان دلته هم د سفر په آیت کنبی چونکه مسلمانان په ویره کنبی وو. نو ځکه الله تعالی د ویری ذکر او کړو دا مطلب نه دی که په سفر کنبی ویره نه وی نو تاسو قصر مه کوئ، او لکه چه څنگه الله تعالی په بل ځای کنبی فرمائی چه ستاسو هغه پرکتیئ چه ستاسو په پرورش کنبی وی دهغه بنځو نه چه تاسو ورسره صحبت کړې وی. (نو ستاسو دپاره د هغوی سره نکاح جائز نه ده) نو لکه څنگه چه په دې دوو آیتونو کنبی قید بیان شوی دی. لیکن ددې په قید د حکم دارومدار نشته دی. بلکه ددې نه بغیر هم حکم هغه دی، یعنی وینځې بد کارنی دپاره مجبورول حرام دی. برابرده که هغوی پاکوالی غواری او که نه غواری. همداشان دهغه بنځې لور حرامه ده چه هغې سره نکاح نه پس صحبت شوی وی که د خاوند په پرورش کنبی وی او که نه وی. حالانکه دواړو ځایونو کنبی دقران پاک قید موجود دی. نو څنگه چه په دې دواړو موقعو کنبی بغیر د قید نه هم دا حکم دی هم دغه شان دلته هم که ویره نه وی نو بیا هم زموږ دپاره دسفر په وجه په سفر کنبی مونځ کنبی قصر کول جائز دی.

په سفر کنبی قصر د الله هدیه ده:- مسند احمد کنبی دی چه حضرت یعلی بن امیه حضرت عمر فاروق ؓ نه تپوس او کړو چه دمونځ د تخفیف حکم خود ویری په حالت کنبی دی او اوس خو امن دی. نو حضرت عمر فاروق ؓ جواب کنبی او فرمائیل چه هم دا خیال څما هم وو او هم دا سوال ما د حضرت نبی کریم ﷺ نه کړې وو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دا دالله ﷻ صدقه ده چه هغه پاک ذات تاسو ته درکړې ده تاسو دا صدقه قبوله کړئ. (۱)

هم دا حدیث په بل روایت سره:- مسلم او سنن وغیره کنبی هم دا حدیث مبارک شته دی، بالکل صحیح روایت دی. ابوحنظله حذاء ؓ حضرت عمر فاروق ؓ نه دسفر دمونځ باره کنبی تپوس او کړو نو حضرت عمر فاروق ؓ او فرمائیل چه دوه رکعته دی. هغوی او وئیل چه په قران پاک کنبی خود ویری په وخت کنبی دوه رکعته دی او په دې وخت کنبی خو پوره امن دی. نو حضرت عمر فاروق ؓ او فرمائیل چه هم دا د رسول الله ﷺ سنت دی. (ابن ابی شیبه). د یو بل سړی په سوال حضرت عمر فاروق ؓ او فرمائیل چه د آسمان نه خو رحمت نازل شوې دی که اوس تاسو دا غواری نو واپس ئې کړئ.

دویم دلیل:- حضرت ابن عباس ؓ فرمائی د مکې معظمې او مدینې منورې په مینځ کنبی د امن باوجود مونږ د حضرت نبی کریم ﷺ سره دوه رکعته مونځ او کړو (۲) (نسائی وغیره).

دریم دلیل:- اویو بل حدیث مبارک کنبی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ مدینې نه مکې معظمې ته روان شو او هېڅ دښمن ویره نه وه صرف دالله ویره وه او حضرت نبی کریم ﷺ به دوه رکعته مونځ ادا کولو. (۳) دا حدیث په بل روایت سره:- بخاری شریف کنبی حدیث مبارک دی چه واپسئ کنبی هم حضرت نبی کریم ﷺ دوه رکعته مونځ کولو. او دمکې په دې سفر کنبی حضرت نبی کریم ﷺ لس ورځې قیام فرمائیلې وو. (۱)

(۱) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرين وقصها باب صلاة المسافرين: ۶۸۶، ابوداود: ۱۱۹۹، ترمذی: ۳۰۳۴، ابن ماجه: ۹۴۵-
 (۲) ترمذی کتاب الجمعة (السفر) باب ما جاء في التقصير في السفر: ۵۴۷، وهو صحيح نسائي: ۱۴۳۶ بمعناه-
 (۳) ترمذی کتاب الجمعة (السفر) باب ما جاء في التقصير في السفر: ۵۴۷ وهو صحيح نسائي: ۱۴۳۷-

خلوروم دلیل: مسند احمد کنبی حضرت حارثہ رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ ما حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سرہ منی کنبی دماسپخین او مازیگر مونخ دوه دوه رکعتہ ادا کرو حالانکہ پہ ہغہ وخت کنبی مونخ کثرت کنبی وو او ډیر زیات امن کنبی وو۔ (۱)

پنجم دلیل: صحیح بخاری کنبی دی چہ حضرت عبداللہ بن عمر فرمائی چہ ما حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ سرہ او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ سرہ او حضرت عثمان رضی اللہ عنہ سرہ (سفر کنبی) دوه رکعتہ ادا کړی دی. لیکن حضرت عثمان رضی اللہ عنہ اوس د خپل خلافت پہ آخری زمانہ کنبی پوره مونخ کولو۔ (۲)

شپږم دلیل: د بخاری شریف یو روایت کنبی دی چہ کله حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ ته حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د خلورو رکعتو ذکر او کړو نو و دوی او فرمائیل چہ ﴿انالله﴾ او وې فرمائیل چہ ما حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سرہ منی کنبی دوه رکعتہ مونخ کړې دي او صدیق اکبر رضی اللہ عنہ سرہ هم او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ سرہ هم، کاش چہ د خلورو رکعتو په ځانې ځما دوه رکعتہ قبول شی۔ (۳) نو دا احادیث ښکاره دلیلونه دی ددی خبرې چہ د سفر د دوو رکعتو دپاره ویره شرط نه ده بلکه د ډیر امن په صورت کنبی هم دوه رکعتہ ادا کولی شی.

سفر که د امن وی هم موجب قصر دي

مسلك حنفی: - دا حنافو مسلک دا دي که په سفر کنبی امن وی نو بیا به هم قصر کوی باقی په آیت کنبی چي د ، ، خوف، ، قید ذکر دي نو د دي وضاحت حافظ ابن کثیر رحمته اللہ علیہ کړې دي دوباره ذکر کولو ته ضرورت نشته (تفسیر مظهری (۴۳۳/۲)۔

قصر په تعداد د رکعتونو کنبی دي: - ددی وجې بعضی علماء کرام فرمائی چہ دلته کیفیت کنبی یعنی قرأت قومه، رکوع سجود وغیره کنبی قصر او کمی مراد نه دي بلکه په کمیت کنبی یعنی تعداد د رکعتونو کنبی تخفیف مراد دي. حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ، حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ، او حضرت سدی رضی اللہ عنہ نه هم دا قول نقل دي لکه چہ رازی. ددی یو دلیل د حضرت امام مالک رضی اللہ عنہ نه روایت کړې شوې دي حدیث مبارک هم دي چہ حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چہ مونخ دوه دوه رکعتہ په حضر او سفر کنبی فرض کړې شوې وو. بیا سفر کنبی خو هغه دوه رکعتہ فرض شو او د حضر په صورت کنبی دوه زیات کړې شو. (۵)

د نور علماء کرامو یو ډله دا وائی چہ اصل مونخ دوه رکعتہ وو خوبیا ددی آیت مبارک کنبی قصر نه مراد کمیت دي نو بیا د رکعتونو تعداد کنبی کمی څنگه کیدیشی؟ ددی قول ډیر زیات تائید ډیر وضاحت سره دهغه حدیث مبارک نه کیدیشی چہ کوم مسند احمد کنبی دي چہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ نه روایت دي چہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په ژبه د سفر دوه رکعتہ دی او دضحی مونخ هم دوه رکعتہ دي او عید الفطر مونخ هم دوه رکعتہ دي او دجمعی مونخ هم دوه رکعتہ دي. هم داپوره مونخ دي قصر والا نه دي. (۶)

(۱) صحیح بخاری کتاب التقصیر باب ما جاء في التقصير وكم يقيم يقصر: ۱۰۸۱، صحیح مسلم: ۶۹۳ ابوداود: ۱۲۳۳، ترمذی: ۵۴۸ نسائی: ۱۴۵۴، ابن ماجه: ۱۰۷۷۔

(۲) صحیح بخاری کتاب التقصیر باب الصلاة بمي: ۱۰۸۳، صحیح مسلم: ۶۹۶۔

(۳) صحیح بخاری کتاب التقصیر باب الصلاة بمي: ۱۰۸۳، صحیح مسلم: ۱۰۹۰، نسائی: ۶۴۵۱۔

(۴) صحیح بخاری کتاب التقصیر باب الصلاة بمي: ۱۰۸۴، صحیح مسلم: ۶۹۵۔

(۵) صحیح بخاری کتاب الصلاة كيف فرضت الصلاة في الاسراء: ۲۵۰، صحیح مسلم: ۶۸۵، ابوداود: ۱۱۹۸ نسائی: ۴۵۳۔

(۶) نسائی: کتاب تقصير الصلاة باب: ۱/ح/۱۴۴۱، وهو صحیح: ابن ماجه: ۱۰۶۳۔

د حدیث پہ صحت د ابن کثیر کلام:- دا حدیث مبارک نسانی ، ابن ماجہ او صحیح ابن حبان کنبی ہم دے ددی سند پہ شرط دمسلم دے ددی د راوی د ابن ابی لیلی د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ نہ آوریدل ثابت دی لکہ څنگہ چہ امام مسلم رضی اللہ عنہ پہ خپلہ صحیح مقدمہ کنبی لیکلی دی (۱) او پخپلہ دے روایت کنبی او ددی نہ سوا نور وضاحت سرہ موجود دی. او ہم دا صحیح دی انشاء اللہ اگر چہ بعضی محدثین ددی د آوریدو قائل نہ دی. لیکن ددی منلو کنبی ہم ددی سند کنبی څہ نقصان نشته دے څکہ چہ بعضو طرق کنبی ابن ابی لیلی یو راوی دے او دھغوی د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ نہ آوریدل ثابت دی. واللہ اعلم (۲)

مسلم وغیرہ کنبی د حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ اللہ تعالیٰ ستاسو د نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم پہ خولہ مبارکہ مونخ د اقامت پہ حالت کنبی څلور رکعتہ فرض کړې دے او پہ سفر کنبی دوه رکعتہ او د ویری پہ حالت کنبی یو رکعت لکہ څنگہ چہ حضر کنبی ددی نہ مخکنبی او ددی نہ روستو مونخ مو کولو یا کولې شی ہم دغه شان پہ سفر کنبی ہم (۳)

په دواړو روایتونو کنبی موافقت:- او دے روایت کنبی او د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا والا روایت کنبی چہ کوم پورته تیر شو چہ په حضر کنبی اللہ تعالیٰ دوه رکعتہ فرض کړې وو هیڅ منافات نشته دے ، ددی وجہ اصل دوه رکعتہ وو ، روستو دوه نور زیات شو ، بیا د حضر څلور رکعتہ شونو اوس ونیلی شی چہ د اقامت حالت کنبی فرض څلور رکعتہ دی. لکہ څنگہ چہ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ والا روایت کنبی دی ، واللہ اعلم.

الغرض د دواړه روایتونو نه ثابتیږی چہ په سفر کنبی دوه رکعتہ دی او ہم دا پوره مونخ دے ، کم نہ دے. او ہم دا د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ د حدیث مبارک نه ثابت دے. نو ددی نه مراد د قصر کیفیت دے لکہ څنگہ چہ صلوۃ خوف کنبی هم ددی وجہ فرمائی کہ تاسو د دے خبرې نه ویریږئ چہ کافر به تاسو په فتنه کنبی واچوی. او دے نه پس فرمائی چہ کله تاسو دے کنبی یئ او مونخ کوئی نویا هم بیا د قصر مقصد صفت او کیفیت هم بیان فرمائی. امام المحدثین حضرت امام بخاری رضی اللہ عنہ کتاب

الصلوة الخوف هم دے آیت ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ﴾ نه تر ﴿مُهَيِّئُوا﴾ پورې لیکل شروع کړی دی حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ ددی تفسیر کنبی فرمائی چہ دا د جنگ وخت دے ، انسان په خپلہ سورلی باندي مونخ او تکبیر وانی ، ددوی مخ چہ کوم طرفته وی هم هغه طرفته دے وی. حضرت سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کله تا سفر کنبی دوه رکعتہ مونخ او کړو نو هغه د قصر مقدار پوره کوئی. خو کله چہ دکافرو فتنه وی او ویره وی نو یو رکعت قصر دے. او ددی ویری نه سوا دا حلال نه دے. حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ددی نه مراد هغه ورځ ده چہ کله حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د خپلو صحابه کرام رضی اللہ عنہم سره عسفان کنبی وو او مشرکان په ضجنان کنبی وو ، یو بل سره تیار وو او په دے کنبی د ماسپخین د مونخ وخت شو. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ټول صحابه کرامو رضی اللہ عنہم سره حسب معمول څلور رکعتہ پوره ادا کړل. بل طرفته مشرکانو د سامان لوټ کولو اراده او کړه.

ابن جریر رضی اللہ عنہ دا د حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ او حضرت سدی رضی اللہ عنہ او حضرت جابر رضی اللہ عنہ اود حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما نه روایت کوئی او همدا قول اختیاروی. او دے ته وانی چہ هم دا صحیح دے. حضرت خالد بن اسید رضی اللہ عنہ حضرت عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما ته وانی چہ د صلوۃ خوف د قصر حکم خو مونخ په کتاب اللہ کنبی مومو

(۱) انظر آخره مقدمة صحيح مسلم-

(۲) ابن ماجه كتاب اقامة الصلوة باب تفصير الصلوة في السفر : ۱۰۶۴ وسنده صحيح-

(۳) صحيح مسلم كتاب الصلوة المسافرين وقصرها باب صلاة المسافرين وقصرها : ۶۸۷ ، ابوداود : ۲۴۷ ، نسائي : ۱۵۳۲-

ليکن د صلوة مسافر د قصر حکم خو مونږ په کتاب الله کښې نه مومونو حضرت ابن عمر ؓ جواب کښې فرماني چه مونږ خپل نبی حضرت نبی کریم ﷺ ليدلې وو چه په سفر کښې به ئې قصر کولو او مونږ هم په دې عمل اوکړو. (۱)

په سفر کښې قصر نه دې بلکه پوره مونځ دې. خيال اوکړئ چې حضرت ابن عمر ؓ هم ددې اقرار کوي. دې آيت کښې د مسافر د قصر مونځ بيان نه کوي بلکه ددې دپاره ئې فعل رسول الله ﷺ سند جوړ کړو. ددې نه زيات صريح روايت د ابن جرير دې چه کوم کښې چې حضرت سماک ؓ ددوی نه د صلوة سفر مسئله تپوس کوي. دوی ورته فرماني چه د سفر مونځ دوه رکعتنه دې. اوهم دا دوه رکعتنه د سفر د پوره مونځ دې قصر نه دې. قصر خو صلوة خوف کښې دې چه هغه امام يو جماعت ته يو رکعت کوي. دويم جماعت د دښمن سره مقابله کښې وي بيا دوی لاري شي او بل جماعت راشي. او امام دوی ته يورکعت ادا کړي نو امام دوه رکعتنه ادا کړل او ددې دواړو جماعتونو يو يو رکعت شو. (۲)

وَإِذْ أَنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَافِيَةً مِنْهُمْ

اوهرکله چې موجود ئې ته | په دوی کښې | او قاموې | دپاره د دوی | مونځ | نو او دربرې دې | يوه ډله | ددوی نه

اورائي پيغمبره هرکله چې ته دمسلمانانو ډله کښې موجود يې | او دجنگ په وخت کښې ورته مونځ ورکوي | نو ددوی يوه ډله دې تاسره

مَعَكَ وَلِيَأْخُذُوا وَأَسْلِحَتْكُمْ ذَاتَ إِذْ سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا

تاسره | او او دې نيسي هغوی | اوسله خپله | نو بيا چې کله | سجده اوکړې هغوی | نو شي دې هغوی

او دربرې | او خپله خپله وسله دې خان سره اونيسي | هرکله چې سجده اوکړې نو ستاسو نه دې

مِنْ وَّرَائِكُمْ وَلَتَأْتِ طَافِيَةً أُخْرَى لَمْ يَصَلُّوا

روستو ستاسو نه | اورا دې شي | ډله | بله | چې لانه دې کړې مونځ هغوی

روستو لاري شي | او بله ډله چې مونځ ئې نه وي کړې هغه دې رامخکښې شي

فَلْيَصَلُّوا مَعَكَ وَلِيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتْكُمْ

نواو دې کړې مونځ | تاسوسره | او او دې نيسي هغوی | سامان د حفاظت خپل | او وسله خپله

اورا تاسره دې مونځ کښې شريک شي | او دخپل حفاظت سامان دې خان سره اوساتي | او خپلې وسلې دې هم خان سره واخلي

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغفلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ

خوښوي هغه کسان | چې کافران دي | چې که تاسو غافلان شي | دوسلو خپلو نه

کافران دا غواړي چې تاسو د خپلو وسلو او اسبابو نه (لږ قدرله) غافله شي

وَأَمْتِعْتِكُمْ فِيهِمْ لَوْ أَنَّكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ

او د سامانونو خپلو نه | نو حمله به اوکړې | په تاسو | په يو ځل | اونشته گناه

..... نو چې په تاسو باندې په يو ځل حمله اوکړې | او په تاسو هيڅ گناه نشته

(۱) الطبری: (۱۰۳۲۳)-

(۲) الطبری: (۱۰۳۲۳)-

عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أذى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَّرْضَى أَنْ

پہ تاسو | کہ چرې | وی | پہ تاسو | څه تکلیف | دوجې دباران نه | یا وی تاسو | ناجوړه | چې
..... که چرته تاسو ته د باران د وجې تکلیف وی | ..... یا بیماران یی

تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ

کیردې تاسو | وسلې خپلې | اوبیا هم اونیسې | اد خپل حفاظت سامان | بیشکه چې الله | تیار کړې دې
چہ تاسو خپله وسله پرانیزي | ..... خودخپل حفاظت خیال ساتئ | بیشکه الله ﷻ

لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا

دپاره دکافرانو | عذاب | رسواکونکې

کافرانو دپاره رسواکونکې عذاب تیار کړې دې |

د ویرې حالت کنبې مونځ کول :- د ویرې دمونځ دوه قسمونه دی. او مختلف صورتونه او حالتونه دی. کله داسې هم وی چه دبنمن قبلي طرفته وی ، کله دبنمن بل طرفته وی ، مونځ هم کله څلور رکعته وی او کله درې رکعته لکه د ما بنام کله دوه رکعته وی لکه د سحر مونځ او صلوة سفر ، کله جماعت سره ادا کول ممکن وی. کله لښکري د اشان یو بل سره په جنگ کنبې وی چه په جمع مونځ ادا کول ممکن نه وی بلکه خان خانله قبلي طرفته او بغیر قبلي نه پیدل او په سورلی چه څنگه هم اوشی نو ادا کیږی.

د سختې ویرې په وخت د مونځ په مقدار کنبې مذاهب :- ① بلکه داسې هم وی اودا جائز هم دی چه د دبنمنانو د حملو نه بیچ شی ، په هغوی پرله پسې حملې کوی. مونځ ادا کوی. داسې حالت کنبې صرف یو رکعت مونځ باره کنبې د علماء کرامو فتوی ده. اودلیل دحضرت عبدالله بن عباس ؓ حدیث مبارک دې چه کوم ددی نه مخکښې تیر شو. حضرت عطاء ؓ ، حضرت جابر ؓ ، حضرت حسن ؓ ، حضرت مجاهد ؓ ، حضرت حکم ؓ ، حضرت قتاده ، حضرت حماد ، حضرت طاووس ؓ ، حضرت ضحاک ؓ ، حضرت محمد بن نصر ؓ ، حضرت مروزی ابن حزم ؓ نه هم دا فتوی ده. د سحر مونځ کنبې صرف یو رکعت پاتې کیږی. ② اسحاق بن راهویه ؓ فرمائی چه دداسې کوشش په وخت کنبې یو رکعت کافی دې اگر که اشارې سره ئې ادا کوی. که دومره قدرې هم قادر نه وی نو سجده دې اوکړی دا هم ذکر الله دې. ③ اوڅه خلق وائی چه صرف یو تکبیر هم کافی دې.

د دې مذهب تطبیق :- لیکن دا کیدیشی چه یو سجده او یو تکبیر نه مراد هم یو رکعت وی. لکه امام احمد بن حنبل ؓ اوددوی ملگرونه هم دا فتوی ده. اوهم دا قول دې د حضرت جابر بن عبدالله ؓ ، حضرت عبدالله بن کعب ؓ وغیره صحابه کرامو ؓ.

د تطبیق رد :- حضرت سدی ؓ فرمائی لیکن چه دکومو خلقو قول صرف یو تکبیر بیان شوی دې دهغې قائلین دا په پوره رکعت نه محمول کوی بلکه هم تکبیر ظاهر وی او مراد ترې اخلی. لکه د اسحاق بن راهویه مذهب چه دې. امیر عبدالوهاب ابن بخت مکی هم دې طرفته مانل دې. ④ تردې پورې چه هغه وائی که په دې هم قدرت نه وی نو دا دې په خپل نفس هم نه پرېزدی. یعنی صرف نیت دې اوکړی ، فالله اعلم.

د سختې ویرې په وخت په یو رکعت اکتفاء جائز نه ده

مسلك حنفی :- د سختې ویرې په وخت کنبې په یو رکعت یا صرف په تکبیر تحریمه اکتفاء جائز نه ده بلکه پوره مونځ به کوی البته که مسافر وی نو سفرانه مونځ به کوی (تفسیر مظهری (۲/۴۳۸) :-

د مونځ روستو کولو قائلين: - بعضي عالمان داسې خاص وختونو کښې دمونځ د تاخير رخصت ورکوي. دلالت: ① ددوی دليل دا دې چه حضرت نبی کریم ﷺ جنگ خندق کښې د نمر پریوتلو نه پس د ماسپڅین او مازیگر مونځ کړې وو. (۱) بیاني مابینام لهو ماستختن. (۲)

② بیا دې نه پس د بنو قریظه د جنگ په ورځ دوی طرفته چه نې څوک لیرلی وو هغوی ته نې تاکید کړې وو چه تاسو دې هیڅوک هم بنو قریظه ته درسیدو نه مخکښې دمازیگر مونځ نه کوی. دا ډله لا په لار کښې وه چه دمازیگر وخت شو نوبعضو اووئیل چه د حضرت نبی کریم ﷺ مقصد ددې فرمان نه دا وو چه مونځ زر بنو قریظه ته اورسو ، دا نه چه مونځ دې مونځ نه کوو. نو دې خلقو په لار کښې مونځ اداکړو. اونورو بنو قریظه ته په رسیدو مونځ ادا کړو او نمر ډوب شوې وو. هرکله چه ددې خبرې ذکر حضرت نبی کریم ﷺ ته اوشو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دواړو ډلو کښې یو ته هم څه ملامتیا نشته دې.

تبصوه: - مونځ په دې باندې تفصیلی بحث په خپل کتاب السیره کښې کړې دې. او دا مو ثابت کړې ده. چه صحیح خبره باندې هغه ډله وه چه کومې په وخت مونځ ادا کړې وو. اگر چه دوئمه ډله هم معذوره وه. مقصد دا دې چه دا ډله د جهاد په موقع په دینمن دحملې کولو په غرض قلعي طرفته روانه وه او مونځ نې موخر کړو. ددینمنانو دا ډله د ملعون یهودیانو وه چه کومو وعده ماته کړې وه. او د صلح خلاف نې کړې وو.

د جمهورومسلک: - خو جمهور وائی چه د صلوة خوف نازلیدو سره دا منسوخ شو. دا واقعه ددې آیت مبارک د نازلیدو نه مخکښې وه. د صلوة خوف نه پس اوس د جهاد په وخت کښې مونځ روستو کول جائز نه دی. د ابوسعید ؓ روایت کښې هم دا ظاهره ده اودا حضرت امام شافعی ؒ ته مروی دی. (۳) دامام اوزاعی ؒ قول: - لیکن د صحیح بخاری (۴) «باب الصلوة عند مناخضة الحصون» کښې دی چه اوزاعی ؒ فرمائی که د فتح تیاری وی او د جمعی د مونځ امکان نه وی نو هر سرې دې خپل خپل خان له مونځ په اشارې سره ادا کړی. که دا هم نه شی کیدې نو مونځ کښې دې تاخیر او کړی تردې چه جنگ ختم شی یا امن شی نو هغه وخت کښې دې دوه رکعت ادا کړی او که امن نه وی نو یو رکعت دې اداکړی. صرف تکبیر وئیلو سره کافی نه دی. که داسې وی نو مونځ دې روستو او کړی کله چه دده بڼه اطمینان اوشی. حضرت مکحول ؒ هم دا فرمان کړې دې.

د سخت جنگ په وخت کښې د مونځ روستو کولو روایت: - حضرت انس بن مالک ؓ فرمائی چه د تسترد قلعي په محاصره کښې څه موجود ووم. د صبا صادق په وخت کښې لاس په لاس جنگ شروع شو او سخته هنگامه شوه. مونځ خلقو مونځ نشو کولې. او یوشان جهاد کښې اخته وو. هرکله چه الله ﷻ مونځ په قلعه قابض کړو نو په هغه وخت کښې مونځ د نمر راختلو په وخت کښې مونځ ادا کړو. په دې جنگ کښې څمونځ امام حضرت ابوموسی ؓ وو. حضرت انس ؓ فرمائی چه ددې مونځ بدله کښې ټوله دنیا اوددې ټول څیزونه هم ما نشی خوشحالولې. (۵)

(۱) صحیح بخاری کتاب مواقیب الصلاة باب من صلی بالناس جماعة بعد الوقت : ۵۹۶ ، صحیح مسلم : (۶۳۱) -

(۲) ترمذی کتاب الصلاة باب ماجاء فی قول الرجل تفوته الصلوة : ۱۷۹ ، وهو حسن نسائی : (۶۲۳) -

(۳) صحیح بخاری کتاب المغازی باب مرجع النبی صلی الله علیه وسلم من الاحزاب : ۴۱۱۹ ، صحیح مسلم : (۱۷۷۰) -

(۴) النسائی : ۱۷/۲ ، ح/ ۶۶۲ ، وسنده صحیح) -

(۵) صحیح بخاری ابواب صلاة الخوف باب الصلاة عند مناخضة الحصون و لقاء العدو وقيل حديث : (۹۴۵) -

دامام بخاری پہ بخاری کنبی طریقہ کار :- امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دے نہ پس جنگ خندق کنبی د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د مونخ د تاخیر بیان کوی بیا بنو قریظہ ولا واقعہ او د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمان چہ تاسو بنو قریظہ تہ د رسیدو نہ مخکبسی د مازیگر مونخ مہ کوئی وارد دی. اگر چہ امام ہمام حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ہم دا خوبوی چہ دداسی سخت جنگ او سختی خطرے پہ وخت کنبی اوچی فتح نزدی وی نو کہ پہ داسی موقع باندي مونخ موخر شی نو ہیخ باک نشته دی.

د حضرت ابو موسی رضی اللہ عنہ والا فتح تستروالا واقعہ د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ د زمانی دہ او دا منقول نہ دی چہ د مسلمانانو یو خلیفہ یا بل صحابی پہ دی اعتراض کرے وی. او دا خلق دا ہم وانی چہ د خندق پہ موقع ہم د صلوة خوف آیتونہ موجود وو. خکہ چہ دا آیتونہ پہ غزوة ذات الرقاع کنبی نازل شو. او دا غزوة د غزوة خندق نہ مخکبسی وہ. او پہ دی د جمهور و علماء کرامو اہل سیرا و معازی اتفاق دی. حضرت محمد بن اسحاق رحمۃ اللہ علیہ، حضرت موسی ابن عقبہ رضی اللہ عنہ، حضرت واقدی رضی اللہ عنہ، حضرت محمد بن سعد کاتب واقدی رضی اللہ عنہ، او حضرت خلیفہ بن خیاط رضی اللہ عنہ وغیرہ ہم ددی قائل دی. البتہ دامام بخاری رحمۃ اللہ علیہ وغیرہ قول دی چہ غزوة ذات الرقاع د خندق نہ پس شوی وہ. پہ سبب د حدیث ابو موسی رضی اللہ عنہ او دوی پخپلہ خیبر تہ راغلی وو. (۱) واللہ اعلم.

د حافظ ابن کثیر تعجب :- لیکن تعجب پہ دی امر دی چہ قاضی ابو یوسف رضی اللہ عنہ، مزنی رضی اللہ عنہ، ابراہیم بن اسماعیل رضی اللہ عنہ وانی چہ صلوة خوف منسوخ شوی دی. نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم غزوة خندق کنبی روستو مونخ کرے وو. دا قول بالکل غریب دی. خکہ چہ غزوة خندق نہ پس د صلوة خوف احادیث ثابت دی. ددغی ورخے مونخ تاخیر د مکحول او اوزاعی پہ قول محمول کول زیات قوی او زیات درست دی. یعنی دغوی ہغہ قول چہ پہ حوالہ د بخاری بیان شویدی چہ فتح نزدی وی او د مونخ ادا کولو امکان نہ وی نو پہ مونخ کنبی تاخیر جائز دی. واللہ اعلم.

آیت مبارک کنبی حکم دی چہ کلہ تاسو دوی تہ د جماعت مونخ ورکوی نو دا حالت د رومبنی نہ علاوہ دی. پہ ہغہ وخت کنبی یعنی انتہائی د ویری پہ وخت کنبی خو رکعت دی او ہغہ ہم جدا جدا پیدل او پہ سورلی قبلی طرفتہ منخ کول وی او کہ نہ وی. چہ خنگہ ہم ممکن وی لکہ خنگہ چہ حدیث مبارک تیر شوی دی. دا حال د امامت او جماعت بیانیری.

د جماعت پہ وجوب باندي استدلال :- د جماعت پہ وجوب باندي دا آیت بہترین او مضبوط دلیل دی چہ د جماعت پہ وجہ سرہ یر کمپی کرے شوی دی. کہ جماعت نہ وی نو دا صورت جائز کیدی نشو.

د آیت نہ یو کمزوری استدلال :- چا ددی نہ یو بل استدلال ہم کرے دی. ہغونی وانی چہ پہ دی کنبی چونکہ دا الفاظ دی چہ کلہ تہ پہ دوی کنبی نی او دا خطاب حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ دی. نو معلومہ شوی چہ د صلوة خوف حکم حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ پس منسوخ شوی دی. دا استدلال بالکل ضعیف دی.

د استدلال یو نغیر :- دا استدلال داسی دی لکہ خنگہ استدلال د ہغہ خلقو وو چہ کومو خلفاء راشدینوتہ زکوٰۃ نہ ورکولو او ونیل بہ نی چہ قران پاک کنبی دی چہ ﴿تُخَذُ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةٌ﴾ یعنی تہ ددی خلقو د مال نہ زکوٰۃ واخلہ او پہ دی سرہ تہ دوی پاک کرہ او تہ ددوی دپارہ د رحمت دعا او کرہ. ستا دعا د دوی دپارہ باعث تسکین دہ. نو مونخ بہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ پس ہیچا تہ زکوٰۃ نہ ورکوو. بلکہ مونخ بہ زکوٰۃ ہغہ چاتہ پہ خپل لاس ورکوو. چہ چاتہ مو خوبنہ شی. او صرف ہغہ چاتہ بہ زکوٰۃ ورکوو چہ د چا دعا خمونخ دپارہ د تسکین سبب وی.

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة ذات الرقاع قبل حدیث: (۴۱۲۵)

د نظير د استدلال تضعيف:- خود هغوی دا استدلال غلط وو. ددی وجې صحابه کرام ؓ دا رد کړه او دوی نې مجبور کړل چه دوی زکوة ادا کړی بلکه په دوی کښې چه کومو خلقو دوی منع کړی وو هغوی سره نې جنگ او کړو.

د آيت شان نزول:- راځئ چه مونږ د آيت صفت بيانولو نه مخکښې ددی شان نزول بيان کړو. ابن جرير کښې دی چه د بنو نجار يو قوم حضرت نبی کریم ﷺ نه سوال اوکړو چه مونږ تجارت کوؤ نو مونږ دې مونږ څنگه ادا کوؤ. نو الله ﷻ خپل دا قول نازل کړو چه ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ﴾ بيا ټول کال څه وحی رانغله ، بيا حضرت نبی کریم ﷺ يو غزوه کښې وو چه د ماسپڅين مونږ دپاره اودريدل ، مشرکانو اووئيل چه افسوس څه ښه موقع مولاښ نه اووتله کاش چه په دوی مو د مونږ حالت کښې حمله کړې وې. په دې بعضو مشرکانو اووئيل چه دا موقع خو به مونږ ته بيا ملاوېږي ، ددی نه لږ وخت پس دوی بل مونږ دپاره (يعنی دمازيگر) دپاره اودريږي. ليکن الله ﷻ د مازيگر د مونږ نه مخکښې او د ماسپڅين د مونږ نه پس ﴿إِنْ خِفْتُمْ﴾ پوره دوه آيتونه نازل کړل. او کافران ناکام شو. پخپله الله د صلوة خوف تعليم ورکړو. (۱) اگر چه دا شان نزول ډير ضعيف دې ليکن داسې احاديث شته چي په هغې سره دا مضبوطيږي

د اولنی قول مطابق بل روايت:- حضرت ابو عياش زرقی ؓ فرماني چه عسفان کښې مونږ حضرت نبی کریم ﷺ سره وو ، خالد بن وليد د کفر حالت کښې وو. او مشرکانو سردار وو ، دا خلق څمونږ مخامخ وو. هرکله چه مونږ قبلي طرفته د ماسپڅين مونږ ادا کړو نو مشرکانو اووئيل چه کاش مونږ په دې موقع حمله کړې وې او دا موقع مولاښ نه لاره. هم دا وخت وو چه دوی کله مونږ کښې مشغول شوې وې او په دوی مو حمله کړې وې. بيا په دوی کښې بعضو پيژندگلو خلقو اووئيل چه هېڅ خبره نشته ، دې نه پس ددوی د بل وخت د مونږ راځي. او هغه مونږ خودوی ته د خپلو بچو نه هم زيات عزيز دې په هغه وخت کښې به حمله اوکړو. نو د ماسپڅين او مازيگر په وخت کښې الله ﷻ حضرت جبريل ؑ نازل کړو او آيت ﴿وَإِذَا كُنْتُمْ فِيهِمْ﴾ نازل شو. نو د مازيگر د مونږ وخت کښې مونږ ته الله ﷻ حکم اوکړو چه خپله وسله ځان سره کړئ او صفونه درست کړئ او حضرت نبی کریم ﷺ پسې روستو اودريږئ. قيام کښې ، رکوع کښې ، قومه کښې ټول په ټوله اوسئ. هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ سجدې ته لارو. نو دوه صفونو کښې رومي صف حضرت نبی کریم ﷺ سره سجدې ته لارو او دويم صف ولاړ وو د هغوی نگرانی نې کوله. هرکله چه فارغ شو نو دا خلق اودريدل او دويم صف والا سجدې ته لارل. هرکله چه نې دواړه سجدې اوکړې نو اوس رومي صف والا دويم صف کښې اودريدل او دويم صف والا د رومي صف په ځانې. بيا قيام رکوع او قومه ټولو حضرت نبی کریم ﷺ سره ادا کړه. او هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ سجدې ته لارو نو اول صف سجدې ته لارو او دويم صف ولاړ وو نگرانی نې کوله. هرکله چه دوی د سجدې نه فارغ شو او التحيات باندي کي ناستل نو د دويم صف خلقو سجدې ادا کړې التحيات کښې ټول په ټوله يو ځانې شو او سلام ئې هم حضرت نبی کریم ﷺ سره يو ځانې اوگرزولو. صلوة خوف خو حضرت نبی کریم ﷺ يو ځل دلته عسفان کښې اوکړو او په دويم ځل ئې بنو سليم کښې. (۲) دا حديث مسند احمد ، ابوداود او نسائي کښې هم دې. ددی اسناد صحيح دی او شاهد هم په کثرت سره دی. بخاری شريف کښې دا روايت اختصار سره دې او په هغې کښې دی چه

(۱) الطبری : ۱۰۳۱۹ -

(۲) احمد ۵۹/۴ ، ابوداود : كتاب الصلاة السفر صلاة الخوف : ۱۲۳۶ وسنده صحيح نسائي : (۱۵۵۱) -

ددې باوجود چه ټول خلق مونځ کښې وو لیکن د یو بل نگرانی نې کوله. (۱)
 د صلاة خوف بل شان نزول: ابن جریر کښې دی چه سلیمان بن قیس یشکری حضرت جابر بن عبد الله
 نه تپوس او کړو چه دمونځ د قصر کولو حکم نازل شو؟ نو هغوی افرمائیل چه د قریشو یو قافلہ د
 شام نه راتله. مونږ هغوی طرفته روان شو او هر کله چه نخله ته اورسیدو نویو سرې حضرت نبی کریم ﷺ
 ته ورغلو او وې وئیل چه آیا تاسو ځمانه نه ویریرئ. حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل چه نه هغه او وئیل
 چه تاسو ځمونږ نه څوک بچ کولې شی؟ حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل چه الله ﷻ ما تاسو نه بچ
 کوی. بیا ئې توره راویستله او وې ویرولو او بیا کوچ کولو آواز اوکړو. او حضرت نبی کریم ﷺ وسلې
 سره روان شو.

د صلاة خوف طریقہ: بیا اذان اوشو اوصحابه کرام ﷺ دوه حصو کښې تقسیم شو. یوې حصې حضرت
 نبی کریم ﷺ سره مونځ ادا کولو او دوېمې حصې نگرانی کوله او حضرت نبی کریم ﷺ سره متصل وو،
 هغوی دوه رکعتہ حضرت نبی کریم ﷺ سره ادا کړل او روستو شو او روستو خلق خپل ځانې ته لاړل او
 اوس روستو خلق مخکښې راغلل او د مخکښې خلقو په ځانې اودریدل او هغوی ته حضرت نبی کریم
 ﷺ دوه رکعتہ مونځ ادا کړو او بیا ئې سلام او گرزولو. نو حضرت نبی کریم ﷺ څلور رکعتہ ادا کړل او د
 ټولو دوه دوه رکعتہ شو. او الله ﷻ مونځ کښې د کمی او ځان سره د وسلې ساتلو حکم نازل کړو. (۲)

په نبی کریم ﷺ باندې د تورې ویستلو واقعه: مسند احمد کښې حدیث مبارک دې چه کوم سرې توره
 ترلې حضرت نبی کریم ﷺ باندې حمله کړې وه هغه د دښمن د قبیلې نه وو. اودهغه نوم عرث بن حارث
 وو. هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ د الله ﷻ نوم واخستو نو د هغه د لاس نه توره پریوتله او حضرت نبی
 کریم ﷺ توره خپل لاس کښې واخستله او هغه ته ئې اوئیل چه اوس به تا ځما نه څوک بچ کوی، نو هغه
 معافی او غوښتله چه تاسو ما باندې رحم اوکړئ. حضرت نبی کریم ﷺ ورته افرمائیل چه ته د الله ﷻ د
 یو والی او ځما د رسول کیدو شهادت ورکوي؟ هغه او وئیل چه دا خو نه ورکوم. خو څه دا اقرار کوم چه
 څه به تاسو سره جنگ نه کوم. او هغه خلقو سره به ملگرتیا نه کوم چه کوم حضرت نبی کریم ﷺ سره
 جنگ کوی. حضرت نبی کریم ﷺ هغه معاف کړو. هرکله چه دې خپلو ته راغلو نو وې وئیل چه ما د
 حضرت نبی کریم ﷺ پشان په مخ د زمکې هېڅ یو کس نه دې لیدلې. (۳)

اویو روایت کښې دی چه یزید فقیر رضی الله عنه حضرت جابر رضی الله عنه نه تپوس او کړو چه دا په سفر کښې دوه
 رکعتہ دې آیا دا قصر دی؟ نو دوی افرمائیل چه پوره مونځ دې خو په وخت د جهاد کښې یو رکعت
 دې او بیا دا شان د صلوة خوف ذکر اوشو. په دې کښې دا هم دی چه د حضرت نبی کریم ﷺ سلام سره
 حضرت نبی کریم ﷺ نه روستو خلقو او په هغه خلقو سلام او گرزولو او په دې کښې دواړو فوج سره د یو
 یو رکعت بیان دې. نو دټولو یو یو رکعت شو او د حضرت نبی کریم ﷺ دوه رکعتہ شو. (۴)

د صلاة خوف بل روایت: او نورو روایتونو کښې دی چه یوه ډله حضرت نبی کریم ﷺ نه روستو صفا
 کښې وه او یو ډله د دښمن مقابلې ته ولاړه وه. بیا یو رکعت نه پس چه کوم خلق حضرت نبی کریم
 صلی الله علیه وسلم پسې روستو ولاړو هغوی روستو شو او د ولاړو خلقو په ځانې اودریدل او روستو

(۱) صحیح بخاری کتاب صلاة الخوف باب یجرس بعضم بعضا فی صلاة الخوف: ۹۴۴، نسائی: ۱۵۳۴-

(۲) الطبری: ۱۰۳۳۰-

(۳) احمد: ۳۹۰/۳، وسنده صحیح، ابن حبان: ۲۸۷۲-

(۴) ابن ابی حاتم: ۲۹۸/۳، نسائی: کتاب صلاة الخوف: ۱۵۴۶، وسنده صحیح-

خلق مخکبني شو. (۱) ادا حدیث مبارک دیرو کتابونو کبني دیرو سندونو سره د حضرت جابر ؓ نه مروی دې.

د صلاة خوف د طریقې بل روایت: یو بل حدیث مبارک کوم چې په روایت د سالم عن ابیه مروی دې په هغې کبني دا هم دی چه بیا صحابه کرام ؓ پاسید او خانله خانله نې یو یو رکعت ادا کړو. (۲) ددې حدیث هم ډیر سندونه دی. او ډیر الفاظ دی. حافظ ابن بکر ابن مردویه دا ټول جمع کړی دی اودا شان ابن جریر هم مونږ دا په کتاب احکام کبیر کبني لیکل غواړو. انشاء الله.

په صلاة الخوف کبني د وسلې نیولو حکم: د ویرې په مונخ د وسلې خان سره د ساتلو حکم دعضو په نیز خو په طور د وجوب دې، ځکه چه د آیت ظاهری الفاظ هم دا دی. حضرت امام شافعی ؒ نه هم دا قول نقل دې. او ددې تائید ددې آیت مبارک د رومبې فقري نه کبیرې چه باران یا د بیماری په وجه وسله خان نه کیخود وکبني تاسو باندي څه گناه نشته دې. خپل حفاظت دپاره نې خان سره ساتی. یعنی داسې تیار اوسی چه وخت راتلو سره وسله تاسو سره وی. الله ؓ کافرو دپاره سخت عذاب تیار کړې دې.

په ایت کبني د وسلې نیولو حکم استحبابی دې

مسلك حنفی: داکثرو عالمانو په نیز چې احناف په کبني هم شامل دی د ویرې په حالت کبني په مانخه کبني خان سره وسله نیول مستحب دی (تفسیر مظهری (۱۲/۴۳۶).

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ
بیا چې کله   او کړی تاسو   مونخ
او هر کله چې تاسو د مونخ نه فارغ شی
فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا
نو یادوی الله   په ولاړه   او په ناسته   او په اړخونو خپلو   نو کله چې   په اطمینان شی تاسو
نو په ولاړه، ناسته   او په ملاسته په هر حال کبني دالله ذکر کوی   بیا چې (د دشمن نه) بې غمه شی
فَاقِيَمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا
نو قائموی مونخ   بيشکه   مونخ   دې فرض   په مومنانو باندي   لازم کړې شوې
نو پوره مونخ ادا کوی   بيشکه مونخ په مسلمانانو باندي په خپل خپل وخت فرض کړې شوې دې
مُقَاتِلًا وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ
په وخت کبني   اوسستی مه کوی   په طلب   د قوم (د کافرانو)   که بې تاسو
..... او د (دبمن) قوم په لټون کبني سستی مه کوی   که تاسو (د کافرانو سره په جنگ
تَأْلُمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ
چې دردمن کبړی تاسو   نو بيشکه هغوی هم   دردمن کبړی   لکه څنگه چې   تاسو دردمن کبړی
(کولو کبني قسم قسم) درد دېږی   نو ستاسو پشان هغوی (د کافرانو) هم درد دېږی (او تکلیفونه ورته رسی)

(۱) احمد: ۲۹۸/۳، کتاب صلاة الخوف: ۱۵۴۶، وهو صحيح-

(۲) صحيح بخاری: ۱۳۳، صحيح مسلم: ۱۹۴۲، ابوداود: ۱۲۴۳، ترمذی: ۵۶۴، نسائی: ۱۵۳۶-

وَتَرْجُونَ	مِنَ اللَّهِ	مَا لَا يَرْجُونَ	وَكَانَ اللَّهُ	عَلِيمًا
او تاسو امید لری دالله نه دهغه ثواب چې نه ئی لری هغوی اودی الله پوهه				
حال دا دې چه تاسو دالله نه هغه امیدونه (د جنت وغیره) ساتی اچې هغوی بی نه ساتی اولله په هر څه				
حکیمًا				
او خاوند د حکمت بیش				
پوهه او خاوند د حکمت دې				

قوله تعالى: **فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ**

د امن حالت کبني مونغ په وخت ادا کول :- الله په دې آيت مبارك کبني حکم کوی چه د ویری د مونغ نه پس د الله ذکر کثرت سره کونی. اگر چه دالله ذکر حکم او تاکید او ترغیب دمونغونو نه پس هر وخت کبني دې. لیکن دلته خصوصیت سره په دې وجه بیان شوی دې. چه دلته ډیر زیات رحمت دې. مونغ کبني تخفیف او کرې شو، بیا د مونغ حالت کبني یو خوا بل خوا تلل نی د مصلحت دپاره جائز کړل لکه څنگه د حرمت د میاشتو متعلق الله فرمائی چه په دې کبني په خپلو خانونو ظلم مه کونی. اگر چه نورو وختونو کبني هم په خان ظلم ممنوع دې. لیکن دې پاکو میاشتو کبني د دې زیات تاکید راغلی دې. نو فرمان دې چه خپل هر حالت کبني دالله ذکر کونی. او کله چه درته اطمینان حاصل شی، ویره نه وی، نو باقاعده خشوع او خضوع سره دمونغ د ارکانو پابندی کونی. دا مونغ تاسو باندي په خپل وخت کبني مقرر شوی دې د الله د طرفنه. لکه څنگه چه د حج وخت مقرر دې. هم دا شان د مونغ وخت هم مقرر دې. یو وخت نه پس دویم، اودی نه پس دریم.

قوله تعالى: **وَلَا تَتَّبِعُوا فِي الْبَغَاءِ الْقَوْمَ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ**

بیا فرمائی چه ددبمن تلاش کبني ناراستی مه کونی. بهادرنی او چالاکی سره یو پټ ځانې کبني کینی اودهغوی خبر اخلی. که تاسو ته زخم او قتل سره نقصان رسی نو آیا هغوی ته نه رسی څه؟ هم دا مضمون نی په دې الفاظو کبني سورة ال عمران کبني بیان کړې دې چه **«إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ»** نو مصیبت او تکلیف رسیدو کبني خو تاسو او هغوی برابر یی، خو فرق ډیر دا دې چه تاسو دالله ذات اقدس نه امیدونه ساتی او هغوی سره خو دالله آسره نشته. تاسو ته به اجر او ثواب ملا ویری، تاسو سره به مدد او نصرت کیږی لکه څنگه چه الله خبر ورکړې دې او وعده ئې کړې ده. نه خو دالله وعده په دروغه ده او نه دهغه وعده روستو کیدو والا ده. نو تاسو ته د هغوی په نسبت ډیر زیات کوشش کول پکار دی. ستاسو زړونو کبني د جهاد جوش پکار دې. تاسو ته پکار دی چه دې طرفته رغبت ورکړی. ستاسو په زړونو کبني دالله دکلمې قائم ساتلو او مضبوطولو او خورولو او اوچتولو جوش او ولوله موجود پکار ده. الله چه څه مقدر کوی، چه کومه فیصله کوی، چه څه جاری کوی، چه څه شروع کوی، چه کوم کار کوی، ټولو کبني خبر لرلو والا صحیح او ریښتونی علم سره حکمت والا دې. هر حال کبني هر وخت د تعریف او حمد لائق دې.

إِنَّا	أَنْزَلْنَا	إِلَيْكَ	الْكِتَابَ	بِالْحَقِّ
بیشکه مونږه نازل کړې دې تاته دا کتاب په حقه				
مونږ تاته دا کتاب (قران) په حق (مضامینو سره) نازل کړې دې				

لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا

دپاره ددي چي فيصله او كړي ته | په منځ | دخلق كښي | په هغه طريقه | چي بنودلي ده تاته الله | اومه ددي دپاره چي تاته الله كومه حقه خبره خودلي ده | دهغي مطابق ته د خلقو په مينځ كښي فيصله او كړي

تَكُنْ لِلْخَائِبِينَ خَصِيمًا ۝ وَاسْتَغْفِرِ اللَّهُ ط إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا

كپړه ته | دپاره دخيانتگرو | جگړه كونكي | اومعافي غواړه | دالله نه | بيشكه الله | دي | ابيونكي اودخيانتگرو ملگرتيا مه كوه | اودالله نه | نه معافي غواړه | بيشكه الله | بښونكي

رَحِيمًا ۝ وَلَا تَجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ ط

رحم كونكي | او جگړه مه كوه ته | دهغه خلقو د طرفه | چي خيانت كوي هغوي | دخانونو خپلوسره اومهربان دي | اوڅوك چي د خپلو خانونو سره خيانت كوي | نو ته دهغوي د طرفه جگړه مه كوه

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ خَوَانًا أَثِيمًا ۝ يَسْتَخْفُونَ

بيشكه الله | نه خوښوي | هغه څوك | چي وي | اديرخيانت كونكي | گناهگار ايتولي شي هغوي | گناهونه | بيشكه الله تعالي خيانتگرو | گناهگار خلق نه خوښوي | ..... دا خلق | خپل گناهونه |

مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّنُونَ

د خلقو نه | اونه شي پتولي | دالله نه | اوهغه | دهغوي سره وي | كله چي | هغوي دشي كوي دخلقونه خو پتولي شي | خودالله نه ئي نشي پتولي | اوالله نه | خوپه هغه وخت كښي هم هغوي سره وي

مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ ط وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ حَيِّطًا ۝

هغه | چي نه ئي خوښوي الله | د خبرو نه | اودي الله | په هغه كارونو | چي كوي ئي دوي | احاطه كونكي كله چي هغوي پت په پته دهغه د مرضي خلاف مشوري كوي | اوالله ددوي په ټولو عملونو احاطه كونكي دي

هَاتِمٌ هُوَ آءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۝

بي تاسو | هغه كسان | چي جگړه مو او كړه | د طرفه ددوي نه | په ژوند | د دنيا كښي خبردار | تاسو خوپه دي دنيا كښي ددوي د طرفه جگړه او كړه | .....

فَمَنْ يُجَادِلِ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْ مَن يَكُونُ

پس څوك به | جگړه كوي | دالله سره | د طرفه ددوي نه | په ورځ دقيامت | يا آخر | څوك | به وي نو په ورځ دقيامت به د دوي دپاره څوك دالله مخكښي جگړه كوي | ..... او آخر هلته به

عَلَيْهِمْ وَكَيْلًا ۝

ددوي | وكيل |

څوك ددوي د طرفه وكالت او كړي

نبی کریم ﷺ به په څه فیصله کوی ؟ :- الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته فرمائی چه دا قران پاک چه تاسو باندې الله تعالی نازل کړې دې او دا بالکل حق او سچ دې او د دې خبرونه هم حق او د هغه فرمان هم حق دی. قوله تعالی: لَتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللهُ

نبی کریم ﷺ ته په خلقو کښې انصاف سره د فیصلې کولو حکم :- بیا فرمائی چه تاسو د خلقو مینځ کښې هغه انصاف او کړنې چه الله ﷻ کوم تاته اوبنائی. د علم اصولو بعضې علماء کرامو ددې نه استدلال کړې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ ته د اجتهاد نه د حکم کولو اختیار وو. ددې دلیل هغه حدیث مبارک دې چه کوم بخاری او مسلم شریف کښې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ خپله دروازه مبارکه کښې د جنگ کوونکی آوازونه واوریدل نو حضرت نبی کریم ﷺ بهر تشریف راوړو او وې فرمائیل چه څه یوانسان یم چه څه آورم او د هغې مطابق فیصله کوم ، ممکن دی چه یو سړې زیات حجت باز او زیات زبان دراز وی او ماته د هغه خبرې صحیح ښکاره شی او څه د هغه حق کښې فیصله او کړم او فی الواقع هغه حقدار نه وی نو په دې پوهه شی هغه دده دپاره د جهنم تکره ده. اوس ده ته اختیار دې چه دا اخلی او که پرېږدی ئې. (۱)

د نبی کریم ﷺ فیصله چا دپاره ناجائز نشی جائز کولې :- مسند احمد کښې دی چه دوه انصارو یو فیصله د میراث باره کښې حضرت نبی کریم ﷺ ته راوړه. په دې واقع موده تیره شوې وه. ددې گواه او شاهد هېڅوک نه وو. نو په هغه وخت کښې حضرت نبی کریم ﷺ ورته هم هغه حدیث مبارک بیان کړو او وې فرمائیل چه هغه دې ځما د دې فیصلې په بناء د خپل رور حق نه اخلی. که داسې او کړی نو د قیامت په ورځ به خپل څټ کښې د جهنم اور اچوی. اوس دواړه بزرگان په ژړا شو او وئیل ئې چه خپل حق خپل رور ته ورکوم. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه اوس تاسو داسې او کړئې چه اوس لارشی او څومره چه تاسو نه کیدیشی نو تاسو صحیح صحیح برخې تقسیم کړئې او بیا په هغې پچه واچوئې او هر یو خپله برخه واخلي. اود یو بل غلطی معاف کړئې. (۲) ابوداود کښې هم دا حدیث مبارک شته دې. او په هغې کښې دالفاظ دی چه څه ستاسو په مینځ کښې د خپلې پوهې مطابق فیصله کوم او په دې کښې هیڅ وحی نه ده نازل شوې. (۳)

دخادر د پتیدو واقع :- ابن مردویه کښې دی چه دانصارو یو ډله یو جهاد کښې حضرت نبی کریم ﷺ سره وه. هلته یو سړی نه چا خادر پټ کړو. او دهغه سړی گمان په طعمه ابن اسیرق باندې وو. دا قصه د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت اقدس کښې پیش شوه. غل دا خادر دیو سړی کور کښې په بې خبرنې کښې غوزار کړې وو او خپل خاندان والوته ئې او وئیل چه ما خادر فلانی ځانې کښې غوزار کړې دې. تاسو د شپې لارشی او حضرت نبی کریم ﷺ ته او وائې چه څمونږ ملگرې غل نه دې ، غل خو فلانی دې اومونږ معلومات کړې دی چه خادر هم د هغه کور کښې پروت دې. نو حضرت نبی کریم ﷺ تاسو د ټولو مخکښې څمونږ ملگرې بری کړئې. اود هغه حمایت کوئې گنی ویره ده چه هسې نه هغه هلاک شی، حضرت نبی کریم ﷺ هم داسې او کړل او په دې باندې دا آیتونه نازل شو. او کومو خلقو چه خپل دروغ پټ کړی وو او حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلی وو د هغوی باره کښې دا دوه آیتونه نازل شو چه

(۱) صحیح بخاری کتاب الاحکام باب من قضی له بحق اخیه یاخده... : ۷۱۸۱، صحیح مسلم: ۱۷۱۳-

(۲) احمد: ۳۰۸/۶، ابوداود: ۳۵۷۴، وسنده حسن-

(۳) ابوداود کتاب القضاء باب فی قضاء القاضی اذا خطاء: ۳۵۸۵، وهو حسن-

﴿يَسْتَفْتُونَ﴾ نه (۱)

قوله تعالى: وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِبِينَ حَصِيمًا

بيا الله ﷺ فرماني چه خوك بد او خراب كارونه كوي ، ددې نه مراد هم دا خلق دي ، او د غل او د هغه د حمايتيانو باره كښې فرمان نازل شو چه خوك خطا او گناه او كړې او هغه گناه او الزامونه چه چا نه وي كړې او هغه په چا تهمت اولگوي نو هغه ښكاره گناهگار دې. خودا سياق غريب دې. بعضي بزرگانو نه مروی دی چه دا آیت د بنو ابيرق د غل باره كښې نازل شوې دې.

د بنو ابيرق قبيلې خلقو غلا كول. دا قصه په تفصيل سره ترمذی كتاب التفسير كښې د حضرت قتاده په ژبه داشان مروی ده چه ځمونږ كورنۍ بنو ابيرق قبيله كښې يو كور وو چه په هغې كښې بشر ، بشير او مبشر وو. بشير يو منافق سرې وو. اشعارو كښې به ئې د حضرت نبی كريم ﷺ او د حضرت نبی كريم ﷺ د صحابه كرام ﷺ هجوه كوله. اوييا به ئې دا اشعار بل چا طرفته منسوب كول او ښه مزي به ئې اوچتولې. اصحاب رسول ﷺ ته معلوم وو. چه هم دا خبيث ددې اشعارو جوړونكې دې. دا خلق د جاهليت د زمانې راسې تنگدست وو. راروان وو. دمدينې د خلقو خوراك اوربشي او كهجورې وې. خو چه كوم خلق مالدار وو هغوی به د راغلو قافلونڅه ميده واخسته او دا به هغوی خپل خان دپاره مخصوص كوله. باقی كور والوبه اوربشي او كهجورې خورلې. ځما تره رفاعه هم د شام نه راغلي يو قافلې نه ميده اخستې وه او دا ئې خپله بالاخانه كښې محفوظ كړه. او هغه ځانې كښې ئې توري او زغرې وغيره پرتې وې. د شپې غلو د لاندې نه دې ته سوري او كړو او غله او وسله ئې راوويستله او دانې يوره. صبا له ځما تره راغلو ټوله واقعه ئې بيان كړه. بيا مونږ لټون كولو نومعلومه شو چه د بنو ابيرق كور كښې بيگناه اور بليدو او خوراك ئې پخولو. غالباً چه هغوی ستاسو نه غلا كړې وه. ددې نه مخكښې چه مونږ د خپلې كورنۍ نه تپوس كولو ددې قبيلې خلقو مونږ ته وئيلي وو چه ستاسو غل لبيد بن سهل دې. مونږ ته معلوم وو چه د لبيد دا كار نه دې هغه خو يو ريښتونی مسلمان وو. حضرت لبيد ﷺ ته چه كله ددې خبر اوشو نو ډير غصه شو. تورو سره مونږ بنو ابيرق ته راغلو او ورته ئې اووئيل چه يا خو ځمونږ غلا ثابته كړئې گني تاسو به قتل كړو. دې خلقو دې بري كړو او معافې ئې اوغوښتله. مونږ ټول په ټوله د پوره تحقيق نه پس په دې نتيجه اورسيدو چه غلا بنو ابيرق كړې وه. ځما تره ماته اووئيل چه ته لارښه او حضرت نبی كريم ﷺ ته دا واقعه اووايه. ځه لارم او حضرت نبی كريم ﷺ ته مې ټوله واقعه اووئيله او دا مې هم ورته اووئيل چه مونږ ته وسله راكړه ، دغلي د واپس كولو ضرورت نشته دې. حضرت نبی كريم ﷺ ځه مطمئن كړم چه ښه ده ځه به ددې تحقيق كوم. دا خبر چه كله بنو ابيرق ته اوشو نو هغوی خپل يو كس حضرت نبی كريم ﷺ ته اوليرلو اود هغه نوم اسيد بن عروه وو. هغوی راغلل او حضرت نبی كريم ﷺ ته ئې اووئيل چه يارسول الله ﷺ! دا خو ظلم دې بنو ابيرق د ښه صلاحيت او اسلام والا خلق دي. اودوی ته قتاده بن نعمان او دده تره غله وائي او بغير د ځه ثبوت او دليل نه د غلا داغ په دوی لگوي. وغيره. بيا چه كله ځه د حضرت نبی كريم ﷺ خدمت كښې حاضر شوم نو حضرت نبی كريم ﷺ ماته اووئيل چه دا ته خو بدرد وائي او په دينداره اونيكو خلقو د غلا الزام لگوي او تاسره ځه ثبوت نشته دې. ځه چپ ناست ووم او واپس راغلم او زړه كښې ډير زيات پښيماڼه او پريشان ووم. خيال راتلو چه كاش چه ما چپ چاپ ددې مال نه لاس وينځلي وې او حضرت نبی كريم ﷺ ته مې ددې ذكر نه وې كړې نو ښه به وو. په دې كښې ځما تره راغلو او ځما نه ئې تپوس

(۱) ابن مردويه وسنده ددې سند كښې عطيه بن سعد العوفي مجروح راوی دې التقريب: ۲۴/۲ رقم: ۲۱۲-

او کړو چه تا څه او کړل؟ ما ورته ټوله واقعه بيان کړه. د دې په اوږدو سره هغه او وئیل **﴿وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ﴾** ، الله نه مدد غواړو. د دوی تگ و و چه حضرت نبی کریم ﷺ ته په ذریعه د وحی دا آیتونه نازل شو. نوموړی خاینین **﴿﴾** نه مراد بنو ابیرق دی. دوی ته د استغفار حکم اوشو اودادهغه فرمان په وجه و و چه کوم دوی حضرت قتاده **﴿﴾** ته فرمائیلې و و ، او بیا ئې دې سره فرمائیلې و و که دا خلق استغفار او کړی نوالله **﴿﴾** به دوی اوبنی.

د روایت باقی حصه :- بیا فرمائی چه کومه گناه نه وی شوې هغه په بل چا ټپل بدترین جرم دی. **﴿اَجْرَ عَظِيمٍ﴾** پورې یعنی هغوی حضرت لبيد **﴿﴾** باره کنبې او وئیل چه دې غل دې هر کله چه دا آیتونه نازل شو نو حضرت نبی کریم ﷺ بنو ابیرق نه څمونږ وسله واپس کړه. ما دا واخسته او خپل تره ته ورغلم. دې بې چاره بوډا و و. د سترگو نظر ئې هم کم و و. ماته ئې او فرمائیل چه څویه لار شه اودا ټوله وسله دا **﴿﴾** په نوم خیرات کړه. تر نن پورې څه د خپل تره باره کنبې بدگمانه ووم چه د زړه نه ایماندار نه دې ، لیکن دې واقعه سره څما بدگمانی ختمه شوه. او په دې قائل شوم چه ریښتونی مسلمان دې بشیر د دې آیتونو **﴿اَوْزِدُوْهُ سِرَّةً مِّمَّنْ كَانُوْا سِرَّةً مِّنْ دُونِهَا﴾** سره یو ځائی شو. او سلافة بنت سعد بن سمیه ته لار و او هلته ئې قیام او کړو. دې باره کنبې دې نه پس آیتونه **﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُوْلَ﴾** نه تر **﴿بِعِيْدًا﴾** پورې نازل شو. او حضرت حسان **﴿﴾** د دې فعل هجوه په خپلو شعرونو کنبې او کړه. د دې اشعارو اوږدو سره دده ښځې ته ډیر زیات غیرت راغلو او د بشیر ټول اسباب ئې په خپل سرکیخود و او د ابطح میدان کنبې ئې غوزار کړو او وې وئیل چه ته هیڅ ښیگری مالره نه ئې راوستې بلکه د حسان **﴿﴾** اشعارو ماته راوستې ئې څه به تا خپل ځان سره نه پریرېدم. دا روایت ډیرو کتابونو کنبې راغلي دې ډیرو سندونو سره مطول او مختصر مروی دې. ^(۱)

قوله تعالى: **﴿يَسْتَعْجِلُوْنَ مِنَ النَّائِبِ وَلَا يَسْتَعْجِلُوْنَ مِنَ اللّٰهِ﴾**

د دې منافقانود کم عقلی بیان کیری چه هغوی خپل شرارتونه خلقو نه پتوی. نو د دې نه څه نتیجه راوخته؟ الله **﴿﴾** نه ئې پت نه شی ساتلی؟ بیا دوی ویروی چه ستاسو پت رازونه هم الله **﴿﴾** نه پت نه دی. قوله تعالى: **﴿هَآئِتُمْ هَآؤَآءًا جَآءَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾**

بیا فرمائی چه دا مو او منل چه دنیاوی حاکمانوسره چه کومې فیصلې کیری په هغې تاسو غلبه اومونده. لیکن د قیامت په ورځ چه دا الله تعالی مخکنبې چه د ظاهر او باطن عالم دې هلته چې فیصله کیری. نو تاسو به څه کونی؟ هلته به څوک وکیلان پیش کوئی؟ چه هغوی ستاسو د دروغو دعوو تائید او کړی. مطلب دادې چه په هغه ورځ ستاسو هېڅ داونه چلیری.

وَمَنْ يَّعْمَلْ سُوْءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ	
او څوک چې او کړی بدی یا ظلم او کړی په ځان خپل بیا	
	او څوک چې گناه یا په خپل ځان زیاتې او کړی ..... بیا
يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝ وَمَنْ يَّكْسِبْ	
بښنه او غواړی دا الله نه اوبه مومی الله بښونکې رحم کونکې او څوک چې او کړی	
الله ﴿﴾ نه بښنه او غواړی نوالله ﴿﴾ به ډیر بښونکې اوزیات مهربانه بیامومی ..... او څوک چې	

^(۱)ترمذی: کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة النساء: ۳۰۳۶/۲۲، وسنده حسن الحاکم: ۳۸۵/۴، وابن اسحاق صرح بالسمع عنده

إِنَّمَا فَاتِنًا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا

گناه | نو بیشکه | بار کوی نی هغه | په خان خپل باندي | اودي | الله | په هر څه پوهه
گناه کوی نود هغه د گناه نقصان هم هغه ته رسېږي | ..... او الله په هر څه پوهه

حَكِيمًا وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْثَمًا ثُمَّ يَرَهُ بِهِ

صاحب د حکمت | او څوک چې | او کړي | غلط کار | يا پوه گناه | بيا | اولي | په دې گناه سره
اوصاحب د حکمت دې | او چا چې خطا کار او کړو | يانې گناه او کړه | بيا نې د هغې تهمت په يوې گناه

بَيِّنًا فَقَدْ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَأَثَمًا مُّبِينًا

يوې گناه سرې | نوې شکه چې بارنې کړو په خان | غټ دروغ | او گناه | بنسکاره
کس باندي اولگوو | نو ډير لري بهتان نې جوړ کړو | ..... او بنسکاره جاره گناه نې او کړه

وَأُولَٰئِكَ فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَّاتٍ

او که چرې نه وي | فضل | د الله | په تاباندي | او رحمت دهغه | نو خامخا قصد کړي وو
او انې پيغمبره ص که په تاد الله ص فضل او مهرباني نه وي | نو ددوي يوې ډلې خودا قصد کړي وو چې

طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ أَن يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا

يوې ډلې | ددوي نه | چې تير باسي تالره | او نه تير باسي دوي | مگر | خانونه خپل | او نه شي
د مجرم په بچ کيدلو کبسي تا په غلطه لار روان کړي | او حال دا دې چې دوي د خپل خان نه بغير بل څوک نشي غلطولي

يُضِلُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ وَأَنزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

ضرر رسولي تاته | دهېڅ څيز | او نازل کړي دې الله | په تاباندي | کتاب | او حکمت
اوتاته هېڅ قسمه نقصان نشي رسولي | او الله ص په تا کتاب او د حکمت خبرې (احاديث) نازل کړي دي

وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ

اوبودلې نې دي تاته | هغه څه | چې نه | وې ته | چې پوهيدلې پرې ته | اودي | فضل د الله | په تاباندي
او هغه خبرې نې درته خودلې دي چې تاته معلومي نه وي | او په تاباندي د الله ص لويه مهرباني ده

عَظِيمًا

ډير لوی |

قوله تعالى: وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ لَمْ يَسْتَفْرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ عَظُورًا رَّحِيمًا
دالله تعالی درحمت بیان - الله ص خپل فضل او خپله مهرباني بیانوي. چه څوک يو گناه نه توبه او باسي
نو الله ص هغه سره مهرباني کوي. هر هغه سرې چه خپل رب طرفته نې رجوع او کړه ، الله ص به هغه په
خپل وسیع رحمت کبسي پټ کړي. او دده کبیره او صغیره گناهونه به معاف کړي. اگر چه دده گناهونه د
زمکې او اسمان نه زیات وی. بنو اسرائیلو کبسي چه به کله چا يو گناه او کړه نو په قدرتی حرفونو کبسي
په دهغه په دروازه هغه گناه لیکلې شوي په نظر راتله او ددې کفار به هم لیکلې کیده او دا به ده ادا

کولہ او دوی ته دا حکم وو کہ چرې د دوی په کپرا میتازی پریوزی نو هغه هومره کپره به پریکوی الله ﷻ په دې امت باندې آسانه کړه او صرف په اوبو وینخلو سره هم جامه پاکیرې او توبه کولو گناه معافی کیرې.

دیوې بنحې واقعہ:- یو بنحې حضرت عبداللہ بن مغفل ﷺ نه سوال اوکړو چه یو بنحې بدکاری اوکړه، بیا چه کله ددې بچې پیدا شو نو هغه ئې مړکړو. نو دوی او فرمائیل چه د هغې سزا جهنم دې. هغه په ژړا واپس شوه نو دوی هغه را واپس کړه او آیت ﴿مَنْ يَعْمَلْ﴾ ئې ورته او وئیلو. نو هغې خپلې اوبنکې اوچې کړې او واپس شوه.

دگناه نه پس دوه رکعتہ مونخ کول:- حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه دیو مسلمان نه یوه گناه اوشی او بیا هغه اودس اوکړی او دوه رکعتہ مونخ اداکړی او الله تعالی نه استغفار اوکړی نو الله ﷻ د هغه گناهونه بخنسی. بیا حضرت نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک او آیت ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً﴾ الخ تلاوت کړو. (ددې آیت مبارک پوره بیان مونږ په مسند ابوبکر کنبې کړې دې. او خه بیان په سورۃ آل عمران کنبې تیر شوې دې.

په توبه ویستلو سره د گناه معاف کیدل:- حضرت ابودرداء ﷺ فرمائی چه د حضرت نبی کریم ﷺ عادت مبارک وو چه مجلس کنبې به ناست وو او خه کار دپاره به پاسیدو او بیا به ئې د واپس کیدو اراده اوکړه نو پینار مبارک یا کپرا مبارکه خه نه خه به ئې پریښودل. یو ځل حضرت نبی کریم ﷺ خپل پینار مبارک پریښودې وو او یو ډولچه ئې اوبو سره یوره. خه هم حضرت نبی کریم ﷺ پسې روستو روستو لارم. حضرت نبی کریم ﷺ خه لږ شان لرې تلو نه پس حاجت پوره کولو نه بغیر واپس راغلو او وې فرمائیل چه ما ته د رب یو پیغام راوړونکې راغلو او ماته ئې پیغام راکړو، بیا حضرت نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک ﴿مَنْ يَعْمَلْ﴾ الخ تلاوت کړو. او وې فرمائیل چه خه خپلو صحابه کرام ﷺ ته د زیری ورکولو دپاره د لارې نه را واپس شوم.

ددې نه مخکنبې چونکه آیت ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ﴾ یعنی هرې بدنې کونکې ته به د هغې سزا ملاویرې، نازل شوې وو، ددې وجې صحابه کرام ﷺ پریشانه وو. ما او وئیل چه یارسول الله ﷺ! اگر چه زنا اوکړی، اگر چه غلا اوکړی، بیا هغه استغفار اوکړی. نو هغه به هم الله ﷻ بخنسی؟ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه آو. ما دوباره تپوس اوکړو. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه آو. ما په دریم ځل تپوس اوکړو نو حضرت نبی کریم ﷺ په دریم او فرمائیل چه آو. اگر چه د ابودرداء پوزه خاک آلود شی. نو حضرت ابودرداء چه به کله دا حدیث مبارک بیانولونو خپله پوزه به ئې وهله. (ددې اسناد ضعیف دی، او دا حدیث غریب دی.

قوله تعالی: ﴿وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ﴾: بیا فرمائی چه گناهگار خپل ځان سره بد کوی. لکه بل ځانې کنبې فرمائی چه هیڅوک به د بل بوج نه اوچتوی. یو بل ته به فائده نشی ورکولې، هر سرې به دخپلو کړو ذمه داروی. هیڅوک به نه وی چه د چابوچ واخلی. درب علم، درب حکمت، درب عدل، درب رحمت خلاف دی چه دیو گناه باندې بل اونیسې.

قوله تعالی: ﴿وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرَاهُ يَتَّوْبُ﴾: بیا فرمائی چه څوک بدکار اوکړی اودهغه الزام په بل اولگوی لکه څنگه چه بنو ایسرق د لیبید په نوم کړې وه او دا واقعہ ددې نه مخکنبې تفصیل سره بیان شوه، یا ترې مراد زید بن سمین یهودی

(۱) ابوداود: (۱۵۲۱، وسنده حسن)-

(۲) ابن مردويه-

دے لکہ د بعضو نورو مفسیرینو خیال دے چہ ددی غلا تہمت دے قبیلے د یو بی گناہ بہ ذمہ لگولی وو او پخپلہ خائن او ظالمان وو۔ آیت اگر چہ د شان نزول اعتبار سرہ خاص دے لیکن د حکم اعتبار سرہ عام دے چہ خوک ہم داسے کوی نودا اللہ ﷺ د سزا مستحق دے۔

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ

دے نہ پس د آیت ﴿وَلَوْلَا﴾ تعلق ہم دے واقعی سرہ دے یعنی لبید بن عروہ اودده ملگرو دبنو ابیرق د غلو د حضرت نبی کریم ﷺ مخکنسے برات اوکرو، اوہغہ نی پاک کرل، او د حضرت نبی کریم ﷺ د اصلی حالت نہ اړولو کنسے ټول کار دوی کرے وو۔ خو اللہ ﷻ د حضرت نبی کریم ﷺ حقیقی نگہبان دے اویہ دے موقع نی حضرت نبی کریم ﷺ ددی خائنانو د طرفدارنی نہ بیچ کرو او اصلی واقعہ صفا شوہ۔ کتاب نہ مراد قرآن او حکمت نہ مراد سنت دے۔ نزول وحی نہ مخکنسے دوی تہ معلوم نہ وو، ددوی علم اللہ ﷻ حضرت نبی کریم ﷺ تہ د وحی بہ ذریعہ اوکرو۔ لکہ یو آیت مبارک کنسے دی چہ ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا﴾ نہ پورہ سورت پورے او آیت کنسے دی چہ ﴿وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَن يُلْقَىٰ إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَافِرِينَ﴾ الخ، ددی وجہ فرمائی چہ دا ټولے خبری د اللہ ﷻ فضل دے، چہ تاسو سرہ شامل دے

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ
انشته خیر   په ډیرو کنسے   دپتو خبرو ددوی نه   مگر   دهغه چا   چې حکم کوی
..... ددوی په ډیرو پتو مشورو کنسے هیخ خیر نشته   ..... البته هغه خوک چې (خلقتو ته)
بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ
په صدقه کولو   یا په یو نیک کار   یا په اصلاح کولو   په منخ دخلقو کنسے   او هغه خوک   چې کوی
صدقہ ورکولو یا د نیکو کولو یا د خلقو په منخ کنسے د اصلاح کولو دپاره مشوره اوکری (نودا نی خبری دے)
ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا وَمَنْ
دا کارونه   دپاره د لټولو   د رضا دالله   نوزر به   مونږ ورکړو هغه ته   ثواب لوی   او خوک چې
او خوک چې دالله ﷻ د رضا دپاره داسے کار اوکری   نومونږ به ډیر زر هغه ته ډیر لونی اجر ورکړو   او خوک
يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ
مخالفت کوی د رسول   روستو   دهغی نه   چې بنکاره شوې ده   هغه ته   نیغه لار   او روان شی
چې د هدایت بنکاره کیدونه پس هم د پیغمبر ﷺ مخالفت کوی   ..... اود
غَيْرِ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ
په غیر   دلاری د مومنانو   نومونږ به اوگرزوو هغه لره   هغه طرفته   چې دے ورگرزیدلې دے
مومنانو د لاری نه سوا په بله لار روان شی   نومونږ نی هغه طرفته گرزوو   چہ دے ورته پخپله ورگرزیدلې وی
وَنُصَلِّهِمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا
اومونږ به داخل کړو هغه   په جهنم کنسے   اوبدخانې دے   د ورتلو
او دوزخ ته به نی داخل کړو   اودوزخ ډیر بدخانې دے

قوله تعالى: لا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نُّجُوهُمْ إِلَّا مَنَ أَمْرٌ بَصَدَقَةٌ أَوْ مَعْرُوفٌ أَوْ إِصْلَاحٌ بَيْنَ النَّاسِ ۗ

د اصلاح بين الناس فضيلت :- د خلقو اکثر کلام بې خيره وي، سوا د هغو نه چه د چا خبرې خيرات کولو، د نيکي، خلقو کښې د ملاپ وي. د حضرت سفيان ثوري رضي الله عنه پوښتنې ته څه خلق ورغلل، په هغوی کښې حضرت سعيد ابن احسان رضي الله عنه هم وو، نو وي فرمائيل چه سعيد تا چه د ام صالح روايت مبارك نه کوم حديث بيان کړې وو نن هغه بيا بيان کړه. هغوی او فرمائيل چه حضرت نبي کریم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه د انسان ټولې خبرې د ده دپاره وبال دي سوا د ذکر الله او ښه کارونو خودولو نه او د خرابو کارونو نه منع کولو نه. حضرت سفيان ثوري رضي الله عنه او فرمائيل چه هم دا مضمون په دې آيت کښې دي، هم دا مضمون په آيت (يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ) کښې دي هم دا مضمون په سورة العصر کښې دي. (۱)

په صلح کښې د دروغو ونيولو اجازت :- مسند احمد کښې د حضرت نبي کریم صلى الله عليه وسلم فرمان دي چه خلقو کښې دمیل ملاپ دپاره او اصلاح دپاره چه کومې خبرې کيږي يا څه اخوا ديخوا خبرې اوکړي نو هغه دروغونو کښې نه دي. حضرت ام کلثوم بنت عقبه رضي الله عنها فرماني چه ما د داسې خبرو اجازت په دريو موقعو اوريدلي دي ① جهاد کښې ② خلقو کښې صلح کولو دپاره ③ د ښځې خاوند خبرو کښې دا موربې بي په هجرت کونکو او بيعت کونکو کښې ده. (۲)

د صدقې نه افضل عمل :- او حديث مبارك کښې دي چه تاسو ته يو داسې عمل اوښاييم چه د روژې او مونځ او صدقې نه هم افضل دي؟ خلقو خواهش اوکړو چې او، نو حضرت نبي کریم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه خپلو کښې اصلاح کول. فرماني چه خپلو کښې فساد نيکي بربادوي. (۳) (ابوداود وغيره).

بهترين تجارت :- بزار کښې دي چه حضرت نبي کریم صلى الله عليه وسلم حضرت ابويوب انصاري رضي الله عنه ته او فرمائيل چه نن څه تاته يو تجارت ښاييم. خلق چه کله جنگ کوي نو په هغوی کښې صلح کوه. هر کله چه يو بل نه خفه شي نو دوی يو بل سره پخلا کوه. الله تعالى فرماني چه څوک داسې نيکې خبرې د رب د رضا دپاره خلوص او نيك نيت سره اوکړي نو هغه ته به اجر عظيم ورکوم. (۴)

قوله تعالى: وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ

چه کوم کس غير شرعي طريقه باندې عمل کوي چه شريعت يو طرفته وي او دې بل طرفته وي او فرمان رسول صلى الله عليه وسلم څه بل څه وي اودده څه بل غرض وي، حالانکه ده ته حق معلوم وي، دليل ورته معلوم وي، بيا هم در رسول الله صلى الله عليه وسلم نه مخالف روان وي او د مسلمانانو صفا خلاف کوي، نوموړې هم هغه په بده او خرابه لار سموو. او بيا ده ته هغه ښه او بد معلوم شي او تر دې چه دې د جهنم مينځ ته ورپرېوزي. د مومنانو دلارې نه علاوه بله لار تلاش کول د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره شقاوت کول دي. ليکن کله کله د حضرت نبي کریم صلى الله عليه وسلم د خبرې صفا خلاف وي او کله د هغه څيز خلاف چه د هغې باره کښې ټول امت محمديه متفق وي او الله تعالى دې دده د شرافت او کرامت په وجه د خطا نه بچ ساتي دي. دې باره کښې ډير احاديث مبارکه دي او موږ هم احاديث الاصول کښې د دوی لويه حصه بيان کړې ده. بعضې عالمان خو ددې متواترې معنوي قائل دي. حضرت امام شافعي رضي الله عنه د غور و فکر کولو نه ددې آيت مبارک نه د امت په اتفاق په دليل باندې استدلال کړې دي. حقيقت کښې هم دې باره کښې بهترين او قوي څيز دي. بعضې نورو امامانو په دې باندې دلالت مشکل اودوه رازونو والا آيت هم گرزولي دي.

(۱) سنن ترمذي كتاب الزهد باب : ۶۳ ج/ ۲۴۱۲، ابن ماجه: ۳۹۷۴.

(۲) احمد : ۴۰۳/۶، صحيح بخاري كتاب الصلح باب ليس الكاذب الذي يصلح بين الناس : ۲۶۹۲، صحيح مسلم : ۲۶۰۵.

(۳) ابوداود كتاب الادب باب في اصلاح ذا اليمين : ۴۹۱۹.

(۴) مسند البزار : ۲۰۶۰.

قوله تعالى: نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا

غرض داسي ڪولو والو ته الله تعالى هم رسي سسته پريردي. لکه فرمان دي چه ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ﴾ او ﴿فَلَمَّا زَاغُوا﴾ او ﴿تَذَرُهُمْ﴾ يعني مونڙ دوي په بي خبرني ڪنبي په مزه مزه زياتوڙ. ڪله چه دوي بي لاري شي نومونڙ هم ددوي زرو نه ڪاره ڪرو. مونڙ دوي لره ددوي په سرڪشي ڪنبي حيران پريردو. او آخر د دوي دا ڪارونه دوي جهنم ته رسوي. لکه فرمان دي چه د ظالمانو د خپلو ملگرو سره يو خائي حشر او ڪرني او لکه فرمائي چه ڪله ظالمان اور اوويني نو وائي به دي ڪنبي به داخليدل وي. ليکن ددوي به هجڻوڪ نه وي چه دوي ددي نه ئي بچ ڪري.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ

بیشڪه الله | نه ببني

.....الله ﷻ خوبس يو شرڪ نه ببني

أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ

دا چي شريك جوڙ ڪري شي | دهغه سره | او ببني | هغه | چي سوا وي | ددي نه | دپاره دهغه چا
اوددي نه سوا هرڻه (گناه) معاف ڪوي | .....چي چاته ئي (معاف ڪول) خوئين شي

سَاءَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا

چي اوغواڙي | اوڻوڪ چي | شريك جوڙ ڪري | دالله سره | نوبيشڪه | بي لاري شو | په بي لاري ڪيدو
اوپاچي الله ﷻ سره شريك جوڙ ڪرو | .....نوهغه په ڏيره لري گمراهي

بَعِيدًا ۱۰۱ إِنَّ يَدَّعُونَ مِّنْ دُونِهِ إِلَّا انْثَاءً وَإِنْ يَدْعُونَ

لري سره | نه رابلي دوي | بي دهغه (الله) نه | مگر | بنخي بتاني | اونه رابلي دوي
سره گمراه شو | .....دوي الله ﷻ پريخودي دي او ديوخو زنانه خيزونو عبادت ڪوي

إِلَّا شَيْطَانًا مَّرِيدًا ۱۰۲ لَعَنَهُ اللَّهُ وَقَالَ

مگر | شيطان | سرڪشه | چي لعنت ڪري دي په هغه باندي | الله | اوونيلي ووهغه
اوصرف دهغه نافرمانه شيطان عبادت ڪوي | چي الله ﷻ پري لعنت ڪري دي | .....اوشيطان

لَا تَخِذَنَّ مِنَّ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۱۰۳ وَلَا ضَلَمْتَهُمْ

چي خامخا به نيسم زه | د بندگانو ستا نه | حصه | اقرر ڪري شوي | اوخامخا به بي لاري ڪوم زه هغوي
خواله ﷻ ته وئيلي ووا چي ستا د بندگانو نه به ضرور مقرر حصه اخلم | او هغوي به ضرور بي لاري ڪوم

وَلَا مَنِينَهُمْ ۱۰۴ وَلَا أَمْرَهُمْ

اوخامخا به زه په اميدونو ڪنبي اچوم هغوي | اوخامخا به زه ڪوم هغوي ته | نو خامخا به اوخيري هغوي
اودوي به په (دنياوي قسم قسم) طمع او اميدونو ڪنبي ساتم | اوورته به ڪوم نو د څاروؤ غورونه به

أَذَانَ الْأَنْعَامِ ۱۰۵ وَلَا مَنِينَهُمْ ۱۰۶ فَلْيَغْيِرَنَّ

غورونه | دڅاروؤ | اوخامخا به زه ڪوم هغوي ته | نو خامخا به بدلوي هغوي | پيداوئست د الله
خيري ڪوي | اوورته به ڪوم (چي) دالله پيداوئست بدلوي | نو د الله په پيدائش ڪنبي به بدلون راولي

وَمَنْ	يَتَّخِذِ	الشَّيْطَانَ	وَلِيًّا	مِّنْ دُونِ اللَّهِ	فَقَدْ	خَسِرَ
اوهغه خوک چي اونيسي شيطان دوست ابي دالله نه انويه تحقيق سره نقصان ني اوکړو						
اوجا چي دالله ﷻ نه سوا شيطان دوست جوړ کړو نو بيشکه هغه به بنکاره تاوان سره						
خُسْرَانًا	مُبِينًا	يَعِدُهُمْ	وَيَمِينُهُمْ	وَمَا يَعِدُهُمُ	الشَّيْطَانُ	
نقصان بنکاره هغه وعده کوي دوي سره اواميدونه اچوي دوي ته اونه کوي وعدي سره شيطان						
تاواني شوا شيطان ددوي سره وعدي کوي اود دروغو طمعي ورکوي او شيطان خودوي سره صرف د						
إِلَّا	عُرُورًا	أُولَئِكَ	مَأْوَاهُمْ	جَهَنَّمَ	وَلَا يَجِدُونَ	عِنَهَا
مگر دهوکه دا کسان چي دي خائي ددوي جهنم دي اونه به مومي دوي دهغي نه						
دهوکي نه کي وعدي کوي ددغه خلقو خائي دوزخ دي اوددي خائي نه به خلاصي						
فَيَصَّا	وَالَّذِينَ	آمَنُوا	وَعَمِلُوا	الصَّالِحَاتِ	سَنَدْخِلُهُمْ	
خه طريقه دخلاصي اوهغه کسان اچي ايمان راوړي او عمل او کړي نيك نو داخل به کړو مونږ هغوي						
بيان مومي اوجا چي ايمان راوړي دي او نيك کارونه کوي نو هغوي به مونږ داسي باغونو ته						
جَنَّتِ	تَجْرِي	مِنْ تَحْتِهَا	الْأَنْهَارُ	خَالِدِينَ	فِيهَا	أَبَدًا
داسي باغونو ته چي بهيري به لاندې دهغي نه نهرونه اچي هميشه به اوسيري په هغي کني اتل ترته						
داخل کړو چي دهغي د بنګلو لاندې به ولي بهيري او دوي به په هغي کني هميشه هميشه دپاره وي						
وَعَدَ اللَّهُ	حَقًّا	وَمَنْ	أَصْدَقُ	مِنَ اللَّهِ	قِيلًا	
دا وعده دالله ده حقه او خوک دي ازيات رښتيني دالله نه په خبرو کني ا						
دا دالله ﷻ حقه وعده ده او دالله ﷻ نه سوا بل خوک زياته رښتني خبره کولي شي						

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ

د شرک نه سوا نوره هره ګناه معاف کېږي: ددې سورت په شروع کېنې درومي آيت متعلق مونږ پوره تفسير کړې دي. او هلته ددې آيت متعلق احاديث هم بيان شوي دي. حضرت علي ؑ به فرمايل چه ماته ددې آيت مبارک نه هيڅ يو آيت مبارک زيات محبوب نه دي (۱) (ترمذي). مشرکان د دنيا او آخرت د نيکو نه محرومه کړې شوي دي. او حق لاري نه لري پريوځي. هغوي خپل نفس او خپل دواړه جهانونه برباد کړي دي. دوي د مشرکانو بنځو عبادتگار دي.

قوله تعالى: إِنَّ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ آيَاتًا

د اناث په تفسير کېنې اقوال: ① حضرت کعب ؓ فرمائي چه هر صنم سره يوځنیه بنځه ده. ② حضرت عائشه ؓ فرمائي چه «آيَاتًا» نه مراد بتان دي. دا قول نورو مفسرينو هم بيان کړې دي. ③ حضرت ضحاک ؓ قول دي چه مشرکانو به د فرښتو عبادت کولو. او هغوي ته به ئې د الله ﷻ لونه ونيلي او ونييل به ئې چه ددوي د عبادت نه څمونږ اصل غرض د الله ﷻ نژديکت حاصلول دي. او ددوي

(۱) الترمذي: ۳۷۰۳۷

تصویرونہ بہ نئی د بنخو شکلو سرہ جوړول. بیا به نئی حکم کولو او تقلید به نئی کولو او وئیل به نئی چه دا صورتونه د فریستو دی چه دالله ﷻ لورنہ دی. دا تفسیر آیت ﴿أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتِ﴾ مضمون کنبی بنه شان سرہ ملاویږی. او هلته د دوی دبتانو نومونه هم الله ﷻ خودلی دی چه دا بنه انصاف دی چه هلکان خو ستاسو اوجینکی، خما. او آیت کنبی دی چه ﴿وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إناثاً﴾ ددی خلقو د الله ﷻ غلامانی فریستی گنرلې دی. او بل خانې کنبی دی چه الله ﷻ کنبی او جناتو کنبی نسبونہ راوکارې. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چه ددی نه مراد مردگان دی. ﴿حضرت حسن رضی اللہ عنہما﴾ فرمائی چه هر بی روح خیز اناث دی که هغه لرگې وی او که هغه کانړنی وی. لیکن دا قول غریب دی.

قوله تعالى: وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَّرِيدًا

د شرک حکم کونکې شیطان دی. بیا ارشاد دی چه اصل کنبی دوی د شیطان تابعداری کوی ځکه چه هغه دوی ته دا لار بناسعته کوی او اصل کنبی دوی هم دهغه منی. لکه فرمان دی چه ﴿الْمَأْمَرُ عِبَادُ الْيَكْم﴾ انی بنی آدم آیا تاسو ماسره وعده نه وه کړې چه د شیطان عبادت به نه کوو؟ ددی وجی به فریستی د قیامت په ورځ صفا وانی چه ځمونږ د عبادت دعویدار اصل کنبی د شیطان پنجه کنبی انخته وو. الله ﷻ شیطان دخپل رحمت نه یو طرفته کړو او بهر نئی کړو. هغه هم دمه داری اخستی وه چه د الله بندگان به ډیر کسان دهوکه کوی.

قوله تعالى: وَقَالَ لَا تَخِدَّنْ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيْبًا مَّفْرُوضًا

څومره خلق به شیطان سره جهنم ته ځی؟ - حضرت قتاده رضی اللہ عنہما فرمائی چه په هرو زور کنبی به نهه سوه اویو کم سل (۹۹۹) خپل خان سره جهنم ته بوځی او یو به بچ شی او هغه به د جنت مستحق شی.

قوله تعالى: وَلَا ضَلَّتْهُمْ وَلَا امْتَنَبَتْهُمْ وَلَا مَرَّتْهُمْ فَلَئِبَتِكُنَّ اِذَانَ الْاَنْعَامِ

د شیطان د کمره لاری. شیطان اوئیل چه ① ځه به هغوی د حق نه اړوم. ② او دوی ته به امیدونه ورکوم چه دوی به توبه نه اوباسی. ③ خواهشاتو پسې به روان وی. ④ مرگ به نئی هیر کړې وی. ⑤ د نفس غلامان به وی ⑥ او آخرت نه به لری وی. ⑦ د ځناورو غوږونه به کت کوی. ⑧ او په هغې کنبی به سوری کوی ⑨ او دالله ﷻ نه سوا به د نورو د نوم تلقین ورکوم

قوله تعالى: وَلَا مَرَّتْهُمْ فَلْيَغَيِّرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ

دالله په مخلوق کنبی دبدلون تفسیر: ① دالله ﷻ جوړ کړې شوی صورتونه خرابول به ورته بنایم، لکه ځناورخصی کول. لکه یوبل حدیث مبارک کنبی ددی نه هم ممانعت راغلې دی چه (شاید ددی نه مراد ددی نه نسل منقطع کولو غرض سره داسې کول وی) یو معنی دا هم کړې شوې ده چه مخ باندي ستنې سره سیوری کول، دا په صحیح بخاری کنبی هم ممنوع دی. او ددی په کولو الله ﷻ لعنت کړې دی. (۱)

① حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہما نه صحیح سند سره مروی دی چه ستنې سره سیوری کولو والا سړی او بنخې دتندی وینسته اوبنکلو والا سړی او بنخو باندي چه د حسن او بنانست دپاره د الله ﷻ شکلونه خرابوی. په دوی دالله ﷻ لعنت دی. ځه دی په دوی ولې لعنت اونه کرم؟ چه په کومو رسول الله ﷻ لعنت کړې دی، اودا په کتاب الله کنبی موجود دی. بیا دوی آیت مبارک ﴿وَمَا اَتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ﴾ اولوستلو. (۲)

② بعضونورو مفسرینو نه مروی دی چه ددی نه مراد دالله ﷻ دین بدلول دی، لکه بل آیت مبارک کنبی دی چه ﴿فَطَرَهُ اللهُ الَّذِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللهِ﴾ یعنی خپل مخ قائم اوساته د الله ﷻ دین

(۱) صحیح مسلم کتاب اللباس باب النهی عن ضرب الحيوان فی وجهه: (۲۱۱۶) -

(۲) صحیح بخاری کتاب اللباس باب المتعلجات للجنس: (۵۹۳۱)، صحیح مسلم: (۵۵۷۱) -

طرفتہ، دا د اللہ ﷻ فطرت دے چہ پہ ڈے ئی ٲول انسانان ٲیندا کړی دی. د اللہ ﷻ خلق کنبی ہیخ بدلون نشته دی.

ٲه دریم تفسیر د ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ تبصرہ:- ددی نه مخکنبی جملې لره چه کله د امر معنی کنبی واخستی شی نو دا تفسیر صحیح دی. یعنی د اللہ ﷻ فطرت مه بدلونئی. ما چه خلق ٲه کوم فطرت ٲیدا کړی دی ٲه هغې ئی ٲریردئی.

خلق ٲه فطرت اسلامی ٲیدا کړی:- صحیحین کنبی دی چه هر ماشوم ٲه فطرت ٲیدا کړی لیکن ٲیاد ده مور ٲلار دې یهودی یا نصرانی یا مجوسی جوړوی. لکه څنگه چه د چیلنی بچې صحیح سالم او بی عیبه وی. خو بیا خلق د ده غوړونه غیره ٲریکړی او دا عیب دار کړی. (۱)

خلق ٲه یو دین ٲیدا شوی وو:- صحیح مسلم کنبی دی چه اللہ ﷻ فرمائی چه ما خپل بندگان ٲه یو دین ٲیدا کړی دی، لیکن شیطان راغلو او دوی ئی اوغلول. بیا ما ٲه دوی خپل حلال حرام کړل. (۲)

څوک چې شیطان دوست جوړوی هغوی خپل نقصان کوی، د کوم نقصان چې هیڅکله تلافی نشی. ځکه چه شیطان دوی ته شنه باغونه بنائی. او دوی ته د فلاح وٲهود ددوی غلطه لارښانی او دوی دوی ته د هوکا ورکوی، او هغه اصل کنبی ٲیر غٲ فریب او صفا د هوکا ٲاز دی.

قوله تعالیٰ: **يَعِدُّهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ الْأَغْوَىٰ**

دقیامت ٲه ورځ د شیطان خٲلو تابعدارو ته تقریر:- نو د قیامت ٲه ورځ به صفا او وانی چه د اللہ تعالیٰ وعدې رینستونې وې. او څه خو وعده خلاف یم. ځما تاسو باندې هیخ زور نه وو. ځما آواز آوریډو سره تاسو مست او بی عقل شوی. اوس ماته ولې بدرد وائی خپل ځان ته بدرد او وانی. د شیطان وعدو لره صحیح گنړلو والا، د هغه ورکړې شوی امیدونو لره ٲوره کولو والا آخر به جهنم ته داخلېږی او هلته ددوی خلاصی مشکل دی.

قوله تعالیٰ: **وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ**

د نیکانو خلقو د جزاء بیان:- د دی بدبختو د ذکر کولو نه ٲس اوس د نیکو خلقو حال بیانوی چه ما ٲه زړه سره منی. او بدن سره ځما تابعدار وی. ځما ٲه احکامو عمل کوی. ما چه کومو څیزونونه منع کړی دی د هغې نه منع اوسی. څه به دوی ته خپل نعمتونه ورکړم. دوی به جنت ته داخل کړم چه ٲه هغې کنبی به نهرونه بهیرې چه دوی به ٲه کنبی ٲخپله روان وی او چه چرته غواری نو بوخی به ئی. او ٲه هغې کنبی به زوال، انتقال او نقصان نه وی. د اللہ ﷻ دا وعده اٲل او رینستونې او یقینی ده. د اللہ ﷻ نه به زیاته رینستیا خبره د چا وی. د هغه نه سوا هیڅوک معبود نشته، هغه برحق دی او هغه نه سوا بل څوک مرئی نشته.

د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خطبه:- حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپله خطبه کنبی او فرمائیل چه د ٲولو نه زیاته رینستیا خبره د اللہ ﷻ کلام دی. او د ٲولو نه زیات بهتر هدایت د محمد صلی اللہ علیہ وسلم هدایت دی. او ٲولو کارونو کنبی د ٲولو نه زیات خراب کار دین کنبی نوې خبره راویستل دی او هره داسې خبره بدعت ده. او هر بدعت گمراهی ده او هره گمراهی جهنم ته داخلونکی ده. (۳)

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ	وَلَا أَمَانِي	أَهْلِ الْكِتَابِ	مَنْ	يَعْمَلُ
نه ستاسو ٲه آرزوگانو ستاسو اونه ٲه آرزوگانو اهل کتابو هغه څوک چې اوکړی				
نه ستاسو ٲه آرزوگانو کار کړی اونه د اهل کتابو ٲه آرزوگانو کار کړی ..... (قانون دادې) چا چې				

(۱) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ما قيل في الوادكم المشركين : ۱۳۸۵، صحیح مسلم : ۲۶۵۸، ترمذی : ۲۱۳۸، -
 (۲) صحیح بخاری کتاب الجنة باب الصفات التي يعرف بها في الدنيا : ۲۸۶۵، -
 (۳) صحیح مسلم کتاب الجمعة باب تخفيف الصلاة والخطبة : ۸۶۷، نسائی : ۱۵۷۸، ابن ماجه : ۴۵، واللفظ للنسائي -

سُوءًا	يُجْزَىٰ بِهِ	وَلَا يُجَدُّ لَهُ	مِنْ دُونِ اللَّهِ	وَلِيًّا
بدکارا بدلہ بہ ورکری کیری دھغی او اوبہ نہ مومی دخان دپارہ ماسوا دالله نہ خوک دوست				
بدکار او کرو دھغی سزا بہ ورکولی شی او دالله ﷻ پہ مقابلہ کنسی بہ ہیخوک دخان ملگری				
وَلَا نَصِيرًا	وَمَنْ	يَعْمَلْ	مِنَ الصَّالِحَاتِ	مِنْ ذَكَرٍ أَوْ اُنْثَىٰ
اونہ مددگار	او هغه خوک	چی او کری	نیک عملونہ	کہ نارینہ وی او کہ زنانہ وی
او مددگار اونہ مومی او خوک چی نیک کارونہ کوی برابرہ خبرہ دہ کہ نارینہ وی او کہ زنانہ وی				
وَهُوَ مُؤْمِنٌ	فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ	الْجَنَّةَ	وَلَا يُظْلَمُونَ	
او هغه ایماندار وی نو دغه کسان بہ داخلیری جنت تہ او ظلم بہ اونہ کری شی پہ هغوی				
خوچی مومن وی ..... نو دغه کسان بہ جنت تہ داخلیری ..... او پہ دوی بانڈی بہ				
نَقِيرًا	وَمَنْ	أَحْسَنُ دِينًا	قِمِّينَ	أَسْلَمَ
پہ قدر د پردی د زری دخرما او خوک دی ڈیربہتر پہ لحاظ د دین سرہ د هغه چانہ چی هغه حوالہ کرو				
ذره برابر ہم ظلم نہ شی کولی او د هغه چانہ بشکلی دین د چا کیدی شی چی خپل خان د الله تعالیٰ				
وَجْهَهُ لِلَّهِ	وَهُوَ	مُحْسِنٌ	وَاتَّبَعَهُ	مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا
خان خپل الله تہ او هغه نیکی کونکی وؤ او پیروی نی او کرہ د طریقہ د ابراهیم یو مخیزی				
تابع دار کری او بہ خلاص سرہ نیک کارونہ کوی او د ابراهیم ﷺ چی یو مخیزی وود ملت تابع داری کوی				
وَاتَّخَذَ	اللَّهُ	إِبْرَاهِيمَ	خَلِيلًا	وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ
اونیولی وؤ الله ابراهیم ﷺ پہ دوستی سرہ او الله لره دی هغه خہ چی پہ آسمانونو کنسی دی				
او الله ابراهیم ﷺ پہ خالصی دوستی سرہ نیولی ووا ..... او د آسمانونو				
وَمَا فِي الْأَرْضِ	وَكَانَ	اللَّهُ	بِكُلِّ شَيْءٍ	عَظِيمًا
او هغه چی پہ زمکہ کنسی دی او دی الله پہ هر خیز بانڈی احاطہ کونکی				
اوزمکی تول خیزونہ صرف دیو الله ﷻ دی ..... او الله ﷻ پہ هر خیز احاطہ کونکی دی				

قوله تعالى: لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ

د مسلمانانو پہ اهل کتابو فضیلت :- حضرت قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مونہر تہ ذکر شوی دی چہ اهل کتابو او مسلمانانو کنسی مشهور شو، اهل کتاب پہ دی خبرہ خپل فضیلت نیکارہ کولو چہ خمونہ نبی ﷺ ستاسو نبی ﷺ نہ مخکنسی دی او خمونہ کتاب ہم ستاسو نہ مخکنسی دی او مسلمانانو بہ ونیل چہ خمونہ نبی خاتم النبیین ﷺ دی او خمونہ د مخکنسی تولو کتاب فیصلہ کونکی دی نو دی بانڈی دا آیت مبارک نازل شو. او د مسلمانانو پہ نور دین والو فضیلت بیان شو. دامام مجاهد قول :- حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ عربو او ونیل چہ نہ خو بہ مونہر د مرگ نہ پس ژوندی کیرو اونہ بہ مونہر بانڈی خہ عذاب وی.

دایت مفہوم:- د ایت مضمون دا دے چہ صرف اظہار کولو سرہ او دعوی کولو سرہ صداقت او حقیقت نہ ثابتیری، بلکہ ایماندار ہغہ دے چہ د ہغہ عمل صفا وی او عمل نبی شاهد وی او داللہ ﷻ دلیل د دوی لاسونو کنہی وی، نو نہ ستاسو خواہشات او دعویٰ خہ وقعت لری اونہ د اہل کتابو خواہشات او اوچتی خبری. د نجات دارومدار اقوال نہ دی بلکہ د اللہ ﷻ فرمانبرداری او د رسولانو تابعداری دہ، خو کہ چہ بدی کوی نو دا ناممکن دہ چہ دوی د دے بدنی پہ وجہ خلاصی بیا مومی. بلکہ ذرہ ذرہ نیکی او بدی بہ دوی پہ خپلو سترگو د قیامت پہ ورخ وینی.

د مصیبت پہ شکل کنہی دکناہ سزا ملاویدل:- دے آیت مبارک سرہ صحابہ کرام ﷺ دیر زیات پریشانہ شو تردے چہ حضرت ابوبکر صدیق ﷺ او فرمائیل. چہ یارسول اللہ ﷺ نجات بہ. خنگہ وی؟ خکہ چہ د یو یو عمل بدلہ بہ ضروری وی؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ اللہ ﷻ دے تا او بنی انی ابوبکر ﷺ دا جزا ہغہ دہ چہ کلہ ستا د بیمارنی پہ صورت کنہی وی او کلہ د خہ تکلیف پہ وجہ او کلہ د صدمی پہ وجہ او کلہ د غم او پریشانئی پہ وجہ او کلہ د خہ مصیبت پہ شکل کنہی (نو دا ٲول مصیبتونہ او تکلیفونہ چہ پہ تا راخی نو داستا د گناہونو سزا دہ) (۱) (مسند احمد)

مصیبت د کناہ وجہ دہ:- او یو روایت کنہی حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ ہرے بدئی کولو والا بہ دنیا کنہی د ہغی بدلہ مومی. (۲) ابن مردویہ کنہی دی چہ حضرت عبداللہ بن عمر ﷺ او فرمائیل چہ گورنی کوم خانی کنہی چہ حضرت عبداللہ بن زبیر تہ پھانسی ورکری شوی دہ ہلتہ تاسو مہ خہ غلام نہ ہیر شو. او د حضرت عبداللہ نظر پہ ابن زبیر ﷺ پریوتو او وی فرمائیل پہ اللہ قسم ترکومی چہ خما معلومات دی خما گواہی دہ چہ تہ روزہ دار او مونخکزار او رشتہ ساتونکی وی او خما د اللہ تعالیٰ نہ امید دے چہ تاسو نہ کومہ غلطی اوشوہ د ہغی بدلہ تاسو تہ دنیا کنہی درکری شوہ. اوس بہ تاسو باندي د اللہ ﷻ عذاب نہ وی بیا نبی حضرت مجاہد ﷺ طرفتہ او کتل او وی فرمائیل چہ ما د حضرت ابوبکر صدیق ﷺ نہ آوریدلی وو چہ ہغوی فرمائیل ما د حضرت نبی کریم ﷺ نہ آوریدلی دی چہ کوم سرے بدی کوی نو د ہغی بدلہ ہغہ تہ پہ دنیا کنہی ملاویری. (۳)

بل روایت کنہی دی چہ کلہ حضرت عبداللہ بن عمر ﷺ حضرت ابن زبیر ﷺ پہ دار ختلو اولیدو نو وی فرمائیل انی ابوخیب! اللہ ﷻ دے پہ تا رحم او کری ما ستا دپلار نہ دا حدیث مبارک آوریدلی دے (۴) ابن مردویہ کنہی دی چہ حضرت ابوبکر صدیق ﷺ پہ موجودگی کنہی دا آیت نازل شو. ہرکلہ چہ حضرت نبی کریم ﷺ دا واورولو نو حضرت ابوبکر صدیق ﷺ خفہ شو او ہغوی تہ معلوم شو چہ ہرکلہ د ہر عمل بدلہ بہ ملاویری نو بیا نجات مشکل دے. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ واورہ صدیق! تاتہ اوستاسو ملگرو تہ خوبہ پہ دنیا کنہی بدلہ ملاویری او ددی مصیبتونو پہ وجہ بہ ستاسو گناہونہ معاف کیری او د قیامت پہ ورخ بہ پاک صاف پاسی. خو چہ کوم نور خلق دی د ہغوی گناہونہ جمع کیری د قیامت پہ ورخ بہ ہغوی سزا مومی. (۵) دا حدیث مبارک ترمذی ہم روایت کری دے او وینی نبی دی چہ ددی راوی موسی بن عبیدہ ضعیف دے. او دویم راوی مولی بن سباع مجہول دے او نورو طریقو سرہ ہم دا روایت ما حاصل مروی دے.

(۱) احمد: (۱۱/۱)

(۲) احمد: (۶/۱)

(۳) ابو یعلیٰ: (۱۸)

(۴) مسند البزار: (۲۲۰۵)

(۵) ترمذی: کتاب تفسیر القرآن الکریم باب ومن سورۃ النساء: (۳۰۳۹)

ہم دا مضمون د عائشہ پہ حدیث کنبی: یو بل حدیث مبارک کنبی دی چه حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا اوفرمائیل یارسول اللہ ﷺ مونہ بانڈی دا آیت مبارک ڊیر زیات بوج غورزوی. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د مومن دا بدلہ هغه ده چه مختلفو صورتونو پریشانو او تکلیفونوسره ده ته په دنیا کنبی ملاویری (۱)

هرمصیبت دمومن دپاره دده د گناه بدلہ ده. اویوحدیث مبارک کنبی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل تردی چه مومن خپل څه نقد رقم په جیب کنبی کیږدی او بیا دضرورت په وخت کنبی چه دې کله هغه تلاش کوی او هغه ملاونشی او دې بیا جیب کنبی لاس ښکته کړی نو دې لږ وخت کنبی چه ده ته کوم تکلیف رسی نو دې سره دده گناهونه معاف کیږی. اودا هم دده د بدو سزا ده. اوداشان ددنیا دامصیبتونه دې داسې صغفا جوړوی چه په ده به قیامت کنبی څه بوج نه وی. لکه څنگه چه سره زربه بتی کنبی پخولونه پس راویستلې شی نو داشان به دوی ددنیا نه پاک اوصفا الله ﷻ طرفته خی (۲)

هرمصیبت دمومن دپاره اجر دی: ابن مردویه کنبی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ نه دې آیت مبارک باره کنبی تپوس اوشو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه مومن ته په هر څیز کنبی اجر ورکولې شی. تردې چه دمرگ سختی هم.

تکلیفونه د گناهونومعاف کیدو ذریعه ده: مسند کنبی دی چه کله د بنده گناهونه زیات شی او ددې د ختمولو دپاره څه نیک اعمال نه وی نو الله په ده غم راوولی، اودې سره د ده گناهونه معاف کیږی. (۳)

ازغې هم تکلیف دی: سعید بن منصور وائی چه کله صحابه کرام رضی اللہ عنہم دې آیت مبارک سره پریشان شو. نو حضرت نبی کریم ﷺ دوی ته اوفرمائیل چه صحیح اوسی او یو ځائی اوسی، د مسلمان هریو تکلیف دده دپاره په دنیا کنبی کفارہ ده تردې چه ازغی تکلیف هم. (۴) او یو روایت کنبی دی چه صحابه کرام رضی اللہ عنہم په ژړا شو او غم کنبی وو چه حضرت نبی کریم ﷺ دوی ته دا اوفرمائیل.

د کعب بن عجره عجیبه رضی اللہ عنہ دعا: یو سړی حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو چه ځمونږ په دې بیمارو مونږ ته څه ملاویری؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا ستاسو د گناهونو کفارہ ده. ددې اوریدو سره حضرت کعب بن عجره رضی اللہ عنہ دعا اوکړه چه یاالله تر مرگه پورې ځما نه تبه لرې نه کړې خو حج او عمرې او جهاد نه محروم پاتې نشم. د دوی دا دعا قبوله شوه او کله چه به د دوی بدن ته چا لاس هم پورونو ددوی به تبه وه (۵) (مسند احمد).

په چا افسوس پکار دی؟: حضرت نبی کریم ﷺ ته یو ځل اووئیلې شو چه آیا د هرې بدنې بدلہ به ملاویری؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آو. هم ددې هومره او ددې په شان. لیکن د هرې نیکی بدلہ به لس چنده شی، نو په هغه افسوس دې چه د هغه بدنې د نیکو نه زیاتې شی (ابن مردویه).

د حسن رضی اللہ عنہ په نیز د بدی نه مراد: حضرت حسن رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددې نه مراد کافر دی. لکه یو بل آیت مبارک کنبی دی چه ﴿وَهَلْ يُجِزِي إِلَّا الْكُفُورُ﴾

دبدی نه مراد شرک دی: حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما او حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہما فرمائی چه دلته د بدنی

(۱) ابودارد کتاب الجنائز باب عیادة النساء: (۳۰۹۳)-

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة البقرة: (۲۹۹۱)-

(۳) احمد: (۱۵۷/۶)-

(۴) صحیح مسلم کتاب البر والصلة باب ثواب المؤمن فيما...: (۲۵۷۴) ترمذی: (۳۰۳۸)-

(۵) احمد: (۲۳/۳) وسنده حسن-

نه مراد شرك دې. داسې سرې به د الله ﷻ نه سوا بل څوك ولى او مددگار نه مومى. خودا بله خبره ده چه دې توبه اوباسى .

صحيح قول:- حضرت امام ابن جرير رضي الله عنه فرمائي چه صحيح خبره هم دا ده چه دا آيت مبارك دهرې بدنى باره كښې دې. لكه څنگه چه احاديث مبارك تير شو ، والله اعلم.

قوله تعالى: **وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ**

د نيكو اعمالو بدله جنت دې:- د بدو عملونو د سزا ذكر كولو نه پس اوس د نيكو عملونو د اجر بيان كوي. د بدنى سزا خو به يا په دنيا كښې وركړې كيږي او بنده دپاره دا ښه ده ، او يا به آخرت كښې وركولې شي، الله ﷻ دې د دې نه مونږ محفوظ اوساتي. مونږ د الله ﷻ نه سوال كوو چه يا الله ﷻ مونږ ته په دواړو جهانونو كښې عافيت راکړې ، او مونږ ته معافى او عافيت راکړې ، او مونږ د خپلې ناراضگي او غصې نه په امن كښې اوساتي. نيك اعمال الله ﷻ خوښوي. او په خپل احسان او كرم سره دا قبلوي. هغه د هيڅ يو سرې يا ښځې عمل نه ضائع كوي خو په دې شرط چه هغه ايماندار وي. دا نيك خلق به هغه ذات خپل جنت ته داخلوي. او د دوى نيكو كښې به هيڅ كمې نه كيږي.

قوله تعالى: **وَلَا يُظَلَّمُونَ تَقْتِيرًا**

د قران د درې مشكلو لغاتو حل:- نقيير دكهجورې د گتكي په شا چه كوم وړوكې شان كرخه وي هغې ته وائى. فتيل دگتكي مينځ كښې چه كوم وړوكى پوستكى ته وائى. دا ددې دواړو په مينځ كښې وي ، او قظمير دهغې د مينځ والا پورته لفافې ته وائى، دا درې واړه الفاظ په دې موقع په قران پاك كښې راغلى دى.

قوله تعالى: **وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ**

بيا فرمائي چه دهغه نه ښه دين د چاكيدې شي چه خپل اعمال هغه دپاره كوي. ايماندارئى او ښه نيت سره د هغه د فرمان مطابق د هغه احكام اومنى. او هغه محسن يعنى د شريعت پابند ، حق دين او هدايت باندې چليدو والا د رسول ﷺ حديث باندې عامل هم وي دهر نيك عمل د قبليدو دپاره دواړه خبرې شرط دى يعنى اخلاص او د وحى مطابق كيدل. د خلوص مطلب دا دې چې دعمل نه مراد صرف د الله ﷻ رضا وي. او صحيح كيدل دا دى چه د شريعت مطابق وي. نو ظاهر خو د قران پاك او حديث موافق سره صحيح كيږي او باطن په نيت سره ښه كيږي. كه دې خبرو كښې يو هم نه وي نو هغه عمل فاسد دې. چه اخلاص په كښې نه وي نو منافقت راځي. او كه د خلقو د رضا دپاره او هغوى ته د خودنې دپاره وي. او چه كوم عمل دست مطابق نه وي نو هغه قابل قبول نه دې او كه په دې ضلالت او جهالت وي نو دا ددې دواړو (جهالت او ضلالت) مجموعه ده. سره عمل هم د قبوليت نه پاتې كيږي. او چونكه د مومن عمل رياكارئى نه پاك وي او د شريعت خلاف هم نه وي ، ددې وجې دده عمل ښه وي او د الله ﷻ ته خوښ وي. او دده جزا دا وي چه دې سره دده د نور گناهونو معاف كيږي.

قوله تعالى: **وَاتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا**

د ابراهيم عليه السلام تابعدار څوك دې؟:- ددې وجې دې نه پس فرمائي چه د ملت ابراهيمى تابعدارى او كړنى يعنى د حضرت نبي كريم ﷺ په نقش قدم تلونكى چه تر قيامته پورې به وي. لكه بل يو آيت مبارك كښې فرمائي چه **﴿إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ﴾** يعنى ابراهيم عليه السلام ته نزدې دى هغه خلق چه كوم دهغوى حكم منى او د دې نبي اكرم ﷺ او يوبل آيت مبارك كښې دى چه **﴿ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾** يعنى بيا مونږ ستا طرفته وحى او كړه چې د ابراهيم حنيف ملت تابعدارى او كړنى چه مشرك نه وو. د حنيف معنى:- حنيف وائى قصد سره شرك نه بې زارى كونكې او حق طرفته متوجه كيدونكې چه بل څوك ئې منع نه كړى او دده څوك لرې كولو والا نه وي.

ابراہیم علیہ السلام تہ دخلت مقام ملاویدو سبب :- بیا د حضرت خلیل اللہ د اتباع تاکید او ترغیب دپارہ د هغوی وصف بیانوی چه هغه دالله ﷻ دوست وو یعنی بنده چه د ترقی دپارہ داعلی نه اعلی درجی تہ رسیدی شی هغی تہ اورسیدو . دخلت د درجی نه هیخ یو درجه لویه نشته دی ، دا د محبت اعلی مقام دی . په کومه وجه چی حضرت ابراهیم علیہ السلام عروج تہ رسیدلې دی . هغه د هغوی کامل اطاعت دی لکه چه فرمان دی چه ﴿وَابْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَى﴾ یعنی هغه ابراهیم علیہ السلام چه کوم حکم ورته شوې وو هغه یی پوره کړې وو . هغوی هیخ کله نې دالله ﷻ د مرضی نه مخ وانړولو ، هیخکله د عبادت نه ستړی نه شو ، هیخ یو څیز هغه د الله ﷻ د عبادت نه منع نه کړو . او یو آیت مبارک کبسی دی چه ﴿وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ﴾ چه څنگه څنگه مو په هغه آزمېښت اوکړو هغه هغوی پوره کړو . چه څه الله ﷻ او فرمائیل هغه هغوی پوره کړل . فرمان دی چه حضرت ابراهیم علیہ السلام دیکسوئ رنگ کبسی د شرک نه بچ شوې وو او څمونږ تابع شوې وو . حضرت معاذ رضی الله عنه یمن کبسی چه کله دسحر په موندل کبسی دا آیت مبارک اولوستو نو یو سری اووئیل چه ﴿لقد قدرت عين ام ابراهيم﴾ د حضرت ابراهیم علیہ السلام سترگی یخې شوې .^(۱)

دخلت مقام ملاویدو په سبب کبسی دویم قول :- بعضی خلق وانی چه ﴿خلیل الله﴾ د لقب وجه دا وه چه یو ځل دقحط په موقع دوی خپل یو دوست ته مصر یا موصل ته ورغلو چه د هغه ځانی نه څه غله راوړی . درې ځانی کبسی ورته هیخ هم ملاؤ نشو ، خالی لاسونه واپس شو . هرکله چه خپل کلی ته نزدې ورغلو نوخیال نې راغلو چه د دې شگې نه بورنی دکې کرم اوکور ته نې یوسم چه کور والو ته څه تسلی خو اوشی که نه . نو ددې نه نې بورنی دکې کړې او په ځناورو نې واچولې . دالله ﷻ قدرت سره هغه شگه په ریښتیا اوږه شو . دوی خو کور ته تلو سره ځملاستل او دوی خو هسې هم ستړی شوې وو . نو سترگی نې ورغلې . د کور والو د دوی نه بورنی واختسې او په هغې کبسی بهترین اوږه وو . اوږه نې واغړل او روغی نې پخې کړې . هرکله چه دوی پاسیدل او په کور کبسی نې ټول خوشحاله اولیدل او روغی پخول نې اولیدل نو تعجب سره نې اووئیل چه دا اوږه چرته نه راغلل ؟ تاسو ترینه روغی پخوئې . هغوی اووئیل چه دا هم تاسو د خپل دوست نه راوړی وو . نو دوی پوهه شو او وې فرمائیل چه دا ما خپل دوست الله ﷻ نه راوړی دی . نو الله ﷻ هم دوی خپل دوست جوړ کړل او دوی ته نې خلیل الله نوم ورکړو .

په دې واقعه د حافظ ابن کثیر رحمته الله علیه تبصره :- لیکن ددې صحت او پدې واقعه کبسی لږ شان تامل دی . زیات نه زیات دا دی چه دا د بنی اسرائیلو روایت دی . او دې ته مونږ صحیح نه وایو . او دې ته دروغ هم نشو وئیلې . حقیقت دا دی چه دوی ته د لقب په دې وجه ملاؤ شو چه ددوی په زړه کبسی د الله ﷻ محبت ډیر زیات وو او ددوی په زړه کبسی اطاعت او فرمانبرداری وه . په خپل عبادت سره نې الله تعالی خوشحاله کړې وو . حضرت نبی کریم ﷺ هم خپله آخری خطبه کبسی دا فرمائیلی وو چه ائې خلقو ! که ما په زمکې والو کبسی څوک دوست جوړولې نو ابوبکر بن ابوقحافه به مې جوړ کړې وې ، بلکه ستاسو ملگري حضرت محمد ﷺ د الله ﷻ خلیل دی ^(۲) ، (بخاری او مسلم) او یو روایت کبسی دی چه الله ﷻ څنگه حضرت ابراهیم علیہ السلام خلیل جوړ کړې وو ، دا شان نې څه هم خلیل جوړ کړم .^(۳)

محمد ﷺ حبیب الله وو :- یو ځل حضرات صحابه کرام رضی الله عنهم د دوی انتظار کبسی ناست وو . ذکرئې کولو ، یو وئیل چه تعجب دی چه الله ﷻ خپل مخلوق کبسی حضرت ابراهیم علیہ السلام خپل خلیل جوړ کړو ، بل اووئیل چه ددې نه هم زیاته مهربانی نې په حضرت موسی علیہ السلام او کره چه هغه سره نې پخپله خبرې اوکړې

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب بعث ابي موسى ومعاذ بن جبل الى اليمين : (۴۳۴۸) -

(۲) صحیح بخاری کتاب فضائل اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم سدوا الابواب : ۳۶۵۴ صحیح مسلم : ۲۳۷۲ باختلاف يسر -

(۳) صحیح مسلم کتاب المساجد باب النهی عن بناء الجمات على القبور : (۵۳۲) -

اوهغه ته نبي کلیم اوونیل یو اوونیل چه حضرت عیسیٰ ﷺ خو روح الله کلمه الله دي ، یو اوونیل چه حضرت آدم صفي الله او دالله ﷻ خوبش دي. هرکله چه حضرت نبي کریم ﷺ بهر تشریف راوړلو نو سلام نبي واچولو او دا خبرې نبي واوریډلې نو وې فرمائیل چه بیشکه ستاسو خبرې صحیح دي ، ابراهیم خلیل الله دي ، موسیٰ ﷻ کلیم الله دي ، او حضرت عیسیٰ ﷻ کلمه الله دي ، او حضرت آدم ﷻ صفي الله دي او دا شان محمد مصطفیٰ ﷺ دي. واورنی څه حقیقت بیانوم څه د فخر په طور نبي نه وایم چه څه حبیب الله یم. څه د ټولو نه رومبې شفاعت کونکې یم. اود ټولو نه مخکښې به څما شفاعت قبلیري. او د ټولو نه مخکښې به د جنت دروازه هم زه ټکوم. الله ﷻ به څما دپاره جنت بیرته کوی اوما به دي کښې داخلوی. او ماسره به مومنان فقیران وی ، د قیامت د ټولو نه زیات اکرم او عزت والا زه یم. دا په طور د فخر نه دی بلکه په طور د حقیقت بنکاره کولو تاسو ته وایم. (۱)

دا حدیث دي سندسره غریب دي لیکن ددي بعضي شواهد موجود دي. حضرت ابن عباس ﷺ فرماني آیا تاسو په دي تعجب کوئی چه خلت ابراهیم ﷻ دپاره وو. او کلام حضرت موسیٰ ﷻ دپاره وو. او دیدار حضرت محمد ﷺ دپاره ، صلوات الله وسلامه عليهم اجمعين (مستدرک حاکم) ، (۲) دغه شان روایت دانس بن مالک ﷻ او نورو ډیرو صحابه کرامو ﷻ او تابعینو او سلفو او خلفو نه مروی دي. ابراهیم ته د خلت مقام ملاویدو بل قول: ابن ابی حاتم کښې دي چه د حضرت ابراهیم ﷻ عادت وو چه میلمنو سره به نبي خوراک کولو. یو ورځ دوی د میلمه په تلاش کښې اووتلو لیکن دوی ته څوک ملاز نشو. کله چه واپس راغلل او وې کتل نو یو سړي په کور کښې ولاړ دي. تپوس نبي ترې اوکړو چه ته څوک نبي؟ وې ونیل چه څه ملک الموت یم ، څه الله تعالی یو بنده ته رالیږلې یم چه هغه ته زیرې ورکړم چه هغه الله تعالی خپل خلیل جوړ کړيدي. دي آوریډو سره حضرت ابراهیم ﷻ او فرمائیل چه ماته ضرور اووايه چه هغه بنده څوک دي؟ قسم په الله ﷻ که هغه سړي ډیر لرې هم وي خوزه به هغه سره ضرور ملاقات کوم ، او بیا به څه خپل ژوند د هغه په قدمونو کښې تیروم. دي آوریډو سره حضرت ملک الموت اوونیل چه هغه سړي تاسو پخپله یی. دوی تپوس اوکړو چه دا ریښتیا دي؟ فرښتې ورته اوئیل چه او هغه تاسو یی. دوی بیا تپوس اوکړو چه تاسو به ماته دا اوواښې چه په څه وجه الله ﷻ څه خپل خلیل جوړ کړم؟ فرښتې اوونیل په دي وجه چه تاسو هر چا ته ورکړه کوئی او پخپله چا نه څه نه غواړنی.

د خلت لقب ملاویدو باندي د ابراهیم حالت بدلیدل: او یو روایت کښې دي چه هرکله حضرت ابراهیم ﷻ لره الله ﷻ خپل خلیل جوړ کړو او دا ممتاز او مبارک لقب نبي ورته ورکړو نو په هغه وخت کښې هم د هغوی زړه کښې د الله ﷻ ویره او هیبت پریوتو. د هغوی زړه داسې په درزار شو چه د لرې نه هم د دوی د زړه درزار آوریډو شو. اوداسې وو لکه څنگه چه فضا کښې مارغان پرواز کوی. صحیح حدیث مبارک د حضرت نبي کریم ﷻ باره کښې هم راغلی دي. چه په کوم وخت کښې به د الله ﷻ ویره په دوی غالبه شوه د دوی د ژړا آوازو نه به لرې او نزدې خلقو داسې آوریډو لکه چه کتونی آواز کوی او دوی به کوشش کولو چه دا ضبط کړی. (۳)

قوله تعالی: **وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ**

د زمکې او اسمانونو مالک صرف یو الله دي: بیا فرماني چه په زمکه او آسمان کښې څه دي هغه ټول دالله ملکیت کښې دي او د هغه غلامی کښې دي اود هغه پیدا شوی دي. چه څنگه او کله الله تعالی په دوی

(۱) ابن مردويه -

(۲) حاکم : ۶۵/۱ -

(۳) ابوداود کتاب الصلاة باب البكاء في صلاة : ۹۰۴ ، وسنده صحیح نسائی : ۱۲۱۵ -

کنبی تصرف کول غواړی نو بغیر د خه روک ټوک نه او مشورې نه او بغیر د چا د شرکت نه او مدد نه هغه کوی. هېڅوک نشته دې چه هغه لوڼې ذات د دې ارادې نه منع کړی. هېڅوک نشته دې چه د هغه لوڼې ذات په حکم کنبې رکاوت شی. هېڅوک داسې نشته دې چه د هغه مرضی بدله کړی. هغه د عظمت خاوند دې. او عادل صاحب د حکمت، د لطف او کرم خاوند او د رحم مالک دې او صمد ذات دې. د هغه لوڼې ذات علم په هر وړوکی او لوڼې خیز باندې شته. د پټ نه پټ او وړوکی نه وړوکی او لرې نه لرې خیز هم د هغه نه پټ نه دې. څمونږ نظرونو نه چه کوم پټ دی، د هغه پاک ذات علم کنبې ټول ښکاره دی.

وَيَسْتَفْتُونَكَ	فِي النِّسَاءِ	قُلِ	اللَّهُ	يَفْتِيكُمْ
او تپوس کوی ستا نه دا خلق په باره د ښځو کنبې او وایه چې الله فتوی در کوی تاسو ته				
او خلق ستا نه د ښځو په باره کنبې تپوس کوی (ته) ورته او وایه چې الله تاسو ته				
فِيهِنَّ	وَمَا	يَتْلِي	عَلَيْكُمْ	فِي الْكِتَابِ
په باره د هغوی کنبې او هغه حکم هم در یادوی چې لوستلې شی په تاسو باندې ایه کتاب کنبې				
د هغوی باره کنبې حکم در کوی او هغه حکمونه (درته یادوی) چې مخکښې په دې کتاب کنبې				
فِي يَتَمَى النِّسَاءِ	الَّتِي	لَا تُؤْتُوْنَهُنَّ	مَا	كُتِبَ
په باره د یتیمانو جینکو کنبې هغه چې نه ور کوی تاسو هغوی ته هغه چې فرض شوی دې				
د یتیمانو جینکو باره کنبې اورولې شوی وو کومو ته چې تاسو هغه حقونه نه ور کوی کوم چه الله تعالی				
لَهُنَّ	وَلَرَّغَبُونَ	أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ	وَالْمُسْتَضْعَفِينَ	
دپاره د هغوی او رغبت کوی تاسو دې کار ته چې ایه نکاح کړی هغوی او په باره د کمزورو کنبې				
د هغوی دپاره مقرر کړې دی او تاسو د هغوی سره د نکاح کولو شوق ساتی او هغه حکمونه چې د کمزورو				
مِنَ الْوُلْدَانِ	وَأَنْ	تَقْوَمُوا	لِلْيَتَامَى	بِالْقِسْطِ
د وړو هلکانو نه اودا چې حکم کوی الله چې قائم اوسی ایه حق د یتیمانو کنبې په انصاف سره				
ماشومانو په باره کنبې شوی وو اودا خبره چې د یتیمانو کارونه په انصاف سره کوی				
وَمَا تَفْعَلُوا	مِنْ خَيْرٍ	فَإِنَّ اللَّهَ	كَانَ بِهِ	عَلِيمًا
چې کوی تاسو د نیکی نه نو بیشکه چې الله دې په هغې خبردار				
او هره نیکی چې تاسو کوی هغه الله ته ډیره ښه معلومه ده				

قوله تعالى: وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ
 د آیت شان نزول: صحیح بخاری کنبې دی چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ددې نه مراد هغه کس دې چه د هغه پرورش کنبې څوک یتیمه جینی وی او دې د هغې ولی او وارث وی، مال کنبې ورسره شریک شوی وی، او اوس غواړی چه دې یتیمې جینی سره خه نکاح او کړم، او د دې په وجه بل ځانې کنبې واده نه منع شی، د داسې سړی باره کنبې دا آیت مبارک نازل شوی دې (۱)

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (ويستفتونك في النساء) : (٤٦٠٠) صحیح مسلم: ٣٠١٨، ابوداود: (٢٠٦٨) -

د دې آیت نه پس د یتیمانو باره کښې د بل آیت نزول:- یو روایت کښې دی چه د دې آیت مبارک د نازلیدو نه پس کله چه بیا خلقو د حضرت نبی کریم ﷺ نه د یتیمې جینې متعلق سوال او کړو نو الله ﷻ آیت ﴿يَسْتَفْتُونَكَ﴾ الخ نازل کړو. فرمائی چه دې آیت مبارک کښې چه دا فرمائیلې شوی دی چه ﴿وَمَا يَنْظُرُ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ﴾ قرآنی رسم الخط ته واړوه ددې نه مراد رومبې آیت ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى﴾ الخ دې آیت مذکوره په شان نزول کښې بل روایت:- ددوی نه دا هم منقول دی چه د یتیمې جینې ولی او وارث چه کله د دوی مال کم او وینی یا دوی ښکلې نه وی نو بیا دوی سره نکاح نه کوی او که مال ورسره زیات وی او ښکلې هم وی نو دوی ته د نکاح رغبت کوی. لیکن دې حال کښې چه ددې جینکو به هیڅ آسره نه وه د دوی مهر او حقوقو کښې به نې کمې کولو. نو الله تعالی دوی منع کړل چه کله تاسو دوی ته پوره مهر او پوره حقوق نه ورکوئی نو دوی سره نکاح مه کوئی. (۱)

د آیت مقصد:- مقصد دادې چه داسې یتیمه جینې چه هغې سره د هغې د ولی نکاح جائز وی نو هغه دې سره نکاح کولې شی خو په دې شرط چه دې ته به هغه شان مهر ورکوی چه کوم د دې قبیلې نورو ښځو ته ورکولې شی او که دا نشی ورکولې نو ده ته پکار دی چه دې سره نکاح نه کوی. ددې سورت شروع کښې د دې مضمون رومبې آیت هم دا مطلب دې او کله داسې هم کیږی چه دې یتیمې جینې سره د دې ولی نکاح کوی، اگر چه دې سره دده نکاح کول حلاله ده. خو بیا هم دې غواړی چه د دې نکاح بل چا سره هم اونگری ځکه که داسې او کړی نو د دې جینې ټول مال هال به دده د قبضې نه اوځی. نو د داسې غلط کار نه دې آیت کښې منع کړې شوې ده.

د آیت مذکوره د شان نزول بل روایت: داهم مروی دی چه په جاهلیت کښې دا دستور وو چه د یتیمې جینې ولی به کله دا جینې خپل ولایت کښې اخسته نو په دې نې یوه جامه اچوله. بیا به د چا مجال نه وو چه هغې سره به نې نکاح کړې وې. او که هغه به ښانسته وه نو دې سره به نې پخپله نکاح کوله او ددې مال به نې هم قبضه کړو. او که هغه به ښکلې نه وه او مالداره په وه نو د دې نکاح به نې بل ځانې کښې نه کوله. هغه غریبه به هم دغه شان مړه شوه. او ده به د هغې مال قبضه کړو. ددې نه الله تعالی منع او فرمائیله.

حضرت ابن عباس ؓ نه دې سره دا هم مروی دی چه د جاهلیت خلقو به واړه هلکان او وړې او لوڼې جینکې وارثانې نه گنرلې. دا رسم هم قران پاک ختم کړو، او هر یو ته نې د هغه حصه ورکړه او وې فرمائیل چه هلکان او جینکې اگر چه واړه وی یا لوڼې وی، هغوی ته ضرور حصه ورکوئی. خو جینې ته نیمه او هلک ته پوره یعنی د دو جینکو برابره. او د یتیمو جینکو باره کښې د انصاف حکم دې چه کله د جمال او مال والو سره تاسو پخپله نکاح کوئی نو بیا هغه یتیمانو سره هم نکاح کوئی چه په جمال او مال کښې کمې وی.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿۱۰﴾

بیا فرمائی چه یقین او کړنې چه ستاسو د عملونو نه الله ﷻ خبر دې. نو تاسو ته پکار دی چه د خیر کارونه کوئی، حکم منی او د نیکی بدلې حاصلې کړنې.

وَإِنْ أَمْرًا

او که چرې | یوه ښځه

او که چرې یوه ښځه

(۱) صحیح بخاری کتاب الشركة باب شركة الیتیم واهل المراث : ۲۴۹۴، صحیح مسلم: ۳۰۱۸، عن عائشه ؓ (مطولا)-

خَافَتْ	مِنْ بَعْلِهَا	نُشُوزًا	أَوْ إِعْرَاضًا	فَلَا جُنَاحَ
ویریدله دځاوند خپل نه دبدسلوکی دهغه نه یا دمخ اړولو دهغه نه نو نشته گناه				
دځاوند دبدسلوکی یا بې پرواهۍ نه ویریدله .....نویه هغوی دواړو باندې هیڅ گناه نشته چه				
عَلَيْهِمَا	أَنْ يُصْلِحَا	بَيْنَهُمَا	صُلْحًا	وَالصُّلْحُ خَيْرٌ
په دې دواړو باندې چې اوکړي دواړه په خپل منځ کښي صلح اوصلاح بهتر ده				
هغوی دواړه په خپل مینځ کښي (د حقوقو په ادا کولو) کښي صلح اوکړي اوصلاح په هر کار کښي ښه ده				
وَأُحْضِرَتِ	الْأَنْفُسَ الشُّحْرَاطَ	وَأَنْ تُحْسِنُوا	وَتَتَّقُوا	فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ
او حاضر کړي شوی دی انفسونه حرص ته او که تاسو احسان اوکړئ او اوویرېږئ نو بېشکه الله دې				
اوزړونه په لږ څه باندې زر تنگيږي او که تاسو خلقو سره ښه سلوک اوکړئ او دالله ﷻ نه اوویرېږئ نو الله پاک				
بِمَا	تَعْمَلُونَ	خَيْرًا	وَكُنْ تَسْتَطِيعُونَ	أَنْ تَعْدِلُوا
په هغه کارونو چې کوي ئې تاسو خبردار او هرگز نه لرئ تاسو طاقت چې عدل اوکړئ تاسو				
ستاسو د کارونو نه بې خبره نه دې (خبر دې نو بدله به درکړي) او د ښځو مینځ کښي انصاف کول				
بَيْنَ النِّسَاءِ	وَلَوْ حَرَصْتُمْ	فَلَا تَمِيلُوا	كُلَّ الْمِيلِ	
په منځ دښځو کښي اگر چه ډیر حرص اوکړئ تاسو نومه گرځوئ مخ تاسو په پوره مخ گرځولو سره				
ستاسو دوس خبره نه ده اگر که تاسو ډیر او غواړئ نو (دومره بس ده چې) یوې ښځې ته دومره مه مائله کيږئ				
فَتَذَرُوهَا	كَالْمَعْلَقَةِ	وَإِنْ تُصْلِحُوا	وَتَتَّقُوا	فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ
چې پرېږدئ تاسو هغه اېشان د زورېندې شوې ښځې او که تاسو اصلاح اوکړئ او ویریدئ (دالله نه) نو بېشکه الله دې				
چې بله په شان د زورېندې پرېږدئ او که تاسو ښه سلوک ساتئ او دالله ﷻ نه ویرېږئ نو الله ﷻ				
غَفُورًا رَّحِيمًا	وَإِنْ يَتَفَرَّقَا	يُغْنِ اللَّهُ	كُلًّا	مِنْ سَعَتِهِ
ښوونکي ارحم کونکي او که جدا شول دواړه نو بې پروا به کړي الله هر یو په لوڼې رحمت خپل سره				
ښوونکي مهربان دي او که ښځه ځاوند دواړه یو بل نه جدا شي نو الله به پخپل قدرت سره هر یو د بل نه بې پروا کړي				
وَكَانَ اللَّهُ	وَاسِعًا	حَكِيمًا		
او دې الله اځاوند د فراخي او صاحب د حکمت				
او الله ﷻ د فراخي او د حکمت ځاوند دي				

قوله تعالى: وَإِنَّ امْرَأَةً خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا

ځاوند ته خپلو ډیرو بییانو کښي د انصاف تاکید :- الله ﷻ دځاوند اوښځې حالات او د دوی احکام بیانوي . کله سړي ددې نه خفه شي او کله ورسره مینه کوي ، او کله ترې جدا شي . نو رومی حالت کښي کله چه ښځې ته د خپل ځاوند د خفگان خیال وی او دده خوشحالولو دپاره خپل ټول حقوق یا خاص حق نه خپل ځاوند ته معاف کړي . لکه خپل خوراک څکاک ورته پرېږدي یا ورته د شپې حق معاف کړي نو دواړو دپاره جانز دی . بیا ددې رغبت ورکوي چه صلح بهتر ده .

د یو روایت مطابق د آیت شان نزول: حضرت سوده بنت زمعه رضی اللہ عنہا چې کله چه د ډیر عمر شوه نو ورته معلومه شوه چه حضرت نبی کریم ﷺ دا جدا کوی نو وی وئیل چه څه د خپل نمبر حق حضرت عائشه رضی اللہ عنہا ته ورکوم. نو هم په دې صلح اوشوه. او حضرت نبی کریم ﷺ دا قبول کړه. ابو داود کښې دی چه دې باندي دا آیت مبارک نازل شو. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی بنځه خاوند په کومه خبره راضی وی نو هغه جائز ده. (۱)

دوی فرمائی چه د حضرت نبی کریم ﷺ د وصال په وخت کښې د حضرت نبی کریم ﷺ نهه بیبیانې وې. او په دوی کښې حضرت نبی کریم ﷺ اته نمرې تقسیم کړې وو. (۲) بخاری او مسلم کښې دی چه د حضرت سوده رضی اللہ عنہا ورځ به هم حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضی اللہ عنہا ته ورکوله. (۳) د حضرت عروه رضی اللہ عنہا قول دي چه حضرت سوده رضی اللہ عنہا ته زیات عمر کښې دا معلومه شوه چه حضرت نبی کریم ﷺ دا پرېږدی نو خیال ئې اوکړو چه د حضرت نبی کریم ﷺ حضرت صدیقه رضی اللہ عنہا سره ډیر زیات محبت دي، که څه خپل نمبر هغې ته ورکړم نو څه پته چه حضرت نبی کریم ﷺ په دې راضی شی او څه د حضرت نبی کریم ﷺ بیبیانو کښې تر آخره پاتې شم. (۴)

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان کوی چه حضرت نبی کریم ﷺ به خپلو بیبانو کښې برابره درجه ساتله. عام طور حضرت نبی کریم ﷺ هره شپه خپلو بیبیانو ته راتلو خو دوی سره به ئې لاس نه ملاولو، او آخر کښې چه به دوی کومی بی بی سره شپه تیروول غوښتل نو هلته به لاړو او هلته به ئې شپه تیره کړه. بیا ئې د حضرت سوده رضی اللہ عنہا واقعه بیان کړه چه پورته تیره شوه، (۵) (ابو داود). معجم ابوالعباس نه یو مرسل حدیث مبارک کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت سوده رضی اللہ عنہا ته طلاق اولیږلو اودا حضرت عائشه رضی اللہ عنہا سره ناسته وه. هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ تشریف راوړو نو وی فرمائیل په تاسو دې د الله ﷻ قسم وی چه هغه ذات تاسو باندي خپل کلام نازل کړې دي او خپل مخلوق کښې ئې تاسو خوښ او بهتر جوړ کړئ، تاسو ماته رجوع اوکړئ، ځما عمر زیات شوې دي، ماته د سړي خاص خواهش نشته، لیکن څه دا غواړم چه څه د قیامت په ورځ ستاسو بیبیانو کښې پورته شم. حضرت نبی کریم ﷺ دا منظور کړل او رجوع ئې اوکړه. بیا حضرت سوده رضی اللہ عنہا او فرمائیل چه یارسول الله ﷺ! څه خپل نمبر اوشپه ستاسو محبوبې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا ته هبه کوم.

بخاری شریف کښې دی چه ددې آیت مبارک نه مراد دا دي چه یو بوډنی بنځه چه خپل خاوند ته گوری چه هغه دي سره محبت نه ساتی بلکه دا جدا کول غواړی او دا اووانی چه څه خپل حق پرېږدم خو ما مه جدا کوه. نو دا آیت دواړو ته اجازت ورکوی. (۶) هم دا صورت په هغه وخت کښې هم دی چه کله د چا دوه بنځې وی او دې سره د هغې د بدشکلې او بوډا والی په وجه محبت نه وی او دا جدا کول ئې غواړی. اودا بنځه د څه مصلحتونو او محبت په وجه جدا کیدل نه غواړی. نو د دې حق دي چه دا خپل ټول حقوق یا بعضې حقوق معاف کړی. او خاوند دا خبره منظوره کړی اودا دي جدا نکړی. د عمر فاروق رضی اللہ عنہ نه په دې مسئله کښې ټپوس: ابن جریر کښې دی چه یو سړی حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ته سوال اوکړو (اودوی هغه د هغه د بې هوډه خبرو په وجه) خوښ نه کړل او وی فرمائیل چه دي کورډ

(۱) ترمذی کتاب التفسیر القران باب ومن سورۃ النساء: ۳۰۴۰-

(۲) صحیح بخاری کتاب النکاح باب کثرة النساء: ۵۰۶۸، صحیح مسلم: ۱۴۶۵، من طریق ابن جریج-

(۳) صحیح بخاری کتاب النکاح باب المرأة تمب یومها من زوجها: ۵۱۱۲، صحیح مسلم: ۱۴۶۳

(۴) سنده حسن الی عروغ وله شواهد وهو بها صحیح-

(۵) ابوداود: کتاب النکاح باب فی القسم بین النساء: ۲۱۳۵، سنده حسن-

(۶) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ النساء باب (وان امرأة خافت من بعلها): ۴۶۰۱، صحیح مسلم: ۳۰۲۱-

باندی اووہی، بیا ہفہ د یو بل ایت بارہ کنبی سوال اوکرو نو دوی او فرمائیل چہ او دا خبری د پوہنتنی کولو دی، ددی نہ داسی صورت مراد دی لکہ چہ د یوسری ہنخہ وی او ہفہ بوہنی شوہ وی، اود دی اولاد نہ کیہی، دہ د اولاد د خاطرہ یو خوانی ہنخہ سرہ نکاح اوکرہ، بیا دا دواہہ پہ یو خیز باندی اتفاق اوکری نو دا جائز دی۔^(۱)

دعلی رضی اللہ عنہ نہ پہ دی مسئلہ کنبی تپوس:۔ حضرت علی رضی اللہ عنہ نہ چہ کلہ دا سوال او شو نو دوی او فرمائیل چہ ددی نہ مراد ہفہ ہنخہ دہ چہ ہفہ د خپل خاوند پہ نظر کنبی د بد صورتی، بد خلقی، گندگی، یا بوہوالی پہ وجہ ہنہ وی او دہغی دا خوبنہ نہ وی چہ ددی خاوند دا پریردی، نو دا دی ورتہ خپل ہول، نیم مہر معاف کری، یا دی ورتہ خپل نمبر معاف کری وغیرہ، نو داشان صلح کولی شی۔^(۲) د سلف امامانو نہ ہم دا تفسیر مروی دی، بلکہ تقریباً پہ دی اتفاق دی زما پہ خیال پہ دی کنبی خہ خلاق نشتہ، واللہ اعلم۔

د ایت پہ شان نزول کنبی بل روایت:۔ دمحمد بن مسلمہ رضی اللہ عنہ لور د حضرت رافع بن خدیج رضی اللہ عنہ کور کنبی وہ، د بوہاتوب یا پہ خہ بلہ وجہ ددوی ہفہ خوبنہ نہ وہ تردی چہ د طلاق ورکولو ارادہ نی اوکرہ، پہ دی ہغی او وئیل چہ تاسو ماتہ طلاق مہ راکوئی، تہ چہ خہ غواہی نو ہفہ ماتہ منظور دی، نو دی باندی دا آیت مبارک نازل شو۔^(۳)

د رافع بن حدیث واقعہ پہ بل روایت:۔ پہ دی دواہہ آیتونو کنبی دہفہ ہنخہ ذکر دی، چہ د ہغی نہ د ہغی خاوند خفہ وی، ہفہ تہ پکار دی چہ دی خپلی ہنخہ تہ اووائی کہ تہ طلاق غواہی نو چہ تاتہ طلاق درکرم، او کہ غواہی نو دا خبرہ دی خوبنہ کری چہ د دہ پہ کور کنبی پاتی شی او د مال او د نمبر پہ تقسیم کنبی دی تہ پہ دویمہ ہنخہ ترجیح ورکری، نو اوس دہ تہ اختیار دی چہ دویم شق منظور کری نو شرعی طور خاوند دپارہ جائز دی چہ دی تہ نمبر ورنکری او چہ کوم مہر وغیرہ ہفہ پریردی دی ہفہ خپل ملکیت او گنری، د حضرت رافع بن خدیج انصاری رضی اللہ عنہ ہنخہ چہ بوہنی شوہ نو ہفہ یو خوانی ہنخہ سرہ نکاح اوکرہ او بیا نی دی سرہ دیرزیات محبت اوکرو او دی تہ نی پہ رومبی ہنخہ ترجیح ورکری، آخر دا تنگہ شوہ او طلاق نی او غوبنتلو، بیا عدت تہ نزدی نی واپس کرو، لیکن بیا ہفہ حال او شو چہ خوانی ہنخہ سرہ نی زیات محبت وو او ہغی طرفتہ مائل وو، ہغی بیا طلاق او غوبنتلو، دوی ورتہ دوبارہ طلاق ورکرو، بیا واپس شوہ او ہم دا نقشہ بیا وہ، بیا ورتہ ہغی قسم اوکرو چہ ماتہ طلاق راکری، نو دوی ورتہ او فرمائیل چہ دا پہ دریم خل طلاق دی کہ تہ غواہی نو خہ بہ نی درکرم، او کہ غواہی نو ہم دا شان اوسیرہ، ہغی سوچ کولو نہ پس جواب کنبی او وئیل چہ ماتہ ہم داشان منظور دہ، نو ہفہ ہم دا شان د خپلو حقوقو نہ دستبردارہ شوہ او ہم داشان اوسیدہ۔^(۴)

د حافظ ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ تبصرہ:۔ ددی جملی چہ صحیح خیرہ دہ یو مطلب دا دی چہ د خاوند خپلی ہنخہ تہ د اختیار ورکول کہ تہ غواہی نو دا شان اوسیرہ چہ ستا حقوق بہ د بلی ہنخہ سرہ برابر نہ وی او کہ تہ غواہی نو طلاق واخلہ دا بہتردی ددی نہ چہ ہسی بلی تہ پہ دی ترجیح ورکری، لیکن ددی نہ ہنہ مطلب دا دی چہ ہنخہ خپل حق پریردی او خاوند دی تہ طلاق ورنکری او خپلو کنبی یو خانی اوسیرہ، د طلاق ورکولو او اخستلو نہ بہتردی، لکہ چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پخپلہ حضرت سودہ رضی اللہ عنہا

(۱) الطبری: (۱۰۶۸۴)۔

(۲) الطبری: (۱۰۵۸۰)۔

(۳) حاکم: (۳۰۸/۲)۔

(۴) حاکم: (۳۰۸/۲)۔

سرہ کبریٰ و و چه هغه نی خپل زوجیت کنبی اوساتله او هغې خپله ورځ حضرت عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا ته هبه کړه. د حضرت نبی کریم ﷺ په دې فعل کنبی هم د خپل امت دپاره یو بهترینه نمونه ده که ستاسو ورسره موافقت نه وی نو بیا هم طلاق مه ورکوی. د الله تعالیٰ په نیز صلح افتراق نه بهتر ده د دې وجې دلته ئی او فرمائیل چه صلح بهتره ده. بلکه د ابن ماجه حدیث مبارک کنبی دی چه الله تعالیٰ ته په ټولو څیزونو کنبی د ټولو نه ناخوښه څیز طلاق دې. (۱)

قوله تعالیٰ: **وَأَنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا**

ییبیانو سره د احسان کولو حکم: بیا فرمائی چه ستاسو احسان او تقوی یعنی د بنڅې نه د خفگان په صورت کنبی هغې ته معافی کول، او د ناخوښی باوجود هغې ته پوره حق ورکول، نمبر کنبی، لین دین کنبی، برابر کول، دا بهترین عمل دې او دا الله تعالیٰ ته ښه معلوم دې. او په دې باندې هغه ښه بدل ورکوی.

قوله تعالیٰ: **وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ**

په ییبیانو کنبی د انصاف کولو حکم: بیا ارشاد دې اگر چه تاسو غواړئ چه تاسو خپلو ډیرو ییبیانو کنبی عدل او انصاف او کړئ نو دا تاسو نشی کولی. ځکه که تاسو نمبر مقرر کړئ خو بیا هم شهوت او جماع وغیره کنبی برابرې څنگه کولی شی؟ ابن ملیکه فرمائی چه دا آیت مبارک د حضرت عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا باره کنبی نازل شوې دې. حضرت نبی کریم ﷺ هغې سره ډیر زیات محبت کولو. په دې وجه یو حدیث مبارک کنبی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ به صحیح طور د بنڅو مینځ کنبی مساوات کولو. خو بیا به ئی هم د الله تعالیٰ نه دعا کوله چه یا الله دا هغه تقسیم دې چه ځما په وس کنبی وو، اوس چه کوم څیز زما د وس نه بهر دې یعنی د زړه مینه نوما په هغه مه ملامته کوه. (۲) (ابوداود). ددې اسناد صحیح دی. لیکن امام ترمذی رحمته اللہ علیہ فرمائی چه دا بل سند سره مرسلأ مروی دې اوزیات صحیح دې.

قوله تعالیٰ: **فَلَا تَمِيلُوا أَكْلَ الْبَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ**

یو طرف ته میلان مه کوی. بیا فرمائی چه بالکل یو طرفته مه کیږه چه بله زړونده پریردئ او هغه نه خاوند والا پاتې شی اونه بې خاونده. که تاسو د دوی نه مخ اړوئ خودا ستاسو بی بی ده. نه خودې ته طلاق ورکوی چه دا بل چا سره نکاح او کړی اونه د دې حقونه پوره ادا کونی چه کوم د بنڅې او خاوند ترمینځه وی چه د چا دوه بنڅې وی بیا هغه بالکل یو طرفته وی نو د قیامت په ورځ الله تعالیٰ ته پیش کیږی. نو دده نیم بدن به شل وی (احمد وغیره). (۳) امام ترمذی رحمته اللہ علیہ فرمائی چه دا حدیث مبارک مرفوع طریقې سره سوا د همام د حدیث مبارک نه نشی پیژندې.

قوله تعالیٰ: **وَأَنْ تُصَلِّحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا**

دخپل پوره کوشش باوجود بعضې تقصیر حکم: بیا فرمائی که تاسو دخپلو کارونو اصلاح کونی او څومره چه ستاسو په اختیار کنبی وی د بنڅو مینځ کنبی عدل او انصاف او برابرې کونی، او هره حال کنبی د الله ﷻ نه ویریرئ، نو که تاسو په څه وخت کنبی یو طرفته مائل شی، نو هغه به الله ﷻ معاف کړی.

قوله تعالیٰ: **وَأَنْ يَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَلِمَاتٍ مِنْ سَعْتِهِ**

بیا دریم حالت بیانوی که د جوړ هیڅ صورت نه وی. نو دواړه دې جدا شی، نو الله ﷻ به هر یو د بل بې نیازه کړی. هغې ته به ددې نه ښه خاوند او ده ته به هغې نه ښه بنڅه الله تعالیٰ ورکړی. دالله ﷻ

(۱) ابوداود کتاب الطلاق باب فی کراهیة الطلاق: ۲۱۷۸ وسنده ابن ماجه: ۲۰۱۸-

(۲) ابوداود کتاب النکاح باب فی القسم بین النسا: ۲۱۳۴، وسنده صحیح ترمذی: ۱۱۴۰، نسائی: ۳۳۹۵ ابن ماجه: ۱۹۷۱-

(۳) احمد: ۲/۲۴۷، ابوداود کتاب النکاح باب القسم بین النسا: ۲۱۳۳ ترمذی: ۱۱۴۱ ابن ماجه: ۱۹۶۹-

فضل دیر وسیع دی او ہغہ ذات دیر لوئی احسان والا دی او دی سرہ سرہ ہغہ حکیم ذات دی ، تول کارونہ ، تول تقدیرونہ ، اوپورہ شریعت د حکمت نہ سراسر دک دی۔

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ
او خاص اللہ لہ دی   ہغہ خہ   چہ بہ آسمانونو کنبی دی
.....   او ہر خہ چہ بہ آسمانونو کنبی دی
وَمَا فِي الْاَرْضِ ط وَاَلَّذِيْنَ اٰتٰوْا الْكِتٰبَ
او ہغہ اچہ بہ زمکہ کنبی دی   او بہ تحقیق سرہ اہدایت کرہ وؤ مونہہ ہغہ کسانو تہ اچہ ور کرہ شوی وؤ کتاب او کہ بہ زمکہ کنبی دی   تول داللہ ﷺ دی   اوستاسونہ ورا ندی چہ چاتہ کتاب ور کرہ شوی وو
مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنْ اتَّقُوا اللّٰهَ ط وَاِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ
مخکنبی ستاسونہ   او خاص تاسونہ ہم   ددی خبری چہ   او ویر پری داللہ نہ   او کہ چہ تاسو انکار کوی   بیشکہ مونہ ہغوی تہ ہم و نیلی وو   او تاسو تہ ہم وایو چہ داللہ ﷺ نہ ویرہ کوی   .....   او کہ نہ منی (نومہ منی)
لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ط وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا
اللہ دپارہ دی   ہغہ خہ   چہ بہ آسمانونو کنبی دی   او ہغہ   چہ بہ زمکہ کنبی دی   اودی اللہ   بی پروا ہر خہ چہ بہ آسمانونو کنبی دی   او کہ بہ زمکہ کنبی دی   تول داللہ ﷺ دی   او اللہ ﷻ بی پروا دی
حَمِيْدًا ط وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ط وَكَفِيَ بِاللّٰهِ
ستایلی شوی   او اللہ لہ دی   ہغہ چہ بہ آسمانونو کنبی   او ہغہ چہ بہ زمکہ کنبی دی   او کافی دی اللہ ہر تعریف نہ شوی دی   او د آسمانونو او زمکہ ہر خہ داللہ ﷻ دی   او اللہ د کار سازی دپارہ کافی دی
وَكَيْلًا ط اِنْ يَّشَا يُدْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَاَيَّ اٰخِرِيْنَ ط
کار ساز   کہ او غواپی ہغہ   نو لری بہ کرہ تاسو   ائی خلقو   اورا بہ ولی   نور خلق .....
وَمَا لِلّٰهِ مِنْ شَيْءٍ قَدِيْرًا ط مَنْ كَانَ يُّرِيْدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا
او دی اللہ اپہ دی کار باندی اپورہ قدرت لرونکی   ہغہ خوک چہ وی   چہ غواپی   ثواب د دنیا او اللہ ﷻ بہ ہر خہ قدرت لری   .....   خوک چہ (بہ خپل عمل سرہ) صرف د دنیا بدلہ غواپی
فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ط وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا بَصِيْرًا ط
نو دی داللہ سرہ   ثواب د دنیا   او د آخرت   اودی اللہ   اوریدونکی   لیدونکی نو اللہ ﷻ سرہ د دنیا بدلہ ہم شتہ او د آخرت ہم   او اللہ ﷻ اوریدونکی دی او ہر خہ وینی

قوله تعالى: :: وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ط

د اللہ ﷻ قدرت کاملہ :- اللہ ﷻ خبر ورکوی چه د زمکې او اسمان مالک صرف اللہ ﷻ دی. فرمائی چه کوم احکام تاسو ته درکولې شی چه د اللہ ﷻ نه ویریرئئ او د هغه پاک ذات وحدانیت اومنی او د هغه عبادت کوئی او دنورچا عبادت مه کوئی، هم دا احکام تاسونو مخکښې اهل کتابو ته ورکړې شوی وو. او که تاسو کفر کوئی (نود اللہ ﷻ به څه او کړئ) هغه خو د زمکې او اسمان تنها مالک دی. لکه حضرت موسیٰ (علیه السلام) چه خپل قوم ته وئیلی وو که تاسو او په مخ د زمکې ټول انسانان کفر او کړی نو بیا هم اللہ ﷻ بې پرواه او لائق د تعریف دی. اوبل ځانې کښې فرمائی چه ﴿فَكْفُرُوا وَتَوَلَّوْا وَاسْتَعْتَبْ اللّٰهُ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ﴾ یعنی هغوی کفر او کړو او مخ ئې وارولو، اللہ ﷻ د هغوی نه بې نیازه شو، او اللہ ﷻ ډیر زیات بې نیاز او د تعریف لائق دی. د خپلو بندگانو نه غنی دی. او ټولو کارونو کښې ئې تعریف شوی دی. د اسمان او زمکې هر څیز مالک دی. او د هر کس ټولو عملونو باندې گواه دی. او د هر څیز هغه په خپله عالم او شاهد دی. هغه قادر ذات دی، که تاسو د هغه ذات نافرمانی او کړه نو هغه به تاسو برباد کړی او نور خلق به آباد کړی. لکه بل ځانې کښې فرمائی چه ﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُوْنُوْا أَمْثَلَكُمْ﴾ یعنی که تاسو مخ وارولو نو اللہ ﷻ به تاسو بدل کړی او ستاسونو سوا به بل قوم راوولی چه ستاسو پشان به نه وی. بعضې سلفو نه منقول دی چه په دې آیت مبارک غوراو کړئ او سوچ پرې او کړئ چه گناهکار بندگان د اللہ ﷻ په نیز څومره زیات ذلیل او خوار دی؟ او په آیت مبارک کښې ئې دا هم فرمائیلی دی چه اللہ ﷻ باندې دا کار مشکل نه دی.

قوله تعالى: مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

بیا فرمائی چه انې هغه کسانو چه د چا پوره قصد او پوره کوشش صرف د دنیا دپاره دي، نو هغوی دې پوهه شی چه د دواړو جهانونو بښگړې صرف د اللہ ﷻ په قبضه کښې دی. نو کله چه د ده نه دواړه طلب کړئ نو هغه به تاسو ته دواړه درکوی، او هغه به تاسو بې پرواه کړی او آسوده به مو کړی. د مومنانو دعا:- اوبل ځانې ارشاد دي چه بعضې هغه خلق دی چه وائی انې اللہ ﷻ! مونږ ته دنیا راکړه، د هغوی هېڅ حصه نشته دی په آخرت کښې. او داسې هم شته چه دعا کوی نو وائی چه انې اللہ ﷻ! مونږ ته دنیا کښې نیکی راکړې او آخرت کښې هم نیکی راکړې او د جهنم د اور نه مو اوساتي. دا ده چه دوی ته به د دوی د عملونو پوره پوره حصه ورکولې شی. اوبل ځانې کښې ارشاد دي چه کوم کس د آخرت د پټې اراده ساتي، مونږ به د هغه پټې کښې زیاتي کوو. او یو آیت مبارک کښې دی چه ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلُهَا مِنْهَا مَوَماً مَّذْحُوراً﴾ یعنی چه کوم سړي د دنیا طلب کوی نو مونږ چه چاته څه ورکوو نو هغه په دنیا کښې ورکوو.

د ابن جریر په نیز د ایت مطلب:- امام ابن جریر (رضی الله عنه) د دې آیت دا معنی بیان کړې ده چه کومو منافقانو به د دنیا تلاش کښې ایمان قبول کړې وو، نو هغوی ته دنیا ورکړې شوه یعنی مسلمانیدو سره هغوی ته غنیمت ملاو شو، لیکن آخرت کښې د هغوی دپاره اللہ ﷻ چه کوم اور تیار کړې دي هغه به دوی ته هغه ځانې کښې ملاویري. یعنی د جهنم اور اود هغه ځانې سخت عذاب.

نو د امام صاحب (رضی الله عنه) په نیز مذکوره آیت د آیت ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزَيِّنٰهَا﴾ پشان دي. هېڅ شک نشته دي چه د دې آیت معنی خو په ظاهره هم دا ده. لیکن رومبې آیت مبارک هم دي معنی کښې اخستل غور طلب امر دي. ځکه چه د دې آیت مبارک الفاظ خو صفا وائی چه د دنیا او آخرت نیکی ورکول د اللہ ﷻ لاس کښې دی نو هر سړی ته پکار دی چه هغه خپل تلاش په یو څیز نه خرج کوی بلکه د دواړو څیزونو د حاصلولو کوشش دي کوی چه څوک تاسو ته دنیا درکوی نو هغه د آخرت مالک هم دي. دا به ډیره ناراستی وی چه تاسو خپلې سترگې بندې کړئ او ډیرو ورکونکو نه لرې او غواړئ. نه بلکه تاسو د دنیا او آخرت لوڼې لوڼې کارونو او بهترین کارونو حاصلولو دپاره کوشش کوئ. خپل نصب العین مو

صرف دنیا جو پرہ کرے۔ اوچت ہمت سرہ او ڊیر کوشش سرہ او دنظر پہ وسعت سرہ دا بنہ ژوند تیرولو کوشش کوہ۔

یادساتنی چه د دوارو جهانونو مالک صرف اللہ ﷻ دی۔ هر نفع او نقصان صرف د هغه په لاس کنبی دی هیڅوک هغه لونې ذات سره د شراکت گولو دپاره نشته دی۔ او د هغه ذات کارونو کنبی مداخلت کولو والا هیڅوک نشته دی۔ سعادت او شقاوت هم د هغه ذات تقسیم دی۔ د خزانو کنجیانې هم هغه لونې ذات خپل لاس کنبی اخستی دی۔ هغه هر یو مستحق گنړی او چه د څه هغه مستحق دی ، هغه ته رسی۔ تاسو لږ غوراو کړنی چه تاسو ته چه د اوریدو قوت درکړی دی دهغه د اوریدو قوت به څومره زیات وی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	أَمِنُوا	كُونُوا	قَوْمِينَ	بِالْقِسْطِ
اښي هغه کسانو چې ایمان موراوړې دي شی تل محکم ودریدونکی په انصاف سره				
اښي دایمان خاوندانو په انصاف باندي قائم دائم ولاړ اوسیرئ				
شُهِدَاءَ	لِلَّهِ	وَلَوْ عَلَىٰ	أَنْفُسِكُمْ	أَوِ الْوَالِدِينَ
گواهی کونکی خاص الله لره اگر که وی خلاف دنفسونو ستاسو یاد دمور او پلار او د خپلوانو				
اودالله ﷻ دپاره گواهی ورکوی اگر که (داگواهی) دخپلو خانونو، دمور پلار یا خپلوانو خلاف وی				
إِنْ يَكُنْ	غَنِيًّا	أَوْ فَقِيرًا	فَاللَّهُ	أُولَىٰ
که وی مالدار یا غریب نو الله تعالی زیات خیر خواه دی د دې دوارو پس مه ځی تاسو				
که هغه مالداروی او که غریب هر حال کنبی الله تعالی تاسو نه زیات د هغوی خیر خواه دی نو د خپل نفس په				
الْهَوَىٰ	أَنْ تَعْدِلُوا	وَإِنْ	تَلَّوْا	أَوْ تَعْرَضُوا
په خواهشاتو پسې چې بې انصافی او کړی او که تاسو واوروی ژبې خپلې یامخ واوروی درنښتیاونه				
تابعدرې کنبی تاسو د انصاف نه منع نه شی اچې عدل پرېږدنی او که تاسو ژبې واوروی یاد گواهی نه ډډه او کړی				
فَإِنَّ	اللَّهَ	كَانَ	بِمَا	تَعْمَلُونَ
نوبیشکه چې الله دی په هغه کارونو چې کوی ئې تاسو خبردار				
نوالله ﷻ ستاسو د کارونو نه ښه خبر دی				

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوْمِينَ بِالْقِسْطِ شُهِدَاءَ لِلَّهِ

ریښتونې گواهی پتول جائز نه دی اګر چه د چا خلاف وی : الله ﷻ ایماندارو ته حکم ورکوی چه عدل او انصاف باندي مضبوطیا سره اوسی۔ ددې نه یو انج هم اخو دیخوا نشی، هسې نه چه د چا د ویرې په وجه یاد چا دلالت په وجه یا د چا د خوشامدنی په وجه یا چا په د رحم په وجه یا د چا د سفارش په وجه انصاف پرېږدنی۔ ټول یو ځانی شی او عدل جاری اوساتی۔ یو بل سره دې معامله کنبی مدد او کړنی، اودالله ﷻ مخلوق کنبی عدالت قائم کړی۔ دالله ﷻ دپاره گواه جوړ شی۔ لکه څنگه چه بل ځانی کنبی دی چه ﴿ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ﴾ یعنی گواهی دالله ﷻ د رضا دپاره ورکړنی چه هغه بالکل صفا او ریښتونې وی۔ بدلون په کنبی مه راوړی۔ اومه دا پتمونی۔ صفا صفا ریښتونې گواهی ورکوی۔ اګر چه هغه پخپله ستاسو خلاف وی۔ تاسو د حق گواهی نه مخ مه اړونی۔ او یقین اوساتی چه الله ﷻ د خپل اطاعت

گونگو او د غلامانو د خلاصی صورتونه راوباسی. څه په دې موقوف نه ده چه تاسو ددې نه د دروغو گواهی په ذریعہ خلاصی حاصل کرنی. اگر چه دا ریښتونی گواهی د مور پلار خلاف وی، اگر چه دا ریښتونی گواهی د رسته دارو نقصان باره کښی وی. لیکن تاسو ریښتیا بالکل مه پریردنی. گواهی صفا ورکونی. ځکه چه حق په هر چا باندې حاکم دې. د گواهی ورکولو وخت د مالدار او غریب خیال مه ساتی، خو په غریب باندې رحم کونی. د هغوی مصلحتونه الله ﷻ ته ښه معلوم دی. تاسو هر صورت کښی او هر حالت کښی ریښتونی گواهی ورکونی. د چا بدو کښی مه راځی هسې نه چه پخپله درنه بد اوشی. که تاسو چاسره دښمنی کوئی یا عصبیت کوئی او تاسو کښی د قومیت جراثیم وی نو داسی حالت تاسو ته پکار دی چې عدل او انصاف نه کار واخلی. بلکه هر حال کښی او هر وخت کښی د انصاف لمن نیسی. لکه بل ځای کښی دالله ﷻ فرمان دې چه ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَا تَقْدِرُوْنَ اَلَا اَعْدِلُوْا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى﴾ یعنی دیو قوم دښمنی دې تاسو لره د عدل نه په خلاف کولو آماده نکړی، عدل کوئی او هم دا تقوی ته نزدې دی.

دعبدالله بن رواحه ﷺ کو دار: - حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ چه کله خیبر والوته د هغوی دپتواو باغونو اندازې لگولو دپاره اولیرلو نو هغوی دوی ته رشوت ورکولو چه تاسو مقدار کم اوبښای. نو حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ ورته فرمائی چه واورنی! د الله ﷻ نبی ماته د ټول مخلوق نه زیات عزیز دې او تاسو ماته د سپو او خنزیرانو نه کم یی. نو ددې باوجود چې زما د حضرت نبی کریم ﷺ سره محبت دې. او تاسو سره مې دښمنی ده داناممکن ده چه څه عدل پریردم او انصاف نه لرې شم. ددې آوریدو سره هغه دهغه خلقو او وئیل چه هم دې سره خو زمکه او آسمان قائم دی. دا پوره حدیث به د سورۃ مائده تفسیر کښی انشاء الله راشی.

قوله تعالى: وَإِنْ تَلَّوْا اَوْ نَعِرْضُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا

بیا فرمائی که تاسو شهادت کښی تحریف او کړو، غلطی مو او کړه، دواقعی خلاف مو کار او کړو. ډیر په کمزوری آواز مو پیچیده الفاظ اوئیل، واقعات مو کم یا زیات کړل، یا مو څه پټ کړل یا مو څه زیات بیان کړل، نو یاد ساتی الله ﷻ غوندې خبر لرونکی مخکښی دا چال نشی چلیدی، ددې بدله به هلته مومی، او ددې سزا به هلته ملاویږی. د حضرت نبی کریم ﷺ ارشاد دې چه بهترین گواه هغه دې چه د تپوس کولو نه مخکښی ریښتونی گواهی ورکړی. (۱)

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا	اٰمِنُوْا	بِاللّٰهِ	وَرَسُوْلِهِۦ	وَالْكِتٰبِ الَّذِيْ نَزَّلَ
انې هغه کسانو چې ایمان موراوړې دې ایمان راوړئ! په الله او دهغه په رسول او په کتاب هغه باندې اچي نازل کړې دې الله	انې د ایمان خاوندانو په الله ﷻ (په رښتیا او په اخلاص سره) ایمان راوړئ! او دهغه په رسول هم او په هغه کتاب چې	عَلٰى رَسُوْلِهِۦ	وَالْكِتٰبِ الَّذِيْ	اَنْزَلَ
په رسول خپل باندې او په هغه کتاب باندې چې په یوځل نازل کړې دې الله مخکښی	پخپل رسول نې نازل کړې دې او په هغه کتاب چې ددې نه وړاندې نازل شوي دې	وَمَنْ	يَّكْفُرْ	بِاللّٰهِ
او هغه څوک چې انکار نې او کړو دالله نه اود فرښتو دهغه نه او دکتابونو دهغه نه	او چا چې دالله ﷻ (دوحدانیت) نه ..... اودالله ﷻ د فرښتو نه ..... او دکتابونو نه	وَكْتٰبِهِۦ	وَمَلٰٓئِكَتِهٖۡ	وَكْتٰبِهٖۡ

(۱) صحیح مسلم کتاب اقصیه باب بیان خیر الشهود: (۱۷۱۹).

وَرَسُولِهِ	وَالْيَوْمِ الْآخِرِ	فَقَدْ	ضَلَّ	ضَلًّا	بَعِيدًا
اودرسولانو دہغه نہ اودورخ داخرت نہ نوپہ تحقیق سرہ گمراہہ شو پہ گمراہی لری سرہ					
اود اللہ پیغمبرانو نہ او داخرت نہ انکار اوکرو نوہغه پہ گمراہی کنہی لری لری لری					

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ
 مسلمان چي ایماندار دي هغه ته دایمان راہولو مطلب :- ایمان والوتہ حکم کیری چہ ایمان کنہی پورہ پورہ
 داخل شی: قبول احکام ، قبول شریعت لره دایمان جزئیات اومنی: دا خیال دي ستاسونہ وی چہ خہ
 تحصیل حاصل دي نہ. بلکه تکمیل کامل دي. چہ ایمان مو راوړې دي نو اوس پہ دي قائم اوسی: کہ
 اللہ تعالی منی نو خنگہ چہ هغه تاسوتہ وائی نوہغه شان نی اومنی: ہم دا مطلب دي دهر مسلمان ددي
 دعا چہ مونږ ته د صراط مستقیم ہدایت اوکړہ. یعنی مونږ پہ ہدایت لره ثابت قدم او مدام اوساتہ. پہ
 دي کنہی مونږ مضبوط کړہ او مونږ ته پہ کنہی زایاتوالی راکړہ. داشان دلته ہم مومنانو ته پہ خپل
 ذات اقدس اوپہ رسول اللہ ﷺ باندي دایمان راوړلو وائی. او آیت مبارک کنہی ایماندارو ته خطاب دي
 او فرمانی چہ داللہ تعالی نہ ویریرئی او پہ رسول اللہ ﷺ باندي ایمان راوړئی.
 دنزل او انزل مصداق: د رومی کتاب نہ مراد قران پاک دي. او ددي نہ مخکنی کتاب نہ مراد قبول
 نبیانو باندي چہ کوم کتابونہ نازل شوی دی. هغه دی. د قران دپارہ لفظ ﴿نزل﴾ استعمال شوې دي. او
 دنورو کتابونو دپارہ ﴿انزل﴾ خکہ چہ قران پاک پہ مزہ مزہ وخت پہ وخت لږ لږ نازل شو او باقی پورہ یو
 ځل باندي نازل شوی دی.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَكَاتِهِ وَكُتُبِهِ وَرَسُولِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلًّا بَعِيدًا
 بیافرمانی چہ کوم سرې پہ اللہ تعالی باندي د هغه پہ فرشتو باندي، د هغه پہ کتابونو باندي ، د هغه پہ
 رسولانو باندي، پہ آخرت باندي کفر اوکړی هغه ہدایت نہ لری شو. او ډیرلری پریوتلو. پہ گمراہی کنہی
 دیو نہ بل طرفته لاری.

إِنَّ الَّذِينَ	آمَنُوا	ثُمَّ	كَفَرُوا	ثُمَّ	آمَنُوا	ثُمَّ	كَفَرُوا		
بیشکہ هغه کسان چي ایمان نی راوړوا بیانی کفر اوکړوا بیانی ایمان راوړوا بیانی کفر اوکړوا									
بیشکہ چا چي ایمان راوړوا بیامنکر شوا بیانی ایمان راوړوا او بیامنکر شو									
ثُمَّ	أَزْدَادُوا	كُفْرًا	لَمْ	يَكُنْ	اللَّهُ	لِيَغْفِرْ	لَهُمْ	وَلَا	لِيَهْدِيَهُمْ
بیازیات شول پہ کفر کنہی نہ دي اللہ چي اوبنسی هغوی اونہ چي اوبنای هغوی ته									
او بیانی پہ انکار کولو کنہی زیاتی اوکړوا نو اللہ به هغوی ہیخ کله اونہ بنسی اونہ به هغوی ته									
سَبِيلًا	بَشِيرٍ	لِلْمُنْفِقِينَ	بِأَنَّ	لَهُمْ	عَذَابًا	أَلِيمًا	الَّذِينَ		
نیغہ لار زیری ورکړہ منافقانو ته چي بیشکہ دي د هغوی دپارہ عذاب دردناک هغه منافقان									
سمہ لار اوبنایی دي منافقانو ته خبرورکړہ چي د دوی دپارہ دردناک عذاب مقرر دي هغه کسان									
يَتَّخِذُونَ	الْكَافِرِينَ	أَوْلِيَاءَ	مِن	دُونِ	الْمُؤْمِنِينَ	أَيُّ	تَبْتَغُونَ		
چي نیسی کافران دوستان سواد مومنانو نہ آیا طلبوی									
چي د مسلمانانو نہ سوا کافران دوستان جوړوی آیا دوی د کافرانو نہ									

عِنْدَهُمْ	الْعِزَّةُ فَإِنَّ الْعِزَّةَ	لِلَّهِ	جَمِيعًا	وَقَدْ
ددې کافرانو سره عزت نوبیشکه عزت خاص الله لره دې ټول او په تحقیق سره	عزت غواړی .....خوبیشکه هر قسم عزت د الله ﷻ سره دې او یقینا			
نَزَّلَ	عَلَيْكُمْ	فِي الْكِتَابِ	أَنْ	إِذَا
نازل کړې دې په تاسو باندې په دې کتاب کښې دا حکم چې کله واورئ تاسو آیتونه د الله	الله تعالیٰ په تاسو باندې کتاب (قرآن) کښې دا حکم نازل کړې دې چې کله واورئ چې د الله ﷻ آیتونو			
يُكْفِرُ	بِهَا	وَيَسْتَهْزِئُ	بِهَا	فَلَا تَقْعُدُوا
چې انکار کولې شی د هغې نه او توقې کیرې په هغې پورې انومۀ کښې تاسو دهغوی سره	نه انکار کولې شی ..... او وربورې توقې کولې شی .....نوهغوی سره مه کښې			
حَتَّىٰ	يَخُوضُوا	فِي حَدِيثٍ	غَيْرِهِ	إِنَّكُمْ
تر دې پورې چې مشغول شی هغوی په داسې خبره کښې چې بدله وی دهغې نه بیشکه تاسو	ترخوچې هغوی په بله خبره کښې مشغول نشی که تاسو داسې او کړو (یعنی په قرآن پورې د توقو کولو			
إِذَا	مِثْلَهُمْ	إِنَّ اللَّهَ	جَامِعٌ	الْمُنْفِقِينَ
په دغه وخت کښې پشان دهغوی یی بیشکه الله یوځای جمع کونکې دې منافقانولره	باوجود هم په هغه مجلس کښې ناست پاتې شوې، نودهغوی په شان به شی بیشکه الله ﷻ به منافقان			
وَالْكَافِرِينَ	فِي جَهَنَّمَ	جَمِيعًا		
او کافرانو لره په دوزخ کښې په جمع سره	او کافران ټول په دوزخ کښې را جمع کړی			

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أَرَادُوا كُفْرًا

کافرو سره موالاتو کښې عزت نشته دکناه مجلس کښې کښیاستل هم کناه ده :- ارشاد دې چه څوک ایمان راوړی او بیا مرتدشی ، بیا مومن شی او بیا کافر شی ، بیا په خپل کفر باندې کلک ولاړ وی او هم په دې حالت کښې مړ شی نو نه خو دده توبه قبلیرې او نه دده د بښنې څه امکان شته. او نه دده خلاصې شته او نه به دې کامیاب شی او نه به الله ﷻ دې اوبښی او نه به دې نیغې لاری ته راوړلی. علی ؑ چه به ددې آیت مبارک تلاوت او کړو. نو فرمائیل به ئې چه مرتدته دې درې ځل اووئیلې شی چه توبه اوباسه

قوله تعالى: الَّذِينَ يَخُذُونَ الْكُفْرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

بیا فرمائی چه دا د منافقانو حال دې چه ددوی په زړونو باندې مهر لگولې شی ، بیا دوی مومنان پرېږدی او کافرو سره دوستانه کوی. یو طرفته په ظاهره مومنانوسره ملاؤ وی او بل طرفته کافرو سره کښی او مومنانو پورې خنداگانې کوی. او وائی چه مرتب هغوی (مسلمانانو) نه بې قوف جوړ کړی دی، اصل کښې مونږ تاسو سره یو. نو الله ﷻ د دوی اصلی مقصد دوی ته پیش کوی او د دوی ناکامی بیان فرمائی چه تاسو غواړئې چه دوی سره ستاسو عزت وی، دوی تاسوته دهوکه درکوی ، او تاسو غلطی کښې اخته ئې. واورئې د عزتونو مالک صرف الله ﷻ دې ، هغه وحده لاشریک دې ، هغه ذات چه چاته

غواہی نو عزت و رکوی۔ او یو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿مَنْ كَانَ يُؤِذُ الْعِزَّةَ﴾ او فرمائی چہ ﴿فِنَّهُ الْعِزَّةَ﴾ یعنی عزت اللہ ﷻ سرہ دی او دہغہ د رسول ﷺ او دہومنانو سرہ لیکن دا منافقان خلق نہ پوہیپی۔ مقصد دا دی چہ حقیقی عزت غواہی نو د اللہ تعالیٰ نیکو بندگانو سرہ یو خانی شیء او د ہغہ عبادت طرفتہ راشی او د ہغہ پاک ذات نہ د عزت غوہستونکی جوہ شیء دنیا او آخرت کنبی بہ ہغہ تاسو تہ عزتمند جوہ کری۔

مسند احمد کنبی د امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہما دا حدیث پہ دی خانی کنبی د یاد ساتلو دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ کوم کس د غرور او فخریہ طور خپل عزت ظاہرولو دپارہ خپل نسب خپل کافر پلار نیکہ سرہ وی او نہوہوری اوری نو ہغہ بہ ہم ہغوی سرہ لسم جہنمی دی۔^(۱)

قرہ تعالیٰ: ﴿وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتَ اللَّهِ دُكِّنَ بِهَا فِي مَجْلِسِ كِنْبِي كَيْنَاسْتَلْ كِنَاهُ دہ۔۔ بیا فرمان دی چہ ہر کلہ تاسو منع کری شونی چہ پہ کوم مجلس کنبی د اللہ ﷻ د آیتونونہ انکار کولہ شیء او ہغوی پوری خنداگانہ کولہ شیء نو پہ ہغہ کنبی مہ کینی، بیا ہم کہ تاسو داسی مجلسونو کنبی کینی نو یاد ساتی چہ خما پہ نیز بہ تاسو ہم د ہغہ سرہ شمیرلہ شیء تاسو بہ ہم د ہغوی پہ گناہونو کنبی شریک یی لکہ یو بل حدیث مبارک کنبی دی چہ پہ کوم دسترخوان شراب نوشی کیری نو پہ دی یو داسی سری تہ کیناستل نہ دی پکار چہ ہغہ پہ اللہ ﷻ او پہ ورخ د قیامت ایمان لری۔^(۲) دی آیت مبارک کنبی چہ دکوم ممانعت ذکر دی ہغہ د سورۃ انعام مکی، دا آیت دی چہ ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ یعنی ہر کلہ چہ تاسو دوی اوگورنی چہ خما پہ آیتونو کنبی غوتی لگولو دپارہ کینی نو دوی نہ مخ واروہ۔

د پورتنی آیت د نسخہ قول:۔ حضرت مقاتل بن حیان رضی اللہ عنہما فرمائی چہ ددی آیت حکم ﴿إِنَّكُمْ إِذَا قِمْلْتُمْ﴾ د اللہ ﷻ ددی فرمان ﴿وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ جِاسٍ بِيَمِينِ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذَكَرُوا لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ سرہ منسوخ شوہ دی یعنی متقیانو بانڈی د دوی د حساب ہبش بوج نشتہ دی لیکن نصیحت دی خہ تعجب دی چہ دوی بیچ شیء۔

قرہ تعالیٰ: ﴿إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنْفِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا﴾ منافقان بہ کافرانو سرہ یو خانی پہ جہنم کنبی وی۔ بیا د اللہ ﷻ فرمان دی چہ اللہ ﷻ یتول منافقان او یتول کافران جہنم کنبی دا خلونکی دی یعنی خنگہ چہ دا منافقان د دی کافرو پہ کفر کنبی دلہ شریک دی دقیامت پہ ورخ بہ دوی جہنم کنبی ہمیشہ دپارہ اودہغہ خانی سختو عذابونو کنبی ورسرہ ہم شریک وی۔ د ہغہ خانی سزاگانو او قیدوبند کنبی، طوق او خنزیرونو کنبی، دگرمواو ترخو او بو خکلو کنبی اودپیپ او وینو خکلو کنبی بہ ہم دوی سرہ شریک وی، او د دائمی سزا اعلان بہ یتولو تہ اورولہ شیء۔

الَّذِينَ	يَتَرَبَّصُونَ
ہغہ منافقان چہ انتظار کوی	
دوی ستاسویہ بارہ کنبی (پہ تاسو) (دبدو) حالاتو انتظار کوی	

(۱) احمد: ۱۳۴/۴ -

(۲) ترمذی کتاب الادب باب ماجاء فی دخول الحمام: (۲۸۰)۔

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قَاتِلُوْا اَلْمُنٰكِفِيْنَ

پہ بارہ ستاسو کنبی | نوکہ چری وہ | تاسولرہ | فتح | دطرفہ دالله نہ | نو وایی | آیانه وو مونہ

..... کہ تاسو تہ الله ﷻ (بہ دشمن) کامیابی درکری | نودوی بہ (تاسو) تہ وایی چہ آیا مونہ

مَعَكُمْ وَاِنْ كَانِ لِلْكَافِرِيْنَ نَصِيْبٌ لَّا قَوْلًا اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ

تاسو سرہ | اوکہ چری وی | کافرانو لرہ | خہ حصہ | نو وایی | آیانه وو قادر شوی مونہ

تاسو سرہ ملگری نہ وو خہ؟ | اوکہ کافر غالب شی | نو (هغوی تہ) وائی چہ آیا مونہ | تاسو غالب کیدونکی نہ وو؟

عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعُكَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ

پہ تاسو | او بیج کری مونہ وی تاسو | دمومنانو نہ | نو الله | بہ فیصلہ کوی

خوسرہ دی مونہ تاسو دمسلمانانو نہ بیج کری | او الله ﷻ بہ دقیامت پہ ورخ ستاسو پہ مینخ کنبی فیصلہ کوی

بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاَنْ يَّجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِيْنَ

پہ منخ ستاسو کنبی | پہ ورخ دقیامت | اوهرگز نہ ده | مگر خولی الله | دپارہ دکافرانو

..... | اوھیچری بہ الله ﷻ کافرانو تہ دمسلمانانو پہ مقابلہ کنبی

عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ سَبِيْلًا

پہ مومنانو باندی | لارہ دغلبی

غلبہ ورنکری | .....

قوله تعالى: الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ

د منافق مونخ او دمنافق مثال:- دمنافقانو باطنی ذکر دی چہ دمسلمانانو د بربادی او د پستی پہ تلاش کنبی دی. موقع گوری، کلہ چہ یو جہاد کنبی مسلمانان کامیاب شی او د الله ﷻ مدد سرہ پہ دوی غالب شی نوددوی ملگریا کولو دپارہ راشی او وائی چہ مونہ ہم ستاسو ملگری یو. او کلہ کہ الله ﷻ دمسلمانانو د آزمینت دپارہ دوی مغلوب کری لکہ چہ پہ احد کنبی شوی وو، اگر چہ انجام کنبی حق غالب شو، نو دوی هغوی ورخی او وائی چہ پتہ پہ پتہ خو مونہ ستاسو مرستہ کوو. او هغوی (مسلمانانو) تہ نقصان رسوو. دا خمونہ چالاکی ده چہ ددی پہ وجہ تاسو غالب شوئی. دا د دوی کارونہ دی چہ پہ دوؤ کشتو باندی پنبی ایردی. دوی نہ د دین شو اونہ د سادین. دوی خپل مکر خپل خان دپارہ د فخر باعث گنری. خو دا ددوی د بی ایمانی او کم یقینی دلیل دی. ددوی دا کچہ رنگ بہ ترکومی پوری وی. ترکومی بہ تش دھولونہ غروی؟ د کاغذ کشتی بہ ترکومی روانہ وی؟ وخت بہ راشی چہ دوی بہ خپلو کرو باندی پنبیمانہ شی. پہ خپل بی وقوف توب بہ لاسونہ مروری. پہ خپلو کرتوتونو باندی بہ اوبنکی تویوی. کلہ چہ دالله ﷻ رینستونی فیصلہ واورى نو دوی بہ ناامیدہ شی. ددی رازونہ بہ بنکارہ شی او پتہ بہ نی ہم بنکارہ شی، چہ د دوی دنہ زہہ کنبی خہ دی هغہ بہ بہر راوخی. ددوی دپالیسی او حکمت عملی او مصلحت او اقتضائی موقع بہ زر ترزہ د ویری پہ صورت کنبی. مخکنبی راشی. اودوی بہ د عالم الغیب پہ بی پناہ عذابونو کنبی راگیر شی. ناممکن ده چہ کافرانو تہ بہ الله ﷻ پہ مسلمانانو لار ورکری.

دعایٰ ﷺ پہ قول کنبی د سببلا مطلب :- حضرت علیؓ نہ یوسری ددی د مطلب تپوس او کپو نو دوی اولنی جملی سره یو خانی اولوستلو. مطلب دا وو چه د قیامت پہ ورخ به داسی نہ وی. د سبیل دریم مفہوم :- داہم مروی دی چه د سبیل نہ مراد خبث دی. خوددی ظاہری معنی اخستو کنبی ہم خہ مانع نشته دی. یعنی دا ممکن نہ ده چه الله ﷻ اوسن دوی ته ترقیامت پوری یو داسی صورت جوړ کری. چه کافر دومره غلبه حاصله کری چه مسلمانان بالکل ختم شی، دا بله خبره ده چه دوی ته د دنیا پہ لحاظ سره پہ خہ وخت کنبی کامیابی حاصله شی. خو انجام به د مسلمانانو بہتر وی دنیا کنبی ہم او آخرت کنبی ہم.

دالله مدد د مسلمانانو سره دی :- دالله ﷻ فرمان دی چه ﴿اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهِٖ لَكٰنٌ اَكْرٰهًاۙ اَلَّذِيۡ اَنْتَ اَرْسَلْتَهُۥٓ اَنِ اٰمَنَّاۙ فَاِذَا مَدَدْتُمُ الْمَالَ لَاجِلِ الْمٰحِلِيۡنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيۡنَۙ فَذٰلِكَ اَمْرٌ مِّنْ اَمْرِ اللّٰهِۚ اِنَّ اللّٰهَ لَظٰهِرٌ لِّمَنْ يَّرْتَدِیۡۙ﴾ یعنی مونږ د خپلور سولانو او ایماندارو مدد په دنیا کنبی ضرور کوو. او ددی په معنی کنبی یو لطافت داہم دی چه منافقانو ته د مسلمانانو د ذلت او ددوی د بربادنی انتظار وو، نو دوی مایوسه کری شو چه الله تعالیٰ به ہیخ کله ہم کافران په مسلمانانو غالب نکری. تاسو مه خوشحالیرنی. هغوی چه د کومې ویری د مسلمانانو سره ملگریا نہ کوله هغه ویره نی ہم زانله کره. چه تاسو دا اونه گنرنی چه گنی مسلمانان په ختم شی.

دایت استدلال :- ہم ددی مطلب وضاحت آیت ﴿ فَتَرَى الْاٰیٰتِیۡنَ فِیۡ قُلُوۡبِہِمۡ مَّرۡضًۭا ۙ﴾ کنبی شوې دی. ددی آیت کریمه نہ حضرات علماء کرامو په دی خبره استدلال کری دی چه مسلمان غلام په کافر خرخول جائز نہ دی. خکه چه په دی صورت کنبی یو کافر ته په یو مسلمان غالب کول دی او په دی کنبی د مسلمان ذلت دی. چه کومو بعضی ذی علم دا سودا جائز کری ده. هغوی ددی حکم کوی چې دا دی دخپل ملکیت نه آزاد کری.

اِنَّ الْمُنٰفِقِيۡنَ یُخٰدِعُوۡنَ اللّٰهَ وَهُوَ
بیشکه منافقان   دھوکہ کوی   دالله سره   حالانکہ هغه
دا منافقان الله ﷻ سره دھوکہ کوی   (حال دا چې په حقیقت کنبی) دوی
وَ اِذَا قَامُوۡا اِلَی الصَّلٰوةِ قَامُوۡا کَسٰلًا
گتکه ورکونکې دی هغوی ته   او هرکله چې   او دربرې دوی   مانخه ته   نو او دربرې دوی   سست
اللّٰه په دھوکہ کنبی غورزولی دی   ..... او کله چې مونخ ته او دربرې نو سست او دربرې
یٰۤرَآءُوۡنَ النَّاسَ وَلَا یَذٰکُرُوۡنَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِیۡلًا ۙ مُّذَبۡذٰبِیۡنَ
خودنه کوی دوی   اخلقو ته   اونه یادوی دوی   الله لره   مگر   لږ   حال دا چې حیران پریشان دی
اخلقو ته خان بنانی   او ډیر کم خلق الله یادوی   دوی دکفر او اسلام په مینخ کنبی دی
بَیۡنَ ذٰلِکَ ۙ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۙ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۙ وَ مَن
په منخ کنبی   نه دی د دوی (مسلمانو) سره   اونه دی د دوی (کافرانو) سره   او هغه خوک
..... نه سم یو خوا دی اونه بل خوا (نه مسلمانان دی اونه کافران)   او چاره چې
یُضِلُّ اللّٰهَ فَلَیۡنَ تَجِدَ لَهٗ سَبِیۡلًا ۙ
چې بی لاری کری هغه لره   الله   نوته هرگز نه شی موندلې   دپاره دهغه   لاره
الله ﷻ بی لاری کری   د هغوی دپاره به ته هیخ کله سمه اونه مومی

قوله تعالى: **إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ**

منافقان اللہ سرہ دھوکہ نشی کولی:۔ د سورة بقرة په شروع کنبی هم آیت **﴿يُخَادِعُونَ اللَّهَ﴾** په دې مضمون تیر شوې دې دلته هم دا بیان کیږي چه دا نابوهه منافقان د خپل رب په مخکښې چالونه چلوی. چه څه ددوی په سینو کښې پتې خبرې دی او زړه کښې نې پتې رازونه دی د هغې نه اللہ ﷻ ښه خبر دي. کم فهمی کښې پراته دی چه څنگه په دنیا کښې ددوی چال چلیدو او خپل ځان نې مسلمانانو کښې گرځولو، نو دغه شان به اللہ تعالی سره هم د دوی مکر فریب چلیږي. نو قران پاک کښې دی چه د قیامت په ورځ به داخلق هم اللہ ﷻ ته د خپل یو رنگی قسمونه خوری لکه څنگه چه دلته خوری، لیکن د هغه عالم الغیب په مخکښې داهرڅه نا کاره او کارآمد نه دی. اللہ تعالی هم دوی په دھوکه کښې ساتلی دی. هغه ذات دوی ته مهلت ورکوی، ددوی کبر زیاتوی، دوی ښه خوشحاله دی، او خپل ځان دپاره دښه گنړي. د قیامت په ورځ به د دوی هم دا حال وی چه مسلمانان به نور کښې روان وی او دوی به وزته آوازونه کوی چه صبر او کړنې مونږ هم درسره څو. جواب کښې به ورته اوونیلې شی چه (دنیا ته) واپس شی او (هلته په دنیا کښې د ایمان) رنډا تلاش کړنې او هغه راورنې. دوی به واپس شی او په د مسلمانانو او منافقانو په) مینځ کښې به پرده راشی. مسلمانانو طرفته به رحمت وی او دوی طرفته به عذاب وی. حدیث مبارک کښې دی چه څوک بیانونی یعنی د چا عیب بیانونی نو اللہ ﷻ به هم هغه ته وانی یعنی دهغه عیب به بیانونی. او چه څوک ریاکاری کوی نو اللہ ﷻ به هم هغه ته بنائی. (۱)

د منافقانو انجام:۔ او حدیث مبارک کښې دی چه په دې منافقانو کښې به هغه خلق هم وی چه په ظاهره به اللہ تعالی ددوی باره کښې اووانی چه دوی جنت ته داخل کړنې خو فرښتې به دوی دوزخ ته داخل کړي. اللہ ﷻ دې مونږ خپله پناه کښې اوساتی.

قوله تعالى: **وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالِيًّا**

د منافقانو د مونځ کیفیت:۔ بیا ددې منافقانو د بد ذوقی بیان کیږي چه د مونځ په شان بهترین عبادت کښې هم د دوی نصیب نشته دې. ځکه چه دوی کښې نیک نیتي، حسن عمل، حقیقی ایمان، او ریښتوني یقین نشته. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنهما ستری شوی بدن مونځ ادا کیدو ته مکروه وئیل او هغوی به فرمائیل چه پکار دی چه مونځ ښه په ذوق و شوق، او رضا او خوشحالی او پوره رغبت، او انتهای توجو سره مونځ ته اودریږي او دا یقین دې ساتی چه دده آواز اللہ ﷻ آوری. دده طلب پوره کولو ته تیار دې. داخو شو د هغه منافقانو ظاهری حالت چه ستری او تنگ زړه سره هسې وخت تیرولو دپاره مونځ ته راځی. خو د دوی اندرونی حالت دادې چه د اخلاص نه په میلونو لري دی. د دوی رب سره هیڅ تعلق نشته. ددې شهرت دپاره چه دوی ته خلق مونځگزار اووانی او د دوی ایمان ظاهرشی، دوی مونځ په دې وجه کوی. دې خلقوته به څه ملاؤشی چه ددوی په زړونو کښې د بتانو مینه ده؟ همدا وجه ده چه په هغه مونځونو کښې چې په کومو کښې به دوی یوبل کم لیدل دوی به هغې کښې غیر حاضر وو. لکه دسحر او ماسختن مونځ کښې.

په منافقانو باندې گران مونځ:۔ بخاری او مسلم کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه ټولو نه زیات گران مونځ په منافقانو د ماسختن او سحر دې. که دا خلق ﷻ د زړه نه ددې مونځونو د فضیلت قائل وی نو ډیر لري نه به راتلل او ضرور به راتلل. ځما خو اراده کیږي چه تکبیر اووایم او بل څوک په خپل ځانې امامت دپاره مقرر کړم او مونځ پرې شروع کړم او څه خلقو نه لرگی واخلم اود هغه خلقو

(۱) صحیح بخاری کتاب الرفاق باب الریاء والسمعة: ۶۴۹۹، صحیح مسلم: ۲۹۸۷)۔

کورو نو ته لارشم چه کوم خلق جمع کنبې نه شاملیږي او لرگي ددې خلقو د کورو نو نه گیر چاپیره و اچوم او حکم او کرم چه د دوی کورو نه اوسوزوئی. (۱)

د ماشومانو په وجه د کورو نو سزولو نه منع کیدل: - یو روایت کنبې دی چه په الله قسم که دوی ته ددې خبرې امید وی چې مونږ ته به ډیر هلوکي یا دوه بنکرونه ملاوشی نو دوی به په منډه راتلل. خو دوی سره د الله ﷻ د ثوابونو هیڅ قدر نشته. (۲) که ماته د ماشومانو او بنخو خیال نه وی نو ما به ددوی کورو نه سوزولې وی. (۳)

د الله تعالی اهانت کونکې مونځکذار: - ابو یعلی کنبې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه کوم سړي د خلقو موجودگي کنبې مونځ بنه طریقی سره کوی خو کله چه څوک نه وی نو مونځ بنه طریقی سره نه کوی. دا هغه خلق دی چه دوی د خپل رب اهانت او کړو. (۴)

وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا

ډیوگم الله یادوی: - بیا فرمائی چه دا خلق د الله ﷻ ذکر هم ډیر کم کوی. یعنی مونځ کنبې د دوی زړه نه لږی. دوی چه څه وائی نو په هغې نه پوهیږي. بلکه غافله زړه او بې پرواه نفس سره مونځ کوی. حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه دا د منافقانو مونځ دی. دا د منافقانو مونځ دی. دا د منافقانو مونځ دی چه ناست دی او نمر طرفته گوری تردې چه کله هغه ډوبیږي نو شیطان خپل دواړه بنکري دده گیر چاپیره کړي. او زر زر څلور رکعته او کړي. او په هغې کنبې د الله ﷻ ذکر برانې نام کوی (مسلم وغیره)

قوله تعالی: مَذْبُذِبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَأَلِ هَوْلًا وَلَا لِي هَوْلًا

د منافقانو تذبذب: - د منافقان حیران او پریشان دی. د ایمان او کفر په مینځ کنبې ددوی زړه مضطرب دی. نه په صفا زړه مسلمانانو سره دی او نه کافرو سره. کله ددوی په زړونو کنبې د اسلام نور او پر قیږي او کله په دوی د کفر تیرې راشی او دوی د ایمان نه یو طرفته شی. نه خو د حضرت نبی کریم ﷺ صحابه کرام ﷺ طرفته دی او نه یهودیانو طرفته. حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه د منافق مثال داسې دی لکه د دوو رمو مینځ کنبې د چیلې، کله هلته چغې وهلی بی بی کوی یعنی چغې وهی او دې رمې طرفته زی او کله بل طرفته. دوی لا دا فیصله نه ده کړې چه دوی سره لار شو او که هغوی سره. (۵) یو روایت کنبې دی چه ددې پشان یو حدیث د حضرت عبید بن عمیر ﷺ د حضرت عبداللہ بن عمر ﷺ مخکنبې بیان کړو خو په هغې څه الفاظ کم زیات وو. نو حضرت عبداللہ ﷺ خپل آوری دلی الفاظ دوباره او نیل چه نه داسې نه ده، بلکه اصل حدیث داسې دی. او په دې حضرت عبید ﷺ خفه شو (ممکن دی چه یو بزړگ یو شان او بل شان الفاظ آوری دی). (۶)

د مومن، کافر او منافق مثال: - ابن ابی حاتم کنبې دی چه د مومن، کافر او منافق مثال د هغه درې کسانو په شان دی چه یو دریاب ته لارل. او یو خو ددې په غاړه ولاړ پاتې شو، دویم منزل مقصود ته اور سیدو، او دریم چه کله مینځ ته اور سیدو نو یو طرفته او بل طرفته ده ته خلقو آوازونه شروع کړل چه چرته د هلاکیدو دپاره لارې، واپس شه، بل طرف والو ورته آواز ورکړو چه راشه ځما په شان او منزل مقصود

(۱) صحیح بخاری کتاب الاذان باب وجوب صلاة الجماعة: ۶۴۴، صحیح مسلم: ۶۵۱-

(۲) احمد: ۳۶۷/۲-

(۳) مسند ابی یعلی: ۵۱۱۷-

(۴) صحیح مسلم کتاب المساجد باب استحباب التكبير بالعصر: ۶۲۲-

(۵) صحیح مسلم کتاب صفات المنافقين: ۲۷۸۴-

(۶) احمد: ۳۲/۲-

تہ اورسہ ، نیمہ لار دے وھلے دہ . اوس حیران شوے کله یو طرفتہ گوری او کله بل طرفتہ تذبذب کنبے ولار وی چه چرتہ لارشم او چرتہ نہ ؟ پہ دے کنبے یو زبردستہ چپہ راغله او دے نی یورو او غوتو وھلو وھلو سرہ مر شو . نو کوم چه دریاب نہ پورے وتل هغه مسلمان دے . او پہ غارہ ولار کافر دے . او چپو کنبے دو بیدونکوی منافق دے .

دمنافق بل مثال :- او حدیث مبارک کنبے دی چه دمنافق مثال دھغه چیلے پہ شان دے چه پہ یو غوندے نی نی چیلے اولیدے چه شنوشنو و خو کنبے خریری دا ورتہ ہم نزدی ورشی او هسے هغه وابنه بونی کرے او واپس لارہ شی . او بیا بلے غوندے نی تہ لارہ شی . (۱)

قوله تعالیٰ : وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ يُجَدِلَهُ سَبِيلًا ۝
 بیا فرمائی چه خو ک اللہ ﷻ د حق لارے نہ بے لارے کرے نو د هغه ولی مرشد خو ک نشی کیدی ؟ هغه ذات چه خو ک گمراه کرے نو هغوی تہ بہ لار خو ک بنائی ؟ اللہ ﷻ دا منافقان د دوی د بدترین عمل پہ وجه د سمے لارے نہ بے لارے کرے دی . او اوس نہ خو ک دوی پہ سمہ لار راوستے شی او نہ دوی تہ خلاصے ورکولے شی . داللہ ﷻ د مرضی نہ خلاف خو ک کولے شی . هغه پہ یولو حاکم دے پہ هغه د هیچا حکومت نشته دے .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	لَا تَتَّخِذُوا	الْكَافِرِينَ	أَوْلِيَاءَ	مِنْ دُونِ
انی هغه کسانو چې ایمان موراوړې دے مہ نیسی کافران دوستان په خانی	انی دایمان خاوندانو تاسو د مسلمانانو نه سوا د کافرو سره دوستانه مہ کوئ			
الْمُؤْمِنِينَ	أَتْرِيدُونَ	أَنْ تَجْعَلُوا	لِلَّهِ	عَلَيْكُمْ
د مومنانو آیا تاسو غواړئ دا خبره چې اوگرخوئ اللہ لره په خان خپل حجت	بلکه صرف مسلمانان سره دوستی کوئ آیا تاسو دا غواړئ چې دخپل خان خلاف د اللہ ﷻ			
مُبَيِّنًا	إِنَّ الْمُنَافِقِينَ	فِي الدَّرَكِ	الْأَسْفَلِ	مِنَ التَّارِ
بنکاره بيشکه منافقان به وی په درجه لاندې کنبې دی د اور اوهرگز به او نه	بنکاره دلیل قائم کرے دایقین اوساتے چې منافقان به ددورخ په لاندې درجه کنبې پراته وی			
تَجِدَ	لَهُمْ	نَصِيرًا	إِلَّا الَّذِينَ	تَابُوا
مومی تہ دپاره د هغوی مددگار مگر هغه کسان چې توبه اوباسی او اصلاح او کرے د عمل خپل	اوتہ به هیخوک ددوی مددگار او نه مومی البتہ خو ک چې توبه اوباسی او خپله اصلاح او کرے			
وَاعْتَصِمُوا	بِاللَّهِ	وَإِخْلَصُوا	دِينَهُمْ	لِلَّهِ
او منگلی خنبې کرے په دین داللہ او خالص کرے دین خپل اللہ لره نودغه خلق	اوداللہ ﷻ دین مضبوطیا سره اونیسی او خپل دین خالص داللہ دپاره کرے نودغه کسان			

(۱) الطبری : (۱۰۷۳۷)

مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ط	وَسَوْفَ	يُؤْتِي اللَّهُ	الْمُؤْمِنِينَ	أَجْرًا	عَظِيمًا ۝
مومنانو سرہ دی	او زر بہ	ورکری	اللہ	مومنانوتہ	بدلہ لویہ
بہ مومنانوسرہ ملگری وی او مومنانوتہ بہ اللہ ﷻ دیرلونی اجر ورکری					
مَا يَفْعَلُ اللَّهُ	بِعَذَابِكُمْ	إِنْ شَكَرْتُمْ	وَأَمَنْتُمْ ط	وَكَانَ اللَّهُ	
خہ کوی	اللہ بہ عذاب ستاسو	کہ شکر او باسی	تاسو او ایمان راو پی	او دی	اللہ
اللہ ﷻ تاسونہ بہ عذاب در کولو خہ کوی خو کہ تاسو شکر او باسی او ایمان راو پی او اللہ تعالیٰ					
شَاكِرًا عَلِيمًا ۝					
قدردان پوہہ					
دیر قدردان او پہ ہر خہ پوہہ دی					

کافرو سرہ دوستی کول منع دی :- اللہ مسلمانان ددی خبری نہ منع کوی او فرمائی ورتہ چہ کافرو سرہ دوستی مہ کوئی ، ہغوی سرہ د زرہ محبت مہ ساتی ، ہر وخت ہغوی سرہ ناستہ پاستہ مہ کوئی ، د مسلمانانو رازونہ ہغوی تہ مہ ہنکارہ کوئی ، او ہغوی سرہ پتہ تعلقات مہ ساتی لکہ خنکہ چہ بل آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿لَا تَتَّخِذُوا الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ﴾ مومنانو تہ پکار دی چہ د مومنانونہ سوا کافروسرہ دوستی نہ ساتی ، داسی کولو والا د اللہ ﷻ بہ نیز د ہیخ ہنیگری مستحق نہ دی خو کہ صرف دیج کولو بہ طور وی او ظاہر داری وی نو بلہ خبرہ دہ اللہ ﷻ تاسو د خپل ذات مبارک نہ ویروی یعنی کہ تاسو د ہغہ نافرمانی کوئی نو تاسو تہ پکار دی چہ د ہغہ د عذاب نہ ویروی۔

د سلطان لفظ معنی :- ابن ابی حاتم کنبی حضرت عبداللہ بن عباس ؓ نہ مروی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمانیل چہ بہ قران پاک کنبی چرتہ ہم د سلطان لفظ وی نو ہلتہ ددی نہ مراد حجت دی یعنی کہ تاسو مومنان پرینسودل او کافرو سرہ مو دوستی جوہہ کرہ نو ستاسو دا فعل بہ کافی ثابت شی او پورہ دلیل بہ وی ددی خبری چہ تاسو تہ اللہ ﷻ سزا درکری دیر مفسرینو ددی آیت مبارک ہم دا تفسیر بیان کری دی۔

قوله تعالى: ﴿إِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ فِي الدَّرٰكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّٰرِ﴾
 د درک لفظ معنی :- بیا د منافقانو د انجام ذکر کیبری چہ ہغوی بہ ددی خپل سخت کفر بہ وجہ د جہنم د بولو نہ لاندی طبقہ کنبی داخلیبری (درک) مقابل دی د درجی جنت کنبی درجی دی یو نہ یو اعلیٰ او دوزخ کنبی درک دی یو نہ یو لاندی۔

پہ جہنم کنبی د منافقانو د عذاب کیفیت :- حضرت ابوہریرہ ؓ فرمائی چہ دوی بہ د اور صندوقونو کنبی بندولی شی او جہنم تہ بہ اچولی شی او دوی بہ سوزلی شی حضرت ابن مسعود ؓ فرمائی چہ دا صندوق بہ داوسپنی وی چہ اور لگیدوسرہ بہ اورشی اودا بہ خلورو وارو طرفونونہ بالکل بند وی او دوی د مدد کولو دپارہ بہ ہیخوک نہ وی چہ دوی جہنم نہ راو باسی بیا د دوی بہ عذابونو کنبی خہ کمی اوشی۔

قوله تعالى: ﴿اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا وَاَصْلَحُوْا وَاَعْتَمَرُوْا بِاللّٰهِ﴾
 خو دوی کنبی چہ خوک توبہ او باسی او پنیمانہ شی او پہ ریبتونی زرہ سرہ نفاق پریدی او د رب تعالیٰ نہ د خپلو گناہونو معافی او غواری ، بیا خپلو عملونو کنبی اخلاص پیدا کری او صرف د اللہ ﷻ د رضا دپارہ نیک عملونہ او کری ، ریا کاری بہ اخلاص بدلہ کری ، د اللہ ﷻ دین لرہ مضبوطیا سرہ

اونیسی ، نویشکہ اللہ ﷻ ددوی توبہ قبلوی اودوی بہ ریشتونو مسلمانانو کنبی داخل شی او دوی تہ بہ اعلیٰ اجر ورکری .

ابن ابی حاتم کنبی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه خپل دین خالص کرئی نو دې دپاره بہ لې عمل ہم کافی وی .^(۱)

قوله تعالى: مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَدَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَأَمَّنْتُمْ

بیا ارشاد فرمائی چه اللہ ﷻ غنی اوبې نیاز دې . هغه بندگانو ته سزا ورکول نه غواړی ، خو کله چه دا بندگان گناه کوی نو دوی ته سزا ورکول ضروری دی . نو فرمائی که تاسو خپل اعمال بڼه کرئی او په اللہ ﷻ اود هغه په رسول ﷺ باندې ایمان راوړئی نوهیخ وجه نه ده چه اللہ ﷻ تاسو ته عذاب درکړی . هغه پاک ذات خود وړو وړو نیکو هم قدردان دې . چه څوک د هغه شکر ادا کوی نو هغه پاک ذات د هغه عزت افزائی کوی . هغه پاک ذات پوره او صحیح علم والا دې . هغه ذات ته معلومه ده چه د چا عمل د اخلاص او قبولیت او قدر والا دې . هغه عظیم ذات ته معلومه ده چه په کوم زړه کنبی ایمان قوی دې او کوم یو زړه ایمان نه خالی دې . چه کوم ایمان او اخلاص والا دی هغوی ته به مکمله حصه ورکوی اوبدلہ به ورکوی (اللہ ﷻ دې مونږ ته دایمان او اخلاص دولت رانصیب کړی او بیا ددې اجراو ثواب را کړی ..... آمین) .

(الحمد لله دپنځمې پارې پښتو ترجمه ختمه شوه .)

لَا يَجِبُ	اللَّهُ	الْجَهْرَ	بِالسُّوءِ	مِنَ الْقَوْلِ	إِلَّا	مَنْ	ظَلِمَ
نہ خوبصورتی	اللہ	اوپت آواز	پہ بدہ	خبرہ	امگر	دھغہ چانہ	اچھی ظلم پر شوہی وی
اللہ ﷻ تہ دا خوبصورت نہ دہ چھی شوک پہ بدہ وینا آواز اوچت کری خوبہ چا چھی زیاتی شوہی وی							
وَكَانَ	اللَّهُ	سَمِيعًا	عَلِيمًا	إِنْ	تُبَدُّوا	خَيْرًا	أَوْ تَخَفَوْهُ
اودی	اللہ	سنہ اوریدونکی	سنہ پوہہ پہ پتہ اونیکارہ	کہ	تاسوینیکارہ کوئی	نیکی	یا پتوی ہغہ
اواللہ ہر خہ آوری پہ ہر خہ عالم دی کہ تاسو پہ سنکارہ نیکی کوئی او کہ پہ پتہ نی کوئی							
أَوْ تَعَفَّوْا	عَنْ سُوِّ	فَإِنَّ اللَّهَ	كَانَ	عَفْوًا	قَدِيرًا		
یا عفوہ کوئی	دبدی نہ	انوبیشکہ اللہ دی	اعفوہ کونکی	قدرت لرونکی			
یا داخلقوبدی معاف کوئی انوبیشکہ اللہ ﷻ معاف کونکی پہ ہر خہ قادر دی							

لَا يَجِبُ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلِمَ

د ظالم ظلم بیانول جائز دی۔ حضرت عبد اللہ ابن عباس ددی آیت مبارک تفسیر کنسی فرمائی چہ د یو مسلمان دپارہ جائز نہ دی چہ ہغہ بل مسلمان دپارہ بد دعا اوکری۔ خو چہ پہ چا ظلم شوہی وی نو ہغہ کہ ظالم تہ خیرہی کوئی نو دا جائز دی۔ او کہ ہغہ پہ دی صبر او تحمل اوکری نو فضیلت پہ دی کنسی دی (۱) ظالم تہ خیرہی نہ کول غورہ دی۔ ابوداؤد کنسی دی چہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ غلو خہ خیز پتہ کر نو حضرت عائشہ ہغوی دپارہ بد دعا کولہ نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ولی د ہغہ بوج سپکوہی؟ (۲) ظالم تہ دعا کول پکار دی۔ حضرت حسن رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ہغہ دپارہ بد دعا نہ دی کول پکار، بلکہ دا دعا کول پکار دی چہ ﴿اللہم اعنی علیہ واستخرج حقہ منہ﴾ یعنی ائی اللہ ﷻ! پہ غل ما سرہ مدد اوکری او د ہغہ نہ خما حق واخلہی (۳)

ظالم تہ د ہغہ د ظلم نہ زیاتہ سزا نہ دی ور کول دوی نہ پہ یو روایت کنسی د اہم مروی دی اگر چہ مظلوم تہ ددی اجازت دی چہ ظالم تہ سزا ورکری خو دا خیال ساتل پکار دی چہ دحق نہ تجاوزا ونہ کری۔ بہتان لکونکی بانڈی بہتان نشی لکولہی۔ عبدالکریم بن مالک جزری رضی اللہ عنہ د دی آیت مبارک تفسیر کنسی فرمائی چہ کنخلو کولو والا تہ یعنی بدر دوتیلو والا تہ تہ بد و نیلہی شی۔ خو چہ کوم سرہی بہتان او تری نویہ ہغہ پوری بہتان مہ تری۔

د ظالم نہ بدلہ اخستل جائز دی۔ یو بل روایت کنسی دی چہ ﴿وَلَمَّا اتَّصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيلٍ﴾ (۴) یعنی کوم مظلوم چھی دخپل ظالم نہ بدلہ اخستلو دپارہ ہغہ سرہ ظلم اوکری نو پہ ہغہ ہیخ مواخذہ نشتہ دی۔

د جکری کناہ پہ ہغہ چا دہ چہ د جکری شروع ہغہ اوکری۔ ابوداؤد کنسی دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ د ددو کنخلو کونکو وبال پہ ہغہ چا دی چہ کوم ابتداء کری وی۔ خو کہ مظلوم د حد نہ تیر شو نو بلہ خبرہ دہ (۱)۔

(۱) الطبری: ۳۴۴/۹

(۲) ابوداؤد کتاب الوتر باب الدعاء: ۱۴۹۷، احمد: ۴۵/۶

(۳) الطبری: ۳۴۴/۹

(۴) الشوری: ۴۱

دگوربہ شکایت کولو اجازت:- حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ یو سرې بل کره میلمه شی او گوربه د میلمه حق ادا نکړی نو دا جائز دی دې خلقوته د خپل گوربه شکایت او کړی، تر کومې چہ هغه د ده حق ادا نکړی.

دمیلستیا حق:- ابو داؤد او ابن ماجه وغیره کبني دي چه صحابه کرام رضی اللہ عنہم، نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته شکایت او کړو چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تاسو مونږ چرته لیرئې نو هلته داسې کیږي چه دهغه خانې خلق خمونږ میلستیانہ کوی. نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمانیل که هغه ستاسو میلستیا دخپل وس مطابق کوی نو خیر دې گنی تاسو دهغه نه د خپل میلستیا حق اخلی. (۲)

دمیلستیا اهمیت:- مسند احمد کبني یو حدیث مبارک کبني دي د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمان دي چه کله یو مسلمان یواهل قبیلہ کبني میلمه شی او ټوله شپه تیره کړي او هغه خلق دده د میلستیا څه حق ادا نکړي نو په هر مسلمان ددې مسلمان نصرت کول ضروری دي دهغه سرې د مال نه د هغه د پتی په قدر دي د ده میلستیا او کړي. (۳) د مسند یو حدیث مبارک کبني دي چه د میلستیا شپه په هر مسلمان واجب ده. که یو مسافر تر سحره پورې محرّم پاتې شی نو دا د دې گوربه په ذمه قرض دی، که ادا کوی ئې او که باقی ئې ساتی (۴)

دمیلستیا حکم:- ددې احادیثو په وجه د امام احمد رضی اللہ عنہ مذهب دي چه میلستیا واجب ده.

درې ورځو پورې میلستیا واجب او بیا صدقه ده

مسلك حنفی:- ملا علی قاری رضی اللہ عنہ په شرح د مشکاة کبني فرمانیلی دي چه درې ورځو پورې میلستیا کول واجب وو خو بیا د زکاة په وجوب سره منسوخ شویا دا چې اوس هم واجب خو نه دی بلکه د واجب پشان دی او د درې ورځو نه پس صدقه ده که میلستیا ورکوی نو وردې کړي او که نه ورکوی نه هم ورته اجازت دي (مرقاة المفاتیح باب الضیافة)

دگواندې د تکلیف نه بچ کیدو یوه طریقه:- ابو داؤد وغیره کبني دي چه یو سرې د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کبني حاضر شو او عرض ئې او کړو چه یار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ا ماته څما گواندې ډیر زیات تکلیف را کوی. نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته او وئیل چه څه لار شه او یو کار او کړه چه خپل ټول مال او اسباب د کور نه بهر راوباسه. ده هم داسې او کړل او ټول مال او اسباب ئې د کور نه راوویستو او لار کبني کیناستو. اوس چه به څوک په لار تیریدو نو ده نه به ئې تپوس کولو چه څه خبره ده؟ نو ده به ورته وئیل چه ماته څما گواندې تکلیف را کوی او ما تنگوی. نو هر سرې به هغه ته بد رد وئیل، چا به وئیل چه الله تعالی دي هغه تباہ کړي، چا به وئیل چه الله تعالی دي ورسره پوهه شی، هر کله چه گواندې ته د دې رسوانی حال معلوم شو نو ده ته راغلو او ورته ئې او وئیل چه خپل کورته څه، په الله قسم څه به تر مرگه پورې تاته هیڅ تکلیف نه درکوم. (۵)

قوله تعالی: **إِنْ تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ خِفَّةً أَوْ تَعَفُّوا عَنْ سُوءٍ**

الله ته پتې او ښکاره برابری دی:- بیا ارشاد دي چه انې خلقو که تاسو یو نیکی په ښکاره کوئی او که په پتیه ئې کوئی، که تاسو باندي چا ظلم کړې وی او تاسو هغه ته معافی کوئی نو الله تعالی سره تاسو دپاره

(۱) ابوداؤد کتاب الادب باب المستیان : ۴۸۹۴، ترمذی : ۱۹۸۱، کتاب البر والصله: باب النهی عن السباب : ۲۵۸۷.

(۲) صحیح بخاری کتاب المظالم باب قصاص المظلوم اذا وجد مال ظالمه : ۱۷۲۷، ابوداؤد : ۳۷۵۲، ابن ماجه : ۳۶۸۷.

(۳) احمد : ۱۳۷/۴، ابوداؤد کتاب الاطعمه باب ماجاء فی الضیافة : ۳۷۵۱، وه حسن، حاکم : ۱۳۲/۴.

(۴) احمد : ۱۳۳/۴، ابوداؤد کتاب الاطعمه باب ماجاء فی الضیافة : ۳۷۵۰، مسنده صحیح، ابن ماجه : ۳۶۷۷، مشکل الآثار : ۳۹/۴.

(۵) ابوداؤد کتاب الادب باب فی حق الجوار : ۵۱۵۳، مسنده حسن، حاکم : ۱۶۰/۴، ابن حبان : ۵۲۰، الادب المفرد : ۱۲۴.

دیر لونی اجر دی او لویہ درجہ ده. هغه پخپله هم معاف کولو والا دی. او د بندگانو ورته دا عادت هم خوښ دی د انتقام په اخستلو باندې د قدرت باوجود بیا دی هم معاف کول کوی. د قدرت باوجود الله معافی کول: یو روایت کښې دی چه عرش او چتونکې فرښتې د الله تعالی تسبیح کوی. بعضې خو وائی چه ﴿سَمَّانَكَ عَلَى حَمْلِكَ بَعْدَ عِلْمِكَ﴾ انې الله ﷻ ستا ذات پاک دی، ته د علم باوجود بردباری او چشم پوشی کوی. بعضې وائی چه ﴿سَمَّانَكَ عَلَى عَفْوِكَ بَعْدَ قَدْرَتِكَ﴾ انې الله ﷻ ستا ذات پاک دی، ته د قدرت نه باوجود معاف کونکې یې درې قیمتې خوبونه: صحیح حدیث مبارک کښې دی ① چه صدقه او خیرات سره مال نه کمیږی، ② عفو او معافی سره الله ﷻ عزت زیاتوی. ③ او چه کوم سرې د الله ﷻ حکم سره تواضع او عاجزی او کړی نو الله ﷻ د ده مرتبه او عزت زیاتوی. ( )

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ	وَرُسُلِهِ	وَيُرِيدُونَ	أَنْ يُفْرَقُوا	بَيْنَ اللَّهِ
بیشکه هغه کسان چې کفر کونی دالله او درسلانو دهغه او غواړی اچي بيلتون او کړی په منځ دالله				
دالله ﷻ او دهغه دپیغمبرانو نه انکار کوی ..... او داغواړی چې دالله تعالی او په پیغمبرانو باندې ایمان				
وَرُسُلِهِ	وَيَقُولُونَ	نُؤْمِنُ	بِبَعْضٍ	وَنَكْفُرُ
او درسلانو دهغه کښې اورائی اچي مونږ ایمان راوړو په ځینو او منکران کیږو				
راوړو کښې فرق او کړی اودا وائی چې په بعضو ایمان راوړو او په بعضو نه راوړو				
بِبَعْضٍ	وَيُرِيدُونَ	أَنْ يَتَّخِذُوا	بَيْنَ ذَلِكَ	سَبِيلًا ۝
په ځینو او غواړی هغوی اچي اونیسې په منځ ددې کفر او اسلام کښې یوه لار (بله)				
..... او دا غواړی چې دکفر او ایمان ترمینځه (بله) لار اختیار کړی				
أُولَئِكَ	هُمُ الْكٰفِرُونَ	حَقًّا	وَأَعْتَدْنَا	لِلْكَافِرِينَ
دا کسان چې دی ا هم دوی کافران دی په حقه سره اوتیار کړې دي مونږه دپاره دکافرانو				
همدغه خلق یقینی کافران دی او مونږ دکافرانو دپاره رسوا کونکې عذاب				
عَذَابًا	ثُمَّنَا ۝	وَالَّذِينَ	آمَنُوا	بِاللَّهِ
عذاب رسوا کونکې او هغه کسان اچي ایمان ئې راوړې دي په الله او په رسولانو دهغه				
تیار کړې دي او چا چې په الله او دهغه په پیغمبرانو باندې ایمان راوړو				
وَلَمْ يُفْرَقُوا	بَيْنَ أَحَدٍ	مِّنْهُمْ	أُولَئِكَ	سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ
او اونه کړو فرق هغوی په منځ دیو کښې ددوی نه اودغه کسان چې دی زر به اور کړی الله هغوی ته				
او د هغوی په مینځ کښې هېڅ فرق نه کوی نو داسې خلقو ته به الله ﷻ دهغوی				

① صحیح مسلم کتاب البر باب استحباب العفو والتواضع : ۲۵۸۸، ترمذی : ۲۰۲۹، احمد : ۲۳۵/۲، ابن حبان ۳۲۴۸، ابن جریر : ۲۴۳۸، بیهقی : ۴/۱۷۸، السنن الکبری : ۱۸۷/۴، شعب الایمان : ۳۴۱۱، البغوی : ۱۶۳۳، دارمی : ۱۶۸۶.

أَجْرُهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

اجرونہ دھغوی اودے | اللہ | امعاف کونکے | رحم کونکے |

اجرونہ ورکری | اوللہ ﷻ معاف کونکے | رحم کونکے | دے |

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ

دیو پیغمبر نہ انکار دے ٲولو نہ انکار دے۔ دے آیت مبارک کنبے بیانیبری چہ ٲوک یو نبی ہم اونہ منی نو ہغہ کافر دے۔ ① یہودو بہ د حضرت عیسیٰ ﷺ او حضرت محمد نہ سوا نور ٲول نبیان علیہم السلام منل۔ ② عیسا یانو د افضل الرسل، خاتم الانبیاء حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم نہ سوا بہ نورو نبیانو علیہم السلام ایمان لرلو۔ ③ سامری د حضرت یوشع ﷻ نہ پس د ہیچا د نبوت قائل نہ وو۔ حضرت یوشع ﷻ د حضرت موسیٰ ﷻ خلیفہ وو۔ ④ د مجوسیانو متعلق مشہور دی چہ ہغوی بہ خپل نبی زردشت منلو۔ خو ہرکلہ چہ ہغوی د ہغہ د شریعت نہ منکر شو نو اللہ ﷻ ہغہ شریعت اوچت کرو۔ واللہ اعلم۔

قوله تعالى: وَيُؤْتُونَ أَنْ يَفِرُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

د پیغمبرانو پہ مینخ کنبے فرق کول۔ نو ہم دا خلق دی چہ دوی د اللہ ﷻ او د ہغہ رسولانو مینخ کنبے تفریق کرے دے۔ یعنی یو نبی ٲے او منلو او بل نبی ٲے او نہ منلو۔ دا ٲہ د اللہ ﷻ د طرفہ دلیل پہ وجہ نہ وو (چے دوی تہ وٲیلی شوی وو چہ تاسو صرف پہ خپل نبی ایمان راورے) بلکہ صرف د خپل نفسانی خواہشاتو پہ وجہ وو۔ او د جوش او تعصب او د خپل پلار نیکہ د تقلید پہ وجہ وو۔ د دے نہ داهم معلومہ شوه چہ د یو نبی نہ منلو والا د اللہ تعالیٰ پہ نیز د ٲولو نبیانو نہ منلو والا دے۔ پہ دے وجہ چہ نور نبیان کہ ٲے منلے نو دا نبی بہ ٲے ہم منلے۔ نو د دے نہ معلومہ شوه چہ دوی کوم یو نبی منی ہغہ ہم د ٲہ لالچ او غرض پہ وجہ منی۔ د دوی شریعت د منلو او نہ منلو ترمینخہ دے۔ دا یقینی او حتمی کافران دی۔ پہ ہبغ یو نبی ہم د دوی شرعی ایمان نشتہ دے۔ بلکہ تقلیدی او تعصبی ایمان دے۔ اودا قابل قبول نہ دے۔ نو د دے کافرانو دپارہ بہ د اہانت او رسوائی والا عذاب وی۔ ٲکہ چہ پہ چا ٲے ایمان نہ راورے او د ہغوی توهین ٲے کولو د ہغے بدلہ ہمدادہ چہ د دوی دے ہم توهین اوشی۔ اودوی بہ د دے د ذلت والا عذاب کنبے واچولے شی۔ کہ د دوی د ایمان نہ راورے وجہ د غور او فکر نہ کول وی اود دے وجے دوی د نبوت تصدیق نہ وی کرے، او کہ د دے وجے وی چہ حق ورتہ ہسکارہ شو خود دنیوی غرض پہ وجہ ٲے مخ اړولے وی او د نبوت انکار ٲے کرے وی، لکہ ٲنگہ چہ د یہودو عالمانو کرے وو د حضرت محمد ﷺ بارہ کنبے چہ صرف د حسد پہ وجہ حضرت نبی کریم ﷺ د نبوت نہ منکر شو۔ اود حضرت نبی کریم ﷺ مخالفت او عداوت تہ ٲے ملا اوترلہ۔ نو دوی باندي اللہ ﷻ د دنیا ذلت واچولو۔ اود دوی دپارہ د آخرت سزا ہم تیارہ دہ۔

قوله تعالى: وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ

دامت محمدی تعریف۔ بیا د امت محمدیہ ﷺ تعریف کیبری چہ پہ اللہ ﷻ د ایمان راورے نہ پس پہ ٲولو نبیانو علیہم السلام ہم ایمان لری او ہغہ ہم بلاتفریق۔ د اللہ ﷻ پہ دے آخری کتاب باندي ایمان راورے نہ پس د اللہ ﷻ نور کتابونہ ہم منی۔ لکہ ٲنگہ چہ یو آیت مبارک کنبے دی چہ ﴿كُلُّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ﴾ بیا دوی دپارہ چہ کوم اجر جمیل تیار شوی دے ہغہ ہم بیانیوی چہ دا بہ ددوی دکامل ایمان پہ وجہ دوی تہ ملاویبری۔ کہ د دوی نہ ٲہ گناہ اوشی نو اللہ ﷻ بہ ہغہ معاف کرے۔ او پہ دوی بہ د رحمت باران اووروی۔

يَسْئَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ

اٲپوس كوى سٲا نه | دا اهل كتاب

دا اهل كتاب (ن) سٲانه دا غوارى

أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا

چى ته نازل كرى | په دوى باندي ايو كتاب | د آسمان نه | نو په تحقيق سره | اٲپوس كرى وړ دوى
چى دوى باندي د آسمان نه يو كتاب رانازل كړه | او حال دادى چى دوى

مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً

دموسى نه | ادير لوى | د دغه ٲپوس نه | نو وئيلى وړ دوى | چى اوبنايه مونږ ته | الله | بنكاره
موسى عليه السلام نه د دى نه لويه مطالبه كرى وه | ورته نې وئيلى وؤ چى مونږ ته الله تعالى څرگند اوبنايه

فَأَخَذْتَهُمُ الصَّعِقَةَ ^{۱۰۰} بِظُلْمِهِمْ ^{۱۰۰} ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ ^{۱۰۰} مِنْ بَعْدِ

نو اونيول دوى لره | يو تندر د بجلي | په سبب د ظلم د دوى | ايا اونيور هغوى | سخى لره | روستو
نو د دى سر كشى | په وجه پرې تندر راپر يو تو ايا دوى | سخى معبود جوړ كړلو

مَا جَاءَتْهُمْ ^{۱۰۰} الْبَيِّنَاتُ ^{۱۰۰} فَعَفَوْنَا ^{۱۰۰} عَنْ ذَلِكَ ^{۱۰۰} وَإِنَّا

دهغى نه | چى راغلي وې هغوى ته | بنكاره نښې | نو معافى او كړه مونږه | د دغى گناه | او پر كړو مونږ
او حال دادى چى دوى ته بنكاره نښې راغلي وې | نو مونږ ورته دا گناه هم معاف كړه

مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُّبِينًا ^{۱۰۰} وَرَفَعْنَا ^{۱۰۰} قُورِهِمُ ^{۱۰۰} السُّورَ ^{۱۰۰} بِمِيثَاقِهِمُ ^{۱۰۰}

موسى ته | فرمان | بنكاره | او پورته كړو مونږ | د پاسه دهغوى | طور (غږ) | د لوظ اخستلو د پاره
او موسى عليه السلام ته مونږ بنكاره فرمان وركړى وؤ | او مونږ د دوى د پاسه كوه طور پورته كړو | چى وعده ترې واخلو

وَقَلْنَا ^{۱۰۰} لَهُمْ ^{۱۰۰} ادْخُلُوا ^{۱۰۰} الْبَابَ ^{۱۰۰} سُجَّدًا ^{۱۰۰} وَقَلْنَا ^{۱۰۰} لَهُمْ ^{۱۰۰}

او اوړنيل مونږه | هغوى ته | چى ننوځى | په دروازه | سجده كونكى | او اوړنيل مونږه | هغوى ته
او ورتو مو حكم او كړو | چى (د فلسطين ښار) دروازې ته | سرتيښى داخل شئ | اودا حكم مو وركړى وؤ

لَا تَعْدُوا ^{۱۰۰} فِي السَّبْتِ ^{۱۰۰} وَأَخَذْنَا ^{۱۰۰} مِنْهُمْ ^{۱۰۰} مِيثَاقًا ^{۱۰۰} غَلِيظًا ^{۱۰۰}

مه اوړى د حدنه | په ورځ د خالى كښې | او راخستله مونږه | دهغوى نه | وعده | محكمه
چى د خالى په ورځ د حدنه تجاوز مه كوى | اودا مو ترې پخه وعده اخستې وه

قوله تعالى: يَسْئَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ

دا هل كتابو د كستاځى ٲپوسونه: يهوديانو د الله تعالى رسول صلى الله عليه وسلم ته او وئيل چې څنگه حضرت موسى عليه السلام د
الله تعالى د طرفنه توراة ليكلې شوې راوړې وو، تاسو هم آسمانى كتاب ليكلې شوې راوړئ، دا هم مروى
دى چې هغوى وئيلى وو چې مونږ ته دې الله تعالى خط راوليږى چې مونږ تا اومنو. د هغوى دا سوال هم په
طور د مذاق او بدنيتى او كفر وو. لكه څنگه چې اهل كتابو دغه شان سوال كړى وو كوم چې په سورة

سبحان کبھی مذکور دی چه ترخو پوری د عربو زمکہ د دریابونو او بنه زرخیزه، شادابہ او بنکلی نشی نو مونږ په تا ایمان نه راوړو. بیا الله ﷻ خپل رسول حبیب ﷺ ته د تسلی په طور فرمائی چه تاسو دوی په بی خایه سوالونو او سرکشی مه خفه کیرئ، د دوی دا بد عادت پخوا راسی دی. دوی دغه شان بی هوده سوال د حضرت موسی ﷺ نه هم کړی وو چه مونږ ته دی الله ﷻ او بنایه تکبر، سرکشی او فضول سوالونو انجام دوی کتلې دی. یعنی په هغوی د آسمان نه تندر راپریوتې وو. لکه څنگه چه سورۃ بقره کبھی ددی تفصیل تیر شوې دی. او گورئ آیت ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَرَىٰ اللَّهَ جَهْرَةً﴾ یعنی کله چه تاسو او وئیل چه انی موسی! مونږ په تا هرگز ایمان نه راوړو ترخو چې مونږ په خپلو سترگو الله ﷻ اونه وینو. نو تاسو آسمانی تندر اونیوئ او د یوبل مخکبھی ټول هلاک شوئ. بیا هم مونږ ستاسو د مرگ نه پس تاسو ژوندی کړئ چه تاسو شکر اوباسی:

قوله تعالیٰ: ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ

دخنی عبادت گول: بیا فرمائی چه د ډیرو نبنو کتلو نه پس دوی د خنی عبادت شروع کړی وو. مصر کبھی د خپل دبنمن فرعون د حضرت موسی ﷺ مقابله کبھی هلا کیدل، دده ټول درباریان مړه کیدل، او ددوی د سمندر نه پوری وتل هم ددوی دسترگو مخکبھی شوی وو، خو چه کله دوی لږ لږی لارل نو یو بت پرست قوم ئې او کتل نو دوی خپل پیغمبر ته او وئیل چه زموږ دپاره هم داسی یو معبود جوړ کړه. د دی پوره بیان په سورۃ اعراف او سورۃ طه کبھی هم شته. حضرت موسی ﷺ الله تعالی سره مناجات کوی. ددوی د توبې قبلیدو دا صورت راوخی چه کومو خلقو د سخی عبادت نه دی کړی هغوی دی هغه خلق قتل کړی چه کومو د سخی عبادت کړی دی. هرکله چه قتل شروع شو نو الله ﷻ د دوی توبه قبوله کړه او مردگان ئې دوباره ژوندی کړل. نو دلته فرمائی چه مونږ دوی ته معافی او کړه. او داعظیم جرم مو اوبخبلو او حضرت موسی ﷺ ته مو ظاهری حجت او غلبه ورکړه.

قوله تعالیٰ: وَرَفَعْنَا قَوْمَهُمُ الظُّورَ بِمِثْقَاتِهِمْ

د دوی په سرونو د کوه طور پورته گول: او کله چه خلقو د توراۃ د منلو نه انکار او کړو، اود حضرت موسی ﷺ د تابعدارئ نه روستو شو، نود دوی په سرونو مو طور غر رازورند کړو، او دوی ته مو او وئیل چه اوس او وائی تاسو احکام منئ او که دا غر دریاندې درغوزار کړم؟ نو دا ټول په سجده پریوتل او فریاد ئې شروع کړو او د الله ﷻ د احکامو منلو پخه وعده ئې او کړه. په زړه کبھی ئې دومره ویره وه چه په سجده کبھی ئې هم د سترگو گوتونو کبھی کتل چه هسې نه غر راباندې راپریو خې او ورلاندې بنخ شو، بیا غر اوچت کړی شو.

قوله تعالیٰ: وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا

د قول او فعل بدلول: بیا دوی د بلې سرکشی بیان کیرې چه قول او فعل دواړه ئې بدل کړل، دوی ته حکم شوې وو چه د بیت المقدس دروازی ته د سجدې حالت کبھی (سرتیټې) داخل شی او ﴿حطّة﴾ وائی یعنی انی الله ﷻ ځمونږ گناهونه معاف کړه، ځکه چه مونږ جهاد پریښودو او ستری کیناستو او د دی په سزا کبھی څلو یښت کاله په میدان تیه کبھی حیران وپریشان وو، خو دوی خپل کمینه توب دلته هم او خودلو، او د خپلو څنگونونو په سر دروازی ته داخل شو او ﴿حطّة فی شعرة﴾ ئې وئیل یعنی دغمو دانه په وږی کبھی ده

قوله تعالیٰ: وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ

دخالی د ورځې بی حرمتی گول: بیا یو بل شرارت او گورئ چه د خالی د ورځې د تعظیم او تکریم دوی نه وعده اخستی شوې وه، او کلک عهد ورسره شوې وو. خو دوی د دی هم مخالفت او کړو او نافرمانی ئې او کړه اود حرمت لرې کولو جیلې ئې راوویستی لکه څنگه چه سورۃ اعراف کبھی بیان دی. او گورئ

آیت ﴿وَاسْتَلْهُمْ عَنِ الْقُرْبَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ﴾ الخ. یو حدیث مبارک کنبی دی چہ یہودونہ اللہ ﷻ خاص د خالی د ورخی د تعظیم وعدہ اخستی وہ (۱) دا پورہ حدیث مبارک بہ یہ سورة سبحان کنبی آیت ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ آيٰتٍ بَيِّنٰتٍ﴾ تفسیر کنبی انشاء اللہ راشی.

فِيْمَا نَقَضْتُمْ	فِيْشَاقْتُمْ	وَكُفْرِهِمْ	بِآيٰتِ اللّٰهِ
نو پہ سبب د ماتولو د هغوی وعدی خپلی لره اود کفر کولو د هغوی په آیتونو د الله سره			
آخر د دوی د بی لوظی په وجه او د الله ﷻ د آیتونو نه د انکار کولو په وجه			
وَقْتْلِهِمْ	الْاَنْبِيَاءَ	بِغَيْرِ حَقِّ	وَقَوْلِهِمْ
اود قتلولو د هغوی پیغمبرانو لره په ناحق (اوپه سبب) ددی وینا د هغوی اچی زرونه زمونږه			
اود پیغمبرانو په ناحق د قتلولو په وجه او ددی وینا په وجه اچی زمونږ زرونه			
غُلْفٌ	بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ	عَلَيْهَا	بِكُفْرِهِمْ
په پردو کنبی پت دی بلکه مهر وهلی دی الله په هغی په سبب د کفر د هغوی انونه راوړی ایمان هغوی			
غلافونو کنبی پت دی (حکمه ایمان نه راوړو) (داسی نه ده) بلکه ددوی د کفر په وجه پرې الله ﷻ مهر اولگولوا نو			
اِلَّا قَلِيْلًا	وَبِكُفْرِهِمْ	وَقَوْلِهِمْ	عَلٰى مَرْيَمَ
مگر لږ او په سبب د کفر کولو د هغوی اود وینلو د هغوی په مریم باندی د بهتان			
ډیرو کمو خلقو په کنبی ایمان راوړو او بیادوی په کفر کنبی مخکنی لارل او په بی بی مریم نی			
عَظِيْمًا	وَقَوْلِهِمْ	اِنَّا قَتَلْنَا	الْمَسِيْحَ
لوئی او په سبب د وینلو د هغوی اچی بیشکه وژلی دی مونږه مسیح عیسی اخی			
لوئی بهتان اولگولوا او په خپله نی او ژیل اچی مونږ عیسی خوئی			
مَرْيَمَ رَسُوْلَ اللّٰهِ	وَمَا	قَتَلُوْهُ	وَمَا صَلَبُوْهُ
دمریم رسول د الله حالانکه نه کړو ا قتل هغوی هغه لره اونه نی په دار کړو هغه لره لیکن			
دمریم قتل کړی دی اچی هغه د الله رسول دی احوال دادی اچی نه نی وژلی دی اونه نی په سولی کړی دی بلکه			
شَيْءٍ	لَهُمْ	وَإِنَّ الَّذِيْنَ	اِخْتَلَفُوْا
معامله شکمنه کړی شوه دپاره د هغوی او بیشکه هغه کسان اچی اختلاف نی کړی دی			
خبره پرې گډه وده شوې وه ..... او کومو کسانو اچی په دی باره کنبی اختلاف کړی وؤ			
فِيْهِ	لَفِيْ شَكٍّ	مِنْهُ	مَا لَهُمْ
په حق د عیسی کنبی خامخا په شک کنبی دی دشان د هغه نه نشته هغوی لره په دی باندی خه علم			
هغوی ټول په شک کنبی اخته دی ..... د دوی په اصل واقعہ هیخ علم نشته			

(۱) ترمذی کتاب الادب باب ماجاء فی قبة الید والرجل : ۲۷۲۳، وسنده حسن.

إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلْتُمْهُ إِلَّا يَقِينًا ۗ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ

مگر صرف پیروی دہ اد گمان ااونہ کرو قتل هغوی هغه لره ایه یقین سره ابلکه پورته کرو هغه لره الله
 صرف په گمان پسی روان دی او یقینی خبره دا ده چه هغوی عیسی قتل کړې نه ووا بلکه الله خان ته خیزولې دې

إِلَيْهِ ط وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ۗ وَإِنْ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ

طرف خپل ته او دې الله الوی طاقت والا احکمت والا او نشته ا داهل کتابو نه هیڅوک
 او الله په هر چا غالب او د حکمت خاوند دې او په اهل کتابو کبسي به هیڅوک پاتې نه شی

إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ۗ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ

مگر خامخا به ایمان راوړی ایه هغه باندي مخکبسي دمرگ دهغه نه او په ورځ د قیامت
 مگر دهغه دمرگ نه مخکبسي به پرې ایمان راوړی او د قیامت په ورځ به پرې

يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ۗ

به وی هغه ا په هغوی گواه
 هغه گواهی ورکوی

قوله تعالى: قِيمًا نَّقَضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ

د يهوديانو مختلفې نافرمانۍ د اهل کتابو د گناهونو بيان کيږي چه د هغې په وجه هغوی د الله رحمت نه لرې پريوتل، ملعون او مطرود شول ۱ اول خو د هغوی وعده خلافي چه کومي وعدي هغوی الله سره کړې وې په هغې قائم پاتې نشو ۲ او بل د الله د آيتونو يعنی حجت او دليلونو او نبيانو او معجزو نه انکار او کفر ۳ دريم په ناحقه د الله د نبيانو قتل کول، د الله د نبيانو يو لوڼي جماعت د دوی دلاسه قتل شوی وو.

قوله تعالى: وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ

د يهودو په زړونو د پردو کيدل ۴ څلورم ددوی دا خيال او دا قول چه څمونږ زړونه په غلاقونو يعنی پردو کنيږي دی، لکه څنگه چه مشرکانو ونيلی وو چه ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِيْ اَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا﴾ اي نبی ستا دعوت نه څمونږ زړونه په پرده کنيږي دی او داهم ونيلی شوی دی چه ددوی ددې قول مطلب دادې چه څمونږ زړونه د علم لوبښی دی، هغه د علم او عرفان نه ډک دی. سورة بقره کبسي ددې مثال تير شوي دي. الله د دې ترديد کوی او فرماني چه داسې نه ده بلکه الله د دوی په زړونو مهر لگولې دې ځکه چه دوی خپل کفر کبسي پاڅه شوی دی. نود رومبي تفسير مطابق مطلب دا شو چه دوی به عذر کولو چه څمونږ زړونه غلاف کنيږي دی او په دې وجه د نبی خبرې نشی يادولې. دوی ته جواب ورکړې شو چه داسې نه ده بلکه ستاسو د کفر په وجه ستاسو زړونه مسخ شوی دی. او ددويم تفسير په بناء خو جواب ښکاره دې. سورة بقره تفسير کبسي د دې پوره وضاحت او تشریح تيره شوې ده. نو د نتيجې په طور ئې

قوله تعالى: وَيُكْفِّرُهُمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا

په بی بی مريم د زنا تهمت لکول ۵ بيا ددوی پنځم عظيم جرم بيان کيږي چه دوی په سيده مريم عليها السلام باندي د زنا کارنی غوندي بدترین او شرمناک تهمت اولگولو. او دانې ونيل چه هم د دې زنا کارنی نه حضرت عیسی پيدا شو. بعضې د دې نه يو قدم نور هم مخکبسي لاړل او وې ونيل چه

دا بدکاری دحیض پہ حالت کنبی شوې وه. په هغوی دې د الله ﷻ غضب وی چه هغوی نه د الله ﷻ نیک بندگان هم بیچ نشو.

قوله تعالى: وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَاتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ

د عیسی ﷺ د قتل دعوی - بیا د دوی شپږمه گناه بیانیری چه دوی د خدا او مسخرې په طور دا هم وائی چه مونږ حضرت عیسی ﷺ قتل کړې دې، لکه څنگه چه مشرکانو نبی کریم ﷺ ته وئیل چه ائې (نبی ﷺ) په تاسو خو قران پاک نازل شوې دې، تاسو خو لیونی یی.

د عیسی ﷺ اسمان ته د پورته کیدو واقعه - پوره واقعه دا ده چه کله الله ﷻ حضرت عیسی ﷺ ته نبوت ورکړ او وې لیرلو او دوی ته نې لوڼې لوڼې معجزې ورکړې، لکه پیدانشی روند بینا کول، برص والا پنه کول، مړی ژوندی کول، د بناورې مارغان باندې پوک وهل او هغه ژوندی کول وغیره، نو په دې یهودیان ډیر غصه شو او دوی مخالفت ته ملا اوتړله، او دوی ته نې رنگ په رنگ تکلیفونه رسول شروع کړل، او د دوی ژوند نې تنگ کړو. او په یو کلی کنبی هم دوی ته څو ورځې آرام نصیب نه شو. ټول عمر نې خپلې مور بی بی سره په څنگلونو او بیابانو کنبی تیر کړو او بیا هم دوی ته آرام رانغلو او دوی د هغه زمانې د دمشق بادشاه ته ورغلل، هغه مشرک وو او د ستورو عبادت به نې کولو، ددې مذهب والو ته په هغه وخت کنبی یونان وئیلی کیدلو. دلته چه راغلل نو دې بادشاه ته نې ډیر زیات فریاد او کړو او بادشاه نې د حضرت عیسی ﷺ خلاف اولمسولو او وې وئیل چه دا ډیر مفسد سړې دې. خلق لمسوی، او ورځ په ورځ نوې نوې فتنې ولاوروی. امن کنبی خلل اچوی او خلقو ته بغاوت بنائی وغیره. بادشاه د بیت المقدس گورنر ته اولیکل چه حضرت عیسی ﷺ گرفتار کړه او هغه په سولې اوخیزوه. اود ده په سر د ازغو تاج کیرده او خلقو ته د ده نه نجات ورکړه. ده د بادشاه فرمان واورولو او څو یهودیان نې خان سره واخستل او دهغه مکان محاصره نې او کړه په کوم کنبی چې حضرت روح الله ﷻ وو. حضرت عیسی ﷺ سره په هغه کنبی دیارلس یا دولس یا زیات نه زیات اولس کسان وو. د جمعې په ورځ د مازیگر نه پس دوی محاصره اوکړه او د خالی د شپې پورې دوی د کور محاصره جاری ساتلې وه هرکله چه حضرت عیسی ﷺ د امحسوس کړل چې اوس خو به هغوی فوځیان دې مکان ته داخلیری او دوی به گرفتاروی او یا به دوی (عیسی ﷺ) پخپله بهر ته راوځی. نو حضرت عیسی ﷺ اوفرمائیل چه په تاسو کنبی دا څوک کولې شی چه د هغه سره مشابهت زما سره اوشی یعنی د هغه صورت الله ﷻ څما په شان کړی. او هغه دوی گرفتار کړی او الله ﷻ ماته خلاصې راکړی نو څه د هغه د جنت ضامن یم. دې اوریډو سره یو ځوان اووئیل چه ماته منظور ده. خو حضرت عیسی ﷺ هغه د دې قابل اونه گنړلو او هغه په دویم ځل اووئیل خو هر ځل به همدا کس پاسیدو، نو بیا حضرت عیسی ﷺ دا منظور کړل او څه گوری چه د هغه شکل د حضرت عیسی ﷺ په شان شو. بالکل دا معلومیده چه دا حضرت عیسی ﷺ دې او د چت طرفنه یو روشنندان جوړ شو، او په حضرت عیسی ﷺ باندې پرکالی راغله، اودا شان هغه اسمان ته پورته کړې شو. لکه څنگه چه قران کنبی دی چه ﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يُعِيسَى

معلومہ وہ چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ پورته کرې شوې دې. اودا فلانی سرې دې چہ د حضرت عیسیٰ علیہ السلام پہ بدله کنبې شهید شوې دې، باقی عیسایانو هم یہودو سره متفق وو. بیا تر دې نې اووئیل چہ د حضرت عیسیٰ علیہ السلام موربې بی هم د سولې لاندې ناسته وه او ژړل ئې. او دا هم وائی چہ هغې ده سره خبرې هم او کرې، واللہ اعلم.

قوله تعالى: وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ

د عیسیٰ علیہ السلام د قتل او پھانسی کیدو تردید: اصل کنبې دا ټولې خبرې د الله ﷻ د طرفنه په خپلو بندگانو امتحان دپاره دی اودا د هغه پاک ذات د حکمت تقاضا ده. نو دا غلطی الله ﷻ واضح کره او بنکاره نې کره او د حقیقت نه نې خپل بندگان آگاه کرل اود خپل ټولو نه بهتر رسول ﷺ په خوله مبارکه نې په خپل پاک او بهترین کلام کنبې د حقیقت واضح کرو چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام هیچا نه دې قتل کرې او نه ئې په سولې خیرولې دې، بلکه د کوم سرې شکل اوصورت چہ د حضرت عیسیٰ علیہ السلام په شان کرې شوې ووهغه ئې حضرت عیسیٰ علیہ السلام او گنرلو. چہ کوم یہود د دوی د قتل قائل دی هغوی ټول په ټوله په حیرت او پریشانی کنبې اخته دی دوی سره هیخ دلیل نشته او نه دوی ته څه علم شته دې. صرف په هوائی خبرو باندې یقین کوی او دوی سره هېخ دلیل نشته، ددې وجې نې بیا دې اوفرمائیل چہ روح الله ﷻ چا نه دې قتل کرې، بلکه الله ﷻ خپل خاص بنده او خپل روح خپل خان تہ پورته کرې دې، الله ﷻ غالب دې، د هغه قدر تونه د بندگانو په فهم کنبې نه راخی، او د هغه د نعمتونو بیخ تہ او د هغه دکارونو بیخ تہ هیخوک نشی رسیدلې. چہ کوم بنده تہ الله ﷻ روح وئیلی ووهغه ئې خپل خان تہ اوبللو.

د عیسیٰ علیہ السلام د بعضې ملګرو کفر: حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ کله الله ﷻ حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ اوچتول او غوښتل نو دی کورته راغلل، په هغه وخت کنبې ددوی کور کنبې دولس حواریان وو، ددوی دسر نه اوبه خخیدلې، دوی اوفرمائیل چہ په تاسو کنبې بعضې داسې دی چہ په ما نې ایمان راوړې دې خو دولس دولس خل به ما باندې کفر کوی. بیا حضرت عیسیٰ علیہ السلام اوفرمائیل چہ په تاسو کنبې څوک دا خوبوی چہ هغه څما په شان کرې شی او هغه څما په ځانې قتل کرې شی او هغه جنت کنبې څما ملګرې شی. په دې روایت کنبې دا هم دی چہ د حضرت روح الله ﷻ د پیشن گوئی مطابق بعضو په دوی باندې دولس دولس خل کفر کرې وو.

د عیسایانو درې ډلې: بیا د عیسایانو درې فرقې شوې. ① یعقوبیه ② نستوریه ③ مسلمان یعقوبیه وئیل چہ خپله الله تعالی مونږ کنبې وو او تر کومې چہ نې غوښتل نو وو او بیا چہ کله نې او غوښتل نو آسمان تہ اوختو. د نستوریه عقیده وه چہ د الله ﷻ څوئې مونږ کنبې وو او څه مودې پورې نې مونږ کنبې اوساتلو او بیا نې خپل طرفته پورته کرو. اود مسلمانانو عقیده وه چہ د الله ﷻ رسول مونږ کنبې اوتر کومې چہ نې غوښتل نو مونږ کنبې وو اوبیا ئې آسمان طرفته پورته کرو. د دې رومبو دوو فرقو زور ډیر زیات شو او دا دریمه فرقه نې په مخه راواخسته او تنګول ئې شروع کرل. تر دې چہ دوی کمزوری شو او الله ﷻ پیغمبر آخر الزمان حضرت محمد ﷺ مبعوث کرو او اسلام ئې غالب کرو. ددې اسناد بالکل صحیح دی (۱) او نسائی کنبې هم د حضرت امیر معاویه رضی اللہ عنہ نه د امنقول دی. دغه شان په سلفو کنبې هم د ډیرو بزرگانو هم دا قول دې.

دوهب بن منبه رضی اللہ عنہ روایت: وهب بن منبه رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کله شاهي سپاهیانو او یہودو په حضرت عیسیٰ علیہ السلام حمله او کره او محاصره ئې او کره نو هغه وخت کنبې دوی سره اولس حواریان وو. دې خلقو چہ کله دروازې بیرته کرې او وې کتل نو ټول خلق د حضرت عیسیٰ علیہ السلام شکل کنبې وو، دې کتلو سره

(۱) ابن ابی حاتم: ۱۱۱۰/۴.

دی خلقو اوونیل چہ تاسو خلقو پہ مونہر جادو کړې دې. اوس خو یا حقیقی عیسیٰ ﷺ مونہر ته حوالہ کړئ یا به مونہر تاسو ټول قتل کړو. دې اوريدو سره حضرت عیسیٰ ﷺ او فرمائیل چہ خوک شته دې چہ جنت کښې خما ملگري جوړ شي او دلته خما په خاني په سولې او خيژي؟ يو صحابي دې دپاره تيار شو او وې نيل چہ انې حضرت عیسیٰ ﷺ خہ يم نو داسلام دنمنانو هغه گرفتار کړو او هغه نې قتل او بيا خوشحاليدل چہ مونہر حضرت عیسیٰ ﷺ قتل کړو. حالانکہ داسې نه وو شوی بلکه هغوی مغالطه کښې او الله ﷻ خپل رسول خان ته اوبللو.

د عیسیٰ ﷺ د پېمانسې بل روایت: تفسیر ابن جریر کښې دی چہ کله الله ﷻ حضرت عیسیٰ ﷺ ته القا او کړه چہ هغه دنیا نه واپس کیدو والا دې، نو په دې باندي دوی ډیر پریشانہ شو او په دوی د مرگ ویره راغلہ. حضرت عیسیٰ ﷺ خپل حواریانو ته دعوت ورکړو او خوراک ئې تيار او ټولو ته ئې اوونیل چہ نن شپه تاسو ټول راخی خما تاسو سره خہ ضروری کار دې. هرکله چہ حواریان راغلل نو دوی په خپل لاس خوراک تيار کړو او ټول کار ئې په خپل لاس او کړو. هرکله چہ خوراک نه فارغ شو نو پخپله ئې د هغوی لاسونه وینخل او په خپله کپړه ئې اوچ کړل. دا هغوی ته ښه اونه لگیدل او ښه ورته معلوم نشو. خو دوی او فرمائیل چہ واورئې انن شپه چہ خہ کوم که چا ددې نه خہ منع کړم نو خما به هغه سره هېڅ واسطه نه وی. نو ټول معتقدین خاموش شو او کله چہ دوی د دې عزت ناگو کارونو نه فارغ شو نو وې فرمائیل چہ گورئې ستاسو په نیزخه د ټولو نه زیات مرتبې والا يم، خود دې باوجود بيا هم ما ستاسو خدمت او کړو. دا په دې وجه چہ تاسو خما په سنتو عاملان شي. خبردار اتاسو کښې دې هیڅوک خپل رور د خان نه کم نه گنړی. بلکه هر مشر دې د کشر خدمت کوی لکه څنگه چہ ما ستاسو خدمت او کړو. او تاسو سره خما يو خاص کار دې او د هغې دپاره تاسو ما رابللی یی، هغه هم واورئې چہ نن شپه به تاسو ټول زما دپاره خشوع او خضوع سره دعا کوئې چہ الله ﷻ خما اجل روستو کړی. نو ټولو دعاگانې او کړې خود خشوع او خضوع وخت راتلو نه مخکښې مخکښې په هغوی باندي داسې خوب راغلو چہ د هغوی د خولو نه يو لفظ هم اونه وتلو. حضرت عیسیٰ ﷺ هغوی بيدارول او يو يو ته به ئې حرکت ورکولو (خوزول به ئې) او ورته به ئې ونیل چہ په تاسو خہ اوش؟ چہ یوه شپه هم ويخ نشی پاتې کیدئ او زما مدد نه کئ ټولو جواب ورکړو اي پيغمبره مونہر په خپله حيران يو چہ دا خہ کیرې یوه شپه نه بلکه خو شو شپې مونہر د ويخ پاتې کیدو عادی يو خو الله پوهیرې چہ نن خہ وجه ده چې خوب راگیر کړی یو د دعا او زمونہر په مینخ کښې خہ قدرتی رکاوټ پیدا شوې دې بيا حضرت عیسیٰ ﷺ او فرمائیل بيا به گډبه پاتې نشی او گډې به ختمې شي غرض دا چہ اشارو او کنایو کښې ئې د صورت حال اظهار او کړو او بيا ئې او فرمائیل چہ گورئې تاسو کښې به یو سپرې د سحر د چرگ اذان کولو نه مخکښې په ما باندي درې خل کفر کوی، او د خو درهمو په قیمت به ما خرڅ کړی او خما قیمت به اوخوری. اوس دا خلق بهر اووتل او يو طرف او بل طرفته لاړل. يهوديان په دې تلاش کښې وو او هغوی شمعون حواری اونیلو او وې ونیل چہ دا هم د هغوی ملگري دې. خو شمعون اوونیل چہ دا غلطه ده خہ دهغه ملگري نه يم، په دې باور ورکولو ئې هغه پرېښودو. مخکښې چہ لاړو نو دې يو بل جماعت سره يو خاني شو او د هغوی نه ئې هم په دې انکار خان خلاص کړو. په دې چرگ بانگ اوونیلو او ده ډیر زیات افسوس کولو او غمگین وو. سحر يو حواری يو يهودی سره ملاویرې ورته وائی که تا ته د حضرت عیسیٰ ﷺ معلومات درکړم نو ماته به خہ راکوې؟ نو هغه ورته اوونیل چہ ډیرش درهمه نو ده ډیرش درهمه واخستل او د حضرت عیسیٰ ﷺ معلومات ئې ورکړل. د دې نه وړاندي هغوی په شپه کښې وو. نو هغوی گرفتار کړو او رسو کښې ئې بوتلو او د طعنې په طور ئې ورته ونیل چہ تاخو به مړی ژوندی کول، جنات به دې تبتول، لیونی به دې ښه کول، اوس خہ خبره ده چہ خپل خان هم نشې بچ

کولی، دا رسی، ہم نشی شلولی، دا به ئی وئیل او په دوی به ئی ازغی اچول، دغه شان بی درد سره ئی رابنگل او چه کله ئی دی لرگی ته راوستو نو دوی ئی په سولی خیزول نو په هغه وخت کنسی الله ﷺ خپل نبی ﷺ خان ته اوبللو او هغوی کنسی ئی بل سرې چه د دوی مشابه وو، په سولی او خیزولو بیا اووه ورخې پس حضرت مریم علیها السلام او هغه بنځه چه چاته حضرت عیسیٰ ﷺ د جن نه نجات ورکړې وو هغه خانې ته راغلي او فریادونه ئی کول، نو دوی ته حضرت عیسیٰ ﷺ راغلو او ورته ئی اووئیل چه تاسو ولی ژارئی؟ څه خو الله ﷻ خپل خان ته بللی یم، ماته د دوی تکلیفونه نه رارسی، نو په دې هغونی په شبه کنسی شو. او دا ئی ورته اووئیل چې ځما حواریانوته اووایه چه ماسره فلانی خانې کنسی ملاقات اوکړی. کله چه دا زیرې حواریانوته ملاؤ شو نو هغوی یولس په یولس هغه خانې ته لارل کوم حواری چې حضرت عیسیٰ ﷺ خرڅ کړې وو هغه ئی هغه خانې کنسی اونه لیدو. حضرت عیسیٰ ﷺ تپوس اوکړو چې هغه څه شو نو هغوی ورته خبر ورکړو چه هغه د شرم او ندامت نه خودکشی اوکړه. حضرت عیسیٰ ﷺ او فرمائیل چه که هغه توبه ویتلې وې نو الله ﷻ به دهغه توبه قبوله کړې وې، بیا ئی او فرمائیل چه دا کوم بچې تاسو سره دې د ده نوم یحیی دې. اوس دا ستاسو ملگری دې. اوورئی سحر به ستاسو ژبې بدلې شی. هر سرې به د خپل خپل قوم ژبه وائی. نو هغه ته پکار دی چه خپل قوم ته لارشی او هغوی ته ځما دعوت اورسوی او الله ﷻ نه ئی ویروی. دا واقعه ډیره غریبه ده.

د حواریانو نومونه: د ابن اسحاق قول دې چه کوم بادشاه د حضرت عیسیٰ ﷺ د قتل کولو دپاره فوج لیرلې وو د هغه نوم داؤد وو. حضرت عیسیٰ ﷺ په هغه وخت کنسی ډیر زیات پریشان وو. هیڅوک به د خپل مرگ نه داسې پریشانه او فکرمند نه وو چه څومره حضرت عیسیٰ ﷺ په هغه وخت کنسی وو. تردې چه وې فرمائیل چه انې الله ﷻ! که ته د چا نه هم د مرگ پیاله لرې کولو والا یې نو ځما نه ئی لرې کړه. او تردې چه د ویرې په وجه د هغوی د بدن نه وینه روانه شوه. په هغه وخت کنسی دوی سره په هغه کور کنسی دولس حواریان وو. دهغوی نومونه دا دی ① فرطوس ② یعقوبس ③ ریدانجس ④ داد یعقوب رور وو. ⑤ اندار ابلیس ⑥ فیلس ابن یلما ⑦ منتا ⑧ یعقوب بن خلقا یا ⑨ نداوسیس ⑩ قتابیا ⑪ لیودس ⑫ طوماس ⑬ وکریایوطا. ⑭ بعضې وائی چه دا دیارلس کسان وو. اود هغه دیارلسم نوم سرچس وو او هغه دعیسیٰ ﷺ په بشارت باندي خپل خان په سولی خیزول منظور کړی وو. دعیسیٰ ﷺ د گرفتاری دپاره چاپې وهل. هرکله چه حضرت عیسیٰ ﷺ آسمان ته پورته کړې شو او باقی خلق د یهودودلاسه قیدیان شو نو کله چه دوی شمیر کولو یو په کنسی کم وو. د یو کس دکمی په وجه په دوی کنسی اختلاف پیدا شو. اوس چه به دې خلقوپه کوم جماعت چاپه وهله او هغه به ئی گرفتارولو نو حضرت عیسیٰ ﷺ به ئی ته پیژندو. نو لیودس وکریایوطا دیرش درهمه واخستل او دوی ته ئی اووئیل چه څه ځم او چه د ټولو نه مخکنی د چا نه بوسه واخلم نو تاسو پوهه شی، چه هغه حضرت عیسیٰ ﷺ دې. هرکله چه دوی دننه لارل نو په هغه وخت کنسی حضرت عیسیٰ ﷺ پورته کړې شوي وو. او حضرت سرچس د حضرت عیسیٰ ﷺ صورت کنسی موجود وو. هغه لارو او وعدې مطابق ئی د حضرت سرچس نه بوسه واخسته او هغه ئی گرفتار کړو. د دې ارتکاب نه پس دا حواری ډیر زیات نادم شواو دې نه پس ئی خان پهانسی کړو. اودې نصرانیانو کنسی ملعون شو.

پهانسی شوي څوک وو؟ - بعضې وائی چه دده نوم لیووس وکریا یوطا وو. دې چه څنگه هم د حضرت عیسیٰ ﷺ کورته د پیژندگلو د پاره داخل شونو حضرت عیسیٰ ﷺ پورته کړې شو او د ده صورت د حضرت عیسیٰ ﷺ په شان شوي وو او هم دې خلقو گرفتار کړو. ده ډیرې جغې اووهلې چه څه عیسیٰ نه یم، څه ستاسو ملگری یم، ماتاسو ته دعیسیٰ ﷺ معلومات درکړی وو. خودا چا اوریدل؟ آخرهم دې ئی پهانسی کړو. اوس الله تعالی ته علم دې چه دعیسیٰ ﷺ مشابهت کنسی سرفروشی کولو والا مومن

صادق سر جس وو یا وکرو یا یو طاً منافق حواری وو، د حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ قول دے چه حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ مشابہت چا سره کرے شوی وو هغه په سولنی او خیزولې شو او حضرت روح اللہ رضی اللہ عنہ ژوندي آسمان ته پورته کرو. ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چه د عیسیٰ تشبیه ددوی ملگرو باندي اچولې وې وه. قوله تعالى: **وَأَنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنُوا بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ**

د عیسیٰ رضی اللہ عنہ د وفات نه مخکښې به ټول اهل کتاب په دوی ایمان راوړی. دې نه پس بیان کیږی چه د روح اللہ رضی اللہ عنہ د مرگ نه مخکښې به ټول اهل کتاب په دوی ایمان راوړی او د قیامت په ورځ به گواه وی. ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددې تفسیر کښې ډیر اقوال دی:

① د عیسیٰ رضی اللہ عنہ د مرگ نه مخکښې: اول قول دا دې چې د حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ د وفات نه مخکښې یعنی کله چه به حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ د دجال قتل کولو دپاره دوباره زمکې ته راشی. نو په هغه وخت کښې به ټول مذهبونه ختم شی او صرف ملت اسلامیه چه اصل کښې دین حنیف دې دا به پاتې شی. حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه **«مَوْتِهِ»** نه مراد د حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ مرگ دې ( ) ابو مالک رضی اللہ عنہ فرمائی چه کله حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ تشریف راوړی نو په هغه وخت کښې به ټول اهل کتاب په هغوی ایمان راوړی ( ) د حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ نه یو بل حدیث مبارک کښې دی چه خاص یهودی کښې به یو هم باقی پاتې نشی. حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چه نجاشی او دده ملگری. د دوی نه مروی دی چه په الله قسم چه حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ اوس هم الله تعالی سره ژوندي موجود دې. هرکله چه دوی زمکې ته راکوز شی نو په هغه وخت کښې به اهل کتابو کښې یو هم باقی پاتې نه وی چه په دوی ایمان راوړی. ددوی نه **«مَوْتِهِ»** چه کله ددې آیت مبارک د تفسیر باره کښې تپوس اوشو نو وې فرمائیل چه الله رضی اللہ عنہ حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ خپل خان ته بللې دې. اود قیامت نه مخکښې به حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ دې حیثیت سره زمکې ته رالیږی چه هر نیک اوبد به په حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ ایمان راوړی. د حضرت قتاده رضی اللہ عنہ او حضرت عبدالرحمان رضی اللہ عنہ وغیره نه هم دا تفسیر شوې دې. اوهم دا قول حق دې. او همدانفسیر بالکل صحیح دې. انشاء الله دالله رضی اللہ عنہ مدد او دهغه توفیق سره به مونږ ددې دلائل بیان کړو.

② د کتابی د مرگ نه مخکښې: دویم قول دا دې چه هر کتابی به د خپل مرگ نه مخکښې په دوی ایمان راوړی. ځکه چه د مرگ په وخت کښې حق او باطل ټولو باندي واضح کیږی. نو هر کتابی یعنی اهل کتاب د دې فانی دنیا نه د تلو نه مخکښې د حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ باور کوی. حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه هیڅ یو یهودی تر هغه پورې نه مری تر کومې چه هغه په حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ باندي ایمان نه وې راوړنی. د حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ هم دا قول دې بلکه د حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ نه تردې پورې مروی دی که د یو کتابی څټ پرې کړی شی نو د ترهغه وخته پورې دهغه ساه نه اوځی چه ترڅو پورې هغه په حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ باندي ایمان راوړی. او د اونه وانی چه حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ د الله رضی اللہ عنہ بنده اورسول دې. د حضرت ابی قرآت کښې **«قَبْلَ مَوْتِهِمْ»** دې. حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ نه تپوس اوشو چه فرض کړه څوک د دیوال نه راپریوزی او مړ شی؟ نو وې فرمائیل چه بیا هم په دې مینځ کښې دې ایمان راوړی. حضرت عکرمه رضی اللہ عنہ، محمد بن سیرین رضی اللہ عنہ، ضحاک رضی اللہ عنہ او حویریه رضی اللہ عنہ نه هم دا منقول دی. یو قول حضرت امام حسن رضی اللہ عنہ نه هم داشان مروی دې چه دهغې مطلب د سابقه قول په تائید کښې کیدیشی. او د حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ د مرگ نه مخکښې هم کیدې شی.

③ دریم قول دا دے چہ اہل کتابو نہ ہیخوک نشته مگر هغه به په نبی کریم ﷺ مرگ نہ مخکنی ایمان راوری. حضرت عکرمہ رضی اللہ عنہم دا فرمائی.

صحیح قول: ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ په دے ټولو کنبی زیات صحیح قول رومی دے چہ کله حضرت عیسیٰ علیہ السلام قیامت ته نزدې آسمان نه لاندې تشریف راوری نو په هغه وخت کنبی به هېڅ یو اهل کتاب په دوی د ایمان راوړلو نه بغیر پاتې نشی. فی الواقع د امام صاحب دا فیصله حق بجانب ده. ځکه چہ دلته آیتونو نه صفا ظاهر دی اصل مقصد د یهودو دا فیصله غلطه ثابتول دی چہ مونږ حضرت عیسیٰ علیہ السلام په سولې خپړولې دے. اودا شان چہ کوم جاهلو عیسایانو دا ونیلې دی د هغوی قول هم باطل ثابتول دی. نو الله ﷻ خبر ورکوی چہ په حقیقت کنبی نه خو حضرت عیسیٰ علیہ السلام مقتول شوې دې او نه مصلوب شوې دې بلکه دوی په شک کنبی اخته کړې شو. او هغوی د حضرت عیسیٰ علیہ السلام هم شکل قتل کړو. خو دوی ته په خپله هم دا معلومه نه شوه چہ الله ﷻ حضرت عیسیٰ علیہ السلام خپل ځان ته اوبللو او هغه ژوندې دے. او اوسه پورې ژوندې دے او قیامت ته نزدې به را کوزیږی. لکه څنگه چہ صحیح متواتر احادیثو کنبی دی. مسیح دجال به قتل کړی، صلیب به مات کړی، خنزیر به قتل کړی، جزیه به نه قبلی، اعلان به اوکړی چہ یا اسلام قبول کړنی یا تورې سره مقابله اوکړنی. نو آیت کنبی خبر ورکوی چہ ټول اهل کتاب به د دوی په لاس ایمان را وړی. او یو به هم باقی پاتې نشی چہ اسلام نه روستوشی یا څنگه چہ جاهل یهودیان او نصرانیان مراد اخلی او دا منی چہ دوی په سولې خپړولې شوی دی، دوی به د حقیقی مرگ نه مخکنبی په دوی ایمان را وړی. او کوم کارونه چہ دوی د دوی موجودگی کنبی کړی دی یا به کوی هغه به د قیامت په ورځ په دوی گواه وی، یعنی آسمان ته د پورته کولو نه مخکنبی کارونه چہ کوم دوی کړی دی هغه ټول به د دوی د نظرونو مخکنبی شی او الله ﷻ ته به دوی پیش کړی. اوددې تفسیر کنبی چہ کوم دوه اقواله دی هغه هم د واقعی اعتبار سره بالکل صحیح او درست دی. د مرگ د فریشتې راتلو نه پس د آخرت د رښتیاؤ او دروغو احوالو معائنه کیږی. هم په هغه وخت کنبی هر سړی ته رښتیا اودروغ معلوم شی او پوهه شی. خو هغه ایمان د الله ﷻ په نیزمعتبر نه دے، ددې سورۃ په شروع کنبی دی چہ ﴿وَالْيَسْتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ﴾ بل ځانې کنبی فرمان دے چہ ﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ﴾ یعنی کوم خلق د مرگ راتلو پورې په بدو عملونو کنبی مصروف وی د هغوی توبه قبوله نه ده. او چہ کوم خلق د الله ﷻ عذاب کتلو سره ایمان را وړی نو د هغوی ایمان به هم هغوی ته هېڅ نفع نه ورکوی. نو د دواړو آیتونو مخکنبی ایښودلو سره مونږ دا ونیلې شو چہ د مخکنبی دوؤ قولونو د کومو چہ امام ابن جریر رضی اللہ عنہم تردید کړې دے هغه صحیح نه دی، په دې وجه امام صاحب فرمائی چہ رومی دواړه اقوال که د دې آیت په تفسیر کنبی صحیح اومنلې شی نو د دې نه دا لازمیږی چہ د هېڅ یو یهودی یا نصرانی خپلوان به دده وارثان نه وی، ځکه چہ هغوی خو به په حضرت عیسیٰ علیہ السلام او حضرت محمد ﷺ باندې ایمان را وړې وې او مرشوی به وی او دده وارثان خو یهود اونصرانیان دی. حالانکه د مسلمان وارث کافر نشی کیدی.

د حافظ ابن کثیر تبصره: - خومونږ دا وایو چہ دا په هغه وخت کنبی دی چہ کله داسې وخت کنبی ایمان را وړې چہ د الله تعالی په نزد معتبر وی. نه داسې وخت کنبی چہ ایمان را وړل بالکل بی فائدې وی. د حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہم قول باندې که ژور نظر واچولې شی چہ د دیوال نه دراپریوتلو په وخت کنبی، د درنده خوړلو په وخت کنبی، د تورې د چلیدو په وخت کنبی هغه ایمان را وړی، نو صفا ظاهر دی چہ د داسې حالت ایمان مطلق نفع نه ورکوی. لکه څنگه چہ د قران پورتنی آیتونو نه صفا ظاهر دی. والله اعلم.

خما خیال سرہ خودا بالکل صفا ظاہرہ دہ کہ دے دے ایت مبارک د رومی تفسیر دوارہ اقوال معتبر او منلی شی نوهیخ اشکال نہ پیدا کیڑی، ہغہ پہ خپل خانی صحیح دی، خود دے ایت مبارک نہ صحیح مطلب ہغہ دے چہ کوم رومی قول کنبی دے، نود دے نہ مراد دا دے چہ حضرت عیسیٰ ﷺ آسمانونو کنبی ژوندی موجود دے او قیامت تہ نزدی بہ راکوزیڑی، او وانی بہ چہ یهود او نصاری دوارہ دروغژن دی، او چہ کوم افراط تفریط دوی کرے دے ہغہ بہ باطل او گرخوی، یو طرفتہ د یهودیانو ملعون جماعت دے چہ ہغوی حضرت عیسیٰ ﷺ د دوی د عزت نہ یر زیات او غورزولو، او د دوی حق کنبی نہ داسی ناپاکے خبری او کرے چہ د دے نہ ہر انسان نفرت کوی، بل طرفتہ نصرانیان دی چہ ہغونی د دوی مرتبہ دومرہ اوچتہ کرے چہ ہغہ پہ دوی کنبی نہ وہ، د دے نہی ہم اثبات او کپرو او مقام نبوت نہ نہی مقام ربوبیت تہ اورسولو، دکوم نہ اللہ ﷻ بالکل پاک دے.

حضرت عیسیٰ ﷺ بہ قیامت تہ نزدی دوبارہ رانی - اوس ہغہ احادیث واورنی چہ پہ ہغی کنبی بیان دے چہ حضرت عیسیٰ ﷺ بہ آخرہ زمانہ کنبی قیامت تہ نزدی آسمان نہ زمکے تہ راکوزیڑی او اللہ وحدہ لاشریک عبادت طرفتہ بہ خلق رابلی.

دعیسیٰ ﷺ کارونہ - صحیح بخاری تول امت منی او دا قبلوی، پہ دے کنبی حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ کتاب ذکر انبیاء کنبی حدیث راوڑی دے چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ پہ ہغہ ذات قسم چہ د ہغہ پہ قبضہ کنبی خما ساه دہ نزدی دہ تاسو کنبی بہ حضرت عیسیٰ بہ مریم علیہا السلام نازل شی، عادل حاکم بہ جورشی او صلیب پہ مات کرے، خنزیر بہ قتل کرے او جزیه بہ ختمہ کرے، مال بہ دومرہ زیات شی چہ د ابہ خوک نہ خوبنوی، یو سجدہ کول ( ) بہ دنیا او مافیہا نہ بہترہ وی. د دے حدیث مبارک تلاوت کولو نہ پس د دے حدیث مبارک راوی حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ د شہادت پہ طور قرآنی آیت مبارک ﴿وَأَنْتُمْ﴾ آخر پوری تلاوت کرو.

صحیح مسلم کنبی ہم دا حدیث مبارک شتہ دے او بل سند سرہ ہم دا روایت بخاری او مسلم شریف کنبی مروی دے، پہ ہغی کنبی دی چہ سجدہ بہ صرف د رب العالمین دپارہ وی او پہ دے ایت مبارک کنبی ﴿قَبْلَ مَوْتِهِ﴾ نہ پس فرمان دے چہ ﴿قَبْلَ مَوْتِ عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ﴾، بیا دا د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ درے خل و نیل ہم دی.

دعیسیٰ صلی اللہ علیہ وسلم حج او عمرہ - د مسند یو حدیث مبارک کنبی دی چہ حضرت عیسیٰ صلی اللہ علیہ وسلم بہ میدان فج روحا کنبی حج او عمرہ دوارو دپارہ لبیک وانی (۲). دا حدیث مسلم کنبی ہم دے (۲).

د مال زیاتیدل - د مسند یو بل حدیث مبارک کنبی دی چہ حضرت عیسیٰ صلی اللہ علیہ وسلم بہ راکوزیڑی او صلیب بہ ماتوی او خنزیر بہ قتلوی او مونخ بہ باجماعت وی، اود اللہ ﷻ لار کنبی بہ مال دومرہ زیات ورکولے شی چہ خوک اخستو والا بہ نہ وی، خراج بہ پریڑی، روحاء تہ بہ لارشی اوہلتہ بہ حج یا عمرہ کوی یا بہ دوارہ یو خانی کوی، بیا حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ، دا آیت مبارک تلاوت کرو، خود دوی شاگرد حضرت حنظلہ خیال دے چہ حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ د حضرت عیسیٰ صلی اللہ علیہ وسلم د انتقال نہ مخکنبی بہ پہ دوی ایمان راوڑی، ماتہ نہ دی معلوم چہ دا تول د حدیث الفاظ دی او کہ د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ خپل (۴).

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب عیسیٰ بن مریم : ۳۴۴۸، صحیح مسلم : ۱۵۵، ترمذی : ۲۲۳۲، ابن ماجہ : ۴۰۷۸، ابن حبان : ۶۸۱۸، احمد : ۲/۲۴۰، مسند حمیدی : ۱۰۹۷، شرح مشکل الآثار : ۱۰۳، الشریعۃ للآجری : ۳۸۰، الإیمان لان منہ : ۴۱۱.

(۲) احمد : ۲/۲۴۰، مسند صحیح، ابن حبان : ۶۸۲۰، بیہقی : ۲/۵، مسند حمیدی : ۱۰۰۵، د دے سند مسلم بہ شرط صحیح دے.

(۳) صحیح مسلم کتاب الحج، باب اہلال النبی صلی اللہ علیہ وسلم وھدیہ : ۱۲۵۲.

(۴) احمد : ۲/۲۹۰، وهو صحیح بالشواہد.

صحیح بخاری کنبی دی چه په هغه وخت کنبی به خه وی چه حضرت مسیح بن مریم عليه السلام نازل شی او ستاسو امام به هم ستاسو نه وی (۱).

د عیسی عليه السلام پیژندگلو: ابو داود او مسند احمد وغیره کنبی دی چه نبی کریم صلى الله عليه وسلم او فرمائیل چه انبیاء کرام ټول د یو پلار اولاد د روڼرو پشان دی، میاندي ئی جدا جدا او دین ئی یو دی. عیسی بن مریم نه زیات نزدې خه یم، خکه چه د هغوی او خما ترمینځه بل نبی نشته دی. او یقینی طور هغه به نازل شی. نو تاسو هغه او پیژنئ. سور سپین رنگ ئی دی، درمیانہ قد ئی دی، دوه مصرې کپړې به ئی ټپلې وی، د دوی سر نه به اوبه خاخی، اگر چه لوند به نه وی. صلیب به مات کړی، خنزیر به قتل کړی، جزیه به نه قبلوی، خلق به اسلام طرفته رابلې، د هغوی زمانه کنبی به ټول ملتونه ختم شی، صرف اسلام به باقی پاتې شی. د هغوی زمانه کنبی به الله تعالی مسیح دجال هلاک کړی. بیا به زمکې باندي امانت واقع شی. تردې چه تور ماران به اوبسانو سره، شرمخان غواگانو سره، او شرمخان به چیلو سره څری او ماشومان به مارانو سره لوبې کوی. او دوی ته به هیڅ نقصان نه رسوی، څلویښت کاله پورې به وی بیا به وفات شی او مسلمانان به د حضرت عیسی عليه السلام جنازه ادا کوی (۲).

عیسی عليه السلام ته د نبی صلى الله عليه وسلم نژدیکت: د ابن جریر روایت کنبی دی چه دوی به خلقو سره په اسلام جهاد کوی. ددې حدیث مبارک یو ټکره صحیح بخاری کنبی هم ده. او یو روایت کنبی دی چه د ټولو نه زیات نزدې دنیا او آخرت کنبی حضرت عیسی عليه السلام ته خه یم (۳).

د عیسی عليه السلام مسلمانانو ته امامت ورکول: صحیح مسلم کنبی دی چه قیامت به ترهغه پورې قائم نه شی چه ترکومی چې رومیان اعماق یا دابق (د دوو ځایونو نومونه دی) کنبی کوز نشی او د دوی مقابلې دپاره مدینې نه لښکر رانشی، او دوی به په هغه وخت کنبی په مخ د زمکې ټولو نه زیات الله تعالى ته خوښ بندگان وی. هرکله چه صفونه جوړ شی نو رومیان به اووانی چه مونږ تاسو سره جنگ نه کوو، مونږ کنبی چه کوم خلق بې دینه شوی دی مونږ هغوی سره جنگ کول غواړو، تاسو مینځ نه لرې شی. خو مسلمانان به اووانی چه والله د انشی کیدی چه مونږ تاسو ته خپل کمزوری مسلمانان روڼه پرېږدو. نو جنگ به شروع شی او د مسلمانانو دې لښکر دریمه حصه به اوتښتی.

د دې خلقو توبه به الله تعالى بالکل په قبلوی. او دریمه حصه به شهیدان شی. او دوی به د الله تعالی په نزد ټولو نه زیات افضل شهیدان وی. خو آخری دریمه حصه به فتح او مومی او غالب به شی. بیا به دوی هیڅ فتنه کنبی نه پرېوځی. قسطنطنیه به فتح کړی، او دوی به لا خپلې تورې په زیتونو (د زیتون په ونو) کنبی زړوند کړی او مال د غنیمت به تقسیموی، چې په دې دوران کنبی به یو شیطان چغې کړی چه ستاسو په بچو دجال راغلو او د ده دا داروغ به مسلمانان رښتیا او گنډی اود دې ځانې نه به اوځی. شام ته به اورسی او دښمنانو سره به د جنگ کولو دپاره صفونه جوړوی چه بل طرفته به د موځ دپاره اقامت اوشی، او حضرت عیسی عليه السلام به نازل شی. او دوی ته به امامت ورکوی. هرکله دښمن دوی اوگوری نو دشان به ویلې شی لکه څنگه چه ابوکنبی مالگه ویلې کیرې. که حضرت عیسی عليه السلام دوی

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب نزول عیسی بن مریم علیه السلام: ۳۴۴۹، صحیح مسلم: ۱۰۰، منصف ابن عبدالرزاق: ۲۰۸۴۱، الاسماء والصفات للیهقی: ۸۹۵.

(۲) ابو داود کتاب الملاحم باب خروج الدجال: ۴۳۲۴، باختلاف یسر وسنده حسن احمد: ۴۰۶/۲، هذه الالفاظ، حاکم: ۵۹۵/۲، ابن حبان: ۶۸۲۱، منصف عبدالرزاق: ۲۰۸۴۵.

(۳) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی (واذکری الکتاب مریم اذا انزلت من اهلها) ۳۴۴۳، صحیح مسلم: ۲۳۶۵.

تہ اوگوری نو دوی بہ تول ختم شی، او اللہ ﷻ بہ د دوی پہ لاس دوی قتل کری، او دوی بہ پہ خپلہ حربہ (نیزہ) خلقو تہ د دجال وینہ او بنائی (۱)۔

دعیسی ﷺ دنیا تہ دوبارہ راتک :- مسند احمد او ابن ماجہ کنبی دی چہ نبی کریم ﷺ او فرمائیل ما د معراج پہ شپہ حضرت ابراہیم ﷺ، حضرت موسیٰ ﷺ او حضرت عیسیٰ ﷺ او لیدل، خپلو کنبی مو یو بل سرہ د قیامت بارہ کنبی خبری اتری کولی، حضرت ابراہیم ﷺ خپلہ لاعلمی ظاهر کرہ، او دغہ شان حضرت موسیٰ ﷺ ہم، حضرت عیسیٰ ﷺ او فرمائیل چہ د اللہ تعالیٰ نہ سوا د قیامت راتلو صحیح وخت خو ہیچا تہ نہ دے معلوم خو ما سرہ چہ کما رب کومہ وعدہ کرې دہ هغه دا دہ چہ دجال بہ راوخی او هغه سرہ بہ دوه بناخونہ وی، هرکله چہ ما اوگوری نو داسی بہ ویلی کیږی لکه څنگه چہ فولاد ویلی کیږی، نو اللہ ﷻ بہ هغه هلاک کری کله چہ هغه ما اووینی، تردې چہ هر یو کانړتی او ونه بہ ہم وائی چہ انې مسلمانہ! راشہ د ایوکافر کما پہ شا پتہ دے، دې قتل کرہ، نو اللہ تعالیٰ بہ دوی هلاک کری او خلق بہ امن او امان سرہ خپلو خپلو کورونو تہ لار شی۔

دیا جوج ماجوج راوتل :- او دې نہ پس بہ یاجوج او ماجوج راوخی، او هر طرفتہ بہ مندی وھی، تول بنارونہ بہ ویران کری، چہ په کوم خیز تیر شی نو هغه بہ هلاکوی او چہ په کومو اوبو تیر شی نو هغه بہ تولی او څکی، خلق بہ بیا ماته راشی، څہ بہ اللہ تعالیٰ نہ دعا او غواړم او اللہ ﷻ بہ دا تول تباہ کری، او د دوی لاشونونہ بہ هوا خوره شی، بدبو بہ ترې خوره شی، بیا بہ دومره باران اوشی چہ دا تول لاشونہ بہ یوسی او په سمندر بہ لاهوشی، نو په هغه وخت کنبی داسی د قیامت راتگ وی لکه څنگه چہ د حاملہ بنڅې خلقو تہ نہ وی معلومہ چہ سحر بہ ددې ماشوم پیدا کیږی یا بہ ما بنام ددې ماشوم پیدا کیږی، د شپې بہ پیدا کیږی او کہ د ورځې؟ (۲)

په مسلمانانو سختی راتل :- مسند احمد کنبی حضرت ابونصره رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مونږ حضرت عثمان بن ابوالعاص رضی اللہ عنہ سرہ د جمعې مونځ او کرو او دې دپارہ راغلو چہ خپل لیکلې شوی قران پاک دوی تہ اوبنایو، هرکله چہ د جمعې وخت راغلو نو دوی مونږ تہ او فرمائیل چہ غسل او کرڼی، بیانی خوشبو راوړه او مونږ اولگوله، بیا جمات تہ راغلو او یوسری سرہ کیناستو، او هغه مونږ تہ د دجال والا حدیث مبارک بیان کرو، بیا حضرت عثمان بن ابوالعاص راغلو او مونږ او دریدو، بیا تول کیناستل، دوی او فرمائیل چہ ما نبی کریم ﷺ نہ دا اوریدلی دی چہ د مسلمانانو بہ درې بنارونہ شی، یو د دوو سمندرونو د یو څانې کیدو په څانې باندي، یو په حیره باندي، او یو شام کنبی، بیا بہ خلقو باندي درې ویرې راشی، بیا بہ دجال راوژی، دې بہ رومبی بنار طرفتہ لارشی او د هغه څانې خلق بہ دریو حصو کنبی تقسیم شی، یو حصہ بہ اووائی چہ مونږ د ده مقابلہ کوو او گورو چہ څہ کیږی، دویمہ حصہ بہ د کلی خلقو سرہ یو څانې شی، او دریم جماعت بہ بل بنار تہ لارشی او دوی تہ بہ نزدې شی، دجال سرہ بہ او یا زره کسان وی او د هغوی په سرونو بہ تاجونہ وی، او هغوی کنبی بہ اکثر یهود او بنڅې وی، د دې څانې مسلمانان بہ یو غار کنبی پناه واخلي، د دوی چہ کوم ځناور خریدو دپارہ تلی وی هغه بہ ہم هلاک شی، په دې وجه بہ د دوی مصیبتونہ زیات شی او د اولرې د وجې بہ د دوی حالت خراب شی تر دې چہ په دوی کنبی بہ یو کس د خپلې لیندې (په کوم کنبی چې غشی کیخودې شی او ویشتلې شی) د غشی وتلو څانې وریت کری او هغه بہ اوخوری، هرکله چہ دوی په سختی کنبی وی نو دوی تہ بہ د سمندر نہ آواز اوشی چہ انې خلقو تاسو تہ مدد راغلو، دې آواز اوریدو سرہ بہ دا خلق خوشحاله شی ځکه چہ آواز نہ بہ دوی تہ معلومہ وی چہ دا د یو پوهه سړی آواز دې، بالکل د سحر مونځ په وخت

(۱) صحیح مسلم کتاب الفتن باب فی فتح قسطنطنیہ و خروج الدجال و نزول عیسیٰ بن مریم : ۲۷۹۷، ابن حبان : ۶۸۱۳،

(۲) احمد : ۳۷۵/۱، ابن ماجہ کتاب الفتن باب فتنۃ الدجال و عیسیٰ بن مریم : ۴۰۸۱، وسندہ صحیح، حاکم : ۴۸۸/۴.

کنبی بہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام نازل شی۔ د هغوی امیر بہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام تہ اووانی چہ ائی روح اللہ علیہ السلام اتاسو مخکنی شی او مونخ راکری۔ خو حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ اووانی چہ د دې امت بعضی خلق د بعضو امیران دی۔ نوهم دهغوی امیر بہ مخکنی شی او مونخ بہ ورکری۔ د فارغیدو نہ پس بہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام خپله نیزه لاس کنبی واخلی او دجال پسې بہ روان شی۔ دجال چہ دوی علیہ السلام اوگوری نو د فولاد په شان په ویلې کیری۔ دوی علیہ السلام بہ هغه په سینہ اووهی او دې سره بہ هغه هلاک شی۔ اود هغه ملگری بہ شکست اوخوری او تینتہ بہ اوکری۔ خو هغوی تہ بہ یو خانی کنبی هم پناه نہ ملاویږی۔ تردې چہ هغوی بہ د یو ونې په شا پت شی او هغه ونه بہ وانی چہ ائی مسلمانہ دا دې یو کافر خما شاتہ پت دې، اودغه شان کانری بہ هم وانی (۱)۔

د دجال لویه فتنہ :- د ابن ماجہ په روایت کنبی دې چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دې خپلې خطبې زیاتہ حصہ د دجال په واقعہ بیانولو کنبی تیرہ کرې وه۔ او په هغې کنبی دا هم وو چہ د دنیا د اول نہ واخلہ تر آخرہ پورې د دې نہ زیاتہ لویه فتنہ بلہ نشته دې۔ ټولو نبیانو علیہم السلام خپل خپل امتونہ د دې نہ ویروول۔ خہ ټولو کنبی آخر کنبی یم او تاسو ټولو کنبی آخری امت یی۔ او هغه بہ یقینی طور تاسو کنبی راخی۔ کہ خما په موجودگی کنبی راغلو نو خہ بہ هغه سره گورم۔ او کہ خما نہ پس راغلو نو هر سړې دې د دې نہ خپل خپل خان بیچ کوی۔ خہ اللہ تعالی د هر مسلمان خلیفہ جوړوم۔ هغه بہ د شام او عراق ترمینخہ راوخی او بنہ بہ گرخی۔ خلقو ائی داللہ تعالی بندگانو اوگورئی تاسو ثابت قدم اوسئی واورئی! خہ تاسو تہ د هغه یو داسې صفت بنایم چہ هغه هیخ یو نبی خپل امت تہ نہ دې خودلی۔ هغه بہ په شروع کنبی دعوی کوی چہ خہ نبی یم خو یاد ساتی چہ خما نہ پس بہ بل نبی نہ راخی۔ او بیا بہ هغه د دې نہ ہم ورتیرشی او وانی بہ چہ اللہ یم۔ نو تاسو یاد ساتی چہ اللہ تعالی هیخوک په خپلو سترگو نشی لیدئی۔ خو د مرگ نہ پس د اللہ تعالی دیدار کیدیشی۔ او واورئی هغه بہ کانری وی او ستاسو رب کانری نہ دې۔ اود هغه د دواړو سترگو مینخ کنبی بہ کافر لیکلې شوې وی او هغه بہ هر تعلیم یافتہ او غیرتعلیم یافتہ لوستلې شی۔ هغه سره بہ اور وی او باغ بہ ورسره وی۔ د هغه باغ بہ اصل کنبی دوزخ وی او د هغه اور بہ اصل کنبی جنت وی۔ واورئی اتاسو کنبی چہ خوک ہم هغه اور تہ و اچوی نو هغه دې اللہ تعالی تہ فریاد کوی او د سورۃ کھف رومبی آیتونہ دې تلاوت کوی۔ د هغه اور بہ امن او سلامتیا والا شی۔ لکہ خنگہ چہ خلیل اللہ علیہ السلام باندې د نمرود اور شوې وو۔ د هغه یو فتنہ بہ دا هم وی چہ هغه بہ یو بانو بیچی تہ اووانی کہ خہ ستا مر پلار راژوندې کریم، نو بیا خو بہ تہ ما رب منې کہ نہ۔ نو هغه بہ اقرار اوکری، دې کنبی بہ دوه شیطانان د ده پلار او مور په شکل کنبی ظاهر شی او ده تہ بہ اووانی چہ خویہ! ہم دا ستا رب دې او تہ دې اومنه، او د هغه بہ یو فتنہ دا هم وی چہ هغه په یوسری مسلط کرې شی او هغه بہ دې آره کوی او دوه ټکری بہ ئې کری، بیا بہ خلقو تہ وانی چہ تاسو دې کس تہ گورئی چہ دې بیا ژوندې کوم۔ خو بیا بہ ہم دې وانی چہ خما رب د ده نہ سوا بل دې۔ نو دې بہ هغه راپورته کری او دا خبیث بہ هغه تہ اووانی چہ ستا رب خوک دې، هغه بہ جواب کنبی اووانی چہ خما رب اللہ تعالی دې، او تہ د اللہ تعالی د بنمن یی۔ په اللہ تعالی قسم اوس خو ماتہ مخکنی نہ ہم زیات یقین اوشو۔ (چې تہ دجال یی)۔

ددجال په ټوله دنیا چکر لکول :- بل سند سره مروی دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ دا مومن بہ خما د امت لوې درجې والا جنتی وی۔ حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د دې حدیث بیانولو سره خمونې خیال وو چہ دا سړې بہ حضرت عمر بن خطاب وی، د دوی د شهادت پورې خمونې ہم دا خیال وو۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ د ده بہ یو فتنہ دا هم وی چہ هغه آسمان تہ د اوبو ورولو حکم اوکری او آسمان نہ بہ باران اوشی، او هغه بہ زمکې تہ حکم اوکری او زمکې نہ بہ پیداوار راوخی۔ د ده بہ یو فتنہ دا هم

(۱) احمد: ۲۱۶/۴، ابن ابی شیبہ: ۶۵۰/۸، وسندہ ضعیف طبرانی: ۸۳۱۰، مجمع الزوائد: ۳۴۲/۷، حاکم: ۴۷۸/۴۔

وی چہ ہغہ بہ یو قبیلہ تہ ورشی او ہغوی بہ دی اونہ منی، ہم پہ ہغہ وخت کنبی بہ د ہغوی ٔول
 خیزونہ بریاد او ہلاک شی، اودغہ شان بہ دی بلہ قبیلہ تہ ورشی او ہغوی بہ دی اونہ منی، ہم پہ ہغہ
 وخت بہ د آسمان نہ باران اوشی او زمکی نہ میوی زرغونی شی۔ اود ہغوی ٔناور بہ مخکنبی نہ زیات
 ٔار بہ او پیووالا شی۔ د مکی او مدینہ نہ سوابہ ہغہ د ٔولہ زمکی چکر لگوی۔ ہرکلہ چہ د مدینہ
 رخ او کوی نو پہ ہرہ لار کنبی بہ فرہشتی تورہ پہ لاس ولاہی وی نو دی بہ د سنجہ (دیو ٔانی نوم دی)
 أری حد ضریب احمر (داهم دیو ٔانی نوم دی)، کنبی پاتی شی۔ بیا بہ مدینہ کنبی درہ زلزلی
 راشی، او دی سرہ بہ ٔول منافقان سری او منافقانی بنخی د دہ لہنکر کنبی شاملہ، اومدینہ بہ دا گندہ
 خلق خپلی سینہ نہ اوباسی، لکہ ٔنگہ چہ بتی د اوسپنی نہ خیری اوزنگ لری کوی، د دی ورخی نوم
 بہ یوم الخلاص وی۔

د عیسیٰ ؑ د راکوزیدو بارہ کنبی تفصیلی حدیث:۔ ام شریک ؑ نبی کریم ؑ نہ تیوس کوی چہ یا
 رسول اللہ ؑ ا پہ ہغہ ورخ بہ عرب چرتہ وی، نو نبی کریم ؑ افرمائیل چہ اول بہ ہلو وی نہ او کہ وی
 نو اکثریت بہ بیت المقدس کنبی وی، اود دوی امام بہ یو نیک سرہی وی او ہغہ بہ دوی تہ د سحر
 مونخ ورکوی۔ او دی کنبی بہ حضرت عیسیٰ ؑ راکوزیری۔ دا امام بہ روستو شی چہ حضرت عیسیٰ
 ؑ مخکنبی شی او امامت ورکری خو حضرت عیسیٰ ؑ بہ د ہغہ پہ ملا لاس کیردی او فرمائی بہ
 چہ مخکنبی شہ او مونخ ورکہ، اقامت ستا دپارہ شوہ دی، نو ہم د دوی امام بہ مونخ ورکری۔ د مونخ
 نہ پہ فارغیدو بہ حضرت عیسیٰ ؑ حکم او کری چہ دروازی بیرتہ کرنی، دروازی بہ بیرتہ کری
 شی، ہلتہ بہ دجال اویازرہ لہنکر سرہ موجود وی، اود ہغوی پہ سرونو بہ تاجونہ او د ہغوی تورہ
 وی۔ دجال چہ کلہ حضرت عیسیٰ ؑ اوگوری نو داسی بہ ویلی کیری لکہ ٔنگہ چہ مالگہ اوبو کنبی
 ویلی کیری۔ او یو دم بہ شا کری او تہنتی بہ حضرت عیسیٰ ؑ بہ اووانی چہ اللہ ؑ مقرر کری دی چہ
 تہ بہ ٔما دلاسه یو گزار خوری، اودا نشی بدلیدی۔ نو حضرت عیسیٰ ؑ بہ دی مشرقی باب لد سرہ
 اونسی او یہودیان بہ تہنتی اومتشر بہ شی، خو ہغوی تہ بہ د سر پتیدو ٔانی ہم نہ ملاویری ہرہ
 ونہ، ہر کانہی، ہر دیوال او ہر ٔناور بہ وائی چہ انہی مسلمانہ ادا دی یو یہودی ما سرہ پت شوہ
 دی، راشہ او دی قتل کرہ۔ خود ببول ونہ د یہودو ونہ دہ دا بہ نہ وائی۔ نبی کریم ؑ فرمائی چہ دی بہ
 ٔلوبنت کالہ وی۔ یوکال بہ د نیم کال برابر وی، یوکال بہ د میاشتی برابر وی، او یوہ میاشت بہ د ہفتی
 برابرہ وی، او باقی ورخی بہ د ۰ شراہہ پہ شان وی۔ سحر پہ سرہی یو دروازی نہ روان شی او لا بہ بلہ
 دروازی تہ نہ وی رسیدلی چہ ماہنام بہ شی۔ خلقو تیوس او کرو چہ بیا بہ مونخ پہ ہغہ لنہو ورخو کنبی
 مونخ ٔنگہ کوو؟ نو نبی کریم ؑ افرمائیل چہ اندازہ کوئی لکہ ٔنگہ چہ دی لویو ورخو کنبی اندازہ
 کوئی۔ نبی کریم ؑ فرمائی چہ بیا بہ حضرت عیسیٰ ؑ ٔمونہ امت کنبی بادشاہ وی، عادل بہ
 وی، انصاف کولووالا بہ وی، امام بہ وی، صلیب پہ مات کری، ٔنزیر بہ قتل کری، جزیہ بہ لری
 کری، صدقہ بہ پرینودہی شی۔ پہ چیلی او اونہ د محنت کار نشی کولی۔ حسد او کینہ بہ ختمہ شی۔ د
 ہر زہریلہ ٔناور زہر بہ ختمہ شی۔ ماشومان بہ خپلی گوتہی د مارانو خولو کنبی ورکوی۔ او دا ماران بہ
 دوی تہ ہیخ تکلیف نہ ورکوی، شرمخانوسرہ بہ ہلکان لوبہی کوی، او دوی تہ بہ ہیخ نقصان نہ
 ورکوی۔ شرمخان بہ چیلو سرہ داسی گرخی لکہ ٔنگہ چہ د دوی شپونکی وی۔ ٔولہ زمکہ بہ اسلام او
 اصلاح نہ داسی دکہ شی لکہ ٔنگہ چہ یو لوبنی د اوبو نہ تر سرہ پوری دکہ وی، د ٔولو بہ یوکلمہ شی۔
 د اللہ تعالیٰ نہ سوا بہ دہیچا عبادت نہ کیری او ہر قسمہ جنگ بہ بند شی۔ قریش بہ خپل ملک
 واخلی۔ زمکہ بہ لکہ د سپینو زرو روبانہ شی، او ٔنگہ برکتونہ چہ د حضرت آدم ؑ زمانہ کنبی وو
 ہغہ شان بہ بیا شی۔ یودلی دپارہ بہ د انگور یوہ غنچہ کافی وی۔ یو انار بہ دومرہ وی چہ یودلہ بہ ئی

او خوری او دوی به بنہ مارہ شی۔ غوایان به دومره دومره قیمت ملاویری۔ او اس به په خورویو ملاویری (دیره ارزانی به شی) خلقو تپوس او کړو چه د دې قیمت به ولې کم وی؟ وې فرمائیل چه په ټوله زمکه به کر کیری۔ د دجال د ظاهریدو نه به درې کاله مخکښې سخت قحط وی په رومبې کال به د باران دریمه حصه د الله ﷻ په حکم اونه شی۔ او د زمکې پیداوار به هم دریمه حصه کم شی۔ بیا په دویم کال به الله ﷻ آسمان ته حکم او کړی چه د باران دوه حصې کمې کړه۔ او هم دا حکم به زمکې ته هم اوشی چه خپل پیداوار دوه حصې کم کړه۔ په دریم کال به د آسمان نه یو څاڅکې باران هم او نشی اونه به د زمکې نه پیداوار کیری۔ ټول ځناور به دې سره هلاک شی خو کوم چې الله ﷻ نه غواری (هغوی به د هلاکت نه بچ شی) خلقو تپوس او کړو چه بیا به هغه وخت کښې خلق څنگه ژوندی وی؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه د دوی غذا به په هغه وخت کښې لاله الا الله او الله اکبر او سبحان الله او الحمد لله وی۔

امام ابن ماجه رضی اللہ عنہ فرمائی چه ځما استاد د خپل استاد نه آوری دلی دی چه دا حدیث مبارک د دې قابل دی چه د بچو استاد دې دا بچو ته هم اوبنائی لکه ورته دې اولیکې چه دوی ته یاد وی (۱)۔ دا حدیث مبارک خو دې سند سره غریب دې خود دې د بعضو تکرر شواهد نورو احادیثو کښې ملاویری (۲) د دې حدیث پشان یو بل حدیث مبارک حضرت نواس بن سمعان رضی اللہ عنہ نه مروی دی۔ هغه هم دلته ذکر کړو۔ صحیح مسلم کښې دی چه یو ورځ سحر نبی کریم ﷺ د دجال ذکر او کړو او داسې نې پورته او لاتدی کړو چه مونږ او کنړل چه گنې هغه دلته د مدینې د قجورو په باغونو کښې موجود دی۔ بیا چه کله مونږ واپس کیدو نو نبی کریم ﷺ ځمونږ د مخونه نه معلومه کړه او تپوس نې او کړو چه څه خبره ده؟ مونږ ورته بیان کړل (چه زمونږ دا ویره شوه چه دجال به اوس راوځی)۔ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه د دجال نه علاوه خو ماته په تاسو ډیره ویره ده۔ که هغه ځما په موجود گنې کښې راوتلو خو څه به هغه سره پوهیږم او که ځما نه پس راوتو نو هر مسلمان به هغه سره پخپله پوهیږی۔ څه خپل خلیفه په هر مسلمان الله ﷻ جوړوم۔ هغه به ځوان شی، او د هغه یو سترگه به راوتې وی، بس داسې او گنړی چه د عبدالعزی بن قطن په شان به وی۔ تاسو کښې چه څوک هم هغه او گوری نو هغه ته پکار دی چه د سورۃ کهف رومبې آیتونه تلاوت کړی۔ هغه به د شام او عراق مینځ کښې ظاهرېږی یو خوا بل خوا به گرځی۔ انې د الله ﷻ بندگانو بنه ثابت قدم اوسی، مونږ تپوس او کړو چه هغه به څومره موده وی؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه څلویښت ورځې یو ورځ به د یو کال برابره وی، یو ورځ به د یوې میاشتې، او یوه ورځ به د یو هفتې برابره وی، اوباقی ورځې به ستاسو د معمول د ورځو مطابق وی۔ بیا مونږ تپوس او کړو چه کومه ورځ د کال برابر وی نو په هغې کښې به مونږ مونځ د یوې ورځې کوو اودا به کافی وی که نه نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه نه بالکل اندازه به لگوئی۔ (نو په اندازه سره به په دغه یوه ورځ کښې د یو کال موندونده کوئ)۔ مونږ تپوس او کړو چه یارسول الله ﷺ اد هغه د رفتار تیزی به څومره وی؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه داسې به وی لکه څنگه چه وریځې بادونونه سره روانې وی یو قوم به خپل طرفته راوبلی هغوی به دې رب اومنی او په هغوی به آسمان نه باران او وروی۔ او د زمکې نه به میوې او فصل زرغون کړی د هغوی ځناور به بنه څاربه او بنه پئ ورکونکی شی یو قوم ته به ورشی او هغوی به دې رب نه منی او انکار به او کړی، دې چه د هغه ځانې نه واپس شی نو د ده لاس کښې به هیڅ نه وی، دې به په شاره زمکه او درېږی او وانی چه د زمکې خزانو بهرته راوځی، نو ټولې به د شاتو د مچو په شان بهر راوځی۔ دې به یو ځوان راوبلی او هغه به قتل کړی او هغه به دومره دومره لرې گزار کړی

(۱) ابن ماجه کتاب الفتن باب الفتن الدجال وخروج عیسی بن مریم وخروج یاحوج وماجوج : ۴۰۷۷۔

(۲) صحیح بخاری حواله سابق : ۲۹۲۶۔

بیبا بہ ہغہ تہ او از او کپی نو ہغہ بہ ژوندی پہ خندا راپاسی او دہ تہ بہ راشی بیبا بہ اللہ ﷺ مسیح ابن مریم اولیری او ہغہ بہ د دمشق مشرق طرف تہ میناری سرہ راکوزیری او دودہ خادری بہ نی اچولہ وی او د دوو فربتو پہ وزرو بہ نی لاسونہ اینبودی وی، ہر کله چہ سر تبت کپی نو د دوی ﷺ د سر نہ بہ خاخکی پریوزی او کله چہ سر تبت کپی نو د دوی ﷺ پہ سر کبسی بہ ہغہ قطری لکہ د غمو پرقیری چہ کوم کافر پوری د دوی ﷺ سادہ رسی نو ہغوی بہ مرشی او د دوی سادہ بہ ہغہ پوری رسی چہ تر کومی نظر لگی دوی ﷺ بہ دجال پس شی او باب لد سرہ بہ ہغہ قتل کپی بیبا بہ ہغہ خلقو تہ واپس راشی چہ کوم اللہ ﷺ د دے فتنی نہ بیج کپی وی د دوی پہ مخونو بہ لاس راکاری او دوی تہ بہ د جنت د درجو زیری ورکپی بیبا د اللہ ﷺ د طرفنہ نہ حضرت عیسیٰ ﷺ تہ وحی راشی چہ خہ خیل بندگان لیریم او دہغوی مقابلہ ہیخوک نشی کولی نو تہ خمادا خاص بندگان طور طرفتہ بوخہ.

د یاجوج ماجوک راوتل :- بیبا بہ یاجوج او ماجوج راوخی او ہر طرفتہ بہ خوارہ شی د دوی رومی دلہ بہ پہ بحیرہ طبریہ راشی او د ہغی تولی اوبہ بہ اوخکی ہر کله چہ دوی نہ پس بلہ دلہ راشی نو دا بہ داشان اوچ وی چہ ہغہ بہ اووانی چہ دے کبسی گنی ہلو اوبہ نہ وی حضرت عیسیٰ ﷺ او د ہغوی ملگری بہ ہلتہ داسی بند وی چہ دوی تہ غونی یوسر ہم کہ ملاویری نو دا بہ بنہ گنری، لکہ خنگہ چہ تاسو تہ نن سل دینارہ خوبن دی بیبا بہ حضرت عیسیٰ ﷺ او مومنان د اللہ تعالیٰ نہ دعاگانہ کوی، او اللہ ﷺ پہ پہ ہغوی د خت بیماری راولی او دے سرہ بہ دا تول فنا شی بیبا بہ حضرت عیسیٰ ﷺ او دوی ملگری زمکی تہ راکوز شی خو پہ زمکہ بہ یو لیشت خانی ہم د دوی دلاشونو نہ خالی نہ وی اوہر طرفتہ بہ بدبونی وی بیبا بہ د اللہ تعالیٰ نہ دعاگانہ کوی او د بختی اوبنانو د خت برابر مارغان بہ راشی او د دوی لاشونہ چہ چرتہ اللہ تعالیٰ غواری نو ہلتہ بہ نی یوسی بیبا بہ باران اوشی او تولہ زمکہ بہ لکہ د تلی پاکہ شی بیبا بہ زمکی تہ حکم اوشی چہ خیل میوی راویاسہ او خیل برکتونہ بنکارہ کرہ پہ ہغہ ورخ بہ یو انار د یوی دلہ دیارہ کافی وی او تول بہ د دے د پوستکی لاندی آرام کولی شی د یو اوبسی پی بہ تول کور نشی خکلی بیبا بہ اللہ ﷺ یو بنکلی ہوا راولی چہ د خلقو د ترخونو لاندی بہ تیرہ شی او دے سرہ بہ تول مرشی او صرف بدخلق بہ پاتی شی او ہغوی بہ خیلو کبسی لکہ د خرونو پہ شان جنگونہ کوی پہ دوی بہ قیامت راشی (۱)

مسند احمد کبسی یو حدیث مبارک دے ہغہ بہ مونر د سورۃ انبیاء آیت ﴿حَتَّىٰ اِذَا فُتِحَتْ يَا جُجُورُ وَمَا جُجُورُ﴾ تفسیر کبسی بیانوو انشاء اللہ.

صحیح مسلم کبسی دی چہ یو سرے حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما تہ راغلو او ورتہ نی اوونیل چہ دا خہ خبرہ دہ چہ ماتہ رارسیدلہ دہ چہ تاسو فرمائی چہ قیامت بہ تردی راشی عمر رضی اللہ عنہما او فرمائیل سبحان یا نی لا الہ الا اللہ اوونیل او بیانی او فرمائیل خما خو زرہ غواری چہ خہ تاتہ یو حدیث ہم اونہ وایم ما خودا وئیلی وو چہ تاسو بہ لہ وخت پس غت غت کارونہ اوونینی، بیت اللہ شریف بہ اوسیزلی شی، اودا بہ وی او ہغہ بہ وی وغیرہ بیبا د نبی کریم ﷺ فرمان دے چہ دجال بہ راوخی او خما امت کبسی بہ خلوینت ورخی ایسار وی ماتہ معلومہ نہ دہ چہ خلوینت ورخی یا خلوینت میاشتی یا خلوینت کالہ، بیبا بہ اللہ ﷺ عیسیٰ بن مریم اولیری، او د حضرت عیسیٰ ﷺ صورت د عروہ بن مسعود رضی اللہ عنہما پہ شان دے دوی ﷺ بہ ہغہ تلاش کپی او ہغہ بہ قتل کپی بیبا بہ خلق داسی وی چہ دوو کسانو کبسی بہ

(۱) صحیح مسلم کتاب الفتن باب ذکر الدجال : ۲۹۳۷، احمد : ۱۸۱/۴، ددوی نہ علاوہ دا روایت مختصر دے خایونوی ہم موجود دے : ابوداؤد : ۴۳۲۱، ترمذی : ۲۲۴۰، السنن الکبریٰ : ۸۰۲۴، معجم الصحابة : ۱۶۳/۳، عمل اليوم والليلة : ۹۴۷.

عدوات نہ وی بیا بہ د شام د طرفہ یوہ یخہ هوا او چلیبری . او قول ایمان والا بہ دی سرہ وفات شی چہ چاہہ زرہ کنبی د ذری برابر ہم ایمان وی او اگر چہ ہغہ د یو غر پہ غار کنبی وی ، ہغہ بہ ہم وفات شی بیا بہ بدترین خلق باقی پاتی شی . او ہغوی بہ د مارغانو پہ شان سپک او د درندگانو پہ شان دروند دماغ والا وی . پہ دوی کنبی بہ د بنہ او بدھلو تمیز نہ وی . شیطان بہ دوی تہ د انسان پہ شکل راشی او دوی بہ بت پرستی طرفتہ مائل کری . خو پہ ہغوی بہ پہ دی حالت کنبی ہم د رزق دروازی بیرتہ وی ، او دوی بہ بنہ د آرام ژوند تیروی ، بیا بہ شپیلی پوک وھلی شی او خلق بہ غوزاریری ، یوسری بہ وی چہ خپل اوبن تہ د اوبو خکولو دپارہ بہ حوض صحیح کوی ، تولو نہ مخکینی بہ ہغہ د شپلی آواز وآوری . او دی سرہ بہ قول خلق بی ہوشہ شی . د دی تولو د فناکیدو نہ پس بہ اللہ ﷻ یو میاشت باران اووری او دا بہ د پرخی پہ شان وی . دی سرہ بہ دوبارہ جسمونہ پیدا شی او بیا بہ دوبارہ شپیلی اووھلی شی ، او قول بہ راپاسی ، بیا بہ اوونیلی شی چا انی خلقو رب طرفتہ خی ، دوی نہ بہ تپوس کولی شی . او بیا بہ افرمائیلی شی چہ د جہنم حصہ راوباسی ، تپوس بہ اوشی چہ خومرہ نہ خومرہ ؟ جواب بہ ورکری شی چہ ہرو زرو نہ نہہ سوه او یو کم سل ، ہمددا ورخ دہ چہ بچی بہ بوداگان کری او ہم دا ورخ دہ چہ پہ دی کنبی بہ پنڈنی پرانیستی شی (۱) مسند احمد کنبی دی چہ ابن مریم ﷺ بہ باب لد یا لد طرفتہ مسیح دجال قتل کوی (۲) .

پہ ترمذی شریف کنبی ، ، باب لد ، ، دی . او دا صحیح حدیث مبارک دی (۳) . دی نہ پس امام ترمذی د خو نورو صحابہ کرام ﷺ نومونہ آخستی دی چہ ہغوی نہ ہم دی باب کنبی احادیث مروی دی . نودی تہ مراد ہغہ احادیث دی چہ پہ ہغی کنبی د دجال مسیح لاس سرہ قتل کول ذکر دی . صرف د دجال د قتل کولو احادیث خوب شمیرہ دی . او د ہغی جمع کول مشکل دی .

دقیامت لس نبی :- مسند احمد کنبی دی چہ د عرفی نہ د راتلو پہ وخت کنبی نبی کریم ﷺ د خپلو صحابہ کرام ﷺ یو مجموعی سرہ تیر شو او پہ ہغہ وخت کنبی ہغوی د قیامت ذکر کولو . نو نبی کریم ﷺ افرمائیل چہ تر کومی لس خبری نہ وی نو تر ہغہ بہ قیامت نہ قائمیری . ① نمر د مغرب طرف نہ راختل ② د لوگی راتلل ③ دابۃ الارض راوتل ④ دیاجوج او ماجوج راوتل ⑤ د عیسی بن مریم ﷺ نازلیدل ⑥ د دجال راتلل ⑦ درې خانې کنبی د زمکې شلیدل پہ مشرق کنبی ⑧ پہ مغرب کنبی ⑨ او پہ جزیرہ عرب کنبی ⑩ او د عدن نہ یو اور راوتل چہ دا بہ خلق شری او یو طرفتہ بہ ئی راجع کری . ہغوی بہ دی اور سرہ شپہ ہم تیروی او د غرمی پہ ہغوی آرام ہم کوی ، (۴) . دا حدیث مبارک مسلم او سنن کنبی دی (۵) . او حضرت حذیفہ بن اسید غفاری ﷺ نہ موقوفاً ہم مروی دی . واللہ اعلم .

نود نبی کریم ﷺ د امتواتر حدیث مبارک چہ دابوہریرہ ﷺ ، حضرت ابن مسعود ﷺ ، حضرت عثمان بن العاص ﷺ ، حضرت ابوامامہ ﷺ ، حضرت نواس بن سنان ﷺ ، حضرت عبداللہ بن عمر ﷺ ، حضرت مجمع بن جاریہ ﷺ ، حضرت ابوشریحہ ﷺ ، حضرت حذیفہ بن اسید ﷺ ، نہ مروی دی . دا صفا دلالت کوی چہ حضرت عیسیٰ ﷺ بہ نازلیری . دی سرہ داهم بیان دی چہ خنگہ بہ نازلیری او چرتہ بہ نازلیری ، او پہ

(۱) صحیح مسلم کتاب الفتن باب خروج الدجال ومکنہ فی الارض :: ج: ۱ : ۲۹۴۰ .

(۲) احمد : ۴۲۰/۳ ، عبدالرزاق : ۲ - ۸۳۵ .

(۳) ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء فی قتل عیسی بن مریم الدجال : ۲۲۴۴ ، وهو حسن .

(۴) احمد : ۶/۴ ، وهو صحیح ابن حبان : ۶۸۴۳ ، مسند حمیدی : ۸۲۷ ، طبرانی : ۳۰۳۳ ، شرح السنۃ : ۴۲۵۰ الاحاد والمثنای : ۱۰۱۳ ، مسند الطیالسی : ۱۰۶۷ دی روایت سند صحیح دی .

(۵) صحیح مسلم کتاب الفتن باب فی الایات التي تكون قبل الساعة : ۲۹۰۱ ، ابوداؤد : ۴۳۱۱ ، ترمذی : ۲۱۸۳ ، السنن الکبریٰ للنسائی : ۱۱۳۸۰ ، ابن ماجہ : ۴۰۴۱ مختصراً .

کوم وخت کنبی بہ نازلیری، یعنی د سحر مونیخ د اقامت بہ وخت کنبی د شام بنار د دمشق شرقی مینارہ باندی بہ را کوزیری۔ بہ ہغہ زمانہ کنبی یعنی ۷۴۱ ہجری کنبی د جامع اموی مینارہ ډیرہ مضبوطہ جوړہ کرې شوی دہ۔ خکہ چہ دا بہ اور سیزلې شوی دہ او دا اور لگولو والا غالباً ملعون عیسیان وو۔ خہ معلومہ دہ چہ ہم دا ہغہ مینارہ وی چہ بہ دی بہ حضرت مسیح ﷺ نازلیری۔ او خنزیران بہ قتل کوی او صلیب بہ ماتوی، او جزیرہ بہ ختموی، او د دین اسلام نہ سوا بہ بل دین نہ قبلوی، لکہ خنگہ چہ د بخاری او مسلم شریف احادیثو کنبی تیر شو۔ چہ بہ ہغی کنبی صادق او صدوق پیغمبر ﷺ دا خبر ور کرې دی، او دا ئی ثابت کرې دی، چہ دا بہ ہغہ وخت وی چہ کلہ تولی شک شبہی ختمی شی، او خلق بہ د حضرت عیسی ﷺ بہ ماتحتی کنبی اسلام قبول کرې۔ لکہ خنگہ دی آیت مبارک کنبی فرمان دی چہ ﴿وَأَنَّهُ لَعَلَّمُ لِّلسَّاعَةِ﴾ یو قرات کنبی ﴿لَعَلَّمُ﴾ دی یعنی د مسیح ﷺ نازلیدل د قیامت یو غتہ ننبہ دہ یعنی د قیامت نزدیکت۔ خکہ چہ حضرت عیسی ﷺ بہ د دجال راتلو نہ پس تشریف راوری۔ او ہغہ بہ قتل کوی لکہ خنگہ چہ صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ اللہ ﷻ ہیخ یو بیماری داسی نہ دہ پیدا کرې چہ د ہغی علاج نہ وی (۱)۔ ہم د حضرت عیسی ﷺ بہ وخت کنبی بہ یاجوج او ماجوج راوزی او د دوی ﷺ دعا سرہ بہ اللہ ﷻ ہغوی ختم کرې۔ قرآن پاک د دوی د راتلو ہم خبر ور کوی چہ ﴿وَأَنَّهُ لَعَلَّمُ لِّلسَّاعَةِ﴾ یو قرات کنبی ﴿لَعَلَّمُ﴾ دی یعنی د مسیح ﷺ نازلیدل د قیامت یو غتہ ننبہ دہ یعنی حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴿١٠﴾ وَأَقْرَبَ الْوَعْدُ الْحَقِّ﴾ یعنی د ہغوی راتلو ہم د قیامت د قرب دلیل دی۔

د عیسی ﷺ صفتونہ: - اوس د حضرت عیسی ﷺ صفتونہ واورنی۔ رومی دوو حدیثونو کنبی د حضرت عیسی ﷺ صفتونہ بیان شوی دی۔ بخاری او مسلم شریف کنبی دی چہ حضرت موسی ﷺ سرہ می ملاقات او کرې شو، ہغوی درمیان قد وو۔ صفا وینستو والا وو۔ لکہ خنگہ چہ د شنو قبیلې خلق وی۔ او حضرت عیسی ﷺ سرہ می ہم ملاقات او کرو، ہغہ سورسپین، او میانہ قد والا وو۔ داسی معلومیدل لکہ چہ اوس د حمام نہ راتلې وی۔ ما حضرت ابراہیم ﷺ ہم اولیدل، ہغہ بالکل خما بہ شان وو۔ (۲) د بخاری یو بل روایت کنبی دی چہ حضرت عیسی ﷺ سورسپین، گالگوتی وینستو والا او پلن او اوږد وو۔ حضرت موسی ﷺ غنم رنگی او بدن ئی نیغ او نیغ وینستو والا وو لکہ د زطی قبیلې خلق چہ وی (۳)۔ دا شان دوی ﷺ د دجال صورت ہم بیان کرې دی، د ہغہ بنی سترگہ کانری دہ، لکہ راتلې انگور۔ نبی کریم ﷺ فرمائی چہ ماتہ کعبی سرہ خوب کنبی او خودلی شو۔ چہ یو غنم رنگی دی او د ہغہ د سرزلفی تراوږو پورې وی۔ صفا وینستو والا دی او د ہغہ د سر نہ اوبہ خثیدلی، د دوو سرو پہ اوگو ئی لاسونہ اینبودی او طواف ئی کولو۔ ما تپوس او کرو چہ دا خوک دی؟ نو ماتہ او نیلی شو چہ دا مسیح بن مریم ﷺ دی۔ ما دہ پسی یو سرې اولیدو چہ د ہغہ بنی سترگہ کانری وہ، د ابن قطن پہ شان وو، وینستہ ئی ډیر سخت وو، ہغہ ہم د دوو سرو پہ اوگو لاسونہ اچولی وو او د بیت اللہ شریف طواف ئی کولو۔ ما تپوس او کرو چہ دا خوک دی نو ماتہ او نیلی شو چہ د مسیح دجال دی (۴)۔

بخاری شریف یو بل روایت کنبی دی چہ حضرت عبداللہ ﷺ نہ مروی دی پہ اللہ قسم چہ نبی کریم ﷺ دا نہ دی و نیلی چہ د حضرت عیسی ﷺ شکل سور دی۔ بلکہ نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چہ ہغہ غنم

(۱) صحیح بخاری کتاب الطب باب ما نزل اللہ داء الانزال

(۲) صحیح بخاری کتاب احادیث انبیاء باب قول اللہ تعالیٰ (واذکر فی الکتاب مریم اذا نبتت من اهلها....) : ۳۴۳۸، صحیح مسلم : ۱۶۸۔

(۳) صحیح بخاری حوالہ سابق : ۳۴۳۹، صحیح مسلم : ۱۶۹۔

(۴) صحیح بخاری کتاب احادیث انبیاء باب قول اللہ تعالیٰ (واذکر فی الکتاب مریم اذا نبتت من اهلها....) : ۳۴۴۰، صحیح مسلم : ۱۶۹۔

رنگي دي. بيا ئي پورته حديث مبارك بيان ڪرڻ. حضرت زهري رضي الله عنه فرمائي ڇه ابن قطن د قبيله خزاعه يو سڙي وو ڇه په جاهليت ڪنبي مڙ شوي وو (۱)

هغه حديث مبارك تير شويدي په ڪوم ڪنبي چي بيان دي ڇه مسيح عليه السلام به د خپل نزول نه پس خلويبت ڪاله ژوندي وي. بيا به وفات شي. او مسلمانان به د دوي د جنازي مونخ ادا ڪوي (۲) خود مسلم يو حديث مبارك ڪنبي دي ڇه حضرت عيسيٰ عليه السلام به اووه ڪاله پوري وي والله اعلم. د ابن عساڪر اوبعضو قول دي ڇه هر ڪله دوي عليه السلام آسمانونو ته لارو نو په هغه وخت ڪنبي د دوي عليه السلام عمر يونيم ڪال وو، د ابالڪل غلط دي، او رد قول دي. حافظ ابوالقاسم رحمته الله عليه خپل تاريخ ڪنبي د بعضو سلفونه هم دا نقل ڪري دي ڇه دوي عليه السلام به د نبي ڪريم صلي الله عليه وسلم حجره مبارڪه ڪنبي نبي ڪريم صلي الله عليه وسلم سره دفن ڪيري (۳) الله اعلم.

بيا ارشاد دي ڇه دوي به د قيامت په ورځ په هغوي گواه وي، يعني په دي خبره ڇه د الله صلي الله عليه وسلم رسالت دوي رسولي وو. اوبخپله دوي د الله تعاليٰ د عبوديت اقرار ڪري وو لکه د سورة مائده په آخر ڪنبي دي ڇه ﴿واذ قال الله﴾ نه تر ﴿الحكيم﴾ پوري دي. يعني د دوي دگواهي هلته ذکر شته دي او د الله صلي الله عليه وسلم د سوال

فِي ظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَمْنَا
انوپه سبب دظلم   دهغه ڪسانو   چي يهوديان شوي دي   حرام ڪرڻ مونڙه
انود هغه ڪسانو دظلم اوزياتي په وجه چي يهوديان شوي دي
عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٌ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ
په دوي باندي اپاڪ خيزونه هغه چي حلال ڪري شوي وڙا ددوي د پاره   اوپه سبب دمنع ڪولو د دوي   دلاري دالله نه مونڙه هغوي پاڪيزه حلال شوي رزقونه حرام ڪرڻ   اوپه دي وجي چي دالله صلي الله عليه وسلم دلاري نه ڊير
كَثِيرًا ۗ وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ
ڊير   اوپه سبب داخستلو ددوي   سود لره   او حال دا چي منع ڪري شوي وڙا ددوي   ددغه سود نه خلق منع ڪوي   اوپه دي وجه چي سودونه اخلي   حالانڪه دوي دسودا خستونه منع ڪري شوي وڙا
وَأَكْلِهِمُ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ ۗ وَأَعْتَدْنَا
اوپه سبب دخورلوددوي   مالونود خلقولره   په باطلي طريقي سره   اوتيار ڪري دي مونڙه اوپه دي وجه چي دخلقو مالوته په ناحق خوري   اومونڙه په دوي ڪنبي د ڪافرانو دپاره درد ناک عذاب
لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۗ لَكِنَّ الرِّسْحُونَ فِي الْعِلْمِ
دپاره دڪافرانو ددوي نه   عذاب   دردناڪ   ايڪن ڪوم خلق چي پاخه دي   په علم ڪنبي تيار ڪري دي   .....خوپه دوي ڪنبي چي ڇوڪ په عمل ڪنبي پاخه شوي دي

(۱) صحيح بخاري حواله سابق : ۳۴۴۱. صحيح مسلم : ۱۷۱. بدون قول الزهري.
 (۲) ددي روايت تخريج د آيت ۱۵۹ لاتدي تير شوي دي.
 (۳) مجمع الزوائد : ۲۰۶/۸. ترمذي ڪتاب المناقب باب سلوا الله لي الوسيلة : ۳۶۱۷ وسنده حسن.

مِنْهُمْ	وَالْمُؤْمِنُونَ	يُؤْمِنُونَ	بِمَا	أُنزِلَ	إِلَيْكَ
دوئی نہ او مومنان خلق	ہغوی ایمان راوری اپہ ہغہ تعلیم	چی نازل کرې شوی دې	تاتہ		
.....	او مومنان دی	ہغوی پہ ہغہ کتاب ہم ایمان راوری کوم چہ پہ تاباندې نازل شوی دې			
وَمَا	أُنزِلَ	مِنْ قَبْلِكَ	وَالْمُقِيمِينَ	الصَّلَاةَ	وَالْمُؤْتُونَ
او یہ ہغہ	چی نازل کرې شوی دې	مخکبسی ستانہ	اوقائیمونکی	مانخہ لرہ	او ورکونکی
					اوپہ ہغہ کتابونو ہم ایمان راوری
					چی ستانہ وړاندې نازل شوی دی
					او موندخونہ کوی
الزَّكَاةَ	وَالْمُؤْمِنُونَ	بِاللَّهِ	وَالْيَوْمِ	الْآخِرِ	أُولَئِكَ
زکاة لرہ	او ایمان راوړونکی	پہ اللہ		او پہ ورخ د آخرت	ادغہ ټول کسان چی دی
					اوزکوة ورکوی
					اوپہ اللہ ﷻ
					اوپہ ورخ د آخرت ایمان لری
					..... دغہ شان کسانو ته بہ
سَنُؤْتِيهِمْ	أَجْرًا	عَظِيمًا			
زر بہ ورکړو مونږ ہغوی له	اجر	لوی			
					مونږ ډیر لوی اجر ورکړو

قوله تعالى: فَيُظْلَمُونَ مِنْ الَّذِينَ هَادُوا وَآخَرَمْنَا

د سزا په طور الله تعالیٰ حلال خیزونه حراموی: د دې آیت مبارک دوه مطلبونه کیدیشی. یو دا چہ دا حرمت قدرتی وی یعنی مقدرات الہی کبسی دا وو چہ دا خلق بہ خپل کتاب بدل کرې او په دې کبسی بہ تحریف او کرې. او حلال خیزونه بہ په خپل خان حرام کرې. صرف د خپل تشدد او خپلې سختی په وجه. دویم دا چہ حرمت شرعی دې یعنی د تورات د نزول نہ مخکبسی چہ بعضې خیزونه په دوی حلال وو او د تورات راتلو په وخت کبسی ہغہ د دوی د بدکارو په وجه ہغہ حرام کرې شو، لکہ فرمان دې چہ ﴿كُلِّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ الخ یعنی د اوبس غوښہ او پی چہ حضرت اسرائیل علیہ السلام پہ خپل خان حرام کرې وو. د دې نہ سوا ټول طعامونہ د بنی اسرائیلو دپارہ حلال وو بیا تورات کبسی په دوی بعضې خیزونہ حرام شو لکہ سورۃ انعام کبسی فرمانی چہ ﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا وَآخَرَمْنَا﴾ الخ، او مونږ پہ یہود هر نوک والا خیز حرام کړو. او د غوگانو او گډو چیلو وازگہ چہ بیله وی مونږ په دوی حرامہ کړہ. دا خکہ چہ دوی باغیان او د رسول مخالفت کونکی او اختلاف کونکوی وو. نودلته ہم بیانیرې چہ د دوی د ظلم او زیاتی په وجه او د اللہ ﷻ د لاری نہ یو طرفتہ کیدو په وجه او نورو ته د دھوکہ کولو په وجه چہ د دوی پخوانې عادت وو، د رسولانو د دښمنی په وجه، چی ہغوی بہ نې قتلول، ہغوی بہ دروغژن گنرل، ہغوی سرہ بہ نې مقابلہ کولہ، او رنگ پہ رنگ حیلې او بهانې بہ نې تلاش کولې، سوہ بہ نې خوړل اودا حرام وو، او نور دغہ شان د خلقو مالونو وھلو پسې شوی وو. او دا بہ دوی ته معلومہ و. چہ اللہ تعالیٰ دا حرام کرې دی. دا بہ نې بشہ پہ زوروتیا کول. پہ دې وجه پہ ہغوی حلال خیزونہ ہم حرام شو. د دې کفارو دپارہ دردناک عذاب تیار شوی دې.

قوله تعالى: لَكِنَّ الرِّبِّيْنَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ

پہ اهل کتابو کبسی د مضبوط ایمان خاوندان: خودوی کبسی چہ کوم پوخ ایمان والا او پہ ریبتیا نې اسلام قبول کرې دې. د دې جملې تفسیر سورۃ آل عمران کبسی تیر شوی دې. او چہ کوم ایمان دار دی دوی خو قران پاک او ټول کتابونہ منی. حضرت عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمانی چہ دې نہ مراد حضرت

عبداللہ بن سلام، حضرت ثعلبہ بن سعید، حضرت زید بن سعید، او حضرت اسید بن عبید رضی اللہ عنہم دی چہ اسلام نہ قبول کری و۔ او نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہی نبی منلی وو۔

دقراءت وضاحت:- مخکنی والا جملہ ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ﴾ د تولو امامانو قراءت کنی او د ابی بن کعب مصحف کنی داشان دی، خود علامہ ابن جریر رضی اللہ عنہ د ابن مسعود رضی اللہ عنہ پہ مصحف کنی ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ﴾ دی صحیح قرات رومی دی، چہ کومو خلقو دی تہ د کتاب غلطی ونیلی دہ د هغوی قول غلط دی بعضی خو وائی چہ د دی نصبی حالت د مدح پہ وجہ سرہ دی لکہ ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ﴾ کنی چہ دی، او کلام عرب کنی او شعرونو کنی برابر قاعدہ موجود دہ. بعضی وائی چہ دا پہ رومی جملہ عطف دی یعنی ﴿وَالْمُؤْتُونَ بَعْدَهُمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ﴾ اود عربو پہ کلام کنی او پہ اشعارو کنی دا قاعدہ برابر موجود دہ بعضی وائی چہ دا پہ راروانہ جملہ باندي عطف دی یعنی ﴿يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ یعنی هغوی پہ دہ ہم ایمان راوری او پہ مونخ قانمولو ہم د دوی ایمان دی یعنی دا واجب او برحق منی او یا دا مطلب دی چہ د دی نہ مراد فرشتی دی یعنی هغوی پہ قران باندي، او د اللہ تعالیٰ پہ کتابونو باندي او فرشتو باندي ایمان راوری. امام ابن جریر همدا خوبوی، خو پہ دی کنی د سوچ ضرورت دی، واللہ اعلم.

قوله تعالیٰ: ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ د اهل کتابو مؤمنانو نور صفتونه:- او زکوٰۃ ورکونکی دی، یعنی د مال او خان زکاۃ ورکوی دا دواړه مراد کیدیشی، واللہ اعلم. او صرف اللہ تعالیٰ د عبادت لائق دی، او د مرگ نہ پس ژوند باندي هم د دوی ایمان دی چہ د هر نیک او بد عمل جزا اوسزا به ورته ملاویری. همدا خلق دی چہ دوی تہ مونږ اجر عظیم ورکوو. او جنت به ورکوو.

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَلِمًا	ایبشکه مونږه وحی کری ده تاته لکه څنگه چی
أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالتَّابِينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ	انہی پیغمبره مونږ تاته هغه شان وحی کری ده لکه څنگه چی مو
وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ	وحی کری وه مونږه نوح عليه السلام ته او پیغمبرانو ته اوستود هغه نه او وحی او کره مونږه ابراهیم عليه السلام ته
وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ	نوح عليه السلام اود هغه نه پس نوروی پیغمبرانو ته وحی کری وه ..... او مونږ ابراهیم عليه السلام ته
وَأَسْمِعِيلَ وَأِسْحَقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى	اواسماعیل عليه السلام اواسحاق عليه السلام او یعقوب عليه السلام ته او اولاد (دیعقوب عليه السلام) ته او عیسی عليه السلام ته
وَأَسْمِعِيلَ	اواسماعیل عليه السلام ته، اواسحاق عليه السلام ته، او یعقوب عليه السلام ته او د دوی اولاد ته او عیسی عليه السلام ته
وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُدَ	اویوب عليه السلام ته اویونس عليه السلام ته او هارون عليه السلام ته او سلیمان عليه السلام ته او ورکرو مونږا داود عليه السلام ته
وَأَيُّوبَ	اویوب عليه السلام ته، اویونس عليه السلام ته، او هارون عليه السلام ته او سلیمان عليه السلام ته وحی کری وه او مونږ داود عليه السلام ته
زَبُورًا وَرَسُولًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرَسُولًا	زبور او نور هغه رسولانو ته چی بیان کری دی مونږ د هغوی تاته مخکنی ددی نه او هغه رسولانو ته
زَبُورًا	زبور ورکری وؤ او هغه پیغمبرانو ته مو وحی لیرلی وه چی مخکنی موتا ته د هغوی ذکر کری دی

لَمْ نَقْصِصْهُمْ	عَلَيْكَ ط وَكَلَّمَ اللَّهُ	مُوسَى	تَكْلِيمًا ۝
چې نه دې کړې مونږ بیان دهغوی تاته او خبرې او کړې الله د موسی سره په خبرو کولو سره			
او دهغې پیغمبرانو چې دهغوی ذکر مودرتنه نه دې کړې او الله ﷺ موسی ﷺ سره خاص خبرې کړې دی			
رُسُلًا	مُبَشِّرِينَ	وَمُنذِرِينَ	لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ
(راولیرل مونږ رسولان ازیرې ورکونکی او ویرونکی د پارہ ددې چې نه وی خلقو لره په الله باندي			
دا ټول پیغمبران (نیکانو ته) بزیرې ورکونکی او د (بدو) نه ویرونکی رالیرلې شوی و او چې د پیغمبرانو راتلونو نه پس خلقو			
حِجَّةً	بَعْدَ الرُّسُلِ ط	وَكَانَ اللَّهُ	عَزِيزًا حَكِيمًا ۝
خه دلیل اوستو د رسولانو نه او دې الله غالب قوی حکمت والا			
سره د الله په وړاندي هیڅ عذر پاتې شی او الله ﷺ غالب او صاحب د حکمت دې			

قوله تعالى: : اِنَّا اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ كَمَا اَوْحَيْنَا اِلَى نُوْحٍ

يو شان نزول:- حضرت عبدالله ابن عباس ؓ فرمائی چه سکن او عدی بن زید او وئیل چه انې محمد ﷺ مونږ نه منو چه حضرت موسی ﷺ نه پس الله ﷻ په یو انسان خه نازل شوی دی ( ) په دې باندي دا آیتونه نازل شو. حضرت محمد بن کعب قرظی ؓ فرمائی چه کله آیت ﴿يَسْئَلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ﴾ پورې نازل شو او د یهودو د بدو عملونو شیشه د دوی مخکښې کیخودې شوه نو هغوی صفا او وئیل چه په یو انسان الله ﷻ یو کلام نه دې نازل کړې نه په حضرت موسی ﷺ او نه په حضرت عیسیٰ ؑ او نه په بل نبی ﷺ باندي. نبی کریم ﷺ په هغه وخت کښې تکیه لگولې ناست وو، نبی کریم ﷺ خپله حویه (هغه کپړه په کومه چې د کیناستو په وخت پنډی او خیته اوتړې او خان راتینگ کړې یعنی نبی کریم ﷺ په دغه وخت کښې احتبا کړې وه) او وې فرمائیل الله تعالی په هیڅ چا کتاب نه دې نازل کړې؟ نو الله ﷻ آیت مبارک ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ﴾ نازل کړو، خو دا قول د سوچ کولو قابل دې ځکه چه دا آیت مبارک په سورة انعام کښې دې او دا مکی دې او د سورة نساء پورتنی آیت مبارک مدنی دې. اودا د هغې رد کښې دې، خه وخت چه هغوی وئیلی وو چه آسمان نه یو کتاب تاسو راوړنی. نو د دې جواب کښې او فرمائیلې شو چه حضرت موسی ﷺ نه هغوی د دې نه هم زیات لوڼې سوال کړې وو. بیا ئې د هغوی عیبونه بیان کړل، د دوی رومبې او اوسنی عیبونه ئې ښکاره کړل،

د وحی کول:- بیا فرمائی چه الله ﷻ خپل بنده او رسول حضرت محمد ﷺ طرفته هم دا وحی نازله کړې وه. لکه څنگه چې مو نورو نبیانو علیهم السلام طرفته کړې وه. زبور د هغه کتاب نوم دې کوم چې په حضرت داود ؑ باندي نازل شوې وو. د دې نبیانو علیهم السلام قصې به په سورة قصص کښې انشاء الله بیانوو.

د پیغمبرانو شمار:- بیا فرمائی چه ددې آیت یعنی مکی سورة نه مخکښې د ډیرو نبیانو علیهم السلام ذکر تیر شوې دې. او د ډیرو نه دې شوې. د کومو نبیانو علیهم السلام نومونه چه د قران پاک لفظونو کښې راغلی دی هغه دادی. ① حضرت آدم ؑ ② حضرت نوح ؑ ③ حضرت ادریس ؑ ④ حضرت هود ؑ ⑤ حضرت ابراهیم ؑ ⑥ حضرت لوط ؑ ⑦ حضرت اسماعیل ؑ ⑧،

① الطبری : ۴۰/۹ . ددې سند کښې محمد بن ابی محمد مجهول راوی دې. الضعفاء والمتروکین لابن جوزی : ۹۲/۳ رقم ۳۱۷۹.

حضرت اسحاق رضی اللہ عنہ (۹)، یعقوب رضی اللہ عنہ (۱۰)، حضرت یوسف رضی اللہ عنہ (۱۱)، حضرت شعیب رضی اللہ عنہ (۱۲)، حضرت موسیٰ رضی اللہ عنہ (۱۳)، حضرت ہارون رضی اللہ عنہ (۱۴)، حضرت یونس رضی اللہ عنہ (۱۵)، حضرت داؤد رضی اللہ عنہ (۱۶)، حضرت سلیمان رضی اللہ عنہ (۱۷)، حضرت الیسع رضی اللہ عنہ (۱۸)، حضرت زکریا رضی اللہ عنہ (۱۹)، حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ (۲۰)، حضرت یحییٰ رضی اللہ عنہ، او پہ قول د اکثر و مفسرینو حضرت ذوالکفل رضی اللہ عنہ، حضرت ایوب رضی اللہ عنہ او حضرت الیاس رضی اللہ عنہ او د دے تولو سردار حضرت محمد دے، او نو دیر داسے رسولان ہم دی چه د هغوی ذکر قران پاک کنبے نہ دے شوی.

د پیغمبرانو د شمیر متعلق حدیث: ہم په دے وجه د نبیانو او مرسلینو تعداد کنبے اختلاف دے. دے باره کنبے مشهور حدیث مبارک د حضرت ابوذر نه دے چه هغه په تفسیر ابن مردویه کنبے داسے دے چه ما د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس او کړو. چه د نبیانو علیهم السلام تعداد خومره دے؟ نو وے فرمائیل چه یو لاک خلیرشت زره. ما تپوس او کړو چه په دوی کنبے رسولان خومره دی؟ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه درې سوه دیارلس، دیرلونی تعداد. ما بیا تپوس او کړو چه د تولو نه مخکنبے خوک دے؟ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه حضرت آدم رضی اللہ عنہ. ما او وئیل چه هغه هم رسول وو؟ نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه او، الله تعالیٰ هغه په خپل لاس پیدا کړو، بیا ئی په هغه کنبے خپل روح پوک وهلو، بیا ئی درست کړو او بیا ئی صحیح کړو. بیا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه انې ابوذر خلور پیرنی دی. حضرت آدم رضی اللہ عنہ، حضرت شیث رضی اللہ عنہ، حضرت نوح رضی اللہ عنہ او حضرت خنوخ رضی اللہ عنہ. او د ده مشهور نوم ادریس رضی اللہ عنہ دی. هم ده خپل قلم سره خط اولیکلو. خلور عربیان دی. حضرت هود رضی اللہ عنہ، حضرت صالح رضی اللہ عنہ، حضرت شعیب رضی اللہ عنہ او ستاسو نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم، ای ابوذر ابنی اسرائیلو کنبے ټول نه رومبے نبی حضرت موسیٰ رضی اللہ عنہ دے. او آخری نبی حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ دے. تولو نبیانو علیهم السلام کنبے رومبے نبی حضرت آدم رضی اللہ عنہ دے او آخری نبی ستاسو نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے (۱).

په داسې قسم روایاتو باندې د حافظ رحمۃ اللہ علیہ تبصره: دا پوره حدیث کوم چې دیر اوږد دے حافظ ابوحاتم رحمۃ اللہ علیہ په خپل کتاب الانواع والتقاسیم کنبے روایت کړې دے او په دے ئی د صحت نشان لگولې دے. خو د دوی خلاف امام ابوالفراج ابن جوزی رحمۃ اللہ علیہ دا بالکل موضوع گړخولې دے. او ابراهیم بن هاشم رحمۃ اللہ علیہ د دے یو راوی باندې د وضاع کیدو وهم کوی. حقیقت دا دے چه دانمه تعدیل او جرح کنبے تولو په ده باندې ددې حدیث په وجه گلام کړې دے. والله اعلم.

خودا حدیث مبارک بل سند سره حضرت ابو امامه رضی اللہ عنہ نه هم مروی دے. (۲) او په هغې کنبے معان بن رفاعه سلامی ضعیف دے. او علی بن یزید هم ضعیف دے. او قاسم بن عبدالرحمان هم ضعیف دے. او یو حدیث مبارک ابویعلیٰ کنبے دے چه الله تعالیٰ اته زره نبیان لیرلې دی، خلور زره بنی اسرائیلو طرفته او خلور زره نورو خلقو طرفته (۳). دا حدیث مبارک هم ضعیف دے او دے کنبے زید اود ده استاد قاشی هم ضعیف دے. والله اعلم. د ابویعلیٰ یو بل حدیث مبارک کنبے دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه اته زره نبیان علیهم السلام خما رونره تیر شوی دی. دوی نه پس حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ راغلو (۴) او یو حدیث مبارک کنبے دی چه خه داته زره نبیانو علیهم السلام نه پس راغلې یم. او په دے کنبے خلور زره خو بنی اسرائیلو کنبے وو. (۵) دا حدیث مبارک دے سند سره غریب ضرور دے خو د دے

(۱) ابن حبان: ۳۶۱، وسنده ضعیف جدا. حلیة الاولیاء: ۱/۱۶۶.

(۲) احمد: ۲۶۵/۵، ۲۶۶، طبرانی: ۷۸۷۱، مجمع الزوائد: ۱/۱۵۹.

(۳) مستد ابی یعلیٰ: ۴۱۳۲. مجمع الزوائد: ۸/۲۱۰.

(۴) مستد ابی یعلیٰ: ۴۰۹۲. مجمع الزوائد: ۸/۲۱۱.

(۵) حلیة الاولیاء: ۳/۱۶۳.

تول راویان معروف دی، او سند کنبی نبی ہیخ ویره نشته دی، د احمد بن طارق نه سوا خکجه چي د دوی باره کنبی ماته هېخ عدالت یا جرح نه ده ملاؤ شوې، واللہ اعلم.

د یو لاکهه خلیر شت زره پیغمبران و تعداد روایت: حضرت ابوذر غفاری رضی اللہ عنہ والا اوږد حدیث مبارک د نبیانو علیهم السلام باره کنبی دې هغه هم واورنی. دوی رضی اللہ عنہم فرمانی چه خه مسجد نبوی ص ته راغلم، نبی کریم ص یواځې مسجد نبوی کنبی ناست وو. خه هم نبی کریم ص سره کیناستم ما اوونیل یارسول الله تاسو مونږ ته د مونځ کولو حکم کړې دې نو مونځ خه څیز دې؟ نو نبی کریم ص او فرمائیل چه دا بهتر څیز دې نو که زیات مونځ کوي او که کم مونځ کوي ما اوونیل چه یارسول الله ص کوم اعمال بهتر دی. نو نبی کریم ص او فرمائیل چه په الله تعالی ایمان راوړل، د هغه لار کنبی جهاد کول. ما اوونیل یارسول الله ص کوم یو مومن افضل دې؟ نبی کریم ص او فرمائیل چه ټولو نه ښه اخلاق و الا ما اوونیل یارسول الله ص کوم یو مسلمان غوره دې، نبی کریم ص او فرمائیل چه د هغه دل اس او ژبې نه نور مسلمانان سلامت وی. ما تپوس او کړو چه کوم یو هجرت افضل دې؟ نبی کریم ص او فرمائیل چه بد عملونه پرېښودل. ما تپوس او کړو چه کوم یو مونځ بهتر دې؟ نبی کریم ص او فرمائیل چه اوږد قنوت والا. ما تپوس او کړو چه کومه یوه روژه بهتر ده؟ نبی کریم ص او فرمائیل چه فرض کفایت کونکې دې او الله تعالی سره د دې ډیر اجر او ثواب دې. ما تپوس او کړو چه کوم یو جهاد افضل دې؟ نبی کریم ص او فرمائیل چه د یو کس اس هم زخمی کړې شی او دې پخپله هم زخمی شی. ما تپوس او کړو چه کوم یو غلام آزادول زیات افضل دی؟ نبی کریم ص او فرمائیل چه د کوم یو قیمت زیات وی او مالک ته زیات خوښ وی. ما تپوس او کړو چه کومه یوه صدقه افضله ده؟ نبی کریم ص او فرمائیل چه د کم مال والا صدقه کولو کنبی کوشش کول او دا پتیه ورکول. ما تپوس او کړو چه قرآن پاک کنبی اوږد آیت کوم یو دې؟ حضرت نبی کریم صلی الله بیا علیه واله وسلم او فرمائیل چه آیت الکرسی بیا نبی کریم ص او فرمائیل چه ائې ابوذر! اووه آسمانونه د کرسی مقابله کنبی داسې دی لکه یو حلقه د یو میدان مقابله کنبی. او د عرش فضیلت په کرسی داسې دې لکه د وسیع میدان په حلقه باندي. ما اوونیل چه یارسول الله ص انبیاء علیهم السلام څومره دی؟ نو نبی کریم ص او فرمائیل چه یو لاک خلیر شت زره. ما اوونیل چه په دوی کنبی رسولان څومره دی؟ نبی کریم ص او فرمائیل چه درې سوه دیارلس یو ډیر غټ جماعت. ما تپوس او کړو چه رومبې څوک وو؟ نبی کریم ص او فرمائیل چه حضرت آدم ص. ما اوونیل چه هغه هم رسول او نبی وو؟ نبی کریم ص او فرمائیل چه او الله تعالی هغه خپل لاس سره پیدا کړې وو، او خپل روح نبی هغه کنبی پوک وهلو او هغه نبی صحیح جوړ کړو. بیا نبی کریم ص او فرمائیل چه واورنی څلور پېرني دی. ① حضرت آدم ص ② حضرت شیث ص ③ حضرت خنوخ ص او هم دا حضرت ادریس ص دې او هم دوی ص ټولو نه مخکنبی قلم سره لیکل او کړل ④ او حضرت نوح ص او څلور عرب دی. ① حضرت هود ص ② حضرت شعیب ص ③ حضرت صالح ص ④ او ستاسو نبی ص. ټولو نه مخکنبی رسول حضرت آدم ص دې او ټولو نه آخری رسول حضرت محمد ص دې. ما تپوس او کړو چه یارسول الله ص الله تعالی څومره کتابونه نازل کړي دی. نبی کریم ص او فرمائیل چه یو سل څلور. حضرت شیث ص باندي پنځوس صحیفې او حضرت خنوخ ص باندي دیرش صحیفې حضرت ابراهیم ص باندي لس صحیفې او حضرت موسی باندي تورات، حضرت عیسی ص باندي انجیل او حضرت داؤد ص باندي زبور او حضرت محمد ص باندي فرقان. ما اوونیل یارسول الله ص د حضرت ابراهیم ص صحیفو کنبی څه وو؟

د ابراهیم د صحیفو نصیحتونه: نبی کریم ص او فرمائیل چه په هغې کنبی دا وو ائې بادشاه مسلط په تا څه اوشو، ته خو غرور کنبی مبتلا شوې، ماته مال جمع کولو او یوځانې کولو دپاره نه وې لیرلې بلکه

دې دپاره مې ليرلې وې چه ته د مظلوم اواز ځما نه لرې كړې (يعنې چه هغه فرياد اونه كړې) كه ماته راورسي نو څه به هغه نه رد كوم اگر چه هغه مظلوم كافر ولې نه وي. او په هغې كښې مثالونه هم وړېبه عاقل باندې لازم دي چه هغه خپل وختونه تقسيم كړي، يو وخت كښې د خپل نفس حساب كوي او بيا وخت كښې دې د الله ﷻ صفتونو كښې غور كوي، يو وخت كښې دې د خپل معاش فكر كوي. عاقل ته پكار دي چه دريو څيزونو نه سوا خپل ځان نورو څيزونو كښې نه اخته كوي. يا خو د آخرت توپښه يا حصول معاش، يا غير حرام څيزونو سره سرور او لذت. عاقل ته پكار دي چه خپل وخت ته گوري او خپل كار كښې مشغول اوسي. د خپلې ژبې حفاظت كوي، چه كوم سرې خپل قول خپل فعل سره يوشان كوي، هغه به ډيرې كمې خبرې كوي او دا به تاسو ته نفع در كوي.

دموسي د صحيفو عبرتونه: - ما تپوس او كړو چه د حضرت موسي ﷺ صحيفو كښې څه وو؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه سراسر عبرتونه وو. ماته تعجب دې په هغه سړي چه ده ته د مرگ پته وي او بيا هم دې مست وي، په تقدير يقين ساتي او بيا هم هانې هانې كوي، د دنيا بې ثباتي ورته معلوم وي او بيا هم دې په دې اطمینان كوي، د قيامت د ورځې حساب ورته پته وي او بيا هم دې بې عمله وي. د پخوانو كتابونو مضامين په قران كښې: - ما تپوس او كړو چه يارسول الله ﷺ د مخكښې نبيانو كتابونو كښې چه څه وو دهغې نه څه په دې كتاب كښې شته دې چه كوم ځمونږ لاس كښې دې؟ نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه اووايه ﴿قَدْ آفَلَحَ مَنْ تَزَكَّى﴾ د سورة آخره پورې.

څو اهم نصيحتونه: - ما اوونيل چه يارسول الله ﷺ ماته وصيت او كړئ. نو نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه قران پاك او ذكر الله كښې مشغول اوسه، دا به ستا په آسمانونو كښې د ذكر كولو او زمكه كښې د نور باعث وي. ما بيا اوونيل يارسول الله ﷺ! نور هم او فرمائې. نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه خبردار! ډير مه خاڼده ځكه چه دا زړه مړ كوي، اود مخ نور لرې كوي. ما اوونيل چه نور زيات وصيت راته او كړئ. نو نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه جهاد كښې زيات مشغول اوسه، ځما د امت رهبانيت درويشي ده. ما اوونيل چه څه نور وصيت او كړئ. نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه د نيكي د خبرې نه سوا خپله خوله بند ساته. دې سره شيطان تښتي، او د ديني كارونو تائيد به وي. ما اوونيل چه څه نور او فرمائې. نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه خپل ځان نه لاتدې درجې والا خلقو ته گوره، او د خپل ځان نه اوچتې درجې والا خلقو ته نظر مه كوه. دې سره به ستا په زړه كښې د الله ﷻ د نعمتونو قدر وي. ما اوونيل چه ماته نور زيات نصيحت راته او كړي. نو نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه مسكينانو سره محبت كوه او هغوى سره كينه. دې سره به تاته د الله تعالى نعمتونه لوئي معلوم شي. ما اوونيل چه نور وصيت راته او كړئ، نو نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه رشته دارو سره تعلق ساته اگر چه هغوى تاسره تعلق نه ساتي. ما اوونيل چه نور څه وصيت او فرمائې. نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه حق وايه اگر چه تراڅه وي. ما د نور وصيت غوښتنه او كړه نو نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه د الله ﷻ باره كښې د ملامته كولو د ملامتيا ويره مه كوئى. ما اوونيل چه يارسول الله ﷻ څه نور او فرمائې. نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه په خپلو عیبونو نظر اچوه او د نورو عیبونه مه لټوه. بيا نبی کریم ﷺ ځما په سينه لاس مبارک كښخود او وې فرمائيل چه ائې ابو ذر! تدبير برابر هيڅ عقل مندى نشته دې او حرامونه د بېچ كيدو برابر هيڅ پرهيزگارى نشته دې، او د ښه اخلاقو پشان هيڅ نسب نشته دې. مسند احمد كښې دا حديث مبارك څه كمى سره دې (۱) د دجال نورې نښې: - حضرت ابوسعيد خدرى ﷺ تپوس كوي چه آيا خارجيان هم د دجال قائل دي؟ خلقو اوونيل چه نه. وې فرمائيل چه نبی کریم ﷺ فرمائيلې دي چه څه د زرو بلكه دې نه هم د زياتو نبيانو ختميدو والا يم. هر نبی خپل امت د دجال نه ویرولو. خو ماته الله ﷻ هغه علامت خودلې دې چه

ہفتہ ٹی بل چاتہ نہ دی خودلی وی فرمائیل واورہ اہفہ کانہی دہی اورب داسی نشی کیدی دہفہ
بنی سترگہ راوتلی دہ او کانہی دہ، او پورته وتلی دہ، لکہ چہ د چونہی پہ دیوال د چا پوزہ خونہی پروت
وی، اود ہفہ گسہ سترگہ د پرقیدونکی ستوری پشان دہ۔ ہفہ تہ تہولی زہی ورخی او ہفہ سرہ بہ د
جنت صورت وی، او دوزخ صورت بہ ورسرہ ہم وی (۱) یو حدیث مبارک کنبی راغلی دی چہ دیولاک
نبیانو علیہم السلام خاتمہ پہ ما شوی دہ۔ بلکہ ددی نہ ہم زیات
قوله تعالیٰ: ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾

د موسی ﷺ سرہ کلام کول :- بیا فرمائی چہ حضرت موسی ﷺ سرہ پخپلہ اللہ ﷻ خبری کرہی
دی دا دہفہ خصوصیت دہی چہ کلیم اللہ وو، یو سرہی ابوبکر بن عیاش تہ راغلو او ونیل چہ یو سرہی
دا جملہ داسی وانی ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾ (۲) یعنی موسی ﷺ سرہ کلام کرہی دہی پہ دہی دوی
دیرزیات غصہ شو او وی فرمائیل چہ دابہ چرتہ کافر ونیلہی وی۔ ماد اعمش نہ او اعمش دیحیی نہ او
یحیی د عبدالرحمان نہ او عبدالرحمان دعلی ﷺ نہ اوعلی ﷺ دنبی کریم ﷺ نہ روایت کرہی دی ﴿وَكَلَّمَ
اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾ (۳) غرض د دہی سرہی معنوی او لفظی تحریف باندی دوی غصہ شو۔ کیدیشی چہ دا
معتزلی وی خکہ چہ د معتزلو ہم دا عقیدہ وہ چہ نہ اللہ تعالیٰ چا سرہ کلام کرہی نہ موسی ﷺ او نہ
نور چا سرہ۔

دیومعتزلی لاجوابہ کول :- یو معتزلی دیو بزرگ مخکنہی دا آیت مبارک کنبی ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾
اولوستو نوہغوی ورته بدرد اوونیل او وی ونیل چہ بیا بہ پہ دہی آیت مبارک بہ ایمانی خنگہ کوہی چہ
﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ﴾ یعنی موسی ﷺ خصوصت پہ وعدہ راغلو او دہ رب ورسرہ کلام اوکرو،
مطلب دا دہی چہ دلته دا تاویل او تحریف نہ چلیری۔

ابن مردویہ کنبی حدیث مبارک دہی چہ نبی کریم ﷺ او فرمائیل کلہ اللہ ﷻ حضرت موسی ﷺ سرہ
کلام اوکرو ہفہ بہ ہفہ میرہی ہم لیدو چہ کوم بہ پہ تیارہ کنبی روان۔ (۴) دا حدیث مبارک ہم غریب
دہی۔ اوددی اسناد صحیح نہ دی اوپہ قول د حضرت ابوہریرہ ﷺ کلہ چہ موقوفاً ثابت شی نو دیر نہ
وی۔ مستدرک حاکم وغیرہ کنبی دی چہ کلیم اللہ ﷻ سرہ چہ کلہ اللہ ﷻ خبری اوکری نو ہفہ د وری
خادر او د وری پرتوگ او د غیر مذہبوح خرد خرمنی خپلی اغوستی وی۔ (۵)

د موسی ﷺ سرہ د خبرو تعداد :- حضرت عبداللہ ابن عباس ﷺ فرمائی چہ اللہ ﷻ حضرت موسی ﷺ
سرہ یولاک خلونبت زرہ خبری کرہی وی۔ اودا تول وصیتونہ وو۔ بیا بہ حضرت موسی ﷺ د خلقو
خبری نہ آوری دہی خکہ چہ پہ غورونو مبارک کنبی بہ ٹی ہم د دہی خبرو گونج وو۔ (۶) ددی اسناد ہم
ضعیف دی۔ بیا پہ دہی کنبی انقطاع ہم دہی۔ یو اثر ابن مردویہ وغیرہ کنبی ہم دہی۔
حضرت جابر ﷺ فرمائی چہ د طور پہ ورخ کلہ چہ اللہ ﷻ حضرت موسی ﷺ سرہ خبری کرہی وی۔ اوپہ
کومہ ورخ ٹی ورته آواز کرہی وونو دہغی صفت ددی کلام د صفت نہ جدا وو۔ نو حضرت موسی ﷺ د

(۱) احمد: ۶۹/۳

(۲) مجمع الزوائد: ۱۲/۷، المعجم الاوسط للطبرانی: ۸۶۰۳

(۳) مجمع الزوائد: ۲۰۳/۸

(۴) مجمع الزوائد: ۲۰۳/۸

(۵) حاکم: ۳۷۹/۲، ترمذی کتاب اللباس باب ماجاء فی لبس الصوف: ۱۷۳۴

(۶) المعجم الاوسط: ۳۹۴۹

دې راز معلومول او غوښتل. الله تعالى ورته او فرمائيل چه انې موسى اما خو لا د لسوزرو ژبو برابر قوت سره كلام كړې دې، حالانكه ماته د ټولو ژبو قوت حاصل دې. بلكه د دې نه هم زيات د الله ﷻ كلام څنگه وو؟ بنی اسرائیلو چه كله د دوی ﷺ نه د الله تعالى د صفت كلام اوریدو باره كښې تپوس او كړو نو دوی ﷺ او فرمائيل چه څه هيڅ نشم وئيلې. نو هغوی ورته او وئيل چه ښه ده څه تشبیه خو بيان كړه. نو دوی ﷺ او فرمائيل چه تاسو به د تندر آواز اوریدلې وی، هغه د دې مشابه وو خود دې پشان نه وو. (۱) د دې راوی فصل رقاشی ضعیف دې. او دې ډیر زیات ضعیف دې. د الله د آواز تشبیه: حضرت كعب ؓ فرمائی چه كله الله ﷻ حضرت موسى ﷺ سره كلام او كړو سوا دخپل كلام نه، نو حضرت كلیم الله ﷻ او فرمائيل چه يا الله ﷻ داستا كلام دې؟ الله ﷻ او فرمائيل چه نه اونه ته څما د كلام طاقت لرلې شي. حضرت موسى ﷺ او فرمائيل يا الله ﷻ! ستا مخلوق كښې ستا آواز د چا په شان دې، نو الله ﷻ او فرمائيل چه نه، سوا د سخت تندر نه. دا روایت هم موقوف دې. او ښكاره دا ده چه حضرت كعب ؓ به د مخكښې كتابونو نه روایت كولو. او په هغې كښې د بنی اسرائیلو حكایتونه او هر رنگه صحیح او غیر صحیح روایتونه وو. هم د الله رسول دې چه د الله ﷻ تابعداري كونكو او دهغه رضا لټونكو ته د جنتونو زيرې ور كوی او د الله ﷻ نافرمانی كونكو او هغه لوئې ذات دروغ كړونكو ته عذاب او روی

قوله تعالى: رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِيَلْمَ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّتُهُمْ بَعْدَ الرُّسُلِ

بیا فرمائی چه الله خپل كتابونه نازل كړی دی او خپل رسولان ئې رالیرلې دی. او هغوی ته ئې خپل مرضی او نامرضی معلومه كړې ده. دا په دې وجه چه د چا څه حجت یا عذر پاتې نشی. لكه يو بل آیت مبارك كښې فرمائی چه ﴿رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِيَلْمَ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّتُهُمْ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ يعنی كه مونږ دوی د دې نه مخكښې په خپل عذاب هلاكول نو دوی به وئيلې شوې چه انې زموږ ربه! تا مونږ ته رسولان ولې نه وو رالیرلې، چه مونږ د هغوی خبرې اوریدلې وې او د دې ذلت او رسوائی نه بچ شوې وې. د دې پشان يو آیت مبارك دا دې چه ﴿وَلَوْلَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ﴾

الله ډیر غیرتی دی. صحیح بخاری او مسلم شریف كښې يو حدیث مبارك دې حضرت نبی كرم صلی الله علیه واله سلم او فرمائيل د الله ﷻ نه زيات غیرتی هيڅوك نشته. په دې وجه الله ﷻ ټولې بدنې حرامې كړې دی. كه هغه پتې وی او كه ښكاره وی، او داسې هيڅوك هم نشته دې چه هغه ته خپل مدح د خپل ځان نه زیاته خوښه وی. هم دا وجه ده چه هغه خپله مدح پخپله كړې ده. او داسې هيڅوك نشته دې چه هغه ته د الله ﷻ نه زيات عذر خوښ وی. هم دا وجه ده چې الله تعالى نبیان عليهم السلام زيری وركونكي او ویرونكي لیرلې دی. (۲) بل روایت كښې دا الفاظ هم دی چه په دې وجه الله ﷻ كتابونه او رسولان عليهم السلام اولیرل (۳).

لَكِنِ اللَّهُ	
ليكن الله	
خورکه دوی نه منی نو څه اوشو، الله	

(۱) مجمع الزوائد: ۲۰۴/۸، البزار: ۲۳۵۳.

(۲) صحیح بخاری كتاب التفسیر باب قوله تعالى (ولا تقربوا ما ظهر منها وما بطن): ۴۶۳۶، صحیح مسلم: ۲۷۶۰، ترمذی: ۳۵۳، السنن الكبرى للنسائی: ۱۱۱۷۳، ابن حبان: ۲۹۴، احمد: ۳۸۱/۱، ابن ابی شیبة: ۲۴۷/۱، عبد الرزاق: ۱۹۲۵.

(۳) صحیح بخاری كتاب التوبة باب غيرة الله تعالى وغيرة وتحريم الفواحش: ۲۷۶۰.

يَشْهَدُ	بِمَا	أَنْزَلَ	إِلَيْكَ	أَنْزَلَهُ	بِعِلْمِهِ
گواهی کوی په هغه خیز چي نازل کړې نی دې تاته چي نازل کړې نی دې هغه په علم سره					
وَالْمَلَائِكَةُ	يَشْهَدُونَ	وَكَفَى	بِاللَّهِ	شَهِيدًا	إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
او فرشتې هم گواهی کوی او کافی دې الله په گواهی سره ایسکه هغه کسان چي انکار نی او کړو					
وَصَدُّوا	عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ	قَدْ ضَلُّوا	ضَلًّا	بَعِيدًا	
او منع نی کړل خلق دلاری د الله نه یقینا چي بی لاری شود حق نه په بی لاری کیدو لری سره					
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا	وَوَظَلَمُوا	لَمْ يَكُنِ اللَّهُ	لِيَغْفِرْ		
بیشکه هغه کسان چي دکفر په لار روان شو او ظلمونه نی شروع کړل نونه دې الله چي اونسی					
لَهُمْ	وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ	طَرِيقًا	إِلَّا	طَرِيقَ جَهَنَّمَ	خَالِدِينَ
هغوی لره اونډا اونډا هغوی ته لار مگر لار اددوزخ چي تل به وی					
فِيهَا	أَبَدًا	وَكَانَ	ذَلِكَ	عَلَى اللَّهِ	يَسِيرًا
په هغې کبني همیشه اودې ادا کار په الله باندې آسان ائی خلقو					
قَدْ	جَاءَكُمْ	الرَّسُولُ	بِالْحَقِّ	مِنْ رَبِّكُمْ	فَأْمِنُوا
په تحقیق سره راغلي دې تاسوته رسول د حق سره د طرفه درب ستاسونه نوایمان راوړی					
خَيْرًا لَّكُمْ	وَإِنْ تَكْفُرُوا	فَإِنَّ	لِلَّهِ	مَا	فِي السَّمَوَاتِ
د بهتره ده ستاسو دپاره او که انکار کوی تاسو ایسکه الله لره دې هغه څه چي په آسمانو کبني دې					
وَالْأَرْضِ	وَكَانَ اللَّهُ	عَلِيمًا	حَكِيمًا		
اوپه زمکه کبني دې اودې الله په هر خیز پوهه حکمت والا					
					او په زمکه کبني دې هغه ټول د الله څاډی او الله څاډی په هر څه پوهه او د حکمت خاوند دې

قوله تعالى: لَكِنَّ اللَّهَ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعَلِيمٍ ۝

اللہ تعالیٰ او فریبتی د پیغمبر د رسالت گنواہ دی * مخکنسی آیتونو کنبسی د نبی کریم ﷺ د نبوت ثبوت وو او د نبی کریم ﷺ د نبوت د منکرانو رد وو۔ پہ دې وجه دلته فرمائی چه خه خلق تا دروغژن گنې، او ستا مخالفت کوی، خو الله ﷻ پخپله ستا د رسالت گواه دې، هغه لوڼې ذات فرمائی چه هغه خپل کتاب قران مجید په تا نازل کړې دې چې باطل هغې ته ورتلې نشی په دې کنبسی د هغه خیزونو علم دې چه په هغې هغه پاک ذات خپل بندگان خبر کړی دی یعنی دلیلونه، هدایت او فرقان او د الله ﷻ د رضامندنی او خفگان احکام او د تیرو شوو او راتلونکو خبرو علم او د الله ﷻ هغه مقدس صفتونه خو نه یو نبی ته معلوم دی او نه یوې مقربې فریبتې ته سوا د دې نه چه هغه پاک ذات ئې ورته پخپله اوبنائی. ارشاد دې چه ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِ﴾ او په بل ځانې کنبسی فرمان دې چه ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا﴾ حضرت عطاء بن سائب چه به کله د حضرت ابو عبدالرحمان سلمی رضی اللہ عنہ نه قران پاک لوستو نو دوی به فرمائیل چه تا د الله ﷻ علم اخستې دې. نو نن ستا نه هیڅوک غوره نه دی سوا د هغه چا نه چه ستا نه ئې عمل زیات وی. بیا دوی آیت ﴿انزله بعلمه﴾ تر آخرې پورې تلاوت کړو.

قوله تعالى: وَاللَّيْلَةَ يُشْهَدُونَ

بیا فرمائی چه د الله ﷻ شهادت سره د فریبتو شهادت هم دې چه تا لره راغلي دې، چه کومه وحی په تا نازله شوې ده هغه بالکل رېستونې او سراسر حق ده. د یهودو یو جماعت نبی کریم ﷺ ته راغلو نو نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل په الله ﷻ قسم ماته ښه معلومه ده چه تاسو ته څما د رسالت علم دې خو هغه خلقو انکار او کړو نو الله ﷻ دا آیت مبارک نازل کړو (۱).

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدَّوْا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

بیا فرمائی چه کومو خلقو کفر او کړو او د حق اتباع ئې اونه کړه بلکه نور خلق ئې هم د حق لارې نه منع کړل نو دوی د صحیح لارې نه جدا شو. اود حقیقت نه جدا شو. او هدایت نه بې لارې شو. دا خلق چه څمونږ د آیتونو نه منکر دی، څمونږ کتاب نه منی، په خپل ځان ظلم کوی، څمونږ لارې نه خلق منع کوی، چه کومو کارونو نه مونږ منع کړې ده هغې نه نه منع کیږی، څمونږ د احکامو نه مخ اړوی، مونږ به دوی معاف نکړو. او نه به دوی خیر طرفته راولو. اودوی ته به د جهنم لار ښایو. او دوی به په دې کنبسی همیشه وی.

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَمِنُوا خَيْرَ الْأَمْرِ

انې خلقو! تاسو ته ستاسو رسول د الله ﷻ حق راوړې دې، تاسو په ده ایمان راوړئ، د دې اطاعت او کړنی، هم دا ستاسو دپاره بهتره ده. که تاسو کفر کوئ نو الله ﷻ ستاسو نه بې نیاز دې. نه ستاسو ایمان دوی ته څه فائده ورکولې شی او نه ستاسو کفر څه ضرر ورکولې شی. د زمکې او آسمانونو ټول څیزونه د هغه ملکیت کنبسی دی. هم دا قول د حضرت موسی رضی اللہ عنہ خپل قوم ته وو که تاسو او په مخ د زمکې ټول څیزونه په کفر کولو راجمع شی نو د الله ﷻ هیڅ نقصان نشی کولنی. هغه د ټولو جهانونو نه بې پرواه دې. هغه علیم ذات دې، هغه ته معلوم دی چه د هدایت لائق څوک دی اود ضلالت لائق څوک دی؟ هغه حکیم ذات دې، د هغه ذات قول، د هغه ذات فعل، د هغه ذات شرع ټول په ټوله د حکمت نه ډک دی.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا
انې اهل کتابو! مه اوځی د حد نه اړه دین خپل سره او مه وایی   په الله باندي   مگر حق   بیشکه
انې اهل کتابو پخپل دین کنبسی د حد نه مه تیریرئ   او الله ﷻ ته د حقی خبرې نه سوا بل نسبت مه کوی

(۱) الطبری: ۴۰۹/۹

الْحَسْبُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا

مسیح عیسیٰ اخی | دمريم رسول دالله دي | فرمان دي دهغه | جي اوليولو الله دغه فرمان خبره داده جي عیسی دمريم خونې دي | اودالله رسول دي | او دهغه حکم دي | جي الله

إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ

مريم ته | اوروح دي | دطرفه دالله نه | انو ايمان راوري | په الله | اويه رسولانو دهغه مريم ته راوليولو | اودالله | دطرفه يوروح دي | نو په الله | اودهغه په پيغمبرانو باندي ايمان راوري

وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ ۗ إِنْتَهُمَا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ

اومه وائي | دري | منع شي | ادا بهتره ده | ستاسو دپاره | ايشكه الله | معبود دي | اكي يو اودامه وائي جي خدايان دري دي | ادي نه منع شي | اهم په دي کبني ستاسو خيري | معبود صرف يو الله دي

سُبْحٰنَہٗ اَنۡ يَّکُوۡنَ لَہٗ وَاکۡدٰمٌ لَّہٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ

پاک دي هغه | ادي خبري نه جي وي | هغه لره | خونې | هغه لره دي | هغه هرڅه | جي په آسمانونو کبني دي هغه ددي نه پاک دي | چه څوک دي | دهغه خونې شي | د آسمانونو او د زمکي هرڅه

وَمَا فِي الْأَرْضِ ط وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

اوهغه هرڅه جي په زمکه کبني دي | اوکافي دي | الله | په حيثيت دخبر اخستو دهغي | دهغه مخلوق دي | ..... اوددي تولود ساتني دپاره صرف الله کافي دي |

قوله تعالى: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ

د عيسايانو خپل دين کبني ي غلو کول - الله اهل کتاب د زياتي او د حد نه د تيريدو نه منع کوي. عيسايان د حضرت عيسى عليه السلام باره کبني د حد نه تير شوي وو، د هغوي د نبوت نه تير شو او هغه نې د الله مقام ته رسولي وو. د اطاعت به ځاني نې عبادت کولو. د دين بزرگانو باره کبني هم د دوي عقیده خرابه وه. او چه گوم د حضرت عيسى عليه السلام دين کبني عالمان او عاملان وو هغه نې محض معصومان گنرلي وو. او دا خيال نې کولو چه څه د دين امامان او وائي د هغي مثل ځمونږ په ذمه ضروري دي، ربنيتيا دروغ، حق او باطل، هدايت او ضلالت لره د تللو مونږ ته هيڅ حق نشته دي او ددي ذکر د قران پاک آيت مبارک کبني موجود دي چه ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ رُؤَسَاءَ لَهُمْ يَأْتُواهُمْ بِالْهَرَابِ وَيَكْفُرُوا بِهِمْ وَيَتَقَفَّيْتُمْ فِي عَصَابَتِهِمْ لَقِيتُمْ فِي هَيْئِهِمْ جَهَنَّمَ أُولَئِكَ فِي شَرِّ مَلَأٍ﴾

د نبي کریم ﷺ خپل امت ته تعليم:- مسند احمد کبني دي چه نبي کریم ﷺ او فرمائيل ماته داسې د حد نه زيات مه گورني لکه څنگه چه يهود او نصرانيانو زيات کتلي وو. څه خو صرف يو بنده يم، نو تاسو ما عبدالله او رسول مني. (۱) دا حديث مبارک بخاري وغيره کبني هم دي (۲).

د نبي کریم ﷺ په باره کبني ي دغلو نه ممانعت:- د مسنديو حديث مبارک کبني دي چه يو سري نبي کریم ﷺ ته او وئيل چه انې ځمونږ سرداره ! او انې د سردار ځويه ! انې ځمونږ ټولو نه بهتره ! او انې بهتر هلکه انبي کریم ﷺ او فرمائيل چه انې خلقو دخپلو خبرو پخپله بڼه خيال ساتي، هسي نه چه تاسو

(۱) احمد: ۱/۲۳، وهو صحيح بالشواهد داروآيت صحيح درجه کبني دي
(۲) صحيح بخاري كتاب احاديث الانبياء باب قول الله تعالى (واذکر فی الكتاب مريم اذ انذرت من اهلها....) ۳۴۴۵

شیطان غلط کری۔ خہ محمد بن عبد اللہ یو بندہ یم، خہ د رب غلام یم، او د هغه رسول یم، پہ اللہ ﷻ قسم زہ نہ غوارم تاسو ما زما د مرتبی نہ زیات اوچت کری (۱)۔

قوله تعالى: ﴿إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ

عيسى ﷺ د الله بنده او رسول وو۔ بیا فرمائی چه افتراء مه ترئی، او الله ﷻ دپاره اولاد او بنخه مه مقرر کونی، الله ﷻ د دې نه پاک دې د دې نه لری دې، د دې نه اوچت او بالا دې، د هغه په لوئی او عزت کنبی هیخوک شریک نشته دې، او د هغه نه سوا خوک معبود نشته اونه خوک رب۔ مسیح عیسیٰ بن مریم علیهم السلام رسول دې، هغه د رب غلامانو کنبی دې، او د هغه پاک ذات مخلوق دې، هغه صرف دکن په کلمه پیدا شوی دې او دا کلمه حضرت جبریل ﷺ حضرت مریم علیها السلام ته راوړی وه، او د رب ﷻ اجازت سره پوک وهلی وه۔ نو حضرت عیسیٰ ﷺ بغیر پلار نه دې کلمی سره پیدا شو او هم دې خصوصیت سره دوی ته کلمه الله او نیلی شو۔ د قران پاک یو بل آیت مبارک کنبی دی چه ﴿مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ الْارْسُولُ﴾ یعنی مسیح بن مریم صرف یو رسول دې، د ده نه مخکنی هم رسولان تیر شوی دی، د ده مور ریستونی ده، دوی دوارو به خوراک کولو۔ او یو آیت مبارک کنبی دی چه ﴿إِن مَثَلُ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ﴾ یعنی د عیسیٰ ﷺ مثال د الله تعالیٰ په نیز د آدم ﷺ پشان دې او هغه د بناوری نه پیدا کری شوی وو او ورته او فرمائیلی شو چه شه نو هغه شو۔ د قران پاک یو بل آیت مبارک کنبی دی چه ﴿وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾ یعنی او هغی د خپلی شرمگاه حفاظت او کړو او مونږ په کنبی روح پوک وهلو او پخپله د دې او د دې دبیچی دپاره مو نینه جوړه کړه۔ او یو خانی کنبی فرمائی چه ﴿وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾ نه د سورت د آخره پوری د حضرت عیسیٰ ﷺ باره کنبی یو بل آیت مبارک کنبی دی چه ﴿إِن هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ﴾ یعنی هغه خمونږ بنده وو، او په هغه مونږ انعام کری وو۔ نو د دې دا مطلب نه دی چه پخپله حضرت عیسیٰ کلمه شو بلکه د رب د کلمی نه حضرت عیسیٰ ﷺ پیدا شو۔ امام ابن جریر رحمته الله علیه ﴿وَأَذَقْنَا الْمَلِكَةَ﴾ تفسیر کنبی چه خه و نیلی دی دهغی مراد صحیح دې چه د الله تعالیٰ کلمه چه د حضرت جبریل ﷺ معرفت سره پوک وهلی شوی وو، دې نه حضرت عیسیٰ ﷺ پیدا شو۔

عيسى ﷺ د الله بنده کنږ لو صله۔ صحیح بخاری کنبی دی چه چا د الله ﷻ د یو اولاد شریک کیدو او د حضرت محمد ﷺ د رسول او بنده کیدو او د عیسیٰ ﷺ د رسول او بنده کیدو گواهی ورکړه او د ائی وهلی شوی روح وو، او چا چه جنت او دوزخ او منلو، که هغه په هر څنگه عملونو کنبی اخته وی، الله تعالیٰ باندې دې چه دې جنت ته داخل کری (۲)۔

اویو رو ایت کنبی دومره زیات دی چه د جنت اتو دروازو نه چه په کومه دروازه باندې داخلیدل غواری نو داخل به شی (۳)۔ لکه څنگه چه ئی په آیت او حدیث کنبی حضرت عیسیٰ ﷺ ته ﴿رُؤْمٌ مِّنْهُ﴾ و نیلی دی، همدا شان د قران پاک یو آیت مبارک کنبی دی چه ﴿وَسَخَّرْنَا لَكُمْ مَائِي السَّمَوَاتِ وَمَائِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ﴾ یعنی هغه مسخر کړل ستاسو دپاره خه چې په آسمانونو کنبی دی او خه چې په زمکه کنبی دی ټول په ټوله خپل طرفته یعنی د خپل مخلوق نه او د خپل طرف نه۔ هم دا مطلب د ﴿رُؤْمٌ مِّنْهُ﴾ دې یعنی د خپل مخلوق او دخپل پاک روح نه نو لفظ من تبعیض دپارنه نه دې لکه د ملعون نصرانیانو چه خیال دې چه

(۱) احمد: ۱۵۳/۳، وسنده صحیح السنن الکبریٰ للنسائی: ۱۰۰۷۸، ابن حبان: ۶۲۴۰، دلال النبوة: ۵/۴۹۸۔

(۲) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالیٰ (یا اهل الكتاب لا تغفلوا فی دینکم)۔ ۳۴۳۵، صحیح مسلم: ۲۸، احمد: ۵۱۵/۵، ابوعوانه: ۹، الايمان لابن منده: ۴۴، شرح السنة: ۵۵، مستد البراز: ۲۶۸۲۔

(۳) صحیح بخاری کتاب حواله سابق، ابن حبان: ۲۰۷، عمل الیوم واللیلة: ۱۱۳۰۔

حضرت عیسیٰ علیہ السلام د اللہ تعالیٰ یو جز وو. بلکه من د ابتداء دپاره لکه چه بل ایت مبارک کنبی دی. حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه **﴿رُؤُوسُ مَنَّةٍ﴾** نه مراد **﴿رَسُولُ مَنَّةٍ﴾** دی او خلق وائی چه **﴿مُحِبِّي مَنَّةٍ﴾** لیکن زیات ظاهر رومی دی. یعنی دوی علیہ السلام پیدا کړې شوی وو. روح چه پخپله د اللہ جل جلالہ مخلوق دی، نو دوی ته روح اللہ وئیل داسې دی لکه ناقه اللہ او بیت اللہ چه وئیلې شوی دی. یعنی صرف د شرافت د اظهار دپاره خپل طرفته ئې نسبت کړې دی. او حدیث مبارک کنبی هم دی چه خپل رب ته اود هغه کور ته **﴿حَمِّ﴾**

قوله تعالى: **﴿فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ خ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ﴾**

دالله د وحدانیت حکم :- بیا فرمائی چه تاسو ددې یقین او کړنې چه اللہ جل جلالہ واحد دی، دهغه بنخه او بچی نشته دی، او یقین او کړنې چه حضرت عیسیٰ علیہ السلام د رب غلام دی، د اللہ جل جلالہ مخلوق او برگزیده رسول دی. تاسو درې مه وائی یعنی حضرت عیسیٰ علیہ السلام او مریم رب سره شریک مه جوړوئی، اللہ جل جلالہ د شرکت نه پاک دی. سورت مائده کنبی اللہ جل جلالہ فرمائی چه **﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ﴾** یعنی څوک چه وائی چه اللہ جل جلالہ دريو کنبی دریم دی نو هغه کافر شو. اللہ جل جلالہ هم یو دی، دهغه نه سوا بل څوک د عبادت لائق نشته، د سورۃ مائده آخر کنبی دی چه د قیامت په ورځ به حضرت عیسیٰ علیہ السلام نه تپوس او کړی چه تا خلقوته د خپل او د خپلې مور د عبادت حکم کړې وو؟ هغه به صفا انکار او کړی.

د نصرانیانو دې باره کنبی څه ضابطه نشته دی. هغوی بې لارې دی. او خپل خان په خپله بربادوی په دوی کنبی بعضې خو حضرت عیسیٰ علیہ السلام اللہ جل جلالہ گنړی او بعضې ئې د اللہ جل جلالہ شریک گنړی او بعضې ورته د اللہ جل جلالہ څوئې وائی. ریښتیا خو دا دی که چرته لس نصرانیان راجمع شی نو د دوی خیالات به یوولس وی.

د نصرانیانو درې ډلې :- سعید ابن بطریق اسکندری چه په ۴۰۰ هجرتی کنبی تیر شوې دی. هغه او هغه بعضو عالمانو ذکر کړی دی چه د قسطنطینه بادشاه قسطنطین په زمانه کنبی د هغه د نصرانیانو اجتماع اوشوه، او په هغه ځانې د دوو زرو نه زیات لای پادریان وو. بیا دومره اختلاف پیدا شو چه اویا کسانو نه زیات هم په یوه خبره متفق نه وو. د لسو یو عقیده وه او د شلو بل خیال وو، او څلوینستو به نور څه وئیل، او شپيته په بل طرف رو ان وو، غرض په زرگونو تعداد کنبی په مشکله درې سوو اتلس کسان په یو قول جمع وو. بادشاه هم دا عقیده قبوله کړه او باقی ئې پرېښودل. او هم د دې تائید اونصرت ئې اوکړو. او د دوی دپاره ئې کلیسی او گرجې جوړې کړې. او کتابونه ئې اولیکل، او قوانین ئې جوړ کړل. هم دې ځانې کنبی دوی د امانت کبری مسئله راپورته کړه اودا اصل کنبی بدترین خیانت دی. دې خلقو ته ملکانيه وائی. بیا دوباره د دوی اجتماع اوشوه او په هغه وخت کنبی چه کومه فرقه وجود کنبی راغله د هغې نوم یعقوبیه وو. بیا په دریم ځل یو اجتماع اوشوه او د دې نه چه کومه یو فرقه جوړه شوه د هغې نوم نستوریه دی. دا درې واړه فرقې اقانیم ثلثه حضرت عیسیٰ علیہ السلام دپاره ثابتوی. په دوی کنبی هم خپلو کنبی اختلاف دی. او هر یو بل ته کافر وائی. او څوموږ په نیز خو دا درې واړې کافرې فرقې دی.

قوله تعالى: **﴿إِنَّهُمْ أَخْبَرُواكُمُ﴾**

اللہ جل جلالہ فرمائی چه د دې نه منع شی، او دا ستاسو دپاره بهتر دی. اللہ جل جلالہ خو یو دی، هغه توحید والا دی. د هغه ذات د اولاد نه پاک دی ټول څیزونه د هغه مخلوق دی. اودهغه ملکیت کنبی دی. ټول د هغه په غلامی کنبی دی او ټول د هغه په قبضه کنبی دی. هغه په هر څیز وکیل دی. نو بیا مخلوق دهغه بنخه او بچی څنگه کیدیشی؟ بل آیت مبارک کنبی دی چه **﴿بِيَدِهِ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ أَ أَلَى يَكُونُ لَهُ وُلْدٌ﴾**

ہغہ ذات خوبہ اول خل د آسمان او زمکې پیدا کونکې دې . دهغه خوښې څنگه کیدیشی ؟ سورۃ مريم کښې ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا﴾ نه تر ﴿قَدْ آتَىٰ﴾ پورې هم ددې تفصیل سره انکار فرمائیلې دې .

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ	هیڅ کله عار نه گنړې مسیح دا خبره چې شی بنده د دپاره دالله اونه فرېښتې
الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ	مسیح حضرت عیسیٰ عليه السلام هیڅکله دا شرم نه کوی چې هغه ته دې دالله بنده او نیلې شی اونه هغه فرېښتې
مَقْرَبِينَ أَوْ حُوكَ چې عار او کړې د بندگۍ دهغه نه او تکبر او کړې نوزر به راجمع کړې الله دوی	مقربې او حوک چې عار او کړې د بندگۍ دهغه نه او تکبر او کړې نوزر به راجمع کړې الله دوی
إِلَيْهِ جَمِيعًا ۖ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	په طرف خپل ته ټول انوهغه کسان چې ایمان ئې راوړې دې او کړې ئې دې نیک عملونه
فَيُوقِيهِمْ أَجْرَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَأَمَّا الَّذِينَ	نویوره به ورکړې الله هغوی ته بدلې دهغوی اوزیات به ورکړې هغوی ته د فضل خپل نه او هغه کسان
اَسْتَكْفَرُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا	نوهغوی ته به خپلې خپلې بدلې پوره پوره ورکړې اود خپل فضل نه به ورله زیاتې هم ورکړې او چا چې
چې عار گنړلې وی او تکبر یې کړې وی انو عذاب به ورکړې هغوی ته عذاب دردناک	چې عار گنړلې وی او تکبر یې کړې وی انو عذاب به ورکړې هغوی ته عذاب دردناک
وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۗ	او اوبه نه مومی هغوی دپاره دخان اسوا دالله نه اڅوک دوست اونه اڅوک مددگار
اود خپل خان دپاره به دالله ﷻ نه سوا بل څوک ملگري یامدگار اونه مومی	اود خپل خان دپاره به دالله ﷻ نه سوا بل څوک ملگري یامدگار اونه مومی

قوله تعالى: لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ۗ

حضرت عیسیٰ عليه السلام او ټولې فرېښتې د الله ﷻ بندگۍ کوی . مطلب دا دې چه مسیح ﷺ او بهرینې فرېښتې هم د الله ﷻ د بندگۍ نه تکبر او ډډه نه کوی . اونه د دوی د شان سره لائق دې بلکه چه څومره مرتبه کښې نزدې وی نو هغه هومره د رب عبادت کښې زیاتې وی . بعضو خلقو ددې آیت مبارک نه دا استدلال کړې دې چه فرېښتې د انسانانو نه افضل دی . خو اصل کښې د دې څه ثبوت دې آیت مبارک کښې نشته دې . په دې وجه دلته د ملائکه عطف په مسیح دې او د استنکاف معنی منع کول دی . او فرېښتو کښې دا قدرت په نسبت د حضرت مسیح ﷺ زیات دې . په دې وجه ئې دا او فرمائیل . او په منع کولو باندې زیات قادر کیدلونه افضیلت نه لازمیږي . او دا هم ونیلې شوی دې چه څنگه حضرت مسیح ﷺ ته خلقو سجدي کولې دغه شان به ئې د فرېښتو هم عبادت کولو . دې نه ثابت شوه چه تاسو چاته سجدي کوئې هغوی د الله ﷻ عبادت کوی . بیا تاسو دوی ته څنگه سجدي کوئې ؟ او آیت کښې دې چه ﴿بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ﴾ او هم په دې وجه دلته فرمائی چه څوک د هغه پاک ذات د عبادت نه مخ

واروی او سرکشی اختیار کری نو هغه به هم هغه ذات طرفته واپس کیږی. او دخپل ځان باره کبسي به د هغه فیصله واورى او چه څوک ایمان راوړی او څوک نیک عمل کوی نو هغه ته به پوره بدله ورکولې شی او زیاتی فضل دا دې چه کوم خلق د دوزخ قابل دی په هغوی کبسي به هم د چا دپاره د دوی شفاعت قبلولی شی چې دوی سره نې بنه کری وی (۱) خو ددې سند ثابت نه دي البته که دا د ابن مسعود رضی الله عنه قول باندې حمل کری شی نو صحیح ده.

قوله تعالى: وَمَنْ يَسْتَكْبِرْ عَنْ عِبَادَتِي وَسَتَكْبِرُ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيَّ جَمِيعًا

دالله د بندګی نه د تکبر کولو سزا: بیا فرمائی چه کوم خلق دالله ﷻ د عبادت نه مخ واوروی او دې نه کبر او کری نو دوی ته به الله تعالی دردنک عذاب ورکوی. او دوی به د الله تعالی نه سوا بل څوک ولی یا مددګار نه مومی. لکه څنگه چه بل آیت مبارک کبسي دی چه ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ ذُخْرَيْنَ﴾ یعنی کوم خلق چې د الله ﷻ د عبادت نه تکبر او کری هغوی ذلیل او حقیر جهنم ته تلونکی دی. یعنی دوی ته به د دوی د تکبر او انکار بدله ملاویری. او دوی به ذلیل او خوار جهنم ته داخلیری.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا
اې خلقو! راغلي دي تاسو ته   دليل   د طرف درې ستاسونه   او نازل کړي دي مونږه
اې خلقو! تاسو ته دالله ﷻ د طرفنه ښکاره دليل راغلي دي   ..... او تاسو ته مو
إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ۖ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا
تاسو ته   نور   ښکاره   انو هغه کسان   چې ایمان ئې راوړو په الله باندې   او منګولی ئې ښخي کړي
ښکاره رنړا د نبی کریم په صورت کبسي   الیبرلي ده   نو چا چې په الله ﷻ ایمان راوړو   او دهغه په احکامو
په ﷻ فَسَيَدْخُلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ لَا
په هغه   نو زر به داخل کری الله هغوی   په رحمت کبسي   د طرفه خپل نه   او په مهربانی کبسي
..... ئې منګلې ښخي کړي   نو الله ﷻ به ئې په خپل رحمت او فضل کبسي داخل کری
وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمًا ۗ
او اوبه ښائی هغوی ته   طرف خپل ته   لاره   نیغه
او په سمه نیغه لار به ئې روان کری

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا

قرآن لا جواب او برهان او واضح نور دي. الله ﷻ ټولو انسانانو ته فرمائی چه څما د طرفه کامل دليل او د عذر معذرت ختمونکې او شک او شبه جدا کونکې او برهان ستاسو طرفته نازل شوې دي. او مونږ تاسو طرفته ښکاره نور او ښکاره رنړا نازله کړې ده. او دې سره د حق لاره ښکاره طور واضحه کیږی. ابن جریج رضی الله عنه وغیره فرمائی چه ددې نه مراد قران پاک دي (۲). اوس چه کوم خلق ایمان راوړی، او توکل او بهروسه کوی، او دې پورې انځلی، او د هغه پاک ذات سرکار کبسي نوکری کوی، او مقام عبودیت او مقام توکل باندې قائم وی او ټول کارونه هم هغه پاک ذات ته سپاری، او دا هم کیدیشی

(۱) المعجم الاوسط: ۵۷۶۶، والمعجم الكبير: ۱۰۴۶۲، السنة لابن ابی عاصم: ۸۴۶.

(۲) الطبری: ۴۲۸/۹.

چہ پہ اللہ تعالیٰ ایمان راوہی او د اللہ تعالیٰ کتاب ہنہ محکم اونیسی نو اللہ ﷺ بہ پہ ہغہ خپل رحم او کړی. او پہ ده به خپل فضل نازل کړی او دې به نعمتونو او خوشحالو والا جنت ته داخل کړی. د دہ ثوابونه به زیات کړی، او د دہ درجې به اوچتې کړی، او دې به خپل نیغې لارې او صفا لارې طرفته راوولی. اودا لار به ہیخ خانې کنبې کړه او تنگه نه وی. نومومن دنیا کنبې صراط مستقیم باندي وی او د اسلام په لار وی، او په آخرت کنبې د جنت او سلامتیا په لار وی د تفسیر شروع کنبې یو پوره حدیث مبارک تیر شوې دې په هغې کنبې د نبی کریم ﷺ فرمان دې چہ د اللہ ﷺ نیغہ او مضبوطه رسی قرآن دې (۱).

يَسْتَفْتُونَكَ ط		قل
غواړی خلق فتوی ستانه اووايه		
اني پیغمبره ﷺ دوی ستانه (د کلاله باره) کنبې تپوس کوی ورته اووايه		
اللہ	يَفْتِيَكُمْ ط	فِي الْكَلَالَةِ ط
جی اللہ فتوی درکوی تاسو ته په کلاله کنبې که یو داسې سرې امرشی چې نه وی هغه لره		
جی اللہ ﷺ درته د کلاله حکم بنائی که یو سرې بی اولاده (اوبې مورپلاره) مرشی		
وَكُلُّ	وَأَكْلًا ط	فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ط
اولاد اوږی هغه لره یوه خور نوده هغې لره نیمه ادهغې مال چې پرینې وی او ورورا میراث وړی دخور		
اودهغه یوه خور وی انونیم میراث دهغې دې او که خور بی اولاده مړه شی انورور به نی د ټول مال مالک وی		
إِنْ لَمْ يَكُنْ	لَهَا ط	وَكُلُّ ط
که چرې نه وی اهغې لره اولاد انوکه چرې وی دوه انودی هغوی دواړو لره په دريو کنبې دوه حصې		
نو که د مړی وارثان دوه خویندې وې انوهغوی به د ټول میراث نه دريو		
مِمَّا	تَرَكَ ط	وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً ط
دهغه مال نه چې پرینې وی مړی او که چرې وؤ ارونړه خویندې نارینه اوبنځي		
کنبې دوه برخې اخلی ..... او که ډیر رونړه خویندې وی		
فَلِلذَّكَرِ	مِثْلُ حَظِّ	الْأُنثِيَيْنِ ط
نوده حصه دپاره دنارینه په برابر دحصې ددوؤ بنځو بیانوی اللہ تاسو ته		
نوبیا به دسړی یوه حصه دبنځو د دوؤ حصو برابر وی اللہ ﷺ تاسو ته خپل حکمونه بیانوی		
أَنْ تَضِلُّوا ط	وَاللَّهُ	بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ط
چې بی لارې نه شی او اللہ په هر شیز عالم دې		
چې تاسو بی لارې نه شی او اللہ ﷺ په هرڅه بنه پوهه دې		

(۱) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی فضل القرآن: ۶، ۲۹۰

قوله تعالى: «يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ»

دایت شان نزول - حضرت براء رضی اللہ عنہ فرمائی کہ سورتوں کو کنبی دے تولو نہ آخری سورت سورۃ برات نازل شوی دے او آیتوں کو کنبی تولو نہ آخری آیت «يَسْتَفْتُونَكَ» نازل شوی دے (۱) حضرت جابر بن عبد اللہ رضی اللہ عنہ فرمائی کہ خہ خپلہ بیمارئی کنبی بی ہوشہ پروت ووم، او دے کنبی دے اللہ رسول ﷺ خما پونبتنی تہ راغلو، نبی کریم ﷺ اودس او کړو او هغه اوبہ نی پہ ما و اچولې او خہ پہ ہوش کنبی راغلم او ما او نبیل یار رسول اللہ ﷺ ا د وارانانو لحاظ سرہ خہ کلالہ یم، خما میراث بہ خنگہ وی؟ نو پہ دے اللہ ﷻ آیت د فرائضو نازل کړو (۲)

د کلالہ د لفظ پہ بارہ کنبی اختلاف: - مخکنبی دا بیان تیر شوی دے کہ لفظ کلالہ ماخوذ دے اکیلیل نہ کہ دخلورو وارو طرفونو نہ گیروی (۱) اکثر و عالمانو و نیلی دی کہ کلالہ هغه دے کہ د کوم مردہ نمسی نہ وی (۲) او د بعضو دا هم قول دے کہ دچا خامن نہ وی، لکہ آیت مبارک کنبی دی کہ «لَيْسَ لَهُ وَكَلَّةٌ» د کلالہ پہ بارہ کنبی د حضرت عمر قول - حضرت عمر ابن خطاب رضی اللہ عنہ تہ چہ کومی مشکلی مسئلې راغلی وی هغې کنبی یو دا هم وه بخاری او مسلم شریف کنبی دی کہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ او فرمائیل کہ د دریو خیزونو متعلق خما خواهش نیمگری پاتی شوی دے، خما خواهش وو کہ نبی کریم ﷺ خمونر پہ هغې کنبی رهنمائی کړې وی نو مونر بہ هغې طرفتہ رجوع کړې وی (۱) نیکہ، (۲) کلالہ (۳) او د سود ابواب (۴)

او یویل روایت کنبی دی کہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ فرمائی کہ د کلالہ بارہ کنبی ما د نبی کریم ﷺ نہ خومرہ سوالونہ کړی دی د نورو مسائلو بارہ کنبی ما دومرہ نہ دی کړی تر دے کہ نبی کریم ﷺ خہ پہ خپلہ گوته مبارکہ پہ سینہ کنبی او وهلم او دانې او فرمائیل کہ تالره د گرمی، هغه آیت کافی نہ دے کہ کوم د سورۃ نساء آخر کنبی دے (۴) او یو حدیث مبارک کنبی دی کہ ما دے بارہ نبی کریم ﷺ نہ خپل اطمینان کړې وی نو دا بہ مادپارہ د سرو او بسانو نہ زیات بہتر وو (۵) د نبی کریم ﷺ ددے فرمان مطلب دادے کہ دا آیت د گرمی موسم کنبی نازل شوی وو (۶) واللہ اعلم.

د عمر رضی اللہ عنہ د افسوس وجہ: - او چونکہ نبی کریم ﷺ د دے پوهیدو طرفتہ رهنمائی کړې وه او پہ دے کنبی نی کفایت خودلې وو، اوس فاروق اعظم نہ د دے د معنی تپوس کول هیر شو او پہ هغې نی اظهار افسوس کولو، تفسیر ابن جریر رضی اللہ عنہ کنبی دی کہ جناب فاروق اعظم نبی کریم ﷺ نہ د کلالہ بارہ کنبی سوال او کړو نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل کہ اللہ ﷻ دا نہ دی بیان کړی، نو دا آیت مبارک نازل شو.

حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ خپلہ خطبہ کنبی او فرمائیل کہ کوم آیت د سورۃ نساء شروع کنبی د فرائضو بارہ کنبی دے، هغه د ولد او والد دپارہ دے، او دویم آیت مبارک د بنحی او خاوند دپارہ دے او د هغه

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (يستفتونك قل لله يفتيكم في الكلاله).....: ۴۶۰۵، صحیح مسلم: ۱۶۱۸، ابوداؤد: ۲۸۲۸، ترمذی: ۳۰۴۴، مسند ابی یعلیٰ: ۱۷۴۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب المرضی باب ضوء العائد للمريض: ۵۶۷۶، صحیح مسلم: ۱۶۱۶، ابوداؤد: ۲۸۸۶، ترمذی: ۲۰۹۷.

(۳) صحیح بخاری کتاب الاشریة باب ماجاء في ان الحمر ماخامر العقل من الشراب: ۵۵۸۸، صحیح مسلم: ۳۰۳۳، ابن حبان: ۵۳۵۳.

(۴) صحیح مسلم کتاب الفرائض باب ميراث الكلاله: ۱۶۱۷، السنن الكبرى للنسائی: ۱۱۱۳۵، احمد: ۱/۱۵، ابویعلیٰ: ۱۸۴، ابن حبان: ۲۰۱۹.

(۵) احمد: ۱/۳۸.

(۶) ابوداؤد: ۲۸۸۹، ترمذی: ۳۰۴۵، احمد: ۴/۲۹۳.

خویندو باره کنبی دې چه کومې د مور نه وی او چه کوم ایت مبارک باندې سورة نساء ختمیږی هغه د سکه روڼو خویندو باره کنبی دې. او هغه رحمی رشته عصبه کنبی چلیږی. (ابن جریر)

د «هلك» معنی: - ددې آیت مبارک ﴿هَلِكُ﴾ معنی ده مړ شو، لکه چه فرمان دې چه ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ﴾ یعنی هر څیز فنا کیدونکې دې سوا د ذات ربانی نه چه همیشه باقی پاتې کیدونکې دې. لکه یو بل آیت مبارک کنبی دې چه ﴿وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾ یعنی هر یو څیز چه په دې دې فانی دې، اوستا درب ذات باقی دې او هغه د جلال او کرم خاوند دې.

قوله تعالى: ﴿وَهُوَ يُهْمَانُ أَنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ﴾

د کلاله خور ته نیمه حصه ملاویدل: - بیا فرمائی چه د هغه ولد نه وی، ددې نه بعضو خلقو دا دلیل نیولې دې چه په کلاله کنبی د پلار نه کیدل شرط نه دی، بلکه چه د چا اولاد چې نه وی هغه کلاله دې. په روایت د ابن جریر رضی الله عنه حضرت عمر ابن خطاب رضی الله عنه نه مروی دې خو صحیح قول د جمهورو دې او د حضرت صدیق رضی الله عنه فیصله هم دا ده چه د هغه نه والد وی او نه ولد او د دلالت هم د دې آیت مبارک نه پس چې کوم الفاظ دی. د هغې نه هم کیږی په کوم کنبی چې فرمائی ﴿وَلَهُ أَثَتْ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ﴾ یعنی چې د ده خور وی نو خور لره د ټول پریخودې شوی مال نیم په نیمه حصه ده.

د پلار په وجود کنبی د خور محرومتیا: - او که خور پلار سره وی نو پلار دا د میراث نه محرومه کولی شی. او دې ته اجماعی طور هیڅ نه ملاویږی. نو ثابت شوه چه کلاله هغه دې چه د هغه ولد نه وی او دا خو د نص نه ثابت دی. او پلار ئې هم نه وی اود اهم د نص نه ثابتیږی. خو د لږ غور نه پس ځکه چه د خور نیمه حصه د پلار موجودگي کنبی نه کیږی. بلکه هغه دورثې نه محرومه وی. حضرت زید بن ثابت نه د دې مسئلې باره کنبی تپوس کیږی چه یو بنخه مړه شی او د دې یو خور او خاوند دې. نو دوی اوفرمانیل چه نیمه به خاوند ته ورکړی او نیمه به خور ته. هر کله چه د دوی نه د دې دلیل او پوښتلې شو نو دوی اوفرمانیل چه څما موجودگي کنبی نبی کریم صلی الله علیه و آله ددې مسئلې داصورت فرمائیلې وو (۱) (احمد).

منقول دی چه د دواړو فتوی د هغه مرده باره کنبی چه یو لور او یو خور پریږدی دا وه چه په دې صورت کنبی به خور محرومه وی. اودې ته به هیڅ نه ملاویږی ځکه چه د قرآن دې آیت مبارک کنبی د نیمې حصې ملاویدو صورت بیان شوې دې چه د مرده اولاد نه وی او دلته اولاد شته،

د لور په وجود کنبی د خور عدم محرومتیا: - لیکن جمهور ددې خلاف دی، هغوی وائی چه دې صورت کنبی به هم لور ته نیمه حصه ملاویږی. په سبب د فرضو او نیمه به خور ته ملاویږی. په سبب د عصبه. اسود رضی الله عنه وائی چه حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله زمانه کنبی فیصله او کره چه نیمه به جینی ته او نیمه خور ته ملاویږی (۲).

صحیح بخاری کنبی یو روایت کنبی دی چه حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه د لور او نمسی او خور باره کنبی فتوی ورکړې وه چه نیمه به لور ته او نیمه خور ته بیا ئې اوفرمانیل چه لږ خو ابن مسعود رضی الله عنه ته هم ورشه، چې هغه هم ماسره موافقت کوی. خو هر کله چه ابن مسعود رضی الله عنه نه سوال اوشو او د حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه فیصله ورته واورولې شوه نو دوی اوفرمانیل چه بیا خو به څه گمراه شم، اوهدايت یافته خلقو نه به شمیر نه یم. واورنی دې کنبی څه هغه فیصله کوم چه کومه نبی کریم صلی الله علیه و آله کړې ده. نیمه به لور ته او شپږمه حصه به نمسی ته او دوه ثلثه پوره شو او چه کوم باقی پاتې شی هغه خور ته. نوموړی

(۱) احمد: ۱۸۸/۵، مجمع الزوائد: ۲۲۸/۴،

(۲) صحیح بخاری کتاب الفرائض باب میراث الاخوات مع البنات عصبه: ۶۷۴۱.

بیا واپس شو او حضرت ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ تہ مو دا خبرور کړو، نووې فرمائیل چه په تاسو کښې ترڅو پورې دا علامه موجود وی نو ځمانه تپوس مه کوئې. (۱)

قوله تعالى: وَهُوَ بِرُؤْمَانٍ لَّمْ يَكُن لَهَا وَلَدٌ

د رور د کلاله خور نه میراث اوږل. بیا فرمان دې چه دا به د هغه وارث وی که د ده اولاد نه وی یعنی رور د خپلې خور په ټول میراث کښې وارث دې. په دې صورت کښې چه هغه کلاله مړه شی یعنی د هغې اولاد نه وی اونه نې پلار وی، ځکه چه د پلار موجودگي کښې خو رور ته به میراث کښې هیڅ نه ملاویرې. څوکه رور سره بل څوک حصې والا وارث وی لکه خاوند یا مور یا رور نو ده ته به د هغې حصه ملاویرې او د باقی مال وارث به رور وی.

صحيح بخاری کښې دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی فرائض د دوی اهل سره یو خانې کړنې او چه کوم باقی پاتې شی نو هغه د هغه سرې دی چه د ټولو نه ورته زیات نزدې وی (۲).

قوله تعالى: فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثَّلَاثِينَ مِمَّا تَرَكَ

د دوو خويندو نه د زیاتو صورت. بیا فرمائی که خويندې دوه وی نو هغې ته به د متروکه مال نه دوه ثلث ملاویرې. هم دا حکم د دوو نه د زیاتو خويندو هم دې. هم ددې خانې نه یو جماعت د دوو لونرو حکم کړې دې. لکه چه د دوو نه د زیاتو خويندو حکم د لونرو حکم سره دې. او د هغه آیت مبارک الفاظ دا دی چه ﴿فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ﴾

وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ

درونرو او خويندو د جمع کیدو په صورت کښې حکم بیا فرمائی که رور او خور دواړه وی نو د سرې حصه به د دوو ښځو برابر وی. دا حکم د عصبیاتو هم دې. که هلك او که نصی وی یا رور وی هرکله چه په دوی کښې سرې یا ښځه دواړه موجود وی نو څومره چه دوو ښځو ته ملاویرې نو دومره به یو سرې ته ملاویرې.

د احکامو بیانولو حکمت. اللہ تعالی خپل فرائض بیان فرمائی. خپل حدونه مقرر وی، خپل شریعت واضح کوی، چه هسې نه تاسو د هوکه شی، اللہ تعالی د ټولو کارونو د انجام نه واقف دې، اود هر مصلحت نه دانا، د بنده گانو خیرخواه دې، د مستحق د استحقاق پیژندونکې دې.

د ابن جریر رضی اللہ عنہ روایت کښې دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او صحابه کرام چرته په سفر روان وو، د حذیفه رضی اللہ عنہ د اوبې سر نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پسې چې کوم صحابی ناست وو د هغه کجاوې سره برابر وو، او د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ د سورلی د حذیفه رضی اللہ عنہ سره روستو دویم کس سره برابر وو اودا آیت مبارک نازل شو. نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ ته دا آیت مبارک واورولو، او حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ ته او دې نه پس حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ چه کله دا آیت مبارک و اوریدو او دې باره کښې ئې سوال اوکړو نو وې وئیل چه په الله قسم ته ناپوهه ئې، ځکه چه ماته نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اورولې وو م دغه شان ما تاته واورولو. په الله قسم ما په دې کښې هیڅ زیاتې نه ده کړې. حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ به فرمائیل چه انې اللہ تعالی اگر چه تا ظاهر کړی دی مگر ما باندي نه دی ظاهر شوی. (۳) خو دا روایت منقطع دې. هم ددې روایت یو بل سند کښې دی چه حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ دوباره دا سوال د خپل خلافت په زمانه کښې کړې وو.

(۱) صحيح بخاری کتاب الفرائض باب ميراث ابنة ابن مع ابنة: ۶۷۳۶. ابوداود: ۲۸۹۰. ترمذی: ۲۰۹۳.

(۲) صحيح بخاری کتاب الفرائض باب ميراث الولد من ابیه و امه: ۶۷۳۲، صحيح مسلم: ۱۶۱۵، ترمذی: ۲۰۹۸.

(۳) الطبری

دکلالہ پہ بارہ کنبی د عمرؓ، عدم تشفی :- او یو حدیث مبارک کنبی دی چه حضرت عمر فاروقؓ کنبی کریمؓ نه تپوس کری وو چه یار رسول اللہ ﷺ ا د کلالہ میراث به خنکھ تقسیمیری ؟ په دی باندي اللہ ﷻ دا آیت مبارک نازل کرو، خود حضرت عمر فاروقؓ پوره تشفی نه وه شوی، خکھ نې خپلې لور او د نبی کریم ﷺ بی بی حضرت حفصهؓ ته فرمائیلی وو چه کله نبی کریم ﷺ خوشحاله وی نو ته د دې تپوس او کړه. نو حضرت حفصهؓ یو ورځ هم دغه شان موقع اوموندله او تپوس نې او کړو نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه شاید ستا پلار تاته د دې د تپوس کولو هدایت کری دې. خما خیال دې چه هغه به دا معلوم نکړې شی. حضرت عمر فاروقؓ چه کله دا واوریدل نو وې فرمائیل چه هر کله نبی کریم ﷺ دا او فرمائیل نو اوس خه دانشم معلومولې.

او یو روایت کنبی دی چه د حضرت عمر فاروقؓ په حکم چه کله حضرت حفصهؓ سوال او کړو نو نبی کریم ﷺ ورته په یو پاڼه دا آیت مبارک په چا اولیکلو، بیا نې او فرمائیل چه عمرؓ تاته د دې د تپوس کولو وئیلی دی ؟ خما خیال دې چه هغه به دا صحیح نه کری. آیا هغه ته د گرمی هغه آیت مبارک یاد نه دې (یعنی هغه آیت چې د گرمی په موسم کنبی نازل شوی وو) چه کوم په سورۃ نساء کنبی دې، او هغه کافی نه دې خه ؟ ﴿وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُؤْتِكُلَّةً﴾ بیا چه کله نبی کریم ﷺ نه خلقو سوال او کړو نو هغه آیت نازل شو چه کوم د سورۃ نساء په آخر کنبی دې. اودا حدیث مبارک مرسل دې.

یو ځل حضرت عمر فاروقؓ صحابه کرامؓ جمع کړل او یو تکره نې راوخته چه هم نن دکلاله باره کنبی فیصله کوم چه په پرده کنبی هم بنڅو ته هم معلومه شی، نو په هغه وخت کنبی کور کنبی یو مار راووتلو، او ټول خلق خواره شو. نو عمر فاروقؓ او فرمائیل که د اللہ ﷻ د دې د پوره کولو اراده وې نو دا به نې پوره کری وې. د دې اسناد صحیح دی (۱).

په درې مسئلو کنبی د عمرؓ عدم تشفی :- مستدرک حاکم کنبی دی چه حضرت عمر فاروقؓ او فرمائیل چه درې مسئلې که ما د نبی کریم ﷺ نه پوښتلې وې نو دا به ماته د سرو اوشانو د ملاویدو نه زیات خوښ وو (۱) یو خودا چه نبی کریم ﷺ نه پس به خلیفه څوک وی؟ (۲) دویم دا چه کوم خلق د زکوٰة قائل وی خو وانی چه مونږ به نې تاته نه درکوو، نو دوی سره د جنګ کول څنګه دی؟ (۳) دریم د کلاله باره کنبی (۴) او یو حدیث مبارک کنبی د زکوٰة نه ورکونکو په ځانې د سودی مسئلو بیان دې (۵). حضرت عبداللہ ابن عباسؓ فرمائی چه د حضرت عمر فاروقؓ آخری وخت کنبی ما د دوی ته واوریدل چه قول هغه دې چه کوم ما واوریډو؟ چې تپوس مو ترې او کړو چه هغه خه دی؟ نو وې فرمائیل چه کلاله هغه دې چه د چا اولاد نه وی (۶).

د شیخینو اختلاف :- او یو روایت کنبی دی چه حضرت عمر فاروقؓ فرمائی چه خما او د حضرت ابوبکر صدیقؓ مینځ کنبی دکلاله باره کنبی اختلاف پیدا شو او خبره هم هغه وه چه کومه ما وئیله. حضرت عمر فاروقؓ خپل سکه روڼه او چه کوم د مور نه وی (او د پلار نه وی) جمع شی نو دانی ثلث کنبی شریک کری وو، او حضرت ابوبکر صدیق د دې خلاف وو. ابن جریر کنبی دی چه خلیفه المسلمین حضرت عمر فاروقؓ یو رقعه باندي د نیکه د میراث او کلاله باره کنبی خه اولیکل، بیا نې استخاره او کړه، او خه وخت چې نې آرام او کړو، او د اللہ ﷻ نه نې د دې دعا او کړه، چه انې اللہ ﷻ که

(۱) الطبری: ۴۳۹/۹.

(۲) حاکم: ۳۰۳/۲/۲.

(۳) حاکم: ۳۰۴/۲.

(۴) حاکم: ۳۰۳/۲ وسنده صحیح.

ستا پہ علم کنبی پہ دی کنبی بہتری وی نو دا جاری کرہ۔ بیا چہ کلہ دوی زخمی شو نو دوی دا رقعه راوغوبستہ او ہیچا تہ د دی علم او نشو چہ پہ دی کنبی نہی خہ لیکلی وو، بیا نہی پخپلہ او فرمائیل چہ ما پہ دی کنبی د نیکہ او کلالہ بارہ کنبی لیکلی وو، او ما استخارہ کرہی وہ، بیا خما خیال او شو چہ تاسو ہم پہ دی پریردم چہ پہ خہ تاسویں۔

ابن جریر کنبی دی چہ عمر فاروق رضی اللہ عنہ او فرمائیل د کلالہ پہ بارہ کنبی چہی زہ د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ تہ خلاف کوم نو ماتہ شرم راخی او د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ فرمان وو چہ کلالہ ہغہ دہ چہ د چا ولد نہ وی، او ہم پہ دی د جمہور صحابہ کرام رضی اللہ عنہم او تابعین رحمہم اللہ او آمنہ دین دی ہم دا حال د خلور وارو امامانو او اوڑ وارہ فقہاؤ دی، او ہم پہ دی باندی قران پاک دلالت کوی لکہ خنگہ چہ اللہ تعالیٰ واضح کرہی دی او فرمائی چہ ستاسو دیارہ مو بنکارہ بنکارہ بیانونہ کرہی دی چہ تاسو گمراہ نہ شی، او اللہ تعالیٰ تہ ہر خیز بنہ معلوم دی، واللہ اعلم۔ (الحمد للہ) د سورة نساء تفسیر ختم شو اللہ تعالیٰ دی قبول کرہی۔

د سورة مائدہ تفسیر

د سورة د نزول وخت:- حضرت آسماء بنت یزید رضی اللہ عنہا فرمائی چہ ما د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د اوبنی عضباء واگہی نیولی وی چہ پہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سورة مائدہ پورہ نازلہ شوه۔ نزدی وہ چہ پہ دی بوج سرہ د اوبنی پنبی ماتہ شوی وی (۱) (مسند احمد)۔

اویو روایت مبارک کنبی دی چہ پہ ہغہ وخت کنبی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سفر کنبی وو، او د وحی د بوج نہ معلومہ شوه چہ گنی د اوبنی پنبی ماتہ شوی (۲) (ابن مردویہ)۔ اویو روایت کنبی دی چہ کلہ د اوبنی د طاقت نہ زیات بوج پہ اوبنہ راغلو نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی نہ کوز شو (۳)۔ (مسند احمد)۔

سورة مائدہ اخیری سورت دی:- ترمذی شریف کنبی یو روایت کنبی دی چہ تولو نہ آخری سورة چہ پہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نازل شوی دی ہغہ سورة ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ﴾ دی (۴)۔

مستدرک حاکم کنبی دی چہ حضرت جبیر بن نفیر فرمائی چہ خہ حج تہ لارم، ہلتہ د حضرت عائشہ بنت صدیق رضی اللہ عنہا خدمت کنبی حاضر شوم نو حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا ماتہ او وئیل چہ تہ د سورة مائدہ تلاوت کرہی؟ ما ورتہ او وئیل چہ او۔ وی فرمائیل چہ واورہ اتولو نہ آخری سورة ہم دا دی پہ دی کنبی چہ کوم خیز حلال گورہی نو ہغہ حلال او گنہ او پہ دی کنبی چہ کوم خیز حرام او مومہی نو ہغہ حرام او گنہ (۵)۔

مسند احمد کنبی ہم دا روایت دی او پہ ہغہی کنبی دی چہ بیا ما دوی نہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د اخلاقو بارہ کنبی تپوس او کرو نو دوی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د اخلاقو مکمل نمونہ قران پاک دی۔ د روایت نسائی کنبی ہم دی (۶)۔

(۱) احمد: ۴۵۵/۶، طبرانی: ۱۹۹۲۰، مجمع الزوائد: ۴۳/۷۔

(۲) الدر المنثور: ۴۴۶/۲، دلائل النبوة: ۴۵/۷۔

(۳) احمد: ۱۷۶/۲، مجمع الزوائد: ۱۳/۷۔

(۴) ترمذی کتاب التفسیر القران باب ومن سورة المائدة: ۳۰۶۳، وسندہ حسن حاکم: ۳۱۱/۲۔

(۵) حاکم: ۳۱۱/۲، وسندہ صحیح السنن الکبریٰ للنسائی: ۱۱۱۳۸، امام دی تہ صحیح وئیلی دی۔

(۶) احمد: ۱۸۸/۶، وسندہ صحیح السنن الکبریٰ للنسائی: ۱۱۱۳۸، دلائل النبوة: ۱۱۸، فضائل القرآن: ص/۱۲۸ ددی روایت

سند صحیح درجہ کنبی دی

آیاتونہ	سورة مائدہ مدنی دی	رکوعگانہ
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۱۲۰	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	۱۶
	يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَوْفُوْا بِالْعُقُوْبِۙ اُحِلَّتْ لَكُمْ	
	انې هغه کسانو چې ایمان مو راوړې دې پوره کړئ اتولې وعدې حلال کړې شو ستاسو دپاره	
	انې مومنانو! خپلې وعدې پوره کوی ..... تاسو دپاره د څاروؤ	
	بِهِيْمَةٍۙ الْاَنْعَامِۙ اِلَّا مَا يَتْلٰى عَلَيْكُمْ	
	تول خریدونکې څاروی دځناورو اما سواد هغې نه چې لوستې به شی په تاسو باندې	
	تول قسمونه حلال دی ..... مگر دکومو بیان چې به وړاندې تاسو ته اوشی	
	غَيْرِ مُحْلٰىۙ الصَّيْدِۙ وَاَنْتُمْ حُرْمٌۙ اِنَّ اللّٰهَ	
	مگر حلال مه گنړې بنکار حال دا چې تاسو احرام تړونکې یئ بيشکه الله	
	خوځان دپاره بنکار حلال مه گنړئ چې تاسو احرام حالت کنبې یئ بيشکه الله ﷻ	
	يَحْكُمُۙ مَا يُرِيْدُۙ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُحِلُّوْا	
	حکم کوی دهغه څه چې غواړی انې هغه کسانو چې ایمان مو راوړې دې مه گنړئ حلال	
	چې څه غواړی هغه حکم کوی انې دایمان خاوندانو دالله ﷻ د نښو نښانو بې حرمتی مه کوی	
	شَعَاۤیِرَ اللّٰهِۙ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَۙ وَلَا الْهَدٰىۙ وَلَا الْقَلَآٓئِدَۙ	
	نښې د الله اونه میاشتي د حرمت اونه څاروی دقربانئ اونه پتی و الاڅاروی	
	اونه د معززو میاشتو اونه دقربانئ د څاروؤ اونه دهغه څاروی چې (دالله ﷻ دنامې) پتی ورته اچولې شوې وی	
	وَلَا اَمۡوِیۡنَ الْبَیْتِ الْحَرَامِۙ یَبْتَغُوْنَ فَضۡلًاۙ مِّنْ رَّبِّهِمْۙ	
	اونه قصد کونکې محترم کورته حال دا چې غواړی هغوی فضل درب خپل نه	
	اونه هغه کسان چې بیت الحرام (کعبې) ته روان وی دخپل رب فضل خوشحالی لټوی	
	وَرِضۡوَانًاۙ وَاِذَا حَلَلْتُمْۙ فَاصْطَادُوْاۙ وَلَا یَجۡرِمَنَّكُمْ	
	اود (هغه) رضا اوکله چې احرام ختم کړئ تاسو انو بیا بنکار کوی تاسو اونه دې کړی باعث تاسو	
	..... اوهرکله چې د احرام پابندی ختمه شی انو بیا بنکار کولی شی او (خیال ساتئ) چې یوه ډله چې	
	شَتَانَ قَوْمٍۙ اَنْ صَدُّوْكُمْۙ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۙ اَنْ تَعْتَدُوْاۙ	
	دشمنی دیو قوم چې هغوی منع کړی یئ تاسو د مسجد حرام نه په دې خبره چې زیاتې اوکړې تاسو	
	تاسوئې د مسجد حرام نه منع کړی یئ د هغوی کردار دې تاسو په ظلم کولو باندې اماده نکړی	

وَتَعَاوَنُوا	عَلَى الْبِرِّ	وَالتَّقْوَى	وَلَا تَعَاوَنُوا
اومدد کوئی	ادیوبیل سرہ پہ نیکی	کنبی او پہ تقوی کنبی	اومد کوئی مدد دیو بل سرہ
اود نیکی	اوپر ہیزگاری پہ کارونو کنبی	یوبل سرہ مدد کوئی	اود گناہ او
عَلَى الْاِثْمِ	وَالْعُدْوَانِ	وَاتَّقُوا اللَّهَ	اِنَّ اللَّهَ
پہ گناہ	او پہ زیاتی کنبی	او اویریری دالہ نہ	بیشکہ اللہ
دظلم پہ کارونو کنبی	ہیچا سرہ مدد مہ کوئی	اود اللہ نہ	ویرہ کوئی
			بیشکہ اللہ
العِقَابِ			
پہ عذاب کنبی			
سخت عذاب ور کونکی دی			

مؤمنانو ته خطاب:- ابن ابی حاتم کنبی دی چه یو سړی حضرت عبداللہ بن مسعود ؓ ته اوونیل چه تاسو ماته څه خاص وصیت او کړئ. دوی ؓ ورته او فرمائیل چه کله ته په قران کنبی د ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ لفظ او وړې نو زر دا په غور او توجه سره واوړه. ځکه چه دې نه پس به د څه نه څه نیگړې حکم وی یا به د څه بدی نه د منع کیدو حکم وی

حضرت زهری ؓ فرمائی چه چرته هم اللہ ؓ ایمان و الو ته حکم کړې دي نو دې حکم کنبی نبی ؓ هم شامل یم. حضرت خیشمه ؓ فرمائی چه توراۀ کنبی د ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ په خانې ﴿يَا أَيُّهَا الْمَسْكِينُ﴾ دی، دعلی ؓ په فضیلت کنبی موضوعی اثر:- په یو روایت کنبی دی کوم چه حضرت عبداللہ ابن عباس ؓ په نوم سره بیان شوې دې چه چرته هم ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دی نو ټولو موقعو کنبی ددې ټولو ایمان والو سردار شریف او امیر حضرت علی ؓ دې. د نبی کریم ﷺ په صحابو کنبی هر یو ته زورنه ورکړې شوې ده. سوا د حضرت علی ؓ نه چه هغه په هیڅ خبره کنبی کنبی زورنه نه ده ورکړې شوې.

دروایت تضعیف:- یاد ساتئ چه د اثر بالکل غلط دې او ددې الفاظ منکر دی او د دې سند هم صحیح نه دې. حضرت امام بخاری ؓ فرمائی چه د دې راوی عیسی بن راشد مجهول دې، دده روایت منکر دې. څه وایم چه دغه شان ددې بل راوی علی بن بذیمه اگر چه ثقہ دې مگر د اعلی درجې شیعه دې، بیا دده داسې روایت چه دده د خاص خیال تائید کوی څنگه د قبلیدو لائق دې؟ نو یقینی طور به هغه دې کنبی ناقابل قبول وی. دې روایت کنبی دا دی چه ټول صحابه کرام ؓ زورلې شوې دی سوا د حضرت علی ؓ نه، دې نه مراد د دوی هغه آیت مبارک دې چه په هغې کنبی اللہ ؓ خپل نبی ؓ ته سرگوشي کولو نه مخکنبی د صدقې کولو حکم کړې دې. نو دیو نه زیاتو مفسرینو ونیلی دی چه په دې باندې عمل صرف حضرت علی ؓ کړې دې. او بیا دا فرمان نازل شو چه ﴿ءَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا﴾ الخ، خو دا غلط دی چه آیت کنبی صحابه کرام ؓ زورلې شوی دی، بلکه اصل کنبی دا حکم په طور د وجوب نه وو بلکه اختیاری امر وو. دې باندې عمل کولو نه مخکنبی اللہ ؓ دا منسوخ کړو نو حقیقت کنبی هیچا نه ددې اختلاف نه دی شوې، بیا دا خبره غلطه ده چه حضرت علی ؓ په هیڅ خبره نه دې زورلې شوې. د سورة انفال آیت مبارک او گورنی په هغې کنبی هغه ټول صحابه کرام ؓ زورلې شوی وو چه کومو د بدری قیدیانو دپرینودلو او ددوی نه د فدیہ اخستلو مشوره ورکړې وه. اصل کنبی سوا د حضرت عمر فاروق ؓ نه باقی د ټولو صحابه کرامو ؓ هم دا مشوره وه، نو دا د حضرت عمر فاروق ؓ

نہ سوا نور و تولو ته دی، او په دوی کښې حضرت علی رضی اللہ عنہ هم دی، نو دا ټولې خبرې په دې خبره ښکاره دلیل دې چې دا اثر بیخي ضعیف او واهی دی، واللہ اعلم،

د ابن حزم رحمۃ اللہ علیہ په کتاب کښې د مائدي ایت: ابن جریر کښې دی چه حضرت محمد بن سلمه رضی اللہ عنہ فرماني چه کوم کتاب نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عمر بن حزم رضی اللہ عنہ ته لیکلې ورکړې وو او هغه نې نجران ته لیږلې وو، دا کتاب ما حضرت ابوبکر ابن حزم رضی اللہ عنہ سره لیدلې و، او دا مې لوستلې وو، او په دې کښې د الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ احکام وو، په هغې کښې ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوفُوا بِالْعُقُودِ﴾ نه تر ﴿إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ پورې لیکلې شوی وو (۱).

ابن ابی حاتم کښې دی چه د حضرت عمر بن حزم رضی اللہ عنہ نمسی حضرت ابوبکرین محمد او فرمانيل چه مونږ سره دا کتاب چه کوم حضرت عمرو بن حزم رضی اللہ عنہ لیکلې وو هرکله چه نې هغه یمن ته د دین خورولو او احادیثو خودلو او زکوٰة وصولولو دپاره لیږلې وو، په هغې کښې د وعدې او د حکم کولو احکام وو، او په هغې کښې د ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ نه پس لیکلې شوی وو چه دا کتاب دالله تعالی او دهغه در رسول ﷺ د طرفنه دې، انې ایمان والو او وعدې پوره کړئ، دا وعده د حضرت محمد ﷺ د طرفنه حضرت عمرو بن حزم رضی اللہ عنہ دپاره ده هرکله چه دوی نې یمن ته لیږل، دوی ته رسول الله ﷺ خپلو کارونو کښې د ویرولو حکم کړې وو. یقینا الله ﷻ هغوی سره دې څوک چې د هغه نه ویریرې او احسان او نیکی کوی (۲).

د عقود نه مراد: حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہ وغیره فرماني چه عقود نه مراد عهد دې (۳)، ابن جریر رضی اللہ عنہ په دې باندې اجماع بنانی که هغه قسمیه عهد وی او که وعدې وی ټول پوره کول فرض دی (۴).
د ابن عباس رضی اللہ عنہ قول: حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہ نه دا هم مروی دی چه عهد پوره کولو کښې د الله ﷻ حلال لره حلال گنړل او حرام لره حرام گنړل د هغه د فرائضو پابندی کول د هغه د حد بندو خیال ساتل د څه خبرې خلاف نه کول یو حد نه ماتول څه حرام کار نه کول دا ټول شامل دی اولولې آیت ﴿وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ﴾ لره ﴿سُوْرَةُ الدَّارِ﴾ پورې.

حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ فرماني چه مراد ترې دا دې چه د الله ﷻ حلال، د الله ﷻ حرام، اود هغه وعدو لره چه دایمان نه پس ستاسو په ذمه دی، پوره کول د الله ﷻ د طرفنه فرض دی. د فرائضو پابندی، د حلال او حرام عقیده ساتل وغیره وغیره.

حضرت زید بن اسلم رضی اللہ عنہ فرماني چه دا شپږ وعدې دی. د الله ﷻ د وعدو خپلو کښې یوشان والی قسمیه عهد، د شرکت عهد، د تجارت عهد، د نکاح عهد، قسمیه عهد، محمد بن کعب رضی اللہ عنہ وائی چه پنځه دی. چه په دې کښې د جاهلیت د زمانې قسمونه او شرکت تجارت او وعدې شاملې دی.

خرڅونکی او اخیستونکی ته د اختیار مسئله: کوم خلق وائی چه اخیستلو خرڅولو نه پس تر اوسه پورې چه خرڅونکی او اخیستونکی لا جدا شوی نه وی نو بیا هم د واپس کولو اختیار نشته دې. هغوی خپل دلیل دا آیت گنړی. امام ابو حنیفه رضی اللہ عنہ، او د امام مالک رضی اللہ عنہ هم دا مذهب دې. خود امام شافعی رضی اللہ عنہ او امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ ددې خلاف دی او جمهور علماء هم ددې خلاف دی.
اودلیل کښې هغوی دا صحیح حدیث پیش کوی. اودا په صحیح بخاری کښې د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ

(۱) الطبری: ۴۵۴/۹.

(۲) دلائل النبوة: ۴۱۳/۵. وهو حسن

(۳) الطبری: ۴۵۰/۹.

(۴) ایضا: ۴۴۹/۹.

نہ مروی دی چہ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ اختستونکی او خرخونکی تہ د سودا واپس کولو اختیار شتہ دے تر کومے چہ جدا شوی نہ وی (۱)۔ صحیح بخاری شریف پہ یور وایت کنسے داسے دی چہ هرکله دوه سرو خرخول او اخستل او کرو نو دوی تہ د یو بل نہ د جدائی کیدو پورے اختیار دی (۲)۔ دا حدیث مبارک بشکاره او صریح دلیل دی چہ دا اختیار د اخستلو او خرخولو نہ پس دی، آو دا دی د بیع لازمیدو کیدو نہ خلاف نشی کنرلے بلکہ دا شرعی طور د دی مقتضی دی۔ نو ددی پوره کول ہم ددی آیت مبارک ماتحت ضروری دی۔

صرف پہ ایجاب او قبول باندی بیع مکمل کیبری د مجلس اختتام ضروری نہ دی

مسلك حنفی:۔ حافظ رحمہ اللہ چہ امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ تہ کوم نسبت کرے دی دا صحیح دی چہ گلہ پہ مجلس د عقد کنسے عقد پوره شی نو بیا بائع یا مشتری تہ اختیار نشتہ اگرچہ لامجلس باقی وی خکہ چہ کوم حدیث امام شافعی رحمہ اللہ وغیرہ ذکر کوی د هغی نہ مراد تفرق بالابدان نہ دی بلکہ تفرق بالاقوال دی یعنی چہ د خرخولو او اخستلو خبره ختمه شی نو بیع منعقدہ شوہ چاتہ د واپس کولو اختیار نشتہ (تسهیل الہدایہ شرح ہدایہ ۳۵۱۵)۔

قوله تعالى: أٰجَلْتُمْ لَكُمْ بِرِيْمَةَ الْاَنْعَامِ

د حلالو خناورو ذکر:۔ بیا فرمائی چہ خناور، چارپایان، ستاسو دپارہ حلال کرے شوی دی یعنی او بن، غوا، چیلی وغیرہ۔ ابو الحسن، حضرت قتادہ رحمہ اللہ وغیرہ نہ ہم دا قول منقول دی۔ ابن جریر رحمہ اللہ فرمائی چہ عربو کنسے د دی د لغت مطابق ہم دا دی۔

د مذبوچی پہ خیتہ کنسے د بچی حکم:۔ حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما، حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما وغیرہ بزرگانو ہم د دی آیت نہ استدلال کرے دی چہ کومہ حلالہ مادہ ذبح کرے شی او د دی د خیتہ نہ بچی راوخی اگر چہ مری نو بیا ہم هغه حلال دی (۳)۔ ابوداود او ترمذی او ابن ماجہ کنسے دی چہ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم نبی کریم ﷺ نہ تپوس او کرو چہ کلہ او بن یا غوا یا چیلی ذبح کرے شی او د دی د خیتہ نہ بچی راوخی نو مونہ هغه خورو کہ نہ؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل کہ غوارئی نو خورئی خکہ چہ د دی ذبیحہ ددی د مور ذبیحہ دہ (۴)۔ امام ترمذی رحمہ اللہ دی تہ حسن و نیلی دی۔ ابوداود کنسے دی چہ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ خیتہ کنسے دننہ د بچی ذبح ددہ د مور ذبح دہ (۵)۔

قوله تعالى: اَلَا مَا يَتْلُو عَلَيْكُمْ

د، ما یتلی، نہ مراد:۔ بیا فرمائی مگر هغه چہ ستاسو مخکنسے بہ بیان شی (۱) حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ د دی مطلب مردار او وینہ اود خنزیر غوبنہ دہ (۲) حضرت قتادہ رحمہ اللہ فرمائی چہ د دی نہ مراد پخپلہ مری شوی خناور او هغه خناردی چہ د هغه پہ ذبیحہ باندی د اللہ ﷻ نوم نہ وی اختسے شوے (۳)۔

د حافظ رحمہ اللہ رائے:۔ پوره علم خو اللہ ﷻ تہ دی۔ خو پہ ظاہرہ دا معلومیبری چہ دی نہ مراد د اللہ ﷻ فرمان ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ﴾ الخ دی (۱) یعنی تاسو باندی مردارہ (۲) او وینہ (۳) او د خنزیر غوبنہ حرامہ

(۱) صحیح بخاری کتاب البیوع باب اذا لم یوقت الخیار هل یجوز البیع: ۲۱۰۹، صحیح مسلم: ۱۵۳۱، ابوداود: ۳۴۵۷، احمد: ۷۳/۲،

(۲) صحیح بخاری کتاب البیوع باب اذا خیر احدہما صاحبه بعد البیع فقد وجب البیع: ۲۱۱۲، صحیح مسلم: ۱۵۳۱، ابوداود: ۳۴۵۷،

(۳) الطبری: ۴۵۵/۹،

(۴) الطبری: ۴۵۶/۹،

(۵) ابوداود حوالہ سابق: ۲۸۲۸،

(۶) الطبری: ۴۵۸/۹،

(۷) ایضاً

کری شوی ده ۷) او هر هغه خیز چې په هغې د الله تعالی د نوم نه سوا د بل چا نوم واخستې شی ۵) او چه د کوم مرغت خپه کری شی، ۶) او کوم چې په وهلو سره مړ شوی وی ۴) او کوم چې د یو پورته خانې نه راوغورزیری ۸) او کوم چې تکر وهلو سره مړ شی، ۹) او کوم چې خیرونکی خناور او خوری ۱۰) نو دا هم چارپایانو کنبې دې. خو دې وجوهاتو سره د احرامیږی.

په دې وجه دې نه پس فرمائی چه تاسو کوم یو ذبح کړئ او چه کوم خناور په بت خانو کنبې ذبح کری شی هغه هم حرام دې اوداسې حرام چه په هغې کنبې هیخ یو خیز هم حلال نه دې د دې وجه په دې باندي استدلال نه دې شوی، او حلال سره نه د دې هیخ ذکر نه دې شوی نو دلته هم دا فرمائی چه خناور چارپایان ستاسو دپاره حلال دی. اود بعضو ذکر راخی چه هغه د بعضو وجوهاتو په بناء حرام دی. او د دې نه پس جمله د حالیت په بناء منصوب ده، مراد د انعام نه عام دې. بعضې هغه چه په انسانانو کنبې اوسیری، لکه اوښ، غوا، چیلی، او بعضې هغه چه ځنگلی دی. لکه نیل اوسی، غوا او ځنگلی خرنوپه ساتلی شوی خناور و کنبې نې دا مخصوص کرل چه کوم بیان شو او وحشی خناور و کنبې د احرام حالت کنبې هر یو ښکار کول منع دی. دا هم و نیلې شوی دی چه دې نه مراد مونږ ستاسو دپاره چارپایان هر حال کنبې حلال کری دی.

قوله تعالی: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَابِرَ اللَّهِ

دالله د نښو احترام کول. نو تاسو د احرام حالت کنبې د ښکار کولو نه منع شی. اودا حرام او گنډې څکه چه د الله تعالی هم دا حکم دې. او د هغه پاک ذات په هر حکم کنبې حکمت وی. اودغه شان د هغه هر ممانعت کنبې هم حکمت دې. الله ﷻ چه د څه اراده او کری نو د هغې حکم کوی انې ایمان والو ا د الله ﷻ د نښو توهین مه کوئ. یعنی د حج د مناسکو او عمرې وغیره صفا مروه، د قربانی د خناور او اوښ اود الله ﷻ حرام کری شوی هر خیز. د حرمت والا میاشتو توهین مه کوئ. ددې ادب کوئ، د دې لحاظ ساتئ، د دې تعظیم کوئ، او دې کنبې خصوصیت سره د الله ﷻ د نافرمانونه بچ اوسی، او دې مبارکو میاشتو کنبې خپل دښمن سره پخپله جنگ مه کوئ. لکه ارشاد دې چه ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشُّهُرِ الْحَرَامِ﴾ الخ یعنی ای نبی ﷺ ستانه د حرمت والا میاشتو باره کنبې تپوس کوی د جنگ په حقله نو ته ورته او وایه چه په دې کنبې جنگ کول گناه ده. او په یو بل آیت مبارک کنبې دی چه د میاشتو شمیر د الله ﷻ په نیز دولس دی.

څلور میاشتې معززې دی. صحیح بخاری کنبې دی د حضرت ابوبکر صدیق ﷺ نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ د حجة الوداع په موقع او فرمائیل چه زمانه واپس داسې طرز ته راغله څنگه چې په اول کنبې وه. چه کومه ورځ الله ﷻ آسمان او زمکه پیدا کړی وو. کال د دولسو میاشتو دې. او دې کنبې څلور میاشتې حرمت والا دی. درې خو پرله پسې دی یعنی ذی القعدة، ذی الحجة، او محرم او څلورمه رجب، اودې ته د قبیله مضر رجب و نیلې شی. اودا د جمادی الاخر او شعبان په مینځ کنبې وی ( ) . په معززو میاشتو کنبې د جنگ حکم. ددې نه دا هم معلومه شوه چه د دې میاشتو حرمت تر قیامته پورې دې. لکه څنگه چه سلفو د یو جماعت مذهب دې. د آیت مبارک تفسیر کنبې حضرت عبد الله ابن عباس ﷺ وغیره نه منقول دی چه دې میاشتو کنبې جنگ کول مه حلالوئ. خود جمهور دا مذهب دې چه دا حکم منسوخ شوی دې. او حرمت والا میاشتو کنبې هم د اسلام دښمنانو سره جهاد کول هم جائز دی. د هغوی دلیل دالله ﷻ دا فرمان دې چه ﴿فَإِذَا سَلَّمُوا الْأَشْهُرَ الْحَرَامَ فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾ یعنی هر کله چه حرمت والا میاشتې تیری شی نو مشرکان قتل کړئ چه چرته نې هم تاسو مومی.

۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ما جاء فی سبع ارضین: ۳۱۹۷، صحیح مسلم: ۱۶۷۹.

اودی نہ مراد دلتہ د دی خلورو میاشتو تیریدل دی، کله چه دا تیرې شی چه کومې په هغه وخت کنبې وی نو اوس دی نه پس برابر جہاد جاری دی. او قران پاک بیا کومه یو میاشت نہ ده خاص کرې بلکہ امام ابو جعفر علیہ السلام خو په دی اجماع نقل کوی چه الله تعالی مشرکانو سره جہاد کول هر وخت ہرہ میاشت کنبې جاری ساتلې دی. دوی فرمائی چه ہم داشان په دی اجماع ہم ده کہ یوکافر د حرم د تولو ونویوستکی په خان و اچوی نو مونږ به هغه دپارہ امن نہ کنږو. کہ مسلمانانو ورتہ پخپله ددی نہ مخکنبې امن نہ وی ورکړې. ددی مسنلې پوره بحث دلتہ نشی کیدی،

په معززو میاشتو کنبې ہم کافرانو سره جنک کول جائز دي

مسئلہ حنفی: - په اشهر الحرم کنبې د کافرانو سره د جہاد نہ کولو حکم اوس منسوخ شوی دی بلکہ په تولو میاشتو کنبې دوی سره جہاد کولی شی دا د جمهورو عالمانو مذهب دی باقی دا خیرہ چه په کوم آیت سره په دی میاشتو کنبې د حرمت حکم منسوخ شوی دی نوددی د تفصیل دپارہ اوگوری: (۱)

قوله تعالى: وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ

بیا فرمائی چه د «هدی» او «قلائد» بی حرمتی ہم مه کوئی، یعنی بیت الله شریف ته قربانی لیرلونه مه مانع کیږنی. ځکه چه په دی کنبې دالله تعالی ننبی او تعظیم دی. او قربانی دپارہ چه کوم او بن حرم ته لیرنی نو د دی په غاړه کنبې د غاړکې اچولو نہ ہم مه منع کیږنی، چه د دی ننبی نہ نی هر څوک اویږنی چه دا فی سبیل الله لیرلې شوی ده. اوس به دی ته څوک په بدنیت لاس نہ لگوی. بلکہ د دی کتلو سره د نورو ہم شوق پیدا کیږی چه مونږ د الله تعالی د نوم څاروی دی ته اولیږو. او دی صورت کنبې به تاسو ته هم ثواب ملاویږی. ځکه چه څوک هدایت طرفته بل څوک راوبلی نو هغه ته هم اجر ملاویږی کوم اجر چه د دی منلو والا ته ملاویږی. او الله تعالی به د هغه اجر کنبې هیڅ کمې نہ راوی. بلکہ هغه ته به د خپل طرفنه اجر ورکوی.

دنبی کریم صلی الله علیه وسلم د قربانی څاروی: - نبی کریم صلی الله علیه وسلم چه کله حج دپارہ تشریف یوو نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم وادی عقیق یعنی ذوالحلیفه کنبې شپه تیره کړه، سحر خپلو نهو بیبیانو ته ورغلو او بیا نی غسل اوکړو، خوشبو نی اولگوله او دوه رکعتہ مونځ نی ادا کړو، او د خپل قربانی څاروی په کوب باندې نی نښه اولگوله. اود هغه په غاړه کنبې نی غاړکې و اچوله، او د حج او عمرې دپارہ نی احرام اوتړلو. قربانی دپارہ نبی کریم صلی الله علیه وسلم خان سره ډیر خوش رنگ، څورب، او ځوانان او ښان اخستی وو. لکه څنگه چه قران پاک کنبې دی چه کوم سرې د الله تعالی د احکامو تعظیم اوکړی، د هغه زړه تقوی والا دی.

د تعظیم یو صورت: - د بعضو سلفو فرمان دی چه تعظیم دا هم دی چه د قربانی ځناور په ښه شان سره اوساتلې شی. او دوی ته ښه خوراک ورکړې شی. اودوی ښه مضبوط او ښه څورب کرې شی. حضرت علی بن ابی طالب رضی الله عنه فرمائی چه مونږ ته نبی کریم صلی الله علیه وسلم حکم اوکړو چه کله مونږ د قربانی څاروی اخلو نو دوی سترگی او غوږونه ښه گورو. (۲) (رواه اهل السنن).

دحرم د ونو کت کولو ممانعت وجه: - مقاتل بن حیان فرمائی چه د جاهلیت په زمانه کنبې چې کله خلق خپل وطن نه وتلی وو او د حرمت میاشتی به نه وی نو دوی به خپل خان په وینستو او ورنی کنبې انغبستی وو او حرم کنبې چه کوم مشرکان اوسیدل هغوی خپل خانونه د ونو پانړو کنبې پت کړی وو. دی سره به عامو خلقو دوی ته امن ورکولو او دوی به نی نه وهل. نو الله تعالی دوی د حرم د ونو کت کولو نه منع کړل.

(۱) (معارف القرآن تفسیر مفتی محمد شفیع رحمۃ اللہ علیہ (۵۱۹۱).

(۲) (ابوداؤد کتاب الضحایا باب یکره من الضحایا: ۲۸۰، ترمذی: ۱۴۹۸، نسائی: ۴۳۷۷، ابن ماجه: ۳۱۴۲).

وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا

بیا فرمائی کہ کوم خلق د بیت اللہ شریف ارادی سرہ وتلی وی هغوی سرہ جنگ مہ کوی، دلته چه خوگ هم را غللو نو هغه امن کنبی شو. نو خوگ چه دې ارادی سرہ وتلی وی د هغوی نیت د اللہ ﷻ د فضل تلاش کول او د رضامندی تلاش کول وی. نو اوس دې مہ ویرونی، دده عزت او ادب کونی، او هغه بیت اللہ شریف نه مہ منع کونی. د بعضو قول دې چه د اللہ ﷻ فضل تلاش کولو نه مراد اخستل او خرخول دی، لکه یو آیت مبارک کنبی دی چه ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ﴾ یعنی د حج په زمانه کنبی تجارت کولو کنبی هیخ گناه نشته دی. رضوان نه مراد حج کولو کنبی د اللہ ﷻ مرضی تلاش کول دی، ابن جریر رضی اللہ عنہ وغیره فرمائی چه دا آیت حطم بن هند بکری باره کنبی نازل شوی دې. دې سړی د مدینې په صحراگانو باندي قبضه کړې وه. بیا راتلونکی کال دې د عمرې ارادی سرہ راتلو چه د بعضو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم زړه کنبی راغلل چه دې منع کړی، نو دې باندي دا آیت مبارک نازل شو. امام ابن جریر رضی اللہ عنہ په دې مسئله اجماع نقل کړې ده. که یو مشرک د مسلمانانو په امان کنبی نه وی نو اگر چه هغه د بیت اللہ شریف ارادی سرہ روان وی. یا بیت المقدس ته ئې د تلو اراده وی. د ده قتل کول جائز دی. دا حکم د دوی حق کنبی منسوخ شوی دې، واللہ اعلم.

مشرکان به د حرم نه منع کولې شی: خو چه کوم سړې الحاد خورولو دپاره روان وی د شرک اود کفر اراده ئې کړې وی نو هغه به منع کولې شی. حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چه مخکنی به مومنانو او مشرکانو ټولو حج کولو. او اللہ ﷻ منع فرمائیلی وه چه هیخ مومن یا کافر به نشی منع کولې. خو دې آیت مبارک نه پس دا آیت مبارک نازل شو چه ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بِقَدْعِهِمْ﴾ یعنی مشرکان بالکل نجس دی، هغوی دې د دې کال نه پس مسجد حرام ته نه راخی بل خانې کنبی فرمان دې چه ﴿مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ﴾ یعنی مشرکانو بالکل د اللہ ﷻ کورونو آبادونکی نه دی بل خانې کنبی فرمان دې چه ﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسْجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ یعنی د اللہ تعالی کورونه خو هغه خلق آبادوی کوم چې په اللہ ﷻ او د قیامت په ورخ ایمان لری.

مشرکانو سره د جنگ کولو اجازت: نو مشرکان د جماتونو نه منع کړې شو حضرت قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چه ﴿وَلَا الْقَلْبِدَ وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ﴾ منسوخ شوی دې. د جاهلیت په زمانه کنبی چه به کله یوسړې د خپل کور نه د حج ارادی سره اووتلو نو هغه به خان د ونو په پاترو پت کړو نولار کنبی به ده ته چا څه نه وئیل. بیا چه به کله واپس کیدو نو دوپینتو هار به ئې اچولو او دې به محفوظ وو. په هغه وخت کنبی مشرکان بیت اللہ شریف نه نه وو منع شوی. نو مسلمانانو ته حکم اوشو چه هغوی دې د حرمت والا میاشتو کنبی جنگ نه کوی. او نه دې بیت اللہ شریف (حرم) سره جنگ کوی، بیا دا حکم منسوخ شو چه مشرکانو سره جنگ کونی چه چرته هم تاسو دوی مومی، ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چه د قلاتد نه مراد هم دا دې چه کوم هار به ئې حرم شریف نه د راتلو په وخت کنبی اچولو او د دې په وجه به دوی په امن کنبی وو، عربو کنبی ددې تعظیم کیدو، او چه چا به ددې خلاف او کرل نو هغه ته به ډیر بدرد وئیلی کیدل. او شاعرانو به د هغه هجو کوله.

قوله تعالی: ﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾

بیا فرمائی چه کله تاسو احرام پرانیزنی نو بیا بنکار کولې شی: احرام کنبی د بنکار ممانعت وو. اوس احرام نه پس بیا ددې اجازت ملاو شو. کوم حکم چې د ممانعت نه پس اوشی نو هغه حکم نه ثابتیږی (یعنی هغه حکم د وجوب دپاره نه وی بلکه د اباحت دپاره وی)، کوم چې د ممانعت نه مخکنی په اصل کنبی وو یعنی که وجوب اصلی وو نو د ممانعت نه پس به امر هم د وجوب دپاره وی. اودغه شان مستحب او مباح لره، اگر چه بعضو وئیلی دی چه داسې امر د وجوب دپاره وی. خو د دواړو جماعتونو

خلاف د قران پاك ايتونه موجود دی. نو صحيح مذهب چه هغې سره ټول دليلونو کښې موافقت راشي هغه دې کوم چې مونږ ذکر کړو علماء کرامو هم دا اختيار کړې دې. والله اعلم.

د محرم د حلاليدو نه پس ښکار کول مباح دې واجب نه دې

مسلك حنفی - دلته د احرام نه پس د ښکار کولو حکم د اباحت دپاره دې د وجوب دپاره نه دې په دې باندې دامت اجماع ده (تفسیر مظهری (۴۷۸۳) -

قوله تعالى: وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدَّقْتُمْ عَنْ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوْا

انصاف مه پرېږدئ: - بيا فرماني چه کوم قوم تاسو د حد يبيه په کال مسجد حرام نه منع کړې وي نو تاسو دوی سره د دښمنۍ کولو په وجه او قصاص اخستلو ته د اماده کيدو په وجه د الله تعالی د حکم نه مه وړاندې کيږئ چه ظلم او زياتې او کړې بلکه هيڅ يو وخت کښې هم انصاف د لاس نه مه غورزونئ. دغه شان هغه آيت مبارک هم دې په کوم کښې چې فرمانيلې شوی دی چه تاسو دې د يو قوم دشمنۍ په انصاف نه کولو آماده نکړئ. عدل کونئ، عدل تقوی ته نزدې دې.

د بعضو سلفو قول دې اگر چه څوک تاسو سره ستاسو په باره کښې د الله تعالی نافرمانی او کړې خو تاسو ته پکار دی چه تاسو د هغه باره کښې د الله تعالی نافرمانی اونکړئ. د عدل په وجه آسمان قائم دې. د ايت شان نزول: - نبی کریم ﷺ او د نبی کریم ﷺ ملگری ﷺ چه کله مشرکانو د بيت الله شريف د زیارت کولو نه منع کړل او حد يبيه نه ئې مخکښې پرې نښودل نو هم دې غم کښې صحابه کرام ؓ واپس راروان وو، او دانې ونيل چه کوم يو مشرقی مشرک دوی ته ملاؤشی نو دوی به هم هغه د بيت الله شريف د زیارت کولو نه منع کوی لکه څنگه چه د هغوی جماعت دوی منع کړل. نو دې باندې دا آيت مبارک نازل شو (۱).

د شنان وضاحت: - د «شَنَاٰن» معنی بغض دې. بعضې عربو دې ته شنان هم ونيلی دی. خو هيڅ يو قاری نه هم دا قرأت ندې شوې. خو عربو شعرونو کښې شنان هم راغلي دي. بيا الله ﷻ ايمان والو ته د نيکۍ په کارونو کښې يوبل سره د مدد کولو حکم فرماني،،،،، وائی نيکۍ کولو ته، او تقوی وائی بدۍ پرېښودو ته او مسلمانان د گناهونو کولو او د چا سره په حرامو کارونو کښې د مدد کولو نه منع کوی.

وَلَا تَعَاوَنُوا عَلٰی الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

د اثم او عدوان فرق: - ابن جرير رضي الله عنه فرماني چه الله تعالی د کوم کار د کولو حکم کړې دې او انسان هغه نه کوی نو دا اثم دې، او دين کښې چه کوم حدونه الله تعالی مقرر کړي دي، او کوم فرائض الله ﷻ د خپل جان او مال باره کښې مقرر کړي دي د هغې نه مخکښې تلو ته عدوان وائی (۲)

د ظالم سره هم مدد کوو: - دمسند يو حديث مبارک کښې دی چه دخپل رور سره مدد کوو اگر چه هغه ظالم وي، نو نبی کریم ﷺ نه سوال او شو چه يارسول الله ﷺ ا د مظلوم کيدو صورت کښې خو مدد کيږي دا خو صحيح دی خود ظالم کيدو صورت کښې به څنگه مدد کوو؟ نبی کریم ﷺ او فرمانيل چه هغه د ظلم کولو نه منع کړې چه ظلم اونکړي هم دا د هغه سره مدد کول دي (۳). دا حديث مبارک صحيح بخاری او صحيح مسلم کښې دې (۴).

د خلوت نه جلوت افضل دې: - مسند احمد کښې دی چه کوم مسلمان خلقو سره گډون کوی او د هغوی په

(۱) الطبری: ۴۷۲/۹

(۲) الطبری: ۴۷۸/۹

(۳) ايضا: ۴۹۰/۹

(۴) احمد: ۹۹/۳ صحيح بخاری كتاب الاكراه باب يمين الرجل لصاحبه انه اخوه اذا خاف عليه القتل او نحوه: ۶۹۵۲،

تکلیفونو صبر کوی نو هغه مسلمان زیات اجر والا دی د هغه مسلمان نه چه کوم خلقو سره گهون نه کوی اود هغوی په تکلیفونو صبر نه کوی. (۱)

د نیکن دلالت گونگی اجر: - مسندبزار کبسی دی چه ﴿الدال علی الخیر کفاعله﴾ (۲) یعنی کوم سرې چه د نیکن خبره کوی اونورو ته هدایت کوی هغه د نیکنی کونکی په شان دی، امام ابوبکر بزار دا بیان فرمائی چه دا حدیث مبارک صرف هم دی سند سره مروی دی. خو څه وایم چه د دی شاهد دا صحیح حدیث مبارک دی چه کوم سرې خلق هدایت طرفته رابلی نو هغه ته به د هغه ټولو خلقو د اجر برابر ثواب ملاویری چه کوم قیامت پورې راځی، اود ده تابعداری کوی اود هغه خلقو ثواب کبسی به هیڅ کمې نه راځی. او کوم سرې چې گناه کوی او خلق گناه طرفته رابلی نو تر قیامته پورې چه څومره خلق گناهونه کوی نو د هغه ټولو گناهگار به وی، د هغه ټولو چې څومره گناهونه وی. هغه هومره به دده وی اود هغه خلقو گناه کبسی به څه کمې نه راځی. (۳)

ظالم سره د مدد قباحت: - طبرانی کبسی دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی کوم سرې چې یو ظالم سره لارشی چه هغه سره مدد او کړی او هغه ته معلوم وی چه دی ظالم دی نو هغه په یقین سره د اسلام نه خارج دی. (۴)

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ	الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ	وَحَمَّ الْخَزِيرِ
احرام کړې شوا په تاسو باندې مرداره اووینه اوغوبنه دخنزیر		
په تاسو باندې حرام کړې شوي ده مرداره اووینه او دخنزیر غوبنه		
وَمَا	أَهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ	بِهِ
او هغه ځناور چې آواز شوې وی د غیر الله په هغې باندې او مرئ خفه مړ ځناور او وهلې شوې مړ ځناور		
او هغه چې د الله ﷻ نه سوا د بل چا په نوم حلال شوې وی او چې مرئ شي خفه شوې وی او چې د گزار نه مړ شي		
وَالْمُتَرَدِّيَّةُ	وَالنَّطِيجَةُ	وَمَا
او رغبستی مړ ځناور او د بنکریه د غره مړ ځناور او هغه ځناور چې وې خوری درنده بغير دهغې نه		
او چې راوغورزیږي او چې بل ځناورنې په بنکراوهی او مړ شي او چې یو درنده ترې نه خوراک کړې وی بغير دهغې نه		
ذَكِيَّتُمْ	وَمَا	ذِيحَ عَلَى النَّصَبِ
چې حلال نی کړئ تاسو او هغه ځناور چې ذبحه کړې شوې وی په دربار باندې او د اهم ناجاتز دی		
چې تاسو ژوندي موندې وی او حلال کړې مو وی او هغه چې د بتانو په نوم ذبح شوې وی او دا چه		

(۱) احمد: ۳۶۵/۵، ترمذی: کتاب صفة القيامة باب في فضل المخالطة: مع الصبر على اذى الناس: ۲۵۰۷، وهو صحيح: ابن ماجه: ۴۰۳۲، الادب المفرد: ۳۸۸ بيهقي: ۸۹/۱۰.

(۲) مسند البزار: ۱۵۴، ترمذی کتاب العلم باب ماجاء ان على الخیر کفاعله: ۲۶۷۰، وهو صحيح ابوداود: ۵۱۲۹، بتصرف يسير مشكل الآثار: ۱/۴۸۴.

(۳) صحيح مسلم كتاب العلم باب من سن سنة حسنة او سنة ومن دعا الى هدى او ضلالة: ۲۶۷۴، ابوداود: ۴۶۰۹.

(۴) الطبري: ۱/۲۲۷۲.

سَتَقْسِمُوا	بِالْأَزْلَامِ ط	ذَلِكُمْ	فِسْقُ ط	الْيَوْمِ
چی تاسو قسمتونہ معلوم کریں	پہ غشو د فال سرہ	داتول کارونہ ستاسو	فسق دی	نن ورخ
دجوارئ پہ غشو تقسیم کوئ	داتول دگناہ کارونہ دی	نن ورخ	کافران	
يَيْسَ	الَّذِينَ كَفَرُوا	مِنْ دِينِكُمْ	فَلَا تَخْشَوْهُمْ	
نامیدہ شو	اگھہ کسان	چی کافران دی	اد دین ستاسو نہ	انوتاسو مہ ویریری دھغوی نہ
ستاسو د دین	(تباہ کولو) نہ پورہ پورہ	مایوس شوی دی	نودھغوی نہ مہ	ویریری
وَإِخْشَاؤُنَّ ط	الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ	وَأَقَمْتُ عَلَيْكُمْ		
او ویریری زما نہ	نن ورخ	مکمل کرو ما	دپارہ ستاسو	دین ستاسو
او تمام کرو ما	پہ تاسو بانڈی	اوزما نہ	ویریری	نن ما ستاسو دین کامل کرو
او خپل نعمتونہ می	دربانڈی پورہ کرل	نِعْمَتِي	وَرَضِيْتُ لَكُمْ	الْإِسْلَامَ دِينًا ط
نعمت زما	اوراضی شوم	زہ	دپارہ ستاسو	پہ اسلام
پہ حیثیت د دین سرہ	او خوک چی	مجبور شی	اور اسلام می	ستاسو دپارہ غورہ دین منتخب کرو
نوخوک چی	دلوری نہ	مجبورہ شی	فِي فَخْصَةٍ	غَيْرِ
پہ لورہ کنبی	احال دا	چی نہ وی	مائل	اگناہ تہ
ایشکہ اللہ	بنسونکی	مہربان دی	چہ گناہ تہ	نی میلان تہ وی
اودغہ غونبی	او خوری	نواللہ	بنسونکی	مہربان دی

قوله تعالى: حُرِّمَتْ عَلَيْكَ الْمَيْتَةُ

دمرداری حرمت :- پہ دی آیتونو کنبی اللہ ﷻ دھغہ خہ بیان فرمائی چہ د کومو خوراک اللہ ﷻ حرام کری دی۔ دا خبرد ہغہ خیزونو د نہ خورلو حکم کنبی شامل دی۔ میت ہغہ دی چہ پخپلہ مرشی۔ نہ خو ہغہ ذبح شی او نہ بنکار کری شی۔ د ہغی خوراک پہ دی وجہ حرام کری شوی دی چہ د ہغی وینہ نقصانی دہ۔ او ہغہ پہ دی کنبی پاتی شی۔ او کله چہ دا ذبح کری شی نو ہغہ د دی نہ اوخی۔ او دا وینہ د دین او بدن دپارہ نقصانی دہ۔ خو دا یاد ساتی چی ہر مردار حرام دی۔

د کب حلت :- خو مہی نہ۔ خکہ چہ موطا امام مالک رضی اللہ عنہ، مسند شافعی رضی اللہ عنہ، مسند احمد رضی اللہ عنہ، ابوداؤد، ترمذی، نسائی، ابن ماجہ، صحیح ابن خزیمہ او صحیح ابن حبان کنبی حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ د سمندری ابوہریرہ کنبی د مسئلہ تپوس او شو نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ د ہغی اوبہ پاکي دی او د ہغی مردار حلال دی (۱)۔

دملخ حلت :- دغہ شان کہ مولخ ہم پہ خپلہ مر شوی وی نو ہغہ ہم حلال دی۔ د دی دلیل کنبی حدیث مبارک راخی۔ د دم نہ مراد دم مسفوح یعنی ہغہ وینہ چہ د ذبح کولو پہ وخت کنبی اوبھیڑی۔

قوله تالي: وَالذَّمَّ

د ابن عباس رضی اللہ عنہما فتوی :- حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ سوال اوشو چہ آیا تورے مونے خوری شو؟ نو حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما او فرمائیل چہ او خلقو او وئیل چہ ہغہ خو وینہ دہ۔ نو حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما او فرمائیل چہ صرف ہغہ وینہ حرامہ دہ چہ کومہ د ذبح کولو پہ وخت کنبی اوخی۔

(۱) ابوداؤد کتاب الطہارۃ باب الوضوء بماء البحر: ۸۳، وسندہ صحیح ترمذی: ۶۹، نسائی: ۳۲۳، ابن حبان: ۳۸۶۔

حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا فرمائی کہ صرف بھیدلی وینہ حرامہ دہ حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ حدیث مبارک راوی دے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اور فرمانیل کہ خمونہ دپارہ دوه قسمہ مرداری او دوه وینہ حلالی کرے شوی دی کب او مولخ، کلیجی او تورے (۱).

دا حدیث مبارک مسند احمد، ابن ماجہ، دار قطنی، اوبیہقی کنبی عبدالرحمان بن زید بن اسلم نہ مروی دے او دے ضعیف دے حافظ بیہقی فرمائی کہ عبدالرحمان سرہ اسماعیل بن ادریس او عبداللہ ہم روایت کوی خہ وایم کہ دا دوارہ ضعیف دی خودا دہ کہ د دوی پہ ضعف کنبی کمے بیسے شتہ دے سلیمان بن بلال رضی اللہ عنہ ہم دا حدیث روایت کرے دے او هغه ثقہ دے، لیکن دا روایت بعضو پہ ابن عمر رضی اللہ عنہما باندے موقوف کرے دے.

دوینہ هومت: - حافظ ابوزرعہ رازی فرمائی کہ زیات صحیح د هغه صحیح موقوف کیدل دی ابن ابی حاتم کنبی حضرت صدی بن عجلان نہ مروی دی کہ خہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپل قوم طرفتہ اولیہلم کہ هغوی تہ د اسلام احکام پیش کرے. خہ کہ هغه خانی تہ اورسیدم نو خپل کار کنبی مشغول شوم، یو ورخ اتفاق طور د وینے یو کہ پیالہ یو سہری راوہ او ماتہ مخامخ کیناستو، او دہ اونورو حلقہ جوہہ کرہ او دا وینہ ئی خکله، او ماتہ ئی اووئیل کہ رازہ صدی تہ ہم او خکله ما اووئیل کہ تاسو خہ غلط کار کونی، خہ خو د هغه خلقونہ راغلے یم کہ چاددے خوراک حرام کرے دی. نو هغه ټول ماتہ متوجہ شو اووے وئیل کہ پورہ خبرہ او کرہ نو ما ورته ہم دا آیت مبارک ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ﴾ تلاوت کرے (۲).

د صحابی رضی اللہ عنہ کرامت: - دا روایت ابن مردویہ کنبی ہم دے، پہ هغے کنبی دے نہ پس دی کہ خہ هغه خانی کنبی تر ټیره پورے اوم، او هغوی تہ مے د اسلام پیغام رسولو. خو هغوی ایمان قبول نہ کرے. یوہ ورخ کہ کله خہ ټیره سخت ترے اوم، او اوہہ راتہ بالکل نہ ملاویدے نو ما اوہہ او غوبنتلی، او ما اووئیل کہ د تندے د وجی خما حال ټیره خراب دے لہرے اوہہ راکرے. خو هیچا ماتہ اوہہ رانکرے، او وے وئیل کہ مونہ تا ہم دا شان زور اوو تر دے کہ تہ مے شی خہ ټیره غم کنبی وم. او پہ سرہ گرمی کنبی مے پہ کانرہ خپله کمبل غورولے وه. او پہ مخ مے اچولے وه او دے میدان کنبی پروت وم. کہ پہ دے کنبی خما سترگی ورغلے. خوب کنبی گورم کہ یو سہری سرہ یو جام دے او پہ هغے کنبی بہترینے او خونڈناک او مزیدار د خکلو خیزدے، هغه سہری ماتہ راغلو او ماتہ ئی لاس کنبی جام راکرے، ما بنہ پہ پہ مے خیتہ او خکله، او دے کنبی مے سترگی پرانیستی شوی. نو پہ اللہ عز وجل قسم ماتہ تنده نہ وه، بلکه د هغه نہ تردے وخت پورے ماتہ د تندے تکلیف نہ دے راغلی. بلکه داسی وئیل پکار دی کہ خہ نہ یم ترے شوی کله کہ خہ بیدار شوم نو دے خلقو خپلو کنبی اووئیل کہ آخر دا ستاسو د قوم سردار دے، ستاسو میلہ دے، دغه شان بے رخے ہم صحیح نہ دہ. دا صحیح نہ دی کہ مونہ دہ تہ یو گوت اوہہ ہم نہ ورکوونو. دا خلق ما تہ راغلل او خہ ئی راوړل، ما اووئیل کہ اوس ماتہ هیخ حاجت نشته دے. خما رب ما باندے او خکول. دا ئی اووئیل او هغوی تہ ئی خپله کہ خیتہ او خود لہ. دده دے کرامت کتلو سرہ هغه ټول مسلمانان شول (۳).

د اعشی قصیدہ: اعشی خپله قصیدہ کنبی خہ بنہ وئیلی دی کہ مردار تہ نزدی مہ ورخی، او د یو خناوررک وهلو نہ پس کہ کومه وینہ راوخی هغه مہ خکی، اوبت خانو باندے خہ مہ اچوئی، او د اللہ تعالیٰ نہ سوادبل چا عبادت مہ کونی صرف د اللہ عز وجل عبادت کونی.

(۱) احمد: ۹۲/۲، ابن ماجہ: کتاب الاطعمه باب الکبد والطحان: ۳۳۱۴.

(۲) طبرانی: ۸۰۷۴، مجمع الزوائد: ۳۸۹/۹.

(۳) حاکم: ۶۴۱/۳، طبرانی: ۸۰۹۹.

قوله تعالى: **وَلَحْمُ الْخَنزِيرِ**

د خنزیرد غوبنہ حرمت - د خنزیر غوبنہ حرامہ ده که هغه ځنگلی وی او که ساتلې شوې لفظ **لحم** کښې شامل دی. د دې ټول اجزاء چه په دې کښې وازگه هم داخل ده، نو د ظاهره (یوه ډله ده) پشان داسې تکلفاتو کولو څه حاجت نشته دې او په بل آیت مبارک کښې **﴿فَاللَّهُ رَجِسٌ﴾** دی. په کښې د ۵۰۰، ضمیر خنزیر ته راجع دې، نو مطلب دا دې چه دده ټول اجزاء حرام دی. حقیقت کښې دا خبره د لغت نه بعیده ده، چې مضاف الیه طرفته داسې موقعو باندې ضمیر گرځی، بلکه صرف مضاف د ضمیر مرجع وی، نو ښکاره خبره هم دا ده چه لفظ لحم شامل دې ټولو اجزاء ته د عربو د لغت مفهوم او عام عرف هم دا دې.

د خنزیرد ټولو اجزاؤ د حرمت دپاره استدلال: - د صحیح مسلم حدیث مبارک کښې دی چه شطرنج کولو والا خپل لاسونه د خنزیر په غوبنہ کښې وهی (۱) خیال او کړنې چه صرف گوتې وراوړل شرعی لحاظ سره څومره قدرې د نفرت قابل دی، نو بیا د دې د خوراک په حرمت کښې هیڅ شک پاتې نشو. او په دې کښې دلالت دې چه لفظ لحم شامل دې ټولو اجزاؤ ته که هغه وازگه وی او که بل څه، د مردارې وازگه هم حرامه ده: - او بخاری او مسلم شریف کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرماني چه الله ﷻ مرداره، خنزیر اود بتانو تجارت منع فرمائیلې دې، نو تیموس اوشو یارسول الله ﷺ! د مردارې د چرې باره کښې څه ارشاد دې؟ هغه په کشتو باندې اچولې شی، په څرمنو لگولې شی، اود دیوې بلولو دپاره هم پکار راوستلې شی، نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه نه نه هغه حرام دی (۲).

قوله تعالى: **وَمَا أَهْلَ لَيْعُ اللَّهِ بِهِ**

د مردارې، وینې او ما اهل لعیو الله حرمت: - صحیح بخاری کښې دی چه ابوسفیان هرقل ته اوونیل چه هغه نبی ﷺ مونږ د مردارې او وینې نه منع کوی (۳)، او هغه ځناور هم حراموی په کوم چې د ذبح کولو په د وخت کښې د الله ﷻ نوم و انخستې شی او دبل چا نوم پرې واخستې شی، الله ﷻ په خپل مخلوق دا فرض کړی دی چه هغوی دې د الله تعالی په نوم ځناو رذیح کوی، نو که څوک د دې نه الته کار کوی او د الله ﷻ د پاک نوم په ځانې د بل چا نوم واخلي یعنی د بت وغیره نوم واخلي اگر چه هغه په یو مخلوق کښې وی نو یقینا هغه ځناور بالاجماع حرام دې.

د متروک التسمیه ځناور حکم: - خو چه د کوم ځناور د ذبح کولو په وخت کښې بسم الله ونیل پاتې شی که د هغه په هیره وی او که په قصد سره وی نو هغه حرام دې که حلال؟ په دې کښې د عالمانو اختلاف دې، اود دې بیان به انشاء الله په سورة انعام کښې راشی. د څلورو څیزونو حرمت: - حضرت ابوالطفیل رضی الله عنه فرماني چه د حضرت آدم ﷺ د وخت نه واخله تر اوسه پورې دا څلور څیزونه نن پورې حرام دی، په هیڅ یو وخت کښې دا حلال شوی نه دی. ① مرداره ② وینه ③ د خنزیر غوبنہ ④ د الله ﷻ نه سوا د بل د په نوم څیز ذبح کول، البته د بنی اسرائیلو د گناهونو په وجه بعضې غیر حرام څیزونه په هغوی حرام شوی وو، بیا د حضرت عیسیٰ رضی الله عنه په ذریعه هغه دوباره حلال کړې شو. خو بنی اسرائیلو دوی رښتونې اونه گنرل او د دوی مخالفه شې او کړو. (ابن ابی حاتم) دا اثر غریب دې.

(۱) صحیح مسلم کتاب الشعر باب تحريم اللغب بابرد شیر: ۲۲۶۰، الادب المفرد: ۱۲۷۱، ابوداود: ۴۹۳۹، ابن ماجه: ۳۷۶۳، ابن حبان: ۵۸۷۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب البیوع باب بیع المینة والاصنام: ۲۲۳۶، صحیح مسلم: ۱۵۸۱، ابوداود: ۳۴۸۶، ترمذی: ۱۲۹۷، ابن ماجه: ۲۱۶۷، بیهقی: ۱۲/۶.

(۳) صحیح ابن عوانه: ۱۹۲/۴.

د علی ؑ د دور خلافت یوہ واقعہ:- حضرت علی چہ کلہ د کوفی حاکم وو نو پہ ہغہ وخت کنبی د قبیلہ ابن نائل یو سرې چہ شاعروو او نوم ئی بنو رباح وو، د فرزدق نیکہ غالب سرہ ئی مقابلہ شوہ، اودا مقرر شوہ چہ دواړہ بہ مخامخ کیری اود سلو سلواو بنانو پری بہ شلوی، نو د کوفی پہ شاد اوبو خانئ تہ راغلل، او هر کلہ چہ ہلتہ اوبنان راغلل نو دوی خپلی توری راوویستی، اود اوبنانو پری ئی پریکول شروع کړل، او خودئ ئی کولې، او دواړہ فخر او ریاکانئ کنبی مشغول شو. هر کلہ چہ کوفیانو نہ معلومہ شوہ نو پہ خپلو خچر او خرو سوارہ شو او د غوبنئ اخستلو دپارہ راغلل، پہ دې کنبی حضرت علی ؑ پہ سپینہ خچر سور راغلو او دا آواز ئی اوکړو چہ دا غوبنہ مہ خورئئ دا خنور ﴿وَمَا أَهْلَ بَعْدِ اللَّهِ﴾ پہ کنبی داخل دی، (ابن ابی حاتم)، دا اثر ہم غریب دې، خو ددې د صحت شاهد ہغہ حدیث مبارک دې چہ نبی کریم ﷺ د اعرابو پشان مقابلہ کولو کنبی پری شلولو نہ منع فرمائیلې دہ، (۱) بیبا ابوداود فرمائی چہ محمد بن جعفر رضی اللہ عنہ دا حدیث پہ حضرت عبداللہ ابن عباس ؓ باندي موقوف کړې دې.

د ابوداود یو بل حدیث مبارک کنبی دی چہ حضرت عبداللہ ابن عباس ؓ ہغہ دواړہ سرې د خوراک کولو نہ منع کړې وو چہ کومو خپلو کنبی یو بل باندي سبقت اخستل او مقابلہ کول او ریاکاری کول غوبنتل (۲)

قوله تعالیٰ: وَالْمُنْتَفِقَةُ

① ﴿مُنْتَفِقَةٌ﴾ چہ د کومو خنورو مرئی خپہ کړې شی کہ دا پہ قصدوی او کہ نہ، یا ددہ مرئی ماتہ کړې شی، لکہ تری ئی وې او دا اوتبستی او د دہ مرئی پہ پری تیزندی شی او دې ئی راکاری او ہغہ مړ شی دا حرام دی.

قوله تعالیٰ: وَالْمَوْوَدَّةُ

② ﴿مَوْوَدَّةٌ﴾ چہ چا یو خنور پہ لرگی وغیرہ داسې خیز سرہ اووہلو چہ ہغہ تیرہ نہ وو او ہغہ مړشو نو دا حرام دې، جاہلیت کنبی د اہم دستور وو چہ خنور پہ تیزندی وژلې شو اودا بہ خورلې شو. نو قران پاک دا سې خنور حرام اوگرخول.

پہ پس طرف د بنکار لکیدلو حکم:- صحیح سند سرہ مروی دی چہ حضرت عدی بن حاتم ؓ د نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر شو چہ یارسول اللہ ﷺ! خہ معراض سرہ بنکار کوم نو د دې خہ حکم دې؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ کلہ تہ دا اولی او ہغہ خنور زخمی شی نو دا خورلې شې، او کہ دا پہ لنډوالی اولگی نو ہغہ خنور د مرئی خپہ کیدو حکم کنبی دې، د امہ خورہ، (۳) نبی کریم ﷺ داسې خنور کنبی فرق کړې دې چہ کوم پہ لنډوالی اولگی پہ تیز او نوکدار خیز سرہ، اول ئی حرام او دونم ئی حلال کړې دې، د فقہاء کرامو پہ ہم نیز دا مسئلہ اتفاقی دہ،

پہ تیرہ خیز د خنور لکیدلو حکم:- خو پہ دې کنبی اختلاف شتہ دې چہ کلہ یو داسې خیز سرہ اولگی چہ ہغہ زخمی کونکې وی او دې سرہ ورته تکلیف اورسی، او ہغہ د ہغې د بوج او پلنوالی سرہ مړ شی نو آیا دا خنارو حلال دې حرام؟ امام شافعی رضی اللہ عنہ نہ دې کنبی دوه قولونہ دی، یو خود حرمت دې ددې پورتنی حدیث پہ وجہ، او دویم حلالوالی د سپی د بنکار د حلت پہ وجہ، ددې مسئلې پورہ تفصیل اوگورئ:

۱ (ابوداود کتاب الضحایا باب ماجاء فی الاکل معاقرۃ الاعراب: ۲۸۲۰، بیہقی: ۳۱۳/۹.

۲ (ابوداود کتاب الاطعمۃ باب فی طعام المتبارین: ۳۷۵۴، وهو صحیح

۳ (صحیح بخاری کتاب الذبائح باب صید المعراض: ۵۴۷۶، صحیح مسلم: ۱۹۲۹، ابوداود: ۲۸۵۴، ترمذی: ۱۴۶۷، نسائی:

۴۱۹۱، ابن ماجہ: ۳۲۰۸.

فصل

د سپی د بنکار حکم: د عالمانو پہ دے کنبی اختلاف دے چه کله یو سپی خپل سپی بنکار دپاره پربینود او سپی دا بنکار په خپلو وهلو او خپل بوج سره او وهلو اوزخمی نی نه کړو یا ده ته نی دوسره تکلیف ورکړو چه هغه مړشو او زخمی نه شو نو ایا هغه حلال دے که نه؟ په دے کنبی دوه قولونه دی، یو دا چه دا حلال دے ځکه چه د قران پاک الفاظ عام دی، ﴿فَكُلُوا مِمَّا آفَسَكُنْ عَلَيْكُمْ﴾ یعنی هغه چه کوم ځناور راو نیسی تاسو هغه خورنی شی، دغه شان حضرت عدی رضی اللہ عنہ وغیره صحیح حدیث هم عام دی، د امام شافعی رضی اللہ عنہ ملگرو د امام صاحب رضی اللہ عنہ دا قول نقل کړې دے او متاخرینو ددے صحت کړې دے، لکه امام نووی رضی اللہ عنہ او رافعی رضی اللہ عنہ شو،

د حافظ ابن کثیر رضی اللہ عنہ رائي: - څه وایم چه اگر چه دا ونیلې شی خود امام صاحب رضی اللہ عنہ د کلام نه دا بنکاره نه معلوم سړی، او گورنی، کتاب الام او مختصر، د دے دواړو کتابونو کنبی هغوی فرمائیلی دی چه دواړه معانی د دے احتمال لری (یعنی حلت او حرمت) او بیانی د هرې یوې معنی وجه بیان کړې ده نو د هغه ملگری شافعیانو د هغوی نه دا په دے مسئله کنبی مطلقاً دواړه قولونه نقل کړې دی خو مونږ په ډیره مشکله صرف دا ونیلې شو چه په دے بحث کنبی امام شافعی رضی اللہ عنہ د حلت کوم قول نقل کړې دے د هغې نی لری وضاحت کړې دے خو په دواړو قولونو د حلت او حرمت کنبی نی دیو قول هم تصریح نه ده کړې او نه نی په یقین سره یو قول کړې دے

د امام ابوحنیفه رضی اللہ عنہ نه یو روایت: - او ابن الصباغ د امام ابوحنیفه رضی اللہ عنہ نه په روایت د حسن بن زیاد سره د حلالیدو قول نقل کړې دے، او نور څه نی نه دی نقل کړې، او امام ابن جریر رضی اللہ عنہ خپل تفسیر کنبی دا قول حضرت سلمان فارسی رضی اللہ عنہ، حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ، حضرت سعد بن وقاص رضی اللہ عنہ او حضرت ابن عمر فاروق رضی اللہ عنہ نه نقل کړې دے خودا ډیر زیات غریب دے، او اصل کنبی د دے بزرگانو نه صراحت سره دا اقوال نه دی نقل شوی دا صرف خپل تصرف دے، والله اعلم.

د حرمت قول: - دویم قول دادې چه هغه حلال نه دے، د حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ د دوو اقوالو نه یو قول دا دے او مزنی رضی اللہ عنہ دا خوښ کړې دے، او د ابن الصباغ د قول نه هم د دے ترجیح بنکاری، والله اعلم، او ابویوسف رضی اللہ عنہ او امام محمد رضی اللہ عنہ هم دا د ابوحنیفه رضی اللہ عنہ نه روایت کړې دے او د امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ نه هم دا قول مشهور دے او دا د صحیح کیدو سره زیات مشابه دے، والله اعلم، ځکه چه دا د اصولی قاعدو مطابق دے، او د شریعت د اصولو سره زیات مناسب دے

د بنکاری سپی بنکار زخمی کیدل د حلت دپاره ضروری دی

مسلك حنفی: - دا خبره ضروری ده، چه بنکاری ځناور بنکار زخمی هم کړی، گنی که زخم نه وی، او څاروې مړ شوی وی، نو دا به حلال نه وی، او که زخمی کړې نی وی، او بنکار مړ شی، نو حلال دے، او دے زخم ته به د ذکاة اضطراری مرتبه ورکولې شی، او په ذکاة اضطراری چه د بدن په کومه حصه کنبی هم زخم اولگی، دا کافی دے، خو دا خبره ضروری ده، چه کومه آله استعمال کنبی راشی، هغه بنکار طرف ته منسوب وی، او نسبت کول د استعمال په اعتبار سره وی، نو سپی او باز هم د بنکار دپاره آله دی، دده د طرفه استعمال یعنی لگیدل ضرور پکار دی، دا د تسهیل الهدایه شرح هدایه عبارت دے د دے عبارت نه دا معلومه شوه چه د احنافو په نیز په ذکر شوې صورت کنبی کوم چې حافظ ابن کثیر رضی اللہ عنہ ذکر کړې دے بنکار حرام دے (تسهیل الهدایه ۱۷، ۴۴۰).

د حرمت دلیل: ابن الصباغ د حرمت دپاره د حضرت رافع بن خدیج رضی اللہ عنہ د حدیث نه دلیل نیولې دے هغوی اوونیل چه یارسول الله ﷺ؛ مونږ صبا دبنمنانو سره مقابله کوونکی یو، او مونږ سره چرې نشته دے، نو

ایامونہ تیز بانہ رس سرہ ذبح کولہ شو؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه کوم خیز نہ وینہ او بهیبری او دی بانده د الله ذکر اوشی نو دا خورنی (۱). الخ (بخاری و مسلم).

اعتبار عموم د الفاظو لره وی: دا حدیث مبارک اگر چه د یو خاص واقعه په موقع راغلی دی، خو حکم کبسی د عامو الفاظو پشان دی، لکه څنگه چه د علماء اصول او فروع وینا ده، د دی دلیل هغه حدیث مبارک دی کوم کبسی چې کله نبی کریم ﷺ نه تپوس اوشو چه د شهدو د گبین څه حکم دی؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه هر هغه د څکاک خیز چه نشه راولی نو هغه حرام دی. (۲)

استدلال: نو دلته سوال دی د شهدو د گبین باره کبسی، خو د جواب الفاظ عام دی. او مسئله هم ددی نه عامه او گنرلې شوه. دغه شان دا پورتنې حدیث مبارک دی اگر چه سوال د یوې خاص طریقې سره د ذبح کول تعیین دی خو د جواب الفاظ دی طریقې ته اود دی نه سوا عامو صورتونو ته هم شامل دی. د الله د رسول ﷺ دا هم یوه خاص معجزه ده چه الفاظ لږ او معنی ئې زیاتې دی.

ددې په ذهن کبسی د اچولو نه پس، اوس غوراو کړئ چه د سپې د تکلیف نه چه کوم ښکار مرشی یا دده د بوج په وجه د کوم ښکار ساه اوخی، نودده وینه په څه خیز سره نه ده وتلې، نو د دی حدیث مبارک د مفهوم به بناء هغه نشی حلالیدی،

اعتراض: نو دی بانده دا اعتراض کیدیشی چه د دی حدیث د سپې د ښکار د مسئلې سره هیڅ تعلق نشته دی، ځکه چه سائل د ذبح کولو د یو خاص آلې طرفته اشاره کړې وه، د هغه سوال د دی خیز باره کبسی نه وو چه کوم سره ذبح کړې شی، په دی وچه نبی کریم ﷺ د دی نه غابنونه او نوکونه مستثنی کړل (۳) او وی فرمائیل چه سوا د نوکونو او غابنونو. اود دی استثنا وجه درته وایم هغه دا غابنونه خو هلوکې دی، او نوکونه د حبشیانو چرې دی، او دا قاعده ده چه مستثنی د مستثنی منه د جنس نه وی. گنی متصل به نه وی نو ثابته شوه چه سوال د ذبحې د اله په باره شوې وو. نو اوس څه دلالت ستاسو په قول باقی پاتې نشو،

جواب: نو د دی جواب دا دی چه د نبی کریم ﷺ جوابی جملې ته او گورئ چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه کوم خیز نه وینه او بهیبری او دی بانده د الله ﷻ نوم هم واخستې شو نو هغه خورنی، دا ئې اونه فرمائیل چه دی سره ئې ذبح کونئ، نو د دی جملې نه دوه حکمونه یو ځانی معلومیږی، د ذبح کولو د اله حکم هم او پخپله د ذبح کولو حکم هم. اودا چه د دی ځناور وینه په یو داسې اله سره بهیدل ضروری دی چه د نوکونو او غابنونو سوا وی.

دویم مسلک: -، دویم مسلک د مزنی رحمته الله علیه دی، هغه دا د تیر په باره کبسی ښکاره تصریح راغلی ده که په لنهالی لگیدلې وی او مړ شوی وی نو هغه مه خوره او که په تیره لگیدلې وی مړ شوی وی نو دا خوره، اود سپې باره کبسی اطلاق احکام دی نوچوکه موجب یعنی ښکار په دواړو ځایونو کبسی یو دی نو د مطلق حکم به هم په مقید بانده حمل کولې شی اگر چه سبب جدا جدا وی لکه څنگه چه د ظهار په وخت د غلام آزادول مطلق دی. هغه به محمول کولې شی، د قتل په کفاره کبسی د غلام په آزادولو کوم چې د ایمان په قید سره مقید دی (یعنی د کفاره د قتل خطا کبسی د مومن غلام آزادول دی او د ظهار په کفاره کبسی د مطلق غلام آزادولو ذکر دی نو د ظهار د کفارې مطلق غلام به د قتل د کفارې په مقید

(۱) صحیح بخاری کتاب الشركة باب من عدل عشرة من الغنم یجزر فی القسم: ۲۵۰۷، صحیح مسلم: ۱۹۶۸، ترمذی: ۱۴۹۱.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاشرية باب الخمر من العسل وهو البع: ۵۵۸۵، صحیح مسلم: ۲۰۰۱، ابوداؤد: ۳۶۸۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب الذبائح والصيد باب التسمية على الذبيحة ومن ترك متعمدا: ۵۴۹۸، صحیح مسلم: ۱۹۶۸.

غلام باندی حمل کولی شی چه غلام مومن دی از شاه فیصل، بلکه ددی نه زیات ضرورت د بنکار په مسئله کنبی دی.

د ادلیل په هغه خلقو ډیر لونی حجت دی چه د دی قاعدی اصل منی او چونکه د دی قاعدی مسلم کیدو کنبی څه اختلاف نشته دی، نو ضروری ده چه یا خودی هغوی دا اومنی گنی یو مضبوط جواب دی ورکړی،

ددی نه علاوه دا ډله دا هم وئیلی شی چه چونکه دا بنکار سپی دخپل ثقل په وجه وژلی دی او دا ثابته ده چه کله غشی په خپل پلنو باندی بنکار اوژنی نو دا حرامیږی. نو دی باندی قیاس کولو سره د سپی دا بنکار هم حرام شو. دواړو کنبی دا خبره مشترکه ده چه دواړه د بنکار آلات دی او دواړو په خپل بوج او زور سره بنکار وژلی دی. او آیت مبارک عموم د دی معارض نشی کیدی. ځکه چه عموم باندی قیاس مقدم دی لکه څنگه چه د څلورو واړو امامانو او جمهورو مسلک دی اودا مسلک ډیر ښه دی.

دویمه خبره داده چه د الله ﷻ فرمان دی چه ﴿فَكُلُوا مِمَّا آفَسَكُنْ عَلَيْكُمْ﴾ یعنی بنکاری سپی چه کوم ځناور راویسی نو د هغی خوراک ستاسو دپاره حلال دی. دا عام دی ته هم شامل دی. چه کوم ئی زخمی کړی وی او د دی نه سوا ته هم، خو اوس چې په کوم صورت کنبی بحث دی هغه خو یا هغه دی چې وهلی شوی وی یا د دی حکم کنبی وی یا ئی مری خپه شوې وی یا ددی حکم کنبی،

وجوه ترجیح: - بهر صورت ددی آیت مبارک تقدیم به په دی وجوه سره به ضرور وی، ① اول دا چه شارع ﷺ د دی آیت مبارک حکم د بنکار حالت کنبی معتبر گنرلی دی ځکه چه عدی بن حاتم ؓ ته د الله ﷻ رسول ﷺ هم دا او فرمائیل که هغه په پلنوالی لگیدلی وی نو د هغه مرئی خپه شوې ده هغه مه خورئی. تر کومې چه څمونږ علم دی مونږ ته معلومه ده چه یو عالم دا نه دی وئیلی چه مرئی خپه کولو سره وژلی شوی وی نو د بنکار حالت کنبی معتبر وی او که بنکر یا وهلو سره وژلی شوې وی نو دا به معتبر نه وی، نو د کوم صورت چه دی دلته بحث کیږی دی ځناور ته حلال وئیل اجماع ماتول دی اودی ته هیڅوک جائز نه شی وئیلی، بلکه اکثر عالمان دی ته ممنوع وائی.

② دویم دا چه آیت ﴿فَكُلُوا مِمَّا آفَسَكُنْ عَلَيْكُمْ﴾ خپل عموم باندی باقی نه دی او په دی باندی اجماع ده، بلکه د آیت نه مراد صرف حلال حیوان دی، نو د دی عامو الفاظو نه هغه حیوان چه د هغی خوراک حرام دی بالاتفاق او وتل، اودا قاعده ده چه عموم محفوظ مقدم وی، په عموم غیر محفوظ باندی،

③ یو تقریر په مسئله کنبی بل واورئی چه داشان بنکار د مردارې په حکم کنبی دی، ځکه چه د دی وینه او د دی رطوبات په دی کنبی پاتی شو، نو چه په کومه وجه مردار حرام دی هم هغه وجه دلته هم موجوده ده، نو په دی قیاس سره هم دا حلال نه دی.

④ یو بله وجه هم واورئی چه د حرمت ایت بالکل محکم دی، په دی کنبی په هیڅ شان هم د نسخ دخل نشته، اونه په کنبی څه تخصیص شته. هم دغه شان ایت تحلیل هم محکم کیدل پکار دی، یعنی د الله ﷻ فرمان چه ﴿يَسْئَلُونَكَ مَاذَا أُجِلْ لَهُمْ قُلْ أَجَلٌ لَّكُمْ الظَّيْبُ﴾ خلق تاسو نه تپوس کوی چه دوی دپاره څه حلال شوی دی نو ته ورته اوایه چه ټول پاک څیزونه ستاسو دپاره حلال دی. هرکله چه دواړه آیتونه محکم او غیر منسوخ دی نو یقیناً دی کنبی تعارض نه دی کیدل پکار.

نوحیث د دی د بیان دپاره ازده کول پکار دی اوددی شهادت د غشی واقعه ده چه په هغی کنبی دا بیان دی چه په دی کنبی دا صورت داخل دی. یعنی چه هغه په خپل تیزئی طرفنه زخمی کړی نو ځناور به حلال وی ځکه چه هغه طبیبات کنبی راغلو. دی سره حدیث مبارک کنبی د اهم بیان شوی دی چه آیت تحریم کنبی کوم یو صورت داخل دی؟ یعنی هغه صورت چه په هغی کنبی د ځناور مرگ د غشی

لندیوالی سرہ شوې وی هغه حرام شوې دې، او هغه به نه شی خوړلې په دې وجه چه هغه وقیند دې او وقیند د تحریم یو حصه ده .

هم دغه شان که بنکاری سپی ځناور په خپل بوج، زور او نیولو سره وژلې وی نو هغه به ﴿نظیر﴾ یعنی د وهلو او بنکرسره د وهلو په حکم کښې وی، او حلال به نه وی . خو که دانې زخمی کړې وی نو هغه د آیت تحلیل حکم کښې دې، او یقیناً حلال دې.

اعتراض: - په دې که دا اعتراض او کړې شی که دا مقصود وې نو د سپې بنکار کښې هم تفصیل کولې شو. او فرمائیلې به شو که هغه ځنار او شلوی یا زخمی کړی نو حلال به وی او که زخمی ئې نه کړی نو حرام، به وی

جوابونه: - ① نو ددې جواب دا دې چه چونکه د سپی بغیر د زخمی کیدو نه قتل کول ډیر کم وی، د ده عادت دانه وی، بلکه دا وی چه په خپلو پنځو او نوکارو سره ئې اوژنی یا دواړو سره ډیر کم، کله کله داسې کیږی چه هغه په خپل زور او بوج سره ځناور اوژنی، په دې وجه د دې ضرورت نه وو چه د دې حکم بیان کړې شی، ② او دویمه وجه دا هم ده چه کله چه آیت تحریم کښې دمیتة، منخنقة، موقوذة، متردیه، او نظیحة حرمت موجود دې نو د دې پیژندونکو ته د مخکښې نه د داسې قسم بنکار حکم بالکل ظاهر وو، په غشی او معراض کښې ئې دا حکم په دې وجه بیان کړو چه هغه عام طور خطا کوی، د هغه سړی د لاس نه چه قادر نه وی یعنی نښه خطا کوی نو په دې وجه د دې دواړو احکام تفصیل سره بیان شو، والله اعلم.

گورنی چه چونکه د سپی بنکار کښې دا احتمال وو او ممکن دی چه هغه سپی د بنکار کولو نه پس د دې بنکار نه څه خوړلی وی، ځکه دا حکم ئې صراحت سره بیان او فرمائیلو او ارشاد اوشو که هغه ئې پخپله او خوری نو تاسو دا مه خوړنی ممکن ده چه ده دا خپل ځان دپاره رانیولې وی (۱) دا حدیث مبارک صحیح بخاری او مسلم کښې موجود دې. او داصورت داکثرو حضراتوپه نیز د آیت تحلیل د عموم نه مخصوص دې، او د دوی قول دې چه کوم یو بنکار سپی او خوری نودهغې خوراک حلال نه دې. حضرت ابو هریره رضی الله عنه او حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنهما نه هم دا حکایت شوې دې. د حضرت حسن او د حضرت شعبی رضی الله عنهما او نخعی رضی الله عنه هم دا قول دې، او هم دغه شان د حضرت ابوحنیفه رضی الله عنه او ددوی دواړه صاحبان (امام ابویوسف او امام محمد) او احمد بن حنبل رضی الله عنهما او مشهور روایت کښې امام شافعی رضی الله عنه هم په دې تلې دې.

ابن جریر رضی الله عنه په خپل تفسیر کښې د علی، سعید، سلمان رضی الله عنهم، ابوهریره رضی الله عنه، ابن عمر او عبدالله ابن عباس رضی الله عنهما نه دا نقل کړی دی اگر چه سپی د دې بنکار نه څه خوړلی وی نو د دې خوراک جائز گنړی. بلکه حضرت سعید رضی الله عنه، حضرت سلمان رضی الله عنه، حضرت ابوهریره رضی الله عنه، وغیره خو فرمائی اگر چه سپی نیم خوړلې وی نو بیا هم د دې بنکار خوړل جائز دی، امام مالک رحمه الله هم خپل قدیم قول کښې دې طرفته تلې دې، او قول جدید کښې ئې دواړو اقوالو طرفته اشاره کړې ده. لکه څنگه چه ابونصر، ابن الصباغ وغیره و نیلی.

سنن ابی داود کښې په قوی سند سره مروی دی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه کله ته خپل سپی پریردې او د الله تعالی نوم دې اخستې وی نو هغه خوړنی اگر چه هغه سپی د دې نه خوراک کړې وی او خوړنی هغه خیز کوم چې ستا لاس ستا طرفته واپس کړی (۲). نسائی کښې دا روایت دې.

(۱) صحیح بخاری کتاب الذبائح والصيد باب اذا اكل الكلب: ۵۴۸۳، صحیح مسلم: ۱۹۲۹.

(۲) ابوداود: کتاب الضحایا باب فی الصيد: ۲۸۵۲، وهو حسن

تفسیر ابن جریر کنبی دی چہ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ کلہ چہ یوسری خپل سپی بنکار دپارہ پریخود او هغه بنکار اونیلو او د هغی نہ نی خہ غوبنہ اوخوره نو تاتہ اختیار دی چہ باقی خناورخپل خوراک کنبی راولی (۱)

پہ دی کنبی دومرہ علت دی چہ موقوفاً د حضرت سلمان ؓ د قول نہ مروی دی چہ جمهورو هغه حدیث پہ دی باندی مقدم کری دی پہ کوم کنبی چہ دی کہ نیم نی خورلی وی نو ہم نی تہ خوره او د ابو ثعلبہ ؓ وغیرہ حدیث تہ نی ضعیف ونیلی دی.

بعضی عالمانو دا حدیث پہ دی خبرہ محمول کری دی چہ دا حکم پہ هغه وخت کنبی دی چہ کلہ سپی بنکار اونیلو او تر دیرہ نی د خپل مالک انتظار اوکرو او هر کلہ چہ هغه رانغلو نو د اولرې پہ وجہ هغه بنکار نہ سپی خہ اوخورل دی صورت کنبی دا حکم دی چہ باقی غوبنہ دی مالک اوخوری خکہ چہ دی حالت کنبی دا ویرہ نہ وی چہ شاید بنکاری سپی تہ نی لا تربیت نہ وی ورکری. ممکن دی چہ ده خپل خان دپارہ بنکار کری وی. پہ خلاف د دی چہ دی سپی دا بنکار اونیلو نو ده هغه خورل شروع کریو، نو ده تہ معلومہ شوه. چہ ده خپل خان دپارہ بنکار کری دی. واللہ اعلم.

کہ سپی د بنکار نہ خوراک کری وی هغه حرام دی

مسلك حنفی:- د نورو امامانو پشان د احنافو ہم دا مذهب دی کلہ چہ سپی د بنکار نہ خوراک اوکری نو هغه بنکار سپی د خان دپارہ کری دی د هغی خوراک جائز نہ دی او کہ سپی د بنکار کولو نہ پس د هغی نہ خوراک اونکری نو پہ دی صورت کنبی د هغی خوراک جائز دی لکہ خنگہ چہ پہ قرآن پاک کنبی دی (تفسیر مظہری (۵۸۱۳)-

د بنکاری مارغہ خورلی شوی بنکار حکم:- اوس پاتی شو بنکاری مرغان نو امام شافعی ؒ صفا وانی چہ دا د سپی پہ حکم کنبی دی، نو کہ دی بنکار کنبی اوخوری نو بنکار خورل د جمهورو پہ نیز خو حرام دی او د بعضو پہ نیز حلال دی. خود مزنی ؒ مختار قول دا دی اگر چہ بنکاری مارغہ د بنکار غوبنی خورلی وی، بیا ہم هغه حرام نہ دی. ہم دا مذهب د ابوحنیفہ ؒ او احمد بن حنبل ؒ دی. پہ دی وجہ چہ مارغان پہ وھلو تکولو سرہ د سپو پہ شان سمولې شی. او هغویٰ تعلیم نشی حاصلولې، هر کلہ چہ هغه اونہ خورلی شی. نو دلته دا خبرہ معاف ده. او خکہ چہ دا نص ہم د سپو بارہ کنبی وارد شوې دی د مارغانو بارہ کنبی نہ دی.

کہ بنکاری مارغہ د بنکار نہ خوراک کری وی هغه حلال دی

مسلك حنفی:- او کہ بنکاری مارغہ د خپل بنکار نہ خہ اوخوری نو هغه بہ حلال وی لکہ خنگہ چہ حافظ ابن کثیر ؒ ابوحنیفہ ؒ تہ نسبت کری دی (تفسیر مظہری (۵۸۱۳)-

شیخ ابوعلی پہ،، افصاح،، کنبی فرمائی چہ هر کلہ مونیا دا فیصلہ اوکری چہ د هغه بنکار خورل حرام دی د کوم نہ چہ بنکاری سپی خورل کری وی نو د کوم بنکار نہ چہ بنکاری مرغیٰ خوراک اوکری پہ هغی کنبی دوه وجہ دی. خو قاضی ابوالطیب ددی فرع او ددی ترتیب نہ انکاری کری دی. خکہ چہ امام شافعی دا دوارہ برابر لفظونو کنبی ساتلی دی ﴿والله سبحانه وتعالى اعلم﴾.

قوله تعالى: وَالْمُرْتَدِيَّةُ

③ د مرتدیه حرمت: ﴿مُرْتَدِيَّةٌ﴾ هغه ده چہ دغر یا یو اوچت خانی نہ راوغورزیبری او مرشی، هغه خناور ہم حرام دی. حضرت عبد الله ابن عباس ؓ ہم دا فرمائی (۱) حضرت قتاده ؒ فرمائی چہ دا هغه دی چہ کوھی کنبی پریوزی (۲).

قوله تعالى: وَالنَّطِيعَةَ

۴) د نطیحة حرمت: ﴿نطیحة﴾ ہغہ دہ چہ ہغہ بل خنار و بنکر سرہ اووہی او د دے تکلیف نہ مرہ شی۔ اگر چہ زخمی شوے ہم وی، او اگر چہ ددی نہ وینہ ہم وتلی وی بلکہ صحیح د ذبح پہ خانی لگیدلی وی۔ او دے نہ وینہ وتلی وی۔

د نطیحة اعرابی تشریح: دا لفظ معنی کنبی مفعول یعنی منطوحہ دے، دا وزن پہ کلام د عربو کنبی عام طور د ،،،،،، نہ، بغیر راغلی دے لکہ ﴿عین﴾، کحیل او کف او خضیب، پہ دے مواقع کنبی ﴿کحیل﴾ او ﴿حضیب﴾ نہ شی و نیلی۔ پہ دے خانی کنبی ،،،،،، پہ دے و جہ راورلی شوے دہ چہ دلته د دے لفظ استعمال قائم مقام د اسم دے۔ لکہ د عربو کلام کنبی چے دی چہ ﴿طریقہ طویلہ﴾، بعضی نحوی وانی چہ تا، تانیث دلته راورے شویدہ چہ پہ رومبی خل پہ تانیث دلالت کوی پہ خلاف د ﴿کحیل﴾ او ﴿حضیب﴾ خکہ چہ ہلتہ تانیث د کلام پہ ابتدائی لفظ سرہ معلومیری۔

قوله تعالى: وَمَا أَكَلَ السَّبَّعُ

د درندہ خوړلی خنارو حرمت: ۵) ﴿مَا أَكَلَ السَّبَّعُ﴾ نہ مراد ہغہ خنارو دے چہ پہ ہغے باندي زمري یا لیوہ یا سپی وغیرہ حملہ او کړی اوددی خہ حصہ او خوری او پہ دے و جہ ہغہ مرہ شی نو د دے خنارو خوراک ہم حرام دے۔ اگر چہ ددی نہ وینہ وتلی وی بلکہ د ذبح کولو پہ خانی ترینہ وینہ وتلی وی۔ خو ددی باوجود پہ اجماع سرہ دا حرام دے۔ اهل جاہلیت بہ دداسے خنارو باقی حصہ خوړلہ۔ اللہ ﷻ مومنانو ددی نہ منع کرل قوله تعالى: إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ

د حلت صورت:۔ اوبیا فرمائی مگر ہغہ چہ تاسو ئی ذبح کرئی، یعنی چے مرہ خپہ شوے وی یا خت نی مات شوے وی یا د پور تہ نہ راپرے وتی وی یا پہ بنکر سرہ لگیدلی وی یا ئی خہ سرہ دغرہ وھلے وی یا د خیرونکو خنارو خوړلی شوے وی، کہ پہ دے حالت کنبی تاسو تہ ملاو شی چہ پہ ہغے کنبی ساه وی او تاسو پہ ہغے د اللہ ﷻ نوم واخلی او پہ چارہ ئی ذبح کرئی، نو بیا دا خنارو ستاسو دپارہ حلالیری۔ د علیؑ قول:۔ حضرت عبد اللہ ابن عباسؓ، سعید بن جبیرؓ، حسنؓ او سدیؓ فرمائی (۲) حضرت علیؑ نہ مروی دی کہ تاسو دا پہ دے حالت کنبی او مومنی چہ د چارے را بنکلو پہ وخت کنبی ہغے نہ ساه اوخی یا پنیے او خوزوی، یا سترگی اورپوی، نو بیشکہ دا ذبح کوئی او خورئی یں۔ ابن جریر کنبی د دوی نہ مروی دی چہ کوم خنارو وھلے شوے وی یا پور تہ نہ راپرے وتی وی، یا وھلے شوے وی، او پہ دے کنبی روح باقی وی، او تاسو تہ پہ دے حالت کنبی ملاو شی چہ پنیے او لاسونہ پر قوی نو تاسو دا ذبح کولی او خوړلی شی۔ (۳)

حضرت طاوسؓ، حضرت حسنؓ، حضرت قتادہؓ، حضرت عبید بن عمیرؓ، حذاک او دیرو حضراتو نہ مروی دی چہ د ذبح کولو پہ وخت کنبی کہ خہ حرکت ہم د دے خنارو ظاہر شی چہ د ہغے نہ دا معلومہ شی چہ پہ دے کنبی ساه شتہ دے نو ہغہ حلال دی (۵)۔

د جمہورو مذہب:۔ د جمہور فقہا و ہم دا مذہب دے۔ د دریوارو امامانو ہم دا قول دے۔ امام مالکؓ د ہغہ چیلی بارہ کنبی چہ ہغہ یو خیرونکی خنارو او خوری اود دے کولمی راوزی نو فرمائی چہ خما

(۱) الطبری: ۴۹۸/۹،

(۲) ایضا

(۳) الطبری: ۵۰۴/۹،

(۴) الطبری: ۵۰۳/۹،

(۵) ایضا

خیال دی چه دا دی ذبح نہ کری شی۔ پہ دی کنبی بہ د خہ خیز ذبح وی۔ یو خل د دوی نہ سوال اوشو کہ درندہ حملہ اوکری اود چیلئی خیتہ اوشلوی نو آیا د دی چیلئی ساه وتلو نہ مخکنبی مخکنبی دا ذبح کولئی شی۔ دوی او فرمائیل کہ بالکل آخره پورې رسیدلئی وی، نو خما رائی ده چه دادی اونه خورلئی شی او کہ په اطرافو کنبی وی نو دی کنبی هېخ باک نشته۔ نو هغه صاحب او نیل چه درندہ په دی حملہ کری وی، اودا نی اونیولہ او دی سرد د دی ملامتہ شوه، نو دوی او فرمائیل چه ماتہ د دی خوراک خویش نہ دی۔ خکہ چه د دی دومره شت زخم نہ پس دا ژوندئی نشی پاتی کیدی۔ دوی نہ بیا تپوس اوشو چه خیتہ نی ورته اوشلوه نو د دی خہ حکم دی؟ نو وی فرمائیل چه خما دا رائی ده چه دا دی اونه خورلئی شی۔ دا د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ مذهب دی۔ خو چونکہ آیت مبارک عام دی، پہ دی وجه امام صاحب چه کوم صورتونه مخصوص کری دی، پہ دی باندي خہ خاص دلیل پکار دی۔ واللہ اعلم۔

د بنکاری خناورد زخمی کولو نہ پس په ذبحی سره بنکار حلالیوی

مسلك حنفی :- کوم خناور چې درندہ او خوری او د هغې نہ ساه نہ وی وتلې او په دغه حالت کنبی ذبح شی نو په ذبح کولو سره هغه حلال شو او کہ درندہ نی داسې مات کری چه د مذبح پشان شی نو په روستو ذبحه کولو سره هغه نہ حلالیوی بلکه هغه د مردارې پشان دی (تفسیر مظہری (۵۱۳)۔

د بانوس د ذبح حکم :- بخاری او مسلم کنبی حضرت رافع بن خدیج رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چه ما نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ تپوس او کرو چه یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ! مونږ سبا د بنمن سره جنگ کولو والا یو، او مونږ سره به چری نہ وی نو آیا مونږ بانوس سره ذبح کولئی شو، نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه کوم خیز نہ وینه تویولئی شی او په دی باندي د اللہ تعالی نوم واخستې شی نو دا خورنی سوا د غابونو او نوکونو نہ، خکہ چه غابن هلوکې دی او نوکونہ د حبشیانو چری دی ( )۔

کوم خناور چې په غابن یا نوک سره ذبح شی هغه حلال دی

مسلك حنفی :- امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ غابن یا نوک داسې ویستلې شوی وی یعنی د بدن نہ جدا کری شوی وی اوتیرہ وی نو کہ په هغې باندي ذبح اوشی هغه بہ حلالہ وی خکہ چه په حدیث کنبی د وینی تویولو شرط راغلی دی چې وینه توی شی نو خوری باقی پاتی په حدیث کنبی چه د غابن او نوک کومه استثناء راغلی ده نو هغه په داسې صورت کنبی چه غابن پس وی تیرہ نہ وی خکہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د هلوکې سره تشبیه ورکری ده او باقی پاتی شوه د نوک استثناء نو دا په دی وجه چه حبشو بہ نوک ویستلې نہ وو او په هغې بہ نی ذبح کوله نو خکہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د نوک استثناء او کرہ ( )۔

دمرئ نہ سوا د بل خانی ذبحی حکم :- مسند احمد او سنن کنبی دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ تپوس اوشو چه آیا ذبح صرف حلق او گورگرو سره کیوی؟ نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل کہ تا د دی په پتون کنبی زخم لگولئی وی نو دا کافی دی ( )۔ دا حدیث مبارک خو صحیح دی خو دا حکم په هغه وخت کنبی دی چه کله صحیح طور سره په ذبح کولو قادر نہ وی۔

قوله تعالی: وَمَا ذَبِحْ عَلَى النُّصْبِ

د بت په نوم د ذبحی حکم :- نصب باندي چه کوم خناور ذبح کری شی نو هغه ہم حرام دی۔ حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا د عبادت خایونہ د کعبی گیر چاپیره وو ( )۔ ابن جریر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه دا

(۱) بخاری مسلم حوالہ مخکنبی تیرہ شوی ده۔

(۲) (تفسیر مظہری (۵۱۳)۔

(۳) احمد: ۳۳۴/۴، ابوداؤد کتاب الضحایا: باب فی ذبیحة المتردیه: ۲۸۲۵، ترمذی: ۱۴۸۱، نسائی: ۴۴۱۲، ابن

ماجد: ۳۱۸۴، تاریخ الکبیر: ۲۲/۱/۲۔ دارمی: ۹/۲، مسند ابی یعلی: ۱۵۰۳۔

(۴) الظہری: ۵۰۸/۹۔

درې سوه شپيته بتان وو د جاهليت د زمانې، عربو به د دې مخکښې خپل ځناور ذبح کول. او په دې کښې به چه کوم بيت الله ته نزدې وو په هغې به نې د دې ځناورو وينه شيندله، او غوښه به نې په دې بتانو باندې اویزاندې کوله (۱) نو الله ﷻ دا کار په مومنانو باندې حرام کړو، او د دې ځناورو خوراک نې هم حرام کړو، اگر چه د دې ځناورو د ذبح کولو په وخت کښې بسم الله ونيلې شوې وي، ځکه چه دا شرک دې او دا الله تعالی او د الله رسول ﷺ حرام کړې دې. او هم دا لائق دی او د دې جملې نه هم دا مطلب دې ځکه چه د دې نه مخکښې د دې حرمت بيان شوې دې چه د الله تعالی نه سوا د نورو په نوم باندې ذبح کړې شي. نو هغه حرام دی

قوله تعالی: وَأَنْ تَسْتَقِيمُوا بِالْأَزْلَامِ

په غشو د تقسیمولو حرمت: د ﴿ازلام﴾ نه مراد تقسیمول دی دا حرام دی او د جاهليت په زمانه کښې د عربو دا دستور وو. هغوی به درې غشی ایښودی وو، یو باندې به نې لیکلی وو چه ﴿افعل﴾ یعنی او کړه، په دویم به نې لیکلی وو چه ﴿لا تفعل﴾ یعنی مه کوه. او دریم به خالی وو. بعضې وائی چه یو باندې به نې لیکلی وو چه ماته څما د رب تعالی حکم دې، په دویم به نې لیکلی وو چه ماته درې ممانعت دې. دریم به خالی وو. په هغې کښې به هیڅ نه وو لیکلې شوی. هغه خلقو به په طور د قرعه اندازنی دا غشی استعمالول، یعنی چه کله به هغوی ته په څه کار کښې شک شو نو دا غشی به نې راوویستل، که دوی ته به حکم وو چه دا کار او کړه نو هغه کار به نې کولو او که حکم به وو چه کار مه کوه نو هغه کار نه به منع شو. که خالی غشی به راووتلو نو بیا به نې دوباره قرعه اندازی کوله. ازلام جمع د زلم،

او بعضې زلم هم وائی. د استقسام معنی د دې غشو نه د دې تقسیمول طلب کول دی. د قریشو د ټولو نه لوڼې بت هبل وی چې په خانه کعبه کښې دننه په کوهی باندې لگیدلې وو او په هغه کوهی کښې به د خانه کعبې مال او هدیی خلقو جمع کولې د دغه بت سره اووه (۷) غشی وو چه په هغې څه لیکلې شوی وو. چه په کوم کار کښې به د دوی اختلاف پیدا شو نو دا قریش به دلته راغلل او د دې غشو نه به نې یو غشی واخستو او چه په هغې به څه لیکلې شوی وو هغه به نې کول. (۲)

په خانه کعبه کښې د ابراهیم عليه السلام مجسمه: بخاری شریف او مسلم شریف کښې دی چه کله حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم کعبې ته داخل شو نو هلته د حضرت ابراهیم عليه السلام او حضرت اسماعیل عليه السلام مجسمې نقش کړې شوې وې، او د هغوی لاسونو کښې غشی وو. حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم او فرمائیل چه الله عز وجل د دوی تباہ کړی دوی ته ښه معلوم دی چه دې بزرگانو هیڅ کله هم فال نه دې کتلې (۳).

د سراقه بن مالک رضي الله عنه په غشو پال نیول: صحیح حدیث مبارک کښې دی چه سراقه بن مالک بن جعشم چه کله نبی کریم صلى الله عليه وسلم او حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه تلاش کولو دپاره اووتلو چه هغوی اونیسې او د مکې کافرانو ته نې حواله کړی او په هغه وخت کښې نبی کریم صلى الله عليه وسلم مدینې ته هجرت کولو. نو ده دغه شان قرعه اندازی او کړه. دده بیان دې چه په رومبې څل هغه غشی راووتلو چه څما د مرضی خلاف وو. ما بیا غشی گله کړل او غشې مې راوویستلو نو دې څل هم هغه غشې راووتلو. په کوم کښې چې وو چې ته هغه (نبی کریم صلى الله عليه وسلم) ته څه نقصان نشی رسولې. ما بیا اونه منل او په دریم څل مې فال راوویستلو نو دې څل هم هغه غشې راووتلو. خو ما د دې هیڅ پرواه اونکره او د انعام حاصلولو په لالچ کښې اووتلم. دې

(۱) ایضا

(۲) الطبری: ۵۱۳/۹

(۳) صحیح بخاری کتاب الحج باب من کبر فی نواحی الکعبة: ۱۶۰۱، ابوداود: ۲۰۲۷، احمد: ۳۳۴/۱

وخت پورې سراقہ مسلمان شوې نه وو. ده د نبی کریم ﷺ هیڅ اونکړل او دې نه پس دې اسلام کښې داخل شو. (۱)

د فال حرمت: ابن مردويه کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی هغه سرې د جنت اوچت مقامات نشی حاصلولې چه څوک کهانت کوی یا فال گوری یا د څه بدفالی په وجه سفر نه واپس شی. (۲)

دغشو رواج په فارسیانو کښې: حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ هم دا فرمائیلی دی عربو به د دې غشو په ذریعه او فارسیانو او رومیانو د پانسو په ذریعه جواری کوله. نو دا په مسلمانانو باندې حرام کړې شوه. ممکن دی چه د دې قول مطابق مونږ داسې اووایو چه دا خود استخاری دپاره وو خو کله کله به نې د دې سره جواری هم کوله والله اعلم.

د جواری وغیره حرمت: د دې سورت په آخر کښې الله ﷻ جواری هم حرامه کړه. او وې فرمائیل چه انې ایمان والو شراب، جواری، بتان، غشی پلیت دی او شیطانی کارونه دی. تاسو دې نه بیچ اوسئ نو تاسو ته به نجات حاصل شی. شیطان خودا غواری چه تاسو کښې د دې په ذریعه دشمنی او بغض پیدا کړی. دغه شان دلته هم فرمائی چه د غشو نه تقسیم غوښتل حرام دی. د دې کار کول فسق او گمراهی ده او جهالت او شرک دې.

دغشو په ځانې د استخاره حکم: د دې په ځانې مومنانو ته حکم اوشو چه کله تاسو ته په خپل څه کار کښې شک شی نو تاسو استخاره کوئ. د هغه پاک ذات عبادت کوئ، اود هغه نه خیر غواړئ. مسند احمد.

د استخاری دعا: بخاری او سنن کښې مروی دی چه حضرت جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ فرمائی چې مونږ ته به نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم څنگه د قران پاک سورتونه خودل نودغه شان به ئې مونږ ته په خپلو کارونو کښې د استخاری حکم کولو. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به فرمائیل چه کله تاسو کښې چاته څه کار کول وی نو هغه ته پکار دی چه استخاره کوی، نودوه رکعتہ نفل دې اوکړی او بیا دې دا دعا اووائی چه:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَغِيْرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ فَأَقْدِرْهُ لِي وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاقْدِرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ رَضَيْتُ بِهِ (۳)

(ترجمه) * انې الله ﷻ! څه ستا نه ستا د علم په ذریعه خیر غواړم او ستا د قدرت په وسیله ستا نه قدرت غواړم، او څه ستا د ډیر لوني فضل طلب کوم، یقینی ته په هر څیز قادر ئې او زه محض مجبور یم او ته د پوره علم خاوند یې او څه بیخی بی علمه یم. هم ته ئې چه ټولې د غیبو خبرې تاته معلومې دی. انې څما ربه! که ستا په علم کښې دا کار څما دپاره بهتر وی نو ته دا څما دپاره اوکړه. او ما دپاره دا آسان کړې. او په دې کښې ما دپاره هر رنگه برکت واچوې. او که ستا په علم کښې دا کار زما د دین او دنیا او د انجام په لحاظ سره خراب وی نو دا څما نه لرې کړې او ما دې نه لرې اوساتې او ما دپاره چه چرته هم خیر او برکت وی نو مالره ئې مقرر کړه. بیاما په دې راضی کړه. د دعا دا الفاظ مسند احمد

(۱) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب هجرة النبي ﷺ واصحابه الى المدينة: ۳۹۰۶، احمد: ۴/۱۷۵، ابن حبان: ۶۲۸۰.

(۲) مجمع الزوائد: ۱۱۸/۵، تمام الرازی فی الفوائد: ۱۶۸/۲، مسند الشامین: ۲۱۰۴.

(۳) صحیح بخاری کتاب التهجد باب ماجاء فی دعاء الاستخارة، ابوداود: ۵۳۸، ترمذی: ۴۸۰، نسائی: ۸۰/۶، ابن ماجه:

کنبی دی (۱)۔ چہ ﴿ہذا الامر﴾ چرتہ دی، ہغہ خانہ کنبی د خپل کار نوم واخلہ، لکہ کہ نکاح وی نو ﴿ہذا النکاح﴾ سفر وی نو ﴿ہذا السفر﴾ کہ تجارت وی نو ﴿ہذا التجارة﴾ وغیرہ۔ بعضو روایتونو کنبی ﴿خیر فی دینی﴾ نہ ﴿امری﴾ پورے پہ خانہ دا الفاظ دی چہ ﴿خیر فی عاجل امری واجلہ﴾۔ امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دی حدیث مبارک تہ حسن غریب وانہی۔

قوله تعالى: **الْيَوْمَ نَبِّئُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ**

دکافرانو نامیدہ کیدل۔ ① بیا فرمائی چہ نن کافر ستاسو د دین نہ مایوسہ شو یعنی د دوی امیدونہ بناورے شو چہ دوی ستا پہ دین کنبی خہ کمی زیاتی اوکری۔ او خپل دین ستا پہ دین کنبی گلووہ کری۔ نو صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ شیطان خو ددی نہ مایوسہ شوے دی چہ مسلمانان پہ جزیرہ عرب کنبی د دہ عبادت اوکری۔ خودے بہ پہ دے کوشش کنبی وی چہ مسلمانان خپلو کنبی یو بل سرہ واپجی (۲)۔ ② دا ہم کیدیشی چہ د مکہ مشرکان د دے نہ مایوسہ شی چہ مسلمانانو سرہ یو خانہ شی۔ خکہ چہ د اسلام احکامو پہ دوی کنبی دیر لوئی فرق راوستے دی۔ پہ دے وجہ د اللہ ﷻ ارشاد دی چہ مومنان دے صبر کوی او ثابت قدم دی اوسی او د اللہ ﷻ نہ دے سوا د بل چا نہ نہ ویریری۔ او نہ دے د کافرانو د مخالفت پرواہ کوی۔ او اللہ ﷻ بہ دوی دنیا او آخرت کنبی کامیاب کری

قوله تعالى: **الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا**

د دین اسلام تکمیل۔ بیا د خپل افضل او بہترین نعمت ذکر کوی چہ ما ستاسو دین ہر رنگ مکمل او کامل کرو۔ تاسو تہ بہ د دے دین نہ سوا د بل دین احتیاج نہ وی۔ اونہ بہ تاسوتہ د دے نبی ﷺ نہ سوا د بل نبی ﷺ احتیاج وی۔ اللہ ﷻ ستاسو نبی ﷺ خاتم النبیین جوڑ کرے دی، او ہم دے ئی قول انسانانو اوجناتو طرفتہ لیرلے شوے دی۔ حلال ہغہ دی چہ کومو تہ دے حلال اووائی او حرام ہغہ دی چہ کومو تہ دے حرام اووائی۔ دین ہغہ دے چہ کوم دے مقرر کری او د دوی ﷺ تولے خبرے حق او صداقت والا دی۔ اوپہ دے کنبی ہبش قسمہ دروغ او اختلاف نشتہ۔ لکہ د اللہ ﷻ فرمان دی چہ ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا﴾ یعنی ستا د رب کلمہ پورہ شوه اودا پہ خبر ورکولو کنبی رینستونے دہ او حکم او منع کنبی عدل والا دہ۔ د دین مکمل کول تاسو باندے خپل لوئی نعمت کول دی۔ خہ پخپلہ ستاسو پہ دے دین او اسلام خوشحالہ یم، د دے وجے تاسو ہم پہ دے خوشحالہ اوراضی اوسی۔ د اللہ ﷻ دا دین خویش دین دی، دا ئی خپل افضل رسول تہ ورکول او دے ئی پہ خپل اشرف کتاب پیغمبر جوڑ کرو

د ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت: حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ اللہ ﷻ ستاسو دپارہ دین اسلام کامل او مکمل کرے دی۔ او خپل نبی او مومنانوتہ ئی د دوی کامل والی پہ خپل کلام کنبی خودلی دی۔ اوس د پاتی دنیا پورے د خہ زیاتی محتاج نہ دی۔ دا اللہ ﷻ پورہ کرے دی او تر قیامتہ پورے بہ دا نہ ناقص کیای۔ پہ دے باندے اللہ تعالیٰ خوشحالہ دی او کلہ ہم خفہ کیدونکے نہ دی

پہ احکامو کنبی آخری ایت: سدی ﷺ فرمائی چہ دا آیت مبارک د عرفی پہ ورخ نازل شوے دی۔ دے نہ پس د حرام او حلال ہبش حکم نہ دی نازل شوے دی نہ پہ واپس کیدو د اللہ رسول ﷺ وفات شو۔ حضرت اسماء بنت عمیس رضی اللہ عنہا فرمائی چہ دے حج کنبی خہ ہم نبی کریم ﷺ سرہ اوم۔ مونے روان وو چہ پہ دے کنبی د حضرت جبریل رضی اللہ عنہ تجلی اوشوہ او نبی کریم ﷺ پہ خپلہ اوبنہ مبارک تہیت شو۔ وحی نازلیدل شروع شو۔ اونہی د وحی د بوج طاقت نہ لرلو۔ ما ہم پہ ہغہ وخت کنبی خپل خادر پہ نبی کریم ﷺ واپجولو۔

۱ (احمد: ۳/۳۴۴، مسندہ صحیح (الموسوعة الحديث: ۵۶/۲۳) بخاری: ۱۱۶۲۔

۱ (صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب تحریش الشیطان وبعثہ سراپاہ لقتلہ الناس: ۲۸۱۲، ترمذی: ۱۹۳۷ احمد: ۳/۳۱۳ مسند ابی یعلی: ۲۰۹۵۔

د حضرت عمرؓ فرماست:- ابن جریر وغیرہ فرمائی کہ دے نہ پس نبی کریم ﷺ یواتیا ورخو پورے ژوندے وو۔ ہر کلمہ چہ د حج اکبر پہ ورخ دا آیت مبارک نازل شو نو حضرت عمر فاروقؓ پہ ژرا شو۔ نبی کریم ﷺ ترے تپوس اوکرو نو حضرت عمر فاروقؓ او فرمائیل چہ مونہ خو لا د دین نور زیاتی پہ امید کنسی وو او ہغہ کامل شو نو دستور دا دے چہ د کمال نہ پس نقصان شروع کیے، نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ رنبتیا دی۔ د دے معنی (جے د کمال نہ پس زوال وی، شہادت دے حدیث نہ ثابتی چہ پہ ہغے کنسی د نبی کریم ﷺ ارشاد دے چہ اسلام د پردیسی او غریبی نہ شروع شوے دے او نزدی دہ چہ دا بہ غریب شی نو د غریبانانو د پارہ خوشخبری دہ) (۱)۔

د تکمیل دین ایت د نزول ورخ او مقام:- مسند احمد کنسی دی چہ یو یهودی حضرت فاروق اعظمؓ تہ او نیل چہ تاسو چے کوم آیت مبارک ﴿الْيَوْمَ اكْمَلْتُ﴾ وانے کہ پہ مونہ یهودیانو نازل شوے وی نو پہ دے ورخ بہ مونہ اختر کولو۔ حضرت عمر فاروقؓ او فرمائیل چہ ماتہ د اللہ ﷻ فضل سرہ علم دے چہ دا آیت مبارک پہ دوی ﷻ بانڈے کلمہ او پہ کوم وخت کنسی نازل شوے دے۔ دا د عرفی پہ ورخ د جمعے پہ ماہنام نازل شوے دے، او مونہ تول پہ ہغہ وخت کنسی پہ میدان عرفہ کنسی وو (۲)۔ تول سیرت والا پہ دے خبرہ متفق دی چہ د حجة الوداع پہ ورخ د عرفی ورخ د جمعے پہ ورخ وہ، او روایت کنسی دی چہ حضرت کعبؓ حضرت عمر فاروقؓ تہ او فرمائیل او حضرت عمر فاروقؓ او فرمائیل چہ دا آیت مبارک مونہ د پارہ د دوو اخترونو پہ ورخ نازل شوے دے۔

د ایت نزول پہ عرفہ او جمعہ کنسی:- د حضرت ابن عباسؓ نہ ئے چہ کلمہ د دے آیت مبارک تلاوت او ریدونو یهودو ہم دا وئیلی وو۔ نو پہ دے حضرت ابن عباسؓ او فرمائیل چہ مونہ د پارہ خو دا آیت مبارک د دوو اخترونو پہ ورخ نازل شوے دے۔ دا اختر ورخ ہم وہ او د جمعے ورخ ہم وہ (۳)۔ حضرت علیؓ نہ مروی دی چہ دا آیت مبارک د عرفی پہ ورخ ماہنام نازل شوے دے۔ حضرت امیر معاویہ بن ابی سفیانؓ پہ منبر بانڈے دا پورہ آیت مبارک تلاوت کرو او وی فرمائیل چہ دا آیت مبارک د جمعے پہ ورخ عرفہ کنسی نازل شوے دے۔

د اسلامی تاریخ اہم واقعات پہ گومہ ورخ:- حضرت سمرہؓ فرمائی چہ پہ ہغہ وخت کنسی نبی کریم ﷺ پہ موقف بانڈے ولاو وو۔ حضرت ابن عباسؓ نہ مروی دی چہ ستاسو نبی ﷺ د گل پہ ورخ پیدا شو، د گل پہ ورخ د مکے نہ اووتلو او ہم د گل پہ ورخ مدینے تہ داخل شو، دا اثر غریب دے او د دے سند ضعیف دے۔

مسند احمد کنسی دی چہ نبی کریم ﷺ د گل پہ ورخ پیدا شو او د گل پہ ورخ نبی جوڑ کرے شو۔ د گل پہ ورخ د ہجرت ارادی سرہ مکے نہ اووتلو او ہم د گل پہ ورخ مدینے تہ اورسیدو۔ او ہم د گل پہ ورخ وفات شو۔ حجر اسود ئے ہم د گل پہ ورخ اینسو دے وو (۴)۔ پہ دے کنسی دسورة مائدہ د گل پہ ورخ نازلیدل ذکر نہ دے۔ خما خیال دے چہ حضرت ابن عباسؓ بہ وئیلی وی چہ دا آیت مبارک د دوو اخترونو پہ ورخ نازل شوے دے۔ نو د دوو د پارہ ہم لفظ د اثنین دے او د گل ورخے تہ ہم اثنین وانے دے کنسی راوی تہ شک شوے دے، واللہ اعلم۔

(۱) الطبری: ۵۱۹/۹

(۲) صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان ان الاسلام بدا غریبا سبوعا غریبا: ۱۴۵۔ ابن ماجہ: ۳۹۸۶، احمد: ۳۸۹/۲، مسند ابی

یعلی: ۶۱۹۰

(۳) احمد: ۲۸/۱، صحیح بخاری کتاب الایمان باب زیادة الایمان ونقصانه: ۴۵، صحیح مسلم: ۷۰۱۷، نسائی: ۴۹۲۶

بیہقی: ۱۱۸/۵

(۴) احمد: ۲۷۷/۱، مجمع الزوائد: ۲۰۱/۱، د دے سند کنسی ابن لہیعہ محتلط راوی دے

د تکمیل دین ایت پہ وخت نزول کنبی دوه ضعیف قولونه:- پہ دې کنبی دوه اقواله نور هم دی. یو خودا چه دا ورځ خلقو ته معلومه نه ده. دویم دا چه دا آیت مبارک د غدیر خم په ورځ نازل شوې دې. په کومه ورځ چې نبی کریم ﷺ د حضرت علی ﷺ باره کنبی فرماتیلی وو چه د چا مولا څه یم د هغه مولا علی دې. نو گویا چه د ذوالحجه اتلسم تاریخ شو. او دوی ﷺ د حجة الوداع نه واپس راتلل. خویاد ساتی دا دواړه قولونه بالکل صحیح نه دی او بې شک و شبه قول دا دې چه دا آیت مبارک د عرفې په ورځ نازل شوې دې. امیر المومنین حضرت عمر بن خطاب او امیر المومنین حضرت علی بن ابی طالب او د اسلام رومبې بادشاه حضرت امیر معاویه بن ابی سفیان ﷺ او ترجمان القران حضرت عبداللہ بن عباس ﷺ او حضرت سمره بن جندب ﷺ نه هم دا مروی دی. او هم دا حضرت شعبی ﷺ حضرت قتاده ﷺ او حضرت شهر ﷺ وغیره ائمہ وائی او هم دا قول مختار د ابن جریر دې.

قوله تعالى: قَبِنَ اضْطَرَّ فِیْ مُخْمَصَةٍ

د مجبورې په وخت کنبی د حرامو خوړلو اباحت:- بیا فرمائی چه کوم یو سرې دې حرامو څیزونو کنبی د یو څیز په استعمال ته مجبور او بې بس شی نو هغه د داسې اضطرار حالت کنبی هغه په کار راوستې شی. الله ﷻ غفور رحیم دې او هغه ته معلوم دی چه د هغه بنده د هغه حد نه تیر نشو. بلکه هغه دا د مجبورې او بې بسې حالت کنبی داسې او کرل. نو الله ﷻ به دې معاف کړی.

په رخصت باندې عمل کولو حیثیت:- صحیح ابن حبان کنبی دې چه حضرت عمر فاروق ﷺ نه مرفوعاً مروی دی چه الله ﷻ د کومو څیزونو اجازت ورکړې دې. او بندگان په هغې عمل کوی نو الله پرې داسې خوشحالیږی لکه څنگه چې د هغه خلقو نه خوشحالیږی کوم چې د الله ﷻ د نافرمانۍ نه ځان ساتی (۱) مسند احمد کنبی دې چه کوم سرې د الله ﷻ ورکړې شوې رخصت نه قبلوی نو په هغه د عرفات د غر هومره گناه ده. (۲)

په دې وجه فقهاء کرام وائی چه په بعضو صورتونو کنبی مرداره خوړل واجبیږی. لکه یو سرې د اولږې حالت کنبی داسې حالت ته اوری چه د مرگ خطر ه وی ورته. او کله دا جائز وی. او کله مباح. البته په دې کنبی اختلاف شته دې چه کله د اولږې حالت کنبی حلال څیز نه وی نو حرام صرف دومره خوړلې شی چه دې پرې بچ شی یا په مړه څیته خوراک هم کولې شی. بلکه ځان سره هم ایټنودې هم شی. ددې د تفصیل ځانې د احکامو کتابونه دی.

په اضطراری حالت کنبی درې حرام موجودیدل:- په دې مسئله چه کله یو سرې اوږې وی او هغه د اضطرار حالت کنبی وی، (او په داسې حالت کنبی ده ته درې حرام څیزونه ملاویږی، یو مرداره وی دویم د بل چا د خوراک څیز وی دریم په حالت د احرام کنبی ښکار موجود وی نو داوس دار درې واړه څیزونه حرام دی نودې به څه کوی ① آیا مرداره به خوری؟ ② او که د احرام حالت کیدو باوجودې به ښکار کوی اوچې کله پرې د اسانۍ وخت راشی چې بیا د دې جزا یعنی فدیہ ورکړی، ③ او که د بل څیز به بغیر دهغه د اجازت نه خوری او کله چه په ده اسانۍ شی نو هغه به ورته واپس کوی. په دې کنبی د امام شافعی نه دوه اقوال دی.

تنبیہ:- دا هم یاد ساتی چه د مردارې خوراک کوم شرط عوامو کنبی مشهور دې چه کله سرې د دریمو ورځو نهروی نو بیا حلال دی. دا بالکل غلط دی بلکه کله چه اضطرار اوبې قراری او مجبورې وی نو په هغې کنبی د هغه دپاره مرداره خوراک حلال دی.

(۱) احمد: ۱۰۸۰۲ و مسنده حسن، ابن حبان: ۲۷۴۲، شعب الایمان: ۳۸۹۰، تاریخ بغداد: ۱۰/۳۴۷.

(۲) احمد: ۷۱/۲.

کوم د اولورې حالت دی؟ مسند احمد کنبې دی چه خلقو نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو چه یارسول الله ﷺ! مونږ داسې خانې کنبې اوسیرو چه هلته مونږ ته د فقر او فاقې نوبت راځی. نو زمونږ دپاره مرداره خوړل کوم وخت کنبې جائز دی؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله سحرمانبام ملاؤ نشی او نه درته سبزی ملاؤ شی نو تاته اختیار دې (۱). ددې حدیث مبارک یو سند کنبې ارسال هم دی خود مسندوالا مرفوع حدیث مبارک د شیخینو په اسناد او شرطونو صحیح دې.

مرفوع حدیث مبارک د حضرت حسن ﷺ سره د حضرت سمرة ﷺ کتاب وو، او هغه به ئی د هغوی ابن عون ﷺ فرمائی چه حضرت حسن ﷺ سره د حضرت سمرة ﷺ کتاب وو، او هغه به ئی د هغوی مخکینې لوستلو. په هغې کنبې دا هم وو چه سحر مانبام نه ملاویدل. هغه سړی نبی کریم ﷺ نه دا هم پوښتلی وو چه حرام خوړل کله حلالیږی؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ترڅو پورې چې ته په پینو سره د خپلو بچو خیته مړه نه کړې، او ترڅو پورې چه د هغوی (د خوراک، سامان رانشی) (۲). یو اعرابی نبی کریم ﷺ نه د حرامو باره کنبې سوال او کړو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ټول پاک خیزونه حلال او ټول گنده خیزونه حرام دی. خو که د دې محتاج شی نو دا خوړلې شی ترکومې چه ته د هغې نه بې احتیاجه نشې. نو دې سړی بیان تپوس او کړو چه هغه محتاجی کومه یوه ده؟ چې په هغې کنبې زما دپاره حرام خیزونه حلال شی او هغه مالداری کومه ده چې د هغې په وجه زما دپاره د هغې نه منع کیدل پکار وی نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ته صرف د شپې خپلو بچو ته بې ورکولې شی نو ته د حرامو خیزونو نه پرهیز کوه (۳).

ابوداؤد کنبې دی چه حضرت شیخ نجیح ﷺ نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو چه یارسول الله ﷺ! مونږ دپاره د مردارې خوراک کله حلال دې؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاته خوراک کنبې څه ملاویږی؟ نو هغه اوونیل چه سحر صرف یو پیاله پی، او د ماښام صرف یو پیاله پی، نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هم دا دې. او بل به کومه اولږه وی، نو دې حالت کنبې نبی کریم ﷺ هغه ته د مردارې د خوراک اجازت ورکړو. (۴) د حدیث مبارک مطلب دا دې چه سحر مانبام د پینو یو پیاله ملاویدل کافی نه وو. اولږه به ئې باقی وه. نو په دې وجه د هغه دپاره مرداره خوراک حلال کړې شو چه هغه په مړه خیته خوراک او کړی بعضې خلق دا دلیل جوړوی او وائی چه د اضطرار په حالت کنبې په مړه خیته خوراک کولې شی. او (څوک چې دا قید لگوی چې) دومره خوراک چه دده خان پرې بیج شی دا قیدنه دې. بلکه خان مړولې هم شی، والله اعلم.

د ضرورت نه د زیاتو خوړلو دلیل: د ابوداؤد یو بل حدیث مبارک کنبې دی چه یو سړی د خپل اهل وعیال سره راغلو او حره کنبې ایسار شو. د یوسړی اوښه ورکه شوې وه نو ده ته ئې اوونیل که چرته ځما اوښه دې اولیده نو هغه اونیسسه، اتفاق سره دا اوښه هغه ته په لاس ورغله. نو ددې مالک ئې تلاش کولو خو هغه ورته ملاؤ نشو او دا اوښه بیماره شوه. نو د هغه سړی بی بی اوونیل چه مونږ اوږی یو دا ذبح کړه. خو هغه به انکار کولو. او آخر اوښه مړه شو نو د ده ښځې ده ته اوونیل چه ددې نه څرمن اوباسه او دا ټکړې ټکړې کړه مونږ نه به پکار شی. خو دې بزرگ ورته اوونیل چه څه داسې هم نشم کولې خو که د الله نبی ﷺ اجازت را کړی نو (بیا صحیح ده). نو دې د نبی کریم ﷺ خدمت کنبې حاضر شو او ټوله قصه ئې بیان کړه. نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه تاسره بل څه د خوراک دپاره شته دې که نه؟ نو هغه سړی اوونیل چه نه. نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه بیا ئې ته خوړلې شی. نو

(۱) احمد: ۲۱۸/۵.

(۲) داروایت مرسل دې.

(۳) الطبری: ۵۱۴/۹.

(۴) ابوداؤد کتاب الاطعمه باب فیمن اضطر الی الميتة: ۳۸۱۷، بیهقی: ۳۵۷/۹. شرح السنة: ۲۹۰۰.

دې نه پس ئې اوبني والاسره ملاقات شو. نو هغه ورته اوونيل چه تا هغه ولي نه ذبح كوله چه خورلې دې وي. نو دې بزرگ صحابي ورته اوونيل چه ماته شرم راتلو. (دا حديث مبارك دليل دې د هغه خلقو دپاره چه كوم واني چه د اضطرار په وخت كښې مرداره په مړه خيټه خورل بلكه خپل خان سره ايتنودل هم جائز دى. والله اعلم.

قوله تعالى: غَيْرُ مُجْتَنِبٍ إِلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

د حرام خورلو اجازت كښې يو قيد:- بيا ارشاد دې چه دا حرام د اضطرار په وخت كښې د دې وجې مباح دى چه يو گناه طرفته تاسو لار نشئ. نو په دې وجه دا مباح كوى او نورو دپاره خاموشى ده. لكه څنگه چه سورة بقره كښې دى چه ﴿فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ إِلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ يعنى چه كوم سړې بې قراره شي سوا د باقى اوحد نه تيريدونكى نه نو په هغه هيڅ گناه نشته دې الله بخښونكې او مهربان دې. دې آيت نه په دې استدلال كيږي چه كوم سړې د الله نافرمانى كښې سفر كښې كوى نو هغه ته د شريعت اجازتونو كښې هيڅ يو اجازت نشته دې. ځكه چه اجازتونه د گناه په وخت كښې جائز نه دى. والله اعلم.

يَسْأَلُونَكَ	مَاذَا	أَحَلَّ	لَهُمْ	قُلْ
تپوس كوى خلق ستانه چې كوم كوم خيز احلال كړې شوي دې دپاره دهغوئ ورته اووايه				
دوى ستانه تپوس كوى چې دوى دپاره كوم كوم خاړوى حلال شوى دى ..... ورته اووايه				
أَحَلَّ	لَكُمْ	الطَّيِّبَاتِ	وَمَا	عَلَيْكُمْ
حلال كړې شوى دى ستاسو دپاره ټول پاك خيزونه او هغه چې تاسو خودلې دى				
ستاسو دپاره ټول پاكيزه خيزونه حلال دى او كوم بښكارى خناور چې تاسو عادت كړې وي				
مِّنَ الْجَوَارِحِ	مُكَلِّبِينَ	تَعْلِمُونَهُنَّ	مِمَّا	
بښكارى خناورو ته بښكار باندي ورپرېښودو دپاره چې تعليم ور كوى تاسو دوى ته دهغه علم نه				
اوبيا تاسونې په بښكار پسې پرېږدى او دهغه تعليم (د بښكار طريقه) مو ورته خودلې وي كومه چه				
عَلَيْكُمْ	اللَّهُ	فَكُلُوا	مِمَّا	أَمْسَكْنَ
چې ښودلې دې تاسو ته الله نو خورئ دهغه بښكارنه چې اونيسى هغوئ دپاره ستاسو				
الله تاسو ته خودلې ده نو كوم بښكار چې هغوئ ستاسو دپاره راونيسى هغه خورئ شئ				
وَاذْكُرُوا	اسْمَ اللَّهِ	عَلَيْهِ	وَآتُوا اللَّهَ	إِنْ اللَّهُ
اوياد وئ تاسو نوم د الله په هغه باندي اويره كوى دالله نه بيشكه الله ازراختونكي دې				
(او د ورپرېخودلو په وخت) كښې پرې دالله نوم اخلى او دالله نه وپرېږئ ..... الله				
الْحِسَابِ				
د حساب				
زر حساب اخستونكي دې				

(۱) ابوداود كتاب الاطعمة باب فيمن اضطر الميتة: ۳۸۱۶ وسنده صحيح .

يَسْتَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ

ماقبل سرہ ربط ددی نہ مخکنسی اللہ ﷻ نقصان رسوونکو او د خبیث خیزونو د حرمت بیان فرمائی کہ ہغہ نقصان جسمانی وی او کہ دینی وی او کہ دوارہ وی بیانی د ضرورت د حالت ہم ذکر او کرو۔ لکہ فرمان دی چہ ﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرُّرْتُمْ إِلَيْهِ﴾ یعنی د تولو حرامو خناورو بیان ستاسو مخکنسی تفصیل وار راغلو مگر دا چہ تاسو دی طرفتہ مجبورہ شی یعنی دہغی خوراک تہ مجبورہ شی، نو دی نہ پس ارشاد د حلال خیزونو بارہ کنسی تپوس کولو والا تہ فرمائی چہ تول پاک خیزونہ ستاسو دپارہ حلال دی، سورة اعراف کنسی د نبی کریم ﷺ دا صفت بیان شوی دی چہ پاک خیزونو تہ نبی حلال ونیلی دی او پلیت خیزونو تہ نبی حرام ونیلی دی۔

دآیت شان نزول :- ابن ابی حاتم کنسی دی چہ د قبیلہ طائی دودہ سرو حضرت عدی بن حاتم ؓ او حضرت زید بن مہلہل ؓ نبی کریم ﷺ تہ تپوس او کرو چہ مر خناور خو حرام شوی دی نو حلال خہ دی؟ نو دا آیت مبارک نازل شو۔

پاک خیزونہ حلال دی :- ① حضرت سعید ؓ فرمائی چہ ذبح شوی خناور حلال او طیب دی ② مقاتل ؓ فرمائی چہ ہر حلال رزق طیبات کنسی داخل دی ③ امام زہری ؓ تہ سوال او شو چہ د دوائی بہ طور د امتیازو شکل خنگہ دی؟ نو جواب کنسی نبی او فرمائیل چہ ہغہ طیبات کنسی داخل نہ دی ④ حضرت امام مالک ؓ تہ تپوس او شو چہ د ہغہ خاوری خرخول خنگہ دی کومہ چی خلق خوری نو وی فرمائیل ہغہ بہ طیبات کنسی داخل نہ دہ، او ستاسو د بنکاری سپو ہرکار ہم حلال دی، لکہ د تربیت یافتہ سپی او شکری وغیرہ کرپی شوی بنکاری، ہم دا مذہب د جمہور او تابعینو او آئمہ کرامو دی قولہ تعالیٰ: ﴿وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ

د کومو خناورو بنکار حلال دی؟ :- حضرت ابن عباس ؓ تہ مروی دی چہ بنکار سپی، باز، آسونہ، شکری وغیرہ ہر ہغہ مارغہ چہ ہغہ تہ د بنکار کولو تعلیم ورکولپی شی (۱) او نورو ہم دیرو بزرگانو تہ دا نقل دی چہ خیرونکی خناور او داسی مارغان چہ کومو تہ تعلیم ورکری شوی وی د ہغی بہ ذریعہ بنکار کول حلال دی۔

د مارغانو د بنکار گراہت :- ① خو حضرت مجاہد ؓ تہ مروی دی چہ ہغہ د تولو بنکاری مارغانو بنکار تہ مکروہ ونیلی دی، او دلیل کنسی دا آیت مبارک وائی چہ ﴿وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ﴾ سعید بن جبیر ؓ تہ ہم دغہ شان روایت شوی دی ② حضرت ضحاک ؓ او حضرت سدی ؓ تہ ہم دا قول بہ ابن جریر کنسی نقل دی۔

د ابن عمر ؓ قول :- حضرت ابن عمر ؓ فرمائی چہ باز وغیرہ مارغان چہ کوم بنکار اونسی کہ ہغہ تاسو تہ ژوندی ملاؤ شی نو ہغہ ذبح کولو نہ پس خورنی (۲) دجمہورو مذہب :- خود جمہور اہل اسلام دا فتوی دہ چہ د بنکار سپو بہ ذریعہ کوم بنکار اوشی د ہغی اود بنکاری مارغانو یو حکم دی، خکہ چہ ہغوی ہم د سپو پشان بہ خپلو پنجو سرہ بنکار نیسی، نو بہ دی کنسی د فرق کولو ہیخ خبرہ نشتہ دی، د خلورو وارو امامانو ہم دا مذہب دی، امام ابن جریر ؓ ہم دا خوبنوی۔

د جمہورو دلیل :- اوددی دلیل کنسی دا حدیث مبارک راوری حضرت عدی بن ابی حاتم نبی کریم ﷺ

① الطبری: ۵۴۸/۹، بیہقی: ۲۳۵/۹،

② الطبری: ۵۴۹/۹،

نہ دبازد بنکار بارہ کنسې تپوس او کړو نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه کوم خناور هغه ستا دپاره راوینسی نو هغه خوره (۱).

د امام احمد بن حنبل په نیزد تور سپی استثناء :- امام احمد بن حنبل ددې نه د تورو سپو بنکار هم مستثنی کړې دي. ځکه چه د دوی په نیزد دې قتل کول واجب دی. او د دې ساتل حرام دی. ځکه چه صحیح مسلم کنسې حدیث مبارک کنسې دی چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه مونځ درې خیزونه ماتوی، خر، بنڅه، او تور سپی په دې باندې حضرت ابی ﷺ سوال او کړو چه یارسول الله ﷺ ا د تور سپې څه خصوصیت دي؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه هغه شیطان دي (۲).

بل حدیث مبارک کنسې دی چه دوی د سپو وژلو حکم کړې دي او بیا ئې او فرمائیل چه د دوی سپو سره څه واسطه؟ دې سپو کنسې تور سپې وژنسی (۳). بنکاری خناور و ته جوارح وانی اودا په دې وجه چه جرح کسب او کمائی ته وانی لکه عرب وانی چه «فلان جرح اهله خیرا» یعنی فلانې سړی خپل اهل و عیال دپاره خیر حاصل کړو. او عرب وانی چه «فلان لاجرح له» یعنی د فلانې سړی هېڅ گتیه نشته دې قران پاک کنسې هم لفظ د جرح د کسب او گتې او حاصلولو په معنی کنسې استعمال شوي دي. فرمان دي چه «وَعَلِمَ مَا جَرَّحْتُم بِالنَّهَارِ» یعنی تاسو چه د ورځې کوم خیر حاصلوئی د هغې هم الله ﷻ ته پته ده. ددې آیت کریمه د نازلیدو وجه په مسند ابن ابی حاتم کنسې داده چه نبی کریم ﷺ د سپو د قتل کولو حکم ورکړو اودا قتل کول شروع شو نو خلق راغلل او نبی کریم ﷺ نه ئې تپوس او کړو چه یارسول الله ﷻ! چه تاسود کوم امت د قتل کولو حکم کړې دي د هغې نه مونږ دپاره څه فائده حلاله ده؟ نو نبی کریم ﷺ خاموش شو، دې باندې دا آیت مبارک نازل شو. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه یو سړی خپل سپې یو بنکار پسې پرېږدی او هغه «بسم الله» هم او وانی او بیا هغه بنکار اوینسی نو ترکومی چه هغه نه وی خورلې نو دې (بنکار پسې پرېځوونکې سړې) دې هغه خوری (۴).

د سپو د قتل کولو حکم :- ابن جریر کنسې دی چه حضرت جبریل ﷺ دننه راتلو اجازت او غوښتلو. نو نبی کریم ﷺ هغه ته د راتلو اجازت ورکړو خو هغه بیا نه راتلو. نو نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه انې د الله ﷻ قاصده مونږ خواته اجازت درکړې دي. بیا ولې نه راځي. نو په دې هغوی ﷺ او فرمائیل چه مونږ هغه کور ته نه ځو چه په کوم کنسې سپې وی. نو نبی کریم ﷺ حضرت ابورافع ﷺ ته حکم او کړو چه د مدینې ټول سپې دي او وژولې شی. حضرت ابورافع ﷺ فرمائی چه څه لارم او ټول سپې مې او وژل. یو بوډنی سره یوسپې وو چه هغه د هغې په لمن پورې انختو. او د فریاد په طور د هغې مخکنې په غپیدو شو. ما ته په هغه رحم راغلو او ما هغه پرېښودو او راغلم او نبی ﷺ ته مې خبر ورکړو. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه هغه هم مه پرېږدی. څه واپس لارم او هغه مې هم قتل کړو. اوس خلقو نبی کریم ﷺ نه دي باره کنسې تپوس او کړو چه تاسود کوم امت د قتل کولو حکم کړې دي د هغې نه مونږ دپاره څه فائده شته او که نه؟ نو دې باندې دا آیت مبارک نازل شو چه «يَسْأَلُونَكَ» الخ (۵).

یو روایت کنسې دا هم دی چه حضرت ابورافع ﷺ د مدینې سپې قتل کولو نه پس د مدینې چاپیر چل ته اورسیدو اود مسئلې تپوس کولو والو نومونه هم په هغې کنسې شته دي. یعنی حضرت عاصم بن

(۱) الطبری ۵۵۰/۹، ترمذی: کتاب الصيد باب ماجاء فی صید البزاة: ۱۴۶۷.

(۲) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب قدر ما یستر المصلی...: ۵۱۰.

(۳) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب حکم لوغ الکلب: ۲۸۰، ابوداود: ۷۴، ابن ماجه: ۳۲۰، احمد: ۸۶/۴.

(۴) حاکم: ۳۱۱/۲.

(۵) حاکم: ۳۱۱/۲، طبرانی: ۹۷۱، مجمع الزوائد: ۴۳/۴.

عذی، حضرت سعید بن خیشمہ، حضرت عویمر بن ساعدہ، محمد بن کعب قرظی، فرمائی
 چہ د آیت مبارک شان نزول د سپو قتل دی
 د سپی خوراک کپی بنکار حرمت: د «مُکَلِّبِینَ» لفظ ممکن دی چہ د «عَلَّمْتُمْ» ضمیر یعنی د فاعل نہ
 حال وی او ممکن دی چہ د جوارح یعنی د مفعول حال وی یعنی تاسو چہ کومو سپو تہ تربیت ورکری
 وی هغوی خپلو پنجو او نوکونو سره بنکار کوی. د دی نه دا استدلال هم گولې شی چہ کله یو بنکاری
 خناور بنکار خپل خان له راوینسی او هغه مړ کړی نو هغه به حلال نه وی. لکه څنگه چہ د امام شافعی
 دوه اقوالو کنبی یو قول دی اود عالمانو د یوې دلې خیال دی. هم په دی وجه فرمائی چہ تاسو
 هغوی ته څه خودلی وی چہ کوم تاسو ته الله ﷻ خودلی دی. یعنی کله چہ تاسو هغوی پریردنی نو څی
 او کله چہ تاسو هغوی منع کړئی نو منع شی. بنکار ستاسو دپاره اونیسې چہ تاسو ورشی او هغه بنکار
 راواخلی. او هغه دا بنکار خپل خان دپاره نه وی کړی. په دی وجه دی نه پس فرمائی چہ بنکاری خناور
 تربیت یافته وی او هغه د خپل پریردونکی دپاره بنکار کړی وی. اوده هم د پریرودو په وخت کنبی د
 الله ﷻ نوم اخستی وی. نو هغه بنکار به مسلمانانو دپاره حلال وی اگر چہ هغه مړ شوی وی. په دی
 باندې اجماع ده.

د سپی پریرودو په وخت کنبی بسم الله وئیل: د دی آیت مبارک د مسنلې مطابق بخاری او مسلم کنبی
 دا روایت دی چہ حضرت عبد الله بن سلام ﷺ او فرمائیل چہ یار رسول الله ﷺ! څه د خپل سپی د پریرودو
 په وخت کنبی د الله ﷻ نوم مبارک اخلم. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ کوم خناور هغه راوینسی نو ته
 هغه خوره اگر چہ هغه مړ شوی وی. خودا ضرور دی چہ هغه سره د بنکار کولو په وخت کنبی بل سپی
 نه وی ځکه چہ تا خپل سپی د الله ﷻ نوم سره پریرودی دی بل دی بسم الله سره نه دی
 پریرودی. ما او وئیل یار رسول الله ﷺ! څه نو کدار لرگی سره بنکار کوم. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل که
 هغه خپل تیره طرف سره زخم جوړ کړی نو ته هغه خوره. او که بل سره اولگی نو ته هغه مه خوره ځکه چہ
 هغه ویشتلې شوی دی (۱).

بل روایت کنبی دا الفاظ دی چہ کله ته خپل سپی پریردی نو د الله ﷻ د نوم ذکر کوه، بیا که هغه تالره
 بنکار راوینسی او تاته راورسی او مارغه تاته ژوندی راورسوی نو هغه ذبح کړه او که هغه سپی قتل
 کړی وی او د دی نه ئې څه خوړلی نه وی نو ته هغه هم خوړلې شی. ځکه چہ د سپی بنکار کول د دی
 ذبح کول دی (۲).

اویو روایت کنبی دا الفاظ هم دی که هغه ترې خوړلې وی نو بیا هغه مه خوړنی. ماته ویره ده چہ هسې
 نه هغه د خپل خان دپاره بنکار کړی وی (۳) هم دا د جمهورو دلیل دی. او حقیقت کنبی د امام شافعی
 صحیح مذهب هم دا دی چہ کله سپی بنکار او خوری نو هغه مطلقاً حرامیږی. په دی کنبی هیڅ
 تفصیل نشته دی. لکه څنگه چہ حدیث مبارک کنبی دی.

د سپی خوراک کپی بنکار حلت: خو د سلفو دیو جماعت قول دی چہ دا مطلقاً حلال دی. د هغوی
 دلائل دادی چہ: حضرت سلمان فارسی ﷺ فرمائی چہ ته خوړلې شی اگر چہ د دی نه سپی یوه حصه
 خوړلې وی. حضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ فرمائی اگر چہ یو ټکړه باقی پاتې وی نو ته هغه خوړلې
 شی. حضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ نه یو بل روایت کنبی دی اگر چہ دوه حصې ئې خوړلې وی نو بیا

(۱) صحیح بخاری کتاب الذبائح باب اذا وجد مع الصيد کلیاً آخر: ۵۴۸۶، صحیح مسلم: ۱۹۲۹، ابوداؤد: ۲۸۴۷،
 ترمذی: ۱۴۶۷، ابن ماجه: ۳۲۰۸.

(۲) صحیح بخاری کتاب الذبائح باب الصيد اذا غاب عنه یومین او ثلاثة: ۵۴۸۴، ابن حبان: ۵۸۸۵، بیهقی: ۲۳۶/۹.

(۳) صحیح بخاری کتاب الذبائح باب اذا اکل الکلب وقول تعالی (یسئلونک ما احل لهم): ۵۴۸۳، صحیح مسلم: ۱۹۲۹.

ہم تہ ہغہ خورلہی شیہ حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ نہ ہم دا فرمان نقل دی، حضرت عبداللہ بن عمر فرمائی چہ کلہ «پسیر اللہ» اووانی او تا خپل تربیت یافتہ سپی د بنکار دپارہ پرینسودو نو کوم خناور چہ ہغہ ستا دپارہ راونسی نوتہ ہغہ خورہ کہ سپی د ہغی نہ خوراک کرے وی او کہ نہ حضرت علی رضی اللہ عنہ او حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ ہم دا مروی دی، حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ او حضرت عطاء رضی اللہ عنہ نہ ہم مختلف اقوال مروی دی، حضرت زہری رضی اللہ عنہ، حضرت مالک رضی اللہ عنہ، حضرت ربیعہ رضی اللہ عنہ نہ ہم دا روایت کرے شوی دی ہم دی طرفتہ حضرت شافعی رضی اللہ عنہ خپل رومی قول کنسے تلے دی، او خپل نوی قول کنسے نی ہم دی طرفتہ اشارہ کرے دہ.

حضرت سلمان فارسی رضی اللہ عنہ نہ د حضرت ابن جریر رضی اللہ عنہ یو مرفوع حدیث کنسے نقل کرے دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ کلہ یو سرے خپل سپی بنکار دپارہ پریردی او بیا بنکار پہ دی حالت کنسے اومومی چہ د دی نہ سپی خہ خوراک کرے وی نو چہ کوم باقی پاتے وی ہغہ خورلے شیہ، دا قول د ابن جریر رضی اللہ عنہ دی حدیث مبارک کنسے نظر شتہ دی، اود سعید راوی د حضرت سلمان فارسی رضی اللہ عنہ نہ اوریدل معلوم نہ دی، او نور ثقفہ راویان دی تہ مرفوع نہ وائی بلکہ د حضرت سلمان فارسی رضی اللہ عنہ قول نی بنائی دا قول ہم صحیح دی خود دی معنی او مرفوع کیدو کنسے حدیثونہ ہم مروی دی.

دیو اعرابی شو اہم تپوسونہ: ابو داود کنسے دی چہ حضرت عمرو بن شعیب رضی اللہ عنہ خپل پلار نہ او ہغہ د خپل نیکہ نہ روایت کوی چہ یو اعرابی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ او وئیل چہ یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ۱ ماسرہ تربیت یافتہ بنکاری سپی دی، د ہغوی د بنکار بارہ کنسے خہ فتوی دہ؟ نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ کوم خناور ہغوی ستا دپارہ راونسی نو ہغہ ستا دپارہ حلال دی، نو ہغہ او وئیل ہغہ ذبح کرے او کہ نہ؟ او کہ ددی نہ سپی خورلے وی نو بیا ہم؟ نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل اگر چہ د دی نہ سپی خوراک کرے وی، ہغہ بل سوال او کرو چہ خہ خپل غشی سرہ بنکار کوم د دی خہ فتوی دہ؟ نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ تہ ہغہ ہم خورلے شیہ، وی فرمائیل کہ ہغہ ماتہ ژوندی ملاؤ شی او خہ ہغہ ذبح کرے نو بیا ہم او کہ غشی لگیدوسرہ ہغہ مرشی نو بیا ہم؟ نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل کہ تہ ہغہ اونہ وینی او تلاش کولو سرہ ملاؤ شی نو بیا ہم پہ دی شرط چہ دی کنسے د بل سرے د غشی نبتہ نہ ہی، ہغہ بل سوال او کرو چہ د ضرورت پہ وخت کنسے د مجوسیانو د لو بنو استعمال خہ کہ دی؟ نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ تہ ہغہ او وینخہ نو بیا ہغی کنسے خوراک کولی شی (۱)، دا حدیث مبارک نسائی کنسے ہم دی.

د ابوداود بل حدیث مبارک کنسے دی چہ کلہ تا خپل سپی داللہ تبارک و تعالیٰ نوم سرہ پرینسودی وی نو تہ د ہغہ بنکار خورلے شی، اگر چہ دی سپی ہغی نہ خہ خوراک کرے وی، اوستا لاس چہ کوم یو بنکار ستا دپارہ راوڑے وی نو تہ ہغہ ہم خورلے شی (۲)، ددی دواو او احادیثو سندونہ ډیر زیات اعلی او بہتر دی، اویو حدیث مبارک کنسے دی چہ ستا تربیت یافتہ سپی چہ ستا دپارہ کوم بنکار راوڑے نو تہ ہغہ خورلے شی، حضرت عدی رضی اللہ عنہ تپوس او کرو اگر چہ دی نہ ہغہ خہ خورلی وی؟ نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ بیا ہم، نو د دی آثارو او احادیثو نہ ثابتیری اگر چہ بنکاری سپی د دی نہ خہ خوراک کرے وی، نو دا باقی بنکار بنکاری خورلے شی، دسپی وغیرہ بنکار تہ د حرام نہ ویونکو دا دلائل دی.

دریم درمیانی مذهب: یوبل جماعت ددی دواو او جماعتونو مینخ کنسے دی، ہغوی وائی کہ بنکار کولو سرہ دی کیناستو او دانے خورل شروع کرو نو باقی حرام شو او کہ بنکار نیولو نہ پس نی د خپل مالک انتظار او کرو او د ډیروخت تیریدو نہ پس نی خپل مالک اونہ موندو او د اولرے پہ وجہ دہ ہغہ بنکار

(۱) ابوداود کتاب الصيد باب فی الصيد: ۲۸۵۷، وسندہ حسن دارقطنی: ۴/۲۹۳.

(۲) ددی تخریج آیت نمبر ۳ کنسے تیر شوی دی.

او خورلو نو باقی حلال دے۔ حضرت عدی رضی اللہ عنہ حدیث مبارک پہ رومی خبرہ باندي محمول دی او ابو ثعلبہ حدیث مبارک پہ دویمہ خبرہ محمول دے، دا فرق ڊیر بنه دے، اویہ دے سرع دوه قسمه صحیح احادیث مبارک جمع کیری، استاد ابوالمعالی جوینی رحمۃ اللہ علیہ پہ خپل کتاب نہایہ کنہی دا خواهش کړې وو چه کاش په دې کنہی خوک تفصیل او کړې، نوالحمد لله دا تفصیل خلقو او کړو.

خلورم قول: په دې مسئله کنہی خلورم قول هم دے، هغه دا چه د سپی بنکار شوې بنکار خو حرام لکه څنگه چه حضرت عدی رضی اللہ عنہ والا حدیث مبارک کنہی دی، او د شکرې وغیره بنکار حرام نه دے ځکه چه هغه خوراک سره تعلیم قبلوی.

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی که مارغان خپل مالک ته راوایس شی او وژلې ئې نه دې بیا راغلو او ددې وزرې ئې او خورلې اوددې نه ئې غوښه او خورله، نو ته ئې خوره د حضرت ابراهیم نخعی رضی اللہ عنہ، حضرت شعبی رضی اللہ عنہ، حماد بن ابی سلیمان رضی اللہ عنہ نه هم دا نقل دی.

د هغوی دلیل د حضرت ابن ابی حاتم والا حدیث مبارک دے چه حضرت عدی رضی اللہ عنہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس او کړو خلق سپو او بازونو سره بنکار کوی نو آیا دا څمونږ دپاره حلال دی که نه؟ نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه کوم بنکاری ځناور بنکار حاصلولو والا تربیت یافته وی او هغه ستادپاره بنکار راوینسی او تا په هغې دالله تعالی نوم اخستې وی نو ته هغه خورلې شی، بیا ئې او فرمائیل چه تا کوم یو سپی دالله تعالی نوم سره پرېښودې وی او هغه یو ځناور راوینسی نو ته هغه خوره، ما او وئیل که هغه ئې وژلې وی، نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل اگر چه وژلې ئې وی، خو دا شرط دې چه د دې نه ئې خوراک نه وی کړې، ما او وئیل که چرې دې سپی سره نور سپی هم یوځانې شوی وی نویا؟ نو وی فرمائیل چه بیا دا مه خوره ترکومې چه تاته د دې پوره اطمینان اونشی چه دا ستا سپی بنکار کړې دې ما او وئیل چه مونږ خلق غشو سره هم بنکار کوو دې کنہی کوم یو حلال دے؟ نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه کوم یو غشی زخم جوړ کړی او تا په هغې د الله تعالی نوم اخستې وی نو هغه خوره، د دلالت وجه دا ده چه سپی کنہی د خوراک شرط دوی بیان کړو او باز کنہی ئې بیان نه کړو، نو دې دواړو کنہی فرق ثابت شو، والله اعلم.

قوله تعالی: **وَأَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ**

د بنکاری سپی پریخودو په وخت کنہی بسم الله وئیل: - الله عز وجل فرمائی چه تاسو خورنی چه کوم حلال ځناور تاسو لره راوینسی، او تاسود دوی د پرېښودو په وخت کنہی د الله عز وجل نوم اخستې وی، لکه څنگه چه د حضرت عدی رضی اللہ عنہ او حضرت ثعلبہ والا حدیث مبارک کنہی دی، په دې وجه حضرت امام احمد رحمۃ اللہ علیہ وغیره امامانو دا شرط لگولې دې چه د بنکاری دپاره د سپی دپرېښودو په وخت کنہی او د غشی ویشتلو په وخت کنہی **«بِسْمِ اللَّهِ»** وئیل شرط دی، د جمهور مشهور مذهب هم دا دې چه ددې حدیث مبارک نه مراد د ځناور د پرېښودو وخت دے.

د بنکاری سپی پریخودو په وخت کنہی بسم الله هیریدل: - حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه د خپل بنکاری ځناور پرېښودو په وخت کنہی **«بِسْمِ اللَّهِ»** وانې، خو که هیره شی نو هیخ باک نشته دې، (۱) بعضې خلق وانې چه د مردارې خوراک په وخت کنہی **«بِسْمِ اللَّهِ»** وئیل پکاری لکه څنگه چه بخاری شریف او مسلم شریف کنہی حضرت عمر بن ابوسلمه رضی اللہ عنہ نه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمان دې چه دالله عز وجل نوم واخله او خپل بنی لاس سره د خپلې مخې نه خوره، (۲)

(۱) الطبری: ۵۷۱/۹.
(۲) صحیح بخاری کتاب الاطعمه باب التسمیه علی الطعام والاکل باليمين: ۵۳۷۶، صحیح مسلم: ۲۰۲۲، ترمذی: ۱۸۵۷.

د نو مسلم مسلمان د مذبوہی حکم :- صحیح بخاری شریف کنبی د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ حدیث مروی دے چه خہ نوی مسلمانان مونہ لره غوبنہ راوری اومونہ ته د دے علم نه وی چه په دے نې د الله تعالی نوم اخستی دے او که نه؟ نو مونہ دا خورو او که نه؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمانیل چه تاسو پخپله د الله ﷻ نوم واخلی اودا خورنی.

د خوراک په اول کنبی بسم الله هیویدل :- مسند کنبی دی چه نبی کریم ﷺ شیرو صحابه کرام هم سره خوراک کولو اودې کنبی یو بانډیچی راغلو او د دې نه نې دوه نمړنی اوچتې کړې نو نبی کریم ﷺ او فرمانیل که ده «بِسْمِ اللّٰهِ» وئیلی وې نو دا خوراک به ستاسو ټولو دپاره کافی وو. تاسو کنبی چه خوک هم خوراک دپاره کینی نو «بِسْمِ اللّٰهِ» ضرور وائی. که اول کنبی هیره شی او بیا درته یاده شی نو «بِسْمِ اللّٰهِ» اوله واخړه وایه (۱). هم دا حدیث منقطع سند سره ابن ماجه کنبی هم دې (۲). بل سند سره دا حدیث مبارک ترمذی، نسائی او مسند احمد کنبی دې او امام ترمذی رضی اللہ عنہ دې ته حسن وئیلی دې (۳). جابرین صبح ﷻ فرمائی چه ما حضرت مثنی بن عبدالرحمان سره یو سفراو کړو. د هغه دا عادت وو چه خوراک شروع کولو نه اول کنبی به نې «بِسْمِ اللّٰهِ» وئیله او آخری نمړنی سره به نې «بِسْمِ اللّٰهِ» اوله واخړه وئیل. ما ترې د دې باره کنبی ټپوس او کړو نو هغه راته د امیه بن مخشی ﷻ حدیث بیان کړو چه نبی کریم ﷺ یو کس اولیدو چه هغه شروع کنبی بسم الله اونه وئیل، تردې چه هغه آخرته اورسیدو او وې وئیل بسم الله اوله واخړه. نو نبی کریم ﷺ او فرمانیل چه په الله قسم شیطان ده سره خوراک کولو ترکومې چه ده بسم الله نه وه وئیلی، ده چه کله بسم الله او وئیله نو شیطان هغه خوراک قې کړو او ټول خوراک نې خپلې خیتی نه بهر کړو. (۴) (مسند احمد، ابوداود).

په خوراک کنبی د شیطان شرکت کول :- حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ فرمائی چه مونہ نبی کریم ﷺ سره خوراک کولو چه په دې کنبی یو جینی په پریوتو پریوتو راغله لکه چه خوک ورته دیکې ورکوی او چه څنگه راغله نو هغې نمړنی اوچتوله نو نبی کریم ﷺ د هغې لاس اونیولو او یو اعرابی هم دغه شان راغلو او پیاله کنبی نې لاس دننه کړو، نو نبی کریم ﷺ د هغه لاس هم اونیولو او وې فرمانیل چه کله یو کس بغیر بسم الله نه خوراک کوی نو شیطان هغه خوراک خپل ځان دپاره حلالوی. هغه خو رومبې دې جینی سره راغلو خو ما د هغه لاس اونیولو او بیا دې بانډیچی سره راغلو خو ما د هغه لاس هم اونیولو. په هغه الله مې دې قسم وی چه د چا په قبضه کنبی څما ساه ده چه د شیطان لاس څما لاس کنبی د دې دواړو لاسونو مینخ کنبی وو. (۵) (مسلم ابو داود، نسائی).

کورته د داخلیدو په وخت بسم الله وئیل :- مسلم ابو داود، نسائی او ابن ماجه کنبی دی چه کله انسان خپل کور نه ځی او یا خوراک کوی اود الله ﷻ نوم واخلی نو شیطان وائی چه ائی شیطانانو انه خو ستاسو دپاره د شپې تیرولو ځانې شته دې اونه د شپې خوراک، او کله چه دې خپل کور ته ځی او بسم الله اونه وائی نو شیطان وائی چا تاسو د شپې تیرولو اود شپې د خوراک کولو ځانې بیاموندو. (۶)

(۱) صحیح بخاری کتاب الذبائح والصيد باب ذبیحة الاعراب ونحوهم: ۵۵۰۷، ابوداود: ۲۸۲۹، ابن ماجه: ۳۱۷۴.
 (۲) احمد: ۱۴۳/۶، وسنده ضعیف، وهو صحیح بالشواهد، دارمی: ۲۰۲۰، ابن حبان: ۵۲۱۴، داروایت بشواهد حسن دې.
 (۳) ابوداود کتاب الاطعمه: باب التسمية على الطعام: ۳۷۶۷، وسنده صحیح ترمذی: ۱۸۵۸.
 (۴) احمد: ۳۳۶/۴، ابوداود کتاب الاطعمه: باب التسمية على الطعام: ۳۷۶۸، وسنده حسن عمل اليوم والليلة: ۲۸۲.
 (۵) احمد: ۳۸۳/۵، صحیح مسلم: کتاب الاشرية باب آداب الطعام والشراب واحكامها: ۲۰۱۷، ابوداود: ۳۷۶۶.
 (۶) صحیح مسلم حواله سابق: ۲۰۱۸، ابوداود: ۳۷۶۵، ابن ماجه: ۳۸۸۷، احمد: ۳۸۳/۳، عمل اليوم والليلة: ۱۷۸، ابن حبان: ۸۱۹.

په ڪنهن خوراڪ کولو ڪنهن برکت :- ايو داود او ابن ماجه ڪنهن دي چه يو سري دي نبي ڪريم ﷺ خدمت ڪنهن حاضر شو او شڪايت ني او ڪرو چه ڪله مونڙ خوراك ڪوونو مونڙ نه مريو، نو نبي ڪريم ﷺ ورته اوفر مائيل چه تاسو به بيل بيل خوراك ڪوني. تاسو به گده خوراك ڪوني او بسم الله وائي. په دي ڪنهن به دالله ﷻ د طرفنه برکت اچولي شي (۱).

الْيَوْمَ أَجِلُّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامٌ	انن ورڻ احوال ڪري شوي دي دپاره ستاسو اٽول پاڪ خيزونه اوخوراك
الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ	انن ورڻ تاسو دپاره ٽول پاڪيزه خيزونه حلال ڪري شوا ..... او د
حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامٌ	دهغه ڪسانو چي ور ڪري شوي دي ڪتاب حلال دي استاسو دپاره اوخوراك ستاسو
الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ	اهل ڪتابو خوراك ستاسو دپاره حلال دي اوستا حوراك دهغوي دپاره جائز دي
حِلٌّ لَّهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ	حلال دي دپاره دهغوي او پاڪدامني بنخي د مومنانو نه او پاڪدامني بنخي
وَالْمُحْصَنَاتُ	اوپاڪدامني مسلمانان بنخي ستاسو دپاره حلال دي ..... او پاڪدامني بنخي د
مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ	دهغه ڪسانونه چي ور ڪري شوي دي ورته ڪتاب مخڪنهن ستاسونه هر ڪله چي
إِذَا	دهغه ڪسانونه چي ستاسونه وړاندي ورته ڪتاب ور ڪري شوي دي هله
أَتَيْمُوهُنَّ	ور ڪري تاسو دهغوي ته مهرونه دهغوي چي نڪاح ڪونڪي بيٺ
أَجُورَهُنَّ	چي تاسو ورته مهرونه ور ڪري اودنڪاح په بند ڪنهن ني راگيري ڪري ستاسو دپاره په نڪاح ڪولو سره حلال دي
مُحْصِنِينَ	غیر مسفحین
وَمَنْ يَكْفُرْ	نه چي شهوت پوره ڪونڪي بيٺ په زنانه سره اونه نيونڪي بيٺ دپتي ياراني اوچا چي انڪار او ڪرو
وَلَا مُتَّخِذِيْ اٰخْدَانٍ	دانه چي بنڪاره زنا ورسره ڪوي يا ورسره پتي پتي ياراني ساتي ..... اوچا چي د
وَهُوَ	بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ
فِي الْاٰخِرَةِ	د ايمان نو ضائع شوا عمل دهغه او هغه به په آخرت ڪنهن وي
مِنَ الْخٰسِرِيْنَ	ايمان راوړلو نه پس ڪفراو ڪرو نويقينا دهغه عملونه ضائع شوا او هغه به په آخرت ڪنهن
	د تاوانيانو نه
	د تاوانيانو نه وي

(۱) احمد: ۵۰۱/۳، ايو داود: ڪتاب الاطعمه: باب الاجتماع على الطعام: ۳۷۶۴.

الْيَوْمَ أَجِلْ لَكُمْ الظَّيْبُ

دپاکو خیزونو حلت: حلال او حرام دبیان نه پس په طور د خلاصه بیان فرمائی چه یول پاک خیزونه حلال دی
وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ جِلْ لَكُمْ

د اهل کتابو د ذبیحې حکم: - بیا دیهود او نصرانیانو د ذبح شوی خناور حلت بیان فرمائی حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ، حضرت ابو امامه رضی اللہ عنہ، حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ، حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ، حضرت عکرمه رضی اللہ عنہ، حضرت حسن رضی اللہ عنہ، حضرت مکحول رضی اللہ عنہ، حضرت ابراهیم نخعی رضی اللہ عنہ، حضرت سدی رضی اللہ عنہ، حضرت مقاتل بن حبان رضی اللہ عنہ دا یول هم دا وائی چه د طعام نه مراد د دوی خپل لاس سره ذبح شوی خناور دی او د هغې خوراک مسلمانانو دپاره حلال دی او د عالمانو په دې اجماع ده چه د هغوی ذبیحه خمونږ دپاره حلاله ده. خکه چه هغوی هم غیر الله دپاره ذبح ناروا گنږی. اود ذبح کولو په وخت کنبې دالله ﷻ نه سوا د بل چا نوم نه اخلی. اگر چه د هغوی عقیدې د الله ﷻ په نیز باطلې او سراسر غلطې دی. او د هغې نه الله ﷻ پاک او منزه دی.

د اهل کتابو د وازکې حکم: - صحیح حدیث کنبې د حضرت عبدالله بن مغفل رضی اللہ عنہ بیان دی چه ما ته په جنگه خیبر کنبې د وازگه نه ډک یو مشک ملاؤ شو، ما دا قبضه کنبې واخستو او ما اوئیل چه ددې نه به نن هیچا ته څه نه ورکوم. ما چه کله یو خوا بل خوا نظر واچول نو نبی کریم ﷺ ماسره خوا کنبې ولاړ وو او خندل ئې (۱) ددې حدیث مبارک نه دا هم استدلال کولی شی چه د مال غنیمت نه د خوراک څکاک خیز نه د تقسیم نه مخکنبې اخستل جائز دی. اودا استدلال د دې حدیث مبارک نه صفایسکاره دې. د دریو وارو مذهبونو فقهاء کرامو په مالکیانو باندې خپل دا سند پیش کړې دې. او وئیلی ئې دی چه تاسو خو دا وائی چه د اهل کتاب صرف هغه خوراک په مونږ حلال دې چه کوم د هغوی دپاره حلال دې، دا غلط دی. تاسو او گورنی چه یهودیانو به چرې ته حرامه وئیلی او مسلمانان دا خوری. خودا د یو سړی واقعه ده خو دې سره دا هم کیدیشی چه دا چرې چه کومې ته یهود حرامه وائی یعنی د ملا چرې، کولمو سره لگیدلې چرې، او هډوکی سره لگیدلې چرې وی.

دیهودو وریته شوې چیلئ نبی کریم ﷺ خوری: - ددې نه هم زیات دلالت والا هغه حدیث مبارک دې چه د خیبر والو نبی کریم ﷺ ته یوه ورته شوې چیلئ تحفه کنبې ورکړه. او هغوی ددې د شا غوښه زهر آلود کړې وه. او هغوی ته معلوم وو چه نبی کریم ﷺ د شا غوښه خوښوی. هر کله چه نبی کریم ﷺ هغه د شا غوښه خپلو غاښونو مبارکو کنبې اونیوله نو هغه غوښې پخپله او وئیل چه ما کنبې زهر دی. نو نبی کریم ﷺ هغه زر توکړه او د هغې زهر و اتردنبی کریم ﷺ مخکنبې غاښونو کنبې پاتې شو. نبی کریم ﷺ سره بشر بن براء رضی اللہ عنہ هم وو چه د دې اثر په وجه ددې فانی دنیا نه لارو. اود هغه په قصاص کنبې هغه بنخه قتل کړې شوه چه کومې په دې کنبې زهر گډه کړی وو. د هغې نوم زینب وو. (۲) د دلالت وجه دا ده چه نبی کریم ﷺ خپلو ملگرو سره ددې غوښه خورلو پخه اراده کړې وه. اودا تپوس ئې نه وو کړې چه د دې کومه چرې تاسو حرامه گنږئ هغه مو اوښکلې ده که نه.

دیهودی د وازکې حکم: - اویو حدیث مبارک کنبې دی چه یو یهودی د نبی کریم ﷺ خدمت اقدس کنبې د اوربشو روتی او زړه او چه چرې پیش کړه. (۳)

۱) صحیح بخاری کتاب کتاب فرض الخمس باب ما یصیب من الطعام فی ارض الحرب: ۳۱۵۳، بدون (تیسیم) صحیح مسلم: ۱۷۷۲، ابوداود: ۲۷۰۲.
۲) صحیح بخاری کتاب الحبه یا قبول الهدیه من المشرکین: ۲۶۱۷، صحیح مسلم: ۲۱۹۰، مختصراً ابوداود: ۴۵۰۸.
۳) احمد: ۲۱۰/۳، صحیح بخاری کتاب البیوع باب شراء النبی ﷺ بالنسیئة: ۲۰۶۹، بدون ذکر اليهودی

یو ضعیف قول:- حضرت مکحول رضی اللہ عنہ فرمائی کہ پہ کوم خیز د الله تعالیٰ نوم وانخستی شی نو د هغی خوراک حرام کیدو نه پس الله ﷻ په مسلمانانو رحم او کړو او دا نې منسوخ کړل او داهل کتابو ذبح شوی خناور نې حلال او گړخول. دا یاد ساتئ چې د اهل کتابو ذبیحه حلالیدو سره دا ثابت نه ده چې په کوم خناور د الله ﷻ نوم وانخستی شی نو هغه دې حلال وی. ځکه چې هغوی په خپلو ذبیحو د الله ﷻ نوم اخستو. خو مشرکانو چې په کومه غوښه خورله هغه به نې په ذبیحه نه موقوف کوله. بلکه مړ خناور به نې هم خورل. په خلاف داهل کتابو.

دغه شان سامره، صائبه، او د ابراهیم او شیث وغیره پیغمبرانو د دین مدعیانو حکم دې لکه څنگه چې د عالمانو د دوو ډلو نه د یوې ډلې قول دې دغه شان د عربو نصرانیان لکه بنو تغلب، تنوخ بهرا، جذام، لخم، عامله او د دې په شان نور د جمهورو په نیز ددوی دلاس ذبیحه به نه شی خورلې. حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی چې د بنو تغلب دلاس ذبح شوې غوښه مه خورئ، ځکه چې هغوی خو په نصرانیت کښې سوا د شرابو نه بل خیز نه وو اخستی. خو سعید بن مسیب او حسن رضی اللہ عنہ د بنو تغلب دلاس ذبیحه خورلو کښې هېڅ باک نه گنړلو.

د مجوسیانو د ذبیحې حکم:- باقی پاتې شو مجوسیان نو اگر چې ددوی نه جزیه اخستی شوې ده. ځکه چې دوی دې مسئله کښې یهودیانو او نصرانیانو سره یو شان کړې دی. او د هغوی تابع کړې شوی دی. خود دوی بنخو سره نکاح کول او د دوی دلاس ذبیحه خورل ممنوع ده.

د ابو ثور رضی اللہ عنہ د حلت قول:- خو ابو ثور رضی اللہ عنہ او ابراهیم بن خالد کلبی رضی اللہ عنہ چې دوی د امام شافعی رضی اللہ عنہ او امام احمد رضی اللہ عنہ ملگری وو، ددې خلاف دی. هرکله چې هغوی دا قول او کړل (چې د مجوسیانو ذبیحه حلاله ده) نو نورو خلقو کښې ددې شهرت اوشو.

د دې قول تردید:- نو فقهاء گرامو د دې قول سخت تردید او کړو. تردې چې حضرت امام احمد بن حنبل خو او وئیل چې ابو ثور خو په دې مسئله د خپل نوم په شان دې. یعنی دغونی پلار. ابو ثور به د یو حدیث عموم مخکښې ایښودې وی او دا مسئله به نې وئیله په هغی کښې دی چې مجوسیانو سره د اهل کتابو پشان سلوک کوئی. (۱) اول خو دا روایت دې الفاظو سره ثابت نه دې. بل دا چې دا روایت مرسل دې خو صحیح بخاری کښې صرف دومره دی چې د هجر مجوسیانو نه نبی کریم ﷺ جزیه واخسته. (۲) ددې ټولو نه علاوه مونږ وایو چې د ابو ثور پیش شوې حدیث که مونږ صحیح اومنو نو بیا هم مونږ وئیلې شو چې د دې په عموم سره هم په دلیل د مفهوم مخالف کوم چې د دې ایت نه معلومېږی داهل کتابو نه سوا د نورو دین والو ذبیحه زمونږ دپاره حرامه ثابت شوې ده.

قوله تعالیٰ: **وَوَطَّأْتُكُمْ جِلْدَهُمْ**

د مسلمانانو ذبیحه د اهل کتابو دپاره حلاله ده:- بیا فرمائی چې ستاسو ذبیحه د هغوی دپاره حلال ده. یعنی تاسو هغوی ته خپله ذبیحه ورکولې شی. دا د دې خبرې امر نه دې چې د دوی په دین کښې ستاسو ذبیحه حلاله ده. خو زیات نه زیات دومره وئیلې شی چې دا د دې خبرې خیردې چې هغوی ته هم د هغوی په کتاب کښې د دې حکم ورکړې شوې دې چې د کوم خناور ذبح د الله ﷻ په نوم وی نو هغه خورئ. عام ددې نه چې د ذبح کونکې هم د دوی نه وی یا د دوی نه سوا بل څوک وی خو زیاته ظاهره خبره رومبې ده. یعنی دا چې تاسو ته اجازت دې چې تاسو په دوی خپلې ذبیحې او خورئ. لکه څنگه چې تاسو د هغوی دلاس ذبیحې خورئ. دا به داسې وی لکه د بدل په طور. لکه څنگه چې نبی کریم ﷺ

(۱) مظا امام مالک: ۲۷۸/۱ وسته ضعیف وللحدیث شواهد یبھی: ۱۸۹/۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب الجزیه والموداعه: باب الجزیه والموداعه مع اهل الذمه الحرب: ۳۱۵۷، ابوداؤد: ۳۰۴۳، ترمذی: ۱۵۸۷.

عبداللہ بن سلول منافق پہ خپل قمیص مبارک کنبی پہ کفن کری و و. او ددی وجہ بعضو حضراتو دا ویلی دہ چہ ہغہ د نبی کریم ﷺ ترہ حضرت عباس ؓ تہ خپل قمیص ورکری و و. کله چہ مدینہ تہ راغلو نو دوی نی بدل خلاص کرو. (۱) خو یو حدیث مبارک کنبی دی چہ د مومنانو نہ سوا د نوروسرہ ناستہ پاسہ مہ کوئی او نہ دے ستاسو نہ خو ک خوراک او کری سوا پرهیزگارو خلقو نہ (۲). نو دا دی دے بدل او نہ گنرلے شی. لکہ خنگہ چہ نبی کریم ﷺ د ابی بن سلول تہ خپل قمیص ورکری و و. کله چہ ہغہ امیر حمزہ ؓ تہ کفن ورکری و و او نبی کریم ﷺ د ہغہ بدل خلاص کری و و بلکہ، کیدیشی چہ دا حدیث مبارک د استحبابی حکم او افضیلت پہ طور سرہ وی، واللہ اعلم.

قوله تعالى: وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ

د اهل کتابو پاکدامنو سرہ د نکاح حکم: بیا ارشاد دی چہ پاکومومنانو بنخوسرہ نکاح کوئی، اودا ستاسو دپارہ حلال کری شوی دی. دا پہ طور د تمہید دی خکہ چہ د دی نہ پس فرمائی چہ ستاسو نہ مخکبئی چاتہ کتاب ورکری شوی و و پہ ہغوی کنبی عقیفہ بنخوسرہ نکاح کول ستاسو دپارہ حلال دی. د محصنات نہ ازادی بنخہ مراد اخستل. دا قول ہم دی چہ د محصنات نہ مراد آزادی بنخہ دی. یعنی وینخہ نہ وی. دا قول حضرت مجاہد ؓ طرفتہ منسوب دی او د حضرت مجاہد ؓ الفاظ دادی چہ د محصنات نہ مراد حرانردی. او ہرکله چہ داسی دی نوچرتہ چہ د دوی د قول نہ دا مطلب اختی شی چہ وینخہ د دی نہ خارج دی

د محصنات نہ د پاکدامنو بنخو کیدلو ترجیح: - نو ہلتہ دا معنی ہم اختی شی چہ پاکدامنی حیا والا. لکہ خنگہ چہ دوی نہ بل روایت کنبی ہم دا الفاظ نقل دی. (چہ پہ آیت کنبی د محصنات نہ پاکدامنی بنخہ مراد دی از مترجم) جمہور ہم دا وائی او ہم دا صحیح دی. ہسی نہ ذمی کیدو سرہ غیر عقیفہ ہم شاملی شی او د فساد باعث جوڑ شی. او د دی خاوند فضول او خراب شی. نو پہ ظاہرہ دا معلومیچی چہ د محصنات نہ مراد دلہ حیا والا او بدکاری نہ بیج شوی اختی شی. لکہ خنگہ چہ بل آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿غَيْرُ مُسْفِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ﴾

د علماء او مفسرینو پہ دے کنبی اختلاف دی چہ آیا دا آیت ہری عقیفہ کتابیہ بنخہ شامل دی؟ کہ ہغہ آزادہ وی او کہ وینخہ وی؟ ابن جریر ؓ د سلفو یو جماعت نہ دا نقل کری دی. او ہغوی وائی چہ ﴿الْمُحْصَنَاتُ﴾ نہ مراد پاک دامنی دی، یو قول کنبی دا ہم دی چہ د اهل کتابو نہ مراد اسرائیلی بنخہ دی. دامام شافعی ؒ ہم دا قول دی.

د محصنات نہ ذمی بنخہ مراد کیدل: - اودا ہم ویلی شوی دی چہ د دی نہ مرادی ذمی بنخہ دی سوا د آزادو بنخو نہ. او دلیل دا آیت مبارک دی چہ ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ یعنی تاسو ہغوی سرہ جنگ کوئی چہ کوم پہ اللہ ﷻ او پہ ورخ د قیامت ایمان نہ ساتی. نو عبداللہ بن عمر ؓ بہ نصرانی بنخو سرہ نکاح کول جائز نہ گنرل. اودا بہ نی فرمائیل چہ د دی نہ بہ لونہ شرک بل کوم یو وی چہ دا وائی چہ د دی رب عیسیٰ ﷺ دی (۳) او پہ دی وجہ دا مشرکانہ دی اونص قران کنبی موجود دی چہ ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَةَ حَتَّىٰ تُؤْمِنَ﴾ یعنی مشرکو بنخو سرہ نکاح مہ کوئی تر کومہی چہ دوی ایمان راونری، مشرکانو سرہ د نکاح حرمت حکم نزول تاریخ: - ابن ابی حاتم کنبی د حضرت ابن عباس ؓ نہ مروی دی چہ کله مشرکو بنخو سرہ د نکاح نہ کولو حکم نازل شو نو صحابہ کرام د دوی نہ روستو شو، تردی چہ

(۱) صحیح بخاری کتاب الجنائز هل يخرج الميت من القبر واللحد: ۱۳۵۰، صحیح مسلم: ۲۷۷۳.

(۲) ابوداؤد کتاب الادب باب من یؤمر ان یجالس: ۴۸۳۲، وسندہ صحیح.

(۳) صحیح بخاری کتاب الطلاق باب قول اللہ تعالیٰ (ولا تنکحوا المشرکات حتیٰ یؤمنن ولا مہ مؤمنہ.....) ۵۲۸۵.

د دې نه پس والا آیت مبارک کښې د اهل کتابو پاکو پنځو سره د نکاح کولو اجازت ملاو شو. نو صحابه کرامو رضي الله عنهم اهل کتابو پنځوسره نکاح کول شروع کړل او د صحابه کرامو د يو جماعت نه داسې نکاح هم د دې آیت مبارک په بنياد باندې ثابت شوي ده. نو گویا چه مخکښې د سورة بقره آیت کښې ممانعت وو خو دویم آیت مبارک دا مخصوص کړل. دا به په هغه وخت کښې منلې کېږي چه کله د ممانعت والا آیت مبارک حکم کښې دوی هم داخل وو. گڼي دې دواړو آیتونو کښې هېڅ معاوضه نشته دې. ځکه چه نور هم په ډيرو آیتونو کښې نې دوی د عامو مشرکینو جدا بل بیان کړي دی. لکه چه يو آیت مبارک کښې دې چه **﴿لَمْ يَكُنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾** او **﴿وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأَقِيمِينَ﴾** قوله تعالى: **﴿إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ﴾**

اهل کتابو پنځوته مهرو ورکول. بیا فرماني چه کله تاسو دوی ته د دوی مقرر مهر ورکړئ او خپل نفس بچ کړئ او تاسو د دوی مهر ادا کولو والا یی. حضرت جابر بن عبدالله، حضرت عامر شعبي رضي الله عنه، حضرت ابراهیم نخعی رضي الله عنه، او حضرت حسن بصری رضي الله عنه نه همدا فتوی ده چه کله یو سړی یو بنځې سره نکاح اوکړه او د دخول نه مخکښې دې بدکاری اوکړه نو بنځه خاوند به جدا کولې شی. او چه کوم مهر خاوند بنځې ته ورکړي وو هغه به واپس اخستي شی. (ابن جریر).

فُحْشِينَ غَيْرَ مُنْجِينَ وَلَا مَخْذِي أَخْدَانٍ
د سرو د پاکدامنی شرط. بیا فرماني چه تاسو پاک دامن او حیادار اوسئ او په ښکاره او پټ بدکاره کېږئ مه. د بنځو دپاره چې نې څنگه د پاکدامنی او تعقیفه کیدو شرط لگولې وو، سرو دپاره هم نې اولگولو. اودې سره نې دا هم او فرمائیل هغوی ښکاره بدکار نه وی. چه یو خوا بل خوا بدکارنی کښې څړیږي. اونه داسې وی چه خاص تعلق سره بدکاری کوی. په سورة نساء کښې هم داسې تیر شوی دی. د زناکار سړی سره د پاکدامنی د نکاح حکم. حضرت امام احمد رضي الله عنه هم دې طرفته دې چه زانیه بنځې سره دیو نیک سړی نکاح جائز نه ده. او هم دا حکم د دوی په نیز دیو سړی هم دې چه د بدکاره سرو نکاح نیکو پنځوسره جائز نه ده. ترکومې چه هغوی ریښتوني توبه اونه باسی. اود دې رذیل کار نه منع شی. او ددوی دلیل هغه حدیث پاک دې چې په هغې کښې دی چې کوم زانی په کور و هلې شوي وی نو هغه خپل ځان پشان بنځې سره نکاح کولې شی (۱).

د حضرت عمر رضي الله عنه اراده. حضرت عمر فاروق رضي الله عنه یو ځل او فرمائیل ځما اراده ده چه کوم مسلمان بدکاری اوکړي نو څه د هغه نکاح یو پاکدامنی بنځې سره اونکړم. په دې حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه عرض اوکړو چه نې امیر المومنین! شرک د دې نه ډیر زیات لوني دې د دې باوجود بیا هم د مشرک توبه قبوله ده. دا مسئله به مونږ د آیت **﴿الزَّانِي لَا يَنْكِحُ الْاَزَانِيَةَ﴾** په تفسیر کښې پوره بیان سره ذکر کوو. انشاء الله. قوله تعالى: **﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ﴾**
د مرتد د اعمالو ضائع کیدل. د آیت په خاتمه کښې د کافرانو د اعمالو د تباهی بیان دې او دا چې هغوی په آخرت کښې نقصان موندونکی دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا	إِذَا	قِيمْتُمْ
انې هغه کسانو چې ایمان موراوړې دې	کله چې	اودرېږې تاسو	
انې دایمان خاوندانو! کله چې تاسو مونځ ته اودرېږئ (یعنی د مانځه اراده اوکړئ)			

(۱) ابوداود کتاب النکاح باب فی قوله تعالى (الزانی لا ینکحها الا زانی) ۲۰۵۲، مسنده صحیح، احمد: ۲/۳۲۴. مشکل الآثار: ۴۵۴۸.

إِلَى الصَّلَاةِ فَأَغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ

مانخہ تہ | نو اووینخی | مخونہ خپل | اولسونہ خپل | دخنکلو پوری
نو خپل مخونہ اووینخی | ..... او خپل لاسونہ ترخنکلو پوری اووینخی

وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ط

اومسح اوکری | اہہ سرونو خپلوا | او اووینخی تاسو خپلی پنبی | دپر کو پوری
اویہ خپلو سرونو باندي مسح اوکری | اوترگیتو پوری خپی اووینخی

وَأَنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ط وَأَنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ

او کہ چری | اوی تاسو | اہہ جنابت کنبی | نو پاکی حاصلہ کری | او کہ چری | اوی تاسو | بیماران
او کہ ہہ حالت د جنابت کنبی یی | نو خپل خانونہ پہ بنہ شان پاکوی | ..... او کہ مریضان یی

أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَايِبِ أَوْ لَمْ تَمْسُوا

یاوی پہ سفر کنبی | ایا راغی | یولہ تاسو نہ | دبولونہ | ایا جماع اوکری تاسو
اویا پہ سفر کنبی یی | ایا پہ تاسو کنبی یوکس لونہ اودس ماتہی (غت بولو) تہ لڑشی | ایا بنخو سرہ جماع

النِّسَاءِ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا

دبنخوسرہ | او اونہ مومی | اوبہ | نو قصد اوکری | دخاوری پاکہی | نو مسحہ اوکری
اوکری | او تاسو اوبہ بیانہ مومی | نو دپاکہی خاوری نہ کار واخلی | ..... اود هغہی نہ پہ

بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ ط مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ

پہ مخونو خپلو | او پہ لاسونو خپلوا | دهغہی نہ | انہ غواری | الله | چہ مقرر کری
خپلو مخونو اولاسونو باندي مسح اوکری | ..... الله ﷻ نہ غواری چہ تاسو پہ

عَلَيْكُمْ مِّنْ حَرْجٍ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ

پہ تاسو | خہ تنگی | لیکن | غواری | چہ پاک کری تاسو | او چہ تمام کری
مشقت کنبی | اچوی | هغہ خودا غواری چہ تاسو پاک کری | او چہ خپل نعمتونہ پہ تاسو باندي

نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝

نعمت خپل | اہہ تاسو باندي | دپارہ ددی چہ تاسو | اشکر گزار جو رشی |
پورہ کری | ..... دہی دپارہ چہ تاسو شکر اوباسی |

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ

اودس کله فرض کیبری؟ ① اکثر مفسرینو نیلی دی چہ د اودس حکم پہ هغہ وخت کنبی دہی چہ کله
سرہی بی اودسہ وی ② یو جماعت وانی چہ کله تاسو اودریرنی یعنی خوب نہ پاسی، ددی دوارو اقوالو
تقریباً یومطلب دہی ③ او بعضی حضرات وانی چہ آیت مبارک عام دہی، اویہ خپل عموم باندي بہ وی، خو
چہ خوک بی اودسہ وی نود هغہ دپارہ اودس کول واجب دی، او چہ خوک اودس کنبی وی نو هغہ دپارہ

اودس کول مستحب دې (۵) د یو جماعت خیال دې د اسلام شروع کنبې د هر مونخ دپاره د اودس کولو حکم وو. خو بیا دا حکم منسوخ شو.

د نبی کریم ﷺ د هر مونخ دپاره اودس کول: مسند احمد کنبې دې چه نبی کریم ﷺ به هر مونخ دپاره نوې اودس کولو. د مکې د فتح په ورځ نبی کریم ﷺ اودس اوکړو او په جرابو نې مسح اوکړه. او هم په دې یو اودس نې ډیر مونخونه ادا کړل. دې کتلو سره حضرت عمر فاروق ؓ او فرمائیل چه یارسول الله ﷺ انن خو تاسو هغه کار اوکړو چه د نن نه وړاندې مونه وو کړې. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ما په هیره داسې اونکرل بلکه په قصد سره مې داسې اوکړل. (۱)

د نبی کریم ﷺ په یو اودس زیات مونخونه کول: ابن ماجه وغیره کنبې دې چه حضرت جابر بن عبدالله په یو اودس سره ډیر مونخونه کول، دې کتلو سره حضرت فضیل بن میسر ﷺ سوال اوکړو چه آیا دا تاسو خپلې رانې سره کوئې؟ نو وې فرمائیل چه نه بلکه ما نبی کریم ﷺ په دې کتلې دې (۲).

ابن عمر ؓ د هر مونخ دپاره اودس کول: مسند احمد وغیره کنبې دې چه حضرت عبدالله بن عمر ؓ به هر مونخ دپاره نوې اودس کولو. که اودس به نې مات شوې وو او که نه. ددوی خونې حضرت عبیدالله بن عمر ؓ نه سوال اوشو چه د دې سند څه دې؟ نو وې فرمائیل چه حضرت اسماء بنت زید بن خطاب و نیلی دی. هغې ته حضرت عبدالله بن حنظله ؓ و نیلی دی چه فرښتو ورته غسل ورکړې وو چه نبی کریم ﷺ به هر مونخ دپاره تازه اودس کول او دا دوی ته حکم شوې وو. که اودس به نې باقی وو او که نه. خو په دې کنبې لې شان تکلیف وو نو د اودس په ځانې د مسواک کولو حکم اوشو. خو چه کله اودس مات شی نو مونخ دپاره اودس کول ضروری دی. ددې کتلو سره د حضرت عبدالله ﷺ خیال دې چه چونکه په ما کنبې قوت دې نو په دې وجه زه د هر مانځه دپاره اودس کوم. تر آخره پورې د دوی هم دا حال وو (۳).

د دې یو راوی حضرت محمد بن اسحاق ﷺ دې خو هغوی صراحت سره (حدیثاً) و نیلی دی پدې وجه د تدلیس ویره هم ختمه شوه. خود ابن عساکر روایت کنبې دا الفاظ نشته دي. والله اعلم. د حضرت عبدالله ﷺ په دې فعل او ددې په همیش والی نه دا ثابتیږی چه مستحب ضرور دی او هم دا مذهب د جمهورو دې. ابن جریر کنبې دې چه خلفاء ؓ هم به د هر مونخ په وخت کنبې اودس کولو. حضرت علی ؓ به هر مونخ دپاره اودس کولو او دلیل کنبې به نې دا آیت مبارک پیش کولو. یو ځل هغوی د ماسپڅین مونخ ادا کړو او بیا د خلقو یو ډلې ته ورغلل، بیا نې اوبه راغوبنتلې او دوی مخ لاس وینخل او بیا نې په سر مسح اوکړه او پنبې نې وینخلې، او وې فرمائیل چه دا اودس دې د هغه چا چه بې اودسه نه وی. یو ځل دوی یو خفیف اودس اوکړو او دانې فرمائیلی وو. حضرت عمر فاروق ؓ نه هم دغه شان مروی دی.

ابوداؤد طیالسی کنبې د حضرت سعید بن مسیب قول دې چه اودس مات شی نو بغیر اودسه پاتې کیدل زیاتې دې، اول خودا قول د سند لحاظ سره غریب دې او دویم دا چه د دې نه مراد هغه سرې دې چه دې ته واجب وانې او چه څوک دې ته مستحب وانې نو هغه عامل بالحدیث دې بخاری اوسنن وغیره کنبې مروی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ به هر مونخ دپاره نوې اودس کولو. یو انصاری د حضرت انس ؓ نه چه دا واوریدل نو وې و نیل چه تاسو خلقو به څه کول؟ نو وې فرمائیل چه په یو اودس به مو ډیر مونخونه کول ترکومی چه به اودس مات شوې نه وو (۴).

(۱) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب جواز الصلوات کلها بوضوء واحد: ۲۷۷، ترمذی: ۶۱، ابن ماجه: ۵۱۰، احمد: ۳۵۰/۵.

(۲) ابن ماجه: کتاب الطهارة باب الوضوء لكل صلاة والصلوات کلها بوضوء واحد: ۵۱۱.

(۳) ابوداؤد کتاب الطهارة باب السواک: ۴۸، رسنده حسن، احمد: ۲۲۵/۵.

(۴) صحیح بخاری کتاب الوضوء من غیر حدث: ۲۱۴، ابوداؤد: ۱۷۱، ترمذی: ۶۰، احمد: ۱۳۲/۳، ابن ماجه: ۵۰۹.

ابن جریر کنسی د نبی کریم ﷺ فرمان مروی دې چه کوم کس اودس دپاسه اودس اوکړی نو هغه دپاره لس نیکی لیکلې کیرې (۱). ترمذی وغیره کنسی هم دا حدیث مبارک روایت کړې شوی دې او امام ترمذی دې ته ضعیف وئیلی دی.

یوه ډله وائی چه د آیت نه صرف دومره مقصود دې چې د بل کار په وخت کنسی اودس کول واجب نه دی. صرف مونځ دپاره د دې وجوب دې. دا فرمان په دې وجه دې چه د نبی کریم ﷺ سنت مبارک ووجه د اودس ماتې نه پس به ئې یو کار نه کولو. ترکومی چه به ئې بیا اودس اونکړو. ابن ابی حاتم وغیره کنسی یو ضعیف او غریب روایت دې چه نبی کریم ﷺ به کله د متیازو کولو اراده فرمائیلله نو مونځ به دوی ته وئیل خو دوی به هېڅ نه وئیل. مونځ به سلام کولو خو نبی کریم ﷺ به جواب نه را کولو. تردې چه دا آیت مبارک نازل شو. (۲) ابوداؤد کنسی دی چه یو ځل نبی کریم ﷺ پاخانې نه راووتلو او نبی کریم ﷺ ته خوراک مخکنې کړې شو نو مونځ ورته او وئیل که تاسو وائی چه مونځ ستاسو دپاره د اودس اوبه راوړو. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه د اودس حکم خو ماته صرف مونځ دپاره دې (۳) امام ترمذی دې حدیث ته حسن وائی. او یو روایت کنسی دی چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل څه خو څه مونځ نه کوم چه اودس اوکړم. (۴)

چې اودس وی نو د هرمانځه دپاره اودس فرض نه دې

مسلك حنفی: د احنافو په نیز هم په یو اودس باندي زیات مونځونه کولی شی ترڅو چې بې اودسه شوي نه وی اود هرمانځه دپاره اودس کول اگرچه اودس ئې وی دا استحبابی خبره ده واجب نه ده (درس ترمذی لشیخ الاسلام مفتی تقی عثمانی مدظلله العالی (۲۲۴/۱)).

د آیت مبارک دا الفاظ چه کله تاسو مونځ دپاره اراده اوکړئ نو اودس کونی. ددې نه د علماء کرامو یو جماعت دا استدلال کړې دې چه په اودس کنسی نیت واجب دې. د کلام مطلب دادې چه مونځ دپاره اودس کونی لکه چه عرب وائی چه کله ته امیر اوگورې نوپاسه اودریره. نو ددې مطلب دا دې چه امیر دپاره اودریره. د بخاری او مسلم یو حدیث مبارک کنسی دی چه داعمالو دارومدار په نیت دې اوهرسری دپاره هغه دی چه د کوم دې نیت اوکړی. (۵)

په اودس کنسی نیت شرط نه دې

مسلك حنفی: د احنافو په نیز د اودس دپاره نیت کول سنت دې واجب نه دې ځکه چه اوبه پخپله پاکونکی دی که څوک د پاکولو نیت کوی او که نه کوی (کذا فی عامة المتون شاه فیصل غفرله). د اودس کولو نه مخکنې بسم الله وئیل مستحب دی. ځکه چه یو مضبوط او صحیح حدیث مبارک کنسی دی چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه د هغه سړی اودس ندې شوي چه څوک د اودس په شروع کنسی بسم الله اونه وائی. (۶)

د اودس نه وړاندي بسم الله وئیل سنت ده فرض نه ده

مسلك حنفی: احناف وائی چه د اودس نه وړاندي بسم الله وئیل سنت ده او په پورتنی حدیث کنسی چې دا راغلی دی چه دده اودس اونشو نه د دې مطلب دا دې چه کامل اودس ئې اونشو هغه اودس ئې اونه شو

(۱) ابوداؤد کتاب الطهارة باب الرجل یجدد الوضوء من غیر حدث: ۶۲، ترمذی: ۵۹.
 (۲) الطبری
 (۳) ابوداؤد کتاب الاطعمة باب فی غسل الیدین عند الطعام: ۳۷۶، وسنده صحیح
 (۴) صحیح مسلم کتاب الخیض باب جواز اکل الخدث الطعام: ۳۷۴، احمد: ۱/۲۲۲.
 (۵) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی باب کیف کان بدء الوحی الی رسول الله: ۱، صحیح مسلم: ۱۹۰۷.
 (۶) ابوداؤد کتاب الطهارة باب فی التسمية علی الوضوء: ۱۰۱، وهو حسن ابن ماجه: ۳۹۹.

پہ کوم باندی چي گناہونہ معاف کیری د دی تاویل مثال داسی دی لکہ د نبی کریم ﷺ پہ یو بل حدیث کنبی دی ﴿لاصلاة لجمار المسجد الا فی المسجد﴾ یعنی د جمات د گاوندی د جمات نہ بغیر (پہ کور کنبی) مونخ نہ کیری حالانکہ کہ یو کس پہ کور کنبی مونخ او کیری نو مسئلہ دا دہ چہ د هغه مونخ او شو بلکہ هلته د نبی کریم ﷺ مراد دا دی چہ دده مونخ پہ کاملہ طریقہ باندی اونشو. نودغہ شان د بسم اللہ پہ حدیث کنبی ہم مونخ دا تاویل کوو از شاه فیصل غفرلہ. دا ہم یاد ساتی چہ داودس لونبی کنبی لاس اچولو نہ مخکنبی ددی وینخل مستحب دی. او کله چہ خوب نہ بیدار شی نو د دی سخت تاکید راغلی دی بخاری او مسلم کنبی د نبی کریم ﷺ فرمان دی چہ تاسو کنبی خوک ہم د خوب نہ پاسی نو پہ لونبی کنبی دلاس وھلو نہ مخکنبی دی خپل لاس درې خلہ وینخی. معلومہ نہ دہ چہ دده لاسونہ د شیبی پہ وخت کنبی چرتہ وو (۱).

د خوب نہ پہ راپاسیدو د لاسونو وینخل سنت دی

مسلك حنفی:۔ بہ ہر حال پہ اودس کنبی د تولو نہ رومبی سنت دا دی. چہ کله متوضی د خوب نہ رابیدار شی. نو هغه دے دواپہ لاسونو پہ لونبی کنبی د داخلولونہ ورائندی درے خلہ او وینخی. اود وینخلو طریقہ دا دہ. ① کہ اوبہ ئی پہ ورکی لونبی کنبی ایخے وی. نویہ گس لاس دے راپورته کری. او پہ بنی لاس دے واچوی. اوبیا دے پہ بنی لاس سرہ پہ گس باندی اوبہ واچوی. ② او کہ لونبی دومرہ غت وو. چہ د هغه پورته کول ممکن نہ وو. نو ورکے لونبی دے واخلی. او پہ هغه دے ترے اوبہ راباسی. او بیا دے پہ خپل گس لاس سرہ پہ بنی لاس اوبہ واچوی. او پہ بنی لاس سرہ دے پہ گس لاس اوبہ واچوی. ③ او کہ ورکے لونبی نہ وی. نو د گس لاس گوتے دے جوختے کری. او د غت لونبی نہ دے اوبہ راباسی. پہ بنی لاس دے واچوی. تلے بہ پہ اوبو کنبی نہ داخلوی. او بیا دے پہ بنی لاس سرہ اوبہ راباسی. او گس لاس دے او وینخی. (تسهیل الہدایہ (۵۵۱) تالیف احقر العباد شاہ فیصل).

د مخ حد د فقہاء پہ نیز پہ پلن والی کنبی د سر د وینستو د راولو خائی نہ ترد لاتندی خنی اوریری پوری دی. او پہ پلنوالی کنبی د یو غور نہ تربل غور پوری دی. پہ دی کنبی اختلاف دی چہ د دواپو ارخونود تندی د وینستو خائی حکم کنبی دی یا مخ کنبی؟

پہ اودس کنبی د ریری وینخلو حکم:۔ اود ریری زورند وینستہ د مخ د وینخلو پہ فرضیت کنبی شامل دی کہ نہ؟ پہ دی کنبی دوه اقوالہ دی. یو خو دا چہ پہ دی اوبہ تیروول واجب دی خکہ چہ د مخ مخامخ کولو پہ وخت کنبی دا ہم مخامخ کیری. یو حدیث مبارک کنبی دی چہ نبی کریم ﷺ یو کس اولیدو چہ ریرہ ئی پتہ کری وہ. نو نبی کریم ﷺ ورتد او فرمانیل چہ دا پرانیزہ دا ہم مخ کنبی داخلہ دہ حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ ہم فرمائی چہ د عربو محاورہ کنبی داسی دی چہ کله د بیچی ریرہ راوزی نو دوی وائی چہ (طلع وجهہ) نو معلومہ شوه چہ د عربو کلام کنبی ریرہ د مخ حکم کنبی دہ او لفظ ﴿وجه﴾ کنبی شامل دہ. کہ ریرہ گنرہ وی نو دی کنبی خلال کول مستحب دی. د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ داودس ذکر کوی او راوی وائی چہ دوی د مخ وینخلو پہ وخت کنبی درې خلہ خلال کری وو. او بیانی او فرمانیل چہ خنگہ تاسو خہ پہ اودس کولو اولیدم نو دغہ شان ما نبی کریم ﷺ پہ اودس کولو لیدلی دی. دا روایت امام بخاری رضی اللہ عنہ او امام ترمذی رضی اللہ عنہ ذکر کری دی اودی تہ ئی حسن وئیلی دی (۲).

(۱) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب الاستجمار وتر: ۱۶۲، صحیح مسلم: ۲۳۸، ابوداؤد: ۱۰۳، احمد: ۲۴۱/۲، ابن حبان: ۱۰۶۱.

(۲) ترمذی کتاب الطہارۃ باب ماجاء فی تحلیل اللحية: ۳۱، وسندہ حسن

ابوداؤد کنبی دی چه نبی کریم ﷺ به داؤدس په وخت کنبی یو چونگک اوبه واخستی او په خپله خنه مبارکه به ئې اچولې او د خپلې ږیرې مبارکې خلال به ئې کولو. اودا به ئې فرمائیل چه ماته څما رب تعالی دغه شان حکم کړې دې (۱).

حضرت امام بیهقی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه د ږیرې خلال کول د حضرت عمار رضی اللہ عنہ، حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا، حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا، حضرت علی رضی اللہ عنہ نه مروی دی اوددې د ترک کولو اجازت حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما او حسن بن علی رضی اللہ عنہما او نخعی رضی اللہ عنہ اود تابعینو رضی اللہ عنہم یو ډلې ورکړې دې

د ږیرې خلال سنت دی

مسلك حنفی :- امام قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائیلی دی چه د ږیرې خلال کول هم سنت دی. دلیل دا دے چه جبرئیل رضی اللہ عنہ نبی رضی اللہ عنہ ته د ږیرې خلال حکم کړې وو. صاحب دعنايه دا الفاظ نقل کړی دی. قال عليه السلام نزل علی جبرئیل رضی اللہ عنہ وأمرنی أن أخلل لحيتی إذا توضأت بها نبی رضی اللہ عنہ فرمائی چه جبرئیل رضی اللہ عنہ ماته راغلو اووے فرمائیل: کله چه اودس کوي نو دخپلې ږیرې خلال کوه! (تسهیل الهدایه شرح هدایه (۲۱۱)).

د خولې وینځل او پوزه کنبې اوبه اچول :- صحاح وغيره کنبې نقل دی چه نبی کریم ﷺ به کله اودس کولو نو خوله مبارکه کنبې به ئې اوبه اچولې او پوزه کنبې به ئې اوبه اچولې. د امامانو په دې کنبې اختلاف دې چه دا دواړه اودس او غسل کنبې واجب دی یا مستحب دی؟ امام احمد رضی اللہ عنہ او امام مالک رضی اللہ عنہ دې ته مستحب وائی او ددوی دلیل د سنن هغه حدیث مبارک دې چه په هغې کنبې زر زر مونځ کونکو ته د نبی کریم ﷺ دا فرمان مروی دې چه اودس او کړنی چه څنگه تاسو ته الله ﷻ د اودس کولو حکم کړې دې (۲). د امام ابوحنیفه رضی اللہ عنہ مسلك دادې چه دا په غسل کنبې واجب دی او اودس کنبې نه دی. یو بل روایت کنبې د امام احمد رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه پوزه کنبې اوبه اچول خو واجب دی او خوله کنبې اوبه اچول مستحب دی (۳). ځکه بخاری او مسلم کنبې د نبی کریم ﷺ فرمان دې چه څوک اودس کوی نو پوزه کنبې دې اوبه اچوی. او یوروايت کنبې دی چه تاسو کنبې څوک اودس کوی نو هغه دې خپله پوزه کنبې اوبه اچوی او په ښه شان سره (۴).

اومسند احمد اوبخاری شریف کنبې دی چه حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہما چه اودس کولو نو مخ ئې اووینځلو او یو چونگک اوبه ئې واخستی او هغه ئې خوله کنبې واچولې او پوزه ئې صفا کړه او یو چونگک اوبه ئې واخستی او خپل ښې لاس ئې وینځلو، او یو چونگک اوبه ئې واخستی او خپل گس لاس ئې وینځلو، او بیا ئې په خپل سر مسح او کړه. بیا ئې د اوبو یو چونگک ډک کړو او خپله ښې پښه ئې وینځله او بیا ئې یو چونگک اوبه واخستی او خپله گسه پښه ئې اووینځله. او بیانی او فرمائیل چه ماد الله ﷻ پیغمبر ﷺ په داسې اودس کولو لیدلې دې (۵).

خوله او پوزه کنبې اوبه اچول په اودس کنبې سنت او غسل کنبې فرض دی

مسلك حنفی :- د احنافو په نیز خوله کنبې اوبه اچول او پوزه کنبې اوبه اچول په اودس کنبې سنت دی او په غسل کنبې فرض دی پوره تفصیل د احقر شاه فیصل په کتاب تسهیل الهدایه شرح هدایه کنبې اوگوری (۵۷۱).

(۱) ابوداؤد کتاب الطهارة باب تحلیل اللحية: ۱۴۵.

(۲) ابوداؤد کتاب الصلاة باب من لا یقیم صلبه فی الركوع والسجود: ۸۶۱، وسنده صحیح ترمذی: ۳۰۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب الاستنثار فی الوضوء: ۱۶۱، صحیح مسلم: ۲۳۷، ابن ماجه: ۴۰۹. احمد: ۴۰۱/۲.

(۴) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب الاستجمار وتر: ۱۶۲، صحیح مسلم: ۲۳۷، ابوداؤد: ۱۴۰، احمد: ۲۷۸/۲، ابن

جان: ۱۴۳۹

(۵) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب غسل الوجه بالیدین من غرفة واحدة: ۱۴۰، احمد: ۲۶۸/۱.

پہ اودس کنبی د څنگلو وینخلو فرضیت۔ ﴿المرافق﴾ نہ ﴿مع المرافق﴾ دی لکه فرمان دی چه ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمُ الَّتِي كَانَتْ حُنُوكُمْ﴾ یعنی تاسو د یتیمانو مالونہ خپلو مالونوسره مه خورئى دا ډیره لویه ګناه ده. دغه شان دلته هم دی چه لاسونه ترڅنگلو پورې نه بلکه څنگلو سره وینځي. دار قطنی وغیره کنبی دی چه نبی کریم ﷺ به کله اودس کولو نو پخپلو څنگلو به ئې اوبه تیرولې (۱). خو ددی په دوه راویانو کنبی کلام دی. واللہ اعلم.

د څنگلو نه پورته حصه وینخل. اودس کوونکی لره مستحب دی چه د څنگلو نه پورته خپل لاسونه هم اووینځي. ځکه چه بخاری اومسلم کنبی روایت دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمانیل ځما د امت د اودس ځایونه به د قیامت په ورځ پر قبری او پدی به ددوی پیژندګلو وی. نو تاسو چه څومره کولی شئ نوخپل پرځ تر پورته پورې بوزئى (صحیح مسلم کنبی حدیث مبارک دی چه مومن ته به ترهغه ځایه پورې کالی اچولې شی چه ترکومی د ده داودس اوبه رسیدلې (۲).

په: «بروسکم»، کنبی د باء وضاحت: ﴿بِرُءُوسِكُمْ﴾ کنبی چه کومه ﴿ب﴾ ده ددی الصاق یعنی یو څا: کولو دپاره کیدل خو زیات ظاهر دی او تبعیض یعنی څه حصی دپاره کیدل د سوچ اوفکر محتاج ده بعضی اصولی حضرات فرمائی چه چونکه آیت مبارک کنبی اجمال دی په دی نوجه سنتو ددی کوم تفصیل کړیدی هغه بهتر دی. اوسنت ته به رجوع کول وی. حضرت عبدالله بن زید بن عاصم صحابی ؓ ته یو سری اووئیل چه تاسو مونږ ته اودس اونسائی نو دوی اوبه راوغوښتلې او خپل دواړه لاسونه ئې دوه دوه ځل اووینخل، بیا ئې درې ځل خوله کنبی اوبه واچولې او پوزه کنبی ئې اوبه واچولې. درې ځل ئې خپل مخ اووینخلو، بیا ئې څنگلو سره لاسونه دوه دوه ځل وینخل. بیا ئې په دواړو لاسونو د سر مسح اوکړه. د سر د شروع د حصی نه ترلاندې نرم څپ پورې. او بیا د هغه څانې نه واپس شو. بیا ئې خپل دواړه لاسونه وینخل (۳) (بخاری اومسلم) حضرت علی ؓ نه هم د نبی کریم ﷺ د اودس طریقہ هم داسې مروی ده (۴) ابوداود کنبی دی چه د معاویہ ؓ، حضرت مقداد ؓ نه هم داسې مروی دی.

د سر د مسحی فرضیت: دا احادیث دلیلونه دی په دی باندې چه د پوره سر مسح کول فرض ده. هم دا مذهب د حضرت امام مالک ؓ او حضرت امام احمد ؓ او هم دا مذهب د هغه ټولو حضراتو دی چه کوم دا آیت مبارک مجمل منی. اوددی حدیث مبارک بیان ورته معلوم دی. د حنفیانو خیال دی چه د څلورمې حصی سر مسح کول فرض ده اودا د سر د شروع حصه ده. او څمونږ ملګری وائی چه فرض صرف دومره دی چه په هغې د فرض اطلاق کیږی.

ددې هېڅ حد نشته دی. که په څو وینستو هم مسح اوشوه نو فرضیت پوره شو. ددی دواړو جماعتونو دلیل د حضرت مغیر بن شعبه ؓ والا حدیث دی چه نبی کریم ﷺ مونږ ته روستو پاتې شو او څه هم نبی کریم ﷺ سره روستو پاتې شوم. هرکله چه دوی قضاء حاجت اوکړل نو ځما نه ئې اوبه اوغوښتلې. ما ورته لوټه راوړه. نبی کریم ﷺ خپل دواړه مروندونه مبارک اووینخل. بیا ئې مخ مبارک اووینخلو. بیا

(۱) دارقطنی: ۸۳/۱.

(۲) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب فضل الوضوء والغر المحجلون من آثار الوضوء: ۱۳۶، صحیح مسلم: ۲۴۶، احمد: ۴۰/۲، ابن حبان: ۱۰۴۶، بیهقی: ۵۷/۱.

(۳) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب تبلیغ الخلیة حيث يبلغ الوضوء: ۲۵۰، احمد: ۳۷۱/۲، ابن حبان: ۱۰۴۵.

(۴) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب مسح الرأس كله: ۱۸۵، صحیح مسلم: ۲۳۵، ابوداود: ۱۱۸، ترمذی: ۳۲، ابن ماجه: ۴۳۴، ابن حبان: ۱۰۸۴.

(۵) ابوداود کتاب الطهارة باب صفة الوضوء النبی ﷺ وسنده صحیح.

نی د خنگلو نہ جامی لری کړې او تندی سره ئې په نزدې وینستو او پتکی باندې مسح او کړه او په دواړو جرابو هم (۱) (مسلم وغیره).

ددې جواب امام احمد رضی اللہ عنہ اوددوی ملگری دا ورکوی چه د سر په ابتدائی حصه باندې مسح کولو سره باقی پتکی باندې مسح کولو سره د ټول سر مسح اوشوه. او ددې ډیر مثالونه احادیثو کښی دی. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به په پتکی او جرابو باندې مسح کوله. نو هم دا غوره ده. او په دې کښی بالکل ددې خبرې هیڅ دلالت نشته چه د سر په بعضی حصه باندې یا صرف د تندی په وینستو باندې دې مسح او کړی اوددې تکمیل دې په پتکی نه وی، واللہ اعلم.

د سر د څلورمې حصی مسح فرض ده

مسلك حنفی: د سر مسح کول په اتفاق سره فرض ده. ځکه چه ددې ثبوت په نص صریحی سره دې خو په فرض مقدار کښی اختلاف دې. ① دا حنافو عالمانو په نزد د سر د څلورمې حصی مسح کول فرض ده. که د سر د مخکښی حصی وی او که د روستښی او که د ښی طرف څلورمې حصی وی او که د گس طرف تسبیل الهدایه شرح هدایه (۵۲۱)۔

د سر د مسحی تعداد: بیا په دې کښی اختلاف دې چه د سر مسح به درې ځل وی یا یو ځل؟ د امام شافعی رضی اللہ عنہ اول مذهب دې (یعنی مسح به درې ځله وی)، او امام احمد رضی اللہ عنہ دویم مذهب دې. (یعنی مسح به یو ځل وی)

د یو ځل مسح کولو دلائل: دلائل دا دی. عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ اودس دپاره کښی او په خپلو دواړو لاسونو درې ځله اوبه اچوی. ددې وینځلو نه پس بیا خوله کښی اوبه اچوی او پوزه کښی اوبه اچوی. بیا درې ځل مخ وینځی. بیا درې درې ځل دواړه لاسونه خنگلو سره وینځی. اول ښی او بیا گس. بیا دسر مسح کوی او بیا پښی درې درې ځل وینځی. اول ښی او بیا گسه. او بیا ئې فرمائی چه ما نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په داسې اودس کولو لیدلې دې او اودس نه پس نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چه څوک ځما پشان داسې او کړی اوبیا دوه رکعته مونځ ادا کړی او په زړه کښی خبرې اونکړی (دنیوی خیالات رانولی) نو د هغه ټول مخکښی گناهونه معاف شی (بخاری اومسلم او ابو داود کښی هم دې روایت کښی دسر مسح کولو سره دالفاظ هم دی چه دسر مسح دې یو ځل او کړې شی) (۲) علی رضی اللہ عنہ نه هم داشان مروی دی (۳) د درې ځل مسحی کولو دلیل: او چه کوم خلق د سر مسح درې ځل گنړی هغوی د هغه حدیث مبارک نه دلیل نیسی چه درې درې ځل ئې د اودس اندامونه اووینځل (۴). حضرت عثمان رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اودس اوکړو او بیا داشان روایت دې او په هغې کښی په خوله کښی او پوزه کښی د اوبو اچولو ذکر نشته دې. او په هغې کښی دی چه بیا دوی درې ځل د سر مسح اوکړه او درې ځل ئې خپلې پښې وینځلې. او بیا ئې اوفرمانیل چه ما نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په داسې اودس کولو لیدلې دې. او بیا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چه څوک داسې اودس اوکړی نو دا کافی دی. (۵) خو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ نه چه کوم روایت په صحاح کښی مروی دې په هغې کښی د سر مسح یو ځل ثابت ده.

(۱) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب المسح علی الناصیة والعمامة: ۲۷۴، ابوداود: ۱۵۰، ابن ماجه: ۱۳۲۶، احمد: ۲۴۸/۴، ابن حبان: ۱۳۴۷، بیهقی: ۵۸/۱.

(۲) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب الوضوء ثلاثا: ۱۵۹، صحیح مسلم: ۲۲۶، ابوداود: ۱۰۶.

(۳) ابوداود کتاب الطهارة باب صفة الوضوء: ۱۰۸.

(۴) ابوداود کتاب الطهارة باب صفة الوضوء: ۱۱۱، وسنده صحیح، نسائی: ۹۲.

(۵) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب فضل الوضوء الصلاة عقبه: ۲۳۰.

(۶) ابوداود کتاب الطهارة باب صفة الوضوء: ۱۱۱، وسنده حسن.

د سر مسیح یو نخل مسنون دہ

مسلك حنفی :- دا حنافو په نیز د سر مسیح یو نخل د پوره تفصیل دپاره او گوری (تسهیل الهدایه (۲۵۸۱) -

د پنبو وظیفه وینخل دی :- ﴿اَزْجُلْكُمْ﴾ دلام زیر سره عطف دی. ﴿وَجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ﴾ باندې ماتحت دې د وینخلو حکم کنبې حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ به هم دا و نیلو او هم دا به نې فرمائیل .. (۱) حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ، حضرت حسن رضی اللہ عنہ، حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ، حضرت ابراهیم رضی اللہ عنہ، حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ، حضرت سدی رضی اللہ عنہ، حضرت مقاتل بن حیان رضی اللہ عنہ، حضرت زهری رضی اللہ عنہ، حضرت ابراهیم تیمی رضی اللہ عنہ، وغیرہ نه هم دا قول نقل دې. او هم دا قرات دې (۲). اودا بالکل ظاهر دی چه پنبې وینخل پکار دی. هم دا فرمان د سلفو دې .

د اودس کنبې د ترتیب حکم :- او هم ددې خانی نه جمهورو د اودس ترتیب خودلې دې او په دې نې استدلال کړې دې. صرف حضرت ابوحنیفه رضی اللہ عنہ ددې خلاف دې او هغوی اودس کنبې ترتیب شرط نه گنړی. دوی په نیز که څوک اول پنبې او وینخی او بیا د سر مسیح او کړی او بیا لاسونه او وینخی او بیا مخ او وینخی نو دا هم جائز دی. ځکه چه آیت قرانی د دې آیتونو د وینخلو حکم کړې دې. د واو دلالت په ترتیب باندې نه کیری.

د جمهورو جوابونه :- ① ددې جوابونه جمهورو دیر ورکړی دی. یو خودا چه ﴿ف﴾ ترتیب باندې دلالت کوی. د آیت مبارک الفاظو کنبې مونځ کونکی ته د مخ وینخلو حکم ﴿فَاغْسِلُوا﴾ نه کیری. نو د مخ کم از کم اوله حصه وینخل خود دې لفظونو نه ثابت شو. اوس دې نه د اندامونو وینخلو ترتیب د اجماع نه ثابت دې. او په هغې کنبې خلاف نظر نشته دې. بیا چه ﴿ف﴾ د تعقیب دپاره ده اود ترتیب مقتضی ده اوبه یو بل داخله شوې ده نو د دې یو ترتیب منلو سره د بل د ترتیب انکار څوک هم نه کوی. بلکه یا خو ټول په ټوله د ترتیب قائل دی یا یو هم د ترتیب قائل نه دې. نو دا آیت مبارک یقینی طور په دی حجت دې چه د بل نه ترتیب منکر دی.

② دویم جواب دادې چه واو ترتیب باندې دلالت نه کوی دا هم مونږ نه منو. بلکه دا ترتیب باندې دلالت کوی ځکه چه د نحویانو یو جماعت اود بعضو فقهاء کرامو مذهب دې نو بیا دا څیز هم قابل غور دې چه بالفرض د لغت لحاظ سره ددې دلالت په ترتیب باندې هم نه کیری خو شرعی طور چه کومو څیزونو کنبې ترتیب کیدیشی په هغې کنبې د دې دلالت د هغې په ترتیب باندې کیری. صحیح مسلم شریف کنبې حدیث مبارک دې چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کله د بیت الله شریف طواف نه پس باب صفا نه اووتلو نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا آیت ﴿اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَابِرِ اللّٰهِ﴾ تلاوت کولو او وې فرمائیل چه څه د هغې نه شروع کوم چه کوم الله صلی اللہ علیہ وسلم مخکنبې بیان فرمائیلی دی. نو صفا نه نې سعی شروع کړه. (۳)

نسانی کنبې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا حکم ورکول هم مروی دی. (۴) د هغې نه شروع کړه چې کومی نه الله تعالی د شروع کولو بیان کړې دې. ددې اسناد هم صحیح دی او د دې نه دا خبره معلومه شوه چه د کوم ذکر مخکنبې وی هغه مخکنبې کول او چه د کوم ذکر روستو وی هغه روستو کول واجب دی. نو ثابت شو چه داسې موقعو باندې شرعی طور ترتیب ثابت وی. والله اعلم.

(۱) الطبری: ۵۵/۱۰.

(۲) الطبری: ۵۵/۱۰.

(۳) صحیح مسلم کتاب الحج باب حجة النبی صلی اللہ علیہ وسلم: ۱۲۱۸، ابوداؤد: ۱۹۰۵، ابن ماجه: ۳۰۷۴.

(۴) السنن الکبری للنسانی: ۳۹۶۸، وسنده صحیح :

۳۰) دریم جماعت جواب کنبی وانی چه د لاسونو دخننگلو سره د وینخلو حکم اود پینو د وینخلو حکم مینخ کنبی د سر د مسح کولو حکم بیانول صفا دلیل دی د دی امر چه ددی نه مراد ترتیب باقی سائل دی گنی کلام به نی داسی نه الته کولو.

۳۱) یو جواب د دی دا هم دی چه ابو داود وغیره کنبی صحیح سندسره مروی دی چه نبی کریم ﷺ داودس اندامونه یو یو خل اووینخل او بیا نی اوفرمائیل دا اودس دی او د دی نه بغیر الله ﷻ مونخ نه قبلوی اوس دوه صورتونه دی چه یاخو دی اودس کنبی ترتیب وو یا نه وو. که اوونیلې شی چه د نبی کریم ﷺ دا اودس ترتیب سره وو یعنی یو نه پس نی بل اندام وینخلې دی نو معلوم شو چه کوم اودس کنبی تقدیم او تاخیر وی او ترتیب په کنبی نه وی او په هغې کوم مونخ او کړې شی نو هغه مونخ نه قبلیری. نو ترتیب واجب او فرض دی. او که دا اومنلې شی چه په دی اودس کنبی ترتیب نه وو بلکه صرف د اندامونو وینخل وو، مخکنی پنی وینخل وو، بیا خوله کنبی اوبه اچول وو، بیامسح، بیا مرخ وینخل وغیره نو عدم ترتیب به واجب شی. خوددی قائل امت کنبی یو هم نشته دی. نو ثابت شو چه اودس کنبی ترتیب فرض دی.

په اودس کنبی ترتیب سره د اندامونو وینخل سنت دی

مسلك حنفی: د اودس په فرض اندامونو کنبی د ترتیب مسئله مختلف فیه ده. ① دا حنافر عالمانو ^{مؤید} په نزد د اودس په فرض اندامونو کنبی ترتیب سنت دی.

① او زمونږ دلیل دا دی. چه د اودس د فرض اندامونو په مینخ کنبی "او" ذکر دی. او داهل لغت په دے اجماع ده. چه واؤ د مطلق جمع دپاره راخی. نو که مونږ دا هم تسلیم کړو. چه فاء دپاره د تعقیب راخی. نو د دے مطلب به دا وی. چه د څلورو اندامو د مجموعے وینخل به مانخه ته په اودریدو باندې مرتب وی. داسی نه چه په څلورو اندامونو کنبی به ترتیب وی. حالانکه کلام د څلورو اندامو په ترتیب کنبی دی. اوبه څلورو اندامونو باندې واو داخل دی. او هغه د ترتیب فائده نه ورکوی. نو ځکه مونږ وایو. چه د اودس په فرض اندامونو کنبی ترتیب فرض نه دی. خو چه نبی ﷺ د قرآن پاک د ذکر کړی ترتیب موافق اودس کړې دی. نو ځکه به په اودس کنبی ترتیب سنت وی فرض نه.

دلته یو اشکال دی. هغه دا چه واو دپاره د جمع دی. په دے باندې د صاحب هدایه د اجماع دعوی ټیک نه ده. ځکه چه بعضی حضرات واو مفید د ترتیب گنری. او بعضی مفید د قران (اتصال) ابوعلی فارسی ذکر کړی دی. چه د نحویانو په دے باندې اجماع ده. چه واو د مطلق جمع دپاره دی. د نحو امام سیبویه په خپل کتاب کنبی په اوولس ځایونو کنبی ذکر کړی دی. چه واو د مطلق جمع دپاره راخی. نو د علامه مرغینانی په دے باندې اعتماد کړی دی. او د اجماع دعوی ئې کړې ده. او د څو کسانو اختلاف مانع د اجماع نه دی. (تسهیل الهدایه (۶۷۸۱)-)

په پینو د مسحې کول: د آیت ددی جملې یو قرات بل هم دی. ﴿وَأَرْجُلُكُمْ﴾ دلام زیر سره او هم ددی نه شیعه حضراتو د په خپل قول دلیل نیولې دی چه په پینو مسح کول واجب دی. ځکه چه د هغوی په نیز د دی عطف د سر په مسح دلالت کوی. د بعضو سلفو نه هم څه داسی اقوال په دلیل کنبی دی چه د هغې نه د مسح د قول قانلیت معلومیری.

په پینو د مسحې کولو دلائل ① په ابن جریر کنبی دی چه موسی بن انس د حضرت انس رضی الله عنه نه د خلقو موجودگی کنبی اوونیل چه حجاج په اهواز کنبی خپله خطبه کنبی د اودس او طهارت احکامو کنبی اوونیل چه مخ لاس وینخی اود سر مسح کوئی او پنی وینخی ځکه چه عام طور په پینو باندې پلیتی پریوخی نو د پینو تلی اود پینو شاگانې او گیتی ښه طریقې سره وینخی. نو حضرت انس رضی الله عنه اوفرمائیل چه الله ﷻ ریښتونې او حجاج دروغژن دی. الله ﷻ فرمائی چه ﴿وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلِكُمْ﴾ او د حضرت

انس رضی اللہ عنہ عادت وو چہ کله به نی د پنبو مسح کوله نو دا به نی بالکل لمدولې. هم د دوی نه مروی دی چہ قران پاک په پنبو د مسح کولو حکم دی. حضرت قتاده رضی اللہ عنہ نه هم دا مروی دی. او د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سنت د پنبو وینخل دی.

۲) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه مروی دی چہ په اودس کنبې دوه خیزونه وینخل دی او په دوو باندي مسح کول دی. ۳) ابن علقمه رضی اللہ عنہ، ابو جعفر رضی اللہ عنہ، محمد بن علی رضی اللہ عنہ، او یو روایت کنبې د حضرت حسن رضی اللہ عنہ او حضرت جابر بن زید او یو روایت کنبې ۴) د حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ نه هم دا شان مروی دی. ۵) حضرت عکرمه رضی اللہ عنہ په پنبو مسح کوله. ۶) شعبی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د حضرت جبرئیل رضی اللہ عنہ په معرفت د مسح حکم نازل شو. د دوی نه دا هم مروی دی چہ آیا تاسو نه گورنی چہ د کومو خیزونو د وینخلو حکم وو په هغې خو د تیمم په وخت کنبې د مسح کولو حکم اوشو او چہ په کومو خیزونو د مسح کولو حکم وو هغه بالکل پرینودې شو. ۷) حضرت عامر رضی اللہ عنہ ته چا اوئیل چہ حضرت جبرئیل رضی اللہ عنہ په پنبو د مسح کولو حکم راوړې وو نو دوی او فرمائیل حضرت جبرئیل رضی اللہ عنہ د مسح حکم سره نازل شوې وو. نو دا ټول آثار بالکل غریب دی او محمول دی په دې چي د دې حضراتو د مسحې نه مراد معمولی شان وینخل دی، ځکه چہ سنت رسول نه ثابت دی چہ د پنبو وینخل واجب دی.

د جو د قراءت وجه: - یاد ساتی چہ (په ارجلکم) د زیرقرات خویاد مجاورت د کلام په وجه دي لکه څنگه چہ د عربو کلام دي چہ ﴿مخضرب خرب﴾ کنبې اود الله تعالى کلام کنبې چہ ﴿لِيَهْمُ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرًا وَأَسْتَبْرَقًا﴾ د عربو په لغت کنبې دا دواړه الفاظو ته یو شان اعراب ورکول زیات زیات موندې شوی دی. حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ د دې یو توجیه بیان کړې ده چي دا حکم په هغه وخت کنبې دي چہ کله په پنبو جرابي وی. بعضی وائی چہ د مسح نه مراد لږ شان وینخل دی. لکه څنگه چہ بعضو روایتونو کنبې سنتو نه ثابت دی. الغرض د پنبو وینخل فرض دی. اود دې نه بغیر به اودس مکمل نه وی. آیت مبارک هم دادي او احادیثو کنبې هم دا شان دی. لکه څنگه چہ به مونږ اوس دا نقل کړو انشاء الله.

د مسحې نه مراد غسل خفیف دي: - بیهقی کنبې دي چہ حضرت علی بن ابوطالب رضی اللہ عنہ د ماسپخین مונخ نه پس بیتک کنبې ناست وو او ترمازیگره پورې د خلقو کارونو کنبې مشغول وو. اوبه نی راوغوښتلې او د اوبو یو چونک سره نی د خولې اود سر او د دواړو لاسونو او پنبو مسح او کړه او بیا اودریدل او بیچ شوې اوبه نی او څکلې. اوبیا نی او فرمائیل چہ خلق په ولاړه اوبه څکل مکروه کنړی او ما نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په دشان کولو لیدلې دي اونی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ دا اودس دي د هغه چا چہ بی اودسه نه وی (بخاری)

د شیعگان غلطی: - په شیعده گانو کنبې چي کومو کسانو د موزو مسح داسې گرځولې ده لکه څنگه چي جرابو مسح کوی دي خلقو یقینا غلطی کړې ده او خلق نی په گمراهی کنبې اچولې دي دغه شان هغه خلق هم گمراه دی چہ مسح او وینخل دواړه جائز گرځوی.

ابن جریر رضی اللہ عنہ ته په پنبو د مسحو کولو د نسبت تردید: - اوچہ کومو خلقو د امام ابن جریر رضی اللہ عنہ متعلق خیال کړې دي چہ هغوی د احادیثو په بناء د پنبو وینخل او د آیت قران په بناء په پنبو مسح کول فرض کړی دی، د هغوی دا تحقیق غلط دي صحیح نه دي. تفسیر ابن جریر ځمونږ لاسونو کنبې موجود دي د هغوی د کلام خلاصه دا ده چہ د پنبو مړل واجب دی او اندامونو کنبې دا واجب نه دی ځکه چہ پنبې په زمکه باندي د بناوړې نه ډکې شی نو د دې وینخل ضروری دی چہ دې پورې څه لگیدلې وی چہ هغه لري شی. خو د دې مړلو دپاره هغه د مسح لفظ راوړې دي. او هم په دې وجه بعضو ته دا شک شوې دي.

۱) صحیح بخاری کتاب الاشرية باب الشرب قائما: ۵۶۱۵، ابوداود: ۳۸۱۸، الشامل: ۲۱۰، احمد: ۷۸/۱.

اوهغوی دا گنری چه د مسح او غسل تر مینخه دا شان جمع کوی حالانکه ددی هیدو خه معنی نشته دی. مسح خو غسل کنبی داخل ده که مقدم وی اوکه موخر. نو حقیقت کنبی د امام صاحب رضی اللہ عنہ اراده هم هغه ده چه کومه ما ذکر کړې ده او په دې د نه پوهیدو په وجه اکثر فقهاء کرامو دا مشکل کړې دی. ما چه بار بار غور او کړو نو ما باندې دا صفا ظاهر شو چه امام صاحب رضی اللہ عنہ دواړو قرأتونو کنبی جمع تلاش کوی. نو د زیر قرأت یعنی مسح خو محمول کوی په (دلك) باندې یعنی بنه طریقی سره په صفا کولو او د زبر والا قرأت په غسل باندې یعنی وینخلو باندې. نو هغوی وینخل او مړل دواړه واجب گنری. چه زیر والا او زبر والا دواړو قرأتونو باندې په یو خل عمل او کړې شی.

هغه احادیث چه د پنبو وینخل ضروری گړخوی: - اوس هغه احادیث واورئ چی په هغې کنبی د پنبو وینخل ضروری دی. امیر المومنین حضرت عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ، امیر المومنین حضرت علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ، حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ، حضرت امیر معاویه رضی اللہ عنہ، حضرت عبداللہ بن زید بن عاصم رضی اللہ عنہ، حضرت مقداد بن معد یکر رضی اللہ عنہ والا روایات مخکنی بیان شوی دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د اودس کولو په وخت کنبی خپلې پنبې مبارکې او وینخلې یو یو خل یا دوه دوه خل یا درې درې خل. د عمرو بن شعیب حدیث مبارک کنبی دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اودس او کړو او خپلې پنبې مبارکې نې یو خل او وینخلې. او بیا نې او فرمائیل چه دا اودس دې او ددې نه بغیر الله تعالی مونخ نه قبلوی (۱). بخاری او مسلم کنبی دی چه یو خل یو سفر کنبی حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم روستو پاتې شوې وو، هرکله چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم راغلل نو مونږ زر زر اودس کولو خکه چه د مازیگر وخت په تیریدو وو. مونږ زر زر په خپلو پنبو هسې اوبه اچولې نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ډیر په اوچت آواز او فرمائیل چه خپل اودسونه کامل کړنې پوندې به په اور کنبی سوخی (یعنی کومې پوندې چې اوچې پاتې شوی وی هغه به په اور کنبی سوخی) (۲). یو بل حدیث مبارک کنبی دی چه د پوندو دپاره او تلو دپاره ویل دې د اور نه (۳) (بیهقی و حاکم). او یو روایت کنبی دی چه گیتو دپاره ویل (هلاکت) دې د اور نه (۴) (مسند احمد) د یو سړی په پنبه کنبی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د یو درهم هومره خانی اوج کتلو سره نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل خرابی ده پوندو دپاره د اور نه (مسند احمد) ابن ماجه وغیره کنبی دی چه خه خلقو اودس کول او د هغوی پوندو ته په بنه طریقه اوبه نه وې رسیدلې نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل پوندو دپاره د اور نه خرابی ده (۵) مسند احمد کنبی هم د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا الفاظ راغلی دی. ابن جریر رضی اللہ عنہ کنبی دوه خل د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا الفاظ وارد دی. راوی حضرت ابوامامه فرمائی چه بیا په جمات کنبی یو هم داسې شریف او وضع پاتې نشو چه هغه به خپلو پوندو ته بنه نه کتل (۶) او یو حدیث مبارک کنبی دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یو کس اولیدو چه مونخ نې کولو او دهغه په پونده کنبی د یو درهم هومره خانی اوج پاتې شوې وو. نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هم دا او فرمائیل، او بیا خو دا حالت وو چه د چا په پنبه کنبی به لږ شان خانی هم اوج پاتې شو نو هغه به پوره اودس کولو. (۷)

(۱) ددې تخریج مخکنی تیر شوې دې

(۲) صحیح بخاری کتاب الايمان باب من رفع صوته بالعلم: ۶۰، صحیح مسلم: ۲۴۱، ابوداؤد: ۹۷، ابن ماجه: ۴۵۰، احمد: ۱۹۳/۲، ابن حبان: ۱۰۵۵، بیهقی: ۶۸/۱.

(۳) حاکم: ۱۶۲/۱، احمد: ۱۹۱/۴.

(۴) احمد: ۳۶۹/۳، مسنده صحیح.

(۵) احمد: ۳۹۰/۳، وهو صحیح بالشواهد، مسند الطیالسی: ۱۷۹۷، ابن ابی شیبه: ۲۶/۱، مسند ابویعلی: ۲۰۶۵.

(۶) الطبری: ۷۳/۱۰.

(۷) طبرانی: ۸۱۰۹، مجمع الزوائد: ۲۴/۱، الطبری: ۷۴/۱۰.

نو ددی احادیثو نہ ثابتہ شوه چه د پنبو وینخل فرض دی کہ ددی مسح کول وی نو نبی کریم ﷺ به د لږ خانې په اوچ پاتې کیدو دومره وعید او بیا د جهنم د اور وعید نه فرمائیلو. ځکه چه مسح کنبې لږ لږ خانې ته لاس رسول داخل نه دی. نو بیا خود پنبو د مسح هم هغه صورت وی چه کوم په جرابو د مسح کولو دې. هم دا خیز امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ د شیعه حضراتو مقابلہ کنبې پیش کړې دې. صحیح مسلم کنبې حدیث مبارک دې چه نبی کریم ﷺ یو کس اولیدو چه هغه اودس او کړو اودهغه په پنبه کنبې د نوک برابر یو خانې اوچ پاتې شوی وو نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه واپس شه او په پنبه طریقې سره اودس او کړو. (۱) بیهقی وغیره کنبې هم دا حدیث مبارک دې. مسند کنبې دی چه دوی یو مونځگرار په مونځ اولیدو چه د هغه په پنبه دیو درهم هومره خانې اوچ پاتې شوی دې نو دوی ورته د اودس د بیا کولو حکم او کړو (۲).

حضرت عثمان رضی اللہ عنہ نه چه د نبی کریم ﷺ کومه طریقه نقل ده په هغې کنبې دا هم دی چه نبی کریم ﷺ د گوتو مینځ کنبې خلال هم او کړو. سنن کنبې دی چه حضرت صبره رضی اللہ عنہ نبی کریم ﷺ نه د اودس باره کنبې تپوس او کړو نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه اودس پنبه کامل کوه او پوره کوه، د گوتو مینځ کنبې خلال کوه، او پوزه کنبې اوبه اچوه، خو که د روژې په حالت کنبې نې نو دا بله خبره ده. (۳)

په اودس کولو د اندامونو گناهونه رژیدل: مسند او مسلم وغیره کنبې دی چه حضرت عمرو بن عبسہ رضی اللہ عنہ عرض او کړو یارسول الله ﷺ! ماته د اودس باره کنبې خبر را کړه. نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم یو کس د اودس اوبه واخلی او خوله کنبې نې و اچوی او پوزه کنبې نې و اچوی، نو د ده د خولې نه او پوزې نه گناهونه رژیږی. اودې پوزه سونږ کوی او مخ وینځی لکه څنگه چه د الله حکم دې نو دده دمخ گناهونه اوږیرې گناهونه، دې اوبو سره اورژیږی. بیا چه دې مسح کوی نو د ده دسر گناهونه ددې د وینستونه اوبه څڅیدو سره اورژیږی. اوبیا چه دې کله خپلې پنبې د الله ﷻ د حکم مطابق تر گیتو پورې اووینځی نو دده د گوتو نه د اوبو تلو سره دده گناهونه معاف کیږی. بیا چې دې اودریږی او د الله ﷻ حمد و ثناء بیان کړی او دوه رکعتہ مونځ او کړی نو دې د گناهونو نه دا سې پاک شی لکه چه دې نن پیدا شوی وی. ددی آوریږدوسره حضرت ابو امامه رضی اللہ عنہ حضرت عمرو بن عبسہ رضی اللہ عنہ ته اووئیل چه پنبه غور او کړه چه دوی څه فرمائی. نبی کریم ﷺ نه دوی هم دغه شان آوریږدی دی. آیا دا ټول هر څه انسان په یو مقام باندې حاصلوی. حضرت ابوامامه رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چه انې عمرو رضی اللہ عنہ! څه بوډا شوی یم، څما هیډوکی وراسته شوی دی، څما مرگ نژدې دې، ماته څه فائده چه څه به د الله په رسول ﷺ باندې دروغ ترم. یو ځل نه، دوه ځل نه، درې ځل نه، ما دا د نبی کریم ﷺ نه اووه ځل بلکه ددې نه هم زیات آوریږدی دی. دې حدیث مبارک سند بالکل صحیح دې.

د صحیح مسلم دویم سند والا حدیث مبارک کنبې دی چه بیا دې خپلې دواړه پنبې وینځی لکه څنگه چه د الله ﷻ حکم دې. (۴) نو ثابتہ شوه چه دقران پاک حکم د پنبو وینځلو دې. ابو اسحاق سیبغی رضی اللہ عنہ حضرت علی رضی اللہ عنہ نه په واسطه د حضرت حارث رضی اللہ عنہ روایت کړې دې چه دوی اوفرمائیل دواړه پنبې گیتو سره وینځی. لکه څنگه چه تاسو ته حکم شوی دې.

ددې نه دا هم معلومه شوه چه په کوم روایت کنبې حضرت علی رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ خپل دواړه قدمونه خپل پیزار مبارک کنبې لاندہ کړل. نو ددې نه مراد په پیزار مبارک کنبې لږ شان وینځل

(۱) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب وجوب استیعاب جميع اجزاء محل الطهارة: ۲۴۳.

(۲) احمد: ۱۴۶/۳، ابوداود کتاب الطهارة باب تفریق الوضوء: ۱۷۳، وهو صحیح، ابن ماجه: ۶۶۵، مسند ابویعلی: ۲۹۴۴.

(۳) ابوداود کتاب الصیام باب الصائم یصب علیہ الماء من العطر ویبالغ فی الاستنشاق: ۲۳۶۶، وسنده صحیح ترمذی: ۷۸۸، ابن ماجه: ۴۰۷.

(۴) احمد: ۱۱۲/۴، صحیح مسلم: کتاب الصلاة المسافرين باب اسلام عمرو بن عبسہ: ۸۳۲.

دی اوکھ پیزار اوچپیل وغیرہ پہ پنبو وی نو پنبی وینخلی شی. غرض دا چه دا حدیث مبارک ہم د وینخلو دلیل کنبی دی. البتہ ددی نہ خہ وسوسہ او وهم هغه خلقو ته کیری چه کوم خلق حد نہ تیری پی دغه شان بل حدیث مبارک کنبی دی چه نبی کریم ﷺ د یو قوم پہ هغه خانی کنبی اودس مات کړو چه کوم خانی به هغوی خپل گند اچولو (چې پنبتو کنبی ورته ډیران وائی) او بیا ئی اوبه راوغوینتلی اوخپل پیزار مبارک ئی مسح کړل. (۱) خو دا حدیث مبارک نورو سندونو سره مروی دی. اوبه هغی کنبی دی چه نبی کریم ﷺ په خپلو جرابو مسح او کړه (۲) نو په دې کنبی داسی جمع کیدی شی چه جرابی ئی پنبو کنبی وې. او په هغی نعلین مبارک وو. او په دې دواړو نبی کریم ﷺ مسح او کړه. هم دا مطلب د دې حدیث مبارک دې.

مسند احمد کنبی اوس بن ابواوس نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ حُما په مخکنبی اودس او کړو اوبه خپلو پنیو مبارکو ئی اودس او کړو او مونخ ته اودریدل. هم دا روایت بل سند سره مروی دی. په هغی کنبی د نبی کریم ﷺ د گند په خانی اودریدل او اودس ماتول او بیا اودس کول او په پنیو مبارکو اودواړو پنبو مسح کول ذکر دی (۳)

د امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ تاویل: امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ دا حدیث راوړې دې اوبیا فرمائی چه دا محمول دی په دې باندې چه په هغه وخت کنبی د نبی کریم ﷺ رومبې اودس وو نویو مسلمان دا څنگه قبلولې شی چه دالله ﷺ په فریضه کنبی او د پیغمبر ﷺ په سنتو کنبی دې تعارض وی. اوالله ﷻ یو خه اووائی او پیغمبر ﷺ بل خه وائی. نو د نبی کریم ﷺ درامی فعل نه د نبی کریم ﷺ پنبی وینخل په طور فرض ثابت دی. او د آیت مبارک صحیح مطلب هم دا دی. نو چه د چا غورونو ته د الله ﷻ دا حکم اورسی نو په هغه دالله ﷻ حجت پوره شو. چونکه د زور قرات نه د پنبو وینخل او د زبردقرات نه هم په دې باندې محمول کول د فرضیت قطعی ثبوت دې

په جرابو مسح کول. په دې وجه بعضو سلفو دا هم وئیلی دی چه دې آیت مبارک سره په جرابو مسح کول منسوخ شو. اگر چه یو روایت حضرت علی رضی اللہ عنہ نه داشان مروی دی. خو د هغی اسناد صحیح نه دی. بلکه د دوی نه پخپله صحت سره ددې خلاف ثابت دی. او چه د چا هم دا خیال دې نو د هغونی دا خیال صحیح نه دی. بلکه ددې آیت مبارک د نازلیدو نه پس نبی کریم ﷺ نه په جرابو مسح کول ثابت دی په مسند احمد کنبی د حضرت جریر بن عبدالله رضی اللہ عنہ بجلی رضی اللہ عنہ قول دې چه د سورۃ مائدہ نازلیدو نه پس مسلمان شوې وو چې د خپل اسلام راوړو نه پس ما پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم په جرابو په مسح کولو لیدلی وو (۴). بخاری او مسلم کنبی دی چه حضرت جریر رضی اللہ عنہ اودس مات کړو او بیا ئی په خپلو جرابو مسح او کړه. ددوی نه تپوس اوشو چه تاسو داسې ولې کوئی؟ نو وې فرمائیل چه هم داشان ما نبی کریم ﷺ هم لیدلی دې (۵).

د حدیث راوی حضرت ابراهیم نخعی رضی اللہ عنہ فرمائی چه خلقو ته به دا حدیث ډیر عجیبه معلومیری ځکه چه د حضرت جریر اسلام راوړل د سورۃ مائدہ نه پس وو. د احکامو په لویو لویو کتابونو کنبی په جرابو مسح کول د نبی کریم ﷺ نه ثابت دی.

(۱) الطبری: ۷۵/۱۰.

(۲) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب المسح علی الخفین: ۲۷۳، ابوداؤد: ۲۳، ترمذی: ۱۳، ابن ماجه: ۳۰۶.

(۳) احمد: ۸/۴، معرفة الصحابة: ۹۷۸، طبرانی: ۶۰۷.

(۴) احمد: ۳۶۳/۴، وهو صحیح بالشواهد.

(۵) صحیح بخاری کتاب الصلاة باب صلاة فی الخفاف: ۳۸۷، صحیح مسلم: ۲۷۲، ابوداؤد: ۱۵۴، ترمذی: ۹۳، ابن ماجه: ۵۴۳.

احمد: ۳۶۴/۵، ابن حبان: ۱۳۳۶.

اوس د مسح موده وغيره د هغې د ذکر کولو دا ځانې نه دي. د احکامو کتابونو کښې ددې تفصيل موجود دي.

په سختو جرايو باندې مسح کول جائز ده

مسلك حنفی: د احنافو عالمانو په خپل مينځ کښې په جور ابو باندې مسح کولو کښې اختلاف دي امام ابو حنيفه رضي الله عنه فرماني چې په جور ابو باندې مسح جائز نه ده مگر دا چه مجلدي وي يعنى لاتدي باندې تري څرمن لگيدلې وي يا منعلې وي يعنى لاتدي تري څرمن لگيدلې وي او صاحبين فرماني چه په جور ابو باندې مسح جائز ده خو چې سختې وي يعنى که جوربين د داسې ډيله کپرې وي چه بغير د تړلو نه په پندې باندې ايسار يږي. او په هغه کښې منزل کول اوسفر کول ممکن وي. نو دا جوربين د موزو مشابه شوي. نولکه څنگه چه په موزو مسح جائزه. دغه شان به په دې هم جائز وي. او په دې کښې د صاحبينو قول راجح دي يعنى په جرايو باندې مسح جائز ده خو چې سختې وي او تگ په کښې کولې شي تسهيل الهدايه (۱۷۱۱)

د رافضيانو ترديد: رافضيانو هم په دې کښې اختلاف کړې دي او ددې هغوي سره هيڅ دليل نشته دي. صرف جهالت او ضلالت دي. پخپله د حضرت علي رضي الله عنه يو روايت صحيح مسلم کښې دي (۱). خو روافض هغه نه مني. لکه څنگه چه د حضرت علي رضي الله عنه په هغه حديث مبارك کښې چې په مسلم او بخاري کښې دي د نکاح متعه ممانعت ثابت دي (۲). خو شيعه حضرات دا مباح گنري هم د ايشان دا آيت مبارك د دواړو په وينځلو دلالت کوي. او هم دا امر د نبی کریم صلى الله عليه وسلم متواتر احاديثو نه ثابت دي. خو شيعه حضرات ددې مخالف دي. فی الواقع دې مسائلو کښې ددوی لاسونه د دليل نه خالي دي. ولله للغيغه کانو بله غلطه نظريه: دغه شان دې خلقو د آيت مبارك او سلف صالحينو دکعبين باره کښې هم خلاف کړې دي، هغوي واني چه دهر قدم په شا يو گيتي وي، نو ددوی په نزد هر قدم کښې يو کعب يعنى گيتي وي. اود جمهورو په نزد دگيتي هغه هډوکی چه دپندې او قدم په مينځ کښې راوتلی وي هغه کعبين دي. د حضرت امام شافعي رضي الله عنه فرمان دي چه د کومو کعبينو ذکر دلته شوې دي دا د گيتي دوه هډوکی دي چه يو طرفته او بل طرفته لږ شان بنکاره دي او هم په يو قدم کښې کعبين دي، او دخلغو په عرف کښې هم د ادي. اود حديث مبارك دلالت هم په دې باندې دي.

بخاري او مسلم کښې دي چه حضرت عثمان رضي الله عنه د اودس کولو په وخت کښې خپله بنی پښه کعبينو سره اووينځله، بيا ئې گسه پښه اووينځله، (۳) دغه شان بخاري شريف کښې تعليقا په صيغه د جزم او صحيح ابن خزيمه او سنن ابو داود کښې دي چه څمونږ طرفته متوجه کيدو نه پس نبی کریم صلى الله عليه وسلم او فرمايل چه خپل صفونه درست کړئ، درې ځل ئې دا او فرمايل، او بيا ئې قسم اوخورو چه په الله قسم تاسو خپل صفونه درست کوئ گني الله تعالى به ستاسو زروه کاره کړي. حضرت نعمان بن بشير رضي الله عنه راوي واني چه دا اوشو چه هر سړی به د خپل ملگري گيتي سره گيتي او او اوگې سره اوگه يو ځانې کوله، (۴) ددې روايت نه صفا معلومه شوه چه کعبين د هغه هډوکی نوم نه دي چه د قدم شا طرفته وي. ځکه چه د هغې يو ځانې کول د دوو سړو دپاره ممکن نه دي. بلکه دا هغه دوه هډوکی دي چه د پندې په خاتمه کښې دي، او هم دا د اهل سنت مذهب دي.

(۱) صحيح مسلم كتاب الطهارة باب التوقيت في المسح على الخفين: ۲۷۶.

(۲) صحيح بخاري كتاب النكاح باب في النبي صلى الله عليه وسلم عن نكاح المتعة اخيرا: ۵۱۱۵، صحيح مسلم: ۱۴۰۷، ترمذی: ۱۷۹۴، ابن

ماجه: ۱۹۴۱، ابن حبان: ۴۱۴۰، بيهقي: ۲۰۱/۷.

(۳) صحيح بخاري كتاب الوضوء باب الوضوء ثلاثا ثلاثا: ۱۵۹.

(۴) صحيح بخاري كتاب الاذان باب الزاق المنكب المنكب والقدم بالقدم في الصف تعليقا قبل حديث: ۷۲۵، ابوداود: ۶۶۲، دارقطني: ۲۸۲/۱.

ابن ابی حاتم کنبی یحیی بن حارث نہ منقول دی چہ د زید کوم ملگری شیعہ قتل شوی وو هغوی ما کتلی وو ، نود هغوی گیتی می د د قدم پہ شا اولیدی ، دا د دوی لہ قدرتی سزا وہ چہ د دوی د مرگ نہ پس ظاہرہ شوہ ، او د حق دمخالفت او د حق د پتولو سزا ورتہ ملاؤ شوہ .

قوله تعالى: وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطْبُؤْاْ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ

د تیمم حکم :- دے نہ پس د تیمم صورتونہ اود تیمم طریقہ ہم بیان شوے ده ، ددی پورہ تفسیر پہ سورۃ نساء کنبی تیر شوے دے ، پہ دے وجہ دے خانی کنبی نہ بیانیبری . د تیمم د آیت شان نزول ہم ہلتہ بیان شوے دے .

دعائشی ﷺ ہار روکیدل :- خوا میر المومنین فی الحدیث حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ددی آیت متعلق پہ خصوصیت سرہ یو حدیث مبارک نقل کری دی هغه واورنی . حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بیان فرمائی چہ خدا د غارے ہار پہ بیداء کنبی پریوتو ، مونہ مدینہ تہ داخلیدو والا وو چہ نبی کریم ﷺ خیلہ سورلی اودرولہ او خدا پہ غیر کنبی نی خیل سر مبارک کیخودو او اودہ شو . پہ دے کنبی خدا پلار حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ راغلو او ما تہ پہ غصہ شو چہ تا ہار و رک کرو او خلق دے ایسار کرل . او پہ ما نی خو کنڈاری لگولے اودے سرہ ماتہ تکلیف کیدو ، خو پہ دے خیال نہ خوزیدم چہ د نبی کریم ﷺ خوب کنبی بہ خلل راشی . ہر کله چہ نبی کریم ﷺ پاسیدو او د سحر د مونخ وخت شو او او بہ تلاش کری شوے نو او بہ ملاؤ نشوے پہ دے باندے دا آیت مبارک نازل شو . حضرت اسید بن حضیر او فرمائیل چہ انہی آل ابوبکر ! اللہ ﷻ تاسو خلق بابرکت پیدا کری یے ، تاسو دوی د پارہ تول پہ تولہ بابرکت یے (۱) .

قوله تعالى: مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ

پہ امت باندے اسانتیا :- بیا بیان فرمائی چہ اللہ ﷻ تاسو باندے خہ تنگی نہ راولی بلکہ تاسو د پارہ دین آسانوی . سخت او مشکل کوی نی نہ ، حکم خو دا وو چہ تاسو او بو سرہ اودس کوئی خو کله چہ او بہ نہ وی یابیماری وی نو تاسوتہ د تیمم کولو اجازت دی . باقی احکام د احکامو پہ کتابونو کنبی او گورنی . بلکہ د اللہ ﷻ غوبنتنہ دا ده چہ هغه تاسو پاک کرئی او تاسو تہ پورہ پورہ نعمتونہ در کری چہ تاسو د هغه پہ رحمت باندے شکر ادا کرئی او د هغه پہ توسیع احکام اود هغه ذات پہ رحمت او اجازت باندے د هغه شکر ادا کرئی .

د اودس نہ پس دعا گول :- د اودس د ذکر کولو نہ پس د اللہ رسول ﷺ یو دعا او کرہ او هغه د دے آیت مبارک ماتحت ده . مسند سنن او صحیح مسلم کنبی د عقبہ بن عامر رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ مونہ بہ نمبر پہ نمبر او بنان خرول ، خہ پہ خیل نمبر کنبی د ماسختن پہ وخت کنبی لارم نو خہ گورم چہ نبی کریم ﷺ ولا دے خلقو تہ خہ فرمائی ، چہ ہر کله خہ ہلتہ اورسیدم نو ما دا واوریدل چہ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ کوم کس پہ بنہ شان اودس او کری او بیا دوہ رکعتہ مونخ ادا کری نو ددہ د پارہ جنت واجب شو . ما او وئیل چہ واہ واہ دا خہ بنہ خبرہ ده ، خدا نہ مخکنبی یو صاحب ناست وو ، هغه چہ دا واوریدل نو وی وئیل چہ د دے نہ مخکنبی نبی کریم ﷺ کومہ خبرہ کری ده هغه ددی نہ ہم بہترہ ده . ما چہ کله غور او کرو نو هغه حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ وو . وی فرمائیل چہ تہ اوس اوس راغلی ستا نہ مخکنبی چہ نبی کریم ﷺ خہ فرمائیلی دی (هغه دادی) چہ کله یو سرے بنہ شان سرہ اودس او کری بیا ﷻ اشھدان لاله الا اللہ واشھدان محمد اعبده ورسوله ﷺ او وانی نو ددہ د پارہ د جنت اتہ وارہ دروازی بیرتہ شی . چہ پہ کومہ داخلیدل غواری نو داخل دے شی (۲) .

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ المائدۃ باب قوله (فلم تجدا ماء فیموما صعبا طیا) : ۴۶۰۸ .

(۲) صحیح مسلم کتاب الطہارۃ باب الذکر المستحب عقب الوضوء : ۲۳۴ ، ابوداؤد : ۱۶۹ ، باب الخرج الخطایا مع ماء الوضوء : ۲۴۴ ، ترمذی : ۲ ، مؤطا امامالک : ۳۲/۱ ، احمد : ۳۰۳/۲ ، ابن حبان : ۱۰۴۰ .

په اودس د گناهونو معاف كيدل: - اوبو روايت كښې دى چه كله ايمان او اسلام والا اودس دپاره كينى ،نو كله چه دې مخ وينځى نو د سترگو ټول گناهونه اوبو سره يا د اوبو آخرى څاڅكى سره لارښى .دغه شان دلاسونو د وينځلو په وخت كښې دلاسونو ټول گناهونه لارښى او دغه شان د پښو وينځلو سره د پښو ټول گناهونه لارښى او دې دگناهونو نه بالكل پاك شى .(۱)

ابن جرير كښې دى چه كوم سړې اودس او كړى او كله دې خپل لاسونه يا پښې وينځى نو دده گناهونه لرې شى ،دمخ وينځلو سره دده نه گناهونه لارښى ،د سر مسح كولو سره د ده گناهونه لارښى ،د پښو وينځلو سره ددې گناهونه لارښى .بل سند كښې دسر د مسح ذكر نشته دې .(۲) ابن جرير كښې دى چه كوم سړې ښه شان سره اودس او كړى او مونځ دپاه او دريږې نو دده د غوږونو نه ،دده دلاسونو نه ،دده د سترگو نه او دده د پښو نه ټول گناهونه جدا شى .(۳) صحيح مسلم شريف كښې دى چه اودس نيم ايمان دې .الحمد لله وئيلو سره د نيكي چابري ډك شى ،قران يا ستا د موافقت دپاره دليل دې يا ستا خلاف دليل دې ،هر سړې سحر سحر د خپل نفس خريدو فروخت كوى ،نو يا خو خپل خان آزاد كړى يا هلاك كړى .(۴) او حديث مبارك كښې دى چه د حرام مال صدقه الله ﷻ نه قبلوى ،اوبې اودسه مونځ نه قبلوي .(۵) (صحيح مسلم) . دا روايت ابوداود ،طيالسى ،مسند احمد ،نسائى ،ابن ماجه كښې هم دې .(۶)

وَادْكُرُوا			
او ياد كړئ			
اود الله تعالى هغه			
نِعْمَةَ اللَّهِ	عَلَيْكُمْ	وَمِيثَاقَهُ	الَّذِي
نعمت دالله په تاسو باندې او وعده د هغه هغه چې محكموالي كړې دې الله ستاسو سره			
نعمتونه ياد كړئ كوم چې نې په تاسو كړې دى او ستاسو نه يې چې كومه پخه وعده اخستې ده (هغه مه هيروى)			
بِهِ	إِذْ قُلْتُمْ	سَمِعْنَا	وَاطَعْنَا
په هغې يعنى كله چې او وئيل تاسو او اوربده مونږ او او منله مونږ او او ويريږئ دالله نه بيشكه الله			
څه وخت چې تاسو او وئيل چې مونږ او وريدل او مونږ او منل او الله ﷻ نه ويره كوى او الله ﷻ			
عَلَيْكُمْ	بِذَاتِ الصُّدُورِ	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا
بنده عالم دې په رازونو د زړونو ائې هغه كسانو چې ايمان مو راوړې دې او سيريئ			
د زړونو په پټو خبرو هم خبر دې ..... ائې د ايمان خاوندانو دالله دپاره			

(۱) احمد: ۴/۲۳۴، ۵۵۵ دې سند صحيح لغيره درجه كښې دې

(۲) احمد: ۴/۲۳۴، ۵۵۵ دې سند صحيح لغيره درجه كښې دې

(۳) الطبري: ۱۰/۸۶، احمد: ۵/۲۵۲، وسنده ضعيف. وهو صحيح بالشواهد مجمع الزوائد: ۱/۲۲۳.

(۴) صحيح مسلم كتاب الطهارة باب فضل الوضوء: ۲۲۳، ترمذى: ۳۵۱۷، عمل اليوم والليلة: ۱۶۹، ابن ماجه: ۲۸۰، احمد: ۳۴۲.

(۵) صحيح مسلم كتاب الطهارة: باب وجوب الطهارة للصلاة: ۲۲۴، ترمذى: ۱، احمد: ۲۰/۲، بيهقى: ۴۲/۱.

(۶) احمد: ۵/۷۴، ابوداود: كتاب الطهارة: باب فرض الوضوء: ۵۹، وسنده صحيح، نسائى: ۱۳۹، ابن ماجه: ۲۷۱.

قَوْمِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا

محکم ولا پارہ دالله گواہی کونکی | په انصاف سره | اونه دی کړی باعث تاسو | دشمنی
په سمه لار قائم اوسی | او په انصاف سره گواہی ورکوی | اودیوی دلی دشمنی دی تاسو

قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ

دیو قوم | په دې خبره | چې اونه کړی انصاف تاسو | انصاف کوی | دا انصاف | زیات نزدې دی | تقوی ته
په ظلم کولو باندې آماده نکړی | همیشه انصاف کوی | ..... دا کار پر هیزگاری ته ډیر نزدې دی

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝ وَعَدَّ اللَّهُ

او اوویرې دالله نه | بیشکه الله | خبردار دی | په هغو عملونو | چې کوی ئې تاسو | وعده کړې ده الله
او الله ﷻ نه ویرې | بیشکه الله ﷻ ستاسو دتولوا عملونه خبر دی | ..... الله هغه خلقو سره

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ

دهغه کسانو سره | چې ایمان راوړی | او عمل اوکړی نیک | دې دهغوی دپاره | مغفرت
چې ایمان ئې راوړې دی | او نیک عملونه کوی دبښني ..... اود دلونې بدلی

وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ

اوبدله | لویه | او هغه کسان | چې کفر ئې اوکړو | اودروغ ئې اوگنرل | آیتونه زمونږ | دغه کسان
وعده کړې ده | ..... اوچا چې انکار کړې دی | اوزمونږ آیتونه ئې دروغ گنرلی دی | دغه کسان

أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ

ملگری د دوزخ دی | ائې هغه کسانو | چې ایمان موراوړې دی | یادکړی | احسان دالله
جهنمیان دی | ..... ائې مومنانو | دالله ﷻ هغه احسان یادکړئ | څه وخت چې یوی

عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا أَيْدِيَهُمْ

په تاسو | چې کله اراده اوکړه | یو قوم | چې را اوږده کړی | تاسو ته | لاسونه خپل
یو دلی په تاسو باندې د لاس اوچتولو اراده اوکړه

فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ

نو منع کړل الله لاسونه دهغوی | ستاسو نه | ارا اوویرې دالله نه | او خاص په الله باندې
نوالله دهغوی لاسونه ستاسو نه بند کړل | او الله ﷻ نه ویره کوی | او په الله ﷻ باندې دی

فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝

توکل پکار دی | مومنانو لره |
مومنان بهر و سه اوکړی

قوله تعالى: «وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا»

د عدل او انصاف حکم۔ اللہ تعالیٰ دا عظیم دین او خپل رسول ﷺ راولیبرل او اللہ ﷻ په دي امت ډیر لوني احسان او کړو او اوس ورته هغه یادوی، اوددې وعدې د مضبوطولو هدايت ورته کوی. اودا وعده مسلمانانو دالله ﷻ د پیغمبرد تابعدارنی او مدد کولو، دین باندې د قائم اوسیدو، ددې د قبلولو او نورو ته د دي درسولو وه. د اسلام راورولو په وخت کښې به هر مومن ددې د بیعت کولو اقرار کولو، نو د صحابه کرام ؓ الفاظ دی چه مونږ نبی کریم ﷺ نه بیعت او کړو چه مونږ به آورو اومنو به. که زړه مو غواری او که نه. اگر چه مونږ ته نورو باندې ترجیح ورکړې شی اودا چې د یو لائق سپری نه به مونږ یو کار نه اخلو یعنی هغه به د خپلې عهدې او منصب نه نه معزوله کوو، (۱)

دایمان راورولو ترغیب: ① دالله ﷻ ارشاد دې چه تاسو ولې ایمان نه راوړنی؟ حالانکه تاسو ته د الله رسول ﷺ د ایمان راورولو دعوت درکوی او هغه ستاسو نه وعده اخستی ده که تاسو ته یقین وی. ② داهم وئیلې شوی دی چه دې آیت مبارک کښې یهودو ته یادولې شی چه ستاسو نه د نبی کریم ﷺ د تابعدارنی وعدې اخستی شوی دی، بیاددې څه مطلب چه تاسو نبی کریم ﷺ نه منی؟ ③ دا هم وئیلې شوی دی چه د حضرت آدم ؑ د شان نه د راتلو په وخت کښې چه الله ﷻ ستاسو نه کومه وعده اخستی وه هغه ورته یادوی اودا ئې فرمائیلی وو چه آیا څه ستاسو رب نه یم؟ ټولو اقرار کړې وو چه مونږ په دې باندې گواه یو. لیکن رومبې قول زیات صحیح دې. حضرت سدی ؑ او حضرت عبدالله ابن عباس ؓ نه هم دا مروی دی، او امام ابن جریر ؒ هم دې ته مختار وئیلی دی. په هر حال کښې انسان ته پکار دی چه د الله ﷻ نه ویریری، ځکه چه الله ﷻ د زړونو او سینو رازونو نه ښه واقف دې.

قوله تعالى: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوْمِينَ لِلَّهِ لِيُكَفِّرَ عَنْكُمُ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُغْفِرَ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ»

په اولاد کښې عدل کول: - ائې ایمان والو! خلکو ته د خودنې دپاره نه بلکه د الله ﷻ دپاره په حق قائم اوسی او عدل سره صحیح گواه جوړ شی. بخاری او مسلم شریف کښې د حضرت نعمان بن بشیر ؓ نه روایت دې چه ځما پلار ماته یو عطیه راکړې وه، ځما مور عمره بنت رواحه ؓ او وئیل چه څه به ترهغه وخت پورې مطمئنم نشم چه ترڅو ته په دې نبی کریم ﷺ گواه نکړې. ځما پلار د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او ټوله واقعې ئې ورته بیان کړه نو نبی کریم ﷺ تپوس او کړو چه آیا تا خپل نور اولاد ته هم دغه شان عطیې ورکړې ده؟ نو هغه او وئیل چه نه، نو نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه د الله ﷻ نه ویریرې او خپل اولاد کښې عدل کوه او څه ظلم گواه نه جوړیږم. نو ځما پلار هغه صدقه واپس کړه. (۲)

قوله تعالى: «وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ عَلَىٰ آلَا تَعْدِلُوا»

د دشمنی په وجه د عدل نه نه اوږیدل: - بیا فرمائی چه د دشمنی په وجه د عدل نه مه روستو کیرنی. که دوست وی او که دشمن وی تاسو ته پکار دی چه د عدل نه کار واخلي. دا تقوی ته زیات نژدې دې

قوله تعالى: «هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ»

د هو د ضمیر مرجع: - د «هو» ضمیر مرجع باندې دلالت فعل کړې دې. لکه ددې مثال قران پاک کښې نورو ځایونو کښې هم شته. او کلام عرب کښې هم شته دې، لکه بل ځانې کښې فرمائی چه «وَأَنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ» یعنی که تاسو یو کور ته د تلو اجازت او غواړنی او اجازت درته ملاو

(۱) صحیح بخاری کتاب الفتن باب قول النبی ﷺ سترون بعدی امورات نکرو لها: ۷۰۵۶، صحیح مسلم: ۱۸۴۰، احمد: ۳۲۱/۵.

بیہقی: ۱۴۵/۸.

(۲) صحیح بخاری کتاب الہیة باب الاشهاد فی الہیة: ۲۵۸۷، صحیح مسلم: ۱۶۲۳، مؤطا امام مالک: ۷۵۱/۲، ابن حبان:

۵۱۰۰، بیہقی: ۱۷۶/۶.

نشی، بلکہ او وئیلې شی چه واپس شی نو تاسو واپس لارشی اوهم دا ستاسو دپاره زیاته پاکی ده نو دلته هم د ﴿هُوَ﴾ ضمیر مرجع مذکور نه دې خود فعل دلالت موجود دې، یعنی واپس کیدل هم داسان پورتنی آیت مبارک کنبې یعنی عدل کول، دا هم یاد ساتی چه دلته د ﴿أَقْرَبُ﴾ صیغه داسې موقع باندي ده چه بل طرفته هیخ څیز نشته دې، لکه څنگه چه آیت مبارک کنبې دی چه ﴿أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا﴾ او لکه څنگه چه د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ وینا چه ﴿أَنْتَ أَفْظُ وَأَعْظَمُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ﴾ (۱) دالله ﷻ نه ویریرې هغه ستا د عملونونه باخبر دې، هغه به ستا خیر او شر پوره بدل درکوی. هغه پاک ذات ایمان والو، نیکانو خلقو سره د دوی دگناهونو بخښلو او دوی ته د اجر عظیم ورکولو او د جنت ورکولو پوره وعده کړې ده. یعنی دوی به دا اصل کنبې جنت د الله ﷻ په فضل سره حاصلوی. خود رحمت د توجه سبب به د دوی نیک اعمال وی، نو حقیقت کنبې هر لحاظ سره قابل تعریف او قابل ستانن الله ﷻ دې. اودا ټول هرڅه د الله ﷻ فضل او کرم دې. د حکمت او عدل تقاضا هم دا وه چه ایماندارو او نیکانو خلقو ته جنت ورکړی، او کافران جهنم ته اولیرې، نو هم داسان به کیرې. قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ

د ایت شان نزول: - اوبیا خپل یو بل نعمت وریادوی، د هغې تفصیل دا دې حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمائی چه نبی کریم ﷺ یو ځانې کوز شو او خلق یو خوا بل خوا د سیورو تلاش کنبې شو، نبی کریم ﷺ خپله وسله او وېستله او یو ونې ته نې زورنده کړه، یو اعرابی راغلو او هغه د نبی کریم ﷺ توره خپل لاس کنبې واخسته، او د نبی کریم ﷺ مخکینې اودریدو او وې وئیل چه اوس وایه تا به ځما نه څوک خلاصوی؟ نو نبی کریم ﷺ جواب کنبې او وئیل چه الله ﷻ هغه بیا دا سوال او کړو او نبی کریم ﷺ ورته بیا هم دا جواب ورکړو، په دریم ځل جواب سره دده لاس نه تورا او غرزیده. نو نبی کریم ﷺ صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته آواز او کړو، او کله چه هغوی راغلل نو نبی کریم ﷺ ورته ټوله واقعہ بیان کړه، اعرابی په هغه وخت کنبې هم موجود وو. خو نبی کریم ﷺ د هغه نه هیخ بدلې وانخستله. حضرت قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چه څه خلقو په دھوکه نسی کریم ﷺ قتل کول غوښتل او هغوی د اعرابی د دې دپاره لیرلې وو. خو الله ﷻ هغه ناکام او نامراد کړو (۲)، فالحمد لله.

ددې اعرابی نوم صحیح احادیث کنبې غورث بن حارث راغلي دې. حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نه مروی دی چه یهودیانو نبی کریم ﷺ او د نبی کریم ﷺ د ملگرو د قتل کولو ارادې سره په خوراک کنبې زهر گډ کړل او دوی ته نې دعوت ورکړې وو خو الله ﷻ په دې نبی کریم ﷺ خبر کړو. او دوی ټول بیخ شو. دا هم وئیلې شوی دی چه کعب بن اشرف او دده یهودی ملگرو نبی کریم ﷺ خپل کور ته رابلل او دوی ته نې تکلیف رسول غوښتلی وو.

د نبی کریم ﷺ د قتل مختلفې منصوبې: - ابن اسحاق رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددې نه مراد د نبی نصیر هغه خلق وو چه کومو د ژرندي کانرې د پورته قلعي نه په نبی کریم ﷺ راغورزول غوښتلی وو او نبی کریم ﷺ د عامری خلق د دیت اخستو دپاره هغوی ته ورغلي وو نو دې شریانو عمرو بن حجاج بن کعب په دې کار کولو راضی کړې وو. خو الله ﷻ لار کنبې نبی کریم ﷺ د دې شریرو د شرارت نه خبر کړل. نبی کریم ﷺ خپلو اصحابو رضی اللہ عنہم سره واپس شو. هم د دې ذکر په دې آیت مبارک کنبې دې. مومنانو ته پکار دی چه

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق: باب صفة ابليس وجوده: ۳۲۹۴، صحیح مسلم: ۲۳۹۶.

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الرقاع: ۴۱۳۵، صحیح مسلم: ۸۴۳، بتصرف یسر: عبدالرزاق: ۱۸۵/۱. احمد: ۳۶۴/۳، ابویعلی: ۱۷۷۸، ابن حبان: ۳۸۸۳.

بہ اللہ ﷻ بھروسہ اوساتی . کفایت کولو والا او حفاظت کولو والا صرف ہغہ اللہ ﷻ دی . دی نہ پس نبی کریم ﷺ دالہ اللہ ﷻ پہ حکم د بنو نضیر محاصرہ اوکرہ اوخہ خلق نہی قتل کرل او باقی جلاوطن کرے شو .

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ

| اوپہ تحقیق | اخستلی وہ اللہ | پخہ وعدہ | دنبی اسرائیلو نہ

او اللہ ﷻ د بنی اسرائیلونہ پخہ وعدہ اخستلی وہ

وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ

او اولیلر مونبرہ | دھغوی نہ | دولس | مشران | او اوویل اللہ | بیشکہ زہ | ستاسو سرہ یم

او مونبرہ پہ دوی دولس سرداران مقرر کرے ووا او اللہ ﷻ ورته وئیلی ووا جی زہ تاسو سرہ مل یم

لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي

کہ چری | قائم اوساتو تاسو مونخ | او ورکرو تاسو زکاۃ | او ایمان راو رو تاسو | پہ رسولانو زما -

کہ تاسو مونخ کوئی | ..... | او زکاۃ ور کوئی | او زما پہ پیغمبرانو ایمان راو روئی

وَعَزَّزْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُوهُمْ وَأَلْفَتْهُمُ

او مدد مو اوکرو دھغوی | او قرض مو ورکرو | اللہ | قرض | بنہ | انو خامخا بہ زہ لرے کریم

او دھغوی مدد کوئی | او اللہ تعالیٰ تہ موقرض حسنہ ورکرو | نو مونبرہ بہ ستاسونہ

عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَا دُخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي

ستاسو نہ | گناہونہ ستاسو | او خامخا بہ زہ داخل کریم تاسو | داسی باغونو تہ | جی بھیبری بہ

ستاسو گناہونہ اورژو ووا | او تاسو بہ داسی باغونو تہ داخل کروا | جی دھغی لاتدی بہ

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ

لاتدی دھغی نہ | نہرونہ | نو ہغہ خوک | جی انکار نہی اوکروا | روستو ددی نہ | ستاسونہ

(خلور قسمہ) ولی بھیبری | اوچا جی ددی نہ پس ہم کفر اوکرو

فَقَدْ ضَلَّ سَاءَ السَّبِيلِ ۝ فِيمَا نَقَضْتُمْ

نو پہ تحقیق | اورکہ یی کرہ | نیغہ | لار | نو پہ سبب | دما تلو دھغوی | دپخی وعدی دھغوی

نو یقینا ہغہ د نیغی لاری نہ بی لاری شو | ..... | بیافقط دو وعدی دما تلو پہ وجہ مونبرہ پہ دوی

لَعْنَاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ

لعنت اوکرو مونبرہ پہ ہغوی | او گر خول مونبرہ | زرونہ دھغوی | سخت | بدلوی ہغوی | خبرہ

لعنت اوکرو | او دوی زرونہ مو سخت کرل | (نو اوس پہ توراۃ کنبی تحریف کوئی) کلمی دخانی نہ

عَنْ مَوَاضِعِهِ ۚ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا

دخایونو خپلو نہ | او ہیرہ کرے دہ ہغوی | یوہ حصہ | دھغی نہ | جی نصیب شوے وؤ ہغوی تہ

بی خایہ کوئی | او جی کوم نصیحت ورته شوے ووا | دھغی لویہ حصہ نہی ہیرہ کرے دہ

يَهٗ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا

پہ ہغی سرد او ہمیشہ بہ نی تہ اچی خبر پری بہ تہ اپہ یو خیانت سرہ | دہغوی نہ | سواد | البرو کسانو
او ہمیشہ بہ تہ ددوی بہ خیانتونو خبر پری | ..... مگر لہ کسان پہ کبھی داسی دی چہ | ددی عیب نہ | بچ دی

مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمَحْسِنِينَ

دہغوی نہ | انومعاف کرہ | ہغوی | او مخ او گر خوہ | بیشکہ اللہ | خوبنوی | احسان کونکی
نودوی معاف کرہ | اوسترگی پری پتی کرہ | بیشکہ اللہ تعالیٰ نیکان خلق خوبنوی

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِي أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ

او دہغہ کسانونہ | چہ وئیلی وؤ ہغوی | چہ بیشکہ مونہہ | نصاری یو | اخستلی وہ مونہہ | پخہ وعدہ دہغوی
(دغہ شان) مونہہ دہغی کسانونہ ہم وعدہ اخستی وہ | چہ وئیل یی مونہہ عیسیایان یو

فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا

نوحیرہ کرہ ہغوی | دیرہ حصہ | دہغہ سبق نہ | اچی نصیب شوہ وہ ہغوی تہ اپہ ہغی سرہ | نواو کرلہ مونہہ
نوحغوی دہغہ تعلیم لویہ حصہ ہیرہ کرہ پہ کوم چہ ورتہ نصیحت کولی شو | ..... نوحونہ

بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبُغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ

پہ مینخ دہغوی کبھی | دشمنی | اوبغض وکینہ | ورخی دقیامت پوری | اوزر بہ | خبر ورکری ہغوی تہ
ددوی پہ مینخ کبھی ترقیامتہ پوری دشمنی او کینہ و اچولہ | ..... او دیر زر بہ ورتہ

اللَّهُ يَبَا كَانُوا لِيَصْنَعُونَ

اللہ | پہ ہغہ کارونو | اچی وؤ ہغوی | چہ کول بہ نی
اللہ د دوی د عملونو خبر ورکری |

قوله تعالى: وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا

سابقہ ایاتونو سرہ ربط: پور تہ آیتونو کبھی اللہ خپلو مومنانو بندگائو تہ د وعدو پورہ کولو او پہ
حق د ولاہی اوسیدو، د عدل اود شہادت حکم ورکری وو، او دہ سرہ نی ورتہ خپل ظاہری او باطنی
نعمتونہ ہم ورپہ یاد کری وو۔ نواوس دہ آیتونو کبھی د دوی نہ مخکبھی اہل کتابوسرہ چہ کومہ
وعدہ شوہ وہ ہغہ یادوی۔ ددی حقیقت او کیفیت بیانوی۔ بیبا چہ کلہ ہغوی اللہ سرہ کرپہ وعدہ
ماتی کرپہ نود ہغوی خہ حال وو، د دہ بیانولو سرہ مسلمانان د وعدہ خلافی نہ منع کوی۔

د دولسو سردرانو نومونہ: ددوی دولس سرداران وو۔ یعنی د دولسو قبیلو دولس سرداران وو چہ دوی
بہ د ہغوی نہ بیعت کولو، دوی داللہ اورسول فرمانبردار وو، او د کتاب اللہ اتباع کونکی پاتی شوی
وو۔ ہرکلہ چہ موسی سرکشو سرہ د جہاد دپارہ تلونو دوی کبھی نی یویو سردار منتخب کرپہ
وو۔ د روبیل قبیلہ سردار شامون بن رکون وو۔ اودشمعونیاتو سردار شافاط بن حری وو، د یهوذا کالب
بن یوفنا، داتین میخانیل بن یوسف، د افرایم یوسف بن نون او د بنیامین قبیلہ سردار فلطم بن وفون
او زیون جدی بن شوری او متشا جدی بن موسی او د دان خملاتیل بن حمل او اشار ساطور وو، د

نفسالی بحر اویساخر کالایل دتوراة پہ څلورم جزء کنبی دبنی اسرائیلو د قبیلو د سردارانو نومونه مذکور دی. او هغه ددی نومونو نه لږ شان مختلف دی. والله اعلم.

د موجوده توراة نومونه دادی بنور و بیل باندي یصور بن سادون، بنو هاشم باندي شموال بن صورشکی، بنو یهوذا باندي حشون ابن عمیاذاب، بنو یساخر باندي شال بن صاعون، بنو بولون باندي الیاب بن حالوب، بنو افرایم باندي منشا بن عمهور، بنو منشا باندي حملیائل، بنو بنیامین باندي ایدن، بنو دان باندي جعیذر، بنو اشار باندي تحایل، بنو گان باندي سیف بن دعوییل، بنو نفتالی باندي اخبرع.

د دلیلة العقبه د شرکاؤ نومونه: - دا یاد ساتی چه «لیلة العقبه» کنبی چه کله نبی کریم ﷺ انصارو ته بیعت اخستی وو نو په هغه وخت کنبی هم د دوی سرداران دولس وو. درې د قبیله اوس حضرت اسید بن حضیر ﷺ، حضرت سعد بن خثیمه ﷺ او حضرت رفاعه بن عبد المنذر ﷺ. بعضو روایتونو کنبی ددوی په خانی د حضرت ابوالهیثم بن تیهان ﷺ نوم دی. اونته سرداران د قبیله خزرج وو، ابو امامه اسعد بن زراره ﷺ، حضرت سعد بن ربیع ﷺ، حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ، حضرت رافع بن مالک بن عجلان ﷺ، حضرت براء بن معرور ﷺ، حضرت عباده بن صامت ﷺ، حضرت سعد بن عباده ﷺ، حضرت عبدالله بن عمرو بن حرام ﷺ، حضرت منذر بن عمر بن حنیس ﷺ، دې سردارانو د نبی کریم ﷺ نه د آوریدو او د منلو بیعت کړې وو.

د امت د خلفاؤ تعداد: - حضرت مسروق رضی اللہ عنہ فرمائی چه مونږ خلق حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ سره ناست وو، دوی په هغه وخت کنبی مونږ ته قرآن پاک خودلو، یو سړی سوال او کړو چه تاسو نبی کریم ﷺ نه تپوس کړې دې چه ددې امت به څومره خلفاء وی؟ حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ او فرمائیله چه کله نه عراق ته راغلې یم نو ستا نه سوا هیچا د ان سوال نه دې کړې، مونږ دې باره کنبی نبی کریم ﷺ نه سوال کړې وو نو نبی کریم ﷺ فرمائیله دی چه دولس به وی. په شمیر د بنی اسرائیلو د تقیبانو وه. (۱) دا روایت د سند لحاظ سره غریب دې.

خو د حدیث مضمون د بخاری او مسلم شریف عبارت نه هم ثابت دې. جابر بن سمره رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما د نبی کریم ﷺ نه اور یدلی دی چه د خلقو کار به چلیږی تر کومې چه د دوی ولیان دولس نه شی، بیا نبی کریم ﷺ یو لفظ او وئیلو خو هغه ما واو نریدو، نو ما خلقو ته تپوس او کړو چه نبی کریم ﷺ دا بل کوم یو لفظ او وئیلو نو خلقو او وئیل چه دا ټول به د قریشو نه وی. (۲)

دولس خلفاء به کله وی: - صحیح مسلم کنبی ددې حدیث مبارک هم دا مطلب دې چه دولس خلفاء به نیک بخت وی چه په حق به قائم وی او خلقو کنبی به عدل کوی. ددې نه دا ثابت نه دی چه دا به پرله پسې وی، نو څلور خلفاء خو پرله پسې شو، حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ، حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ، حضرت عثمان رضی اللہ عنہ، حضرت علی رضی اللہ عنہ، او چه د چا خلافت د نبوت طریقه وو په هغه دولسو کنبی حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ دې. بنو عباس کنبی هم بعضې د اشان خلفاء تیر شوی دی او د قیامت نه مخکنبی مخکنبی د دوی شمیر دولس پکار دې. او هم په دوی کنبی حضرت امام مهدی رضی اللہ عنہ هم دې چه د هغه بشارت احادیثو کنبی راغلې دې، د هغه نوم به د نبی کریم ﷺ نوم سره یو شان وی، د هغه د پلار نوم به د نبی کریم ﷺ د پلار د نوم په شان وی. زمکه کنبی به عدل او انصاف راشی. او ددوی نه مخکنبی به ډیر زیات ظلمونه شوی وی. او ددې نه د شیعه حضراتو امام منتظر مراد نه دې. د هغه خو هډو حقیقت نشته دې اونه د هغه څه وجود شته دې بلکه دا خو صرف د شیعه حضراتو وهم او خیال

(۱) احمد: ۱/۳۹۸، مسند ابی یعلی: ۵۰۳۱، مسند البزار: ۱۵۸۶، طبرانی: ۱۱۰۳۱، مجمع الزوائد: ۵/۱۹۲.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاحکام باب: ۷۲۲۲، صحیح مسلم: ۱۸۲۱، ابوداؤد: ۴۲۷۹.

دی، اونہ ددی حدیث مبارک نہ د شیعہ حضراتو د فرقی اثنا عشریہ مراد ده. دا حدیث پہ ائمہ باندی محمول کول ہم د شیعہ حضراتو جوړه کرې شوې خبره ده. اودا د هغوی د کم عقلی او د جهالت نښه ده. د شیعہ گانو د دولسو امامانو د عقیدې تردید: - توراۃ کنبی د حضرت اسماعیل عليه السلام بشارت سره دی چه د دوی نسل کنبی به دولس لوئی سړی وی. د دې نه مراد هم د دې قریشو دا دولس بادشاهان مراد دی. خوچه کوم یهودیان مسلمانان شوی وو او هغوی په خپل اسلام کنبی کچه او دې سره جاهل هم وو، هغوی د شیعہ گانو غور کنبی دا خبره اچولې وه او هغوی ددی نه مراد ددوی دولس امامان اخستی وو، گنی احادیثو کنبی ددی نه صفا خلاف موجود دی.

قوله تعالی: وَقَالَ اللَّهُ لَنْ أَمُنَّكُمْ لَنْ أَقِمْتُمْ الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ الزَّكَاةَ وَأَمَنْتُمْ بِرُسُلِي

د یهودیانو د وعدې ماتول: - اوس دهغه وعدې ذکر کیرې چه کومه الله ﷻ یهودو نه اخستی وه چه تاسو به مونخ کوئی، زکوة به ورکوئی، د الله ﷻ درسولانو تصدیق به کوئی، د هغوی مدد به کوئی، اودالله ﷻ مدد او نصرت به هغوی سره وی. ددوی گناهونه به معاف وی. او دوی به جنتیانو کنبی داخل وی. مقصد به حاصل شی او د دوی نه به ویره لرې شی. خو که د دې وعدې نه بیا هم واوریدل او ددی خلاف ئې اوکړو نو دوی به حق نه لرې شی. ورك او لرې به پریوخی. نوهم داشان اوشو، دوی میثاق مات کړو او وعده ئې ماته کړه، نو په دوی باندې دالله ﷻ لعنت اوشو. هدایت نه لرې شو، د دوی زړونه سخت شو، د وعظ او پندو نصیحت نه خړوب نه شو، ددوی پوهه ختمه شوه. دالله ﷻ خبرو کنبی ئې تاویلونه شروع کړل، چه کوم حقیقت مراد وو هغې نه ئې کلام الله کنبی خلاف اوکړو او ددی نه ئې نور نور مطلبونه واخستل، او د الله ﷻ نوم به ئې اخستو او هغه مسائل به ئې بیانول چه کوم دوی ته الله ﷻ نه وو خودلی. او تردې چه د دوی دلاسونو نه دالله ﷻ کتاب پریوتو او دوی نه صرف بی عمله بلکه بی رغبت هم شو. د دین اصل چه کله ددوی د لاسونو نه پریوتو نو بیا فروعی عمل څنگه قبلیدې شی؟ د عمل ختمیدو په وجه نه د دوی زړونه صحیح شو اونه د دوی فطرت صحیح شو، او نه د دوی اخلاص پاتی شو اودوی مکاری او دهورکه خپله طریقه جوړه کړه، د نبی ﷺ او صحابه کرام رضی الله عنهم خلاف نوی نوی محاذونه پرانیستی کیدل. بیا دالله ﷻ نبی ته حکم اوشو چه تاسو په دې سترگې پټې کړئې هم دا معامله دوی سره ښه ده لکه څنگه چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نه مروی دی چه څوک تاسره دالله ﷻ د فرمان خلاف اوکړی نو دوی د الله ﷻ د حکم ماتحت کړئې، په دې کنبی یو لوئی مصلحت دا وو چه ممکن دی چه د دوی زړونه صحیح شی او دوی ته هدایت نصیب شی. او حق طرفته راشی. الله ﷻ احسان کونکو سره دوستی کوی. یعنی د نورو د بدسلوکی نه چشم پوشی کوی او نیک سلوک کولو والا د الله ﷻ دوست دی. حضرت قتاده رضی الله عنه فرمانی چه د معاف کولو حکم د جهاد آیت مبارک سره منسوخ شوې دي ( )

قوله تعالی: وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِي أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ

بیا ارشاد دې چه ددی نصرانیانونه هم مونږ وعده اخستی وه چه کوم رسول راخی دوی به په هغه ایمان راوړی. د هغه مدد به کوی، اود هغه خبره به آوری، خو دوی هم د یهودیانو په شان وعده خلاقی اوکړه، اوددې سزا کنبی مونږ دوی کنبی خپلو کنبی دشمنی واچوله چه ترقیامته پورې به جاری وی. دوی کنبی فرقی فرقی جوړې شوې چه یو بل ته ئې کافر وئیل. او خپلو عبادت خانو ته هم نه راخی. ملکانیه فرقه، یعقوبیه فرقی او یقوبیه فرقی ته ښکاره کافر وئیل. داشان نورې فرقی هم وې. دوی ته د دوی داعمالو په وجه پوره تنبیه ورکړې شوه. دوی هم د الله ﷻ نصیحتونه هیر کړل. اوالله ﷻ

باندي ني تهمتونه اولگول، او وي ونييل چه د الله تعالى بنه او اولاد شته دي، دوي به د قيامت په ورخ
 دير خراب رانيولي شي. الله ﷻ واحد فرد ﴿الصَّمَدُ﴾ لَمْ يَلِدْهُ وَاَمْ يُولَدُ ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ دي.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ	قَدْ
اني اهل كتابو په تحقيق سره	
اني اهل كتابو! يقينا	
رَسُولَنَا	بَيْنَ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ
درغلي دي تاسوته رسول زمونږه چې بيانوي تاسو ته ډيري هغه خبرې چې تاسو به پتولي	
تاسوته زمونږ رسول راغلي دي او د كتاب هغه ډيري خبرې ني درته بنسكاره كړي دي	
مِنَ الْكِتَابِ	وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ
د كتاب نه او معافي كوي ډيرو (خبرو) نه راغلي ده تاسو ته د طرفه د الله نه رنړا	
كومې چې به تاسو پتولي او ډيري داسې دي چې هغه ني نه بيانوي تاسو ته د الله ﷻ د طرفه يو رنړا راغلي ده	
وَكِتَابٌ	مُبِينٌ ۝ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ
اوراغلي دي داسې كتاب چې واضحه دي چې بنسايي په هغې سره الله هغه چاته	
او يو روښانه كتاب راغلي دي ..... د دې په ذريعه الله ﷻ هغه چاته	
رِضْوَانَهُ	سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ
چې بيروي كوي د رضا د هغه لارې د سلامتيا او راوباسي هغوي لره د تيارونه	
د سلامتيا لارې بنسايي چې چاته ني خوښه شي ..... او هغوي د (كفر) د تيرونه	
إِلَى النُّورِ	بِأَذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝
رنړا ته په حكم خپل سره او هدايت كوي د هغوي لارې انيغي ته	
د هدايت رنړا ته راوباسي او په نيغه لار ني قائم ساتي	

قوله تعالى: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ
 د اهل كتابو علمي بد دياتي: فرمائي چه رب تعالى خپل اوچتې مرتبې والا رسول حضرت محمد ﷺ
 هدايت او حق دين سره ټول مخلوق طرفته ليرلې دي، معجزې او روښانه دليلونه ني دوي ته وركړي دي
 چه كومې خبرې يهوديانو او نصرانيانو بدلې كړي وي، تاويلونه ني كړي وو. او نور مطلبونه ني جوړ
 كړي وو، او د الله ﷻ په ذات ني بهتان لگولو، د كتاب الله كومي حصې چه ني خپل خلاف موندې، هغه
 به ني پتولي، دا ټول هغه رسول بنسكاره كړل، او چه د كومو د بيان ضرورت شته دي دوي هغه نه بيانوي
 مستدرك حاكم كښې دي چه چا د رجم د مسئلې انكار او كړو نو هغوي لا علمي سره قران پاك نه
 انكار او كړو. نو دې آيت مبارك كښې هم د دې رجم پتولو ذكر دي. ( )

۱) حاكم: ۳۵۹/۴، امام حاكم دي ته صحيح ونيلي دي او امام ذهبي د دې موافقت كړې دي. صحيح ابن حبان
 الاحسان: ۴۱۳ والسنن الكبرى للنسائي: ۷۱۶۲، وسنده حسن.

قوله تعالى: قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿٥٥﴾

د قران پاک صفتونه:- بيا د قران عظيم باره کښې فرماني چه هم هغه لوني ذات په نبي کریم ﷺ باندې خپل کتاب نازل کړو. اودغه قران هغه خلقو ته دسلامتيا لار ښاني چه کوم حق مني. خلق د ظلم نه منع کوي. اونور طرفته نې بوخي او صراط مستقيم طرفته د دوي رهنماني کوي. ددې کتاب په وجه د الله ﷻ انعامات حاصلول اود هغه د سزا گانو نه بچ کيدل آسان شوي دي. دا ضلالت ختمونکې اوهدايت واضح کونکې کتاب دې.

لَقَدْ كَفَرَ

| يقينا چې | کفر اوکړو

بیشکه هغه کسان چې کافران دي

الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ

هغه کسانو چې وايي | چې بیشکه الله هم دا | مسيح | خونې دمريم دې | اووايه اني نبي | نو څوک به واني چې الله ﷻ هم دغه مسيح دمريم خونې دې | ..... ورته اووايه چې څوک داسې شته دې

يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ

طاقت اولري | د الله د مقابلې | څه قدرله | که اوغواري | چې هلاک کړي | مسيح | چې د الله ﷻ په مقابله کښې اختيار اولري | که الله ﷻ اوغواري چې مسيح

ابْنُ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَلِلَّهِ مَلِكُ

خونې دمريم | او مورد هغه | او هغه څوک | چې په زمکه کښې دي | ټول | او الله لره ده | بادشاهي دمريم خونې | اود هغه مور او دمکې ټول خلق هلاک کړي | ..... د اسمانونو اود

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا

د اسمانونو | او د زمکې | اود هغه څيزونو | چې په منځ ددواړو کښې دي | پيدا کوي | هغه څه زمکې تر مينځه دټولو څيزونو | اختيار د الله سره دې | ..... څه چې اوغواري پيدا کوي نې

يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى

چې اوغواري | او الله | په هر څيز باندې | قادر دې | او وائي يهوديان | او عيسايان | او الله ﷻ په هر څه کامل قدرت لري | ..... او يهود (خانله) | اونصاري (خانله) | دا دعوي کوي

أَنَّهُمْ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ

چې مونږه | خامن يوا | د الله | اودوستان يو د هغه | ورته اووايه | انو ولي | عذاب درکوي تاسو له چې مونږه | د الله ﷻ خامن او نژدې خلق يو | ورته اووايه چې تاسوته بيا ولي په گناهونو سزا گانې درکوي

بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ

په گناهونو ستاسو | بلکه | تاسو | انسانان يي | دهغه مخلوقاتو نه | چې الله پيدا کړي دي | بخښنه کوي | (داسې نه ده) | بلکه تاسو هم هغه شان عام انسانان نې څنگه چې د الله ﷻ نور مخلوق دې | چاته چه الله

لَيْنَ	يَشَاءُ	وَيُعَذِّبُ	مَنْ	يَشَاءُ	وَلِلَّهِ	مُلْكُ	السَّمَوَاتِ
هغه چاته چې او غواړي اوسزاوړ کوي هغه چاته چې او غواړي او الله لره دي ملکیت د اسمانونو							
او غواړي نو بېسنه او کړي او چاته چې او غواړي نو عذاب ورکړي او په اسمانونو او زمکه او د دي په مينځ							
وَالْأَرْضِ	وَمَا بَيْنَهُمَا	وَالْيَهُ	الْمَصِيرُ				
او د زمکې او هغه چې په منځ د دي دواړو کښې دي او خاص هغه ته ورتلل دي							
کښې چې څه دي ټول د الله ملکیت دي او الله څه ته واپس تگ دي							

قوله تعالى: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ

حضرت عیسیٰ عليه السلام او ددوی مور ته اله وئیلو والا کافر دی :- الله تعالی د عیسایانو د کفر بیان کوی چې هغوی د الله تعالی مخلوق ته د الله درجه ورکړې وه. الله تعالی شرک نه پاک دي ټول څیزونه د هغه محکوم او مقهور دي. هر یو څیز د هغه حکومت او ملکیت کښې دي. داسې هیڅوک نشته دي چې هغه د هغه د ارادې نه منع کړي. داسې څوک نشته دي چې د هغه د مرضی خلاف څه خبره او کړي. که هغه ذات عیسی عليه السلام او د هغه مور او په منځ د زمکې هر څه تباہ کول غواړي نو د چا مجال چې د هغه مخې ته راشي. هغه د ټولو موجوداتو او مخلوقاتو خالق دي. د ټولو مالک او ټولو حکمران دي. څه چې غواړي نو هغه کوی. هیڅ یو څیز د هغه د اختیار نه بهر نه دي. هغه نه څوک تپوس کولو والا نشته. د هغه سلطنت او مملکت ډیر وسیع دي. د هغه عظمت او عزت ډیر اوچت دي. هغه عامل او غالب دي. څنگه چې غواړي نو هغه شان کوی، د هغه د قدرتونو هډو انتها نشته.

قوله تعالى: وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ

د نصرانیانو د تردید نه پس اوس د یهودو او نصرانیانو بیا تردید بیانیري چې دوی په الله تعالی باندې یو دروغو او ترلو او هغه دا چې مونږ د الله تعالی ځامن او محبوب یو. مونږ د نیانو عليهم السلام اولاد یو او مونږ د الله تعالی نیازین یو. خپل کتاب نه به ئې نقل کول چې الله تعالی د بنی اسرائیلو باره کښې فرمائیلی دی چې [انت ابني بکری] بیا تاویولونه کوی او ددې مطلب الله کوی او وائی چې هر کله هغوی د الله تعالی ځامن شو نو مونږ هم د الله تعالی ځامن او عزیز یو. حالانکه دوی کښې به چې کوم عقل مند او صاحب دین وو هغوی به دوی پوهه کول چې د دي لفظونو نه مراد صرف بزرگی ظاهرول دی، د دي نه مراد رشته داری نه ده. هم ددې پشان آیت به نصرانیانو خپلو کتابونو کښې نقل کولو چې حضرت عیسی عليه السلام به فرمائیل [انی ذاهب الی ابي وایکما] ددې نه هم مراد سکه پلار نه وو بلکه هم د هغوی محاوره کښې دا لفظ د الله تعالی دپاره رااتلو. نو ددې مطلب دا شو چې خپل او ستاسو رب طرفته ځم او هغوی د دي نه بل څه مطلب اخستلو او دې آیت کښې چې کوم نسبت عیسی عليه السلام طرفته شوي دي هغه ئې ټول امت طرفته کولو. خو هغه خلقو خپله باطله عقیده کښې چې کوم نسبت حضرت عیسی عليه السلام ته کولو هغه ئې خپل ځان ته نه کولو. نو دا لفظ صرف د عزت دپاره وو بل څه دپاره نه وو. الله تعالی دوی ته جواب ورکوی که د اصحیح وی نو بیا تاسو ته الله تعالی ولي ستاسو په کذب، کفر، بهتان او افتراء باندې سزا درکوله. یو صوفی دیو فقیه نه تپوس او کړو چې آیا قران پاک کښې دا هم دی چې حبیب خپل حبیب ته عذاب نه ورکوی. هر کله چې هغه سره د دي جواب نه وو نو هغه دا آیت مبارک تلاوت کړو. دا ډیر بهترین قول دي.

د الله په خپلو بندگانو مهربانی :- هم ددې دلیل د مسند احمد دا حدیث پاک دي چې یو ځل حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم خپلو صحابه کرام رضي الله عنهم سره په لار تیریدل، دوی یو وړوکي ماشوم اولیدو چې په لار کښې ئې

لوبې کولې هر کله چې د هغه مور دا اوليدل چې يوه ډله راروانه ده او هسې نه چې هغوی په ده پښې کيږدی نو چې نې کرې ځما بچې، ځما بچې، منډه نې کره او خپل بچې نې زر خپله غيږه کښې راپورته کړو. په دې باندې صحابه کرامو او فرماښل چې يارسول الله ﷺ دا ښځه خو به دا خپل بچې هيڅ کله هم اور ته غوزار نکړي. حضرت نبی کریم ﷺ او فرماښل چې دا بالکل صحيح ده، الله تعالی هم خپل بندگان جهنم ته نه داخلوی. (۱)

د يهودو جواب کښې فرمائي تاسو هم د نورو انسانانو پشان انسانان يئ، تاسو ته په نورو فضيلت نه دې حاصل. الله تعالی په خپلو بندگانو باندې حاکم دې. او هم هغه د دوی په باره کښې ريښتوني فيصله کوي. هغه ذات چې چاته او غواړي نو بخښنه ورته کوي او چې چاته او غواړي نو خپل گرفت کښې نې رانيسي. د هغه د هيڅ حکم څوک رد نشي کولې. هغه خپلو بندگانو سره ډير زر حساب کونکې دې زمکه او آسمان او د دې مينځ کښې مخلوق ټول د هغه ملکيت کښې دی، د هغه ذات په دباؤ کښې دې ټول به هغه طرفته واپس کيږي. هغه ذات به په بندگانو کښې فيصله کوي. هغه ذات ظالم نه دې بلکه عادل دې. نيکانو ته به نيکي او بدانو ته به بدی ورکوي.

د ايت شان نزول:- نعمان بن آصا، بحری بن عمرو او شاس بن عدی، دا د يهوديانو لوئي لوئي علماء وو، دوی حضور نبی کریم ﷺ ته راغلل، دوی نې ډير پوهه کړل او آخر نې د عذاب نه ډير ويړول، نو دوی او وئيل چې ائي نبی کریم ﷺ ته مونږ ويړوي؟ مونږ خو د الله تعالی ځامن او نيازبين يو. هم دا به نصرانيانو هم وئيل. نو دا ايت مبارک نازل شو. دې خلقو خپل ځان نه دا خبره هم مشهوره کړې وه چې الله تعالی حضرت اسراييل عليه السلام طرفته وحی کړې وه چې ستا خوا کښې چې کوم څوئي دې دا ځما دا اولاد نه دې. دده اولاد به تر څلويښتو ورځو پورې جهنم کښې وي. دې موده کښې به اور دوی لره پاک کړي. او ددوی گناهونه به اوسيزي. بيا به يوه فرښته آواز او کړي چې د اسراييل اولاد کوم يو سنت شوي وي هغه دې راوړي. هم دامعنی ده د هغه قول چې کوم قران پاک کښې مروی دې چې دوی به وئيل چې مونږ به څو ورځې په شمير جهنم کښې اوسيدو.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ	
ا ائي اهل کتابو	
اي اهل کتابو!	
قَدْ جَاءَكُمْ	رَسُولُنَا بَيِّنٌ لَكُمْ
په تحقيق راغلي دي تاسو ته	رسول زموږه چې بيانوی تاسو ته روستو د ډيري مودې د بنديز د رسولانو نه
أَنْ تَقُولُوا	مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ
چې بيا چرته اونه وايي تاسو	چې نه وؤ راغلي مونږ ته څوک زيري وړ کونکې اونه څوک ويرونکې انوبه تحقيق سره
چې تاسودا اونه وائي	چې مونږ ته څوک زيري وړ کونکې يا ويرونکې نه وؤ راغلي نو بيشکه

جَاءَكُمْ بِشِيرٍ وَنَذِيرٍ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

راشی تاسوتہ ازبری ور کونکی او ویرونکی او اللہ اپہ ہر خیز باندی اقادردی |
تاسوتہ زبری ور کونکی او ویرونکی راغلی دی | او اللہ پہ ہر خہ قادر دی |

قوله تعالى: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا

د دفطرة الوحى زمانه :- دي آيت مبارك كنبى الله ﷻ يهوديانودا و نصرانيانوته خطاب كوى او فرمائى چه ما تاسو ٿولو طرفته خپل رسول ليږلې دي. او هغه خاتم الانبياء دي. د هغه نه پس به بل هيخ رسول نه راځي. دوى ﷺ د ټولو نه روستو دي. او گورنى د حضرت عيسى ﷺ نه پس ننه پورې نبى نه دي راغلي دي. فترت الوحى د دي اوږدې مودې نه پس رسول راغلل، بعضي واني چه دا موده شپږ سوه كاله وه، بعضي واني چه پنځه نيم سوه كاله (۱) بعضي واني چه پنځه سوه څلويښت كاله وه، څوك واني څلور سوؤ نه څه زياته وه. ابن عساكر كنبى دي چه حضرت عيسى ﷺ آسمان ته دتلو او ځمونږ د رسول ﷺ په مينځ كنبى نهه سوه او درې ديرش كاله فاصله وه. خوږ ومبې قول د شپږو سوؤ كالو دي. بعضي واني چه د شپږو سوؤ او شلو كالو موده وه. په دي دواړو قولونو كنبى دا شان تطبيق هم كيدى شي چه رومبې شمسي حساب سره وي او دويم قول قمرى حساب سره وي. په دي شمير كنبى هر درېو سوؤ كالو پسې تقريباً د اتو كالو فرق راځي. ددې وجې د اهل كهف قصه كنبى دي چه ﴿وَلْيُؤْفَىٰ كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا﴾ هغه خلق خپلو غارونو كنبى تر درې سوؤ كالو پورې وو او نهه سوؤ كالو نه ئې نور زيات كړل. شمسي حساب سره چه كومه موده د دوى د غار معلومه وه هغه درې سوه كاله وه او نهه چه ورسره زيات شى نو دا قمرى حساب سره پوره شو. ددې آيت نه معلومه شوه چه د حضرت عيسى ﷺ نه چه د بنى اسرائيلو آخرى پيغمبر وو تر حضرت محمد ﷺ پورې چه على الاطلاق خاتم النبىن وو د فترت وحى زمانه وه يعنى دي مينځ كنبى هيخ نبى نه دي راغلي.

نبى كريم ﷺ اخوى پيغمبر دي :- صحيح بخارى شريف كنبى دي چه نبى كريم ﷺ او فرمائيل د حضرت عيسى ﷺ په نسبت د نورو خلقو نه زه زيات اولى يم. ځكه چه ځما او د ده په مېنځ كنبى بل نبى نشته دي (۲) په دي كنبى په هغه خلقو هم رد دي چه خيال كونى چه ددې دواړو جليل القدر پيغمبرانو مينځ كنبى يونبى تير شوى دى. او د هغه نوم خالد بن سنان وو (۳) لكه څنگه چه قضاعى وغيره كنبى حكايه دي. مقصد دا دي چه خاتم الانبياء ﷺ حبيب په هغه وخت كنبى دنيا ته تشریف راوړو چه كله د رسولانو تعليم ختم شوې وو. د هغوى لارې ختمې شوى دى. دنيا توحيد هير كړې وو. ځانې په ځانې د مخلوق عبادت كيدلو. نمر ته، سپوږمى ته او اور ته سجدې كولې شوې. د الله ﷻ دين بدل شوې وو. د دنيا گوت گوت د سر كشى او طغياننى نه ډك وو. عدل او انصاف بلكه انسانيت هم فنا شوې وو. د جهالت او تيرو دور وو. د څو نفسونو نه علاوه په مخ د زمكې د الله ﷻ څوك نوم اخستونكې نه وو. نوم معلومه شوه چه د الله ﷻ په نيز د نبى كريم ﷺ جلالت او عظمت ډير زيات وو. او نبى كريم ﷺ ته چه الله ﷻ كوم رسالت وركړې وو هغه معمولى رسالت نه وو.

د نبى كريم ﷺ ذمه واريانې :- مسند احمد كنبى دي چه نبى كريم ﷺ خپله خطبه كنبى او فرمائيل چه

(۱) صحيح بخارى كتاب مناقب الانصار باب اسلام سلمان الفارسى ﷺ : ۳۹۴۸.

(۲) صحيح بخارى كتاب احاديث الانبياء باب قول الله تعالى (واذكر في الكتاب مريم) : (.....) ۳۴۴۲، صحيح مسلم : ۲۳۶۵،

احمد : ۳۱۹/۲، ابن حبان : ۶۱۹۵.

(۳) حاكم : ۵۹۹/۲.

خُما د رب حکم دې چه خه تاسو ته هغه خبرې او بنایم چه د هغې نه تاسو خبر نه یی: او نن ماته الله تعالیٰ خودلی دی. فرمائی چه ما خپلو بندگانو ته خه ورکړی دی هغه مې ورته حلال کړی دی، ما خپل ټول بندگان موحدين پیدا کړی وو، خوبياشیطان دوی ته راخی او دوی لمسوی او خما حلال خیزونه په دوی حراموی، او شیطان دوی ته وائی چه دوی دې ما سره بغیرد خه دلیل نه شرک او کړی، واورئی الله ﷻ زمکې والو ته او کتل او ټول عرب او عجم ئې خوښ نه کړل، سوا د هغه خو بنی اسرائیلو نه چه کوم په توحید قائم وو او بیا ئې ماته او فرمائیل چه ما ته په دې وجه پیغمبر جوړ کړې اولیرلې چه خه په تا امتحان او کړم او ستا په وجه د نورو امتحان او کړم. ما په تا هغه کتاب نازل کړې دې چه هغه اوبه نشی وینخلې او هغه په ناسته او په ملاسته وائی. بیا ماته الله ﷻ حکم او کړو چه خه قریشو ته د الله ﷻ پیغام اورسوم. ما او وئیل چه ائی الله ﷻ دوی خو به زما سر مات کړی او د روتی په شان به ئې کړی، نو الله ﷻ او فرمائیل چه ته دوی اوباسه لکه څنگه چه ته دوی ویستی وې، ته دوی سره جهاد او کړه تاسره به مدد کولې شی، ته په دوی باندي خړچ او کړه په تا به خړچ کولې شی، ته دوی سره مقابلې دپاره لښکر اولیره مونږ به د دې په پنځه چنده زیات لښکر درلیرو. خپل فرمانبردار واخله او خپلو نافرمانو سره جنگ او کړه. جنتیان خلق په درې قسمه دی. عادل بادشاه، هغه کس چه د بڼه کارونو توفیق ورته ملاو شوې وی صدقه خیرات کونکې، رحم کونکې، نیزدې مسلمان سره نرمی کونکې، د غربت باوجود حرامو نه بچ کیدونکې چی صاحب عیال هم وی.

او جهنمیان خلق په پنځه قسمه دی. هغه سفلی خلق چه بې دینه او خوشامندگروی اوماتحت وی، چی د هغوی آل او اولاد مال دولت نه وی او هغه خائن خلق دهغوی غابنونه وړوکی نه په وړوکی خیز باندي هم تیز وی یعنی په معمولی خیز کښی هم خیانت کوی، او په وړوکو خیزونو کښی هم د خیانت نه نه منع کیږی او هغه خلق چه کوم سحر ما بنام خلقو ته او ددوی اهل و عیال ته د هوکه ورکوی، او بخیل یا ئې او فرمائیل چه کذاب یعنی بدزبانه وی (۱).

د احديث مسلم شريف کښی اونسائی شريف کښی هم دې مقصد دادې چه د نبی کریم ﷺ د بعثت په وخت کښی دنیا کښی رینبتونې دین نه وو. الله ﷻ د نبی کریم ﷺ په وجه خلق د تیرو نه او گمراهونه راووېستل او په صحیح لاره ئې راوستل او دوی ته ئې روښانه او واضح دلیلونه ورکړل، ځکه چه د خلقو عذر ختم شی، او دوی دا اونه وائی چه مونږ ته څوک نبی نه وو راغلې او نه راته چا زیرې را کړې وواونه ئې مونږ ویرولی وو. نو د کامل قدرتونو خاوند الله ﷻ خپل برگزیده پیغمبر ﷺ ټولې دنیا دپاره هدایت راو لیرلو، هغه خپلو فرمانبردارو ته زیات ثواب ورکولو باندي نافرمانو ته عذاب ورکولو باندي زیات قادر دي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ	
او کله چی او وئیل موسی	
او هغه وخت یاد کړی چی موسی ﷺ	
لِقَوْمِهِ	يُقَوْمِ
أذْكُرُوا	نِعْمَةَ اللَّهِ
عَلَيْكُمْ	إِذْ
جَعَلَ	جَعَلَ
قوم خپل ته ائی زما قومه یاد کړی نعمت د الله په تاسو هرکله چی پیدا کړل هغه	
خپل قوم ته او وئیل چی تاسو ته الله ﷻ کوم نعمتونه درکړی دی هغه یاد کړی ځکه چی په	

(۱) احمد: ۱۶۲/۴، صحیح مسلم کتاب الجنة باب الصفات التي يعرف بها في الدنيا اهل الجنة واهل النار: ۲۸۶۵، السنن الکبریٰ للنسائی: ۸۰۷۱، ابن حبان: ۶۵۳ عبدالرزاق: ۲۰۸۸، بیهقی: ۲۰/۹۰.

فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مِلُوكًا ۖ وَأَاتَكُمْ مِمَّا كُمُوتٍ

پہ تاسو کنبی | پیغمبران | او جو رپی کری تاسو | بادشاہان | او درنی کرل تاسو | تہ ہغہ ہر خہ | چہ نہ وؤ ور کری شوی
تاسو کنبی نہ | پیغمبران | رالیولی دی | او تاسو نہ | بادشاہان کری | او تاسو تہ نہ | ہغہ خہ در کری دی

أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ۝ يَوْمَ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ

ہیجاتہ | دمخلوقاتو نہ | انہی زما قومہ | ننوخی | زمکی | پاکہ تہ
چہ نور مخلوق تہ نہ | نہ دی ور کری | انہی زما قومہ دی | پاکہ زمکی (شام) تہ داخل شی

الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ

ہغہ زمکہ | چہ لیکلی دہ | اللہ | ستاسو دپارہ | اومہ خہ | واپس تاسو | پہ شاگانو خپلو بانڈی
چہ اللہ ﷻ ستاسو حصہ کنبی لیکلی دہ | ..... او پہ خپلو شاگانو بانڈی مہ گرخی

فَتَقَبِّلُوهَا خَيْرَيْنِ ۝ قَالُوا لَيْسَ فِيهَا

گنی نو او بہ گرخی تاسو | زیان کاران | او نیل هغوی | انہی موسی | بیشکہ پہ ہغی کنبی
گنی نامرادہ بہ شی | ..... ہغوی او نیل چہ انہی موسی ﷺ پہ دی زمکہ کنبی

قَوْمًا جَبَّارِينَ ۖ وَإِنَّا لَنَدْخُلُهَا حَتَّىٰ يُخْرِجُوا مِنْهَا

خلق دی | زورور | او مونرہ | ہرگز نہ ننو خو ہغی تہ | تر ہغی پوری | چہ اوخی ہغوی | دہغی نہ
یو دیر مضبوط قوم او سپری | او مونرہ دی تہ ہی خکلہ نہ | داخل ہوا | ترخو چہ ہغوی ددی نہ بہر شوی نہ وی

فَإِن يَخْرِجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ۝ قَالَ رَجُلٌ

نوکہ چری | او وتل ہغوی | دہغی نہ | انو بیشکہ بیامونرہ | ننوتونکی یو | او نیل | دوؤ سرو
کہ ہغوی ددی نہ بہرشی | انوبیا مونرہ دی داخلیدو تہ تیار یو | پہ ہغوی کنبی دوؤ کسانو او نیل

مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَعْمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا

دہغہ کسانونہ | چہ ویریدل | چہ انعام کری وؤ اللہ | پہ ہغوی دوارو بانڈی | ورننوخی
چہ داللہ ﷻ نہ ویریدل | او اللہ ﷻ پری انعام کری وؤ | چہ د دغہ خلقو پہ مقابلہ کنبی د دی

عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۖ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَآتِكُمْ

پہ دی جبارانو | پہ دروازہ | نوکلہ چہ | اورننوخی تاسو پہ دروازہ | نو بیشکہ ہم تاسو | بہ غالبان بی
نبار دروازی تہ داخل شی | نوکلہ چہ داخل شی غالب بہ شی

وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا ۖ إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ قَالُوا لَيْسَ

او خاص پہ اللہ بانڈی | بہروسہ ساتی | کہ چری | تاسو | مومنان | او نیل ہغوی | انہی موسی | بیشکہ مونرہ
اوپہ اللہ ﷻ بہروسہ کوئی | کہ تاسو مومنان بی | ہغوی او نیل چہ انہی موسی بیشکہ مونرہ

لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَّا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ
هرگز نہ ننوخو دغه بنارته اهيڇڪله   ترڇو ڇي وي هغوي   په هغئي ڪنبي   پس لار شه   ته   اورب سنا
دې بنارته نه داخل ٿيو   ترڇو ڇي په ڪنبي هغوي   اوسيري   نو ته او ستا رب دواړه ورشي
فَقَاتِلْآ إِنَّا هَهُنَا قُعْدُونَ ۝ قَالَ رَبِّ إِنِّي لَأَمْلِكُ
او جنگ او ڪري دواړه ايشڪه مونڙ به   دلته   ناست يو   او وٺيل موسي اني ربه زما ايشڪه زه انه لرم اختيار
او جنگ ورسره او ڪري   مونڙ به دلته ناست يو   (موسي)   او وٺيل ڇي اني زما ربه   زه خو صرف دخيل خان او دخيل
إِلَّا نَفْسِي وَآخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ۝ قَالَ
مگر ادخان خيل   او درور خيل   انو جڏائي او ڪريه   په منڇ زمونڙه   او په منڇ   د قوم   افسق ڪنبي   او وٺيل الله
ورور واکمند يم   ..... نوز مونڙ او ددي نافرمانه قوم ترمينڇه فيصله او ڪري   ..... الله ڪو او وٺيل
فَإِنَّمَا هُمْ زَمْرَةٌ فِي الْأَرْضِ ط فَلَآتَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ۝
نو بيشڪه دغه زمڪه   حرامه ڪري شوي ده   په هغوي باندي   خلوي بنبت   ڪاله   سرگردان به ڪرڻي
ڇي دا ملڪ ترخلو بنبتو ڪالو پوري   په دوي حرام دي   ..... او په زمڪه به
سَرَّكَدَانِ ڪَرڻِي   ..... نو ته ددي نافرمانه قوم په حال مه خفه ڪيره

قوله تعالى: وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يُقَوْمُوا ذُكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ

مسلسل نبیان لیبیل دالله ﷺ رحمت دي. حضرت موسی کلیم الله ﷺ خپل قوم ته دالله ﷺ نعمتونه وریادول او دوی نی دالله ﷺ اطاعت طرفته مائل ڪول. ددي بیان ڪیری اوفرمانی چه دالله ﷺ نعمت یاد ڪرئی چه هغه پاڪ ذات تاسو ڪنبي هم ستاسو نه یو نه پس بل نبی راو لیرلو. حضرت ابراهیم ﷺ نه پس هم په دوی ڪنبي نبوت مسلسل راروان وو. دي ٽولو نبیانو علیهم السلامو تاسو ته دالله ﷺ دعوت درکولو. دا سلسله په حضرت عیسیٰ ﷺ ختمه شوه او په آخر ڪنبي خاتم الانبیاء حضرت محمد ﷺ ته نبوت ڪامله ورکري شو. نبی ڪریم ﷺ د اسماعیل ﷺ په واسطه د حضرت ابراهیم ﷺ اولاد نه وو. او حضرت نبی ڪریم صلی الله علیه واله وسلم د خپل خان نه مخ ڪنبي رسولاتو او نبیانو نه بهتر وو. الله ﷺ دي په نبی ڪریم ﷺ باندي درود وسلام اولیری. او تاسو نی بادشاهان جو ڪرئی. یعنی تاسو ته نی خادمان در ڪرل. بنڃي نی در ڪري. ڪورونه نی در ڪرل. په هغه وخت ڪنبي چه ڄومره خلق وو په هغه ٽولو ڪنبي نی تاسو ته ٽولو نه زیات نعمتونه در ڪرل. دا خلق د دومره ورکري نه پس دوی ته بادشاهان او وٺيلي شو.

حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ نه یو سري ٽپوس او ڪروچه آيا ڇه فقراء او مهاجرینو ڪنبي نه یم؟ دوی ورته افرمانیل چه ستا بنڃه شته دي؟ هغه او وٺیل چه آو. آيا ستا ڪور شته دي؟ هغه او وٺیل چه شته دي. نوبیا خو ته غنی بی. ده او وٺیل چه هسي خوزما خادم هم شته دي. نو دوی ورته افرمانیل

چہ بیا خو ته د بادشاہانو نه ئی (۱) حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ سورلی او غلام ملک دی او بنی اسرائیلو کنبی بہ داسی خلقو ته ملوک و نیلی کیدل د حضرت قتاده رضی اللہ عنہ بہ قول د خادمانو اول اول رواج بنواسرائیلو ته ورکری شوی وو (۲) یومرفوع حدیث مبارک کنبی دی چہ دی خلقو کنبی بہ چا سره خادم (۳) سورلی او بنسخه وه نو هغوی ته بہ ئی بادشاہ و نیلو یوروایت کنبی دی چہ کوم سرې په دی حالت کنبی صبا کری چہ د ده بدن صحیح سلامت وی، اودده نفس امن وامان کنبی وی، او د تولې ورخې د کافی کیدو هومره مال هم ورسره وی نو دا داسی ده لکه چہ دده دپاره ټوله دنیا راغونډه کری شوی ده. (۴)

بنی اسرائیلو ته په ټولو خلقو فضیلت:-- په هغه وخت کنبی چہ کوم یونانی قبطنی وغیره وو هغوی نه دوی اشرف جوړ کری شوی وو. او آیت کریمه کنبی دی چہ مونږ بنی اسرائیلو ته کتاب، حکم نبوت، او پاکه روزی ورکری وه او په ټولو مو فضیلت ورکری وو. حضرت موسی رضی اللہ عنہ ته چہ هرکله هغوی د مشرکانو په موجودگی کنبی د رب جوړولو او وئیل نو ددی جواب کنبی حضرت موسی رضی اللہ عنہ د الله تعالی فضل بیان کرو او وی فرمائیل چہ هغه پاک ذات تاسو ته په ټول جهان فضیلت درکری دی.

د بنی اسرائیلو د فضیلت وضاحت:-- په ټول جهان د فضیلت مطلب هم دا دی چہ د هغه وخت په ټولو خلقو باندی ئی فضیلت درکری دی. ځکه چہ ثابت شوی امر دی چہ دا امت د هغوی نه افضل دی، څه شرعی حیثیت، څه احکام د شریعت، څه د نبوت حیثیت، او څه بادشاہت، عزت، مملکت، دولت، حشمت، او مال او اولاد وغیره حیثیت سره، پخپله قران پاک فرمائی چہ ﴿کُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ او فرمائی چہ ﴿کُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ دا هم وئیلی شوی دی چہ بنواسرائیلو سره په دی فضیلت کنبی امت محمد صلی اللہ علیہ وسلم هم شامل خطاب کری شوی دی. اودا هم وئیلی شوی دی چہ په بعضو امورو کنبی هغوی ته فی الواقع علی الاطلاق فضیلت ورکری شوی وو، لکه من اوسلوی نازلیدل، د وریخو سیورنی کیدل، وغیره وغیره، چہ دا خلاف عادت خیزونه وو. دا قول خود اکثر و مفسرینو دی لکه څنگه چہ مخکنبی بیان شو چہ د دی نه مراد د دوی د زمانې والوباندی فضیلت ملاویدل مراد دی. واللہ اعلم.

قوله تعالى: يَوْمَ إِذْ دَخَلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ

بیا بیان کیږی چہ اصل کنبی بیت المقدس د دوی د نیکه حضرت یعقوب رضی اللہ عنہ په زمانه کنبی ددوی قبضه کنبی وو. او کله چہ هغه خپل اهل و عیال سره حضرت یوسف رضی اللہ عنہ له مصر ته لاړو نو دلته د عمالقه قوم په دی باندی قبضه کری وه. هغوی ډیر زیات مضبوط او تکره وو. اوس حضرت موسی رضی اللہ عنہ خپل قوم ته فرمائی چہ تاسوبه دوی سره جهاد کوئی الله تعالی به تاسو په دوی غالب کری. او ستاسو به بیا په دی ځانې قبضه راشی. خو دوی نامردی او خودله او بزدله شول. د دی په سزا دوی په وادی تیه کنبی حیران او پریشان دځانه بدوشو په شان اوسیدل.

د مقدسې زمکه نه مراد:-- د ، مقدسه ، ، نه پاک مراد دی. ① حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا د ، طور ، ، او دی سره چہ کومه زمکه د هغې ذکر دی. ② په یو بل روایت کنبی د اریحه ذکر دی. خودا

(۱) مسلم کتاب الزهد باب الدنيا سجن للمومن وجنة للكافرين: ۲۹۷۹.

(۲) دی روایت کنبی ابن لهیعه مختلط راوی دی (التقريب: ۴۴۴/۱، رقم: ۵۷۴)، نو پدی وجه دا روایت

ضعیف دی

(۳) الطبری: ۱۰/۱۶۳.

(۴) ترمذی کتاب الزهد: باب فی الوصف من حیزت الدنيا: ۲۳۴۶. وسنده حسن ابن ماجه: ۴۱۴۱.

درست نہ دے، خکہ چہ نہ خود اریحا فتح کول مقصود وو، او نہ د دوی پہ لار کنبی وو، خکہ چہ دوی د فرعون د ہلاکت نہ پس د مصر بنار تہ راغلی وو، او بیت المقدس تہ تلل (۴) او کیدی شی چہ دا ہغہ مشہور بنار وو کوم چہ طور کنبی د بیت المقدس مشرق طرفتہ واقع وو۔

د لیکلو مطلب: - اللہ ﷻ دا ستاسو دپارہ لیکلی دی، ددی مطلب دا دے چہ ستاسو پلار اسرائیل سرہ اللہ ﷻ وعدہ کرے وہ دا بہ ستا د اولاد پہ ایماندارو خلقو وراثت کنبی راخی، تاسو پہ خپلہ مہ مرتد کیرنی یعنی د جہاد نہ مخ مہ ارونہ گنی تاسو بہ ډیر نقصان کنبی شی، ہغوی جواب کنبی او وئیل چہ تاسو کوم بنار تہ د تلو اود کوم بنار خلقو سرہ د جہاد کولو حکم کوئی مونر تہ معلوم دی چہ ہغوی ډیر زیات طاقتور او جنگجو دی، مونر د ہغوی مقابلہ نشو کولے او ترکومے چہ ہغوی ہلتہ موجود دی مونر ہغہ بنار تہ نشو تلے، کہ ہغہ خلق د ہغہ خانی نہ لارے شی نو بیا مونر تلے شو، گنی ستاسو حکم منل خمونر د طاقت نہ بہر دی۔

د جاسوس دپارہ دولس کسان لیول: - د حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما بیان دے چہ کله حضرت موسیٰ علیہ السلام اریحہ تہ اورسیدو نو دوی دولس جاسوسان مقرر کرل، د بنو اسرائیلو د ہری قبیلے نہ ئی یویو جاسوس واخستو او ہغہ ئی اریحا تہ اولیرلو چہ صحیح خبر راوری، ہر کله چہ دا خلق ہلتہ لارل نو د ہغوی د جسامت او قوت نہ ویریدل، دوی ٲول پہ یو باغ کنبی وو چہ پہ دے کنبی د باغ والا د میوی شو کولو دپارہ راغلو، ہغہ میوی شو کولو شو کولو کنبی د دوی د قدمونو نینو پسے راغلو او دوی تہ راورسیدو او دوی ئی میوی سرہ پہ خپلو پنہ کنبی او تہرل او لارو د بادشاہ مخکنبی ئی د میوی ہغہ پنہ پرانیستو، او دوی ٲول پہ ہغے کنبی وو، بادشاہ ورتہ او وئیل چہ اوس خوبہ تاسو تہ خمونر د طاقت اندازہ شوے وی، خئی واپس لارشی او خپلو خلقو تہ او وائی، نو دوی لارل او خپلو خلقو تہ ئی ہر خہ او وئیل او بنی اسرائیلو ډیر اویریدل، خو ددی سند صحیح نہ دی۔

د عمالقة قوت: - بل روایت کنبی دی چہ پہ دے دولسو خلقو کنبی یو سرے ئی او نیولو او ہغہ ئی پہ خپل خادر کنبی او تہرلو او بنار تہ ئی یورو او د خلقو مخکنبی ئی پرینودو، ہغہ ٲوس او کرو چہ تاسو کوم خلق یئ؟ ہغوی ورتہ او وئیل چہ مونر د حضرت موسیٰ علیہ السلام د قوم خلق یو او ستاسو خبر اخستلو دپارہ لیولے شوی وو، ہغوی دوی تہ یو انگور ورکرو او ورتہ ئی او وئیل چہ خئی لارشی او خپلو خلقو تہ دا او بیانی او ورتہ او وائی چہ دا خمونر میوی دی، ہغوی چہ کله قوم تہ واپس شو نو خپل قوم تہ ئی ٲول حالات او وئیلو، اوس موسیٰ علیہ السلام دوی تہ د جہاد کولو او بنار تہ د داخلیدلو حکم او کرو خو دوی صفا انکار او کرو، چہ تہ او ستا رب دے لارشی او جنگ دے او کری مونر د دے خانی نہ نہ خو خو، د عمالقو قدونہ: - حضرت انس رضی اللہ عنہ یو بانرس واخستو او ہغہ ئی ناپ کرو او ہغہ پنخوس گزہ وو او ہغہ ئی پہ زمکہ کنبی بنخ کرو او وی فرمانیل چہ د عمالقو قدونہ دومرہ وو۔

اسرائیلی روایات: - مفسرینو دلته اسرائیلی روایات ډیر بیان کری دی، چہ داخلق ډیر زیات طاقتور وو، غت او اورده وو، پہ دوی کنبی عوج بن عنق بنت آدم علیہ السلام ہم وو اود ہغہ قد درے زره درے سوه او درے دیرش گزہ وو، او پلن والی کنبی د ہغہ بدن درے گزہ وو، خو دا ٲولے خبرے ہسے واهیات دی، ددی پہ ذکر کولو کنبی حیا مانع ده، بیا د صحیح حدیث خلاف ہم دی، نبی کریم ﷺ فرمانی چہ اللہ ﷻ حضرت آدم علیہ السلام شپیتہ لاسہ او برد پیدا کرے وو، او تر نن د مخلوق قدونہ کمیبری (۱) د حافظ ابن کثیر رضی اللہ عنہ تنقیدی تبصرہ: - پہ دے اسرائیلو روایتونو کنبی دا ہم دی چہ عوج بن عنق کافر او ولد الزنا وو، دے پہ طوفان نوح کنبی وو او حضرت نوح علیہ السلام سرہ پہ کشتی کنبی نہ وو سور شوے، او اوبہ دده

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب خلق آدم وذریئہ: ۲۳۲۶، صحیح مسلم: ۲۸۴۸، احمد: ۳۱۵/۲، ابن جالب:

۶۱۶۲، بیہقی: عبدالرزاق: ۱۹۴۳۵

خنگونونو پوری ہم نہ وی رارسیدلے، خو دا ہم محض لغو او بالکل دروغ خبرہ دہ بلکہ د قران پاک خلاف دہ. قران پاک کنبی د د حضرت نوح علیہ السلام دعا موجود دہ او پہ ہغی کنبی دی چہ انی اللہ تعالیٰ پہ مخ د زمکی یو کافر ہم بیچ پاتی نشی. او دعا قبولہ وہ ہم او داسی اوشو. قران پاک کنبی دی چہ مونہ حضرت نوح علیہ السلام او د ہغہ کشی والو تہ نجات ورکرو او بیا مو باقی تول کافر ہلاک کرل پخبلہ د قران پاک وینا دہ چہ پہ کومو خلقو رحمت شوے دی د ہغہ خلقو نہ سوا بہ نور تول خلق ہلاک شی. دا یو تعجب دی د حضرت نوح علیہ السلام خپل خوئی چہ ایماندار نہ وو ہم بیچ نہ شو او عوج بن عنق چہ ولد الزنا وو بیچ شو دا ډیره د عقل نہ خلاف خبرہ دہ. بلکہ مونہ خو د دی ہدو قائل نہ یو چہ عوج بن عنق ہم یو سرے وو. واللہ اعلم.

د موسیٰ علیہ السلام د قوم بزدلی: - ہرکلہ چہ بنی اسرائیلو د خپل نبی اونہ مثل او پہ مخامخ نی د ہغہ سرہ سختی خبری او کرے او بی ادبی نی او کرہ البتہ پہ ہغوی کنبی دوه سرے وو چہ ہغوی تہ اللہ تعالیٰ پوہہ او عقل ور کرے وو، ہغوی دا خلق پوہہ کرل او داللہ تعالیٰ تہ نی او یرو. دا دوه کسان ویریدل چہ ہسی نہ د بنی اسرائیلو د سرکشی پہ وجہ اللہ تعالیٰ پہ دوی عذاب نازل کرے. یو قرات کنبی د ﴿يَخَافُونَ﴾ پہ خانی ﴿يَخَافُونَ﴾ دی. ددی نہ مراد دا دی چہ د دی دوارو بزرگانو پہ قوم کنبی عظمت او عزت وو. دیو نوم حضرت یوشع بن نون وو او د بل نوم کالب بن یوفنا وو. ہغوی او وئیل کہ چری تاسو پہ اللہ تعالیٰ بہروسہ کوئی او د ہغہ د رسول صلی اللہ علیہ وسلم اطاعت کوئی نو اللہ تعالیٰ بہ تاسو پہ دی دہمنانو غالب کرے. او پخبلہ بہ ستاسو مدد او تائید او کرے. او تاسو بہ دی بنارتہ غلبی سرہ داخل شی، تاسو خو دروازی پوری لار شی ہم تاسو بہ غالب بی. دی نامردو خپل رومی جواب بنہ مضبوط کرو او وی وئیل چہ د دی جبار قوم پہ موجودگی کنبی خمونہ یوقدم مخکنبی تلل ہم ممکن نہ دی. حضرت موسیٰ علیہ السلام او حضرت ہارون علیہ السلام دوی ډیر پوہہ کرل تر دی چہ د ہغوی مخکنبی نی ډیره عاجزی او کرہ خو د دی کتلو سرہ حضرت یوشع علیہ السلام او حضرت کالب علیہ السلام خپلی کپری اوشلولی او دوی نی ډیر زیات ملامتہ کرل خودا بدنصیبہ نور ہم پہ غضب شول بلکہ د اہم وئیلی شوی دی چہ دوی دا دوارہ بزرگان پہ کانرو شہیدان کرل. او دوی ډیره بدتمیزی او کرہ. او ہیخ بی ہیخ د رسول پہ مخالفت راولار شول.

د صحابہ گرامو جانثاری: - ددوی دی حال کتلو نہ پس د محمد صلی اللہ علیہ وسلم د صحابو حال او گورنی چہ ہرکلہ نہہ سوہ یا زر کافران د خپلی قافلے بیچ کولو ډپارہ لارل، خو قافلہ پہ بل طرف تلی وہ، خو ہغوی د خپل طاقت او قوت پہ وجہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ د نقصان رسولو نہ بغیر واپس تلل پہ خپلو امیدونو او بہ اچول او گنرل او د اسلام اود مسلمانانو د ختمولو ارادی سرہ مدینہ تہ راغلل. بل طرفتہ چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ معلومہ شوه نو صحابہ گرام نی راجمع کرل او ورتہ نی او وئیل چہ تاسو او وانی خہ کول پکار دی؟ اللہ تعالیٰ د دی ټولو نہ خوشحالہ شو. ہغوی خپل مالونہ، خپل اولاد، او خپل خامن د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مخکنبی پیش کرل او وی وئیل چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مالک دی، نہ خو مونہ تعداد تہ گورو او نہ غلبی تہ گورو، او نہ پہ اسبابو خمونہ نظر دی، بلکہ مونہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ فرمان قربان یو. ټولو نہ مخکنبی حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ داشان خبری او کرے. بیا مهاجرینو کنبی ډیرو داشان تقریرونہ او کرل، خو بیا ہم دوی او فرمائیل چہ تاسو خپلہ رانی ہسکارہ کرے. د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مقصد دا وو چہ د انصارو د زہ ارادہ معلومہ کرے. خکہ چہ دا خانی د ہغوی وو او ہغوی شمیر کنبی ہم زیات وو.

د سعد بن معاذ رضی اللہ عنہ تقریر: - پہ دی حضرت سعد بن معاذ انصاری رضی اللہ عنہ پاسیدو او وی فرمائیل چہ ستاسو مقصد د انصارو د زہ ارادہ معلومول دی. ہغہ او وئیل چہ او ورنی یار رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ ہغہ اللہ تعالیٰ قسم چہ ہغہ تاسو حق سرہ رسول رالیولے نی، کہ تاسو مونہ د سمندر پہ غارہ اودروئی او او وانی چہ پہ دی کنبی خانونہ ډوب کرے نو مونہ بہ دی کنبی روستو نشو. تاسو بہ او گورنی چہ پہ مونہ کنبی بہ یوہم

د سمندر پہ غارہ نہ وی ولاړ. انې نبی کریم ﷺ تاسو د خپل دشمن مقابلې دپاره بېشکه مونږ بوخی، تاسو به اوگورنی چه مونږ په جنگ کښې ثابت قدم اوصبر والا یو. تاسو ته به معلومه شی چه مونږ د الله ﷻ حکم منلو والا یو، تاسو د الله ﷻ نوم واخلي او روان شی، تاسو به مطمئن شی چه کله تاسو ځمونږ بهادری او استقلال اوگورنی. دې آوریډو سره د الله رسول ﷺ ډیر خوشحاله شوو د انصارو دا خبرې ورته ښه معلومې شوې.

د مقدار انصاری تقریر:- یو روایت کښې دی چه د بدر د جنگ په وخت کښې نبی کریم ﷺ مسلمانانو نه مشوره و اخسته. حضرت عمر فاروق ﷺ څه اوونیل او بیا انصارو څه اوونیل که چرې تاسو ځمونږ آوریډل غواړنی نو واورنی امونږ د بنی اسرائیلو په شان نه یو چه ته اوستا رب دې لار شی او جنگ دې اوکړی او مونږ به دلته په قلاز ناست یو. بلکه ځمونږ جواب دا دې چه تاسو د الله تعالی مدد سره جهاد ته روان شی مونږ جان و مال سره یو. حضرت مقدار انصاری ﷺ هم اودریډو او دا نې او فرمائیل (۱) ابن مسعود ﷺ به فرمائیل چه د حضرت مقدار ﷺ دې قول سره الله ﷻ ډیر زیات خوشحاله شوې وو. هغوی اوونیل چه یار رسول الله ﷺ! د جنگ په وخت کښې به تاسو اوگورنی چه ستاسو گس او بنی طرفته به هم مونږ یو، کاش چه ماته څه داسې موقع په لاس راشی چه څه نبی کریم ﷺ خوشحاله کړې شم (۲).

د حدیبیه په مقام د مقدار ﷺ جاثارانہ جمله:- په یو بل روایت کښې د حضرت مقدار ﷺ دا قول د حدیبیه په ورځ مروی دې، کله چه مشرکانو نبی کریم ﷺ په لار کښې د عمرې کولو نه منع کړې وو. اود قربانې څاروی حرم ته هم اونه رسیدل. نو دوی اوونیل چه څه د خپلې قربانې څاوری سره بیت الله شریف ته تلل غواړم. حضرت مقدار بن اسود ﷺ اوونیل چه مونږ د موسی ﷺ د ملگرو په شان نه یو، دا خو هغوی اوکړل چه خپل نبی ﷺ ته نې او فرمائیل چه ته اوستا رب دې لارشی او جنگ دې اوکړی، مونږ خو دلته ناست یو، مونږ خو وایو چه یار رسول الله ﷺ تاسو څی د الله ﷻ مدد دې تاسو سره وی، او مونږ ټول ستاسو ملگری یو. دې آوریډو سره نورو صحابه کرامو ﷺ هم د جاثارانو پشان وعده شروع کړې. که په دې روایت کښې د حدیبیه ذکر محفوظ وی نو کیدې شی چه د بدر په ورځ هم نبی کریم ﷺ دا فرمائیلی وی، والله اعلم.

د موسی ﷺ خپل قوم نه بی زاری:- حضرت موسی ﷺ دې آوریډو سره خپل امت ته ډیر زیات غصه شو. دوی نه نې د بیزارنی اظهار اوکړو چه انې رب العالمین! ماته خو په خپل ځان او په خپل رور اختیار دې، نو ته اوس د دې فاسقانو او ځما په مینځ کښې فیصله او فرمائې. الله ﷻ دا دعا قبوله کړه او وې فرمائیل چه اوس به دوی د دې ځانې نه ترڅلویننتو کالو پورې نه څی. او په وادی تیه کښې به حیران او پریشان گرځی. په هیڅ شان به د دې حدودو نه بهر نه اوځی.

په میدان تیه کښې خارق العاده حالات:- دلته هغوی ډیر عجیبه او خلاف عادت کارونه اوکتل، ① لکه په دوی د وریځې سیورنی کیدل، ② د من و سلوی نازلیدل، ③ د یو کلک کانړی نه چه کوم دوی سره وو اوبه راوتل، ④ حضرت موسی ﷺ دا کانړنی په همساوو هلو او ددې نه دولس چینې راووتلې. او هر یو قبیلې ته یویو چشمه روانه شوه. دې نه سوا بنی اسرائیلو هغه نورې ډیرې معجزې اوکتلې. هم دې ځانې کښې تورا نازل شو او هم دې ځانې کښې د الله ﷻ احکام نازل شو وغیره وغیره. هم دې میدان کښې دوی گرځیدل راگرځیدل خودوی ته د وتو هېڅ لار معلومه نشوه. او په دوی باندي د وریځې سیورنی اوشو او دوی ته من اوسلوی راغله.

(۱) احمد: ۳۱۴/۴، صحیح البخاری: ۴۲۰۹.

(۲) احمد: ۳۸۹/۱، صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله تعالی (فاذهب انت و ربک فقاتلا انا ههنا فاعدون): ۴۶۰۹.

د موسیٰ علیہ السلام وفات :- د فتون اور د حدیث مبارک کنبی د حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ مروی دی دی نہ درې کالہ پس حضرت موسیٰ کلیم اللہ علیہ السلام ہم وفات شو. بیا د حضرت موسیٰ علیہ السلام خلیفہ حضرت یوشع بن نون نبی جوړ کړې شو. دې دوران کنبی دیر بنی اسرائیل وفات شوی وو. بلکه دا هم ونیلې شوی دی چه صرف حضرت یوشع علیہ السلام او حضرت کالب باقی پاتې شوی وو.

د سنۃ قراءتی وضاحت :- بعضی مفسرین په «سنۃ» تام وقف کوی. او «أَرْبَعِينَ سَنَةً» د نصب په حالت کنبی منی. او د دې عامل «بِتَبَهُؤُنَ فِي الْأَرْضِ» بنانی.

د یوشع بن نون په مشرئ کنبی بیت المقدس فتح کیدل :- د دې څلویښت کاله مودې تیریدو نه پس چه کوم خلق باقی وو هغوی یوشع علیہ السلام خان سره واخستل او د نورو غرونو نه هم ورسره خلق شامل شو او د بیت المقدس محاصره ئې اوکړه، د جمعې په ورځ چه کله د فتح کیدو وخت راغلو نو د بنمنانو حوصلې اوبانیللې، او په دې کنبی نمر دوب شو، او د دوییدو نه پس د خالی د ورځې د تعظیم په وجه جنگ نشو کیدې، نو د دې وجې د الله علیہ السلام نبی او فرمائیل چه ائې نمره ته هم د الله علیہ السلام غلام ئې، او څه هم د هغه محکوم یم، ائې الله علیہ السلام ا دې لږ شان ایسار کړه. نو د الله علیہ السلام په حکم سره نمر ایسار شو او دوی بیت المقدس فتح کړو. د الله علیہ السلام د طرفنه حکم اوشو چه دې ښار ته دې داسې حالت کنبی داخل شی چه دوی سجده کونکی وی او دوی به «حطه» وائی، یعنی ائې الله علیہ السلام څمونږ گناهونه معاف کړه. خو هغوی د الله علیہ السلام قول بدل کړو او په ځنگونونو ئې تگ شروع کړو او په ژبه ئې «جبه فی شعرة» وئیل او ښار ته داخل شو نور تفصیل د سورۃ بقره په تفسیر کنبی تیر شوی دی.

د بیت المقدس په فتح کنبی مال غنیمت :- بل روایت کنبی دومره زیاتوالې دې چه دوی ته دومره د غنیمت مال حاصل شو چه دوی دومره مال کله کتلې هم نه وو. د الله علیہ السلام د فرمان مطابق دانې په اور کنبی د سیزولو دپاره یوړو، خو اور دې اونه سیزلو، نو د دوی نبی حضرت یوشع بن نون دوی ته او فرمائیل تاسو په دې کنبی څه پټ کړی دی، نو د هرې قبیلې سردار دې ځما په لاس بیعت او کړی. نو د یو قبیلې د سردار لاس د الله علیہ السلام د نبی لاس سره انختو. دوی ورته او فرمائیل چه هغه د خیانت څیز تاسره دې، لاړشه او هغه راوړه، نو ده ورته د غوا یو سر پیش کړو. او د هغې سترگې د یاقوتو وې، او غاښونه ئې د موتیانو وو، هرکله چه دا نور مال سره واچولې شو نو اوس اور دا اوسیزلو.

امام جریر رضی اللہ عنہ هم د اقول خوښ کړې دې. «أَرْبَعِينَ سَنَةً» کنبی «فَأْتَرْنَا مُحْرَمَةً» عامل دې. او د بنی اسرائیلو هم دا جماعت هم په دې میدان تیه کنبی سرگردانه گرزیدو. بیا دا خلق یوشع بن نون علیہ السلام او وتل او بیت المقدس ئې فتح کړو. د دې دلیل د مخکنبی یهودو د علماء اجماع ده چه عوج بن عنق حضرت کلیم الله علیہ السلام قتل کړې وو. نوکه دده قتل د عمالقو د جنگ نه مخکنبی وی نو هیڅ وجه نه وه چه بنی اسرائیلو به د جنگ نه انکار کړې وې؟ نو معلومه شوه چه دا واقعه د تیه نه د تلو نه پس شوې ده. د یهود د عالمانو دا اجماع ده چه بلعام بن باعورا، د عمالقو د قوم مدد او کړو او ده په حضرت موسیٰ علیہ السلام بددعا او کړه، دا واقعه هم د دې میدان د تلو نه پس شوې وه. ځکه چه دې نه مخکنبی جبارینو ته د حضرت موسیٰ علیہ السلام او د دوی د قوم نه هیڅ ویره نه وه. د ابن جریر هم دا دلیل دې، هغه وائی چه د حضرت موسیٰ علیہ السلام عصا لس گزه اوږده وه. او د حضرت موسیٰ علیہ السلام قد هم لس گزه اوږد وو. او حضرت موسیٰ علیہ السلام لس گزه ټوپ او وهلو او عوج بن عنق ئې په عصا په ځنگونونو او وهلو او هغه مړ شو. دده د جشې نه د نیل ونه جوړه شوې وه. او دې ته ټول کال اهل نیل راتلل.

د بنی اسرائیلو د بې خوندي ذکر :- نو ف بکالی وائی چه دده تخت درې سوه گزه وو. بیا الله علیہ السلام خپل نبی علیہ السلام ته تسلی ورکړه او وې فرمائیل چه ته په خپل قوم بنی اسرائیلو باندي غم مه کوه دوی هم د دې جیل خانې مستحق دی. په دې واقعه کنبی په یهود غصه او زورنه ده او د دوی دمخالفو د خرابو او بدو

بیان دی دوی د اللہ ﷻ دہنمان دی، دستختی پہ وخت کنسی دوی د اللہ ﷻ پہ دین قائم نہ پاتی کسپی د رسولانو نہ منی جہاد نہ تہنستہ کوی د اللہ ﷻ د کلیم او بزرگ پہ موجودگی کنسی دوی د وعدی، او د موسیٰ ﷺ د حکم ہیخ پرواہ نہ کولہ، شپہ ورخ بہ نی معجزی کتلی، د فرعون بریادی نی پہ خیلو سترگو کتلی وہ، او ددی لا ډیره مودہ ہم نہ وہ تیرہ شوی. اللہ ﷻ د خیل بزرگ او کلیم سرہ د نصرت او فتح وعدی کری وی، خود خلق پہ خیلہ بزدلی کنسی مرہ شول. اونه صرف انکار بلکہ ډیر پہ سختی سرہ نی انکار او کړو. د اللہ ﷻ د نبی بی ادبی نی او کړہ، او صفا جواب نی ورکړو، حالانکہ پہ خیلو سترگو نی کتلی وو چہ د فرعون پشان جابر بادشاه نی د هغه د سامان او لښکر سرہ تباہ کری وو او ډوب کری نی وو. خوبیا ہم د دی کلی خلقو پہ اللہ ﷻ بهروسہ نہ کولہ اونه نی د هغه حکم نہ منلو. حالانکہ دوی خود فرعون پہ لسمہ حصہ ہم نہ وو. دوی خیل خان د رب محبوب کنرل خو حقیقت د دی خلاف وو. دوی د رب پہ نظر کنسی پریوتی وو. نو ټول تعریفونہ هغه رب دپارہ دی. چہ د هغه رب فرمانبرداری د ټولو نیکو کنجی ده.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ
او اولولہ   پہ دوی باندي
او دوی تہ د
نَبَا ابْنِي اٰدَمَ بِالْحَقِّ اِذْ قَرَّبَا قُرْبٰنًا فَتَقَبَّلَ
قبصہ   د دوارو خامنو   ادم ﷺ   پہ حقہ سرہ   کلہ چي   او کړہ دوارو   قربانی   نو قبولہ کړي شوه
اٰدَمَ ﷻ د دوؤ خامنو رښتونې قصہ واوروه   ..... کلہ چي دوارو قربانی او کړہ انو د يو قربانی قبولہ
مِنْ اٰحَدِهِمَا وَكَمْ يَتَقَبَّلُ مِنَ الْاٰخِرِ ط قَالَ لَا قَتْلَ لَكَ ط
دیو ددی دوارو نہ   او قبولہ نہ کړي شوه   دبل نہ   او وئیل هغه (قابیل) چي خامخابہ زہ قتل کړم تا شوه د بل قربانی قبولہ نشوه   ..... او قابیل، او وئیل چي زہ به دي مړ کړم
قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٥٠﴾ لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ
او وئیل (هابیل)   چي بیشکہ   قبلوی اللہ   دپرهیزگارانونہ   کہ چري   را اوږد کړو تا   ماته نو (هابیل)، او وئیل چي بیشکہ اللہ ﷻ د پرهیزگارو قربانی قبلوی   کہ تہ ماته د قتل پہ ارادہ لاس را اوږد
يَدَكَ لَتَقْتُلَنِي مَا اَنَا بِبَاسِطِ يَدَيَّ اِلَيْكَ لَا قَتْلَ لَكَ ؕ
لاس خپل   دپارہ ددی چي مړ کړي ما   خونہ یم زہ   غزونکي   دلاس خپل   تاته   چي مړ کړم تا کړي   خوزہ به بیا هم تاپسي خپل لاس نہ در اوږدوم   ..... چہ زہ تا قتل کړم
اِنِّي اَخَافُ اللّٰهُ رَبَّ الْعٰلَمِينَ ﴿٥١﴾ اِنِّي اُرِيْدُ اَنْ تَبُوَا
بیشکہ زہ   ویریرم   ادا اللہ نہ   چي پالونکي د مخلوقاتو دي   بیشکہ زہ   غوارم   چي اختہ شي تہ بیشکہ زہ د اللہ ﷻ نہ ویریرم   چي د مخلوق پروردگار دي   ..... زہ دا غوارم چي تہ زما
يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاٰتِمُّوْا زَكٰتَكُمْ فَتَكُوْنَ مِنَ الصّٰحِبِ النَّارِ وَذٰلِكَ جَزَاؤُا
پہ گناه زما   اوپہ گناه خپلي سرہ   نوشي به تہ   د ملگرو   داورنہ   اودا   جزا دہ   او خپلہ گناه پہ سرباندي بار کړي   او دوزخی شي   ..... اودا بدله د

الظَّالِمِينَ ﴿۵۷﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ
د ظالمانوا نو آسان کرل   ده ته   نفس خپل   وژل درور خپل   انومړي بيئ کرو هغه   نو اوگر خيدو
د ظالمانو ده   نو خپل نفس دې د خپل ورور د قتل دپاره تيار کړو   او هغه ني قتل کړو   نو هغه په
مِنَ الْخَيْرِينَ ﴿۵۸﴾ فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ
د زيانکارانو نه   نور اوليرو   الله   يو کارغه   چې کنده ني کنستله   په زمکه کنبی
زيانکارانو کنبی شامل شوا   بيا الله ﷻ يو کارغه راو ليرلو   چې زمکه ني او کنيستله د دې دپاره
لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوَاءَ أَخِيهِ قَالَ يُوِيلْتِي
چې اوبنایي هغه ته   چې څرنگې   پته کړی   امره جته   درور خپل   او وويل (قاييل)   اني افسوس دې مالره
چې هغه ته طریقه اوبنایي چې دخپل ورور لاش به څنگه پتوي   چې دا ني اوليدل نو هغه او وويل چې
أَعْجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِي سَوَاءَ أَخِي فَأَصْبَحَ
آيا عاجز زه   چې شم زه   پشان   د دې کارغه   چې پته کړم   امره جته   درور خپل   نو شو
اني کاش زه د دې کارغه پشان   هوښيار   وې   او دخپل ورور د لاش د خنبلو انتظام مې کړې وې   نو پخپلو کړو
مِنَ النَّارِ ﴿۵۹﴾
د پښيمانو خلقو نه
د پښيمانو شوا

د هابيل او قاييل واقعه: په دې قصه کنبې د حسد او بغض سرکشی او تکبر انجام بيان شوي دي کوم چه د حضرت آدم ﷺ د دوو ځامنو تر مينځه اوشو. او يو په په دوی کنبې بې گناه او وژلې شواو جنت کنبې ني خان دپاره ځاني بياموندو. او دويم دې په ظلم اوزياتی سره او بي قصوره قتل کړو او خپل دواړه جهانونه ني تباہ کړل.

د ادم ﷺ په وخت کنبې د خور سره د نکاح حکم: فرمائی چه انې نبی ﷺ! دوی ته د حضرت آدم ﷺ د دواړو ځامنو قصه بيان کړه، او د دوی نومونه قاييل او هابيل وو. چونکه په هغه وخت کنبې د دنيا ابتدائی حالت وو په دې وجه داسې به وو چه د حضرت آدم ﷺ کره به د يو حمل نه يو هلك او يوه جينی پيدا کيدل. او بيا به دويم حمل نه هم داشان کيدل. ديو حمل جينی به د بل حمل هلك ته په نکاح کولې شوه. د هابيل خور ښکلې نه وه او د قاييل خور ښکلې وه. نو قاييل غوښتل چه خپلې خور سره نکاح اوکړی. حضرت آدم ﷺ د دې نه منع کړل. آخر دا فيصله اوشوه چه تاسو دواړه د الله ﷻ لار کنبې شه خيرات اوکړی چه د چا خيرات قبول شو نو د ابه هغه ته په نکاح کولې شی. د هابيل خيرات قبول شو او بيا هغه اوشو چه د قران پاک په آيتونو کنبې شته دي.

د مفسرينو احوال واورنی. د حضرت آدم ﷺ د صلبی اولاد نکاح کولو قاعده چه کومه پورته بيان شوه د دې د بيانولو نه پس مروی دی چه مشر قاييل به کر کيله کوله. او هابيل به ځناور څرول. د قاييل خورد د هابيل په نسبت ډيره ښکلې وه. هر کله چه د هابيل د نکاح د قاييل خور سره د کيدلو اراده اوشوه نو قاييل انکار اوکړو او خپله نکاح ني دې سره کول غوښتل. حضرت آدم ﷺ د دې نه منع کړو. اوس دې دواړو خيرات اومنلو چه د چا خيرات قبول شی نو د هغه نکاح به دې سره کيږی. حضرت آدم ﷺ په

ہفتہ وخت کنبی مکہ تہ لارو چہ اوگوری چہ خہ کبیری؟ اللہ ﷻ حضرت آدم ﷺ تہ او فرمائیل چہ تاتہ پتہ دہ چہ پہ زمکہ خما یوکورہم دی؟ حضرت آدم ﷻ او فرمائیل چہ نہ. حکم اوشو چہ تہ ہلتہ لارہ شہ، حضرت آدم ﷻ آسمان تہ او وئیل چہ تہ خما د بچو حفاظت کوه. خو دہ انکار او کپرو. زمکی تہ نی او وئیل خودا ہم انکاری شوه. غرونو تہ نی او وئیل خو ہغوی ہم انکاری شو. قابیل تہ نی او وئیل، ہفتہ ورتہ او وئیل چہ خہ لار شہ، تاسو چہ راشی نو خوشحالہ بہ بی: اوس ہابیل یو بنکلہ خورب گد د اللہ ﷻ پہ نوم ذبح کرو او مشر رور د خپل پتی خہ حصہ اور راغلو او د ہابیل نذر نی یورو. اودا پہ ہفتہ زمانہ کنبی د قبلیدو نبنہ وہ. اود قابیل نذر قبول نہ شو. د دہ پتی ہم د اشان پاتی شو. دہ د اللہ ﷻ لار کنبی ورکولو نہ پس پہ دی کنبی بنہ بنہ فصلونہ کرلی وو. قابیل د دی تہ مایوسہ شوی وو چہ د دہ خور بہ د دہ نکاح کنبی نہ راخی پہ دی وجہ نی خپل رور تہ د قتل کولو دہمکی ورکری وہ. دہ او وئیل چہ اللہ ﷻ د تقوی والو قربانی قبلوی. پہ دی کنبی خما خہ قصوردی؟ یو روایت کنبی دا ہم دی چہ دا گد غتیدو او ہم دا ہفتہ گد دی چہ حضرت ابراہیم ﷻ د خپل خوئی پہ بدل کنبی قربانی کری وو.

یو روایت کنبی دی چہ ہابیل خپلو خناور و کنبی مرغوب او محبوب خناور پہ خوشحالی د اللہ ﷻ لار کنبی ذبح کری وو. اود دی خلاف قابیل د خپل پتی تہ خراب او ردی خیز پہ نہ زہ د اللہ ﷻ لار کنبی ورکری وو. ہابیل پہ طاقت او صحت کنبی د قابیل نہ بنہ وو. خود اللہ ﷻ د ویری نی د خپل رور ظلم اوزیاتی برداشت کرو. د مشر رور قربانی چہ قبولہ نشوہ نو دہ حضرت آدم ﷻ تہ او وئیل چہ ستا ہابیل خو بن دی پہ دی وجہ تا دہفتہ دپارہ دعا او کرہ او دہفتہ قربانی قبولہ شوه. اوس دہ پہ زہ کنبی و اچول چہ دا ازغی بہ د مینخ نہ اویاسم. د موقعی پہ انتظار کنبی وو، یو ورخ اتفاقی طور د ہابیل پہ راتلو کنبی وخت ږیر اولگیدو. نو دہفتہ د رابللو دپارہ حضرت آدم ﷻ قابیل اولیرلو. دہ خان سرہ پتہ یو چارہ واخستلہ، ہم پہ لارہ کنبی د دوارو رونرو ملاقات اوشو. نو دہ ورتہ او وئیل چہ خہ بہ تا ورتہ. ستا قربانی قبولہ شوه او خما قربانی قبولہ نشوہ، پہ دی ہابیل او وئیل چہ ما بنہ او بہترین خیز د اللہ ﷻ پہ لار کنبی خرچ کری وو. اللہ ﷻ د متقیانو نیکی قبلوی. پہ دی ہفتہ نور ہم پہ غصہ شو او ہفتہ نی پہ چارہ او وھلو. د ہابیل دا وینا پہ خولہ کنبی پاتی شوه چہ تہ بہ اللہ ﷻ تہ خہ جواب ورکوی؟ اللہ ﷻ ستا نہ د دی ظلم بدلہ ږیرہ پہ خرابہ طریقہ اخلی. د اللہ ﷻ نہ ویریرہ او ما مہ قتل کوه خودی ظالم دی تہ اونہ کتل اودا خپل رور نی اوژلو.

قابیل خپلی خور سرہ د نکاح کولو یو وجہ دا ہم بیان کری وہ چہ مونر دوارہ جنت کنبی پیداشوی یو. اودوی دوارہ پہ زمکہ پیدا شوی دی. پہ دی وجہ ہم خہ ددی حقدار یم. دا مروی دی چہ قابیل غنم د اللہ ﷻ لار کنبی صدقہ کری وو. او ہابیل غوا قربانی کری وہ. پہ ہفتہ وخت کنبی خوک مسکین نہ وو چہ صدقہ نی ورکری وی نو پہ دی وجہ د آسمان نہ بہ اور راتلو او دا بہ نی سیزلہ. او دا د قبولیت نبنہ وہ. دی فوقیت سرہ چہ کومہ کشر رور تہ حاصل شو او مشر رور ہسی پاتی شو، نو دہ پہ قتل پسې شو، او ہم دغہ شان دوارو رونرو قربانی کری وہ،

د ہابیل د قتل وجہ خہ وہ؟ - د نکاح د اختلاف ختمولو وجہ نہ وہ. د قرآن پاک د ظاہری الفاظو تقاضا ہم دا دہ د خفگان وچہ قربانی وہ نورخہ نہ وو. اود دی درج شوو روایتونو نہ خلاف ہم دی چہ قابیل د اللہ ﷻ لار کنبی پتی ورکری وو او دا قبول شو، خو معلومیہری چہ پہ دی کنبی د راوی حافظہ صحیح نہ دہ اودا د مشهوری خبری خلاف دہ. واللہ اعلم.

متقیان بہ جنت تہ عی: - اللہ ﷻ د ہفتہ چا عمل قبلوی چہ خپل کار کنبی د ہفتہ نہ ویرہ کوی. حضرت معاذ ﷺ فرمائی چہ خلق بہ د قیامت میدان کنبی وی، اودی کنبی بہ یواواز کونکی آواز او کری چہ پریزگار چرتہ دی؟ نو د اللہ ﷻ نہ ویریدونکی بہ اودریہی. او د اللہ ﷻ دلاس لاندی بہ جمع شی، اللہ ﷻ

بہ د دوی نہ پردہ کوی اونہ بہ ددوی نہ مخ اروی. د حدیث راوی حضرت ابو عقیف رضی اللہ عنہ نہ تپوس اوشو چہ متقیان خوک دی؟ نودوی او فرمائیل چہ متقیان ہغہ خلق دی چہ خوک شرک نہ او بت پرستی نہ خان بیچ ساتی او د اللہ ﷻ عبادت کوی، نوبیا بہ دا تول خلق جنت تہ خئی.

قایل تہ د ہایل جواب:- چہ دکوم نیک بخت قربانی قبولہ شوہ وہ ہغہ د خپل رور دے ارادے آوریو سرہ او نیل چہ خیر تہ خہ غوارے نوهغہ او کرہ خہ بہ ستا پہ شان نہ کوم. بلکہ خہ بہ صبر کوم. تہ خویہ زور او طاقت کنسے زیات نی خونیکئی او تواضع او پرهیزگاری پہ وجہ نی او فرمائیل چہ تہ پہ گناہ کولو آمادہ نی خو خہ بہ ددی جرم ارتکاب اونہ کریم. خہ خود اللہ ﷻ نہ ویریریم او ہغہ د تول جہان رب دی. قاتل او مقتول دواہ جہنمیان:- صحیحینو کنسے دی چہ کلہ دوو مسلمانانو تورے واخستے او یویل پسے ورائدی شو نو قاتل او مقتول دواہ جہنمیان دی. صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم او فرمائیل چہ قاتل خو تیک دہ خو مقتول ولی؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل خکہ چہ ہغہ ہم د خپل ملگری پہ قتل کولو حریص وو^(۱).

د فتنی نہ دہہ گول:- حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ پہ ہغہ وخت کنسے او نیل چہ کلہ حضرت عثمان ذوی النورین رضی اللہ عنہ دہنمنانو گیر کرے وو چہ خہ گواہی ورکوم چہ نبی کریم ﷺ او فرمائیل نزدی بہ یوہ فتنہ راشی، ناست بہ د ولا نہ بہتروی، او ولا نہ د تلونکی نہ بہتروی. او تلونکی بہ د مندی وھونکی نہ بہتروی، چا تپوس او کرو چہ یارسول اللہ ﷺ ا کہ خوک خما کور تہ ہم راشی او ما قتل کوی؟ نووے فرمائیل چہ بیا ہم د حضرت آدم رضی اللہ عنہ د خونے پہ شان شہ^(۲).

د فتنی پہ وخت کنسے د نبی کریم ﷺ ارشادات:- یو روایت کنسے د دی واقعی نہ پس د دی آیت مبارک تلاوت کول ہم مروی دی^(۳). حضرت ایوب سختیانی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ دی امت کنسے د تولو نہ مخکنسے چا پہ دی آیت مبارک عمل کرے دی ہغہ حضرت عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ دی. یو خل نبی کریم ﷺ پہ یو خاور سور وو او نبی کریم ﷺ پسے حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ وو. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ انی ابوذر دا خو او وایہ چہ کلہ پہ خلقو داسے فاقے راشی چہ دوی د مسجد نہ کور تہ ہم نہ شی تلی نو تہ بہ خہ کوی؟ ما او نیل چہ خہ د اللہ ﷻ اودہغہ د رسول ﷺ حکم وی. وی فرمائیل صبر کوه. بیانی او فرمائیل چہ کلہ وینے تویری یعنی جنگ وی او تردی چہ د شگے کانری ہم وینہ کنسے دوب شی نو تہ بہ خہ کوی؟ نو ما ہم ہغہ جواب ورکرو. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ خپل کور کنسے کینہ او دروازی بندی کرہ. وی فرمائیل اگر چہ زہ کوز نشم؟ نو وی فرمائیل چہ تہ ہغہ خلقوتہ لار شہ چہ کومو کنسے اوسیدی او ہم ہلتہ اوسیرہ. ما عرض او کرو چہ خہ خپلہ وسلہ ولی وانخلم. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ بیا خو بہ تہ ہم ہغہ خلقو سرہ شامل شی. بلکہ کہ تاد تورے شرنگار پریشانہ کوی نو تہ ہم پہ خپل مخ کپرا و اچوہ چہ ستا او خپل گناہونہ ہلتہ یوسم^(۴).

د خذیفہ رضی اللہ عنہ پہ جنازہ کنسے:- حضرت ربیع رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مونہ د حضرت خذیفہ رضی اللہ عنہ جنازہ کنسے وو، نودی کنسے یو صاحب او نیل چہ ما ددی مرحوم نہ آوریدی دی چہ دوی د نبی کریم ﷺ نہ او ریڈلی دی کہ تاسو خپلو کنسے جنگونہ کوئی نو زہ بہ د تولو نہ لرے کور تہ لارشم او دروازی بہ بندی

^(۱) صحیح بخاری کتاب الفتن باب اذا لقی مسلمان یسقیہما: ۷۰۸۳، صحیح مسلم: ۲۸۸۸، ابوداؤد: ۴۳۶۸، احمد: ۴۶/۷، ابن حبان: ۵۹۴۵، بیہقی: ۱۹۰/۸.

^(۲) ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء انہ تکون فتنۃ القاعد فیہا خیر من القائم: ۲۱۹۴. وهو صحیح. احمد: ۱۸۵/۱، مسند ابی یعلی: ۷۵۰.

^(۳) ابوداؤد کتاب الفتن: باب النهی عن السعی فی الفتنۃ: ۴۲۵۷، وهو حسن.

^(۴) احمد: ۱۴۹/۵، ابوداؤد کتاب الفتن باب النهی عن السعی فی الفتنۃ: ۴۲۶۱، وهو حسن.

کرم او هلته به کینم، که هلته هم خوک راغلل نو خه به ورته اووایم چه زما او خپله گناه په خپل سرواخله نوزه به د حضرت آدم په دوو خامنو کنبی دهغه چا پشان کیږم چه کوم یو بهتر وو، اودا به اووایم چې خه خو غواړم چه ته خما او خپله گناه په خپل سر کیږدې یعنی ستا هغه گناهونه چه د دې نه مخکینی وو او خما د قتل گناه هم په خپل خان بار کړې (۱).

دامطلب هم د حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ نه مروی دې چه خما گناهونونه به هم ستا په غاړه وی او خما د قتل گناه به هم ستا په غاړه وی خو ددوی نه یو قول د مخکینی په شان هم مروی دې. ممکن دی چه دا دویم قول ثابت نه وی. هم په دې وجه بعضی خلق وائی چه قاتل د مقتول ټول گناهونه په خپل سراخلی. اوددې معنی یو بل حدیث مبارک هم ده. خوددې خه اصل نشته دې.

بزار کنبی یو حدیث مبارک کنبی دی چه بې قصوره قتل ټول گناهونه ختموی. اگرچه دا حدیث پورتنی معنی کنبی نه دې. نویه دې وجه دا هم صحیح نه دې. او د دې روایت مطلب دا هم دې چه د قتل د تکلیف په وجه الله ﷻ د مقتول ټول گناهونه معاف کوی. اوس هغه په قاتل طرفته متوجه کیږی. دا خبره ثابت نه ده. ممکن دی چه بعضی قاتلان داسې هم وی، چې قاتل به د قیامت په ورځ قاتل تلاش کوی، او دده د ظلم مطابق به دده نه نیکی اخلی. نوممکن دی چه ټول گناهونه د بعضو قاتلانو په سر شنی. ځکه چه د ظلم دداسې بدلې اخستلو خبره د حدیث مبارک نه هم ثابت ده. او ظاهره ده چه قتل د ټولو نه لونی ظلم او ټولو نه خراب دې. والله اعلم.

امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددې جملې صحیح مطلب دا دې چه خه غواړم چه ته خپل گناهونه او خما د قتل گناه په خپل سرواخلی. ستا گناهونو سره دا یو گناه بله هم زیاته شی. د دې مطلب بالکل دا نه دې چه خما گناهونه دې هم ستا شی. ځکه چه د الله ﷻ فرمان دې چه هر عامل ته د هغه د عمل سزا او جزا ملاویږی. بیا دا څنگه کیدیشی چه د مقتول د ټول عمر گناهونه په قاتل انبار شی اود هغه د گناهونو په وجه دې راو نیولی شی؟ باقی پاتې شوه چې هابیل خپل رور ته دا خبره ولې او کړه؟ ددې جواب دا دې چه ده ورته په آخری ځل نصیحت او کړو اودې نې ویرولو چه د دې کار نه منع شه، گنی گناهگار به شی او جهنم ته به اوسې ځکه چه خه ستا د مقابلی نه یم او ټول بوج به په تا راشی. او هم ته به ظالم شی اود ظالمانو ځانې جهنم دې. د دې باوجود هم هغه ته خپل نفس د هوکه ورکړه او حسد او تکبر کنبی راغلو او خپل رور نې قتل کړو.

هابیل په څه قتل شوې وو؟ - ① هغه شیطان په دې قتل آماده کړو او هغه د خپل نفس آماره پیروی او کړه. او هغه نې په اوسپنه او ژولو. ② یو روایت کنبی دی چه ده خپل خناور غر ته بوتلی وو. دې په تلاش کولو هلته اوسیدو او یوغت کانرنی نې راوچت کړو او هغه نې په سراو وهلو او هابیل په هغه وخت کنبی ملاست وو. ③ بعضی وائی چه درنده په شان نې تکرې تکرې کړو د ده مرئی نې خپه کړه او ساه نې ترې اوویستله.

د شیطان قابیل ته د قتل طریقه خودل: - دا هم وئیلی شوی دی چه هرکله شیطان دې اولیدو چه ده ته د قتل کولو طریقه نه ورخی اود هغه مرئی نې خپه کوله نو دې ملعون شیطان یو خناور راو نیولو اود هغه سر نې په یو کانری کیخوداوبل کانری سره نې د هغه سر چخنرې کړو. دې کتلو سره هغه هم خپل رور داشان او ژولو. دا هم مروی دی چه تردغه وخته پورې په مخ زمکې قتل نه وو شوې، نو قابیل خپل رور راواچولو او کله به نې د هغه سترگې بندې کړې او کله به نې په خپسرو او څوکانو وهلو. دې کتلو سره هغه لعین ده ته راغلو اوده ته نې اووئیل چه دده سر چخنرې کړه. هرکله چه هغه داشان او کړل نو دا

(۱) مسند البزار: ۱۵۴۵، وسنده حسن مجمع الزوائد: ۲۲۶/۶، الطبقات: ۶۶/۲، اخبار اصهبان: ۳۶/۲.

لعین پہ منڈہ منڈہ حضرت حوا علیہا السلام نہ راغلو او ورتہ نی اوونیل چہ قابیل خو ہابیل قتل کرو۔ دے تپوس اوکرو چہ قتل خنگہ وی؟ نو دے لعین اوونیل ورتہ اوونیل چہ نہ اوس ہغہ خوراک کولے شی اونہ خہ خکلے شی او نہ خبرے کولے شی او نہ گرزیدے شی۔ وی ونیل چہ شاند مرگ ورتہ راغلو وی۔ ہغہ اوونیل چہ او مرگ۔ اوس مور بی بی پہ چغو شوه، پہ دے کنسی حضرت آدم علیہ السلام راغلو، تپوس نی اوکرو چہ خہ خبرہ ده؟ خو دے ورتہ ہیخ جواب ورنکرو۔ حضرت آدم علیہ السلام دوبارہ سوال اوکرو خو دے ورتہ د غم پہ وجہ ہیخ اونہ اوونیل۔ ده ورتہ اوونیل چہ تہ او ستا لونرا بہ بنہ پہ غم کنسی وی او خہ او خما خامن بہ ددے نہ بری یو۔ قابیل خسارہ او نقصان کنسی شو۔ اود ہغہ دنیا او آخرت دواہ تباہ شول۔

دھر قتل سزا بہ قابیل تہ ملاویری۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ کوم انسان پہ ظلم سرہ قتل کرے شی نو ددہ د قتل بوج بہ د حضرت آدم علیہ السلام د دے رومی خوی پہ غارہ وی۔ خکہ چہ ہغہ پہ ناحقہ قتل کرے وور) حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د قاتل د پنی یو پتون پہ ہغہ ورخ زورند کرے شی او ددہ مخ نہر طرفتہ وی، ددہ گرزیدو سرہ بہ گرزے او پہ یخنی او گرمی کنسی اور او واورہ کنسی دے معذب دے۔ حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ د جہنم د اور نیمہ حصہ بہ ددہ پہ سروی۔ تولو نہ لونے معذب پہ ہم دے وی۔ د زمکے د ہر قتل گناہ بہ ددہ پہ سروی۔ ابراہیم نخعی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ دہ بانڈے او یہ شیطان پہ دھر قتل بوج وی۔

ہر کله چہ قابیل خپل رور ہابیل اووژولو نو دا ورتہ معلومہ نہ وو چہ ده سرہ خہ اوکری۔ او خنگہ دے پت کرے۔ نواللہ صلی اللہ علیہ وسلم دوه کارغان راولیرل او دواہ خپلو کنسی رونرے وو۔ دوی خپلو کنسی د دہ پہ مخکنسی پہ جنگ شوے او یو بل اووژولو، او بیانی یوکنده اوکنیستہ اوہغہ نی دے کنسی بنخ کرو او دہ دپاسہ نی بناورہ وچولہ۔ دے کتلو سرہ د قابیل پہ پوهہ کنسی ہم دا ترکیب راغلو اوہم دغہ شان نی اوکرل۔ حضرت علی رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ یوکارغہ پخپلہ مرہ شوے وو بل کارغہ دے مرکارغہ دپارہ کنده اوویستلہ اوہغہ نی پہ دے کنسی بنخ کرو۔

دا ہم مروی دی چہ قابیل پول کال د خپل رور لاش پہ خپلہ شا گرزولو، بیا د کارغہ پہ کتلو دہ خپل نفس ملامتہ کولو چہ ما دومرہ ہم اونہ کرل۔ دا ہم وئیلے شوی دی چہ د قتل کولو نہ پس دے پیر پنیمانہ وو اولاش نی گرزولو او خپلہ غیرہ کنسی نی ایبندے وو، او دا پہ دے وجہ چہ پہ مخ د زمکے د تولو نہ رومی قتل ہم دا وو۔

اہل تورات وانی چہ کله قابیل خپل رور ہابیل قتل کرو نو اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہغہ نہ تپوس اوکرو چہ ستا پہ رور ہابیل بانڈے خہ اوشو؟ دہ اوونیل چہ خہ خبر یم؟ خہ خو دہ سرپرست نہ اوم۔ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ستا د رور قتل ما تہ فریاد کوی او پہ تا خما لعنت دے۔ اوتا پہ دے زمکہ د خپل رور وینہ اوخکولہ، نو اوس چہ تہ خہ پہ دے زمکہ کار کوی نوتاتہ بہ ہغہ ہیخ نہ درکوی چہ تر کومی تہ پہ دے کنسی سرگردانی اونکرے۔ دہ خو دا کار اوکرو خو پہ دے پیر زیات پنیمانہ شو۔ نقصان بانڈے پنیمانیا گویا پہ عذاب بانڈے عذاب دے۔

قابیل او ہابیل د آدم علیہ السلام خامن وو۔۔ پہ دے قصہ کنسی د مفسرینواقوال پہ دے خبرہ متفق دی چہ دا دواہ د حضرت آدم علیہ السلام صلبی خامن وو۔ او ہم دا د قران پاک د الفاظو نہ صفا معلومیری۔ او د حدیث مبارک نہ ہم دا معلومیری چہ پہ مخ د زمکے کوم یو قتل کیبری نو ددے یو حصہ بوج او گناہ بہ د حضرت آدم

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب خلق آدم وذریعہ: ۳۳۳۵، صحیح مسلم: ۱۶۷۵، ترمذی: ۲۶۷۳، ابن ماجہ: ۲۶۱۶، احمد: ۳۸۲/۱، ابن حبان: ۵۹۸۳، بیہقی: ۱۵/۸، ابن ابی شیبہ: ۳۶۴/۹، عبدالرزاق: ۱۹۷۱۸، مسند حمیدی: ۱۱۸ السنن الکبری للنسائی: ۱۱۱۴۲۔

۱۱۱: په دې خوښې وى. ځكه چه هم ده د ټولونه مخكښې د قتل كولو طريقه ايجاد كړې وه. (۱)
 يوضيف قول: - خود حضرت حسن بصرى رضي الله عنه قول دې چه دا دواړه د بنى اسرائيلو نه وو. قربانى ټولو
 نه مخكښې په دوى كښې راغله او په مخ د زمكې د ټولو نه مخكښې د حضرت آدم عليه السلام انتقال شوې
 وو. خو دا قول تامل طلب دې اوددې سندهم صحيح نه دى. يومرفوع حديث مبارك كښې دى چه دا
 واقعه په طور ديو مثال ده. تاسو ددې نه ښه واخلى او خراب پريږدئ. دا حديث مبارك مرسل دې (۲).
 د هابيل د قتل نه پس د آدم عليه السلام وائى چه حضرت آدم عليه السلام د دې غمه ډير تكليف كښې وو. اويو كال
 پورې دوى خندلى نه وو آخر فرښتو دده دغم لرې كيدو او دده د خندا دپاره دعا او كړه. حضرت آدم
عليه السلام په هغه وخت كښې ونيلى وو چه ښار اوددې ټول څيزونه متغير شو. د زمكې رنگ بدل او دا ډيره
 بدصورته شوه. د هريو څيز مزه ختمه شوه اود مخونو ككشش هم ختم شو. په دې دوى ته جواب ور كړې
 شو چه دې مرده د دې ژوندى كس هم خپل ژوندتباه كړو او چه مقتول كوم گناهونه كړي وو د هغې بوج
 هم دقاتل په سر شو.

قاييل ته په دنيا كښې سزا: - په ظاهره معلوميرى چه قاييل ته هم په هغه وخت سزا ور كړې شوه. نو وارد
 شوى دى چه دده پنډنى دده پتون سره زورنده كړې شوه. اودده مخ نمر طرفته شو. اوهم د نمر سره به د
 ده سره تاويدو. يعنى چه كوم طرفته به نمر وو هغه طرفته به دده مخ تلو.
 حديث مبارك كښې دى چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرماييل چه څومره گناهونه؟ دده دى، د چا گناهونه دى زر
 به په دنيا كښې ده ته سزا ور كړې شى او بيا آخرت كښې به ده ته زبردست عذاب ور كولى او په دې
 كښې د ټولونه لويه گناه سر كشى او قطع رحمى ده. (۳) او په قاييل كښې دا دواړه څيزونه جمع دي. فانما
 لله وانا اليه راجعون

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا	عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ	مَنْ قَتَلَ
په سبب ددې ايكلي وؤ مونږه (تورات كښې) په بنى اسرائيلو باندي اچي بيشكه اچا چې مړ كړو		
ا ددې وجې نه مونږ بنى اسرائيلو ته دا حكم ور كړې وؤ اچي چا يونس		
نَفْسًا	بِغَيْرِ	نَفْسٍ
أَوْ فَسَادٍ	فِي الْأَرْضِ	فَكَاتَمْنَا
قَتَلَ	يونفسا بې دعوض دبل نفس نه يابې دفساد خورولونه په زمكه كښې نولكه چې امره كړل هغه	
دبل نفس دبدلي نه بغير يا د زمكې په مخ دفساد كولو نه بغير قتل كړو نوگويا چې هغه		
النَّاسَ	جَمِيعًا	وَمَنْ أَحْيَاهَا
فَكَاتَمْنَا	أَحْيَا	النَّاسَ
جَمِيعًا	خلق ټول اوچا چې ژوندې كړو هغه نولكه چې ژوندى كړل هغه خلق ټول	
ټول خلق قتل كړل اوچا چې يو نفس ژوندي بچ كړو نوگويا هغه ټول خلق ژوندى كړل		
وَلَقَدْ	جَاءَتْهُمْ	رُسُلُنَا
بِالْبَيِّنَاتِ	ثُمَّ	إِن
اوپه تحقيق سره راغلى وؤ هغوى ته رسولان زمونږه دواضحه نښوسره بيا بيشكه		
اوزمونږ بېغمبرانو دوى ته څرگندي نښې راوړې وې ..... خو ددې باوجود		

(۱) ددې تخريج مخكښې صفحو كښې تير شوې دى.
 (۲) الطبرى : ۱۰ / ۱۲۹.
 (۳) ابوداود كتاب الادب باب فى النهى عن البغى : ۴۹۰۲، وسنده صحيح لرملى : ۲۵۱۱، ابن ماجه : ۴۲۱۱.

كَثِيرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَكُسْرِفُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّمَا جَزَاءُ

بیر خلقا دھغوی نہ | روستو ددی نہ | اپہ زمکہ کنبی | خامخا زیاتی کونکی دی | بیشکہ | سزا
پہ دوی کنبی | بیر خلق دزمکے پہ مخ زیاتی کوی | بیشکہ | دھغہ کسانو سزا کوم چي

الَّذِينَ يُجَارُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أَوْ يَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ

دھغہ کسانو | چي جنگ کوی | ادا لله سرہ | اودرسول دھغہ سرہ | اوکوشش کوی | پہ زمکہ کنبی
دا لله | او د رسول سرہ جنگ کوی | او دزمکے پہ مخ دفساد کولو کوشش کوی

فَسَادًا أَنْ يُقْتَلُوا أَوْ يَصْلَبُوا أَوْ تَقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ

د پارہ دفسادا | چي قتل دی کرے شی | هغوی | یادی پہ سولی | کرے شی | یادی پریکرے شی | لاسونہ دھغوی
نودھغوی سزا دا ده | چي هغوی قتل کرے شی | یا پہ سولی | کرے شی | یا ترے لاسونہ اوپنسی

وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ

اوخپی دھغوی | مخالفی | ایا دی اوشرلی شی | دزمکے نہ | ادا (سزا) ده | دپارہ دھغوی
ادل بدل کتے کرے شی | اویا د وطن نہ اوشرلی شی | ..... د دوی دپارہ دا شرمندگی

خِزْيٍ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٥١﴾ إِلَّا الَّذِينَ

رسوانی ده | پہ دنیا کنبی | اوده دھغوی دپارہ | پہ آخرت کنبی | سزا | لویہ | مگر هغہ کسان
پہ دنیا کنبی ده | او پہ آخرت کنبی دوی دپارہ لوئی عذاب تیار شوے دی | البتہ خوک چي

تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدَرُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ

چي توبہ اوباسی | مخکنبی ددی نہ | چي تاسوقادر شی | پہ هغوی باندي | نو پوهه شی | چي بیشکہ الله
ددی نہ | رومبی چي تاسوپرے قابویا مومنی توبہ اوباسی | ..... نو پوهه شی | چي الله ﷻ

غُفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٢﴾

بنونکی مهربان دی |

بخشونکی او مهربان ذات دی |

قوله تعالى: ﴿مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ

د انسان قدر و قیمت :: فرمان دی چي د حضرت آدم ؑ د خونے بی د خہ وجہی نہ قتل کولو پہ وجہ موتی
اسرائیلو ته صفا صفا او وئیل اودھغوی کتاب کنبی مو اولیکل اوهغوی دپارہ مو شرعی حکم او کرو
چي چا قتل او کرو او هغہ مقتول خہ قتل نہ وو کرے او نہ ئی پہ زمکہ کنبی فساد کرے وو نو دا داسی
ده لکہ چي هغہ ٲول خلق قتل کرل. هغہ دپارہ د رب پہ نزد ٲول مخلوق یو شان دی او چي خوک د بی
نصوره سری د قتل کولو نہ منع شی اودا حرام او گنری نو دا داسی دی لکہ چي هغہ ٲول مخلوق بیج کرو.
خکہ چي ٲول خلق به داشان سلامتیا سرہ اوسیری.

د محاصرے پہ وخت کنبی د عثمان ؓ قول: هر کله چي باغیانو د حضرت عثمان ؓ نه گیره و اچوله
نو حضرت ابوهریره ؓ هغوی ته ورغلو او ورته ئی او وئیل چي خہ ستاسو طرفنه ستاسو مخالفینو سرہ

جنگ اوکرم تاسو گورئی چي اوبه د ورخه تيري دي. دي اوريدو سره حضرت عثمان ؓ او فرمائيل چي آيا ته په دي خبره راضي يئ چي ته هغه خلق قتل کړي په کومو کښي چي خه هم يم. حضرت ابو هريره ؓ او فرمائيل چي نه. حضرت عثمان ؓ او فرمائيل چي او وره يو کس قتل کول داسي دي لکه چي ټول قتل کړي خه واپس لاړشه خما خواهش دي چي الله تعالی تاته اجر درکړي سزا نه دي نه پس دوي واپس شو او جنگ ئي اونه کړو. مطلب دا دي چي د قتل شروع کول د دنيا د تباه کولو باعث دي او ددي نه منع کيدل د خلقو د ژوند سبب دي.

حضرت سعيد بن جبیر ؓ فرمائي چي د يو مسلمان وينه حلالونکي د ټولو خلقو قاتل دي. او د يو مسلمان وينې بچ کونکي داسي دي لکه چي هغه ټول مسلمانان بچ کړل. حضرت ابن عباس ؓ فرمائي چي خوک يو نبي يا يو عادل بادشاه قتل کړي نو په هغه د ټولې دنيا د خلقو د قتل گناه ده. او د نبي او د عادل بادشاه لاس مضبوطونکي د دنيا د بچ کونکو پشان دي. (ابن جرير) او يو روايت کښي دي چي بغير د خه گناه نه د چا قاتل د جهنم حقدار شي او دا داسي دي لکه چي ټول ئي وژلي وي.

حضرت مجاهد ؓ فرمائي چي خوک يو مومن بي وجي قتل کړي نو هغه جهنمي، د رب دښمن، ملعون او د سزا مستحق دي. بيا که دي ټول خلق هم او وژني نو ددي نه به زياد عذاب بل خه وي؟ خوک چي د قتل نه روستو شو يعنی قتل ئي اونکړو نو دده طرفنه د ټولو خلقو ژوند محفوظ دي. (عبد الرحمن ؓ) فرمائي چي ديو قتل بدله دده وينه حلاله شوه. دا نه چي ډيرو لره قتل کړي، هرکله چي دي د قصاص قابل شو او چي خوک دي بچ کړي يعنی ولي قاتل ته معافي اوکړي نو دا داسي دي لکه چي ده ټولو خلقو ته معافي اوکړه. او ددي دا مطلب هم بيان شوي دي چي چا يو انسان بچ کړو، لکه يو کس د وبيدو او ده بچ کړو، يو سوزيدو او ده بچ کړو، خوک ئي د هلاکت نه بچ کړل. مقصد دا دي چي خلق د ناحق قتل نه منع کول او د خلقو خير خواهی او امن و امان طرفته ئي رابلل.

حضرت حسن ؓ نه تپوس او شو چي بني اسرائيل څنگه ددي حکم مکلف وو (چي خوک به نه قتلوي) مونږ هم يو؟ نو وي فرمائيل چي بالکل هم داسي ده. په الله قسم د بني اسرائيلو وينه زمونږ د وينې نه زياته قيمتي نه وه. نو ديو سرې بي د خه وجي قتل کول داسي دي لکه چي د ټولو د قتل بوج په خان کړي او که خوک يو کس بچ کړي نو دا د ټولو د بچ کولو برابر دي.

يو خل حمزه بن عبدالمطلب ؓ رسول الله ﷺ ته درخواست اوکړو چي يار رسول الله ﷺ ماته يو داسي خبره اوکړئي چي هغې سره خما ژوند بنه آرام سره تير شي. حضرت نبي کریم ﷺ او فرمائيل چي ته خوک قتل کول غواړي که خوک بچ کول؟ جواب ئي کښي او فرمائيل چي بچ کول نو حضرت نبي کریم ﷺ او فرمائيل چي بس هميشه خپله اصلاح کوه. (۱)

قوله تعالى: وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ

بيا فرمائي چي دوي ته زمونږ پيغمبر ﷺ واضح دليلونه راوړي دي. او هغه سره واضح احکامات او ښکاره معجزې دي. خو ددي نه پس هم خلق د خپلې سرکشۍ نه او جنگ وجدال نه نه منع کيږي. د نبي قينقاع قبيلې يهود، بنو قريظه او بنو نضير ته وغيره ته پام اوکړئي چي اوس او خزرچ ته يو ځانې شو او يو بل سره ئي جنگونه کول او جنگ نه پس به ئي پيا د قيديانو فديې ورکولي او هغوي به ئي راخلاصول. او د مقتول ديت به ئي اداکولو، نو په دي قرآن پاک دوي پوهه کړل چي ستاسو نه دا وعده اخستي شوې وه چي تاسو به نه د خپلو قتل کوي اونه به د نورو. خوتاسو د پخي وعدي او مضبوط

(۱) ابوداود کتاب الادب باب النهي عن البغي: ۴۹۰۲.

(۲) احمد: ۱۷۵/۲.

عہد نہ پس ہم بیا ددی خلاف او کرل فدیبی مو ورکری او ویستل ہم حرام وو۔ ددی خہ مطلب چي تاسو یو حکم منی اوبل نہ منی۔ دداسی خلقو سزا دا ده چي دنیا کنبی به رسوا او خوار وی اودوی لره به آخرت کنبی سخت عذاب وی۔ او الله تعالی ستاسو د اعمالو نه غافل نہ دی۔

قوله تعالی: اِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ

په زمکه کنبی د فساد خورولو سزا: دمحاربه معنی د حکم برعکس، خلاف کول، مخالفت کول، اوددی نه مراد کفر، ډاکه اچول، په زمکه فساد خورول اوداشان رنگ په رنگ فسادونه خورول دی تردي چي سلفو داوئیلی دی چي سکه ماتول هم په زمکه د فساد خورولو پشان دی۔ د قرآن پاک یو بل آیت مبارک کنبی دی چي هرکله دوی د یو کار مشران شی نو فساد په کنبی کوی او وپتی او نسل تباہ کوی۔ الله تعالی فساد نه خوښوی۔

د آیت شان نزول: ① دا آیت مبارک د مشرکانو باره کنبی نازل شوی دی۔ ځکه چي په هغې کنبی دا هم دی چي کله داسې سرې د مسلمانانو د گرفتارولو نه مخکنی توبه او کړی نو په هغه هیڅ مواخذہ نشته دی۔ ددی خلاف چي کله مسلمانان داسې کارونه او کړی او هغه او تنستی او کافرانو سره یو ځای شی نو په هغه به شرعی حد جاری کیږی۔ (حضرت ابن عباس رضی الله عنہم فرمائی چي دا آیت مبارک د مشرکانو باره کنبی نازل شوی دی بیا چي په دوی کنبی مسلمانان څوک گرفتار کړی اوددی نه مخکنی مخکنی دی توبه اوباسی نو چي په باندي دده د کار په وجه ثابت شو هغه دده نه نشی لري کیدلې۔

① حضرت ابی رضی الله عنہ نه مروی دی چي د اهل کتابو یوې ډلې سره حضرت نبی کریم صلی الله عنہ معاهده کړې وه خو هغوی هغه ماته کړه او فساد ئی شروع کړو۔ په دې الله تعالی خپل نبی صلی الله عنہ ته اختیار ورکړو که ته غواړې نو دوی قتل کړه او که غواړې نو دوی لاس او پښه مخالف پرې کړه (یعنی بڼې لاس او گسه پښه یا گس لاس او بڼې پښه)۔

② حضرت سعد رضی الله عنہ فرمائی دا د حروریه خوارجو باره کنبی نازل شوی دی صحیح دادی چي څوک هم ډاکار او کړی نو هغه دپاره دا حکم دی په بخاری او مسلم کنبی دی چي د عکله قبیلې اته سرې د حضرت نبی کریم صلی الله عنہ خدمت کنبی حاضر شونو نبی کریم صلی الله عنہ هغوی ته اوفرمائیل که تاسو غواړئ نو زموږ شپونکو سره لارشی او تاسو ته به د اوبنانو متیازې ملاویږی۔ کله چي هغوی روع شول نو هغوی هغه شپونکی او وژل او اوبنان ئی روان کړل۔ کله چي حضرت نبی کریم صلی الله عنہ ته د دې خبر ملاؤ شونو حضرت نبی کریم صلی الله عنہ صحابه کرامو ته حکم اوفرمائیلو چي هغوی پسې لارشی او وې نیسئ نو هغوی گرفتار کړې شو۔ او د حضرت نبی کریم صلی الله عنہ مخکنی پیش کړې شو۔ بیا د هغوی لاس پښې پرې کړې شوې او سترگو کنبی ورته گرم سلایان رابنکلی شو او په نمر و اچولې شو او مړه شو۔

د عربینو سزا: مسلم کنبی دی چي ددی خلقو تعلق یا عکله قبیلې سره وو یا عربینه سره دوی به اوبه غوښتلې خو دوی ته به نه ملاویدلې۔ د هغوی مرهم پتی او کړې شوه ځکه چي هغوی غلام کړې وه او قتل ئی هم کړې وو ایمان نه پس ئی بیا کفر اختیار کړې وو۔ او حضرت نبی کریم صلی الله عنہ سره ئی جنگ هم کړې وو۔ هغوی د شپونکو سترگو کنبی گرم سلایان هم ویلی کړی وو۔ هغه وخت کنبی د مدینې آب وهو ښه نه وه د برسام بیماری خوره وه۔ حضرت نبی کریم صلی الله عنہ هغوی پسې شل آسونو والا لیرلی وو۔ اویو

(۱) الطبری: ۲۴۴/۱۰

(۲) الطبری: ۲۴۳/۱۰

رہبر وو چې هغوی به ددوی رهبری کوله (۱). د مرگ په وخت کښې د هغوی د احوال و و چې هغوی دا ولرې د و چې زمکه خټله. د هغوی باره کښې دا آیت مبارک نازل شو. (۲)

یو ځل حجاج حضرت انس رضی الله عنه نه تپوس او کړو چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د ټولو زیاته سخته سزا کومه ورکړې وه نو هغوی ورته دا واقعہ بیان کړه. په دې واقعہ کښې داهم دی چې دا خلق بحرین نه راغلی وو او د بیماری په وجه د دوی رنگونه زیر شوی وو او خیتې ئې غټې شوې وې. نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هغوی ته دا او وئیل چې تاسو لار شئ او اوبانو کښې اوسیرئ او د هغوی امتیازې ځکئ. (۳)

د حجاج چالاکی: - حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چې بیا ما او کتل حجاج دا روایت د خپلو ظلمونو دپاره دلیل جوړ کړو. بیا څه ډیر پښیمانه شوم چې ما دا حدیث پاک هغه ته ولې بیان کړو؟ او یو روایت کښې دی چې هغوی د څلورو کسانو تعلق عربنه قبیلې سره وو او دريو کسانو عکله قبیلې سره. دا ټول روغ رمټ شو. او یو روایت کښې دی چې دوی لارې هم بندې کړې او دوی زناکار هم وو (۴). کله چې دوی راغلی وو نو دوی سره د غریبې د دلاسه هیڅ نه و و صرف جامې ئې په بدن وې. دوی قتل کولو نه پس خپل وطن ته روان شول.

د یوې جملې تردید: - حضرت جریر رضی الله عنه فرمائی چې دوی بس خپل قوم ته رسیدنکی وو چې گرفتار کړې شو. هغوی به اوبه غوښتلې او حضرت نبی صلی الله علیه و آله به ورته فرمائیل چې اوس به تاسو ته د اوبو بدله کښې د جهنم اور ملاویرې. دې روایت کښې داهم دی چې په سترگو کښې ورته سلايان وهل دالله تعالی خوښ نشو. دا حدیث پاک ضعیف او غریب دی. خو ددې نه معلوم شو چې ددې مرتدانو گرفتارولو پسې کوم لښکر لیرلې شوې وو د هغوی سردار حضرت جریر رضی الله عنه وو. او دې روایت دا فقره منکره ده چې الله تعالی ته د هغوی سترگو کښې سلايان وهل خوښ نشو ځکه چې په صحیح مسلم کښې موجود دی چې هغوی شپونکو سره هم داشان کړی وو. نو دا د هغوی بدله او د هغوی قصاص وو چې کوم دوی هغه (شپونکو) سره کړې وو. (۵). نوهم هغه سلوک هغوی سره او کړې شو. والله اعلم.

او یو روایت کښې دی چې ددې خلقو تعلق د بنی فزاره قبیلې سره وو. دې واقعې نه پس حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هیچا ته دا سزا نه وه ورکړې. (۶). او یو روایت کښې دی چې د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله یو غلام وو چې د هغه نوم یسار رضی الله عنه وو. دې ډیر

ښه مونځگزار وو. په دې وجه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه آزاد کړې وو او خپلو اوبانو سره ئې لیرلې وو. ده به د هغوی نگرانی کوله. هغه هم دې مرتدانو قتل کړې وو او د هغه سترگو کښې ئې ازغی منللی وو او اوبان ئې ترینه تښتولی وو. چې کوم لښکر هغوی گرفتار کړی وو هغوی کښې یو حضرت کرزبن جابر فهری رضی الله عنه هم وو چې ډیر بهادر وو. (۷)

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب قصة عکله وعربنه: ۴۱۹۲، صحیح مسلم: ۱۶۷۱، ابوداود: ۴۳۶۶، ترمذی: ۲۰۴۲، نسائی: ۴۰۳۰.

(۲) ترمذی کتاب الظهارة باب ماجاء فی بول مایزکل لحمه: ۷۲ وسنده صحیح، نسائی: ۴۰۳۹.

(۳) دې روایت کښې سلام بن ابی الصهبان مجروح دې او ددې شاهد صحیح بخاری: صفحه: ۵۲۸۵ باندي موجود دې. او ددې په وجه دا روایت حسن دې.

(۴) الطبری: ۲۵۰/۱۰.

(۵) صحیح مسلم کتاب القسامة: باب حکم اغارین والمرتدین: ۱۶۷۱.

(۶) عبدالرزاق: ۱۸۵۴۱.

(۷) طبرانی: ۶۲۲۳، مجمع الزوائد: ۲۹۴/۶.

دعوتینو گرفتاری۔ حافظ ابو بکر ابن مردویہ رحمۃ اللہ علیہ ددی روایت ہول طریق راجع کری دی، اللہ تعالیٰ دی ہغویٰ تہ جزائی خیر ور کری۔ ابو حمزہ بن عبدالکریم رحمۃ اللہ علیہ نہ د اوشانو د متیازو بارہ کنبی سوال اوشو نو ہغویٰ ورتہ د ہغہ شورشیانو قصہ بیان کرہ۔ ہغی کنبی دا ہم دی چہ دی منافقانہ طور سرہ ایمان قبول کرہ و و۔ او حضرت نبی کریم ﷺ تہ ئی شکایت کرہ و و چہ د مدینی منورہ آب و هوا موافق نہ دہ ہرکله چہ حضرت نبی کریم ﷺ تہ د ہغویٰ د قتل او دھوکہ او فساد علم شو نو حضرت نبی کریم ﷺ اعلان او کرو چہ انہی د اللہ لہنکرہ پورتنہ شہ دی آواز آوریو سرہ مجاہدین پورتنہ شو او ہلو د یو بل انتظار ئی اونہ کرو او دی مرتدہ اکونو او شورشیانو پسہ روان شو۔ د ہغویٰ لیرلو نہ پس حضرت نبی کریم ﷺ پخپلہ ہم ہغویٰ پسہ روان شو۔ ہغہ خلق خپل خانہ تہ رسیدنکہ و و چہ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم ہغویٰ نہ دائرہ و اچولہ او ہغویٰ کنبی چہ ٹومرہ گرفتار شو ہغویٰ ئی د حضرت نبی کریم ﷺ مخکنبی پیش کرل۔ د ہغویٰ سزا دا وہ چہ ہغویٰ د اسلامی حکومت حدودو نہ بھر کرہ شو۔ ہغویٰ تہ دی نہ پس عبرتناکہ سزاگانہی ور کرہ شوہی او دی نہ پس حضرت نبی کریم ﷺ چاتہ ہم داسہ سزا ورنکرہ چہ بہ ہغی کنبی د ہغہ د بدن اندامونہ پری کرہ شوی وی۔ بلکہ حضرت نبی کریم ﷺ د دی نہ منع او فرمائیلہ او دی نہ ئی ہم منع او فرمائیل چہ خوک خانورو سرہ داسہ عمل او کرو۔

بعضی نور اقوال۔۔۔ خینی روایتونو کنبی دی چہ د قتل نہ پس ہغویٰ اوسیزلہ شو۔ (۱) خینی وائی چہ دا د بنو سلیم کسان وو۔ د خینوبزرگانو قول دی چہ ہغویٰ تہ حضرت نبی کریم ﷺ کومہ سزا ور کرہ وہ ہغہ د اللہ تعالیٰ خوبنہ نشوہ۔ او دی آیت مبارک سرہ ئی ہغہ منسوخ کرہ۔ د ہغویٰ پہ نزد دی آیت کنبی حضرت نبی کریم ﷺ د ہغہ سزا نہ منع کرہ شو۔ (عَفَاَ لِلَّهِ عَنكَ) (۲) او خینی وائی چہ حضور نبی کریم ﷺ د مثله کولو یعنی لاس، پنبہ، پوزہ او غور پریکولو نہ منع فرمائیلہ دہ۔ دی حدیث پاک سرہ دا سزا منسوخ شوہ۔ خو دا دیرد تامل خبرہ دہ۔

د نسخہ تاریخ۔۔۔ بیا دی کنبی دا خبرہ د غور طلب دہ چہ د ناسخ د تاخیر دلیل خہ دی؟ (۱) خینی وائی چہ دا واقعہ د اسلام د حدودو قائمیدو نہ مخکنبی وہ دا ہم صحیح نہ معلومیری۔ بلکہ د حدودو تقرر کیدو نہ پس واقعہ معلومیری۔ خکہ چہ د دی حدیث پاک راوی حضرت جریر بن عبداللہ رضی اللہ عنہ دی او ہغویٰ د سورۃ مائدہ د نازلیدو نہ پس اسلام قبول کرہ و و۔ (۲) خینی وائی چہ حضور ﷺ د ہغویٰ پہ سترگو کنبی سلایان رانیکل غوبنتل خودی کنبی دا آیت مبارک نازل شو او حضور ﷺ خپلہ ارادہ منسوخ کرہ۔ خودا ہم درست نہ دی۔ خکہ چہ بخاری او مسلم کنبی دا لفظ دی چہ حضور ﷺ د ہغویٰ سترگو کنبی د سلایانو رانیکلو حکم او کرو۔ محمد بن عجلان رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ حضور نبی کریم ﷺ ہغویٰ تہ کومہ سزا ور کرہ د ہغی پہ انکار کنبی دا آیتونہ نازل شو۔ او پہ ہغی کنبی د صحیح سزا بیان شوہی دی چہ پہ کومہ سزا کنبی د قتل کول او د لاس، پنبہ پہ خلاف پریکولو حکم باندہی مشتمل دی۔ او تاسو او گورئی چہ دی نہ پس د چاسترگو کنبی سلایان وھل ثابت دی (۳) (۴) خو اوزاعی رحمۃ اللہ علیہ وائی چہ دا صحیح نہ دی چہ دی آیت مبارک کنبی حضور ﷺ تہ پہ ہغہ کار تنبہ ور کرہ شوہ کوم حضور نبی کریم ﷺ کرہ و و۔ خبرہ دادہ چہ خہ ہغہ کسانو کرہ و و ہغویٰ تہ د ہغی بدلہ ور کرہ شوہ۔ ارس چہ کوم آیت مبارک نازل شو پہ ہغی کنبی چہ کوم خاص حکم د داسہ خلقو بارہ کنبی ور کرہ شوہ دی او پدی کنبی سترگو کنبی د سلایانو وھلو حکم نشتہ دی۔

(۱) الطبری: ۲۴۶/۱۰

(۲) الطبری: ۲۵۳/۱۰

(۳) الطبری: ۲۶۲/۱۰

د باغیانو د سزا ذکر:- ددی ایت مبارک جمهور علماء کرامو دا دلیل نیولې دې چې د لارې بندل او جنگ کول او ښارونو کښې جنگ کول یو برابر دی. ځکه لفظ ﴿وَيَسْعُونَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا﴾ دې دامام مالک رضی اللہ عنہ، اوزاعی رضی اللہ عنہ، لیث رضی اللہ عنہ، امام شافعی رضی اللہ عنہ هم دا مذهب دې. شوریان که په ښار کښې داسې فتنه جوړه کړې یا د ښار نه بهر وی نو د هغوی داسزا ده. بلکه امام مالک خو تر دې پورې وائی چې یو کس بل لره د هغه په کور کښې داسې د هوکې سره قتل کړې نو هغه به نیولې شی او هغه سره چې څومره مال وی هغه به ترې اخستې شی او هغه به قتل کولې شی. اودا کار به د وخت امام پخپله کوی، د مقتول خپلوان به ئې نه کوی. بلکه که هغوی ورته معافی کول غواړی نو بیا هم د دوی اختیار کښې نشته دې. بلکه دا جرم بې واسطې د اسلامی حکومت دې. د امام ابوحنیفه رضی اللہ عنہ دا مذهب نه دې بلکه هغه وائی چې محاربه به هغه وخت کښې منلې کیږی چې کله څوک د ښار نه بهر داسې فساد او کړې ځکه چې ښار ته مدد رسول ممکن دی. لارو کښې دا خبره ممکن نه ده. چې کومه سزا د محاربینو بیان شوې ده د هغې باره کښې حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چې کوم کس په مسلمانانو پسې توره راوچته کړې یا لارو دپاره خطر جوړه شی نو امام المسلمین ته دا اختیار حاصل دې چې دې سزاگانو کښې ورته کومه سزا ورکوی نو ورکولې شی. (۱) او هم دا د ډیرو قول دې. اوداشان اختیار داسې نورو آیتونو کښې هم موجود دې. لکه کله چې یو محرم ښکار او کړې نو د دې بدله د ښکار برابر قربانی یا مساکینو ته خوراک ورکول یا ددې برابر روژې نیول دی. دبیمار ئې یا د سر د تکلیف په وجه د احرام حالت کښې د سر خړنیلو او خلاف احرام کار کولو والا فدیہ کښې هم روژې یا صدقه یا د قربانی بیان دې. د قسم کفاره کښې هم د درمیانه درجې خوراک لسو مسکینانو ته ورکول یا هغوی ته جامې ورکول یا یو غلام آزادول دی. نو چې څنگه دلته ددې صورتونو بیان دې او په دې کښې د خوښې اختیار دې، نو داشان د محارب مرتد خلقو سزا هم یا خو قتل دې یا لاس پښه ادل بدل پریکول دی یا جلا وطنی ده.

د جرم د نوعیت په اعتبار د سزا بدلیدل:- اود جمهورو قول دې چې دا آیت مبارک د ډیرو احوالو باره کښې دې. ① هرکله یو ډاکو قتل و غارت دواړه او کړې نو دده سزا په دار کول او څټ ئې پریکول دی. ② او چې کله ئې صرف قتل کړې وی نو بیا د قتل بدله صرف قتل دې. ③ او که صرف مال ئې اخستې وی نو د هغه لاس پښه به ادل بدل پریکولې شی. ④ او که لارو کښې ئې خطري پیدا کړې وی او خلقو کښې ئې ویره پیدا کړې وی او څه گناه ئې نه وی کړې او هغه اونیولې شی نو بیا صرف جلا وطنی ده. (۲) ډاکثرو ائمه کرامو او سلفو هم دا مذهب دې.

د محاربو د مختلفو جرمونو مختلف حکمونه

مسلك حنفی:- که محاربینو د مسلمان یا د ذمی مال واخستل او قتل ئې نه وی کړې نو امام به د دوی لاسونه او پښې ادل بدل کتې کړې د حد قائمولو دپاره او که په اولیاؤ کښې څوک عفو او کړې نو د هغوی عفوې ته به نشی کتلې او که محاربینو قتل او مال اخستل دواړو کړې وی نو په دې صورت کښې د امام ابوحنیفه او امام ابویوسف په نیز امام ته اختیار دې که غواړی نو د دوی لاسونه او پښې دې ادل بدل کتې کړې او قتل دې کړې او پهانسی دې کړې یعنی درې واړه سزاگانې جمع کولې شی او که غواړی نو قتل دې کړې او که غواړی نو پهانسی دې کړې البته امام محمد رضی اللہ عنہ فرمائی چه قتلولې به شی یا به پهانسی کولې شی او لاسونه پښې به ئې نشی کتې کولې د تفصیل دپاره او گوری (تفسیر مظهری ۱۱۸۱۳)۔

(۱) الطبری: ۲۶۳/۱۰.

(۲) لغوی فی التفسیر: ۷۸۸.

د قتلولو پہ سزا کنبی اختلاف:- بیا بزرگانو دې کنبی هم اختلاف کړې دې چې په سولنی او خیزولی شی او که هم د اسی او دې تری پریخودې شی چې مر شی یا په نیزه وغیره سره قتل کړې شی؟ یا اول قتل کړې شی او بیا په سولنی کنبی زورند کړې شی؟ چې د ټولو خلقو دپاره عبرت شی او آیا تردرې ورځوې پورې په سولنی پریخودلې شی؟ یا هم داشان پریخودلې شی.

د جزئیاتو د اختلاف نه ذکر کولو وجه:- خود تفسیر دا موضوع نه ده چې مونږ داسې جزئی اختلافاتو کنبی پریوځو چې د هریو دپاره دلیلونه راغونډو. خو یو حدیث پاک کنبی تفصیلی سزاده که د هغې سند صحیح وی. هغه دا چې کله حضور نبی کریم ﷺ حضرت جبریل علیه السلام نه دمحاربینو باره کنبی تپوس او کړو نو حضرت جبریل علیه السلام او فرمائیل چې چا مال پت کړو او لارې ئې خطرناکې جوړې کړې نو دهغوی لاس خو دې دغلا بدله کنبی پریکړې شی. او پښه دې بدامنې په بدله کنبی او چا ت قتل او کړو نو هغه قتل کړئ. او چې چا قتل هم او کړی او لارې ئې هم پرخطر کړې نو هغه په سولنی او خیزوی. (۱)

قوله تعالی: **أَوْتِنُقُوا مِنَ الْأَرْضِ** ط

جلا وطنی:- فرمان دې چې د زمکې نه دې جدا کړې شی یعنی هغوی دې تلاش کړې شی او په هغوی دې حد قائم کړې شی. یا که هغه د دارالاسلام نه او تبتی او یا دې د یو ښار نه بل ښار او د بل نه دې بل ته اولیرلې شی یادا چې هغه بیخی د اسلامی سلطنت نه بهر کړې شی. شعبی رضی الله عنه خو به ویستلو او عطاء خراسانی فرمائی چې یو لښکر نه دې بل لښکر ته اولیرلې شی. او داسې دې څو څو کاله په لیزان گرځولې شی. خود دارالاسلام نه دې بهر نکړې شی. ابو حنیفه رضی الله عنه او ددوئ ملگری فرمائی چې دې دې په جیل خانه کنبی و اچولې شی. د اسی خلق به دنیا کنبی ذلیل او رسوا او آخرت کنبی لوټی لوټی عذابونو کنبی وی. د آیت مبارک دا ټکره د هغه خلقو تائید کوی چې کوم وائی چې دا آیت مبارک د مشرکانو باره کنبی نازل شوې دې. او د مسلمانانو باره کنبی هغه صحیح حدیث دې چې حضرت نبی کریم ﷺ زموږ نه هغه شان وعده اخستی وې چې څنگه ئې ښځو نه اخستی وې چې مونږ به الله تعالی سره شریک نه جوړوؤ، غلا به نه کوؤ، زنا به نه کوؤ، خپل اولاد به نه قتلوو، د یو بل نافرمانی به نه کوو، څوک چې دا وعده پوره کړې نو الله تعالی به ددې اجر ورکړی. او څوک چې په دې یو گناه او کړی او بیا هغه ته سزا ورکړې شی نو دا سزا به هغه دپاره کفاره شی. او که الله تعالی دده پرده پوښی او کړه نو دده معامله الله تعالی سره ده. که عذاب ورکوی او که بخښنه ورته کوی. (۲)

او یو حدیث پاک کنبی دی چې چا یو گناه او کړه او بیا الله تعالی په هغه پرده و اچوله نو د الله تعالی ذات اودهغه رحم ډیر اوچت دې که هغه معاف کوی او که په دې جرم باندې سزا ورکوی. (۳) که دې دنیا کنبی بې سزا نه مر شی نو دهغه ورځی سزاگانې باقی دی. او په دې وخت کنبی د هغې تصور هم محال دې. څو که توبه ورنصیب شی نو دا بیله خبره ده.

د مفسد فی الارض د توبې ویستلو نه پس د سزا حکم:- بیا د توبه کونکو باره کنبی فرمائی. ددې اظهار خو دې صورت کنبی بالکل واضح دې چې دا آیت مبارک د مشرکانو باره کنبی نازل کړې شوې او منلې شی. څو که یو مسلمان محارب وی او هغه د گرفتاریدو نه مخکښې مخکښې توبه او باسی نو

(۱) الطبری: ۲۷۶/۱۰.

(۲) صحیح مسلم: کتاب الحدود باب الحدود و کفارات لاهلها: ۱۷۰۹.

(۳) احمد: ۹۹/۱. ترمذی کتاب الايمان باب ماجاء لايزن الزانی وهو مؤمن: ۲۶۲۶.

د ہفغہ نہ خود سولئ او پنبی کت کولو سزا بہ ختمہ شی خود لاس کت کولو سزا بہ ختمیری کہ نہ بہ
دی کنبی دعلماء کرامو دوه اقوال دی.

مفسدچی مسلمان وی د ہفغہ حکم: د آیت ظاہری الفاظو نہ ہم دا معلومیبری چی ٲول بہ ورته معاف شی
د صحابہ کرامو ۷ عمل ہم پدی دی. جاریہ بن بد تیمی بصری پہ زمکہ کنبی فساد او کړو، مسلمانانو
سره ئی جنگ او کړو، دی بارہ کنبی حضرت علی ۷ ته خو قریشو سفارش او کړو، پہ هغوی کنبی
حضرت حسن بن علی ۷، حضرت عبد اللہ بن عباس، حضرت عبد اللہ بن جعفر ۷ ہم وو، خو حضرت
علی ۷ ہفغہ ته د امن ورکولو نہ انکار او کړو. هغوی سعید بن قیس ہمدانی ۷ ته راغلو، هغوی دوی
خپل کور ته راوستل. ہفغہ حضرت علی ۷ ته ورغلو اور ورته ئی او وئیل چی تاسو د ہفغہ کس بارہ
کنبی، او وائی چی اللہ تعالیٰ او د ہفغہ رسول ۷ سرہ جنگ او کړی او پہ زمکہ کنبی د فساد خورولو
کوشش او کړی. بیا ئی دا آیتونہ مبارک تلاوت کړل چی ﴿قَبْلَ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ﴾ نودوی او فرمائیل چی
داسی سری دیارہ بہ امن ورکړم. حضرت سعید ۷ او فرمائیل چی دا جاریہ بن بدر دی، نو جاریہ دی
نہ پس د ہفغہ پہ مدح کنبی اشعار ہم او وئیل.

د ابو موسی اشعری ۷ عمل: کوفہ کنبی یو جمات کنبی د مراد قبیلې سری حضرت ابو موسی اشعری ۷
تہ راتلو او دی وخت کنبی فرض مونخ شوې وو او وی وئیل چی ائی کوفی امیر محترمہ! ٲما تعلق
مرادی قبیلې سرہ دی او ٲہ فلانی ٲوئی د فلانی یم، ما اللہ تعالیٰ او د ہفغہ رسول ۷ سرہ جنگ
او کړو، پہ زمکہ کنبی د شورش خورول کوشش می او کړو، خو ستاسو پہ قبضہ کنبی راتلونہ مخکنبی
ما توبہ او ویستہ اوس ٲہ ستاسونہ پناہ غوارم. پہ دی حضرت ابو موسی اشعری ۷ پورته شو او وی
فرمائیل چی ای خلقو! اوس تاسو ددہ د توبی نہ پس دہ سرہ ہیخ قسمہ بدی مہ کوئی. کہ دی ربتونی
وی نو الحمد للہ او کہ دروغژن وی نو ددہ گناہ بہ دی ہلاک کړی. داسی خو تر یو مودی پوری بالکل
صیح وو. خو بیا شورش جوړشو او اللہ ۷ دی ددہ د گناہونو پہ وجہ ہلاک کړل. او دی او وئیل شو.

د علی اسدی ۷ د بغاوت نہ توبہ: علی نومی یو اسدی سری ہم د جنگ لاری کنبی خطر و اچولې او خلق
ئی قتل کړل، مال ئی لوٲ کړو، د لښکر امیر ډیر ٲل گرفتارول او غوښتل خو دی پہ لاس نہ راتلو. یو ٲل
دی پہ ٲنگل کنبی وو او یو سری د قران پاک تلاوت کولو او دہ آوریڈو او چی کلہ ہفغہ سری دا آیت
مبارک او وئیلو چی ﴿قُلْ يُعِيبُ الَّذِينَ اَسْرَفُوا﴾ نودی او دریدو او وی وئیل چی ائی د اللہ بندہ ماتہ دا آیت
مبارک بیا او وایہ. ہفغہ بیا او وئیلو، د اللہ تعالیٰ ددی آیت مبارک آوریڈو نہ پس ہفغہ فرمائی چی: ائی
ٲما گناہگار بند گانو ٲما د رحمت نہ مہ نا امیدہ کیړئی، ٲہ پہ ٲولو گناہونو بخښلو قادر یم. ٲہ غفور
او رحیم یم. دی سری زر زر خپلہ تورہ تیکی کنبی ورکړہ او د زرہ د کومی نہ ئی توبہ او ویستلہ او سحر
نہ مخکنبی مخکنبی مدینې منورې ته اورسیدو. غسل ئی او کړو او مسجد نبوی ۷ کنبی د سحر مونخ
ئی پہ جمع ادا کړو. او حضرت ابو ہریرہ ۷ سرہ ٲہ کوم خلق ناست وو هغوی سرہ دی ہم کیناستو. هر کلہ
چی رنٲا شوه نو خلقو دی او پیژندو چی دا خو مفرور او د سلطنت باغی علی اسدی دی. پورته شو چی
ہفغہ گرفتار کړی. ہفغہ او وئیل چی ٲما روٲرو واورئی، تاسو ما نشئ گرفتارولئ، دی نہ مخکنبی چی
تاسو ما گرفتار کړئی ما توبہ ویستلې دہ او پورہ توبی ویستلو نہ پس تاسو تہ راغلی یم. حضرت
ابو ہریرہ ۷ او فرمائیل چی دی ربتیا وائی او دی ئی د لاس نہ اونیول او مروان بن حکم تہ ئی پیش
کړو. دی پہ ہفغہ وخت کنبی د امیر معاویہ ۷ طرفنہ د مدینې گورنر وو. ہلتہ چی اورسیدو نو وی

فرمانیل چہی دا علی اسدی دے دے توبہ ویستلی ده اوپہ دے وجه تاسو اوس دے سرہ ہیخ نشن کولنی نو
 ہیچا ہم هغه سرہ ہیخ اونہ کپل هرکله چہی د مجاهدینو یو جماعت رومیانو سرہ د جهاد کولو دپارہ
 لارو نو دے ہم هغوی سرہ وو ددوی کشتی سمندر کبھی روانہ وه چہی مخی کبھی ورته د رومیانو
 کشتی راغله دے خپله کشتی پریخودله اود رومیانو کشتی ته ورغلو او هغونی وژل شروع کپل هغوی
 دده مقابلہ اونہ کپری شوه او ټول پورته شو او کشتی کبھی یو طرفته شو، دے سرہ د کشتی بوج یو
 طرفته شو نو پد دے وجه کشتی التہ شوه او هغه ټول رومیان هلاک شو او حضرت علی اسدی رضی اللہ عنہ ہم
 شهید وشو (۱) (اللہ تعالیٰ دے پری رحمتونه نازل کپری) آمین

محارب کبھی د کرفتاری نه وړاندې توبہ اوباسی هغه معاف دے

مسلك حنفی: که محارب او فسادی کس ددې نه وړاندې چه امیر هغه گرفتار کپری او دهغه په قابو
 کبھی راشی دې پخپله توبه اوباسی او د توبې نه پس حکومت ته په لاس راشی نو په ده باندې به حد نشی
 قائمولی دا حکم د عامو حدودو د حکم نه مختلف دې ځکه چه هغه جرمونه کوم چہی موجب حد وی که
 هغه عدالت ته اوری نو په توبې ویستلو سره هغه نه معاف کپری اگرچہی اخروی سزا په توبې ویستلو
 سره معاف کپری خو د باغی حکم داسې نه دې (بتغیر تفسیر مظہری (۱۲۰۱۳))

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ
ا ائی هغه کسانو چہی ایمان موراوړې دې او ویریزی د الله نه او اولتوی   هغه ته
الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
ذریعه   او کوشش او کپری   په لاره دهغه کبھی   بنائپری چہی تاسوته   کامیابی نصیب شی د کامیابی وسیله اولتوی   اودهغه په لار کبھی کوششونه او کپری   چہی کامیاب شی
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا كُفَرُوا بِمَا
بیشکه هغه کسان   چہی انکار ئې او کپرو   که چرې وې   دهغوی دپاره   هغه څه بیشکه چا چہی کفراو کپرو   که چرته هغه ټول څه چه په مخ د زمکې دی هغه اود هغې پشان نور هم
فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا
چہی په زمکه کبھی دی   ټول   او په مثل دهغې   ورسره نورا   د پاره ددې چہی فدیہ او کپری د دوی ملکیت شی   او دوی په هغې سره د قیامت د ورځې د عذاب نه فدیہ ورکول او غواړی
بِهِ مِنْ عَذَابٍ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا ثَقِيلٌ مِنْهُمْ وَكَلِمَةٌ
په هغې سره   د عذاب   دورځې د قیامت نه اوقبول به نه کپری شی   دهغوی نه   او وی به دهغوی دپاره نوبیا به هم د دوی نه قبول نشی
عَذَابِ أَلِيمٍ ۝ أَنْ يُخْرَجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ
عذاب دردناک   غواړی به هغوی   چہی اوخی   د اور نه   اونہ به وی هغوی   وتونکی دردناک عذاب تیار شوې دې   دوی به غواړی چہی دوزخ نه راوخی   خود هغې نه به وتیدونکې نه وی

(الطبری: ۲۴۸/۱۰)

مِنْهَازْ وَكَلِمَاتٍ مَّقِيمَةٍ

دھغی نہ | او وی بہ دھغوی دپارہ | عذاب | ہمیشہ |

..... اود دوی دپارہ د ہمیشہ عذاب مقرر دی |

د وسیلہ تفسیر:- د تقوی حکم کیری او هغه ہم اطاعت سرہ. مطلب دادی چہ اللہ ﷻ کومو کارونونہ منع کرے دہ هغی نہ لرے اوسے اللہ ﷻ طرفتہ قربت یعنی نزدیکت تلاش کرنی. ہم دا معنی د وسیلہ د حضرت عباس رضی اللہ عنہ نہ منقول دہ. (۱) حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ، حضرت ابواوائل رضی اللہ عنہ، حضرت حسن رضی اللہ عنہ، حضرت ابن زید رضی اللہ عنہ او یرومفسرینونہ ہم دا نقل دی. حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د اللہ ﷻ اطاعت اود هغه پاک ذات د مرضی اعمالو سرہ نزدیکی شی. (۲)

ابن زید رضی اللہ عنہ دا آیت ہم اولوستلو چہ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ﴾ یعنی چہ کومو تہ دوی آوازونہ کوی هغوی خو پخپلہ د رب پہ نزدیکت پسے لگیدلی دی. آئمہ کرامو چہ د وسیلہ کومہ معنی پہ دی آیت کنبی کرے دہ پہ هغی گویا د مفسرینو اجماع دہ. پہ دی کنبی د یو ہم خلاف نشته دی. امام ابن جریر رضی اللہ عنہ پہ دی یو عربی شعر ہم نقل کرے دی. پہ هغی کنبی وسیلہ د قربت او نزدیکت پہ معنی کنبی استعمال شوی دہ.

د وسیلہ نور معانی:- د وسیلہ معنی د هغه خیزم دہ چہ د هغی پہ ذریعہ مقصود طرفتہ رسیدلی شی. او وسیلہ د جنت د هغه اعلیٰ او بہترین مقام نوم ہم دی چہ کوم د رسول اللہ ﷺ خانی دی. عرش تہ یر زیات نزدیکی ہم دا درجہ دہ.

د وسیلہ پہ جنت کنبی مقام دی:- د صحیح بخاری شریف یو حدیث مبارک کنبی دی چہ کوم سرے آذان واورے او ﴿اللهم رب هذه الدعوة التامة﴾ اووائے نو د هغه دپارہ حُما شفاعت حلالیبری. (۳) د مسلم یو حدیث مبارک کنبی دی چہ کلہ تاسو آذان واورئی نو خہ چہ مؤذن وائی نو هغه تاسو ہم وایے، بیبا پہ ما درود اووایے. د یو درود بدلہ کنبی بہ تاسو باندی اللہ ﷻ لس رحمتونہ نازل کرے. بیبا تاسو د اللہ ﷻ نہ حُما دپارہ وسیلہ او غوارئی. هغه د جنت یوہ درجہ دہ چہ صرف یو بندہ تہ بہ ملاویبری. حُما امیددی چہ هغه بندہ خہ یم. نو چا چہ حُما دپارہ وسیلہ او غوبنتلہ نو هغه دپارہ حُما شفاعت واجب شو. (۴)

مسند احمد کنبی دی چہ کلہ درود وایے نو زما دپارہ وسیلہ ہم غوارئی. تپوس او کرے شو چہ یار رسول اللہ ﷺ وسیلہ خہ خیز دی؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دا د جنت یو اعلیٰ مقام دی او دا بہ صرف یو کس تہ ملاویبری. او زما امید دی چہ هغه بہ ہم خہ یم. (۵)

طبرانی کنبی دی چہ تاسو د اللہ ﷻ نہ دعا کوئی چہ ماتہ وسیلہ راکری او چہ کوم سرے پہ دنیا کنبی زما دپارہ د وسیلہ سوال کوی نو د قیامت پہ ورخ هغه دپارہ حُما شفاعت واجب شو. (۶) او یو حدیث مبارک کنبی دی چہ پہ جنت کنبی د وسیلہ نہ زیاتہ لویہ درجہ بدلہ تشته دی. نو تاسو د اللہ ﷻ نہ حُما دپارہ د وسیلہ دعا کوئی (۱) او یو غریب او منکر حدیث کنبی دومرہ زیاتی دی چہ پہ دی

(۱) الطبری: ۴۳/۹.

(۲) الطبری: ۲۹۱/۱۰.

(۳) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الدعاء عند النداء: ۶۱۴، ابوداؤد: ۵۲۹، ترمذی: ۲۱۱، ابن ماجہ: ۷۲۲، احمد: ۳۵۴/۳، ابن حبان: ۱۶۸۹.

(۴) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب استحباب القول مثل قول المؤذن لمن سمعه: ۳۸۴، ترمذی: ۳۶۱۴، احمد: ۱۶۸/۲.

(۵) احمد: ۳۶۵/۲، ترمذی: کتاب المناقب: باب سلو اللہ لی الوسيلة: ۳۶۱۲، وهو صحیح

(۶) المعجم الاوسط: ۶۳۷، ومنده حسن، مجمع الزوائد: ۳۳۳/۱.

وسیلہ کنبی بہ تاسو سرہ نورخوک وی. نو حضرت نبی اکرم ﷺ د حضرت فاطمہ رضی اللہ عنہا اود حسن او حسین نوم واخستو.

یوبل ډیر غریب روایت کنبی دی چه حضرت علی رضی اللہ عنہ د کوفی په منبر او فرمانیل چه په جنت کنبی دوه موتیان دی، یو سپین او بل زیر، زیر خو د عرش لاندې دی او مقام محمود د سپین موتی دی. او په دې اوپا زره بالا خانې دی، او په دې کنبی هریو کوردري درې میله دی. د دې کرکئی او دروازي او تخت وغیره گویا د یو جرړې نه دی. د دې نوم وسیله دی اودا حضرت محمد ﷺ اود دوی د اهل دپاره دې دجهاد حکم: تقوی یعنی ممنوعاتو نه د منع کیدلو حکم او د حکم منلو نه پس فرمائی چه د هغه پاک ذات په لار کنبی جهاد کوئی مشرکانو او کفارو سره چه کوم د هغه پاک ذات دینمنان دی. د هغه پاک ذات د دین نه جدا دی. د هغه لونې ذات د نیغې لارې نه په بل مخ روان دی. دوی قتل کرنی، داسې مجاهدین بامراد دی. فلاح او شرافت دوی دپاره دې. د جنت اعلی نعمتونه او بالاخانې ددوی دپاره دی. دوی به هغه جنت ته ځی چه چرته مرگ اوفوت نشته دې. او هلته به همیشه ځوانی او ابدی صحت اودوامی عیش وعشرت وی.

دکافرانو د جهنم نه د خلاصی دپاره فدیہ ورکول غوښتل: د خپلو دوستانو نیک انجام ذکر کولونه پس اوس د خپلو دینمنانو خراب حالت بیانوی چه دوی به داسې سخت او خراب عذاب کنبی وی چه په دې وخت کنبی که دوی د ټولې زمکې مالکان هم وی او بلکه دومره دوی سره نوره هم وی او دا ټول هر څه ددې په بدل کنبی ورکړی چه د دې عذاب نه خلاصی بیا مومی، خوکه داسې اوشی نو بیا هم د دوی نه دا فدیہ نشی قبلولې بلکه ددوی دپاره چه کوم عذاب دې هغه دوامی او ابدی دې لکه بل خانې کنبی ارشاد دې چه یو جهنمی به راوستلې شی او هغه نه به تپوس اوشی چه ائی ابن آدم! چه اووایه ستا خانې څنگه دې؟ نو هغه به اووانی چه سخت اوبدترین. نودده نه به تپوس اوشی چه ددې نه د بیج کیدو دپاره ته څه خرج کول غواړې؟ نودې به اووای چه د ټولې زمکې برابر سره زر ورکړم او د دې خانې نه می خان خلاص شی نو دا به هم ډیر ښه وی. الله ﷻ به او فرمائی چه ته دروغزن ئې ما خوشتا نه ددې نه هم گمه غوښتنه کړې وه خو تا هیڅ ورنکړل. بیا به حکم اوشی اودې به جهنم ته او غورزولې شی (مسلم)

د مسلمانانو د جهنم نه راوتل: یو ځل حضرت علی رضی اللہ عنہ د نبی کریم ﷺ دا فرمان بیان کړو چه یو قوم به جهنم نه راوووستلې شی او جنت کنبی به داخل کړې شی. نو په دې د دوی شیاگرد حضرت فقیر رضی اللہ عنہ تپوس او کړو چه د دې آیت قرآنی مطلب دې چه ﴿يُرِيدُونَ أَن يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ﴾ یعنی دوی به جهنم نه آزادیدل غواړی خو دوی به نشی آزادیدلې. نو دوی او فرمائیل چه ددې نه مخکنی آیت ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ اووایه. د کوم نه چې ښکاره واضحه ده چه دا کافران خلق دی اودوی به هیڅ کله نه راوځی. (مسند احمد وغیره).

د نبی کریم ﷺ په شفاعت د جهنم نه ازادی: دویم روایت کنبی دی چه د زید هم دا خیال وو چه د جهنم نه به هیڅ څوک نه راوځی ځکه د دې په آوریدو سره هغه حضرت جابر رضی اللہ عنہ ته اووئیل چه ماته په نورو خلقو افسوس نشته دې خو په تاسو صحابه راته افسوس دې چه تاسو هم د قران پاک خلاف وائی. په

(۱) احمد: ۸۳/۳ ج ۱۸۱۸۳

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق: باب من نوقش الحساب عذب: ۶۵۳۸، صحیح مسلم: ۲۸۰۵، احمد: ۲۱۸/۳. ابن حبان: ۷۳۵۱

(۳) احمد: ۲۳۰/۳، صحیح مسلم: کتاب الايمان باب ادنى اهل الجنة مرلة فيها: ۱۹۱.

هغه وخت کبسي څه غصه شوې ووم. په دې باندي څه د هغه ملگرو اورتلېم. خو حضرت جابر رضي الله عنه ډير زيات حلیم الطبع وو. هغوی ټول منع او څه ئې پوهه کړم چه په قرآن پاک کبسي د چا د جهنم نه د نه راوتلو ذکر دې هغه کفار دی، آیا تا قرآن پاک نه دې لوستي؟ ما ورته اووئیل چه ماته ټول قرآن پاک یاد دې، بیا د قرآن پاک آیت کبسي دا نشته دې چه **﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ﴾**، په دې کبسي دمقام محمود ذکر دې. هم دا مقام شفاعت دې. الله ﷻ به بعضي خلق د گناهونو په وجه جهنم ته داخل کړي. او چه ترکومي غواړي نو دوی به جهنم کبسي ساتي. بیا چه کله او غواړي نو دوی به راوباسي. حضرت زید رضي الله عنه فرماني چه دې نه پس څما خیال صحیح شو.

د طلق بن حبيب د جهنم نه د چا د راوتلو انکار: - حضرت طلق بن حبيب رضي الله عنه وائی چه څه هم د شفاعت نه منکر ووم تر دې چه حضرت جابر رضي الله عنه سره مې ملاقات اوشو. اود خپلې دعوي په ثبوت کبسي مې ورته هغه آیتونه اووئیل چه په کومو کبسي په جهنم کبسي د همیشوالي بیان دې، نو هغوی او فرمائیل چه انې طلق! چه آیا ته خپل ځان په کتاب الله او سنت رسول ﷺ کبسي څما نه بهتر گنړي؟ واوره تا چه څومره آیتونه اووئیل هغه ټول د اهل جهنم باره کبسي دی، یعنی د مشرکانو دپاره، او کوم خلق چې به راوځي هغوی به هغه خلق وی چه کوم مشرکان نه وی خو گناهگار وی. د گناهونو په وجه ئې سزا او خورله او بیا د جهنم نه راوويستلې شو. حضرت جابر رضي الله عنه دا ټول هرڅه او فرمائیل ا اودې نه پس ئې خپلو غوږونو طرفته اشاره او کړه او وې فرمائیل چه دا دواړه دې کانړه شی که ما دا د رسول الله ﷺ نه نه وی اوریدلی چه جهنم ته د داخلیدو نه پس به هم خلق ددې نه راوويستلې شی. او دوی به جهنم نه آزاد کړي شی د قرآن پاک دا آیتونه چه ته څنگه وائی داسې ئې مونږ هم وایو. (۱)

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا	
اوغل سرې او غله بنځه چې ده نو پریکړئ (تاسو)	
اوغل که نارینه وی او که زنانه نو د دواړو نه	
أَيِّدِيهِمَا	جَزَاءً
بِمَا	كَسَبَا
نَكَالًا	
لاسونه د هغوی دواړه دپاره د سزا وړ کولو په هغه عمل چې کړې دې هغوی دواړه دپاره د عبرتناکې سزا لاسونه کټ کړئ او دا د هغوی د عمل بدله ده او دا سزا د الله تعالی د طرفه مقرر شوې ده	
مِّنَ اللَّهِ	وَاللَّهُ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ	فَمَنْ تَابَ
مِّنْ بَعْدِ	
د طرفه د الله نه او الله غالب دې د حکمت خاوند دې انو هغه څوک چې توبه ئې اوويستله روستود ..... الله ﷻ غالب دې او صاحب د حکمت دې نو څوک چې د زیاتې کولو نه پس توبه او یاسی	
ظَلَمَ عَلَيْهِ	وَأَصْلَحَ
فَإِنَّ اللَّهَ	يَتُوبُ عَلَيْهِ
إِنَّ اللَّهَ	
ظلم خپل نه او اصلاح ئې او کړه نو بيشکه الله به توبه قبلوی د هغه بيشکه الله او خپله اصلاح او کړی نو بيشکه الله ﷻ به ورته خپل رحمت متوجه کړی بيشکه الله ﷻ	

غُفُورٌ	رَّحِيمٌ ﴿۱۰﴾	أَلَمْ تَعْلَمْ	أَنَّ اللَّهَ لَهُ	مُلْكُ السَّمَوَاتِ
بینونکی مہربان دی	آیا تاتہ معلومہ نہ دہ	چی بیشکہ اللہ لره دہ	بادشاہی د آسمانونو	
بینونکی او مہربان دی	آیا تاتہ دا معلومہ نہ دہ	چی د آسمانونو او د زمکی		
وَالْأَرْضِ ط	يُعَذِّبُ	مَنْ يَشَاءُ	وَيَغْفِرُ لِمَنْ	يَشَاءُ
اود زمکی ہغہ عذاب ورکوی	ہغہ چاتہ چی او غواری	اوبسنہ کوی ہغہ چاتہ	چی او غواری	
بادشاہی صرف د اللہ ﷻ دہ	چاتہ چی او غواری نو سزا ورکوی	او چاتہ چی او غواری نو بسنہ ورته کوی		
	وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۱﴾			
	او اللہ پہ ہر خیز باندي	قادر دی		
	او اللہ ﷻ پہ ہر خیز قادر دی			

دغلا نصاب او د دی شرطونہ :- د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ قرأت کنبی ﴿فَأَقْطَعُوا آيِدِيَهُمَا﴾ دی لیکن دا قرأت شاذ دی۔ اگرچہ عمل پہ دی دی لیکن ہغہ عمل ددی قرأت پہ وجہ نہ دی بلکہ د نورو دلائلو پہ وجہ دی۔ د غلا د حد طریقہ پخوانی وہ :- د غل د لاس د پریکولو طریقہ د اسلام نہ مخکنی ہم وہ۔ اسلام دا تفصیل وار منظم کرہ۔ دغہ شان د قسامت دیت فرائضو مسائل ہم مخکنی وو خو غیر منظم او نیم گنری۔ اسلام دا پورہ او درست کرل۔ یو قول دا ہم دی چہ د تولو نہ مخکنی دویک نومی خزاعی سری نہ قریشو دغلا پہ الزام کنبی ددہ لاس کت کرې وو۔ دہ د کعبی غلاف پت کرې وو۔ اودا ہم وئیلی شوی دی چہ غلو دہ سرہ اینسودی وو۔

پہ مطلق غلا د لاس کت کولو حکم :- د بعضو فقہاء کرامو خیال دی چہ د غلا د خیز ہیخ حد نشته دی لہروی او کہ ډیر، محفوظ خانی نہ ٹی کرې وی او کہ غیر محفوظ خانی نہ، پہ ہر صورت کنبی بہ د دی سزا لاس کت کول وی۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ دا آیت مبارک عام دی۔ خو ممکن دی چہ د دی قول ہم دا مطلب وی او نور مطلبونہ ہم وی۔ یو دلیل ددی حضراتو دا حدیث ہم تیر شوی دی نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ اللہ ﷻ دی پہ غل باندي لعنت او کرې چہ اندا (ہگئی) ہم پتیوی اود خان نہ لاس پریکوی۔ رسی ٹی ہم پتیوی اولاس ٹی کت کولی شی (۱)

د موجب حد غلا مقدار :- د جمہورو مذهب دی چہ د غلا د مال حد مقرر دی اگرچہ ددی د حد پہ تقرر کنبی اختلاف دی۔ ① حضرت امام مالک رضی اللہ عنہ فرمائی چہ درې درہمہ سکې والا خالص یا ددی قیمت یا زیات چہ خہ خیز ہم وی نو پہ دی بہ لاس کت کولی شی۔ د مالکی مذهب دلائل :- ① صحیح بخاری او مسلم کنبی د نبی کریم ﷺ نہ دیو ډہال پہ پتیدو د غل د لاس پریکول مروی دی۔ اوددی قیمت ہم دومرہ وو۔ (۲)

② حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د اترنج د غل لاس پریکری وو اود ہغی قیمت درې درہمہ وو (۳)۔ د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ دا فعل اگرچہ د صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم اجماع سکوتی دہ او ددی نہ دا ثابتی چہ د میوی د غل لاس بہ کت کولی شی۔ خو حقیقہ دا نہ منی اوددوی پہ نیز د غلا د مال قیمت بہ لس درہمہ ضروری وی

(۱) صحیح بخاری کتاب الحدود باب لعن السارق اذالم یسم: ۶۷۸۲۔

(۲) صحیح بخاری کتاب الحدود باب لعن السارق اذالم یسم: ۱۶۸۶۔

(۳) مؤظ امام مالک، کتاب الحدود باب ما یجب فیہ قطع: ۸۲۲/۲۔

شافعی مسلک:- پہ دے کنبی د شوافعو اختلاف دے دپاؤ دینار پہ تقرر کنبی دامام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمان دے چے پاؤ دینار د قیمت خیز وی یا زیات.

د مذہبی شافعی دلیل:- ① ددوی دلیل د بخاری او مسلم حدیث مبارک دے چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمانیل چہ د غل لاس د پاؤ دینار یا چہ ددے نہ زیات وی کت کول پکار دی. (۱)

② د مسلم یو حدیث مبارک کنبی دی چہ د غل لاس دے پرے نکری شی مگر یو پاؤ دینار کنبی. (۲) نو دا حدیث مبارک ددے مسئلے صفا فیصلہ کوی. اوچہ کوم حدیث کنبی د دریو درہم ذکر دے چہ حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ پرے د لاس پریکولو حکم کری دے ہغہ ددے خلاف نہ دے. خکہ چہ پہ ہغہ وخت کنبی دینار ددولسو درہمو وو. نو اصل خلورمہ حصہ دینار دے درہم نہ.

حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ، حضرت عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ، حضرت علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ ہم دا فرمانی. حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ، حضرت لیث رضی اللہ عنہ، حضرت ابن سعد رضی اللہ عنہ، حضرت اوزاعی رضی اللہ عنہ، حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ، حضرت اسحاق بن حضرت راہویہ رضی اللہ عنہ، حضرت ابو ثور رضی اللہ عنہ، حضرت ابوداؤد ابن علی ظاہری رحمۃ اللہ علیہ نہ ہم دا قول نقل دے. یو روایت کنبی حضرت امام اسحاق بن راہویہ رحمۃ اللہ علیہ او امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ نہ مروی دی اگر چہ ربع دینار وی اوکھ درے درہمہ وی دواو کنبی د لاس پریکولو نصاب دے.

③ مسند احمد کنبی یو حدیث مبارک کنبی دی چہ پہ خلورمہ حصہ دینار بانڈے لاس پریکری. ددے نہ پہ کم نہ پہ ہغہ وخت کنبی دینار د دولسو درہمو وو. د خلورمہ حصہ دینار نہ درے درہم جوڑ شو.

④ نسائی کنبی دی چہ د غل لاس دے د ھال د قیمت نہ پہ کم پرے نکری شی. حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ تپوس او کری شی چہ د ھال ۴ قیمت دے؟ نو وی فرمائیل چہ پاؤ دینار نو د دے تولو احادیثو نہ صفا صفا ظاہری پرے چہ د لسو درہم شرط لگول غلط دی، واللہ اعلم.

د احنافو مسلک:- امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ او ددوی ملگری وائی چہ پہ کوم ۴ ھال بانڈے د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ کنبی د غل لاس کتے شوے وو، د ہغے قیمت لس درہمہ وو، ابوبکر بن ابی شیبہ کنبی دوی موجود دی او عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ نہ، عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ او عبداللہ بن عمرو رضی اللہ عنہ مخالفت کوی او د حدود بارہ کنبی احتیاط بانڈے عمل کول پکار دی. او احتیاط زیاتی کنبی دے. د دے وجہ مونبر لس درہمہ مقرر کوؤ.

د علی بن مسعود رضی اللہ عنہ مسلک:- بعضی سلف وائی چہ لس درہمہ یا یو دینار دے. علی ابن مسعود رضی اللہ عنہ ابراہیم نعیمی رحمۃ اللہ علیہ او ابو جعفر نہ ہمددا مروی دی.

د غلام نصاب لس درہمہ دے

مسلک حنفی:- د سرقہ (غلام) نصاب لس درہم دی او یا یو دینار دے یا د کوم خیز قیمت چے دے تہ رسیبری (تفسیر مظہری ۱۲۹۱۳).

سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ فرمانی چہ پنخہ وارہ گوتے دے نہ پریکوی مگر د پنخو دینارو یا پنخوسو درہمو قیمت برابر د غلام مال کنبی دے (پریکوی).

مسلک ظاہریہ:- د ظاہریہ مذہب دا دے چہ پہ ہر لہر ۴ خیز بہ لاس پریکولی شی.

(۱) صحیح بخاری کتاب الحدود باب لعن السارق اذا لم یسم: ۶۷۸۳. صحیح مسلم: ۱۶۷۸.

(۲) صحیح بخاری کتاب الحدود باب قول اللہ تعالیٰ: والسارق والسارقة فاقطعوا ايديهما، وفي کم یقطع: ۶۷۹۵. صحیح مسلم:

۱۶۸۶، ابوداؤد: ۴۳۸۵، ترمذی: ۱۴۴۶، نسائی: ۷۶/۸، ابن ماجہ: ۲۵۸۴.

دویم اور جوابونہ: ① دوی تہ جمهور دا جواب ورکوی چہ اول خودا اطلاق منسوخ شوې دې، خو جواب صحیح نہ دې، ځکه چہ د تاریخی نسخې ہیڅ یقین نشته دې. ② دویم جواب دادې چہ داندي (هگنی) نہ مراد د اوسپني هگنی ده او د رسی نہ مراد د کشتو قیمتۍ رسی ده. ③ دریم جواب دا دې چہ دا فرمان په اعتبار د نتیجې سره دې یعنی د دې وړو وړو معمولی معمولی څیزونو غلا شروع کوی آخر کار قیمتۍ څیزونه پتوی. اولاس ترې کتې شی. ④ اودا هم کیدی شی چہ دا فرمان د نبی کریم ﷺ په طور د واقعي وی، د جاهلیت په زمانه کبې به په هر وړوکی څیز هم لاس پریکولې شو. نو گویا نبی کریم ﷺ په طور افسوس او غل شرمندہ کوی او فرمائی چہ څنگه ذلیل او بی وقوفه انسان دې چہ د معمولی څیز دپاره د خپل لاس نہ محروم شی.

د ابوالعلاء معری اعتراضونه: - مذکور دی چہ ابو العلاء معری چہ کله بغداد ته راغلو نو هغه دې باره کبې ډیر اعتراضونه شروع کړل اود ده زړه کبې دا خیال وو چہ ځما د دې اعتراض جواب هیچا سره نشته دې. نو ده یو شعراو وئیلو کہ لاس پریکونی نودیت ئې پنځه سوه درهمه ورکړنی او بیا هم دا لاس دپاؤ دینار غلا کبې پریکړنی. دا یو داسې تناقض دې چہ ځمونږ پوهه کبې نہ راځی بس زموږ دپاره چپ اوسیدل پکار دی او ځمونږ مولا دې مونږد جهنم نہ بیچ کړی. خو کله چہ دا بکواس مشهور شو نو علماء کرامو ده ته جواب ورکول غوښتل خو دې اوتښتیدو.

جواب: - بیا جواب مشهور شو. قاضی عبدالوهاب رحمۃ اللہ علیہ جواب ورکړو چہ تر کومې لاس امین وو نو تر هغه ئمین یعنی قیمتۍ وو او کله چہ خائن شو نو ده غلا او کره نودده قیمت کم شو. بعضی بزرگانو دا تفصیل سره بیان کړې دې چہ ددې نہ د شریعت کامل حکمت ظاهریږی. او د دنیا امن و امان قائمیږی. چہ څوک د چا لاس بې وجې پریکړی نو په هغه ئې جرمانه کیخووه چہ خلق د دې خراب کار نہ منع شی. هلته هم دا حکم مناسب وو. د غلا په لږ څیز دده د پریکولو حکم ئې ورکړو چہ دې سره د غلو دروازه بنده شی. نودا خو عین حکمت دې. کہ په غلا کبې هم د دومره رقم قید لگولې شو نو د غلا انسداد به نہ کیدو. دا بدله ده د دوی د کرتوتونو، مناسب مقام هم دادې چہ په دې اندام سره ده نورو ته نقصان رسولې دې. هم دې اندام باندې سزا وه چہ دوی ته عبرت حاصل شی، او نورو ته هم تنبیه وی. د غل توبه قبلیدل: - الله تعالی خپل انتقام کبې غالب دې او خپلو حکمونو کبې حکیم دې. چہ کوم سړې گناه نہ پس توبه اوباسی او الله ﷻ طرفته رجوع او کړی نو الله ﷻ هغه معاف کوی. خو که د چا نہ ئې په غلا مال اخستې وی نودا دهغه سړی حق دې، نو هغه صرف توبه کولو سره نہ معاف کیږی تر څو چہ هغه ته خپل مال ورنکړی. یا ددې بدله کبې پوره قیمت ادا نکړی. د جمهور آئمه کرام هم دا قول دې. صرف امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ کله په غلا کبې لاس پریکړې شو او مال تلف شوې وی نو ددې بدله ورکول په غل ضروری نہ دی.

د لاس کتې کیدو نه پس غل د مال ضامن نه دې

مسئلک حنفی: - چي کله د غلا په حد کبې د غل لاس کتې کړې شی نو د لاس کتې کولو نه پس غل د هغه مال ضامن نه دې کوم چي ده پتې کړې وی ځکه چہ د هغې سزا ده ته ملاؤ شوه نو چي سزا ملاؤ شوه نو د مال واپس کول باقی پاتې نشو (تفسیر مظہری (۱۳۶۱۳)).

د غل توبه ویستل په عہد نبوی کبې: - دارقطنی وغیره کبې یو مرسل حدیث مبارک دې چہ یو غل نبی کریم ﷺ ته راوستې شو، او هغه څادر پتې کړې وو. نبی کریم ﷺ ورته او وئیل چہ ځما خیال دې چہ تا به غلا نہ وی کړې. هغه او وئیل یا رسول الله ﷺ ما غلا کړې ده. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دې بوځی او دده لاس پریکړنی. هر کله چہ دده نہ لاس پریکړې شو او واپس راوستې شو نو نبی کریم ﷺ ورته

اوفرمانیل چه توبه اوباسه. نوهغه توبه اوویسته. نبی کریم ﷺ ورته اوفرمانیل چه الله ﷻ ستا توبه قبوله کره. (۱)

د عمر بن سمره ﷺ د غلا اقرار: ابن ماجه کنبی دی چه عمر بن سمره ﷺ نبی کریم ﷺ ته راغلو او وی فرمائیل یارسول الله ﷺ ما غلا کرې ده. نو تاسو ما پاک کرئې، ما د فلانی قبیلې والو اوبن پت کرې دې. نبی کریم ﷺ هغه قبیلې والو پسې سرې اولیرلو او تپوس ئې ترې اوکړو نو هغوی اوونیل چه او زموږ یو اوبن چا پت کرې دې. نبی کریم ﷺ حکم اوکړو اود هغه لاس پریکرې شو. هغه نه چه کله لاس پریکرې شو نو ده اوونیل چه یاالله شکر دې چه تا دې خما د بدن نه جدا کړو. یاالله ﷻ تاخو به خما ټول بدن جهنم ته بوتلو. (۲)

په عهدی نبوی کنبی د غلا حد جاری کول: ابن جریر کنبی دی چه یو بنخې خه کالی پت کړو. هغه خلقو دا نبی کریم ﷺ ته پیش کره. نبی کریم ﷺ ددې د بنی لاس پریکولو حکم ورکړو. هرکله چه لاس پریکرې شو نو هغه بنخې اوونیل چه یارسول الله ﷻ! آیا خما توبه قبوله شوه. نبی کریم ﷺ ورته اوفرمانیل چه ته داسې پاکه شوې لکه چه نن پیدا شوې ئې. نو دې باندي دا آیت مبارک نازل شو چه ﴿فمن تاب الخ﴾ (۳).

د حد په بدله کنبی د فدیې اخستلوممانعت: مسند احمد کنبی دومره زیاتوالې دې چه په هغه وخت کنبی هغه بنخې اوونیل چه مونږ ددې فدیې ورکولو ته تیار یو. خو نبی کریم ﷺ دا قبول نه کړل او ددې د لاس پریکولو حکم ئې اوکړو. (۴)

د حد په باره کنبی سفارش نه قبلول: دا بنخه د مخزوم قبیلې وه. او دا واقعه بخاری او مسلم کنبی موجود ده (۵). دا د یو لوی کورنی بنخه وه. خلقو کنبی ددې ډیر لوڼې فکر شو. او اراده ئې اوکړه چه د نبی کریم ﷺ نه دې باره کنبی خه واورې. دا واقعه غزوه فتح کنبی شوې وه. بالآخر دا اوشو چه حضرت اسامه بن زید ﷺ چه د رسول الله ﷺ ډیر زیات خوښ وو. هغه ددې بنخې باره کنبی نبی کریم ﷺ ته اوونیل. حضرت اسامه ﷺ چه کله د دې سفارش اوکړو نو نبی کریم ﷺ په دې ډیر خفه شو او غصه کنبی ئې اوونیل چه انې اسامه! ته د الله ﷻ حد دوو کنبی دیو حد باره کنبی سفارش کوې. اوس خو اسامه ﷺ ډیر زیات ویریدو او وی وئیل چه خمانه ډیره لوه خطا اوشوه، تاسو خما دپاره استغفار اوکړئ. د ما بنام په وخت کنبی نبی کریم ﷺ یو خطبه اوونیله او په دې کنبی ئې د حمد وثناء نه پس اوفرمانیل چه ستاسو نه مخکنې خلق هم د دې خصلت په وجه تباہ شوی وو چه کله به هغوی کنبی یو شریف اولوڼې سرې غلا اوکړه نو هغه به ئې پریښودو، اوکله چه به یو معمولی سرې غلا اوکړه نو په هغه به ئې دالله ﷻ حد جاری کولو. په الله قسم چه د چا په قبضه کنبی خما روح دې، که فاطمه بنت محمد ﷺ هم غلا اوکړې نو زه به د هغې لاس هم پریکوم. بیا ئې حکم اوکړو چه د دې لاس پریکرئې. حضرت عائشه صدیقہ ﷺ فرمائی چه بیا دې بی بی صاحبې توبه اوکړه او پوره اوپخه توبه ئې اوکړه او نکاح ئې اوکړه. بیا دا ماته د خه کار دپاره راغلې وه او ماددې د حاجت باره کنبی نبی کریم ﷺ ته وئیلی وو. (۶)

(۱) شرح المعانی الآثار: ۱۰۲/۲.

(۲) ابن ماجه کتاب الحدود باب السارق يعترف: ۲۵۸۸.

(۳) الطبری: ۲۹۹/۱۰.

(۴) احد: ۱۷۷/۲.

(۵) صحيح بخاری کتاب الحدود باب كراهية الشفاعة في الحد اذا رفع الى السلطان: ۶۷۸۸، صحيح مسلم: ۱۶۸۸.

(۶) صحيح بخاری کتاب المغازی باب: ۵۴، صحيح مسلم: ۱۶۸۸، ابوداؤد: ۴۳۷۳.

مسلم کنبی دی چه یوی بنخې به خلقونه خیزونه قرض اخستل، او بیا به دا منکره کیده. نبی کریم ﷺ ددی لاس پرېکولو حکم او کړو (۱). او یور وایت کنبی دی چه دې به کالی دا شان اخستل او ددی دلاس پرېکولو حکم حضرت بلال رضی الله عنه ته شوی وو. (۲)

کتاب الاحکام کنبی داسې ډیر احادیث وارد دی چه غلا سره تعلق ساتی. فالحمد لله. دتولو مملوکانو مالک د تول کائناتو بادشاه، ریښتونې حاکم، الله ﷻ دې. اودهغه یوحکم هم څوک نشی روستو کولی. او د هغه ذات هیڅ یو اراده څوک نشی بدلولی. چه څوک بخښل غواړی نو وې بخښی او چه چاته عذاب ورکول غواړی نو عذاب ورکړی. په هرڅیز قادر دی. د هغه پاک ذات قدرت کامله او قبضه ریښتونې ده.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزَنْكَ الَّذِينَ

ا انې رسوله | په غم کنبی دې نه اچوی تالره | هغه کسان

انې پیغمبره! ته دهغه کسانو په کار غم مه کوه

يَسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا

چې تیز کوششونه کوی | په کفر کنبی | دهغه کسانو نه | اچې وائی | مونږه ایمان راوړې دې

چې هغوی کفر ته په تیزی سره ورځی | هغه کسان چې په خله وائی چې مونږ ایمان راوړې دې

بِأَفْوَاهِهِمْ وَكَمُتُّوْا مِنْ قُلُوبِهِمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا

تش په خلو خپلواونه وی ایمان راوړې | زړونو د هغوی | او هغه کسان | اچې یهودیان دی

خوردوی په زړونو کنبی ایمان نشته | ..... او هغه کسان چې یهودیان دی

سَمِعُونَ لِلْكَذِبِ سَمِعُونَ لِقَوْمٍ آخِرِينَ لَا

حال دا چې ډیر اوریدونکی دی ستا | دپاره د دروغو | اوریدونکی دی | دپاره د بل قوم

ددوی دا حال دې چې دروغو سره عادت دی | اودهغه نور وخلقو دپاره چې تاسوته کله

كُمُ يَأْتُونَكَ بِكَلِمَاتٍ يَحْرِفُونَ كَلِمَةٍ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ

چې لاندې دی راغلي تاته | اچې بدلوی | کلمې | پس دمقرر والی دهغې نه | په ځایونو خپلو کنبی

راغلي نه وی جاسوسی هم کوی | او دالله ﷻ کلمې دخانې نه بې ځایه کوی (تحریف لفظی په کنبی کوی)

يَقُولُونَ إِنَّ أُوتَيْتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمْ تَأْتِيَكُمُ

وايي | که درکړې شو تاسوته | دا حکم | نو وایئ خلی | او که چرې | درنه کړې شو تاسوته هغه

خلقوته وائی که تاسوته (تحریف شده) حکم او کړې شی | نو قبول نې کړئ | او که درنه کړې شی نو

فَأَحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ

نو خان اوساتی | اومه نې منی | او هغه څوک | چې اراده او کړی الله | په فتنه کنبی د اچولو د هغه

خان ترې نه اوساتی | ..... او چې الله ﷻ دچا د خرابولو اراده او کړی

(۱) صحیح مسلم کتاب الحدود باب قطع السارق الشريف وغيره والنهي عن الشفاعة في الحدود: ۱۶۸۸.
(۲) نسائی کتاب قطع السارق باب ما يكون حرزا وما لا يكون: ۱۴۸۹۲. وهو صحيح.

فَلَنْ تَمْلِكُ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا

نونہ شی لری اختیار تہ (نونشی مالک کیدی تہ) | دپارہ دھغہ | دالله نہ دخلاصولو | ہیخ قدرلہ
نو دھغہ پہ بارہ کنبی تہ دالله پہ مقابلہ کنبی ہیخ وس نشی لری

أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ يُظَاهِرُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَدُوَّهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا

داکسان هغه خلق دی | جی ارادہ اونہ کرہ الله | جی پاک کری ازرونہ دھغوی | دپارہ دھغوی | پہ دنیا کنبی
داھغہ کسان دی جی الله ددوی زرونہ پاکول نہ غواری | ددوی دپارہ پہ دنیا کنبی

خِزْيٍ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ يُظَاهِرُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَدُوَّهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا

شرمندگی دہ | اودی دھغوی دپارہ | پہ آخرت کنبی | عذاب | لوی | دیر اوریدونکی دی
رسوائی دہ | او پہ آخرت کنبی ورلہ لونی عذاب مقرر دی | ادا خلق ددروغو خورولو پہ خاطر جاسوسی کونکی

لِلْكَذِبِ أَكَلُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُم

دروغولرہ | خورونکی دی | حرامولرہ | انوکہ چری | راشی هغوی تاتہ | انو فیصلہ اوکرہ
دی | غت حرام خوارہ دی | اکہ تاسوتہ پہ (مقدمہ کنبی) راشی | انوکہ ستاخوبنہ وی | انوددوی مینخ کنبی فیصلہ اوکرہ

أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا

پہ مینخ دھغوی کنبی | ایا مخ اوگرخوہ | دھغوی نہ | اوکہ تہ مخ اوگرخوی | دھغوی نہ
او یا ترے مخ واروہ | ددوی پہ مینخ کنبی د فیصلی کولونہ انکار اوکرہ | اوکہ تہ ددوی نہ مخ واروی

فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم

نو هرگز ضرر نہ شی رسولی تاتہ | ہیخ قدرلہ | اوکہ فیصلہ کوی تہ | نو فیصلہ اوکرہ | پہ منخ دھغوی کنبی
نودوی تاتہ ہیخ نقصان نشی رسولی | اوکہ ددوی پہ مینخ کنبی فیصلہ کوی | نو بیا پہ

بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ وَكَيْفَ يَحْكُمُونَ

پہ انصاف سرہ | بیشکہ الله | خوبسوی | انصاف کونکی | اوخرنگی بہ | هغوی منصف جوہ کری تالرہ
انصاف سرہ فیصلہ کوہ | بیشکہ الله تعالی | انصافدار خلق خوبسوی | اودوی پہ تاخنکہ فیصلہ کوی

وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ

حال دا جی موجود دی دھغوی سرہ | تورات | جی شتہ پہ هغی کنبی | حکم دالله | بیا
حال دادی جی دوی سرہ تورات شتہ | اوپہ هغی کنبی دالله | احکام لیکلی شوی دی | بیا

يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ إِنَّا أَنْزَلْنَا

مخ اروی هغوی اروستو دھغی نہ | اونہ دی | هغوی | ایمان لرونکی | بیشکہ مونرہ | نازل کرو
دوی دھغی نہ مخ اروی | خبرہ دادہ جی پہ دوی کنبی بیخی ایمان نشتہ | ..... بیشکہ مونرہ

التَّوْرَةَ فِيهَا	هُدًى	وَنُورٌ	يَحْكُمُ	بِهَا	التَّيْمُونِ
توراة اچی پہ ہغی کنبی وہ الارنبودنہ اورنرا وہ اچی فیصلی بہ کولی پہ ہغی سرہ پیغمبرانو تورات نازل کرې دې اوپہ ہغی کنبی ہدایت اورنرا وہ تولو پیغمرانو چي					
الَّذِينَ	اسْلَمُوا	لِلَّذِينَ	هَادُوا	وَالرَّسُولِ	وَالْأَحْبَارِ
ہغہ اچی مسلمانان وؤا ہغہ کسانو تہ اچی یہودیان وؤا اودغسی ربانیانو او عالمانو ہم دالله ﷺ تابع وؤ ددې کتاب مطابق یہودیانو دپارہ فیصلی کولی اودغہ شان بزرگانو او ملایانو ہم					
بِهَا	اسْتَحْفِظُوا	مِنْ كِتَابِ	اللَّهِ	وَكَانُوا	
پہ سبب دہغی اچی طلب دحفاظت شوی وؤ دہغوی نہ دالله دکتاب اووؤ ہغوی خکہ چي ہغوی دالله ﷺ دکتاب ذمہ وار کرې شوی وؤا ..... او پخپلہ پہ دې					
عَلَيْهِ	شُهِدَاءٌ	فَلَا تَخْشَوْا	النَّاسَ	وَاحْشَوْا	وَلَا تَشْتَرُوا
پہ ہغی باندي گواہان نومہ ویریري دخلقو نہ او اوویریري زمانہ اومہ اخلی خبرہ گواہان شوی وؤا ..... نو دخلقو نہ مہ ویریري او زما نہ ویریري ..... او زما پہ					
بِآيَاتِي	ثَمِنًا	قَلِيلًا	وَمَنْ	لَّمْ يَحْكَمْ	بِهَا
پہ آیتونو زما قیمت لہ اوچا چي اونہ کر و حکم پہ ہغہ اچی نازل کرې دې دالله آیتونو د دنیا لہ قیمت مہ اخلی اوخوک چي دالله ﷺ دقانون مطابق فیصلہ نہ کوی					
فَأُولَٰئِكَ	هُمُ	الْكَافِرُونَ			
نودغہ کسان ہم ہغوی دې کافران نوم دغہ کسان کافران دې					

د یہودیانو مذمت :- دې آیتونو کنبی دہغہ خلقو مذمت بیانہری چہ شوک رانی او قیاس او خواہش
نفسانی دالله ﷺ پہ شریعت مقدم کوی۔ دوی دالله ﷺ اورسول ﷺ د اطاعت نہ اوخی او کفر طرفتہ مندی
وہی۔ اگر چہ دا خلق د ایمان زبانی دعویٰ کوی لیکن ددوی زرہ د ایمان نہ خالی دې۔ د منافقانو ہم دا
حالت وو چہ پہ ژبہ کرہ او پہ زرہ کوتہ وو، اوہم دا خصلت د یہودیانو دې چہ داسلام او اہل اسلام
دہنمانان دې۔ دوی دروغ بنہ مزې سرہ آوری۔ اودا د زرہ نہ قبلوی۔ خو دوی د ریبتاؤ نہ تبتی بلکہ
نفرت ترې کوی۔ اوچہ کوم خلق د نبی کریم ﷺ مجلس تہ نہ راخی نو دوی یو خہ بل خہ وانی۔ دوی ستا
طرفتہ دجاسوسی دپارہ راخی۔ بیانا لاتقی دا کوی چہ خبرہ بدلوی، مطلب یو وی او دوی بل خہ
واخلی۔ ارادې نې دا وی کہ تاسود دوی دخواہش مطابق خبرہ اوکری نو وې منی اوکہ د طبیعت خلاف
وی نو لری کوی بی۔

دایت شان نزول :- او اووئیلې شوی دې چہ دا آیت دہغہ یہودو بارہ کنبی نازل شوی وو چہ کوم یو بل
قتل کرې وو۔ او بیانی اووئیل چہ خئی نبی کریم ﷺ تہ ورخو، کہ د دیت او جرمانی حکم اوکری نو
منظور بہ نې کرو۔ اوکہ د قصاص بدلہ نې اووئیلہ نونہ نې منو۔ خو زیاتہ صحیح خبرہ دا دہ چہ ہغوی

یوزناکار راوستی وو۔ دھغوی کتاب توراہ کنسی حکم دا وو چہ وادہ شوہ زانی بہ سنگسار کولہ شی۔ خو ہغوی دا بدل کرہ وو۔ اوہغوی بہ سل کورہ اووہلو او بیبا بہ نی ددہ مخ تور کرہ او پہ خربہ نی سور او رسوا بہ نی کرہ او بیبا بہ نی پرینسودو۔ ہرکلہ چہ ہجرت نہ پس دوی کنسی خوک د زناکارنی پہ جرم کنسی اونیلو شی نو دوی اوونیل چہ راخی نبی کریم ﷺ تہ ورخو او دنیسی کریم ﷺ نہ ددی بارہ کنسی تپوس کوو، کہ نبی کریم ﷺ ہم د اوفرمائیل چہ کوم مونہ اوونو ہغہ بہ قبول کرہ، او دا بہ د اللہ مخکنسی ہم خمونہ سندوی۔ کہ د رجم کولونہ اوفرمائیل نو ہغہ بہ نہ منو۔ نوہغوی راغلل او نبی کریم ﷺ تہ نی ددی ذکر اوکرہ چہ خمونہ یو سہری او بنسخہ دا بدکاری کرہ دہ۔ د ہغوی بارہ کنسی تاسو خہ وانہ؟ نبی کریم ﷺ ورتہ اوونیل چہ ستاسو پہ توراہ کنسی د دی خہ حکم دی؟ نو ہغوی اوونیل چہ مونہ خو ہغہ رسوا کوو اوپہ کورہ نی وھو او بیبا نی پرینسودو، دی اوریدو سرہ حضرت عبداللہ بن سلام ﷺ اوفرمائیل چہ تاسو دروغ وانہ۔ توراہ کنسی د سنگسارولو حکم دی۔ راورنی توراہ پیش کرنی۔ ہغوی تورات راورہ او د رجم پہ حکم نی لاس کینخودو اوددی نہ روستو او مخکنسی نی تول عبارت بیان کرہ۔ حضرت عبداللہ ﷺ پوہہ شونو دوی ورتہ اوونیل چہ خیل لاس لری کرہ، لاس نی لری کرہ نو د سنگسارولو آیت موجود وو۔ او اوس خو ہغوی ہم اقرار اوکرہ۔ بیبا نبی کریم ﷺ حکم سرہ زانی سنگسار کرہ شو۔ حضرت عبداللہ ﷺ فرمائی چہ ما اوکتل چہ ہغہ زانی بہ ددی بنسخہ دیج کولو دپارہ ددی مخکنسی راتلو چہ دا پہ کانرو اونہ لگی۔ (۱) (بخاری و مسلم)

یہودی تہ رجم ور کول۔ او یو بل سند سرہ مروی دی چہ مونہ ددہ مخ تور کرہ او خہ نی اووہواو بیبا نی پرینسودو۔ او آیت مبارک دظاہریدو نہ پس ہغوی اوونیل چہ ہم دا حکم دی۔ لیکن مونہ خودا پتہ کرہ وو۔ چہ خہ ونیلہ کیدل نوہغوی د رجم پہ آیت بانڈی لاس اینسودہ وو۔ ہرکلہ چہ د ہغوی لاس اخواکرہ شو نو آیت بنکارہ شو۔ ددی دوارو د رجم کولو پہ وخت کنسی حضرت عبداللہ بن عمر ﷺ ہم موجود وو۔ یہودو د رجم ولہ پتہ کرہ وو۔ او یوروایت کنسی دی چہ دی خلقو خیل کسان اولیرل او نبی کریم ﷺ نی راویللو۔ دخیلی مدرسہ پہ گدئی یی نبی کریم ﷺ کینولو او چہ چا د نبی کریم ﷺ مخکنسی توراہ ونیلو (۲) ہغہ د توراہ لوتی عالم وو۔ او یو روایت کنسی دی چہ نبی کریم ﷺ ہغہ تہ قسم ور کرہ وو چہ تہ پہ توراہ کنسی د زانی دپارہ خہ سزا مومی؟ نو ہغہ ہم دا جواب ور کرہ وو۔ خو یو خوان خاموش ولاہ وو او ہیخ نی اونہ ونیل۔ نبی کریم ﷺ ہغہ تہ اشارہ اوکرہ اوہغہ تہ نی ہم قسم ور کرہ او ورتہ نی اوونیل چہ تہ اووایہ۔ ہغہ اوونیل چہ تاسو داسی قسمونہ راکونی نو خہ بہ دروغ اونہ وایم۔ واقعی توراہ کنسی د دی خلقو پہ ذمہ سنگساری دی۔ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ بیبا داربنتیا ربتیا اووایہ چہ رومی رومی دا د رجم تاسو پہ چا بانڈی نہ وو جاری کرہ؟ او ولہ مو نو وو جاری کرہ؟ ہغہ اوونیل چہ خمونہ دیو بادشاہ رشتہ دار چہ یولونہ سہری ووہغہ زنا کرہ وہ۔ د ہغہ د عظمت او دبادشاہ د ہیبت پہ وجہ نہ وورجم کرہ او ہغہ نی پرینسودہ وو۔ بیبا یوعام سہری زنا اوکرہ اوہغہ نی رجم کول غوبستل خو دا ہغہ تول قوم اوونیل چہ یا خودا مخکنسی سہری ہم رجم کرہ یا دی ہم پرینسودہ۔ نو بیبا مونہ تول یو خانی شو او دا مو اوونیل چہ د رجم کولو پہ خانی دا قسمہ خہ سزا مقرر کرہ۔ نو نبی کریم ﷺ د توراہ حکم جاری کرہ۔ اوہم دی بارہ کنسی دا آیت ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ﴾ نازل شو۔ نو نبی کریم ﷺ ہم د دی احکامو جاری کیدو کونکو کنسی دی (۳) (احمد ابوداود)۔

(۱) صحیح بخاری کتاب الحدود باب احکام اهل الذمۃ و اخصافہم اذا نوا..... (۶۸۴۱، صحیح مسلم: ۱۶۹۹)۔

(۲) ابوداود کتاب الحدود باب فی رجم الیہود بین: ۴۴۴۹، وهو حسن۔

(۳) ابوداود حوالہ بالا رقم: ۴۴۵۰۔

د نبی کریم ﷺ پہ یہودی زانی د رجم حکم جاری کول۔ مسند احمد کنبی دی چہ یو سړی د یو یہودی مخ تور کړې وو او بوتلو ئې، او هغه ئې په کور و هم وهلو. نو نبی کریم ﷺ هغه راوغوښتلو او توله خبره ئې ترې واوریده. هغه اوونیل چہ ده زنا کړې ده. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ آیا تاسو زانی ته دا سزا ورکونئ؟ هغه اوونیل چہ آؤ. نبی کریم ﷺ دهغوی یو عالم راوبللو او قسم ئې ورکړو چہ اووایه، د د زانی خہ حکم دې؟ نو هغه اوونیل کہ تاسو داسې قسم نه وې را کړې نو ما به بالکل نه وو ونیلی. اصل خبره داده چہ خمونږ په نیز د زنا کارئی سزا هم سنگساردې خو مالدارو او شریفانو خلقو کنبی دا بیماری زیاته شوې وه.

او مونږ هغوی ته دا قسمه سزا ورکول مناسب اونه گنړل. نویه دې وجه به مو هغوی پریښودل. اود الله ﷻ حکم نه پریښودو دپاره مو داسې او کړل چہ غریبانانو او کم حیثیت والا خلقو ته مو رجم ورکولو. بیامونږ رانې واخسته چہ راخی یو داسې سزا مقرر کړو چہ په شریف او غیر شریف، مالدار او غریب ټولو باندې یو شان جاری شی. نو خمونږ په دې اجماع او شوه چہ مخ به ئې توروؤ. او کورې به ورته ورکوو. دې آوریډو سره نبی کریم ﷺ حکم او کړو چہ دا دواړه سنگسار کړنئ. نو هغوی رجم کړې شو. او نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ انې الله ﷻ! خہ رومبې کس یم چہ ما ستا مړ حکم ژوندې کړو. دې باندې دا آیت مبارک نازل شو ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ﴾ نه تر ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الْكٰفِرُونَ﴾.

د نبی کریم ﷺ دوو یہودیانو عالمانو ته قسم ورکول۔ هم ددې یہودیانو باره کنبی یو بل آیت مبارک کنبی دی چہ د الله ﷻ نازل شوی حکم مطابق فیصلې نه کولو والا ظالمان دی. او یو بل آیت مبارک کنبی دی چہ دا فاسقان دی (۱). (مسلم وغیره). او یو روایت کنبی دی چہ د زنا واقعه په فدک کنبی شوې وه. او دهغه ځانې یہودو نبی کریم ﷺ ته لیکلی وو. اود نبی کریم ﷺ نه ئې معلوم کړی وو. چہ کوم یو عالم دهغوی راغلی وود هغه نوم ابن صوريا وو. دده یو سترگه کانړئ وه اوده سره یو بل عالم هم وو. هرکله چہ نبی کریم ﷺ دې دواړو ته قسم ورکړو نو دوی قبول کړل. نبی کریم ﷺ هغوی ته ونیلی وو چہ ستاسو دې په الله ﷻ قسم وی چہ کوم ذات بنی اسرائیلو دپاره په اوبو کنبی لارې جوړ کړې وې. او په هغوی ئې د ورپخې سیورې کړې وو. او هغوی ئې د فرعونیانو نه بچ کړی وو. او په هغوی ئې من اوسلوی نازل کړې وه. دې قسم سره هغوی دواړه ویخ شواو وې ونیل چہ دا خو ډیر زبردست قسم دې. په دې موقع دروغ ونیل صحیح نه دی. نو وې ونیل چہ یارسول الله ﷺ اتوراۃ کنبی موجود دی چہ خراب نظر سره کتل هم د زنا په مثل دی. او غاړه ورکول اوبوسه اخستل هم. که ددې څلور گواهان وی چہ ددوی دخول او خروج ئې داسې کتلی وی لکه څنگه چہ سلاتی رنجرومه کنبی ورکولې شی نو بیا رجم واجب دې. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ هم دا مسئله ده. بیانې حکم او کړو او هغه کسان ئې رجم کړل. نودې باندې دا آیت مبارک نازل شو چہ ﴿فَإِنْ جَاؤُكَ﴾ الخ، (۲) (ابوداود وغیره).

یوروايت کنبی دی چہ دوه عالمان د نبی کریم ﷺ خدمت کنبی پیش شو. دا دواړه د صوريا ځامن وو. په یہودیانو کنبی د حد نه قائمولو وجه ئې دا بیان کړې وه چہ کله مونږ کنبی سلطنت باقی پاتې نشو نو خپل کسان وژل مومناسب اونه گنړل. بیا نبی کریم ﷺ گواهان راوغوښتل او گواهی ئې واخستله. هغوی بیان او کړو چہ مونږ دا دواړه په دې خراب کار په خپلو سترگو لیدلی دی لکه څنگه چہ رنجرومه کنبی سیلی ورکوی.

(۱) صحیح مسلم، کتاب الحدود باب رجم اليهود اهل الذمة فی الزنی : ۱۷۰، ۱۷۱، ابوداود : ۴۴۴۷.

(۲) ابوداود کتاب الحدود باب رجم اليهود بین : ۴۴۵۲.

د توراہ او اهل توراہ راغبونبتلو کنبی حکمت: اصل کنبی د توراہ وغیرہ راغبونبتل او د هغوی عالمان راغبونبتل دا ټول په هغوی الزام ثابتول وو، په دې وجه نه وو چه هغوی ددې د منلو مکلف وو. بلکه پخپله دنبی کریم ﷺ فرمان واجب العمل دې. ددې نه خو یو مقصد د نبی کریم ﷺ د ربنتینوالی اظهار ووچه دوی دالله ﷻ د وحی نه معلوم کړل چې د هغوی توراہ کنبی هم د رجم حکم موجود دې او هم داسې اوشو. او بله ددوی رسوائی چه هغوی د انکارنه پس بیا اقرار اوکړو. اودا دنیا ته ظاهره شوه چه دا خلق دالله ﷻ د فرمان پتولو والا او په خپل رانی قیاس کولو والا دی. اویه دې وجه دا خلق په صدق دل سره نبی کریم ﷺ ته نه راتلل چه د نبی کریم ﷺ حکم اومنی بلکه صرف په دې وجه راغلی وو چه نبی کریم ﷺ به هم د خپلې اجماع مطابق اومومی (چه زانی ته به کورې ورکړی او مخ به نی تور کړی) گنی بالکل به نی نه قبلوی. نو ددې وجې فرمان دې الله ﷻ چې څوک گمراه کړی نو هېڅوک ددوی په لارې کولو والا نشته دې. الله ﷻ د دوی د گنده زړونو د پاکولو اراده نه لری. دوی به په دنیا کنبی ذلیل او خواروی او په آخرت کنبی به په اور کنبی وی. دوی باطل طرفته غوړ ایددی او هغه آوری. په رنرا ورخ رشوت خوری. نو ددوی نجس زړونه به څنگه پاک شی؟ او الله ﷻ به ددوی دعاگانې څنگه قبولې کړی؟ که دوی تاسوته راشی نو تاسو ته اختیار دې که د دوی فیصلې کوی او که نه کوی. او که ددوی نه مخ وپروې نو بیا هم دوی ستا څه نشی کولې. ځکه چه دوی د حق اتباع نه کوی بلکه خپلو خواهشاتو پسی روان دی. بعضې بزرگان وائی. چه دا آیت مبارک منسوخ شوې دې په دې آیت سره چه ﴿وَمَنْ لَّمْ يَخُفْكُمْ مِمَّا

أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ (۱)

بیا فرمائی که ته دوی کنبی فیصله کوی نو عدل او انصاف سره کوه، اگر چه دوی پخپله ظالمان دی. او عدل نه تبتیدونکی دی، او پوهه شه چه الله ﷻ عدل کوونکو خلقو سره محبت ساتی. بیا د دوی خباثت او بدباطنی اوسرکشی بیانوی. چې یو طرفته خو دوی کتاب الله پرینسودې دې، او د دې د حقانیت اوتابعدارنی حقانیت پخپله قائل دی. بل خوا دوی هغه طرفته یتیمې چه هغه نه منی او وائی چه دا دروغ دی. او بیا په دې کنبی هم د دوی نیت بددې ځکه چه دا وائی که چرې د هغه (محمد ﷺ) د طرفنه زمونږ دخواش مطابق حکم ملاؤ شونو منو به نی گنی به به نی منو. نو فرمائی چه دوی به څنگه ستاسو د حکم منل او کړی؟ دوی خو توراہ هم پرینسودې دې او په هغې کنبی د الله ﷻ د حکم اقرار هم نه کوی. خو بیا هم دوی بی ایمانی کوی او ددې نه مخ وپروې.

د توراہ حقانیت: بیا دهغه توراہ مدح اوتعریف بیانوی چه کوم هغه په خپل رسول موسی بن عمران ﷺ باندې نازل کړې وو. اویه هغې کنبی هدایت او نورانیت وو اونبیانو علیهم السلامو هم پدې باندې فیصله کوله، یهودوکنبی نی هم د دې احکام جاری ساتلی وو او د دوی د تحریف نه بچ وو او عابدان علماء او اخبار یعنی د علم والا خلق هم ددې په طریقہ روان وو. ځکه چه هغوی ته دا پاک کتاب سپارلې شوې وو. اوددې د اظهار او په دې د عمل کولو دوی ته حکم شوې وو. او هغوی په دې باندې شاهد او گواه وو. نواوس تاسو ته پکار دی چه دالله تعالی نه سوا دبل چا نه او نه ویریرنی. په قدم قدم اویه هروخت کنبی دالله ﷻ ویره خان سره ساتی. او څما آیتونه په لر قیمت مه خرخونی. او پدې پوهه شی چه څوک دالله ﷻ حکم نه منی نو هغه کافر دی. پدې کنبی دوه اقواله دی چه روستو به بیان شی انشاء الله.

دویم شان نزول: ددې آیتونو یو بل شان نزول هم واورنی. حضرت ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه داسې خلقو ته نی یو آیت مبارک کنبی کافر اوبل کنبی ظالم او دریم کنبی فاسق ونیلی دی. خبره داده چه د یهودو دوه ډلې وې یو غالبه او دویمه مغلوبه. دوی کنبی خپلو کنبی دا فیصله شوې وه که غالبه فرقې

يو عزت والا سرې د مغلوبې فرقې يو ذليل سرې قتل كړې نو هغه به پنځوس (۵۰) وسق ديت وركوي. او كه ذليل خلقو كښې يو سرې راپاسي او دوى عزت والا خلقو كښې څوك اووژنى نو سل (۱۰۰) وسق ديت به وركوي. هم دا رواج كښې راروان وو. هر كله چه مدينې منورې ته راغلو نو دې نه پس يو واقعه داسې اوشوه چه د دې لاندې يهودو نه يو كس د پورته يهودو يو كس اوژلو. د هغه خانې نه سرې راغلو چه سل وسق راكړتى. ددې طرفنه جواب وركړې شو چه دا بالكل ناانصافى ده ځكه چه مونږ ديو قبيلې اوديو دين او ديو نسب اوديو ښار والا يو، بيا ځمونږ كم اوستاسو زيات ولې دې. اوسه پورې ځومونږ ستاسو نه مجبور وو او دا ناانصافى مو په نه زړه برداشت كوله. خو هر كله چه د حضرت محمد ﷺ په شان عادل بادشاه راغلو نو مونږ به تاسوته هغه هومره ديت دركوو چه څومره تاسو مونږ ته راكونى. پدې خبره يو بل سره په جنگ شو. آخر دا خبره اوشوه چه ددې جنگ فيصله نبي كريم ﷺ ته سپارو. خو هر كله چه اوچتې كورنۍ خلقو خپلو كښې په دې مشوره او كړه نوددوى پوهانو او ونييل چه كورنۍ ددې نه روستو شى چه نبي كريم ﷺ د څه ناانصافى حكم او كړى. دا بالكل زياتې ده چه مونږ زيات اخلو اولږ وركوو. او واقعى دې خلقو دا منظور كړل. اوس چه تاسو نبي كريم ﷺ حاكم او ثالث مقرر كړې دې نوبقينا به دې ستاسو حق خورى چا او ونييل چه ښه ده داسې او كړتى چه څوك پت نبي كريم ﷺ ته واستونى چه تاسو به ددې متعلق څه فيصله كوئى؟ كه هغه ځمونږ موافقت كښې وو خو صحيح ده او لاړشى دهغوى نه حق واخلى. او كه خلاف وه نو بيا جدا جدا سهى. نو هغوى د مدينې منورې څوكسان جاسوسان نبي كريم ﷺ ته اوليرل. دلته رارسيدو نه مخكښې الله ﷻ خپل نبي ﷺ ددې دواړو دلو د ارادو نه خبر كړې وو. (۱) (ابوداود).

اوپوروايت كښې دى چه دا دوه قبيلې بنو نضير او بنو قريظه وې. د بنو نضير پوره ديت وو او د بنو قريظه نيم. نبي كريم ﷺ د دواړو د برابر ديت فيصله او كړه. او يو روايت كښې دى كه قريظى به يو نضرى قتل كړو نو هغه نه به ئې قصاص اخستلو. ليكن د دې خلاف كښې قصاص نه وو، سل وسق ديت وو. (۲)

تطبيق: دا ډير ممكن ده چه يو طرفته دا واقعه شوې وي او بل طرفته د زنا قصه شوې وي. او د دې تفصيلى بيان تير شوې دې. اودې دواړو په باره كښې دا آيتونه نازل شوى وي. والله اعلم. خويو خبره بله هم ده چه هغې سره دې شان نزول ته نور هم تقويت ملاوېږي. هغه دا چه دې نه پس فرمائى چه ﴿وَكُنْتُمْ عَلِيهَا فِئًا﴾ يعنى مونږ يهوديانو باندې توراة كښې دا حكم فرض كړې وو چه د جان بدل كښې جان، د سترگې بدله كښې سترگه الخ. والله اعلم.

قوله تعالى: ﴿وَمَنْ لَّمْ يُحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾

دالله د حكم نه خلاف فيصله كول. بيا هغوى ته كافر او ونيلى شو چه د الله ﷻ حكم اودهغه شريعت د وحى مطابق فيصلې او حكم نه كوي. اگر چه د شان نزول اعتبار سره د مفسرينو په قول دا داهل كتابو په باره كښې دې. خو د حكم اعتبار سره دهرسرى باره كښې دې. دبنو اسرائيلو باره كښې نازل شواو ددې امت هم دا حكم دې. (۳)

دقران خلاف فيصله كول كفر دې: ① حضرت ابن مسعود رضه فرمائى چه رشوت حرام دې اورشوت اخستو نه پس د يو شرعى مسئلې خلاف فتوى وركول كفر دې. ② حضرت سدى رضه فرمائى چه چا د

(۱) احمد: ۱/۲۴۶، ابوداود كتاب القضاء باب فى القاضى يخطى: ۳۵۷۶. وسنده حسن.

(۲) ابوداود كتاب القضاء باب الحكم بين اهل الذمة: ۳۵۹۱.

(۳) الطبرى: ۱۰/۳۵۶.

وحی الہی خلاف فتویٰ و رکبہ د دے باوجود چہ دے پے دے پوہہ وو نوہغہ کافر دے ۴ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ چا داللہ ﷻ دفرمان انکار اوکرو نو دہغہ دا حکم دے، نو چہ چا انکار خواونہ کرو خو ددے مطابق نی فیصلہ ہم اونہ کرہ نو ہغہ ظالم او فاسق دے (۱) کہ ہغہ اہل کتاب وی اوکہ نور خوک ۳ حضرت شعبی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پے مسلمانانو کنبی چاد کتاب اللہ خلاف فیصلہ اوکپہ ہغہ کافر دے اوکہ یہودو کنبی داسی اوکری نو ہغہ ظالم دے اوکہ نصرانیانو کنبی داسی اوکری نو ہغہ فاسق دے ۵ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ د ہغہ کفر دے آیت مبارک سرہ دے

دا کفر کوم نوعیت دے؟ ۱ حضرت طاؤس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د ہغہ کفر دہغہ کفر پے شان نہ دے چہ ہغہ بالکل داللہ ﷻ اود ہغہ رسول ﷺ اود ہغہ د فرینتو نہ منکر وی ۲ حضرت عطاء رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دہ کفر عامو کفرانو د کفر نہ کم دے داشان د ظلم اوفسق ہم ادنی اواعلیٰ درجات دی (۲) دے کفر سرہ ہغہ د ملت اسلام نہ مخ اړولو والا نہ دے ۳ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ ددے نہ مراد ہغہ کفر نہ دے چہ کوم طرفتہ تاسو خئی (۳)

وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ سَبْعًا بِمَا كَفَرُوا عَلَيْهِمْ فِيهَا	
اولیکلی وؤ مونبرا پے هغوی باندي پے دے کنبی	
اومونبر دوی ته پے تورات کنبی حکم ورکری وؤ	
أَنَّ النَّفْسَ	بِالنَّفْسِ لَا
وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ	وَالْأَنْفَ
چی بیشکہ نفس پے بدله د نفس کنبی اوسترگہ پے بدل دسترگی کنبی اوبوزه	
چی دخان بدله کنبی خان ، دسترگی بدله کنبی سترگہ ، دپوزی	
بِالْأَنْفِ	وَالْأَذْنَ
وَالسِّنَّ	بِالسِّنِّ لَا
وَالجُرُوحَ	
پے بدل دپوزی کنبی اوغور پے بدل دغور کنبی اوغابش پے بدل دغابش کنبی اوزخمنہ	
بدله کنبی پوزه ، اود غور بدله کنبی غور اود غابش بدله کنبی غابش دے اوباقی ټولو زخمنہ پے برابری	
قِصَاصٌ ط	فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ
	فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ ط
پے قصاص دی انو خوک چي معافی اوکری ادغی (زخم) انو دغه عفوه کفارہ ده دپاره دہغہ (د گناھونو) دی ..... نوچا چي بدله اخستل معاف کرل نوہغہ بہ ورلہ کفارہ اوگرخی	
وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا	أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝
اوهغہ خوک چي فیصلہ اونہ کرہ پے ہغہ قانون چي نازل کرے دے اللہ انودغہ کسان چي دی هغوی ظالمان دی	
اوخوک چي داللہ ﷻ د حکم مطابق فیصلی نہ کوی ..... نو ہم دغه کسان ظالمان دی	
د یہودیانو پے تورات کنبی تحریف :- یہودیانو ته سزا اورولے شی چہ دوی پے کتاب کنبی پے ہنگارہ لفظونو کنبی کوم حکم وو دہغی خلاف کوی او سرکشی او بی پرواہی سرہ دا پریردی . نصری یہودیان	

(۱) ایضا : ۵۹۷/۴
 (۲) ایضا : ۵۹۵/۴
 (۳) حاکم : ۳۱۲/۲

دقریظی یہودیانو پہ بدلہ کنبی قتل کوی لیکن د قریظہ یہودیان د بنو نضیر پہ بدلہ کنبی نہ قتلوی۔ بلکہ دوی نہ دیت اخلی اودوی پریردی۔ ہم داشان هغوی واده شوی زانی حکم ہم بدل کری دی۔ اوددی صرف د شرمولو، رسوا کولو او وهلو نہ پس پریردی۔ خکہ نہی هلته دوی ته کافر او نیل او دلته نہی دانصاف نہ کولو پہ وجہ ظالم او نیل۔ داسی یوحیث ہم دی۔ نبی کریم ﷺ نہ ﴿وَالْعَيْنُ﴾ ہم مروی دی۔ (۱) (ابوداود وغیرہ)

قاعدہ:- د علماء کرامو قول دی چه مخکنبی شریعتونه که خمونر دپارہ پہ طور د تقریر بیان کری شی اومنسوخ شوی نہ وی نوهغه خمونر دپارہ ہم شریعت دی۔ لکه خنگه چه دا احکام تول پہ توله خمونر شریعت کنبی دی۔ امام نووی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه په دی مسئلہ کنبی درې مسلکونه دی۔ ① یو خو هغه چه کوم بیان شو ② یو ددی خلاف ③ یو دا چه ابراهیمی شریعت صرف باقی او جاری دی نور خہ نہ۔ د بنحی او سړی په قصاص کنبی دوه مذاہب:- ① ددی د آیت عموم نہ دا استدلال ہم کری شوی دی چه بنخہ د سړی بدلہ کنبی ہم قتل کولې شی۔ خکہ چه دلته لفظ د نفس دی چه سړی او بنحی دوارو دپارہ دی۔ او یوحیث مبارک ہم دی چه سړی به د بنحی د وینې بدلہ کنبی قتلولې شی۔ (۲) او یو حدیث مبارک کنبی دی چه د مسلمانانو وینې خپلو کنبی برابرې دی (۳) د بعضو بزرگانو نہ دا ہم نقل دی چه کله سړی یوه بنخہ قتل کری نو د دی بدلہ کنبی به دی نشی قتل کولې۔ بلکہ صرف دیت به ورکولې شی۔ لیکن دا دجمهورو د قول خلاف دی۔

د بنحی په قصاص کنبی به سړی قتل کولې شی

مسلك حنفی:- د احنافو په نیز به د بنحی په مقابلہ کنبی سړی قصاص کولې شی (التفسیرات الاحمدیة صفحہ ۵۰)۔

امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ خو فرمائی چه د ذمی کافر بدلہ کنبی به ہم مسلمان قتلولې شی۔ اود غلام بدلہ کنبی به آزاد ہم قتلولې شی۔ خودا مذہب د جمهورو خلاف دی۔ بخاری او مسلم کنبی دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه مسلمان به د کافر به بدلہ کنبی نشی قتل کولې (۴)۔ اود سلفو دیر آثار دی بارہ کنبی موجود دی په هغی کنبی دی چه هغه د غلام قصاص آزاد نہ نشی اخستی۔ احادیث ہم دی بارہ کنبی مروی دی۔ لیکن صحت نہ نہ رسی۔ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ خو فرمائی چه په دی مسئلہ کنبی دامام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ خلاف اجماع ده۔ خو په دی خبرو سره د دی قول بطلان نہ لزمیری، ترکوم وختہ پورې چه د آیت عموم خاص کولو والا زبردست بنکارہ دلیل ثابت نہ وی۔

د ذمی په قصاص کنبی به مسلمان قتل کولې شی

مسلك حنفی:- د دی مسئلې پوره تفصیل د سورۃ بقرې په دویمہ پارہ آیت القصاص لاندې تیر شوی دی هلته نہی اوگورئ

د اصیلې غابنونه د وینحی د غابنونو پہ بدلہ کنبی قصاص کول:- بخاری او مسلم کنبی دی چه د حضرت انس بن نصر رضی اللہ عنہ ترور ربیع د یوی وینحی غابنونه مات کرل۔ اوس خلقو ددی نہ معافی غوبستله خودی نہ منله۔ دا معاملہ نبی کریم ﷺ ته راغله۔ نبی کریم ﷺ ورتہ د بدل اخستلو حکم ورکړو۔ دی باندي

۱ (ابوداود کتاب الحروف والقرات : ۳۹۷۶،

۲ (نسائی کتاب القسامۃ باب ذکر حدیث عمرو بن حزم فی العقول واختلاف الناقلین له : ۴۸۵۷،،

۳ (ابوداود کتاب الجهاد: باب فی السریة ترد علی اهل العسکر: ۲۷۵۱، وهو حسن.

۴ (صحیح بخاری کتاب الدیات باب لا یقتل المسلم بکافر: ۶۹۱۵، ابوداود: ۴۵۰۶، ابن ابی شیبہ: ۲۹۴/۹، ترمذی :

حضرت انس بن نصر رضی اللہ عنہ اور فرمائیل چہ ایا ددی دے مخامخ غائبونہ مات کرے شی؟ نونبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اور فرمائیل چہ او انبی انس ا د رب کتابونو کنبی د قصاص حکم موجود دی. دی اوریدو سرہ نی اور فرمائیل چہ نہ ای داللہ رسولہ صلی اللہ علیہ وسلم ا پہ ہغہ اللہ قسم چہ ہغہ تہ حق سرہ رالیپرلی نی، د ہغہ غائبونہ بہ نشی ما تولی. نو ہم داسی اوشو چہ ہغہ خلق راضی شو او قصاص نی پرینسودو بلکه معاف نی کرو. پہ ہغہ وخت کنبی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اور فرمائیل چہ د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بعضی بندگان داسی دی کہ ہغوی پہ خہ قسم اوخوری نو اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہغہ پورہ کوی. دویم روایت کنبی دی چہ مخکنبی ہغوی معافی نہ وہ کرے او نہ بی دیت منظور کرے وو. (۱)

دغریبانانو غلام معاف کول:۔ نسائی وغیرہ کنبی دی چہ د یوغریب جماعت غلام نہ د یو مالدار جماعت غلام غور پریکرے وو، دا خلق راغلل او نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ نی عرض اوکرو چہ مونر خلق فقیران یو مونر سرہ ہیخ نشته دی، نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ دوی ہبخ جرمانہ اونہ لگولہ (۲).

دمعافی وجوہات:۔ ① کیدیشی چہ دا غلام بالغ نہ وو ② او کیدیشی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دیت ورتہ د خیل خان نہ ورکری وی ③ اودا ہم کیدیشی چہ ہغوی نی د معاف کولو سفارش کرے وی. پہ اندامونو کنبی قصاص:۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی د نفس بدلہ کنبی بہ نفس قتل کولی شی، د سترگی ویستلو والا سترگہ بہ ویستلی شی، د پوزی پریکولو والا بہ پوزہ پریکولی شی، د غابن ماتونکی والا غابن بہ ویستلی شی، او زخم بدلہ بہ ہم اخستے شی (۳). پہ دی کنبی آزاد مسلمان تول برابر دی. سری او بنخے یوحکم کنبی دی. کلہ چہ دا کارونہ قصد سرہ شوی وی. پہ دی کنبی غلامان ہم خیلو کنبی برابر دی. ددوی سری ہم او بنخے ہم.

قاعدہ:۔ ① د اندامونو پریکول کلہ خود جوہ نہ وی پہ دی کنبی قصاص واجب دی، لکہ لاس، پنبہ، تلی وغیرہ، لیکن کوم زخم چہ پہ جوہ نہ وی بلکہ ہدوکی باندی وی د ہغی بارہ کنبی حضرت امام مالک رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ دی کنبی ہم قصاص شتہ دی. خو پتون کنبی او ددی پہ شان نورو اندامونو کنبی خکہ چہ د خطرے خایونہ دی. ② ددی برخلاف حضرت امام ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ اوددوی دملگرو مذهب دی چہ پہ ہبخ ہدوکی کنبی قصاص نشتہ دی سوا دغابن نہ ③ اود امام شافعی رضی اللہ عنہ پہ نیز مطلق ہدوکی کنبی قصاص نشتہ دی. دحضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ، حضرت علی رضی اللہ عنہ نہ ہم مروی دی. او عطاء رضی اللہ عنہ، شعبی رضی اللہ عنہ، حسن بصری رضی اللہ عنہ، زہری رضی اللہ عنہ، ابراہیم نخعی رضی اللہ عنہ او عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ ہم دا وائی. اودی طرفتہ دی. سفیان ثوری رضی اللہ عنہ او لیث بن سعد رضی اللہ عنہ ہم او امام احمد رضی اللہ عنہ ہم دا قول زیات خوین کرے دی.

د احنافو دلائل:۔ ① د امام ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ دلیل ہم ہغہ دی چہ کوم انس رضی اللہ عنہ والا روایت کنبی دی. چہ پہ ہغی کنبی دربیع دغابن دقصاص ورکولو حکم نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کرے وو. لیکن اصل کنبی د دی روایت نہ دامذہب ہم ثابت نہ دی خکہ چہ پہ دی کنبی دا الفاظ دی چہ ددہ مخکنبی غائبونہ نی مات کرے وو او کیدیشی چہ بغیر د ماتولو نہ غورزیدلی وی. دی حالت کنبی قصاص اجماع سرہ واجب دی. ② ددوی د دلیل پورہ حصہ ہغہ دہ چہ کومہ ابن ماجہ کنبی دہ چہ یو سری دبل سری د ختگل لاندی توره اووہلہ اودی سرہ دہغہ سری مروند کنبی لاس مات شو. دا مقدمہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ راغلہ، نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حکم ا وکرو چہ دیت دی ورکری، ہغہ اوونیل چہ خہ قصاص غوارم، نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اور فرمائیل چہ دا واخلہ اللہ

(۱) صحیح بخاری کتاب الصلح باب الصلح فی الدیة: ۲۷۰۳، صحیح مسلم: ۱۶۷۵، ابوداؤد: ۴۵۹۵.

(۲) ابوداؤد کتاب الدیات باب جنایة العبد یكون للفقراء: ۴۵۹۰.

(۳) الطبری: ۳۶۰/۱۰.

ﷺ بہ تالردہ پہ دے کنبی برکت و اچوی، اونبی کریم ﷺ قصاص اونہ فرمائیلو (الیکن دا حدیث مبارک بالکل ضعیف دے، ددی یو راوی ہشتم بن قران عکلی اعرابی ضعیف دے، ددوی پہ حدیث حجت نشی قائمولی، دویم راوی نہی نمران بن جاریہ اعرابی ہم ضعیف دے۔

پہ غائبونو کنبی کہ ممکن وی قصاص شتہ

مسلك حنفی:۔ د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز پہ غائبونو کنبی بہ ہم قصاص داسی جاری کیری لکہ ځنگہ چہ پہ ہغہ صورت کنبی پہ غائبونو کنبی قصاص لارمیری کلہ چہ د ویخ نہ غابن اوباسی (تفسیر مظہری (۱۵۱۳)۔

د زخمونو د قصاص وخت: بیا وانی چہ زخمونو قصاص د دے روغیدو نہ مخکنبی اخستل جائز نہ دے۔ اوکہ مخکنبی و اخستے شی بیا زخم درست شی نو ہبځ بدلہ بہ نہ شی ورکولے۔ ددی دلیل امام احمد و الاحدیث مبارک دے چہ یو سری د بل سری پہ ځنگون کنبی زخم راوستو، ہغہ نبی کریم رحمۃ اللہ علیہ تہ راغلو اووی وئیل چہ ځہ بدلہ غوارم، نبی کریم رحمۃ اللہ علیہ ورتہ ورکړہ۔ ددی نہ پس بیا ہغہ راغلو اووی وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ ځہ گوو یم، نبی کریم رحمۃ اللہ علیہ او فرمائیل چہ ماخومنع کرے وی، لیکن تا اونہ منل، اوس ستاددی گوو والی ہبځ بدلہ نشتہ دے۔ بیا نبی کریم رحمۃ اللہ علیہ د زخمونو دروغیدو نہ مخکنبی بدلہ اخستل منع کرل (۲)۔

پہ زخمونو کنبی کہ مماثلت کیدی شی نو قصاص شتہ کنبی نشتہ

مسلك حنفی:۔ د زخمونو پہ قصاص کنبی دا مسئلہ دہ چہ ترکومو پوری مماثلت او یوشان والی کیدی شی نو قصاص بہ اخستے شی اوکہ مماثلت او یوشان والی نشی کیدی نو قصاص بہ نشی اخستے مثلاً کہ د چا لاس پہ پیوند کنبی مات شی نو پہ پیوند کنبی بہ د جانی لاس ہم ماتولی شی اوکہ د پیوند نہ بغیر پہ بل ځانے کنبی مات شوے وی نو پہ دے صورت کنبی مماثلت ممکن نہ دے نو قصاص بہ نشی اخستے د زخمونو د قصاص دپارہ تفصیلی احکامو دپارہ اوگوری (تفسیر مظہری (۱۴۹۱۳)۔

د زخم د قصاص نہ پس د مرگ واقع کیدو پہ صورت کنبی د دیت حکم؟ ① کہ یو کس بل کس زخمی کرواوددہ بدلہ و اخستے شوه او دے کنبی دے مر شو نو پہ ہغہ ہبځ نشتہ دے۔ حضرت امام مالک رحمۃ اللہ علیہ، حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ، حضرت امام احمد رحمۃ اللہ علیہ او د جمہور صحابہ کرام او تابعین نہ ہم دا قول نقل دے ② د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ قول دے چہ پہ دہ باندي د دہ د مال نہ دیت واجب دے ③ بعضی نور بزرگان فرمائی چہ ددہ دمور پلار طرفنہ درشتہ دارو پہ مال کنبی واجب دی ④ بعضی نور حضرات وانی چہ ددی د بدلے پہ قدر خوساقت دی باقی ہم د دہ مال کنبی واجب دی۔

د قصاص پہ اخستلو د مرگ واقع کیدل موجب حد نہ دے

مسلك حنفی:۔ د زخم د قصاص نہ پس د مرگ واقع کیدو پہ صورت کنبی پہ ہغہ چا باندي ځہ نشتہ د چا دپارہ چہ قصاص اخستے شوے وی لکہ ځنگہ چہ حافظ ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ تہ نسبت کرے دی (شاه فیصل غفرلہ)۔

د قصاص معاف کولو نہ پس حکم:۔ بیا فرمائی چہ کوم سرے قصاص معاف کرے او پہ طور د صدقے ہغہ خپلہ بدلہ معاف کرے نو د زخمی کوونکی کفارہ اوشوہ، اوچہ څوک زخمی شوے دے د ہغہ بہ

(۱) ابن ماجہ کتاب الديات باب ما لا قودفیه: ۲۶۳۶،

(۲) احمد: ۲۱۷/۲، مجمع الزوائد: ۲۹۵/۶، دے روایت کنبی محمد اسحاق مدلس راوی دے، او دہغے د سماع صراحت نشتہ دے۔

ثواب اوشی. چه دا د الله ﷻ په ذمه دي. بعضو داهم وئیلی دی چه دا كفاره د زخمی دپاره ده یعنی دده گناه هم ددی زخم په مقدار سره الله ﷻ بخښی. یومرفوع حدیث مبارک کښی راغلی دی که د څلورمې حصې برابر څیزوی. اوده هغه معاف کړو نو دده څلورمه حصه گناه به معاف کړی. که دریمه حصه وی نو درې حصې گناهونه به ئې معاف شی او که پوره وی نو پوره گناهونه به ئې معاف شی.

د انصاری فریښی ته معافی کول: یوقریښی یوانصاری په زوره دیکه کړو او دې سره د هغه مخکښی غاښونه مات شو. حضرت معاویه ؓ ته دا مقدمه راغله او کله چه هغه ډیر غصه شو نو دوی او فرمائیل چه څه لاره شه تاته اختیار دي، حضرت ابودرداء ؓ هم هلته ناست وو وې فرمائیل چه ما نبی کریم ﷺ نه آوریډلی دی چه دکوم مسلمان بدن ته څه تکلیف اورسی او هغه صبر او کړی او بدله وانخلي نوالله ﷻ دده درجې او چتوی، او دده گناهونه معاف کوی، دې انصاری دې آوریډو سره او وئیل چه دا رښتیا دی، دا تاسو پخپله د نبی کریم ﷺ نه آوریډلی دی، دوی ؓ او فرمائیل چه څمادې غوړونو آوریډلی دی او څمازړه یاد کړی دی. هغه او وئیل چه بیا خو ته گواه اوسه چه ما خپل مجرم معاف کړو. حضرت معاویه دې آوریډو سره ډیر زیات خوشحاله شو او هغه ته ئې انعام ورکړو (ابن جریر).

ترمذی کښی هم دا روایت دي لیکن په قول د امام ترمذی دا غریب دي. د ابوسفرد ابودرداء نه آوریډل ثابت نه دی. اوروایت کښی دی چه هغه درې چنده دیت ورکولو لیکن دې راضی نشو، دې کښی د حدیث مبارک الفاظ دا دی چه کوم کس وینه یا دې نه کم معاف کړی نو هغه دده د پیدائش نه واخله تر مرگه پورې دده كفاره ده، مسند احمد کښی دی چه دکوم کس په بدن څه زخم اولگی او هغه ئې معاف کړی نو الله ﷻ د هغه هم دومره گناهونه معاف کوی.

د الله ﷻ د حکم مطابق فیصله نه کولو والا ظالم دي (۱). مخکښی تیر شوی دی چه کفر د کفر نه کم دي. ظلم کښی فرق دي (څه زیات او څه کم) دي. او فسق کښی هم درجې دي.

وَقَفِينَا	عَلَىٰ آثَارِهِمْ	بِعِيسَىٰ	ابْنِ مَرْيَمَ	مُصَدِّقًا	لِمَا
او اولیږلو مونږه	اروستو دهغوی نه	عیسیٰ ؑ	اڅوی	د مریم	اچې تصدیق کونکې وؤ ادهغه څه
ببین یدیه	مِنَ التَّوْرَةِ	وَأَتَيْنَهُ	الْانجِيلَ	فِيهِ	هُدًى
چې دهغه د وړاندې موجود وؤ ادتورات نه	اور وکړو مونږ هغه له	انجیل	اچې په هغې کښی	الارښودنه وه	(حق ته)
وؤ ا کوم چې د تورات نه وړاندې تیر شوی وؤ	او مونږ هغه ته انجیل ورکړو	اچې په هغې کښی	هدایت		
وَتُورٍ	وَمُصَدِّقًا	لِمَا	بَيْنَ يَدَيْهِ	مِنَ التَّوْرَةِ	وَهُدًى
اورنړاوه	او تصدیق کونکې وؤ	ادهغه څه	اچې په هغه وخت کښی	موجود وؤ ادتورات نه	او هدایت وؤ
اورنړاوه	اود تورات تصدیق ئې کولو کوم چې	دهغه وړاندې وؤ	اودغه انجیل	د پرهیزگارانو	
وَمَوْعِظَةً	لِلْمُتَّقِينَ	وَلِيُحْكَمَ	أَهْلَ الْانجِيلِ	بِمَا	
اونصیحت وؤ	دپاره دپرهیزگارانو	اوفیصله دکوی	اهل د انجیل	ا مطابق دهغه قانون	
					دپاره هدایت اونصیحت وؤ

(۱) ترمذی: کتاب الديات باب ماجاء في العفو: ۱۲۹۳، ابن ماجه: ۲۶۹۳.
(۲) الطبری: ۳۳۲/۱۰،

أَنْزَلَ اللَّهُ	فِيهِ ط	وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ	بِمَا	أَنْزَلَ اللَّهُ
جی نازل کرے دی اللہ پہ ہغہ کنبی اوہغہ خوگ جی فیصلہ اونہ کرے پہ ہغہ قانون جی نازل کرے دی اللہ				
فیصلہ کوی اوخوک جی داللہ ﷻ دحکم مطابق فیصلہ نہ کوی				
فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿۵﴾				
نودغہ کسان ہم ہغوی دی فاسقان				
نوہم دغہ کسان نافرمان دی				

داسمانی کتاب انجیل ۛہ خصوصیات :- د بنی اسرائیلو د نبیانو علیہم السلام نہ پس مونر عیسیٰ ﷺ اولیرلو، ہغوی پہ تورات باندي ایمان ساتلو اوددی د احکامو مطابق نی فیصلی کولی، مونر دوی تہ ہم خپل انجیل ورکرو. اودے کنبی د حق ہدایت وو اود شبہات او مشکلاتو وضاحت وو، اومخکنبی کتابونو سرہ موافقت وو. خوخو مسائل چہ پہ ہغے کنبی یہودیان مختلف وو، د ہغے بنکارہ فیصلی پہ ہغے کنبی موجود وی. لکہ قران پاک کنبی بل خانی کنبی دی چہ حضرت عیسیٰ ﷺ اوفرمانیل چہ ستاسو دیارہ بہ بعضی ہغہ خیزونہ حلال کریم چہ کوم پہ تاسو حرام شوی دی. ددی وجی د علماء کرامو مشہورہ مقولہ دہ چہ انجیل د توراہ بعضی احکام منسوخ کرے وو. انجیل نہ د پاکو خلقو دیارہ رهنائی او بندونصیحت کیدو چہ ہغوی دے نیکی طرفتہ رغبت او کرے اود بدئی نہ دی بیج اوسی.

پہ اهل الانجیل کنبی اختلاف د قراءت :- ﴿أَهْلُ الْإِنْجِيلِ﴾ ہم لوستلی شوے دی، دے صورت کنبی بہ ﴿وَلْيَحْكُمْ﴾ کنبی لام د ﴿گی﴾ پہ معنی کنبی وی. مطلب بہ دا وی چہ مونر حضرت عیسیٰ ﷺ تہ انجیل پہ دی وجہ ورکری وو چہ ہغوی خپلہ زمانہ کنبی خپل منونکی پہ دی روان کرے او دی لام تہ دامرلام دی او گنرلی شی. او مشہور قراءہ ﴿وَلْيَحْكُمْ﴾ لوستی شی نو معنی بہ دا وی چہ دوی تہ پکار دی چہ د انجیل احکامو باندي ایمان راوری او ہم د دی مطابق حکم او کرے. لکہ بل آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ﴾ یعنی انہ اهل کتاب ترکومی چہ تاسو پہ انجیل اوتوراہ باندي اوچہ ۛہ داللہ ﷻ طرفتہ نازل شوی دی باندي قائم پاتی نشی، نو تاسو پہ ہبش معتبر دین باندي نہ بی. او آیت کنبی دی چہ ﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَدْعُوَنَهُ مَكْتُوبًا﴾ چہ کوم خلق ددی رسول نبی امی ﷺ تابعداری کوی او ددہ صفت پہ توراہ کنبی لیکلی شوے مومی. ہغہ خلق چہ کوم کتاب اللہ او د خپل نبی ﷺ فرمان مطابق حکم نہ کوی نو ہغوی داللہ ﷻ د اطاعت نہ خارج دی. د حق پرینسودونکی اود باطل عاملان دی. دا آیت د نصرانیانو پہ حق کنبی دی. لکہ ۛنگہ چہ د آیت نہ ظاہریری اومخکنبی ہم بیان شوی دی.

وَأَنْزَلْنَا	إِلَيْكَ	الْكِتَابَ بِالْحَقِّ
او را اولیرلو مونر تاتہ انہ محمد ﷺ کتاب دحق سرہ		
او مونر تاتہ دا کتاب درکری دی جی حق خبری کوی		
مُصَدِّقًا	لِمَا	بَيْنَ يَدَيْهِ
جی تصدیق کونکی دی دہغہ ۛہ جی موجود دی پہ وړاندی د دہ د کتاب نہ او محافظ دی پہ ہغہ کتاب		
اودمخکینی کتاب تصدیق کوی ..... او د ہغے حفاظت کوی		

فَأَحْكُمُ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ

نو فیصلہ کوه اہہ منخ ددوی کنہی | مطابق دهغه قانون | چہ نازل کرہ دہ اللہ | اومہ کوه پیروی
نوائہ پیغمبر ﷺ تہ ددوی مینخ کنہی داللہ ﷻ د حکم مطابق فیصلہ کوه | اوتہ د هغہ حقہ لاری مقابله کنہی

أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا

دخواستو ددوی | دهغه خیزونو نہ | چہ راغلی دہ تاتہ | د حکم د اللہ نہ | مقرر کرہ دہ مونہہ د ہر یو د پارہ
د دوی دخواستو تابعداری مہ کوه | کومہ چہ تاتہ راغلی دہ | ..... مونہہ تاسو

مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا ط وَكُلُّ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً

ستاسونہ | یو شریعت | او یوہ لارہ د عمل | او کہ غوہنتلی اللہ | انوخامخا بہ نی جوہ کرہ وی تاسوا امت
کنہی د ہر یوہ دلہ د پارہ یو خاص شریعت او خاص لار مقرر کرہ دہ | او کہ اللہ ﷻ تہ منظورہ وہ نو

وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ

یو ایکن بیل نی کرہ | د پارہ ددہ چہ آزمائی تاسو | پہ هغہ خہ کنہی | چہ در کرہ نی دی تاسولہ
تاسوتول بہ نی یوہ دلہ کرہ وی | خو هغہ داغوارہ چہ پخپلو احکامو سرہ ستاسوا امتحان او کرہ

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ

نو ورائدہ شی | نیکوتہ | اللہ تہ | واپس تلل دی ستاسو | دتولو | نو خبریہ کرہ تاسول
نونیکو کارونو کنہی ورائدہ شی | اخر تاسوتول بہ اللہ ﷻ تہ واپس کیہی | نو هغہ بہ تاسو د هغہ خبریہ

بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۗ وَأِنْ أَحْكَمُ

پہ هغہ خہ | چہ وی تاسوا پہ هغہ کنہی | چہ اختلاف بہ موکولوا اودا چہ | فیصلہ کوه
خبر در کرہ پہ کومہ کنہی چہ تاسو اختلاف کولوا او انہی (پیغمبرہ) ددوی مینخ کنہی د

بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ

پہ منخ ددوی کنہی | مطابق دهغه قانون | چہ نازل کرہ دہ اللہ | اومہ کوه پیروی | دخواستو ددوی
داللہ ﷻ د کتاب (قرآن) مطابق فیصلہ او کرہ | ..... اوددوی دخواستو تابعداری مکوه

وَاحْذَرَهُمْ أُنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ

اویرہ کوه ددوی نہ | چہ پہ فتنہ کنہی وانه چوی تالرہ | دخینی | هغہ ہدایت نہ | چہ نازل کرہ دہ اللہ
اود دوی نہ ویرہ کوه چہ دداسی فیصلہ نہ دہ او نہ مگر خوی چہ اللہ ﷻ تاتہ رالیہی وی

إِلَيْكَ ۖ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَأَعْلَمُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ

تاتہ | نو کہ چہی | منخ وارور دوی | نو پوہہ شہ | چہ بیشکہ | ارادہ لری اللہ | چہ
کہ ددوی دحقہ لاری نہ منخ واروی | نو پوہہ شہ | چہ اللہ ﷻ داغوارہ چہ

بَعْضٌ	ذُنُوبِهِمْ	وَإِنَّ	كَثِيرًا	مِّنَ النَّاسِ	يُصِيبِهِمْ
اورسوی دوی تہ سزا یہ سبب دخینوا گناہونو ددوی اوبیشکھ زیات دخلقونہ					
دوی تہ د بعضی گناہونوسزا (پہ دنیا کنبی ہم) ورکری اوربنتیا خبرہ دادہ چی پہ دوی کنبی ڊیر خلق					
لَفَسِقُونَ	أَفْحَمُ	الْبَاهِلِيَّةِ	يَبْغُونَ	وَمَنْ	أَحْسَنُ
خامخا فاسقان دی آیا نو فیصلی دجاهلیت غواری دوی او خوک دی زیات بنہا دالله نہ					
فاسقان دی نوآیا دوی دجاهلت دوختونو فیصلی غواری اوحال دادی چی خوک پہ الله یقین ساتی دھغوی					
حُكْمًا	لِقَوْمٍ	يُوقِنُونَ			
پہ فیصلو کولو کنبی پارہ دھغہ قوم چی یقین لری					
پہ ترد دالله نہ بہترہ فیصلہ دچانشی کیدی					

د قران پاک صداقت :- د توراۃ او انجیل تعریف او ثناء نہ پس اوس د قران پاک بزرگی بیانیری چہ مونہ ڊا حق او صداقت سرہ نازل کرې دې. دا پہ یقین سرہ دیو الله طرفنہ دې. او ہم دھغہ پاک ذات کلام دې. دا کتاب ټول مخکبسی کتابونہ حق منی او پہ هغہ کتابونو کنبی ہم ددې قران پاک صفت بیان شوی دې. او پہ هغی کنبی دا بیان ہم دې چہ دا پاک او آخری کتاب پہ آخری او افضل رسول ﷺ باندي نازل شوی دې. نو هر عقل مند سرې پہ دې یقین ساتی اودا منی لکہ فرمان دې چہ ﴿إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ﴾ کومو کسانو تہ چی ددې کتاب نہ مخکبسی علم ورکری شوی وو، هر کله چہ د هغوی مخکبسی د دې تلاوت او کرې شی نو دوی پہ زنو باندي پہ سجدہ پریوخی. او زبانی اقرار کوی چہ خمونہ ڊ رب وعدہ ریستونی ده. او هغہ ریستونی شوی ده. هغہ چہ د مخکبسی رسولانو پہ ذریعہ کوم پیغام ورکری وو هغہ پوره شو. او آخری رسول د ټولو رسولانو سرتاج راغلو. اودا کتاب د مخکبسی ټولو کتابونو امین دې. یعنی دې کنبی چہ خہ موجود دی هغہ مخکبسی کتابونو کنبی موجود وو. اوس کہ خوک او وانی چہ فلانی مخکبسی کتاب کنبی دا موجود وو نو دا بہ غلط وی. دا د هغونی ریستونی گواهی او هغہ گیرولو والا دې. او هغہ مخکبسی کتابونو کنبی چہ خہ موجود نہ وو هغہ ټول پہ دې کنبی موجود دی. پہ دې وجہ ہم دا پہ ټولو حاکم او مقدم دې. اود دې د حفاظت کفیل پخپلہ الله ﷻ دې. لکہ خنکہ چہ الله ﷻ فرمائی چہ ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾

دویم تفسیر او دھغی ضعف :- بعضو نیلی دی چہ ددې نہ مراد دا دې چہ نبی کریم ﷺ امین دې ددې کتاب واقع کنبی دا قول ڊیر صحیح دی لیکن ددې آیت مبارک تفسیر گر خول صحیح نہ دی بلکہ د عربیت اعتبار سرہ ہم دا غور طلب دې. صحیح تفسیر رومبې دې. امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ ہم حضرت مجاهد رحمۃ اللہ علیہ نہ دا قول نقل کرې دې او فرمائی چہ دا ڊیرہ لرې خبرہ ده بلکہ صحیح نہ ده ددې وجی د ﴿مہمین﴾ عطف مصدق باندي دې. نو دا ہم د دې خیز صفت دې چہ د کوم صفت مصدق لفظ وو. کہ چری د حضرت مجاهد رحمۃ اللہ علیہ معنی صحیح او منلی شی نو عبارت بغیر د عطف نہ پکار وو.

قوله تعالیٰ: ﴿فَأَحْكُمَ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾
 نبی کریم ﷺ تہ د کتاب الله مطابق فیصلی کولو حکم :- نو انبی نبی ﷺ! تاسو پہ دې ټولو کنبی دالله ﷻ د کتاب احکام خوارہ کرئی. کہ عرب وی او کہ عجم، کہ خواندہ وی او کہ ناخواندہ. دالله ﷻ نازل شوی نہ دالله ﷻ وحی مرد ده. کہ هغہ ددې کتاب پہ صورت کنبی وی او کہ د الله تعالی د مخکبسی احکامو پہ صورت کنبی وی کوم چی نی د نبی کریم ﷺ دپارہ مقرر کرې وو. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ ددې آیت مبارک نہ مخکبسی نبی کریم ﷺ تہ آزادی ورکری شوی وه کہ غواری نو دوی کنبی فیصلی

اوکړه او که غواړې نومه کوه. خو دې ایت مبارک دا حکم ورکړو چه دالله ﷺ د وحی مطابق فیصلې کول ضروری دی (۱).

دهر امت دپاره لار او طریقه: ددې بدنصیبو جاهلانو په وجه چه کوم احکام رانج شوی دی اوددوی په وجه نې کتاب الله شاته غورزولې دې، خبردار انې نبی ﷺ اتاسو خو ددوی خوبنې پسې خې خو چه حق پرې نږدنی. دوی کبني هر یو دپاره مونږ لار او طریقه جوړه کړې ده. دیو خیز طرفته ابتدا، کولو ته شرعه وانې. منهاج لغت کبني واضحې او آسانې لارې ته وانې. نوددې دواړو لفظونو هم دا تفسیر زیات مناسب دې،

د شریعتونو په اصولو کبني اتفاق: مخکبني چه خومره شریعتونه دالله ﷺ د طرفنه وو هغه ټول په توحید خو متفق وو البته ورو ورو احکامو کبني لږ شان مخکبني روستوو. لکه حدیث مبارک کبني دی چه مونږ ټول نبیان علیهم السلام ناخکه روڼه یو. خمونږ د ټولو یودین دې (۲). هر یو نبی توحید باندي لیرلې کیری او هر آسمانی کتاب کبني د توحید بیان دې، ددې ثبوت او هم دې طرفته دعوت ورکولې کیری. لکه قران پاک کبني فرمائی ستا نه مخکبني چه خومره هم رسولان مونږ لیرلې دی هغه ټولو طرفته مونږ وحی کړې وه چه خمانه سوا هېخ معبود نشته دې تاسو ټول صرف هم خما عبادت کوئی، او آیت کبني دی چه «ولقد بعثنا» مونږ هر یو امت ته د نبی په خوله او وئیل چه دالله ﷺ عبادت کوئی اودهغه نه سوا د نورو عبادت نه بیج اوسی.

په احکامو کبني اختلاف: خو احکامو کبني اختلاف ضرور شوی دې. یو خیز په یوه زمانه کبني حرام وو او بیا حلال شو یا ددې برعکس، یا یوحکم کبني تخفیف وو او اوس تاکید اوشو، یا ددې خلاف، اودا هم حکمت او مصلحت او حجت ربانی سره، تورا لکه یو شریعت دې، انجیل یو شریعت دې، قران پاک یو مستقل شریعت دې چه هرې زمانې د فرمانبردارو او د نافرمانو امتحان واخستې شی. البته توحید ټولو زمانو کبني یوشان وو. اوددې جملې معنی داده چه انې امت محمدی ﷺ اتاسو کبني هر یو سپری دپاره مونږ خپل کتاب قران پاک نازل کړې دې او دا مو شریعت او طریقه گرزولې دې. تاسو ټول ته پکار دی چه ددې اقتداء او تابعداری او کړئی. دې صورت کبني د «جعلنا» نه پس ضمیر محذوف به منلې شی. نو د بهترینو مقاصدو حاصلولو ذریعه او طریقه صرف قران پاک دې او بس (هم داده). خو صحیح قول رومې دې او ددې دلیل دادې چه ددې نه پس فرمان دې که الله ﷻ غوښتلې نو تاسو ټول به ئې یو امت کړې وې. نومعلومه شوه چه راتلونکې خطاب صرف دې امت ته نه دې بلکه ټولو امتونوته دې او په دې کبني د الله ﷻ د کامل او ډیر لوڼې قدرت بیان دې که هغه پاک ذات غوښتلې نو ټول به ئې یو امت او په یو دین کړې وې او هېخ یو وخت کبني به هېخ تبدیلی نه وې. خو دالله ﷻ د حکمت تقاضا ده چه جدا جدا شریعتونه ئې مقرر کړی، یو نه پس بل نبی اولیرلې اودمخکبني نبی بعضې احکام روستنی نبی دپاره بدل کړی تردې چه ټول مخکني دینونه د نبی کریم ﷺ نبوت سره منسوخ شو. او نبی کریم ﷺ ټول مخلوقات ته اولیرلې شو. او خاتم الانبیاء اولیرلې شو.

دشریعتونو په اختلاف کبني امتحان: دا مختلف شریعتونه صرف ستاسود آزمینست دپاره وو چه تابعداروته جزا او نافرمانوته سزا ورکړې شی. دا هم وئیلې شوی دی چه تاسو باندي آزمینست او کړی په هغه خیز کبني چه کوم تاسوته درکړې شوی دې یعنی کتاب، نو تاسو ته پکار دی چه نیکو او خیرات طرفته په منډه راشی. تاسوته پکار دی چه دالله ﷻ اطاعت او شریعت ته مخکبني راشی. اوتاسوته پکار

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی (واذکر فی الکتاب مریم.....): ۳۴۴۳، صحیح مسلم: ۲۲۶۵.

(۲) الدر المنثور ۱۰۰/۳.

دی چہ داخری نبی ﷺ کتاب او شریعت د زہ نہ اومنی انہی خلقو استاسودتولو مرجع او ماوی او ستاسو واپس کیدل صرف اللہ ﷻ طرفتہ دی. ہلتہ بہ تاسوتہ ستاسود اختلاف اصلیت اوبنائی. ریبستونوتہ بہ د ہغوی بہترہ میوہ ملاؤ شی، او بدانتوتہ بہ د ہغوی د تکذیب اوسرکشی، او خواہش نفسانی کنبی مبتلا کیدو پہ وجہ سزا ورکولی شی. چہ حق فعل طرفتہ حق پسی انبلی. او

مقابلہ کوی. ضحاک رضی اللہ عنہ وانی چہ مراد د حضرت محمد ﷺ امت دی. خواول قول اولی دی.

قوله تعالى: وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ

بیادرومی خبری نورتا کید کیری اوددی خلاف کولو نہ منع کیری، او فرمائی چہ ہسی نہ تاسو ددی مکار او کذاب او کافر پہ خبرو کنبی راشی، او د اللہ ﷻ حکم نہ او پری. کہ دوی ستا احکامونہ مخ واروی اود شریعت خلاف او کری نو پوہہ شہ چہ ددوی د غلطو پہ وجہ بہ اللہ ﷻ دوی باندي خہ عذاب راوی. نو پہ دی وجہ د دوی نہ توفیق واخستہ شی. اکثر خلق فاسقان دی، یعنی د حق اطاعت نہ خارج دی، د اللہ ﷻ د دین خلاف، او ہدایت نہ لری دی، لکہ فرمائی چہ ﴿وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ یعنی اگرچہ تہ حرص کوی او غوارے خو دوی کنبی زیات خلق مومنان نہ دی. او فرمائی چہ ﴿وَإِنْ نَطَعُوا أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ بِيُضْلِكُكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ یعنی کہ تہ بہ زمکہ کنبی دزیاتو خلقو اومنی نودوی بہ تاد اللہ ﷻ دلاری نہ واروی.

دایت شان نزول:- دیہودو خولونہی لوئی سردارانو او عالمانو خپلو کنبی یو جرگہ او کپہ او د نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر شو او عرض نہی او کپو چہ تاشوتہ معلوم دی چہ ﷺ کہ مونہ تاسو اومنو نو یول یہود بہ ستاسود نبوت اقرار او کری اومونہ ستاسو منونکی یو. خوتاسو صرف دومرہ او کری چہ زمونہ او زمونہ دقوم مینخ کنبی یو تنازعہ اود ہغی فیصلہ خمونہ مطابق او کری. نبی کریم ﷺ انکار او کپو اومہ دی باندي دا ایت مبارک نازل شو. (۱)

ددی نہ پس اللہ پہ ہغہ خلقو انکار کوی چہ کوم د اللہ ﷻ د حکم نہ یو طرفتہ شی. او پہ ہغوی کنبی تولی نیگری موجود وی. اود داسی پاک حکم نہ واروی او د رانی او قیاس طرفتہ، او خواہش نفسانی طرفتہ، او ددوی د احکامو تیتیدو طرفتہ شی چہ کوم خلقو دخپل دلیل او بغیرد شریعت نہ پیدا کری دی. لکہ خنگہ چہ جاہلیت او ضلالت والو بہ خپلی مرضی سرہ حکم او احکام جاری کول. او لکہ خنگہ چہ بہ تاتاریانو د ملک معاملاتو کنبی د چنگیز احکامو پیروی کولہ چہ کوم الیاسق پیدا کری وو. ہغہ ڈیر مجموعی د احکامو دفترونہ وو چہ مختلفو شریعتونو اومذہبونونہ راوویتسی شوی وو. ہغہ د یہودیت، نصرانیت او اسلامیت وغیرہ تولو احکامو مجموعہ وہ. او بیا پہ دی کنبی ڈیر احکام ہغہ ہم وو چہ ہغہ صرف خپل عقل او د وخت لحاظ سرہ ایجاد کری شوی وو. او پہ ہغی کنبی د خپلو خواہشاتو منل ہم وو. اومہ دا مجموعہ د دوی اولاد کنبی قابل عمل شوی وہ. او ہم دی تہ نی کتاب اوسنت باندي د فوقیت او تقدیم ورکرو. او حقیقت کنبی داسی کولو والا کافران دی. اودوی سرہ جہاد واجب دی. تردی چہ واپس د اللہ ﷻ اود ہغہ رسول ﷺ طرفتہ راشی. او پہ خہ ورہ یا لویہ معاملہ کنبی یا سفلی معاملہ کنبی سوا د کتاب اوسنت نہ بل خہ حکم اونہ منی. اللہ ﷻ فرمائی چہ دوی د جاہلیت د احکامو ارادہ کوی، او د اللہ ﷻ د حکم نہ مندی وہی یقین والو دپارہ بہ د اللہ ﷻ نہ بہتر حکمران او کارفرمان خوک وی، اللہ ﷻ نہ زیات عدل او انصاف والا احکام د چا دی؟ ایماندار او کامل یقین والوتہ بنہ معلوم دی او د اہم منی چہ د ہغہ احکم الحاکمین او ارحم الراحمین نہ زیات بنہ او صفا او آسان

احکام او قواعد دھیجا نشی کیدی. هغه په خپل مخلوق دومره مهربان دې خو مره چه مور په خپل اولاد مهربانه وی. هغه پوره او پوخ علم والا او کامل او عظیم الشان قدرت والا او عدل او انصاف والا دې. حضرت حسن رضی اللہ عنہ فرمائی چه د الله ﷻ فیصلې نه بغیر چه کومه فتوی ورکړی شی د هغه فتوی د جاهلیت فتوی ده. یو سړی حضرت طاووس رضی اللہ عنہ نه تپوس او کړو چه خه خپل اولاد کبسي یو ته زیات او بل ته کم ورکولې شم؟ نو دوی هم دا آیت مبارک تلاوت کړو. طبرانی کبسي دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه د ټولو نه غټ دبتمن هغه دې چه هغه په اسلام کبسي د جاهلیت طریقہ او چال تلاش کړی او بی وجې څوک قتل کړی. دا حدیث بخاری شریف کبسي هم خه قدرې زیات موجود دې (۱).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا

اټي هغه کسانو چي ايمان موراوړې دې | مډنيسي | ..... اټي ايماندارو | تاسو د هغه کسانو سره

الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ

يهوديان | او عيسايان | دوستان خان له | اخيني ددوي | دوستان دي | دخينو | او چا چي دوستي مه کوي چي يهوديان او نصاري دي | دوي ديو بل دوستان دي | او که په تاسو کبسي څوک

يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ اِنَّ اللّٰهَ

دوستي او کړه | ددوي سره ستاسو نه | نو بيشکه چي هغه هم دهغوي نه دې | بيشکه چي الله دوي سره دوستي ساتي | نو دهغوي ډله کبسي به شميرلې شي | ..... الله ﷻ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ

هدايت نه کوي | قوم ظالم ته | پس وينې ته | هغه کسان | چي په زړونو دهغوي کبسي ظالمان خلق د هدايت نه محروم ساتي | خکه خو ته وينې گورې چي د چا په زړونو کبسي

مَرَضٌ مُّرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَىٰ أَنْ نَصِيبَنَا

مرض دې | چي هغوي منډې وهي | د هغوي طرف ته | واني | چي مونږه ويرېږو | چي اوبه رسېږي مونږ ته (د نفاق) مرض دې | هغوي په منډه منډه دغي خلقو کبسي ورنشوخي | او واني چي مونږ ويرېږو چي دمصيبت په

دَايِرَةً ۗ فَعَسَىٰ اَللّٰهُ اَنْ يَّاتِيَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِّنْ عِنْدِہٖ فَيُصِيبُكُم

يوه حادثه | انونزدې ده چي الله به | راوړي | فتحه | يا بل حکم | د طرف خپل نه | نو شی به هغوي چکر راگيرنه شو | زرده چي الله ﷻ به تاسو ته فتح درکړی | يا به د خپل طرفه بله خه حکم او کړی | نو دوی

عَلَىٰ مَا اَسْرَوْا فِيْ اَنْفُسِهِمْ نُدْمِیْنَ ﴿٥١﴾ وَيَقُولُ

په هغه منافقت باندي | چي پټ ساتلې دې هغوي | په زړونو خپلو کبسي | شرمنده | او واني به چي خپلو زړونو کبسي کوم نفاق پټولو په هغې به پشیماننه شی | ..... او تاته هغه کسان واني کوم

(۱) صحیح بخاری کتاب الديات باب من طلب دم امری بغیر حق : ۶۸۸۲.

الَّذِينَ	أَمَنُوا	أَهْوَاءَ	الَّذِينَ	أَقْسَمُوا	بِاللَّهِ
ہفہ کسان چي ایمان نی راورې وی آیا دا ہفہ کسان دی چي قسمونہ خوړل دوی په الله باندې					
چي مسلمانان دی چي بنہ دا ہفہ کسان دی چي دالله ﷻ پہ نوم بہ نی غت غت قسمونہ خوړل					
جَهْدَ	أَيْمَانِهِمْ	وَلَا	إِنَّهُمْ	لَمَعَمَّ	دُط
سخت قسمونہ خپل چي بیشکہ دوی خامخاستاسوسرہ دی عبث شو عملونہ د دوی					
.....	چي مونږ (یعنی دوی) تاسوسرہ ملگری یو د دوی ټول کوششونہ ضائع شو				
فَأَصْبَحُوا	خُسْرَيْنِ				
نو شول دوی	انقصانیان				
اودوی نامرادہ پاتی شو					

د اسلام دشمنانو سرہ د دوستی ممانعت: - د اسلام دشمنانو یهودو اونصاری سرہ الله ﷻ د دوستی کولو نہ منع فرمائی، او فرمائی چہ دوی هرگز ستاسو دوستان نشی کیدی. خکہ چي ستاسو دین سرہ ددوی بغض او دشمنی ده. خو خپلو سرہ ددوی دوستی او محبتونہ دی. خما پہ نیز چہ خوک ہم دوی سرہ محبت ساتی نو ہفہ د هغوی نہ دی. حضرت عمر رضی اللہ عنہ، حضرت ابوموسی اشعری رضی اللہ عنہ تہ پہ دی خبرہ تنبیہ او کرہ او دا آیت مبارک نی ورته واورولو ( ) حضرت عبداللہ بن عتبہ رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ انی خلقوا تاسولہ پکار دی چہ ددی نہ بیچ شی ہسې نہ چہ تاسونہ پخپلہ ہم معلومہ نہ وی او تاسو یهودیان یا نصرانیان جوړ شوی یی. مونږ پوهہ شوچہ ستاسو مراد د دی آیت مبارک نہ ہم دا مضمون دی ( )

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ تہ د عربو د نصرانیانو دلاس د ذبیحې بارہ کبسي تپوس اوشو. نو دوی ہم دا آیت مبارک تلاوت کړو. چہ دکومو خلقو زړہ کبسي خیري دی هغوی خو پت پہ پتہ دوی سرہ سازباز او محبت اومودت ساتی او بهانہ دا کوی کہ چرې مسلمانانو باندې دا خلق غالب شو نو مونږ بہ زیات خراب کړی نو پہ دی وجہ مونږ دوی سرہ میل ملاپ ساتو. مونږ دی ولې چا سرہ پہ جنگ شو؟ الله ﷻ فرمائی ممکن دی چہ الله بنیکارہ مسلمانان غالب کړی. مکہ ہم ددوی پہ لاس فتح شی. فیصلې او حکمونہ ہم ددوی چلیږی، حکومت د دوی پنیسو تہ راولو، یا الله ﷻ خہ خیز دوی طرفتہ رانازل کړی. یعنی یهود اونصاری مغلوب کړی او دوی ذلیل کړی اوددوی نہ د جزیه اخستلو حکم مسلمانانو تہ ورکړی، بیا دا منافقان چہ نن دوی سرہ کینی، دوی تہ بہ شا کوی، خپلو کبسي بہ سرہ بنگیږی، او پہ دی خپلہ چالاکۍ بہ دوی اوبنکې تویوی، د دوی د پردې کارونہ بہ بنیکارہ شی، او خنگہ چہ دتنہ یعنی حقیقت کبسي وو ہفہ شان بہ د بهرنہ پہ نظر راشی. پہ ہفہ وخت کبسي بہ مسلمانان د دوی پہ مکار توب باندې تعجب کوی او وائی بہ چہ اوگورنی چہ دا ہم ہفہ خلق دی چہ دوی بہ لوئی لوئی قسمونہ خوړل اومونږ تہ بہ نی یقین راکولوچہ دوی خمونږ ملگری دی، دوی نہ ہفہ لارل چہ خہ دوی کول او برباد شو. ﴿وَيَقُولُ﴾ خو د جمهورو قرات دی. یو قرات بغیر د واو نہ ہم دی، د اهل مدینہ ہم دا قرات دی ﴿يَقُولُ﴾ دې نو مبتداء دې او دویم قرات ددې ﴿يَقُولُ﴾ نو دا (بہ فَعَسَى) باندې عطف وی یا ﴿وَأَن يَقُولُ﴾ دې

(۱) الدر المنثور ۳/۱۰۰،
 (۲) ابن ابی حاتم: ۱۱۵۲/۴

د ایت شان نزول: نود اهل مدینه په نیرددې ایتونو شان نزول دادې چه د جنگ احد نه پس یوسړې اوونیل چه څه دې یهودی سره دوستی کول غواړم چې په موقع ماته فائده راکړی. بل اوونیل چه څه فلانی نصرانی ته ورځم هغه سره دوستی کوم اوڅه به د هغه مدد کوم. نودې باندي دا ایتونه نازل شو. حضرت عکرمه رضی الله عنه فرمائی چه د لبابه بن عبدالمنذر رضی الله عنه باره کښې دا ایتونه نازل شوی دی اونبې کریم صلی الله علیه و آله و سلم دې بنوقریظه طرفته لیرلې وو نو هغوی تپوس کړې وو چه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم به مونږ سره څه کوی؟ نوده ورته په اشارې سره په مرنی لاس راښکلو یعنی تاسو به قتل کړی. یو روایت کښې دی چه دا ایتونه د عبدالله بن سلول باره کښې نازل شو.

حضرت عباده بن صامت خو نبی کریم صلی الله علیه و آله و سلم ته او فرمائیل چه ځما ډیرو یهودو سره دوستی ده خوددې ټولودوستی پریردم. زما دپاره دالله اود هغه د رسول صلی الله علیه و آله و سلم دوستی کافی ده. دې باندي دې منافق اوونیل چه څه مخکښې روستو د سوچ کولو عادی یم، څه به دا اونکړې شم. پته نشته چه په کومه موقع څه کیرې؟ نبی کریم صلی الله علیه و آله و سلم او فرمائیل چه انې عبدالله! ته د عباده نه ډیر نقصان کښې پاتې شوی. نویه دې باندي دا ایتونه نازل شو.

یوروايت کښې دی چه کله بدر کښې مشرکانو ته شکست اوشو نو بعضو مسلمانانو هغه یهودیانو ته اوونیل چه کوم دوی سره ملاویدل چه هم دا ستاسو دپاره بهتردی. ددې نه مخکښې تاسو دا حق دین قبول کړئ. هغوی جواب ورکړو چه په څو قریشو چه په جنگ کښې د جنگ د فنونو نه خبر نه وو. فتح حاصلولو نه پس هسې نه مغروره شی، مونږ سره مو که معامله راغله نو معلومه به شی چه جنگ دې ته وائی. دې باندي د حضرت عباده رضی الله عنه اود عبدالله بن ابی په مینځ کښې هغه خبرې اترې اوشوې چه کومې پورته بیان شوې. هرکله چه دیهودو دې قبیلې سره د مسلمانانو جنگ اوشو نو دالله صلی الله علیه و آله و سلم فضل سره غالب شو. نو اوس عبدالله دوی ته اوونیل چه یارسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ځما دوستانو په معامله کښې ما باندي احسان اوکړئ، داخلق د خزرج ملگری وو. نبی کریم صلی الله علیه و آله و سلم دوی ته هیڅ جواب ورنکړو. ده بیا اوونیل نونبې کریم صلی الله علیه و آله و سلم دده نه مخ وارولو. دې په نبی کریم صلی الله علیه و آله و سلم پورې انختلو. نبی کریم صلی الله علیه و آله و سلم غصه کښې اوونیل چه ما پریرده. هغه اوونیل چه نه یارسول الله صلی الله علیه و آله و سلم اڅه به دې هیڅ کله نه پریردم تردې چه تاسو دده باره کښې احسان اوکړئ، دده ښه پوره غټ جماعت دې. اونن پورې داخلق ځما طرفداردی اودوی به ټول په یوورخ فناشی نوماراتلونکی مصیبتونه ویروی. آخرنی کریم صلی الله علیه و آله و سلم او فرمائیل چه څه هغه ټول ستادپاره دی. اویوروايت کښې دی چه کله د بنو قینقاع یهودیانو سره نبی کریم صلی الله علیه و آله و سلم جنگ اوکړو اوالله صلی الله علیه و آله و سلم هغوی ته شکست ورکړو. عبدالله بن ابی خو د نبی کریم صلی الله علیه و آله و سلم نه مخکښې د دوی ملگری وو. او عباده بن صامت رضی الله عنه ددې باوجود چه د دوی حلیف وو لیکن هغوی ددوی نه صفا برات اوکړو. نودې باندي دا ایتونه نازل شو. ﴿هُمُ الْغُلَبَانُ﴾ پورې (۱).

مسند احمد کښې دی چه ددې منافق عبدالله بن ابی بیماریرسی دپاره نبی کریم صلی الله علیه و آله و سلم تشریف یووړو نو نبی کریم صلی الله علیه و آله و سلم او فرمائیل چه ماته ډیرخل ددې یهودو سره د محبت کولونه منع کړې ئې نوده اوونیل چه سعدبن زراره هغوی سره دښمنی کوله هغه هم مرشو (۲).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	مَنْ	يُرْتَدَّ
اښې هغه گسانو چې ایمان مو راوړې دې هغه څوک چې واوریدو		
..... اښې دایمان خاوندانو که په تاسو کښې څوک دخپل		

(۱) ابن هشام: ۵۲/۳.

(۲) احمد: ۲۰۱/۵، ابوداود کتاب الجنائز باب في العيادة: ۳۰۹۴.

مِنْكُمْ	عَنْ دِينِهِ	فَسَوْفَ	يَأْتِي اللَّهُ	بِقَوْمٍ	يُحِبُّهُمْ
ستاسونہ	د دین خپل نہ	نوزر بہ	راوی الله	داسی قوم	چي محبت بہ کوی (الله) د هغوی سرہ
وَيُحِبُّونَهُ	أَذِلَّةٍ	عَلَى الْمُؤْمِنِينَ	أَعِزَّةٍ		
او محبت بہ کوی هغوی د الله سرہ	انرم بہ وی	په مؤمنانو باندي	سخت بہ وی		
او الله ﷺ بہ د هغوی خوښ وی	د مسلمانانو د پارہ بہ نرم وی	او د کافرانو د پارہ بہ سخت وی			
عَلَى الْكٰفِرِيْنَ	يُجَاهِدُونَ	فِي سَبِيلِ اللَّهِ	وَلَا يَخَافُونَ	لَوْمَةً	
په کافرانو باندي	کوشش بہ کوی	په لاره د الله کښي	اونه بہ ويريری	د ملامتيا	
.....	او د الله ﷺ په لار کښي	به جهاد کوی	او د ملامتگر د ملامتيا نه	به نه ويريری	
لَا يَمُوتُ	ذٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ	يُؤْتِيهِ	مَنْ يَشَاءُ	وَاللَّهُ	
د ملامت کونکی نه	دا فضل د الله دې	چي ورکوی دا	هغه چاله	چي رضائي شی	او الله
.....	د الله ﷺ فضل دې	چي چاته ني	خوښ شی	ورکوی ني	..... او بيشکه الله ﷺ
وَاسِعٌ	عَلِيمٌ	إِنَّمَا	وَلِيكُمُ اللَّهُ	وَرَسُولُهُ	وَالَّذِينَ
فراخه دې	پوهه دې	په هرڅه	بیشکه	دوست ستاسو	الله دې
اور رسول د هغه دې	او هغه کسان	دیرد وسعت مالک دې	او په هرڅه پوهه دې	په حقيقت کښي	خو ستاسو ملگری الله او د هغه رسول
أَمَنُوا	الَّذِينَ يُقِيمُونَ	الصَّلٰوةَ	وَيُؤْتُونَ	الزَّكٰوةَ	وَهُمْ
چي ايمان ني	راورې دې	هغه	چي قائموی	مونځ	او ورکوی
زکاة	او هغوی	او هغه مومنان دې	چي په پابندی سره	مونځونه کوی	..... او زکاة ورکوی
أَوْ هُمْ	دَوِي				
رٰكِعُونَ	وَمَنْ يَتَوَلَّ	اللَّهُ	وَرَسُولَهُ	وَالَّذِينَ	
رکوع کونکی دې	او څوک چي دوستی کوی	د الله سره	او د رسول د هغه سره	او د هغه کسانو سره	
الله ﷺ ته سر تیتوی	..... او څوک چي	الله ﷺ سره	او د هغه رسول سره	او	
أَمَنُوا	فَإِنَّ	حِزْبَ اللَّهِ	هُمُ الْغٰلِبُونَ		
چي ايمان ني	راوروا	نوبیشکه	ډله د الله	هم هغوی	غالب دې

موتد هم خپل نقصان کوی - الله ﷻ چه قادر او غالب دې، خبر ورکوی که څوک د دې پاک دین نه مرتدشی نو هغه به دا اسلام قوت کم نکړی. الله ﷻ به د داسې خلقو بدله کښي داسې خلق د دې دین په خدمت کښي مامور کړی. چي د دوی نه به هر حیثیت سره ښه وی، لکه یو آیت مبارک کښي دې چه ﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ او آیت ﴿إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ الْآخِرِينَ﴾ او بل ځای کښي فرمانی چه ﴿إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ الْآخِرِينَ﴾ مطلب دادې چي د دې ټولو آیتونو چه کوم بیان اوشواو ارتداد واتی حق پرېښودو ته او باطل طرفته تلو ته.

محمد بن کعب رضی اللہ عنہ فرمائی ہے کہ دا ایت دق ریشود سردارانو بارہ نازل شوې دې. حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی ہے کہ د صدیق رضی اللہ عنہ خلافت کنبې چه کوم خلق اسلام نه روستو شوی وو د هغوی حکم په دې ایت کنبې دې. چه د دوی په بدله کنبې د کوم قوم ورکولو وعده کولی شی دا اهل قادیسیه دی یا قوم سبا دی یا اهل یمن دی او ددوی تعلق د کنده او سکون قبیلو سره دې.

یو دیر غریب مرفوع حدیث مبارک کنبې مخکنې بیان شوی دی. چه دوی حضرت ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ طرفته اشاره کړې ده او فرمائیلی نې دی چه دا د دوی قوم دې. (۱) ددی کامل ایمان والوصفت بیانېږی چه دوی خپلو دوستانو یعنی د مسلمانانو مخکنې دوی بالکل نرم وی او د کافرو مقابله کنبې دوی مضبوط، دهغوی دپاره تندر او په هغوی تیز دی. لکه فرمائی چه **أَشِدَّاءٌ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءٌ بَيْنَهُمْ**، د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم صفتونو نه دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ضحوک وو، قتال وو یعنی د دوستانو مخکنې خدا خوشحالی والا او د دینمنانو دپاره سخت او جنگ کوونکې وو.

د مسلمانانو صفات: چه کوم ریښتونې مسلمانان وی نو هغوی د جهاد نه مخ نه اړوی، نه شا کوی، نه ستړی کیږی، نه بزده کیږی، او نه آرام غواړی، نه د څه مروت دپاره راخی، نه ورته د چا د ملامتیا ویره وی، دوی برابر د الله تعالی اطاعت کنبې مشغول وی، د الله تعالی دینمنانو سره جنگ کوی، دنیکې حکم کولو کنبې، د بدو نه منع کولو کنبې مشغول اوسی.

داووه خبرو حکم: حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ فرمائی چه ماته څما خلیل د اووه (۷) خبرو حکم کړې دې ① مسکینانو سره د محبت کولو او دوی سره د کیناستو ② د نیاوی امورو کنبې خپل خان نه کم درجې والا خلقو ته د کتلو او خپل خان نه چه کوم خلق پورته وی هغوی ته د نه کتلو ③ د صله رحمی کولو اگر چه نور نې نه کوی ④ او چانه د سوال نه کولو ⑤ او د حق خبرې د بیانولو اگر چه هغه ټولو باندې تر څه لگی ⑥ د دین معاملاتو کنبې د ملامته کونکې د ملامتیا نه نه ویریدل ⑦ کثرت سره لا حول ولا قوه الا بالله ونیل ځکه چه دا کلمه د عرش د لاندې د خزانه څنی ده. (۲) (مسند احمد).

او یو روایت کنبې دی چه ما نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه پنځه ځل بیعت کړې دې. او ماته نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د اووه خبرو حکم کړې دې او زه الله تعالی په خپل خان گواه کوم چه څه به د الله تعالی د دین باره کنبې د یوید هېڅ پراوه اونه کړم. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم څه راوغوښتلم او وې فرمائیل چه آیا څما نه به د جنت بدله کنبې بیعت او کړې؟ مادامنظور کړل او لاس مې وراوړد کړو نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه د چا نه څه مه غواړه، ما او ونیل ډیره ښه ده، اگر چه کوره هم وی یعنی که هغه غوزاره شی نو هم پخپله د سورلی نه را کوزشه. (۳) (مسند احمد).

د چا نه ویره نه دی کول پکار: نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه د خلقو د هیبت په وجه د حق نه مه اړه. یاد ساته چه نه څوک تا مرگ ته نزدې کولې شی اونه ستا نه رزق لرې کولې شی (۴).

د نهی عن المنکر حکم: او گورنی دامام احمد سند. فرمائی چه کله خلاف شرع کار او گورې یا نې واورې نو خپل خان کمزوری کتلو سره خاموش مه پاتې کیږه. الله تعالی به ددې تپوس کوی. په هغه وخت

(۱) حاکم: ۳۱۳/۲، وسنده صحیح. مجمع الزوائد: ۱۶/۷ ابن ابی شیبه: ۱۲۵/۱۲، الطبقات: ۱۰۷/۴.

(۲) احمد: ۱۵۹/۵، المعجم الاوسط: ۵۶۳۵، وسنده حسن.

(۳) احمد: ۱۷۲/۵.

(۴) احمد: ۵۰/۳، المعجم الاوسط: ۲۷۲۵، مجمع الزوائد: ۲۶۵/۷.

کنبی بہ لئسان جواب ورکری چه خہ خلقو نہ ویریدم (۱) نو الله ﷺ به او فرمائی چه خہ د دې زیات
 هقدار ووم چه ته خمانه ویریدی وې (۲) (ابن ماجه)

دوس نه زیات بوج او چتولو ممانعت: یوبل صحیح روایت کنبی دی چه د مومن دپاره نه دی پکار چه
 خپل خان پخپله په ذلت کنبی واچوی. صحابه کرام ؓ، تپوس او کړو چه دا څنگه؟ نو نبی کریم ﷺ
 او فرمائیله چه تکلیفونه په خپل سر واخلی او ددې په ده کنبی طاقت نه وی (۳)
 قوله تعالى: **فَضَّلَ اللَّهُ يُونُسَ مِنْ نِسَاءٍ**

دالله فضل په بعضو کبیری: بیا فرمائی چه دالله ﷻ فضل دې چه چاته غواړی نو ورکوی یعنی دکامل
 ایمان دا صفتونه خاص دالله ﷻ ورکړه ده، هم د دې دوی ته توفیق ملاویری. د هغه فضل ډیر وسیع
 دې، هغه کامل علم والا دې، هغه ته بنه معلوم دی چه د دې ډیر لوڼې نعمت مستحق څوک دې؟
 دوستی چا سره پکار ده؟: بیا ارشاد دې چه ستاسو دوستان کافران نه دی بلکه حقیقت کنبی تاسو ته
 پکار دی چه الله ﷻ او د هغه رسول ﷺ او مومنانو سره دوستی اوساتی: مومن هم هغه دې چه په چا کنبی
 دا صفتونه وی چه هغوی د مونخ پوره پابند وی او دا د اسلام یو اعلی او بهترین رکن دې او صرف دالله
 ﷻ حصه ده، اوزکوة ورکوی اودا د الله د ضعیف اومسکین بندگانو حق دې،

د قول تردید: ددې آخری جملې باره کنبی بعضو خلقو ته وهم شان شوې دې چه دا **﴿وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾** نه
 حال واقع دې یعنی د رکوع حالت کنبی زکوة ورکوی. دا بالکل غلط دی، که دا اومنلې شی نو دا به
 ښکاره ثابت شی چه د رکوع حالت کنبی زکوة ورکول افضل دی. حالانکه هېڅ یو عالم د دې قائل نه
 دې. دې وهم والو خلقو دلته یو واقعه بیان کړې ده چه حضرت علی ؓ د مونخ رکوع کنبی وو چه یو
 سائل راغلو نو دوی ورته خپله گوتمه ورکړه **﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾** نه مراد په قول د عتبه **﴿بِعَلِّهِ﴾** ټول
 مسلمانان او حضرت علی ؓ دې. نو دې باندي دا آیت مبارک نازل شو. یومرفوع حدیث کنبی هم د
 گوتمې واقعه ده. او بعضو نورو مفسرینو هم دا تفسیر کړې دې. لیکن سند د یو هم صحیح نه دې رجال
 هم ثقه او ثابت نه دی. نو دا واقعه بالکل غلطه او غیر ثابت ده. او صحیح نه ده.

صحیح شان نزول: صحیح هغه دی چه کوم مونږ مخکنبی بیان کړل چه دا ټول آیتونه د حضرت عباده
 بن صامت ؓ باره کنبی نازل شوی دی. هرکله چه هغوی ښکاره یهودو سره دوستی پرینسوده نو الله ﷻ
 اود هغه رسول ﷺ او ایمان والو خلقو سره په دوستی راضی شو. د دې وجې د دې ټولو آیتونو آخر کنبی
 فرمان اوشو چه کوم سرې الله اود هغه رسول او مومنانو سره دوستی ساتی نو هغه د الله ﷻ لښکر کنبی
 شامل دې. او هم دا دالله ﷻ لښکر غالب دې لکه د الله تعالی فرمان دې چه **﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي﴾**
 الخ، یعنی الله ﷻ لیکلی دی چه خه او خما رسول به غالب وی. الله ﷻ باندي او په آخرت باندي ایمان
 راوړونکی خو دالله ﷻ او د رسول دښمنانو سره هېڅ کله دوستی کونکی اونه مومی، اگر چه هغه پلار
 وی، یا ځونې، یا رور او د خاندان او قبیلې خلق وی. هم دا خلق دی چه د دوی په زړونو کنبی الله ﷻ
 ایمان لیکلی دې او خپل روح سره نې د دوی تائید کړې دې. دوی به الله ﷻ هغه جنتونو ته داخل کړی
 چه هغې لاندې نهرونه بهیږی، اودوی به هلته همیشه وی. دوی نه الله ﷻ راضی دې. دوی د الله ﷻ نه
 خوشحاله وی. هم دا د الله ﷻ لښکر دې او د الله ﷻ لښکر فلاح موندونکې دې. نو څوک چه د الله ﷻ

(۱) ابن ماجه کتاب الفتن باب المر والنهی عن المنکر: ۴۰۰۸، احمد: ۷۳/۳.

(۲) ابن ماجه کتاب الفتن باب قوله تعالى (ياايهاالذین امنوا علیکم انفسکم): ۴۰۱۷، وسنده حسن.

(۳) ترمذی کتاب الفتن باب لايعترض من البلاء لما لا يطيق: ۲۲۵۴.

اودھغه د رسول ﷺ او دمومنانو په دوستی راضی وی نو هغه دنیا کنبی کامیاب دی او آخرت کنبی فلاح موندونکې دی. هم ددی وجې نې دا آیت مبارک په دې جمله ختم کړو.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا

انې هغه کسانو چې ایمان موراوړې دي | مه نیسی | هغه کسان | چې نیولې دي هغوی | دین ستاسو په توقی
انې مسلمانانو هغې خلقو سره دوستی مه کوی | ..... چې ستاسو دین پسې توقی

وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ

اولوبو سره | دهغه کسانونه | چې ورکړې شوي دي ورته | کتاب | مخکښې ستاسونه
اومسخري کوی | که ستاسونه مخکښې اهل کتاب دي | نو دوی سره هم دوستی مکوئ |

وَالكُفَّارَ اُولِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ وَاِذَا

او کفران | دوستان | او اوویریرئ | دالله نه | که چرې یئ | تاسو | مؤمنان | اوهرکله چې
او که کفران دی | او دالله ﷻ نه ویره کوی | که تاسو په سچه مسلمانان یئ | ..... او چې

نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوْهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ

رابلی | تاسو | مانځه ته | انو نیسی دوی اذان لره | په توقو | اولوبو سره | دالوبې توقی | په سبب ددی چې دوی
تاسو دمونځ دپاره اذان کوی | انو دوی په هغې پسې توقی | اومسخري کوی | داځکه چه دوی

قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ۝

داسې قوم دي | چې ندلری عقل |
دعقل نه کار نه اخلی

د غیر مسلمو سره د محبت ممانعت: - الله ﷻ مسلمانانو ته غیر مسلمو سره د محبت نه نفرت باره کښې وانی اوفرمانی چه آیاتاسو دهغه چا سره دوستی کوئی چه کوم ستاسو د طاهر او پاک دین پورې خندا کوی اودا نې هسې لوبې توقی گنرلی دی.

د «من» اعرابی تشریح: - «من» بیان د جنس دپاره دي لکه «مِنَ الْاَوْتَانِ» کښې بعضو «وَالكُفَّارَ» لوستی دی او عطف نې پرې کړې دي. بعضو «وَالكُفَّارَ» لوستي دي اود «لَا تَتَّخِذُوا» نې معمول جوړ کړې دي نو تقدیر د عبارت «وَالكُفَّارَ اُولِيَاءَ» به وی. کفارو نه مراد مشرکان دی. د حضرت ابن مسعود رضی الله عنہ قران کښې «وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا» دی.

الله ﷻ نه ویریرینی اودوی سره دوستی مه کوئی که تاسو ریښتونی مسلمانان یئ: دوی خو تاسو سره، او الله ﷻ سره او ستاسو دین سره دښمنی کوی. لکه فرمانی چه «لَا يَتَّخِذُ الْمُؤْمِنُونَ» چې مومنان پریریدی او کفرانو سره دوستی کوی نو دالله ﷻ د طرفنه هغه سره هېڅ ښیگره نشته دي. خو که د هغوی (د ضرر نه) نه بچ کیدل مقصود وی نو دا بله خبره ده. او الله ﷻ تاسو د خپل ذات نه ویروی. اوتاسو به الله ﷻ طرفته رجوع کوئی. داسې دا اهل کتاب او مشرکان هم په هغه وخت کښې تاسو پورې خندا کوی. کله چې تاسو مونځونو دپاره اذان کوی حالانکه دا دالله ﷻ د ټولونه زیات خوبن عبادت دي. لیکن دا بې وقوف دومره هم نه پوهیرې ځکه چه دوی د شیطان تابعدار دی او د دې اهل کتابو مشرکانو دا حالت دي چه کله دوی د اذان آواز واورى نو دوی خپلو غوږونو کښې گوتې ورکړې او تښتې. او هغه ځانې ته ځان

رسوی چه کوم خانی دا اذان اواز نشی اوریدی او دی نه پس دوی بیا راخی بیا تکبیر اوریدو سره دوی نیتی ددی ختمیدو سره واپس راخی او خپلو وسوسو اچولو کنبی اخته شی او انسان ته د یو خوا بل خوا غلطی خبری ورپه یاد کوی تردی چه دوی ته ددی هم خبرنه وی چه مونخ خور کعته دی ؟ هر کله چه داسی اوشی نو دوه سجده سهوه دی او کړی (۱). (متفق علیه)

امام زهری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه د اذان ذکر قرآن پاک کنبی دلته هم دی، بیا نې هم دا آیت تلاوت کړو (۲) دیو نصرانی په اور سوزیدل یونصرانی چې به په اذان کنبی کله «أشهد أن محمدا رسول الله» واوریدل نو ونیل به نې چه دروغژن دی اوسوزی یوخل د شپې دده نوکړې کور کنبی اور بل کړې وو، یو بحرئی والوتو اودی سره پخپله ټول کور اوسوزیدو.

د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خبرور کولو ایمان راوړل دفتح مکه په کال نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت بلال رضی اللہ عنہ ته کعبه کنبی د اذان کولو حکم ورکړو دی ته نزدې ابوسفیان بن حرب، عتاب بن اسید او حارث بن هشام ناست وو. عتاب او ونیل خما مور پلار باندې الله صلی اللہ علیہ وسلم احسان او کړوچه د دی اذان اوریدو نه مخکنبی مخکنبی نې ددی دنیا نه فنا کړل ځکه چه دا خو غصه ورکونکې آواز دی. حارث او ونیل که ما دا رښتیا گنرلې نو منلې به مې وې. ابو سفیان او ونیل چه څه خو د ژبې نه هیڅ نه اوباسم. ماته ویره ده چه هسی نه دا کانړی هغوی ته خبر ورکړی. دوی لا خبرې نه وې ختمې کړې چه په دی کنبی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم راغلل او وې فرمائیل چه په دی وخت کنبی تاسو دا خبرې او کړې ددی اوریدو سره عتاب او حارث او ونیل چه مونږ گواهی ورکوو چه ته د الله صلی اللہ علیہ وسلم رسول نې ځکه چه دلته څوک څلورم څوک نشته دی چه گنی مونږ دا گمان او کړو چه هغه به دا تاسو ته وئیلی وی. (سیره محمد بن اسحاق).

حضرت عبد الله بن محیریز رضی اللہ عنہ چه کله د شام سفر ته روانیدل نو حضرت ابو محذوره رضی اللہ عنہ چه هغه سره دوی د خپلې یتیمی ورځې تیرې کړې وې چه هلته به ستاسو د اذان متعلق به خما نه خلق تپوس کوی. نو تاسو خوماته خپل واقعات او وائې وې فرمائیل چه واوره کله چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حنین نه واپس راتلو نو لاره کنبی مونږ خلق یو خانی کنبی وو اود مونخ وخت شو اود نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم موذن اذان او وئیلو. مونږ هغه پسې خندا او توقی شروع کړې چه هسی نه خمونږ غوږونو کنبی د دی اذان راشی، یو سپاهی راغلو اومونږ نې دوی ته بوتلو. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه تاسو کنبی د ټولو نه اوچت آواز د چا وو ؟ ټولو ما طرفته اشاره او کړه. نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نور ټول پرینسودل او څه نې ایسار کړم او وې فرمائیل چه پاسه او اذان او وایه په الله قسم په هغه وخت کنبی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د ذات نه زیات خراب څیز ماته بل څه نه وو د دی وجی چه هغوی راته د اذان کولو حکم کولو خو بی بس ولاړ اوم. نو بیا ماته پخپله نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اذان او خودلو او نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ماته خودل او ما وئیلو (بیا اذان پوره شو) هر کله چه اذان نه فارغ شوم نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ماته یو تهیلی را کړه چه په هغې کنبی چاندی وه، بیا نې خپل لاس مبارک خما په سر کینودو او تر ملا نې رانکلو.

د ابو محذوره رضی اللہ عنہ ایمان راوړل بیا فرمائی چه الله صلی اللہ علیہ وسلم دی تا برکتناک کړی دی سره زما په زړه کنبی چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خلاف کومه دشمنی وه هغه اووتله. او ددی په خای خما زړه کنبی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره محبت پیدا شو. ما خواهش او کړو چه د مکې موذن نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ما جوړ کړی. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خما دا

(۱) صحیح مسلم کتاب السهو باب اذا لم یدر کم صلی ثلاثا او اربعاً سجدين : ۱۲۳۱.

(۲) ابن ابی حاتم : ۱۱۶۴/۴.

درخواست منظور کرو اوخه مکي ته لاپم او هلته گورنر حضرت عتاب بن اسيد سره مي ملاقات اوکړو اود موذن فرائض نې ماته اوسپارل . ( )
د ابو محذوره نوم : د حضرت ابو محذوره نوم سمره بن معير بن لوذان وو . د نبي کریم ﷺ څلورو موذنانو کښي يو دوی هم وو . او ډير وخت پورې دوی د مکي موذن پاتي شو .

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَتَّقُونَ مِنَّا

| اووايه اني نبي | اني اهل کتابو | آيا تاسو کينه لري | زمونږ سره

دوی ته اووايه چي اهل کتابو تاسو زمونږ نه نور څه بد نه گنړي

إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا

صرف په دې خبره | چي ايمان راوړي دې مونږه په الله باندې | اوپه هغه کتاب باندې | چي نازل شوې دې | مونږ ته خو بس دا چي مونږ په الله ﷻ باندې ايمان راوړي دې | اوپه هغه کتاب چي مونږ ته نازل شوې دې

وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَسِقُونَ ﴿۵۱﴾ قُلْ هَلْ

اوپه هغه | چي نازل شوې وؤ | مخکښي | اوبيشکه | زيات له تاسو | فاسقان دي | اووايه | آيا

اوپه هغه کتاب چي زمونږ نه مخکښي نازل شوې دې | اوپه تاسو کښي اکثر خلق نافرمان دي | اني پيغمبره ورته اووايه

أَنْتُمْ بِشِرِّ مِّنْ ذَلِكَ مَثُوبَةٌ عِنْدَ اللَّهِ ط مَن

زه خبر درکړم تاسو ته | په زيات خراب انسان | ددې نه | په لحاظ د انجام | په نزد د الله | هغه څوک دې چي آيا تاسو ته حال بيان کړم | چي د الله ﷻ په نيز د دې (فسق) نه زيات خراب انجام د چا دې | دهغه چا چي

لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ

چي لعنت کړې دې په هغه | الله | او غضب نې کړې دې | په هغه | او جوړ کړې نې دي | دځينو دهغوی نه الله ﷻ پرې لعنت کړې وى | ..... او غضب نې پرې کړې وى | ..... او چي دچا نه نې

الْقِرَدَةَ وَالخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ ط أُولَئِكَ شَرٌّ

شادوگان | اوخنزيران | او بندگي نې اوکړه د شيطان | هم دا کسان | ډير بد دي | په لحاظ د مرتبي سره شادوگان اوخنزيران جوړ کړې دي | او چي د شيطان عبادت کوي | دداسي خلقو ځاني ډير بد ترين دي

وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿۵۲﴾ وَإِذَا جَاءَوكُمْ قَالُوا آمَنَّا

او ډير بې لارې دي | دينغې لارې نه | او هرکله چي | راشي تاسو ته | اوانى | چي ايمان راوړي دې مونږه او دسمې لارې نه گمراه شوې دي | ..... کله چي دا خلق تاسو ته راشي | انوانى چي مونږ ايمان راوړي دې

(۱) احمد : ۴۰۹/۳ ، صحيح مسلم كتاب الصلاة باب صفة الاذان : ۳۷۹ ، ابو داود : ۵۰۳ ، مختصر ابيهيقي : ۳۹۳/۱ . نسائي :

وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَاللَّهُ

او حال دا چې بی شکہ | دوی ننوتی وؤ | دکفر سره | اودوی | بیشکہ وتلی دی | ددی سره | اوالله
خو حقیقت دادی چې په حالت د کفر کنبی راغلی وؤ | اوهم په حالت د کفر کنبی واپس لاپل | اودوی چې

أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ۝ وَتَرَى كَثِيرًا مِّنْهُمْ

بہ پوهه دی | په هغه څه | چې وؤ دوی | چې پتول به نی | اوتہ وینی | ازیات خلق | ددوی نہ
څہ پتوی هغه الله تعالی ته ډیربہ معلوم دی | ..... اوتہ به په دوی کنبی ډیرکسان وینی گوری چې

يَسَارِعُونَ فِي الْآثِمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السَّحْتِ لَئِيسَ

چې منډې وهی | په گناه کنبی | اوپه ظلم کنبی | اوپه خوړلو د دوی (کنبی) | احرامو لره | خامخا بددی
گناه او ظلم او حرامو خوړلو ته به په منډه منډه ورځی | ..... اودا ډیر

مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ لَوْلَا يُنْهَاهُمُ الرَّبُّنِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ

هغه | چې وؤ دوی | چې کول به نی | ولی | انہ منع کوی دوی لره | عالمان | اوبوهان
بدکارونه دی کوم چې دوی کوی | ..... ددوی عالمان او پوهه خلق ولی دوی

عَنْ قَوْلِهِمُ الْآثِمِ وَأَكْلِهِمُ السَّحْتِ لَئِيسَ مَا

د دوی د گناه د خبرو نه | اود خوړلو ددوی | احرامو لره | خامخا ډیر بد دی | هغه کار
دگناه د خبرو نه او د حرام خوړلو نه منع کوی | ..... حقیقت دا دی | چې دوی ډیر بد

كَانُوا يُصْنَعُونَ ۝

چې دی دوی | چې کوی نی |
کارونه کوی

داهل کتابو مسلمانانو سره د بغض وجه - حکم کیږی چه کوم اهل کتاب ستا د دین پورې توقي کوی
هغوی ته اوواید چه تاسو مونږ سره کومه دشمنی جوړ کړې ده ددی وجه ددی نه سوا نشته دی چه مونږ
په الله ﷻ اودهغه په کتابونو ایمان راوړو. نو اصل کنبی دا وجه د بغض نه وه او نه ددی سبب مذمت
وو. دا استثناء منقطع ده او آیت کنبی دی چه ﴿وَمَا نَقْمُوا مِنْهُمْ﴾ یعنی صرف په دی وجه هغوی (کافرانو)
دوی (مسلمانانو) سره دشمنی کړې وه چه الله ﷻ عزیز او حمید نی منلو. اولکه یو آیت مبارک کنبی دی
چه ﴿وَمَا نَقْمُوا إِلَّا أَنْ أَعْتَبَهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ یعنی هغوی صرف په دی وجه چه الله ﷻ په خپل فضل سره او
رسول الله ﷺ ورته مال ورکړې دی او هغوی نی غنیان کړی دی. بخاری او مسلم کنبی حدیث مبارک دی
چه ابن جمیل هم ددی بدله اخلی اودی فقیر وو او الله تعالی هغه غنی کړو (۱).
زیات خلق فاسقان دی - اودا چه تاسو کنبی اکثر د صراط مستقیم نه جدا او خارج دی. تاسو چه څمونږ
باره کنبی گمان کوئې نو راشی چه څه تاسو ته اووایم چه الله ﷻ سره بدلې مونکو کنبی څوک بدتر دی
او هغه تاسو بی څکه چه دا خصلتونه تاسو کنبی موندې شی.

(۱) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله تعالی (وفی الرقاب والغارمین وفی سبیل الله) : ۱۴۶۸، صحیح مسلم: ۹۸۳.

پہ یهودیانو مختلف عذابونہ: یعنی پہ چا چہ اللہ تعالیٰ لعنت کری دے دخیل رحمت نہ ئی لری کری دی. پہ هغوی عذاب نازل شو، پہ هغوی غصه شو، داشان چہ دے نہ پس نہ راضی کیدو او پہ هغوی کنبی ئی دبعضو شکلونه بدل کرل او هغوی نہ ئی شادوگان او خنزیران جو کرل. ددی پوره بیان پہ سورۃ بقره کنبی تیر شوے دے. نبی کریم ﷺ نہ سوال اوشو چہ دا شادوگان او خنزیران هم هغه وو؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ پہ کوم قوم باندي عذاب نازل شی نو د هغوی هبڅ نسل باقی نہ پاتې کیری. ددی نہ مخکنبی هم شادوگان او خنزیران وو. داروایت مختلفو الفاظو کنبی صحیح مسلم او نسائی کنبی بیان شوے دے (۱).

مسند کنبی دی چہ د جناتو یوقوم نہ ماران جو کرې شوی وو. لکه څنگه چہ شادوگان او خنزیران جو کرې شوی وو (۲). دا حدیث مبارک غریب دے

اوپه دوی کنبی بعضی د غیر الله ﷻ عبادت کونکی شو. یو قرأت کنبی اضافت سره طاغوت پد زیر سره هم دے. یعنی دوی ئی د بتانو غلامان جو کرل. حضرت بریده اسلمی رضی الله عنه به دا «عابد الطاغوت» لوستلو. ابو جعفر قاری رضی الله عنه «وعبد الطاغوت» هم منقول دے. بیا دے معنی کنبی لری والې دے. لیکن فی الواقع لری والې نه دے. مطلب دادې چہ تاسو هغه یی چہ په هغوی کنبی د طاغوت عبادت کرې شوې وو. الغرض اهل کتاب باندي الزام لگولې شی چہ مونږ باندي خو عیب لگونی حالانکه مونږ موحدین یو صرف دیوالله ﷻ برحق منونکی یو او تاسو خو هغه یی چہ تاسو کنبی دا ټولې خبرې موندې شی. ددی وجې ئی خاتمه کنبی اوفرمائیل چہ هم دا خلق د قدر و منزلت په اعتبار سره خراب دی او د راستی اعتبار سره ډیر لری پریوتی دی. دې افعال التفضیل کنبی بل طرفته هبڅ نشته دے. دلته هیدو مشارکت نشته لکه آیت کنبی دی چہ «أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقْرَأً وَأَحْسَنُ مَقِيلًا» ﴿۱۰۰﴾

د منافقانو د ایمان نفی: بیا د منافقانو یو بد خصلت بیانیرې چہ په ظاهره خو دوی د مومنانو سره د ایمان اظهار کوی خو ددوی باطن د کفر نه ډک دے. دوی چہ کله تاسو ته راشی نو د کفر حالت کنبی وی او کله چہ تاسو نه ځی نو د کفر حالت کنبی ځی. ستا خبرې او ستا نصیحتونه په دوی هبڅ اثر نه کوی. دا پرده داری به د دوی څه پکار راشی. چہ چا سره دوی مخامخ کیری هغه عالم الغیب دے، د زړونو رازونه ورته ښه معلوم دی، دوی چہ کله هلته لاړشی نو دوی ته به پوره پوره بدله ملاویری. ته گورې چہ دوی گناهونو باندي، حرام کارونو باندي، او باطلو خلقو سره په حرام مال څنگه چپتې وهی. د دوی عملونه ډیر خراب دی. د دوی اولیاء یعنی عابدان عالمان اود دوی علماء دوی ددی خبرې نه ولې نه منع کوی؟ اصل کنبی ددی عالمانو او پیرانو عملونه هم خراب دی. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چہ د عالمانو او فقیرانو دپاره د دې آیت نه زیات سخت آیت په قران پاک کنبی نشته.

دعلی خطبه: حضرت ضحاک انہ هم داسې منقول دی چہ حضرت علی رضی الله عنه خپله خطبه کنبی د الله ﷻ د حمد و ثناء نه پس اوفرمائیل چہ انې خلقو اتاسو نه مخکنبی خلق په دې وجه هلاک شو چہ هغوی به بدنې کولې او د دوی عالمان او الله والا خلق خاموش وو. هر کله چہ دا عادت دوی کنبی خور شونو الله ﷻ دوی ته رنگ په رنگ سزا گانې ورکړې. نو تاسو ته پکار دی چہ دنیکی حکم کوئی او د بدنې نه منع کوئی، دې نه مخکنبی چہ تاسو باندي هم هغه عذاب راشی چہ ستاسو نه مخکنبی خلقو باندي

(۱) صحیح مسلم کتاب القدر باب بیان ان الاجال والارزاق وغرها: ۲۶۶۳، احمد: ۱۰۱۳/۱.

(۲) احمد: ۳۴۸/۱، وسنده صحیح طبرانی: ۱۱۹۴۶، مسند ابی یعلی: ۱۲۳۲، ابن حبان: ۱۰۸۰، داروایت موقوف صحیح

راغلی وو یقین او کرنی کہ تاسو د نیکی حکم نہ کوئی اود بدنی نہ منع نہ کوئی نو ستاسو روزی بہ کسی شی اونہ بہ تاسولہ مرگ نزدی رازی۔
 د نہی عن المنکر نہ کولو وعید۔۔ د نبی کریم ﷺ فرمان دی چہ بہ کوم قوم کبھی د الله ﷻ نافرمانی کیری او هغه خلق د قدرت نہ باوجود دا خلق منع نہ کری نو الله تعالیٰ بہ تولو عذاب نازلوی (۱)۔ (مسند احمد) ابوداود کبھی دی چہ دا عذاب بہ ددوی دمرگ نہ مخکبھی بہ دوی راخی (۲)۔ ابن ماجہ کبھی ہم دا روایت شته (۳)۔

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ

| اووایی | یہودیان | جی لاس دالله | ترلی شوی دی | او دی ترلی شی

..... او یہودیان وانی جی دالله ﷻ لاسونہ ترلی شوی دی | ترلی خو

أَيْدِيهِمْ وَلَعْنُوا بِهَا قَالُوا بَلْ يَدُهُ

لاسونہ ددوی | اولعنت کری شوی دی | پہ دوی | پہ سبب دهغه | جی وانی دوی | بلکه ادوارہ لاسونہ د هغه

ددوی لاسونہ دی | او د دی وینا کولوبہ وجہ پہ دوی باندي لعنت وئیلی شوی دی | بلکه دالله ﷻ

مَبْسُوطِينَ لَا يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ

فرانبہ دی | خرچ کوی | اخنکہ جی | غواری هغه | او خامخازیاتوی | دیرو خلقولرہ | د دوی نہ

لاسونہ خو پرانیستی دی | جی اخنکہ غواری هغه شان خرچ کوی | حقیقت دادی جی تاتہ دالله ﷻ دطرفہ

مَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنَ رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا

هغه کلام | جی نازل کری شوی دی | تاتہ | دطرفہ درب ستانہ | پہ سرکشی سرہ | اوپہ کفر سرہ

کوم کتاب نازل شوی دی | هغه پہ دوی کبھی دیرو خلقو دپارہ دسرکشی | او کفر سبب گر خیدلی دی

وَالْقِيَانَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبُغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

اوچولی ده مونرہ | پہ منخ ددوی کبھی | دشمنی | اوبغض | دورخی دقیامت پوری

(اوددی پہ سزا کبھی) مونرہ ددوی پہ منیخ کبھی ترقیامتہ پوری دشمنی اوبغض وچولو

كَلِمًا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَاَهَا اللَّهُ وَيَسْعُونَ

هرکلہ جی | ابل کرو دوی | وور | دپارہ دجنگ | مرکرو هغه | الله | اوکوشش کوی دوی

جی کلہ ہم دوی دجنگ اور بل کری | نو الله ﷻ بہ ئی مر کوی | ..... اودوی کوشش کوی

فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْذِينَ ۝ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ

پہ زمکہ کبھی | دفساد | او الله | انه خوبنوی | فساد کونکی | اوکہ بیشکہ | اهل کتابو

جی دزمکی پہ مخ فساد خور کری | او فسادیان خودالله ﷻ بالکل ناخوبنہ دی | کچری دی اهل کتابو

(۱) احمد: ۳۶۳/۴، المعجم الكبير: ۲۳۷۹

(۲) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهي: ۴۳۳۹،

(۳) ابن ماجه كتاب الفتن باب المر والنهي عن المنكر: ۴۰۰۹ وهو حسن.

اٰمَنُوْا	وَ اتَّقَوْا	لَا تَقْرَنَا	عَنْهُمْ	سَيِّئَاتِهِمْ
ایمان راورې وې او تقوی نی اختیار کړې وې او خامخا به لرې کړې وې مونږه دهغوی نه گناهونه دهغوی	ایمان راورې وې او پر هیزگاران جوړ شوې وې نو مونږ به دوی ته گناهونه معاف کړی وؤ			
وَلَا دُخْلَنَهُمْ	جَنَّتِ النَّعِيْمُ	وَلَوْ اَنَّهُمْ	اَقَامُوا	
او خامخا به داخل کړې وې مونږ هغوی لره جنتونو ادنعمتونو ته او که بیشکه دوی قائم کړې وې او دوی به مودنعمتونو ډکوباغونو ته داخل کړی وؤ او که چرې دوی				
التَّوْرَةَ	وَالْاِنْجِيْلَ	وَمَا	اُنزِلَ	اِلَيْهِمْ
توراة او په انجیل او په هغه او هغه چې نازل کړې شوې دې دوی ته د طرفه درب د دوی نه په تورات او په انجیل او په هغې کتابونو چې د الله ﷻ د طرفه ورته راغلی دی قائم ولاړ وې				
لَا كَلُوا	مِنْ فَوْقِهِمْ	وَمِنْ تَحْتِ	اَرْجُلِهِمْ	مِنْهُمْ
نوخامخا به نی خوراک کولې د پاس خپل نه او د لاندي د پښو خپلو نه ځینی د دوی نه نو دبره نه به پرې رزق راوردلو او دښکته نه به ورته راټوکیدو په دوی کښې				
اُمَّةً	مُقْتَصِدَةً	وَكَثِيْرًا	مِنْهُمْ	سَاءَ
څه خلق دی انصاف والا اوزیات د دوی نه اډیر بد عمل دې هغه چې کوی نی دوی				
یوه ډله په سمه لار هم روانه ده خوزیات خلق په کښې ډیر بد کاره دی				

دیهودیانو الله ته د بخل نسبت کول: - الله تعالی د ملعونیانو یهودیانو یو خباث بیانوی چه دوی به الله ﷻ ته بخیل ونیلو. هم دا خلق الله ﷻ ته فقیر هم وائی. دالله ﷻ ذات د دې ناپاکې مقولې نه ډیر زیات اوچت دې، دوی وائی چې د الله ﷻ لاسونه ترلې شوی دی، ددې نه د دوی مطلب دا نه وو چه لاسونه نی ترلې شوی دی. بلکه مراد ددې امر نه بخل وو. هم دا محاوره قرآن پاک کښې بل ځانې کښې هم شته دې، فرمانی چه ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُوْلَةً اِلَى عُنُقِكَ﴾ یعنی خپل لاسونه خپل څټ سره مه تړه اومه نی د حد نه زیاتی خورونې چه بیا تاسوته ستړې او پښیماننه شی. دنوبخل نه اواسراف نه الله ﷻ په دې آیت مبارک کښې منع اوکړه. دملعون یهودیانو د لاس ترلې شوی نه دا مراد وو. فنخاص نومی یهودی دا ونیلی وو ( ) اوهم ددې ملعون هغه دویم قول هم وو چه الله ﷻ فقیر دې اومونږ غنیان یو. او په دې حضرت ابوبکر صدیق ؓ هغه وهلی وو. یو روایت کښې دی چه شناس بن قیس همدا ونیلی وو. نو دې باندي دا آیت مبارک نازل شو اوارشاد اوشو چه بخیلان او بزدل اوکنجوسان هم دا خلق دی. نو یو بل آیت مبارک کښې دی که دوی مالکان جوړ شی نو چا ته به هیڅ ورنکړی. بلکه دوی خو د نورو د نعمتونوپه کتلو سره سوزی. دا ذلیل خلق دی. بلکه دالله ﷻ لاسونه خواره دی، هغه ذات ډیر څه خرچ کوی. دهغه لوني ذات فضل فراخه دې. د هغه بخشش عام دې. د هر څیز خزانی دهغه په لاس کښې دی. هر نعمت دهغه طرفه دې. ټول شپه ورځ هر وخت هر ځانې دهغه د ذات محتاج دی. فرمانی چه ﴿وَأَنكُم مِّنْ كُلِّ مَآسَأَلَمَّةٍ﴾

(۱) الطبری : ۴۵۳/۱۰

وَأَنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿۸۰﴾ یعنی تاسو چه څه اوغوښتل الله ﷻ هغه تاسوته درکړل که تاسو د الله ﷻ نعمتونه شمیرئې نونه شی شمیرئې یقینې طور انسان ډیر لونی ظالم دې بی حد ناشکره دې د الله په خزانو کې کمی نه راځي - مسند (فیصل تفسیر هم داشان دی) کېنې یو حدیث دې چه د الله ﷻ بې لاس ډک دې او شپه ورځ خرچ د هغه خزانه نشی کمولې. د شروع نه واخله تر نن پورې چه څه هم هغه خپل مخلوق ته ورکړی دی نو دې سره د هغه په خزانه کېنې هیڅ کمی نه دې راغلې. د هغه عرش مخکېنې په اوبه باندي وو. او د هغه لاس کېنې فیض دې یا قبضه ده، هم هغه ذات اوچت دې، د هغه فرمان دې چه خلقو! تاسو څما لار کېنې خرچ کړئې تاسوته به درکولې شی. بخاری او مسلم کېنې هم د احادیث دې (۱)،

قوله تعالى: وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۗ

د مسلمانانو کامیابی د کافرانو د حسرت سبب دې: بیا فرمائی چه د الله تعالی نعمتونه څومره په تازیاتیرې نو دومره به د دې شیطانانو حسد او کفر زیاتیرې. هم داشان چه څنگه د مومنانو ایمان او د دوی تسلیم و اطاعت زیاتیرې. لکه څنگه چه بل آیت مبارک کېنې دې چه ﴿قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ الْهُدَىٰ وَشِفَاءً﴾ ایمان والو دپاره خود اهدایت او شفاء ده. اوبې ایمانه د دې نه رانده او کانړه دی. هم دا خلق دې چه دلرې لرې نه آوازونه کوی. او آیت کېنې دې چه ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ﴾ مونږ هغه قرآن پاک نازل کړې دې چه مومنانو دپاره شفاء اورحمت دې او ظالمان په نقصان کېنې نور هم زیاتوی.

قوله تعالى: وَالْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۗ

ترقیامته به د یهودو کینه ختمه نشی: بیا ارشاد دې چه د دوی د زړونو به ترقیامته پورې خپلو کېنې بغض او کینه لاره نشی. خپلو کېنې د یوبل وینې څکی. ناممکن ده چه دوی په حق ولاړ پاتې شی او دوی خوپه خپل دین کېنې فرقې فرقې دې. جنگونه دښمنی خودوی کېنې راروانې دې او جاری به وی. دوی اکثر د جنگ سامان تیاروی، هر طرفته اورخور کړی، خوهرخل دوی ته شکست ملاویرې. د دوی مکر هم دوی ته التیه شی. دامفسدان خلق دې او د الله ﷻ دښمنان دې. هیڅ یومفسد الله ﷻ خپل دوست نه جوړوی.

قوله تعالى: وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَرْنَا عَنْهُمْ سَتَائِرَهُمْ

د ایمان په وجه د برکتونو نزول: که دوی باایمان او باکردار جوړشی نومونږ به دوی نه ټولې ویرې لرې کړو او دوی به د دوی مقصد ته اورسوو. که دوی دا قرآن پاک او انجیل او توراة اومنی څکه چه توراة او انجیل منل په دې قرآن پاک منلو والو باندي لازم دی. او د دې صحیح تعلیم هم دادې چه دا قرآن پاک ریښتونې دې او د دې اودنې آخر الزمان تصدیق مخکېنو کتابونو کېنې موجود دې. نو که دوی دا خپل کتابونه بغیرد تحریف او تبدیل نه اولولی نو هم دا دوی ته د اسلام دهدایت فرمان ورکوی او دا حضرت محمد ﷺ وائی. دې صورت کېنې به الله ﷻ دوی ته د دې فائدي هم ورکړی. او د آسمان نه به اوبه هم او وروزی زمکې نه به پیداوار پیدا کړی. په دوی به آسمان نه او زمکې نه برکتونه نازل کړی. لکه بل آیت مبارک کېنې دې چه ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ یعنی که دې کلو والو ایمان راوړې وې او پرهیزگاری نې کوله نومونږ به دوی باندي آسمان نه برکتونه نازل کړی وو. او یو آیت مبارک کېنې دې چه ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَرِّ كَسِبَتْ أَيْدِي النَّاسِ﴾ یعنی دخلقو د بدو په وجه په اوچه او لمده کېنې فساد ښکاره شو او هم دا د دې معنی کیدې شی چه بغیر د مشقت او مشکل نه به مونږ دوی ته د برکت نه ډکې روزی ورکړو.

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید: باب (کان عرشه علی الماء): ۷۴۱۹، صحیح مسلم: ۹۹۳، احمد: ۳۱۳/۲، ابن حبان:

د یو قول تضعیف، بعضو ددې جملې مطلب داهم بیان کړې دې چه دا خلق داسې کولو سره حیرانېږي خو دا قوال د سلفو خلاف دی.

د دنیا نه به قرانی علوم ختم شی، ابن ابی حاتم کنبې یو خانې کنبې اثر وارد شوې دې چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه نزدې ده چه علم به اوچت کړې شی، دې اوریدوسره حضرت زیاد بن لبید ؓ عرض اوکړو چه یار رسول الله ﷺ ادا څنگه کیدې شی چه علم به اوچت کړې شی. مونږ خو قرآن پاک زده کړو او خپلو بچو ته مو اوخودلو. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه افسوس ا چه ما خوته د تولې مدینې والو نه زیات پوهه گنرلې. ته نه گوري چه یهودیان او نصرانیان هم خپلو بچو ته توراۃ او انجیل بنائی خو د دوی په څه کار راغلو او دوی د الله ﷻ احکام پرېښودل. بیا نبی کریم ﷺ هم دا آیت مبارک تلاوت کړو. دا حدیث مسند کنبې هم دې چه نبی کریم ﷺ د یو څیز بیان اوکړو چه دا خبره به د علم د تلو په وخت کنبې وی. دې باندي حضرت ابن لبید ؓ او وئیل چه دا به څنگه وی؟ مونږ خو قرآن پاک لوستې دې او خپلو بچو ته ئې بنایو. او هغوی به ئې خپلو بچو ته بنائی. او داسې به داسلسله تر قیامته پورې جاری وی. دې باندي نبی کریم ﷺ جواب کنبې هغه څه او فرمائیل کوم چه مخکنې بیان شو(۱).

قوله تعالى: مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ

په اهل کتابو کنبې معتدله ډله، بیا فرمائی چه په دوی کنبې یو ډله میانه رو هم ده. خو اکثر بد عمله دی. لکه فرمان دې چه ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ د حضرت موسی ؑ قوم کنبې یوه ډله په حق او هدایت باندي اوبه عدل او انصاف باندي قائم دی. او د حضرت عیسیٰ ؑ د قوم باره کنبې فرمان دې چه ﴿فَقَاتِلْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ﴾ په دوی کنبې ایماندارو خلقو ته مونږ ددی ثواب ورکړو اولته دانکته خیال کنبې ساتل پکار دی چه د دوی بهترینه درجه مینځنی بیان شوه او دې امت (محمدی) بهترینه درجه دریمه ده. (نو معلوه شوه) چه دې (مینځی درجې) باندي یو دریمه درجه اوچته هم شته

فرمائی چه ﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا﴾ بیا مونږ د خپل کتاب وراثان خاص بندگان جوړل کړل. په دوی کنبې خو بعضې په خپلو نفسونو ظلم کوی او بعضې میانه رو دی. او بعضې دالله ﷻ په حکم منلو کنبې نیکو کنبې وړاندي تلونکی دی. هم دا لوتې فضل دې. نو ددې امت دا درې واړه ډلې جنت ته داخلیدو والا دی.

د امت محمدی درې اویا ډلې، ابن مردویه کنبې دی چه د صحابه کرامو ؓ مخکنې نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه د حضرت موسی ؑ دامت یو اویا ډلې شوې او په هغې کنبې به یو جنتی وی او باقی به دوزخی. د حضرت عیسیٰ ؑ امت دوه اویا ډلې وې. چه په هغې کنبې یو جنتی او باقی یو اویا دوزخی. څما دا امت به ددې دواړو نه زیات شی. ددوی به هم یو ډله جنت ته ځی او باقی دوه اویا ډلې به جهنم ته. خلقو تپوس اوکړو چه هغه څوک دی؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه جماعتونه جماعتونه. یعقوب بن یزید ؓ فرمائی چه هر کله حضرت علی بن ابی طالب ؓ دا حدیث بیانولو نو دقرآن پاک دا آیت مبارک ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ او ﴿وَمِنْ خَلْقًا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ ئې لوستلو او فرمائیل به ئې چه ددې نه مراد د حضرت محمد ﷺ امت دې (۲) لیکن دا حدیث دې لفظونو کنبې او دې سند سره بې حده غریب دې. او اویا نه زیاتو فرقو والا حدیث ډیرو

(۱) احمد: ۱۶۰/۴، ابن ماجه: کتاب الفتن باب ذهاب القرآن والعلم: ۴۰۴۸،

(۲) مسند ابی یعلی: ۳۶۶۸، مجمع الزوائد: ۲۶۱/۷،

سندونو سره مروی دی لکه څنگه چه مونږ بل خانې کښې بیان کړې دی، فالحمد لله.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ط
انې رسوله   اورسوه   هغه   اچې نازل کړې شوي دي   تاته   د طرفه درب ستانه
انې پیغمبره ﷺ تا چې دخپل رب د طرفه کوم احکام، نازل شوي دي   هغه ټول خلقو ته اورسوه
وَإِنْ لَمْ تَقْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ط
اوکه چرې اوڼه کړو تا   نواونه رسوؤ تا   ایغام دهغه   او الله به بچ کوي تا   د خلقونه
اوکه چرې دا کار دي اوڼه کړلو   نو د الله یو حکم به دي هم نه وی رسولې   او الله به تا د خلقو (دشر) نه بچ ساتي
إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾
بیشکه الله انه بنائی لار   قوم   کافرته
بیشکه الله کافرو ته سمه لار نه بنائی

نبی کریم ﷺ د پیغام رسولو حکم: - الله تعالی خپل نبی ﷺ ته د رسول بشکلی خطاب ورکوي او اواز ورته کوي او الله ﷻ ورته حکم کوي چه د الله ﷻ ټول احکام اورسوه. نبی کریم ﷺ هم داشان اوکړل صحیح بخاری کښې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائي چه تاته څوک اوواني چه نبی کریم ﷺ د الله ﷻ یو نازل شوي حکم پټ کړي دي نو پوهه شه چه هغه دروغژن دي. الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته حکم کړي دي. بیاني هم دا آیت مبارک تلاوت او فرمائیلو. دا حدیث دلته مختصر دي او بل خانې کښې اوږد دي (۱).

نبی کریم ﷺ د الله تعالی ټول حکمونه رسولی دي: - بخاری شریف او مسلم شریف کښې دی که نبی کریم ﷺ د الله ﷻ یو حکم لره پټولو والا وي نو دا آیت مبارک به نې پټ کړي وي. ﴿وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ﴾ (۲) یعنی تا په خپل زړه کښې هغه پټولو چه کوم الله ﷻ ظاهرونکې وو. او ته به د خلقو نه ویریدلې. حالانکه الله ﷻ زیات حقدار دي چه ته دهغه نه ویره اوکړي. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما ته چا اوونیل چه خلقو کښې دا خبره مشهوره ده چه تاته نبی کریم ﷺ څه داسې خبرې کړي دي چه هغه د نورو خلقو نه پټي دي. نو حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما هم دا آیت مبارک اولوستلو او وي فرمائیل چه په الله ﷻ قسم نبی کریم ﷺ زه د الله ﷻ د هېڅ یو داسې څیز وارث نه یم جوړ کړي. (ابن ابی حاتم).

دعلی رضی اللہ عنہ په صحیفه کښې: - صحیح بخاری کښې دی چه حضرت علی رضی اللہ عنہ نه یو سړی تپوس اوکړو چه تاسره د قرآن پاک نه علاوه د وحی بل څه څیز شته؟ نو حضرت علی رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه په هغه الله ﷻ قسم چه تخمونه ئې رازرغون کړي دي او خلق ئې پیدا کړي دي چه هیڅ نشته د هغه فهم او پوهه سوا چه کوم الله ﷻ یو سړی ته ورکړي. او څه چه په دي صحیفه کښې دی. هغه تپوس اوکړو چه صحیفې کښې څه دی؟ دوی رضی اللہ عنہما او فرمائیل چه د دیت مسائل دي، د قیدیانو د پریښودو احکام، اودا دی چه مسلمان دي د کافر بدله کښې د قصاص په طور قتل نکړي شی (۳).

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائده (بايها الرسول بلغ ما انزل اليك من ربك): ۴۶۱۲، مطولا صحیح بخاری: ۱۷۷، ترمذی: ۳۰۶۸، احمد: ۴۹/۶، ابویعلی: ۹۰۰.
 (۲) صحیح مسلم کتاب الايمان باب معنى قول الله تعالى (ولقد راه نزلة اخرى.....).
 (۳) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الحراسة في الغزوات في سبيل الله: ۲۸۸۵، صحیح مسلم: ۲۴۱۰، السنن الكبرى للنسائي: ۸۸۶۷، احمد: ۱۴۱/۶، ابن حبان: ۶۹۸۶.

د امام زہری قول: صحیح بخاری کنبی د حضرت زہری رضی اللہ عنہ فرمان دی چہ د اللہ ﷻ د طرفنہ رسالت دی او د پیغمبر ﷺ طرفنہ تبلیغ دی او خمونہ پہ ذمہ قبول او تابع فرمان کیدل دی (۱).
 پہ خطبہ د حجۃ الوداع کنبی د نبی کریم ﷺ فرمان: نبی کریم ﷺ د اللہ ﷻ ٔولہی خبری اورسولی د دی گواہ د نبی کریم ﷺ ٔول امت دی چہ واقعی نبی کریم ﷺ د امانت پورہ حق ادا کرو او ٔولونہ چہ کوم لونہی مجلس وو هغہی کنبی ٔولو د دی امر اقرار کړی دی یعنی د حجۃ الوداع پہ موقع باندی پہ خطبہ کنبی چہ پہ کوم وخت کنبی د نبی کریم ﷺ مخکنبی خلویبست زره صحابہ کرام رضی اللہ عنہم د جماعت شکل کنبی موجود وو. صحیح مسلم کنبی دی چہ نبی کریم ﷺ پہ دی خطبہ کنبی خلقو ته او وئیل چہ تاسو نہ به اللہ ﷻ خما بارہ کنبی ٔپوس کوی نو او وائی تاسو به خہ جواب ورکونی، ٔولو او وئیل چہ خمونہ گواہی ده چہ تاسو تبلیغ او کرو او رسالت حق مو ادا کرو. او خمونہ مو پورہ خیر خواہی او کرہ، نبی کریم ﷺ لاس اوسر مبارک آسمان طرفته اوچت کرل او خلقو طرفته راتیت شو او وی فرمائیل چہ انہی اللہ ﷻ ما اورسول (۲)، انہی اللہ ﷻ ما اورسول؟

د نبی کریم ﷺ درہی خله ایا ما اورسول وئیل: مسند احمد کنبی د اہم دی چہ نبی کریم ﷺ پہ دی خطبہ کنبی ٔپوس او کرو چہ انہی خلقو ادا کومہ ورخ ده؟ خلقو او وئیل چہ حرمت والا ٔپوس نہی او کرو چہ انہی خلقو دا کوم بناردی؟ جواب ورکړی شو چہ حرمت والا وی فرمائیل دا کومہ میاشت ده؟ جواب ورکړی شو چہ حرمت والا نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ستاسو وینہی او ستاسو مالونہ یو بل باندی داسی حرام دی لکہ خنگہ چہ ددی ورخی، ددی بنار او ددی میاشتی حرمت دی. بیا نبی کریم ﷺ بار بار دا وئیل بیا نہی خپلہ گوته مبارکہ آسمان طرفته اوچتہ کرہ او وی فرمائیل ای اللہ ﷻ! آیا ما اورسول حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ پہ اللہ ﷻ قسم دا د اللہ ﷻ نہ نبی کریم ﷺ ته وصیت وو، بیا نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ گورنی ہر حاضر کس دی دا غائب کس ته اورسوی. گورنی ہسی نہ خما نہ پس کافران شی چہ دیو بل ختیونہ وهی. دا امام بخاری رضی اللہ عنہ ہم روایت کړی دی (۳).
 قوله تعالی: **وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ**

بیا فرمائی کہ تاسو د اللہ ﷻ احکام بندگانو ته اونہ رسولو نوتا رسالت حق ادا نکرو. بیا د دی چہ کومہ سزا ده هغه ظاہر ده کہ یو آیت دی ہم پتہ کرو نو رسالت دی مات کرو. حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کلہ دا حکم نازل شو چہ خہ نازل شوی دی هغه اورسوه نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ خہ یوازخی یم اودا ٔول یوخانی کیبری نو خہ خنگہ او کرم. نو دویمہ جملہ نازلہ شوه کہ تا اونہ کرل نوتا رسالت حق ادا نہ کرو.

قوله تعالی: **وَاللَّهُ يَعْلَمُكَ مِنَ النَّاسِ**

د نبی کریم ﷺ د حفاظت ذمہ واری: بیا فرمائی چہ د خلقو نہ ستا بیج کول خما پہ ذمہ دی. ستا حافظ اوناصر خہ یم بی فکرہ اوسہ، ستا دوی ہیخ نشی کولی. ددی آیت مبارک نہ مخکنبی نبی کریم ﷺ خپلہ پھرہ ساتلہ. خلق د نبی کریم ﷺ پہ نگرانی مقرر وو. حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی چہ یوه شپہ نبی کریم ﷺ بیدار وو خوب ورته نہ ورتلو نو ما او وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ انن خہ خبرہ ده؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ کاش نن یو نیک بخت صحابی خما نگرانی کړی وی. دا خبرہ کیدہ چہ ما د وسلہی آواز او ریدو. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ خوک نہی؟ جواب ملاؤ شو چہ خہ سعد بن مالک یم. نبی کریم ﷺ

(۱) ترمذی: کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة المائدة: ۳۰۴۶ وسندہ حسن.

(۲) طبرانی (۱۱۶۶۳)، بنحوہ.

(۳) دی روایت کنبی ابو معشر نجیح السندي ضعيف راوی دی. (ددی حوالہ تیرہ شوې ده).

اوفرمائیل چه خنگه راغلی نی؟ هغه اووئیل چه د ټوله شپه نبی کریم ﷺ چوکیداری او کریم دې نه پس نبی کریم ﷺ بڼه په آرام اوده شوتر دې چه خناری آواز نی راغلو (۱). بخاری او مسلم کښې یوروايت کښې دی چه دا واقعه د دویم هجرتی ده. ددې آیت مبارک نازلیدو سره نبی کریم ﷺ د خیمې نه سر رابهر کړو او چوکیدارو ته نی اوفرمائیل چه خئی لارشی، اوس خه دالله ﷻ پناه کښې راغلی یم، ستاسود چوکیدارنی هېخ ضرورت نشته دې (۲). یوروايت کښې دی چه ابوطالب به نبی کریم ﷺ سره یو نه یو کس لیرلو. هرکله چه دا آیت مبارک نازل شو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بس تره اوس ماسره هیخوک مه لیره. خه دالله ﷻ پناه کښې راغلم (۳). لیکن دا روایت غریب دې. او منکر هم دې. دا واقعه خود مکې مکرمي شوه. او دا آیت مبارک د مدینې منورې د آخری دور دې.

په مکې دور کښې د نبی کریم ﷺ حفاظت: په دې کښې هېخ شک نشته دې چه په مکه کښې هم دالله ﷻ مدد د خپل رسول ﷺ سره وو. اگرچه دشمنانو سره هر رنگ اسباب موجود وو، هر رنگ وسلې نه پوره وو، خوبیا هم د مکې سردارانو د نبی کریم ﷺ یو وینسته قدرې ته هم نقصان اونه رسولو. د رسالت په رومبئی زمانه کښې د خپل تره ابوطالب په وجه د نبی کریم ﷺ بڼه حفاظت کیدو او ابوطالب د قریشو سردار اوباثر سرې وو. د هغه به زړه کښې الله ﷻ د دوی محبت اچولې وو. دا محبت طبعی وو شرعی نه وو. که دا شرعی وې نو قریش به نبی کریم ﷺ سره دده د خان هم دشمنان وو. ددوی د انتقال نه پس الله ﷻ د انصارو زورنو کښې نبی کریم ﷺ سره شرعی محبت پیدا کړو. نبی کریم ﷺ هم هغوی ته تشریف یوو.

د نبی کریم ﷺ خلاف د یهودو سازشونه: اوس خو یهودیانو او مشرکانو هم خپې سپې کړې او ډیرو ډیرو سامانونو سره اووتل. خوبیا بیا ناکامه کیدو نه پس دهغوی امیدونه لاهو شو. اوچه خومره پټ سازشونه دوی کړی وو هغه هم الله ﷻ په دوی التیه کړل. یو طرفته دوی جادو کوی او بل طرفته سورة معوذتین نازلیرې او ددوی جادو ختموی یو طرفته هغوی د زرگونوترکیبونه کوی او د چیلې په غونډه کښې زهر گډوی او نبی کریم ﷺ ته دعوت ورکوی او دا د نبی کریم ﷺ مخکښې ایردی اوبل طرفته الله ﷻ خپل حبیب د دوی دې دهوکې نه خبروی. اونورهم داسې واقعات د نبی کریم ﷺ ژوند مبارک کښې راخی.

د بانديچي د شر نه د نبی کریم ﷺ حفاظت: تفسیر ابن جریر کښې دی چه یو سفر کښې نبی کریم ﷺ د یوې ونې دسیوری لاندې قیلوله (دغرمې خوب) کوله او حضرات صحابه کرامو ﷺ د خپل عادت مطابق په هرمنزل داسې سیورنی تلاش کولو او هغه به ئې نبی کریم ﷺ دپاره پرینسودو. یو بانديچي راغلو او په هغه وخت کښې د نبی کریم ﷺ توره په ونه کښې زورند وه. هغه ئې راواخسته او نبی کریم ﷺ ته ئې په غصه اوئیل اوس وایه تا به خما نه خوک بچ کوی؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ به ما ستا نه بچ کوی. هم په هغه وخت کښې د بانديچي لاس په رپیدو شواوتوره د هغه د لاس نه غوزاره شوه. او هغه ونې سره وهلې او وهلې شو او د هغه دماغ ذره ذره شو. او الله ﷻ دا آیت مبارک نازل کړو.

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الحراسة فی الغزواتی فی سبیل الله: ۲۸۸۵، صحیح مسلم: ۲۴۱۰، السنن الکبری

للنسائی: ۱۸۸۶۷، احمد: ۱۴۱/۶، ابن حبان: ۶۹۸۶

(۲) ترمذی: کتاب تفسیر القرآن باب ومن سوة المائدة: ۳۰۴۶ وسنده حسن.

(۳) طبرانی (۱۱۶۶۳)، بنحوه.

پہ یوہ بلہ موقع د نبی کریم ﷺ حفاظت:- ابن ابی حاتم کنبی دی چہ کلہ نبی ﷺ بنی انمار سرہ غزا او کرہ، اود ذات الرقاع کھجورویاغ کنبی نبی کریم ﷺ یوکوھی کنبی پنبی زورندی کرې وې اود بنو نجاریو حارث نومې سرې وو. دې سرې اوونیل چہ گورہ اوس خہ نبی کریم ﷺ قتل کوم نو خلقو اوونیل چہ خنگہ؟ وې ونیل چہ خہ به پہ خہ بهانہ نبی کریم ﷺ تورہ واخلم او بیا به یو وار سرہ نبی کریم ﷺ اووہم. دې نبی کریم ﷺ ته نزدې راغلو او اخوا دینخوا خبرې ئې کولې او نبی کریم ﷺ نه ئې تورہ اوغوبستله. نبی کریم ﷺ هغه ته تورہ ورکړه. لیکن کلہ چہ تورہ دده لاس ته راغله نو دده لاسونہ به رییدو شو او تورہ دده دلاس نه اوغورزیده نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ ستا اوستا دبدو او ارادوتر مینخه الله ﷻ حائل شو. او دا آیت نازل شو. (۱) دغورث بن حارث همداسې واقعہ مشہورہ ده.

د نبی کریم ﷺ د عصمت بلہ واقعہ:- ابن مردویہ کنبی دی چہ د صحابہ کرامو ﷺ عادت وو چہ په سفر کنبی به ئې کوم خانې پراواو کولونو د نبی کریم ﷺ دپارہ به ئې گنې سیوری والا ونه تلاش کول او برینودله چہ نبی کریم ﷺ ددې سیوری لاندې آرام افرمانی.

یو ورخ نبی کریم ﷺ هم داشان یو ونې لاندې آرام کولو او اوده شو او د نبی کریم ﷺ تورہ هم دې ونه ته زورنده وه. یو سرې راغلو او دا تورہ ئې لاس کنبی واخسته او وې ونیل چہ اوس وایه تابه خمانہ خوک بیچ کرې؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ الله ﷻ به مې بیچ کرې. په هغه دومره هیبت راغلو حکم منلو ته تیار شو او تورہ ئې دده لاس نه پریوتله. اوالله ﷻ دا آیت مبارک نازل کړو ﴿وَاللّٰهُ يَعْصَمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (۲)

مسند احمد کنبی دی چہ نبی کریم ﷺ دیو غټ سرې خیتې طرفته اشاره اوکړه او وې فرمائیل کہ دا (غټوالې) ددې خانې نه سوا په بل خانې وې نو ستا دپارہ به بهتروې، یوسرې صحابہ کرام ﷺ اونیلو اونبی کریم ﷺ ته راوستو او وې ونیل چہ ده ستا د قتل اراده لرله. هغه په رییدو شو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ مه ویریرہ ته خو به اراده اوکړې لیکن الله ﷻ به هغه نه پوره کوی (۳). بیا فرمانی چہ ستا په ذمه صرف تبلیغ دې، هدایت د رب ﷻ په ذمه دې، هغه به کافر ته هدایت اونکړی، نو ته رسوہ حساب کولو والا الله ﷻ دې.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ	
ا	اووایه انی اهل کتابو
انی پیغمبره ﷺ دوی ته بنکاره اووایه	
لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ	حَتَّى تَقِيمُوا
تَوْرَةَ	وَالْإِنْجِيلَ
نہ یئ تاسو په هیخ خیز باندي اترهغې پورې چې قائم کړئ تاسو تورات او انجیل	
چې تاسوپه هیخ دین باندي نه یئ ..... ترخو چې په تورات او انجیل باندي عمل اونکړئ	

(۱) دې روایت کنبی موسی بن عبیدہ الریذی راوی ضعیف دې (المیزان: ۲۱۳/۴ رقم: ۸۸۹۵) خو بخاری (۲۹۱۳)، وغیره کنبی ددې آیت مبارک د نزول نه بغیر ددې معنی روایت موجود دې.

(۲) ابن حبان الموارد: ۱۷۳۹، رسدہ حسن. داروایت دحسن درجه کنبی دې (ابن کثیر تحقیق عبدالرزاق: ۵۸۱/۲).

(۳) احمد: ۴۷۱/۳، طبرانی: ۲۱۸۵، شعب الایمان: ۵۶۶۶، السنن الکبری للنسائی: ۱۰۹۰۳، مجمع الزوائد: ۲۲۷/۸.

وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ ط وَكَيْزِيدَنَّ

او هغه جي انزل ڪري شوي دي | تاسو ته | د طرفه درب ستاسو نه | او خامخابه زياتوي
اوپه هغه ڪتاب عمل اونڪري ڪوم چه تاسو ته ستاسو درب د طرفه نازل شوي دي | او ڪوم ڪتاب

كثيراً مِّنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طغياناً

زياتو خلقو لره | ددوي نه | هغه | جي نازل ڪري شوي دي | تاته | د طرفه درب ستا نه | د جهته د سرڪشي نه
جي تاته راغلي دي هغه به ددوي د ديرو ڪسانو د پارہ د زياتي سرڪشي | او دلوني ڪفر .....

وَكُفْرًا ۝ فَلَآتَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا

او د ڪفر نه | نومہ ڪوه افسوس | په قوم ڪافر باندي | ايشڪه هغه ڪسان | جي ايمان ني راوري دي
سبب او ڪرڻي | نوته په دي ڪافرو باندي هيڻ ڪله افسوس مه ڪوه ايشڪه ڇوڪ جي مؤمنان دي

وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّيُّونَ وَالنَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ

او هغه ڪسان | جي يهوديان دي | اوصابيان دي | او عيسايان دي | ڇوڪ جي ايمان راوري | په الله باندي
يا يهوديان دي | يا صابيان دي | يا نصاري دي | په دوي ڪنبي جي ڇوڪ هم په الله ﷻ

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا ۝ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝

اوپه ورڻ د آخرت باندي | او عمل ني او ڪرو نيڪ | انو نشته ويره | په هغوي باندي | اونه به هغوي | غمڙن ڪيري
اوپه ورڻ د آخرت ايمان راوري | او نيڪ عمل ڪوي | انوپه هغوي باندي نه ڇه ويره شته | اونه غمڙن شي

د اهل ڪتابو د ايمان راورو شرطونه :- الله ﷻ فرمائي چه يهوديان او نصاري په هيڻ يو دين نه دي
ترڪومي چه دوي په خپل ڪتابونو او په الله تعالي او د الله ﷻ په ڪتابونو ايمان راونري . ليڪن ددوي
خودا حالت دي چه ڄومره قرآن پاڪ نازليري نو ددومره د دوي سرڪشي او ڪفر زياتيري . نو اتي نبي ﷺ
اددي ڪافرو د وجي حسرت او افسوس مه ڪوئي اومه خپل ڄان فڪر مند ڪوي ؟

د صابيانو تعريف :- ① صابيان د نصرانيانو او مجوسيانو بي دينه جماعت ته وائي او صرف مجوسيانوته
هم اودا يوه ڀله وه چه د فرڀستو عبادت به ني ڪولو . ② وهب رضي الله عنه فرمائي چه دوي به الله ﷻ يومنلو ، په
هيڻ شريعت عمل ڪوونڪي نه وو . دوي ڪنبي د ڪفر ايجاد نه وو شوي . دوي عراق سره متصل
اوسيدل . بڪوئي به وئيل نبيان به ئي منل ، هر ڪال به ئي ديرش روزي نيولي ، او يمن طرفته به ئي مخ
ڪولو . شوا روز ڪنبي به ئي پنڃه مونڄونه ڪول . ددي نه سوا نور اقوال هم دي .

مخڪنبي د دوو ڄملو نه پس د دوي ذڪر راغلي وو ، په دي وجي رفع سره عطف راغلو . دي ٽولو خلقو ته
الله ﷻ فرمائي چه امن وامان والا بي ويرې هغه خلق دي چه په الله ﷻ په ورڻ د قيامت ايمان راوري او
نيڪ عملونه ڪوي . اودا ناممڪن دي ترڪومي چه دوي په دي آخري نبي ايمان راونري چه ٽولو جناتو او
انسانانو ته رسول ليرلې شوي دي . نو په نبي ڪريم ﷺ ايمان راورو والا به راتلونڪي ژوند ڪنبي د
خطراتو نه بي ويرې وي اوددوي خيزونو په پريڻودوبه دوي ته هيڻ افسوس او حسرت نه وي . ددي
ڄملي تفصيلي تفسير په سورة بقره ڪنبي تير شوي دي .

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَارْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رَسُولًا

پہ تحقیق سرہ او اخستله مونږه پخه وعده | دبنی اسرائیلونہ | او اولیرل مونږه | هغوی ته | ډیر رسولان
مونږ دبنی اسرائیلونہ پخه وعده اخستی وه | ..... او ډیر پیغبران موورته لیږلی وؤ

كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِهَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ وَلَا فَرِيقًا

هر کله چې به | راغی هغوی ته | یو رسول | دهغه حکم سره | چې نه خوښوؤ | نفسونود هغوی | ځینی نی
کله چې به یو پیغمبر دوی ته د الله ﷻ داسې احکام راوړل | چې هغه به ددوی د خواهشاتو خلاف وؤ

كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ۝ وَحَسِبُوا ۞ أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةً

دروغ او گنډل | او ځینی به نی | وژل | او گمان نی | او کړوا چې نه | به وی | هیڅ فتنه
نوخوک به نی | دروغژن گنډل | او څوک به نی قتل کړل | او ددوی دا گمان وؤ چې دوی ته به هیڅ سزا نشی ورکولی

فَعَمُوا وَصَمُوا ۝ ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا

نورانده شوا | او کانږه شو | بیا | رجوع او کړه الله | په هغوی | خوبیا | پرانده شو هغوی
نوخانونه نی | نور هم رانده کانږه کړل | ..... بیا الله ﷻ دوی معاف کړل | خوبیا هم په دوی کښی

وَصَمُوا ۝ كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۝ وَاللَّهُ بَصِيرٌ ۝ بِمَا يَعْمَلُونَ ۝

او کانږه شوا | ډیر | هغوی نه | او الله | الیدونکی دی | دهغه کارونوا چې کوی نی دوی |
ډیر وکسانو خانونه رانده کانږه کړل | ..... او الله ﷻ ددوی کارونه وینی گوری

د یهودیانو او نصرانیانو وعده خلافی. - الله ﷻ د یهودیانو نه وعده اخستی وه چه هغوی به دالله ﷻ په احکامو عامل کوی او وحی به پابندی وی. لیکن هغوی هغه وعده ماته کړه او خپله رانی نی قائمه کړه او خپلو خواهشاتو پسې روان شو، کتاب الله کښی هغوی هغه خبرې د خپلې خوښې مطابق او منلې او چه کومې کښی به ددوی دمنشاء خلاف وې هغه نی ترک کړې هغه نی ترک کړل او نه صرف دومره بلکه د ډیرو رسولانو خلاف شو او هغوی نی دروغژن او گنډل، او ډیر نی قتل کړل ځکه چه هغوی کوم احکام راوړی وو هغه د دوی د رانی او قیاس مطابق نه وو. د دومره لوڼی گناه کولو نه پس هم بی فکره کیناستل او دومره پوهه شو چه مونږ دپاره به هیڅ سزا نه وی. خو دوی ته زبردسته روحانی سزا ملا وشوه یعنی هغوی د حق نه ډیر لرې کړې شو. او د حق نه رانده او گونگیان کړې شو. چه نه حق واورى او نه چې هدایت او گوری او هغه اووینی. لیکن بیا هم الله ﷻ په دوی مهربانه شو او دې نه پس دوی کښی اکثر داسې شو چه د حق نه رانده او حق آوریدو نه محروم شو. الله ﷻ ددوی عملونو نه خبرې دې او هغه ته معلوم دی چه څوک د کوم څیز مستحق دې.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا ۞ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ

یقینا کفر او کړوا | هغه کسانو چې وې وئیل | چې بیشکه الله | هم دغه | مسیح | خوی | دمریم دې
بیشکه هغه کسان پاخه کافران شوی دی چې وانی بیشکه هم د | مسیح بن مریم خدانی دې

وَقَالَ الْمَسِيحُ	يَبْنَىٰ إِسْرَائِيلَ	اعْبُدُوا	اللَّهَ	رَبِّي
او حال دا چې ونیلی وؤ مسیح	اچي اني بنی اسرائیلوا	بندگی کوی	دالله	اچي رب زمادی
اورب ستاسودې	ایشکھ	ا هغه خوک	اچي شریک جوړوی	دالله سره
نو حرام کړوالله	اوستاسوهم رب دې	ا خوک چي الله	سره شریک جوړ کړی	ا نو الله پري
عَلَيْهِ	الْجَنَّةُ	وَمَا	لِلظَّالِمِينَ	مِنْ أَنْصَارٍ
په هغه باندي	جنت	او خاني دهغه	اور دې	اونشته دې
دپاره دظالمانو	هيخوک مددگار	جنت حرام کړي دې	اود هغوی خاني	به دوزخ وی
او د ظالمانو دپاره	به هيخوک مددگار نه وی	لَقَدْ	كَفَرُوا	الَّذِينَ
قالوا	ان الله	ثالث	ثلاث	وما
يقينا	چي کفراو کړوا	هغه کسانو	چي ونيل ني	ایشکھ الله ادریم دې
ا دريو نه	او حال دا چي نشته	هغه کسان په يقين سره	کافران شولا	چي هغوی دا اورنيل چي الله
دريو کبسي يو دې	ا حال دادې چي	مِنْ	إِلَهِ	وَاحِدٌ
وَأَنَّ	لَمْ	يَدَّبَّطُوا	عَمَّا	يَقُولُونَ
هيخوک لائق دعبادت	مگر	معبودا	يو	اوکه چري انه شومنع دوی
ادهغه خبرو نه	اچي دوی ني وائي	دالله	نه بغير بل خوک	معبود نشته
اوکه دوی ددې خپلو	ويناگانو نه منع نه شول	لَيْسَ	الَّذِينَ	كَفَرُوا
منهم	عذاب	اليم	افلا	
نو خامخا به رسيږي	ا هغه کسانو ته	اچي کفر ني کړي دې	ا ددوی نه	عذاب ا دردناک
ا ايا	نوچا چي په دوی کبسي	کفر اختيار کړي وی	ا هغوی ته به	دردناک عذاب اورسيږي
ا ايا	يَتُوبُونَ	إِلَى	اللَّهِ	وَيَسْتَغْفِرُونَ
نونه اوباسی توبه دوی	ا الله ته	ا اومعافی نه غواړي	دهغه نه	اوالله
ا بنبونکي	ا مهربان دې	انه دې	دوی الله	ته توبه نه اوباسی
ا اونه تري نه دخپلو	گناهونو بخبسنه غواړي	اوالله	بنبونکي	او مهربان دې
الْمَسِيحُ	ابن مريم	الإرسول	قد	دخلت
مسیح	اخوني ادمريم	ا مگر يو رسول دې	ا تير شوی دې	ا مخکبسي
دهغه نه	انور دیر رسولان	دحضرت مريم خوني	مسیح ددې نه سوا	هيخ نه دې چي
دالله رسول دې	ادهغه نه مخکبسي	دیر بيغمبران	تير شوی دې	واممه
صديقة	کانا	ياکلن	الطعام	انظر
ا امور دهغه	ا ربنيتيني بنخه وه	ا وؤ دواړه	اچي خوړوبه ني	ا طعام
ا اوگوره	ا خرنگي	اود هغه مور دیر	ر بنيتيني بنخه وه	ا اودواړو به دنورو
خلقو پشان خوراک کولو	ا اوگوره چي			

نَبِيْنٌ لَّهُمْ الْآيَاتِ ثُمَّ أَنْظِرْ آلِيْ يُوْفِكُوْنَ ۝

بیانوؤ مونبرہ | دوی ته | نبی | بیانوؤ | اچي کوم خوا | دوی اړولی روان دی | مونبر دوی ته څنگه بنکاره نبی بیانوؤ | خوبیا او گوره چي دوی کوم طرفته اړولی روان دی |

د عیسی عليه السلام عبدیت :- د نصرانیانو د فرقو یعنی د نستوریه، یعقوبیه او ملکیه د کفر حالت بیانیری چه دوی به حضرت عیسی عليه السلام ته الله وئیلو او منلو به نې. الله عليه السلام ددوی د قول نه پاک او منزّه دی. مسیح خو دالله عليه السلام بنده وو. کله چه هغه په دنیا کښې قدم کیخودو نود هغه دتولونه رومبې کلمه دا وه چه هانی عبدالله عليه السلام څه دالله عليه السلام بنده یم. هغوی دا نه وو وئیلی چه څه الله یم یا دالله تعالیٰ څوئی یم، بلکه د خپلې بندگي اقرار نې کړې وو. اودې سره نې فرمائیلی وو چه څما او ستاسو دتولور رب الله عليه السلام دی. صرف د هغه عبادت کوئی. په نیغه او صحیح لار تګ کونی او صحیح لار داده اوهم دا قول نې د خپلې څوانی نه پس عمر کښې کړې وو چه دالله عليه السلام عبادت کوئی، هغه سره چه څوک په عبادت کښې شریک جوړوی نو په هغه جنت حرام دی. د هغه دپاره جهنم واجب دی. لکه د قران پاک یو بل آیت مبارک کښې دی چه الله عليه السلام شرک نه معاف کوی. هرکله چه جهنمیان د جنتیانو نه خوراک څکاک او غواری نو اهل جنت به هم دا جواب وی چه دا دواړه څیزونه په کافرو حرام دی. نبی کریم عليه السلام یو منادی په ذریعه آواز او کړو چه جنت ته به صرف اسلام او ایمان والا داخلیری ( ) .

د سورة نساء آیت ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا یَغْفِرُ﴾ تفسیر کښې هغه حدیث هم بیان شوی دی چه په هغې کښې دی چه د گناهونو درې دیوانه دی. په هغې کښې یو هغه دی چه هغه الله عليه السلام هېڅکله نه بخښی او هغه الله تعالیٰ سره شرک دی ( ) . حضرت عیسی عليه السلام هم خپل قوم ته دا وعظ کړې وو او فرمائیلی نې وو چه داسې ناانصافو مشرکانو دپاره هیڅوک مددگار نشته دی.

قوله تعالیٰ: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ

د عیسایانو د تثلیث د عقیدې رد :- اوس د هغوی کفر بیانوی چه الله عليه السلام نې د دریو نه یو منلو. یهودیان عزیز عليه السلام او عیسایانو عیسی ته د الله عليه السلام څوئی وانې. او الله عليه السلام به نې د دریو خدایانو نه یو منلو. خو د آیت صرف د هغه نصرانیانو باره کښې دی. چې هغوی پلار څوئی، او هغه کلمه چه د پلار د طرفته څوئی طرفته وئیلی شوې وه الله عليه السلام منی بیا ددې دریو وارو مقررولو کښې ډیر زیات اختلاف دی اوهرې فرقی به بلې ته کافر وئیلو. اوحق دا دی چه ټول په ټوله کافر وو. حضرت مسیح عليه السلام او ددوی مور بی بی او الله عليه السلام یو څانې مثل هم د دی بیان د دی سورة آخر کښې دی چه د قیامت په ورځ به الله عليه السلام او فرمائی چه آیا عیسی عليه السلام تاسو ته وئیلی وو چه ما او څما مور هم الله او منی. هغوی به صفا انکار اوکړی. اود خپلې لا علمي او بی گناهي اظهار به اوکړی. زیات ظاهر قول هم دا دی، والله اعلم.

اصل کښې د عبادت لائق الله عليه السلام نه سوا نور څوک نشته دی، د ټول کائناتو اود کل موجوداتو معبود برحق هم هغه ذات دی، که دوی د دی خپل کفریه قول نه منع نشو نو یقیناً دوی به دردناکو عذابونو ته وراوغوزولی شی.

قوله تعالیٰ: اَفَلَا یَتُوبُونَ اِلَى اللّٰهِ وَیَسْتَغْفِرُوْنَهُ

بیا الله عليه السلام د خپل کرم او بخشش او انعام او لطف اورحمت بیان کوی او د دوی د دومره سخت جرم او دومره سختې بی حیاني او کذب او افتراء دوی ته د رحمت دعوت ورکوی او فرمائی چه اوس هم ما طرفته راشی نو تاسو به ټول معاف کړم. او تاسو به د رحمت د لمنې لاندې راوالم. حضرت مسیح عليه السلام د

(۱) صحیح مسلم کتاب الایمان باب غلظ تحرم الغلول وانه لا یدخل الجنة الاممونیون: ۱۱۴ .
(۲) احمد: ۲۴۰/۶ .

اللہ ﷻ بندہ او رسول وو، لکه څنگه چه دده په شان رسولان مخکښې هم تير شوی دی. لکه چې فرمائی چه **ان هو الا عبد** هغوی څمونږ بندہ وو، مونږ په هغوی رحمت کړې وو. اود بنی اسرائیلو دپاره مود قدرت نښه جوړه کړې وه.

بی بی مریم نبی نه وه - دعیسی **الطی** مور بی بی مومنه او ریشتونې وه. ددی نه معلومه شوه چه نبیه نه وه ځکه چه دا مقام د وصف دی، نو ددی چه کوم بهترین وصف وو هغه ئې بیان کړو، که نبیه وې نو په دې موقع د هغې بیان دیرزیات ضروری وو.

دابن حزم **رضی الله عنه** رآنی: - دابن حزم **رضی الله عنه** وغیره خیال دی چه ام اسحاق **رضی الله عنه** اوام موسی **رضی الله عنه** اوام عیسی **رضی الله عنه** نبیانې وې اودلیل دا ورکوی چه فرښتو حضرت ساره **رضی الله عنها** او حضرت مریم **رضی الله عنها** ته خطاب او کلام کړې وو، د موسی **رضی الله عنه** د مور نسبت کښې فرمائیلی دی چه **«وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ»** مونږ د موسی **رضی الله عنه** مور بی بی طرفته وحی او کړه چه ته دې ته پی ورکړه. لیکن د جمهورو مذهب ددې خلاف دی، هغوی وائی چه نبوت صرف سرو کښې پاتې شوی دی. لکه قران پاک کښې فرمان دی چه **«وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا»** الخ، ستا نه مخکښې مونږ صرف سرو ته د پیغمبری انعام ورکړې وو. شیخ ابوالحسن اشعری **رضی الله عنه** خو په دې اجماع نقل کړې ده،

قوله تعالی: **كَاثِبًا كَلِمَ الطَّعَامِ**

بیافرمانی چه مور او ځونې دواړه د خوراک څکاک محتاج وو. اوظاهره ده چه دننه ځی هغه به بهر راوړی. (کنایه ده د قضاء حاجت نه، نو ثابت شوه چه هغه هم د نورو پشان بندہ وو. الوهیت په هغه کښې نه وو. اوگوری مونږ دوی ته څنگه خپل حجتونه بیانوو. بیا هم د کتلو باوجود دوی څنگه تښتی راتښتی؟ څنگه گمراه مذهب اخلی. او څنگه په الله تعالی پورې ردی او بی دلیل قول تری.

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا

اووایه ایا تاسو عبادت کوئ|ماسوا دالله نه|دهغه چا|چي اختيار نه لری|دپاره ستاسو|د ضرر |اونه دنفعي ورته اووایه ایا د الله نه سوا د هغه چا عبادت کوئ|چي نه تاسو ته نقصان درکولې شی |اونه فائده

وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا

اولله |هم هغه |بنه اوریدونکي |بنه پوهه دي |ورته اووایه | انې اهل کتابو |مه اوړی دحدنه اولله **ﷻ** هرڅه اوړی او په هرڅه پوهه دي |..... ورته اووایه چي انې اهل کتاب تاسو

فِي دِينِكُمْ غَيْرِ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا

په دین خپل کښې |په ناحقه | اومه کوئ پیروی |د خواهشاتو |د قوم |چي بی لاری شوی دی |ددین په مسلو کښې هیڅ بیڅه زیاتې مه کوئ |اودهغه چا د خواهشاتو تابعداری مکوی |چي د وړاندې نه گمراه دی

مِنْ قَبْلٍ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ۝

د مخکښې نه |اوبې لاری کړې ئې دی |نور ډیر خلق| او گمراه شوا |د نیغې لاری نه |اونور ډیر خلق ئې بی لاری کړی دی |اوپخپله هم د سمې لاری نه بی لاری شوی دی

د نفع او نقصان مالک صرف الله **ﷻ** دی - الله دهغه معبودانو دعبادت نه منع کوی چه کوم دالله **ﷻ** نه سوا دی چه دې ټولو خلقو ته اووایه چه کوم ستاسو نه د ضرر لرې کولو او نفع درکولو لږ طاقت هم نه لری. نو تاسو دهغې عبادت ولې کوئ؟ د ټولو خبرو اوریدونکي، د ټولو څیزونو نه باخبره ذات هیرونی اود هغه څیزونو عبادت طرفته ځی، چه کوم نه آوریدي شی او نه کتلې شی. اونه تاسو ته ضرر درکولې شی اونه نفع، نوداسې څیزونو پسې تگک کومه عقل مندی ده؟ انې اهل کتاب |د اتباع حق د حدونو نه

مخکنبی مہ خئی، چہ د چا عزت کولو حکم اوشو نو د هغه هومره عزت کوئی. اللہ تعالیٰ انسانانو ته د نبوت درجہ ورکړې ده هغوی د الوهیت درجې ته مه رسوئی. تاسو د حضرت عیسیٰ عليه السلام باره کنبې هم غلطی کوئی. اود دې هیخ وجه نشته دې، ددې نه سوا چه تاسو د خپلو پیرانو، مرشدانو استاذانو او امامانو لار خپله کړې ده، هغوی پخپله هم گمراه دی بلکه گمراه کوونکی دی، د استقامت او کله چې دوی د عدل لار نې پرینودی وه دهغې زمانه تیره شوه. اودوی چې کله نه بدعتونو او ضلالت کنبې اخته شوی وونوهغې هم ډیره زمانه شوې وه.

د بنی اسرائیلو د یو عابد د هوکه کیدل: - ابن ابی حاتم کنبې دی چه دوی کنبې یو سرې وو چه هغه د الله ﷻ د دین ډیر زیات پابند وو. څه زمانه پس شیطان دې د هوکه کړو چه څه مخکنبې خلقو کړی ووهغه ته هم کوی. په دې کنبې څه دی؟ ددې په وجه خو به نه په عامو خلقو کنبې ستا قدر وی او نه به دې څه شهرت وی، تاته پکار دی چه څه نوې ایجاد او کړې، هغه خلقو کنبې خور کړې، ته او گوره چه خلقو کنبې څومره شهرت پیدا کیری. او څنگه ځانې په ځانې ستا تذکری کیری. نوهغه هم داسې او کړل. د هغه بدعتونه خلقو کنبې خواره شول. او ډیرو خلقو د هغه تقلید کولو. او بیا دې په خپلو کړو ستومانه شو، ده ملک پرینودو، او خانله نې د الله ﷻ عبادت شروع کړو. لیکن د الله ﷻ طرفنه ده ته جواب کنبې او ویلې شو که صرف څما خطا وی نو ما به معاف کړې وې تا خو عام خلق هم گمراه کړی دی او په غلط لار دې لگولی دی. چه په کومه لار هغوی مری نو هغوی به ستا په سر بوج وی. څه ستا توبه نه قبلوم. نو د داسې خلقو باره کنبې دا آیت مبارک نازل شو.

لَعْنًا	الَّذِينَ	كَفَرُوا	مِنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ	عَلَى لِسَانِ
لعنت او ویلې شو په هغه کسانو چې د کفر لار نې خپله کړه د بنی اسرائیلو نه په ژبه				
د بنی اسرائیلو په هغه کسانو باندې لعنت ویلې شوې دې اودا (لعنت) په ژبه د				
د داود	او عیسی	د مریم	دا	په دې وجه اوشوا چې نافرمانی نې کړې وه او وؤ هغوی
داود عليه السلام او عیسی عليه السلام کړې شوې وؤا خکه چې دوی نافرمانی کړې وه ..... او				
يَعْتَدُونَ	كَانُوا	لَا يَتَنَاهَوْنَ	عَنْ مَنكِرٍ	فَعَلُوا
چې زیاتې نې شروع کړې وؤا وؤ هغوی چې نه به نې منع کول یویل دهغه بد کارنه چې کوؤ به هغوی هغه				
د حدنه وړاندې تیر شوی وؤا دوی چې کوم بد کارونه کول دهغې نه په هیخ شان نه منع کیدل				
کَيْسًا	مَا	كَانُوا يَفْعَلُونَ	تَرَى كَثِيرًا	مِنْهُمْ
ډیر بد وؤا هغه کار چې کوؤ به هغوی ته وینی ډیر خلق دهغوی نه چې دوستی کوی هغوی				
دوی چه کوم کارونه کول هغه ډیر بد وؤا ته به په دوی کنبې ډیر کسان وینی چې هغه کسانو سره دوستی کوی				
الَّذِينَ	كَفَرُوا	مَا	كَانُوا يَفْعَلُونَ	أَنْفُسَهُمْ
دهغه کسانو سره چې کافران دی یقینا چې ډیر بدې هغه انجام چې مخکنبې ولیرلو خان دپاره نفسونو دهغوی				
کوم چه کافران دی ..... دوی چې کوم عمل خان دپاره مخکنبې لیرلې دې هغه ډیر خراب دې				

أَنْ سَخَطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ۝ وَلَوْ كَانُوا
جی پہ غضب شواللہ ایہ ہغوی بانڈی   اوپہ عذاب کنبی بہ ہغوی ہمیشہ وی   اوکہ چری   وؤ ہغوی اللہ ۛ ورتہ پہ قہر شوی دے   او دوی بہ ٲول عمر پہ عذاب کنبی وی   ..... اوکہ چری دوی
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ
جی ایمان نی راوری وی   پہ اللہ بانڈی   اوپہ نبی بانڈی   اوپہ ہغہ خیز   جی نازل شوی وؤ ہغہ تہ پہ اللہ ۛ او پہ رسول ۛ او ہغہ کتاب چہ پہ ہغہ بانڈی نازل شوی دے ایمان راوری وی
مَا اتَّخَذُوا مِنْهُمْ أَهْلًا وَلَا آلًا لَّهُمْ وَلَا يَمْلِكُونَ ۝ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْهُمْ فَبُغِيَ عَلَيْهِ يُكْفَبُ مِنْهُ وَعَلَى اللَّهِ الْعُقُوبَةُ ۝
نونہ بہ وؤ نیولی دوی   کافرانو لہ   دوستان   لیکن   یر خلق   دہغوی نہ   فاسقان دی نو کافرانو سرہ بہ نی ملگریا نہ کولہ   اوپہ دوی کنبی زیات خلق نافرمان دی

بنی اسرائیلو د لعنت اسباب :- ارشاد دے چہ د بنی اسرائیلو پخوانی کافر ملعون دی۔ حضرت داود ۛ او حضرت عیسیٰ ۛ پہ ژبہ د ہغوی پہ زمانہ کنبی دوی ملعون شوی وو، ۛکہ چہ دوی داللہ ۛ نافرمان وو۔ اود اللہ ۛ پہ مخلوق بہ نی ظلم کولو۔ انجیل، توراہ، زبور او قران پاک ٲول پہ دوی بانڈی لعنت وائی۔ دوی پہ خیلہ زمانہ کنبی یو بل پہ غلطو کارونو لیدل او یو طرفتہ بہ کیناستل۔ حرام کارونہ او گناہونہ بہ نی بنکارہ کول۔ او ہیخوک یو بل لہ منع کونکی نہ وو۔ دا وود ہغوی بدترین کار۔

د نہی عن المنکر تاکید: مسند احمد کنبی د نبی کریم ۛ فرمان دے چہ بنو اسرائیلو کلہ رومی رومی گناہونہ شروع شو نو ددوی عالمانو دوی منع کرل۔ ہر کلہ چہ دوی او کتل چہ دوی نہ منع کیری نو ہغوی دوی جدا نہ کرل بلکہ ہغوی سرہ بہ کیناستل او خوراک ۛکاک بہ نی ورسرہ کولو۔ اللہ ۛ ددوی زرونو کنبی کینہ او عداوت و اچولو۔ او د حضرت داود ۛ او حضرت عیسیٰ ۛ پہ خولہ نی پہ دوی لعنت او کرو۔ ۛکہ چہ ہغوی نافرمان او ظالمان وو۔ ددے بیان پہ وخت کنبی نبی کریم ۛ تکیہ لگولی وہ او بیا رانیغ شو او کیناستلو، او وی فرمانیل چہ نہ نہ، پہ اللہ ۛ قسم ستاسو دپارہ ضروری دی چہ خلق د شریعت نہ خلاف خبرو نہ منع کرنی۔ اود شریعت پابند کوئی بہ نی (۱)۔

پہ بنی اسرائیلو کنبی اولنی خرابی :- د ابوداود یو حدیث مبارک کنبی دی چہ د ٲولو نہ رومی خرابی پہ بنی اسرائیلو کنبی دا داخلہ شوی وہ چہ یو سری بہ شریعت نہ خلاف ۛہ کار کولو نو ہغہ بہ نی منع کولو۔ ہغہ تہ بہ و نیل چہ د اللہ ۛ نہ او ویریرہ اودا غلط کارونہ پریرہ، دا حرام دی لیکن کہ دا سری بہ منع نشونودہ سرہ بہ خلقو خوراک ۛکاک کولو اودہ سرہ بہ نی میل جول ساتلو۔ پہ دے وجہ ٲولو کنبی تنگ دلی راغلہ۔ بیا نبی کریم ۛ دے سرہ ٲول آیت مبارک تلاوت کرو او وی و نیل چہ پہ اللہ قسم پہ تاسو بانڈی فرض دی چہ د نیکو خبروہر چاتہ حکم کوئی اود خرابو خبرو نہ نی منع کوئی۔ ظالم د ہغہ دظلم نہ منع کوئی، او ہغہ مجبورہ کوئی چہ حق تہ راشی (۲) ترمذی او ابن ماجہ کنبی ہم دا حدیث مبارک موجود دے (۳) ابو داود وغیرہ کنبی ددے حدیث مبارک آخر کنبی داہم دی کہ تاسو داسی کوئی نو اللہ ۛ بہ ستاسو زرونہ ہم یو بل سرہ مسخ کری او تاسو بانڈی بہ ہم خیل عذاب نازل کری۔ (۴)

(۱) احمد: ۱/۳۹۱،
 (۲) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنہی : ۴۳۳۶،
 (۳) ترمذی کتاب التفسیر القرآن باب ومن سورة المائدة: ۴۰۴۸،
 (۴) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنہی : ۴۳۳۷،

لکہ خنگہ چہ پورته نازل شو۔ دے بارہ کنبی نور ہم ڊیر احادیث دی، هغی نه خه واورنی حضرت جابر رضی اللہ عنہ والا حدیث مبارک خود آیت ﴿لَوْلَا يَنْتَهُمُ الرَّبِيُّونَ وَالْأَخْبَارُ﴾ تفسیر کنبی تیر شوے دی ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ الخ تفسیر کنبی به د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او ابو ثعلبہ رضی اللہ عنہ احادیث راشی انشاء اللہ۔

د نهی عن المنکر پری خودو انجام۔ مسند احمد او ترمذی کنبی دی چہ یا خو تاسو د نیکی او نیکیگری حکم کوئی او د بدنی نه منع کوئی یا به الله ﷻ تاسو باندي خپل طرفنه عذاب نازل کری، بیا به تاسو هغه نه د عاگانې غوارنی او هغه به نه قبلیری ^(۱)۔

د نهی عن المنکر درې درجې:۔ ابن ماجه کنبی دی چہ د نیکی حکم کوئی او بدنی نه منع کوئی ددی نه مخکنی چہ ستاسو د عاگانې قبلیدونه مخکنی مخکنی بندی شی ^(۲) صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ تاسو کنبی خوک د شریعت نه خلاف کار او گوری نو په ده فرض دی چہ هغه خپل لاس سره منع کری او که د دې طاقت ئې نه وی نو خولې سره دې منع کری، که ددی طاقت ئې هم نه وی نو زړه سره دې بد او گری او دا ډیر ضعیف ایمان دې ^(۳) (مسلم)۔

د عذاب عمومیت:۔ مسند احمد کنبی دی چہ الله ﷻ خاصو خلقو د گناهونو په وجه عام خلق په عذاب کنبی نه اچوی لیکن په هغه وخت کنبی چہ بدنی په دوی کنبی خورې شی او هغوی ددی نه باوجود قدرت نه انکار نه کوی په هغه وخت کنبی الله ﷻ ټول خلق په عذاب کنبی گرفتاروی ^(۴)۔
ابوداود کنبی دی چہ په کوم خاتې کنبی دالله ﷻ گناهونه شروع شی، خوک چہ هلته وی او د هغه خلاف شرع کارونونه ډډه کوی۔

د مبلغ او غیر مبلغ مثالونه:۔ یو روایت کنبی دی چہ خوک د دې انکار کوی د هغوی مثال دهغه چا پشان دې چہ هلته حاضر نه وی او چې خوک په دې گناهونو راضی وی، اگرچې هلته موجود نه وی د هغوی مثال دهغه چا پشان دې چہ هلته حاضر وی ^(۵) ابوداود کنبی دی چہ د خلقو عذرونه ترکومی پورې ختم شوې نه وی هغوی به نه هلاکیری ^(۶) ابن ماجه کنبی دی چہ نبی کریم ﷺ خپله خطبه کنبی او فرمائیل چہ خبردار هیڅوک دې د حق خبرې نه منع نه کوی۔ د دې حدیث بیانولو نه پس حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ په ژړا شو او وې فرمائیل افسوس په داسې موقعو باندي د خلقو هیبت مونږ او منلو ^(۷)۔
افضل جهاد:۔ ابوداود، ترمذی، او ابن ماجه کنبی دی چہ افضل جهاد د ظالم بادشاه مخامخ حق خبره کول دی ^(۸)۔

ابن ماجه کنبی دی چہ جمره اولی سره د نبی کریم ﷺ مخکنی یو سرې راغلو او د نبی کریم ﷺ نه ئې سوال او کړو چہ د ټولو نه افضل جهاد کوم یو دې، نبی کریم ﷺ خاموش وو، بیا نبی کریم ﷺ جمره ثانیه ته راغلل نو هغه سرې بیا هغه سوال او کړو، خوبیا هم نبی کریم ﷺ خاموش وو، هر کله چہ جمره عقبه باندي کانړی ویشتل او په سورلی باندي د سوریدو نو ټپوس ئې او کړو چہ هغه ټپوس کولو والا

^(۱) احمد: ۳۷۷/۵، ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء فی الامر بالمعروف والنهی عن المنکر: ۲۱۶۹، وهو حسن۔

^(۲) ابن ماجه کتاب الفتن باب الامر بالمعروف والنهی عن المنکر: ۴۰۰۴، وهو حسن احمد: ۱۵۹/۶۔

^(۳) صحیح مسلم کتاب الايمان باب بیان کون النهی عن المنکر من الايمان: ۴۹، ابوداود: ۱۱۴۰، ترمذی: ۲۱۷۲، ابن ماجه: ۱۲۷۵، احمد: ۱۰/۳، ابن حبا: ۳۰۶۔

^(۴) احمد: ۱۹۲/۴، الزهد: ۱۳۵۲، المعجم الكبير: ۳۴۴۔

^(۵) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهی عن المنکر: ۴۳۴۵، وسنده حسن۔

^(۶) ابوداود حواله سابق: ۴۳۴۷، وسنده حسن۔

^(۷) ترمذی: کتاب الفتن باب ما اخبر النبي ﷺ: ۲۱۹۱، مطولا ابن ماجه: ۴۰۰۷، حاکم: ۵۰۶/۴، مسند الطيالسي: ۲۱۵۶۔

^(۸) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهی: ۴۳۳۷، وهو حسن ابن ماجه: ۴۰۱۱۔

چرتہ دی؟ ہغہ سہری اونیل چہ یارسول اللہ ﷺ اُخہ حاضر یم، نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ د ظالم مخکنسہی حق خبرہ کول افضل جہاد دی (۱)۔

خپلہ بی عزتی کول۔ ابن ماجہ کنسہی دی چہ تاسو کنسہی ہیچا تہ نہ دی پکار چہ خپلہ بی عزتی اوکری۔ خلقو تپوس اوکرو چہ یارسول اللہ ﷺ ہغہ ځنگہ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ خلاف شرع کار اوگوری اودے ځہ او نہ وائی، د قیامت پہ ورځ بہ د دہ نہ تپوس کیری چہ پہ فلانی موقع تہ ولی خاموش وے؟ دی بہ جواب ورکری چہ د خلقو دویری د لاسہ، اللہ ﷻ بہ افرمانی چہ ځہ د تپولونہ زیات حقدار ووم چہ ځمانہ دی ویریرہ کری وے (۲)۔

یوروايت کنسہی دی چہ کلہ اللہ ﷻ دہ د خپل طرف نہ د جواب تلقین اوکری نو بہ اووانی چہ ستانہ ځما امید وو (چہی تہ بہ راتہ پہ دی نہ منع کولو عذاب رانکری، اود خلقو نہ ویریدم) (۳) مسند احمد کنسہی دی چہ مسلمانان دپارہ خپل ځان پہ خپلہ ذلیل کول نہ دی پکار، خلقو تپوس اوکرو چہ ځنگہ؟ وے فرمائیل ہغہ تکلیفونہ پہ خپل سر اخستل چہ دکومو د برداشت طاقت ئی نہ وے (۴)۔

امربالمعروف کله پریخودی شی؟۔ ابن ماجہ کنسہی دی چہ نبی کریم ﷺ نہ سوال اوشو چہ امر بالمعروف او نہی عن المنکر کله پریبندوی شی؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ پہ ہغہ وخت کنسہی چہ کلہ پہ تاسو کنسہی ہغہ ځیز ظاہرشی کوم چہ ستاسونہ مخکنسہی خلقو کنسہی ظاہر شوی وو، مونہ تپوس اوکرو چہ ہغہ ځہ ځیز وو؟ وے فرمائیل ① چہ دکمینہ سہری سلطنت چلوی ② پہ لویو سہرو کنسہی بدکاری راشی، ③ رذیلانو کنسہی علم راشی، حضرت زید رضی اللہ عنہ وائی چہ پہ رذیلانو کنسہی د علم راتلو نہ مراد فاسقانو کنسہی علم راتلل دی (۵) ددی حدیث مبارک شاهد ابو ثعلبہ رضی اللہ عنہ والا حدیث مبارک دی چہ ددی آیت ﴿لَا يَهْرُومُ﴾ تفسیر کنسہی بہ راشی انشاء اللہ۔

تَرَى كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴿۶﴾

د منافقانو کافرانو سرہ دوستی۔ بیا فرمانی چہ تہ اکثر منافقان اوگوری چہ هغوی بہ کافرانو سرہ دوستی کوی، د هغوی ددی فعل پہ وجہ یعنی مسلمانانو سرہ د دوستی پریبندوو او کافرانو سرہ د دوستی کولو پہ وجہ هغوی ځان دپارہ خرابہ ذخیرہ جمع کوی، ہم پہ دی وجہ بہ ددوی پہ زړونو کنسہی نفاق پیدا شی۔ اوپہ دی وجہ بہ په دوی باندي دالله ﷻ عذاب نازل شی، او په قیامت کنسہی د دائمی عذاب بیان ہم مخکنسہی راځی۔

د زنا شپږ خرابی۔ ابن ابی حاتم کنسہی دی چہ ائی مسلمانانو اد زنا کارئی نہ ځان اوساتئی دی سرہ شپږ خرابی راځی، درې دنیا کنسہی اودرې آخرت کنسہی (د دنیا درې دادی) ① دی سرہ دعزت او وقار رونق او تازگی لاره شی، ② دی سرہ فقر او فاقه راځی، ③ دی سرہ عمر کمیری، د آخرت درې خرابی دا دی، ④ دالله ﷻ غضب ⑤ د حساب او کتاب سختی او برائی ⑥ د جهنم خلود، بیا نبی کریم ﷺ دا آخری جمله تلاوت افرمائیلہ (۶) دا حدیث ضعیف دی واللہ اعلم۔

قوله تعالى: ﴿وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوا آلِهَةً مَّعَ اللَّهِ﴾

(۱) ابن ماجہ کتاب الفتن باب الامر بالمعروف والنهي عن المنكر: ۴۰۱۲، وسندہ حسن۔

(۲) ابن ماجہ کتاب الفتن، باب الامر بالمعروف والنهي عن المنكر: ۴۰۰۸۔

(۳) ابن ماجہ کتاب الفتن، قوله تعالى (يا ايها الذين امنوا عليكم انفسكم) ۴۰۱۷۔

(۴) احمد: ۴۰۵/۵، ترمذی کتاب الفتن وسندہ حسن باب لا يعترض من البلاء لا يطبق: ۲۲۵۴، ابن ماجہ: ۴۰۱۶۔

(۵) ابن ماجہ کتاب الفتن، قوله تعالى (يا ايها الذين امنوا عليكم انفسكم) ۴۰۱۵، وسندہ حسن۔

(۶) شعب الايمان: ۵۴۷۵، حلية الاولياء: ۱۱۱/۴، الموضوعات: ۱۰۷/۳۔

بیا فرمائی کہ دے خلقو پہ اللہ تعالیٰ، دہغہ پہ رسول ﷺ، او پہ قران پاک پورہ پورہ ایمان راوڑے وی نو بالکل بہ نپ کافرو سرہ دوستی نہ کولے او چپ پہ چپ بہ وو او دے خلقو سرہ بہ نپ میل جول نہ ساتلو. او نہ بہ نپ ریہستونی مسلمانانو سرہ دشمنی ساتلہ. اصل خبرہ دا دہ چہ پہ دوی کنبے اکثر خلق فاسقان دی. یعنی اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول ﷺ اطاعت نہ خارج شوی دی. دہغہ د وحی اود ہغہ د پاک کلام دآیتونو مخالف شوی دی.

لَتَجِدَنَّ	أَشَدَّ النَّاسِ	عَدَاوَةً	لِلَّذِينَ	آمَنُوا
خامخا بہ تہ بیا مومی زیات سخت خلقو نہ پہ دشمنی کنبے دہغہ کسانو سرہ چپ ایمان نپ راوڑے دی				
تہ بہ مسلمانانو سرہ پہ دشمنی کولو کنبے د تہلونہ زیات				
الْيَهُودَ	وَالَّذِينَ	أَشْرَكُوا	وَلَتَجِدَنَّ	أَقْرَبَهُمْ
یہودیان (اوربل) ہغہ کسان چپ مشرکان دی او خامخا بہ تہ بیا مومی د تہلونہ زیات نزدی				
یہودیان او مشرکان بیا مومی ..... او مسلمانانو سرہ پہ دوستی				
مَوَدَّةً	لِلَّذِينَ	آمَنُوا	الَّذِينَ	قَالُوا
پہ محبت کنبے دہغہ کسانو سرہ چپ ایمان نپ راوڑے دی ہغہ کسان چپ وائی بیشکہ مونہ				
ساتلو کنبے بہ د تہلونہ نزدی ہغہ کسان مومی چپ خان تہ				
نَصْرِي	ذَلِكَ	يَا	مَنْ	قَسَبَسِينَ
نصاری یوا دا پہ دے وجہ چپ بیشکہ خینی دہغوی نہ عبادت گزارہ عالمان دی				
نصاری وائی حکہ چپ پہ دوی کنبے عالمان				
وَرَهْبَانًا	وَأَنَّهُمْ	لَا	يَسْتَكْبِرُونَ	۞
اودنیا پرہنسی فقیران دی او بیشکہ ہغوی تکبر لوئی او غرورنہ کوی				
اودرویشان موجود دی ..... اودوی تکبرنہ کوی				

د نجاشی او دہغہ د ملکرو بیان :- دا ایت مبارک اودے نہ پس خلور ایتونہ د نجاشی اود ہغہ د ملگرو بارہ کنبے نازل شوی دی. ہرکلہ چہ حبشہ کنبے د ہغہ مخکنبے حضرت جعفر طیار بن ابی طالب ؓ قران پاک اولوستلو نو دہغہ د سترگو نہ اوبنکے روانے شوی. او دومرہ نپ اوڑپل چہ د ہغوی ریرے لمدی شوی. خو دا یاد ساتی چہ دا آیتونہ پہ مدینہ منورہ کنبے نازل شوی دی. اود حضرت جعفر ؓ دا واقعہ د ہجرت نہ مخکنبے دہ. دا ہم مروی دی چہ دا آیتونہ د ہغہ وفد بارہ کنبے نازل شوی دی چہ کوم وفد نجاشی نبی کریم ﷺ طرفتہ رالیرلے وو چہ تاسو ہغوی سرہ ملاقات او کرنی اود نبی کریم ﷺ صفات او حالات معلوم کرنی. اود نبی کریم ﷺ کلام واورنی. ہرکلہ چہ دوی راغلل او نبی کریم ﷺ سرہ ملاؤ شو اود نبی کریم ﷺ د ژبے مبارکے نہ نپ دا کلام واوریدو نو د ہغوی زرونہ نرم شو او دیر زیات نپ اوڑپل او اسلام نپ قبول کرو. اوچہ واپس شو نو نجاشی تہ نپ تہول حالات او ونبیل ( ) نجاشی خپل سلطنت پرہنہود او نبی کریم ﷺ طرفتہ نپ ہجرت او کرو خو پہ لارہ کنبے وفات شو. خو صحیح روایاتو نہ ثابت دی چہ ہغہ پہ حبشہ کنبے خپل سلطنت کنبے وفات شوی وو. دہغہ د وفات پہ

ورخ نبی کریم ﷺ صحابہ کرام ؓ، تہ د ہغہ د وفات خبر ورکری وو۔ اود ہغہ غائبانہ د جنازہ مونی کرے وو (۱)۔

دہی کسانو شمار بعضو روایتونو کنبی دی چہ پہ دہی وفد کنبی خو اووہ (۷) عالمان وو او پنخہ زاهدان وو او یا پنخہ عالمان او اووہ زاهدان وو۔ بعضی وانی چہ دا ٲول پنخوس کسان وو او وئیلی شوی دی چہ د شپیتونہ لہ زیات وو۔ یو قول کنبی دا ہم دی چہ دا او یا کسان وو۔ واللہ اعلم۔ حضرت عطاء رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د چا صفتونہ پہ دہی آیت مبارک کنبی بیان شوی دی ہغہ اہل حبشہ وو۔ ہر کلمہ چہ مسلمانان مہاجرین دوی تہ اور سیدل نو دوی ٲول مسلمانان شوی وو (۲) حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی دوی مخکنبی پہ دین عیسوی قائم وو۔ لیکن ہر کلمہ چہ ہغوی مسلمانان او کتل او قران پاک نی واوریدو نو مسلمانان شول۔

داین جریر فیصلہ دا ٲول اقوال صحیح کوی او فرمائی چہ دا آیتونہ د ہغہ خلقو بارہ کنبی نازل شوی دی چہ پہ چا کنبی دا اوصاف وی۔ کہ ہغہ د حبشی وی یاد بل چرتہ وی۔ دیہودیانو چہ د مسلمانانو سرہ کومہ دہنمنی دہ د ہغی وجہ دا دہ چہ پہ ہغوی کنبی دسرکشی او انکار مادہ زیاتہ دہ۔ او پہ قصد بہ نی کولو۔ اوددض نہ بہ پہ ناحق ولاہ وو۔ د حق مقابلہ کنبی کلک ولاہ دی۔ حق پرستو تہ پہ سپک نظر گوری او ہغوی سرہ کینہ او بغض ساتی۔ د علم رنہا دوی سرہ نشتہ دی۔ د علماء تعداد پہ دوی کنبی ٲیرکم دی۔ اودعلم او ذی علم وقعت د دوی پہ زرونو کنبی نشتہ ہم دا وجہ وہ۔ چہ دوی ٲیر نبیان قتل کری وو۔ اود حضرت محمد ﷺ د قتل کولو ارادہ نی ہم کری وہ۔ او یو ٲل نہ بلکہ بار بار نی نبی کریم ﷺ تہ زہر ورکریل پہ نبی کریم ﷺ نی جادو او کپرو اود خپل ٲل نہ بلکہ بار بار نی خیل خان سرہ یو ٲانی کرل پہ نبی کریم ﷺ باندی نی حملہ او کرہ۔ لیکن اللہ ﷻ ہر ٲل ہغوی نامراد اونا کام کرل دیہودیانو مسلمانانو سرہ دشمنی۔ ابن مردویہ کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ کلمہ بہ ہم یو یہودی یو مسلمان یواخی اولیدو نو د ہغہ پہ زپہ کنبی بہ د ہغہ دقتل کولو قصد پیدا کیدو۔ یو بل سند سرہ ہم دا حدیث مروی دی لیکن ہغہ ہم ٲیر غریب دی۔

عیسایان مسلمانانو تہ د یہودو پہ نسبت نزدی دی۔ - خو مسلمانانو سرہ دوستی کنبی ٲیر نزدی ہغہ خلق دی چہ پہ خپلہ نصرانیان دی۔ د حضرت مسیح ﷺ پہ ریشتیا تابعداری، دانجیل پہ اصلی او صحیح طریقہ قائم دی، پہ دوی کنبی یوحد پوری مسلمانانو سرہ او اسلام سرہ محبت دی، دا پہ دہی وجہ چہ پہ دوی کنبی نرم دلی دہ لکہ خنگہ چہ اللہ ﷻ ارشاد فرمائی دی: ﴿وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً﴾ یعنی کوم خلق چہ د حضرت عیسیٰ ﷺ تابعداری د ہغوی پہ زرونو کنبی مونہ نرمی او رحم اچولی دی۔ د ہغوی پہ کتاب کنبی حکم دی چہ تاسو تہ ٲوک یو مخ ٲسپہہ درکری نو بل مخ ورتہ را ورونی۔ د دوی پہ شریعت کنبی ہیخ جنگ نشتہ۔

مسلمانانو سرہ دحق پرستو عیسایانو د دوستی وجہ دلتہ ددوی د دوستی وجہ دایانوی چہ پہ دوی کنبی خطیبان او واعظان دی۔ د «قسس» او «قس» جمع «قسسین» دہ او د «سوس» ہم دہ «رہبان» د «راہب» جمع دہ۔ راہب عابد تہ وانی۔ دا لفظ مشتق دی درہب نہ او د رہب معنی دہ ویرہ او خوف، لکہ خنگہ چہ د «راکب» جمع «رکبان» دہ۔ او د «فارس» جمع «فرسان» دہ۔ امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کلمہ «رہبان» د واحد ٲیارہ راخی۔ نو دہی جمع «رہابین» راخی۔ لکہ «قربان» او «قربابین» او «جوزان» او «جوزابین» او کلمہ د دہی جمع «رہابنہ» ہم راخی۔ د عربو شعرونو کنبی ہم لفظ د «رہبان» واحد ٲیارہ

(۱) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب الصوف علی الجنائز: ۱۳۱۸، صحیح مسلم: ۹۵۱۔

(۲) الطبرانی: ۵۰۱/۱۰۔

راغلی دے حضرت سلمان ؓ ته یو سرې «قیسین و رهبانان» وائی اوددې معنی دریافت کوی نو هغه ورته فرمانی چه «قیسین» په خانقاهونو او غیرآباد خایونو کښې پریرېده، ما ته نبی کریم ﷺ صدیقین و رهبانان و نیلی دی (۱) (بزار و ابن مردویه) الغرض ددوی درې اوصاف بیان شو. په دوی کښې د علما، کرامو کیدل، د عابدانو کیدل، په دوی کښې تواضع او عاجزی.

(الحمد لله) د تفسیر ابن کثیر شپږمې پارې ترجمه ختمه شوه.

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ
او کله چی   اوووی هغوی   هغه کلام   چی نازل شوې دې   رسول ته   ته وینی   سترگې دهغوی
اوجې کله هغه کلام واورې چې پیغمبر ته نازل شوې دې   ..... نو ته وینی چه ددوی سترگې
تَفِيضٌ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا
چی بهیرې   داوښکونه   اېه وجه ددې   چی پیژندلې دې هغوی   حق   وایی هغوی   اې ربه زمونږه
داوښکونه دکې شی   خکه چې حق خبره ئې پیژندلې ده (چه قرآن دې)   ..... وائی چې ائې ربه! زمونږه
أَمَّا فَالْكُتُبَا مَعَ الشَّاهِدِينَ وَمَا لَنَا لَأَن نُّؤْمِنَ
ایمان راوړې دې مونږه   نو اولیکه مونږه   دگواهی کونکوسره   اوڅه شوی دی په مونږه   چی ایمان به نه راوړو مونږه
مونږه ایمان راوړې دې   نو مونږه په گواهی کونکو کښې شمیرکړه   او آخر مونږه ولې ایمان نه راوړو
يَاللَّهُ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا
په الله باندې   اوپه هغې څه اچې راغلي دې مونږه ته   چه حق دې   احوال دا چی طمع لرو اچې داخل به کړی مونږه
په الله باندې او چې کوم حق مونږه ته راغلي هغه ولې نه منو! هرکله چې دا طمع ساتو
رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ فَآتَاهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا
رب زمونږه   دنیکانو خلقوسره   نو ورکړه بدله هغوی ته   الله   په سبب دهغه   چی و نیلی ووهغوی
چې الله به مونږه دنیکانو په ډله کښې شامل کړی   ..... ددې وینا په وجه به ورته الله
جَدَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ
جنتونه   چی بهیرې   لاندې دهغې نه   نهرونه   اچې همیشه به وسیرې   په هغې کښې   او دا   بدله ده
داسې باغونه ورکړی   چې دهغې لاندې به ولې بهیرې   او تل تر تله به په هغې اوسیرې   او بیشکه هم دغه
الْمُحْسِنِينَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ
دنیکانو خلقو   او هغه کسان   چی انکار ئې اوکړو   اودروغ ئې اوگنړل   ایتونه زمونږه   دغه کسان
دنیکانو بدله ده   اوچا چې انکار اوکړو   اوزمونږه ایتونه ئې دروغ اوگنړل   ..... نوهم دغه خلق

(مجمع الزوائد: ۱۷/۷، طبرانی: ۶۱۷۵، هشیمی وائی چې دې روایت کښې یحیی بن عبد الحمید الحماني او نصیر بن زیاد ضیعف راویان دی او گورثی (مجمع الزوائد حواله بالا).

أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

خاوندان | ددوزخ دی |

دوزخیان دی

قوله تعالى: وَإِذَا سُئِلُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ كَرَىٰ أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ وَمَنَاعَرُهُمْ مِنَ الْحَقِّ

اهل ایمان چه کله قرآن اوری نو د هغوی زړونه نرم کیږی :- اوچه کله به هغوی په رسول الله ﷺ باندي نازل شوې وحی اوری نو ته به هغوی ته گورې چه سترگې به نی د اوبنکونه ډکې وی. خکه چه هغوی بشارت پیژندلې دې چه د محمد ﷺ د بعثت سره متعلق هغوی په خپلو کتابونو تورات او انجیل کښې کتلې وه. نو هغوی اونیل چه اې ربه مونږ په محمد ﷺ باندي ایمان راوړې دې مونږ هم په هغه ټولگی کښې شامل کړه چا چه گواهی ورکړې او ایمان نی راوړې دې. عبدالله بن زبیر رضی الله عنه وائی چه دا آیت د نجاشی او هغه دملگرو متعلق نازل شوې. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی (مع الشَّهيدین) نه حضرت محمد ﷺ اودهغه امت مراد دې. چا چه د خپل نبی د پاره گواهی ورکړې ده چه نبی د تبلیغ حق ادا کړې دې اود رسول الله ﷺ نی هم گواهی ورکړې ده چه هغه د تبلیغ فرضه ادا کړې ده. (حضرت ابن عباس فرمائی چه (تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ) نه هغه کرونده گری مراد دی کوم چه حضرت جعفر رضی الله عنه بن ابی طالب سره د حبشه نه راغلی وو او چه کله رسول الله ﷺ قرآن واورولو نو هغوی ایمان راوړلو او د هغوی په سترگو کښې اوبنکې راغلې. رسول الله ﷺ هغوی ته وفرمائیله چه کله تاسو خپل وطن ته لاړشئ نو واپس به خپل مذهب ته خو نه اوړئ؟) (۱) هغوی ونیل چه مونږ به د دې خپل دین چرې هم نه اوړو. نو الله ﷻ د هغوی دا وینا داسې بیان وفرمائیله (وَمَا لَنَا لَأَن نُّؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ) یعنی آخر مونږ ولې ایمان راوړو په الله ﷻ باندي اود هغه په وحی باندي. زمونږ بالکل خواهش دې چه زمونږ رب مونږ د صالحینو په قوم کښې داخل کړی. دا نصاری خلق وو د چا ذکر چه الله ﷻ داسې فرمائیلي دې. چه په اهل کتابو کښې داسې خلق هم شته چه د دې نه وړاندي نی هم په انجیل ایمان راوړې وو او چه کله به قرآن په هغوی باندي تلاوت کولې شو نو نیلی به نی چه دا د الله ﷻ د طرف نه حق دې. مونږ خود اول نه مسلمانان یو (۲) په دې وجه دلته الله ﷻ فرمائی چه د دوی د دې اعتراف په سبب به دوی له جنتونه ورکولې شی. په کوم کښې چه به د اوبو چینی بهیږی، دا د هغوی د ایمان او تصدیق صله او بدله ده. هغوی به په دې جنتونو کښې د همیشه د پاره وی د هغه خای نه به د یو ساعت د پاره نه اوخی. د حق اتباع کونکو هم دغه بدله ده. ځنگه چه هم هغوی وی او چرته چه هم وی او یا چا سره هم چه وی هغوی د دې بدلې حقدار دی. دې نه پس د بدبختانو خبر ورکولې شی چاچه کفر کړې او زمونږ آیاتونه نی دروغ گنړلی هغه ټول دوزخیان دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	أَمَنُوا	لَا تَحْرِمُوا	طَيِّبَاتِ مَا
ای هغه کسانو چي ایمان مو راوړې دې مه حراموی تاسو پاک خیزونه هغه			
انې دایمان خاوندانو الله ﷻ چي ستاسو دپاره کوم پاکیزه خیزونه حلال کړی دی			

(۱) حاکم : ۳۱۳/۲، صححه الحاکم
 (۲) المعجم الكبير : ۱۲۴۵۵،
 (۳) ۲۸ القصص : ۵۲، ۵۳.

أَحَلَّ اللَّهُ	لَكُمْ	وَلَا تَعْتَدُوا	إِنَّ اللَّهَ	لَا يُحِبُّ	الْمُعْتَدِينَ ﴿۱۰﴾
جی حلال کری دی اللہ استاسود پارہ او مہ اور پی د حد نہ ایسکہ جی اللہ انہ خونبوی ا د حد نہ اوریدونکی					
ہغہ پہ خان مہ حراموی او د حد نہ بہر مہ اوخی بیسکہ زیاتی خور خلق د اللہ ﷻ نہ دی خوبن					
وَكُلُوا	مِمَّا	رَزَقَكُمُ اللَّهُ	حَلَالًا طَيِّبًا	وَاتَّقُوا	اللَّهَ الَّذِي
او خوری ا د هغی رزق نہ ا جی در کری دی تاسو تہ اللہ ا حلال پاک او خان ساتی دنا فرمائی ا د اللہ نہ ا ہغہ					
او اللہ ﷻ جی تاسو تہ کوم پاک خیزونہ در کری ہغی نہ خوری ا او د هغہ اللہ ﷻ نہ ویریری پہ کوم چہ					
أَنْتُمْ	بِهِ	مُؤْمِنُونَ ﴿۱۱﴾			
جی تاسو ا پہ ہغہ ا ایمان لرونکی یی ا					
تاسو ایمان راوری دی ا					

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْزَمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ

دخیل طرف نہ یو خیز حلال یا حرام کولو ممانعت۔ د حضرت ابن عباس ؓ نہ روایت دی چہ دا آیت د نبی ﷺ صحابہ کرام پہ یوہ دلہ کنبی نازل شو ہغوی و نیلی وو چہ مونہ خپل اندامونہ پریکوو او ترک شہوت کول غوارو او داسی د راہبانو غوندی بہ اخواد یخوا مگر خو او د دنیا نہ بہ بالکل بی پرواہ شو۔ نبی کریم ﷺ تہ چہ کلہ دا خبر اور سیدلو نو ہغوی نی راوغوبنتل او تپوس نی تر پی او کپو چہ تاسو داسی و نیلی دی نو ہغوی او و نیل چہ او زمونہ داسی ارادہ دہ۔ نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ گورنی زہ روزہ ہم ساتم او نہ نی افطار کوم۔ د شی پی مونخ ہم کوم او اودہ کیرم ہم، بنخو سرہ نکاح ہم کوم او راہب جور شوی ہم نہ مگر ہم، خو ک چہ زما پہ طریقہ روان شو ہم ہغہ زما نہ دی او خو ک چہ زما طریقہ اختیار نہ کری ہغہ زمانہ نہ دی۔ (۱)

درہبانیت اختیارولو ارادہ بنکارہ کول۔ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی چہ بعض صحابہ کرامو د رسول اللہ ﷺ د کورنی پتہ عملونو بارہ کنبی د بعض بیبیانو نہ د خہ سوالونو تپوس او کپو (نود حضرت ﷺ د شی پی ورخی د عبادت حال بہ ور معلوم شو پی وی) نو پہ ہغوی کنبی یو کس او و نیل چہ د نن نہ بہ غوبنہ نہ خورم، چا و نیل چہ زہ بہ کلہ ہم بنخ پی تہ نزدی نہ شم، چا و نیل پہ زمکہ بہ خاورو کنبی اودہ کیرم چری بہ ہم پہ بسترہ اودہ نہ شم۔ دا خبر حضور ﷺ تہ اوشو نو ہغوی ﷺ او فرمائیل چہ پہ دی خلقو خد چل شو پی؟ خو ک دا وائی خو ک ہغہ وائی۔ زہ خور روزہ نیسم او افطار ہم کوم، اودہ کیرم ہم او مونخ ہم کوم۔ غوبنہ ہم خورم او نکاح ہم کوم۔ خو ک چہ زما د طریقہ نہ اخوا شو ہغہ زما نہ نہ دی۔ (۲) د حضرت ابن عباس ؓ نہ روایت دی چہ یو سر پی حضور ﷺ لہ راغلو او وئی و نیل چہ زہ کلہ غوبنہ خورم نو یر زیات شہوت را پیدا کیری پہ دی وجہ ما پہ خپل خان غوبنہ حرامہ کرہ، نو دا آیت نازل شو د ایمان خاوندانو د اللہ ﷻ حلال کری شوی خیزونہ پہ خان مہ حرامہ وئی۔

دخان خصی کولو اجازت غوبنتل۔ (۳) حضرت عبداللہ بن مسعود ؓ فرمائی چہ مونہ نبی کریم ﷺ سرہ پہ جنگ کنبی د او رپی مود پی راسی وو او مونہ سرہ بنخ پی نہ وی۔ کلہ چہ مونہ تہ اوسیدل گران معلوم

(۱) الطبری : ۵۱۸/۱۰ بدون الایہ.

(۲) صحیح بخاری کتاب النکاح باب الترغیب فی النکاح : ۵۰۶۳، صحیح مسلم : ۱۴۰۱، احمد : ۲۴۴۱/۳، ابن حبان : ۱۴.

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن، ومن سورۃ المائدہ : ۳۰۵۴.

شول نومونہ د حضور ﷺ نہ تپوس او کړو چه ایا مونږ ځانونه خصیان کړو چه هډو خواهش مو نه پیدا کیری نو هغوی ﷺ مونږ منع کړلو او مونږ ته نې د یوې کپړې یا یوې جوړې په عوض د یو موقتی نکاح اجازت راکړو، بیا حضرت عبدالله ﷺ دا آیت تلاوت کړو ای د ایمان خاوندانو د الله ﷻ حلال کړې شوی څیزونه په ځان مه حرامه ونی (۱) خو دا واقعہ د نکاح متعہ د حرام گرځولو نه وړاندې ده. والله اعلم. دکپیر خوړولونه قسم کول: حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ له د پوخ شوې کپیر تحفه راغله، خلق یوځای کیناستل او خوراک نې کولو نو یو سرې د مجلس نه اخوا شو. حضرت عبدالله ﷺ او فرمائیل راشه او خوره نو هغه ونیل چه زما خو د دې د خوړلو نه قسم کړې. هغوی او فرمائیل راشه او خوره قسم مات کړه او کفارہ ورکړه، بیانی دا آیت تلاوت کړو. (۲)

دمیلمه دمیلستیا خیال ساتل: وانی چه عبدالله بن رواحه ﷺ یو میلمه ته دعوت ورکړو لیکن د حضور ﷺ په مجلس کنبې د حصاریدو په وجه ناوخته شو. کور ته چه راغلونو معلومه شوه چه په میلمه نې انتظار کړې دې او خوراک نې پرې نه دې خوړلې نو بنڅې ته غصه شو او ونی ونیل زما د پارہ تامیلمه اوږې اوساتلو په ماباندې نن خوراک حرام دې. بنڅې ونیل چه په ما باندې هم حرام دې زه نې هم نه خورم. میلمه چه دا اوکتل نو هغه ونیل چه په ما باندې هم حرام دې زه نې هم نن نه خورم. حضرت عبدالله ﷺ چه دا اوکتل نو ډیر پریشانه شو او بیانی لاس وروړاندې کړو او خوراک نې شروع کړو، او ونی فرمائیل چه بسم الله او وانی او ټول شروع کړی. دا خبر حضرت ﷺ ته اورسیدو نو دا آیت نازل شو. دا حدیث اثر منقطع گنرلې شی صحیح بخاری کنبې هغه حدیث کوم کنبې چه د صدیق اکبر ﷺ واقعہ او د هغه د میلمه ذکر دې هغه هم د دې په شان ده (۳).

د جائز څیز حرامولو نه پس د هغې په خوراک د کفارې د وجوب حکم: ① د حلالو حرامولو او د حرامو حلالولو هم یو قسم له قسم دې. هغه او دا دواړه قصې د دې خبرې دلیل دې څنگه چه د امام شافعی رحمته الله علیه وغیره علماؤ مسلک دې چه چا په خپل ځان باندې یو لباس خوراک یا بنڅه پریخودل او یا څه څیز حرام کړو نو هغه حرامیږی نه اونه د هغې کفارہ شته، ځکه چه الله ﷻ او فرمائیل د الله ﷻ حلال کړې شوې څیز په خپل ځان به مه حرامه ونې. هم دغه خو وجه ده چه چا په خپل ځان باندې غوښه حرامه کړې وه هغه ته نې اکریم ﷺ د کفارې ورکولو حکم نه وو ورکړې. ② خو امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه فرمائی چه چا په ځان باندې خوراک لباس یا څه بل څه څیز حرام کړونود قسم کفارہ به ادا کوی. ځکه چه کله یو سرې د قسم په ذریعه د یو څیز پریخودل په ځان لازم کړل نو چه څنگه د قسم کفارہ لازم راځی دغه شان به بغیرد قسم نه د مجرد تحریم نه هم غیر لازم ته لازم گرځولو په وجه د ده نیول پکار دی چه د کفارې په صورت کنبې کیدی شی. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما هم داسې فتوی ورکړې ده. هغوی فرمائی چه د الله ﷻ قول نه هم دا معلومیږی. (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ) او وې فرمائیل (قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ) یعنی ای نبی د خپلو بیبیانو د خوشحالولو دپاره الله ﷻ چه کوم څیزونه په تاباندې حلال کړی دی هغه ولې په خپل ځان باندې حرام کوي. الله ﷻ غفور او رحیم دې.

د حلال څیز نه قسم ماتول او د قسم کفارہ ورکول دی

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر: باب ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرَمُوا طَيِّبَاتِ مَا حَلَّ اللَّهُ لَكُمْ﴾: ۴۶۱۵. صحیح مسلم: ۱۴۰۴. بیهقی:

۷۹/۷. ابن حبان: ۴۱۴۱.

(۲) حاکم: ۳۱۳/۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب ما بکره من الغضب والحزق عند الضعيف: ۶۱۴۰. صحیح مسلم: ۲۰۵۷.

مسلك هغی: دا حنافو په نیز د حلال خیز نه قسم خوړلو نه پس په ده باندې د قسم ماتول واجب دی او چې قسم مات کړی نو د قسم کفار به ورکوی (معارف القرآن ۱۸/۴۹۹).

بیا فرماني چه الله ﷻ په تاسو باندې فرض کوی چه خپل قسمونه مات کړئ. دلته د پورته ذکر شوی آیت ذکر کولو نه پس د قسم د کفارې ذکر او فرمائیلو. د دې نه دا خبره ثابته شوه چه د یمن یعنی قسم ذکر نه هم وی او په خپل خان ئې حرام کړی وی نو بیا هم د کفارې حقدار کیدو کبئې په منزله د قسم دې. والله اعلم. د مجاهد رضی الله عنه نه روایت دې چه بزرگان صحابه لکه عثمان بن مظعون رضی الله عنه او عبدالله بن عمر رضی الله عنه اراده او کړه چه ترک دنیا او کړی. خانونه خصیان کړی او د تات نه علاوه بل هیڅ وانه غوندې، نو مذکوره آیت نازل شو، د کوم په آخر کبئې چه داسې او فرمائیل چه په الله تعالی باندې مو ایمان راوړې نو د هغه نه او ویرېږئ.

د حضرت عکرمه رضی الله عنه نه روایت دې چه عثمان بن مظعون رضی الله عنه او علی رضی الله عنه بن ابی طالب، ابن مسعود رضی الله عنه، مقداد بن اسود رضی الله عنه، سالم مولی ابو حذیفه رضی الله عنه، دوی د ترک دنیا اراده او کړه: په کورونو کبئې کیناستل، بنځې پریخودې، ټاپونه ئې واغوستل، د خوراک څښاک ټول بڼه بڼه خیزونه ئې په خپل خان حرام کړل. د بنی اسرائیلو د راهبانو غوندې خوراک څښاک ئې اختیار کړو، د خصی کیدو اراده ئې او کړه، اتفاق ئې او کړو چه ټوله شپه به مونځونه کوو، ټوله ورځ به روژې ساتو، نو دا آیت نازل شو چه د الله تعالی پاک خیزونه په خپل خان مه حرام کوئ، د حدنه مه وړاندې کیرئ، مونږ داسې خلق هیڅ کله نه خوښوو، دا د مسلمانانو طریقه نه ده چه د بنځو نه جدا اوسیدل، بڼه خوراک څښاک او بڼه لباس پریخودل، ټوله شپه وینیدل، ټوله ورځ روژه نیول، خصی کیدل دا ټول غلطې طریقې دی. حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه په تاسو باندې ستاسو د نفس هم حق دې. کله نفلی روژه ساته او کله مه ساتئ، کله مونځ کوه او کله اوده کیرئ، که زمونږ دا طریقه دې پریخوده نو زمونږ نه نه ئې. دې اوریدو سره ټولو او وئیل ای الله مونږ د دې خپلو ارادو نه بیج کړې او د وحی د اتباع توفیق را کړې.

نبی کریم صلی الله علیه و آله یو وخت کبئې تذکیر او تنبیه کولو سره پاسیدو او صرف د الله تعالی د عذاب نه ئې ویرول او کړه نو د نبی کریم صلی الله علیه و آله په صحابه کرامو کبئې لس کسان وو چه په هغې کبئې حضرت علی رضی الله عنه هم وو. عثمان بن مظعون رضی الله عنه هم وو. وئې وئیل که چرې نصاری او راهبان په خپل خان باندې عیش او آرام په خپل خان حرام کولې شی نو مونږ خود هغوی نه د دې زیات حقدار یو. بعض خلقو په خان غوښه او چربې حرام کړه، بعض خوب او بعضې بنځې حرام کړې. ابن مظعون رضی الله عنه په خپل خان باندې بندځه حرام کړې وه، نه به دې کورته تلو او نه به ئې بی بی ده ته راتله. اوس د هغه بی بی حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها ته راغله. حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها سره د نبی کریم صلی الله علیه و آله نورې بیبیانې هم ناستې وې. حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها تهوس او کړو ای حولا، دا په تا څه چل شوې چه د مخ رنگ دې زېږ دې. نه گمنزه شته او نه دې کمسئ کړی دی، نه دې تیل مخلی دی اونه د عطر لگولی دی؟ نو هغې وئیل چه گمنز او تیل کولو باندې به څه او کړم، زما خاوند نه په ما راپریوزی او نه زما نه لره شان کپړا او چتوی. ټولو چه دا خبره واوریده نو په خندا شوې. په دې کبئې رسول الله صلی الله علیه و آله تشریف راوړو. حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه دا ټولې ولې خاندئ؟ نو هغوی او وئیل ای رسول الله صلی الله علیه و آله دا حولا، داسې وائی. نو هغوی رضی الله عنه عثمان بن مظعون رضی الله عنه راوغوښتو او ورته ئې او فرمائیل تا څه کړی. هغه وئیل ما دا عیش د الله تعالی دپاره پریخې دې چه د عبادت د پاره خاص شم بلکه زما خو اراده ده چه خپل خان خصی کړم. حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل ستا دې په الله باندې قسم وی چه داسې اونه کړې زر کور او بی بی سره ملاوښه. هغه وئیل ای رسول الله صلی الله علیه و آله زما خو روژه ده. حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل روژه ماته کړه. هغه دا

تولی خبری پورہ کړې. اوس حولاء حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها لت راغله. گمنزه، رانجه او عطر لگولی. حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها په خندا کښې تپوس او کړو حولاء څه چل اوشو هغې ونیل پرون هغه راغلي وو. حضور ﷺ عثمان ؓ ته فرمائیل داسې هیڅ کله مه کوه دا په دین باندې ډیر لوی زیاتې دې. اود قسم د کفارې ادا کولو حکم ئې ورکړو او ونی فرمائیل چه الله ﷻ ستاسو په لغو قسمونو نیول نه کوی. اودا ده که قسم مو اوتړلو نو نیول یه کوی (وَلَا تَعْتَدُوا) معنی هم احتمال کیدی شی چه مباحات په خپل ځان حرامولوسره په خپلو نفسونو تنگی مه کوئی. دا هم احتمال دی چه دا مراد وی چه حلال حرام مه جوړوئی اود حلال نه فائده اوچتولو کښې د حد نه زیاتې مه کوئی. حلال هم د کفایت مطابق حاصلوئی د ضرورت نه زیات نه. اوفرمائیلې شوی دی چه (كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا) خوړنی څکنی خو په خوراک څښاک کښې د ضرورت نه زیات مه خرچ کوئی. فرمائی چه مؤمن هغه سرې دې چه په خرچ کولو کښې اسراف نه کوی نه بخل کوی، بلکه د اعتدال په لار وی. الله ﷻ نه د افراط اجازت ورکړې نه د تفریط. هم په دې وجه ئې فرمائیلې دی: (وَلَا تَعْتَدُوا) بیانې اوفرمائیل چه په هر حالت کښې حلال او پاک خوړنی او په خپلو ټولو امورو کښې د الله ﷻ نه ویریرئ. د هغه د اطاعت او مرضی اتباع کوئی اود مخالفت او عصیان نه منع شئی.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ	
نه نیسی تاسو الله په لغوه سره په قسمونو ستاسو کښې	
الله ﷻ تاسو په عبث قسمونو باندې نه نیسی	
وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُم بِمَا	عَقَدْتُمْ
خو نیسی تاسو په هغې سره چی کلک کړی وی تاسو قسمونه نو کفاره دداسې قسم	الْأَيْمَانَ
خوبه هغه قسمونو نیسی چی کوم تاسو په قصد سره خوړلی وی نو دداسې قسم ماتولو کفاره داده	فَكَفَّارَتُهُ
إِطْعَامُ	عَشْرَةِ
خوراک ورکول دی لسو مسکینانو ته درمیانه درجې هغه خوراک چی خوړوی ئې تاسو	مَسْكِينٍ
چی لسو مسکینانو ته داسې وړوئ ورکړئ چی کوم درمیانه حال خوراک تاسو په خپل	مِنْ أَوْسَطِ
أَهْلِيكُمْ	أَوْ كِسْوَتُهُمْ
په بال بچ خپل باندې یا جامه اغوستل دی هغوی ته یا آزادول دی دیو غلام نو هغه څوک	أَوْ تَحْرِيرٍ
اهل باندې خوړوی یا (لسو مسکینانو) ته جامې ورکړئ یا یومرئ آزاد کړئ ..... نو څوک چی	رَقَبَةٍ
لَمْ يَجِدْ	فَصِيَامٌ
چی وی نه موندل نو روژې نیول دی درې ورځې دا کفاره ده د قسمونو ستاسو کله چی	ثَلَاثَةَ
ددې طاقت نه لری نو هغه دې درې روژې اونیسی داستاسو د قسمونو کفاره ده ..... کله چی	أَيَّامٍ
حَلْفَتُمْ	وَاحْفَظُوا
قسم او خوړی تاسو او حفاظت کوی د قسمونو خپلوا دارنگې بیانوی الله تاسو ته	أَيْمَانِكُمْ
تاسو قسم او کړئ او بیا هغه مات کړئ اود خپلو قسمونو حفاظت کوی ادغه شان الله تاسو ته خپل حکمونه بنائی	كَذَلِكَ
	يُبَيِّنُ اللَّهُ
	لَكُمْ

آیتہ لعنکم تشکرون ﴿۵﴾

آیتونہ خپل اد پارہ ددی چی تاسو اشکر اوباسی |

چی تاسو شکر گزار جو رشی |

قوله تعالیٰ: ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾

پہ لغو قسمونو باندی کفارہ نشته ﴿یسین لغو﴾ کوم ته چه د دروغو قسمونه یاد تکیه کلام قسمونه وئیل پکاردی ددی ذکر په سورۃ بقره کنبی تیرشوی، ددی د سردوباره کولو ضرورت نشته ① داسی قسمونه سرې بغیر د ارادی نه په خپلو خبرو کنبی کوی، د الله ﷻ قسم، داد امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ قول دی ② د نورو قول دا دی چه داسی لغو په هزل (توقو) کنبی کولې شی یاد معصیت په موقع هم کولې شی ③ د حضرت امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ او امام احمد رحمۃ اللہ علیہ قول دی چه د گمان غالب په صورت کنبی هم او کړې شی نو هغه به د یمین لغو په تعریف کنبی راخی، یا د غصې په وخت کنبی یا د هیری په صورت کنبی قسم خوړلې وی ④ اودا هم وئیلې شوی دی چه د خوراک خبناک او لباس د پریخودو متعلق قسم وی نو هم په دی استدلال سره هغه قابل غیرمواخذہ دی چه ﴿لَا تُحَرِّمُوا ظِئِبَتِ﴾ خو صحیح خبره دا ده چه بغیر ارادی نه د ژبی نه کوم قسم راوخی هغه یمین لغو دی قسم اود هغې کفارہ ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ﴾ یعنی که د قسم خوړلو په اراده او نیت ئی قسم خوړلې وی نو الله ﷻ به ئی رانیسی ﴿فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تَطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ﴾ یعنی په قصد باندی قسم ماتولو کفارہ لسو مسکینانو ته خوراک ورکول چاسره چه د خپل محتاجنی د حاصلولو څه لار نه وی، او درمیانه غوندي خوراک ورکول پکار دی کومه چه تاسو گټنی او په خپل عیال باندی خوړوئ. دا اوسط غذا روټی او پیئی یا روټی او ترکاری ده. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما بیان کړې دی چه بعض خلقو په خپلو بچو باندی د حیثیت نه هم خرا خوراک کوی اوبعض د حیثیت نه هم زیات، په دی وجه الله ﷻ او فرمائیل چه درمیانه قسم وی نه په هغې کنبی تنگی وی اونه په خرچ کنبی زیاتې کړې شوې وی. ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمانی هغه خوراک روټی غوښه یا روټی پیئی، روغن یا سرکه وغیره ده یا روټی او کھجوری وغیره دی. ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ فرمانی چه د اوسط نه مراد د خوراک کمی زیاتې دی.

نوعلمواؤ دخوراک په مقدار کنبی اختلاف کړې دی. حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمانی چه سحر او مانیام لسو مسکینانو باندی او خوړلې شی. محمد بن سیرین رحمۃ اللہ علیہ وائی چه هم یو وخت کافی دی. یعنی روټی او غوښه، که غوښه نه وی نو روټی او روغن یا سرکه او په مړه خیتیه او خوړلې شی. بعض وائی چه هر یو ته نیم صاع غنم یا کھجوری ورکړې شی یعنی تقریباً پنځه پاوه. امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ فرمانی که غنم وی نو نیم صاع او که نوره غله وی نو یو صاع. ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمانی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یو صاع کھجورو کفارہ ورکړې وه او هم دغه حکم ئی خلقو ته هم ورکړې وو او که کھجوری نه وی نو نیم صاع غنم. (۱) بیابن عباس رضی اللہ عنہما او فرمائیل یو مد غنم یعنی ۵۶ تولی سالن سره. ابن عمر رضی اللہ عنہما، زید بن ثابت رضی اللہ عنہما، مجاهد رحمۃ اللہ علیہ او محمد ابن سیرین رحمۃ اللہ علیہ وغیره هم دغه مراد اخستی دی.

امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ وئیلې دی چه د قسم په کفارہ کنبی مقدار مد النبی صلی اللہ علیہ وسلم واجب دی یعنی هم دغه شپو پنځوس تولی غنم لیکن د ترکاری څه قید نشته. دلته امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ دلیل اخستی دی د نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم د دی حکم نه کوم چه هغوی رضی اللہ عنہما یو سرې ته ورکړې وو د چا نه چه په حالت د رمضان د روژې د جماع

(۱) ابن ماجه كتاب الكفارات باب كم يطعم في الكفارة اليمين: ۲۱۱۲.

عمل شوې وو چه شپیتو مسکینانو ته په یو داسې پیمانه سره غنم ورکړه کوم کنبې چه پنځلس صاع خای کړې شی (چه هر یو ته یو یو مد ملاؤ شی دابن عمر رضی الله عنه نه مروی دی چه نبی اکرم صلی الله علیه و آله د قسم کفارہ یو مد غنم گرځول. احمد بن حنبل رضی الله عنه وائی چه واجب دک مد غنم یا دوه مده بغیرد غنمو. والله اعلم.

په کفارہ د قسم کنبې د غنمو نیم صاع او نور اجناس پوره صاع ورکول دی

مسلك حنفی: د احنافو مسلک هم دا دی څنگه چې حافظ ابن کثیر رضی الله عنه ذکر کړې دې یعنی د غنمو نیم صاع چې د موجوده وزن سره پوه کم دوه کلو جوړیږي دومره غنم به ورکړي یا به د دې قیمت په کفارہ کنبې ورکړي او که د غنمو نه علاوه بله غله ورکوي نو بیا به پوره یو صاع یعنی درې نیم کلو ورکوي (شاه فیصل غفرله) د الله تعالی قول دې ﴿أَوْ كِسْفًا﴾ امام شافعی رضی الله عنه وائی که چرې دې لسو کنبې هر یو ته دومره کپرا ورکړې شی چه په کومه د لباس اطلاق کیدې شی نو کافی ده. لکه یو قمیص یوه پاچامه یا یو پتکني او څادر. د تپیني باره کنبې اختلاف دې چه صرف تپیني کافی ده که نه. بعض وائی جائز ده او دلیل د دې حدیث نه اخلی چه د عمران بن حصین رضی الله عنه نه سوال او کړې شو نو وئی فرمائیل چه که یو څوسري ستاسو امیرله راشی او هغه هر یو ته یوه یوه تپیني ورپسر کړي نو تاسو وائی چه لباس نې ورکړو. نو ﴿كِسْفًا﴾ کنبې تپیني هم راغله. لیکن د دې سند ضعیف دې. حضرت امام مالک رضی الله عنه او امام احمد بن حنبل رضی الله عنه فرمائی چه هر یو ته دومره لباس ورکول ضروری دی څومره چه په مانځه کنبې لباس اغوستل ضروری دی. بنځي او سړي ته د هغه د شرعی ضرورت مطابق ورکول. والله اعلم. د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه هر مسکین ته یوه عبا ورکړې شی یا یوه شمله. مجاهد رضی الله عنه وائی چه پورتنې لباس یا لاندیني لباس کوم چه خوبس وی ورکولې شی. ابراهیم نخعی رضی الله عنه فرمائی چه داسې لباس کوم چه ملحفه او څادرونوباندې مشتمل وی ورکول پکار دی یعنی لحاف او څادر وغیره نه چه صرف جانگې قمیص او پرونې وغیره. دې ته لباس جامع نشی وئیلې. سعد بن المسیب رضی الله عنه وائی غمامه کوم چه د سر نه تاوهی او عباده کوم چه په بدن باندې اغوندی د جامع لباس په تعریف کنبې دی. ابن سیرین وائی چه دوه دوه کپړې ورکړې شی. ابو موسی قسم خورلې وو نو دوه کپړې په کفارہ کنبې ورکړې وې. د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها نه مروی دی چه ﴿كِسْفًا﴾ نه د هر مسکین د پارہ یو عبامراد ده او دا حدیث غریب دې.

په کفارہ د قسم کنبې هر مسکین ته یوه جامع ورکول دی

مسلك حنفی: په کفارہ د قسم کنبې د احنافو په نیز هر مسکین ته یوه جامه ورکول دی لنگ یا څادر یا قمیص یا چغه یا شړي اود امام محمد رضی الله عنه نه روایت دې چې پرتوگ او پتکي په کفارہ د قسم کنبې جائزه دی (احکام القرآن للجصاص ۲/۲۴۷).

﴿أَوْ ثَمَرًا رَقَبَةً﴾ یا دې یو غلام آزاد کړې شی. امام ابوحنیفه رضی الله عنه مطلق غلام مراد اخلی که کافر غلام آزاد کړې شی یا مسلمان. امام شافعی رضی الله عنه او نور فقهاء وائی چه مؤمن غلام آزادول ضروری دی لکه چه د قتل په کفارہ کنبې د مؤمن غلام قید کول دی. په دې صورت کنبې خو به اتحاد موجب موجود وی سره د دې چه اتحاد سبب نه وی د معاویه بن حکم د حدیث نه معلومیږي او په صحیح مسلم کنبې هم دی چه د ابن حکم سلمی په ذمه یو غلام آزادول وو نو هغه یو حبشی وینځه راوستله نو رسول الله

(صحیح بخاری کتاب الصوم باب اذا جامع لی رمضان ولم یکن له شی فصدق علیه لیکفر.....: ۱۹۳۶. صحیح مسلم: ۱۱۱۱. ۱۶۵.

ﷺ دہغہ نہ تپوس او کړوالله ﷺ چرته دې نو هغه حبش وئیل په اسمان کښې، بیانې تپوس او کړوزه خوځ یم؟ هغې وئیل تاسو دالله ﷺ رسول ئې، نو رسول الله ﷺ او فرمانیل چه اودامؤمن دې د آزادولې شئې. (۱)

په کفارہ د قسم کښې د کافر غلام ازادولو جواز

مسلك حنفی :- لکه څنگه چې حافظ ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ فرمائیلی دی چه په کفارہ د قسم کښې د احنافو په نیز کافر غلام ازادول هم جائز دی احنافو ته دا نسبت صحیح دی او د دوی دلیل د آیت اطلاق دې یعنی په قرآن کښې مطلق غلام ازادول دی د کافر او د مسلمان قید په کښې نشته نو د کتاب الله اطلاق به په خپل اطلاق باندې پریخودې شی او د کافر غلام ازادول به هم جائز وی (تفسیر مظہری (۱۹۳۱۳)۔

اوس په دې دريو قسم کفارو کښې چه کومه کفارہ ورکړې شی نو کفارہ به ادا کړې شی. په قرآن کښې اولنې د آسانئې ذکر دې، د دې نه پس درجه په درجه یعنی خوراک ورکول ډیر آسان دی د لباس ورکولونه، بیا لباس ورکول ډیر آسان دی د غلام ازادولونه. غرض دا چه د ادنی نه د اعلی طرف ته قدم اوچت کړې شوې دې. د ټولو نه په آخر کښې دی چه که مکلف په دې ټولو کښې په یو هم قادر نه وی نو (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ) درې ورځې روژې دې اونیسې. ابن جبیر رحمۃ اللہ علیہ او حضرت حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چا سره چه درې درهمه هم وی نو هغه دې خوراک ورکړی گڼی روژې دې اونیسې. د بعض متاخرینو علماؤ نه نقل دی چه د هغه د پاره جائز دی چه چا سره د ضروریاتو یا مایحتاج الیه نه علاوه څه زیاتې څیز نه وی کوم چه هغه د قسم په کفارہ کښې ورکړی یعنی روژې اونیسې. ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ دا هم وئیلی دی چه هغه دومره غریب وی چه د خپل خان او خپل بال بیچ د هغه ورځې د خرچې نه علاوه څه نه لری. اوس د علماؤ اختلاف په دې کښې هم دې چه پرله پسې درې روژې ساتل واجب دی که مستحب، او آیا جدا جدا ئې هم ساتلې شی؟ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ وائی چه پرله پسې ساتل واجب نه دی او امام مالک رحمۃ اللہ علیہ هم دغه وائی ځکه چه حکم مطلق دې هیڅ قید نشته. لکه څنگه چه د رمضان روژې مسلسل قضا شی نو دهغې هم مسلسل قضا ساتلو ضرورت نشته. ځکه (فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اٰخَرَ) یو مطلق آیت دې. د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ یو ځای کښې د پرله پسې د وجوب صراحت دې. د احنافو او حنابلہ هم دغه قول دې او هغه د دې روایت په بنا چه د ابی بن کعب رضی اللہ عنہ قراءت دې (فصيام ثلثة ايام متتابعات) اصحاب ابن مسعود رضی اللہ عنہ به هم دغه شان لوستلو د دې باوجود چه دا قراءت په تواتر سره ثابت نه دې. لیکن کم نه کم خبر واحد ضرور دې یا د صحابه کرامو د تفسیرنه د دې ثبوت ملاویری. د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه کله د کفارې آیت نازل شو نو حدیفه رضی اللہ عنہ او فرمانیل چه اوکه غواړې نو غلام آزاد کړه یا چاته لباس ورکړه یا پرې خوراک او کړه او چه څه هم نه وی نو درې ورځې پرله پسې روژې اونیسې، دا حدیث غریب دې. (ذَلِكَ كَفَّارَةٌ لِّمَا نَكَمْتُمْ اِذَا حَلَقْتُمْ) داد قسم شرعی کفارہ ده (وَاحْفَظُوا اِيْمَانَكُمْ) یعنی کفارہ ادا کولو نه بغیر مه پاتې کیره، الله تعالی داسې په وضاحت سره خپل آیاتونه بیانوی دې د پاره چه تاسو شکر ادا کړئې.

د قسم د کفارې په روژو کښې تسلسل او پرله پسې والې ضروری دی

مسلك حنفی :- لکه څنگه چه حافظ ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ فرمائیلی دی هم دغه شان ده چه د احنافو په نیز د قسم په کفارہ کښې چې کومې روژې نیولې شی هغه به پرله پسې نیسی ځکه چې د ابی رضی اللہ عنہ د قراءت د وجې چې په هغې کښې د (متتابعات) یعنی پرله پسې والې قید راغلی دې بله دا چې په دې کښې احناف څه یواځې نه دی بلکه د حضرت عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ مجاهد ابراهیم نخعی قتاده او طاوس رحمهم الله نه

(۱) صحیح مسلم کتاب المساجد باب تحريم الکلام فی الکلام نسخ ماکان من اباحتہ: ۵۳۷. ابو داود: ۹۳۰. احمد: ۴۴۷/۵. بیہقی: ۵۷/۱۰.

ہم د پرلہ پسی والی قید نقل دی احکام القرآن للجصاص (۲۴۷۱۲)۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا	ای ہغہ کسانو اچی ایمان موراوړی دی اییشکھ
الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ	انہی دایمان خاوندانو بیشکھ
شَرَابٌ أَوْ جَوَارِي أَوْ بَتَانٌ أَوْ غَشْيٌ دَفَالٌ أَوْ بِلْتِي دَه	دکار دشیطان نہ
شَرَابٌ أَوْ جَوَارِي أَوْ بَتَانٌ أَوْ بَالُونَهُ تَوْلٍ نَّيْطَاكٌ خِيْزُونَهُ دِي	اودا دشیطان کارونہ دی
فَأَجْتَنِبُوهٗ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ ۝ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ	نوخان اوساتی ددی نہ پارہ ددی چی تاسو کامیابی بیا مومی بیشکھ غواری شیطان
أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبُغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ	نوددی نہ خان بیج اوساتی چی تاسو تہ نجات ملاؤ شی ..... شیطان خو دا غواری چی
أَوْ جَوَارِي أَوْ بَتَانٌ أَوْ بَالُونَهُ تَوْلٍ نَّيْطَاكٌ خِيْزُونَهُ دِي	اچی واچوی پہ منخ ستاسو کنسی دشمنی اوبغض پہ ذریعہ دشراہوا اود جوارنی
سَتَاسُو مِيْنَخ كَنْبِي دَشْرَابُو اَوْ جَوَارِي پَه وَجَه دَشْمَنِي اَوْ بَغْض پِيْدَا كَرِي	.....
وَيُصَدِّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ۝	او منع کری تاسو د ذکر د اللہ نہ او د مانخہ نہ انو آیین تاسو منع کیدونکی
اَوْ تَاسُو دَاللَّهِ دَحْكَم نَه اَوْ دَمُونَخ نَه مَنَع كَرِي	..... نو تاسو بہ گنی اوس ہم منع نہ شی
وَاطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأَحْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ	او حکم اومنی د اللہ او حکم منی د رسول او خان اوساتی نوکہ چری منخ وارلو تاسو
دَاللَّهِ حَكَم اَوْ مَنِي اَوْ دَرَسُول ﷺ حَكَم اَوْ مَنِي اَوْ د مَخَالَفَت نَه خَانَ سَاتِي نوکہ چری تاسو منخ او کَر خُولُو	
فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلْغُ الْمُبِينُ ۝ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ	نو پوهہ شی چی بیشکھ دہ پہ رسول زمونہ رسول دی بنکارہ نشته پہ ہغہ کسانو
نُوبِه دِي پُوهِه شِي اچي زْمُونِه د پِيغْمِبَر كَار صَرْف اَحْكَام رَسُول دِي پَه هَغِه خَلْقُو بَانْدِي هِيْخ كَنَاه نَشْتِه	
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا	چی ایمان نہی راوړو او عمل نہی او کړو نیک اخہ گناه پہ ہغہ شرابو کنسی اچی خوړلی نہی وؤ مخکنسی
چي کوم ایمان راوړی او نیک کارونہ کوی هغوی چي مخکنسي څه خوړلی ووا دهغي به هيخ تپوس نه کيږي	
إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ	پہ دی شرط چي خان اوساتی آئندہ د شرابونہ او پہ ایمان تینگ پاتی شی او کوی کارونہ نیک بیا
دَابَه حَكَم بَه پَه هَغِه وَخْت كَنْبِي چي بيا دپاره ترې نہ خان اوساتی او نیک کارونہ کوی ..... او بیا ہم	

اتَّقُوا	وَأَمِنُوا	ثُمَّ	اتَّقُوا	وَأَحْسِنُوا	وَاللَّهُ
خان تینگ اوساتی د شرابونہ او اومنی بیا پرہیز کوی اونیک کپی قول عملونہ خپل او اللہ					
پرہیزگار پاتی شی او اللہ ﷺ حکمونہ اومنی او خپلہ لازمہ اوساتی او بیشکہ اللہ ﷻ					
يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۝					
خوبنوی اینیک عملہ خلق					
تہ نیکان خلق خوبن دی					

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّمَّنْ عَمِلَ الشَّيْطَانُ فَأَجْتَنِبُوهُ

د شرابو او جوارنی حرمت :- اللہ ﷻ خپل موئن بندیگان د شرابو څکلونہ او جوارنی وغیرہ نہ منع کوی د حضرت علی ﷺ نه مروی دی چه شطرنج هم یو قسم جوارنی ده. د مجاهد ﷺ او طاؤس ﷺ نه مروی دی چه هرڅیز په کوم کنبی چه د قمار لگیدل وی جوارنی ده تردی چه د ماشومانو شرط لگولو سره میرگاتی او کانچی وغیرہ لوبی کول جوارنی ده. (۱) د اسلام راتلو پورې دا جوارنی د جاهلیت په زمانه کنبی په خصوصیت سره کیدله. خو اللہ ﷻ مسلمانان د خرابو اخلاقونہ منع کړل، په اهل جاهلیت کنبی بالعموم دا جوارنی به داسې وه چه د یوې چیلنی یا دوو بکرو غوښه به د شرط په توگه خرڅولې شوه.

زهري ﷺ فرمائی چه جوارنی به داسې کیدله چه په مالونو او میوو باندې به غشی غورزولې شو او دغه شان د جوارنی په ذریعه به په هغې قبضه کولی شوه. حضور ﷺ او فرمائیل چه د غشو په ذریعه کومه لوبه کولې شی هم دغه جوارنی ده. دغه شان په کوم څیز سره چه لوبی کولې شی او په وهلو سره گتلی کیری هغه هم قمار دې. او کیدی شی چه د دې نه دا مراد وی چه د شطرنج لوبه حرام ده. او دغه شان د چوسر، څکه چه په دې کنبی گیتی وهلو سره گتلی شی.

حضور اکرم ﷺ فرمائیلی چه څوک شطرنج یا چوسر کوی هغه خپل لاس د سور په غوښه کنبی وچولو او د هغه په وینه کنبی ورډوب کړو. (۲) د ابو موسی اشعری ﷺ روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیلی هغه د اللہ ﷻ باغی دې (۳) عبدالرحمن ﷺ وائی چه ما د خپل پلار نه اوریدلی چه حضور ﷺ فرمائیل چه څوک د چوسر لوبه کوی او مانځه ته اودریږی د دې مثال داسې دې چه څوک په پیپ او خنزیر په وینه اودس او کړی او مانځه ته اودریږی (۴) د شطرنج باره کنبی خو حضرت عبداللہ بن عمرو ﷺ فرمائی چه دا د چوسر نه هم خراب دې او هغه دا په قمار او میسر کنبی شمیری. امام مالک ﷺ امام ابوحنیفه ﷺ او امام احمد ﷺ د دې د حرام کیدلو قائل دی خو امام شافعی ﷺ دا مکروه گنری.

چه جوارنی په کنبی نه وی نو د شطرنج جواز

(۱) الطبری : ۳۲۳/۴

(۲) صحیح مسلم کتاب الشعر باب تحریم اللعب بالرد شیر : ۲۲۶۰. الادب المفرد : ۱۲۷۱ ابوداود کتاب الادب ابن ماجه : ۳۷۶۳. احمد : ۳۵۲/۵. ابن حبان : ۵۸۷۳

(۳) ابوداود کتاب الادب باب فی النهی عن اللعب بالرد : ۴۹۳۸. ابن ماجه : ۳۷۶۲. احمد : ۳۹۷/۴. مسند ابی یعلی : ۷۲۹۰. مؤطا امام مالک : ۹۵۸/۲. الادب المفرد : ۱۲۶۹. حاکم : ۵۰/۱. بیهقی : ۵۱۴/۱۰.

(۴) احمد : ۳۷۰/۵. مسند ابی یعلی : ۱۱۰۴. مجمع الزوائد : ۱۱۳/۸.

مسلك حنفی: کہ د شطرنج سره جواری وی نو بیا خود ټولو فقهاؤ په نیز د احرام دې او که جواری ورسره نه وی نو بیا هم د زیاتو فقهاؤ په نیز حرام دې البته د امام ابو یوسف رضی اللہ عنہ نه د جواری د نشتوالی په صورت کبھی اباحت منقول دې (حلال و حرام از مولانا خالد سیف اللہ رحمانی (صفحہ ۲۴۳)۔

انصاب او ازلام: ابن عباس رضی اللہ عنہ او نورگنر صحابه کرام رضوان اللہ اجمعین فرمائی چه انصاب هغه کابروته وائی په کوموچه مشرکانو قربانیانې کوی او بتانو ئې چراوهی او ازلام هغه غسوته وائی کوم چه تقسم کوی او فالونه پرې راوباسی اللہ تعالی فرمائی چه دا د شیطانې اعمالو گندگی ده اود ټولونه خراب عملونه شیطانې عملونه دی. د دې دپاره ای زما بندیگانو د دغه گندگنی نه بچ شنی نو تاسو به خلاصې پیامومنی. دا عبارت درومبنی سره یوځای کړنی چه اسلام قائم شی. د اللہ تعالی ارشاد مبارک دې د شیطان مقصد د همیشه نه دا وی چه په خمر او میسر کبھی مو اخته کړی او په تاسو کبھی بعض او دښمنی پیدا کړی اود اللہ تعالی د ذکر او مونځ نه تاسو غافل کړی نو اوس به هم د دغه خبرو نه منع کیرئ. دا د اللہ تعالی د طرف نه زبردسته تنبیه او ویرول دی.

د شرابو حرمت د احادیثو په رنډا کبھی: د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه د شرابو حرمت درې ځل راغلې دې. کله چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم مدینې ته تشریف راوړلو نو خلقو به شراب څکل. د جواری مال به ئې خوړلو. د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه دې باره کبھی سوال او کړې شو نو دا وحی نازل شوه چه تانه د شرابو او جواری باره کبھی تپوس کوی نو دوی ته اووایه چه په دې کبھی فائده خو شته لیکن ډیره کمه، او د دې په مقابله کبھی نقصانات ډیر زیات دی. نو خلقو وئیل چه فاندې کمې او نقصانات ئې زیات خودلی حرام ئې نه دی وئیلی. نو شراب ئې څکل. یوه ورځ داسې اتفاق او شوچه یو مهاجر صحابی د ماښام په مانځه کبھی د نشې په حالت کبھی قرآن غلط ملط او گډوډ کړو. نو دا آیت نازل شو چه ای مؤمنانو د نشې په حالت کبھی مونځ مه ادا کوئی تر کومې چه تاسو په هوش کبھی نه ئې چه تاسو څه لولئ او څه نه. دا آیت د رومی نه ډیر سخت وو نو خلقو په مانځه کبھی شراب څکل پریخودل. خوبیا به ئې هم برابر څکل ځکه چه واضح حکم د ممانعت نه وو. یوه ورځ په شرابو کبھی مست یو سړی مونځ کولو نو د ممانعت صفا حکم نازل شو ای خلقو شراب، جواری، فالونه او غشی دا ټول د شیطان گنده عملونه دی زر دې نه منع شنی نو کیدې شی چه خلاصې پیامومنی نو خلقو او وئیل چه ای ربه مونځ منع شو. بیا خلقو د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه د هغه خلقو باره کبھی تپوس او کړو چه د ممانعت د حکم نه اول د اللہ تعالی په لار کبھی قتل شوی وو نو دا آیت نازل شو. چه کومو خلقو ایمان راوړلې وو او نیک عملونه ئې کړی وو نو د ممانعت اول چه هغوی کوم حرام خوړلې وو هغوی باندي به الزام نشی لگولې. حضرت صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه که د هغوی په ژوند کبھی په هغوی باندي دا حرام کړې شوې وې نو هغوی به هم دا پریڅې وې لکه څنگه چه تاسو پریخودل. ( )

ابومیسره رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه د تحریم خمر آیت نازلیدو نه اول حضرت عمر رضی اللہ عنہ دا دعا غوښتې وه ای اللہ! د شرابو د حرمت باره کبھی مونځ ته خپله وحی راوړی که نو دا آیت نازل چه په دې کبھی نقصان ډیر او فائده کمه ده. کله چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته دا آیت واورولې شو نو هغه بیا دا دعا او کړه ای اللہ! کافی او شافی حکم نازل کړې نو په سورۃ النساء کبھی دا آیت نازل شو چه ای مؤمنانو د نشې په حالت کبھی مانځه ته مه نزدې کیرئ. نو د حضور صلی اللہ علیہ وسلم مؤذن رضی اللہ عنہ (د حی علی الصلوة) نه پس دا آواز او کړو چه د نشې په حالت کبھی د مونځ کولو ممانعت راغلو. حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته بیا دا آیت واورولې شو نو هغه بیا او وئیل

(۱) احمد: ۳۵۱/۲ و منده ضعف.

چه اې الله بيان كافي او شافى نازل كړې. نو په سورة مائده كښې دا ايت نازل شو چه شراب بالكل حرام دى او بالكل منع شئى. نو حضرت عمر رضي الله عنه او وئيل چه منع شو اې الله مونږ منع شو. ^(۱) دبخارى او مسلم نه ثابت دى چه حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په منبر باندي خطبه وركوله او وئى فرمائيل اې خلقو شراب حرام كړې شو او د دې پنځو خيزونو كښې د كوم نه چه هم جوړ شى هغه شراب دى. انگور، كهجور، شهد، غنم، اوربشې او د خمر لفظ عام دې په هر هغه خيز باندي چه عقل پټ كړى ^(۲) حضرت عمر رضي الله عنه فرماني د تحريم خمر په وخت كښې د انگورو شراب چالونه وو. ^(۳) يو بل حديث دا هم دې چه د شرابو متعلق كله رومبڼى وحى راغله نو عامه مشهورتيا اوشوه چه شراب حرام كړې شو. خلقو وئيل يا رسول الله صلى الله عليه وسلم لكه څنگه چه الله صلى الله عليه وسلم فرمائيلې دى چه په دې كښې نفع هم ده نو مونږ له نفع اوچتول پكار دى. حضور صلى الله عليه وسلم خاموش پاتي شو نو چه كله دوئم ايت نازل شو نو پټا مشهوره شوه چه شراب حرام شو نو خلقو وئيل چه يا رسول الله صلى الله عليه وسلم مونږ خونې په مانځه كښې نه ځكو، نو حضور صلى الله عليه وسلم بيا خاموش شو. ليكن چه كله دا ايت نازل شو چه دا د شيطان عمل دې دې نه منع شئى نو حضرت صفا او فرمائيل چه شراب حرام كړې شو. ^(۴)

يوبل حديث دې چه د ابن عباس رضي الله عنه نه مروى دې چه د قبيله ثقيف يا قبيله دوس نه يو سړې د حضرت دوست وو. هغه د مكې دفتح په ورځ حضور صلى الله عليه وسلم سره ملاوشو اود شرابو يومنگې حضور صلى الله عليه وسلم په تحفه كښې پيش كړو. حضور صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه ولې تاته پته نشته چه الله صلى الله عليه وسلم شراب حرام كړى دى نو هغه سړې خپل غلام طرف ته متوجه شو او وئى وئيل چه دا بازار ته يوسه او خرڅ نې كړه. حضرت او فرمائيل چه چا شراب حرام كړې دى هغه د دې خرڅول او اخستل هم حرام كړى دى. نو هغه خپل غلام ته حكم او كړو چه دا د ښارنه بهر يوسه او دا منگې واړوه. ^(۵)

يوبل حديث د حضرت تميم دارى رضي الله عنه نه مروى دې چه هغه به هر كال حضور اكرم صلى الله عليه وسلم له د شرابو يومنگې تحفه راليگلو. نو چه كله شراب حرام شو او هغه د خپل عادت مطابق منگې راوړلو نو حضرت مسكې شو او وئى فرمائيل چه تاپسي شراب حرام كړې شوى دى نو هغه عرض او كړو يا رسول الله صلى الله عليه وسلم زه به دا خرڅ كړم او پيسې به ترلاسه كړم. نو حضور صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه الله صلى الله عليه وسلم دې په يهودو لعنت او كړى چه په هغوى باندي دغوا او بكرى چربى حرام كړې شوې وه نو هغوى به هغه ويلي كوله او روغن به نې خرڅولو. الله صلى الله عليه وسلم شراب او د دې قيمت هر څه حرام كړى دى. ^(۶) بالكل هم داسې يو حديث د عبدالرحمن رضي الله عنه بن غنم نه روايت دې كوم كښې چه معنا څه فرق نشته. دغه شان يو بل حديث هم دې چه د ابن كيسان پلار د حضرت په زمانه كښې د شرابو تجارت كولو. هغه د تجارت په غرض د شرابو منگې د شام نه راوړل او حضور صلى الله عليه وسلم له نې هم يو منگې راوړلو او وئى وئيل چه يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ستاسو دپاره مې پور ښكلى شراب راوړى دى. نو حضور صلى الله عليه وسلم او فرمائيل اې كيسان ادا خوتا پسي شاته حرام كړې شوى دى. هغه

^(۱) ابوداود كتاب الاشرية باب نحرى الحمر : ۳۶۷۰، ترمذى : ۳۰۴۹. وسنده ضعيف دابو اسحاق مدلس دسماع صراحت نشته دى عمرو بن شرجيل د عمر رضي الله عنه نه دې اوريدلې. احمد : ۵۲/۱.

^(۲) صحيح بخارى كتاب الاشرية باب ماجاء فى ان الحمر ماخامر العقل من الشراب : ۵۵۸۸. صحيح مسلم : ۳۰۳۲. ابوداود : ۳۶۶۹. ترمذى : ۱۸۷۴، ابن حبان : ۵۳۵۳.

^(۳) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة المائدة باب قوله ﴿انما الحمر والمسر والانصاب والازلام...﴾ : ۴۶۱۶.

^(۴) مسند الطيالسى : ۱۹۵۷، وسنده ضعيف، ددې سند كښې محمد بن ابى حميد ضعيف راوى دى.

^(۵) صحيح مسلم، كتاب المساقاة باب نحرى الحمر : ۱۵۷، ۲۳۰/۱. مسند ابى يعلى : ۳۵۳۵، بهقى : ۱۲/۶، دارمى : ۲۱۰۳.

^(۶) احمد : ۲۲۷/۴، والطبرانى فى الكبير : ۱۲۷۵، وسنده حسن وله شاهد فى صحيح مسلم : ۱۵۷۹. مجمع الزوائد : ۸۸/۴.

تپوس اوکرو چہ حضرت زہ دا خرخ کریم؟ پہ دے باندے حضرت نبی اکرم ﷺ او فرمائیل چہ د دے قیمت ہم حرام دے۔ نوکیسان ﷺ ہغہ منگی واخستل اولتہ نی ورکرہ او تبول د تجارت شراب نی اوبھیول۔^(۱)
 د حضرت انس ﷺ نہ روایت دے چہ ما ابو عبیدہ ﷺ اود ہغہ نورو ملگرو باندے شراب خکول او تردے چہ نزدے وہ چہ ہغوی شراب نشہ کپی چہ پہ دے کنبے پچا او ونیل چہ تاسو تہ پتہ نشہ چہ شراب حرام کپی شو، خلقو ونیل چہ مونر بہ انتظار کوو او تحقیق بہ کوو نو نورو صحابہ کرامو او ونیل چہ نہ، انس اُخہ چہ ستا پہ منگی کنبے پچ دی ہغہ تبول واروہ۔ د اللہ ﷻ قسم چہ اوس بہ مونر بیا نہ خکو۔ دا د کھجورو او اوریشو شراب وو۔^(۲) ہغہ وخت انس ﷺ او د ہغہ ملگری د حضرت طلحہ ﷺ پہ کور کنبے وو۔ آواز کونکی آواز اوکرو نو ونی ونیل چہ اوخہ او گورہ او واروہ، نو معلومہ شوہ چہ شراب حرام کپی شوی دی۔ دم دینی پہ کوخو کنبے شراب بہیدل۔ بعض خلقو ونیل چہ د ہغہ خلقو بہ خہ کپی چہ شراب نی خکل او پہ جہاد کنبے شہیدان شو۔ نو آیت نازل شو چہ کومو مؤمنانو نیک عمل کولو او مرہ شوی دی پہ ہغوی باندے ہیخ گناہ نشہ۔^(۳)

حضرت انس ﷺ فرمائی چہ ما پہ خلقو شراب خکول، د خلقو سرونہ د نشی نہ رقیدل چہ آواز کونکی د شرابو د حرمت آواز اوکرو نو ہریو راتلونکی خیل شراب وارول او منگی مات کرل۔ بعضو اودس اوکرو او بعضو غسل اوکرو۔ بعض د ام سلیم نہ خوشبو اولگولہ بیا جمات تہ راغلہ، نبی کریم ﷺ د شرابو د حرمت آیت تلاوت کرو۔ یوی سری حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ تہ او ونیل چہ تا د حضرت انس ﷺ نہ دا اوریڈلی دی اوچا د حضرت انس ﷺ نہ تپوس اوکرو چہ تا د رسول اللہ ﷺ نہ اوریڈلی؟ نو حضرت انس ﷺ او فرمائیل چہ او، نہ حضرت ﷺ دروغ وانی نو مونر دروغ وایو بلکہ مونر تہ خو پتہ ہم نشہ چہ دروغ خہ خیز دے؟^(۴)

عبداللہ بن عمرو ﷺ وانی چہ نبی کریم ﷺ عام شراب، د اوریشو او غنمو شراب، شطرنج، چوسر، د موسیقی تبول آلات حرام کپی دی۔ اوصرف پہ ما باندے صلوة وتر واجب کپی دی۔ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ زما د طرف نہ خوک د دروغو حدیث جو رکپی او وړاندے کپی ہغہ خای دوزخ دے۔ حضور ﷺ د عبیرہ ونی نہ رابنکونکی شراب ہم حرام گر خولی او ہرنشہ ورکونکی خیز نی حرام فرمائیلی دے۔^(۵)
 حضرت ابن عمر ﷺ فرمائی چہ حضور ﷺ فرمائیلی د شرابو پہ لسو متعلقاتو باندے لعنت، پخیلہ پہ شرابو لعنت، پخیلہ خکونکی او پہ نورو خکونکی باندے لعنت، پہ خرخونکی او اخستونکی باندے لعنت، شراب صفا کونکی، شراب جوړونکی، شراب اوچتونکی او اوړونکی باندے او چہ د چا طرف تہ نی اوړی او د شرابو پہ قیمت خوړونکی، پہ دے تبولو لعنت۔^(۶)

حضرت ابن عمر ﷺ نہ روایت دے چہ نبی کریم ﷺ د یوی بارے طرف تہ اووتلو، زہ د ہغوی بنی طرف تہ ووم، ابوبکر ﷺ د وړاندے طرف نہ راغلو نو زہ روستوشوم، حضرت ابوبکر ﷺ د حضور بنی طرف تہ شو، نو زہ گس طرف تہ شوم، پہ دے کنبے حضرت عمر ﷺ راتلونکی ہنکارہ شو نو زہ اریخ تہ شوم،

(۱) احمد: ۱۸۱/۳، صحیح بخاری کتاب الاشریۃ باب (من رای ان لا یخلط البس والنمر...)، ۵۶۰۰، صحیح مسلم: ۱۹۸۰.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ المائدۃ باب (لیس علی الذین امنوا وعملوا الصالحات جناح فیما طعموا) : ۴۶۲۰. صحیح مسلم :

۱۹۸۰، ابوداؤد: ۳۶۷۳، احمد: ۲۲۷/۳، بیہقی: ۲۸۶/۸.

(۳) الطبری: ۲۴/۷.

(۴) احمد: ۱۶۵/۲.

(۵) احمد: ۱۷۱/۲، ابوداؤد: ۳۶۸۵، وهو حدیث حسن.

(۶) ابوداؤد کتاب الاشریۃ باب العصیر للخمیر: ۳۶۷۴، وسندہ حسن ابن ماجہ: ۳۳۸۰، احمد: ۲۵/۲، مستدراک علی: ۵۵۹۱.

حضرت عمر رضی اللہ عنہ گس طرف تہ شو، نو حضور ﷺ دے بارے تہ راغلو چہ د کورونو شاتہ د اوبنانود ترلو خای و، ہلتہ د شرابو یوہ مشکیزہ بنکارہ شوہ۔ ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چہ حضور ﷺ زہ راوغوبنتم، یوہ چارہ نپ راکرہ اوونی فرمائیل دامشکیزہ اوخیرہ، وئی فرمائیل چہ پہ شرابو باندے، دشرابو حکونکو باندے، شراب اوپرو راوپرو والاباندے، صفاکونگی او جوپونگی باندے اود دے قیمت خورلووالا پولو باندے لعنت دے۔ ہم (۱) د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما نہ روایت دے یوہ ورخ حضور ﷺ صحابہ کرامو سرہ د مدینے بازار تہ لارو، ہلتہ د شرابو مشکیزے کیخودے وے چہ د شام نہ راوپلے شوے وے۔ زما پہ لاس کنبے چارہ و، مانہ حضور ﷺ چارہ واخستہ او بیا چہ خومرہ مشکیزے د هغوی ﷺ پہ ورائدے وے پولے اوخیرلے۔ بیانی ماتہ چارہ راکرہ او خپلو اصحابوتہ نپ اوفرمائیل چہ دہ سرہ لارشنی او دہ امداد اوکرنی او ماتہ نپ حکم راکرو چہ پہ بازار کنبے یوہ داسے مشکیزہ پریندے کومہ چہ دے خیرلے نہ وی او شراب دے تہ وی بهیولے۔ نو ما ہم داسے اوکرلے (۲)

د یزید خولانی رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ د هغه ترہ شراب خرخول او یر باخیر او مالدار سرے و۔ ما هغه د شرابو خرخولو نہ منع کرو، هغه واونہ ریدہ، چہ زہ کلہ مدینے تہ راغلم نو د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ مے د شرابو اود هغے د قیمت بارہ کنبے تپوس اوکرو نو هغوی اوفرمائیل چہ شراب اود هغے قیمت حرام دے۔ بیانی اوفرمائیل چہ ای امت محمد ﷺ کہ ستاسو د کتاب نہ پس بل کتاب راتلے یا ستاسو د نبی نہ پس بل نبی راتلونکی و نو ستاسو د گناہونو او سرکشوبہ پہ هغے کنبے داسے ذکر کیدو لکہ خنگہ چہ د مخکینو گناہگارانو امتونو ذکر چہ ستاسو پہ قرآن مجید کنبے دے او هغوی رسوا شوی دے۔ خو اوس د اللہ ﷻ دوئم کتاب نہ دے راتلونکی پہ دے وجہ ستاسو رسوائی د قیامتہ پورے اوزندولے شوہ د اللہ ﷻ قسم ادا د هغه خلقو نہ ہم اہمہ رسوائی دہ۔

ثابت رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ما د حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما نہ د شرابو د قیمت بارہ کنبے تپوس اوکرو، نو وئی ونیل واورہ، زہ پہ جمات کنبے رسول اللہ ﷺ سرہ ووم هغوی دہ لگولے وہ ناست و، وئی فرمائیل چہ چا سرہ شراب دی راوپنی، خلقو راوپل، چا منگے راوپرو چا مشکیزہ راوپرہ چا خہ او چا خہ، حضور ﷺ اوفرمائیل چہ پول شراب د بقیع پہ میدان کنبے راجع کرنی نوماتہ خبر اوکرنی ہم داسے اوکریے شو۔ اوس حضور راپاسیدو او زہ ہم هغوی ﷺ سرہ لارم، د هغوی بنی طرف تہ اوم، حضور پہ ما باندے سہارا اخستی و، پہ دے کنبے حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ ملاؤشو، حضرت زما پہ خای حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ واخستو او زہ نپ گس طرف تہ گرم، بیا پہ تلوکنبے حضرت عمر رضی اللہ عنہ ملاؤ شو حضرت عمر رضی اللہ عنہ حضور ﷺ خپل گس طرف تہ کرو او زہ نپ شاتہ گرم۔ دے وخت کنبے حضور ﷺ د شرابو ذخیرے تہ اورسیدو او وئی فرمائیل خلقو تاسوتہ پتہ دہ چہ دا خہ دی؟ جواب ورکریے شو چہ او یا رسول اللہ! دا شراب دی۔ وئی فرمائیل چہ تاسو ربتیا وانہو بیانی د شرابو پہ لسو متعلقاتو لعنت اوفرمائیلو، بیا حضور ﷺ یوہ چارہ راوغوبنستلہ او بنہ نپ تیرہ کرہ، بیانی پولے مشکیزے اوخیرلے۔ خلقو ونیل چہ دے کنبے خو نفع ہم و۔ نو هغوی ﷺ اوفرمائیل چہ او، زہ د اللہ ﷻ د غضب نہ ویریدلو سرہ داسے کوم۔ پہ شرابو کنبے د اللہ ﷻ ناراضگی دہ۔ حضرت عمر رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چہ راکرہ زہ دا پولے مشکیزے خیری کوم نو حضرت اوفرمائیل چہ زہ پخپلہ دا ضائع کوم (۳) د حضرت سعد رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ د شرابو بارہ کنبے خلور آیاتونہ نازل شو۔ بیا هغه حدیث بیانوی چہ یوانصاری زمونر دعوت اوکرو، مونر ہلتہ

(۱) احمد: ۷۱/۲، والبیہقی: ۲۸۷/۸، وهو حدیث حسن

(۲) احمد: ۱۳۲/۲،

(۳) حاکم: ۱۴۴/۴، وصححه ووافقه الذہبی وسندہ حسن وانظر تحف المہرۃ: ۲۸۱/۸، مشکل الآثار: ۳۳۴۲، بیہقی: ۲۸۷/۸

پہ شراب او خکل، دا د شرابو د حرام والی نہ وړاندې ذکر دې. کله چه مونږ پښه نشه شو نو خپل مینځ کښې موفخر کولو. انصارو وئیل چه مونږ غوره یو او قریشو وئیل مونږ غوره یو. یو انصاری د اوبن یو لوی هډوکې راوړو اوسعد نې په پوزه او وهلو په څه سره چه دسعد د پوزې هډوکې مات شو. هم په دې وجه د شرابو حرمت نازل شو کوم چه مسلم بیان کړې دې. (۱)

حضرت ابن عباس رضی الله عنہما نه روایت دې چه د شرابو د حرمت دا وجه وه چه د انصارو دوو قبیلو پښه شراب او خکل کله چه پښه مست شو نو په یو بل نې لاسونه اوچتول شروع کړه. چه کله نشه کوزه شوه نو د چا په مخ زخم وو نو د چا په سر باندې زخم راغلې وو د چا نه ږیره شو کیدلې وه، چا وئیل چه زما نه فلانی ملگری زه زخمی کړې یم، نو د یو بل د پښمنان شو او سره د دې چه اول نې په خپل مینځ کښې پښه مینه وه څه کینه نې نه وه. وئیل به نې چه که دې زما همدردوو نو زه به نې نه زخمی کولم، دغه شان د پښمنی زیاته شوه نو بس الله ﷻ د شرابو حرمت نازل کړو، خلقو وئیل چه د هغه مړو به څه کیرې نو وحی نازل شوه چه کومو مؤمنانو نیک عمل کړې او مړه شوی دی په هغوی هیڅ گناه نشته. (۲)

ابویرید رضی الله عنہ د خپل پلار نه روایت کوی چه مونږ په یوه غونډنې ناست وو شراب مو خکل. مونږ درې یا څلور کسان وو د شرابو منگې پروت وو او جام چلیدلو چه زه راپاسیدم او نبی اکرم ﷺ له راغلم نو هغه وخت د شرابو د حرمت آیت نازل شو، زه زر خپلو ملگرو له راغلم او وحی مې ورته واوروله. بعضو شراب خکلې وو او بعضو څه خکلې وو او څه باقی پاتې وو، د چا خپلې سره شراب لگیدلې وو، دا اوریدو سره ټول خپل شراب په زمکه توښې کړل. او آخری آیت (فَهَلْ أَنتُم مِّنْهُمْ) اوریدو سره نې او وئیل (انتهینارینا) اې ربه مونږ منع شو. (۳) په صحیح بخاری کښې د حضرت جابر رضی الله عنہ نه روایت دې چه د جنگ احد په ورځ سحر خلقو شراب خکلې وو او په جنگ کښې هم په هغه ورځ شهیدان شو، دا د تحریم خمر نه وړاندې خبره ده. (۴) نو اکثر و یهودیانو وئیل کوم خلق چه قتل شوی دی د هغوی په خیتو کښې شراب وو نو دا آیت نازل شو چه نیک عمل کونکو مؤمنانو باندې هیڅ گناه نشته چه د تحریم خمر نه نې وړاندې شراب خکلې.

د حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنہ نه روایت دې چه یو سړی د خیبر نه مدینې ته شراب راوړل چه دلته نې خرڅ کړی چه کله مدینې ته راوړسیدو نو یو مسلمان ورته او وئیل چه شراب خو حرام کړې شوی دی نو هغه لاړو او په یوه غونډنې کیخودل او په کپرا نې پټ کړل. بیا نبی اکرم ﷺ له راغلو چه آیا شراب حرام کړې شوی دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه او، هغه وئیل چه زه مال واپس کړم؟ حضور ﷺ جواب ورکړو چه شرابو کښې د اورلو هم صلاحیت نشته نو هغه او وئیل چه زه نې هغه سړی ته ورکړم چه د هغه څه معاوضه ادا کړې شی؟ نو حضور ﷺ او فرمائیل چه داسې هم نه. هغه او وئیل چه په دې تجارتپ کښې د یتیمانو مال هم لگیدلې دې چه زما په پالنه کښې دی. حضور ﷺ او فرمائیل چه کله د بحرین مال راشی نو ته ماله راشه نو زه به د هغې نه ستا د یتیمانو معاوضه درکړم. بیا د شرابو د حرمت په مدینه کښې اعلان او کړې شو. یوسړی وئیل چه یارسول الله ﷺ مونږ ته د شرابو د لوښونه د فاندې اوچتولو

(۱) احمد: ۱۸۱/۱، وهو صحیح ابن حبان: ۶۹۹۲، مسند الزوار: ۱۱۴۹، مسند الطیالی: ۲۰۸، ابوعوانه: ۱۰۴/۴، بیهقی: ۲۶۹/۶،

داروایت مختصراً صحیح مسلم: ۱۷۴۸، ترمذی: ۳۱۸۹، کښې موجود دې.

(۲) المجموع الکبیر: ۱۲۴۵۹، حاکم: ۱۴۲/۴، بیهقی: ۲۸۵/۸، السنن الکبری: ۱۱۱۵۱، مجمع الزوائد: ۱۸/۷، وسنده حسن.

(۳) الطبری: ۵۷۲/۱۰، وسنده ضعیف.

(۴) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله (انما الخمر والميسر والانصاب والازلام.....): ۴۶۱۸.

اجازت راکرہ، حضور ﷺ اور فرمائیل دلونبو خلی کولاؤ کرئی شراب اوبھیونئی نو دومره شراب اوبھیولئی شو چه بنکته زمکو کنبی شراب اودریدل (۱) حضرت ابوظلحه ؓ د حضور ﷺ نه سوال اوکرو چه زما د پالنئی لاندی یتیمان دی چه هغوی ته په وراثت کنبی شراب ملاودی، حضرت اور فرمائیل تونی کره تول تونی کره، ابوظلحه ؓ او وئیل چه مونر به د دی نه سرکه جوړه کرو؟ حضور ﷺ اور فرمائیل چه نه (۲) مسلم ابوداؤد او ترمذی تولو د دی تائید کرې دې. د حضرت عبداللہ بن عمر ؓ نه روایت دې چه ﴿بِأَيِّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَأَجْتَنِبُوا لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ﴾ چه هم دغه آیت په تورات کنبی هم دې. اللہ ﷻ حق په دې وجه نازل کرې چه باطل نابود او ختم کرې. او تنگ تکور آلات بریط، ستار، سارنگی دوپرئی ډولکی او دمسی وغیره داتول باطل کرې. اللہ ﷻ دخپل عزت قسم خوری وائی چه د حرمت نه پس څوک دا خپلوی زه به د قیامت په ورځ هغه تری ساتم او چه څوک دا پریردی زه به په هغوی د جنت د پاکو چینو نه شراب حکوم (۳)

د حضرت عبداللہ بن عمرو بن العاص ؓ نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیلی چه چا د نشی د وجه یو وخت مونخ بیلو نو داسې ده لکه چه د تولی دنیا دولت ده ته حاصل وو او هغه تری نه په زور واخستی شو، او چا چه د نشی په وجه د څلورو وختو مونخ بیلو نو اوس د اللہ ﷻ حق دې چه ده باندي ﴿طینة الخبال﴾ او څکی. خلقو وئیل دا ﴿طینة الخبال﴾ څه خیز دې؟ حضور ﷺ اور فرمائیل چه دوزخیانو نه نچور شوی گندگنی (۴)

د حضرت ابن عباس ؓ نه روایت دې حضرت فرمائیلی دی چه په عقل باندي پرده اچونکی څکونکی خیز خمر دې او هر نشه ورکونکی خیز حرام دې. کوم سړی چه نشه ورکونکی خیز او څکی د هغه څلوینست ورڅی مونخ نه قبلیرې. خو که هغه توبه او کرې نو توبه به ئی قبوله شی او که په څلورم ځل ئی شراب او څکل نود اللہ ﷻ دا حق شته چه په ده باندي ﴿طینة الخبال﴾ او څکی. حضور ﷺ اور فرمائیل چه ﴿طینة الخبال﴾ د دوزخیانو نوونه دی. او چا چه په یو ماشوم باندي شراب او څکل کوم چه حرام او حلال نه پیژنی نو په هغه سړی باندي به هم ﴿طینة الخبال﴾ څکولې شی (۵) حضرت ابن عمر ؓ نه روایت دې چا چه په دنیا کنبی شراب او څکل او توبه ئی اونه کره نو په آخرت کنبی په هغه شراب حرام دی (۶) حضور ﷺ فرمائیلی دی چه هر نشه ورکونکی خیز خمر دې او حرام دې. څوک چه تول عمر شراب څکی او مرشو او توبه ئی اونه کره نو هغه به د جنت د شرابو نه بالکل محروم وی (۷) حضور ﷺ فرمائیلی دی چه درې سړی دی چه هغوی ته به اللہ ﷻ د قیامت په ورځ نه گوری یو د خپل والدین نافرمانه اولاد، دوئم

(۱) مستدای یعلی: ۱۹۹۴، وسنده حسن عیسی بن جاریه حسن الحدیث وفقه الجمهور مجمع الزوائد: ۹۲/۴.

(۲) صحیح مسلم کتاب الاشریة باب تحریم تخلیل الخمر: ۱۹۸۳، احمد: ۱۱۹/۳، ابوداؤد: ۳۶۷۵، ترمذی: ۱۲۹۲، مستدای یعلی: ۴۰۴۵.

(۳) ابن ابی حاتم: ۱۱۹۶/۴.

(۴) احمد: ۱۷۸/۲ وسنده حسن بیهقی: ۳۸۹/۱، حاکم: ۱۴۶/۴.

(۵) ابوداؤد کتاب الاشریة باب ماجاء فی السكر: ۳۶۸۰، وسنده حسن بیهقی: ۲۸۸/۸.

(۶) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ المائدة باب قوله ﴿انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام.....﴾: ۵۵۷۵، صحیح مسلم: ۲۰۰۳.

(۷) احمد: ۹۲/۲، موا امام مالک: ۷۴۶/۲، بیهقی: ۲۸۷/۸.

(۸) صحیح مسلم کتاب الاشریة باب بیان ان کل سکر حرم: ۲۰۰۳، ابوداؤد: ۳۶۷۹، ترمذی: ۱۸۶۱، ابن حبان: ۵۳۶۶.

مدام شراب خکونکې اودریم احسان کونکې چه اضباطنه کوی (۱) هغوی ﷺ فرمائیلی چه د احسان اضباطنه کونکې، دمورپلار نافرمانه اوهمیشه شراب خکونکې دادریواره به چرې هم جنت ته نه خي (۲) وحضرت عثمان بن عفان ؓ نه روایت دې چه د شرابو نه ډیر خان بیخ کوئی خکه چه دادتولو خرابو جرړه ده. یوه واقعه واورئی چه تاسو نه وړاندې زمانه کنبې یو سرې ډیر عبادت کونکې وو. د خلقو نه خان له لرې او جدا په خپله عبادت خانه کنبې به ئې عبادت کولو. د یوې بدکاره بنخې په هغه نظر وو هغې خپله نوکره هغه پسې اولیکله چه د یوې گواهنی په بهانه ئې راوغواړه، هغه غریب راغلو. کله چه هغه یوې دروازې نه رادننه شو نو هغه به ورپسې د بهر نه بنده کړې شوه. تر دې چه هغه دغه بدکاره بنخې له راورسیدو. هغې سره یو ماشوم او د شرابو منگې پروت وو، هغې دې شیخ ته اووئیل چه په الله ﷻ باندې قسم چه ته ما هیخ گواهنی له نه ئې راغوښتې بلکه دې له چه یا خو به ته ماسره شپه تیروې، یابه دا ماشوم قتل کوي او یا به دا شراب خکې. هغه شیخ دامتناسب اوگنرل چه د دې دواړو گناهونو نه شراب خکل آسانه گناه ده، نو هغه شراب اوخکل اوس هغه په جام پسې جام غوښتلو، تر دې چه د شرابو په نشه کنبې هغه ماشوم هم قتل کړو او هغه بنخې سره ئې شپه هم تیره کړه. په دې وجه د شرابو نه بیخ شئی دا د تولو گناهونو جرړه ده. شراب او ایمان په یوخائی نه شی جمع کیدی. که شراب وی نو ایمان به نه وی او که ایمان وی نو شراب به نه وی (۳) په بخاری او مسلم کنبې دی رسول الله ﷺ فرمائی چه کله زناکار زنا کوی نو هغه مؤمن نه پاتې کیږی او غل چه کله غلا کوی نو مؤمن نه پاتې کیږی او چه شرابی کله شراب خکې نو مؤمن نه پاتې کیږی (۴) کله چه د قبلي د بدلیدو آیت نازل شو نو خلقو وئیل یا رسول الله ﷺ هغه خلق چه مړه شوی دی او بیت المقدس طرف ته یې مخ کړې وو اومونخونه ئې کړی وو دهغوی به خه کیږی؟ نو وحی نازل شوه چه دهغوی عبادت به نه ضائع کیږی (۵)

دحضرت اسماء بنت یزید رضی الله عنها نه روایت دې چه نبی اکرم ﷺ فرمائیلی چا چه شراب اوخکل الله ﷻ د هغه نه خلوښت ورخې خفه وی. که هغه مړشو نو کافر مړشو او که توبه اوکړی نو الله ﷻ به ئې توبه قبوله کړی (۶) حضور ﷺ فرمائیلی چه کله دا آیت نازل شو چه د حرمت نه وړاندې په خکونکو باندې به الزام نه شی لگولې نو ماته اووئیلې شوچه په تاباندې هم خه الزام نشته (۷) حضور ﷺ اوفرمائیل چه د جوارئی نه بیخ شئی او د چوسر او شطرنج نه بیخ شئی دا دواړه د عجم جواری ده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	لِيُبَلِّغُكُمُ اللَّهُ	الَّذِي
ای هغه کسانو اچی ایمان موراوړې دې خامخا به امتحان کوی په تاسو الله		
انی دایمان خاوندانو! الله ﷻ تاسو باندې امتحان کوی		

(۱) نسائی کتاب الزکوة باب المنان بما اعطی : ۲۵۶۳، وسنده حسن، احمد: ۱۳۴/۲، بیهقی : ۳۸۸/۸، حاکم: ۱۴۶/۱، ابن حبان : ۵۶.
 (۲) احمد: ۴۴/۳، وسنده ضعیف وهو حسن بالشواهد انظر مسند احمد: ۱۳۴/۲، وسنده حسن، السنن الکبری : ۴۹۲۰، ابویعلی : ۱۱۶۸.
 (۳) بیهقی : ۲۸۷/۸، وسنده حسن، النسائی : ۵۶۶۹.
 (۴) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله ﴿ اما الحمر والمیسر والانصاب والازلام... ﴾ : ۵۵۷۸، صحیح مسلم ۵۷، ابوداود : ۴۶۸۹، ترمذی : ۲۶۲۵، احمد: ۲۸۶/۲، ابن حبان : ۱۸۶/۱، بیهقی : ۱۸۶/۱.
 (۵) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله ﴿ اما الحمر والمیسر والانصاب والازلام... ﴾ : ۴۶۱۸.
 (۶) احمد: ۴۶۰/۶، وسنده حسن مجمع الزوائد : ۶۹/۵.
 (۷) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب من فضائل عبدالله بن مسعود واهه : ۲۴۵۹، ترمذی : ۳۰۵۳، مسند ابی یعلی : ۵۰۶۴.

بِشْيٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ

پہ یو خیز سرہ | چہ بنکار دی | اچی رسی بہ ہغہ تہ | لاسونہ ستاسو | اونیزی ستاسو | پارہ ددی | چی معلوم کری
دہغی لہ | دیر بنکار | بہ بارہ کنبی کوم تہ | چہ ستاسو | لاسونہ اونیزی | ورسی | ادا | ددی | پارہ | چہ اللہ تہ | بہ علم

اللَّهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنْ أَعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ

اللہ | اچی | خوک | ایریری | دہغہ نہ | بہ نالیدلو | انو | ہغہ | خوک | اچی | او | ریدو | دحد نہ | پس | ددی | نہ | خبر | داری | نہ
ظاہری | سرہ | ہغہ | خوک | معلوم | شی | | چہ | دہغہ نہ | بہ | غیب | ہم | ویری | اچی | نو | خوک | چی | ددی | حکم نہ | پس | زیاتی | او | کری

فَكَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ

نودی | ہغہ | پارہ | عذاب | | درد | ناک | | ای | ہغہ | کسانو | اچی | ایمان | مور | او | ری | دی | | مہ | قتلوی | تاسو | بنکار
نو | ہغہ | پارہ | درد | ناکہ | سزا | مقرر | دہ | | ..... | اچی | ایمان | خاوند | انو | | تاسو | بنکار | مہ | ورنی | بہ

وَأَنْتُمْ حَرَّمَ ط وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ

او | حال | دا | اچی | تاسو | بہ | احرام | کنبی | یی | او | ہغہ | چا | چی | قتل | کری | و | بنکار | استاسو | نہ | بہ | قصد | انو | ویری | بدل | واجب | دی
داسی | حالت | کنبی | چی | تاسو | احرام | کنبی | یی | | او | چا | چی | قصد | سرہ | بنکار | او | ورتلو | نو | دہغی | بدلہ

مِثْلُ مَا قُتِلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ

برابر | دہغی | اچی | نی | قتل | کری | دی | | دچار | بانو | نہ | فیصلہ | بہ | کوی | بہ | ہغی | سرہ | | دودہ | عادلان | سری | | ستاسو | نہ
دہغی | بنکار | بہ | شان | یو | خاروی | دی | اچی | ستاسو | دودہ | انصاف | کونکی | بہ | دہغی | فیصلہ | کوی

هَدِيًّا بَلِغٌ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَطَعَامٌ مَسْكِينٍ

پہ | داسی | حال | چی | داندرنہ | بہ | | رسیدونکی | وی | کعبی | تہ | | یا | کفارہ | دہ | | طعام | | دیو | خو | مسکینانو
اودا | نذرانہ | بذ | کعبی | تہ | رسولی | شی | | یا | دہغی | کفارہ | بہ | مسکینانو | بانڈی | دودی | خورول | دی

أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِ ط عَفَا اللَّهُ

یا | بہ | برابر | دہغہ | | روژی | نیول | دی | | پارہ | ددی | چی | او | خکی | | عذاب | | | عمل | خپل | | معافی | او | کرہ | اللہ
او | یاد | دہغی | مناسب | روژی | ساتل | دی | | دا | ددی | پارہ | چی | د | خپل | خپل | عمل | سزا | او | خکی | | ..... | اللہ

عَمَّا سَلَفَ ط وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمَ اللَّهُ مِنْهُ ط

دہغہ | خہ | اچی | مخکنبی | خہ | شوی | دی | او | ہغہ | خوک | اچی | دوبارہ | نی | او | کرو | دا | کار | نو | بدل | بہ | واخلی | اللہ | | دہغہ نہ
دہغی | کری | معافی | او | کرہ | | او | کہ | اوس | ہم | خوک | دا | کار | او | کری | | نو | اللہ | بہ | تری | بدلہ | اخلی

وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ

او | اللہ | غالب | دی | | خاوند | بدلہ | اغستلودی |

او | اللہ | غالب | دی | | او | بدلہ | اخستی | شی |

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيُؤَلِّمُكُمُ اللَّهُ بِشْيٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ

پہ حالت د احرام کنبی د بنکار حکم: حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ اللہ تبارک و تعالیٰ تاسو از مینست کوی د بنکار بہ ممانعت سرہ کہ ہغہ کمزوری بنکار وی یا وروکی چہ اوگوری چہ بہ حالت د احرام کنبی تاسو د دی بنکار نہ بیج کیڑنی کہ نہ۔ تر دی کہ خلقو غوبنتل نو دا بنکار بہ نی پہ لاسونو ہم رانیولی شو۔ اللہ تبارک و تعالیٰ ہغی تہ د نزدی کیدو ہم ممانعت اوکرو۔ حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ وروکی بنکار او بچی پہ لاسونو ہم نیولی شو د هغوی خایونوتہ بہ راتلہ اود دی نہ وړاندی چانہ وو لیدلی۔ پہ حالت د احرام کنبی د هغی بنکار نہ ممانعت کرې شوې وو دی د پارہ چہ ثابتہ شی چہ پہ بنکارہ او پتہ خوځ تابعداری کوی او خوځ نہ کوی۔ لکہ چہ اللہ تبارک و تعالیٰ فرمائیلی دی ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ خوځ چہ د اللہ تبارک و تعالیٰ نہ ویریری او پہ غیبویاندي ایمان لری د هغوی د پارہ ببنسہ او اجر کریم دی۔ دلته اللہ تبارک و تعالیٰ فرمائیلی دی چہ اوس دینہ پس خوځ نافرمانی او کرې د هغہ د پارہ دردناک عذاب دی خکہ چہ هغہ د اللہ تبارک و تعالیٰ د حکم مخالفت اوکرو۔

بیافرمانی چہ پہ حالت د احرام کنبی بنکار مه کوئی دا نهی پہ معنوی لحاظ سرہ حلالو خناورو اود هغوی بچو تہ ہم شاملہ ده۔ اونه خوړونکو تہ ہم شاملیری۔ لیکن د امام شافعی رضی اللہ عنہ پہ نیز د غیرماکول بنکار کول د احرام والادپارہ جائز دی۔ خو جمهو علماؤ داسی بنکار تہ ہم جائز نہ وائی او خوځ نی مستثنی کری نہ دی۔

محرم دپارہ د حرامو خناورو د بنکار حرمت

مسلك حنفی: دا حنافو پہ نیز باندي لکہ څنگه چہ د محرم دپارہ د حلالو خناورو بنکار حرام دی دغه شان پری د حرامو خناورو بنکار هم حرام دی (احکام القرآن للجصاص ۲/۲۵۸)۔

دی نه علاوه چہ بخاری او مسلم کنبی د حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا روایت دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی پنځه خیزونه فاسق دی۔ په احرام کنبی هم هغہ قتل کولې شی خکہ چہ دا تکلیف ورکوځکی خناور دی۔ کارغه، تپوس، لرم، مره او چک لگونکی سپی (۱) حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما نه روایت دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ دا پنځه قتل کول د محرم دپارہ گناه نه ده (۲)

حضرت ایوب رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ما د حضرت نافع رضی اللہ عنہ نه تپوس اوکرو چہ د مار څه حکم دی؟ نو حضرت نافع رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ د مار په وړلو کنبی څه شک دی؟ د علماؤ په دی کنبی اختلاف نشته۔ امام مالک رضی اللہ عنہ امام احمد رضی اللہ عنہ او نورو علماؤ غاپونکی سپی سره لیوه، خناور ازمرې او پرانگک هم شامل کرې دی خکہ چہ د دی ضرر خود سپی نه هم زیات دی۔ واللہ اعلم۔

زید بن اسلم رضی اللہ عنہ او سفیان رضی اللہ عنہ وائی چہ د هر حمله کونکی خناور حکم د سپی حکم کنبی شامل دی د کوم تائید چہ د دی حدیث نه کیڑی، چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کله عتبه بن ابی لهب تہ بددعا کرې وه نو فرمائیلی وو چہ یا اللہ په ده باندي په شام کنبی خپل یوسپی مسلط کرې نو په مقام زرقاء کنبی هغہ یو لیوه شلولی وو۔

اوکه ددی نه علاوه هغہ چرته بل خناور قتل کرې نو فدیہ به ورکول وی لکہ سوسمار، لومبره او کفتار وغیره۔ مالک رضی اللہ عنہ فرمائی چہ هم دغه حکم د دی پنځو خناورو د بچو هم او د شلونکو خناورو د وړو بچو هم، که محرم قتل کرل نو فدیہ به ورکوی که خناور غیرماکول یا د هغہ واره بچی نی قتل کرې وی، خکہ چہ په دی کنبی د لوی وروکی څه قید نشته او غیرماکول خناور تہ هم سبب شامل دی۔ حضرت

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب اذا وقع الذباب فی شراب احدکم فلیغمه...: ۳۳۱۴، صحیح مسلم: ۱۱۹۸۔

(۲) صحیح بخاری حواله سابق: ۳۳۱۴، صحیح مسلم: ۱۱۹۹، موطا امام مالک: ۳۵۶/۱۔

امام ابوحنيفه رضي الله عنه فرمائی چه محرم چك لگونكې سپې او ليتوه هم قتل كولې شی خكه چه ليوه هم خراب سپې دي.

د محرم دپاره د ماتونكي ځناور قتل كولو جواز

مسلك حنفي: د ليوه وغيره ماتونكي ځناور قتل كول ځكه جائز دي او په قاتل باندې جزاء نشته چه د كومو علت د وجې د سپې قتل كول جائز وو هغه ضرر او تكليف دي اودا وجه او علت په ليتوو او درنده كنبې هم شته نو د دي وجې د محرم دپاره د دي قتل كول جائز دي (شاه فيصل غفرله).

خوكه د دي دواړو نه علاوه ئې بل ځناور قتل كړو نو فديه به ور كوي. او كه چرته بل ځناور حمله او كړي نو قتل كولې شی فديه ور كول ضروري نه دي. دا د امام اوزاعي رضي الله عنه او حسن بصري رضي الله عنه قول دي. امام زفر رضي الله عنه فرمائی چه فديه به ور كوي كه د حملې كولو په وجه ئې قتل كړې وي. بعض خلق وائي چه د كارغه نه هغه كارغه مراد دي د كوم په شا او خيته چه سپين والې وي توروالې نه وي. د جمهورو مذهب دادې چه د كارغه نه هر عام كارغه مراد دي ځكه چه په لفظ كنبې څه قيد نشته. امام مالك رضي الله عنه فرمائی چه كله كارغه حمله او كړي يا څه تكليف اورسوي نو محرم صرف په هغه وخت كنبې هغه قتل كولې شی بغير وجه نه وي. مجاهد رضي الله عنه او نور خلق وائي چه قتل كوني مه بلكه پاره ئې كړئې او والوزوني د حضرت علي رضي الله عنه نه هم يو روايت داسې دي. د ابوسعيد رضي الله عنه نه روايت دي چه حضور صلى الله عليه وسلم فرمائيلي چه مار لړم او مړه دي هغه قتل كوي ليكن محرم دي كارغه الوزوي قتل كوي دي نه. چك لگونكې سپې مرداره خوړونكې او حمله كونكې ځناور محرم قتل كولې شی. (۱)

د الله صلى الله عليه وسلم ارشاد دي چه څوك په قصد سره په حالت د احرام كنبې بنكار كوي هغه به د دي بنكار په شان بل يو څاروي په فديه كنبې ور كوي. د طاووس رضي الله عنه نه روايت دي چه دا حكم د هغه سرې متعلق نه دي چاچه په خطا سره يو ځناور قتل كړې وي بلكه عمداً د قتل كولو قيد دي او د ظاهري الفاظونه هم دغه معلومېږي. مجاهد رضي الله عنه وائي چه دلته د (مُعْتَدًا) نه مراد دا دي چه چا خپل د احرام حالت هير كړې وي او د بنكار د قتل كولو اراده ئې كړې وي گني د احرام حالت ياديدلو سره په اراده سره د بنكار قتل او كړي نو د دي گناه خو د كفارې نه ډيره زياته ده، د هغه خو احرام باطل كيږي. جمهور د دي خبرې قائل دي چه قصداً او په هيره سره قتل كونكې دواړه په كفاره ور كولو كنبې برابر دي. زهري رضي الله عنه وائي چه د قرآن پاك نه خو دلالت كيږي چه عمداً قتل كونكي باندې، ليكن په حديث كنبې په هيرې سره قتل كونكي هم په دي كنبې شامل دي. مطلب دا دي چه د قرآن پاك نه ثابته شوه چه دي به كفاره هم ور كوي او دي گناهگار هم دي. لكه څنگه چه الله صلى الله عليه وسلم فرمائيلي چه دي به د خپلې گناه سزا خوري خوچه كوم تير شو نو معاف دي او كه چا بيا داسې او كړل نو الله صلى الله عليه وسلم به ترې انتقام اخلي. د نبې صلى الله عليه وسلم اوصحابه گرامو د احكامو نه هم ثبوت ملاويږي چه په خطا سره قتل كولو په صورت كنبې هم به كفاره ور كوي لكه څنگه چه عمداً د قتل كولو په صورت كنبې د قرآن پاك د حكم مطابق ور كولې شی ځكه چه كه بنكار دي قتل كړو نو دا بنكار به ختمولې شی خو چه كله ئې عمداً ختم كړي نو تاوان به ور كوي. او په خطا سره ختمولو كنبې هم دغه حكم دي. فرق صرف دومره دي چه عمداً بنكار قتل كونكې د كفارې ور كولو سره گناهگار هم دي ليكن د خطا والا گناهگار نه دي.

د محرم په قتل كنبې قصد، خطا او هيره ټول برابر دي كفاره به لازمېږي

مسلك حنفي: د احنافو په نيز هم كه قتل په قصد يا په خطا يا په هيره سره وي په دي ټولو صورتونو كنبې كفاره لازم ده البته په آيت كنبې د (عمداً) قيد په دي وجې لگيدلې شوې دي چې د دي نه

(۱) ابوداود كتاب المناسك باب ما يقتل اغرم من الدواب: ۱۸۴۸، ترمذي: ۸۲۸، ابن ماجه: ۲۸۹، احمد: ۳/۳، يهقي: ۲۱۰/۵.

وراندی آیت کنبی دی ﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ﴾ او دوبارہ چپي چوک بنکار کوی نو دا معلومہ ده چه هغه خویہ خطا نه کوی بلکه په قصد سره ئی کوی نو خکه الله د عمد قید اولگولو. احکام القرآن للجصاص (۲۵۹۱۲).

د الله ﷻ ارشاد دې ﴿فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ﴾ بعضو جزاء مضاف جوړ کړې اولوستلې دې، بعضو عطف جوړولې دې او ابن مسعود ﷺ (فَجَزَاءٌ) په اضافت ه سره لولې، لیکن په هر قسم لوستلو کنبی د امام مالک ﷺ، امام شافعی ﷺ، امام احمد ﷺ او جمهورو دلیل قائم پاتې کیږي. د بنکار شوی خناور د مثل جزا په خپل خای واجب پاتې کیږي خو په دې شرط چه د هغه په شان یا هغه سره نزدې ساتونکي خناوروی چه هم هغه ورکړی گنی د هغې قیمت دې ورکړی لیکن د امام ابوحنیفه ﷺ په دې کنبی اختلاف دې هغه فرمائی چه د بنکار شوی قتل شوی ساتندونکي خناور په شان وی یا د غیر ساتندونکي په هر صورت کنبی د هغې د مثل ورکولو په خای قیمت هم ورکي شی. او هغه بنکاری ته اختیار دې که غواری نو د هغې قیمت دې صدقه کړی یا د قربانسی یو خناور دې واخلی لیکن حق دا دې چه صحابه رضی الله عنهم د مثل ورکولو کوم حکم لگولې دې هغه زمونږ د پاره ډیر د اتباع قابل دې. هغوی حکم لگولې دې چه شتر مرغ بنکار کړې شوې وو نویه کفاره کنبی اوبن ورکړه او د خنگلی غوا په بنکار کنبی کورنی غوا او د هوسنی په بنکار کنبی بکرنی. د صحابه کرامو رضی الله عنهم دا فیصلې په کتاب الاحکام کنبی ټولې ذکر دی. خو چه چرته د بنکار مثل نه وی یعنی چه چرته د ساتلې شوې خناور په شان نه وی نو هلته ابن عباس ﷺ حکم لگوی چه د دې قیمت دې مکې ته روان کړې شی، بیقی د دې راوی دې.

په بنکار کنبی د مثل نه مراد قیمت دې

مسلم حنفی: دا حنافو هم دغه مسلک دې کوم چې ورته حافظ ابن کثیر منسوب کړې دې چه په آیت کنبی د مثل نه مراد قیمت دې دا حنافو دلائل په احکام القرآن للجصاص کنبی کتلي شی دلته ئی وضاحت ضروری نه گنرم چوک چې پرې خبریدل غواری نو رجوع دې ورته او کړی احکام القرآن للجصاص (۲۶۱۱۲).

بنکار کونکې پخپله فیصله کونکې جوړیدی شی؟ - د الله ﷻ قول دې ﴿يُحْكَمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ﴾ یعنی د دې کفارې فیصله کولو د پاره دوه عادل مسلمانان مقرر کړې شی چه دا فیصله او کړی چه په مثلی بنکار کنبی مثلی خناور ورکړې شی یا په غیر مثلی کنبی قیمت ورکړې شی. که د علماؤ اختلاف دې نو صرف په دې کنبی چه په دې دواړو فیصله کونکو کنبی یو فیصله کونکې پخپله هم بنکاری جوړولې شی که نه ① یو قول دا دې چه نه شی جوړولې او دوئم قول دا دې چه جوړولې شی. دا د دې د پاره چه په دې صورت کنبی خپل حکم هم په خپل خان باندې نافذ کول لازمیږي. او په دې کنبی د متهم کیدو اندیبنه ده. د امام مالک ﷺ هم دغه قول دې ② دوئم قول دې چه جوړولې شی خکه چه آیت عام دې په دې کنبی د دې قسم خه قید نشته. دا د امام شافعی ﷺ او امام احمد ﷺ قول دې.

د اولنی قول دلیل د رومی قول دلیل دا دې چه هم په یوه قضیه کنبی دننه حاکم په خپله محکوم نه شی جوړولې. د ابن ابی حاتم حدیث دې چه یو باند چی حضرت ابوبکر ﷺ له راغلو او وئی ونیل ما د احرام په حالت کنبی یو بنکار کړې دې اوس په ما خه بدله ده. هغوی د ابی بن کعب ﷺ چه خواکي ناست وو تپوس او کړو چه وایه ته خه فیصله کوی؟ باند چی ونیل چه زه خوتاله راغلی یم اوته درسول الله ﷺ خلیفه ئی لیکن ته پخپله د بل نه تپوس کوی. نو ابوبکر ﷺ او فرمائیل چه ته ولی اعتراض کوی الله ﷻ پخپله فرمائیلی دی چه دوه کسان عادلان مسلمانان دې یو خای شی نو یو حکم دې اولگوی. نو ما خپل

ملگري سره مشوره او ڪړه. مونږ دواڙه ڇه په کومه خبره متفق شو تاته به هم هغه فيصله واورو. دلته هم د دې خبرې احتمال وو نو ڇه کله صديق اکبر رضي الله عنه او کتل ڇه باندي څو جاهل دې اود عادلانو د مسئلې نه خبر نه دې نويه پسته او نر مه لهجه سره ئې پوهه کړو ځکه ڇه د جهل دارو تعليم دې څوکه اعتراض کونکې صاحب علم وي نو

لکه څنگه ڇه ابن جرير رضي الله عنه بيان کوي ڇه د ابن جابر رضي الله عنه نه روايت دې ڇه مونږ يو ځل د حج په اراده سره اووتلو اومونږ کله د سحر مونه کولو نو په خپلو سورلو پسې به شاشاته تلو او خبرې به موکولې. يوه ورځ داسې اتفاق اوشو ڇه يوه هوسنی په نظر راغله. زمونږ يو ملگري هغه په کانږي اوويستله او هغه مړه شوه. دې سړي مړه هوسنی پريخودله اوپه سورلتي سور شو او لاړو. مونږ په دې سړي سخت اعتراض اوکړو اوچه مکې ته راورسیدلونو زه حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه له راغلم او هغه ته مې ټوله واقعه بيان کړه. حضرت عمر رضي الله عنه سره بل يو کس ناست وو تک سپين د چاندني په شان روښانه، دا عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه وو. حضرت عمر رضي الله عنه هغه طرف ته متوجه شو څه خبرې ئې اوکړې بياني د هغه سړي نه تپوس اوکړو، تا په قصد سره هغه مړه کړه که په خطا؟ هغه وئيل ڇه کانږي څو ما اراده ويستلې وو خود قتل اراده مې نه وه. حضرت عمر رضي الله عنه او فرمائيل ڇه اراده او خطا دواړو صورتونو کښې کار تانه شوې دې. يوه بکړني واخله هغه حلاله کړه او صدقه ئې کړه، اود هغې خرمن د کور په کار کښې راوله. اوس مونږ د هغه ځای نه پاسيدو او خپل ملگري ته مې اووئيل د الله ج د شريعت حدودو عزت کول ډير اهميت لري. څه تپوس ڇه تا کړې وو اميرالمؤمنين د هغې نه پخپله خبر نه وو تر دې ڇه د خپل ملگري نه ئې تپوس اوکړو. اوس ته د معافې په توگه خپله اوښه ذبح کړه. کيدې شي ڇه ستاد دې جرم پوره والې اوشې. قبيصه وائي ڇه ماته دسورة مائده د عادلينو آيت هيو ياد نه وو. زما د دې مشورې خبر حضرت عمر رضي الله عنه ته اورسيدو هغه دوره راواخسته او زما په ملگري ئې يوه کوره راخلاصه کړه او وئې وئيل ڇه ته په احرام کښې قتل کوي او په حکم کښې بې وقوف حاکم جوړوي، بيا ماته متوجه شو ما وئيل ڇه اي امير المؤمنين که ته ما ناروا وهې نو دا ناروا وهل به زه معاف نه کړم. نو هغه اووئيل ڇه اي قبيصه بن جارتو ځوان ئې دکولاؤ زړه خاوند او ښه وينا کونکې ئې څوکه په يو ځوان کښې نهه عادتونه هم ښه وي اوصرف يوخراب وي نو هم هغه يوپه ټولو باندي اوبه اړوي، دځوانني دخطاگانو نه محتاط اوسپړه. ابن جرير الجلبی رضي الله عنه فرمائي ڇه د احرام په حالت کښې ما د يوې هوسنی ښکار اوکړو. حضرت عمر رضي الله عنه ته ما د هغې ذکر اوکړو نو هغوی او فرمائيل ڇه خپل دوه ملگري راوله ڇه هغه دواڙه په تاباندي فيصله اوکړې. ما حضرت عبدالرحمن رضي الله عنه او حضرت سعد رضي الله عنه راوستل، هغوی فيصله اوکړه ڇه زه يو ښه چاق او تازه چيلې فديه ورکړم. ابن جرير رضي الله عنه وائي ڇه اريد يوه هوسنی په حالت د احرام کښې چقنږي کړه او قتل ئې کړه بيا د فيصلې د پاره حضرت عمر رضي الله عنه له راغلو، هغوی او فرمائيل ڇه ما سره د فيصلې د پاره حاکم ته پخپله جوړشه، دواړو يوه ساتلې شوې بکړي کفاره کښې مقرر کړه ڇه د کور اوبه او گيا ئې خوړله او ښه تازه شوې وه. بيا حضرت عمر رضي الله عنه د عادلينو والا آيت اولوستلو.

محرم د ښکار په قيمت لگولو کښې پخپله حکم نشي جوړيدې

مسلك حنفی: د دې مسئلې دپاره ڇه آيا محرم پخپله حکم فيصله کونکې جوړيدې شي ما سره ڇې د حنفيانو کوم کتابونه دي هغه مې لټ په لټ کړل ليکن دا جزیه راته ملاو نشوه البته زه د خپلې اندازې نه دا وایم ڇې محرم ڇه په حالت د احرام کښې ښکار کړې وي نود هغې ښکار قيمت لگولو کښې دې پخپله فيصله کونکې نشي جوړيدې والله اعلم بالصواب

دهرې زمانې حکمین پکار دي؟ دا واقعه د دې خبرې په جواز باندي دلالت کوي ڇه په راتلونکي وخت

کنبی کله دیو مجرم نه داسې جرم اوشی نو هغه وخت دوه حکم پکار دی یا د صحابه کرامو رضی الله عنهم فیصلې چه د داسې مسئلو په وخت کنبی شوی دی د هغې په زنا کنبی فتوی ورکولې شی. په دې کنبی دوه قوله دی. امام احمد رضی الله عنه او امام شافعی رضی الله عنه وائی چه صحابه کرامو رضی الله عنهم په دې باره کنبی کومې فیصلې کړی دی د هغې منل دې او کړې شی او دې دواړو هم هغه شرعی فیصله گرځولې ده د هغې نه انحراف مه کوئې. او په کومه مسئله کنبی چه د صحابه کرامو حکم موجود نه وی نو د خپلې زمانې عادلانو طرف رجوع او کړئې. امام مالک رضی الله عنه او امام ابوحنیفه رضی الله عنه فرمانی چه حکم به د خپلې خپلې زمانې په هریو فرد باندې جدا جدا لگولې شی او هم د خپلې زمانې عادلان به مقرر کولې شی که د صحابه کرامو څه حکم یا فیصله موجود وی او که نه ځکه چه الله تبارک و تعالی د ﴿مَنْكُمْ﴾ لفظ استعمال کړې دې او د اولې زمانې صحابه په دې وخت کنبی ستاسو د ډلې کسان خو نه دی.

د بنکار په قیمت لگولو کنبی د هرې زمانې خپل عادلان پکار دی

مسلك حنفی: صحابو چې په کوم ځناورو کنبی فیصلې کړې دی په هغې فیصله کول ضروری نه دی بلکه د هرې زمانې خپل عادلان پکار دی لکه څنگه چه د قرآن پاک د ظاهری نص نه معلومیږی ځکه چه الله تبارک و تعالی داسې فرمائیلی دی چه ﴿مَنْكُمْ﴾ نو د ﴿مَنْكُمْ﴾ خطاب د صحابو په زمانه کنبی هغوی ته وو او زمونږ په زمانه کنبی مونږ ته دې او زمونږ نه پس زمانه کنبی به هغه خلقو ته وی کوم چې په هغه وخت کنبی وی دغه د قیاس تقاضا هم دا ده چه د بنکار قیمت د هغه زمانې په اعتبار سره اولگولې شی ځکه چه د زمانې په تیریدو سره د پیسی حیثیت کمیږی او خیزونه گرانیږی نو دیوې چیلې قیمت چې د صحابو په وخت کنبی کوم وو هغه قیمت ئې نن نه دې بلکه د هغې نه ډیر زیات دې (تفسیر مظهری مع اضافه ۲۰۹۱۳).

اود الله تبارک و تعالی قول ﴿هَذَا يَلْبِغُ الْكُفْبَةَ﴾ یعنی دا قربانی کعبه ته اورسونی، هم هلته ئې ذبح کړئې او هم د حرم په مسکینانو باندې د دې غوښه تقسیم کړئې. په دې خبره کنبی د چا څه اختلاف نشته. ټول په اتفاق سره دا رانې لری،

قوله تعالی: ﴿أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهٖ﴾

په درې څیزونو کنبی د اختیار حکم: د الله تبارک و تعالی ارشاد دې ﴿أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا﴾ یعنی که محرم د قتل شوی بنکار مثل بیانه مومی یا بنکار کړې شوی مقتول د دې قسم ځناور نه وی چه کورنو ځناورو سره یوشان والې اولری نو بیا د جزا اطعام او صیام باره کنبی اختیار دې او په قرآن پاک کنبی ﴿أَوْ﴾ هم د اختیار په معنی کنبی راغلې دې او هم دغه قول د امام مالک، امام ابوحنیفه، ابویوسف، محمد رحمهم الله دې اود شافعی رضی الله عنه هم یوقول داسې دې، د احمد رضی الله عنه هم دغه قول مشهور دې چه ﴿أَوْ﴾ د اختیار ورکولو په مقصد راوړلې شوې دې. ② او یوبل قول دا دې چه د اختیار په مقصد سره نه بلکه د ترتیب او سلسلې خودلو د پاره دې.

اود دې صورت به دا وی چې کوم بنکار قتل شوی وی د هغې قیمت به اولگوی اود قتل شوی بنکار تلافی اوشی. دا د امام مالک، امام ابوحنیفه، حماد او ابراهیم رحمهم الله په نیز دی. (یعنی کوم کسان چې د تخییر قائلین دی دهغوی په نیز به د قتل شوی ځناور قیمت اولگولې شی از مترجم) لیکن امام شافعی رضی الله عنه وائی کوم ځناور چې ئې قتل کړی وی که د هغې پشان نه وو نو د هغې په مثل به اوگوری اود هغې قیمت به اولگوی بیا به هغه قیمت باندې طعام واخلی او هغه به صدقه کړی (یعنی د احنافو په نیز به براه راست د قتل شوی ځناور قیمت اولگولې شی اود امام شافعی په نیز به د قتل شوی ځناور د مثل قیمت اولگولې شی از مترجم)

محرم تہ د بنکار کولو پہ کفارہ کنبی د درې خیزونو نہ د یو پہ ور کولو اختیار حاصل دې
 مسلک حنفی:- دامام ابوحنیفہ به نیز باندي محرم تہ اختیار دې چې په دې درې واره خیزونو کنبی ئې
 کوم خوښ وی په هغې سره دې کفارہ ادا کړی (احکام القرآن للجصاص (۲۲۲/۲)۔
 مسکین ته به خومره غله ورکولې شی؟ ① او هر یو مسکین ته دې یو مد یعنی ۵۶ تولې غله ورکړی. دا
 مسئله دامام شافعی او امام مالک رحمهم الله اود علماء حجاز په نیز ده. ② امام ابوحنیفہ، امام ابو
 یوسف او امام محمد رحمهم الله فرمائی چه هر مسکین ته دې دوه مده ورکړې شی. ③ امام احمد رحمهم الله
 وائی چه غنم وی نو یو مد او که نوره غله وی نو دوه مده به ورکولې شی. نو که دا نشی ورکولې روژې
 دې اوساتی یعنی چه یو مسکین ته په ورځ کنبی خومره خوراک ورکولې شی هغه هومره ورځې دې
 روژې اونیسې. دوئم قول دا دې چه د هر صاع په بدله کنبی یوه روژه نیسی. نبی اکرم صلی الله علیه و آله کعب بن عجره
رضی الله عنه ته حکم ورکړې وو چه یو فرق غله په شپږو کسانو تقسیم کړه یا درې ورځې روژې اوساته. (۱) یو
 فرق درې صاع وی او یو صاع ۲۲۵ تولې وی.

د بنکار په قیمت به غله اخستی شی او مسکینانو ته به ورکولې شی

مسلک حنفی:- دا حنافو په نیز به د بنکار قیمت اولگوی اویا به په هغه قیمت باندي طعام واخلی او هر
 مسکین ته به نیم صاع غنم ورکړی (احکام القرآن للجصاص (۲۲۷/۲)۔
 د اطعام محل به کوم ځای وی؟:- اوس په دې کنبی هم اختلاف دې چه کوم ځای کنبی پرې اوخوری.
 امام شافعی رحمهم الله وائی چه هم په حرم کنبی دې پرې اوخوری اود عطاء رحمهم الله هم دغه قول دې ④ امام
 مالک رحمهم الله وائی چه په هغه ځای کنبی دې اوخوری چرته چه ده بنکار قتل کړې وو یا هم هلته چرته
 نزدې. ⑤ امام ابوحنیفہ رحمهم الله فرمائی چه د دې هیڅ تخصیص نشته چرته چه خوری، که حرم وی که غیر
 حرم وی او که بل مقام وی.

د بنکار په کفارہ کنبی د حرم د مسکینانو عدم تخصیص

مسلک حنفی:- لکه څنگه چې حافظ رحمهم الله ابوحنیفہ رحمهم الله ته نسبت کړې دې چه د دوی په نیز د خوراک
 کولو دپاره د حرم د مسکینانو تخصیص نشته بلکه د هر ځای په مسکینانو باندي ئې خوړلې شی نو دا
 نسبت صحیح دې (تفسیر مظهری (۲۱۰/۳)۔

د دې مسئلې متعلق د سلفو اقوال:- د دې آیت متعلق د حضرت ابن عباس رضی الله عنه قول دې چه کله محرم
 بنکار اوکړی نو هم هغه شان خناور په هغه باندي لازم راخی، که د کفارې د پاره هم هغه شان څاروې
 ملاونه شی نو د هغې قیمت به کتلي شی بیا به د خوراک اندازه لگولې شی بیا به د هر نیم صاع غلې
 په بدله کنبی یوه روژه ساتلې شی. الله عزوجل کفارہ د طعام او صیام په ذریعه مقرر کړې ده.
 کله چه طعام وی نوهم د دې نه به کفارہ ادا کولې شی. د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه د څاروې په
 کعبه ته لیگلې شی یا مسکینانو باندي دې اوخولې شی یا د هغې برابر دې روژې اوساتلې شی. کله
 چه محرم بنکار قتل کړو نوهم د هغې په شان څاروې په هغه لازمیری. که چا هوسنی یا د دې په شان
 څاروې قتل کړو نو په ده باندي بکرنی لازمیری چه مکې ته به لیگلې شی او ذبح کولې به شی. که
 داسې اونه شی نو شپږو مسکینانو باندي به خوراک کولې شی او که دا هم اونه شی نو درې روژې به
 نیسی.

(۱) صحیح بخاری کتاب المحصر باب قول الله تعالی ﴿ اوصدقہ ﴾ : ۱۸۱۵، صحیح مسلم : ۱۲۰۱.

که چا اوبن یاد اوبن په شان بل خناور قتل کړو نو په هغه باندې غواو واجب ده. که نه وی نو شلو مسکینانو باندې به خوراک کوی که دا هم نه وی نو شل روژې به ساتی. او که شتر مرغ یا څنگلی خر نې وژلې وی نو یوه اوبنه په ده باندې واجب ده او که دا نه وی نو دیرشو مسکینانو باندې به خوراک کوی گنی دیرش روژې به ساتی. ابن جریر رضی الله عنه هم دغه وئیلی دی لیکن دا نې زیات کړی دی چه طعام به هریو ته یو یو مد ورکولې شی چه په ډکه خیته ماره شی. عطاء رضی الله عنه او مجاهد رضی الله عنه فرمانی چه یو مد طعام د هغه سړی د پاره دې چه د قربانسی څاروی کعبې ته نشی رسولې. د سدی رضی الله عنه وینا ده چه په دې اختیار کنبې دې د ترتیب لحاظ اوساتلې شی. او ابراهیم النخعی رضی الله عنه وانی چه هر قسم اختیار دې چه کومه کفاره ورکول غواړی.

د الله ﷻ ارشاد دې **(لَيَذُوقْ وَبَالَ أَمْرِهٖ)** دې د پاره چه هغه د خپلو کړو سزا بیامومی. یعنی مونږ په هغه باندې کفاره په دې وجه واجب کړې ده چه زمونږ د حکم مخالفت نې کړې چه دهغې سزا اومومی. خو چه د جاهلیت په زمانه کنبې څه شوی دی هغه دهغه سړی دپاره معاف دی چا چه په اسلام کنبې ښه کارونه کړی بیا نې اوفرمانیل چه **(وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللهُ مِنْهٗ)** یعنی اسلام کنبې د راتلونه پس اوددې د ممانعت نه باوجود چا چه نافرمانی او کره الله ﷻ به دهغه نه انتقام اخلی او هغه دسرکشونه انتقام اخستونکې دې. خوچه په جاهلیت کنبې څه شوی دی هغه معاف دی. اود دې سوال جواب هم په نفی کنبې دې چه آیا امام د هغې څه سزا مقررولې شی؟ یعنی امام ته د سزا ورکولو حق شته؟ دا گناه د الله ﷻ اود هغه د بنده په مینځ کنبې ده. او ده ته د امام د سزا نه ورکولو باوجود به فدیبه ضرور ورکول وی. دا ابن جریر رضی الله عنه روایت کړې دې. د دې مطلب دا شو چه الله ﷻ هم د کفارې په ذریعه انتقام اخلی او د انتقام به هم دغه صورت وی.

جمهور سلف او خلف په دې متفق دی چه کله محرم ښکار قتل کړونو په ده باندې فدیبه ورکول واجب شو. په رومبني دویمه او یادریمه خطا کنبې هیڅ فرق نشته، که هرڅوخل نې کړی وی. فعل خطا او فعل عمد ټول په حکم کنبې برابر دی. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې که د محرم نه خطا د ښکار په قتل کولو کنبې اوشوه نو په ده باندې به د هرقتل په وخت کنبې دا حکم صادر وی. لیکن که هغه دا قتل عمداً په رومبني ځل کړې وی نو په هغه به داسزا وی او په دوئم ځل به هغه ته وئیلی شی چه الله ﷻ دې تانه انتقام واخلی. لکه چه پخپله هم الله ﷻ فرمانیلی دی چه دوباره اوکړی نو الله ﷻ به انتقام اخلی. امام حسن بصری رضی الله عنه فرمانی چه یو صاحب احرام کنبې ښکار اوکړو په ده باندې د فدیبه سزا مقرر کړې شوه، هغه بیا دا جرم اوکړو، دآسمان نه اورراکوز شوبجلی پرې راپریوتله او هغه نې اوسوزولو هم دغه معنی **(فَيَنْتَقِمُ اللهُ مِنْهٗ)** ده. الله ﷻ په خپل سلطنت کنبې غالب دې څوک هغه مغلوب کولې نه شی. که هغه انتقام اخستل او غواړی نو څوک دې چه هغه منع کړی. ټول کائنات د هغه مخلوق دې، حکم خو بس هم دهغه چلیبری، سرکشانوته به هغه سزا خامخا ورکوی. د هغه د انتقام د صفت همدغه اقتضاء ده.

د محرم د ښکار په قتل په هر ځل د کفارې لزوم

مسلك حنفی - مسئله هم دغه ده کومه چې حافظ رضی الله عنه ذکر کړې ده که محرم ښکار قتل کړو که په رومبني ځل وی او که دوباره سه باره په هر ځل په ده کفاره واجبیبری برابره ده که دا قتل کول په قصد وی او که په خطا وی او که په هیره وی (تفسیر مظهری (۲۱۲۳) -

أَجَلٌ لَّكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ

احلال کری شوا ستاسو دپارہ | بنکار دسمندر | او خوراک

تاسو دپارہ د دریاب بنکار نیول او خوړل حلال دی

مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرْمٌ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دَمْتُمْ

دنفعی ستاسو | او دپارہ د مسافرو | او حرام کری شوی دی | په تاسو باندې | بنکار دوچی | اترخوچی یی | تاسو

دا ستاسو خوراکه ده | په کور هم | او د سفر په حالت کبسی هم | او د اوچی بنکار منع دی | تاسو چی ترخو

حُرْمًا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ۝ جَعَلَ اللَّهُ

په حالت دا حرام کبسی | او بیربری | دا الله نه | هغه ذات | چی هم هغه ته به | تاسو جمع کولی شی | جوړه کره الله

احرام کبسی یی | او د هغه الله ﷻ نه | ویربری چی کوم ته به تاسو واپس کیری | ..... الله ﷻ

الْكَعْبَةِ الْبَيْتِ الْحَرَامِ قِيَمًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيِ

کعبه یعنی کور دعزت | ذریعه د قیام | دپارہ د خلقو | او میاشته عزتمنده | او د قربانی خاړوی

کعبه چی دعزت خانی دی | د خلقو د قیام سبب گرخولی شوی دی | او همداشان د حرمت میاشت او قربانی خاړوی

وَالْقَلَائِدَ ۚ ذَلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا

او امیل والا قربانی هم | دا کار دی | دپارہ دی چی معلومه شی تاسو ته | چی بیشکه الله | پوهیږی | په هغه

او هغه خاړوی چی پتیی ورته پرتی وی | دا په دی چی بیشکه الله ﷻ | ښه عالم دی | په هغه څه

فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

چی په آسمانونو کبسی دی | او په هغه چی په زمکه کبسی دی | او بیشکه الله | په هر څیز باندې | اښه عالم دی

چی په آسمانونو او زمکه کبسی دی | ..... او الله ﷻ | په هر څیز باندې علم لری

إِعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

پوهه شی | چی بیشکه الله | سخت وړکونکی دی | عذاب | او بیشکه الله | ښونکی | مهربان دی |

پوهه شی چی الله ﷻ | ډیر سخت حساب اخستونکی دی | ..... او ښونکی | او مهربان هم دی

مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلْغُ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَبْدُونَ

نشته ذمه واری | په رسول باندې | مگر | رسول دی | او الله | پوهیږی | په هغه چی بنکاره کوی نی تاسو

د رسول ذمه واری صرف پیغام رسول دی | او الله ﷻ | ته ستاسو بنکاره حالات هم معلوم دی

وَمَا تَكْتُمُونَ ۝

او په هغه | چی پتوی نی تاسو |

او ستاسو پت حالات ورته هم معلوم دی |

قوله تعالى: ۚ أَجَلٌ لَّكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ

پہ اہرام کنبی دسمندری بنکار حکم:- ستاسو د پارہ د سمندر تازہ بنکار حلال دی او کوم کبان چہ اوج کړې شی او د لارې توبنہ جوړولې شی هغه ہم ستاسو د پارہ او د اهل قافلې د پارہ جائز دی. د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ هغه بنکار چہ ژوندې د سمندر نہ حاصل کړې شی مراد دی. او لفظ (طعام) نہ هغه مراد دی کوم چہ سمندر وژلې وی او غاړې ته نې غورزولې وی. حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د طعام نہ هر هغه خیز مراد دی کوم چہ په سمندر کنبی دی. حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ خطبہ ورکړه نو ونی فرمائیل چہ سمندری بنکار ستاسو د پارہ حلال دی او نہ بنکار شوې لیکن د سمندر راغورزونکې هغه ہم ستاسو د فاندې او د لارې د توبنې خیز دی. ابن المسیب رضی اللہ عنہ وائی چہ سمندر خو ژوندې راغورزولې وی خو په اوچہ باندې هغه مړ شوې وی نو دا طعام دی. عبدالرحمن رضی اللہ عنہ سوال اوکړو چہ سمندر خو پیرمړه کبان په غاړه راغورزوی نو هغه مونږ خوړلې شونو ابن عمر رضی اللہ عنہ جواب ورکړو چہ مه خوړنی. کله چہ عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ کورته راغلو او قرآن نې کولاؤکړو او دا آیت نې اولیدلو (وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلْآيَاتِ) نو ونی وئیل چہ لار شه او ورته اووایه چہ خوړنی خکه چہ د سمندر خیز ته الله تعالی طعام وائی. ابن جریر رضی اللہ عنہ ہم دغه وائی چہ د طعام نہ مراد ہم د سمندر مړه کبان دی. حضور صلی اللہ علیہ وسلم ہم دغه فرمائیلی دی چہ د سمندر په چپوباندې مړه راغلی شوی کبان طعام دی.

متاع نہ مراد منفعت اوقوت دی. سیاره جمع ده سیارده، عکرمه رضی اللہ عنہ وائی چہ کوم په سمندری مقاماتو کنبی وی هغه خو تازہ تازہ بنکار کوی او چہ کوم مړه شی نو هغه اوج کړی او ذخیره نې ساتی او یا بنکار نې کړی او پریږدی او دا مسافران او دغاړې نه لرې اوسیدونکو دپارہ د لارې د توبنې کار ورکوی. جمهورو د مړ کب په حلال والی باندې د دې آیت نہ استدلال کړې دی. امام مالک رضی اللہ عنہ د حضرت جابر بن عبداللہ رضی اللہ عنہ نہ روایت کړې دی چہ نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم د ساحل طرف ته یو لښکر اولیگلو. ابو عبیدہ بن جراح رضی اللہ عنہ نې د دې امیر جوړکړو. دا درې سوه کسان وو او زه ہم شامل ووم. مونږ ہم په لار باندې وو چہ توبنہ ختمه شوه. نو ابو عبیدہ رضی اللہ عنہ حکم ورکړو چہ د ټول لښکر نہ توبنہ راجمع کړئی، ما سره په توبنہ کنبی کھجورې وې، مونږ به د هغې نہ هره ورځ لږې لږې خوړلې. آخر هغه ذخیره ختمه شوه اود رسد په توگه به مونږ ته یوه یوه کھجوره ملاویدله. مونږ پخپله اوس مرگ ته نژدې شو خو سمندر ته راورسیدو په ساحل باندې مو اوکتل چہ یوکب د غونډی په شان اوږد او پلن پروت دی. زمونږ ټول لښکر هغه دیارلس ورځې اوخوړلو. ابو عبیدہ رضی اللہ عنہ د ده دوه پوښتنی د کمان په شان د لگولو حکم اوکړو. د دې کمان لاندې یو په اوبنہ سور تیرشو اود هغې پورتنئی حصی ته اونه رسیدلو. حضرت جابر رضی اللہ عنہ ہم داسې بیان کوی چہ د سمندر په ساحل باندې د یوې غونډی په شان اوچت څه معلوم شو، چہ اومو کتل نو هغه سمندری مخلوق مړ پروت وو کوم ته چہ عنبروائی. حضرت ابو عبیدہ رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ دا خو مړ دې بیانی او فرمائیل چہ مونږ خو د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم قاصدان بود ولږې نہ مجبور یو. تازہ تازہ غونډه ده بنده نې اوخوړنی. مونږ هلته یوه میاشت حصار وو او مونږ درې سوه کسان وو، په خوراک خوراک بنده چاق شو. د هغه د سترگود حلقونه به مونږ ډک ډک منگی غواړی راویستل، دومره لوی لوی ټکړې وې لکه د غوا. حضرت ابو عبیدہ رضی اللہ عنہ د هغه په سترگه کنبی دیارلس کسان کینولې وو. د هغه یوه پوښتنی د کمان په شکل کنبی اودرولې وه نو د لوی نه لوی اوبن د هغې لاندې تیرشو. غرض دا چہ هغه کب دومره غټ وو، (۱) بیا مونږ د هغه غونډه اوچہ کړه او د لارې توبنہ مو ترې جوړه کړه. کله چہ مدینې ته اورسیدلو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته مو ذکر اوکړو نو ونی فرمائیل چہ دا ستاسو د پارہ د الله تعالی د طرف نہ رزق وو که تاسو سره څه وی نو راوړنی په مونږ باندې هم اوخوړنی. مونږ حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته څه

(۱) صحیح بخاری کتاب الشركة فی الطعام...: ۲۴۸۳، صحیح مسلم: ۱۹۳۵، موطا امام مالک: ۲/۹۳۰، ابن حبان: ۵۲۶۲، بیہقی: ۲۵۲/۹

اوليگل هغوی تناول اوخورل (۱) اوپه يو روايت کښې دې چه دا لښکر حضور ﷺ سره وو کله چه دا کب ليدلې شوې وو، ځيني وائي چه نه، حضرت ﷺ ورسره نه وو او هغه بله واقعه ده. څوک وائي چه نه واقعه هم يوه ده، په اوله واقعه کښې حضور ﷺ ورسره نه وو او هغه بله واقعه ده. بعض وائي چه نه هم يوه واقعه ده په رومښې واقعه کښې نبي اکرم ﷺ ورسره ووييا چه کله حضور ﷺ دويم لښکر اوليگلو نود هغې امير ابو عبیده ﷺ وو اودا واقعه هم د دې ابو عبیده ﷺ د لښکر وه. والله اعلم.

د ابوهريره ﷺ نه روايت دې چه يو سړی د حضور ﷺ نه سوال اوکړو يا رسول الله ﷺ مونږ سمندر کښې سفر کوواو لري شان اوبه خان سره ساتلې شو که په دې سره اودس اوکړو نو مونږ به ترې پاتي شو نو په دې صورت کښې مونږ په سمندر کښې اودس کولې شو؟ هغوی ﷺ او فرمائيل چه د سمندر اوبه پاکې دي اوددې مر کب حلال دي (۲) د صحابه کرامو رضی الله عنهم ديوي دلې نه هم دغه روايت دې. ابو هريره ﷺ فرمائي چه مونږ حضور ﷺ سره په حج يا عمره کښې يوځای وو نود ملخانو يو لښکر سره مونږ مخامخ شو، مونږ به هغه په خپل لرگی وهلو او هغه به مر مونږ ته راپريوتلو. مونږ خپل مينځ کښې اووئيل چه اوس به څه کوو مونږ خو د احرام په حالت کښې يو نوحضور ﷺ او فرمائيل چه د سمندري ښکار ممانعت نشته (۳) نبي کریم ﷺ چه کله ملخانو ته بددعا کړې وه نو وئيلي ووييا الله لوی واره ټول ملخان هلاک کړې د هغوی هگنی ضائع کړې او نسل ئې ترې زيات مه کړې چه دا زمونږ غله او فصلونه اوزمونږ باغونه او ونې تباه نه کړي. ته خو مجيب الدعوات ئې حضرت خالد ﷺ اووئيل يا رسول الله ﷺ داخو هم لکه چه يو الهی فوخ دې ته د دوی د نسل ختمولو بددعا ولې کوي؟ هغوی او فرمائيل چه دا ملخان هم د سمندر د کبانو د نسل نه دي. زياد رضي الله عنه بيان کوي چه ماته پخپله دې سړی بيان کړې دې چا چه د کب نه ملخ راپيدا کيدونکي ليدلې دي (۴) دا حديث صرف ابن ماجه بيان کړې دي. ابن عباس ﷺ په احرام کښې د ملخانو ښکار کولو ممانعت کړې دي. ځيني فقهاؤ د دې آيت نه استدلال کړې دي چه ټول سمندري ځناور خورلې شي او په دې کښې د هيڅ څيز استثناء نشته بعضو چيند خان مستثنی کړی دی اود دې نه علاوه باقي جائز ساتلی. د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه نه روايت دې چه حضور ﷺ د چيندخ د وژلو ممانعت کړې دي او فرمائيلي دي (۵) چه ددې آواز د الله ﷻ تسبيح دې (۶) نورو وئيلي دي چه کب دې خورلې شي خو چيندخه دې نه شي خورلې.

د کب نه سوا باقي ټول سمندري ځناور حرام دی

مسلك حنفی: د احنافو په نيز په سمندري ځناورو کښې د کب نه سوا نور ټول ځناور حرام دی په هغې کښې چيندخ هم دې ځکه که مردار وی نود دې آيت په وجه حرام دې چه «حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ» يعنی په تاسو باندي مردار حرامه دا آيت عام دې که د وچې مرداره وی او که د سمندر البته صرف دوه مرداري حلالې دي دکومواستثناء چې په حديث کښې راغلي ده نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمائي «احلت لنا ميتتان الحوت والجراد» يعنی دوه مرداري زمونږ دپاره حلالې دي يو کب او بل ملخ ددې حديث نه معلوميري چه دلته د

(۱) صحيح مسلم كتاب الصيد باب اباحة ميتات البحر: ۱۹۳۵، صحيح بخاری: ۴۳۶۲، مختصراً ابوداود: ۳۸۴۰، احمد: ۳۰۳/۳.

(۲) ابوداود كتاب الطهارة باب الوضوء بما البحر: ۸۳، وسنده صحيح ترمذی: ۶۹، نسائی: ۳۳۳، ابن ماجه: ۳۸۶، احمد: ۳۶۱/۲.

(۳) ابو داود كتاب المناسك باب الجراد للمحرم: ۱۸۵۴، وسنده ضعيف جدا ترمذی: ۸۵۰، ابن ماجه: ۳۲۲۲، احمد: ۴۰۷/۲، ددی سند کښې اب، الهزم بريد بن سفيان ضعيف راوی دي (الميزان: ۴۲۲/۴، رقم: ۹۷۰۱).

(۴) ابن ماجه: كتاب الصيد باب صيد الحيتان والجراد: ۳۲۲۱، ترمذی: ۱۸۲۳.

(۵) ابوداود كتاب الطب باب في الاودية المكروهة: ۳۸۷۱، وهو صحيح نسائی: ۴۳۶۰، احمد: ۴۵۴/۳.

(۶) ابوداود كتاب الاطعمة باب في الطال من السمك: ۳۸۱۵.

مردارې نه ټولې مردارې مراد نه دی بلکه صرف د کب (مهای) حلت ترې مراد دې بله یوه خبره هم د احنافو د مذهب تائید کوی هغه دا چه د مکې نه ، چده ، په لږه فاصله کښې ده او په جده کښې سمندرشته خوپه ذخیره د احادیثو کښې دا ثابت نه ده چه نبی کریم ﷺ یا بل صحابی د کب نه سوا د سمندر بل ځناور خوړلې دې د دې نه معلومه شوه چه د کب نه علاوه د سمندر نور ځناور حرام دی (حلال او حرام تالیف مولانا خالد سیف الله رحمانی (صفحة ۱۲۲ ، ۱۲۳) -

د دې دویمو پیه ماسواکښې اختلاف دې ځینې وائی د اوچې کوم ځناور چه خوړلې شی د هغې په شان چه کوم د سمندر ځناوردی هغه دې خوری او چه د اوچې کوم ځناور نشی خوړلې نو د سمندر هم د هغې په شان ځناوردې نشی خوړلې. دا ټول اختلافات د امام شافعی رحمته الله علیه په مذهب دی. او امام ابوحنیفه رحمته الله علیه فرمائی چه په سمندر کښې کوم کب مړ شی هغه دې نشی خوړلې لکه څنگه چه د اوچې مړ ځناور نشی خوړلې. ځکه چه الله ﷻ **حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ النَّبَاتُ** فرمائیلې دی رسول الله ﷺ نه روایت دې چه تاسو د سمندر نه کوم ښکار کړې وو هغه ژوندې وو بیا مړشونو خورنی او کوم مړ کب چه د سمندر چپو غاړې ته راوړې وی هغه مه خورنی. (۱) جمهورو د اصحاب مالک رحمته الله علیه شافعی رحمته الله علیه او احمد رحمته الله علیه نه د حدیث غیر په ذریعه د دې حدیث نه استدلال کړې دې. چه د سمندر اوبه صفا دی او ددې مړشوی حلال دې. په دې وجه هغه داسې کب هم جائز گنړی. رسول الله ﷺ فرمائیلی چه زمونږ د پاره دوه مړه ځناور او دوه وینې جائز دی. دوه مړه ځناور خو کب او ملخ دې او دوه اینه او تورې.

په مردارو کښې صرف د کب حلت هم چې سمک طافی نه وی

مسلك حنفی - د احنافو په نیز د سمندر ټول ځناور حرام دی سوا د کب نه ځکه چه د کب په حدیث کښې استثناء راغلي ده یو د ملخ او بل د کب نو که د سمندر ټول ځناور حلال وی نبی کریم ﷺ به ولې صرف د دوو ځناور استثناء کوله او په کبانو کښې هم چه کوم کب په طبعی مرگ سره مړ شی یعنی بغیر د ښکار کولو نه مړ شی نو که هغه د اوبو د سردیاسه راشی او خپته ئې پورته وی نو د احنافو په نیز هغه هم حرام دې ځکه چه په حدیث کښې دې ته ، ، سمک طافی ، ، وئیلې شوې دې او د دې د خوړولو نه ئې منع فرمائیلی ده (حلال او حرام تالیف خالد سیف الله رحمانی صفحه ۱۲۲) -

د احرام په حالت کښې د اوچې د ښکار حکم - د الله ﷻ ارشاد دې **﴿وَحُرْمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا﴾** یعنی د احرام په حالت کښې تاسوله د اوچې ښکار کول حرام دی. که عمداً داسې کوئی نو گناهگار به هم ئې اوتاوان به هم ورکوئی او که په خطا نه موکړې نو د تاوان ورکولو نه پس به سزا ختمه کړې شی لیکن د دې ښکار خوراک به حرام وی ځکه چه دا د ده په حق کښې د مردارې په مثال دې. په محرم ښکاری باندې د کفارې په تعدد کښې اختلاف - ① د امام شافعی رحمته الله علیه او امام مالک رحمته الله علیه یو قول دا هم دې چه د احرام والا او غیر احرام والا ټولو دپاره ددې خوراک حرام دې. نو که هغه ښکاری د دې نه څه او خوری نو په هغه به دوچنده فدیة لازمېږی، په دې کښې د علماؤ دوه اقوال دی. یو خودا چه دوچنده فدیة لازمېږی. د عطاء رحمته الله علیه نه روایت دې که چرې محرم ښکاری دا ذبح کړی نو دوه کفارې به لازمېږی. د علماؤ د یوې ډلې مذهب خودا دې. ② بل قول دا دې چه په خوړونکی باندې به دویمه فدیة نه لازمېږی. د مالک بن انس رحمته الله علیه هم دغه مذهب دې. ابو عمر وائی چه زناکار د حد وهلونه وړاندې بار بار وطی کړی وی نو په ده باندې به صرف یوحد قائم کولې شی. ③ امام ابوحنیفه رحمته الله علیه فرمائی د خپل ښکار غوښه خوړلو باندې د خپل خوراک قیمت ورکول لازمېږی د دې نه زیات نه ④ ابو ثور رحمته الله علیه فرمائی

(۱) سورة بقره کښې ددې تخریج تیر شوې دې

چہ پہ داسی صورت کبھی بہ پہ محرم صرف کفارہ لازمیری اود ہغہ بنکار نہ خوړل دده د پارہ حلال دی. لیکن زہ ئی مکروه گنرم چہ ہغہ د دې نہ اوخوری خکہ چہ حضور ﷺ فرمائیلی دی چہ دا پہ حالت احرام کبھی د اوچی بنکار پہ تاسو حلال دې پہ دې شرط چہ تاسو پخپله د دې بنکار نہ وی کړې اونہ ستاسو دپارہ بنکار کړې شوی وی. د دې حدیث بیان بہ وړاندې راخی خود بنکاری دپارہ د دې خوړل جائز گرخول عجیبہ خبرہ ده.

د محرم د بنکار کولو نہ پس د هغې نہ د خوراک دوه صورتونه

مسلك حنفی :- کہ محرم پہ حالت د احرام کبھی بنکار اوکړی. اود بنکار نہ پس ئی د هغې نہ خوراک اوکړو نو د دې دوه صورتونه دی کہ د بنکار کولو نہ پس ئی کفارہ ورنکړه او د هغې نہ پس ئی خوراک اوکړو نوبله فدیہ پرې نشته صرف یوه فدیہ بہ ورکوی او کہ د بنکار کولو نہ پس ئی فدیہ ورکړه اود هغې نہ پس ئی خوراک اوکړو نو پہ دې صورت کبھی پہ ده باندې یوه فدیہ لازمیری او خومره خوراک چې ئی ترې کړی وی نو د هغې قیمت بہ ورکوی (معلم الحجاج تالیف سعید احمد مفتی مظاہر علوم صفحہ ۲۲۳).

اود غیر بنکاری دپارہ د محرم دبنکار بارہ کبھی اختلاف دې. مونږ وړاندې بیان کړې دې چہ جائز نہ دی. لیکن ځینې خلق غیر بنکاری دپارہ د دې خوراک کولو ته جائز وائی او محرم او غیر محرم ئی ټول یو شان گرخولی دی.

د محرم د ذبیحې یا بنکار د غیر محرم دپارہ حرمت

مسلك حنفی :- کہ محرم بنکاریا ذبحه اوکړی نو د هغہ ذبیحہ د غیر محرم دپارہ حرامہ ده دې د هغې نہ خوراک نشی کولې (تسهیل الہدایہ شرح ہدایہ ۵۵۴۱۲).

د غیر محرم بنکار خوړل د محرم دپارہ :- ① چہ کله غیر محرم بنکار اوکړی او محرم ته ئی ہدیہ کړی نو ځینې وائی چہ د محرم د پارہ مطلقاً جائز دی او پہ دې کبھی ہیخ فرق نشته. کہ پخپله ئی د هغہ د پارہ بنکار کړې وی او کہ نہ، د حضرت ابوہریرہ ؓ نہ د غیر محرم د بنکار بارہ کبھی تپوس اوکړې شو چہ د هغې خوړل د محرم د پارہ حلال دی نو فتوی ئی ورکړه چہ او خوړې شی. بیا حضرت عمر بن الخطاب ؓ سرہ ملاقات اوشو نو ہغہ ته پتہ اولگیدہ نوہغہ اوونیل کہ تاد دې خلاف فتوی ورکړې وه نو ما بہ تالہ سزا درکوله. لیکن نورو خلقو بہ بالکلہ ناجائز گنرل. ابن عباس ؓ او ابن عمر ؓ بہ مکروه گنرل. خکہ چہ د ﴿حَرَّمَ عَلَيْنَا﴾ آیت عام دې. حضرت علی ؓ بہ د محرم د پارہ د بنکار د غوښې خوړلو ته مکروه ونیلې. ② او امام مالک ؓ امام شافعی ؓ او امام احمد ؓ وغیرہ وائی کہ غیر محرم د محرم د پارہ بنکار کړې وی نو محرم لہ د دې خوړل جائز نہ دی. صعب بن جثامہ ؓ یو ځل نبی اکرم ﷺ لہ یو گورخر ہدیہ کبھی لیکلې وو نو حضور ﷺ واپس کړې وو، نو چہ کله هغوی ﷺ د لیگونکی پہ مخ باندې د خفگان آثار اولیدل نو ونی فرمائیل چہ زہ خوښی صرف د محرم والی پہ وجہ نہ خورم. دا حدیث پہ بخاری او مسلم کبھی (۱) پہ ډیرو الفاظ سرہ دې. د دې وجہ دا وه چہ نبی اکرم ﷺ دا خیال کړې وو دا ئی صرف د هغہ د پارہ بنکار کړې وو، پہ دې وجہ ئی واپس کړو او کہ یو بنکار د محرم د پارہ نہ وی کړې نو د محرم د پارہ د دې خوراک جائز دې خکہ چہ د ابوقتادہ ؓ پہ حدیث کبھی دی چہ ہغہ یو گورخر بنکار کړې وو اوہغہ محرم نہ وو اود ہغہ ملگری محرم وو نو هغوی د دې

(۱) صحیح بخاری کتاب جزاء الصید باب اذا ہدی للمحرم ہمارا او حشاحام یقبل : ۱۸۲۵، صحیح مسلم : ۱۱۹۳.

د خوراک نه منع شو او د حضرت ﷺ نه ئې تپوس او کړو چه تاسو کښې يو کس ښکاري ته د ښکار د پاره ښکار خودلې وو ياد هغې په قتل کولو کښې مو څه امداد کړې وو؟ نو ملگرو ونيل چه نه، نو وني فرمائيل چه بيا خو ئې خورنې او پخپله ئې هم اوخوړلو. (۱) د حضرت جابر بن عبدالله ؓ نه روايت دې چه حضرت ﷺ او فرمائيل د اوچې ښکار ستاسو د پاره حلال دې په دې شرط چه تاسو پخپله په حالت د احرام کښې ښکار نه وى کړې يا ستاسو په وجه يا ستاسو په مقصد سره ښکار نه وى کړې شوي. (۲) عامر بن ربيع ؓ وائى چه ما حضرت عثمان بن عفان ؓ چه کوم وخت هغه په عرج کښې وو او محرم وود سرما زمانه وه اومې کتلوچه هغوى خپل مخ په ارغوانى رنگ څادر پټ کړې وو. بيا د ښکار غوښه راوړلې شوه نو حضور ﷺ صحابو ته اووئيل چه تاسو ئې اوخوړنې زه ئې نه خورم ځکه چه دا ښکار زما په خاطر کړې شوي دې او ستاسو په خاطر نه دې کړې شوي. (۳)

د غير محرم ښکار د محرم دپاره جواز

مسلك حنفى:- که غير محرم کس ښکار او کړلو. او هغه ئې ذبح کړلو. او بيا ئې په محرم باندي اوخوړلو. نو په محرم باندي څه ضمان نه واجبيږي. خو په دې شرط چه نه ورته محرم دلالت کړي وى. او نه ئې ورته حکم کړې وى (تسهيل الهدايه شرح هدايه (۵۵۶۱۲)-

قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ	
اووايه نه برابرېږي اناپاک اويک اگر که تعجب درولى تاله	
ادوى ته اووايه چې پاک او ناپاک برابر نه دي اگر چې دناپاک څيزونو	
كثْرَةُ الْخَبِيثَاتِ	فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ
دېروالى دناپاکوانو او ويرېږئ او نافرمانى مه کوئ د الله نه اې خاوندانو د عقلونو د پاره د دې چې تاسو	دېروالى تاسو حيرانوى او وائى د عقل خاوندانو الله ﷻ نه ويرېږئ ..... دې دپاره چې تاسو
تَفْلِحُونَ ۝۴	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا
خلاصې بيا مومئ اې هغه کسانو چې ايمان موراوړې دې امة کوئ پوښتنه اېه باره دهغه څيزونو کښې	کامياب شئ انې د ايمان خاوندانو د داسې څيزونو باره کښې تپوسونه مه کوئ .....
إِنْ تَبَدَّلَ لَكُمْ	تَسْوُكُمْ
که ښکاره شى تاسو ته نو په تکليف کښې به و اچوى تاسو او که تاسو تپوس او کړو اېه باره دهغې کښې	که هغه تاسو ته ښکاره کړې شى نو تاسو به خفه کړى ..... او که تاسو په داسې وخت کښې تپوس کوئ
حِينَ يَنْزَلُ الْقُرْآنُ	لَكُمْ عَفَا اللَّهُ
په هغه وخت کښې چې نازلولى شى قرآن نو ضروريه ښکاره کړې کيږي تاسو ته معافى او کړه الله	چې قرآن پاک رانازلېږي نو هغه به درته خواه مخواه ښکاره کولى شى الله ﷻ تاسو ته معافى او کړه

(۱) صحيح بخارى حواله سابق : ۱۸۲۴۴ ، صحيح مسلم : ۱۱۹۶ .

(۲) ابروداد كتاب المناسك باب لحم الصيد للمحرم : ۱۸۵۱ .

(۳) موطا امام مالك كتاب الحج باب ما لا يجزى للمحرم كاله من الصيد : ۸۴ ، وسنده صحيح موقوف للطبرى : ۲۶۶/۱

عَنْهَا	وَاللَّهُ	غَفُورٌ	حَلِيمٌ	قَدْ	سَأَلَهَا	قَوْمٌ
دہتر و تپوسونو او اللہ ببنونکی صبرناک دی ایہ تحقیق سرہ اپوبنستہ کپی وہ دداسی خبروا یوقوم						
وَاللَّهُ ببنونکی او برداشت کونکی دی ..... ستاسویہ شان یو بل قوم ہم تپوسونو کولو						
مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ						
وراندی ستاسو نہ بیا شول هغوی پہ هغی باندی کافران						
کوم چه ستاسو نہ وړاندی ووا او بیاد هغی خبری پہ وجه کافر شوا						

قوله تعالى: قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ

پہ رزق حلال باندی قناعت: اللہ حضور پاک ﷺ ته ارشاد فرمائی چه پاک او ناپاک دواړه نه شی برابریدلې سره د دې چه خبیث خومره بنه ولې نه وی. ای انسانه لږ شان حلال خیز چه فائده مند وی هغه د هغه کثیر حرام خیز نه بهتر دې مضرت بخش وی لکه چه په حدیث شریف کبسی دی چه کم خیز او کفایت کونکی خیز بنه دې د کثیر خیز نه کوم چه د اللہ ﷻ نه غافله کونکی دې. تعلیه ابن حاطب الانصاری ﷺ او ونبیل ای رسول اللہ ﷺ دعا او کړنی چه ماله اللہ ﷻ ډیر مال حال را کړی. حضور ﷺ ارشاد او فرمائیلو چه لږ مال د کوم چه ته شکر ادا کړی هغه د هغه کثیر مال نه بهتر دې د کوم چه ته شکر ادا نه کړی. (۱) نو ای د صحیح عقل خاوندانو د اللہ ﷻ نه او ویر پړنی، د حرامو نه بچ شئی، په حلال باندی قناعت او کړنی کیدې شی چه تاسو په دین او دنیا کبسی خلاصی بیامومشی.

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءٍ إِن تَبَدَّلَ لَكُمْ سَوَاءٌ

د بې خایه سوالونو ممانعت: بیانی او فرمائیل ای ایماندارو دداسی سوالونو تپوس مه کونی که د هغی جوابونه بنکاره شی نو تاسو ته به سخت تکلیف دراورسی. دا د اللہ ﷻ د طرف نه مومنانو بندیگانوته خبردارې دې او غیر فائده مند او مضر سوالونو تپوسونو نه ممانعت دې ځکه که چرې دا امور ظاهر شی نو د هغی په اوریدو به په دوی سختی تیرشی او خفگان به وراورسی. حضرت ﷺ او فرمائیل چه څوک ماله د چا څه خبر مه رارسوئی زه غواړم چه هم تاسو ته مخامخ یم نو زما زړه به تاسو نه بالکل صفا وی اود چا د طرف نه به مې زړه کبسی خفگان نه وی. (۲) حضرت انس بن مالک ﷺ فرمائی چه حضور ﷺ خطبه ورکړې وه څه داسی خطبه ما چرې هم نه وه اوریدلې. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه که تاسو هغه څه پیژندل کوم چه زه پیژنم نو ډیر کم به مو خندل او ډیر زیات به مو ژړل. نو صحابه کرامو رضی الله عنهم خپل مخونه پټ کړل او ژړلې. یو سرې پاسیدو تپوس نې او کړو انې حضور نبی کریم ﷺ ح زما پلار څوک وو؟ ونبیل فلانکی وو. نو دا آیت نازل شو چه (لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءٍ) (۳) د حضرت انس بن مالک ﷺ نه روایت دې چه یوه ورځ بعضو صحابه کرامو د حضور ﷺ نه څه سوالونه او کړل او په اصرار نې او کړل حضور ﷺ منبر له راغلو او ونی فرمائیل چه نن کومې خبرې زما نه تپوس کونی نو او کړنی زه به ستاسو ټول حالات بیان کړم. حضور نبی کریم ﷺ صحابه کرامو چه دا واوریدل نو ټول اورچیدل چه څه نوې خبره بنکاره کیدونکی ده او ما چه گس طرف او بڼی طرف کوم خوا هم کتل

(۱) مستد ابی یعلی: ۲۹۵/۱، رسنده حسن صحیح ابن حبان: الاحسان: ۳۳۱۹، قدیب الآثار، مجمع الزوائد: ۲۵۶/۱۰.
 (۲) المعجم الکبیر: ۷۸۷۳ مجمع الزوائد: ۲۲ ۳۱/۷.
 (۳) ابوداود کتاب الادب باب رفع الحديث من المجلس: ۴۸۶۰، ترمذی: ۳۸۹۶، احمد: ۳۹۵/۱، مستد ابی یعلی: ۵۳۸۸.

صحابہ کرامو خپل مخونہ پہ کپرو پتول او ژریدل. یو سرې پاسیدو څوک چه د خپل پلار باره کنبې خلقو بدنام گنړلو ونیل ای د الله ﷻ نبی ﷺ زما پلار څوک وو؟ حضور ﷺ او فرمائیل حدافه وو، بیا حضرت عمرؓ او دریدو چه مونږ ته د هیڅ څیز د تپوس ضرورت نشته، الله ﷻ زموږ رب دې، اسلام زموږ دین دې، محمد ﷺ زموږ رسول دې. مونږ د څه فتنې د بنکاره کیدو نه پناه غواړو. رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د نن په شان ما چرې خیر او شر بنکاره نه دې لیدلې. جنت او دوزخ زما په وړاندې داسې مجسم دی لکه چه د دې دیوال شاته دی. (۱) د ابن حدافه په تپوس باندې ام عبدالله بن حدافه ونیل چه تانه ډیر نالاتق هلك ما نه دې لیدلې تاته څه پته ده چه د جاهلیت په ورځو کنبې به څه څه کیدل، فرض کړه که زه هم په هغه زمانه کنبې په څه معصیت کنبې اخته شوې ووم نو نن به د نبی کریم ﷺ په مبارکه ژبه د خلقو په وړاندې ستا په وجه رسوا کیدل وو. عبدالله ونیل چه که څوک حبشی غلام هم زما پلار گرځیدلې وې نو ما به خپل لځان هم هغه طرف ته منسوب کولو. د حضرت ابوهریره ؓ نه روایت دې چه حضور ﷺ باهر راوتلو نو ډیر په غصه کنبې وومخ مبارک نې تک سور وو. په منبر باندې کیناستو نو یو سرې تپوس اوکړو زما مړ پلار گوم ځای کنبې دې. حضور او فرمائیل د دوزخ کنبې دې، بل سرې تپوس اوکړو زما پلار څوک دې؟ حضور ﷺ او فرمائیل ستا پلار حدافه دې عمر ؓ او دریدو او ونی ونیل بس کافی دی زموږ د پاره الله ﷻ زموږ رب دې، اسلام زموږ دین دې او محمد ﷺ زموږ رسول دې، قرآن زموږ امام دې، یا رسول الله ﷺ مونږ، جاهلیت او شرک زمانې سره ډیر نزدې یو هم الله ﷻ ته معلوم دی چه زموږ پلاران نیکونه څوک وو، دې اوریدو سره د حضور ﷺ غصه سره شوه او دا آیت نازل شو چه داسې سوالونه مه کوئی چه خبره بنکاره شی نو تاسو به خفه شئ. (۲)

په یو مرسل حدیث کنبې دی چه یوه ورځ حضور ﷺ په غصه کنبې وو پاسیدو او ونی فرمائیل چه تپوس اوکړئی مانه چه څه تپوس کوئی چه درته ئې اوبنایم، دې اوریدو سره د بنی سهم یو قریشی پاسیدو چه د هغه د پلار باره کنبې پیغورونه کیدل تپوس ئې اوکړو حضرت زما پلار څوک وو نو حضور ﷺ هغه هم د خپل پلار طرف ته منسوب کړو. حضرت عمر ؓ پاسیدو ونی ونیل چه حضرت زموږ خطا/معاف کړئی الله ﷻ دې تاسو هم معاف کړی، هغه باربار درخواست اوکړو تردې چه د حضرت غصه سره شوه ونی فرمائیل چه د زناکارې بنځې ځوئی به د پلار په ځای مور طرف ته منسوب کولې شی او په زناکار باندې کانږی پریوزی. د حضرت ابن عباس ؓ نه روایت دې چه خلقو به د حضور ﷺ نه د ظرافت او خوش طبیعتی د پاره هم تپوسونه کول چه زما پلار څوک دې چا به ونیل چه زما ورکه شوې اوبنه چرته ده نو د سوالونو د ممانعت آیت نازل شو.

د حضرت علی ؓ نه روایت دې چه کله دا آیت نازل شو ﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا﴾ چه هم چا طاقت وی په هغه باندې حج فرض دې نو خلقو تپوس اوکړو چه یا رسول الله ﷺ هر کال؟ نو هغه ؓ خاموش شو نو دوباره تپوس اوکړې شو چه هر کال؟ هغوی ؓ بیا خاموش شو نو په دریم خل تپوس اوشو نو ونی فرمائیل چه که چرې ما او اوکړل نو هر کال به په تاسو حج فرض شی. د څه چه تاسو طاقت نه لرئ او که ادا مو نه کړو نو کافران به شئ. نو د سوالونو د ممانعت آیت نازل شو. (۳) یو بل سرې هم داسې تپوس کړې وو چه حج به هر کال کوو، نو نبی کریم ﷺ چغه اووهله چه چپ شه، یا ئې په هغه

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ المائدۃ باب قوله (لا تسئلوا عن اشیا ان تبدلکم تسوکم) : ۴۶۲۱، صحیح مسلم : ۲۳۵۹، ترمذی :

۳۰۵۸، احمد : ۲۱۰/۳، مستدرک الطیالسی : ۶۰/۲.

(۲) الطبری : ۱۰۳/۱۱

(۳) ترمذی : کتاب الحج باب ماجاء کم فرض الحج : ۸۱۴، وسنده ضعیف . وسنده منقطع.

باندی غصہ اوکړه، څه وخته پورې چې حصار وو بیانی او فرمائیل چا سوال کړې وو، یو باندی چې اونیل چه ما سوال کړې وو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل کم بخته که چرې ما او ونیلې وې نو هر کال د حج د فریضې نه به چا بیج کولې ښکاره خبره ده چه تاسو به نشو ادا کولې، تاسو نه وړاندې امتونه خو هم په دې هلاک شوی دی. که زه ستاسو د پاره دنیا او مافیها هم حلال کړم او یو قدم خای حرام کړم نوهم د دې حرص به تاسو راگیر کړی،^(۱) ځکه خو الله ﷻ فرمائیلی دی چه که ستاسو د سوالونو جوابونه درکړې شی نو په تاسو به ډیر گران پریوزی. الله ﷻ او فرمائیل ﴿وَأَنْ تَسْتَلُوا عَنْهَا جِئْنَا نُنَزِّلُ الْقُرْآنَ نُنزِّلًا لَكُمْ﴾ د قرآن د نازلیدلو په وخت که تاسو څه تپوس کوئی د څه نه چه تاسو منع شوې ئې نو یقین ساتی چه الله ﷻ به ستاسو په سوال رنړا وچوی نو بیا به څه کوئی او دا خبره په الله ﷻ باندې آسانه ده. کوم چه تیر شوی دی نو هغه الله ﷻ معاف کړی دی الله ﷻ ډیر ښوونکې او حلیم دی. په دې وجه هیڅ یو نوې سوال بغیر ضرورت نه مه کوئی گنی په جواب کښې به په تاسو سختی او تنگی راشی. او دا په خپل لاس باندې خان مصیبت کښی اچول دی.

په حدیث شریف کښې دی چه د مسلمانانو د ټولو نه لوی مجرم هغه دی د چاد سوال په وجه چه صرف د وضاحت د وجه هغه خیز حرام کړې شو او په خلقو باندې تنگی پیدا شوه. ^(۲) او که د قرآن یوه خبره د اجمال په توگه په پوهه کښې رانشی او تاسو پوهیدل غواړئ نو تپوس او کړئ زه به ئې بیان کړم. ځکه چه تاسو د حکم پوره کولو کښې د هغې ضرورت لرئ. که په کتاب کښې څه ذکر نه وی او تاسو او کړل نو ستاسو د عمل څه تپوس نشته، نو تاسو هم د یو سوال متعلق چې اوسېږئ، لکه چه په صحیح حدیث کښې دی حضور ﷺ فرمائیلی چه ما کوم بیان نه وی کړې هغه هم غیر بیان شوې پرېږدئ. د ډیرو سوالونو په وجه د انبیاء علیهم السلام د حکم نه اختلاف کولو سره وړاندینی قومونه تبا ه شوی دی. ^(۳) حضور ﷺ فرمائیلی چه الله ﷻ فرائض مقرر کړی دا مه ضائع کوئی اود عمل حدود ئې مقرر کړی د هغې نه وړاندې والې مه کوئی او چه کومې خبرې حرام کړی هغه مه کوئی. زه د ځینو خبرو نه په قصد چې پاتې شوم، دا په تاسو باندې داقتضاء رحمت په وجه دی. زه دهیریدو په وجه خاموش نه یم په دې وجه هیڅ کله سوال مه کوئی. ^(۴) بیا الله ﷻ او فرمائیل چه د دې ممنوعه مسائلو تپوسونه تاسو نه وړاندې قومونو کړی وو جواب ورکړی شو نو د سختی راتلو په وجه هغوی عمل اونه کړو نو کافران شو. ځکه چه هغوی د هدایت غوښتلود پاره سوال نه کولو بلکه د ټوقو او مسخرو او عناد په وجه ئې سوال کولو. حضور ﷺ او فرمائیل چه ما څه پرېخودل تاسو هم هغه پرېږدئ، او زه چه کوم حکم درکړم تاسو هغه پوره کوئی. نصاری چه څنگه سوالونه کړی وو تاسو د هغې نه منع شی. هغوی مائده غوښتې وه خو سره د هغې ئې کفر او کړو اود مائده قدر ئې اونه کړو. د تپوس په خای پخپله زما د وینا انتظار کوئی. ستاسو د تپوس نه بغیر به قرآن پاک پخپله ستاسو د سوال د وضاحت د پاره نازل کړی شی. د حضرت ابن عباس ﷺ نه روایت دی چه د بحیره، وصیله، سائبه او حام متعلق سوالونو کولو ممانعت دې گورئ ﴿لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ﴾ نه پس ﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بُحَيْرَةٍ وَلَا سَابِيَةٍ﴾ وغیره دې.

(۱) الطبری : ۱۰۸/۱۱.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب ما یکره من کثرة السؤال ومن تکلف مالا یعینه : ۷۲۸۹، صحیح مسلم : ۲۳۵۸، ابوداود : ۴۶۱۰، احمد : ۱۷۶/۱، مسند ابی یعلی : ۷۶۱، ابن حبان : ۱۱۰.

(۳) صحیح بخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب الافتداء بسن رسول الله صلی الله علیه وسلم : ۷۲۸۸، صحیح مسلم : ۱۳۳۷.

(۴) حاکم : ۱۱۶/۴، دار قطنی : ۱۸۴/۴، بیهقی : ۱۳/۱۰.

عکرمہ ﷺ فرمائی کہ ہفتہ خلقو بہ د معجزاتو بارہ کنبی سوالونہ کول د کوم چہ ممانعت اوکری شو قریشو بہ د نبی اکرم ﷺ نہ باغونہ او نہرونہ غوبستل او وئیل بہ نی چہ د صفاغر زمونہ د پارہ د سرو زرو کرہ وغیرہ وغیرہ لکہ چہ د یہودیانو مطالبات وو چہ موسیٰ د آسمان نہ زمونہ د پارہ کتاب نازل کرہ اللہ ﷻ او فرمائیل ﴿وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ﴾ کله چہ مونہ د هغوی پہ غوبستنه باندی خیلہ معجزی راولیکلی نو مخکینو خلقو تکذیب اوکرو، مونہ نمودیانوتہ خیل روبسانہ دلیل ناقد یعنی اوبنہ ورکرہ۔ هغوی دی سرہ ظلم اوکرو، زمونہ معجزی صرف د ویرولو د پارہ راحی، هغه قسمونہ خوری او بیانوی چہ کہ ده سرہ کله ہم معجزہ راغلہ نو مونہ بہ ایمان راوړو، نو ای نبی اووایہ چہ معجزی د اللہ ﷻ پہ لاس کنبی دی، تاتہ نہ ده معلومہ کہ معجزی کہ ہم راشی نو دوی بہ ایمان نہ راوری مونہ د دوی زرونہ اولتہ کری دی، پہ سترگو پردی اچولی دی۔ د وړاندینو پہ شان دوی هیدو ایمان نہ راوری۔ مونہ دوی د دوی پہ سرکشو کنبی نور ہم بی لاری کوو، کہ مونہ پہ دوی باندی ملاکتی ہم نازل کرو مری ژوندی شی او دوی سرہ خبری اوکری او هر مخکینہ خیز راژوندی شی د دوی پہ وړاندی موجود شی نو بیا بہ ہم دوی ایمان نہ راوری۔ او کہ اللہ ﷻ د چا د پارہ اوغواړی نو ایمان بہ اختیار کری لیکن اکثر خلق نہ پوهیری۔

مَا جَعَلَ اللَّهُ
نہ ده   مقرر کری اللہ
او اللہ ﷻ خو نہ
مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَا كِنٍّ الَّذِينَ
هیخ بحیره   اونه سائبہ   اونه وصیلہ   اونه حام   خو   هغه کسان
بحیره مقرر کری ده   اونه سائبہ .....   اونه وصیلہ .....   اونه حام .....   لیکن هغه کسان چي
كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَكَثُرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ
چی کفرنی کری دی اتری هغوی   پہ اللہ باندی   دروغ   او دیر دهغوی   نہ پوهیری
کفرنی اختیار کری دی   پہ اللہ ﷻ دروغ تری   او پہ دوی کنبی اکثر کم عقل دی
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ
اوهر کله چی اوئیلی شی هغوی ته   چی راشی   هغه حکم ته اچی نازل کری دی اللہ   اوراشی پیغمبر ته
اوهر کله چی دوی ته اوئیلی شی اچی هغه کتاب راشی چی اللہ ﷻ نازل کری دی   او پیغمبر حکمونه او منی
قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ
نووائی کافی ده زمونہ د پارہ   هغه طریقہ اچی موندلی دی مونہ پہ هغی باندی ایلرونہ خیل آیا اگر کہ وو
نووائی چی زمونہ د پارہ هغه طریقہ کافی ده اچی پہ کومو باندی زمونہ پلار نیکه وو .....   او اگر چی
أَبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ
پلرونہ دهغوی   چی نہ پوهیدل   پہ هیخ خیز اونه وو پہ سمہ لار
د دوی پلار نیکه پہ هیخ نہ پوهیدل   او دسمی لاری نہ خبر ہم نہ وو

قوله تعالى: مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ^۱

د بتانو پہ نوم پریخودلی شوی خناورو حقیقت:- بحیرہ ہغہ خناور دی د کومو پنی چہ نہ شی لشلې او وئیل بہ نی چہ دا د بتانو پہ نوم دی. چا بہ دا پنی نہ خکل. سائبہ ہغہ خناور کوم چہ د بتانو پہ نوم پریخودلی شوی وو پہ ہغې بہ نی نہ سامان بارولو او نہ بہ نی سورلی کولہ ابوہریرہ فرمانی چہ رسول اللہ ﷺ فرمانیلی دی چہ عمرو بن عامر خزاعی مې پہ دوزخ کنبی پرمخې رابنکونکې اولیدو ہغہ د ټولونہ اول خناور د بتانو پہ نوم د پریخودلو طریقہ جوړہ کړې وه. او وصیلہ ہغہ اوینہ دہ د کومې نہ چہ پہ رومی خل یو تر پیدا شو بیا پرلہ پسې دوه بنخې پیداشی، نو داسې اوینہ بہ نی ہم د بتانو پہ نوم پریخودلہ او حام ہغہ تر اوین دې د کوم د نسل نہ چہ ډیر بچی شوی وی او کلہ نی نسل ډیر زیات شوې وی نو د ہغې نہ بہ نی نہ د بار اورلو کار اخستلو اونہ د سورلنی، بتانو تہ بہ نی حوالہ کول. (۱) دا ټول عمرو ایجاد کړی وو. نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چہ ما دوزخ اولیدلو چہ یو اور بل اور خورلو عمرو پہ ہغې کنبی رابنکلی کیدو، ہغہ د ټولو نہ اول د سائبہ رسم جوړ کړو. (۲) رسول اللہ ﷺ اکثم بن الجون ﷺ تہ فرمائیل چہ ای اکثم ما عمرو بن لحي بن قمعہ پہ دوزخ کنبی اولیدو تانہ زیات د ہغہ بل خوک ہم شکل نشته اونہ د ہغہ نہ زیات ستا بل خوک ہم شکل شتہ بالکل ہم ستا پہ شان معلومیږی اکثم او وئیل چہ یار رسول اللہ ﷺ! ستاسو گمان دې چہ د ہغہ دا مشابہت بہ زما د پارہ مضر وی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ نہ تہ مؤمن نی او ہغہ کافر ہم دہ د ټولونہ اول د ابراہیم ﷺ پہ دین کنبی وړانې کړې وو، بحیرہ سائبہ او د حام بدعتونہ نی راپیدا کړل. (۳) بت پرستی کول، سائبہ جوړول دا ہم ابو خزاعہ عمرو بن عامر کړی دی. ما ہغہ پہ دوزخ کنبی اولیدو. حضور ﷺ اوفرمائیل چہ د ابراہیم ﷺ پہ دین کنبی د بدلون اچولو کار ہم عمرو بن لحي کړی دې چہ د بنی کعب د قبیلې وو ہغہ پہ دوزخ کنبی دې اود ہغہ بدبوتی نورو دوزخیانو تہ سخت تکلیف رسوی. ماتہ معلومہ دہ چہ د بحیرہ پیدا کونکې ہم دغہ دې، خلقو وئیل یا رسول اللہ ﷺ ہغہ خوک دې؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ د قبیلہ بنی مدلج یو سړی وو د ہغہ دوه اونبې وی ہغہ د دې دواړو غوږونہ پریکړل، اول نی د ہغوی پنی خکل جرام کړل بیا نی یوڅو ورځې پس خکل شروع کړل، ہغہ پہ دوزخ کنبی دې او ہغہ اونبې ہغہ پہ خپلو څلو باندي پریکوی او پہ پنبوباندي چقنری کوی (۴) ہمدغہ د عمرو لحي بنی قمعہ خوی دې د خزاعہ پہ رئیسانو کنبی وو، د قبیلہ جرہم نہ پس د کعبہ متولیت ہم خزاعہ تہ ملاؤ شوې وو. پہ دین ابراہیمی کنبی بدلون اچونکې، پہ حجاز کنبی بت پرستی داخلونکې، خلقو د بتانو عبادت او نزدیکت طرف تہ رابلونکې، د خناورو او څارووبارہ کنبی د جاہلیت پہ زمانہ کنبی د ټولو نہ اول بدعتونہ راپیدا کونکې، د چا ذکر چہ اللہ ﷻ پہ سورۃ انعام کنبی فرمائیلی دې ﴿ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيبًا ﴾ د پتونہ چہ څہ پیداوار کیری، یا د څارونہ، د ہغې صرف یوہ حصہ بہ نی د اللہ ﷻ پہ نوم کولہ او باقی بہ نی د بتانو پہ نوم کولہ. بحیرہ ہغہ اونبې تہ واننی چہ د پنځو بچو پیدا کولونہ پس کوم بچی پیدا کړی او ہغہ تر وی نو ہغہ حلال کړی او صرف سړی د ہغې غوینہ او خوری، پہ پنځو د ہغې غوینہ حرامہ وی او کہ ہغہ بہ نسخہ وه نو د ہغې غوږ بہ نی پریکولو او وئیل بہ نی چہ د دې نوم

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ المائدہ باب قوله (ما جعل الله من بحيرة ولا سائبة ولا وصيلة ولا حام) : ۴۶۲۳ صحیح مسلم : ۲۸۵۶ مختصراً ، احمد : ۲۷۵/۲ .

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ المائدہ باب قوله (ما جعل الله من بحيرة ولا سائبة ولا وصيلة ولا حام) : ۴۶۲۴

(۳) الطبری : ۱۱۸/۱۱ حاکم : ۶۰۵/۴

(۴) احمد : ۴۴۶/۱ ، مجمع الزوائد : ۱۱۶/۱ ددې حدیث پاک لغیرہ درجہ کنبی دې

حرامہ وی اوکھ ہغہ بہ بنسخہ وہ نود ہغہ غور بہ نی پریکولو او ونیل بہ نی چہ د دی نوم بحیرہ دی۔ (۱)
سدی ﷺ وغیرہ ہم د دی سرہ نزدی نزدی بیان کرے دی۔ مجاہد ﷺ وائی چہ سائبہ ہغہ بکرنی تہ
وائی پہ کومہ چہ د بحیری تعریف صادق شی۔ لیکن د شپرو بنسخو کیدونہ پس چہ اووم حمل یو یا دوه
نران وی نو ہغہ بہ نی ذبیح کول او صرف ہم سرو بہ ہغہ خوړلې شویہ بنسخو بہ د ہغہ غوبنہ حرامہ وہ۔
د محمد بن اسحاق قول دی چہ سائبہ ہغہ اوبنہ دہ چہ پرلہ پسې لس بنسخې بچی راوړی نو دا د بت پہ
نوم پریخودی شی پہ دی سورلی نشی کولې، د ہغہ وینستہ نشی پریکولې، نہ بہ د ہغہ پنی لشلې
کیدل خوکہ میلہ بہ راغلو نو د ہغہ پنی بہ نی پرې خکول۔ ابو روق وائی چہ سائبہ ہغہ اوبنی اوگدی
وغیرہ تہ وائی چہ کلہ سرې خہ کار پسې اوخی او ہغہ کار پورہ شی نو بیا بہ نی ہغہ خنور سائبہ
جوړولو اود بت پہ نوم بہ نی کولو د ہغہ اولاد بہ نی ہم د بتانو پہ نوم باندې گنرلو۔ سدی ﷺ وائی کہ
یو سرې بہ د خہ غرض د پارہ وتلو یا بہ د بیمارنی نہ جوړیدلو یا بہ د ہغہ پہ مال حال کبھی خہ زیاتی
کیدلو نو خیل خہ مال بہ نی د بتانو پہ نوم کولو اوکھ داسې مال یا خاروی سرہ بہ چا غرض کولو نو
ہغہ تہ بہ نی سختہ سزا ورکولہ۔

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ وصیلہ ہغہ بکرنی دہ چہ اووہ بچی راوړی او اووم کہ چرې نر وی او
مر پیدا شوې وی نو ہغہ بہ صرف سرو خوړلو او بنسخو بہ نشو خوړلې او پہ اووم حمل کبھی کہ بہ بنسخہ
وہ نو ہغہ بہ نی ژوندنی پریخودلہ او کہ پہ دغہ حمل کبھی بہ نر او بنسخہ دواړہ پیدا کیدل نو دواړہ بہ
نی ژوندی پریخودل او ونیل بہ نی چہ بنسخې نر ہم وصیلہ جوړکړو۔ او اوس ہغہ ہم پہ مونږ باندې حرام
دی۔ (۲) سعید بن المسیب رضی اللہ عنہ فرمائی چہ وصیلہ ہغہ اوبنہ دہ چہ پہ رومبی خل او دوئم خل بنسخہ
راوړی نو ونیل بہ نی چہ متصل دوه بنسخې پیدا شوې نود دوئمې غور بہ نی پریکولو او ہغہ بہ نی د
بتانو پہ نوم گنرلې۔ (۳) محمد بن اسحاق وائی چہ وصیلہ ہغہ بکرنی دہ چہ پہ پنخو لنگونونو کبھی
لس بنسخې بچی راوړی او پہ هر یو حمل کبھی دوه دوه، ہغہ بہ نی پریخودلہ او چہ د ہغہ بہ کوکم اولاد
ہم کیدو، کہ نر بہ وو اوکھ بنسخہ نو ہغہ بہ صرف سرو خوړلو او بنسخو بہ نہ خوړلو اوکھ مر بہ پیدا کیدو
نودواړو بہ خوړلو۔ کہ د یو نر بہ لس بچی پیدا شونو ہغہ بہ نی ہم د بت پہ نوم کولو او پریخودلو۔
ہغہ تہ بہ نی حام ونیل، پہ ہغہ بہ نی بار نہ اوړلو، نہ بہ نی د ہغہ وینستہ پریکول، د هر یو پتی او
هرې یوې چینی نہ بہ دی خاروی تہ د اوبو خکلو اجازت وو چاہہ ہم نہ منع کول۔

مالك بن نضله رضی اللہ عنہ وائی چہ ما زری خیرنی کپری اغوستی وی۔ نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ تاسرہ خہ
مال شتہ؟ ما ونیل اوبنان، چیلشی او اسونہ (پہ گنر شمیر کبھی) وینخې غلامان ہم دی۔ نو حضور ﷺ
او فرمائیل چہ اللہ تاتہ دولت ہم درکری نو پہ تاباندې د دولت نبھی ہم بنکارہ کیدل پکار دی۔ او
ایا ستا د اوبنانو بچی د پورہ غورونو پیدا کیری نو ما ونیل چہ او، لیکن خہ د اوبنانو بچی ہم د پورہ
غورونو نہ بغیر ہم پیدا کیری۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ آیا تاسو د بعضو بچو پہ چارہ سرہ غورونہ پرې
کوئی او وائی چہ اوس دا بحیرہ شو۔ اوس دا پہ مونږ باندې حرام دی نو ما ونیل چہ مونږ داسې ہم
کوو۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ داسې ہیخ کلہ مہ کوئی اللہ ﷻ چہ تاسو لہ خہ درکری دی ټول حلال دی
حرام نہ دی۔ (۴) اللہ ﷻ فرمائیلی دی بحیرہ، سائبہ، وصیلہ اود حام اللہ ﷻ سرہ ہیخ سند نشتہ۔ د

(۱) تفسیر عبدالرزاق : ۱۹۱/۱، وسندہ ضعیف

(۲) الطبری : ۱۲۹/۱۱

(۳) ابن ابی حاتم : ۲۲۲/۴

(۴) الکبری : ۱۸۲/۱۱۰، احمد : ۴۷۳/۳، وسندہ صحیح

بحیرې غور پرې کونئی د بنخو نه تاسو یوې ته هم په هیڅ حیثیت سره د دې بحیرې نه فائده نه ورکونئی. سائبه د بتانو په نوم کونئی. چیلنی چه کله اووم لنگون او کړی نود هغې غوږونه او بنکړې پرې کونئی او پرېږدئی. که هغه غواری نو چه د کوم پتی نه څرن کوی او د کوم حوض نه اوبه اوڅکی هغه نه شی منع کولې. دې ته وصیله وائی. په حدیث کبئی د دې الفاظوداسې تفسیر بیان کړې شوې دې د الله ﷻ قول دې **لَکِنَ الَّذِیْنَ کَفَرُوا یَفْتَرُوْنَ عَلَی اللّٰهِ الْکَذِبَ** دا کافران په الله ﷻ باندې دروغ وائی الله ﷻ دا خیزونه مشروع کړی نه دی اونه دا د الله ﷻ سره د نزدیکت سبب دې. دا د مشرکانو د ځان نه خبرې دی. هغوی دا شرع جوړه کړې ده. او الله ﷻ سره ئې د نزدیکت ذریعه گنړی. داخو به حاصل نه شی بلکه په دوی به نور وبال پریوزی. او چه کله دوی ته وئیلې کیږی چه د الله ﷻ د وحی طرف ته اود هغه د رسول طرف ته راشنی نو وائی چه مونږ د خپل پلار نیکه په طریقه باندې ټیک یو، آیا دوی نه پوهیږی چه د هغوی پلار نیکه هم باطل کیدلې شی. هغوی هم د حق نه کانږه او هدايت نه محروم کیدې شی. بیا تاسو د دې منل څنگه کولې شئی، رښتیا خو دا دی چه جاهل او گمراه داسې وئیلی شی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	
ای هغه کسانو	
انې دایمان	
أَمِنُوا	عَلَيْكُمْ
چی ایمان مو راوړې دې لازم دې په تاسو فکر کول دخانونو خپلو انه رسوی ضرر تاسوته هغه څوک	
لَا يَضُرُّكُمْ	
خاوندانو دخپل ځان فکر کوی دهغه خلقو گمراه کیدو تاسوته هیڅ نقصان نه رسوی چه کوم گمراه	
صَلَّ	إِذَا
چی بې لارې شوی دی هر کله چی تاسو پخپله په نیغه لاری اخاص الله ته دی واپس تلل ستاسو	
أَهْتَدَيْتُمْ	
شوی دی هله که تاسو په سمه لار باندې قائم یئ ..... ستاسو د ټولو پیشی به الله ﷻ ته کیږی	
مَرَجِعَكُمْ	
دټولو نو خبر به کړی تاسو هغه کارونو او چی وی تاسو چی کول به موا	
جَمِيعًا	
نوهغه به درته او بنائی ..... چی تاسو څه څه کارونه کړی دی	
فِي نَفْسِكُمْ	
قوله تعالی: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ	
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ	

د **عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ** تفسیر او **امر بالمعروف ونهی عن المنکر** الله ﷻ خپلو بند یگانوته حکم ورکوی چه تاسو په خپل ذات باندې صحیح اوسیرنی د نیکو د ممکن حده پورې کوشش کونئی. چا چه پخپله اصلاح او کړه، که د لرې او نزدې ټوله دنیا کبئی فساد به هیڅ تکلیف نه راځی. کله چه بنده په حلال او حرام کبئی زما تابعداری او کړی نو که څوک څومره هم گمراه ولې نه وی هغه ته هیڅ نقصان نشته. تاسو ټول به د الله ﷻ طرف ته ورتلونکی ئی، الله ﷻ به تاسو ته او بنائی چه تاسو بنه کول که بد مو کول، د چا چه عمل نیک وی هغه ته به بنه بدله ملاوېږی او د چا چه عمل بد وی هغه ته به خرابه سزا

ملاویری. ددی آیت د مفہوم نہ دادلیل نہ شی اخستی چه امر بالمعروف اونہی عن المنکر ضروری پاتی نہ شو. حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ اودریدو او د اللہ ﷻ حمد او ثناء نی اوکرہ، بیانی او فرمائیل چه ای خلقو تاسو دا آیت لولنی خود دی په مفہوم باندی دا نہ پریردنی. رسول اللہ ﷺ به فرمائیل چه کله خوک د گناہ خہ خبره اووینی او هغه ته غیرت او غصه ورنه شی نوخه گرانہ ده چه اللہ ﷻ دواړو په عذاب کنبی راکاږی. (۱) اوس خلقواد دروغونه بیچ شنی، دروغ سرې د ایمان نه اخواکوی.

ابوامیه شعبانی رضی اللہ عنہ وائی چه ما ابو ثعلبه الخشنی رضی اللہ عنہ نه د دی آیت باره کنبی تپوس اوکړو چه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ نو هغه اووئیل چه تا واللہ د ډیر خبردار سرې نه تپوس اوکړو، واوره! ما هم د رسول اللہ ﷺ نه د دی آیت باره کنبی تپوس کړی وونو هغوی رضی اللہ عنہم او فرمائیل چه تاسو خلق خپل خپل پیکې سنبالولو نه پس بی فکره مه کیننی. امر بالمعروف او نهی عن المنکر برابر کوئی تر هغه وخته پورې چه خلق تنگ زړه او تنگ حوصله شی، زکوٰۃ نه ورکوی، د خواهشاتو منونکی وی، دنیا ته په آخرت باندی ترجیح ورکوی. هر سرې په خپله خپله رانی باندی کلک ولاړ وی. د ناصح هیخ نه اوری، نو هغه وخت جدا او خان له شه، بی کاره په خپل حالت پریرده، هم ستاسو نه پس داسې زمانه راتلونکې ده چه په هغې کنبی لکئی ټوئیلې ناست خلق به په داسې مشکلاتو کنبی وی لکه چه اور نی په لاس کنبی نیولې دی. پخپله صحیح عمل کونکی ته به لکه د پنخوسو (۵۰) سرو د نیکو اعمالو برابر اجر ملاویری. عرض اوکړی شو یا رسول اللہ ﷺ زمونږ د پنخوسو سرو که د هغوی د ډلې؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه نه بلکه ستاسو د پنخوسو نیکانو سرو. (۲)

د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه چا د دی آیت باره کنبی تپوس اوکړو نووئی فرمائیل چه نن خو خیر ستا خیره هم منم لیکن نزدی یوه داسې زمانه راتلونکې ده چه ته به د خیر خبره کوې او هغوی به تا سره داسې داسې خراب سلوک کوی. هغه وخت چپ چاپ گوره او هیخ مه وایه. چه هغوی گمراه شی نو په تاسو به هیخ نقصان نه وی. عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ سره خلق ناست وونود دوو کسانو په مینخ کنبی خہ جگره غوندی شروع شوه نو یو بل پسې د جنگ د پاره وریاسیده، په حاضرینو کنبی یوکس اووئیل چه زه وریاسم او دواړه پوهه کوم. امر بالمعروف او نهی عن المنکر کوم، خواکې ناست بل کس اووئیل چه ستا په خہ، په خپل خای کینه. اللہ ﷻ فرمائیلی ﴿عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ نو ابن مسعود رضی اللہ عنہ او فرمائیل دی مه منع کوه، د دی آیت د عمل موقع دا نه ده قرآن چه څنگه نازل شوی نو نازل شوی دی. د بعضی آیاتونو د نازلیدو نه اول د هغې د تاویل وخت تیر شوی او بعضی داسې آیاتونه دی چه د هغې تاویلونه د رسول اللہ ﷺ په مبارکه زمانه کنبی شوی او د بعضو تاویلونه د رسول اللہ ﷺ نه لږې ورځې پس شوی. د بعض تاویلونه به د دی زمانې نه پس او بعضی د قیامت په ورځ او چه کله قیامت راشی، او بعضی د قیامت په ورځ کله به حساب کتاب کولې شی. ترکومې چه ستاسو زړونه یوخای دی او ستاسو جذبات یودی تاسو کنبی جدا والی نشی پریوتلې. اود یو بل په بدو پسې نه نی، دی وخت کنبی امر بالمعروف او نهی عن المنکر برابر کوئی. کله چه زړونه خراب شی، ډله بازی شروع شی یو بل سره د اللہ د پاره دینمنی ساتی. هغه وخت کنبی بالکل د خلقو نه جدا او خان له اوسه، د دی آیت نی هم دغه تفسیر بیان کړی دی، ابن جریر رضی اللہ عنہ دا روایت کړی دی.

(۱) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهی: ۴۳۳۸، وهو صحیح ترمذی: ۲۱۶۸، ابن ماجه: ۴۰۰۵، ابن حبان: ۳۰۴.

(۲) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهی: ۴۳۴۱، مسنده حسن ترمذی: ۳۰۵۸، ابن ماجه: ۴۰۱۴، ابن حبان: ۳۸۵، بیهقی:

ابن عمر ته اووئیلی شو چه اوس که ته کینی نو بنه به وی مه امر بالمعروف کوه او مه نهی عن المنکر خکه چه الله ﷺ خو داسی حکم ورکری دی، نو ابن عمر ﷺ او فرمائیل چه ماته دا حق نه دی حاصل اونہ زما ملگروته، خکه چه رسول الله ﷺ فرمائیلی حاضر سرې جورشه او غائبوته ئې اورسوه. مونږ د حاضر په حکم کبني یو او ته د غائب په حکم کبني. دا آیت د هغه خلقو په حق کبني دی چه زمونږ نه پس راتلونکی دی که هغوی ته خه اووئیلی شی نو قبول به ئې نه کری. ابن عمر ﷺ له یو سرې راغلو نیز مزاج او تیزه ژبه ئې وه نو وئی وئیل ای ابا عبدالرحمن اشیر سرې دی ټول د قرآن جید عالمان د خیر نه سوا هیخ شیریرالنفس نه دی، خو په یو بل باندې د شرک الزام لگوی، نو یو سرې پاسیدو وئیل د دی نه به زیات د سمرات النفس نور خه وی چه یو بل ته مشرک او وائی، نو هغه سرې اووئیل چه زه تانه ټپوس نه کوم زه خو د شیخ یعنی ابن عمر ﷺ نه ټپوس کوم. بیا ئې د عبدالله بن عمر ﷺ نه د مسئلې ټپوس اوکرو چه داسی خلق به خه گنرو؟ نو ابن عمر ﷺ او فرمائیل الله دی تاسره بنیگره اوکری آیا ته دا غواری چه زه تاته حکم اوکرم چه لار شه او هغه قتل کره. تاله خو پکار وو چه هغوی ته نصیحت اوکری. د دی بدو خبرو کولونه ئې منع کره او که هغوی اونہ منی نو په تا هیخ گناه نشته. ابومازن وائی چه زه د حضرت عثمان ﷺ په زمانه کبني مدینې ته لارم. هلته یو خو مسلمانان ناست وو یو په کبني دا آیت اولوستلو (عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَبْرَأْكُمْ مِنْ ضَلِّ) نو ابن مازن وائی چه خلق ددی آیت په مفهوم باندې بنه نه پوهیدل. جبیر بن نفیر وائی چه د رسول الله ﷺ صحابه ناست وو، زه هم موجود ووم خو زه د ټولونه کم عمره ووم، د بحث موضوع وه امر بالمعروف او نهی عن المنکر. ما وئیل چه الله ﷺ نه دی فرمائیلی (عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ) نو ټول زما طرف ته متوجه شو او وئیل تاته پته نشته ته د آیت مطلب باندې بنه نه پوهیری. ما په زړه کبني اووئیل چه افسوس ما خبره نه وی کری. بیا هغوی خبرې کولې چه کله مجلس ختم شو نو وئی وئیل ته لا ماشوم ئې د آیت صحیح مصداق نه پیژنی. خو خه عجیبه ده چه ته به داسی زمانه کبني ئې چه کله به خلق زړه تنگی شی، د نفسانی خواهشاتو منل به کوی، هر سرې به ایه خپله رانې فخر کوی د چا به نه اوری. نو دا هم هغه زمانه ده، حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی د الله ﷺ شکر دی چه په تیروشوو مؤمنانو کبني هم او په موجوده مؤمنانو کبني هم داسی خلق شته چه هم هغوی سره منافق دی خو هغوی د دوی عمل خراب گنری. کعب رضی اللہ عنہ وائی چه دا زمانه به هغه وخت راخی چه کله د دمشق گرجا راوغورزولی شی او جمات به جوړولی شی. یعنی تعصب به زیات شی د دی آیت هم دا مطلب دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ			
أَيُّ هغه کسانو			
أَمَنُوا	شَهَادَةُ	بَيْنَكُمْ	إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمْ
چی ایمان موراوړې دې اگواهی شهادت ایه منخ ستاسو کبني اکله چی حاضر شی یوته په تاسو کبني دایمان خاوندانو!..... هرکله چی په تاسو کبني چاته د هغه د مرگ وخت راشی			
الْمَوْتُ حِينَ	الْوَصِيَّةِ	اِثْرِهِ	ذَوَاعَدِلٍ مِّنْكُمْ
مرگ په وخت دوصیت کبني اگواهی د دوو کسانو چه خاوندانو د عدل وی او وی ستاسونه او دوصیت موقع وی نو د شهادت دپاره دې دوه کسان انصاف کونکی دې ستاسو مینخ کبني مقرشی			

أَوْ آخَرِينَ	مِنْ غَيْرِكُمْ	إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ	فِي الْأَرْضِ
یا دودہ کسان نورا	غیر لہ تاسونہ	کہ چری ایی تاسو	اچی سفر موکوؤا
		پہ زمکہ کنبی	
		یا دبل قوم دودہ کسان	دی مقرر شی کہ
		پہ دغہ وخت کنبی	تاسو بہ سفر کنبی یئ
فَأَصَابَتْكُمْ	مُصِيبَةٌ	الْمَوْتِ ط	تَحْسُونَهُمَا
نو اور سیدو تاسوتہ	مصیبت	دمرگ	حصار بہ کرئی تاسو
			دوارو گواہان
			روستو دمانخہ نہ
			اوتاسو دمرگ پیغام راشی
			نودمونخ نہ پس دوارہ کسان
			جمات کنبی ایسار کرئی
فَيُقْسِمِينَ	بِاللَّهِ	إِنْ ارْتَبْتُمْ	لَا نَشْتَرِي
نو قسم دی او کرئی دوارہ	پہ اللہ باندی	اکہ شکمن یئ تاسو	اچی نۂ اخلو مونر بہ
			دی قسم سرہ
			مال نو بہ اللہ
			دی قسم او خوری
			اچی مونر دخیلی فاندی
			پارہ گواہی نہ خرخوؤا
وَكُلُوْا	كَانَ دَاقِرْلِيْ	وَلَا نَكْتُمُ	شَهَادَةَ
اگر کہ وی ہغہ	اخواند دخیلوی	اونہ	ایتوو مونر
			اگواہی داللہ
			ایسکہ مونر بہ
			یوایہ دغہ وخت کنبی
			اگرچی دا زمونر
			دخیلو خلاف ولی نہ وی
			اود اللہ
			گواہی نہ پتوؤا
			اگنی بہ دغہ وخت کنبی
			بہ بیا
لِّمَنِ الْأَثِيْمِيْنَ	فَإِنْ عَثَرَ	عَلَىٰ	أَنْهَمَا
د گنہگار نو خنی	بیا کہ چری	پتہ اولگیدہ	پہ دے خبرہ
			اچی دوارہ
			امستحق شوی دی
			مونر بہ گناہگارو کنبی
			شمیر شوا
			بیا کہ معلومہ شی
			اچی دوارو کسانو
			خان بہ
إِنَّمَا	فَآخَرِينَ	يَقْوَمِينَ	مَقَامَهُمَا
دگناہ	نودودہ نور گواہان	دی	اودریری
			پہ خانی ددغہ دوارو
			دہغہ کسانو
			گناہ کنبی
			اچولی دی
			نو بیادی دہغوی
			پہ خانی دودہ نور گواہان
			اودریری
			دہغہ کسانو نہ
اسْتَحَقُّ	عَلَيْهِمْ	الْأَوْلِيْنَ	فَيُقْسِمِينَ
اچی وھلی شوی وی حق	دہغوی	اچی ہغہ دوارہ	غورہ وی
			پہ نسبت دہغوی
			انو قسم دی او خوری دوارہ
			اچی مخکنبی
			گواہانو دچا حق وھلی وو
			او دوارہ دی
			پہ اللہ
			قسم او خوری
بِاللَّهِ	لشَهَادَتِنَا	أَحَقُّ	مِنْ شَهَادَتِهِمَا
پہ اللہ باندی	اچی گواہی	زمونرہ	زیاتہ
			پہ حقہ دہ
			اگواہی دہغوی دوارو نہ
			اونہ دی کرئی
			زیاتی مونرہ
			اچی زمونر
			شہادت دہغوی
			دشہادت نہ زیات صحیح دی
			اومونر بہ شہادت کنبی
			زیاتی نہ دی کرئی
إِنَّمَا	إِذَا	لِّمَنِ الظَّالِمِيْنَ	ذَلِكَ
بیشکہ مونر بہ	یوایہ دغہ وخت	کنبی	اد ظالمانو
			خنی ادا طریقہ
			دیرہ نزدی دہ
			اچی راتل او کرئی
			داخلق
			اگنی مونر بہ
			ظالمانو کنبی
			شمار شوا
			پہ دی چل زیات امید
			کیدی شی
			اچی خلق بہ

بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ

گواہی تہ | مطابق دحق دہغی | یا بہ اویریری ہغوی | ددی خبری نہ چی | واپس بہ کرې شی |
شہادت صحیح صحیح ادا کرې | یا بہ ددی نہ اویریری چی .....

أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا بَعْدَ آيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ وَالسَّمْعُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ

قسمونہ (زمونر) | اوستود قسمونو دہغوی نہ | او اویریری | اواللہ نہ | او اوریل کوئی | او اللہ انہ بنانی نیغہ لار
دہغوی | دقسمونونہ پس بہ ددوی | دقسمونو تر دید او شی | او اللہ نہ | او اویریری | او اووری چی اللہ

الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿۵۷﴾

خلقو | نافرمانو تہ |

فاسقانو تہ سمہ نہ بنانی

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةٌ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ الثَّلَاثُ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ

پہ سفر کنبی ذمہ وی وصیت کول:- دا آیت مبارک پہ عزیز حکم باندي مشتمل دی او دا ہم وئیلی شوی دی چه دامنسوخ دی. د نحوی ترکیب پہ حیثیت سرہ (اثنان) خبر دی (شَهَادَةٌ بَيْنَكُمْ) پہ جملہ کنبی د مبتداء حیثیت لری. (شَهَادَةٌ بَيْنَكُمْ شَهَادَةُ اثْنَانِ) دویم لفظ (شَهَادَةُ) دمضاف پہ حیثیت وو چه حذف کرې شو او مضاف الیه یعنی ہم (اثنان) نی د ہغی پہ خانی او گر خولو. او دا ہم وئیلی شوی دی (بشہد اثنان) او گنرئی د (ذو عدل اثنان) صفت دی. د پہ معنی د (عَدْلٌ مِّنْكُمْ) نہ (من المسلمین) مراد دی او بعضی وئیلی دی چه د (کم) نہ وصیت کونکی مراد دی. د (من غیرکم) نہ (من غیر المسلمین) نہ اهل کتاب مراد دی یعنی د موصی قبیلہ دوه گواہان او دوه د موصی قبیلہ نہ غیر وی. (ضربتہ فی الارض) نہ مراد دا چه کلہ تاسو پہ سفر کنبی نی او تاسو لہ مرک راشی نو تاسو د مسلمانانونہ دوه گواہان وی او کہ مسلمانان نہ وی نو غیر مسلم صحیح دی. دلته د دی خبری جواز راوخی چه پہ سفر کنبی کلہ د وصیت پہ وخت کنبی مسلمانان موجود نہ وی نو ذمیان ہم گواہان جوړولې شی. شریح وائی چه د سفر او وصیت د وخت نہ سواد بھودو او نصاری گواہی بل یو وخت کنبی جائز نہ ده. ( ) درې وارو امامانو پہ مسلمانانو باندي د ذمی گواہی جائز نہ ده گنرلې او امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ د ذمی گواہی پہ ذمی باندي جائز گر خوی. زھری رحمۃ اللہ علیہ وائی چه سنت طریقہ ہم دغه ده چه د کافر شہادت نہ پہ سفر کنبی جائز دی او نہ پہ حضر کنبی. د شہادت حق صرف مسلمان تہ دی. ابن زید وائی چه دا آیت ہغہ وخت نازل شو چه کلہ یو سرې مہ شو او ہغہ وخت ہلتہ خوک مسلمان نہ وو. د اسلام د شروع زمانہ وہ ټول بنارونہ د جنگ میدان وو، خلق کافر وو، د وراثت خہ قانون نہ وو. د وصیت مطابق بہ نی تقسیم کولو. بیا وصیت منسوخ شو او وراثت فرض شو او خلقو د وراثت قانون باندي عمل شروع کرو. ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ دا روایت کرې دی. داخیز لہ د غور قابل دی. واللہ اعلم.

د اهل ذمہ گواہی پہ خپل مینخ کنبی یو بل باندي حجت دی

مسلمک حنفی۔۔۔ یہ ذمیانو کنبی د بعض شہادت د بعض خلاف قبولی شی۔ یعنی کہ یو ذمی د بل ذمی پہ خلاف گواہی ورکری۔ نود هغه گواہی به مقبول وی۔ اگرچه د هغوی ادیان مختلف وی۔ مثلاً د یهودی د نصرانی خلاف، اود نصرانی د یهودی خلاف گواہی ورکول جائز ده۔ (تسهیل الہدایہ شرح ہدایہ (۷۴۸۱۵)۔

بیا پہ دې کنبی اختلاف دې چه دا ﴿أَوَاخِرِينَ مِنْ غَيْرِكُمْ﴾ نه چه مراد دې چه دواړه وصی وی یا گواه وی۔ ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه یو سرې په سفر وی او هغه سره مال وی نو که د مسلمانانو نه دوه کسان پیامومی نو خپله ترکه دې هغوی ته حواله کړی او دوه مسلمانان دې هم په دې گواهان کړی۔ نو دا خو د وصی جوړولو صورت وو او که ﴿مِنْ غَيْرِكُمْ﴾ نه مراد دا دې چه دا دواړه گواه وی او بنسکاره سیاق د آیت مبارک هم دغه دې نوکه دې دواړو سره دریم وصی نه وی نو په دې کنبی دواړو کنبی۔ چه کله دا دواړه گواهانو کنبی وصیة اوشہادۃ دواړه اوصاف موندې شی لکه د تمیم داری او عدی بن بداء په قصه کنبی چې ذکر دی کومی چې به انشاء اللہ راخی۔

ابن جریر رضی اللہ عنہ یواشکال پیش کړې دې چې کله دا دواړه گواهان وی نو په گواه باندي خو قسم نه وی لیکن دا به یو مستقل حکم کنړلې شی د نورو ټولو احکامو قیاس به په دې نه وی۔ دا یو خاص گواہی د یو خاص موقع د پارہ ده۔ په دې کنبی نورې ډیرې داسې خبرې دی چه په نورو احکامو کنبی نشته۔ او چه کله شک وی نود دې آیت د احکامو مطابق په دې گواهانو قسم دې۔ دا دواړه گواهان د مانخه نه پس حصار کړه یعنی د مازیگر د مانخه نه پس۔ او ابن عباس رضی اللہ عنہ وائی د دې دواړو گواهانو د مذهبی موخ نه پس۔ مقصد دا چه دادواړه گواهان د مانخه نه پس راجمع شی او په اجتماع کثیر په موقع دا گواہی په عمل کنبی راشی ﴿ان ارتبتم﴾ که ستا شک وی چه هغوی به غلط بیان اوکړی یا به خیانت اوکړی نو په داسې صورت کنبی دوی له قسم ورکړه۔ چه د دې فانی دنیا لږه شان گتیه به مونږ د دروغو په قسم نه گتو۔ سره د دې چه زمونږ په قسم باندي زمونږ یو خپلوان ته نقصان ولې اونه رسی مونږ به د الله تعالی گواہی نه پتوو۔ د گواہی د امر داهمیت په سبب د شہادت اضافت د الله تعالی طرف ته اوکړی شو۔ که مونږ په شہادت کنبی تحریف او بدلون اوکړو او یا مودا ټول پت کړو نو مونږ به د گناهکارانو نه شو۔ بیا که چرې د دواړو گواهانو یا وصیانو باره کنبی تحقیق ثابت شو چه هغوی خیانت اوکړو او د مړی مال نې د هغه وارثانو ته رسولو کنبی خه غبن اوکړو نوچه د چا حق وهلې شوې دې په هغې کنبی دې د دوی په خای دوه گواهان اودریږی ﴿اولیان﴾ دا د جمهورو قراءت دې او حسن بصری رضی اللہ عنہ وغیره دې ته ﴿اولان﴾ لوستلو د حضرت علی رضی اللہ عنہ بن ابی طالب نه روایت دې چه نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم ﴿اولیان﴾ لوستلې وو۔ ابن عباس رضی اللہ عنہ به ﴿اولیین﴾ لوستلو د جمهورو د قراءت ﴿اولیان﴾ په بنا په دې معنی دې چه کله په حصیح خبر سره د دې دواړو خیانت بنسکاره شی نود ترکه د حقدارانو نه دې دوه کسان وارثان اودریږی او پکار دی چه دا دواړه د وارثانو نه د ټولونه نزدې وارثان وی۔ اود الله تعالی قسم دې اوکړی او بیان دې اوکړی زمونږ شہادت د دوی د شہادت نه زیات صحیح دی۔ دې دواړو په حقیقت کنبی خیانت کړې دې او په دې الزام کنبی مونږ هیخ زیاتې نه دې کړې۔ که مونږ د دروغو الزام لگولې وی نو مونږ به گناهکاران یو۔ الله تعالی دې مونږ سره اوگوری۔ دا لکه چه د وارثانو د طرف نه قسم دې لکه چه څنگه د مقتول وارثان قسم خوری چه کله د قاتل د طرف نه بی ایمانی ثابتیږی لکه چې د احکامو په باب قسامت کنبی مقرر دی او په حدیث نبوی کنبی هم د ائشان وارد شوې دې په کوم چه دا آیت مبارک دلالت کوی۔

تمیم داری رضی اللہ عنہ د مسلمانیدو نه پس د دې آیت باره کنبی ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةٌ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ﴾ وائی چه د دې گناه نه نور ټول خلق خلاص دی خو ولې زه او عدی بن بداء رضی اللہ عنہ د دې جرم مجرمان یو۔ دا

دوایہ نصرانیان وو۔ د اسلام نہ اول بہ د شام طرف تہ تل راتلل۔ د تجارت پہ غرض شام طرف تہ راغلی وو، ہغوی سرہ د بنی سہم غلام ہم د تجارت د پارہ راغلی وو د ہغہ نوم بدیل بن ابی مریم وو۔ ہغہ سرہ د تجارت د پارہ یوہ د سپینو زرو پیالہ وہ چہ د شام د ملک د پارہ نی راورلی وہ او دا د ہغہ د تجارت پہ مال کنبی د تولونہ اہم خیز وو۔ بیمار شو نو دا دوایہ نی د وصیت ضامنان جوہ کرل چہ ددہ پاتی شوہ مال بہ د ہغہ بال بیچ تہ رسوی۔ تمیم داری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کلہ ہغہ وفات شو نو ہغہ پیالہ مونہ پہ یو زر درہم بانڈی خرخہ کرہ او مونہ دوایو پہ خپل مینخ کنبی پیسی تقسیم کرہ او باقی مال مود ہغہ بال بیچ تہ اورسولو۔ ہغہ خلقو د پیالٹی بارہ کنبی تپوس او کرو نو مونہ اووئیل چہ خہ وو ہغہ مونہ راورسول د پیالٹی نہ مونہ خبر نہ یو۔ خود رسول اللہ ﷺ مدینہ تہ پہ تشریف راورو بانڈی کلہ چہ زہ مسلمان شوم نو زہ ہغہ خلقو لہ راغلم او صحیح واقعہ مہ بیان کرہ او ہغوی لہ مہ د خپلی حصی پنخہ سوا درہم ورکرہ او ور تہ مہ اووئیل چہ ہم دومرہ رقم زما ملگری سرہ ہم دہ۔ دا خلق ہغہ راغلہ نو نبی اکرم ﷺ حکم او کرو چہ ددہ نہ ددہ پہ مذهب قسم واخلٹی، ہغہ قسم اوخوړلو نو دا آیت نازل شو۔ (۱) اوس عمرو ابن العاص او یو بل سرہ راپاسیدو او قسم نی اوخوړلو چہ (لشہادتنا حق من شہادتیہما) نو د عدی نہ پنخہ سوہ درہم واخستہ شو او دا پیالہ پہ مکہ کنبی او موندی شوہ۔ سوداگرانو وئیل چہ مونہ دا د تمیم داری او عدی نہ اخستہ وہ۔ نو د سہمی د اولیاء کرام نہ دوہ کسان پاسیدل او قسم نی اخوړلو چہ زمونہ قسم ددہ د قسم نہ ربتونہ دی اودا پیالہ زمونہ د ملگری دہ۔ ہم د ہغوی بارہ کنبی دا آیت نازل شوہ وو (۲) او بیان او کرہ شو چہ دا تحلی ف د مازیگر د مانخہ نہ پس شوہ وہ۔ دا خیز دلالت کوی پہ دہ خبرہ بانڈی چہ پہ سلف کنبی د دہ واقعی صحت مشہور او پہ عوامو کنبی متعارف دہ۔ د دہ صحت دلیل ہم دہ چہ ابو جعفر بن جریر روایت کرہ دی چہ یو مسلمان پردس کنبی وفات شو او دہغہ ہلتہ ہیخوک نہ وو۔ نو کوم چہ مہ کیدل ہغوی اہل کتابونہ دوہ کسان گواہان کرل۔ بیا دا دوایہ کوفہ ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ تہ راغلل۔ او ہغوی تہ د مردگانو وصیت او ترکہ پیش کرو۔ اشعری اووئیل چہ ہمداشان یو واقعہ نبی کریم ﷺ تہ ہم پینہ شوہ وہ۔ او اوس دا بلہ واقعہ دہ۔ دمازیگر مونخ نہ پس ہغوی تہ قسم ورکرہ چہ مونہ خیانت نہ دہ کرہ۔ اونہ مونہ دروغ وئیلی دی۔ اونہ مونہ خہ پت کرہ دی۔ اودا د متوفی د وصیت او ترکی مطابق دی۔ نو پہ دہ وجہ دہغوی شہادت او منلی شو۔ اوم پہ دہ شہادت بانڈی اشعری فیصلہ او کرہ (۳)۔ دنی کریم ﷺ زمانہ کنبی د اشان واقعی نہ مراد تمیم وعدی وو، او وئیلی شوی دی چہ د تمیم داری واقعہ اسلام د قبلولو نہ ورائدی د نہمی ہجرنی دہ او ہنکارہ خبرہ دہ چہ د اشعری والا واقعہ دوئمہ واقعہ وہ۔

پہ دہ آیت کنبی حکم دہ چہ مہ کیدونکہ دی د مرگ پہ وخت کنبی وصی جوہ کرہ او دوہ مسلمانان دہ گواہ اوگرخوی چہ دہ لہ خہ اخستل دی او خہ ورکوئل دی۔ دا خو د حضر پہ وخت کنبی مسئلہ وہ چہ د دہ آیت پہ بنا بانڈی وہ چہ (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهِادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ) او د سفر بارہ کنبی دی چہ (أَوْ آخَرَانِ مِمَّنْ غَيْرِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَافِينَ فِي الْأَرْضِ) چہ کلہ خوک مسلمان د مرگ وخت کنبی موجود نہ وی نو د یہودیانو، نصاراؤ یا مجوسیانو نہ دوہ کسان واخلٹی او ہغوی تہ دہ وصیت او کرہ او د میراث مال دہ ورحوالہ کرہ۔ اوس کہ د مہری وارثانو وصیت صحیح او منلو

(۱) ترمذی کتاب التفسیر باب ومن سورۃ المائدہ : ۳۰، ۵۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب الوصایا باب قول اللہ تعالیٰ (یا ایہا الذین امنوا شہادۃ بینکم اذا حضر احدکم الموت) : ۲۷۸۰، ابوداؤد : ۳۶۰۶، ترمذی : ۳۰۶۰، دارقطنی : ۱۶۹/۴.

(۳) ابوداؤد کتاب القضاء باب شہادۃ الذمۃ فی الوصیۃ فی السفر : ۳۶۰۵.

خو بنہ ده گنی نو مقتدر ته به مقدمه پیش کولی شی. اوس د الله ﷺ حکم دی چه ﴿ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَفِيهِمْ بِاللَّهِ اِنْ اَرْتَبْتُمْ ﴾ یعنی که ستاسو د ده په صداقت کنبی شک وی نو د مانځه نه پس ده ته د الله قسم ورکړئی. حضرت عبد الله بن عباس ؓ فرمائی چه د مړی وارثانو انکار کړی وواو دا دواړه گواهان نی زورولی او ویرولی وو نو ابو موسی اشعری ؓ دی دواړو ته دمازیگر د مانځه نه پس قسم ورکړو. ما عرض اوکړو چه زمونږ د مونځ دوی سره څه قدر کیدیشی دوی ته خو د دوی د مانځه نه پس قسم ورکړئی. نو دخپل مذهب په طریقه دمونځ نه پس دوی قسم اوکړو چې مونږ د لږ شان مال دپاره خپل قسمونه نه خرڅوؤ سره ددی چې دیو خپلوان دپاره دی ولی نه وی. مونږ د الله ﷺ شهادت نه پتوؤ گنی مونږ گناهگار یو، ستاسو ملگری هم دغه وصیت کړی وواو هم دغه مال ئی پریخودی دی. دقسم کولو نه پس وړاندې امام هغوی ته وئیلی وو که چرې تاسو پت کړو یا تاسو خیانت اوکړو نو په خپل قوم کنبی به تاسو رسوا شی او بیا به هیڅ کله ه ستاسو شهادت نشی قبلولی او تاسو له به سزا هم درکولی شی. نو ﴿لِكَ اَذْنٰی اَنْ يٰۤاْتُوْا بِالشَّهَادَةِ عَلٰی وُجُوْهِكُمْ﴾ یعنی هم دغه یو صورت داسې دی چې گواه خپله گواهی دواقعی مطابق ساتلې شی او هغه ته به ویره وی چې چرې داسې اونه شی چې ددی مسلمانانو د دوباره قسمونو نه پس زمونږ اولنی قسمونه رد کړی شی. الله ﷻ فرمائی ﴿فَاِنْ عُوْذَ عَلٰی اَنْهٰمَا اسْتَحْتَفَا اِنَّمَا فَاٰخِرٰنِ يَّقُوْمٰنِ مَقَامَهُمَا﴾ یعنی که چرته معلومه شی چه هغوی په ناجائزه طریقه حق پت کړی دی نو د هغوی په ځای دی دوه نور کسان اودریری د چا حق چه وهلی شوی وی چه د کافرانو گواهی باطله ده او مونږ زیاتې نه کوو. اوس به د کافرانو گواهی ردکولی شی او د اولیاء کرامو شهادت به قبلولی شی. ددی آیت مقصد هم دغه حکم دی. اکثر وائمہ اوتابعینو او سلفو رضوان الله علیهم او امام احمد رحمته وغیره هم دغه مسلک دی. او قوله ﴿ذٰلِكَ اَذْنٰی اَنْ يٰۤاْتُوْا بِالشَّهَادَةِ عَلٰی وُجُوْهِكُمْ﴾ یعنی د دی حکم شریعت هم د دغه وجې خوین کړې شوې په بنا باندې دی چه ذمی گواهانو ته دی قسم ورکړی شی ﴿اَوْ يَخَافُوْنَ اَنْ تُرَدَّ اٰيْمَانُهُمْ﴾ څه عجب خبره ده که دغه خلق د الله ﷻ د قسم د تعظیم د پاره اود رسوائی د ویری چه وارثان په خپلو قسمونوباندې زمونږ قسمونه رد کړی نو بیا به مونږ ته سزا هم ملاویری رښتیا اوواتی. بیا فرمائی چه رښتیا واتې او د الله ﷻ نه اوویریرئ. د هغه خبره اوورئی او د هغې تابعداری اوکړئی گنی نامنونکو او فاسقانو ته خو الله ﷻ توفیق نه ورکوی او نه هغوی ته هدایت کوی.

یَوْمَ	يَجْمَعُ اللهُ	الرُّسُلَ	فَيَقُولُ	مَاذَا
هغه ورځ	چې راجمع به کړی	الله ټول پیغمبران	انواوبه واتی چې څه	
				په کومه ورځ چې
				الله ﷻ ټول پیغمبران راجمع کړی نو تپوس به ترې اوکړی
أَجِبْتُمْ	قَالُوا	لَاَعْلَمُ	لَنَا	اِنَّكَ
جواب ورکړې شو	تاسوته اوبه واتې	هغوی نشته هیڅ علم	مونږ ته بیشکه ته احم ته ښه عالم ئی په پتو خبرو	چې تاسوته څه
				جواب درکړې شوې ووا هغوی به اوواتی مونږ ته هیڅ پته نشته بیشکه ته په پتو خبرو دیر خبردار ئی

قوله تعالی: یَوْمَ یَجْمَعُ اللهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا اَجِبْتُمْ

د قیامت په ورځ د پیغمبرانو نه پوښتنه:- په دی آیت کنبی اوخودلې شو چه د قیامت په ورځ به الله ﷻ پیغمبرانوته څنگه خطاب فرمائی، کومو قومونوته چه تاسو لیکلې شوی وئی هغوی د دین دعوت او تبلیغ قبول کړې هم وو که نه. نو فرمائی ﴿فَلتَسْئَلَنَّ الَّذِیْنَ اُرْسِلَ اِلَیْهِمْ وَکَلتَسْئَلَنَّ الْمُرْسَلِیْنَ﴾ چه مونږ به د هغه

قومونونہ ہم تپوس کوو اودھغوی د پیغمبرانونہ بہ ہم تپوس کوو بیا ارشاد فرمائی ﴿قَوْلِكَ لَسْتُمْهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۰﴾ چہ ستاسو پہ اللہ ﷻ قسم چہ مونر بہ د ہغہ ٔولونہ تپوس کوو چہ بہ دنیا کنبی ستاسو خہ عمل وو۔ د رسولانو قول بہ وی ﴿لَا عَلِمْنَا﴾ مونر تہ خو ہیخ پتہ نشته اودا بہ د ہغہ ورخ د ہیبت پہ وجہ وی چہ د ویری د وجہ بہ د ہغوی نہ خہ جواب نہ جو ریری نو وائی بہ چہ مونر تہ ہیخ پتہ نشته۔ پہ ہغہ ورخ بہ عقلونہ پہ خائی نہ وی او چہ بیا کله د اطمینان سا واخلی نو د خیل قوم بارہ کنبی بہ د واقعی مطابق گواہی ورکوی۔ ولہ پہ اولنی خل بہ د ہغوی ہم دغہ قول وی چہ یا اللہ مونر تہ خہ پتہ دہ تہ عالم الغیب نی ستا پہ مقابلہ کنبی مونر پہ خہ پوہیدلہ شو۔ پہ دہ کنبی ہیخ شک نشته چہ دحسن ادب پہ لحاظ داہیر بنہ جواب دہ چہ ستادعلم محیط پہ نسبت زمونر د علم خہ حقیقت دہ زمونر د علم بنیاد خوصرف پہ ظاہر باندي دہ او ستا علم خو د باطل خبر ہم لری خکہ چہ تہ خو علام الغیوب نی تہ پوہیری چہ خہ جواب ہغوی ورکری۔ اوس کہ د منافقت پہ وجہ د چا عمل یا عقیدہ پاتی وی نو مونر تہ د ہغی علم نشته ہم تہ پوہیری۔

إِذْ قَالَ اللَّهُ لِيَعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ	کله چی او وائی اللہ ای عیسیٰ خویہ دمريم یاد کرہ نعمت زما پہ تاباندي اوپہ مور ستا باندي
كَلِمَةً مِّنَ اللَّهِ عِيسَىٰ ابْنُ مَرْيَمَ كَلِمَةً سَوَّاهُ لَهَا فِي الْوَالِدَيْنِ إِذْ يَتَّبِعُ الْأَمْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ عِيسَىٰ ابْنُ مَرْيَمَ كَلِمَةً سَوَّاهُ لَهَا فِي الْوَالِدَيْنِ إِذْ يَتَّبِعُ الْأَمْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ	کله چی اللہ ﷻ او وائی چی عیسیٰ خونہ دمريم ماچی کوم نعمتونہ پہ تا اوستا پہ مور باندي کری وو ہغہ یاد کرہ
إِذْ أَيْدَّتْكَ رُوحُ الْقُدُسِ وَكَلَّمَكَ النَّاسُ فِي الْمَهْدِ	کله چی ما مضبوط کری وی ما پہ روح پاک (جبریل) سرہ اتاہہ خبری کولی ادخلقو سرہ پہ زانگو کنبی
وَكَلَّمَكَ رُوحُ الْقُدُسِ سَرًّا مِمَّا نَسُوهُ زَانِكًا كَلَّمَكَ رُوحُ الْقُدُسِ سَرًّا مِمَّا نَسُوهُ زَانِكًا	کله چہ ما پہ روح القدس سرہ ستا مدد کری وو اتاسو پہ زانگو کنبی ہم خلقو سرہ خبری کولی
وَكَهَلَاءٍ وَأَذْءُ عِلْمِكَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ وَالتَّوْرَةِ	اوپہ زور والی کنبی ہم او کله چی ما بنود و تاتہ کتاب او حکمت او تورات
أُوتِيَهُ بَرَكَاتٍ مِّنَ رَبِّهِ فَكَلَّمَكَ اللَّهُ حَيْثُ شَاءَ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ	اوپہ بود اتوب کنبی ہم ..... او ماتاتہ ..... کتاب ..... او حکمت ..... او تورات
وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ فِي الْيَمِينِ وَخَرَجْتَ مِنْهَا بِرُوحِ الْقُدُسِ مُخْرَجًا مُّبِينًا	اوانجیل او کله چی بہ تاجورول دختی نہ اپہ شان د شکل دمارغہ پہ حکم زما سرہ
وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ فِي الْيَمِينِ وَخَرَجْتَ مِنْهَا بِرُوحِ الْقُدُسِ مُخْرَجًا مُّبِينًا	اوانجیل او خودل او کله چی بہ تا زما پہ حکم دختی نہ د مرغی شکل جورولو
فَتَنفَخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِأُذُنِي وَتَبْرِي الْأَكْمَةَ	نو تابه پوکہ کولو پہ ہغی کنبی انوشو بہ مارغہ پہ حکم زما سرہ او تاروغو مورزادی روند
أَوْ تَابَهُ فِي الْيَمِينِ وَخَرَجْتَ مِنْهَا بِرُوحِ الْقُدُسِ مُخْرَجًا مُّبِينًا	او تابه پہ ہغی کنبی پوک و هلو انو ہغہ بہ زما پہ حکم مرغی شوہ او تابه روغول مورزا دہ رانده خلق
وَالْأَبْرَصَ بِأُذُنِي وَأَذْءُ تَخْرُجُ الْمَوْتَىٰ بِأُذُنِي	اوپہ لاس خپی نی برگ وو اپہ حکم زما سرہ او کله چی ابہ تارا ایستل مری پہ حکم زما سرہ
أَوْ تَابَهُ فِي الْيَمِينِ وَخَرَجْتَ مِنْهَا بِرُوحِ الْقُدُسِ مُخْرَجًا مُّبِينًا	اوزما پہ حکم دہ جذامیان خلق روغول ..... او خما پہ حکم بہ دہ مری ژوندی کول

وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ
او کله چی امنع کرل ما   بنی اسرائیل   ستانه   خه وخت چی   راغلی ته هغوی ته
وَالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا
دشکاره نبوسره   نو او وئیل هغه کسانو چی   دحق نه منکرو   دهغوی نه   چی نه دی دا   مگر
سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي
جادو   بشکاره   او کله چی اشاره او کره ما   حواریانو ته   چی ایمان راوړی   په ما   او په رسول زما
قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ۝
او وئیل هغوی   چی ایمان راوړو   مونږ   او گواه اوسه   چی بیشکه مونږ   مسلمانان یو
نوهغوی او وئیل   چی مونږ ایمان راوړی دی   او ته گواه اوسه چی مونږ مسلمانان یو

قوله تعالیٰ: إِذْ قَالَ اللَّهُ لِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ادْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ

په عیسی عليه السلام د الله تعالیٰ د انعاماتو تذکره:- دلته الله تعالیٰ د هغه احساناتو تذکره فرمائی چه په عیسی بن مریم عليه السلام باندې کړی وو چه ای عیسی عليه السلام زمونږ هغه احسانات یاد کړه چه کوم معجزات او خوارق عادات مونږ تاته درکړې او ته مو د پلار نه بغیر یواځې د مور نه پیدا کړې او ستا ذات مو د خپل قدرت د کمال یوه نښه او ګرځوله او ستا په مور باندې مو هم دا احسان او کړو چه ته مو د هغې پاک دامنښی دلیل جوړ کړې او چه کوم خراب الزام دې ظالمانو او جاهلانو ترلې وو د هغې نه مو ستا مور بچ کړه. تاته مو د حضرت جبرائیل عليه السلام په ذریعه امداد درکړو. ته مو په ماشوموالی او ځواننۍ کښې هم نښې اود الله تعالیٰ طرف ته رابلونکې جوړ کړې چه تا په زانګو کښې هم خبرې کولې اود مور د پاکوالی گواهی دې ورکړه او د خپل بنده کیدو اعتراف دې او کړو. په ماشوموالی او ځواننۍ کښې دې هم خلقو ته تبلیغ او کړو. په لوی عمر کښې خبرې کول خو څه عجیبه نه دی خو په زانګو کښې ستا خبرې کول څومره عجیبه وو. تاته مو د کتاب تعلیم درکړو، د تورات لوستل او لیکل مو دراو خودل کوم چه په موسی کلیم الله باندې نازل شوې وو. په حدیث کښې هم د تورا لفظ دې. دې نه تورات او هر نور کتابونه هم مراد دی. تابه د خاورې نه د مرغنی غوندې شکل جوړولو او زمونږ په حکم باندې به دې په هغې کښې پوکې وهلو نو هغه به یوه ژوندنی مرغنی جوړیدله او د الله تعالیٰ په حکم به الوتله. د الله تعالیٰ قول دې ﴿وَتُؤْتِي الْأُمَمَ وَالْأَبْرَصَ بِأَذْنِي﴾ په سورت آل عمران کښې د دې بحث تیر شوی دې، په دې وجه د دوباره ذکر کولو ضرورت نشته. ﴿وَإِذْ نُخْرِجُ الْمُوتَىٰ بِأَذْنِي﴾ یعنی تابه مری رابلل نو هغه به د الله تعالیٰ په حکم قدرت باندې ژوندی د قبرونونه راوتل. عیسی عليه السلام به چه کله د یو مری د ژوندی کولو اراده کوله نو دوره رکعته مونږ به نښې کولو. په اول رکعت کښې ﴿تَبٰرَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ﴾ او دوئم رکعت کښې ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ بیا به نښې د الله تعالیٰ حمد او ثنا کوله، بیا به نښې د الله تعالیٰ دا اووه نومونه لوستل ﴿يَاقْدِيمُ، يَاقُضِي،

یادانم، یافرد، یاوتر، یا احد، یا صمد) او که چرته سخته پریشانی به په وړاندې شوه نو دا اووه نومونه به نې اخستل او دعا به نې کوله (یا حی یا قیوم یا الله یا رحمن یا ذالجلال والاکرام یا نور السموات والارض وما بینهما ووب العرش العظیم یا رب) دا ډیر اثر لرونکی نومونه دی. او زما هغه نعمتونه یاد کړه چه کله تا بنی اسرائیلو ته د نبوت دلائل راوړل او هغوی ته دروغژن او گنرلې او په تاباندې الزام اولگولو چه ته جادوگر نې او ستا قتلول او په سولنی کولو کوشش نې او کړو نو مونږ ته د هغوی نه بچ کړې. ته مو خپل طرف ته اوچت کړې. د هغوی د شر نه مو ته بچ کړې. دا خیز دلالت کوی چه دا احسان په عیسی علیه السلام باندې د هغوی د اوچتولو نه پس دې یا دا چه د قیامت په ورځ واقع کیدونکې دې. لیکن مستقبل د ماضی په صیغه باندې تعبیر کړې شوې دې ځکه چه الله تعالی سره مستقبل هم د ماضی په شان یقینی واقع کیدونکې خیز دې. دا د غیبو اسرار دی د کومو نه چه الله تعالی حضرت محمد صلی الله علیه و آله خبر کړو. او چه کله مونږ حواریینوته وحی راولیرله چه په ماباندې او زما په رسول باندې ایمان راوړئ یعی د حضرت عیسی علیه السلام ملگری او امدادیان جوړشئ. دلته د وحی نه مراد په زړه کبې یوه خبره اچول دی لکه څنگه چه فرمائیلی شوی دی چه مونږ د حضرت موسی علیه السلام مورته هم وحی لیرلې وه چه موسی علیه السلام باندې پنی اوڅکوه. داسې الهام ته بغیر د اختلاف نه وحی ونیلې شویده. او فرمائیلی شوی دی چه مونږ د شاتو مچنی ته وحی لیرلې وه چه په غرونو کبې، ونو کبې خپل کور جوړ کړئ او د خلقو په محلونو کبې. دغه شان حواریینوته هم الهام او کړې شو نو حکم نې اومتلو. او احتمال دې چه دا هم مراد وی چه مونږ ستا په ذریعه هغوی ته وحی راولیرله او هغوی مو په الله تعالی باندې ایمان راوړلو طرف ته راوئبلل نو هغوی قبول کړلو او ونی وئیل چه (**أَمَنَّا وَآمَنَّا بِإِنَّمَا مَسْلُوْنَا**) یعی ای پیغمبره! گواه اوسپړه چه مونږ اسلام راوړلو.

إِذْ
په دې باره کبې یاد کړه کله
او یاد کړه هغه وخت
قَالَ الْحَوَارِيُّونَ لِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ
چه اوونیل   حواریانو ای عیسی   خوې   دمريم   آیا   طاقت لری ارب ستا   چی نازل کړی
کله چې حواریانو اوونیل   چې انې عیسی خوښې دمريم   آیا ستار   دا طاقت لری چی
عَلَيْنَا مَا يَدَّةٌ مِّنَ السَّمَاءِ ط قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ
په مونږ باندې   یوه خوا نچه   د آسمان نه   اوونیل هغه   اویریرې   دالله نه   که بی تاسو   مومنان
چې مونږ ته د پورته آسمان نه خوانچه راولیرې   هغه او فرمائیل چې   دالله نه ویریرې   که تاسو مومنان بی
قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمِئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ
اوونیل هغوی   اغوارو مومنه   چی او خورو مونږ   دهغې نه   اوچی مطمئن شی   ازرونه زمونږه   اوچی معلومه شی مونږ ته
هغوی اوونیل چې مونږ صرف دا غوارو چې دهغې نه خوراک او کړو   او زرونو ته اطمینان حاصل شی   او مونږ ته
أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَتَكُونُ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ط قَالَ
دا خبره چې   رینستیا ونیلی وؤ   تا مونږ ته   او مونږ شو   په هغې باندې   دگواهانو نه   اوونیل
معلومه شی   چې تاته مونږ هرڅه رینستیا ونیلی دی   او په دې خبره مونږ گواهان شو   ..... اوونیل

عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ
عیسیٰ خوی ادمریم الی اللہ اربہ زمونرہ انازل کرہ اپہ مونر بانڈی اخوا نچہ   دآسمان نہ
عیسیٰ خونی دمريم   چي اني زمونره ربه په مونر باندي يوه خوانچه دآسمان نه نازلہ کره
تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنكَ
چی شی   دپاره زمونره   دخوشحالی موقع   دپاره درومبنو زمونره   اود روستو زمونره   اویوه ننبه وی
چی زمونر دمخکنبو اوروستو خلقو دپاره د خوشحالی موقع شی   او دغه شان چی یوه ننبه هم
مِنْكَ وَأَرْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ۝ قَالَ اللَّهُ
استا دطرفه   اوروزی راکره مونر ته   هم ته   بهتره   روزی ورکونکی نی   اوونیل   الله
ستاد طرفه راشی   اومونر لره روزی راکره   اوتہ دیرنبه روزی ورکونکی نی   ..... الله ورته اوونیل
إِنِّي نَزَّلُهَا عَلَيْكُمْ فِي يَوْمٍ بُدِّئَتْ مِنكُمْ
زه   نازلونکی یم دهغی   په تاسو باندي   نو هغه خوک   چی کفر کوی   روستو (دهغی نه)   استاسو نه
چی زه تاسوته خوانچه رالیرم   ..... خو ددی نه پس هم که تاسو کنبی چا انکار اوکړو
فَإِنِّي أَنْزِلُهَا عَلَيْكُمْ فِي غَمٍّ مِّن لَّدُنِّي
انو بیشکه زه   به عذاب ورکوم هغه ته   داسی عذاب   چی نه به وی ورکړی ما هغه عذاب
نوزه به ورته داسی سخت عذاب ورکوم   چی هغه شان عذاب ما
أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ۝
هیچاته   په مخلوقاتو کنبی
په دنیا کنبی هیچاته نه وی ورکړی

قوله تعالى: اذ قال الحواريون لعيسى ابن مريم هل نستطيع ربك ان ينزل علينا مائدة من السماء

د آسمان نه د مائده نازلیدل:- دلته د مائده قصه بیانولې شی په دې وجه د دې سورت نوم مائده کیخودې شو په دې کنبې هم الله ﷺ په خپل بنده او رسول حضرت عیسیٰ ﷺ باندي احسان څرگندونه کړې ده. یعنی دمانده د نازلولو دعا ئې قبوله کړیده چه د حضرت عیسیٰ ﷺ یوزبردسته معجزه اوحجت قاطعه دې بعضو امامانو بیان کړې دې چه دا قصه په انجیل کنبې ذکر نه ده اود مسلمانانو نه علاوه نصاری دې نه خبر نه وو. خو الله ﷺ د قرآن په ذریعه هغوی خبر کړل. د الله ﷺ قول دې چه کله د عیسیٰ ﷺ متبعینو اوونیل چه ای عیسیٰ ﷺ آیا ستاد رب نه دا کیدیشی چه د آسمان یو تیار او جوړ شوې خوراک نازل کړی؟ دلته اکثر قاریانو (يَسْتَطِيعُ) لوستلې دې (یعنی ستا د رب نه دا ممکن دی؟) نور قاریان (تَسْتَطِيعُ) لولی (یعنی آیا ستانه دا ممکن دی چه د خپل رب نه سوال اوکړی؟) مائده چه د طعام نه ډک دسترخوان ته واتی. د بعضو وینا ده چه د عیسیٰ ﷺ ملگرو د خپل حاجت او فقر په وجه داسوال کړې وو چه هره ورځ یو دسترخوان نازلیرې کوم چه مونر خورو او د عبادت د پاره طاقت حاصلولې شو. نو عیسیٰ ﷺ او فرمائیل که چرې تاسو ایمان لرئ نو د الله ﷺ نه اوویریرئ او داسې

سوال مه كوڼی. د رزق په طلب كښې په الله ﷻ باندې يقين ساتنی. هسې نه چه هم دغه خيز ستاسو د پاره فتنه جوړشي. نو حواريانو ونييل چه مونږ د خوراك حاجت منديو مونږ له د خوراك د پاره پكار دي او چه كله مونږ د آسمان نه نازلیدونكي مائده اووينو نو زمونږ به پوره تسلي اوشي او په تا باندې به مو ايمان نورهم زيات شي او ستا د رسول كيدو به مو كامل يقين اوشي او مونږ به پخپله د دې گواه شو چه دا د الله ﷻ د طرف نه يوه نښه ده او د عيسى ﷺ د نبوت او صداقت يو واضح دليل دي. نو حضرت عيسى ﷺ دعا او كړه چه اي الله د آسمان نه په مونږ باندې يوه مائده راکوزه كړې د هغې ورځې په ياد كښې به زمونږ مخكی او روستی خلق اختر كوي. سفیان ثوري رضي الله عنه فرمائي چه تكون لنا عيدا نه مراد دا دی چه مونږ به په هغه ورځ مونځ كوو. قتاده رضي الله عنه فرمائي دی چه دې نه مراد دا دي چه زمونږ نه پس راتلونكو د پاره به دا ورځ د يادگار جوړه شي. سلمان فارسي رضي الله عنه فرمائي دي د پاره چه زمونږ د ټولو د پاره يو عبرت جوړشي او د رسالت د تصديق د پاره دليل كافي شي. او يا الله او په هره خبره باندې ستا د قدرت او زما د دعا د قبليدو دليل جوړشي دي د پاره چه خلق زما د رسالت تصديق د خپل طرف نه بغير د كلفت او تعجب نه ښكلي رزق راو ليره. ته خو خيرالرازين ئې. الله ﷻ او فرمائيل بڼه ده زه خوانچه در ليرم خو كه په دې باندې هم ستا قوم كفر او كړو او مخالفت ئې او كړو نو زه به هغوی ته داسې عذاب وركوم چه چا به داسې عذاب نه وي ځكلي. لكه چه الله ﷻ ارشاد او فرمائيلو (وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ) او (إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ) حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه او فرمائيل چه د قيامت په ورځ سخت عذاب چه په كومو خلقو وي هغه هم دا درې دي. منافقان خلق د مائدي د نازلیدلو نه پس هم كفر او كړو او د فرعون قوم.

د سلفو هغه روايتونه چه په حواريينو باندې د مائده د نزول سره متعلق دي: - د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دي چه حضرت عيسى ﷺ بنی اسرائيلو ته او فرمائيل چه تاسو به ديرش ورځې روژې اوساتلي شي بيا به د الله ﷻ نه د مائده د نازلیدلو سوال كوڼي دي د پاره چه هغه ستاسو درخواست قبول كړي، ځكه چه اجر هغه خلقو ته ملاويري چا چه پخپله هم عمل كړې وي. هغوی هم داسې او كړل. ديرش ورځې روژې ئې اوساتلي او دې نه پس ئې او ونييل چه اي د خير تعليم وركونكي عيسى! تا ونيلي وو چه عمل كونكوته د هغې اجر ضرور ملاويري. تامونږ ته د ديرشو ورځو روژو ساتلو ونيلي وو او مونږ هم دغه شان او كړل. كه ديرش ورځې مونږ د چا نو كړي كوونو هغه مونږ ته رزق يا تنخواه راکوي نو اوس به ستا الله په مونږ باندې مائده نازل كړي؟ حضرت عيسى ﷺ او فرمائيل چه كه چرې تاسو مؤمنان ئې نو د الله ﷻ نه او ويري ئې. حواريينو جواب وركړو چه مونږ خو د خپل زړه تسلي غواړو او پخپله هم يقين كولو سره د نورو په وړاندې گواه جوړيدل غواړو. لنډه دا چه د آسمان نه مائده نازل شوه چه په هغې كښې اووه كبان او اووه روټي وې او د هغوی په وړاندې راغله او دريده كوم چه د شروع نه واخله تراخه پورې ټولو خلقو او خورپله.

د عمار بن ياسر رضي الله عنه نه روايت دي چه حضور ﷺ او فرمائيل چه په مائده كښې روټي او غوښه وه او حكم وو چه په دې خيانت مه كوڼي او د صبا د پاره ئې مه ايردئې. خو خلقو خيانت او كړو او د خپل خان د پاره ئې جمع كړل، د داسې خلقو شكلونه وړان كړې شو بيزوگان او خنزيران ترې جوړ كړې شو. (۱) او دا هم ونيلي شوي دي چه په هغې كښې د جنت ميوي وې. وائي چه عمار بن ياسر رضي الله عنه د مانځه نه پس د متيو والا د بنی عجل يو سړي ته او ونييل پوهيري چه د بنی اسرائيلو مائده څنگه وه؟ خلقو به د هغې نه خورل كول او هغه به ختميدله نه. او ورته ونيلي شوي وو چه كه تاسو په دې كښې خيانت نه

(۱) ترمذي كتاب تفسير القرآن ومن سورة المائدة: (۳۰۶)

کوئی او د صبا د پارہ جمع کول نه غوارنی نو دا به ستاسود پارہ مدام وی. که تاسو ذخیره او کره نو داسې عذاب به درکړې شی چه چا ته به نه وی ورکړې شوې. ولې هم د رومبني ورځې نه هغه پتول او خیانت نې اوکړو. او اې دعربو خلقو تاسو هم د اوبسانو او چیلو لکنی تاوولې یعنی په ډیر ذلیل حالت کنبې وئې الله ﷺ د تاسو نه یو رسول پیدا کړو. تاسو دهغه حسب اونسب پیژنئ. هغه تاسو ته خبردارې درکړو چه تاسو په عجمو هم غالب راتلونکي ئې او ډیر مالداره جوړیدونکي ئې. د عیسی ﷺ په شان ستاسو رسول هم تاسو منع کړنی چه د سرو او سپینو زرو ذخیره کول مه کوئی. د الله ﷻ قسم یوه ورځ داسې نه ده چه تاسو به دا خزانه نه زیاتوئ. گورنی د حضرت عیسی ﷺ د قوم په شان چرته تاسو په دردناک عذاب کنبې وانه چوی. اسحق بن عبدالله وائی چه په مانده کنبې اووه کبان او اووه روئنی وې، خلقو اوخوړل او د صبا د پارہ ئې هم اوچت کړل نو د مانده راتلل بند شو. ونیلی شی چه په هغې کنبې هر قسم خوندوو او د جنت میوې وې، هره ورځ به نازلیدلې. هغه به څلور زره کسانو په خوړله او چه کله به اوخوړلې شوه نو هم دومره به موجود وه. د اوریشو روئنی به وه د ټولو خلقو د خوړلو نه پس به هم باقی پاتې کیدله. سعید بن جبیر رضی الله عنه وائی چه دچیلی دغوبنی نه علاوه به هر څیز وو. عکرمه رضی الله عنه وائی د اوریشو روئنی به وې.

حضرت وهب او سلمان الخیر فرمائی چه کله د حضرت عیسی ﷺ نه د مانده سوال اوکړې شو نو هغه ته بدمعلوم شو او وئې وئیل د زمکې نه چه تاسو ته کوم رزق درکړې شوی دې هم په هغې صبر اوکړنی اود آسمان نه د رزق نازلیدلو سوال مه کوئی ځکه چه دا به یوه معجزه وی او ثمودیانو چه څنگه د خپل نبی نه سوال کړې وو خو د سوال پوره کیدلو سره د کفر په وجه هغوی هلاک شوي وو، چرته تاسو سره هم داسې اونه شی خو هغوی اصرار کولو او چه کله حضرت عیسی ﷺ اوکتل چه د الله ﷻ نه د دعا کولو نه بله لار نشته نو خپله جبه ئې کوزه کړه او د تورو وینستو قمیص او جبه ئې واغوستله کعبل ئې واغوسته، اودس ئې اوکړو او غسل ئې اوکړو صومعه شو، ډیر وخته پورې مونځ گولو بیا قبلي ته مخ شوې اودریدو. خپلې پنبې ئې یوځای کړنی او گیتنی سره ئې گیتنی ملاؤ کړه. گوتی ئې نیغې اوساتلې، بڼې لاس ئې په گس لاس باندي کیخودو او د سینې د پاسه ئې اوتړل. سر ئې بنکته کړو او نظر ئې ټیټ کړو. د اننگونه ئې اوبنکې بهیدلې او په ږیره باندي راتلې او په زمکه پریوتلې او د الله ﷻ نه ئې دعا غوښتله. اوس یو سوردسترخوان د دوو اوریخو په مینځ کنبې د آسمان نه نازلیدل شروع شو. خلقو هغه د بره نه راپریوتونکی لیدل او خوشحالیدل خو حضرت عیسی ﷺ د ویرې ژړل. ځکه چه الله ﷻ شرط لگولو سره مانده نازل کړې وه چه که دې نه پس هم هغه ایمان راوتړلو نو سخت عذاب به خوری. هغه د الله ﷻ نه دعا غوښتله چه اې الله ته دا رحمت جوړکړه او عذاب ئې مه جوړوه. څومره عجیبه خبرې کومې چه ما غوښتلې وې تاماته راکړنی اې الله مونږ شکر گزار جوړکړه. اې الله د دې ماندي په سبب غضب جوړیدو نه زه پناه غواړم. دا سلامتیا او عافیت جوړ کړه. هغه دعا غوښتله چه خوان د هغه د حواریینو مخې ته اودریدو او د هغې نه داسې خوشبوئی راتله چه کله داسې خوشبوئی په بونی کولو کنبې نه وه راغلې. حضرت عیسی ﷺ او د هغه حواریین د شکر په سجده کنبې پریوتل ځکه چه داسې لوئی نښه او عبرت ورکونکې څیز هغوی اولیدلو د کوم چه هغوی ته امید نه وو. یهودیانو دا عجیبه امر لیدلو او د هغوی زړونه د غم او خفگان نه ډک وو. بیا هغوی په خپل مینځ کنبې تاؤ راتاؤ شول او لاړل. اوس عیسی ﷺ اود هغه ملگری خوان له راغله په خوان باندي رومال پروت وو. حضرت عیسی ﷺ اوفرمائیل چه دې نه به رومال څوک اخواکوی؟ په مونږ کنبې چه څوک په خپل نفس باندي د ټولونه ډیر مطمئن دې او د الله ﷻ په امتحان کنبې د ټولو نه بهادر دې هغه دې رومال اخواکړی چه مونږ د الله ﷻ رزق اووینو او د هغه نوم اخستو سره ئې اوخورو. حواریینو وئیل اې روح

اللہ! تانہ خوک د دے ډیر حقدار کیدیشی. دے اوریدو سره حضرت عیسیٰ ﷺ پاخیدو تازه اودس نې اوکړو، جمات ته راغلو مونخ نې اوکړو. د څه ساعت پورې اوژرل او اللہ ﷻ ته نې دعا اوکړه چه د مائده د کولاوولو اجازت راکړه او په دې کبني د قوم د پاره برکت او رزق راکړه. خوان له لاپرو رومال نې ترې اوچت کړو چه ونی کتل نو په هغې کبني یو لوی سور کړې شوې کب ایخودې وو چه د هغې په سرمن باندې نه څه گرده شته او نه نې په غوښه کبني څه لشکه. غوړی ترې څخیدو، په هغې کبني هر قسم سبزیانې هم دې بغیر دمولنی نه، د هغې د سر طرف ته سرکه او د لکتی طرف ته مالپه. د سبزو طرف ته پنځه روپنی دی چه په هغې کبني په یوه باندې د زیتون تیل دی او په بله کهبجورې دی او پنځه انارونه دی. د حواریینو سردار شمعون اووئیل ای روح اللہ! دا زمونږ د دنیا خوراک دې که د جنت؟ نو عیسیٰ ﷺ جواب ورکړو چه اوس هم هغه وخت نه دې راغلی چه دا کوم عجائبات گورنی دې نه عبرت واخلی اود دې سوالونه منع شئی. ماته ویره ده چه چرته دغه نښه ستاسو د عذاب سبب جوړ نه شی. شمعون وئیل نه د اسرائیلو د رب قسم، ای د ربنتونی مور ځویه! زما مقصد د دې خبرې نه څه سوال کول نه وو، نو عیسیٰ ﷺ جواب ورکړو چه نه دا خوراک د دنیا دې او نه د جنت دې. دا خوا اللہ ﷻ هم په آسمان کبني په خپل قدرت باندې پیدا کړې. هغه صرف کن فرمائی او د سترگو په رب کبني هغه څیز پیدا شئی. د اللہ ﷻ نوم واخلی او خورنی او شکر کونې اللہ ﷻ به نور هم ډیر درکړی ځکه چه هغه بدیع دې او قادر دې.

حواریانو وئیل چه مونږ غواړو چه په دې معجزه کبني یوه بله معجزه مونږ ته اوخودلې شی. نو حضرت عیسیٰ ﷺ او فرمائیل چه سبحان اللہ څه دا نشانی چه تاسو اولیدله کافی نه ده چه په دې کبني بیا د بلې نشاننی سوال کوئی. بیا عیسیٰ ﷺ کب ته مخاطب شو او ونی فرمائیل ای کبه د اللہ ﷻ په حکم ژوندې شه. نو هغه وریت شوې کب د اللہ ﷻ په حکم راژوندې شو او تازه شو او په تر قیدو شو. د زمري په شان نې ځله کولاو کړه او سترگې تاوولې او پرقیدلې. د هغه په بدن باندې ستارې هم رابنکاره شوې. د دې په لیدو خلق اوویریدل. عیسیٰ ﷺ او فرمائیل چه تاسو خو یوه بله نشانی کتل غوښتل چه تاسو ته اوخودلې شوه نو اوویریدلنی. ماته اندیښنه ده چه دا تاسو څه کوئی دا به ستاسو د نیولو او فتنی سبب شی. اوس عیسیٰ ﷺ کب ته اووئیل چه د اللہ ﷻ په حکم څنگه وې هم هغه شان شه نو هغه د اول په شان سور شو. خلقو اووئیل ای عیسیٰ ﷺ ته اول اوخوره بیا به مونږ خورو. عیسیٰ ﷺ او فرمائیل معاذ اللہ چا چه مطالبه کړې وه هغوی له اول خوړل پکار دی. کله چه حواریینو اوکتل چه عیسیٰ ﷺ نه خوری نو اوویریدل چه د مائده نازلیدل د ناخوښنی سبب دې اود دې په خوراک کبني اندیښنه ده نو منع شو. حضرت عیسیٰ ﷺ فقیران غریبان او بیماران راوغوښتل او ونی فرمائیل خورنی. دا د اللہ ﷻ د طرف نه رزق دې او ستاسو د نبی د طرف نه دعوت دې او د اللہ ﷻ شکر ادا کړنی چه تاسو له نې دا درکړو. ستاسو د پاره مبارک دې او د نورو د پاره عقوبت دې. هغه ټولو د اللہ ﷻ نوم واخستو او ونی خوړلو. دیارلسو سوو ښځو او سرو او خوړلو او په ډکه خیته پاخیدل. بیا دا مائده د آسمان طرف ته لاره اوخلق کتونکی پاتې شو. کومو فقیرانو چه اوخوړله هغه غنیان شو او بیماران جوړ شو او بیا دوی همیشه غنیان او جوړ وو او چه کومو حواریینر د خوراک نه انکار کړې وو هغوی سخت پښیمانه پاتې شو او ترمرگه پورې د خوراک ارمان د هغوی په زړونو کبني پاتې وو. اوچه د کله نه دا مائده نازله شوې ده نو د هر طرف نه بنی اسرائیل راپه منډه وو. غنیان، فقیران، لوی واره او روغ ناروغه ټول د خوراک د پاره لیواله وو. اوس حضرت عیسیٰ ﷺ د ټولو نمبر مقرر کړو. یوه ورځ به چه څوک راتله او خوړله به نې هغه به بله ورځ نه راتلو، په مینځ کبني به نې یوه ورځ پریخودله نور اتله به. دغه شان خلویښت ورځې تیرې شوې او ټوله ورځ به د خوراک سلسله جاری وه. بیا به مائده د اللہ

ﷺ په حکم اسمان ته اوختله او تردې چه خلقو به د هغې سورې په زمکه باندې پریوتونکې لیدلو. الله ﷻ خپل نبی حضرت عیسیٰ ﷺ ته وحی راو لیرله چه په مائده کنبې زما رزق د غریبانانو او یتیمانو او بیمارانو د پاره دې. د خیتورو د پاره نه دې. مالدارانو ته دا خبره خرابه اولریدله نو خبرې جوړول ئې شروع کړل. پخپله هم په شک کنبې پریوتل او نورئې هم په شک کنبې اچول او غلطې خبرې جوړول ئې شروع کړه. شیطان د هغوی په زړونو قبضه اوکړه او د خو خلقو په زړونو کنبې ئې هم وسوسې واچولې. هغوی ونیل چه ای عیسیٰ ﷺ دا مائده نازلیدل په رښتیا د اسمان نه کیږی ځکه چه په مونږ کنبې د ډیرو خلقو شک دې. عیسیٰ ﷺ اوفرمائیل زما په الله ﷻ قسم دې تاسو هلاک شونې. تاسو نبی ته سوال کړې وو چه د الله ﷻ ته د مائدي دعا اوکړه او چه کله هغه دعا اوکړه او الله ﷻ په تاسو خپل رحمت او رزق نازل کړو. او تاسو ته ئې خپلې نښې او عبرتونه اوخودل نو تاسو انکار او شک اوکړو. اوس د عذاب زيرې واوړئ چه تاسو به راگیر کړی. دا یوه بله خبره ده که الله ﷻ پخپله رحم اوکړی. نو الله ﷻ حضرت عیسیٰ ﷺ ته وحی اوکړه چه زه تکذیب کونکی نه پریږدم. څوک چه د مائده د نازلیدو نه پس کفر اوکړی ځکه چه د دې متعلق خو شرط هم دا وو چه هغوی ته به داسې عذاب ورکولې شی چه تراوسه پورې نه دې ورکړې شوي. دا شک کونکی چه کله په خپلو بسترو باندې سملاستل او د اوده کیدو په وخت کنبې په خپلو خو شکلونو باندې وو خو په آخری شپه کنبې الله ﷻ د هغوی نه خنزیران جوړ کړل او دوی په اسونو باندې په گندگو او مردارو کنبې گرځیدل. دا ټول روایت ډیر حیرانونکې دې. ابوحاتم دا د بیل بیل ځای نه ټکړه ټکړه رایوځای کړې او بیان کړې دې. ما د دې سیاق او ترتیب برابرولو د پاره د واقعه په توگه رایوځای کړو.

داروایت خو دلالت کوی چه مائده رانازل شوې وه او د حضرت عیسیٰ ﷺ په دعا سره بنی اسرائیلوته ملاو شوې وه. ښکاره عبارت د قرآن نه دا اخستلې شی ځکه چه الله ﷻ ﴿مَنْزِلًا عَلَيْكُمْ﴾ فرمائیلې دې خو ویناکونکی دا هم وائی چه مائده هډو نازل شوې نه ده او الله ﷻ دا خبره د مثال په توگه فرمائیلې ده او بله دا چه کله هغوی ته د عذاب ویره اوخودلې شوه نو هغوی د دې د غوښتلو نه واوختل او ونی ونیل چه نه زمونږ مائده نه ده پکار. د مجاهد او حسن رضي الله عنه پورې د دې اسانید ډیر صحیح دی اود ټولو نه قوی دلیل دا دې چه نصاری د دې مائده نه هډو خبر نه دی او د هغوی په کتاب انجیل کنبې چرته د دې ذکر هم نشته. که چرې مائده نازل شوې وه نو په انجیل کنبې به ځای په ځای د هغې ذکر وو او یو ځل نه چه متواتر به ئې ذکر وو خو د جمهورو دا خیال دې چه مائده نازل شوې وه. ابن جریر رضي الله عنه هم دا خیال اختیار کړې دې ځکه چه الله تعالیٰ ﴿الَّذِي مَنَزَّلَهَا عَلَيْكُمْ﴾ فرمائیلې. د دې وعده او وعید حق دې او همدغه خبره صحیح معلومیري. اهل تاریخ هم دغه لیکلی دی چه موسی بن نصیر نائب بنی امیه فتوح بلاد د ماښام په وخت کنبې هلته مائده موندلې وه په کومو کنبې چه مرغلې پیللې شوې وې او قسما قسم قیمتی کانږی په کنبې ورځښ وو. نوامیر المؤمنین ولید بن عبدالملک ته هغه اولیرلې شوه دا مائده هم په لار کنبې وه چه مړه شوه. اوس ئې دا د هغه رور سلیمان بن عبدالملک له اولیرله چه د هغې نه پس خلیفه شو. خلقو د هغې یاقوت او جواهرات کتلو سره ډیره حیرانتیا اوکړه او ونیلې شی چه دا مائده د سلیمان بن داود رضي الله عنه وه. والله اعلم.

دقریشوسوال او دجبرائیل رضي الله عنه پیغام:- دابن عباس رضي الله عنه نه روایت دې چه قریشو دنبی کریم رضي الله عنه ته ونیلې وو چه د صفاغرز مونږ دپاره د سرو زروکړه نو مونږ به په تا ایمان راوړو. حضور رضي الله عنه اوفرمائیل چه څه ایمان به راوړئ؟ هغوی اوونیل او په دې کنبې جبرائیل رضي الله عنه راغلو او ونی ونیل الله رضي الله عنه تاته سلام وائی. او فرمائی چه که ته غواړې نوترسحره به دصفاغر دسرو زرو شی خو که د دې نه پس ئې هم ایمان رانه وړو

نوسخت عذاب سرہ بہ مخ کولہ شی اوکہ تہ غوارہ چہ زہ ددوی توبہ قبولہ کریم اویدوی بانڈی رحمت اوکرو نو داسی بہ بنہ وی حضور ﷺ او فرمائیل چہ ای پروردگارہ ستا توبہ او ستا رحمت غوارو (۱)

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ لِيَعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ
او هرکله چی او وئیل الله ای عیسی   خو به   دمیرم
اددی احسانا تو یادولو نه پس الله ﷻ درته وائی چی انی عیسی خونیی دمیرم
ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأَهْلِي مِن دُونِ اللَّهِ
ایا تا   وئیلی ووا   خلقو ته   چی اونیسئی ما   امور زما   دوه خدایان   ماسوا دالله نه
ایا تا خلقو ته وئیلی ووا   چی دالله ﷻ نه سوا ما اوزما مور دوا ره معبودان جور کپی
قَالَ سُبْحٰنَكَ مَا يَكُونُ لِيْ اَنْ اَقُوْلَ مَا
(نو) اوبه وائی عیسی   پاکی ده تالره   نه دی مناسب   مالره   چی او وایم زه   هغه خبره
هغه به او وائی چی پاکی تالره ده   مادا خنکه ولی شو چی هغه خبره می کپی وی
كَيْسٍ لِيْ اِنْ بَحِقَّ اِنْ كُنْتُ
چی نشته   ماته   حق   که   وم زه   چی وئیلی وی   ما   دا خبره   انو بیشکه   معلومه به   وی تاته   معلوم دی تاته
چی ماته نی حق حاصل نه دی   که ما وئیلی وی نو هغه به تاته ضرور معلوم وی   تاته بنه معلوم دی
مَا فِيْ نَفْسِيْ وَلَا اَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِكَ اِنَّكَ اَنْتَ
هغه   چی   په زره کبسی زما دی   اونه دی معلوم ماته   هغه   چی   په ذات ستا کبسی دی   بیشکه ته   هم ته
خه چی زما په زره کبسی دی   او ماته هغه نه دی معلوم چی کوم ستا په علم کبسی دی   ..... بیشکه ته
عَلٰمُ الْغُيُوْبِ ۝ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَا
بنه عالم نی   په پتو حقیقتونو   انه دی وئیلی ما   هغوی ته   مگر هغه   چی حکم کپی ووتاماته   په هغی سره
په تولو حقیقتونو   یر بنه پوهی پی   ماورته دهغی نه سوا هیخ نه وو وئیلی   چی خه تاماته حکم کپی وو
اَنْ اَعْبُدُوْا اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُمْ عَلَيْهِمْ شٰهِدًا
چی بندگی او کپی   دالله   چی رب زما دی   اورب ستا سودی   اووم زه   په هغوی بانڈی   نگران
(او هغه دا) چی دیوالله ﷻ عبادت کوی   او هغه زما   اوستا سورب دی   اوزه تر پی تر هغه   خته پوری خبر اوم
مَا دُمْتُ فِيْهِمْ فَلَمَّا تَوَقَّيْتِنِيْ كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِیْبَ عَلَيْهِمْ
ترخو چی وم زه   په هغوی کبسی   پس هرکله چی   اتا واپس   او غو بنتم زه   انو وی ته   هم ته   نگران   په هغوی بانڈی
ترخو چی زه   په دوی کبسی   موجود ووم   او کله چی   تازه   واپس   راوبللم نو بیا   صرف ته دهغوی نه خبر وی

(۱) الحد: ۱/۲۴۲، وهر حسن حاکم: ۲/۲۱۴، المعجم الكبير: ۱۲۷۳۶، البيهقي: ۸/۹.

وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿۱۰﴾	إِنَّ تَعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ	عِبَادُكَ
اور تہا پر ہر چیز باندی نظر لرونکی نی اوس کہ تہ عذاب ورکری دوی تہ انوبیشکہ دوی ابندگان ستادی اور تہ دہر خہ خبر شتہ دی ..... کہ تہ دوی تہ سزا ورکولی نو داستا بندگان دی		
وَأَنْ تَغْفِرَ لَهُمْ	فَأِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ	الْحَكِيمُ ﴿۱۱﴾
اور کہ تہ معافی اوکری ادوی تہ نویشکہ تہ ہم تہ غالب نی د حکمت خاوند نی اور کہ تہ دوی معاف کری نویشکہ تہ غالب اود د حکمتونو خاوندی		

قوله تعالى: ﴿وَأَذَقْنَا لِكُلِّ لَئِيمٍ وُجُوهَهُ النَّارَ﴾ وَأَتَى الْهَيْبَةَ مِنَ دُونِ اللَّهِ

ذ قیامت پہ ورخ د حضرت عیسیٰ علیہ السلام نہ جواب غوبنتل۔ اللہ ﷻ بہ قیامت پہ ورخ د ہغہ خلقو پہ موجودگنی کنبی عیسیٰ علیہ السلام تہ خطاب کوی چاچہ عیسیٰ علیہ السلام اود ہغہ مورخدائی جو رکری وو داد نصارراؤ پہ خرگندہ تہدید او تویبخ دی۔ قتادہ رضی اللہ عنہ پہ دی باندی د اللہ ﷻ د دی قول نہ استدلال کری دی۔ چہ ﴿هَذَا يَوْمُ نَفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ﴾ یعنی دا ہغہ ورخ دہ چہ ربتونوتہ پہ د ہغوی د ربتیاؤ بدلہ ملاویری۔ سدی رضی اللہ عنہ وائی چہ دا خطاب او جواب پہ دنیا کنبی دی۔ ابن جریر رضی اللہ عنہ د دی تصدیق کوی چہ د دی واقعہ سرہ متعلق دی سرہ د دی چہ عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ اوچت کری شوی وو۔ ابن جریر رضی اللہ عنہ پہ دی باندی پہ دہہ قسمہ استدلال کری دی۔ یو خودا چہ کلام د لفظ ماضی یعنی ﴿قَالَ﴾ سرہ دی بل دا چہ د اللہ ﷻ قول ﴿إِنَّ تَعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ﴾ یعنی کلام شرطیہ دی نو دا خبرہ بہ ہم پہ دنیا کنبی شوی وی خو عذاب یا ببتنہ د آخرت د شرط د پارہ اوچت کری شو۔ خو دا دوارہ دلیلونہ غور غوبنتونکی دی حکم کہ لفظ ماضی دی نو خہ اوشو د قیامت اکثر امور د ماضی پہ لفظ سرہ بیان کری شوی دی د دی د پارہ چہ پہ وقوع او ثبوت باندی دلیل کافی شی۔ د ﴿إِنَّ تَعَذِّبَهُمْ﴾ شرطیہ کلام سرہ د عیسیٰ علیہ السلام د ہغہ گناہکارانوتہ ویزارہ کیدل بیکارہ کول او د اللہ ﷻ د مرضی پہ ہغوی کنبی نافذ کیدل ظاہر کری شوی دی او پہ شرط باندی د خہ خیز متعلق کیدل د یو خیز د واقع کیدلو د پارہ نشی مقتضی کیدلی۔ پہ قرانی آیاتونو کنبی د دی یر مثالونہ دی۔ د قتادہ رضی اللہ عنہ چہ کوم بیان دی ہغہ یر واضح دہ چہ د قیامت د ورخی خبری اتری دی، دی د پارہ چہ د قیامت پہ ورخ د تہولو پہ ورائندی د نصاری راز بیکارہ شی او تہدید او تویبخ نی اوشی۔ د حضرت ابوموسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ د قیامت پہ ورخ بہ انبیاء علیہم السلام اود ہغوی امتونہ راوغوبنتی شی بیا بہ عیسیٰ علیہ السلام راوغوبنتی شی پہ ہغہ بہ د احسان خرگندونہ اوکری شی او ہغہ بہ اقرار بہ اوکری بیا بہ اللہ ﷻ دا پورتنی سوال اوکری نو ہغہ بہ انکار اوکری چہ ما خیل امت تہ د خیل عبادت نہ وو وئیلی۔ اوس بہ نصاری راوغوبنتی شی ہغوی نہ بہ تپوس اوکری شی ہغوی بہ وائی چہ او ہم عیسیٰ علیہ السلام مونر تہ داسی حکم راکری وو۔ د دی پہ اوریدو سرہ بہ د ویری د عیسیٰ علیہ السلام د سر او بدن وینتہ اودریری۔ فربتی بہ ہغہ وینتہ اونسی او دا نصاری بہ د اللہ ﷻ پہ ورائندی زر کالہ پنی رابوخی کری شوی کینولی شی تر دی چہ پہ ہغوی باندی حجت قائم کری شی او اصلیت بہ د ہغوی پہ ورائندی راشی د دروغویہ سزا کنبی بہ صلیب بہ د ہغوی پیشوا جوړولې شی بیا بہ دا خلق د دوزخ طرف تہ پارہ کولی شی۔ (۱) اود اللہ ﷻ قول دی ﴿سُبْحٰنَكَ مَا يَكُوْنُ لِيْ اَنْ اَقُوْلَ مَا لَيْسَ لِيْ بِحَقِّكَ﴾ پہ دی جواب کنبی د حسن

(۱) الدر المنثور: ۶۱۵/۲

ادب څومره توفيق ورکړې شوې دې. د عيسى عليه السلام په زړه کښې څومره ښه دليل واچولې شو چه اې الله چه د کومې خبرې زما څه حق نشته نو داسې خبره به ما څنگه کوله. **(ولو فرضنا)** که چېرې ما داسې ونيلى هم وى نو ته به خبردار ئې ځکه چه تانه خو څه خبره پتيدلې نشى. ته زما د زړه خبره پيژنې خوږه ستا اراده نه شم پيژندلې، د څه چه تاما ته حکم راکړې وو ما د هغې نه يو حرف هم زيات نه دې ونيلى. ما خو هم دا ونيلى وو چه د الله تعالى عبادت کونې چه زما هم رب دې او ستاسو هم رب دې. زه چه ترکومې په دوى کښې ووم د دوى د اعمالو نگران ووم او چه کله نه تازه اوچت کړم نو بيا خو ته د هغوى د اعمالو نگران شوې او ته خو د هرې خبرې نگران ئې.

د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې چه نبى کریم صلى الله عليه وسلم مونږ ته خطبه راکوله نو وئى فرمانيل چه اې خلقو د قيامت په ورځ به تاسو بربنډ او بې جامو اوچتولې شئى لکه څنگه چه د پيدا کيدو په وخت وئې. د ټولونه اول به حضرت ابراهيم عليه السلام ته جامې اغوستلې شى. بيا به زما د امت يوڅو خلق راوستلې شى کوم چه به د دوزخ د نشانې په توگه گس طرف ساتلې شى نو زه به وایم چه دا خو زما امت دې نو ونيلى به شى چه ته نه پوهيږې چه تانه پس دې خلقو ستا سنت پريخودې وو او کوم کوم بدعتونه ئې روان کړى وو. نو زه به د يو صالح بنده په شان همدغه او وایم کوم چه حضرت عيسى عليه السلام ونيلى وو نو ونيلى به شى چه تانه پس خلق مرتد او بدعتيان شوې وو. (۱)

د امت د بښنې د پاره د حضور صلى الله عليه وسلم منتونه او زارئې :- قوله **(ان تعذبهم)** الی آخره. دا د الله تعالى د کلام په اراده متضمن دى چه هغه څه غواړى نو کوى او هغه د ټولونه تپوس کولې شى. نور دا د نصاراؤ د کلام نه په ويزارئې باندې مشتمل دې چا چه حضرت عيسى عليه السلام د الله تعالى شريك او اولاد، او حضرت مریم ئې بى بې گړځولې وه نعوذ بالله تعالى. د دې آيت لوى شان دې. په حديث کښې دى چه يوه شپه نبى کریم صلى الله عليه وسلم تر سحره پورې دا آيت په مانځه کښې لوستلو.

د حضرت ابوذر نه روايت دې چه نبى اکرم صلى الله عليه وسلم يوه شپه دا آيت لوستلو تردې چه په رکوع او سجده کښې ئې هم دا آيت اولوستلو. سحر چه کله ما د دې وجې تپوس اړوکړو نو حضور صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه ما د الله تعالى نه چه ډير لوى دې د امت د شفاعت سوال کولو نو د شرک نه علاوه هغه د ټولو د بښنې وعده اوکړه. (۲) جسره بنت وجاهه نه روايت دې چه حضرت ابوذر رضي الله عنه فرمانيل چه نبى اکرم صلى الله عليه وسلم د ماسخوتن مونغ ورکړو نو د هغې نه پس خلقو خپل ځان له ځان له مونځونه کول. حضور اکرم صلى الله عليه وسلم په خپل ځان باندې کيناستو چه کله خلق خپلو کورونوته لارل نو بيا په مصله باندې راغلو او په مانځه کښې مشغول شو. اوس زه هم راغلم او هغوى پسې په مانځه اودريدم. هغوى رضي الله عنهم ښى طرف ته د اودريدو اشاره اوکړه نو زه ښى طرف ته شوم. بيا ابن مسعود رضي الله عنه راغلو مونږ پسې شاته اودريدو نو حضور صلى الله عليه وسلم گس طرفته کيدو اشاره او فرمائيله. اوس مونږ دريوارو خپل ځان له ځان له مونغ کولو. حضور صلى الله عليه وسلم چه په مانځه کښې کوم يو آيت شروع کړو نو هم د هغې لوستو کښې ئې سحرکړو. ما حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته اوونيل چه ټوله شپه هم د يو آيت لوستلو سبب د حضور صلى الله عليه وسلم نه تپوس اوکړه. هغه اوونيل چه نه ترکومې حضور صلى الله عليه وسلم پخپله بيان نه وى فرمائيلې نو زه تپوس نه کوم. ما زړه کلک کړو او تپوس مى اوکړو يا رسول الله صلى الله عليه وسلم زما مور پلار دې په تا قربان شى ټول قرآن پاک ستاسو په سينه کښې دې خو

(۱) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة المائدة باب قوله **(دکت عليهم شهيدامامت فيهم فلما توفيتى ...)** : ۴۶۲۵، صحيح مسلم:

۲۸۶۰، ترمذى : ۱۴۲۳.

(۲) احمد : ۱۴۹/۵، نسائى : كتاب الافحاح باب ترديد الایة : ۱۰۱۱، ابن ماجه : ۱۳۵۰.

تاسو د قران پاك صرف هم يو ايت لوستلو. كه په مونږ كېنې چا داسې كولو نو مونږ به په هغه اعتراض كولو. نو هغوى ﷺ او فرمائيل چه ما د امت د پاره د الله ﷻ نه دعا كوله. ما تپوس او كړو د الله ﷻ د طرف نه څه جواب ملا وشو نو او فرمائيلې شو چه د كومې خبرې ماسره وعده شويده نو اكثر خو به مونږخونه كول پرېږدئ او د الله ﷻ د رحمت بهانه به واخلى. ما او وئيل چه آيا خلقو ته د دې زيرې اونه رسوم؟ ونې فرمائيل چه او اوسوه. زه لږ شان لرې تلې وم چه حضرت عمر ﷺ او فرمائيل يا رسول الله ﷺ كه خلقو ته دا خبره اورسولې شى نو عبادت به پرېږدئ. نو حضور ﷺ زه واپس راوغوښتم هغه آيت دادې **(إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)** (۱) دا د حضرت عيسى ﷺ قول دې كوم چه نبى اكرم ﷺ تلاوت فرمائيلو. بيا حضور ﷺ خپل لاسونه اوچت كړل او وئې فرمائيل **(اللهم امي)** (اي ربه زما امت) او په چغوچغو ئې ژړل. الله ﷻ حضرت جبرائيل ﷺ راووليږلو او حضرت جبرائيل ﷺ راغلو د ژړا د سبب ئې تپوس او كړو. نو چه حضور ﷺ كوم جواب ور كولو حضرت جبرائيل ﷺ ته ئې ور كړو نو الله ﷻ او فرمائيل اي جبرائيل! لار شه حضرت محمد ﷺ ته او وايه چه مونږ به ستا د امت باره كېنې تا راضى كوو او زړه مه خفه كوه. (۲) حذيفه بن اليمان وئې رسول الله ﷻ يو ځل ناوخته تشریف راوړو او په سجده كېنې راپريوتلو او دومره ساعت ئې تير كړو لكه چه روح ئې الوتې وى. بيا ئې چه كله د سجده نه سر را اوچت كړو نو وئې فرمائيل زما رب زما د امت باره كېنې ماسره مشوره كړې وه چه هغوى سره څه او كړې؟ نو ما او وئيل چه اي ربه دا خو هم ستا بنديگان دى او هم ستا مخلوق دئ. په دوئم ځل ئې تپوس او كړو بيا ما هم دغه او وئيل نو الله ﷻ او فرمائيل اي محمد ﷺ! زه به د امت باره كېنې تا نه رسوا كوم. او ماته ئې او وئيل چه تاسره به او اويا زره امتيان ځي او دغه شان هر يو امتى سره به اويا زره امتيان وى او دا ټول به بغير حساب كتاب نه جنت كېنې داخلېږي. بيا ئې او وئيل چه غواړه تاته به دركولې شى نو ما حضرت جبرائيل ﷺ ته او وئيل چه څه الله ﷻ زما سوال پوره كول غواړي. نو حضرت جبرائيل ﷺ او فرمائيل چه او الله ﷻ زه تاله هم دې غرض د پاره رالېږلې يم. نو الله ﷻ ماته هر څه را كړه. زه په دې غرور او فخر نه كوم چه الله ﷻ زما ټول مخكې او روستى گناهونه معاف كړل او زه په زمكه صحيح سلامت ژوندې گرځم. او ماته ئې دا هم خصوصيت راوېښلو چه زما امت به په قحط نه مري او نه به مغلوبه كيږي. الله ﷻ ماته كوثر را كړې. دا په جنت كېنې يونهر دې چه زما حوض ته به رابهيږي او ماته ئې د عزت، نصرت، رعب، شان او شوكت خصوصيت را كړې دې چه زما دامت په وړاندې په خلقوباندې ديوي مياشت په اندازه اثر غورزوي. زه به جنت كېنې د ټولو پيغمبرانو نه وړاندې داخلېږم او زما د امت د پاره د غنيمت مال بالكل حلال گرځولې شويدي. او اكثر داسې څيزونه ئې حلال كړي دى چه زما نه په وړاندې امتونوباندې حلال نه وو او په مذهبي حيثيت سره زما په دين كېنې هيڅ سختى نه ده كيځودې. (۳)

قَالَ اللَّهُ هَذَا	يَوْمَ	يَنْفَعُ	الصَّادِقِينَ	صِدْقُهُمْ	لَهُمْ
نو اوبه وئې الله دا ا هغه ورځ ده اچې نفع ور كوي ا رښتنو خلقو ته ا رښتيا وينا دهغوى ا دپاره د هغوى					
الله ﷻ به ورته او وئې دا هغه ورځ ده چې رښتینو خلقو ته به خپل رښتیا فائده ورکړي ا دوی دپاره داسې					

(۱) احمد: ۱۷۰/۵، ابن ماجه: ۱۳۵۰.

(۲) صحيح مسلم كتاب الايمان باب دعاء النبي ﷺ لامة وبكاته هفقه عليهم: ۲۰۲.

(۳) احمد: ۳۹۳/۵.

جَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا

باغونہ دی چی بھیڑی لانڈی دھغی نہ | نہرونہ | ہمیشہ بہ وی | پہ ہغی کنبی | ہمیشہ |

باغونہ دی چی دھغی لانڈی بہ ولی بھیڑی او دوی بہ پہ ہغی کنبی ہمیشہ وی | اللہ ﷻ دھغوی نہ راضی شو

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ لِلَّهِ

راضی شو اللہ دھغوی نہ | اوراضی شو ہغوی داللہ نہ | دا | کامیابی دہ | لویہ | خاص اللہ لہ دہ

اوہغوی داللہ ﷻ نہ راضی شوا | ..... اودا دیرہ لویہ کامیابی دہ | ..... د آسمانونو

مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ

بادشاہی | د آسمانونو | اودزمکی | اودھغہ خہ | چی پہ دے کنبی دی | اوہغہ |

اوزمکی اوددی مینخ کنبی دتولو خیزونواختیار صرف اللہ دپارہ دے | ..... اوہغہ

عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

پہ ہر خیز بانڈی | قادر دے

پہ ہر خہ قدرت لری

قوله تعالى: قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صُدُقُهُمْ

د محشر پہ ورخ کامیابیدونکی :- اللہ ﷻ دخیل بندہ حضرت عیسیٰ ﷺ د خبری جواب ورکوی کلہ چہ

ہغہ د نصاراؤ ملحدینو او کاڈینونہ خیلہ ویزاری بنکارہ کپے وہ، فرمائی ﴿ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ ﴾

یعنی د نن ورخ د موحدینود توحیدد ورکولو ورخ دہ چہ د بھیدونکو نہرونو والا پہ جنت کنبی بہ وی۔

نہ بہ د ہغہ خانی نہ ویستلی شی او نہ بہ د یوساعت د پارہ جنت پریردی۔ حضور ﷺ فرمائیلی دی چہ پہ

دغہ ورخ بہ رب کریم جلوہ افروز وی او فرمائی بہ غواپنی زہ د ورکولو د پارہ راضی یم۔ خلق بہ د ہغہ

رضامندی غواپنی نو فرمائی بہ چہ ہم زما رضامندی تاسو زما کور تہ راکوز کپی نی۔ اوغواپنی خہ

غواپنی۔ خلق بہ بیا د اللہ ﷻ رضامندی اوغواپی۔ فرمائی بہ چہ گواہ اوسیرنی سبحانہ تعالی ستاسو

نہ راضی دے ﴿ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾ دا دیرہ لویہ کامیابی دہ۔ ﴿ لِيُثَلَّ هَذَا أَقْلِيغِيلَ الْعَمَلُونَ ﴾ عمل کونکو لہ ہم

داسی عمل پکار دے۔ ﴿ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴾ اوہم ددی کوشش خلقولہ پکار دے۔ ہغہ دہر خیز خالق

دے پہ ہر خیز بانڈی متصرف او قادر دے۔ تول دھغہ دغلبہ او قدرت لانڈی دی۔ د ہغہ نہ خوک مثال شتہ

اونہ دھغہ خوک برابر شتہ اونہ امدادی۔ دھغہ نہ پلار شتہ نہ خوی نہ بنخہ۔ دھغہ نہ بغیر بل ہیخ یو اللہ

نشتہ۔ ﴿ ۲ ﴾

د سورۃ انعام مکی سورۃ تفسیر

د سورۃ انعام فضائل :- سورۃ انعام پہ مکہ کنبی پہ یوہ شپہ او پہ یو خل نازل شوے۔ دا اویا زرہ فریبتو

راورے حاضرے شوے وی او تسبیح نی لوستو۔ ﴿ ۳ ﴾ اسماء بنت یزید واتی چہ حضور ﷺ پہ ناقہ بانڈی

۱) ابن ابی شیبہ: ۱۵۰/۲

۲) ترمذی کتاب التفسیر القرآن باب ومن سورۃ المائدہ: ۳۰۶۳، وسندہ حسن لذاتہ وصححہ الحاکم: ۳۱۱/۲۔ وواقفہ الذہبی

۳) طبرانی: ۱۲۹۳۰

سور وو او سورة انعام نازلیدلو. ما د حضور ﷺ د ناقي واگه نیولی وه. د وحی د بوج نه ناچه (اوبنه) داسی تیتبه شولکه چه دهغی هډوکی به مات شی (۱) ملائکو زمکه او آسمان راگیر کړې وو. د سورة انعام د نازلیدلو نه پس حضور نبی اکرم ﷺ تسبیح لوستلې. فرمائیلې د دې سورة په مشایعت کنبې فرښتو د آسمانه پورې راگیر کړې وو (۲) د فرښتو (سبحان الله وحمده سبحان الله العظيم) په آوازونو سره په زمکه او آسمان کنبې یوه هنگامه وه. حضور ﷺ هم دا تسبیح لوستلې. (۳) حضور ﷺ فرمائیل چه ټول سورة انعام هم په یو ځل نازل شویدی. د اویا زره فرښتو په تسبیح او تحمید سره نازل شویدی. (۴)

آیاتونه	سورة الانعام مکی دې	رکوع گانې
۱۱۵	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	۲۰
	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دي	
	الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ	
	ټول تعريف خاص الله لره دې هغه (الله) چې پیدائې کړل آسمانونه اوزمکه او پیدائې کړې	
	ټول تعريفونه الله ﷻ دپاره دي هغه ذات چې آسمانونه اوزمکه نې پيدا کړې ده ..... او	
	الظُّلُمِ وَالنُّورِ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ۝	
	تیارې اورنړې بیا هغه کسان چې دحق نه نې انکار کړې دي درې خپل سره برابرې	
	تیارې اورنړې نې پيدا کړې ده بياهم کافران (خپل بتان) درې خپل سره برابرې	
	هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا	
	هغه ذات دې چې نې پيدا کړې تاسو دختي نه بياني مقرر کړه يوه نيته دهرگه	
	(الله ﷻ) هغه ذات دې چې تاسونې د بناورې نه پيدا کړې بيا نې ستاسو دپاره دژوندون يو نيته مقرر کړه	
	وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَآ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ۝ وَهُوَ اللّٰهُ	
	اوبوبله نيته دقيامت مقرر ده دهغه سره بيا تاسو شك کوئ او هم دغه الله دې	
	اوبوه بله نيته (دقيامت) هم هغه سره مقرر ده بياهم تاسو شکونه کوئ هم دغه يو الله ﷻ	
	فِي السَّمٰوٰتِ وَفِي الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ	
	په آسمانونو کنبې اوپه زمکه کنبې هغه پوهیږي په پټ حال ستاسو اوپه ښکاره حال ستاسو	
	په آسمانونو اوزمکه کنبې دې هغه ستاسو په ټولو پټو اوښکاره رازونو باندې پوهیږي	

(۱) مجمع الزوائد : ۲۰/۷
 (۲) المعجم الاوسط : ۶۴۴۳، مجمع الزوائد: ۲۰/۷
 (۳) المعجم الاوسط : ۶۴۴۳، مجمع الزوائد: ۲۰/۷
 (۴) المعجم الصغير : ۸۱/۱

وَيَعْلَمُ مَا تُكْسِبُونَ ﴿۱۰﴾

اوپوھیڑی | پہ ہغہ عملونو اچی تاسوئی کوی |

اوستاسو ہر قسمہ کارونہ ورتہ بنکارہ دی |

قوله تعالیٰ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿۱۰﴾

د اللہ ﷻ قدرت کاملہ او انسان :- اللہ ﷻ د خپل نفس کریمہ تعریف کوی چه ہغہ آسمانونہ او زمکے پیدا کرے لکہ چه بندیگانو تہ حمد نبائی. یہ ورخ کنبی رنیا او پہ شپہ کنبی تیارہ د خپلو بندیگانو پارہ فائدہ مند گر خوی. دلته دنور لفظ واحد راوړلې شویډې او ظلمات یعنی تیاری جمع راوړلې شوی دی. خکه چه اشرف خیز هم واحد راوړلې شی. لکہ چه د اللہ ﷻ قول دې ﴿عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ﴾ او ﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ﴾ دلته هم یمین واحد دې او شمائل جمع دی او خپلې لارې تہ نې سبیل ونیلې واحد نې راوړې ده او غلطو لاروتہ نې سبیل ونیلې جمع نې راوړی دی. سرہ د دې چه بعض بندیگان کفر کوی اود ہغہ د پارہ شریک او عدیل گر خوی. د ہغہ نسخہ او بچی گر خوی. اللہ ﷻ د دې خبرونہ منزہ دې. بیا فرمائی چه ہغہ تاسو د خاورو نہ پیدا کرئی یعنی ستاسو پلار حضرت آدم ﷺ د خاورې نہ جوړ شوې وو او ہم خاورې د ہغہ د غوښې شکل اختیار کړو. بیا ہم د ہغہ نہ خلق راپیدا شو او پہ مشرق او مغرب کنبی خوارہ شو. بیا حضرت آدم ﷺ خپل وخت پوره کړو او پہ خپل مقرر وخت باندي مرگ تہ راورسیدو. د روم بی لفظ اجل نہ حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ پہ نیز د مرگ پورې د ژوندون وخت مراد دې. او د بل لفظ اجل نہ د مرگ نہ پس د دوبارہ ژوندی کیدو وخت مراد دې. اجل خاص دانسان روان عمر دې اود اجل عام نہ مراد د ټولې دنیا عمر دې. یعنی د دنیا د ختمیدو او زوال پذیر کیدو پورې او د آخرت د کور د وخت راتلو پورې.

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما او مجاہد رضی اللہ عنہ وائی چه د رومی اجل نہ مراد د دنیا مودہ ده او اجل مسمی نہ مراد د انسان عمر تر مرگہ پورې دې. لکہ دا چه د اللہ ﷻ د دې قول نہ ماخوذ دې ﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۱۰﴾﴾ یعنی ہغہ پہ شپہ کنبی تاسو مرہ کوی او پہ ورخ کنبی چه تاسو خہ کوئی پہ ہغی پوھیڑی او پہ شپہ کنبی تاسو خہ کولې نہ شئی. یعنی پہ خوب کنبی نې چه د روح د قبض کیدو شکل کنبی دې. او چه بیا رابیدار شئی نو خپلو ملگرو لہ لکہ چه بیا واپس راشئی. او د ہغہ قول ﴿عنده﴾ معنی دا ده چه دغہ وخت سوا د ہغہ نہ بل خوک نہ پیژنی. لکہ چه یو بل خای کنبی فرمائیلی دی چه د ہغی علم ہم اللہ ﷻ تہ دې. ہغہ وخت د اللہ ﷻ نہ بل خوک نہ شی پیژندلې. او ہم دغہ شان دا د اللہ ﷻ قول دې چه ای نبی صلی اللہ علیہ وسلم تانہ د قیامت بارہ کنبی تپوس کوی چه کله بہ راخی؟ نو تاتہ د دې خہ پتہ ده. د دې علم خو ہم اللہ ﷻ تہ دې. بیا پہ لاتدینی آیت ارشاد دې چه تاسو د قیامت بارہ کنبی شک کوئی، ہم ہغہ د زمکو او آسمانونو مالک ستاسو پہ پتو خبرو باندي خبردار دې او پہ بنکارہ خبرو ہم. او تاسو چه خہ کوئی د ہغی نہ پتہ خبر دې. د دې آیت مفسرینو د رومبئی فرقې جهمیہ د قول نہ پہ انکار باندي اتفاق کړیډې. او بیا د دې آیت د تفسیر متعلق د ہغوی اختلاف ہم دې. د جهمیہ دا قول دې چه دا آیت د دې خبرې حال دې چه اللہ ﷻ پہ ہر خای کنبی پخپلہ موجود دې، یعنی پہ دې عقیدہ سرہ دا خبرہ بنکارہ کیڑی چه پہ ہر خیز کنبی پخپلہ اللہ ﷻ موجود دې. صحیح قول دا دې چه پہ زمکو او آسمانونو کنبی ہم اللہ صلی اللہ علیہ وسلم منلې شی او ہم د ہغہ عبادت کولې شی. او پہ آسمانونو کنبی چه کومی فریبتي او زمکہ کنبی کوم انسانان دی ټول د ہغہ د الوہیت اقرار کوی. ہغہ تہ اللہ ﷻ وئیلو سرہ رابلی خو پیریان او انسانان

کافر د هغه نه نه ويريرى. او هم دا آيت د الله ﷻ په دې قول منطبق کيږي چه هم هغه د آسمانونو الله ﷻ دې او هم هغه د زمکو الله ﷻ دې. مطلب دا چه کوم په آسمانونو کښې دى د هغې الله ﷻ او څه چه په زمکه دى د هغې الله تعالى. دا نه چه کوم په آسمانونو او زمکو کښې دى هم هغه الله ﷻ دې. هم په دې بنا باندې حکم دې چه هغه ستاسو پټ هم پيژنى او ښکاره هم پيژنى. دوئم قول دا دې چه دينه مراد دا دې چه الله ﷻ هغه ذات دې چه په زمکه او آسمان کښې هره يوه پټه او ښکاره خبره پيژنى او د هغه قول ﴿يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ﴾ سره متعلق دې. نو د دې تقدير هم داسې شو چه هم هغه الله ﷻ دې چه په زمکه او آسمان کښې ستاسو هره خبره پيژنى او تاسو چه څه کونى د هغې علم لري. او دريم قول دا دې ﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ﴾ دا وقف تام دې دې نه پس بيا د خبر شروع کيږي يعنى ﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ﴾ مبتداء ده ﴿وَفِي الْأَرْضِ يُعْلَمُ بِرُكُومٍ وَجَهْرِكُمْ﴾ خبر دې. د ابن جرير رضي الله عنه هم دغه مسلك دې. بيا په آخر کښې ارشاد دې چه هغه ستاسو ټول اعمالو باندې پوهيږي.

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ
اونه   راځي دوى ته   يوه نښه   دنښو
دخلغو دا حال دې چې ورته يونښه د
رَيْبِهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿۵۰﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا
در ب خپل نه   مگر   اوى دوى   دهغې نه   مخ اړونكى   نو په تحقيق سره   دروغ او گنډل دوى
خپل رب د طرفته راشي   نو دوى دهغې نه مخ اړوي   ..... يقينا دوى هغه حق كتاب دروغ
بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا
حق   كله چې   راغې دوى ته   نو زړبه   راشي دوى ته   خبرونه   دهغه خيزا
او گنډلو کوم چې دوى ته راغلو   نو زرده چې دوى ته به دهغه خيز باره کښې خبرونه راشي
كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿۵۱﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا
چې وو دوى   په هغې پورې   چې توقې به ئې کولې   آيا نه گوري دوى   چې څومره   هلاک کړى دى مونږه
چې کوم پورې دوى توقې کولې   ..... دوى نه گوري چې د دوى نه
مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ مَّكَّنَّمْ فِي الْأَرْضِ
وړاندې د دوى نه   د اهل د زمانې نه   چې قدرت ورکړې وو   مونږ هغوى ته   په زمکه کښې
وړاندې مونږ څومره هلې هلاکې کړې دى   چې د هغوى دور دوران وو   او په مخ د زمکې
مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ
هغه قدرت   چې نه دې درکړې مونږ   تاسو ته   اوليږلې وو   مونږه   باران   په هغوى
داسې طاقت ورکړې وو   چې تاسو ته مونه دې درکړې   او مونږ په هغوى باندې د پورته نه
مُدْرَارًا ﴿۵۲﴾ وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ
پرلپسې په شيبوشيبو   اوروان کړى وو   مونږه   نهرونه   چې بهيدل به   لاندې د ونود هغوى نه
درحمت بارونه او وروړل   اولاندې نه مو ورته ولې بهولې   (خو چې كله نافرمانه شو)

فَاهْلِكْنَهُمْ ۖ وَبَدَّلْنَاهُمْ مِنْ قَوْمِهِمْ ۖ وَانْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَوْمًا آخَرِينَ ۝

نوہلاک کرل مونر ہغوی | پہ سبب دگناہونو دہغوی | او پیدا کرل مونر | اوستو دہغوی نہ | قومونہ | نور

نو مونر ہغوی دہغوی دگناہونو پہ وجہ ہلاک کرل | او ہغوی نہ پس مونر قومونہ پیدا کرل

قوله تعالى: وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ۝

د معاندینو انجام :- د مشرکانو معاندانو بارہ کنبی اللہ ﷻ خبرور کوی چہ کلہ د اللہ ﷻ یو آیات دوی له راشی یعنی خہ معجزہ یا د اللہ ﷻ پہ وحدانیت خہ واضح دلیل یا د رسول اللہ ﷺ د صداقت خہ نینہ نودا خلق د ہغی نہ دہہ کوی او د ہغی ہیخ پرواہ نہ کوی. او چہ کلہ حق خبرہ ہغوی له راغلہ نو د ہغی نہ نی انکار او کرو. د دے بارہ کنبی بہ ہغوی تہ دیر زر معلومہ شی. دا خبرہ د ہغوی د پارہ د تہدید او سخت وعید دہ خکہ چہ ہغوی حق دروغ او گنرلو. اوس بہ د تکذیب نتیجہ ہغوی خامخا وینی. اللہ ﷻ ہغوی پوہہ کوی او ویروی چہ رومبنو خلقو ہم چہ د ہغوی نہ پہ طاقت او شمیر کنبی زیات وو او بہ مالونو او اولاد کنبی ہم زیات وو. دولت او حکومت ہم ورتہ حاصل وو. بیاہم ہغوی تہ خنگہ سخت عذاب رسیدلے وو. ددی قسم عذاب سرہ تاسو ہم مخ کیدی شئی. آیا ہغوی نہ دی لیدلی چہ اللہ ﷻ د ہغوی نہ ورائدی خومرہ قومونہ ہلاک کرے دی چہ پہ دنیا کنبی نی دیر لوی طاقتونہ لرل. ہغہ شان مالونہ، اولاد، عمارتونہ، شان اوشوکت تاسو تہ حاصل ہم نہ دے. د آسمان نہ بہ مونر د ہغوی د پارہ او بہ راورولے او ہغوی چرتہ قحط سرہ نہ وو مخ شوی، مونر باغونہ نہرونہ او چینی ورکری وے او پہ دے سرہ مقصد ہغوی له صرف وخت ورکول وو او بیا د ہغوی د گناہونو او نافرمانو پہ سبب ہلاک کرل او د ہغوی پہ خائی مویا نور قومونہ آباد کرل. رومبنی خلق خود تلونکے ورخ پہ شان لارل او قصے جوڑے شوے. خود ہغوی نہ پس خلقو ہم د ہغوی پہ شان عمل او کرو او پہ ورائدینو خلقو پہ شان دوی ہم ہلاک کرے شونو. ای خلقو د دے خبرے نہ او ویریری چہ چرتہ تاسو ہم داسے حالا تو سرہ مخ نہ کرے شئی. تاسو سرہ د اللہ ﷻ کتل خو خہ د ہغوی نہ زیات اہم کار نہ دے. ستاسو رسول د چا چہ تاسو تکذیب کوئی نو دے خود ہغوی د رسول نہ ہم زیات د عزت والا دے. خکہ چہ کہ اللہ ﷻ دیر احسان او مہربانی اونہ کرے نو تاسو خود د زیات نیولو مستحق نی.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَابٍ فَلَمَسُوهُ

او کہ نازل کرے وے مونر پہ تہ بانڈے | لیکلے کتاب پہ کاغذ کنبی | اومسہ کرے نی وے ہغہ

او کہ مونر پہ تہ بانڈے پہ کاغذ کنبی لیکلے شوے (کتاب) | را کوز کرے وے | انودوی بہ ہغہ مسح کرے وے

بِأَيْدِيهِمْ لَقَالُوا الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا

پہ لاسونو خپلو | نو خامخابہ و نیلے | ہغہ کسانو | چی انکار نی کرے دے | حق نہ | چی نہ دے دا

پہ خپلو لاسونو | نو خوک چی حق نہ منی | انو ہغوی بہ بیاہم دا | و نیلے | چی | دا قرآن چہ تا ورتہ پیش کرے دے

إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۖ وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ

مگر دے | جادو | بشکارہ | او وائی دوی اولے نازلہ نہ کرے شوہ | پہ دہ بانڈے | فرشتہ | او کہ

بشکارہ بارہ جادو دے | اودوی دا وائی چہ پہ دہ بانڈے و لے فرشتہ نہ نازلیری | کہ مونر ہلو

اَنْزَلْنَا	مَلَكًا	لَقَضَى	الْأَمْرُ	ثُمَّ	لَا
نازله کړې وې مونږه فرشته نوخامخا به فيصله شوې ووا کار بيا به نه وو					
فرشته راکوزه کړې وې نو ټوله قصه به ختمه شوې وه اوبيا به هم ددې هومره					
يَنْظُرُونَ ⑤	وَلَوْ جَعَلْنَاهُ	مَلَكًا	لَجَعَلْنَاهُ		
ورکړې شوې مهلت او که گرځولې وې مونږ د ابيغمبر ايوه فرشته نوخامخا به گرځولې وومونږ هغه لره					
مهلت نه وو ورکړې شوې او که مونږ هډو فرشته راکوزولې نو دسړې په شکل به مورا کوزولې					
رَجُلًا	وَلَلْبَسَنَّا	عَلَيْهِمْ	مَا		
په شکل دسړې اوخامخا به په شک کبسي اچولې وومونږه دوی لره هغسي شک کبسي					
..... اودغه شان بيا به هم په شک کبسي پاتې شوی وو دوی لکه څنگه چې					
يَلْبَسُونَ ①	وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْ	بِرَسُولِ	مِنْ قَبْلِكَ		
چې اوس پکبسي اخته دی دوی اوخامخا ټوقې شوی دی په پيغمبرانو پورې مخکبسي ستانه					
اوس په شک کبسي اخته دی او (پيغمبره) ستانه مخکبسي هم ډيرو پيغمبرانو پورې خندگاني شوي وې					
فَحَاقَ	بِالَّذِينَ	سَخِرُوا	مِنْهُمْ	مَا	كَانُوا
نو چاپيره شوا دهغه کسانونه اچې ټوقې به ئې کولې په دوی پورې هغه عذاب چې وو دوی					
نواخر چې کومو خلقو ټوقې کولې په هغوی باندې هغه عذاب واقع شو په کوم پورې چه به هغوی					
په	يَسْتَهْزِءُونَ ②	قُلْ	سِيرُوا	فِي الْأَرْضِ	
چې په هغې پورې به ئې ټوقې کولې اووايه (دوی ته) اچې اوگرځئ په زمکه کبسي					
ټوقې کولې ..... ورته اووايه چې دزمکې په مخ اوگرځئ					
ثُمَّ	انظروا	كيف	كان	عاقبة	المكذبين ③
بيا اوگورئ چې څنگه وو انجامد دروغو گنډونکو					
اوبيا اوگورئ چې چا (پيغمبران) په دروغه گنډولې وو دهغوی څه حال شو					

قوله تعالى: :: وَكَوْنَلْنَا عَلَيْكَ كَيْفًا فِي قُرْطَابِ فَلَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ

د مشرکانو د هنيټ او د فساد لاملو بيان: - د مشرکانو د دښمنۍ، مکابره او منازعه خبر ورکولو سره الله ﷻ فرماني چه که مونږ په تاسو هم څه داسې کتاب نازل کړې وې چه په کاغذونو ليکلې شوې وې کوم له چه هغوی لاس هم وړلې شو، هغه ئې د آسمان نه راکوزيدونکې ليدلې نو بيا به هم دې کافرانو ونيل چه دا خو ښکاره جادو دې. ځکه چه په محسوساتو کبسي دننه هم د دوی د فساد خوبونکي طبيعت تقاضا ده چه که مونږ په دوی باندې د آسمان يوه دروازه هم کولاؤ کړو او په هغې کبسي دوی پورته اوخيژي نو هم دا به وائی چه زمونږ سترگې خوړندې کړې شوي دي او په دې باندې نظر بندي شويده يا لکه چه افرمائيلې شو چه که د آسمان ټکړې هم راپريوتونکي اووينی نو وائی به چه د اوريځو

تکړې دي. او بيا د هغوی دا هم وينا ده چه رسول الله ﷺ سره يوه فرېسته ولي نه ده لږيدلې. نو الله ﷻ فرماني چه که داسې وې نو بيا خو خبره ختمه ده. هغوی به فرېسته ليدلو باندې هم هغه د جادو خبره کوي. نو هغوی ته به د هغه وخت په شان په نېغه لار د راتلومېلت نه شی ورکولې، زر به د الله ﷻ عذاب راشی. او فرماني چه په کومه وزخ هغوی ملاتکه هم اووينی نو بيا د مجرمانود پاره هيڅ څه بڼه خبرنشته. بيا په پورتنی آیات کښې ارشاد دې چه که مونږ انسان رسول سره فرېسته هم نازلولې نو هغه به هم د انسان په شکل کښې هغوی ته په نظر راتله ځکه چه هغه خلقو سره خبرې او کړيشی يا د هغې نه څه فائده حاصله کړيشی. او چه کله داسې کيدل نو خبره به په هغوی باندې شک مننه کيدله، لکه څنگه چه په بشري رسول کښې شک کوي. د بشري ملاتکې باره کښې به هم دغه شک دوی راگيرول ځکه چه هغې به هم د انسان شکل او صورت لرلو. لکه څنگه چه يوځای کښې فرمائيلې شوی دی چه دآسمان نه خوبه مونږ فرېستې هغه وخت نازلولې چه کله په زمکه باندې فرېستې گرځيدې راگرځيدې او چه کله داسې نه دی نود آسمان نه به ولي نازلولې شی. دا خود الله ﷻ د طرف نه يو رحمت دې چه کله د مخلوق طرف ته يو رسول رالېږي نو هم د هغوی نه ئې رالېږي چه يو بل سره خبرې اوکړې شی اود هغه رسول نه فائده اخستل د هغه خلقو د پاره ممکن شی. لکه څنگه چه الله ﷻ فرمائيلی دی چه په مؤمنانوباندې د الله ﷻ دا احسان دې چه د هغوی رسول هم د هغوی نه يوسړې دې چه هغوی نه د الله ﷻ آیاتونه پيش کوي او هغوی پاکوی گنی نو هغوی به فرېستې ته د هغې د نور د وجه نه نظر هم نه وو اوچت کړې نو خبره به بيا هم په هغوی شکمنه وه. او اې نبی ﷺ تانه وړاندې هم نبیانو سره دا قسم ټوقې مسخرې کړيشوې وې. د دغه ټوقو مسخرو په وجه دغه قومونه هلاک شو. د دې آيت په ذريعه نبی اکرم ﷺ ته ډاډگيرنه ورکړې شوه که چرې چا ستاتکذیب اوکړو نو هيڅ پرواه مه کوه. بيا ئې مؤمنانو ته د خپل نصرت او بڼه عاقبت وعده ورکړه او په آخره کښې ئې دا هم اوفرمائيل چه په دنياکښې اوگرځتی او اوگورنی په مخکينو زمانو کښې چه چا د پيغمبرانو تکذیب کړي د هغوی د آبادو څنگه کنډرې دی او د دنيا د عقوبت هغوی ته څنگه عذاب ورکړې شو او په آخرت کښې به جدا عذاب ورکولې شی. او بيا رسولان او مؤمنان مونږه څنگه بچ کړي وو.

قُلْ لِّمَن مَّا	
اووايه چي د چا دی هغه څه	
اورته اووايه چي د چا دی هغه څه	
فِي السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ ط
قُلْ لِلَّهِ	كُتِبَ
چي په آسمانونو کښې دی او په زمکه کښې دی اووايه چي خاص دالله دی لازم کړې دي الله	
چي په آسمانونو کښې دی او په زمکه کښې دی اووايه چي دا هرڅه دالله ﷻ دی هغه په	
عَلَى نَفْسِهِ	الرَّحْمَةِ ط
لِيَجْمَعَنَّكُمْ	إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ
لَارَيْبَ	
په ځان خپل رحمت خامخا به ضرور راجمع کوي تاسو ورځ د قیامت ته چي نشته شک	
خپل ځان رحم کول لازم کړي دی تاسو ټول به ضرور د قیامت په ورځ يوځای کړي په دې کښې هيڅ شک	

فِيهِ ط	الَّذِينَ	خَسِرُوا	أَنْفُسَهُمْ	فَهُمْ	لَا يُؤْمِنُونَ ۝
پہ ہفتی کنبی اہغہ کسان اچی پہ تاوان کنبی ئی اچولی دی خانونو خپل انوہغوی ایمان نہ راوری پہ دی نشستہ دی نو چا چي خان پہ نقصان کنبی اچولی دی ہغوی ایمان راورونکی نہ دی					
وَكُلُّهُ	مَا سَكَنَ	فِي الْبَيْلِ	وَالنَّهَارِ ط	وَهُوَ	
او خاص ہغہ لره دی ہغہ خہ چي اوسیری پہ شپہ کنبی او پہ ورخ کنبی او ہغہ د ہر خہ اود شپہ پہ تیارہ کنبی اود ورخہ پہ رنہ کنبی ہر خہ چي اوسیری ہغہ تول دالله ﷻ مخلوق دی او ہغہ					
السَّمِيعِ ۝	الْعَلِيمِ ۝	قُلْ	أَغَيْرَ اللَّهِ	أَتَّخِذُ	وَلِيًّا
اوریدونکی دی او پہ ہر خہ پوہہ دی او وایہ اچی آیا بغیر دالله نہ اونیسم بل دوست ہر خہ آوری او پہ ہر خہ پوہہ دی ..... ورتہ او وایہ چي آبا زہ بغیر دالله ﷻ نہ خان دپارہ بل دوست اونیسم					
فَأَطِرِ	السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	وَهُوَ يُطْعِمُ	وَلَا يُطْعَمُ	
چی پیدا کونکی اچی داسمانونو اود زمکی او ہغہ روزی ورکوی اونه ورکری کیری ہغہ تہ روزی حال دادی چي ہغہ زمکہ او آسمانونہ جو رکری دی او (ہر چاتہ) روزی ورکوی او (دہیچانہ) روزی نہ غواپی					
قُلْ	إِنِّي	أُمِرْتُ	أَنْ أَكُونَ	أَوَّلَ	مَنْ
او وایہ دوی تہ چي بیشکہ ماتہ حکم را کری شوی دی چي شم زہ اول ہغہ خوک ورتہ او وایہ چي ماتہ خودا حکم شوی دی چہ زہ د ہر چانہ ورا ندی اسلام قبول کریم					
أَسْلَمَ	وَلَا تَكُونَنَّ	مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝	قُلْ	إِنِّي	أَخَافُ
چی غارہ ئی اینسی وی اوچی مذ کیرہ تہ دمشرکانو خنی او وایہ اچی بیشکہ یریرم کہ ..... اوچی دمشرکانو پہ دلہ کنبی شامل نشی ..... ورتہ او وایہ چي زہ ددی خبری نہ یریرم					
عَصِيَّتْ ۝	رَبِّي	عَذَابَ	يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝	مَنْ	يُصْرَفُ
نافرمانی او کریم زہ درب خپل د عذاب د ورخہ لوئی نہ ہغہ خوک چي وارولی عذاب شو د ہغہ نہ کہ د خپل رب نافرمانی او کریم د لوئی ورخہ د عذاب نہ خوک چي پہ دغہ ورخ د عذاب نہ بچ کرے شو					
يَوْمَئِذٍ	فَقَدْ	رَحِمَهُ ط	وَذَلِكَ	الْفَوْزُ	الْمُبِينُ ۝
پہ دغہ ورخ نوبہ تحقیق رحم او کرو اللہ پہ ہغہ اودا کامیابی دہ بنکارہ نواللہ ﷻ پہ ہغہ لوئی فضل او کرو ..... اودا لویہ کامیابی دہ					

قوله تعالى: قُلْ لَيْسَ مَنَّا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِّلَّهِ كُتُبٌ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةُ ط

ہم د زمکی او آسمان د مالک بندکی کوئی :- خبر ورکولے شی چہ اللہ تعالیٰ (مالک السموات والارض) دی او
ہغہ پہ خپل خان باندي رحمت ضروری گر خولی دی حضور ﷺ چہ کلہ مخلوق را پیدا کرو نو پہ لوح

محفوظ کبني اولیکل چه زما رحمت به په غضب باندي غالب وي (۱) ارشاد دي چه هغه به يقيناد قیامت په ورخ تاسو ټول راجمع کوي. دلته لام د قسم په توگه دي نولکه چه هغه قسم خورلې دي چه په مقرره ورخ به هغه خپل ټول بنديگان راجمع کوي. مؤمنانوته خو په هغې کبني هيخ شك نشته ولي کافران په شك کبني پراته دي. د حضور اکرم ﷺ نه تپوس اوشوچه هلته به چيني هم وي؟ حضور ﷺ اوفرمايل چه دالله قسم هلته چيني دي. د الله ﷻ نيکان بنديگان انبياء کرام به په خپلو خپلو حوضونو باندي وي. الله ﷻ به اويازره فربستي راوليري د چا په لاسونو کبني چه به د اور ډنډې وي او کافران به د انبياء کرامو د حوضونو نه شري. (۲) دا حديث غريب دي او په رمدي کبني دي. حضور ﷺ فرمايلي چه د هر نبي به يوحوض وي او زما دا اميد دي چه زما په حوض به د ټولونه ډيره گنره وي. (۳) الله ﷻ فرمائي چه هغه خلقو کوم چه د آخرت په لحاظ په نقصان کبني دي همدغه دي چه ايمان نه راوړي اود آخرت ورخي نه نه ويريري نه. بيا ئي اوفرمايل چه کوم مخلقو په ورخ کبني اوسيري يا په شپه کبني هغه ټول د هغه د تصرف لاندي دي او د هغه د انتظام لاندي دي. هغه د بنديگانو خبرې اوري اود هغوي حرکتونه اود زړه رازونه پيژني. بيا د خپل رسول ﷺ په ذريعه توحيد عظيم او شرع قويم راوليرله. فرمائي چه خلق نيغې لاري ته راوبله او ورته اووايه چه آيا په آسمان او زمکه کبني د الله ﷻ نسوا بل خوك مالك جوړ کړم. لکه څنگه چه فرمايلي اووايه چه اي جاهلانوا آيا تاسو ماته حکم راکوني چه د الله ﷻ سوا د بل چا عبادت او کړم. مطلب دا چه هغه فاطر السموات والارض دي. بغير د نموني نه هغه زمکې او آسمانونوته وجود ورکړو. هغه پرېردم اود نورو عبادت څنگه او کړم. هغه ټولونه رزق ورکوي او هغه ته خوك هم رزق نه ورکوي سره د دي چه هغه د بنديگانو حاجت مند نه دي چه څه غرض ئي وي لکه چه فرمائي چه پيريان او انسانان ما د خپلې بندگني د پاره پيدا کړي دي. بعضو لايطعم لوستلې يعنى هغه پخپله څه نه خوري. د حضرت ابوهريره ؓ نه روايت دي چه داهل قبا يو انصاري د حضور ﷺ دعوت او کړو. مونږ ټول هم لارو چه کله حضور ﷺ دخوراک نه فارغ شو نو ئي فرمايل چه د الله ﷻ شکر دي چه خوراک راکوي او پخپله څه نه خوري. په مونږ باندي احسان کوي خوراک راباندي کوي اوبه راباندي ځکوي او زمونږ په بريند بدن باندي جامې راواغوستي. مونږ الله ﷻ نشو پريخودي او د نعمت کفران نه شو کولې او نه د هغه نه بي پرواه کيديشو. هغه د گمراهي په بچ کړو او د زړه روندوالي نه ئي لري اوساتلو. په ټولو مخلوقاتو باندي مونږ نه غوره والي راکړو. (۴) اووايه اي نبي! چه ماته حکم راکړې شويدې چه د ټولو نه وړاندي مسلمان جوړشم او شرک اونه کړم. که زه د الله ﷻ نافرمانی او کړم نود هغه لوئي ورخي د عذاب ويړه ده. د قیامت په ورخ چه د چا نه عذاب اخوا شو په هغه باندي ډير رحم اوشو او دا ډيره لويه کاميابي ده. لکه چه اوفرمايلي شو چه د دوزخ نه لري اوساتلې شو او جنت ته اوليرلې شو هغه ډير کامياب شري دي.

وَإِنْ يَسْأَلُكَ اللَّهُ بَصُرًا	فَلَا كَاشِفَ لَهُ	إِلَّا هُوَ	وَإِنْ يَسْأَلُكَ
او که اورسوي تاته الله څه ضرر نونشته خوك لري کونکي دهغي مگرهم هغه دي او که اورسوي تاته			
او که الله ﷻ درته نقصان اورسوي نود هغه نه بغير هيخوک نشته چي هغه لري کړي ..... او که څه			

(۱) صحيح بخاري كتاب التوحيد باب قول الله تعالى ﴿وَمَنْذَرَكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ.....﴾ ۷۴۰۴، صحيح مسلم: ۲۷۵۱، ترمذی: ۲۵۴۳، ابن ماجه: ۴۲۹۵.
 (۲) ابن مردويه.
 (۳) ترمذی كتاب صفة القيامة باب ماجاء في صفة الحوض: ۲۴۴۳، المعجم الكبير: ۶۸۸۱.
 (۴) حاکم: ۵۴۶/۱، النسائي في الكبرى: ۱۰۳۳، الانوار للبقوي: ۱۰۳۸، وهو حديث حسن ابن حبان: ۵۲۱۹، وهو حسن.

بَخِيرُ	فَهُوَ	عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ	قَدِيرٌ ۝۱۰	وَهُوَ الْقَاهِرُ	فَوْقَ
خیر انوہغه	پہ ہر شے باندی	اقدار دی	اوہغه کامل اختیار لرونکی دی	پورته پہ	خیر درتہ اورسوی
انوہغه پہ ہر شے قدرت لری	.....	اوہغه پخپلو بندگانو باندی کامل			
عِبَادَةٍ ط	وَهُوَ الْحَكِيمُ	الْخَيْرِ ۝۱۱	قُلْ	أَيُّ شَيْءٍ	
بندگانو خپلو	اوہغه صاحب دحکمت دی	خبردار دی	اووایہ دوی تہ	چی کوم خیز	
قدرت لری	اوہغه دحکمت خاوند دی	او پہ ہر شے پوہہ دی	.....	تپوس اوکرہ چی دچا	
اَكْبَرُ	شَهَادَةً ط	قُلِ اللّٰهُ	شَهِيدٌ بَيْنِي	وَبَيْنَكُمْ	
لوی دی	پہ لحاظ دگواہی سرہ	ورته اووایہ چی اللہ اگواہ	دی	اپہ منخ زما	اویہ منخ ستاسو کبسی
گواہی د تولونہ لویہ دہ	ورته اووایہ چی اللہ	زما و ستاسو مینخ کبسی گواہ دی			
وَأُوْحِي	إِلَىٰ	هَذَا الْقُرْآنِ	لِأَنْذِرْكُمْ	بِهِ	
اووحی کرے شوی دی	ماتہ	دا قران	دپارہ ددی چی	زہ اویروم تاسوا	پہ دی سرہ
اودا قران پاک ماتہ د وحی پہ ذریعہ راغلی دی	چی تاسو نہ پہ دی	سرہ اوویروم			
وَمَنْ	بَلَغَ ط	أَبْنَكُمْ	لِتَشْهَدُونَ	أَنَّ	
اوہغه خوک	چی ورتہ اورسی دا قران	ایا بیشک تاسو	خامخا گواہی کولی شی	دا چی بیشک	
اوپر چاتہ چی اورسی ہغه ہول (ویروم)	بنہ تاسو کئی پہ ربتیا گواہی ورکوی	چی			
مَعَ اللّٰهِ	الِهَةِ	أُخْرَىٰ ط	قُلْ	لَا	أَشْهَدُ
شہتہ داللہ سرہ	خدایان	نور	اووایہ دوی تہ	انہ کوم زہ دا گواہی	اووایہ
داللہ سرہ نور خدایان ہم شہتہ	ورته اووایہ چی	زہ دا گواہی نشم ورکولی	ورته اووایہ چی		
هُوَ	إِلٰهٌ	وَاحِدٌ	وَإِنِّي	بَرِيءٌ	مِمَّا
چی ہغه	معبود	یودی	اوبیشک زہ	بیزارہ یم	دہغه خیزونونہ
اللہ	خوبل صرف یواللہ دی	اوزه	ستاسو د شرک کولونہ بالکل بیزارہ یم		
الَّذِينَ	اتَّبَعُوهُم	الْكِتَابَ	يَعْرِفُونَهُ	كَمَا	
ہغه کسان	چی ورکری دی	مونہ ہغوی تہ	کتاب	پیڑنی ہغوی دا خبرہ	لکہ چی
چاتہ چی	مونہ کتاب ورکری دی	ہغوی دا (رسول) داسی بنہ پیڑنی	لکہ خنگہ چی		
يَعْرِفُونَ	أَبْنَاءَهُم	الَّذِينَ	خَسِرُوا	أَنْفُسَهُم	فَهُم
پیڑنی ہغوی	خامن خپل	ہغه کسان	چی پہ نقصان کبسی	اچولی دی	ہغوی
خپل خامن بنہ پیڑنی	.....	کومو کسان	چہ خپل خانونہ پہ تاوان کبسی	اوجولی دی	انو ہغوی

لَا يُؤْمِنُونَ ۝	وَمَنْ	أَظْلَمُ	مِمَّنْ	افْتَرَىٰ	عَلَىٰ اللَّهِ	كُذْبًا
نہ منی دا	ا اوخوک دی	دیر ظالم	ادھغه چانہ	چی وتہری	پہ اللہ پوری	دروغ
منونکی نہ دی اودھغه چانہ لونہی ظالم خوک کیدی شی چی پہ اللہ باندی دروغ اوتہری						
أَوْ كَذَّبَ	بِآيَاتِهِ ۝	إِنَّهُ	لَا يُفْلِحُ	الظَّالِمُونَ ۝		
یا دروغ او گنہری	ایتونہ دھغه	بیشکہ شان دا	دی چہ نہ مومی خلاصی	ظالمان خلق		
یاد ہغہ رالیہلی شوی نبنو تہ دروغ او وائی داسی ظالمان ہیچہری نشی کامیابیہی						

قوله تعالى: وَإِنْ تَسْأَلْهُ فَسَأَلَ لَعْنَةُ الْإِلَهِ

د نفع او نقصان مالک ہم صرف یو اللہ دی :- اللہ ﷻ خبر ورکوی چہ ہغہ د نفع او نقصان مالک دی او ہغہ پہ خپلو مخلوقاتو کنبی چہ خنگہ غواری تصرف کوی۔ د ہغہ حکمت نہ خوک روستو غورزونکی شتہ او نہ د ہغہ قضا خوک منع کونکی شتہ۔ کہ ہغہ خہ نقصان منع کپی نو خوک دجاری کولو والا نشتہ او کہ خیر جاری کپی نو خوک نی د بندولو والا نشتہ۔ لکہ چہ فرمائی ﴿ مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۚ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ ۗ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ ﴾ یعنی اللہ ﷻ چہ چالہ کوم رحمت ورکول غواری خوک نی نہ شی بندولہی اود چانہ چہ نی بند کپی ہغہ تہ نی خوک نہ شی ورکولہی۔ نبی کریم ﷺ بہ فرمائیل (اللہم لا مانع لما اعطيت ولا معطي لما منعت ولا ينفع ذا الجند منك الجند) (۱) ہم ددی دپارہ اللہ ﷻ فرمائیلی دی ﴿ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ۗ ﴾ یعنی اللہ ﷻ ہغہ ذات دی د چا د پارہ چہ د خلقو سرونہ تیب شوی دی۔ پہ ہر خیز باندی ہغہ غالب دی او د عظمت کبریائی او قدر اعلیٰ پہ ورائندی تول نہکتہ دی۔ د ہغہ پہ ہر کار کنبی حکمت دی۔ ہغہ د خیزونو د مواضع نہ خبر دی کہ ہغہ خہ ورکوی نو حقدار تہ نی ورکوی او چہ بندوی نو د غیر حقدار نہ نی بندوی۔ بیا فرمائی چہ د تولونہ لوی شہادت د چا شہادت دی۔ بیا فرمائی چہ اووایہ چہ اللہ ﷻ ستاسو اود ہغوی پہ مینخ کنبی د گواہ پہ حیثیت دی۔ اودا قرآن کریم نی زما طرف تہ نازل کپی چہ زہ تاسو او ویروم او ہغوی ہم چاتہ چہ دا قرآن وراورسی۔ لکہ چہ فرمائی ﴿ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ موعِدُهُ ۗ ﴾ یعنی د دی خلقو نہ چہ خوک کفر اختیار کپی نو دوزخ د ہغوی د وعدی خای دی او چا تہ چہ قرآن وراورسی نو لکہ چہ ہغہ نبی کریم ﷺ سرہ ملاقات او کپرو۔ حضور ﷺ فرمائیلی دی چہ چاتہ زما قرآن وراورسیدو نولکہ چہ ما ہغہ تہ پخپلہ تبلیغ او کپرو۔ حضور ﷺ فرمائیلی چہ د اللہ ﷻ آیاتونہ نورو تہ اورسونی چاتہ چہ د اللہ ﷻ د کتاب خہ آیات اورسیدو نو د اللہ ﷻ حکم ہغہ تہ اورسیدو (۲) ربیع بن انس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د رسول ﷺ پہ منونکی باندی لازم دی چہ ہغہ شان دی د اسلام دعوت ورکوی لکہ خنگہ چہ حضور ﷺ ورکولو او داسی دی ویروی لکہ چہ حضور ﷺ بہ ویرو۔ د اللہ ﷻ ارشاد دی ﴿ أَنْتُمْ لَشُهَدَاؤُنَّ أَنْ مَعَ اللَّهِ إِلَهَةٌ أُخْرَىٰ ۚ قُلْ لَا أَشْهَدُ ۚ ﴾ یعنی ای مشرکانو! آیاتاسو پہ ربتیا سرہ گواہی ورکونہی چہ اللہ ﷻ سرہ بل اللہ ﷻ ہم شتہ۔ اووایہ چہ داسی گواہی خوزہ نہ ورکوم۔ لکہ چہ فرمائیلی شوی دی ﴿ فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ مَعَهُمْ ۗ ﴾ کہ چہری ہغوی گواہی ورکپی ہم نو ای نبی تہ داسی گواہی مہ ورکوه۔ ﴿ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَالَّذِينَ يَبْتِغُونَ بِهٖ مِمَّا تَشْرِكُونَ ۗ ﴾ بیا د اهل کتابو بارہ کنبی فرمائی چہ دوی قرآن او نبی اکرم ﷺ داسی پیڑنی لکہ خنگہ چہ ہغوی خپل اولاد پیڑنی خکہ چہ د ہغوی پہ کتابونو کنبی د مخکینو پیغمبرانو بارہ کنبی لیکلی دی چہ دا تول پیغمبران د حضرت محمد ﷺ د

(۱) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الذکر بعد الصلاة : ۸۴۴، صحیح مسلم : ۵۹۳، ابوداؤد : ۱۵۰۵، احمد : ۲۵۰/۴۔

(۲) تفسیر عبدالرزاق : ۱۹۸/۱

وجه په وجود کښې راغلی دی. هغوی د حضرت محمد ﷺ نه په هر صفت کښې، د هغه د وطن، د هغه د هجرت، د هغه د امت د اوصافو، لنډه دا چه په خپلو کتابونو کښې دا ټولې خبرې بیا مومی. په دې وجه فرماني **(الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ)** یعنی چه کومو خلقو خپلو خانونو ته نقصان رسولې دې همدغه خلق دی چه ایمان نه راوړی سره د یدې چه خبره واضحه ده. انبیاء کرامو د حضور ﷺ بشارتونه ورکړی دی اود بخوانې زمانې نه د هغوی ﷺ پیغمبری اودهغوی ﷺ د وجود پیشن گونې ورکونکی راروان دی. **(وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ)** یعنی د هغه سرې نه لوی ظالم څوک نشته چه په الله ﷻ باندي د دروغو تهمت اولگوی چه الله ﷻ هغه پیغمبر جوړ کړي رالیرلې دې او بیا د هغه نه لوی ظالم بل څوک دې چه د الله ﷻ آیاتونه، دلیلونه دروغ اوگنړي. **(إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الظَّالِمُونَ)** دا مفتری او دروغژن به هیڅ کله خلاصې نه بیامومی.

وَيَوْمَ	نَحْشُرْهُمْ	جَمِيعًا	ثُمَّ	نَقُولُ	لِلَّذِينَ
اوهغه ورځ	چی به راجمع کړومونږدوی	ټول	بیا به	اووايمونږه	هغه کسانوته
اوپه کومه ورځ	چی مونږ دوی ټول راجمع کړو	.....	بیا به مونږ	د هغه کسانو نه تپوس	اوکړو
أَشْرَكُوا	أَيْنَ	شُرَكَاءِكُمْ	الَّذِينَ	كُنْتُمْ	
چی شرک ئې اختیار کړې دې	کوم ځانې دې	شریکان ستاسو	هغه	چی وئ تاسو	
چی مشرکان دې	چی ستاسو هغه جوړ کړي	شریکان څه شول	چی تاسو	د خپلو خانونو دپاره	
تَزْعُمُونَ	ثُمَّ	لَمْ تَكُنْ	فِتْنَتَهُمْ	إِلَّا أَنْ	قَالُوا
چی گنډل به مو	بیا	به نه وی	عذر فتنه ددوی	مگر دا	چی اوواښئ
خدایان گرځولی وو	هغه وخت کښې به دوی	هیڅ فتنه نشی	اوجتولې	خودومره به وائی	چی زمونږ په الله قسم وی
رَبِّنَا	مَا كُنَّا	مُشْرِكِينَ	أَنْظُرُ	كَيْفَ	كَذَبُوا
چی رب زمونږه دې	نه وو مونږه	مشرکان	اوگوره	څنگه ئې	دروغ اووئیل
چی زمونږ رب دې	چه مونږ خو هیچرې شرک نه دې کړې	اوگوره	څومره لونی	دروغ په خپلو خانونو	
أَنْفُسِهِمْ	وَضَلَّ	عَنْهُمْ	مَا	كَانُوا	يَفْتَرُونَ
خانونو خپلو باندي	اورک شو	دهغوی نه	هغه خدایان	چی وو دوی	چی جوړول به ئې دځانه
باندي وائی	.....	اودهغوی ټول معبودان	به ترې بیخی	ورک شی	.....
وَمِنْهُمْ	مَنْ	يَسْتَمِعُ	إِلَيْكَ	وَجَعَلْنَا	عَلَى
اوبعضې ددوی نه	هغه څوک دی	چی غوږنیسی	تاته	اواچولی دی	مونږ
اوپه دوی کښې بعضې داسې دی	چی ستا خبرو ته غوږ اوږدی	.....	او مونږ دهغوی		
قُلُوبِهِمْ	أَكِنَّةً	أَنْ يَفْقَهُوهُ	وَفِي	أَذَانِهِمْ	وَقَرَّاط
زړونو ددوی باندي	پردي	چی پوهه (نه) شی	په دې	اوپه غوږونو ددوی کښې	درونوالې دې
په زړونو پردي لگولی دی	چی په هیڅ نه پوهیږي	اوپه غوږونو کښې ئې	کونروالې دې		

وَإِنْ يَرَوْا	كُلَّ آيَةٍ	لَّا يُؤْمِنُوا	بِهَا	حَتَّىٰ	إِذَا
او کہ اووینی دوی اهر خومره نسی خوایمان نه راوری په هغی تردی پوری چی کله					
جاؤوک	یجادلونک	یقول	الذین	کفروا	ان هذا
راشی دوی تاته جگره کوی تاسره وانی هغه کسان چی کافران شوی دی چی نه دی دا					
مگر	قیصی دی	دپخوانو خلقو	او هغوی	منع کوی خلق	ددی حق قبلولو نه
چی دا خوبس	د پخوانو خلقو قصی دی	او هغوی نور خلق هم د دی	(حق دین)	قبلولو نه منع کوی	
وینون	عنه	وان یهلکون	الا	انفسهم	
او په پخپله هم لرې کیری دهغی نه اونه هلاکوی دوی مگر خانونه خپل					
او پخپله هم ددی نه لرې گرخی اویه دې طریقه دوی صرف خپل خانونه هلاکوی بل چاته نقصان نه رسوی					
وما	یشعرون				
اونه پوهیری دوی					
اویه دې نه پوهیری					

قوله تعالى: :: وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّا سُرْنَاكُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا مِنَّا نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّا سُرْنَاكُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا مِنَّا نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّا سُرْنَاكُمْ

د قیامت په ورځ د مشرکانو او دهغوی د شریکانو حال :- مونږ چه کله د قیامت په ورځ هغه ټول راجمع کړو نو د هغه بتانو باره کبسی به دهغوی نه تپوس کوو چه الله ﷻ نې پریخی وواو ددوی عبادت نې کولو چه هغه ستاسو بتان چرته لارل کوم چه تاسو د الله ﷻ شریک گرځول. د الله ﷻ قول دې ﴿ ثُمَّ لَمْ يَكُنْ فِتْنَتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴾ یعنی د هغوی معذرت او احتجاج به هم دغه وی چه د الله ﷻ قسم مونږ خو مشرکان نه وو. د ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه هغوی له یو سرې راغلو او وئی وئیل ای ابن عباس ﷺ! تا واوریده چه الله ﷻ فرمائی ﴿ وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴾ خو دا به څنگه وی؟ نو ابن عباس ﷺ او فرمائیل چه کله مشرکان اووینی چه د مونږ گذارو نه علاوه بل هیڅ څوک جنت ته نه داخلیری نو په خپل مینځ کبسی به وائی راځئی چه مونږ د شرک نه انکار او کړو. هغوی به د خپل مشرک کیدو نه انکار او کړی نو الله ﷻ به د هغوی په ژبو باندي مهر اولگوی نو بیا به د هغوی پنبی لاسونه پخپله گواهی ورکوی او هیڅ خبره به نه شی پتولې. نو ای سریه اوس خو ستا په زړه کبسی څه شک پاتې نه شو. په قرآن کبسی یوه داسې خبره باقی نه ده پاتې چه وضاحت غواړی خو ته نه شی پوهیدلې او تاویل او توجیه نه شی کولې.

حضرت ابن عباس ﷺ او فرمائیل چه دا آیت د منافقانو باره کبسی نازل شوې خو دلته ته دا شک پیدا کیری چه دا آیت خو په مکه کبسی نازل شوې او مکه کبسی منافقان چرته وو. نو دا د اسلام مقبول کیدلو او عام کیدلو نه پس مدینه کبسی د هغوی یوه ډله پیدا شوه. د منافقانو باره کبسی چه کوم آیت

نازل شوې هغه آيت مجادله دې يعنې ﴿يَوْمَ يَنْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَجْلِفُونَ لَهُ﴾ چه په كومه ورځ الله ﷻ هغوى په قيامت كښې راجمع كړي نو هغوى به د الله ﷻ قسم خوري او واني به. نو همدغه شان د هغه خلقو باره كښې او فرمائيل چه ﴿الظُّرُكَيْفَ كَذَّبُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ كورنى چه هغوى سره د پوهې څنگه دروغ خبره او كړه او چه د كومو بتانو هغوى عبادت كولو هغوى څنگه د هغې نه واوړيدل. د دې نه پس ارشاد دې چه دوى كښې بعضې ستا طرف ته غوږ ايرېدى اوري خو مونږ د هغوى په زړونو پرې اچولى دى چه هغوى پوهه نه شى او د هغوى په غوږونو كښې مو كوڼې توب پيدا كړې او كه هغوى د الله ﷻ كومه نشانى هم اووينى ايمان نه راوړي. هغوى د وحى اوريدو د پاره راځي خو دا اوريدل هغوى له هيڅ فائده نه وركوي لكه څنگه چه الله ﷻ په يوبل مقام باندې فرمائيلى دى د دوى مثال د هغه څاروو دې چه د خپل څرونكى آواز اوري خو په مطلب نې خاورى نه پوهيږي. بيا په مذكوره آيت كښې فرمائى چه آياتونه دليلونه او واضحه نښې هغوى گوري ليكن د هغوى نه عقل شته او نه د انصاف نه كاراخلى نو بيا به څه ايمان راوړي. كه په هغوى كښې لږ هم د نښگړې صلاحيت وي نو الله ﷻ به هغوى له د اوريدو توفيق وركولو او چه كله هغوى ستاخواله راشي نو حجتونه كوي او باطلې خبرو پيش كولو سره د حق په مينځ كښې بحث مباحثه شروع كوي او واني چه كوم څه ته د وحى په نوم پيش كوي دا خود مخكينو خلقو د كتابونو نه نقل دى. هغوى د نبى اكرم ﷺ نه خلق بندوى او پخپله هم د هغوى ﷻ نه لرې اوسيري. د ﴿يَنْهَوْنَ﴾ په تفسير كښې دوه قوله دى. يو خو دا چه د حق منل او د رسول تصديق او د قرآن د انقياد نه خلق منع كوي او پخپله هم د هغې نه لرې اوسيري. لكه دوه خراب كارونه كوي چه پخپله هم فائده نه اوچتوى او نور هم فائدي اوچتولو ته نه پريږدى. نو ابوطالب به هغوى بندول نو هم د هغوى متعلق دا آيت نازل شو. سعيدبن ابى هلال واني چه د حضور ﷺ لس تر ونه وو په ښكاره د هغوى ﷻ ډير همدرد خو په باطن كښې د هغوى ﷻ سخت خلاف وو. دې ټولو به د نبى كريم ﷺ د قتل نه خلق منع كول خو افسوس چه د ايمان دبركت حاصلولو نه به پخپله محروم پاتې كيدل. ارشاد دې چه هغوى به په ناپوهي كښې هم خپل ځانونه هلاك كول غوښتل او هغوى په دې خبره هډو پوهيدل نه چه هم خپل ذات ته نقصان او ضرر رسوي.

وَكُوْتَرَىٰ	إِذْ	وَقِفُوا	عَلَى النَّارِ
او كاش چى اووينې ته څه وخت چى ودرولى شى دوى په اور باندې			
فَقَالُوا	يَلَيْتَنَا	نُرُدُّ	وَلَا نَكْذِبُ
نواوبه واني دوى اې كاش كه مونږه بوتلې شوي واپس اودروغ اونه گنرلې مونږه نښې			
رَبَّنَا	وَنَكُونَنَّ	مِنَ الْمُؤْمِنِينَ	بَلْ
درب خپل اوشوي مونږه د مومنانو نه بلكه ښكاره به شى دوى ته هغه حقيقت			
كَانُوا	يُخْفُونَ	مِنْ قَبْلِ ط	وَكُو
چى وژ دوى چى پټولو به نې مخكښى ددې نه او كه واپس بوتلې شى دوى دنيا ته			
			هغوى كوم خيز پټولو هغه ورته ښكاره شوا او كه چرې دوى دنيا ته واپس كړې شى

لَعَادُوا	لِيَا	نَهُوا	عَنْهُ
نو خامخا به بیا دوباره کوی هغه کارونه	اچی منع کړې شوی وو دوی	دهغې نه	
نویسبا به هم هغه کارونه کوی اچی دکومود کولو نه منع شوی وو			
وَأَنَّهُمْ	لَكَذِبُونَ	وَقَالُوا	إِن هِيَ
اوبیشکه چی دوی خامخادروغژن دی	اووانی	چه نه دې ژوند مگرا	ژوند زمونږ
اودوی پاخه دروغژن دی	اودوی وانی چی بل ژوند نشته	بس صرف دغه	
الدُّنْيَا	وَمَا أَحْنُ	بِبَعُوثَيْنِ	وَكُو تَرَى
ددنیادې	اونه یومونږ	ادوباره ژوندی کیدونکی اوکاش	اچی اووینی ته خه وخت چی
ددنیا ژوند دې	اومونږ به دوباره	دقیامت په ورځ	نه پیدا کیږو اوکه چرې ددوی حالت اووینی کله چی
وَقِفُوا	عَلَى رَبِّهِمْ	قَالَ	أَلَيْسَ
ودرولې شی دوی	رب خپل ته	اوبه وانی الله	آیانه دې
به دخپل رب مخامخ اودرولې شی	نو هغه به ترې تپوس کوی	چی ولې دا	ژوندون حق نه دې
اودوی به وانی			
بَلَى	وَرَبِّنَا	قَالَ	فَذُوقُوا
هو حق دې	قسم دې په رب خپل	اوبه وانی الله	انو اوڅکی
اوبه سبب دهغې	چی وی تاسو		
ولې نه دې	بلکه زمونږ دې په رب قسم چه دا	ژوند حق دې	انو الله
به ورته او فرمائی چی	بښه نو اوس د		
تَكْفُرُونَ			
چی انکار به مو کولو			
خپل کفر په سبب عذاب اوڅکی			

قوله تعالى: :: وَكُو تَرَى اِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نَكَلِّبُ بِآيَاتِ رَبِّنَا

کافران به د قیامت په ورځ خه وانی :- الله ﷻ د کفارو حال بیانوی چه کله د قیامت په ورځ هغوی د اور په وړاندې اودرولې شی اود دهغې طوقونه او زنجیرونه اووینی نو وانی به چه افسوس چه مونږ بیا دنیا ته واپس کړې شو نو دا ځل به مونږ نیک عمل کوو او د رب آیاتونه به دروغ نه گنږو او ایمان به راوړو. الله ﷻ فرمائی چه نه بلکه دا خبره چه د کفر تکذیب او د بښمنی کومې خبرې هغوی په خپلو زړونو کښې پټې ساتلې وې هغه اوس ښکاره شوې. سره د دې چه په دنیا کښې یا په آخرت کښې هغوی د دې انکار کړې وی لکه څنگه چه اوس اوس الله ﷻ او فرمائیل چه د دوی حجت صرف دا دې چه مونږ مشرکان نه وو. گوره هغوی څومره دروغ خبرې جوړې کړې او دا هم احتمال دې چه اوس په دوی باندې دا ظاهره شوه چه په دنیا کښې د رسول ﷺ صداقت پېژندلو سره چه به هغوی ایمان نه راوړلو هم هغه وخت په دغه اعتراض کونکی بحث کښې دی یعنی سره د پوهې ایمان نه راوړل. دا څیز دلته راغلو ښکاره شو. په دنیا کښې دا راز نه وو ښکاره شوې. لکه څنگه چه موسی ﷺ فرعون ته فرمائیلی وو چه ای فرعونه ته په ښه شان سره پوهیږې چه دا هم الله ﷻ نازل کړې دې. او الله ﷻ هم فرعون اود هغه د قوم متعلق او فرمائیل چه هغوی خو په کولو سره انکار او کړو ولې د هغوی په زړه کښې دا یقین وو چه دا زمونږ

د طرفہ ظلم او زیاتی دے. او دا ہم احتمال شته چه دے نه مراد هغه منافقان وی چه د خلقو په وړاندې به نې ایمان راوړلې وو لیکن په پته به کافر وو. دا د کافرانو د هغه خبرې خبر ورکولې شی چه هغوی به نې د قیامت په ورځ کوی. پدې کبښې هیڅ شک نشته چه داسورت مکې دې او منافقت دمدینې والخلقو کبښې وویاددې د اطرافو په بانډ چیانو کبښې نو بیا په مکې سورت کبښې منافقان څنگه ذکر کیدې شی. ځکه چه الله ﷻ په مکې سورت کبښې هم د نفاق د واقع کیدو ذکر کړې دې او هغه سورت عنکبوت دې فرمائی ﴿وَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلْيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ﴾ یعنی الله ﷻ د ایمان والا هم پیژنی او منافقان هم. په دې بنا باندې اوو نیلې شو چه منافقان کله د آخرت په کور کبښې عذاب اووینی نو کفر او نفاق پتولو پس به په دوی دا خبره ښکاره شی چه زمونږ ایمان ظاهری ایمان وو. نو چه دا او فرمائیلي شو چه پتولو به نې او اوس ښکاره شو نو دې مطلب دا دې چه هغوی دا کوم د دنیا طرف ته واپسی غواری هغوی د ایمان سره د مینې او محبت په بنا باندې نه بلکه د عذاب او قیامت ورځ په لیدو باندې چه د هغې نه او ویریدل چه اوس خو به دخپل کفر سزا ملاویرې. په دې وجه د دوزخ نه وقتی توگه باندې بچ کیدلو د پاره د دنیا طرف ته واپسی غواری. او که هغوی بیا دنیا ته هم واپس کړې شی نو بیا به هم کفر کوی او د هغوی دا وینا چه دا خل به تکذیب نه کوو او ایماندار به اوسیرو ټول غلط دی. هغوی خو وانی چه دا کوم ژوندون دې بس هم دغه ژوند دې، څوک به بیا راوچتولې شی. افسوس چه تاسو کتلې شوې چه هغوی دخپل رب په وړاندې څنگه ناامیده ولاړ دی. الله ﷻ فرمائی چه دا د قیامت ورځ حق ده که نه؟ هغوی به وانی چه ای الله او ستا قسم رښتونی دې. حکم به اوشی چه بیاخو د خپل کفر مزه اوڅکنی. آیا دا جادو دې که ستاسو د لیدلو طاقت نه وو.

قَدْ خَسِرَ	الَّذِينَ	كَذَّبُوا	بِلِقَاءِ اللَّهِ
ایقینا په نقصان کبښې پریوتل هغه کسان اچی دروغ نې او گنډلوا ملاقات دالله سره			
اییشکه هغه خلق نقصان کبښې دی اچی خپل سره ملاقات ته دروغ وانی			
حَتَّىٰ	إِذَا جَاءَتْهُمْ	السَّاعَةُ	بَغْتَةً
تر دې پورې اکلده چی راشی دوی ته اقیامت اناسا په نو اوبه وانی دوی ای افسوس دې په مونږ باندې			
کلده چی به هغه وخت ناڅاپه راشی نو دا خلق به او وانی چی انې افسوس دې په مونږ باندې			
عَلَىٰ مَا	فَرَطْنَا	فِيهَا	وَهُمْ
په هغه څه اچی کمې کړې دې مونږه په هغې کبښې احوال داچی دوی ا به بار کړی وی ایستی دگناهونو خپلو			
چه مونږ په دې معامله کبښې څومه کوتاهی کړې ده او دخپلو گناهونو بار به نې په خپلو شاگانو باندې بار کړې وی			
عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ	آلَا	سَاءَ مَا	يَزِرُونَ
په شاگانو خپلو باندې خبردار او گوری څومره بد دی هغه پستی اچی دوی نې بار کوی او نه دې ژوندې			
خبردار ډیر خراب بار نې راخستی دې ..... او ژوند ددې			
الدُّنْيَا	إِلَّا لَعِبٌ	وَلَهُمْ	وَلَكِنَّ
د دنیا مگر لوبې دې او تماشه ده او خامخاڅانی داستوگنی دا آخرت بهر دې دپاره دهغه خلقو			
د دنیا هیڅ نه دې صرف یوه لوبه او تماشه ده او دا آخرت ژوند د پرهیزگارانو خلقو دپاره			

يَتَّقُونَ ط

أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾

چی بچ کیدل غواری دنقصان ته | نو تاسود عقل نه کارنه اخلی |

دپاره ډیر ښه دی | آیاتاسو د عقل نه کار نه اخلی |

قوله تعالى: قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ

د قیامت د منکرانو انجام:- د الله ﷻ د منکرانو اود هغوی د نامرادتی او مایوسنی ذکر کیری چه کله ناخاپی قیامت راشی نو په خپلو خرابو اعمالو به د هغوی څنگه پښیمانتیا وی او وانی چه افسوس او ارمان چه مونږ د حق خلاف کوم زیاتی کړی وو د (فینا) ضمیر محتمل دی چه د دنیا ژوندون او خپلو اعمالو طرفته واپسی وی او په خپلو شاگانو به ئی د خپلو گناهونو بوج اوچت کړی وی تعجب دی چه دوی دا څومره خراب بوج اوچت کړیدی. قتاده رضی الله عنه (یزرون) به (یعلمون) لوستلو. د ابو مرزوق نه روایت دی چه کله کافران یا فاسقان د قبر نه اوچتیری نو یو ډیر خراب شکل والا صورت به د هغه استقبال کوی. د هغه نه به ډیر خراب بونی راخی. هغه کافر سرې به تپوس کوی چه ته څوک ئی؟ هغه صورت به ورته وانی چه ته ما نه پیژنی زه ستا د هغه خراب عمل شکل او صورت یم کوم چه به تا په دنیا کښې کولو. په دنیا کښې ډیرو ورځو پورې ته په ما سور وی اوس به زه په تا سور یم. ارشاد مبارک دی (وَهُمْ يَعْمِلُونَ آثَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ) د سدی رضی الله عنه نه روایت دی چه کله یو گناهگار قبرته داخلولی شی نو د هغه مخې ته یو ډیر خراب شکل راوړاندې شی، تک تور رنگ، خراب بوئی خیرنی کپړی او هغه سره په قبر کښې اوسیری نو هغه ورته گوری او وانی چه ستا دا مخ څومره خراب دی نو هغه بد شکل به ورته وانی چه زه ستا د بد عمل عکس یم. هم داسې وو ستا عملونه او هم داسې بدبودار وو ستا ټول کارونه. هغه به وانی چه ته څوک ئی؟ نو ویلې به شی زه ستا عمل یم. بیا به د قیامت پورې هغه ده سره په قبر کښې اوسیری. په قیامت کښې به هغه ده ته وانی چه د خوندونو او شهوتونو په شکل کښې ته ما په دنیا کښې اوچت کړی وی په نن ورځ به ته ما اوچتوی. نو د هغه د بدو عملونو مجسمه به د هغه په شا سوره شی او هغه به د دوزخ طرف ته بوخی. ( ) هم دا د دې آیت وضاحت دی. ارشاد دی چه د دنیا اکثر ژوند لویې توقی دی او د پرهیزگارانو د پاره خو صرف د آخرت کور دی.

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ

| یقینا معلومه ده مونږ ته | بیشکه شان دادي |

| انې پیغمبره مونږ ته ښه معلومه ده چې بیشکه ددوی |

لَيَعْلَمَنَّ الَّذِي يَقُولُونَ فَانَّهُمْ لَا يَكْذِبُونَ وَلَكِنَّ

چی خامخا خفه کوی تا | هغه خبری | چی وانی ئی دوی | نو بیشکه دوی | نه دروغژن کوی تا | اخلیکن |

په خبرو ته غمژن کیری | خودوی تا ته دروغژن نه نه وانی | ..... بلکه

الظالمين بآيت الله يبخدون ﴿٦١﴾ ولقد كذبت رسل

داظالمان | د آیتونو د الله نه | انکار کوی | او په تحقیق سره | دروغژن بللی شوی دی | پیغمبران

ظالمان د الله ﷻ د آیتونو نه انکار کوی | اوستانه مخکښی ډیر پیغمبران دروغژن گنرلې شوی وو

مِّنْ قَبْلِكَ فَصَبْرُوا عَلَىٰ مَا كَذَّبُوا وَأُوذُوا

وراندې ستانه | نو صبر او کړو هغوی | په هغې اچې دروغ کنړلې شوی ووهغوی | او تکلیف رسولې شوې ووهغوی ته خو په دروغ ژن کولو او په تکلیف ورکولو باندې هغوی صبر او کړو |

حَتَّىٰ أَنهٖم نَصْرَنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ وَلَقَدْ

تر هغې پورې اچې راغې هغوی ته | مدد زمونږه | او نشته هیڅوک بدلونکې | خبرو دالله لره | او په تحقیق سره تردې چې زمونږ مدد ورته اورسیدو | او دالله خبرې هیڅوک بدلولې نشی | ..... او د

جَاءَكَ مِنْ نَّبَاِ الْمُرْسَلِيْنَ ۝ وَاِنْ كَانَ كَبْرَ عَلَيْكَ

راغلي دی تاته | دخبرونو | دپیغمبرانو نه | او که وی | گران | په تاباندې | پخوانو پیغمبرانو بعضې حالات تاته رارسیدلی دی | او که دا خبره په تاگرانه وی | چې

اِعْرَاضُهُمْ فَاِنْ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْاَرْضِ

مخ اړول ددوی | نو که | وس رسی ستا | اچې اولتوی ته | یوسرنګ | په زمکه کښی | ددې خبرو بې رخی برداشت کړې | نو که وس دې کیږې نو په زمکه کښی یوسرنګ اولتوه

اَوْ سَلْمًا فِي السَّمَاۗءِ فَتَاتِيَهُمْ بَايَةٌ ۝ وَاَوْشَاءَ اللّٰهُ

یا اندر بایه | په اسمانونو کښی | نوته راوړه دوی ته | یوه نښه | او که غوښتلی الله یا اسمان ته یو پورې اولگوه | او دوی ته دیوې نښې راوړلو کوشش او کړه | او که الله غوښتل

لَجْمَعَهُمْ ۝ عَلٰى الْهُدٰى فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْجَاهِلِيْنَ ۝

نو خامخا به نې جمع کړی وې دوی | په هدایت باندې | نومه کیږه ته | د ناپوهانو نه | نو ټول به نې په هدایت یوځای کړی وو | ..... نو دناپوهه خلقو په شان مه کیږه

اِنَّهَا يَسْتَجِيبُ الَّذِيْنَ يَسْمَعُوْنَ ۝ وَالْمَوْئِيْٓءِ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ

بیشکه | قبلوی بلنه دحق | هغه کسان | چې اوری | او مری چې دی | راپورته به کړی هغوی لره الله هغه څوک حق قبلوی چې هغې ته غوږ نیسی | (اوپاتې شو) مری نو هغوی خوبه الله دقبرونو نه راپورته کړی

لَمْ يَرْجِعُوْنَ ۝ اِلَيْهِ

بیا | خاص هغه ته | به واپس وروستی شی | بیا به هغه ته واپس پیش کړې شی |

قوله تعالى: وَإِنْ كَانَ كَبْرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سَلْمًا فِي السَّمَاءِ د حضور ﷺ حرص چه څوک دوزخ ته لار نه شی. - د قوم په تکذیب او مخالفت باندې الله ﷻ خپل حبیب پاک ﷺ ته تسلی ورکوی چه مونږ ته دهغوی دتکذیب اوستا دغمرن کیدو علم دې لکه چه یو ځای کښې ارشاد دې مونږ ته دهغوی حرکت ښه معلوم دې ته غم مه کوه. او او فرمائیلې شوچه که دوی ایمان رانورې نوته ددوی په غم کښې خپل ځان ویلې کړې او تر کومې به په دوی باندې ارمان او افسوس کوي؟

دمکی د کفار و قلبی شہادت:- بیا ارشاد کیری چه هغوی په حقیقت کنبی تا په کذب سره نه متهم کوی بلکه د حق سره د دښمنی په وجه د الله ﷻ د آیاتونو انکار کوی. هم د دې متعلق د حضرت علی ؓ نه روایت دې چه ابو جهل نبی کریم ﷺ ته او وئیل چه مونږ خو تادروغ نه گنږو بلکه چه ته کوم دین وړاندې کوی هغه دروغ گنږو نو الله ﷻ دا آیت نازل کړو (۱).

د ابو یزید مدنی رضی الله عنه نه روایت دې چه د نبی اکرم ﷺ او ابو جهل ملاقات اوشو. ابو جهل مصافحه او کړه نو د هغه یوملگري او وئیل چه ته دې سړی سره مصافحه کوی؟ نو ابو جهل او وئیل د الله ﷻ قسم چه دا یقینا نبی دې خو آیا مونږ تر اوسه پورې د عبدمناف نه ویریدلې یو؟

د ابو جهل د قصې باره کنبی وئیلې شوی دی چه هغه د شپې په پټه د حضور ﷺ د قراءت اوریدو د پارہ راغلو، دغه شان ابوسفیان بن صخر او اخنس بن شریق هم اود یو بل نه خبر نه وو ترسحر پورې دریواړو په پټه د حضور ﷺ نه قرآن اوریدلو. چه د ورځې رنډا شوه نو دریواړه په واپسې کنبی په یوځای کنبی ملاؤ شو. هر یو بل ته او وئیل چه ته څنگه راغلی وې. اوس ټولو فیصله او کړه چه مونږ له د قرآن اوریدو د پارہ نه دی راتلل پکار. هسې نه چه زمونږ په لیدو د قریشو ځوانان هم راشی او په ازمینت کنبی پریوخی. چه کله بله شپه راغله نو هر یو دا گمان او کړو چه هغه دواړه به نه وی راغلي څه چه قرآن واوړو. لنډه دا چه سحر بیا د دریواړو په یوځای ملاقات اوشو او د معاهدې په خلاف کولو سره هر یو بل ملامته کولو نو بیا ئې معاهده او کړه چه دا ځل به نه راځو. خو چه کله دریمه شپه شوه نو دریواړه بیا د حضرت ﷺ مجلس ته راغله نو بیا ئې سحر معاهده او کړه چه بیا خو به هیڅ کله نه راځو. اوس اخنس بن شریق ابوسفیان له راغلو او وئی وئیل ای ابو حنظله! ستا څه خیال دې چه تا د حضرت محمد ﷺ نه کوم قرآن واوړیدو د هغې باره کنبی څه وانې؟ ابوسفیان او وئیل ای ابو ثعلبه! د الله ﷻ قسم ما چه کومی خبرې واوړیدې هغه بڼه پیژنم اودهغې چه کوم مطلب دې هغه هم پیژنم لیکن بعضې خبرې مې داسې اوریدلې دی چه د هغې مقصد او معنی باندي نه پوهیږم. نو اخنس او وئیل د الله ﷻ قسم دغه حال زما هم دې. بیا اخنس د هغه ځای نه لارو او ابو جهل له ورغلو او وئی وئیل ای ابوالحکم! د محمد ﷺ نه چه دې څه اوریدلې دی ستا د هغې باره کنبی څه رانې ده او څه دې اوریدلې دی؟ نو ابو جهل او وئیل چه مونږ او بنوعبدمناف د عزت مقام حاصلولو کنبی همیشه په جنگ یو، هغوی دعوتونه او کړل نو مونږ هم او کړل. هغوی خیر او سخاوت او کړو نو مونږ هم او کړو. تردې چه مونږ خو پنبې یوځای کړې ناست یو او وئی وئیل چه مونږ سره د الله ﷻ یو پیغمبر دې په هغه د آسمان نه وحی نازلیرې. نو اوس مونږ دا خبره دکوم ځای نه راوړو. د الله ﷻ قسم چه مونږ به په هغه ایمان نه راوړو اود هغه د پیغمبر ئې تصدیق به نه کوو او په خپل ځان به د هغه وړاندیوالې نه منو. اخنس دې خبرې اوریدو سره لارو. (۱)

اود دې آیت باره کنبی چه هغوی تا دروغ نه گنږی د الله ﷻ آیاتونه دروغ گنږی سدی رضی الله عنه وانې چه د بدر په ورځ اخنس بن شریق بنی زهره ته او وئیل چه حضرت محمد ﷺ ستا خورینې دې ته د دې خبرې زیات حقدار ئې چه د خپل خورینې د طرف نه بندیز او کړې که چرې هغه په حقیقت کنبی نبی دې نو په نن ورځ بدر کنبی تاله د هغه خلاف جنگیدل نه دی پکار. او که چرې هغه کاذب وی نو د خپل خورینې نه د منع کیدلو هم ته زیات حقدار ئې چه په هغه باندي حمله مه کوه او د جنگ نه لرې شه او د هغه امداد مه کوه. بڼه ده اودرپره زه ابوالحکم سره ملاویږم. که هغه په حضرت محمد ﷺ باندي غالب شو

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الانعام: ۳۰۶۴،

(۲) ابن هشام: ۳۳۷/۱، دلائل النبوة: ۲/۲۰۶

نو تہ بہ بغیر د نقصان نہ خپل وطن تہ واپس کیرې او کہ په دې جنگ کښې حضرت محمد ﷺ غالب شو نو تا د خپل قوم خلاف هډو جنگ نہ دې کړې نو په دې وجه د جنگ د شرکت نہ ولی نہ منع کیرې. هم د هغه ورځ نہ د هغه نوم اخنس شو گنی د هغه نوم "ابی" وو. اوس د اخنس او ابوجهل ملاقات اوشو اخنس وئیل ابوالحکم! بنه ده ماته دا خو او بنایه چه حضرت محمد ﷺ رښتونې دې کہ دروغژن؟ اوس دلته زما او ستا نہ علاوه بل څوک اهل قریش نشته چه زمونږ خبره واوریدې شی. نو ابوجهل وئیل کم بخته! د الله ﷻ قسم چه حضرت محمد ﷺ خو رښتونې، چرې هم محمد ﷺ دروغ نہ دی وئیلی خو خبره دا ده چه کله بنوقصی د جنهدې والا هم وی، د حج په ورځو کښې د سقاییت اود کعبې د چاییانو حق هم هغه تہ حاصل وی، بیا د هغه نبوت هم ټول اومنو نو د باقی قریشو د پارہ څه پاتې شو. هم په دې وجه الله ﷻ او فرمائیل چه هغوی تا دروغ نہ گنړی بلکه د الله ﷻ آیانونه دروغ گنړی او محمد ﷺ خو هم آیت الله یعنی د الله ﷻ نښه ده.

اودا خبره چه ستانه دوراندینو رسولانو هم تکذیب شوی دې. هغوی صبر او کړو هغوی تہ تکلیفونه اورسولې شو تردې چه هغوی تہ زمونږ امداد اورسیدلو. په دې آیت کښې نبی کریم ﷺ تہ تسلی ورکړې شویده او هغوی ﷺ سره د امداد وعده کړې شویده لکه څنگه چه د نورو انبیاء کرامو امداد کړې شوې وو. تردې چه د قوم د تکذیب اود هغوی نہ د سخت تکلیف د رسیدلونه پس وعده او کړې شوه چه عاقبت ستاسو دې. په دنیا کښې هم د هغوی د پارہ د الله ﷻ امداد راغلو لکه څنگه چه د آخرت نصرت حاصل شوې دې. په دې وجه او فرمائیلې شو چه د الله ﷻ خبره نہ بدلیږی اود الله ﷻ د طرف نہ چه د نصرت کومه وعده شویده هغه به خامخا پوره کیرې. لکه چه او فرمائیلې شو ﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْوَسِيلِينَ ﴿۱۰﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ ﴿۱۱﴾ وَإِنْ جُنَدَنَا لَهُمُ الْعَلِيُّونَ ﴿۱۲﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ جِئْنَا ﴿۱۳﴾ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿۱۴﴾ أَفَبِعَدَابِنَا يُسْتَعْجِلُونَ ﴿۱۵﴾ فَاذًا أَنْزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صِبَاحُ الْمُنْدَرِينَ ﴿۱۶﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ جِئْنَا ﴿۱۷﴾ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿۱۸﴾ سُبْحٰنَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿۱۹﴾ وَسَلٰمٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿۲۰﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۲۱﴾﴾ بیا او فرمائیلې شو ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَعْلَيْنَا أَنَا وَرُسُلِي ﴿۱﴾ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿۲﴾﴾ اود الله ﷻ قول دې ﴿وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِيِّ الْمُرْسَلِينَ ﴿۱﴾﴾ یعنی دپیغمبرانو واقعات خو تاته خودلې شوی دی اود هغوی په تاریخ کښې ستاسو د پارہ اسوه حسنه ده. بیا ارشاد باری تعالی دې ﴿وَإِنْ كَانَ كِبْرُ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ ﴿۱﴾ که چرې په تاباندې د هغوی اعراض کول سخت تیریرې نو تہ د هغوی څه علاج کولې شې. په زمکه کښې سرنگ او کړنې او د هغه خای نہ د الله ﷻ نشانی راوباسنی یا په آسمان باندې پاوړنې اولگونې او اوخیزنې او د هغه خای نہ څه نښه راوړنې پیش کړنې. که کولې شنی نوداسې هم او کړنې خو دوی به چرې هم ایمان نہ راوړی. که الله ﷻ تہ د هغوی ایمان راوړل منظور وو نو هغوی به نې په هدایت باندې راجمع کړې وې په دې وجه په خبره پوهه شه او ناحقه غم مه کوه او ناپوهه مه جوړیږه لکه چه الله ﷻ او فرمائیل ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا ﴿۱﴾ که الله ﷻ غوښتل نو د زمکې ټولو اوسیدونکو به ایمان راوړې وې او د هدایت منونکی به وو. نو الله ﷻ خبر ورکړو چه ایمان خو هغه راوړی د چا د پارہ چه نیک بختی د ازل نه مقرر شوې وی. اود الله ﷻ ارشاد دې ﴿إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ﴿۱﴾﴾ ای محمد ﷺ! ستا په دعوت باندې خو به هغه خلق لیک وائی څوک چه ستا خبره اوری او پوهیږی. د الله ﷻ قول دې ﴿وَالْمُؤْمِنُ يَتَّبِعُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿۱﴾﴾ دا مری به الله ﷻ بیا راپاخوی بیا به د هغه طرف تہ رجوع کوی. د "موتی" نه کافران مراد دی ځکه چه د هغوی زړونه مړه دی. په دې وجه الله ﷻ هغوی د ژوند په حالت کښې هم په مړو یاد کړل اود مړو په جوسو سره نې تشبیه ورکړه. دا د هغوی د رسوائې او تذلیل په خاطر وو.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ

او وائی خلق اچی ولی نازلہ نہ کری شوہ | پہ دہ بانڈی

اودوی وائی چہ دہ تہ ولی

آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً

یوہ ننبہ | د طرفہ درب دهغه نہ اورتہ اووایہ | اچی بیشکہ اللہ | قادر دے | اپہ دے | اچی نازلہ کری | یوہ ننبہ
د اللہ طرفہ ننبہ نہ راخی | ..... ورتہ اووایہ چہ اللہ د نبی را کوزولو پورہ پورہ طاقت لری

وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ

لیکن | اکثر دوی | نہ پوهیری | اونشته | یوزندہ خنورا | پہ زمکہ کنسی |
خو اکثر خلق پہ دے نہ پوهیری | ..... اود زمکہ پہ مخ ہیخ یو ساه لرونکی نشته

وَلَا طَيْرٍ يَّطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ ۝ مَا

اوتہ یومارغہ | اچی الوزی | پہ دواپہ وزرو خپلو | مگر | امتونہ دی | پہ شان ستاسوا | نہ دے
اوتہ پہ هوا کنسی داسی مارغان شتہ چہ پہ وزرو الوزی | مگردا تول ستاسویشان امتونہ دی

فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ۝

پرینبودی مونہ کمی | اپہ کتاب کنسی | دخہ خیز | بیا | ارب خپل تہ | اور جمع کری کیری
مونہ ددی تولو پہ نصیب لیکلو کنسی ہیخ کمی نہ دے کری | اویابہ داتول خپل رب تہ واپس شی

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمُّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ ۝

او هغه کسان | اچی دروغ گنری | آیتونہ زمونہ | کانہ دی | اوگونگیان دی | اپہ تیارو کنسی پراتہ دی |
اوجاچی زمونہ | ایتونہ دروغ اوگنرل | هغوی کانہ اوگونگیان او پہ رنگ رنگ تیرو کنسی پراتہ دی

مَنْ يَشَأِ اللَّهُ يُضِلَّهُ ۝ وَمَنْ يَشَأْ يُجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ

خوک چہ غواری اللہ | نوگمراه کوی هغه لره | اوخوک چہ غواری | نوراونوی هغه | پہ لاره
اللہ چہ دجا بارہ کنسی اوغواری نو هغه گمراه کوی | اود چا بارہ کنسی چہ اوغواری نو هغه پہ

مُسْتَقِيمٍ ۝

نیغہ

سمہ لاروان کری

قوله تعالى: وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً

د معجزاتو صادریدل د اللہ پہ مرضی کیری :- د مشرکانو بارہ کنسی ارشاد کیری چہ هغوی به ونیل
چہ مونہ خنکه غوارو دغه شان یوہ ننبہ یاخارق عادت خبرہ د اللہ د طرف نہ پہ تا ولی نہ نازلیری
مثلاً پہ زمکہ کنسی چینی روانیدل وغیره. نو ارشاد کیری چہ اووایہ اللہ خو پہ دے بانڈی قادر دے
ولی دهغه حکمت د تاخیر مقتضی دے. خکہ چہ د هغوی د خوبنی مطابق اللہ خہ ننبہ نازلہ کری او

ہغوی بیا ہم ایمان رانوری نو عذاب بہ پخپلہ پہ ہغوی باندي نازل شی۔ ترمرگہ پورې بہ ہم ورته فرصت ملاؤ نشی لکہ چہ د مخکینو امتیانو سرہ او شو۔ اولکہ چہ د اهل ثمود مثال ستاسو پہ وړاندي دې۔ مونږ خو چہ خہ غواړو ننبہ بنکارہ کولې شو او چہ خہ غواړو عذاب ہم ورکولې شو۔

خناور جدا امتونہ او د محشر ورځ:۔ اوبیا او فرمائیلې شو ﴿وَمَآئِنُ دَاۡبِۡةٍ﴾ خرونکی او دانسی ټولونکې خناور، الوتونکی مرغشی ہم ستاسو پہ شان قسم قسم دی۔ حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د دې خناور و ډیر قسمونہ دی د کومونومونہ چہ مشهور دی۔ قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ "طیر" یو امت دی۔ پیریان او انسانان ہم یو یو امت دی او دا امتونہ ہم ستاسو پہ شان د الله ﷻ مخلوق دی۔ ﴿مَا قَرَطْنَا﴾ الخ یعنی د ټولو علم الله ﷻ ته دی۔ چاته رزق ورکول هغه نہ ہیروی کہ هغه د اوچې وی کہ د لمدې۔ لکہ چہ ارشاد دی ﴿وَمَا مِنْ دَاۡبِۡةٍ فِی الْاَرْضِ اِلَّا عَلٰی اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا﴾ هغه د دوی نومونہ شمیر او مقامات پیژنی، تردې چہ د هغوی د حرکتونو ئې ہم احاطہ کړې ده۔ او فرمائی ﴿وَمَا مِنْ دَاۡبِۡةٍ اِلَّا لَهَا رِزْقٌ يَّوْمَ يَحۡشُرُونَ﴾ ډیر خا لرونکی دی چہ د هغوی رزق ستا په ذمه نہ دی، دوی ته او تاسو ټولوتہ ہم الله ﷻ رزق ورکوی۔

د حضرت جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د خلافت په زمانہ کنبې یو کال ملخان رانغله۔ هغوی تپوس او کړو خو خہ معلومات اونه شو۔ د هغوی خو ډیر تعلق وو نو په دې وجه ئې عراق او شام وغیره ته خلق اولیرل چہ معلومه کړې چہ هلته ملخان راغلی۔ نو د یمن د طرف نہ یو سړی خہ ملخان راوړل او مخکنبې کیخودل۔ حضرت عمر رضی اللہ عنہ د هغې په کتو باندي درې ځل الله اکبر اووئیل او وئی فرمائیل چہ رسول الله ﷺ فرمائیلی ووچہ الله ﷻ په زرگونو مخلوقات پیدا کړې په کومو کنبې چہ شپږه سوه سمندری دی او څلور سوه د اوچې دی۔ د ټولو نه مخکې به الله ﷻ دا د ملخانو مخلوق هلاک کوی۔ بیا به وار په وار د مخلوقاتو د هلاکت دا سلسله داسې قائمه شی لکہ د منکې دانې چہ ماتیرې (۱)۔ ﴿ثُمَّ اِلٰی رَبِّہِمۡ مُّجۡرِبُونَ﴾ یعنی دې ټولو مخلوقاتو له به بیا مرگ راشی۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د بهائمو مرگ ہم د هغوی حشر کیدل دی۔ په دې بارہ کنبې یو بل قول دا دی چہ دابہائم بہ ہم د قیامت په ورځ راوچتولې شی۔ دغه شان او فرمائیلې شو ﴿وَاِذَا الۡوَحۡشُ حُشِرَتۡ﴾ یعنی بهائم بہ ہم په محشر کنبې راخی۔

د حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ نہ روایت دی حضور اکرم ﷺ دوه چیلنی اولیدی چہ یوه بلہ ئې په ښکرو باندي وهله وئی فرمائیل ای ابوذر! پوهیږې چہ دوی ولې جنگ کوی۔ بیا حضور ﷺ او فرمائیل الله ﷻ په دوی کنبې ظالم پیژنی او په قیامت کنبې بہ د دوی ہم فیصلہ کوی۔ (۲) حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ حضور ﷺ مونږ ته د الوتونکې مرغشی متعلق ہم علم راکړې دی۔ (۳) حضور ﷺ او فرمائیل چہ دا بغیر ښکرو چیلنی بہ د قیامت په ورځ د ښکرو چیلنی نہ بدله اخلی (۴) ﴿اَلَا اَمۡرٌ اَمۡنَا لَکُمۡ﴾ بارہ کنبې حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د قیامت په ورځ به الله ﷻ بهائم خناور او ترمرو پورې راپیدا کړی۔ هر یو به د بل نہ خپله بدله اخلی بیا به او فرمائی تاسو ټول خاورې شئی۔

نو کافران بہ ہم هغه وخت دا وانی ﴿يَلَيۡتِيۡنِیۡ کُنۡتُ رِبٰۡیًا﴾ افسوس چہ مونږ ہم خاورې شوې وې (۵)۔ ﴿وَالَّذِیۡنَ

(۱) البیہقی فی المسند الکبیر: مجمع الزوائد: ۳۲۲/۷.

(۲) احمد: ۱۶۲/۵.

(۳) احمد: ۱۷۳/۵.

(۴) زوائد مسند احمد: ۷۲/۱، مسند البزار: ۳۴۴۹.

(۵) حاکم: ۳۱۶/۲، وهو حسن.

كذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمْ وَيَكْفُرُوا بِالظَّلْمِ ۗ يَعْنِي چہ کومو خلقو زمونڙ آياتونه دروغ گنرلې دی هغوی د خپل جهالت کم علم او ناپوهنی په وجه د کنړو او گونگیانو په شان دی او په تیارو کبني دی خه لیدی هم نه شی نو اوس به داسې خلق په صحیح لار څنگه لارشی. لکه چه الله ﷻ په سورة بقره کبني فرماني د دوي مثال د هغه سړی په شان دې چه اور بل کړی نو د خواوشا څیزونه ورته بنکاره شی او چه هغه وخت اور مړی شی او هغه په تیاره کبني پاتي شی او هيڅ اونه لیدی شی په دې وجه ئې او فرمانييل ﴿مَنْ يَشَأْ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَأْ يُعْطِلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ هغه چه څوک غواړی گمراه ئې کړی او څوک چه غواړی نو په نيغه لار ئې کړی. هغه په خپل پيداوښ باندې د خپلې مرضی مطابق متصرف دې.

قُلْ	أَرَأَيْتُمْ	إِنْ	آتَكُمْ	عَذَابُ	اللَّهِ
اورته اووايه	خه رنگې بنکاری تاسوته	که	راشی تاسوته	عذاب دالله	
.....ورته اووايه چې فکر اوکړئ که په تاسو دالله عذاب راشی					
أَوَاتَّكُمْ	السَّاعَةُ	أَغْيِرَ	اللَّهِ	تَدْعُونَ	إِنْ كُنْتُمْ
يا راشی تاسوته	قيامت	ايا بغير دالله نه بل څوک	رابلئ تاسو	که يی، تاسو	رشتيني
يا په تاسو ناخپه، آخری وخت راشی نو ايا تاسو به دالله ﷻ نه سوا بل چاته آواز کوي که تاسو ريښتوني يی					
بَلْ	إِيَّاهُ	تَدْعُونَ	فَيَكْشِفُ	مَا	تَدْعُونَ
بلکه	خاص هم هغه	رابلئ تاسو ايا لرې کوي	هغه مصيبت	چی تاسو رابلئ	هغې ته
که بلکه هغه وخت کبني تاسو صرف يو الله ته آواز کوئ نو که الله او غواړی نو هغه مصيبت به درنه لرې					
شَاءَ	وَتَتَّسُونَ	مَا	تَشْرِكُونَ	وَلَقَدْ	أَرْسَلْنَا
او غواړی او هيروی تاسو	هغه	چی شريك کوي ئې تاسو	اوپه تحقيق سره	اليرلې دی مونږ	پيغمبران
کړی او په داسې موقع کبني درنه خپل شريکان هيرشی ..... او مونږ ليرلو وو رسولان					
إِلَىٰ	أُمَّمٍ	مِّنْ	قَبْلِكَ	فَاخَذْنَاهُمْ	بِالْبِاسِ
د يرو قومونو ته	ورا ندې ستانه	نو اونيول مونږه هغوی	په سختوسره	او په تکليفونو سره	
د يرو قومونو ته مخکبني ستانه بيا مونږ هغوی په سختو او مصيبتونو کبني راگير کړل					
لَعَلَّهُمْ	يَتَضَرَّعُونَ	فَلَوْلَا	إِذْ	جَاءَهُمْ	بِأَسْنَا
دپاره ددې چې هغوی	عاجزی اختيار کړی	انوولې ند وه	کله چې	اراغې هغوی ته	عذاب زمونږ
دې دپاره چې عاجزی اختيار کړی نو هر کله چې په دوی باندې زمونږ د طرفنه سختی راغلې					
تَضَرَّعُوا	وَلَكِنْ	قَسَتْ	قُلُوبُهُمْ	وَزَيْنَ	لَهُمْ
چې عاجزی ئې کوي وه	ليکن	سخت شو	زړونه د هغوی	اوبناسته کړو	هغوی ته
نودوی ولې عاجزی اختيار نه کړه بلکه ددوی زړونه سخت پاتي شو ..... اودوی ته					

الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۶۱﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا

شیطان اہنہ عملونہ | چی ووہغوی | چی کوول بہ نی انوہرکلہ چی ہیرکروہغوی | اہنہ کاراچی نصیحت شوئی ووہغوی | تہ شیطان ورتہ د ہغوی (بد علمونہ) بنائستہ کرل | ..... نو ہرکلہ چی دوی نصیحتونہ ہیرکرل

فَتَحْنًا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا

پہ ہغی سرہ | نویرانستلی مونہ | پہ ہغوی بانڈی | ادروازې ادھرخیز | تردې پورې | چی کلہ | خوشحالہ شو | نو مونہ پرې دھر قسم خوشحالو | دروازې پرانیستې | ..... تردې چی دوی تہ مونہ | خہ ورکړې وو پہ

بِئْسَ الْأُولَآءِ أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَاذَاهُمْ ﴿۶۲﴾ مَبْلِسُونَ ﴿۶۳﴾

پہ ہغہ خہ | چی ورکړې شوی ووہغوی | تہ | انو | انیول | مونہ | ہغوی | اناساپہ | نوبیا | ووہغوی | نا امیدہ | دخیرنہ ہغی خوشالہ شول | نو مونہ | ناخپہ | راونیول | او دوی | بالکل | حیران | پاتې شو

فَقَطَّعَ دَائِرَ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا ﴿۶۴﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ

نویرې کرې شوا | بیخ | ا | دقوم | ا | دہغہ قوم | چی ظلم ئې کرې وو | او | او | تعریف دی | اللہ | لرہ | ا | نو | دظالم قوم | بیخ پرې کرې شو | ..... او | تول | تعریفونہ | اللہ | لرہ دی

رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۶۵﴾

چی رب دی | دمخلوقاتو | ا

چی دتول مخلوق پروردگار دی |

قوله تعالیٰ: قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ

ذ توحید عقیدہ او د مکے مشرکان :- اللہ ﷻ پہ خپل مخلوق کنبی د ہر قسم تصرف کولو قدرت لری۔ نہ خوک د ہغہ حکم بدلولې شی او نہ خوک د ہغہ حکمت روستو غورزولې شی۔ کہ د ہغہ نہ غونبنتہ او کرې شی او ہغہ او غواری نو قبلوی۔ فرمائی چہ تاسو نہ پیژنئی چہ ناخاپی قیامت راشی او یا د اللہ ﷻ عذاب نو تاسو د ہغہ نہ علاوہ بل خوک نہ رابلئی خکہ چہ پوہیرئی چہ دا عذاب د اللہ ﷻ نہ علاوہ بل خوک نہ شی واپس کولې۔ کہ تاسو غیر اللہ خپل رب جوړولو کنبی رنبتونی یئی نو از مینبت او کرئی او گورئی بلکہ تاسو بہ ہم ہغہ اللہ رابلئی۔ بیا کہ ہغہ غواری نو دغہ عذاب بہ اخوا کرې۔ پہ داسې وخت کنبی تاسو خپل شریکان او بتان تول ہیروئی۔ پہ سمندر کنبی کہ چرتہ پہ مشکل حال کنبی راگیرشی نو د اللہ ﷻ نہ علاوہ باقی تول شریکان ہیروئی۔ تاسو نہ وړاندې امتونوتہ ہم مونہ پیغمبران لیرلئی وو او چہ کلہ ہغوی تکذیب او کرو نو مونہ د فقر او تنگدستی پہ عذاب کنبی راگیر کرل او پہ مرضونو او تکلیفونو کنبی مو اختہ کرل، دې دپارہ چہ ہغوی ہم اللہ ﷻ تہ آواز او کرې او ہم د ہغہ طرف تہ خشوع او خضوع او کرې۔ بیا چہ مونہ ہغوی پہ عذاب کنبی اختہ کرو نو ہغوی اثر ولې نہ اخلی۔ خبرہ دا دہ چہ د ہغوی زرونہ د کانرو شوی دی ہیخ اثر پرې نہ کیږی۔ شیطان د ہغوی شرکی او د دینمنئی اعمال د ہغوی د سترگو پہ وړاندې بنہ جوړ کرې پیش کرې وی۔ نو چہ کلہ ہغوی زمونہ تنبیہ ہم ہیرہ کرې او ایمان شاتہ او غورزوی نو مونہ د رزق پورہ دروازې پہ ہغوی بانڈی کولاؤ کرو چہ ہغوی نورہم پہ سستی کنبی پریوزی۔ د اللہ ﷻ دسیاست نہ ہم د اللہ ﷻ پناہ او چہ کلہ ہغوی د دنیا پہ

خوشحالیوہ جامو کنبی نہ خائیری او پخپلومالونواولادونواورزقونو کنبی زمونږ نه غافل شی نو ناخاپی په هغوی باندي عذاب راخی یا مرگ راخی په دې حالت باندي هغوی د هر يو خير نه ناامیده کیری. تنگدستی او خوشحالی یو ازمیښت او موقع ورکول. حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چه په چا باندي رزق زیات کړې شو هغه په دې خبره هډو غور نه کوی ځکه چه دا هم د الله ﷻ د طرف نه یو سیاست دې او په چا چه تنگ حالی وی هغه هم غور نه کوی چه د هغه ازمیښت کیری او مهلت ورکړې شویدی. د کعبې په رب قسم کله چه د گناهکارانو نیول مقصود وی نو په دنیا کنبی هغوی خوشحاله ساتلې شی. قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چه الله ﷻ تر هغه وخته پورې یو قوم هم نه دې رانیولی تر کومې چه نې په خپل نعمتونو کنبی ښه مست کړې نه وی. د هوکه مه خورنی فاسق او گناهکار خلق د هوکه خوری د ﴿أَبْوَابِ كُلِّ شَيْءٍ﴾ نه مراد دنیا مزی او خوشحالی ده. د ابن عامر نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ فرمائی دې چه کله ته څوک اووینی چه د هغه د گناه سره الله ﷻ د دنیا عیش او مزی هغه له ورکړی دی نو یقین او کړه چه دې د الله ﷻ د روستوالی وخت تیروی. بیا حضور ﷺ همدغه آیت اولوستلو چه کله هغه مونږ هیر کړی نو هغه له د هر قسم عیش او مزی ورکړو او چه کله هغه په دې مغروره شی او بیا زمونږ موتی کنبی راشی نو د هر قسم نه ناامیده شی. (حضور اکرم ﷺ به فرمائیل چه کله الله ﷻ یو قوم باقی ساتل غواړی او هغوی له ترقی ورکول غواړی نو هغه له پاک دامنې او میانه روی ورکوی او د کوم قوم نه چه خپله رشته پریکول غواړی نو هغوی له فراخی ورکوی او د خیانت دروازه په هغوی باندي کولاوی او چه کله هغوی مغروره شی نو سمدستی هغوی رانیسی. نو په دې حال کنبی هغه ناامیده کینی نود هغه قوم نسیا منسیا شی د حمد سزاوار هم د الله ﷻ ذات دې. (۲)

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ
اووايه اووايه آياوينی تاسوا که واخلي الله ا د اوریدو طاقت ستاسوا
اورته اووايه چې تاسو چرې په دې خبره فکر کړې دې چې الله ستاسو غوږونه
وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِيَّاهُ
اودلیدلو طاقت ستاسوا او مهر اولگوی په زړونو ستاسو ا نو څوک دې ابل خدائی ا بی دالله نه
اوسترگې واخلي او په زړونو درته مهر اولگوی نود الله ﷻ نه سوا بل څوک شته چې
يَأْتِيَكُمْ بِهِ أَنْظُرْ كَيْفَ نَصَرَفُ الْآيَاتِ
چې واپس درکړی تاسو ته دغه قوتونه اوگوره ا څنگه ا باربار پیش کوو مونږه ا نښې ا
دا خیزونه تاسو ته واپس راولی ا ..... اوگوره مونږ دوی ته خپلې نښې په کومه کومه طریقه ښایو
ثُمَّ هُمْ يَصْدِقُونَ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَنْتُمْ
بیا دوی ا ډډه کوی ا اووايه ا څنگه ښکاری تاسو ته ا که ا راشی تاسو ته
خوبیا هم دوی دهغې نه ډډه کوی ا ورته اووايه چې تاسو چرته فکر کړې دې که په تاسو باندي

(۱) احد: ۱۴۵/۴.
(۲) مسند الفردوس ۱/۹۷ ابن ابی حاتم.

عَذَابُ اللَّهِ بَعْتَهُ أَوْ جَهْرَةً هَلْ يَهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٦١﴾
عذاب دالہ   ناسایا   یا بنکارہ   نہ ہلاکیری   مگر   قوم   ظالمان
دالہ ﷺ د طرفنہ ناخاپہ یا پہ بنکارہ عذاب راشی   نوایاد ظالمانونہ سوانورخوک بہ پہ کبسی ہلاکیری!
وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مَبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ آمَنَ
اونہ دی لیرلی مونہ   پیغمبران   مگر   زیری ورکونکی   اویرونکی   نو چاچی ایمان راوہو
اومونہ خورسولان پہ دی غرض لیروا   چی نیکانو تہ زیری ورکری   او بدن اوویروی   نوخوک دہغوی خبرہ اومنی
وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾
اواصلاح نی اوکپہ د عمل انو نشتہ یرہ   اپہ ہغوی بانڈی   اونہ بہ ہغوی   غمژن شی
او خپلہ اصلاح اوکری   ..... نو پہ ہغوی بہ نہ ویرہ وی   ..... اونہ بہ غمژن شی .....
وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا
اوغہ کسان   چی دروغ نی اوگنرل آیتونہ زمونہ   رسیبری بہ ہغوی تہ   عذاب   پہ سبب دہغی
اوخوک چی زمونہ آیتونہ دروغ وانی   ..... نو ہغوی تہ د ہغوی د بدو عملونو پہ وجہ
كَانُوا لِيَفْسُقُونَ ﴿٦٣﴾
چی وو ہغوی   چی نافرمانی بہ نی کولہ
عذاب رسیبری   .....

قوله تعالى: قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ؟ معاندينوته د حق وعظ:- رسول الله ﷺ تہ ارشاد فرمائی چہ دی مکذبینو معاندينوته اوواہ چہ خہ پتہ درتہ شتہ چہ اللہ ﷻ ستاسو اوریدل او لیدل بندکری کوم چہ نی تاسو لہ درکری دی لکہ چہ فرمائی ﴿ وَجَعَلْ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ﴾ اوداہم احتمال دی چہ د اوریدو او لیدو سرہ ہغوی د شریعت د انتفاع نہ محرومہ کری اود حق خبری نہ د فاندی اخستونہ ہغوی راندہ او کانرہ شی او ہم دغہ مطلب وو ﴿ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ ﴾ لکہ چہ فرمائی ﴿ أَمْ مَنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ ﴾ او ونی فرمائیل ﴿ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ ﴾ یعنی کہ ہغہ ستاسو پہ زرونو بانڈی ہم مہر اولگوی نو د اللہ ﷻ نہ بغیر خوک دی چہ دغہ مہر مات کری پہ دی وجہ اوفرمائیل شی چہ لہ شان غور اوکرنی چہ مونہ خپلی خبری خنگہ پہ وضاحت سرہ بیانوو چہ د دی خبری پورہ دلیل وی چہ د اللہ ﷻ نہ علاوہ بل خوک رب نشتہ اود اللہ ﷻ نہ بغیر چہ خومرہ معبودان دی تول باطل دی د دی واضحہ خیز نہ پس ہم ہغوی د حق د تابعدارنی نہ خلق منع کوی او پخپلہ ہم منع کیری خہ پوہیرنی کہ د اللہ ﷻ عذاب تاسو راگیرکری چہ د ہغی تاسو تہ خہ گمان ہم نہ وی چہ پہ کتلو کتلو کبسی مخامخ راشی نو آیا د دی گمراہ قوم نہ علاوہ پہ بل خوک ہلاک شی خکہ چہ دا خلق اللہ ﷻ سرہ د شرک پہ سبب د ہغہ پہ گرفت کبسی دی خو ہغہ خلق بہ خلاصی پیامومی چہ صرف د اللہ ﷻ عبادت کوی پہ ہغوی بانڈی نہ ویرہ شتہ او نہ غم لکہ چہ فرمائی ﴿ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ ﴾ کوموخلقو چہ ایمان راوہو اوخپل ایمان نی پہ شرک سرہ خراب نہ کرو د ہغوی د پارہ امن او آمان دی او ہغوی لارر موندونکی دی بیبا ارشاد فرمائی چہ مونہ خو پیغمبران د جنت

د زیری اود دوزخ نہ د ویری د پارہ لیرو. هغوی نیکانو مؤمنانو بندیگانو ته زیری ورکوی نو کفر او گناه کونکو ته خبردارې هم ورکوی. په دې وجه اوفرمانیلې شو چه څوک د زړه نه ایمان راوړی او د نبی په تابعدارنی کبسی نیک عمل او کړی نو په هغوی باندې د راتلونکی وخت هیخ ویره نشته اود تیرشوی وخت په نسبت هیخ ارمان او غم نشته ځکه چه د هغوی د وړاندینو الله ﷻ مالک دې. بیا فرمانی چه کومو خلقو زمونږ آیاتونه دروغ گنرلی هغوی به د خپل کفر او فسق په وجه عذاب سره مخ کیږی. ځکه چه هغوی د الله ﷻ د اوامرو نه آزاد جوړشوی دی اود هغه مناهی او د محارم کونکی شوی دی اود هغه حدود نی مات کړی دی.

>

قُلْ لَّا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي
اووايه   نه وايم زه   تاسو ته   چي ماسره دي
اَيُّ بَيْعْمَبْرَه، وَرْتَه اووايه چي تاسو زه دا نه وايم چي ماسره
خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي
خزاني د الله   اونه دا وايم اچي پوهيږم زه ايه غيبو   اونه دا وايم زه   تاسوته   چي زه
دالله ﷻ خزاني دي   اونه (درته دا وايم چه) زه په غيبو باندې پوهيږم   اونه درته دا وايم چي زه
مَلَكَ إِنِ اتَّبِعُوا إِلَّا مَا يُوْحَىٰ إِلَيْكَ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي
فرشته يم   نه كوم تابعداري زه   مگر   دهغي چي وحى كيږي   ماته   اووايه   آيا برابريدي شي
فرشته يم   زه صرف د هغي وحى تابعداري كومه چي ماته كولي شي   ..... ته ورته اووايه چي آيا
الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ۝ وَأَنْذِرُ بِهِ الَّذِينَ
پوند   اوبينا   نو تاسو فكر نه كوي!   اوويروه   په دې وحى سره   هغه كسان
پوند اوبينا دواړه برابريدي شي   نو تاسو دومره فكر هم نه كوي   ته په دې (وحى) سره هغه كسان
يَخَافُونَ أَن يُخْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُم
چي يريري   اچي جمع به كړي شي   رب خپل ته   په داسي حال كبسي چي نه به وي   دپاره دهغوي
اوويروه چي دهغوي په زړونو كبسي دا ويږه وي   چي الله ﷻ ته به داسي حال كبسي پيش كيږي
مِّنْ دُونِهِ وَإِيَّاكُمْ وَلَا تَقُولُوا لَكُم مَّا كُنْتُمْ
ماسوا دهغه نه   څوك دوست   اونه څوك شفاعت كونكي   شايد چي هغوي   اويريږي دالله نه   اومه
چه دهغه نه بغير به ئي څوك دوست نه وي   اونه به ئي څوك سفارشي وي   نو دوي ته پكارده چي متقيان شي
تَطْرُدُ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ
شړه ته   هغه كسان   اچي رابلي   رب خپل ايه وخت د صبا كبسي   اوپه وخت د بيگاه كبسي   غواړي
او هغه كسان دخان نه لرې مه شړه چي صبا بيگاه الله ﷻ لره يادوي   ..... اوداغواړي

وَجْهَهُ	مَا عَلَيْكَ	مِنْ حِسَابِهِمْ	مِنْ شَيْءٍ	وَمَا	مِنْ حِسَابِكَ
رضا دھغہ	نشتہ پہ تاباندی	د حساب دھغوی نہ	ہیخ خیز	اونشتہ	د حساب ستانہ
چی اللہ ﷻ	راضی کری	پہ تاباندی دھغوی	د حساب ہیخ بوج نشتہ	.....	اوستاد حساب
عَلَيْهِمْ	مِنْ شَيْءٍ	فَتَطْرَدَهُمْ	فَتَكُونُ	مِنَ الظَّالِمِينَ	
پہ ہغوی باندی	ہیخ خیز	نوکہ تا اوشرل ہغوی	نوشی بہ تہ	دظالمانونہ	
پہ ہغوی خہ بوج نشتہ	.....	نوکہ ہغوی دخان نہ	اوشری نوزیاتی	کونکو کبسی	بہ شمیر شی
وَكذَلِكَ	فَتَنَّا	بَعْضَهُمْ	بِبَعْضٍ	لِيَقُولُوا	
اودغہ شان پہ امتحان کبسی	اچولی دی	مونرہ بعضی	دھغوی نہ	پہ بعضو	نوروسرہ دپارہ ددی
چی اووائی	ہغوی	اوداشان	مونرہ	دوی دیوبل	پہ ذریعہ پہ امتحان کبسی
اچولی دی	چی	دوی دا	وینا	اوکری	
اَهْوَاءِ	مِنَ اللّٰهِ	عَلَيْهِمْ	مِّنْ بَيْنِنَا	اَلَيْسَ اللّٰهُ	
ایا داہغہ خلق دی	اچی احسان کری	دی اللہ	پہ ہغوی باندی	پہ منح	زمونرہ کبسی
ایا نہ	دی اللہ	چی	ایا ہغہ	داخلق	دی چی اللہ ﷻ
پہ مونرہ	کبسی	پہ دوی	باندی	مہربانہ	کری دی
.....	ایا اللہ ﷻ				
بِاعْلَمَ	بِالشَّكْرِ	وَإِذَا	جَاءَكَ	الَّذِينَ	يُؤْمِنُونَ
بنہ پوہہ	پہ شکر کونکو	باندی	اوکلہ	چی	راشی تاتہ
ہغہ	کسان	چی ایمان	راوری	شکر	گزار بندگان
بنہ نہ	پیژنی	اوهر	کلہ	چی	تاتہ ہغہ
کسان	راشی	چی	زمونرہ	پہ	ایتونو ایمان
راوری					
بِآيَاتِنَا	فَقُلْ	سَلِّمٌ	عَلَيْكُمْ	كُتِبَ	رَبُّكُمْ
پہ ایتونوز	مونرہ	اواوایہ	سلامتیادہ	پہ تاسو	لیکلی
دی	ارب	ستاسو	پہ خان	خپل	باندی
.....	نوتہ	ورته	واہ	سلامت	اوسی
ستاسو	رب	پہ	خپل	خان	باندی
رحمت	لازم	کری	دی		
الرَّحْمَةِ	اِنَّهُ	مَنْ عَمِلَ	مِنْكُمْ	سَوْءًا	بِجَهَالَةٍ
رحمت	بیشکہ	شان	دادی	اچا	چی کری
وی	ستاسو	نہ	خہ	بد	عمل
پہ	ناپوہتیا	سرہ	.....	تاسو	کبسی
چی	خوک	پہ	ناپوہی	سرہ	خہ
گناہ	اوکری	.....			
ثُمَّ	تَابَ	مِنْ بَعْدِهَا	وَأَصْلَحَ	فَإِنَّهُ	غَفُورٌ رَّحِيمٌ
بیا	اتوبہ	اوباسی	روستو	دھغی	نہ
اونیک	کری	عمل	خپل	نوبیشکہ	چی ہغہ
بخبنونکی	مہربان	دی	بیاروستو	توبہ	اوباسی
.....	اوخپلہ	اصلاح	اوکری	نوبیشکہ	اللہ ﷻ
بخبنونکی	مہربان	دی			

قوله تعالى: قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ

د غیبو او د خزانو مالک خوک دی :- اللہ ﷻ فرمائی چہ ای رسول ﷺ تہ دوی تہ اووایہ چہ زہ د دی دعوی کله کوم چہ ماسرہ د اللہ ﷻ خزانہ خبسی دی او نہ زما د دی دعوی دہ چہ زہ د غیبو خبری پیژنم د غیبو علم خو صرف اللہ ﷻ تہ دی ماته پہ دی کبسی صرف دومرہ معلوم دی سومرہ چہ اللہ ﷻ راتہ

خودلی دی او نہ زہ یوہ فرہنتہ یم زہ خو یو بشر یم. صرف دومرہ دہ چہ زما طرف تہ د اللہ ﷻ وحی راخی ماتہ ہغہ د دے عزت رابنیلے دے او احسان ئے کپیدے. پہ دے وجہ زہ د وحی نہ علاوہ د بل خیز تابعداری نہ کوم اود وحی د حدودو نہ یوہ لویشٹ ہم بھر نہ اوخم. او ورتہ اووایہ چہ بینا او نابینا دوارہ برابریدے شی یعنی د حق منونکی او د دے نہ گمراہ خلق دوارہ یو شان کیدے شی؟ آیا تاسو پہ دے غور نہ کوئے. لکہ چہ او فرمائیلے شو، آیا ہغہ سرے چہ پہ دے پوہیری خہ چہ ستا طرف تہ ستاد رب نہ نازل شوی حق دی، پہ مثال د نابینا سرے کیدے شی؟

قوله تعالیٰ: وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ

بیا ارشاد کپری ای محمد ﷺ د دے قرآن پاک پہ ذریعہ تہ ہغہ خلق اوویروہ چاتہ چہ د دے خبری اندیننہ دہ چہ اللہ ﷻ تہ بہ ورائدے کپرو. د دے خبری ویرہ چہ د اللہ ﷻ نہ بغیر بل خوک ولی شتہ او نہ بہ خوک د شفیع کار ورکری. ہغہ خلق چہ د اللہ ﷻ نہ ویریری اود حساب د ورخی اندیننہ لری. چاتہ چہ دا ویرہ وی چہ د اللہ ﷻ پہ ورائدے بہ اودریدل وی. پہ ہغہ ورخ د ہغہ د پارہ نہ خوک ولی شتہ او نہ خوک شفیع چہ شفاعت اوکری او ہغہ د عذاب نہ بچ کری. دوی د ہغہ ورخی نہ اوویرہ وہ پہ کومہ ورخ چہ بہ د اللہ ﷻ نہ بغیر د چاحکومت نہ وی. کیدے شی چہ ہغوی د اللہ ﷻ نہ اوویریری او پہ دے دنیا کبھی داسے عملونہ اوکری چہ ہغوی تہ د قیامت پہ ورخ د عذاب نہ خلاصی ورکری اوکہ ثواب ورتہ ملاؤشی نو چہ دوچندہ ملاؤشی.

د صحابہ کرامو ﷺ حفاظت د عرش والا پخپلہ کوی:- ارشاد دے چہ کوم خلق سحر ماننام د اللہ ﷻ ذکر مخلصانہ توگہ باندے کوی نو داسے خلق د خان نہ مہ اخوا کوه بلکہ خپل خاص دوستان نی گرخواہ. لکہ چہ او فرمائیلے شو ﴿ وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ ﴾ ہغہ خلق سحر ماننام د خپل رب عبادت کوی او د شپے ورخی مونخونہ کوی لکہ چہ فرمائی ﴿ وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ﴾ او ارشاد کپری چہ دا خلق دا عمل مخلصانہ او د اللہ ﷻ د پارہ ئے کوی. او ارشاد دے چہ نہ بہ د ہغوی حساب ستانہ اخستے شی او نہ بہ ستا حساب د ہغوی نہ اخستے شی. لکہ خنگہ چہ د نوح ﷺ قول د ہغہ خلقو پہ جواب کبھی چاچہ وئیلے وو بنہ مونر پہ تا باندے ایمان راؤرو ستا منونکی خو تبول د کمے درجے خلق دی، نو نوح ﷺ فرمائیلے وو چہ ماتہ خو علم نشتہ چہ ہغوی خہ کوی کہ تاسو تہ خہ پتہ وی نو تیک دہ اود ہغوی خبرہ باندے اللہ ﷻ خبر دی او ہم ہغہ د ہغوی حساب کونکے دے. ای نبی ﷺ! کہ چری تہ دوی د خپل خان نہ اخوا کپری نو د ظالمانونہ بہ گنرلے شی.

د حضرت ابن مسعود ﷺ نہ روایت دے چہ د قریشو یوہ ڍلہ د حضور ﷺ پہ خدمت کبھی حاضرہ شوہ. هلته حضرت خباب ﷺ، حضرت صہیب ﷺ، حضرت بلال ﷺ او حضرت عمار ﷺ ناست وو نو ہغہ عزت دارو خلقو اوونیل ای محمد ﷺ! ستا د قوم د پارہ دا خلق خوین دی. ہم دا ہغہ خلق دی چہ تامونر پریخودو او اللہ ﷻ پہ دوی باندے احسان اوکرو؟ اوس مونر د دوی پہ ڍلہ کبھی خنگہ شامل شو او ستا تابعداری خنگہ کولے شو. تہ دوی د خپل خان نہ اخوا کپہ نو بیا بہ مونر ستا تابعداری اوکرو نو دا آیت نازل شوے وو ( ) . پہ دے موقع اللہ ﷻ او فرمائیل چہ دغہ شان مونر بعضو لہ د بعضو پہ ذریعہ پہ فتنہ او ازمینست کبھی واچول. د حضور ﷺ پہ اطرافو کبھی ہغہ خلقو مؤمنان ضعیفان لیدلو سرہ د دوی سپکاوی کپری وو. حضور ﷺ تہ ئے خان لہ وئیلے ووچہ مونر ستا پہ مجلس کبھی شریکیدل غوارو، دا باندچیان عرب پہ خپل خان باندے زمونر د غورہ والی نہ خیر دی. تالہ د عربو خلق راخی مونر تہ شرم راخی چہ ہغہ خلق مونر د دے کمے درجے والا خلقو سرہ ووینی. کلہ چہ مونر تاسو لہ

راشو نو تاسو دا خلق د خپل خان نه پاڅونئ او چه کله مونږ تاسو نه لار شو نو ستاسو خوښه ده چه بيا نې خان سره کينونئ. حضور ﷺ ونييل ښه ده نو دې خلقو ونييل چه په دې معاهده باندي يو دستاويز اوليکنئ. حضور ﷺ کاغذ راوغوښتو او حضرت علي ؑ نې د ليکلو د پاره راوبللو دا ضعيفان مؤمنان په گوټ کښې ناست وو او دا آيت نازل شو چه دوی د خپل خان نه مه اخوا کوه دوی الله ﷻ يادوی. نو نبی کریم ﷺ هغه کاغذ د حضرت علي ؑ نه واخستو او لرې نې اوغورزولو او هغه خلق نې خان سره رانزدې کړل. (۱) دا حديث غريب دې ځکه چه دا آيت مکي دې او اقرع بن حابس ؓ او حضرت عيينه ؓ د هجرت نه پس ايمان راوړلې دې.

حضرت سعد ؓ وائی چه دا آيت د نبی کریم ﷺ د شپږو صحابه کرامو بازه کښې نازل شويدې په کومو کښې چه حضرت عبدالله بن مسعود ؓ هم دې. مونږ به نبی کریم ﷺ ته د رسيدلو د پاره د يو بل نه وړاندې کيدو. هغوی ﷺ به مونږ خان سره نزدې کينولو نو قريشو به ونييل چه مونږ پريږدې او دوی خان سره نزدې کينوي. ارشاد دې چه مونږ ازمينت کړی دی چه څوک په دوی کښې څنگه دی. د دې ازمينت نتيجه دا وه چه د قريشو کافرانو به ونييل چه آيا همدغه خلق دی چه په مونږ باندي د احسان کولو په ځای الله ﷻ هم په دوی احسان کړيدې. (۲) خبره دا وه چه د تبليغ د شروع په زمانه کښې زيات خلق هغه ښځې سپری او غلامان وو چه کمزورې او د کمې درجې خلق وو په اميرانو اوسردارانو کښې ډيرو کمو خلقو ايمان راوړې وو. لکه چه د نوح ﷺ قوم نوح ﷺ ته ونييلی وو چه مونږ خو وينو چه ستا تابعداري کمزوری او د کمې درجې خلق کوی يو ممتاز او مخوريز سپری نه کوی. او دغه شان هرقل د روم د ملک د ابوسفیان نه تپوس کړې وو چه د قوم مالداران خلق د هغه منونکی دی که غريب خلق؟ نو ابوسفیان ونييلې وو چه زيات منونکی ضعيفان او کمزوری خلق دی نو هرقل ونييلې وو چه د رسولاتو منونکی او هم داسې خلق وی. (۳) مطلب دا چه د مکې مشرکانو به په هغه کمزورو خلقو پورې توقي کولې او چه وس به نې کيدو نو تکليفونه به نې وررسول. آخر الله ﷻ د دغه خلقو ولي د خير طرف ته لار خوندنه او کړه. د کومې خبرې طرف ته چه دغه خلقو وړانديوالې کړيدې نو که هغه د خير ده نو الله ﷻ مونږ ولي پريخودو. او ونييل به نې که د دې په منلو کښې خير وو نو دوی به زمونږ نه وړاندې کيدل نه. لکه چه الله ﷻ او فرمائيل چه کله په دوی باندي زمونږ واضحه آياتونه تلاوت کيږي نو دا کافران مؤمنانوته وائی چه اوبشائي په دواړو کښې ښه څوک دی او شريف د عزت خاوندان او دولتمند څوک دی؟ د دې په جواب کښې الله ﷻ فرمائی چه مونږ د دې نه وړاندې څومره داسې قومونه هلاک کړل چه د اوچتې درجې عزت والا شان او شوکت والا وو. او چه کومو خلقو دا ونييلی چه الله ﷻ دوی له په مونږ باندي ولي ترجيح ورکړه؟ نو د دې په جواب کښې فرمائی چه آيا الله ﷻ رښتونی شکرگذار نيك زړه او د ښه کردار خلق نه پيژنی؟ الله ﷻ هم هغه خلقو ته توفيق ورکوی ځکه چه الله ﷻ نیکانو خلقو سره وی. په صحيح حديث کښې دې چه الله ﷻ ستاسو صورتونو او رنگونوته نه گوری بلکه ستاسو زړونو او ستاسو عملونوته گوری. (۴)

د حضرت عکرمه رضي الله عنه نه د دې آيت باره کښې روايت دې چه عبرت ورکړه هغه خلقو ته چاته چه د الله

(۱) الطبری : ۱۱ / ۳۷۶.

(۲) حاکم : ۳ / ۳۱۹، ابن حبان : ۱۶۵۳۹، وهو حديث حسن ، ددې اصل صحيح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب فی فضل سعيد بن ابی

وقاص ؓ ۲۴۱۲ کښې موجود دې.

(۳) صحيح بخاری کتاب بدء الوحی باب كيف بدء الوحی الی رسول الله ﷺ ۷: صحيح مسلم: ۱۷۷۳.

(۴) صحيح مسلم کتاب البر والصلة باب تحريم ظلم المسلم وخذله واحتقاره ودمه وعرضه وماله : ۲۵۶۴، الحد: ۲ / ۴۳۹، ابن حبان: ۳۹۴.

ﷺ پہ ورائندی د راتلو اندیبنہ وہ چہ د بنی عبدمناف یو خوشرفاء د کافرانو ابوطالب له راغله او ورتہ نی اوونیل چہ افسوس ستا وراہ محمد ﷺ زمونر غلامان او نوکران د خپل خانہ اخوا کړی وی خکہ چہ هغوی زمونر غلامان او خادمان دی او دا خبرہ په مونږه ډیره سخته تیریری. په داسې صورت کنبی به مونږ د محمد ﷺ تابعداری او کړو او د هغوی منل او تصدیق به او کړو. ابوطالب حضور اکرم ﷺ له راغلو اود دې ذکر نی او کړو نو حضرت عمر بن الخطاب ﷺ او فرمائیل ښه ده داسې هم او کړنی معلومه به شی چہ د دوی څه اراده ده او د دې نه پس به هغوی څه کوی. نو دا آیت نازل شو او تردې او فرمائیلې شو چہ ولې الله ﷻ شکر کونکی بندیکان نه پیژنی. د شکر گزاره خلقو نه حضرت بلال ﷺ، عمار بن یاسر ﷺ، سالم مولی ابی حذیفه ﷺ، د صبیح اسید آزاد کړی شوې، ابن مسعود ﷺ، مقداد بن عمرو ﷺ، مسعود بن القاری ﷺ، واقد بن عبدالله حنظلی ﷺ، عمرو بن عبد عمرو ﷺ، ذوالشمالین ﷺ، مرثد بن ابی مرثد ﷺ او ابو مرثد الغنوی ﷺ چہ د حمزه بن عبدالمطلب حلیف وو او دا آیت د قریشو د کافرانو د سردارانو اود هغوی د حلیفانو یاره کنبی نازل شوې وو. کله چہ دا آیت نازل شو نو حضرت عمر ﷺ پاخیدو نبی اکرم ﷺ له راغلو اود خپلې غلطې مشورې معذرت نی او کړو. د الله ﷻ ارشاد اوشو چہ کله زمونږ په آیانونو باندې ایمان راوړونکی ستا خواله راشی نو هغوی ته اووایه چہ په تاسو دې سلامتی وی. یعنی هغوی ته سلام او کړه او د هغوی عزت زیات کړه او د الله ﷻ د فراخه رحمت زیرې ورکړه. او هم په دې وجه فرمائیلی شوی دی چہ الله ﷻ پخپل نفس کریمه باندې رحمت واجب گرځولې دې. او چہ څوک تاسونه په ناپوهی کنبی څه گناه او کړی او بیاد هغی نه پس توبه او کړی اود همیشه دپاره دهغه گناه نه منع شی او اراده او کړی چہ بیابہ داسې نه کوی نو الله ﷻ غفور او رحیم دی. د الله ﷻ د رحمت شان :- د حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چہ نبی کریم ﷺ فرمائیلی چہ کله الله ﷻ په مخلوق باندې خپل تقدیر قائم کړو نو چہ په عرش باندې د هغه کتاب لوح محفوظ دې په هغې کنبی اولیکل زما رحمت به زما په غضب باندې غالب وی. (۱) حضور ﷺ او فرمائیل چہ کله د مخلوق باره کنبی الله ﷻ د حکم نافذ کولو نه فارغ شی نو د عرش د تخت نه به کتاب راوټاسی په کوم کنبی چہ به لیکلی وی زه ارحم الرحمین یم. بیا به یو موتې دوه مخلوق د دوزخ نه رابهر کړی چا چہ به څه د خیر کار نه وی کړی اود هغوی د سترگو په مینځ په تندې به لیکلی وی عتقاء الله یعنی دا د الله ﷻ آزاد کړی شوی دی. حضرت سلمان ﷺ د الله ﷻ د قول ﴿ کَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ﴾ باره کنبی ونیلی دی چہ مونږ په تورات کنبی لیکلی لیدلی دی چہ الله ﷻ زمکه او آسمان پیدا کړل او خپل سل رحمتونه نی پیدا کړل او دا نی د مخلوق د پیدا کولو نه اول پیدا کړل. بیا نی مخلوق پیدا کړو اود دې رحمتونو نه نی یو رحمت د مخلوق په مینځ کنبی تقسیم کړو او خپل خان سره نی یو کم سل رحمتونه کینخودل. هم د دې یو رحمت په وجه خلق په خپل مینځ کنبی رحمت او مینه کوی مهربانی او کرم کوی او تگ راتگ ساتی. اوبښې او غوا او چیلشی هم د دې رحمت نه برخه اخستی ده او خپلو بچو سره مینه کوی او په سمندر کنبی دوه ماران یو بل سره یو ځای اوسیری. د قیامت په ورځ به الله ﷻ دا ټول رحمتونه او خپل خان سره ساتلی شوی رحمتونه ټول په گناهکارانو بندیکانو خرچ کوی. په دې مضمون کنبی ډیر احادیث راغلی دی. د حضرت معاذ بن جبل ﷺ نه روایت دې چہ آیا تاسو ته معلومه ده چہ په بندیکانو د الله ﷻ څه حق دې؟ حق دا دې چہ هم د هغه عبادت او کړی او څوک د هغه شریک جوړ نه کړی. بیانې تپوس او کړو چہ د بندیکانو په الله ﷻ باندې څه حق دې؟ بیا نی ونیل دا حق دې

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (و یغذرکم الله نفسه) ۷۴۰۴، صحیح مسلم: ۲۷۵۱، الحد: ۲/۳۱۳.

جہ اللہ ﷻ ہغوی معاف کری او پہ عذاب کنبی راگیر نہ کری۔ (۱)

وَكَذَلِكَ نَفِّصُ الْآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ

اوہم دارنگی | مونر پہ تفصیل سرہ بیانووا آیتونہ | اودپارہ ددی چی بنکارہ شی |
| اومونر دغہ شان مونر پہ تفصیل سرہ ننبی بنایو | اود دپارہ چی (د نیکانو خلقونہ)

سَبِيلِ الْمُجْرِمِينَ ۝ قُلْ إِنِّي نَهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ

لارہ | دمجرمانو (د تابعدارونہ) | اووایہ | اچی بیشکہ زہ | منع کری شوی یم | اچی بندگی اوکرم |
دمجرمانو لاز بالکل بنکارہ شی | تہ ورتہ اووایہ چی بیشکہ زہ د ہغہ بتانو د عبادت نہ منع کری شوی یم

الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۗ قُلْ لَا اتَّبِعُكُمْ

دہغوی اچی تاسو ئی رابلی | ماسواد اللہ نہ | اووایہ | اچی نہ کوم زہ تابعداری | د خواہشاتو ستاسو |
چی تاسو ئی د اللہ نہ سوار رابلی | ..... ورتہ اووایہ چی زہ ستاسود خواہشاتو تابعداری نہ کوم

قَدْ ضَلَلْتُ إِذَا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ۝

یقینا بی لاری بہ شم زہ | پہ دغہ وخت کنبی | اونہ بہ شم زہ | دنیغی لاری موندونکونہ |
کہ داسی می اوکرل نوگمراہ بہ شم | ..... او پہ سمہ لاز بہ پاتی نشم

إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ ۚ وَمِنْ رَبِّي

چی بیشکہ زہ | پہ بنکارہ دلیل یم | دطرف درب خپل نہ | اودروغ گنرلی دے تاسو | ہغہ دلیل
چی بیشکہ زہ د اللہ ﷻ د طرفنہ پہ بنکارہ دلیل باندی ولا یم | او تاسو ہغی تہ دروغ وایی

مَا عِنْدِي ۚ مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ ۗ إِنَّ الْحُكْمَ

نشہ پہ اختیار زما کنبی | ہغہ | اچی تاسو تلوار کوی | ہغی تہ | نہ دے اختیار د فیصلی
اوس دہغی (عذاب) اختیار زما پہ لاس کنبی نہ دے | اچی دکوم راتلو تہ تاسو تلوار کوی | فیصلہ صرف

إِلَّا لِلَّهِ ۗ يَقْضُ الْحَقُّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ۝ قُلْ لَوْ أَن

مگر اللہ لره دے | ہغہ بیانوی | حق | اوہغہ | بہترین فیصلہ کونکی دے | اووایہ | کہ چری | بیشکہ
د اللہ ﷻ پہ لاس کنبی دہ | ہغہ حق خبری بیانوی | او بہترین فیصلہ کونکی دے | ورتہ اووایہ کہ چری

عِنْدِي ۚ مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ ۗ لَقِضَىٰ الْأَمْرِ بِيَّتِي

وی پہ اختیار زما کنبی | ہغہ خیزاچی تاسو تلوار کوی | ہغی تہ | خامخا بہ شوی | وہ | فیصلہ پہ مینخ زما
ہغہ عذاب زما پہ لاس کنبی وی | اچی دکوم راتلو تہ تاسو تلوار کوی | انوزما اوستاسو مینخ کنبی بہ

۱ (صحیح بخاری کتاب التوحید باب ماجاء فی دعاء النبی ﷺ امه الی توحید اللہ تبارک و تعالیٰ: ۷۴۷۳، صحیح مسلم: ۳۰، ترمذی: ۲۶۴۳،

ابن ماجہ: ۴۲۹۶.

وَبَيْنَكُمْ	وَاللَّهُ	أَعْلَمُ	بِالظَّالِمِينَ	وَعِنْدَهُ	مَفَاتِحُ	الْغَيْبِ
پہ منخ ستاسو کنبی او اللہ زیات عالم دی پہ ظالمانو باندی اودھغه سره دی کنجیانی ادغیبو						
فَیصله شوی وه او اللہ ﷻ ته ظالمان دیر بنه معلوم دی ..... اود غیبو کنجیانی خو هغه سره دی						
لَا یَعْلَمُهَا	إِلَّا	هُوَ	وِیَعْلَمُ	مَا	فِی	الدَّرِّ
نه دی معلومی هغه مگر هغه ته اویو هیروی هغه په هغه چه اچی په وچه کنبی اویه دریاب کنبی دی						
دهغه نه بغیر بل چاته نه دی معلومی اود اوجی اولوندی خیزونه ورته بنه معلوم دی						
وَمَا تَسْقُطُ	مِنْ	وَرَقَةٍ	إِلَّا	یَعْلَمُهَا	وَلَا	حَبَّةٌ
اونه را غورزیروی هیخ یوه پانرہ مگر هغه عالم وی په هغی اونشته یوه دانہ په تیارو کنبی دزمکی						
اودونې چې یوه پانرہ هم راپریوخی نوددی علم هغه ذات سره وی اودزمکی په تیرو کنبی داسی دانہ نشته						
وَلَا رَطْبٌ	وَلَا	یَابِسٌ	إِلَّا	فِی	کِتَابٍ	مُّبِیِّنٍ
اونشته لوندخیز اونه وچ خیزا مگر لیک دی په کتاب کنبی اچی روئبانہ دی						
که لونده وی او که اوجہ وی هر خہ دهغه په پرانیسی کتاب کنبی لیکلی شوی دی						

قوله تعالى: :: وَكَذَلِكَ نَقُصُّ الْأَيَّاتِ وَلِتَسْتَوِينَ سَبِيلَ الْجَزْمِينَ

عذاب هم د الله ﷻ په خوئنی سره نازلېږی: ارشاد دی چه څنگه وړاندې مونږ په دلیلونو او ثبوتونو د رشد او هدایت وغیره طریقہ واضحه کړه دغه شان هغه آیاتو نه دکومو مخاطب چه محتاج دی په وضاحت سره بیانوی او ددی د پاره چه د مجرمانو لار کولای مخی ته راشی. ای نبی ﷺ! اووایه چه کومه وحی الله ﷻ زما طرف ته رالیږی ده هم په هغی باندې بصیرت لرونکی قائم یم او تاسو خو حق دروغ گنړلی. تاسو چه کوم عذاب د پاره تندی کوئی هغه زما د لاس خبره نه ده. حکم خو صرف د الله ﷻ چلیږی که هغه زر په تاسو عذاب راوستل او غواړی نو زر به راشی او که هغه مهلت کول غواړی نو د خپل عظیم حکمت په وجه به تاسو ته مهلت درکړی او هغه ته اختیار دی. په دې وجه اوفرمانیلې شو چه هغه حق طریقہ اختیاروی او هغه د حکمونو او قضا فیصله کولو کنبی او د بندیگانو په مینخ کنبی حکم نافذ کولو کنبی په حقه دی. ته ورته اووایه که زر عذاب راوستل زما په اختیار کنبی وې نو چه تاسو د کوم عذاب حقدار نی هغه به ما په تاسو دیر زر نازلولو او الله ﷻ خو د ظلم کونکونه دیر بنه خبر دی. که چرې دا اوونیلې شی چه په دې آیت کنبی او هغه حدیث کوم چه په بخاری او مسلم شریف نه ثابت دی په خپل مینخ کنبی جمع او یو ځای کړې دی. یعنی هغه حدیث کوم چه د حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دی چه ما د رسول الله ﷺ نه تیوس او کړو چه یا رسول الله ﷺ د احد د ورځی نه به هم په تاسو سخته ورځ تیره شوی وی نو هغوی ﷺ اوفرمانیل ای عائشه ستاسو د دې نه سخت تکلیف چه ماته راوړسیدو هغه په یوم عقبه باندې رسیدلی دی کله چه ما ابن عبداللیل باندې خپل ځان پیش کړو نو هغه زما دعوت منظور نه کړو. زه دیر په خفگان روان شوم. مقام قرن ثعالب ته په رسیدو باندې زما حواس ټیک شو او ما سر اوچت کړو نو اومې کتل چه یوه اور یخ په ما باندې خوره ده او په هغی کنبی حضرت جبرائیل علیه السلام ښکاریدو او ماته وائی ای محمد ﷺ! ستا قوم چه تاته څه اوونیل الله ﷻ او اوریدل. د غرونو ملائکه الله ﷻ تاسو ته رالیږی دی د پاره چه ته څه غواړی نو دی ته حکم کوه. د غرونو ملائکی هم آواز اوکړو او سلام نی عرض کړو چه الله ﷻ زه تاسو له د دې د پاره رالیږی یم چه

تہ حکم او کرہ نو دا دواړه غرونه به ستا په قوم باندې راوغورزوم. نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه زه امیدلرم چه الله ﷻ به د دې کافرانو د نسل نه داسې خلق هم راپیدا کړی چه مؤمنان به وی او هیخ خیز به الله ﷻ سره شریک نه گرځوی. (۱) دا د مسلم شریف الفاظ دی چه فریستی خپل عذاب وړاندې کړو نو حضور ﷺ دوی ته د مهلت ورکولو د پارہ او فرمائیل او په عذاب کنبې تاخیر کولو خواهش او کړو. دې د پارہ چه د هغوی د نسل نه مؤمنان پیدا شی. نو اوس دا شک پیدا کیږی چه په دې حدیث او د الله ﷻ په دې پورتنی قول کنبې به تطابق څنگه پیدا کیږی. په مخکینی قول کنبې دی چه کوم عذاب تاسو غواړې که زما په دې باندې قدرت وې نو زمونږ او ستاسو فیصله به هم په هغه وخت شوې وه او ما به هم هغه وخت په تاسو عذاب نازلولو او دلته د طاقت سره حضور ﷺ عذاب نه نازلوی.

دا شک داسې لرې کیدې شی چه آیت مبارک دلالت کوی په دې خبره باندې چه کوم عذاب هغوی طلب کوی نو په طلب کولو باندې عذاب واقع کیږی او په حدیث کنبې دا ذکر نه دی چه حضور ﷺ عذاب طلب کړې وو بلکه فریستی د خپل طرف نه د عذاب پیش کش کړې وو چه که ته غواړې نو چه دا په مکه کنبې کوم دوه غرونه دی او جنوباً شمالاً ئې دوی راگیر کړی دی په دوی باندې راوغورزو ولې حضور ﷺ د نرمی او تاخیر نه د کار اخستلو خواهش بنسکاره کړو.

بیاد الله ﷻ ارشاد دې چه د غیبو خبرې د الله ﷻ نه سوا بل څوک نه پیژنی. نبی کریم ﷺ فرمائیلی د غیبو پنځه خبرې دی او هغه دا چه اول د قیامت وخت د الله ﷻ نه سوا بل چاته نه دې معلوم. دویم د باران وریدل، دریم دا چه حمل کنبې هلك دې که جینسی، څلورم دا چه صبا به کوم سړې څه کوی، پنځم دا چه یو سړی ته دا معلومه نه ده چه هغه به په کوم ځای کنبې مری. الله ﷻ د دې خبرونه خبردار دې. (۲) د حضرت عمرؓ په حدیث کنبې دی چه حضرت جبرائیلؑ یو ځل د اعرابی په شکل کنبې د حضور ﷺ په خدمت کنبې حاضر شو. د ایمان احسان او اسلام باره کنبې سوالونه او کړل نو نبی کریم ﷺ د جواب په ضمن کنبې فرمائیلی وو چه د پنځو څیزو نوعلم د الله ﷻ نه سوا بل چاته نشته. بیا ئې آیت تلاوت کړو ﴿ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنزِلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴾ او بل قول ﴿ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرُوجِ ﴾ یعنی د دې علم کریم جمیع موجودات بری او بحری باندې محیط دې. د زمکې او آسمان یوه ذره د هغه نه پته نه ده. (۳) صرصری څه بڼه وینا کړې ده: ﴿ فلا يخفى عليه الدراما تراءى للنواظر اوتواری ﴾

ترجمه:- یعنی د الله ﷻ نه یوه ذره هم پته نه ده، که کتونکو ته یو څیز کولاو وی که پټ.

د الله ﷻ فرمان ﴿ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا ﴾ چه کله هغه د جماداتو پورې حرکت پیژنی نو بیا به د حیواناتو خاصکر د پیریانو او انسانانو حرکتونه او عملونه به څنگه نه پیژنی او چه هغه مکلف هم دی. لکه چه فرمائی ﴿ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ﴾ په اوچه اولمده هره یوه ونه باندې یوه فریسته موکل ده چه د پانږو پریوتو پورې یاداشات ساتی. په لوح محفوظ کتاب کنبې د هرې لمډې او اوچې، د هرې نیغې او ککې خبرې او د زمکې په تیرو کنبې د یوې یوې ذرې پورې لیکلی دی. په هره ونه بلکه د ستنې په سوم باندې هم یوه فریسته مقرر ده یعنی لیکلی چه کله دا تازه شوه او کله اوچه شوه. حضرت ابن عباسؓ او فرمائیل چه الله ﷻ دوات پیدا کړو او الواح یعنی تختی ئې پیدا کړې او په

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب اذا قال احدکم آمین والملائكة فی السماء فوافق...: ۲۲۳۱، صحیح مسلم: ۱۷۹۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانعام باب (وعنده مفاتيح الغیب لا یعلمها الا هو) السنن الکبری: ۷۷۲۸.

(۳) صحیح بخاری کتاب الايمان باب سؤال جبریل النبی ﷺ عن الايمان والاسلام...: ۵۰، صحیح مسلم: ۹، ترمذی: ۲۶۱۰.

دنیا کبسي کيدونکي ټول امور ئي درج کرل چه څنگه مخلوق به پيدا کيږي، رزق به ورته حلال ملاويږي که حرام، عمل به ئي نيك وي يا بد. د حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه نه روايت دي چه د دري زمکي لاندي او د څلورمي د پاڅه پيريانو بنکاره کيدل غوښتل خو د هغې نور او رنډا په يوه زاويه باندي هم تاته نه شي اښکاره کيدې. دا د الله ﷻ خواتيم دي او په هر خاتم باندي يوه فرېښته ده. الله ﷻ هره ورځ يوې فرېښتې ته فرماني او راليري چه کوم خاتم تاته حواله دي د هغې حفاظت کوه.

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ

اوهغه | هغه ذات دي چي اخلي روحو نه ستاسو | په شپه کبسي | او عالم دي | په هغه | چي کوي تاسو په ورځ کبسي | بيا او الله ﷻ هغه ذات دي چي د شپي ستاسو روحو نه قبض کوي | او تاسو د ورځي چي تاسو څه کوي | د هغه په علم کبسي دي | بيا

يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ

واپس راليري تاسو | په هغې کبسي | دپاره د دي چي پوره شي | نيته | مقررره | بيا | خاص هغه ته تاسو (سحر) د دنيا کارو بار دپاره راپورته کوي | دي دپاره چي مقررره نيته پوره شي | ..... بيا

مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝

واپسي ده ستاسو | بيا | به خبرو درکړي تاسو ته | په هغه څه | چي وي تاسو | چي کول به مو | تاسو ټول به هغه ته واپس کيږي | او تاسو به د هغه کارونو نه خبر کړي چي کوم تاسو کړي وي

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً

اوهغه | پوره قدرت لري | دپاسه | د بندگانو خپلو | او راليري هغه | په تاسو باندي | ساتونکي فرشتي اوهغه په خپلو بندگانو باندي کامل قدرت لري | او ستاسو نگرانې | دپاره نگرانې فرشتي راليري

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّاكُم رُسُلًا وَهُمْ

تر دي پوري | کله چي | راشي | يو تاسو ته | مرگ | انو اخلي روح دهغه | فرشتي زمونږه | اوهغوي تر دي چي په تاسو کبسي د چاد مرگ وخت راشي | زمونږ راليري (فرشتي) دهغه روح قبض کوي | اوهغوي

لَا يُفْرِطُونَ ۝ ثُمَّ رُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَهُمْ الْحَقُّ ۖ وَلَا

کمي نه کوي په کار خپل کبسي | بيا | واپس بوتللي کيږي | الله ته | چي کار ساز دهغوي دي | حق | خبردار شي | (پخپل کار کبسي) هيڅ قسم کوتاهي نه کوي | بيا به دا ټول الله واپس شي | اوهغه په حقه ددوي مولادي خبرشي

لَهُ الْحُكْمُ ۖ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاكِمِينَ ۝

هغه لره | اختيار د فيصلې دي | اوهغه | د ډير تيز دي | د ټولو حساب کونکو نه | چي حکم بس صرف دهغه ذات چليري | اوهغه په حساب اخستو کبسي | ډير تيز دي | قوله تعالي: وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ۖ د وړوکي مرگ اولوئي مرگ بيان :- الله ﷻ فرماني چه هغه خپلو بند يگانو ته د شپي د اوده کيدو په وخت مرگ ورکوي او دا وړوکي مرگ دي لکه چه فرماني کله چه الله ﷻ او فرمايل اي عيسي ﷺ زه تاته

مرگ در کونکې یم او خپل طرف ته تا اوچتونکې یم او فرمائی چه الله ﷻ د مرگ په وخت کښې نفسونوته مرگ ورکوی او څوک چه د خوب په حالت کښې نه مری هغه داسې نفسونه وی چه په هغوی راتلونکې مرگ بندولې شی او په هغوی باندې دونم مرگ رالیږلې شی یعنی خوب او دا د مقرر مرگ پورې وی. په دې آیاتونو کښې ئې د دوو مرگونو ذکر کړې دې یو لونی مرگ او دونم وړوکې مرگ. بیا ارشاد دې چه هغه د شپې په وخت کښې تاسو ته مرگ درکوی تاسو د روزگار نه منع شنی او د ورځې په خپل روزگار کښې لگیا ئې او هغه ستاسو د ټولې ورځې اعمال پیژنی. دا یوه معترضه جمله ده چه په دې خبره باندې دلالت کوی چه د الله ﷻ علم په مخلوق باندې څنگه محیط دی. د شپې د آرام په حالت کښې او د ورځې د حرکاتو په حالت کښې. لکه چه فرمائی ﴿سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسْرَ الْقَوْلَ وَمَنْ جَاهِرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ﴾ یعنی د پټو او ښکاره د شپې یا د ورځې د ټولو امورو هغه ته علم دی. او ونی فرمائیل ﴿وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ یعنی دا د الله ﷻ رحمت دی چه ستاسو دپاره ئې شپه ورځ جوړه کړه، دې د پاره چه د شپې آرام او کړنی او په ورځ کښې گټه او خوراک او کړنی. او ونی فرمائیل چه مونږ شپه ستاسو د پاره لباس جوړه کړه او ورځ د معاش د طلب کولو وخت. د دې د پاره په مذکوره آیت کښې فرمائی چه د شپې مو هغه مړه کوی او د ورځې چه کوم اعمال تاسو کړی وی په هغې باندې پوهیږی. بیا د دې ظاهری مرگ نه پس د ورځې بیا تاسو ژوندی گرځیدونکی راپاڅوی. حضور ﷺ فرمائی چه هر انسان سره یوه فرشته وی کله چه هغه اوډه شی نو د هغه نفس اخلی او الله ﷻ ته ئې اوړی. که الله ﷻ او فرمائی چه بند ئې کړه نو بندوی گنی نو بیا ئې د هغه په بدن کښې واپس کوی. ﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَقَّكُمْ بِاللَّيْلِ﴾ همدغه مطلب دی. الله ﷻ فرمائی ﴿لِيُنْفِىَ أَجَلَ مُتَمَتِّئٍ﴾ یعنی د هر سړی مقرر وخت پوره کیدو باندې د هغه روح الله ﷻ ته رسولې شی. الله ﷻ هغه ته ښائی چه ته څه عمل کوې او بیا د هغې بدله ورکوی که خیر وی نو د خیر بدله او بد وی نو د بدو بدله. د الله ﷻ قول دې ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ﴾ یعنی هغه په هر څیز باندې غالب دې او هرڅیز د هغه طرف ته ټیټ دې. هغه په انسان باندې ملاتکه مقرر کړې ده چه د هغه هر وخت حفاظت کوی. لکه چه فرمائی د انسان وړاندې روستو فرښتې وی چه د الله ﷻ په حکم سره د هغه حفاظت کوی. لکه چه فرمائی ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ﴾ او ونی فرمائیل ﴿إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِينَ﴾ او بیا فرمائی چه کله په تاسو کښې چاته مرگ راځی نو زمونږ ملاتکې د هغه روح قبض کوی. حضرت ابن عباس ؓ نه روایت دې چه د ملك الموت ډیرې فرښتې امدادی دی چه د بدن نه روح راکارې او کله هغه روح حلق ته راوړسی نو ملك الموت ئې قبض کړی او د دې ذکر د تفسیر په وخت کښې په آیت ﴿يَتَّبِعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ﴾ کښې به وړاندې راشی. بیانی او فرمائیل ﴿وَهُمْ لَا يُفْرَطُونَ﴾ یعنی هغه روح د مرکیدونکې په حفاظت کښې هیڅ کمی نه کوی. بیا دې هلته رسوی چرته چه د الله ﷻ مرضی وی. که هغه نیک وی نو په علیین کښې ځای ورکوی او که گناهگار وی نو په سجین کښې چه د دوزخ طبقه ده. د الله ﷻ پناه. بیا دا ملاتکې دا روحونه د خپل حق مولا طرف ته گرځوی.

ډنیک او بدروح انعام:- دلته مونږ یوحديث ذکر کوو کوم چه حضرت ابوهریره ؓ روایت کړې دې چه حضرت نبی اکرم ﷺ فرمائیلی دی چه مرکیدونکې له ملاتکه راځی نو که هغه سړې نیک وی نو ورته وائی چه راشه دې پاکه نفسه ته په پاک بدن کښې وې د دنیا نه کامیاب راشه. تاته د جنت دروح او ایمان زیرې دې، الله ﷻ ستانه ناراضه نه دې. کله چه دا بار بار وائی نو روح د بدن نه راوځی هغه دا واخلی او آسمان ته ځیژی. د آسمان دروازه د هغه د پاره کولاویرې. تپوس کیږی څوک دې؟ ونیلې کیږی چه د فلانکې روح دې نو د آسمان فرښتې وائی چه پخیر راغلې ای پاکه روحه ته پاک بدن کښې وې

تاتہ پخیر راغلی او هرکلی دے. تر دے پورے چه هغوی دغه روح هغه اسمان ته یوسی کوم خای چه الله پاک دے. اوکه هغه روح د بدکار روح وی نو ورته وانی ای په خبیث بدن کنسی خبیث روحه راوخه خوار او ذلیل. تاتہ د حمیم او غساق زیرے دے او ستا د پارہ د دغه وینو زوو او گرمو اوبو په شان نور هم عذابونه دی. دبار باروینانه پس چه کله هغه راوخی نوهغه واخلی او اسمان ته خیرے نو دروازه کولاویری او تپوس کیری چه خوک دے؟ ویلی شی چه فلانکے. نوفرستی وانی لعنت دے وی په تا ای خبیث روحه ستا د پارہ به د اسمان دروازه نه کولاویری بیا هغه روح د خپل قبر طرف ته واپس کولی شی. (۱) دا حدیث غریب دے او احتمال دا دے چه دا مراد وی (لَمْرُدُوا) یعنی ټول مخلوق به د قیامت په ورځ د الله طرف ته مخ کرې شی او الله ﷻ به په انصاف سره حکم او کرې لکه چه فرمائی (قُلْ اِنَّ الْاَوْلٰیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ لَمَجْمُوعُوْنَ اِلٰی مِیْقَاتٍ یَّوْمٍ مَّعْلُوْمٍ) اوبیا فرمائی (وَحَشَرْنَهُمْ فَلَمْ یُنْغَاذِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا) یعنی اولین او آخرین به ټول د قیامت په ورځ راجمع کولی شی. مونږ به ټول راوچتوو خوک به هم نه پریردو. او الله ﷻ په چا هم ظلم نه کوی. هغه د حق خاوند دے، حکم صرف د هغه چلیری او هغه به ډیر زر د ټولو حساب اخلی.

قُلْ مَنْ یُنْجِیْکُمْ	اووايه اخوک ايج کوی تاسو
قُلْ مَنْ ظَلَمْتَ الْبِرِّ وَالْبَحْرِ	او ورته اووايه خوک دے
تَدْعُوْنَ تَضَرُّعًا	دتيارو دوچی نه اودسمندر نه اچی دعاگانې غواړی تاسو د هغه نه په عاجزی سره
وَّخَفِيَّةً لِّیْنِ اَنْجَمًا	چه تاسو د اوچی اوسمندر په تیرو کنسی د عذاب نه بچ کوی چه تاسو نې په عاجزی
مِنْ هَذِهِ لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الشَّاكِرِيْنَ	اوپه پته سره که چری ايج کرو مونږه هغه ددی مصیبت نه نو خامخا به شو مونږه د شکر ایستونکو نه
قُلِ اللّٰهُ یُنْجِیْکُمْ مِّنْهَا	اوپه رابلی دا وانی که مونږ ته نې ددی عذاب نه نجات را کړو نو مونږ به ضرور د شکر گزار خنی شو
وَمِنْ کُلِّ	اووايه چی الله ايج کوی تاسو ددغه مصیبت نه اودهر تکلیف نه بیا هم تاسو بی
کَرِبٍ تُمَمَّ	ورته اووايه چه صرف الله ﷻ مو ددی عذابونو او مصیبتونو نه بچ کوی ..... اوبیا هم
اَنْتُمْ تُشْرِكُوْنَ	چی شریکان جوړوی اووايه هغه قادر دے په دے چی راو لیری په تاسو باندي
قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰی اَنْ یَّبْعَثَ عَلَیْکُمْ	تاسو هغه لره شریکان جوړوی ورته اووايه چه هغه دا قدرت لری چه په تاسو د پورته نه .....
عَذَابًا مِّنْ فَوْقِکُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْضِکُمْ اَوْ یَلْسِکُمْ	عذاب د پاسه ستاسونه یا لاندې دخپو ستاسونه یا تقسیم کړی تاسو
عَذَابٍ نَّازِلٍ کَرِیْمٍ	عذاب نازل کړی یا ستاسو د خپو لاندې نه درته عذاب راوباسی یا تاسو ډلې ډلې کړی

(۱) ابن ماجه كتاب الزهد ذكر الموت والاستعداد له: ۴۲۶۲، وسنده صحیح، احمد: ۳۶۵/۲، السنن الکبری للنسائی: ۱۱۴۴۲، الشریعة للأجری: ص/۳۹۲، الايمان لابن مندہ: ۱۰۶۸.

شِعَاً	وَيَذِيقُ	بَعْضَكُمْ	بِأَسْ	بَعْضٍ	ط	أَنْظُرُ	كَيْفَ
پہ دلو دلو کنسی او او خکوی بعضو تاسونہ طاقت دبعضو او گورہ خنگہ							
او یوی دلی تہ دلبی دلی د طاقت زور اوبنائی ..... او گورہ مونہ خنگہ							
نَصْرَفُ	الآيَاتِ	لَعَلَّهُمْ	يَفْقَهُونَ				
بار بار پیش کوؤ مونہ نبی اد پارہ ددی چی هغوی پوهہ شی پہ حقیقت							
پہ جدا جدا انداز خپل آیاتونہ بیانوؤ دې دپارہ چی دوی پوهہ شی							

قوله تعالى: قُلِ اللَّهُ يَذِيقُكُمْ مَتْنَهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ مُشْرِكُونَ

مشرکانو بہ پہ سخت وخت کنسی صرف اللہ ﷻ رابللو:- اللہ ﷻ پہ خپلو بندیکانو باندې د احسان کولو ذکر فرمائی چه مونہ د اوچی او لمدي د تيارو د پريشان حالوتہ خنگہ خلاصي ورکړو. هر کله چه د اوچی سختی او د سمندر غولنی کنسی راگیر شوی وو کوم خائی چه مخالف هواگانې روانې وې او هغه وخت هغوی د دعا د پارہ صرف یو اللہ ﷻ خاص کړې وو. لکه چه په یو مقام کنسی فرمائیلی دی چه کله تاسو تہ په سمندر کنسی په یو مقام کنسی سختی پینبیری نو هغه وخت دوی ټول شریکان هیروی یو بت ورته نه یادیری او که یادیری نو صرف یو اللہ ﷻ رب العزت. د اللہ ﷻ قول دې چه ستاسو رب خو هم هغه یو اللہ دې چه په اوچه اولمده کنسی تاسو گرځوی او چه کله جهازونہ په بنائستہ او برابرہ هوا سره چلیږی نو ډیر خوشحاله اوسیرنی او چه کله مخالف هوا چلیږی او د هر طرف نہ چې تکرې ورکوی او یقین کیږی چه اوس خو په مرگ کنسی راگیر شو نو ډیر په اخلاص سره اللہ ﷻ رابلی چه ای اللہ ﷻ که د دې مصیبت نہ تا مونہ تہ خلاصي را کړه نو مونہ بہ ډیر شکر کونکی بندیکان جوړ شو. د اللہ ﷻ ارشاد دې چه د اوچی او لمدي په تيارو کنسی تاسو تہ نیغه لار څوک بنائی او بنکلی هواگانې د خپل رحمت نہ څوک رالیږی. آیا اللہ ﷻ سره څوک بل اللہ ﷻ هم شته کوم چه تاسو شریک جوړ کړی دی. او دا آیت مبارک چه د تيارو نہ څوک تاسو تہ خلاصي درکوی کوم چه تاسو پټ او بنکاره رابلنی چه که تہ مونہ تہ خلاصي را کړې نو مونہ بہ شکر کونکی جوړ شو. او وایه چه هم اللہ ﷻ تاسو تہ د هر درد او مصیبت نہ خلاصي درکوی ولې تاسو بیا هم د خوشحالی په وخت کنسی بتان د هغه شریکان جوړونی. اللہ ﷻ په دې قادر دې چه په تاسو عذاب راولیږی. لکه چه په سورہ سبحان کنسی دی هم ستاسو رب جهازونہ په سمندر کنسی چلوی چه تاسو دولت او گیتی هغه په تاسو باندې رحیم او کریم دې. او چه کله تاسو تہ څه مصیبت دراورسی نو خپل ټول بتان هیر کړنی او هم اللہ ﷻ درته یاد شی. او چه کله د سمندر د خطرونہ مو رابهر کړی او په اوچه مو اودروی نو د اللہ ﷻ نہ ډډه کوئی. انسان ډیر ناشکره دې. په زمکه باندې راتلونہ پس ولې تاسو بچ شوئی. که هغه غواری نو تاسو په اوبو کنسی د ډوبولو په شان په زمکه کنسی خنبولې نہ شی. یا په تاسو باندې د آسمان نہ کاتری راوړوی او بیا ستاسو هیخ قسم امدادی نہ وی. بیا هغه په تاسو باندې د سمندر سفر او کړی او په مخالف هوا باندې تاسو غرقولې شی. اللہ ﷻ قادر دې که او غواری نو ستاسو د سر د پاخه یا ستاسو د پنبولاندې په تاسو عذاب راولیږی. دا مشرکانو تہ خطاب وو. حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا خبردارې د امت محمدیه صلی اللہ علیہ وسلم دپارہ دې. دلته مونہ یو څو احادیث ذکر کوو چه هم دې سره متعلق دی یقین هم په اللہ ﷻ باندې دې. امام بخاری رضی اللہ عنہ هم د دې پورتنی آیت باره کنسی فرمائی **(يَلْبِسْكُمْ)** یعنی تاسو دې جوړیدو باندې په خپل مینځ کنسی ډله بازی او کړه او یو بل سره په جنگ شوئی. یعنی که اللہ ﷻ او غواری نو په داسې عذاب کنسی هم تاسو اخته کولې شی.

د نبی د امت د پارہ د رحمت دعا کا نامی :- د حضرت جابر بن عبد اللہ ؓ نہ روایت دی ہے کہ کلمہ دا آیت نازل شو (عَدَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ) نو رسول اللہ ﷺ او فرمائیل (اعوذ بوجهک او تحت ارجلکم) او پہ دی وخت کنبی نی ہم او فرمائیل (اعوذ بوجهک) یعنی ای اللہ ستا پناہ او چہ کلمہ (أُوْبَلِّسُكُمْ شَيْعًا) او زیدل نو ونی فرمائیل چہ دا نسبتاً آسان دی (۱) د حضرت جابر ؓ نہ روایت دی ہے کہ کلمہ دا آیت (قُلْ هُوَ الْقَادِرُ) نازل نو هغوی ؓ او فرمائیل (اعوذ بالله من ذلك) بیا (أُوْمِنُ تَحْتَ أَزْجُلِكُمْ) او ریدو سرہ ہم او فرمائیل (اعوذ بالله) بیا (أُوْبَلِّسُكُمْ شَيْعًا) او ریدو سرہ او فرمائیل دا دیر آسان دی. کہ پہ دی بانڈی ہم هغوی پناہ غوہستله نو غوہنتی شوہ. د حضرت سعد بن ابی وقاص ؓ نہ ہم روایت دی ہے کہ د دی آیت پہ او ریدو سرہ حضور ﷺ فرمائیل و و چہ دا خبرہ کیری او تراوسہ پوری شوہ نہ ده. (۲)

یو حدیث د حضرت سعد بن ابی وقاص ؓ نہ روایت دی ہے مونہ نبی اکرم ﷺ سرہ روان شو او مسجد بنی معاویہ تہ راغلو، هلته هغوی ؓ دوه رکعتہ او کول. مونہ ہم حضور ﷺ سرہ مونخ او کړو. بیا هغوی ؓ تر دیر وخته پوری اللہ رب العزت سرہ پہ مناجات کنبی مشغول و و بیانی او فرمائیل ما د اللہ ﷻ نہ د دریو خبرو درخواست کړی و و چہ زما امت دی د فرعونیانو پہ شان غرقیدو سرہ تباہ نہ شی او د قحط نہ دی هلاک نہ شی او د هغوی پہ دلو کنبی دی جنگ نہ وی. نو اولنشی دوه خبری خو منظور شوہ او دریمہ خبرہ نامنظورہ کړی شوہ. (۳)

جابر ؓ بن عتيك نہ روایت دی ہے مونہ له حضرت عبد اللہ بن عمر ؓ مقام بنی معاویہ تہ راغلو چہ د انصارو یو کلی دی او ونی و نیل چہ تاسو تہ پتہ ده چہ ستاسو پہ دی جومات کنبی نبی اکرم ﷺ کوم خانی مونخ ادا کړی و و؟ ما و نیل چہ او نو یو طرف تہ می اشاره او کړه. بیانی تپوس او کړو چہ هلته هغوی ؓ د کومو دریو خبرو دعا کړی وه. ما و نیل چہ او هغوی ؓ دعا کړی وه چہ زما پہ امت بانڈی خوک د بنمن غالب نہ وی او قحط دی هغوی هلاک نہ کړی نو دا دواړه خبری منظور کړی شوہ. اودا دعا نی ہم کړی وه چہ د دوی دی پہ خپل مینخ کنبی جنگ نہ وی نو دا دعا قبولہ نہ شوہ. نو حضرت عبد اللہ بن عمر ؓ او فرمائیل چہ تاصحیح او و نیل. د قیامتہ پوری به پہ مسلمانانو کنبی جنگونه وی. (۴) دا حدیث پہ صحاح ستہ کنبی درج نہ دی لیکن د دی اسناد جید او قوی دی.

د حضرت معاذ بن جبل ؓ نہ روایت دی ہے چہ زه رسول اللہ ﷺ له راغلم نو راتہ او و نیل شو چہ هغوی ؓ اوس لارل. چہ چرتہ به تلم هلته به راتہ دا جواب کیدو چہ اوس د دی خایه لارو. تردی چہ ما حضور ﷺ پہ یو خانی کنبی پہ مونخ کولو اولیدو. زه هم هغوی ؓ سرہ مونخ کولو تہ اودریدم. هغوی ؓ دیر او ریدو مونخ او کړو. د مانخه نہ پس ماتپوس او کړو یا رسول اللہ ﷺ تاسو دیر او ریدو مونخ او کړو هغوی او فرمائیل چہ ما صلوة خوف او رغبت ادا کولو. بیا حضور ﷺ هغه تہ دخپلو دریو دعاگانو ذکر او فرمائیلو. (۵)

د خباب بن ارت ؓ د مولی بنی زهره نہ روایت دی ہے پہ بدر کنبی نبی اکرم ﷺ سرہ حاضر و و. وانی چہ ما یوخل توله شپہ حضور ﷺ سرہ مونخ کولو، نو چہ کلمہ هغوی مونخ او کړو او سلام نی او گر خولو نو ما عرض او کړو یا رسول اللہ ﷺ نن خو تاسو داسی مونخ او کړو چہ ما کلمہ هم نہ و و لیدلی. هغوی ؓ

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الانعام باب (قول هو القادر علی ان یعث علیکم عذابا من فوقکم.....) : ۴۶۲۸، ترمذی : ۳۰۶۵، مسند ابی یعلی : ۱۹۸۲، ابن حبان : ۷۲۲۰.

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ الانعام : ۳۰۶۶.

(۳) صحیح مسلم کتاب الفتن باب هلاک هذه الامة بعضهم بعض : ۲۸۹۰، احمد : ۱/۱۷۵، مسند ابی یعلی : ۷۳۴، ابن حبان : ۷۲۳۶.

(۴) احمد : ۴۴۵/۵، الموطا امام مالک : ۱/۲۱۶، وهو حدیث صحیح، المعجم الکبیر : ۱۷۸۱، مجمع الزوائد : ۷/۲۲۱.

(۵) ابن ماجه کتاب الفتن ما یكون من الفتن : ۳۹۵۱، وهو صحیح، احمد : ۵/۲۴۰، ابن حزمه : ۱۲۱۸.

اوفرمائیل چه او داد امید او رجا مونخ وو د کوم نه پس چه ما د اللہ ﷻ نه د دریو خبرو درخواست کری وودې نه پس پوره حدیث ذکر دې. (۱) داپه صحاح سته کنبی دنسانی په روایت کنبی دې ابو مالک رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما هغه ته اووویل ای نافع بن خالد خزاعی! چه دا حدیث تا د رسول اللہ ﷺ د ژبی مبارکی نه پخپله اوریدلې دې؟ نو هغه اووویل چه او ما د هغه خلقو نه اوریدلې دې چا چه د حضور ﷺ د ژبی مبارکی نه پخپله اوریدلې وو.

د شداد بن اوس رضی اللہ عنہ نه روایت دې حضور ﷺ فرمائیل چه زما د پارہ د زمکې مشرق او مغرب رالنډ کری شو او دا چه زما امت به د دې ټولو مالک شی. او ماته دواړه خزانی راکړې شوی دی، سپینه خزانه او سره خزانه هم. او ما دا هم سوال کری وو چه ای اللہ! دې سره دې زما امت د قحط نه نه مری او نه دې په هغوی باندې څوک د بنمن غالب وی چه ټول هلاک کری او په هغوی کنبی دې گروپ بندی نه وی چه یو بل سره جنگ کوی. نو اللہ ﷻ اوفرمائیل ای محمد ﷺ! ما چه کوم تقدیر قائم کری دې هغه خو به کیږی. ما ستا دواړه خبرې خو منظور کری خو ستا امت کنبی به بعضې، بعضو لره هلاکوی او یا به نې قید کوی. حضور ﷺ اوفرمائیل چه که ماته په خپل امت باندې څه ویره ده نو هغه د گمراه امامانو او سردارانوده. کله چه یو ځل زما په امت کنبی توره روانه شوه نو بیا به نه اودریږی او تر قیامته پورې به د جنگ جگړو سلسله قائمه وی. (۲)

نافع بن خالد خزاعی رضی اللہ عنہ دخپل پلار نه روایت کړیدې چه د رسول اللہ ﷺ د صحابه کرامو نه وو او د بیعت رضوان تحت الشجر نه وو چه یوه ورځ نبی اکرم ﷺ مونخ اوکړو. خلق د حضور ﷺ نه چاپیره شوی وو. هغوی ﷺ لنډه مونخ اوکړو خو رکوع او سجده نې کامل اوکړه او چه کله نې جلسه اوکړه نو جلسه نې ډیره اوږده وه تردې چه په مونږ کنبی بعضې بعضو ته اشاره اوکړه چه کیدې شی په حضور ﷺ باندې وحی نازلیرې. حضرت ﷺ اوفرمائیل چه نه، ما صلوة رغبت او رهبت لوستلو. بیاد دې دریوارو خبرو پوره حدیث درج دې. چه هغوی دا حدیث واوړولو نو ما اووویل چه آیا ستا پلار د رسول اللہ ﷺ نه اوریدلې دې؟ نو هغه اووویل او د حضور ﷺ د ژبی مبارکی نه نې اوریدلې دې او د خپلو دې لسو گوتو برابر لس ځل. (۳)

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیل چه ما د اللہ ﷻ رب العزت نه دعا کړې وه چه زما امت د څلورو څیزونو نه لرې اوساته. د دوو خبرو نه اللہ ﷻ زما امت بچ کړو او د دوو نه نې بچ نه کړو. ما دعا کړې وه چه زما په امت دې د آسمان نه کانږی راوتوریږی او د اهل فرعون په شان دې په غرقیدو باندې نه هلاکیرې. په هغوی کنبی دې ډله بازی نه وی او هغوی دې یو بل سره جنگ نه کوی نو اللہ ﷻ د کانږو وریدو او غرقیدو نه محفوظ ساتلو دعا قبوله کړه خو په خپل مینځ کنبی ډله بازی او فرقی جوړیدل او جنگ جگړې باقی پاتې شوي.

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه کله دا آیت نازل شو ﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ﴾ نو نبی اکرم ﷺ پاخیدو، اودس نې اوکړو او دعا نې اوغوښتله چه ای اللہ! زما په امت باندې د پورته او ښکته نه عذاب مه نازلوه او په هغوی کنبی ډله بازی او جنگ دې نه وی. جبرائیل رضی اللہ عنہ راغلو او ونی وویل ای محمد ﷺ! اللہ ﷻ ستا امت د آسمان نه د عذاب نازلیدلو اود ښکته نه د عذاب راخوتکیدلو نه محفوظ اوساتلو.

(۱) ترمذی: کتب الفتن باب ماجاء فی سؤال النبی ﷺ ثلاثا منه: ۲۱۷۵، وسنده صحیح. لسانی: ۱۶۲۹.

(۲) احمد: ۱۲۳/۴، وهو حدیث صحیح مسند البزار: ۳۲۹۱.

(۳) المعجم الكبير: ۴۱۱۴، وهو حدیث حسن، مسند البزار: ۳۲۸۹، مجمع الزوائد: ۲۲۳/۷.

د دی نہ پس ډیر احادیث د دی په شان اود دی مضمون درج دی چه د هغې باربار ترجمه او تفسیر د لوستونکی د پارہ غیر ضروری دی.

د آسمانی عذاب نه کانړی وریدل مراد دی اود پنبولاندي د عذاب نه په زمکه کښې خښیدل مراد دی. دا خلور خیزونه وو چه په هغې کښې دوه د نبی اکرم ﷺ د وفات نه پنځه ویش کاله پس ښکاره کیدل شروع شویعنی په خپل مینځ کښې د رانې اختلاف او ډله بازی او د مسلمانانو په دوو ډلو کښې جنگ جگره. د رجم او خسف نه امت محمدیه ﷺ محفوظ او په امن کښې اوساتلې شو.

د دی آیت باره کښې عبداللہ بن مسعود ﷺ په جمات کښې په منبر د پاڅه په چغوچغو فرمائیل چه ای خلقو په تاسو د اللہ ﷻ آیت نازل شوې دی که د آسمان نه عذاب راغلو نو څوک به هم نه بیج کیږی. او که د پنبو د لاندي عذاب راغلو نو تاسو به په زمکه کښې ورڅښ کړې شئی او هلاک به شئی که په ډلو کښې تقسیم شوئ او خپل مینځ کښې مو جنگ شروع شو نو دا به د ټولو نه خرابه خبره وی. حضرت ابن عباس ﷺ به فرمائیل چه په دی آیت کښې ﴿عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ﴾ نه خراب پیشوا مراد دی او ﴿تَحْتَ أَرْضِكُمْ﴾ نه خراب خادمان مراد دی یا دا چه مالداران او غریبانان مراد دی.

ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا قول یوه توجیه لری خو اولنی قول اظهار او قوی دی. ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چه د دی د صحت گواهی د اللہ ﷻ دا قول ورکوی ﴿أَمْ أَمِنتُمْ مِّنْ فِي السَّمَاءِ﴾ یا تاسو د دی نه محفوظ ئی چه اللہ ﷻ تاسو په زمکه کښې ورننه باسی او هغه راوچت شی او راوختو کیږی یا د دی خبرې نه بیج ینی چه د نورو قومونو په شان د آسمان نه کانړی راوړیږی. ډیر زر به تاسو پوهه شئی چه زما اندیننه او فریاد څومره صحیح وو. (۱) او په حدیث کښې دی چه دا د آسمان نه کانړی وریدل په زمکه کښې ورڅښیدل او د شکلو وړانیدل دا ټول به په دی امت کښې وی او د قیامت د نښونه دی. (۲) د قیامت نه وړاندي به د دی آیاتونو ظهور کیږی او ان شاء اللہ د دی ذکر به په خپله موقع راځی.

﴿أُولَئِكَ كَفَرُوا﴾ نه مراد مختلف فرقې دی. حضور ﷺ فرمائیلی دی چه زما امت به په درې اویا ډلو کښې تقسیم کیږی. د یوې فرقې نه بغیر به نور ټولې د اور او دوزخ وی. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه په بعضو باندې به د بعضو قتل عذاب سره مسلط کړی شی. د اللہ ﷻ ارشاد دی ﴿أَنْظُرْ كَيْفَ نَضْرَفُ الْأَيُّتِ﴾ گورنې چه مونږ څنگه په وضاحت سره او په تفسیر سره باربار بیان کوو دی د پارہ چه تاسو د اللہ ﷻ په آیاتونو او دلیلونو باندې غوراو کړنی اویوهه شئی. زیدبن اسلم فرمائی چه کله ﴿هُوَ الْقَادِرُ﴾ والا آیت نازل شو نو رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چه زما نه پس کافران کیږنی مه چه په خپل مینځ کښې تورې راواخلنی اود یوبل څټونه پرې کړنی. نو خلقو وئیل چه مونږ خو دا گواهی ورکوو چه اللہ ﷻ یو دی او تاسو د اللہ ﷻ رسول ینی حضور ﷺ او فرمائیل چه او نو چا او وئیل چه داسې هیڅ کله هم نه کیږی چه مونږ یوبل قتل کړو سره د دی چه مونږ په صحیح معنو کښې مسلمانان یو، نو دا آیت نازل شو (۳) چه ﴿وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ﴾ یعنی ستاقوم به وحی دروغ گنړی سره د دی چه دا حق ده. نو ته ورته اووایه چه زه خو ستاسو ذمه وار نه یم، د هرې خبرې یووخت مقرر دی ډیر زر به تاسو ته د حقیقت پته اولگی.

(۱) ابن مردويه والترمذی : ۲۱۵۲.

(۲) ترمذی کتاب الايمان باب ماجاء فی الفراق هذه الامه : ۲۶۴۱.

(۳) دا روایت مرسل یعنی ضعیف دی.

وَكذَّبَ بِهِ
اود روغ گنری   دا
اوستا قوم د دی نه
قَوْمِكَ وَهُوَ الْحَقُّ ط قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ط
قوم ستا   حالانکہ ہغہ حقیقت دی   اووایہ   نہ یم زہ   بہ تاسو بانڈی   حوالدارا
انکار اوکرو حال دا چہ دا بالکل حق دی   ورتہ اووایہ چہ زہ ستاسو ذمہ دار نہ یم
لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝ وَاِذَا رَاٰتِ
دپارہ دہر خبر   یووخت مقرر دی   اوزربہ   پوہہ شی تاسو   اوہر کلہ چہ   اووینی تہ
دہر خبر (دبسکارہ کیدو) یووخت مقرر دی   او تاسو بہ ڍیر زریوہہ شی   اوہر کلہ چہ تہ اووینی
الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ
ہغہ کسان چہ جگہری کوی   بہ آیتونو زمونہ کنبی   نولری شہ   دہغوی نہ   تردی پوری
چہ خلق زمونہ پہ آیتونو کنبی جگہری کوی   نوہغوی نہ یو طرفتہ شہ   تردی چہ (ہغہ بحث پریویدی)
يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ط وَاَمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ
چہ مشغول شی ہغوی اپہ خبرہ بلہ کنبی   اوکہ چری   ہیر کری ستا نہ   شیطان   نومہ کینہ
اوپہ نور و خبر و کنبی مشغول شی   اوکہ چری شیطان در نہ (دانصیحت) ہیر کری
بَعْدَ الذِّكْرِ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝ وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ
روستو ایدادیدلونہ   ظالم قوم سرہ   اونشتہ   پہ ہغہ کسانو بانڈی   چہ پرهیزگاری کوی
نوبادیدونہ پس دداسی ظالمانو ڍلہ کنبی مہ کینہ   اوپہ پرهیزگارانو بانڈی
مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ وَّلٰكِنْ ذِكْرِي لَعَلَّهُمْ
دحساب دہغوی نہ   ہیخ خیز   لیکن شتہ پہ ہغوی   انصیحت کول   دپارہ ددی چہ ہغوی
دہغوی دحساب ہیخ ذمہ واری نشتہ   البتہ نصیحت کول (پری فرض دی) شاید
يَتَّقُونَ ۝
خان اوساتی دغلطی لاری دتگ نہ
چہ ہغوی ہم دگناہ نہ خان بیج کری

قوله تعالى: وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ

دروغ کنہل نہ تابعداری:- ستا قوم قریش قرآن دروغ اوگنرلو سرہ د دی چہ د دی نہ علاوہ بل ہیخ خیز حق نہ دی. تہ ورتہ اووایہ چہ زہ ستاسو حفاظت کونکی او ذمہ وار نہ یم. لکہ چہ فرمائیلی شوی دی اووایہ (ای محمد ﷺ) چہ داستا د رب د طرف نہ حق دی چہ خوک غواری ایمان راوری او چہ خوک غواری اونہ منی. یعنی زما کار خوصرف تبلیغ کول دی اوستاسو کار اوریدل او منل دی. خوک چہ زما

تابعدری او کړی هغه به په دین او دنیا دواړو کښې کامیاب وی او څوک چه مخالفت او کړی هغه به په دواړه جهانہ بدبخت وی. په دې وجه ارشاد او فرمائیږي شو چه د هرې خبرې د پارہ یو وخت مقرر دې اود هر یو خبرد پارہ یوه وقوع ده سره د دې چه څه وخت پس وی. لکه چه او فرمائیږي شو چه څه موده پس به تاسو ته پته اولگی او او فرمائیږي شو ﴿لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ﴾ دا تهدید او لوی وعید دې. په دې وجه او فرمائیږي شو چه ډیر زر به تاسو ته معلومه شی.

د توقو کونکو سره نه کیناستلو حکم:- د الله ﷻ ارشاد دې ﴿وَإِذْ آتَيْنَ الَّذِينَ يَحْتَضِرُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ﴾ یعنی چه ته کله دا کافران او وینې چه په دروغو او توقومسخرو سره زمونږ په آیاتونو کښې بحث کوی نو د دوی نه مخ واړه وه تر هغه وخته پورې چه هغوی څه نورې خبرې شروع کړې. او که چرې تانه ئې شیطان هیرکړی نو په یاد راتلو باندې د دې ظالمانو خلقو سره مه کینه. مطلب دا چه د امت هر یو کس دې مکذیبینو سره نه کینی څوک چه د الله ﷻ آیاتونو کښې تحریف کوی او د دې په صحیح او ښکاره مفهوم باندې قائم دا نه پریردی. په دې وجه په حدیث شریف کښې دی چه زما د امت د پارہ د معافنی قابل گرځولې شوی دی په خطا او هیرې سره یو کار کول یا د مجبورنی ( ) د وجې یو کار کول او هم د دې طرف ته په دې مبارک قول کښې اشاره ده چه په کتاب کښې تاسو ته خودلی شوی دی چه کله تاسو ته پته اولگی چه د الله ﷻ آیاتونو سره کفر او توقی مسخرې کولې شی نو د هغوی نه پاڅه تر هغه وخته پورې چه د هغوی د خبرو موضوع بدله شی که داسې نه وی نو ته به هم د توقومسخرو کونکو نه او گنرلې شی او هم د دوی برابر به شی. د الله ﷻ ارشاد دې ﴿وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ جِسْمٍ بَلَدٍ﴾ یعنی چه کله ته د هغوی نه اخوا شوې او د هغوی د مجلس نه نه ینی نو تا خپله ذمه واری پوره کړه اود هغوی سره د گناه د شمولیت نه خلاص شوې. سعید بن جبیر رضی الله عنہ د دې دا مطلب بیان کړې دې که هغه کافرانو د آیاتونو په تنقیص کښې لگیا وی نو اوس په تاهیخ ذمه واری نشته چه تاد هغوی نه جدا والې او ډډه کړې وی. نور علماء د دې دا مطلب بیانوی که تاسو خلق د دې نالائقو سره کینشی هم نود هغوی د توقومسخرو ذمه واری په تاسو نشته او گمان دې چه دا آیت د سورة نساء مدنیه په آیت سره منسوخ شوې دې او هغه آیت دا دې. ﴿انْكُمْ اِذَا مِتُّهُمْ﴾ یعنی پداسې صورت کښې ته هم د هغوی په شان شوې. دا توضیح په آیت ﴿وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ﴾ سره متعلق وه. دا د مجاهد رضی الله عنہ سدی رضی الله عنہ او ابن جریج وغیره قول وو د هغوی د دې قول په بناء باندې د الله ﷻ د قول ﴿وَلَكِنْ ذَكِّرُوا لَهُمْ يَتَّقُونَ﴾ مطلب دا شو ولې مونږ تاته د هغوی نه په داسې صورت کښې د ډډې کولو حکم کړې دې چه هغوی ته خبردارې او نصیحت اوشی. کیدې شی چه راتلونکی وخت کښې د دې نه محتاط شی او بیانی دوباره اونه کړی.

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ	وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ
او پریرده هغه کسان چی نیولې دې هغوی دین خپل	او هغه کسان پریرده چی کومو دخپل دین نه
لَعِبًا وَآهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكَّرُوا	لَعِبًا وَآهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكَّرُوا
لوبې اوعبت کړل اوبه دهوکه کښې چولی دی هغوی ادې ژوند د دنیا اونصیحت کوه	لوبه اوتماشه جوړه کړې ده اود دنیا د ژوند په دهوکه کښې پریوتلی دی اود دې

۱ ددې تخریج د سورة بقره آیت نمبر ۲۸۲ لاندې تیر شوې دې

بِهَا	أَنْ تُبْسَلَ	نَفْسٌ	بِهَا	كَسَبَتْ
پہ دی قرآن سرہ اچی اونہ نیولی شی یو نفس پہ سبب دہغہ عمل چي کړې وی هغه				
قرآن پہ ذریعہ ورته نصیحت کوه چي خوک د عملونو پہ وجہ داسي گیر نه شی				
لَيْسَ	لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ	وَلِيٌّ	وَلَا شَفِيعٌ	وَإِنْ تَعْدِلْ
حال دا چي نه وی هغه لره ماسوا د الله نه خوک دوست اونہ سفارش کونکي اوکہ فدیہ ورکړي				
چي بیا ورله د الله نه بغیر بل خوک دوست او سفارشی نه وی اوکہ هر قسم فدیہ ورکول غواری				
كُلَّ عَدْلٍ	لَا يُؤْخَذُ	مِنْهَا	أُولَئِكَ	الَّذِينَ
هر خومره فدیہ وابه غستلي شی ددغه نفس نه دا کسان هغه کسان دی چي نیولی کیري به				
نو دابه ترې نه نشی قبلولي ..... (خکه) چي داخلق به دخپلو عملونو				
بِهَا	كَسَبُوا	لَهُمْ	شَرَابٌ	مِنْ حَمِيمٍ
پہ سبب دہغہ عمل چي کړې وی هغوی اوی به د هغوی دپاره اخل دگرمو اوبو نه او عذاب				
په سزا کنبی گرفتار وی اودغه خلقو دپاره به یشیدلي اوبه اودرد ناک عذاب مقرر دي				
أَلِيمٌ	بِهَا	كَانُوا	يَكْفُرُونَ	
درد ناک په سبب د هغی چي وو هغوی چي د حق نه انکار ئي کولو				
دا هر خه د دي وجي چه دوی به (دو حدانیت نه) انکار کولو				

قوله تعالى: وَذَرِ الَّذِينَ أَخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَعَزَّوهُمْ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَذَكَرَ بِهِ أَنْ تَبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ دین لوبې توکي کنړلو والا انجام :- الله ﷻ فرماني چه داخلق پریږده کومو چه دین یو دلوبو خیز گر خولي دي خکه چه هغوی د یو لوی عذاب طرف ته روان دی. په دي وجه او فرمانيلي شو چه دوی ته په دي قرآن باندې نصیحت او عبرت ورکړه، د الله ﷻ د عذاب نه دوی او ویره دي د پاره چه هغوی دخپلو عملونو په وجه هلاک نه کړې شی. ضحاک رضی اللہ عنہ (تَبْسَلَ د تسلما) په معنی کنبې اخلی یعنی مه ورکوه. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرماني دي د پاره چه رسوا نه شی. قتاده رضی اللہ عنہ فرماني چه بند نه کړې شی او مره او ابن زید د نیولو په معنی کنبې اخلی. دا ټول اقوال او عبارتونه تقریبا په یوه معنی کنبې دی. مطلب دا چه د هلاکت د پاره پریخودل، د خیرنه بندول او د مطلب د حاصلولو نه بندیدل. لکه چه فرماني ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ﴾ هرسړې په خپلو اعمالو کنبې رابند کړې شوې دي بغیر د نبی طرف والا نه. او د الله ﷻ قول دي ﴿لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ یعنی نه به د هغوی خوک ولی وی اونہ خوک شفیع. لکه چه فرماني ﴿مَنْ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَهُ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ فِيهِ وَلَا خَلَّةٌ﴾ د دي نه وړاندې چه هغه ورځ راشی په کومه کنبې چه نه سودا بازی شته، نه دوستی نه محبت، نه سفارش او شفاعت. هم کافران پوره ظالمان دی. د الله ﷻ قول دي ﴿وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَأَيُّوْخَذُ مِنْهَا﴾ یعنی دخپلو گناهونو په بدله کنبې که هغوی ټوله دنیا او جهان په فدیہ کنبې یابدله کنبې ورکړي نو قبول به نه شی. لکه چه فرماني ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا﴾ کوم خلق چه په کفر باندې وو او هم په کفر مره شو که هغوی د دکې زمکې هومره سره زر هم ورکړي نو ناممکن دی چه قبول کړې شی اود هغوی غاړه خلاصه شی. نو وئی فرماني ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا﴾

قُلْ اٰنذِعُوْا

| اووایہ | ایاراؤبلو مونبرہ |

| (پیغمبرہ) ددوی نہ تپوس اوکرہ اچی آیا مونبرہ |

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰی

بغیر دالله نہ | ہغہ چی نفع نشی راکولی مونبرہ | اونه نقصان راکولی شی مونبرہ | اووایس شو مونبرہ | پہ
دالله ﷺ نہ بغیر نور (معبودان) راوبلو | چی نہ مونبرہ | نفع رسولی شی اونه نقصان | اوددی نہ پس چی

اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْنَا اللّٰهَ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ

پوندو خیلوباندی | روسترا دھغی نہ چی | اراونبودلہ مونبرہ | دالله | پشان دھغہ سپری اچی بی لاری کپی وی ہغہ
دالله ﷺ مونبرہ | نفع لار خودلی دہ بیا پہ شالار شوا | ..... دھغہ چاہہ شان چی ہغوی لارہ

الشَّيْطٰنِ فِي الْاَرْضِ حَيْرَانَ ۗ لَوْ اَصْحٰبُ يَدْعُوْنَہٗ

شیطانانو | اپہ زمکہ کنسی | اچی حیران وی | حال داچی ہغہ لارہ | ملگری وی اچی آوازونہ کوی ہغہ تہ
شیطان پہ بیابان کنسی بی لاری کپی وی | اوبالکل حیران گرخنی | پہ داسی حال کنسی چی ملگری ورتہ بلنہ کوی

اِلَى الْهٰدِي اَتَيْنَا قُلْ اِنَّ هٰدِيَ اللّٰهِ هُوَ الْهٰدِي ۗ

دی نیغی لاری تہ | راشہ مونبرہ | اووایہ | ایسکہ | ہدایت دالله چی دی | ہغہ حقیقی ہدایت دی |
چی زمونبرہ | پہ شان دہدایت طرفتہ راشی | ورتہ اووایہ چی سمہ لارہغہ دہ چی | دالله ﷺ خودلی دہ

وَاْمُرْنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۗ وَاَنْ اَقِيْمُوْا

او حکم شوے دی مونبرہ | اچی تابعدار شو مونبرہ | رب دمخلوقاتوتہ | اوداچی | قانیموی |
اومونبرہ | تہ حکم شوے دی | چہ د کائناتود رب تابعدار جورشی | ..... او دا چی تاسو مونخ

الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوْهُ ۗ وَهُوَ الَّذِيۡ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ۗ

مونخ | اوویریری دھغہ نہ | اوہغہ * | ہغہ ذات دی | اچی ہغہ تہ بہ | ورجمع کپی شی تاسوا
قانمونی | اودالله ﷺ نہ ویریری | او ہم ہغہ تہ بہ تاسو تول جمع کیری | .....

وَهُوَ الَّذِيۡ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۗ وَيَوْمَ

اوہغہ | ہغہ ذات دی | اچی پیدا کپی نی دی | آسمانونہ | او زمکہ | اپہ حقہ سرہ | اوپہ کومہ ورخ
اوالله ﷺ ہغہ ذات دی | چی آسمانونہ اوزمکی نی پہ حقہ پیدا کپی دی | ..... اوپہ کومہ ورخ

يَقُوْلُ كُنْ فَيَكُوْنُ ۗ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۗ وَلَهُ الْمَلِكُ

چی اووانی دالله | شہ | نوشی بہ | خبرہ دھغہ | حقہ دہ | اوہغہ لارہ بہ وی | بادشاہی |
چی ہغہ دومرہ اووانی | اچی قیامت شہ | نوہغہ بہ شی | دھغہ وینا حقہ دہ | اوپولہ بادشاہی بہ

یَوْمَ	یَنْفَخُ	فِي الصُّورِ	عِلْمُ	الْغَيْبِ	وَالشَّهَادَةِ
پہ ہفہ ورخ اچی پوک او کرې شی پہ شپیلی کنسی عالم دی پہ پتو او بہ نیکارو باندي	پہ ہفہ ورخ دہفہ وی اچی پہ کومہ ورخ شپیلی پوک وھلی شی اھفہ پہ غیبو او خرگندہ خیزونوباندي عالم دی				
وَهُوَ	الْحَكِيمُ	الْخَبِيرُ			
اوهفہ اد حکمت خاوند دی خبرداردی					
اوهفہ د حکمتونو خاوند او خبردار ذات دی					

قوله تعالى: قُلْ اَنْدَعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰنَا اللّٰهُ

مشركانوته فيصله كونكي جواب:- مشركانو مسلمانانوته وئيلي وو چه دين محمدي ﷺ پريردني نو الله ﷻ د آيت نازل كرو چه دوي ته اووايه چه زه الله ﷻ پريردم او د دي بتانوعبادت اوكرم چه نه گته وركولي شي او نه نقصان وركولي شي او په كفر اختيارولو سره مونږ په اولته پنبو واپس اوگرخو سره د دي چه الله ﷻ مونږ ته رنډا راكړيده. زمونږ خوبه داسي مثال شي لكه چه شيطان خوك دھوكه كړې وي يعنى دايمان راوړلو نه پس كفر اختيارول داسي دي لكه چه يو سړي سفر كوي او لار ئې هيره كړې وي او شيطانانو هغه غلط كړې وي او د هغه ملگري په نيغه لار وي او هغه رابلي چه مونږ له راشه مونږ په نيغه لار يو او هغه انكار كړې وي. دا هغه سړي دي چه نبي اكرم ﷺ د بڼه پيژندلو نه باوجود د گمراهانو منونكي شي او كافر شي او نبي كريم ﷺ هغه نيغي لار ته رابلي. دا د اسلام لار ده. (قُلْ اَنْدَعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ) په دي كنيي د بتانو اود بتانود عبادت كونكو مثال بيان كړې دي اود هغه خلقو خوك چه د الله ﷻ لارې ته رابلنه كوي. لكه چه چانه لار غلطه شوې وي او خوك چغه وهونكي هغه ته چغه وهی چه اي فلانكيه ته د دي لارې طرف ته راشه اود هغه نور ملگري رابلي چه غلطی مه كوه زمونږ په شان په نيغه لار باندي واپس راشه نوكه هغه د رومي دعوت وركونكي آواز واورى نو هغه به دي د هلاكت طرف په كنده كنيي او غورزوي. او كه د نورو خلقو آواز واورى نوهغوى به دي په نيغه لار اود هدايت په لار راوړسوي. رومي بلونكي د ځنگل د شيطانانو نه دي. دا مثال دهغه سړي دپاره دي چه د الله ﷻ لار پريردى او د بتانوعبادت شروع كړي او هغه هم په دي كنيي كاميابى اوگنډي. خو چه كله ده له مرگ راشي نو پښيمانتيا به اوچتول وي. داد لارې نه اخوا كونكي شيطانان دي چه هغوى د پلار نيكه په نومونو اود هغوى په نومونواخستو سره رابلي نو هغه د دوي منل كوي او هغه هم په دي كنيي كاميابى گنډي. اوس شيطانان هغه په هلاكت كنيي اچوي او هغه خوري يا اوږې تگي په ځنگل كنيي غلطوي چه هلاك شي. (حَيْرَانَ) نه حيران دي لكه چه يو سړي غلط شوې وي او حيران وي. حضرت ابن عباس ؓ فرماني چه د الله ﷻ هدايت نه قبلونكي د شيطان تابعداري كونكي او د گناه كار كونكي سړي مراد دي. د ده ملگري ده ته د هدايت طرف ته دعوت وركوي. الله ﷻ فرماني چه دا د شيطان غلط كړې شوې هغه دي د چا اولياء چه انسانان دي. هدايت خو د الله ﷻ هدايت دي او گمراهي هغه ده كوم طرف ته چه شيطان رابلل كوي. دا ابن جرير ؓ روايت كړې دي. بيا وائى چه دا د دي خبرې تقاضاه چه د ده ملگري دي د گمراهنى طرف ته رابلي او گمان كوي چه همدغه صحيح لار ده. عوفى ؓ فرماني چه دارائي د آيت د ظاهر خلاف ده ځكه چه الله ﷻ فرمانيلى دي چه دده د سفرملگري دي هدايت طرف ته رابلي. نو دا جائز نه دي چه دي ته گمراهي اوئيلي شي سره د دي چه د الله ﷻ خبر وركړې دي چه هغه هدايت دي او دا خبره خو هم هغه ده كومه چه ابن جرير ؓ كړې ده چه د

عبارت سیاق د دې خبرې مقتضی دې چه ﴿كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانًا﴾ دادمحال کیدو په وجه د نصب په محل کنبې دې. یعنی د حیرانتیا جهل او ضلالت په حالت کنبې اود هغه ملگری هم په هغه لار روان دی نو هغوی دې هم په خپله لار روان کړو او په خپله هم هغه لار باندې د راتلونې ورته اوونیل کومه چه الله ﷻ د مثال په توگه بیان کړه. اوس د کلام تقدیر داسې شو چه هغه د دوی په رابللو باندې انکار کوی اودهغوی طرف ته توجونه کوی. که الله ﷻ غوښتل نوهغوی ته به نې هدایت کړې وو او هغوی به نې په نیغه لار راگرخولې وې. په دې وجه اوفرمانیلې شو ﴿هُدَى اللَّهُ هُوَ الْهُدَى﴾ اولکه چه فرمائی چه چاته الله ﷻ هدایت اوکړی هغه څوک نه شی گمراه کولې. او ونی فرمائیل چه د هغوی په لار د راوستلو څومره حریص ولې نه وی. الله ﷻ چه څوک گمراه کړی هغوی څوک په لار نه شی راوستې او نه د هغه خلقو څوک امدادی شته. بیا ارشاد دې چه ﴿وَأْمُرْنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ مونږ ته حکم دې چه په خلوص سره د هغه عبادت اوکړو او مونږخونه په پابندنی سره اوکړو اود الله ﷻ اوویریرو او په هر حال کنبې پرهیزگار اوسیرو. هم د هغه طرف ته به د قیامت په ورځ ټول اوچتولې شی. هم هغه زمکه او آسمان په اعتدال سره پیدا کړی اودهغې مالک او مدبردې. هغه به د قیامت په ورځ صرف "کن" وانی او د سترگو په رب کنبې به ټول څیزونه بیا په وجود کنبې راشی. دلته ﴿وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ کنبې د یوم لفظ ته نصب دې یا خو ﴿وَأَتَّقُوا﴾ باندې عطف گرخولو سره به د هغې تقدیر داسې شی ﴿وَأَتَّقُوا﴾ یومر یقول کُنْ فَيَكُونُ﴾ یعنی دهغه ورځو نه اوویریره یادا چه نصیب کیږی به پدې بنا پاندې چه ﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ﴾ باندې عطف دې. یعنی اوویریرنی د هغه ورځې نه په کومه ورځ چه به هغه وانی کُنْ یعنی د مخلوق د پیدائش شروع او اعادې ذکر اوشو او همدغه ډیر مناسب هم دی. یا دا چه تنصیب به کیږی په دې بنا باندې چه فعل دلته مقدر کیخودې شوی دې نو تقدیر دا شو چه یاد کړه هغه ورځ چه وانی به ﴿وَأَذْكُرُ يَوْمَ يَقُولُ كُنْ﴾ اود دې نه وړاندې ﴿لِحَقِّ يَوْمَ يَقُولُ كُنْ﴾ بیا دالله ﷻ ارشاد دې چه ﴿قَوْلَهُ الْحَقُّ﴾ دا دوه جملې دی او د دواړو جملو محل جر دې په دې بنا چه دا دواړه الفاظ د سرب العلمین صفت واقع شوی دی اود الله ﷻ قول دې ﴿يَوْمَ يَنْفَعُ فِي الصُّورِ﴾ احتمال دې چه دا بدل وی ﴿وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ یومر یقول کُنْ فَيَكُونُ﴾ اودا هم احتمال دې چه ظرف وی د ﴿وَلَهُ الْمُلْكُ﴾ ﴿يَوْمَ يَنْفَعُ فِي الصُّورِ﴾ لکه چه فرمائیلی دی ﴿لِئِنِ الْمُلْكُ لِلْيَوْمِ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ نن د چا بادشاهی ده د یو واحد قهار بادشاهی ده. لکه چه فرمائی ﴿الْمُلْكُ يَوْمَ يَنْفَعُ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ﴾ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَذَابًا﴾ په هغه ورځ د رحمن بادشاهی برحق ده او هغه ورځ به په کافرانو ډیره سخته وی. قوله تعالی: ﴿يَوْمَ يَنْفَعُ فِي الصُّورِ﴾

د اسرافیل ﷻ د شپیلنی حقیقت او ویره:- مفسرینو ﴿يَوْمَ يَنْفَعُ فِي الصُّورِ﴾ کنبې د رانې اختلاف کړې دې. بعضو وئیلی دی چه صور جمع د صوره ده. ابن جریر ﷺ وانی لکه چه څنگه "سور" د ښار پناه ته وانی او دا د سورة جمع ده. او صحیح دا دې چه صور نه مراد هغه قرن دې په کوم کنبې چه به دننه حضرت اسرافیل ﷻ پوک وهلی. ابن جریر ﷺ وانی چه صحیح هم هغه دی په کوم باندې چه په حدیث کنبې رانې اچولې شوی ده. حضور اکرم ﷺ فرمائیلی دی چه اسرافیل ﷻ شپیلنی په خله کنبې لگولې ده، سر نې ښکته کړې دې او په انتظار دې چه کله به د شپیلنی د پوکوهلو حکم کیږی. (۱) یو اعرابی هم د حضور ﷺ نه تپوس کړې وو چه صور څه څیز دې نو حضور ﷺ فرمائیلې وو چه قرن په څه کنبې پوکې

(۱) دا روایت د اسرافیل په نوم ترمذی کتاب التفسیر ومن سورة الزمر: ۳۲۴۳، ابن ماجه: ۴۲۷۳، ابن ماجه: ۷/۳، حلیه الاولیاء ۱۰۵/۵

مسند ابی یعلی: ۷۱/۱، ابن حبان: ۲۵۶۹.

وہلو سرہ غریبہ ( )

نبی اکرم ﷺ یو خل صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم اجمعین سرہ ناست ووجہ فرمائیلی کله چہ اللہ ﷻ د زمکی او آسمان د پیدا کیدو نہ فارغ شونو صورینی پیدا کرو او اسرافیل ﷻ ته ئی ورکړه کومه چہ هغه په خله کبني لگولې ده او سترگې په عرش لگیدلې دی په انتظار دې چہ کله به د پوکوهلو حکم کیږي. نو ابوهریره ؓ وائی چہ ما اوونیل یارسول اللہ ﷺ! صورخه خیز دې؟ ارشاد او فرمائیلی شو هغه قرن دې تپوس او شو چہ هغه څنگه، وئی فرمائیل ډیره لویه. د اللہ ﷻ قسم دې چا چہ زه رالیږلې یم د هغې پلنوالې دومره دې لکه څومره چہ د زمکو او آسمانونو پلنوالې. په هغې کبني به په دریو وختونو کبني پوکې وهلې شی. اول به د ویرولو او پریشانه کولو پوکې وی او دوئم ټول بې هوشه کونکې او دریم بیا د اللہ ﷻ په وړاندې د اودرولو. اللہ ﷻ به اول د پوکوهلو حکم او کړی نو هغې سره به ټول د دنیا خلق او ویرېږي مگر هغه چاته چہ اللہ ﷻ استقامت ورکړي. تر کومې چہ حکم نه وی شوې شپیلنی به هم هغه شان غریبې او درېږي به نه. لکه چہ فرمائیلی شوی دی **هُوَ لَا إِلَهَ إِلَّا صَيِّحَةٌ وَاحِدَةٌ مَّا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ** (یعنی هغه به یو زبردسته چغه او ډیر اوچت آواز وی. غرونه به د اوریخو په شان الوزی او زمکه به خوزیږي او تالنی به وهی لکه په سمندر کبني وړانه شوې کشتنی کومه چہ چې هر طرف ته دیکه کوی لکه څنگه چہ یو فانوس په چت کبني زورندوی او هغه تالنی ورکوی. فرمائی **(يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ)** په هغه ورځ به رچونکې شپیلنی پوکوهلی شی او د هغې نه پس به بیا په دوئم ځل پوک وهلې شی. په هغه ورځ به ټول په ټول ډیر ویرېږي، خلق به راپریوزي، میندې به پنی روونکی ماشومان هیرکړي، د حاملو بنځو حملونه به پریوزي. په هلکانو باندې به د ویرینه بوداوالي راشی. شیطانان به د ځان بیج کولو په خاطر د زمکې غاړو ته او تبتنی خو فربتنی به هغوی په وهلو وهلو واپس راولی. یو بل ته به چغې وهی خو څوک به چاته پناه نه شی ورکولې بغیرد اللہ ﷻ نه. خلق به هم په دغه ویره کبني وی چہ زمکه به د هر گوت نه شلیدل شروع شی. داسې لونی امر به ښکاره شی چہ چرې به هم نه وی لیدلې شوې او داسې مصیبت او ویره به وی چہ صرف اللہ ﷻ ته پته ده. بیا به خلق د آسمان طرف ته اوگوری نود هغې ذرې به الوزی، ستوری به ماتیرې. نمر او سپورمشی به توره شی. نبی کریم ﷺ فرمائی چہ مرو ته به د دې خبر نه وی.

حضرت ابوهریره ؓ او فرمائیل یارسول اللہ ﷺ چہ اللہ ﷻ کله فرمائی **(فَقَرَعَمَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ)** نو اللہ ﷻ به څوک مستثنی گرځوی. نو حضور ﷺ او فرمائیل هغه شهیدان دی. فزع او ویره خو ژوندو ته کیږي او هغوی ژوندی خو دی، لیکن اللہ ﷻ سره دی، اللہ ﷻ هغوی ته رزق ورکوی. اللہ ﷻ د هغه ورځې د فزع نه هغوی محفوظ ساتلی ځکه چہ هغه خو د اللہ ﷻ عذاب دې او عذاب خو په نافرمانه خلقو نازلیرې. هم دا خیز اللہ ﷻ **(تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ)** والا به آیت کبني پیش کړې دې چہ هره یوه پنی ورکونکی مور به خپل پنی روونکی بچی نه غافله شی. د هرې حاملې حمل په اوغورزیږي، ترکومې چہ اللہ ﷻ غواړي په عذاب کبني اخته وی، د اور دې مودې پورې به دا حالت وی. بیا به اللہ ﷻ بې هوشی راوستونکې شپیلنی وهلو حضرت اسرافیل ﷻ ته حکم او کړی نو ټول د آسمانونو او زمکو مخلوق به بې هوشه شی خو چہ څوک اللہ ﷻ غواړي هغه به په هوش کبني وی. ملک الموت به اللہ ﷻ له راشی او وائی به ای اللہ ﷻ ټول مړه شو. اللہ ﷻ ته خو پته ده مگر تپوس به او کړی څوک باقی دی؟ هغه به عرض او کړی چہ ته باقی ئې ځکه چہ تاته خو به کله هم مرگ رانه شی او د عرش

اوچتونکې ملاتکې هم دی. حضرت جبرائیل عليه السلام او حضرت اسرافیل عليه السلام او زه هم باقی يم. الله تعالى به او فرمائی چه جبرائیل او میکائیل له هم مړه کیدل پکار دی نو عرش به خبرې او کړې ای ربه! جبرائیل او میکائیل به هم مړه کیږي؟ الله تعالى به او فرمائی ژبه مه کولاهه د عرش د لاندې چه خومره دی ټول به مړه کیږي. ملك الموت به بیا الله تعالى ته عرض او کړې ای ربه! جبرائیل او میکائیل هم مړه شو. الله تعالى به او فرمائی اوس څوک باقی دی؟ هغه به عرض او کړې چه ته باقی ئې او تاله خو مرگ راځي نه. اوس زه اود عرش اوچتونکې فرېنتې باقی دی. الله تعالى به او فرمائی چه د عرش اوچتونکو له هم مړه کیدل پکار دی نو هغه به هم مړې شی. الله تعالى به تپوس او کړې اوس څوک باقی دی؟ عزرائیل به وائی ته چه نه مړ کیدونکې ئې او زه. الله تعالى به عرش ته حکم او فرمائی د اسرافیل نه شپیلنی واخله او اسرافیل ته به وائی ته هم زما مخلوق ئې ته هم مړ شه. هغه به هغه وخت مړ شی او د رب واحد، صمد، لم یلد ولم یولد نه سوا به څوک هم باقی پاتې نه شی. آسمان او زمکې به راغونډې کړې شی لکه چه طومار راغونډولې شی. درې ځل به دا راغونډولې او خورولې شی بیا به فرمائی زه جباریم، زه جباریم، زه جبار يم. بیا به درې ځل آواز اوشی چه په نن ورځ د چا بادشاهت شته؟ څوک به جواب ورکړي. بیا به پخپله او فرمائی بادشاهت صرف د الله تعالى واحد او قهار دي.

بیا به نور زمکې آسمانونه پیدا کړې او هغه به خواره کړې او اوږده به ئې کړې په هغې کښې به هیڅ کگلېچ او نقص باقی پاتې نه شی. بیا به مخلوق ته د الله تعالى یوزبردست آواز اوشی نو په نوې پیدا شوې زمکه باندې به ټول د اول په شان شی. کوم چه په زمکه کښې دننه دی هغه به دننه وی او کوم چه بهر وی هغه به بهر. بیا به د عرش د لاندې به الله تعالى اوبه را پیدا کړي. آسمان ته به حکم او کړې چه اوورپړه. څلویښتوورځو پورې به اوبه ورپړي تردې چه اوبه به دولس گزه اوچتې شی. بیا به بدنونوته الله تعالى حکم او کړې نو هغه به داسې د زمکې نه رابنکاره شی لکه څنگه بوتی او سبزیانې راتوکړي. کله چه بدنونه د مخکې په شان پوره شی نو اول به د عرش ملاتکې ژوندئې کړې شی. الله تعالى به اسرافیل عليه السلام ته حکم او کړې چه شپیلنی واخله هغه به ئې واخلی نو بیا به الله تعالى حضرت جبرائیل عليه السلام او حضرت میکائیل عليه السلام ژوندی کړي. بیا به روحونه رابللې شی. د مسلمانانو روحونه به لکه د زړا پر قیږې او د کافرانو روحونه لکه د تیاري. دا ټول به په شپیلنی کښې واچولې شی. اسرافیل عليه السلام ته به حکم اوشی چه د واپس ژندی کیدو شپیلنی اووه نو چه د ژوند پوکې اووهلې شی نو روحونه به داسې ټوپونه وهی لکه د شاتو د مچونه چه زمکه او آسمان ډک شی. بیا به د الله تعالى د طرف نه حکم اوشی چه روحونه خپلو بدنونو کښې داخل شنی نو د دنیا ټول روحونه به داخلېږي او د سپیږمو په لار به بدنونو کښې راځي لکه څنگه چه زهر په مار خورلې بدن کښې ورځي. بیا به زمکه شلېږي او خلق به راپاڅي او د خپل رب طرف ته به مخ کوی او د ټولو نه اول به زما قبر کولاوېږي. د الله تعالى طرف ته به ټول ځي نو کافران به وائی چه دا ورځ خو ډیره سخته معلومېږي. خلق به بریند او بې جامو وی او هم یو ځای کښې به ولاړ وی. اویا کاله به هم دغه حال وی چه الله تعالى به نه دوی ته گوري او نه به څه فیصله کوی. خلق به ژړا فریاد کوی، اوبښکې به ختمې شی نو وینې به د سترگونه روانې شی، خلق به په خپلو خولو کښې ډوب وی، ترزنو پورې به خوله رسیدلې وی.

خلق به وائی چه الله تعالى له څوک سفارشی تلل پکار دی چه فیصله اوشی نو په خپل مینځ کښې به وائی چه د ټولو پلار آدم عليه السلام نه علاوه داسې څوک کیدې شی چه ژبه کولای کړې شی، الله تعالى هغه په خپل لاس جوړ کړې دي، خپل روح ئې په هغه کښې پوک وهلې اود ټولو نه اول ئې هغه سره خبرې کړي. خلق به حضرت آدم عليه السلام له راشی او خپل مقصد به ورته وړاندې کړي هغه به د سفارش نه انکار او کړې چه د زه د هغه د شان لائق نه يم. بیا ځان له ځان له یو یو نبی عليه السلام له راشی. چا له چه هم راځي نو انکار به

کوی. حضور ﷺ فرمائی چه بیا به ماله راشی نو زه به خم او په فحوص به سجده باندي راپريوزم. حضرت ابوهريره ؓ تپوس او کړو يا رسول الله ﷺ! فحوص خه خيز دې نو حضور ﷺ او فرمائيل چه عرش مخامخ حصه ده. الله ﷻ به يوه فربنسته راوليږي او هغه به ما د مې نه اونيسي اوچت به می کړی. الله ﷻ به او فرمائی ته خه غواړې؟ زه به عرض او کړم چه اي ربه! تاما سره د شفاعت د حق راکولو وعده کړې وه نو دا حق ماته راکړه او د خلقو په مينځ کبني فيصله او کړه. الله ﷻ به او فرمائی بڼه ده ته شفاعت کولې شې او زه به خلقو کبني خپلې فيصلې نافذې کړم.

حضور ﷺ فرمائی چه زه به بيا خلقو کبني اودريږم. مونږ ټول خلق به ولاړ يو چه د آسمان نه به يو په زوره آواز اوشي او مونږ به اوویريږو. د زمکې د پيريانو او انسانانو نه به ډيرې فربنستې د آسمان نه نازلې شي. هغوی به زمکې ته نژدې راشي نو زمکه به د هغوی په نور سره اوپړقيږي. هغوی به صفونه جوړ کړي نو مونږ به تپوس او کړو چه آيا الله ﷻ تاسو کبني دې، هغوی به وائی نه هغه راتلونکې دې. فربنستې به بيا د آسمان نه نازلې شي چه د نازلو شوو فربنستونه به په شمير کبني دوه چنده وي اود پيريانو او انسانانو نه به هم په شمير کبني دوه چنده وي او زمکه به د هغوی د نور نه اوپړقيږي. هغوی به په طريقه سره اودريږي، مونږ به تپوس او کړو چه رب کریم په تاسو کبني دې؟ هغوی به وائی چه نه هغه راتلونکې دې. بيا به په دريم ځل د دې نه هم په دوچنده تعداد کبني د ملائکو نزول اوشي. اوس به رب جبار عزوجل د اوريځو په سوري کبني په اتو فربنستو باندي خپل تخت اوچت کړې تشریف فرما وي. حالانکه دغه وخت کبني د هغه تخت څلورو فربنستو اوچت کړې دې او د هغوی قدمونه د آخري زمکې په بيخ کبني دي. زمکه او آسمان د هغوی د بدن د نيم حصې په مقابله کبني دي. د هغوی په اوږو د الله ﷻ عرش دې او د هغوی په ژبو به د الله ﷻ تسبيح او تحميد وي هغوی به وائی ﴿سبحان ذي العرش واجبوت سبحان ذي الملك والملكوت سبحان الحي الذي لا يموت سبحان الذي يمت الخلاق ولا يموت سبحان قدوس قدوس سبحان ربنا الاعلى رب الملائكة والروح سبحان ربنا الاعلى الذي يمت الخلاق ولا يموت﴾ بيا به الله ﷻ په خپله کرسني باندي جلوه افروز شي. يو آواز به اوشي ائي دپيرانو او انسانانو توليه! ما چه د کوم وخت نه تاسو پيدا کړې وني تر نن پورې خاموش ووم، ستاسو خبرې می اوريدې ستاسو عملونه می کتل. اوس تاسو خاموش اوسيرې ستاسو د عملونو صحيفي به تاسو ته اورولې شي. که هغه بڼه ثابتې شوې نو د الله ﷻ شکر او کړنی او که خرابې وي نو خپل ځانونه ملامته کړنی. بيا به الله ﷻ دوزخ ته حکم او کړي نو د هغې نه به يو تک تور پړقيدونکې شکل رابنکاره شي. بيا به الله ﷻ فرمائی چه اي بنی آدم! ما حکم نه وو کړې چه د شيطان عبادت مه کوه دا ستاسو ځان له دېمن دي. تاسو هم زما عبادت کوني همدغه صراط مستقيم دي. دې شيطان خو ډير گمراه کړي دی تاسو عقل نه لرلو. دا هغه دوزخ دې د کوم چه تاسو سره وعده شوې وه او کوم چه تاسو دروغ گنړلو. اوس اي مجرمانو! د نيکانو نه جدا شئ. الله ﷻ به امتونه جدا جدا کړي. د الله ﷻ ارشاد دې چه اي نبی! ته به هر امت په زنگونونو راپريوتونکې اووینې. هرامت سره به د هغه عمل نامه وي او نن به د خپلو کړو بدله بيا مومي. اوس به الله ﷻ په خپل ټول مخلوق کبني فيصله کول شروع کړي خو د پيريانو او انسانانو دې وخت کبني نه.

اوس به د وحوشو او بهانمو په مينځ فيصلې فرمائی تر دې چه د يوې ظالم او بنکرورې بکرني د ظلم بدله به هم بلې بکرني ته ورکولې شي. او تر دې پورې چه يو ځناور به هم د بدلې ورکولونه باقی پاتي نه شي نو دې ځناورو ته به اووانی چه خاورې شئ نو کافران به وائی چه افسوس مونږ هم د دې عذاب نه د بچ کيدلو د پاره خاورې شوې وي. لنډهې دا چه اوس به د بنديگانو په مينځ کبني د مقدمو فيصله کيږي. د ټولو نه اول به د قتل او وینې مقدمې پيش کړې شي. اوس به هر هغه قتل شوې راځي

چہ د اللہ ﷻ پہ لار کنبی چا قاتل قتل کرې وی. اللہ ﷻ به قاتل ته حکم ورکوی هغه به د مقتول سر اوچتوی. هغه سر به عرض اوکړی ای اللہ ده نه تپوس اوکړه چه ده خه ولې قتل کرې ووم. اللہ ﷻ به د هغه نه تپوس اوکړی (سره د دې چه هغه ته معلومه ده) چه ولې دې قتل کرې وو؟ هغه غازی به وانی چه ای اللہ ستا د عزت او نوم په خاطر، نو اللہ ﷻ به او فرمائی ته ربتیا وانی اود هغه د نور مخ به د نمر په شان پر قیبری. ملائکې به هغه جنت طرف ته بوخی. دغه شان په نور مقتولان هم خپلې کولمې په سر راوړی. اللہ ﷻ به د هغوی د قاتلانو نه تپوس اوکړی ولې مو قتل کرې وو نو هغوی به وانی د خپل شهرت او نوم د پارہ. نو فرمائی به چه هلاک شه ته. د هر قتل شوی مقدمه به پیش کولې شی او انصاف به کیری اود هر ظلم بدله به د ظالم نه اخستې شی او چه کوم ظالم له اللہ ﷻ غواری عذاب به ورکولې شی او چه په چا باندې غواری نو خپل رحمت به نازلوی. بیا به د ټول مخلوق انصاف کیری. یو مظلوم به داسې نه پاتی کیری چه د ظالم نه ورته بدله ورنه کرې شی. تردې چه خوک په پشوکنبی اوبه گدوی او وانی چه خالص دی هغه ته به هم سزا ورکړی او اخستونکی ته به د هغه نیکسې ورکړی. چه د دې نه هم فراغت اوشی نو یو آواز کونکې به آواز اوکړی او ټول مخلوق به نې اوری. هر یو ټولی له پکار دی چه دخپلو خدایانو طرف ته لار شی او د خپلو معبودانو لمن دې اونیسې. اوس به یو بت پرست داسې نه وی د چا بتان چه به د هغه مخې ته خوار زار پراته نه وی. یوه فریسته به په هغه وخت د حضرت عزیر عليه السلام په شکل راشی او یوې فریستې ته به د عیسی عليه السلام بن مریم شکل ورکړې شی. نو یهودیان به د حضرت عزیر عليه السلام شاته شی او د عیسی عليه السلام شاته به نصاری راجمع شی. بیا به د هغوی دا فرضی معبودان هغوی دوزخ طرف ته روان کړی. وانی به چه که دا د دوی رب وې نو دوی به نې چرې هم دوزخ طرف ته نه وو روان کړی. اوس به دا ټول په دوزخ کنبی د همیشه د پارہ وی. نو دې وخت کنبی به صرف مؤمنان باقی پاتی شی په کومو کنبی چه به منافقان هم شامل وی. اللہ ﷻ به د خپل شان مطابق څنگه چه غواری هغوی له راشی نو وانی به چه ای خلقو ټول خلقو خپلو خدایانو سره ملاؤ شوی دی تاسو هم چه د چا عبادت کولو هغوی سره ملاؤ شئی. نو دا ټول خلق مؤمنان سره د منافقانو به وانی چه په اللہ ﷻ قسم زمونږ اللہ ﷻ خو ته وې. ستا نه علاوه به مونږ بل خوک نه منلو نو اللہ ﷻ به د هغوی نه اخوا شی اوبه خپل حقیقی شان کنبی به راشی او هغوی سره به اودریری ترکومی چه غواری. بیا به مخامخ راشی او ارشاد به او فرمائی ای خلقو ټول خپلو خدایانو سره ملاؤ شوی دی تاسو هم خپلو خدایانو سره ملاؤ شئی هغوی به وانی چه د اللہ ﷻ قسم ستانه علاوه خو زمونږ بل خدائی نه وو. مونږ به ستانه علاوه د بل چا عبادت نه کولو. بیا به اللہ ﷻ خپله پنډئی څنگه چه د هغه شان سره مناسب دی کولاؤکړی. دهغې په عظمت سره به په دوی دا خبره بنکاره شی چه د هغوی اللہ ﷻ خودادې. بیا به ټول په ټول په سجده کنبی سربسکته پر یوزی. خو چه کوم منافقان وی هغوی به په شا طرف پر یوزی. دسجدې دپاره به ټیټیدې نه شی اود هغوی شاگانې به لکه د غواد شا په شان نیغې وی. بیا به اللہ ﷻ حکم اوکړی چه دوی اوچت کړئی. دې وخت کنبی به د هغوی په وړاندې د دوزخ پل صراط راشی چه د خنجر او تورې نه به زیات تیره وی او خای په خای به ازغن او خونیدونکي او خطرناک وی. د دې لاندې به یو بل خونیدونکي پل هم وی. نیکان خلق به پرې داسې تیریری لکه د سترگو رپ یا د بجلئی پرق یا د تیزې هوا په شان یا د تیز اس په شان یا د تیز سور په شان او یا د تیزې منډې وهونکی سړی په شان. بعضې خو به پوره محفوظ وی او خلاصې به بیامومی، بعضې به زخمی شی او بعضې خو به پرې پرې شی او دوزخ کنبی به او غورزیری نو بیا چه کله جنتیان جنت طرف ته روان کړې شی نو وانی به اوس به زمونږ شفاعت اللہ ﷻ ته خوک کوی. هغوی به آدم عليه السلام له راشی او د شفاعت درخواست به اوکړی نو هغه به د خپلې خطا ذکر اوکړی او وانی به زه د دې اهل نه

یم تاسو نوح عليه السلام له لار شنی هغه د الله ﷻ رومبې رسول دې. خلق به حضرت نوح عليه السلام له راشی هغه به هم د خپلې خطا ذکر او کړې او وائی به چه زه خو اهل نه یم تاسو حضرت ابراهیم عليه السلام له لار شنی هغه ته خو الله ﷻ خپل خلیل وئیلې دې نو هغه به هم د خپلو خطاگانو ذکر او کړې او وائی به حضرت موسی عليه السلام له لار شنی هغه سره خو الله ﷻ پخپله خبرې کړې دی. او په هغه باندې د تورات په شان کتاب د ټولونه اول نازل کړې دې. خلق به حضرت موسی عليه السلام له راشی نو هغه به هم د خپل قتل د خطا ذکر او کړې او وائی به چه زه هم د دې اهل نه یم تاسو روح الله له لار شنی خکه چه د الله ﷻ روح او کلمه ده. عیسی عليه السلام به هم وائی چه نه زه د دې قابل نه یم تاسو محمد ﷺ له لار شنی. حضور ﷺ فرمائی چه بیا به خلق ماله راشی. الله ﷻ ماله د دريو شفاعتونو حق راکړې دې او وعده ئې فرمائیلې ده. دې وخت کنبې به زه جنت طرف ته روان یم، دروازه به اوتیکووم، د جنت دروازه به کولواؤ شی ماته به هرکلی او وئیلې شی. زه به جنت ته داخل شم او الله ﷻ طرف ته به نظر او کړم په سجده کنبې به پر یوزم نو الله ﷻ به ماته د تحمید او تمجید اجازت راکړې چه داسې تحمید به ئې چاته نه وی خودلې. بیا به فرمائی ای محمد ﷺ سر اوچت کړه خه شفاعت کول غواړې او کړه، ستا شفاعت به اوریدې شی، ستا سوال به پوره کولې شی. زه به خپل سر اوچت کړم نو الله ﷻ به او فرمائی خه غواړې، زه وایم ای الله تا ماته د شفاعت حق راکړې دې د اهل جنت باره کنبې زما شفاعت قبول کړه چه هغوی جنت ته داخل شی نو فرمائی به بڼه ما اجازت ورکړو دا خلق جنت ته داخلیدلې شی.

حضور ﷺ فرمائیل د الله ﷻ قسم تاسو به جنت کنبې خپلو کورونو او خپلو بیبیانو له دومره زر اورسیرئې لکه څومره زر چه په دنیا کنبې رسئې. هر سړی ته به بڼه بی بی ملاویری د آدم عليه السلام د اولاد نه اود او یاؤ حورونه. دې دواړو ته به په دې او یاؤ حورو باندې فضیلت حاصل وی خکه چه په دنیا کنبې دې بنخو د الله ﷻ لوی لوی عبادتونه کړې وو. هغه به یوې له راشی نو هغه به د یاقوتو په کور کنبې په مرغلرو سره ښانسته کړې شوی د سرو زرو په تخت ناسته وی چه د سندس او استبرق او یا جنتی جوړې به ئې اچولې وی. هغه به د دې په اوږه لاس کیږدی نو د خپل لاس عکس به د هغې د سینې نه، د کپرو نه د بدن او غوښتې نه اخوا بل طرف ته ښکاری. بدن به ئې دومره صفا وی چه په هلوکې کنبې به ئې مازغه ښکاری لکه چه د یاقوتو یوه چوکه وینې. دهغې زړه به د هغې د پاره آئینه جوړه شوی وی اود هغې زړه به د ده د پاره وی نه به دې د هغې نه سترې کیږې او نه به هغه د ده نه سترې کیږې. هغه چه کله هم دې بنخې له راخی هغه به پیغله وی نه به هغه د ده نه خه گیله کوی او نه به دې د هغې نه خه گیله کوی. په دې کنبې به یو آواز راشی وائی به چه مونږ ته پته ده چه په تاسو کنبې به د چا زړه موږ نه شی خو ستا نورې بیبیانې هم شته نو هغه جنتی به وار په وار هغوی له راخی او چه کومې یوې له هم هغه راشی وائی چه په الله ﷻ قسم په جنت کنبې زمانه بله ښانسته نشته او نه ماسره ستا نه بل څوک خوښ شته.

لیکن چه کله دوزخیان دوزخ کنبې غورزولې شی نو اور به د چا د قدمونو پورې وی د چا د نیم ورون پورې د چا د زنگونو او ملاپورې، د چا د مخ نه علاوه ټول بدن پورې خکه چه په مخ باندې اور حرام کړې شوي دې. رسول الله ﷺ فرمائیلی زه به الله ﷻ ته او وایم چه ای ربه! زما د امت د دوزخیانو باره کنبې زما شفاعت قبول کړه. نو الله ﷻ به او فرمائی چه راؤباسه د دوزخ نه خپل امتیان کوم چه ته پیژنې نو یو امتی به هم بیج نه شی. بیا به د عام شفاعت اجازت ملاؤشی. نو هر نبی او هر شهید به خپل خپل شفاعت وړاندې کړې. بیا به الله ﷻ او فرمائی چه د چا په زړه کنبې د دینار د وزن برابر ایمان هم وی هغه د دوزخ نه راؤباسئې. بیا به او فرمائی چه د دوو دینارو د دریمې حصې برابر هم وی، بیا به فرمائی چه د یو دینار د دریمې حصې برابر هم وی، که د دینار د څلورمې حصې برابر وی،

بیا د قیراط برابر او بیا کہ د اوری د دانې برابر هم وی، نو ټول به د دوزخ نه رابهر کړې شی. بیا به هغه هم چه د الله ﷻ د پاره نې څه د خیرکار کړې وی اوس به څوک هم باقی پاتې نه شی چه د شفاعت قابل وی. تردې چه د الله ﷻ د رحمت عام کیدو ته اوگوری نو د ابلیس به هم طمع پیدا شی چه د هغه هم څوک شفاعت اوکړی. بیا به الله ﷻ او فرمائی چه اوس یو زه باقی پاتې شوم نو زه خو په ټولو رحم کونکو کښې د ټولونه زیات رحم کونکې یم نو په دوزخ کښې به خپل لاس ورخښ کړی او داسې بې شمیره دوزخیان چه سوزیدو سره کوئله شوی وی هغه به د جنت په نهر کوم ته چه نهر حیاة وائی واچولې شی هغوی به د نوی سر نه داسې تازه شی لکه چه د تلاب په غاړه شنه بوتی چه نمر ورته اورسی نو شنه ښکاری اوچه په سوری کښې وی نو زیر ښکاری. هغوی به د مستو سبز په شان راوتوکړی او د ذرو په شان به خواره شوی وی. د هغوی په تندو باندي به لیکلې شوی وی د الله ﷻ آزاد کړې شوی دوزخیان. په دې لیک سره به د هغوی د جنتیانو سره پیژندگلو اوشی چه هغوی څه نیک کارونه کړی وو. یو مودې پورې به هغوی په جنت کښې دغه شان وی. بیا به الله ﷻ ته درخواست اوکړی چه ای ربه! دا لیک ختم کړه نو ختم به کړې شی. دا مشهور حدیث دې او ډیر اوږد دې ډیر غریب دې او په مختلفو احادیثو کښې مختلف ټکړې دی بعض خبرې د نکارت قابلې دی. اسماعیل بن رافع د مدینې قاضی د دې په روایت کښې یوازې دې، د دې په صحت کښې اختلاف دې. بعضو د دې توثیق کړې دې، بعضو ضعیف گرځولې دې، بعضو انکار کړې دې. لکه احمد بن حنبل حاتم رازی، عمر بن علی فلاس رحمهم الله، بعضو متروک گنرلې. ابن عدی رحمته فرمائی چه دا ټول حدیث د غور قابل دې اود دې ټول راویان ضعیف دی. زه وایم چه د دې په اسناد کښې په ډیرو وجوهاتو اختلاف دې. ما دا جدا په یو جزء کښې بیان کړې دې د دې د عبارت سیاق هم عجیبه دې. ډیر احادیث نې یوځای کړی او دا نې یو حدیث جوړ کړیدی او دا نې هم یو سیاق گرځولې دې، نو په دې وجه د انکار قابل شو. ما د خپل استاذ حافظ ابوالحجاج المزی رحمته نه اوریدلی دی چه دا د ولید بن مسلم یو کتاب دې کوم چه هغه راجمع کړې دې. نو لکه چه دا شواهد دی د بعضی جدا جدا احادیثو. والله اعلم.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرِ
اوکله چی   اووئیل   ابراهیم   پلار خپل   آرته
أَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ
ایا نیسی ته   بتان   په خدای سره بیشکه چی زه   وینم تا   اوقوم ستا   په گمراهی   ښکاره کښی چی ایا ته بتان په خدای سره نیسی ازه خووینم چی ته اوستا قوم په ښکاره گمراه کښی یی
وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
اوهمدارنگی ایتودلو مونږه   ابراهیم ته   انظام سلطنت   د آسمانونو   او د زمکی
وَأَوْدَعَهُ فِي بُحْرِ أَسْمَانُونَ
او دغه شان مونږ ابراهیم رحمته ته د آسمانونو اوزمکی د بادشاهت نظام اوخودلو
وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۰۱﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ
اودپاره ددې چی شی هغه   دیقین کونکو نه   نوهرکله چی   خوره شوه   په هغه باندي   شپه اوددې دپاره چی په هغه ډله کښې شامل شی چه کوم یقین کوی   هرکله چی پرې شپه راغله

رَا كُوْبًا ۞ قَالَ هَذَا رَبِّي ۞ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ

اوليدو هغه | يوستوري | اوونيل هغه | دا رب زما دي ايس هرکله چي | پت شو هغه | نووي وئيل |
اوستوري ني اوليدل | نووي وئيل چه دازما رب دي | خو چي کله دوب شول نووي وئيل چي

لَا اٰجِبُ ۞ الْاٰفِلِيْنَ ۞ فَلَمَّا رَا الْقَمَرَ بَازِغًا ۞ قَالَ

نه خوب نوم زه | پتيدونکي | ايباهرکله چي | اوليده هغه | سپورمي | خليدونکي | نووي وئيل |
زه دويدونکو سره محبت نه کوم | هرکله چي ني روئنه سپورمي | ..... | اوليده نووي وئيل

هَذَا رَبِّي ۞ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي

دا رب زما دي | خو هرکله چي | غائبه شوه هغه | نووي وئيل | که چري | هدايت اونکري ماته
چي دازما رب دي | خوکله چي هغه پريوته | نووي وئيل که چري ماته الله ﷻ سمه لار اونه بنائي

رَبِّي ۞ لَّا كُوْنَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ۞ فَلَمَّا رَا الشَّمْسُ

رب زما | نوخامخاشم به زه | د قوم گمراه نه | هرکله | اوليدو هغه | نمر
نوزه به دهغه خلقو نه شم چه گمراهان دي | ..... | بيباهرکله چي نمر ني خليدونکي اوليدو

بَازِغَةً ۞ قَالَ هَذَا رَبِّي ۞ هَذَا الْكَبَرُ ۞ فَلَمَّا أَفَلَتْ

خليدونکي روئنه | نووي وئيل | دا رب زما دي | داد تولونه لوي دي | خوهرکله چي | پناه شو هغه
..... | نووي وئيل چي دازما رب دي | اوداپه تولو کبسي لوني دي | خوکله چي هغه پريوتو

قَالَ لِقَوْمِ اِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تَشْرِكُونَ ۞

نووي وئيل | اي زما قومه | بيشکه زه | بيزاره يم | دهغونه | چي تاسو ني شريکوي
نووي وئيل چي اني زما قومه زه ستاسو د شرک نه ويزاره يم

اِنِّي وَّجْهَتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ

بيشکه زه چي يم | گرزولي دي ما | مخ خپل | هغه الله ته | چي پيدا کړي دي هغه | آسمانونه | اوزمکه
ماخوخپل مخ هغه ذات طرف ته اوگرخولوا چي آسمانونه اوزمکي ني پيدا کړي دي

حَنِيفًا ۞ وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۞

حال دا چي يومخيزي يم حق ته | اونه يم زه | دمشرکانونه |
زه يومخيز يم | اودمشرکانو په ډله کبسي نه يم شامل |

قوله تعالى: ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبْنَيْهِ أَرَأَيْتَ اتَّخَذُوا صُنَامًا آلِهَةً﴾

د حضرت ابراهيم عليه السلام خاندان او آزر: د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دي چه د حضرت ابراهيم عليه السلام د پلار نوم آزر نه وو بلکه تاريخ وو. د الله ﷻ ارشاد (وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبْنَيْهِ) ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه د آزر نه مراد صنم او بت دي. د ابراهيم عليه السلام د پلار نوم خو تاريخ، د مور نوم شاني او د بي بي نوم ساره وو او د

حضرت اسماعیل عليه السلام د مور نوم کومه چه د ابراهيم عليه السلام وينزه وو هاجره وه. د نسب د علماؤ نه د اکثر و قول دا دې. آزر نوم وو د يو بت نو د ابراهيم عليه السلام پلار د دې بت خادم او عبادت کونکې وو په دې وجه دغه نوم په هغه باندې غالب راغلو. والله اعلم.

ابن جرير رضي الله عنه وغيره وائي چه د خيرو دا طريقه د هغه خلقو په خبرو اتر وکښې يوه عيب جنه خبره او ناروا خبره گنرلې شوه. د دې لفظ آزر معنی ده کوگ. ليکن د چانه نې د دې روايت نه دې پيش کړې او نه نې دا چاسره منسوب کړې ده. ابن ابی حاتم رضي الله عنه وائي چه معتمر بن سليمان بيان کړې دې چه ما د خپل پلار نه اوريدلی دی چه هغه به د آزر معنی اعوج يعنی کوگ خودله او دا يوه سخته کلمه وه چه ابراهيم عليه السلام او ونيله. ابن جرير رضي الله عنه وائي چه صحيح خو دا دی چه د هغه د پلار نوم آزر وو. بيا د نسب د پيژندگلو کونکو اعتراض پيش کولو سره وائي چه د ابراهيم عليه السلام د پلار نوم تارخ وو. بيا وائي چه ممکن دی دوه نومونه نې وی لکه چه د اکثر و خلقو وی او يا يو نوم د لقب او عرف په توگه وی دا يوه جيد وجه کيدې شی. والله اعلم.

آزر ته د توحيد درس او د هغې انجام:- د الله تعالى په قول کښې د قاريانو اختلاف دې. حسن بصری او ابويزيد مدنی رحمهم الله وائي چه د دې معنی دا دې چه ای آزره! ته بتان رب گنرې؟ لکه آزر نې منادی جوړ کړې دې او جمهور دا په فتحې سره لولی. د حسن بصری رضي الله عنه په نزد پيش سره نه دې. د دې مطلب دا شو چه دا لفظ يو معرفه او علم دې په دې وجه به غير منصرف گنرلې شی. لکه قول (لَا يَبُوءُ) نه بدل دې او هم په دې بنا باندې منسوب دې يا به عطف بيان گنرلې شی او هم دا ډير صحيح کيدې شی او چه کوم خلق دا نعت گرځوی لکه احمر او اسود غير منصرف خو چه د چا دا گمان دې چه دا د محمول کيدو په وجه منسوب دې ځکه چه (أَصْنَامًا آلِهَةً) تقدیر داسې دې (يَا بَتِ آزَرَ أَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً) يعنی ای پلاره! آیا آزر بتان ته رب جوړوي خو د لغت په لحاظ سره دا قول بعيد يعنی لرې دې په دې وجه چه کوم حرف د استفهام نه پس وی هغه په خپل ماقبل باندې عمل نه کوی ځکه چه د دې حرف استفهام د پاره خو صدر کلام پکار دې. ابن جرير رضي الله عنه وغيره د دې تقرير او تصديق کړې دې او د عربی په قواعدو کښې همدغه مشهور دی. مقصد دا چه ابراهيم عليه السلام خپل پلار ته نصيحت او کړو، د بتانو په عبادت کولو نې د هغه مخالفت او کړو، هغه نې د دې نه منع کړو خو د هغه پلار منع نه شو. هغه او ونيل چه تا بت خپل رب جوړ کړو؟ زه تا او ستا په مسلک تلونکی خلق په لويه گمراهی کښې شميرم. په دې سره به بې لارې شې بلکه په حيرانتيا او جهل کښې به يښې. هغه په جهالت او گمراهی گرځول د هر يو عقل سليم صاحب د پاره يو واضح دليل دې.

د الله تعالى ارشاد دې په قرآن کریم کښې د حضرت ابراهيم عليه السلام ذکر او گوره، هغه صديق او نبی وو. خپل پلار ته هغه وئيلې وو ای پلاره د دې عبادت مه کوه چه نه اوری، نه گوری او نه ستا څه کار کولی شی. ای پلاره! د الله تعالى د طرف نه ماته هغه علم حاصل شوې دې چه تاته نه دې حاصل شوې نو زما خبره او مننه زه تاته بالکل نيغه لار بنام. ای پلاره! د شيطان عبادت مه کوه شيطان د الله تعالى د بنمن دې. ای پلاره سخته اندېښنه ده چه په تاباندې به عذاب نازل شی او ته به د شيطان دوست او گرځولې شې. نو آزر جواب ورکړو چه ای ابراهيم! ته زما د خدايانونه ډډه کونکې نې، که ته د دې طريقې نه منع نه شوې نو زه به تا سنگسار کړم او تابه بالکل پرېږدم. نو ابراهيم عليه السلام سلام عرض کړو او وئيل چه زه به ستا د پاره د الله تعالى نه استغفار او کړم. زما الله تعالى ډير مهربانه دې خو زه تاهم پرېږدم او ستا دا باطل خدايان هم. زه به هم الله تعالى سره خپله رابطه يوځای کوم. کيدې شی چه الله تعالى ما زما په دعا کښې ناکامه نه کړی. ابراهيم عليه السلام به ترژونده پورې د خپل پلار د پاره استغفار کولو خو چه کله نې پلار هم په شرک کښې مړ شو او حضرت ابراهيم عليه السلام ته معلومه شوه چه د شرک د پاره استغفار کار نه

گوی نو استغفار ئی پر خودو. لکہ چہ اللہ ﷻ فرمائی د ابراہیم ؑ استغفار خود ہغہ د پلارہ د پارہ پہ دے وجہ وو چہ ہغہ ورسرہ وعدہ کرے وہ. لیکن کلہ چہ ابراہیم ؑ تہ معلومہ شوہ چہ ہغہ د اللہ ﷻ دینمن دے نود ہغہ نہ ئی ویزاری اوکرہ بی شکہ حضرت ابراہیم ؑ اللہ پرست او حلیم وو. پہ صحیح حدیث کنبی روایت دے د قیامت پہ ورخ بہ حضرت ابراہیم ؑ خپل پلار سرہ ملاؤشی نو آزر بہ ورتہ اووانی ای بچہ نن بہ زہ ستا نافرمانی نہ کوم نو ابراہیم ؑ بہ خپل رب تہ عرض اوکرے ای ربہ تاماسرہ وعدہ نہ وہ کرے چہ زہ بہ د قیامت پہ ورخ تا نہ ذلیل کوم او نن زما د پارہ د دے نہ بلہ لویہ رسوانی خہ کیدی شی چہ زما پلار پہ دے حال کنبی دے. ارشاد بہ او فرمائیلی شی چہ ای ابراہیم ؑ تہ خپل شاتہ اوگورہ نو ہغہ بہ د خپل پلار پہ خائی یو کتیمل اوگوری چہ پہ ختو کنبی لری شی دے او د ہغہ پنبی ئی نیولی دی او ہغہ دوزخ طرف تہ راکاری بوخی. (۱)

د آسمان او زمکی پہ ملکوت باندی نظر:۔ دغہ شان اللہ ﷻ ارشاد فرمائی چہ مونو ابراہیم ؑ تہ د زمکی او آسمان ملکوت وړاندی کوو اود ہغہ پہ نظر کنبی دا دلیل قانموو چہ خنکہ د اللہ ﷻ پہ وحدانیت د زمکی او آسمان مخلوق بنیاد دے د کومی نہ چہ دا دلیل اخستی شی چہ د اللہ ﷻ نہ سوا بل رب نشته. ہم داسی دلالت فی النظر تہ ملکوت وانی. خکہ چہ دلالت فی النظر اول د تولو نہ وړاندی حضرت ابراہیم ؑ تہ حاصل وو لکہ چہ اللہ ﷻ فرمائی ﴿أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ او بل خائی کنبی دی ﴿اَقْلَمُ يَرَوٰ اِلٰی مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ خلقو لہ د آسمان او زمکی پہ مخلوق باندی د عبرت نظر اچول پکار دی. دوی تہ د خان نہ وړاندی روستو کتل پکار دی. کہ مونو غوارو نو پہ زمکہ کنبی بہ دوی ورخیں کرو او کہ او غوارو نود آسمان نہ بہ پرے یوہ تکرہ راگذار کرو. رغبت او رجوع کونکو د پارہ پہ دے کنبی ننبی دی. خود ملکوت بارہ کنبی ابن جریر ؑ وغیرہ بیان کرے دے چہ د ابراہیم ؑ د سترگو پہ وړاندی آسمان شلیدلی وو او حضرت ابراہیم ؑ د آسمان تولو خیزونوتہ کتلی وو. تردے چہ د ہغہ نظر تر عرش پورے رسیدلی وو او اووہ وارہ زمکی د ہغہ د پارہ کولاؤ شوی وی نو ہغہ د زمکی دننہ خیزونہ اولیدل. بعضو خلقو د دے مضمون اضافہ ہم کرے دہ چہ ہغہ د خلقو گناہونہ ہم لیدلی وو او پہ ہغہ گناہگارانو باندی ئی بددعا کرے وہ نو اللہ ﷻ فرمائیلی وو چہ نہ، ای ابراہیم ؑ زہ تانہ ډیر پہ خپلو بندیگانو باندی مہربان یم، خہ لرے خونہ دہ کہ روستو ہغوی توبہ کرے او رجوع اوکرے. حضرت ابن عباس ؓ د دے آیت بارہ کنبی فرمائی چہ اللہ ﷻ پہ خپل قدرت سرہ حضرت ابراہیم ؑ تہ د زمکی او آسمان تول پتہ او بنکارہ خیزونہ اوخودل، پہ ہغے کنبی ہیخ ہم پتہ پاتی نہ شو او چہ کلہ ہغوی د گناہگارانو پہ گناہ باندی بد وئیل نو او فرمائیلی شو چہ نہ داسی نہ، اود ہغوی بد دعا رد کرے شوہ. بیا ہغہ د وړاندی پہ شان شو. احتمال دے چہ د ہغہ د سترگونہ پرده اخوا شوی وی او پتہ د ہغہ د پارہ بنکارہ شوی وی. او دا ہم احتمال دے چہ د زرہ پہ سترگو ہغہ لیدلی وی او د اللہ ﷻ حکمت باہرہ او دلالت قاطعہ ئی معلوم کرے وی لکہ چہ د امام احمد او ترمذی رحمہم اللہ نہ روایت دے. د خوب پہ حالت کنبی اللہ ﷻ پہ یو بہترین شکل کنبی مالہ راغلو او وئی فرمائیل ای محمد ﷺ پہ ملا علی کنبی خہ بحث کیڑی؟ ماعرض اوکرے ای ربہ ماتہ پتہ نشته نو ہغہ خپل لاس زما د دوارو اورو پہ مینخ کنبی کیخودو نود ہغہ د گوتویخواولی ما پہ خپلہ سینہ کنبی محسوس کرو. اوس ہر خیز ماتہ بنکارہ شو او ہر خہ می اولیدل. (۲) د اللہ ﷻ قول ﴿وَلَيَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ﴾ کنبی وئیلی شوی دی چہ پہ دے آیت کنبی واؤ زانده دے نود دے تقدیر داسی

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول اللہ تعالیٰ (واخذ اللہ ابراہیم خلیلاً). ۳۳۵۰.

(۲) احمد: ۲۴۳/۵، ترمذی کتاب تفسیر القرآن ومن سورۃ صاد: ۲۲۳۵، وسندہ حسن.

شو ﴿مَلَكُوتِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَيَكُوْنُ مِنَ الْمُوقِنِيْنَ﴾ یعنی بغیرد واؤ نه لکه څنگه چه په دې آیت کښې ﴿وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰیٰتِ لِقَوْمٍ یَعْرِفُوْنَ﴾ پدې کښې د آیت نه پس واؤ زانده دې. دا هم وئیلی شوی دی چه زانده نه دی بلکه د وړاندینشی خبرې په بنیاد باندې خبره اوچته کړې ده. یعنی مونږ په هغه باندې ملکوت ښکاره کړل دې د پاره چه هغه اوگوری او یقین اوکړی. اوس د الله ﷻ قول دې چه کله تیاره شپه شوه نو حضرت ابراهیم ﷺ ستورې اولیدلو نو وئې وئیل چه دا به زما رب وی خو چه کله هغه ډوب شو نو هغه او وئیل چه ډوبیدونکی څیزونه خو زه نه خوښوم او نه غیبیدونکې څیز رب کیدې شی. قتاده رضی الله عنہ وائی چه ابراهیم ﷺ ته معلومه شوه چه رب خو هغه کیدل پکار دی چه زانل کیرې نه. بیا ئې چه کله سپورمنی روښانه اولیدله نو وئې وئیل چه دا به زما الله ﷻ وی. چه هغه هم ډوبه شوه نو وائی دا هم الله ﷻ نه دې. که الله ﷻ عزوجل زما لارخودنه اونه کړی نو زه خو به گمراه شم. بیانی چه کله نمر راختونکې اولیدو نو وئیلی دا روښانه دې او د ټولو نه لوی هم دې نو چه کله هغه هم ډوب شو نو وئې وئیل ای قوم! زه خو جدا کیرم ستاسو د دې ټولو څیزونونه د کومو چه تاسو عبادت کوئې. ماخو د هغه ذات طرف ته خپل مخ کړې دې چا چه زمکې او آسمانونه پیدا کړی دی سره د دې خبرې د دې څیزونو د پیدا کولو په وخت کښې د هغه په وړاندې د دې هیڅ نمونه نه وه په دې وجه زه د شرک نه د توحید طرف ته راځم.

د مناظرې میدان که د غوراو فکر مقام:- مفسرینو حضراتو په دې مقام کښې اختلاف کړې دې چه آیا دا د ابراهیم ﷺ د غوراو فکر مقام دې یا قوم سره د مناظرې مقام دې او هغه د قوم نه د یو مناظره کونکې په شان سوال کوی. حضرت ابن عباس رضی الله عنہما دا د ابراهیم ﷺ د غوراو فکر مقام گرځوی د دې قول نه په دلیل نیولوکه زما رب ماته هدایت اونه فرمائی نو زه به گمراه شم. محمد بن اسحاق رضی الله عنہ وائی چه ابراهیم ﷺ هغه وخت وئیلی وو کله چه هغه په اول ځل د هغه غار نه راوتلې وو په کوم کښې چه هغه د خپلې مور نه پیدا شوې وو ځکه چه د نمرود بن کنعان د ویرې هغه د بچی د پیدا کیدو په وخت کښې یو غار کښې ننوتلې وه. نمرود ته نجومیانو وئیلی وو چه دې کال کښې به یو ماشوم پیدا کیرې د چا په لاس چه به ستا ملک برباد شی نو هغه حکم ورکړې وو چه په دې کال کښې څومره ماشوما پیدا کیرې ټول قتل کړئې. د ابراهیم ﷺ مور بی بی چه کله حامله شوه او د حمل کیدو وخت نژدې شو نو هغه د ښار نه بهر یو غار ته لاړه او ماشوم ئې هم هلته پریخودو لاړه. په دې سلسله کښې هغه ډیرد عادت نه د خلاف خبرو ذکر کوی لکه څنگه چه هم په دې بنیاد باندې مخیکینو او روستنو مفسرینو هم ذکر کړې دې خو رښتیا دادی چه د ابراهیم ﷺ خپل قوم ته دا بیان د یوې مناظرې په حیثیت سره دې. د دې عقیدې باطله کولو دپاره چه تاسو د کومو بتانو عبادت کوئې دا ټول هیڅ نه دی. په اول مقام کښې هغه د بتانو د عبادت متعلق د خپل پلار خطا ښکاره کوی چه دا بتان هغوی د فرښتو په شکل جوړ کړی وو چه دا بتان به دخالق حقیقی په وړاندې د هغوی شفاعت کوی سره د دې چه دا بتان پخپله د هغوی په نظر کښې سپک او بې معنی وو. لیکن هغوی لکه چه د ملائکو عبادت کولو سره دا غوښتل چه هغوی د رزق او نورو ضرورتونو متعلق الله ﷻ ته سفارش اوکړی نو په دې مقام کښې د هغوی خطا او گمراهی ښکاره شوه. دا شکلونه د اوو ستورو وو یعنی قمر، عطار، زهره، شمس، مریخ، مشتری او زحل. د ټولو نه ډیر پرقیدونکې ستورې شمس یعنی نمر دې بیا قمر سپورمنی ده بیا په دې ټولو ستورو کښې ډیر پرقیدونکې زهره ده. نو حضرت ابراهیم ﷺ د ټولو نه وړاندې هم دا ستورې زهره واخستله او قوم ته ئې اوخودل چه تاسو د رب په ځای دا کوم ستوری نیولی دی په دې کښې هیڅ صلاحیت نشته، دا پخپله پابند دی چه اود دوی رفتار معین او مقرر دې. دا نیغ یا گس طرف ته لږ شان هم په خپل اختیار سره نه شی ټیټیدلې. دا اجرام فلکی دی کوم چه الله

﴿وَبَشَانَهُ پيدا كرى دى او په دې كښې دهغه ډير لوى حكمت پټ دى. دا د مشرق نه راوځي بيا د مشرق او مغرب په مينځ كښې په لار تيرېږي بيا د نظر نه غيب شى او بله شپه ښكاره شى داسې څيزونه چه په خپل عادت مستمره باندې پابند وي الله ﷻ څنگه كيدې شى. بيا هغه د سپوږمى طرف ته راځي او د زهره باره كښې چه كوم بيان كړې وو هم هغه بيان كوي. بيا د نمر ذكر كوي او چه كله د دې دريو څيزونو د الهيئت انتفاء كوي چه په اجرام فلكى كښې ډير روښانه دى او په دليل قاطع سره خپله دعوى ثابتوى نو فرمائى چه اې قومه زه د دې څيزونو نه برى يم كوم چه تاسو د الله ﷻ سره شريك گرځونې. كه چرې دا الله ﷻ دى نو دا ټول امداديان جوړكړنى تاسو زما مخالفت او كړنى او لږ شان هم ما سره رعايت او نرمى مه كوني. زه د فاطر السموات والارض شوي يم زه به ستاسو په شان شرك نه كوم. زه خو به د دې څيزونو د خالق عبادت كوم چه د دې مخترع دې، مسخر دې او مدبر دې. د هر څيز رشته انقياد هم د هغه په لاس كښي ده. لكه څنگه چه او فرمائيل ستاسو رب هم هغه دې چا چه په شپږو ورځو كښې زمكې او آسمان پيدا كړل بيا په عرش باندې مستوى شو. شپه په ورځ او ورځ په شپه سره پټوى چه يو بل پسې ځي راځي. نمر سپوږمى او ستورى ټول د هغه د حكم لاندې دى. د مخلوق او امر مالك هم هغه دې، هغه رب العالمين دې اود ډيرو بركتونو خاوند دې.

نو دا څنگه جائز كيدې شى چه ابراهيم ﷺ په دې مقام د غور او فكر نظر واچوى او د شرك په خيالونو كښې اول اخته شى سره د دې چه الله ﷻ د هغه په حق كښې فرمائيلى دى چه مونږ د اول نه حضرت ابراهيم ﷺ ته هدايت وربښلې دې. مونږ هغه ښه پيژنو، هغه به خپل پلار او قوم ته ونييل، دا څه بتان دى چه تاسو ورته عبادت كوئې. او ونى فرمائيل چه ابراهيم ﷺ صرف د الله ﷻ عبادت كونكې او ډير مخلص بنده دې. هغه چرې هم شرك نه دې كړې. هغه د الله ﷻ په نعمتونو باندې شكر گزار دې. الله ﷻ هغه ډيره غوره جوړكړې دې او هغه ته نې د صراط مستقيم هدايت فرمائيلې. په دنيا كښې هم هغه ته خوبيانې او نيكي وركړې دى او په آخرت كښې هم هغه د صالحينو نه دې، نو بيا مونږ ستا طرف ته وحى رالېږو اې نبى چه د ابراهيم ﷺ د دين مننه كوه هغه حنيف وو مشرك نه وو. الله ﷻ او فرمائيل چه اووايه اې نبى زما رب ماته د صراط مستقيم هدايت كړې دې چې په هغې ابراهيم ﷺ قائم وو. او هغه مشركانو نه نه وو. صحيح حديث پاك نه ثابت دى چې حضرت نبى كريم ﷺ او فرمائيل چې هر پيدا كيدونكې فطرت باندې پيدا كېږي. (۱) حضرت رسول اكرم ﷺ او فرمائيل الله ﷻ خپل بنديگان حنيف پيدا كړې دى (۲) يعنى هم د الله ﷻ كيدونكې. او ونى فرمائيل چه د الله ﷻ فطرت هم هغه دې په كوم چه د انسان پيدائش اوشى او كوم څيز نې چه څنگه پيدا كړو په هغې كښې بدلون نه شى كيدې. او ونى فرمائيل د كوم معنى چې ديو قول به بناهم دغه ده لكه څنگه چې د ﴿فَطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا﴾ او ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنْ بُنَىٰ أَدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْكَدْهُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ﴾ ده. د دې بيان به راشي. يعنى دا چه خلق الله ﷻ په خپل فطرت باندې پيدا كړى دى د الله ﷻ د تخليق بدلون نشته. نو كله چه د دې الله پرستې فطرت او د بندگى اعتراف د ټول مخلوق باره كښې دى نو د حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ باره كښې به څنگه نه وي او هغه د الله ﷻ په پيژندگلو كښې څنگه فكر مند او متردد كيدې شى هغه خو د فطرت سليم په لحاظ باندې ښكلي هستى وه. بغير د شك نه خبره هم دغه ده چه هغه په دې مقام باندې خپل قوم سره مناظره او مباحثه كوله او چه په كوم شرك كښې هغه خلق اخته وو د هغوى خيالات د دليل او ثبوت په ذريعه لرې كوي. دا خبره نه ده چه په خپله متردد وو.

(۱) صحيح بخارى كتاب الجنائز باب ما قيل في اولاد المشركين: ۱۳۸۵، صحيح مسلم: ۲۶۸۵، ترمذى: ۲۱۲۸، احمد: ۲۵۳/۲.

(۲) صحيح مسلم كتاب الجمعة باب الصفات التي يعرف بها في الدنيا اهل الجنة واهل النار: ۲۸۶۵، احمد: ۲۶۶/۴، ابن حبان: ۶۵۳، مسند الطيالسي: ۱۰۷۹.

وَحَاجَّةٌ قَوْمَهُ ط

ا اوجگره اوگره دهغه سره | قوم دهغه

ا اودهغه قوم هغه سره جگره اوگره

قَالَ اَتَحَاجُّونِي فِي اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنِ ط

نوهغه اووئېل آيا تاسو جگره كوي زما سره | په حق دالله كښي | اوحال دا چي لاره ښودلي ده هغه ماته

هغه ورته اووئېل چي آياتاسو ماسره دالله ﷻ په حق كښي جگره كوي | اوحال دادې چي هغه ماته سمه لار خودلي ده

وَلَا آخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ ۗ اِلَّا اَنْ يَّشَاءَ رَبِّيْ شَيْطٰنٌ

اونه يريريم زه ادهغي نه | چي تاسو ئي شريكان كوي | دهغه سره | مگر كيږي به هغه | چي اوغواړي ارب زما څه څيز

اوزه ستاسو دجوړ كړي شوو شريكانونه ويږه نه كوم | البته زما رب چي څه غواړي (نوهغه به كيږي)

وَسِعَ رَبِّيْ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۗ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ۗ وَاخْفٰى

فراخه دي ارب زما | په هر څيز باندې | په لحاظ دعلم سره | آيانونه قبلوي تاسو نصيحت | اوڅنگه |

زما د رب علم په هر څه راخوړ دي | نو تاسو هم حق نه سبق نه زده كوي | ..... اوڅنگه به

اَخَافُ مَا اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ اَتَكْفُرُونَ ۗ اَشْرَكْتُمْ

او يريريم زه ادهغي نه | چي شريكان كړي دي تاسو | اونه يريرې تاسو | ددې نه چي بيشكه تاسو | اشريك كړي دي تاسو

زه ستاسو د شريكانو نه او يريرېم | حال دا دي چي تاسو نه ويږي چي داسې څيزونه

بِاللّٰهِ مَا كُمۡ يَنْزِلُ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطٰنًا

دالله سره | هغه څه | چي نه دي نازل كړي الله | په شريكولو دهغي سره | په تاسو | څه دليل |

الله ﷻ سره شريكوي | چي دهغي (د عبادت په جواز) هيو تاسره هيڅ دليل نشته دي

فَاَيُّ الْفَرِيقَيْنِ اَحَقُّ بِالْاٰمِنِ ۗ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۗ

نو كومه | يوه ددې دواړو ډلونه | زياته مستحقه ده | په امن سره | كه يې تاسو | چي پوهيږي |

(دا اووهاني) چي كومه يوه په دې دواړو ډلو كښي دامن زياته حقداره ده ؟ | خو هله كه تاسو پوهيږي

الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكُمۡ يَلۡسُوا اِيْمَانَهُمْ يَظۡلِمُ اُولٰٓئِكَ

هغه كسان | چي ايمان ئي راوړو | او گډوډني نه كړو | ايمان خپل | دظلم سره | دغه كسان چي دي |

چا چي ايمان راوړي دي | او خپل ايمان ئي ظلم (شرك) سره نه دي گډ كړي | نو هم دغه خلق

لَهُمۗ الْاٰمِنُ وَهُمْ مُّهْتَدُونَ ۗ وَتِلْكَ حِجَّتُنَا

هم هغوي لره دي | امن | او هغوي | نيغه لار موندونكي دي | اودغه وو | دليل زمونږه

په امن كښي دي | ..... او هم دوي په سمه لار روان دي | ..... دا زمونږه هغه دليل وو چي

اَتَيْنَاهَا	اِبْرَاهِيمَ عَلٰى	قَوْمِهِ ط	نَزَفَعُ	دَرَجَاتٍ
چې ورکړې وومونږه هغه ابراهيم عليه السلام ته په مقابله د قوم دهغه کښې او چتوومونږي په درجو کښې				
چې ابراهيم عليه السلام ته مود قوم مقابله کښې ورکړې ووا اومونږدهغه خلقو درجي او چتوؤ				
مَنْ	نَشَاءُ ط	اِنَّ رَبَّكَ	حَكِيمٌ	عَلِيمٌ ۝
هغه څوک چې او غواړو مونږه ايشکه ارب ستا صاحب د حکمت دې پوهه دې په هرڅه				
چې دچا باره کښې زمونږ خوښه شی ايشکه رب ستا د حکمت خاوند او په هرڅه پوهه دې				

قوله تعالى: وَحَاجَّة قَوْمَهُ قَالَ اَتَاكُمُورِي فِي اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنِ

د مشرکانو په وړاندې صفا صفا توحیدی خبرې: -الله ﷻ د حضرت ابراهيم خليل الله باره کښې ذکر فرمائی چه کوم وخت هغوی د تو حید متعلق خپل قوم سره مناظره کوله او هغوی خپل قوم ته فرمائیل چه آیا تاسو د الله ﷻ باره کښې ماسره جگړه کوئې هغه خو واحد او خان له دې او هغه د حق طرف ته ماته بصیرت او هدایت فرمائیلې دې او زه د هغه په یو والی باندې دلائل لرم. نو زه بیا ستاسو فاسدو اقاوالواو باطله شبها تو طرف ته څنگه توجو ورکولې شم. ستاسو د قول په باطل کیدو باندې ماسره دلیل شته. ستاسو دا د خان نه جوړ شوی بتان خو په یوه خبره کښې هم اثر نشی کولې. نه زه د دوی نه ویریرم او نه د دوی زه ذره پرواه کوم. که دا بتان زما څه کولې شی نو بنته ده اودې کړې او ماله دې د سمیدو د پاره یو ذره مهلت هم نه راکوی. د الله ﷻ قول دې (اَلَا اِنَّ يَسْآءَ رَبِّيْ سَيِّئًا) او که الله ﷻ څه کول غواړی نو کولې شی. په ټولو څیزو د هغه د علم احاطه وسیع ده. یو څیز د هغه نه پټ نه دې. زه چه کوم څیز بیانوم د هغې نه تاسو هیڅ عبرت نه اخلئ؟ دې د پاره چه د بتانو د عبادت نه منع شئ. د احتجاج دا صورت بالکل داسې دې لکه څنگه چه حضرت هود عليه السلام د خپل قوم په وړاندې ایخودې وو. اود هغه قوم عاد قصه هم په قرآن پاک کښې موجود ده چه (قَالُوْا يٰوُدُّ مَا جِئْنَا بِاِیِّ هُوْدٍ ﷻ تا خو څه معجزه پیش نه کړه، ستا په خالی وینا باندې مونږ خپل معبودان پریردو، مونږ خو په تا باندې ایمان راوړونکی نه یو، مونږ خو هم دا گنډو چه په تا باندې زمونږ د معبودانو څه لعنت وریدلې دې. نو هود عليه السلام او وئیل زه الله ﷻ گواه جوړوم او تاسو هم گواه اوسیرئې چه زه د الله ﷻ نه نه بلکه الله ﷻ سره نور معبودان چه تاسو شریک کړې دی هغې نه ویزاره یم. اوس تاسو سیره ستاسو د بتانو ټول یوځای شئ او چه څومره زما بد غواړئې هیڅ کسر مه پریردئې او مه ماله مهلت راکوئې. زما یقین خو په خپل رب باندې دې چه ستاسو هم رب دې هغه به هر څا لرونکی خپل خان سره د نیولو د پاره رابلئ. بیا په ذکر شوی آیت کښې فرمائی چه زه آخر ستاسو د دې باطلو بتانو نه ولې او ویریرم چه تاسو پخپله د دې خبرې نه نه ویریرئې، چه نور څیزونه د الله ﷻ سره شریک گنړئې د کوم چه تاسو سره هیڅ دلیل هم نشته. لکه څنگه چه یو ځای کښې فرمائی (اَمْ لَهُمْ شُرَکُوْا) بل ځای فرمائی (اِنْ هِيَ اِلَّا اَسْمَاءٌ سَمِيْمُوْهَا اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ) بیا ارشاد مبارک دې چه هم تاسو او بیابینې چه ستاسو او زما په ډله کښې څوک په حقه دې، آیا هغه الله ﷻ چه هرڅه کولې شی یا هغه چه د ذرې برابر نفع نقصان نه شی کولې. بیا فرمائی چه کومو خلقو ایمان راوړو او خپل ایمان سره ئې د ظلم پیوند اونه لگولو، نو امن او تسلی خو د هغوی حق دې او هم دغه د هدایت خاوندان دی. هم هغوی خپل عبادت د شرک د شک او شبهې نه خالص ساتلې، په دنیا او آخرت باندې هم د دوی قبضه ده.

کله چه صحابه کرامو ﷺ ته د ظلم د مفہوم پته اونه لکیدی شوہ:- په بخاری شریف کنبی د عبداللہ ﷺ نه روایت دی چه کله دا آیت ﴿وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ﴾ نازل شونو صحابه کرامو رضوان اللہ اجمعین اوونیل یا رسول اللہ ﷺ! خوک دی چه هغه به په خپل نفس باندي ظلم نه وی کړې. نو آیت نازل شو ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ یعنی ظلم عظیم چه دی هغه شرک دی، (۱) کله چه دا پورتنی آیت نازل شوې وو په هغی خلقو ته غلط فهمی شوې وه نو حضور ﷺ او فرمائیل چه څنگه تاسو گنړنی نو داسې نه ده. آیا تاسو نه دی اوریدلی چه عبد صالح یعنی لقمان حکیم ونیلې وو ﴿يُنَى لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ د ظلم نه مراد شرک دی (۲) عبداللہ ﷺ نه روایت دی چه کله ﴿وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ﴾ نازل شو نو رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چه ماته او فرمائیلې شو چه ته د هغه ایمانداره خلقو نه نی. (۳) جریر ابن عبداللہ ﷺ فرمائی چه یوخل مونږ رسول اللہ ﷺ سره روان وو چه کله د مدينې نه بهر شو نو یو سور زمونږ طرف ته راروان بنکاریدو. رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چه دا سور تاسو سره د ملاویدو د پاره راروان دی. کله چه هغه مونږ له راوړسیدو نو سلام ئې اوکړو. حضور ﷺ تپوس اوکړو د کوم خای نه راروان یئې؟ هغه د خپل کور بال بچ او قبیلې د طرف نه. بیا حضور ﷺ او فرمائیل چرته روان یئې؟ هغه ونیل رسول اللہ ﷺ سره ملاویدل غواړم. حضور ﷺ او فرمائیل وایه هم زه د اللہ ﷻ رسول یم. هغه ونیل یا رسول اللہ ﷺ! ماته د ایمان تعلیم راکړه. حضور ﷺ او فرمائیل چه وایه د اللہ ﷻ نه علاوه بل خوک اله نشته او دا چه محمد ﷺ د اللہ ﷻ رسول دی. مونږ کوه، زکوة ورکوه، د رمضان روژې ساته او حج کوه. هغه اوونیل ماته د دی خبرو اقرار دی. بیا چه کله روان شو نو د هغه د اوبن پښه د څنگلی مږې په سوږه کنبی اونښته او اوبن راپریوتلو دی سره هغه سور هم راپریوتلو د هغه سرمات شو سټ ئې هم مات شو. حضور ﷺ او فرمائیل په ما د ده خسمانه کول ضروری دی. ورسره عمار بن یاسر ﷺ او حذیفه ﷺ ورمندیه کړه او هغه ئې اوچت کړو بیا ئې اوونیل یا رسول اللہ ﷺ! دا خو مږ شو. حضور ﷺ مخ بل طرف ته کړو اوونی فرمائیل چه تاسو ته پته ده چه ما مخ ولې واړولو. ما دوه فرښتې اولیدلې چه د جنت میوې د ده په ځله کنبی ورکولې څه سره چه ماته معلومه شوه چه هغه اوږې مړ شوې دی. بیا رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چه دا دهغه خلقو نه وو د چا بازه کنبی چه اللہ ﷻ فرمائیلې دی چه هغوی د خپلو ایمانونوسره ظلم یعنی شرک نه یو خای کوی. بیا ئې او فرمائیل چه خپل رور انتظام اوکړنی نو مونږ هغه ته غسل ورکړو او کفن مو ورته واغوستو، خوشبوی مو پرې اومړله او چه کله مو قبر ته اوړلو نو حضرت رسول اکرم ﷺ تشریف راوړلو او د قبر په غاړه کیناستو او ونی فرمائیل چه لحد والا قبر جوړ کړنی کولاؤ قبر مه جوړوئی. زمونږ قبرونه د لحد والا وی او د نور خلقو کولاؤ قبرونه وی. (۴) او دی د هغه خلقو نه وو چه ډیر لږ عمل کوی او ډیر زیات خیر بیامومی. (۵) په تفصیل سره ابن عباس ﷺ داسې بیان کوی چه مونږ رسول اللہ ﷺ سره روان وو یو بانډچی مخې ته راغلو او ونی ونیل یا رسول اللہ ﷺ! د هغه ذات قسم دی چا چه ته په حقه سره پیغمبر رالیکلې ئې ما خپل مال اولاد وطن پریخودو او راغلم چه ستا په ذریعه هدايت حاصل کړم او دغه شان تاسو ته رسیدلې یم چه د زمکې گیا واینه خورم نو ته به اوس ماته دین

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الانعام باب (ولم یلبسوا ایمانهم بظلم) ۴۶۲۹، صحیح مسلم: ۱۲۴. ترمذی: ۳۰۶۷، احمد: ۳۷۸/۱.

السنن الکبری للسنانی: ۱۱۱۶۵.

(۲) احمد: ۳۷۸/۱.

(۳) ابن مردویه.

(۴) احمد: ۳۵۹/۴.

(۵) احمد حواله سابق.

اوبنائی حضور ﷺ ہفغہ تہ دین اوخودلو او ہفغہ قبول کرو۔ مونہ د ہفغہ نہ چایرہ راجمع شو ہفغہ روان شو نو د ہفغہ د اوبن پنبہ د خنگلی مہرے پہ سورہ کنبی اونبستہ، ہفغہ پرپوتلو او پہ دیکہ سرہ د ہفغہ سب مات شو۔ نو حضور ﷺ او فرمائیل د اللہ ﷻ قسم ہفغہ ربتیا ونیلی وو چہ خپل وطن بال بچ پرپخودی او مالہ صرف ہدایت او دین حاصلو دپارہ راغلی وو۔ ہفغہ د دین تعلیمات حاصل کرل۔ ماتہ معلومہ شوہ چہ د سفر ورخی صرف د زمکے گیا وابنہ خورلو سرہ تیری کرے وی، ہفغہ عمل لہ اوکرو او اجر نی ڈیر حاصل کرو۔ آیا تاد ہفغہ خلقو بارہ کنبی اوریدلی چا چہ خپل ایمان سرہ ظلم او شرک شامل نہ کرو۔ ہم دغہ خلق د امن او د زہ د اطمینان حق دار دی۔ ہمدغہ ہدایت یافتہ خلق دی او دی ہم د ہغوی نہ وو۔

د عبداللہ بن سنجرہ ؓ نہ روایت دی چہ حضور ﷺ او فرمائیل چاتہ چہ ورکری شو نو ہفغہ شکر اوکرو او چاتہ چہ ورنہ کرے شو ہفغہ صبر اوکرو او چا ظلم اوکرو او بیانی بنسنہ اوغوبستلہ او پہ چا چہ ظلم او شو ہفغہ بنسنہ اوکرہ، دومرہ وینا سرہ حضور ﷺ خاموش شو نو خلقو اوونیل یارسول اللہ ﷺ! ده تہ بہ خہ ملاویری نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ ہم دغہ خلق د اللہ ﷻ د طرف نہ پہ امن کنبی دی او ہمدغہ خلقو ہدایت موندلی دی۔ د اللہ ﷻ ارشاد دی ﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ﴾ مونہ حضرت ابراہیم ؑ تہ خپل قوم سرہ مناظرہ او دلیلونہ راوڑل اوخودل۔ مجاہد ؒ د دی آیت نہ لاندینی دلیل پیش کولو نہ اللہ ﷻ مراد اخلی یعنی دا حجت ابراہیمی چہ زہ ولے ستاسو د معبودانو نہ اوویریرم سرہ د دی چہ تاسو د اللہ ﷻ سرہ شرک کولو سرہ نہ ویریرنی د کوم چہ نہ خہ دلیل او نہ خہ سند ستہ۔ اوس تاسو پخپلہ پوہہ شئی چہ پہ دوارو کنبی چا خپل ڈیر بچاؤ اوکرو۔ اللہ ﷻ دی تہ د امن او ہدایت نوم ورکری دی۔ بیانی او فرمائیل ﴿أَمْنُوا وَكَلِمَتُكُمْ حَقٌّ﴾ بیا نی دی نہ پس او فرمائیل ﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ تَرْفَعُ رَجَبٌ مِّنْ لِّسَانِهِ﴾ دلہ د درجات لفظ بالااضافہ او بلا اضافہ دوارہ شانہ لوستلی شوے دی۔ لکہ چہ پہ سورہ یوسف کنبی دی اوخبرہ دوارہ قسمہ یو شان دہ۔ او د اللہ ﷻ قول ﴿إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾ یعنی ہفغہ پہ خپلو اقوالو کنبی حکیم دی او پہ خپلو افعالو کنبی علیم دی۔ یعنی چالہ چہ غواری ہدایت ورکری او چالہ چہ غواری گمراہ نی کرے۔ لکہ چہ فرمائی ﴿إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ یعنی د چا پہ قسمت کنبی چہ د اللہ ﷻ فیصلہ متحقق شوی دہ ہفغہ بہ ایمان نہ راوڑی کہ ہفغہ تہ ہر قسم نبی ولی اونہ خودلی شئی چہ د اللہ ﷻ د عذاب سرہ ہفغہ مخ نہ

وَوَهَبْنَا لَهُ	إِسْحَاقَ	وَيَعْقُوبَ	كُلًّا	هُدَيْنَا	وَنُوحًا	هُدَيْنَا
اورکرو مونہ ہفغہ تہ	اسحاق	او یعقوب	اھریوتہ	اوبنودلہ مونہ لارا	اونوح ؑ تہ	بنودلی وہ مونہ لار
اومونہ ورلہ اسحاق	او یعقوب ؑ	(اولاد)	ورکرل	اوهریوتہ موسمہ لار	اوخودلہ	(ہفغہ لار چہ) پخوامونوح ؑ تہ
مِن قَبْلُ	وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ	دَاوُدَ	وَسُلَيْمَانَ	وَأَيُّوبَ	وَيُوسُفَ	
وراندی دہفغہ نہ	اوداولاد دہفغہ نہ	داود ؑ تہ	اوسلیمان ؑ تہ	اوايوب ؑ تہ	اويوسف ؑ تہ	
اوخودلہ	اوبيامودہفغہ اولاد کنبی	داود ؑ تہ	اوسلیمان ؑ تہ	اوايوب ؑ تہ	اويوسف ؑ تہ	
وَمُوسَى	وَهَارُونَ	وَكَذَلِكَ	نَجَّيْنَا	الْمُحْسِنِينَ		
اموسی ؑ تہ	اوهارون ؑ تہ	او دارنگی	بدلہ ورکوومونہ	نیکانوخلقوتہ		
اموسی ؑ تہ	اوهارون ؑ تہ	تہ خودلی وہ	اودغہ شان مونہ	نیکانوتہ بدلہ ورکوو		

يَكْفُرِينَ ﴿۱۰﴾	أُولَئِكَ	الَّذِينَ	هَدَى اللَّهُ	فِيهِدَهُمْ
انکار کونکی دایمغبران ہغہ کسان دی اچی ہدایت کرے ووالہ پس یہ ہغوی پسے				
منکر نہ دی دغہ خلق وو چے اللہ ﷻ ورتہ ہدایت کرے وو نوتہ ہم دہغوی بہ لار				
أَقْتَدِهٖ ط	قُلْ	لَا أَسْأَلُكُمْ	عَلَيْهِ	أَجْرًا
اقتدا او کرہ تہ او وایہ انہ غوارم زہ ستاسونہ ایہ کار ددی تبلیغ او ہدایت خہ اجر انہ دے دا قران				
تگ کوہ دوی تہ او وایہ چے زہ د تبلیغ پدی کار ستاسونہ اجرت نہ غوارم دا قران پاک				
إِلَّا ذِكْرًا لِلْعَالَمِينَ ﴿۱۱﴾				
مگر نصیحت دے دپارہ دمخلوقانو				
دتولی دنیا د خلقو دپارہ یو نصیحت دے				

قوله تعالى: ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ

وَاللَّهُ ﷻ پہ ابراہیم ؑ بانڈی انعامات :- اللہ ﷻ فرمائی مونہ حضرت ابراہیم ؑ تہ داسحق ؑ پہ شان خوی ورکروسرہ د دے چہ د بوہاوالی پہ وجہ ہغہ اود ہغہ بی بی سارہ د اولاد نہ نامیدہ شوی وو۔ فریبتے ہغوی لہ راغلی او قوم لوط طرف تہ ہم روانے وی فریبتو بشخے خاوند تہ د اسحاق د پیدا کیدو زیرے ورکرو نو بی بی حیرانہ شوه او وئی وئیل چہ بنہ دہ زما بہ بچے کیری زہ بوہنی زما خاوند بوہا دا خنگہ عجیبہ خبرہ دہ۔ نو فریبتو او وئیل ای بی بی تہ د اللہ ﷻ پہ کارونو حیرانتیا کوے؟ ای د کور خلقو د اللہ ﷻ برکتونہ اورحمتونہ پہ تاسو بانڈے دی۔ فریبتو ہغوی تہ دا ہم زیرے ورکرو چہ ہغہ بہ نبی ہم وی اودہغہ نسل بہ ہم زیاتیری یعنی وئی فرمائیل ﴿وَيَسِّرْ لَهُ يَا سَمِيعُ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ﴾ اودا دیر لوی زیرے او دیر لوی نعمت دے، نو اوفرمائیلے شو ﴿فَيَسِّرْ لَهَا يَا سَمِيعُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِكَ﴾ د دے پیدا کیدو نکے اسحاق بہ ہم ستاسو پہ ژوند کنبے خوی کیری اوستا سو سترگی چہ خنگہ پہ خپل خوی یخیری پہ نمسی سرہ بہ ہم یخے شی خکہ چہ دنسل باقی پاتے کیدو پہ وجہ د نمسی پہ پیدا کیدو بانڈے خوشحالی نورہ ہم زیاتیری۔ چہ د بوہا او بوہنی کلہ د اولاد پہ پیدا کیدو کنبے شک کیدلے شی چہ د ضعف د وجی د ہغوی بچے نہ شی کیدے نو خوی او بیا نمسی د چا نوم چہ بہ یعقوب وی پہ ہغے بہ خوشحالی خنگہ نہ وی۔ د یعقوب اشتقاق روستو دے یعنی د اسحاق نہ پس ہغے پسے ہم راتلونکے داصلہ او بدلہ دہ د ابراہیم ؑ چا چہ خپل وطن پر بخود دے او قوم نی پر بخود د ہغوی د بنارونونہ نی ہجرت اوکرو د اللہ ﷻ د عبادت پہ خاطر لری لارو۔ د دے بدلہ د ہغوی صلبی نیک اولادوو چہ پہ ہغوی سرہ د ہغہ سترگی یخے شی۔ لکہ چہ فرمائی کلہ ابراہیم ؑ خپل قوم اود ہغوی معبودان پر بخود دل نو مونہ ہغہ تہ اسحاق او یعقوب ورکرو او دوارہ نبیان شو۔ اودلتہ فرمائی ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا﴾ او بیا نی اوفرمائیل ﴿وَتَوْحَاهُ نَبِيًّا مِّن قَبْل﴾ دے نہ اول مونہ د نوح ہدایت کرے وو۔ او مونہ حضرت ابراہیم ؑ تہ نیک نسل ورکرو او اسحاق ؑ او یعقوب ؑ دوارو تہ خصوصیت عظیمہ ورکرو۔ خو نوح ؑ کلہ چہ اللہ ﷻ بول د زمکے مخلوق عرق کرو۔ بغیر د ہغوی نہ چہ پہ نوح ؑ نی ایمان راوڑلے وو او ہغہ سرہ پہ کشتی کنبے ناست وو دا باقی خلق د نوح ؑ اولاد وو او د دنیا بول خلق د ہغوی اولاد دے او ابراہیم ؑ چہ د ہغہ نہ پس خوک نبی شوی نہ وو بغیر د ہغہ کسانو نہ چہ د ہغہ پہ اولاد کنبے وو لکہ چہ اللہ ﷻ فرمائیلی دی ﴿وَجَعَلْنَا

فِي دُرَيْتِهِ النَّبُوءَةَ وَالْكِتَابَ) او اللہ ﷻ او فرمانیل (وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي دُرَيْتِهِ النَّبُوءَةَ وَالْكِتَابَ) اودا نی ہم افرمانیل چه د نبیانو نه دی ہم دی په چا چه اللہ ﷻ انعام کرې دی. د حضرت آدم ﷺ د اولاد نه او هغه کوم چه مونږ نوح ﷺ سره په کشتنی کنبې اخستې وو اود ابراهیم ﷺ او اسرانیل د اولاد نه او چاته چه مونږ هدایت کرې وو او خوښ کرې مو وو. د هغوی په وړاندې به چه کله د اللہ ﷻ آیاتونه لوستلې کیدل نو ژړل به ئې او په زارو سره به په سجده کنبې راپریوتل. په دې آیت مبارک کنبې (وَمِنْ دُرَيْتِهِ) نه مطلب دا دی چه هم مونږ د هغوی اولاد ته هم هدایت ورکړو یعنی داؤد ﷺ او سلیمان ﷺ ته هم خو که د اولاد ضمیر د نوح ﷺ طرف ته کرې شی نو نزدې هم د نوح لفظ دی او ضمیر اقرب ته ځی نو دا خبره خو صفا ده هیڅ اشکال نشته. ابن جریر رضی اللہ عنہ هم دا اختیار کرې ده. خو ضمیر ابراهیم ﷺ ته او کرې شی چه د کلام سیاق داسې دی نو دا خو ډیر ښه دی لیکن اشکال دا دی چه د ابراهیم ﷺ په اولاد کنبې دلوط ﷺ لفظ هم راغلې دی او لوط ﷺ د ابراهیم ﷺ د اولاد نه نه دی بلکه د هغه د رور هارون بن آزر ځوی دی. څه عجیبه چه غلبې او اکثریت په توگه د هغه د اولاد په ضمن کنبې ذکر کرې شوی وی. لکه څنگه چه د اللہ ﷻ په دې قول کنبې ذکر دی (أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ) دلته آباء یعقوب ﷺ په سلسله کنبې د اسماعیل ﷺ نوم هم راغلو او حضرت اسماعیل ﷺ خو د هغه تره وو. دا د کلام د سلسلې د غلبې او اکثریت په وجه اوشو. او دغه شان بل آیات دی (فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَتْمَعُونَ إِلَّا إِبْلِيسَ) چرته چه ملائکوته د سجدي حکم او کرې شو اود مخالفت غندنه اوشوه نو هلته ابلیس د غلبې په وجه په ملائکو کنبې شمیر کړو استثنی او کرې شوه. ځکه چه هغه د ملائکو سره مشابهت لرلو گنی نوملائکه نه وه. د پیریانونه وو. د هغه طبیعت نار یعنی اور وو او د فربتو نور یعنی رنډا وه. دې سره حضرت عیسیٰ ﷺ د ابراهیم ﷺ یا نوح ﷺ د اولاد په سلسله کنبې راوړلې شو. نولکه چه ده ته ئې هم د ابراهیم ﷺ نسل او وئیلې. د دې دلیل په بنیاد چه د لور اولاد هم د سړی د نسل نه گنرلې شی اوس که د عیسیٰ ﷺ د ابراهیم ﷺ سره څه تعلق دی نو صرف په دې وجه چه د هغه مور حضرت مریم علیها السلام د ابراهیم ﷺ د نسل نه وه. گنی د عیسیٰ ﷺ خو پلار هم نه وو. وائی چه حجاج یحییٰ بن یعمر ته او وئیل چه ما اوریدلی دی چه حس او حسین د نبی کریم ﷺ د اولاد نه دی سره د دې چه هغوی د علی او ابوطالب د اولاد نه دی او بیا دا هم دعوی کوی چه د دې ثبوت د قرآن نه دی. ما قرآن د اول نه تر آخره پورې اولوستلو خو ما اونه موندل. نو ابن یعمر او وئیل چه تا په سورۃ انعام کنبې نه دی لوستلی (وَمِنْ دُرَيْتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ) تردې چه هغه د یحییٰ او عیسیٰ پورې اولوستلو وئی وئیل چه او لوستلې می دی. وئی وئیل چه عیسیٰ ﷺ د ابراهیم ﷺ په اولاد کنبې خودلې شوې دی سره د دې چه د هغه پلار نه وو صرف د لور په حیثیت سره په اولاد کنبې او گړځولې شو نو بیا د لور په حیثیت سره حسن او حسین د نبی کریم ﷺ په اولاد کنبې ولې نه شونو حجاج وئیل تا صحیح او وئیل.)

د دې د پارہ چه کله یو سړې خپل میراث د خپل اولاد په نوم وصیت کوی یا وقف کوی یا هبه کوی نو په هغه اولاد کنبې د لونږو بچی هم داخل گنرې. لیکن کله چه هغه د خپل ځامنو په نوم ورکوی یا وقف کوی نو خپل خاص صلبی ځامن او نمسی حقدار وی. او نورو خو وئیلی دی چه په دې کنبې د لونږو بچی هم داخل دی ځکه چه د صحیح بخاری شریف حدیث دی حضور ﷺ د حضرت حسن بن علی رضی اللہ عنہ باره کنبې فرمانیلی دی چه زما دا ځوی سید دی او اللہ ﷻ به د ده په ذریعه د مسلمانانو په دوو

پلو کبھی صلح کوی اود جنگ فتنہ بہ ختمہ شی (۱) نو حسن اللہ نی د ابن پہ لفظ سرہ تعبیر کرو کوم
چہ دلالت کوی چہ ہغہ ہم پہ اولاد کبھی داخل گنرلہ شی۔ د اللہ ﷻ ارشاد دی ﴿ وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ
وَإِخْوَانِهِمْ ﴾ دلته د ہغہ د نسل او نسب دوارو ذکر دی او ہدایت او غورہ والی پہ دی تولو باندی شامل
دی پہ دی وجہ نی او فرمائیل ﴿وَاجْتَنِبْنَهُمْ وَهَدَانَهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ یعنی مونر ہغوی خوین کرل او د
نیغی لار ہدایت مو ورتہ او کرو۔ بیا فرمانی ﴿ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ﴾ دا خبرہ ہغوی تہ د
اللہ ﷻ پہ توفیق او د ہغہ د ہدایت پہ سبب حاصلہ شوہ۔

شرك يوديوه خطرناكه بيمارى :- ﴿ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ یعنی کہ چرہ ہغوی شرك او کرو نو
د ہغوی تبول نيك اعمال بہ ختم کرہ شی۔ دلته دا خبرہ خودل مقصد دی چہ د شرك كار خومرہ سخت
دی اود دی د خرابوالی اہمیت خومرہ زبردست دی۔ لکہ چہ فرمانی ﴿ لَبِنُ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ ﴾ دا جملہ
محل شرط دی اود شرط د پارہ دا ضروری نہ دہ چہ واقع شوی وی۔ لکہ چہ فرمانی ﴿ قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ
وَلَدَةٌ ﴾ یعنی کہ د اللہ ﷻ اولاد وی نو زہ بہ د تبولونہ اول منونکی جو پرشوی وم۔ او ونی فرمائیل ﴿ لَوْ أَرَدْنَا
أَنْ نَتَّخِذَ لَهُمْ آلًا تَتَّخِذُهُمْ مِنْ لَدُنَّا ﴾ کہ لوبہ او تماشہ جو رول غوارنی نو ہم د خپل خان بہ مو جو رولہ او نور
فرمانی ﴿ لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴾ کہ چرہ اللہ ﷻ ہم د اولاد ارادہ لرلہ ہو د خپل مخلوق نہ چہ نی خوک
غوہستل خوین کرہ بہ نی وو۔ خو ہغہ د دی نہ پاک دی خان لہ دی او غالب دی۔

او پہ ذکر شوی آیت مبارکبھی ارشاد دی چہ ہم دی خلقو تہ مونر کتاب حکمت او نبوت ورکرو او پہ
خپلو بندیکانو باندی مو د دی پہ سبب نعمت او مہربانی او فرمائیلہ۔ اوس کہ چرہ ہغوی د نبوت نہ
انکار او کرو نو پہ دی مکہ والا او پہ دی قریشو بہ مونر داسی خلق مسلط کرو چہ انکار بہ نہ شی
کولہ او زمونر شکر کونکی بندیکان بہ شی۔ نو کہ ہغہ اوس غیر قریش عرب او عجم وی یا اہل
کتاب وی پہ دوی بہ مونر مہاجرین او انصار مسلط کرو ہغوی زمونر د یوی خبری نہ ہم انکار نہ
کوی او نہ خہ خبرہ رد کوی۔ بلکہ د قرآن پہ تولو آیاتونو کہ ہغہ محکم وی کہ متشابہ وی ایمان لری۔
بیا خپل رسول ﷺ تہ مخاطب کیری او فرمانی چہ ہغہ ذکر شوی انبیاء کرام اود ہغوی پلاران اولاد او
رونرہ داسی خلق دی چا تہ چہ اللہ ﷻ ہدایت فرمائیلہ دی۔ نو تہ اوس ہم د ہغوی اقتداء او تابعداری
او کرہ۔ نو ککہ چہ د رسول د پارہ دا حکم دی د ہغہ امت خود دی تابع دی۔ د حضرت ابن عباس ؓ نہ
تپوس او کرہ شو چہ آیا پہ سورۃ ص کبھی سجدہ شتہ؟ نو ونی فرمائیل چہ او۔ بیا نی دا آیت تلاوت
او فرمائیلو ﴿ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ
وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿ وَأَسْمِعِيلَ وَالْإِسْرَءِيلَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ﴾ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿
وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ﴾ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿ أُولَئِكَ الَّذِينَ أُتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنَّبُوءَةَ ﴿ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيَسُو بِهَا بِكْفَرِينَ ﴿ أُولَئِكَ
الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ أَقْتَدِهِ ﴾ ﴿ بِيَا نِي أَوْفِرْمَانِيْل چہ ہغہ ہم د دغہ دلہ نہ دی (۲) اود اللہ ﷻ ارشاد دی
﴿ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴾ زہ تاسو نہ خپل ہیخ خہ حق یا تبلیغ نہ غوارم مالہ ہیخ نہ دی پکار۔ ﴿ إِنْ هُوَ إِلَّا
ذِكْرِي لِلْعَالَمِينَ ﴾ دا خود تولی دنیا دپارہ یو نصیحت دی۔ د دی پارہ چہ د گمراہنی نہ ہدایت حاصل
کری

(۱) صحیح بخاری کتاب الصلح باب قول النبی ﷺ للحسن بن علی ؓ (ان ابنی هذا سید) : ۲۷۰، ۴، ابو داؤد : ۴۶۶۲، ترمذی : ۲۷۷۳۔

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الانعام باب قول اللہ تعالیٰ (اولئک الذین ہدانا للہ فبہداهم اقتده) : ۴۶۳۲۔

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ

او اونکړو دوی قدر | دالله | لکه څنگه چې حق دې |
| او دوی دالله عظمة هغه شان اونه پيژندل څنگه چه

قَدْرَةَ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ

د قدر دهغه | کله چې | او وويل دوی اچي نه دې نازل کړې | الله ايه هيخ انسان باندي | هيخ څيز
دهغه عظمت پيژندل پکار ووا | دوی وائي چې الله کله هم په هيخ يو بشر هيخ حکم نه دې نازل کړې

قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا

اورته اووايه | چا نازل کړې دې | کتاب | هغه | اچي راوړې ووا | هغه | موسی | اچي رنړا وه
ورته اووايه چې هغه کتاب چا نازل کړې ووا | چې کوم موسی رنړا وړې ووا | هغه تولو د خلقو دپاره رنړا

وَهَدَىٰ لِلنَّاسِ لِتَجْلُوَنَهُ قَرِيطِيسَ تَبَدُّونَهَا

اولار بندونکې ووا | دپاره دخلقو اتاسو جوړوي دهغې نه | پانړې پانړې | اچي بنکاره کوي بعضي دهغې نه
زلوهدايت ووا | ..... اوس هغه تاسو پانړې پانړې کوي | ..... لږ څه په کني بنکاره کوي

وَيُخْفُونَ كَثِيرًا وَعَلِمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ

اوبتيوي ترې نه | ډير | او بنودلې شوې دې تاسو ته | هغه علم اچي نه وومعلوم | تاسو ته
او ډير څه په کني پتوي | او ددې کتاب په وجه تاسو ته هغه خبرې معلومي شوې

وَلَا آبَاءُكُمْ قُلِ اللَّهُ تَمَّ ذَرَهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

اونه پلارانو ستاسو ته اورته اووايه اچي الله | بيا | اږبرېده هغوی ايه غلطو بحثونو خپلو کني اچي لوبي کوي
چې تاسو او ستاسو پلارنيکه ته نه وي معلومي اووايه الله نازل کړې دې | بيا پرېرېده چې خپلو عبثو کني مشغول وي

وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مَبْرُكٌ مُّصَدِّقٌ الَّذِي

اودا (قران) | يو کتاب دې | اچي نازل کړې دې مونږه اچي برکتناک دې | اچي تصديق کونکې دې | دهغه کتاب
اومونږه چې دا کوم کتاب نازل کړې دې | داهم دتورات پشان، يو برکتی کتاب دې | اود هغې کتاب تصديق کوي

بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا

چې وړاندي دده نه دې دپاره ددې چې ته او بروې | مورد کلو (مکه) | او هغه څوک اچي چاپيره ددې نه دې
کوم چه ددې نه وړادې ووا | اود دې دپاره راغلي دې چې ته پرې ام القرى اود چاپير چل خلق او بروې

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يَوْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ

او هغه کسان اچي ايمان راوړي | په آخرت باندي هغوی ايمان راوړي | په دې قران | اوحال دا چې هغوی
او څوک چې په آخرت باندي ايمان راوړي | نو هغوی په دې کتاب هم ايمان راوړي | او هغوی د

عَلَى صَلَاتِهِمْ

يَحَافِظُونَ ﴿٥١﴾

د مونخونو خپلوا

حفاظت کوی

د خپلو مونخونو دیر خیال ساتی

قوله تعالى: وَمَا كَذَّبُوا اللَّهَ حَقَّ كَذْرَبِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ بَشَرًا مِّنْ سَمَاءٍ

د آیت شان نزول:- الله ﷻ فرمائی چه کله هغوی د رسول تکذیب او کړونود الله ﷻ د حق تعظیم نی ادا نه کړو. عبدالله بن کثیر رضی الله عنه فرمائی چه دا آیت د قریشو په حق کښې نازل شوې دې (۱) او دا هم و نیلی شوی دی چه د یهودو باره کښې دې. یا دا چه هم د دوی د یو سړی فخاص په باره کښې دې او یا د مالک بن صیف باره کښې دې. د دې ناپوهه خلقو دا خیال دې چه الله ﷻ په یو انسان باندې کتاب نه دې نازل کړې. د شان نزول باره کښې رومیننی خبره ډیره صحیح ده ځکه چه آیت مکې دې او یهود خو د دې خبرې قائل نه وو چه په انسان باندې څه کتاب نه دې نازل شوې ځکه چه هغوی خو د تورات د نازلیدو قائل دی. او قریش اهل وطن او عرب د محمد ﷺ منکروو په دې حجت کښې چه حضور ﷺ بشر دې او په بشر باندې کتاب نه نازلیرې لکه چه فرمائی ﴿اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَا اِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرَ النَّاسَ﴾ یعنی خلق ولې حیران دی که مونږ هم په دوی کښې په یوکس باندې وحی نازلوو چه خلق د کفر نه اوویروی. او ارشاد مبارک دې ﴿وَمَا مَنَعَهُ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوْا اِذْ جَاءَهُمُ الْهُدٰی﴾ یعنی کله چه هغوی ته هدایت اورسیدو نو چه کوم څیز منع کونکې وو نو هغه د هغوی دا وینا کول وو چه آیا الله ﷻ څوک بشر رسول رالیږلې دې نو اې نبی ﷺ ورته اووایه که فرښتې په زمکه گرځیدې راگرځیدې نو مونږ به هم د آسمان نه یوه فرښته رسول جوړ کړې رالیږلې وو. اوس دلته الله ﷻ فرمائی چه ورته اووایه چه چا کتاب په موسی عليه السلام باندې نازل کړې وو چه په خلقو باندې نور او هدایت ثابت شو. د موسی عليه السلام پیش کړې شوې کتاب تورات د چا نازل کړې شوې وو. تاسو او ټول خلق دا پیژنی چه د موسی بن عمران کتاب هم الله ﷻ نازل کړې وو په څه سره به چه خلقو په مشکلاتو او سختو کښې رنرا موندله او د شبهاتو په تیارو کښې به نې نیغه لار لټوله. بیا نې اوفرمائیل چه ته تورات پانږه پانږه کړې لیکې خو په هغې کښې لیکلې شوې تحریف او بدلون هم د خپل طرف نه کوي او دا وانی چه دا هم د الله ﷻ د آیاتونو نه دی. په دې وجه نې اوفرمائیل چه څه خو حقیقی آیاتونه ښکاره کوي او اکثر پټوي. او د الله ﷻ ارشاد دې چه تا هغه څه زده کړل کوم چه نه تا پیژندل اونه ستا مشرانو. یعنی چانازل کړو دا قرآن کوم چه تاسو ته ټول تیرشوی خبرونه اوخودل او د کیدونکو خبرې پیشن گوئی درته اوکړه کوم چه نه تاسو پیژندل اونه ستاسو پلارانو اونیکنو. قتاده رضی الله عنه فرمائی چه دې نه مرادد عربو مشرکان دی. او مجاهد رضی الله عنه وانی چه مسلمانان مراد دی. اوس د الله ﷻ ارشاد دې چه د دې سوال په جواب کښې هم تاسو پخپله جواب ورکړنی چه هم الله ﷻ نازل کړې دې. او هغه کوم چه ابن عباس رضی الله عنه فرمائی هغه د دې کلمې په تفسیر کښې مقرر دی. داسې نه ده لکه چه بعضې متاخرینو نیلی دی ﴿قل الله﴾ معنی دا ده چه ستاسو دا خطاب د هغوی د پاره نه دې بغیر د دې نه چه دا کلمه صرف یوه کلمه ده یعنی د الله لفظ دې او په دې سره به دا لازم راځی چه یوه مفرد کلمه هم جمله کیدې شی کومه چه غیر مرکب وی. خو مفرد کلمه راوړل د عربو په لغت کښې غیر مفید گنرلې شوې ده او په دې باندې خاموشی نه شی کیدې. اود الله ﷻ ارشاد دې چه دوی په ضلالت او جهالت کښې اورک پریردنی تر هغه وخته پورې چه د مرگ په وجه د دوی د حقیقت سترگې کولاوښی او آخرهم هغوی الله ﷻ اویژنی.

د قرآن او صاحب قرآن شان:- اود الله ﷻ ارشاد دې چه دا قرآن مبارك دې اود تورات او انجيل تصديق كونكې دې. دې د پاره چه ته په مكه او د دې په خواوشا كنبې اوسيدونكې د عربو قبائل اود عربو او عجمو بنی ادمان د كفر او شرك د خرابې نتيجې نه او وپرولې شې. لكه چه په يو بل آيت كنبې ارشاد دې ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾ يعنى ورته او وايه اې خلقوا زه ستاسو انسانانو طرف ته الله ﷻ رسول جوړ كړې رالېرې يم. دې د پاره چه خبردارې او كړې شم او هغوى ته هم چاته چه زما د جنت پيغام رسيدلې دې. او فرمائيلې شو چه كوم خلق كفر كوي د هغوى د پاره د دوزخ وعده ده. بياني او فرمائيل ﴿تَبَرَّكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾ مبارك دې هغه ذات چا چه قرآن په خپل رسول ﷺ باندې نازل كړو، د دې د پاره چه د تولې دنيا د پاره هغه ويرونكې جوړشې. بل خاى كنبې ارشاد دې ﴿وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسْلَمْتُمْ ؕ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ ۗ وَاللَّهُ يُصِيرُ بِالْعِبَادِ ؕ﴾ اهل كتابو او ان پرهو ټولو خلقو ته او وايه چه اوس به هم تاسو ايمان راوړنى كه نه، كه هغوى اسلام راوړه نو هدايت به بيا مومى او كه مخ ئې واړولو نو كوى دې ستا كار صرف هغوى ته خبره رسول وو. الله ﷻ د خپلو بنديگانو نه بڼه خبر دې. د بخارى شريف او مسلم شريف نه ثابت دى چه رسول الله ﷺ فرمائيلې ما ته پنځه خيزونه راكړې شوى دى چه زما نه وړاندينو انبيا، كرامو نه چاته هم نه وو وركړې شوى. په دې يو دا ده چه هر نبي به خاص خپل يو قوم طرف ته ليكلې شو او زه د تولې دنيا جهان د خلقو د پاره ليكلې شوې يم. (۱) هم په دې وجه فرمائى ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ يعنى هر هغه سرې چه په الله ﷻ باندې ايمان راوړى او په ورځې د قيامت نو هغه به په دې مبارك كتاب باندې هم ايمان راوړى. كوم چه اې محمد ﷺ مونږ په تاباندې نازل كړې دې. او هغه مؤمنان داسې دى چه په پابندنى سره خپل مونځ ادا كوى كوم چه الله ﷻ په خپل خپل وخت كنبې ادا كول په هغوى باندې فرض كړى دى.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ
اوڅوك دې ازيات ظالم   دهغه چانه   چې تړى   په الله باندې
اودهغه چا نه لوئې ظالم څوك كيدې شى   چې په الله ﷻ باندې
كذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَكَمْ يُوْحٰ
دروغ   يا وانى   اچې وحى شوى ده   اماته   حال دا   چې وحى كړې شوې نه   وى   هغه ته   څه   خيزا   او هغه څوك
دروغ او تړى   يادا او وانى چې ماته وحى راغلي ده   او په حقيقت كنبې   هيڅ وحى ورته نه وى راغلي   ... او څوك
قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَىٰ
چې او وانى   چې نازل به كړم   زه   په شان   دهغې   چې نازل كړې دې   الله   او كاش چې او ويني ته
چې وانى چه زه به هم دالله ﷻ پشان كتاب نازل كړم   ..... او كه ته او گورې
إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ
څه وخت چې وى   ظالمان خلق   په سختو   دمرگ كنبې   او فرشتې ورته
څه وخت چې دا ظالمان دمرگ په مصيبت كنبې گرفتار وى   ..... او فرشتو ورته

(۱) ددې تخريج سورة آل عمران آيت نمبر ۱۵۱ كنبې تير شوې دې.

بَاسِطُوۡا	اَيۡدِيَهُمْ	اٰخِرۡجُوۡا	اَنۡفُسَكُمۡ	اَلۡيَوْمَ
راوربدہ کونکي وي لاسونہ خپل اوورته وائي چي رااوباسي روحونه خپل نن ورخ به				
تَجۡزَوۡنَ	عَذَابَ الۡهُونِ	يٰۤاَيُّهَا	كُنۡتُمْ	تَقۡوُلُوۡنَ
بدله درکري کيڙي تاسوته عذاب سڀکونکي اڀه سبب دهغي اچي وي تاسوا چي وئيل به مو				
عَلَى اللّٰهِ	غَيْرِ الْحَقِّ	وَكُنۡتُمْ	عَنِ اٰيٰتِيۡهِ	تَسۡتَكۡبِرُوۡنَ ۝۶
اڀه الله باندي ناحقه خبري اووي تاسوا دايتونو دهغه نه چي تکبر به مو کولو				
وَلَقَدْ	جِئۡمُونَا	فِرَادٰى	كَمَا	خَلَقۡنَاكُمْ
اڀه تحقيق سره اڀه شي تاسو مونږ ته يواځي لکه څنگه چي پيدا کري وي مونږه تاسو اڀه اول خل				
وَتَرۡكَبۡتُمۡ	مَآ	خَوَلۡنَاكُمْ	وَرَاۤءَ	ظُهُورِكُمۡ
اڀيرينډول تاسو هغه څه چي درکري وومونږ تاسوته روستو دشاگانو ستاسو نه اونه وينو مونږه				
مَعَكُمۡ	شَفَعَاءَكُمۡ	الَّذِيۡنَ	زَعَمۡتُمۡ	اَنۡهَمۡ
تاسو سره سفارشيان ستاسو هغه اچي گمان به کوو تاسو چي بيشڪه هغوي				
فِيۡكُمۡ	شُرَكَآٓءَ	لَقَدْ	نَقَطۡحَ	بَيْنِكُمۡ
ستاسو په کار جوږولو کښي شريکان دي اڀه تحقيق سره ختم شوتعلقات اڀه مٽ ستاسو کښي				
وَضَلَّ	عَنۡكُمۡ	مَآ	كُنۡتُمْ	تَزَعَمُوۡنَ ۝۷
اوورک شو ستاسو نه هغه څه اچي وي تاسو اچي گمان به موږي کولو دسفارشيانو				

قوله تعالى: وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيَّ شَيْءٌ
 د ٽولونه لوي ظالم څوڪ دي :- الله ﷻ فرمائي چه په الله ﷻ باندي دروغ ترونکي نه به لوي ظالم څوڪ
 وي. هغوي د ده د پاره شريکان گمځوي او د ده د پاره اولاد گمځوي. دا دعوي کوي چه الله ﷻ هغه
 رسول جوږ کري راليگلي دي سره د دي چه الله ﷻ نه وي راليگلي. په دي وجه ارشاد دي هغه وائي چه
 په ما هم وحی راليگلي شوي ده حالانکه نه وي راليگلي شوي. عکرمه ﷺ او قتاده ﷺ فرمائي چه دا

آیت د مسیلمه کذاب باره کنبې نازل شوې دې. او د هغه نه به نور لوی ظالم څوک وی چه وائی زه هم داسې قرآن نازلولې شم څنگه چه الله ﷻ نازل کړې دې. یعنی د الله ﷻ د وحی سره معارضه کوی. لکه څنگه چه الله ﷻ فرمائیلی کله چه په دوی باندې زمونږه آیاتونه لوستلې شی نو دوی وائی چه مونږ واوژیده خو که مونږ غواړو نو مونږ هم داسې کولی شو. په مذکوره آیت کنبې ارشاد دې چه افسوس چه تا داخل د مرگ په سکرانو او گریاتو کنبې لیدلې کله چه ملائکه د وهلو د پاره لاس اوچتوی لکه چه فرمائی ﴿لَبْنُ بَسَطَتْ إِلَى يَدِكَ﴾ زما د قتل کولو د پاره که چرې ته خپل لاس اوچت هم کړې (د هابیل او قابیل قصه) وئی فرمائیل ﴿وَيَسْطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَالسُّنْمُ﴾ هغوی خپل لاسونه خپلې ژبې ستا طرف ته اوږدوی دې د پاره چه تاته نقصان اوسوی او بدې ردې او وائی. ضحاک او ابوصالح رحمهم الله وائی چه د عذاب د پاره لاسونه اوچتول مراد دی. لکه چه فرمائیلی شوی دی افسوس چه تاسو لیدلې وې چه مړه کیدونکی کافران ملائکه په مخونو او شاگانو باندې د مرگ په وخت کنبې وهی. د دې د پاره او فرمائیلې شو ﴿وَالنَّيْلِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيَهُمْ﴾ چه د هغوی د بدنونونه د هغوی روحونه راوټاسی. هغه فربتې به دغه کافرانوته وائی خپل روحونه بهر راوټاسی. د کافرانو چه د مرگ وخت نزدې راشی نو ملائکه به هغوی ته خبرور کړې د عذاب او نکال بیرنی، د دوزخ او حمیم اود رحمن د غضب، نو د هغوی روحونه به د هغوی په بدنونو کنبې اوگرځی، د وتلونه به انکار کوی نو ملائکې به هغوی وهی تردې چه روحونه به راوځی او وائی به ورته چه خپل روحونه بهر راوځورزوی نن به تاسوته ډیر ذلیل عذاب درکولی شی. په دې سزا کنبې چه په الله ﷻ باندې موڅنگه څنگه بهتانونه ترلې وو. د مؤمن او کافر د مرگ د وخت متعلق ډیر احادیث وارد شوی دی. د الله ﷻ قول دې چه الله ﷻ مؤمنانو ته د دنیا او آخرت په ژوند کنبې د ثابت قول په ذریعه ثابت او قائم اوساتل. ابن مردویه رضی الله عنه دلته یو ډیر اوږد حدیث په غریب سند سره ذکر کړې دې چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت کړې شوي خودلې شوي دې.

د الله ﷻ ارشاد دې چه تاسو به مونږ له داسې ځان له ځان له راځی لکه چه د اول پیدائش په وخت کنبې پیدا کولی شی. اودا خبره به هغوی ته په معاد کنبې فرمائیلې شی. لکه چه فرمائی هغوی به د خپل رب په وړاندې صف په صف پیش کولی شی هم په هغه حالت کنبې به راځی لکه چه په اول وخت د پیدائش کنبې وو. یعنی لکه چه څنگه پیدا کړې شوی وو هم هغه شان به اوچتولې شی او تاسو به د دې خبرې نه انکار کولو او دا د قیامت ورځ مو مستبعد گنرله. او وئی فرمائیل چه په دنیا کنبې تاسو کوم مال دولت جمع کړې وو هغه به روستو پرېږدئ او راځی به. په صحیح حدیث کنبې دی چه نبی اکرم صلی الله علیه و آله فرمائیلی بنیادم وائی چه زما مال زما دې ولې ستامال خو صرف دومره وو چه څومره تاخوړلې، فنا کړې، واغوستو او زور دې کړو او بل له دې ورکړو نو لکه چه باقی دې اوساتلو د دې نه علاوه ستا ټول دولت د نورو خلقو دې. الله ﷻ به د بنیادم نه تپوس او کړی کوم ځای دې جمع کړې ایخودې وو نوهغه به وائی ای ربه جمع می کړو زیات می کړو او هم هلته می پرېخودو. (۱) بیا فرمائی د دې ورځې د پاره دې څه رالیگلی هغه به گوری چه هیڅ می نه دی لیگلی. بیا به فرمائی چه څه شو ستا هغه شفعا کوم چه تا ماسره شریکان گنرل. اوس هغه ولې شفاعت نه کوی. دا هغه ملامت کولی او زورولې شی ځکه چه هغه په دنیا کنبې د بتانو عبادت کولو او دابه نې گنرل چه دوی به په دنیاوی ژوند کنبې او په اخروی ژوند کنبې فائده ورکوی. د قیامت په ورځ خو به ټول تعلقات پرېکړې شی او گمراهی به ختمه شی. د بتانو بادشاهی به لاره شی او الله ﷻ به انسانانوته خطاب کوی چه ستاسو هغه بتان اوس کوم ځای دی کوم چه تاسو زما شریکان گنرل او هغوی ته به وئیلی شی چه ستاسو هغه

(۱) صحیح مسلم کتاب الزهد باب الدنيا سجن للمؤمن وجنة للكافر: ۲۹۵۸، ترمذی: ۲۳۴۲، احمد: ۲۴/۴.

باطل معبودان چرتہ لاپل۔ هغوی ستاسو ڄه امداد کولې شی یا تاسو د هغوی څه امداد کولې شتی. په دې وجه او فرمائیلې شو چه تاسو سره اوس هغه شریکان نه ښکاری کوم چه تاسو ما سره شفیع گنرلې وو او هغوی مو هم حقداران گنرلې وو چه د دوی عبادت او کرې شی. بیا فرمائی چه ستاسو خپل مینخ کښې ټول تعلقات ختم شوی دی.

(يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا) که په رفع سره اولولې یعنی (يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا) نو مراد به دا وی چه ستاسو ډلې به ماتې کرې شی او که په نصب سره ئې اولولې نو مطلب به دا وی چه په خپل مینخ کښې اسباب او تعلقات به ختم شی او د بتانو نه چه تاسو کوم امیدونه قائم ساتلی وو هغه به ټول ځی. لکه چه فرمائیلې شوی دی چه په دغه وخت کښې به دا باطل معبودان د خپلو تابعدارانونه ویزاری ښکاره کرې. عذاب به په خپلو سترگو اووینی اود هغوی ټول په خپل مینخ کښې تعلقات به ختم شی او د هغوی تابعداران به وائی افسوس چه مونږ بیا دنیا ته لیگلې شوې وې. د دې د پاره چه څنگه نن دې معبودانو زمونږ نه ویزاری ښکاره کره مونږ هم د دوی نه ویزاره شو. گوره الله ﷻ څنگه د هغوی اعمال په هغوی باندې ارمان او حسرت جوړولوسره پیش کوی. اوس دوی د اور نه نشی وتلې. او او فرمائیلې شو چه کله شپیلنی پوک وهلې شی نو په خپل مینخ کښې حسب او نسب هیڅ به هم باقی پاتې نه شی، نه به څوک پلار او نه څوک ځوی او نه به څوک د یو بل عبادت کوی. او فرمائی چه دا تاسو په دنیا کښې دص یو بل عبادت کولو نو صرف د دنیاوی مینې محبت په خاطر او بیا به د قیامت په ورځ د یو بل انکار کوی او په خپل مینخ کښې به په یو بل لعنت او ملامتیا کوی. ستاسو ځای به دوزخ وی او څوک به هم ستاسو د امداد د پاره نه اوچتیرې. فرمائی چه خپل شریکان راوینلی، دوی به ئې راغواړی خود هغوی د طرف نه به هیڅ جواب نه بیامومی. او فرمائی چه په کومه ورځ مونږ هغه ټول راجمع کرو نو مشرکانو ته به وایو... (ترآخړه پورې) د دې متعلق په قرآن پاک کښې ډیر بې شمیره آیاتونه دی.

إِنَّ اللَّهَ	فَالِقُ	الْحَبِّ	وَالنَّوَىٰ	يُخْرِجُ	الْحَيَّ	مِنَ الْمَيِّتِ	وَمُخْرِجُ	الْمَيِّتِ
بیشکه الله	چونکې دې	د دانې	اود زړې	رااوباسی	اژوندې	د مړې	نه	اورا بستونکې دې ادمړې
بیشکه الله ﷻ	د دانې	اود زړې	چونکې دې	....دمړې	نه ژوندې	رااوباسی	..اود ژوندی	نه مړې رااوباسی
مِنَ الْحَيِّ	ذَلِكُمْ	اللَّهُ	فَإِنِّي	تَوَفَّكُونَ	فَالِقُ			
د ژوندی	نه دغه	کارونه	کونکې	الله دې	انوکوم	طرفته	گرځولې	کیرې تاسو
								چونکې دې
								.....دا ستاسو الله ﷻ دې
								اوتاسو د هغه د عبادت نه، کوم طرفته اړولی شی هغه د
الإصباح	وَجَعَلَ	الْبَيْلَ	سَكَنًا	وَالشَّمْسَ	وَالْقَمَرَ	حِسَابًا		
د صبا	اوجوره	کرې	نی ده	اوشپه	اوخ ت دارام	اونمر	اوسپوړمئ	انښې د حساب
								صبا راو بستونکې دې اوشپه ئې دارام وخت مقرر کرې دې اونمر اوسپوړمئ ئې حساب مقرر کرې دې
ذَلِكَ	تَقْدِيرٌ	الْعَزِيزُ	الْعَلِيمُ	وَهُوَ	الَّذِي	جَعَلَ	لَكُمْ	
دا اندازه	ده	د غالب	اود علیم	اوهغه	هغه ذات	دې	چی پیدا	ئې کړل
								ستاسو د پاره
								دا د غالب او پوهه الله ﷻ اندازه ده ..... او الله ﷻ هغه ذات دې چې ستاسو د پاره ئې

التَّجْوِمَ لِيَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ

ستوری ادپاره ددی چی لاره اومومی ایه هغی سره | په تیارو کنبی | اوجی | اودریاب ایه تحقیق سره
ستوری مقرر کړی دی | چی تاسوپری د اوجی اوسمندر په تیرو کنبی لاری معلوم کړنی |

فَصَلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

په تفصیل سره بیا ن کړی دی مونږه | ننبی | ادپاره دهغه قوم | چی پوهیږی |

مونږ خپل آیاتونه په تفصیل سره هغه چاته بیانوو چی پوهه لری |

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ قَالِقُ الْحَبِّ وَالْتَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ

دژوندون او د کائناتو د نظام دخالق اوماکک یو پیژندکلو: -الله ﷻ خبر ورکوی چه په زمکه کنبی کرلې شوې
دانې هغه پورته راولی اوخیری اودهغې نه مختلف قسم سبزیانې او زرغونې راپیدا کوی دکومو
رنگونه چه جدا شکلونه جدا خوندونه جدا. اوهم د دې ﴿إِنَّ اللَّهَ قَالِقُ الْحَبِّ وَالْتَّوَى﴾ په تفسیر کنبی فرمائی
چه هغه د یو بې خا خیز نه یو خاوالا خیز یعنی بوتی پیدا کوی او د خا والا نه بې خا والا خیز راوباسی.
لکه تخم او حبوب بې خا خیز دې او د خا والا د بوتی نه راپیدا کیږی. لکه څنگه چه فرمائیلې شوی
دی چه د پوهیدلو دپاره دا هم یوه نکته ده چه زمکه خو وی اوچه او مړه لیکن باران ورولسره مونږ بیا
دا ژوندنی کړو اود دې نه غلې دانې پیدا کوو کومې چه تاسو خوړنی. ﴿وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ﴾ دا په ﴿قَالِقُ
الْحَبِّ﴾ باندي معطوف دې. بیا د دې تفسیر اوکړې شو بیا په دې باندي ﴿وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ﴾ آیت عطف کړې
شو. دا ټول عبارت په خپل مینخ کنبی متقارب دې او د ټولو هم یو مفهوم دې. څوک وائی چه د بې خا
اگنی نه د خا والا بچې پیدا کول مراد دی یا د دې عکس څوک مراد اخلی چه د فاجر نه صالح بچې او
د صالح سړی نه ولد فاجر مراد دې ځکه چه نیکان په مثال د ژوندو دی او بد په مثال د مړو دی. دې
نه علاوه نور ډیر امور مراد کیدی شی.

وې فرمائیل چه ددې ټولو کارونو کونکې یو الله دې چه شریک نه لری نو بیا ته کوم طرف گرځې
راگرځې اود حق نه مخ اړوې، د غیر الله عبادت کوی. هغه د رنړا او تیاری پیدا کونکې دې لکه چه د
سورت په شروع کنبی اوفرمائیلې شو چه هغه تیاره او رنړا جوړه کړې یعنی د ورځې د رنړا نه د شپې
تیاره راویستی ده. بیا ئې د شپې نه ورځ راویسته کوم چه ټوله دنیا روښانه کړه. شپه ختمه شوه تیاره
لاره ورځ اوپر قیده لکه چه فرمائی شپه ورځ پتوی. دغه شان الله ﷻ د خیزونو په متضاد تخلیق باندي
د خپل قدرت کامله بیان کوی. ددې د پاره ئې اوفرمائیل چه د شپې نه ورځ اوخیرلو سره راویستونکې
دې اودغه شان د دې برعکس. اوشپه ئې تیاره او د آرام محل جوړه کړه دې د پاره چه ټول خیزونه په
دې کنبی سکون آرام او مزې واخلي. لکه چه فرمائی قسم دې د ورځې د رنړا او قسم دې د شپې چه
ښه تیاره شی او ونی فرمائیل چه قسم دې د شپې چه تکه توره تیاره جوړه شی او د ورځې قسم دې چه
ښه روښانه شی اوفرمائی چه قسم دې د ورځې د رنړا چه ښه خوره شی او د شپې چه ټوله دنیا راگیره
کړی. د صهیب رومی رحمته الله علیه بی بی د هغه د شپې د ډیرې بیدارنی شکایت کولو سره وائی چه الله ﷻ د
ټولود پاره شپه د سکون او آرام محل جوړه کړې ده لیکن د صهیب رحمته الله علیه د پاره نه. ځکه چه صهیب رحمته الله علیه ته
کله جنت رایاد شی نو د هغې په شوق کنبی ټوله شپه نه اوده کیږی او عبادت کوی. اوچه کله دوزخ
وریاد شی نو ټوله شپه ترې خوب اوتنبستی. ابن ابی حاتم داروایت کړیدی اوفرمائی چه نمر او سپورمنی
په خپل رفتار او حساب سره روان دی دهغوی د رفتار په قانون کنبی یوه ذره فرق او بدلون نه راخی،

نہ اخوا دیخوا کیری بلکہ د ہر یو منازل مقرر دی۔ پہ یخنسی او گرمسی کنبی پہ خپلو خپلو اصولو باندی روان دی او ہم پہ دے مرتبہ او قاعدہ باندی شپہ ورخ کمیری زیاتیری۔ لکہ چہ فرمانی اللہ ﷻ نمر ڍیر رو بنانہ پیدا کرے او سپورمنی تہ ئی یخہ رنرا ورکری اوددی د کمیدو او زیاتیدو منازل نی مقرر کری دی۔ فرمانی چہ نہ نمر سپورمنی سرہ جنگیری او نہ دہ نہ وړاندی کیری چہ شپہ ہم بنکارہ شی او نہ شپہ ورخ راگیروی۔ ہرہ یوہ سیارہ پہ خپل خپل مدار او احاطہ کنبی پہ گردش دی او فرمانی چہ نمر سپورمنی او ټول ستوری د اللہ ﷻ پہ امر سرہ محکوم او مسخر دی۔ فرمانی چہ دا ټول د رب چہ عزیز او علیم دی مقرر کرے شوی قانون دی څوک د دی خلاف ورزی نہ شی کولې۔ ہیخ څیز د هغه د علم نہ نشی اخوا کیدی کہ هغه د زمکې او آسمان یوہ ذرہ ولی نہ وی۔

چرتہ چہ اللہ ﷻ د شپی او ورخی د پیدا کولو او نمر، سپورمنی د پیدا کولو ذکر فرمانیلې دی نو کلام ہم د عزیز او علیم پہ الفاظو سرہ ختم کرے دی لکہ څنگہ چہ دلته ہم او فرمانی چہ د هغوی د پوهې د پارہ دا ہم یوہ نکتہ دہ چہ شپہ د کومی نہ چہ مونږ ورخ راو باسو هغه د دی د پارہ څنگہ تیارہ اوسیری او نمر ہم د خپل آرام پہ ځای کنبی حرکت کوی او د خپل مستقر طرف تہ ځی دا د رب عزیز او علیم گرځولې شوی معیار دی۔ کله چہ اللہ ﷻ پہ اول سورۃ حم السجدة کنبی ﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ ذکر او فرمانیلو نوارشاد کیری چہ مونږ دا آسمان پہ چراغونوسرہ بنانسته کرے دی او ہم دغه چراغونہ د دنیا د حفاظت کار ورکوی۔ دا تقدیر د عزیز او علیم دی۔ (۱) او فرمانی چہ هغه ستاسو د پارہ ستوری جوړ کرے دی د پارہ چہ کله تاسو پہ بحرور کنبی پہ تیارو کنبی ئی نو د دی د لاری د پیژندگلو کار واخلی۔ اللہ ﷻ فرمانی چہ دا ستوری د آسمان بنانست دی او بل دا چہ شیطانان پہ دی سرہ ویشتلې شی۔ او دریم دا چہ پہ دی سرہ پہ تیارو کنبی د بحرور لار پیژندلې شی۔ بعضې سلف و نیلی دی چہ د نجوم مقصد صرف دغه درې څیزونہ دی د دی نہ زیات کہ څوک د دی څہ مقصد کنری نو هغه خطا کوی او داللہ ﷻ پہ آیات باندی اضافہ کوی۔ بیانی او فرمانیل چہ مونږ خپل آیاتونہ پہ ډیر تفصیل او وضاحت سرہ بیان کرے دی۔ ددی دپارہ چہ خلق د عقل نہ کارواخلی او د حق پیژندگلو او کړی د باطل نہ اجتناب او کړی۔

وَهُوَ الَّذِي	مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ	وَمُسْتَوْدَعٌ	قَدْ
اوهغه هغه ذات دی چي پيدا ئي کرې تاسو دنفس یونه	انوخاني دقرار دي اوخاني دامانت دي په تحقيق سره		
فَصَلْنَا	الْآيَاتِ	لِقَوْمٍ	يَتَّقُهُونَ ۝
واضحہ بیان کرې دی مونږه ننبی	ادپاره دهغه قوم	چي پوهیږي	اوهغه هغه ذات دي
اَنْزَلَ	مِنَ السَّمَاءِ	مَاءً	فَاَخْرَجْنَا
چي نازلي ئي کرې دآسمان نه اوبه	انور او يستل مونږه په هغې سره بوتې	دهرڅيزا	
			دآسمان دطرفه ئي اوبه راوړولې دي اودهغې په ذريعه مونږ هر قسم شينکي رازرغون کړو

(۱) حاکم: ۲/۲۱۶، عن ابن عباس ؓ وسنده حسن.

فَاخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا
نورا اویستل مونرہ   دھغی نہ   شین فصل   از اوباسو مونرہ   دھغی نہ   ادانی   قط پہ قط یو بل کنسی نختی اوبہ ہغی کنسی مو شنه بناخونہ پیدا کرل اوبہ ہغی مو قط پہ قط دانہ پیدا کرے
وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ اَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ
او د کجورونہ   دغنجی دھغی نہ   وری   نزدی   او باغونہ   دانگورو   اوخونہ   اود کجورو دغونچی نہ زورندے غونچی..... اود انگورو اوخونہ او د انارو باغونہ
وَالرَّمَّانِ مُشْتَبِهًا وَغَيْرِ مُتَشَابِهٍ ط انظروا اى ثمره
اوانار   اچی یوشان وی پہ رنگ کنسی   اونہ وی یوشان پہ خوند کنسی   اوگوری   میوی دهرے ونی تہ .....چی خہ دیوبل پشان دی   او خہ دیوبل نہ مختلف دی   ددی ونومیوو تہ اوگوری
اِذَا اَثَرَ وَيَنْعِهِ ط اِنَّ فِي ذٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ
کلہ چی میوہ اونسی   اویخیدودہ تہ   بیشکہ   پہ دی خیزونو کنسی   انسی دی   دپارہ دھغہ قوم چی کلہ میوہ اوکری او کلہ پخہ شی   بیشکہ پہ دی خیزونو کنسی دھغہ خلقو دپارہ د عبرت نسی دی
يَوْمِنُونَ ۝
چی ایمان راوری
مومنان دی

قوله تعالى: :: وَهُوَ الَّذِي اَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرًّا وَمُسْتَوْدَعًا ط

د اللہ ﷻ دنور قدرت کاملہ او حکمت بالغہ بیان :- اللہ ﷻ فرمائی چہ ہم ہغہ تاسود یو روح یعنی حضرت آدم ﷺ نہ پیدا کرئی لکہ خنگہ چہ فرمائیلی ای خلقو د یو اللہ ﷻ نہ اوویر پئی چا چہ حضرت آدم ﷻ پیدا کرو اود ہغہ نہ نی د ہغہ بی بی او بیبا ددی دوارو نہ دیری بنخے او سری پیدا کرل وئی فرمائیل چہ بیاتاسو آرام کنسی کیگنی او بیبا بل خای تہ ورکولے شنی ددی جملے پہ معنی کنسی دمفسرینو اختلافات دی حضرت ابن مسعود ؓ او حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چہ د مستقر نہ مراد د مور رحم دی اود مستوع نہ مراد د پلار شادہ او بعض وائی چہ د مستقر نہ مراد دنیا اود مستوع نہ مراد آخرت پس دمرگہ سعید بن جبیر ؓ فرمائی چہ "استقرار فی الارض" او "ودیعت بعد مرگ" مراد دی حسن بصری ؓ وائی چہ پہ مرگ باندے کوم عمل بند شو دا مستقر دی او مستوع د آخرت کور دی لیکن اول قول دیر صحیح دی مونرہ د پوہہ لرونکو د پارہ خبرہ خومرہ واضحہ بیانوو بیانیہ او فرمائیل ہم ہغہ د آسمان نہ اوبہ نازل کرے چہ مبارک دی اود بند یگانو د پارہ رزق راپیدا کوی دمخلوق امداکوی ہم پہ دی سرہ مونرہ مختلف قسم بوتی راتوکوو لکہ چہ فرمائیلی ہم پہ اوبو سرہ ہریوخیز ژوندون بیامومی، ہم پہ دی سرہ زمیندارہ او شنی ونی راتوکیپی ہم پہ دغہ ونوکنسی بیبا دانہ او میوی پیدا کیپی مونرہ ہم د دی د مینخ نہ داسی دانہ راوباسو چہ یو بل سرہ اینختی وی کومو تہ خوشی او غونچی وائی د خرما ونہ کنسی غنچہ دار بناخونہ وی قنوان د قنو جمع دہ د خہ معنی چہ تازہ خرما غونچی چہ نزدی نزدی او یوبل سرہ اینختی وی ابن عباس ؓ فرمائی چہ د قنوان دانہ نہ د خرما وری وری ونی د کومو خوشی چہ زمکی سرہ لریدلے وی مراد دی اہل حجاز خو دی

ته قنوان وائی خود بنو تمیم قبیلہ قینیان (پہ یا سرہ) وائی اودا د قنو جمع ده لکه چه صنوان د صنو جمع ده. بیانی او فرمائیل د انگورو باغونه یعنی د انگورو باغونه مونږ په زمکه پیدا کوو. د خرما او انگورو ذکر ئې او فرمائیلو خکه چه دغه دواړه د اهل حجاز بهترینې میوې گنرلې شی بلکه د تولې دنیا بهترینې میوې دی. الله ﷻ د خپل احسان ذکر فرمائی چه د دې خرما او انگورو د میوو نه تاسو شراب جوړوئ او د خپل خان د پاره بڼه خوراک تیاروئ. دا آیت د شرابو د حرامیدو نه وړاندې دې فرمائی چه په زمکه کښې مونږ د خرما او انگورو باغونه جوړ کړې. فرمائی چه د زیتون او انارو باغونه چه د پانړو او شکل په لحاظ سره د یو بل په شان او نزدې دی خود میوې شکل خوند او طبیعت په لحاظ بالکل مختلف دی. بیا ئې او فرمائیل چه کله پخې شی نودهغې د میوې طرف ته او گوره یعنی د الله ﷻ په قدرت کښې فکر او کړه چه څنگه ئې هغه د نیشته نه په وجود کښې راوستل اود میوې جوړیدونه اول دا هم د سوزیدو لرگی وو. بیا هم دغه لرگی خرما انگور او نورې میوې جوړې شوې. لکه چه فرمائی په زمکه باندې گنرې ونې انگور او د زمیندارئ باغونو کښې چه غنچه دار هم دی او غیر غنچه دار هم، تولوته یو شان اوبه ملاویرې خو په خوراک کښې یوه ډیره غوره وی د بلې نه. د دې د پاره دلته او فرمائیلې شو چه ای خلقو په دې کښې د الله ﷻ د کامل قدرت او حکمت دلیلونه دی. په دې هم ایماندار خلق پوهیرې اود الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ تصدیق کوی.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ
او جوړ کړې دی خلقوا الله لره   شریکان اچی پیریان دی   حال داچی پیدا کړې دی الله پیریان
او دوی الله ﷻ لره پیریان شریکان گړخولی دی   حال دا دې چې الله خو هغوی هم پیدا کړې دی
وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ وَسِعْتُهُمُ النَّارُ اَوْ اَبْوَابُهَا ۗ اُولَئِكَ لَمْ يَصِفُوهُمْ ۗ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ
او جوړ کړل خلقوا الله لره   خامن   اولونږه   بغیر د علم نه ایاکی ده هغه لره   او ډیر اوچت دې
او دوی الله ﷻ لره بغیر د پوهې نه خامن او لونږه جوړ کړې دی   الله ﷻ پاک دې   او دهغه خبرو د نسبت نه
عَمَّا يَصِفُون ۗ
دهغه خبرونه   چی دوی بیانوی هغه لره
اوچت دې کومې چې دوی بیانوی

قوله تعالى: وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ

د غیر الله عبادت او بطلان:- دلته په مشرکانو باندې رد دې چه په عبادت کښې الله ﷻ سره غیر شریک کوی اود شیطان عبادت کوی. که چرې داسې اوونیلې شی چه هغوی خود بتانو عبادت کولو نو بیا د شیطان د عبادت څه مطلب دې؟ نو جواب دا دې چه هغوی د بتانو عبادت هم کولو نو د شیطان په لمسونه اودهغه په تابعدارئ سره لکه چه فرمائی هغوی الله ﷻ پریخودواود بنخو عبادت ئې اوکړو (یعنی ملا تکوته ئې د الله ﷻ لونږه اوونیل اود دې ملا تکو د بتانو عبادت ئې کولو) هغوی خو صرف د شیطان سرکش عبادت کوی چا چه ونیلی وو ای الله زه به ستاد بندیگانو یوه لویه حصه خپل خان ته راکاږم، هغوی به گمراه کوم په هغوی کښې به لرې لرې امیدون پیدا کوم. زه به هغوی ته حکم ورکوم او هغوی به د خنارو غوړونه پریکوی. زه به هغوی ته داسې حکم ورکوم او ستا ورکړې شوې شکلونه به خرابوی او چا چه الله ﷻ پریخودو او شیطان ئې خپل ولی او مشر جوړ کړو او په ډیر کولاؤ تاوان

کښې پاتې شو. هغه دې مشرکانوسره خائسته وعدي کوي او هغه په دوی کښې لرې لرې امیدونه راپیدا کوي اود هغه ټولې وعدي د هوکه وي. لکه چه فرمائي تاسو شیطان اود هغه اولاد خپلونی؟ تاسو له خو زما لمن نیول پکار وو. او حضرت ابراهیم عليه السلام خپل پلارته ونیلې وو اې پلاره ته د شیطان عبادت کوي شیطان خو د رحمن نافرمان دې. اولکه چه فرمائي اې بنیادمه ما تاسوته نه وو خودلی چه د شیطان عبادت مه کونې هغه خوستاسو بنکاره د بنمن دې. تاسو هم زما عبادت کونې او هم دغه نیغه لار ده.

ملا تکی به د قیامت په ورځ وانی ته پاك نې ته زمونږ ولی نې دې مشرکانو به مونږ ته د الله ﷻ لورڼه ونیل او زمونږ عبادت به نې کولو خو زمونږ دوی سره هیڅ تعلق نشته دوی خو په اصل کښې د شیطان عبادت کولو په دې وجه په مذکوره آیت کښې او فرمائیل چه دې مشرکانو شیطانان د الله ﷻ شریک جوړ کړې وو سره د دې چه دوی هم یو الله ﷻ پیدا کړې دی. نو هغوی د الله ﷻ سره د هغه د مخلوق څنگه عبادت کوي لکه چه ابراهیم عليه السلام فرمائیلې وو آیا تاسو د هغه څیزونو عبادت کونې کوم چه تاسو پخپله په خپلو لاسونو جوړ کړې. تاسو او ستاسو جوړ کړې شوی څیزونه ټول هم الله ﷻ پیدا کړې دی نو دې د پاره پکار دی چه تاسو ځان د یو الله ﷻ چه شریک نه لری تعلق اوساتنی. بیانې او فرمائیل چه هغوی په ناپوهنی کښې د الله ﷻ د پاره لورڼه او ځامن جوړ کړل. دلته د الله ﷻ په اوصافو کښې د گمراهانو په گمراهی خبردارې ورکوي. هغوی د الله ﷻ د پاره خوئی گړخوی لکه چه یهود وانی عزیر عليه السلام د الله ﷻ خوئی دې (نعوذ بالله) سره د دې چه هغه د الله ﷻ پیغمبر دې او نصاری حضرت عیسی عليه السلام ته د الله ﷻ خوئی وانی او د مکې مشرکانو په ملا تکتوته د الله ﷻ لورڼه ونیلې. دا ظالمان چه د کومې خبرې قائل دی الله ﷻ د دې نه ډیر اوچت دې. ﴿خَرَقُوا﴾ معنی ده هغوی د خپل زړه نه جوړ کړل. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائي چه هغوی اټکل اولگولو. عوفی رضی الله عنه وانی چه هغوی او گړخول. مجاهد رضی الله عنه وانی هغوی دروغ خبره جوړه کړه. مطلب دا چه هغوی څوک د عبادت شریک گنړی خو الله ﷻ چه واحد دې هغوی بغیر د چا د شرکت نه پیدا کړل هغوی د حقیقت د واقفیت نه بغیر داسې وانی د الله ﷻ د عظمت او لوینې نه جاهل دی کوم چه الله ﷻ دې د هغه ځامن لورڼه او بنځه څنگه کیدی شی. د دې د پاره او فرمائیلې شو هغه پاك دې اود دوی د فضول او بیهوده خبرونه اوچت دې.

بَدِيعٌ	السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ ۗ أَنَّى
ایپدا کونکې دې	آسمانونو	اود زمکې څنگه
..... د آسمانونو اوزمکې پیدا کونکې دې ..... څنگه		
يَكُونُ	لَهُ	وَكَلْدٌ
کیدی شی	هغه لره	خوئی
د هغه د پاره خوئی کیدی شی	حالانکه دهغه بی بی نشته	..... او هغه هر څیز پیدا
كُلِّ شَيْءٍ ۗ وَهُوَ	يَكْلُ شَيْءٍ ۗ	عَلَيْمٌ ۗ ذَلِكُمْ
هر څیز	او هغه	په هر څیز باندي
کړې دې	اوپه هر څه پوهه دې	اهمدا الله ﷻ دې چې ستاسو پالونکې دې
دهغه نه بغیر بل څوک معبود نشته		

قوله تعالى: بَدِئَهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ إِنَّ يَلُؤُنَ لَهُ الْكُورُ ۖ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ

د اللہ ﷻ د وحدانیت بیان :- ہغه د زمکي او آسمان پيدا کونکي او خالق دې د هغه په وړاندې د زمکي او آسمان مثال نه وو. بدعت ته بدعت په دې وجه وائی چه په سلف کښې د هغې هېڅ مثال نه وی خلق یو عمل د خپل طرف نه شروع کړی او دا پخپله د ثواب کار گنړی. د هغه خوئی څنگه کیدې شی د هغه خو بنځه نشته او خوئی خو د دوو متناسبو څیزونو نه پيدا کیږی او د اللہ ﷻ خو مناسب او متناسبه یو څیز هم نشته. لکه چه فرمائی هغه وائی چه رحمن یو خپل خوئی جوړ کړې دې دا ډیره دروغ خبره ده هغه هر څیز پيدا کړې دې نو بیا د هغه مخلوق د هغه بنځه څنگه جوړیدې شی، د هغه څوک مثال نشته بیا د هغه خوئی د هغه مثال څنگه جوړیدې شی د اللہ ﷻ ذات د دې نه پاک دې.

ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
دغه الله   رب دې ستاسو   نشته لائق دعبادت   مگر
همدا الله ﷻ دې چې ستاسو پالونکي دې   د هغه نه بغير بل څوک معبود نشته
هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝
هغه دې   پيدا کونکي   دهر څيز ائو عبادت کوي   د هغه   او هغه   په هر څيز باندي   نگهبان دې
دهر څيز پيدا کونکي دې   ..... د هغه عبادت کوي   او هغه دهر څيز کار ساز دې   .....
لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ۚ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ۝
نشي کتلي هغه   سترگي   او هغه   ويني   سترگي   او هغه   باريک ليدونکي دې
او هغه (د مخلوق) په سترگونه ليدلي کيږي   او هغه ټولي سترگي ويني   او هغه ډير بارک بين
الْخَبِيرُ ۝
خبردار دې
خبردار دې

قوله تعالى: لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ

د اللہ ﷻ د رویت بیان :- هم دغه الله ﷻ ستاسو رب دې چا چه هر څیز پيدا کړې دې د هغه نه سوا بل هېڅ څوک د عبادت لائق نشته. هغه دهر څیز خالق دې نو تاسو هم د هغه عبادت کونې او د هغه د وحدانیت اقرار او کړنې. د هغه نه څوک خوئی شته نه پلار نه بی بی او نه د هغه څوک عدیل او مثال شته. هغه په هر څیز باندي حفیظ او رقیب دې. د هر څیز مدبر دې هم هغه رزق ورکوی شپه ورځ هم هغه جوړ کړی دی. هغه سترگې نه شی لیدلې. په دې مسئله کښې د ائمه سلف ډیر اقوال دی یو خو دا چه سترگې به هغه په آخرت کښې لیدلې شی ولې په دنیا کښې نه شی لیدلې. د حضور اکرم ﷺ د احادیثونه دا په تواتر سره ثابت دی لکه چه د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها نه روایت دې چه چا دا گمان او کړو چه نبی کریم ﷺ الله ﷻ لیدلې وو نو هغه دروغ ژن دې. بیا هغې هم دا آیت اولوستلو. (د ابن عباس ﷺ نه د دې خلاف روایت دې. هغه د اللہ ﷻ رویت مطلق ساتلې اود هغې نه ئې دا هم مراد دې چه

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النجم: ۴۸۵۵، صحیح مسلم: ۱۷۶، صحیح مسلم کتاب الایمان باب معنی قول الله عزوجل (ولقد راه نزلة اخرى): ۱۷۶.

حضور ﷺ د زہرہ پہ سترگو دوه خل اللہ ﷺ لیدلې دې او دا مسئلہ به د سورۃ النجم په اول کښې ان شا۔
 اللہ بیانولې شی۔ ابن عیینہ رضی اللہ عنہ فرمائی چه په دنیا کښې سترگې هغه نه شی لیدلې او نورو ونیلې دی
 چه د دې مطلب دا دې چه په مرو سترگو هغه نه شی لیدلې۔ د دې نه تخصیص کیږی د هغه رویت چه
 مؤمنانوته به د آخرت په کور کښې حاصلیږی۔ معتزلو د خپلې پوهې د اقتضاء په بنیاد د دې کوم
 مطلب گنرلې هغه دا دې چه نه په دنیا کښې اللہ ﷺ لیدلې شی نه په آخرت کښې۔ دا عقیده د اهل
 سنت والجماعت نه خلاف ده کومه چه د نادانۍ په بنیاد باندې ده۔ ځکه چه د اللہ ﷺ د قول نه دا خبره
 ثابتیږی۔ یعنی اللہ ﷺ فرمائیلی دی چه د ایماندارانو مخونه به په هغه روح خوشحاله وی او د خپل
 رب طرف ته به هغوی خپل نظرونه اوچت کړی وی۔ اود کافرانو متعلق اللہ ﷺ فرمائی چه هغوی به د
 خپل رب د کتونه په پرده کښې وی یعنی هغوی به رب نه شی لیدلې۔ د دې نه په دې خبره باندې
 دلالت کیږی چه د مؤمنانو د پارہ به د رب په رویت کښې حجاب نه وی اود متواتر احادیثونه دا هم
 ثابت دی چه مؤمنان به د آخرت په کور کښې اللہ ﷺ د جنت په روضاتو کښې گوری۔ اللہ ﷺ دې په خپل
 فضل سره دا خبره رانصیب کړی، آمین۔

اودا هم ونیلې شوی دی چه مراد دا دې چه عقل به پوهه نه شی حاصلولې اوداسې خیال ډیر عجیبه
 دې اود آیت د ظاهر نه خلاف دې۔ د کوم مطلب چه دا شو چه د ادراک معنی رویت دې واللہ اعلم۔ د
 نورو خیال دا دې چه رویت ثابت منلو سره د ادراک د انکار خلاف نه دې ځکه چه ادراک رویت سره
 خاص دې اود خاص په نفی سره د عام نفی نه کیږی۔ اوس چه د کوم ادراک دلته نفی شوې ده دا ادراک
 د کوم قسم دې۔ په دې کښې ډیر اقوال دی لکه معرفت حقیقت او حقیقت پیژندلو والا سوا د اللہ
 ﷻ نه څوک نه شی کیدلې سره د دې چه مؤمن ته به رویت کیږی خو حقیقت یو بل څیز دې۔ سپورمنی
 هر څوک وینی خود دې حقیقت دهغې ذات او کنه ته د چا رسیدل نه شی کیدلې۔ نو اللہ ﷻ خو بی
 مثل دی۔ ابن علیہ رضی اللہ عنہ وائی چه نه لیدل مخصوص دی په دنیا کښې یعنی په دنیا کښې په سترگو سره
 نه شی لیدلې۔ بعض وائی چه ادراک د رویت نه خاص تر دې ځکه چه ادراک احاطه کولو ته وائی اود
 عدم احاطه نه عدم رویت نه لازمیږی۔ لکه چه د ټول علم احاطه نه کیدو باندې دا نه لازم کیږی چه
 مطلق علم حاصل نه دې۔ انسان ته د علم د احاطې نه حاصلیدل د دې آیت نه ثابت دی۔ ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِ اللَّهِ﴾
 او په صحیح مسلم کښې دی چه ای اللہ زه ستا د ثناء احاطه نه شم کولې نود دې (۱) خو دا
 مطلب نه شی کیدې چه مطلق ثناء نه شم کولې۔ د ابن عباس رضی اللہ عنہ قول دې چه د چا نظر د اللہ ﷻ احاطه
 نه شی کولې۔ عکرمه رضی اللہ عنہ ته اوونیلې شو ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ نو ونی ونیل ولی ته آسمان نه شی لیدلې؟
 ونیل او لیدلې شم نو هغه اوونیل چه پوره آسمان په یو نظر سره لیدلې شی۔ لندا دا چه د اللہ ﷻ شان د
 دې نه اوچت دې چه په هغه باندې نظر پریوزی۔ اللہ ﷻ او فرمائیل چه د مؤمنانو مخونه به داسې
 خوشحاله وی او هغوی به خپل رب ته گوری خو دهغه د عظمت په وجه به نظر هغه محیط کولې نه
 شی۔ د دې آیت په تفسیر کښې حدیث وارد دې که چرې ټول انسانان او پیریان شیطانان او ملائکې د
 کوم وخت نه چه پیدا کړې شوی دی ټول یو صف جوړ کړی نو بیا به هم د هغه احاطه اونه کړې شی۔ (۲)
 دا حدیث ډیر غریب دې او په صحاح سته کښې چرته هم نشته۔

ابن عباس رضی اللہ عنہ وائی چه نبی کریم ﷺ خپل رب لیدلې وو چه کله اوونیلې شو چه آیا اللہ ﷻ نه دی
 فرمائیلی ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ نو ونی فرمائیل چه هغوی ﷻ خو هم د اللہ تعالیٰ یو نور دې خود دې آیت

(۱) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب ما یقال فی الركوع والسجود: ۴۸۶، ابوداود: ۸۷۹، ترمذی: ۳۴۹۳، ابن حبان: ۱۹۳۲.

(۲) الدر المنثور: ۶۸/۳، ابن ابی حاتم.

مطلب دا نه دې که چرې هغه په خپل ټول نور سره تجلی او کړې نو سترگې هغه نه شی لیدلې (۱) او بعضې دا مطلب بیانوی چه هیڅ څیز د هغه په وړاندې قائم نه شی پاتې کیدې. الله ﷻ نه اوده کیرې او نه اوده کیدل دهغه د پاره سزاوار دی هغه میزان قائم کړې دې د ورځې اعمال د شپې راتلونو وړاندې او د شپې اعمال د ورځې راتلونو وړاندې د هغه مخې ته پیش کولې شی د هغه حجاب نور دې یا نار دې که هغه اوچته کړې شی نو د هغه تجلی به ټوله دنیا اوسوزوی (۲) په وړاندینو کتابونو کنبې دی چه الله ﷻ موسی ﷺ ته فرمائیلی وو ای موسی ا یوژوندې زما تجلی کتوباندې ژوندې نه شی پاتې کیدې او هیڅ څیز بغیرد فنا نه نشی پاتې کیدې. الله ﷻ فرمائی چه کله هغه په غریباندې تجلی اوکړه نو هغه خراب او اوسوزیدو او حضرت موسی ﷺ بی هوشه پریوتلو او چه کله په هوش کنبې راغلو نووئی ونیل (سُبْحٰنَكَ تَبْتَ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِيْنَ) ادراك خاص د قیامت په ورځ د رویت نفی نه کوی هغه به په مؤمنانو بندیکانو باندې خپله تجلی کوی دهغه تجلی او عظمت به دهغه د خوبې په حیثیت باندې وی. نظر د هغه ټول ادراك نه شی کولې په دې وجه ام المؤمنین حضرت عائشه رضی الله عنها په آخرت کنبې د رویت قائله ده او په دنیا کنبې د رویت نفی کوی. د هغوی احتجاج هم د دې آیت نه دې نو چه د کومې خبرې نفی ادراك اوکړې نو د هغې معنی هم د رویت عظمت اود جلال ده نو هغه خبره څنگه ممکن ده چه د یو بشر یا فربتې نه به اوشی. بیا ارشاد دې چه (وَهُوَ يَذْرَ الْاَبْصَارَ) یعنی هغه د خلقو د ابصار ادراك او احاطه کولې شی ځکه چه هم هغه د انسان نظر پیدا کړې دې نو بیا به هغه څنگه احاطه نه شی کولې. ارشاد دې چه آیا هغه به خپل پیدا کړې شوی څیز باندې نه پوهیرې هغه خو لطیف او خبیر دې او کله د لفظ ابصار نه مبصرین مراد وی یعنی مبصرین هغه نه شی لیدلې هغه لطیف دې یعنی د یو خبرې په استخراج ډیر باریک دې اود هر څیز د ځای او مقام نه خبر دې والله اعلم. لکه چه حضرت لقمان خپل ځوی ته د نصیحت په وخت کنبې وائی (يُنَبِّئُ اٰتَمَّ اَنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ) ای زما بچیه! که یوه بدی یا نیکی د وری د دانې هومره هم برابر وی که هغه په کاترو کنبې وی په آسمانونو کنبې وی یا په زمکه کنبې الله ﷻ به هغه راوړی. الله ﷻ ډیر باریک بین او خبردار دې

قَدْ	جَاءَكُمْ	بَصَائِرُ	مِنْ رَبِّكُمْ
په تحقیق سره راغلی دی تاسوته رنړاگانې ډپوهې د طرفه درب ستاسونه			
..... تاسوته دخپل رب د طرفنه دلیلونه راغلی دی			
فَمَنْ	اَبَصَرَ	فَلِنَفْسِهِ	وَمَنْ عَمِيَ
نوپاچی او غړولې سترگې انوفاندې نې دپاره دخپل خان ده او پاچی ابلندې کړې نو نقصان نې په هغه دې			
نوڅوک نې چې اووینی نوفانده نې خان دپاره ده اوڅوک چې ځان روند کړی نو نقصان نې خان دپاره دې			
وَمَا اَنَا	عَلَيْكُمْ	بِخَفِيْظٍ	وَكَذٰلِكَ
اوندیم زه	ستاسو	ساتونکې	اوهم دغه شان
موتربارباربیانونو آیتونه			
اوزه په تاسونو کهبان (مقرر شوی) نه یم ..... او مونږ خپل آیتونه دغه شان دغه شان بیانوو			

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة النجم : ۳۲۷۹، وهو حسن حاکم : ۳۱۶/۲، السنة لابن ابی عاصم : ۴۳۷.
 (۲) صحیح مسلم کتاب الايمان باب فی قوله عليه السلام ان الله لا ينام : ۱۷۹ مستدالطیالسی : ۴۹۱.

وَلِيَقُولُوا	دَرَسَتْ	وَلِنَبِيِّنَا
اوددی دپارہ چی اووانی داخلق دبل چانه ونیلې دې تا اودپارہ ددی چی مونږ بیان کړو حقیقت		
اوددی دپارہ چی دوی اووانی چی تا چرته دچانه، لوستلی دی ..... او خوک چی		
لِقَوْمٍ	يَعْلَمُونَ	
هغه قوم ته چی پوهه لری		
پوهه دی هغوی ته حقیقت بنکاره کړو		

قوله تعالى: قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا

مؤمن، کافر اور ونبانه دلائل:- بصائر یعنی نبنانی کومې چه قرآن کنبې موجود دی او چه رسول الله ﷺ پیش کړی دی، نو چه چا د بصیرت نه کار واخستو نو د هغه ذات ته فائده اور سیده. لکه چه افرمائیلې شو چه خوک هدایت حاصل کړی هغه به د خپل ذات د پارہ وی او چه خوک دھوکہ شو نو د هغې نقصان به هم په هغه وی. د دې دپارہ افرمائیلې شو چه خوک وړند جوړېږی نو د هغې نقصان به هم هغه ته رسی. لکه چه فرمائی سترگې ړندې نه وی بلکه زړه وړند وی او زه څه په تاسو باندې حفاظت کونکې رقیب یاساتندونکې خونه یم بلکه زه خو صرف یو مبلغ یم هدایت خوالله ﷺ کوی. خوک چه غواری نو گمراه ئې کړی او خوک چه غواری په نیغه لار ئې کړی او دغه شان مونږ خپل آیاتونه په تفصیل سره بیانوو. لکه څنگه چه په دې سورت کنبې د توحید بیان پیش کړې شوې دې او په دې وجه هم چه کافر او مشرک وائی ای محمد ﷺ! دا خبرې تا د وړاندینواهل کتابونه نقل کړی دی او هم د هغوی نه دې زده کړی دی او وائی. ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه لفظ "درست" په معنی د تلوت. د هغوی دا خبره د مخاصمت او مجادلت په محل کنبې ده لکه چه د دې کافرانو د کذب او عناد الله ﷺ داسې خبر ورکړې دې چه کافر وائی چه دا خو جوړ کړې شوی دروغ دی او نورو هم د دې کتاب قرآن په جوړولو کنبې امداد ورکړې دې نو دا د ډیر کذب او ظلم خبره ده. هغوی وائی چه دا خود اولنو خلقو ملفوظات او مکتوبات دی کوم چه هغوی هم لیکلی دی اود دې کافرانو د زعم او کذب باره کنبې فرمائی چه هغه فکر او کړو، سوچ ئې او کړو او اندازه ئې اولگوله. بیا ئې سوچ او کړو مخ ئې تریو کړو شکل ئې وران کړو غرور ئې او کړو او ونی ونیل چه دا خو یو لوستلې شوې جادو دې د الله ﷺ نه د انسان کمال دې. او ونی فرمائیل د داسې خلقو د پارہ وضاحت سره خبره کوو خوک چه حق او پیرنی او د هغې تابعداری کوی، د باطل نه ډډه کوی. د کافرانو په گمراهی او مؤمنانو په تصدیق کنبې د الله ﷺ حکمت او مصلحت دې لکه چه فرمائی غلط تعبیر کونکې د قرآن نه گمراه کیرې هم او هدایت هم اخلی. ونی فرمائیل چه د چاپه زړه کنبې بیماری اودچا زړونه کانږی دی شیطان د هغوی په زړه کنبې خبره اچوی اوداخیز د هغوی د پارہ د الله ﷺ از میمنت جوړېږی او الله ﷺ ایماندارانوته نیغه لار نبنانی اوفرمائی مونږ په دوزخ باندې فرېښتی مقرر کړی دی اود هغوی د (۱۹) مقرر کړې شوې شمیر د کافرانو د پارہ یوه فتنه ده خو هم په دې سره د ایماندارانو او اهل کتابو ایمان زیاتیرې اهل کتاب او مؤمنان په دې کنبې شک نه کوی (ځکه چه اهل کتاب هم په خپلو کتابونو کنبې هم د دغه شمیر ذکر مومی) لیکن کافر او بیمار زړه والا خلق وائی چه د دې خبرې د پیش کولو الله ﷺ ضرورت څه وو دغه شان ډیر خلق گمراه کیرې او ډیر هدایت بیامومی. د الله ﷺ شکر د هغه نه بغیر خوک پیرنی. او ونی فرمائیل مونږ قرآن د مؤمنانو د پارہ شفا او رحمت جوړ کړو او نازل مو کړو او هم دغه څیز د

ظالمانود پارہ د خساری او تاوان دې. ونی فرمائیل چه اووایه دا قران د مؤمنانود پارہ هدایت او شفا ده اود کافرانو په غورونو کنبې پردې لکیدلی دی او هغوی رانده دی. قران د متقیانود پارہ هدایت کیدل او هدایت او ضلالت د هغې په منشاء پاندې موقوف کیدل، په دې موضوع ډیر آیاتونه دی. په دې وجه نې دلته اوفرمائیل چه مونږ آیاتونه څنگه څنگه اړولو راپولو سره بیانوو خو کافران هم دغه وانی چه د چرته نه نې لیکلی راوړی. ابن عباس رضی اللہ عنہما په معنی (قرات وتعلمت) بیان کړې دې او حسن بصری رضی اللہ عنہ په معنی د تقاومت وانی. عمرو بن دینار رضی اللہ عنہ وانی چه ابن زبیر رضی اللہ عنہ وئیل چه ماشومان دلته "دارست" لولی او دې لفظ "درست قراءت" ابن مسعود رضی اللہ عنہ "درست نصب سین او دتاء په وقف سره دې اود دې معنی ده تقاومت. مطلب دا شو چه کوم څیز ته مونږ ته اوروې هم د مخکینو په ذریعه د دې نه واقف یو. د ابن مسعود رضی اللہ عنہ په قراءت کنبې درس دې یعنی محمد صلی اللہ علیہ وسلم دا زده کړې دې. دا اختلاف عجیبه دې. ابی بن کعب رضی اللہ عنہ به وئیل چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم ماته داسې اورولې وو (وَلْيَقُولُوا اَدْرَسْتُ) یعنی د سین په جزم او تاء په زبر سره. (۱)

اِنَّهُمْ مَّا اَوْحٰى اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ
تابعداری کوه   دهغې   جی وحی شوی ده   تاته   دطرفه درب ستانه
ته د هغه وحی تابعداری کوه کومه چې تاته ستا رب کړې ده
لَا اِلَهَ اِلَّا هُوَ وَاَعْرَضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ وَكُلُو
نشته لائق دعبادت   مگر   هغه دې   اومخ اوگرخوه   دمشرکانونه   اوکه چری
دهغه نه بغیر بل معبود نشته   ..... اود مشرکانو هیڅ پرواه مه کوه   ..... اوکه چری
سَاءَ اللهُ مَا اشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَا عَلَيْهِمْ حَفِظًا
غوبستلې الله انونه به وو کړې شرک دې خلقوا اونه نې مقرر کړې مونږ ته   په دوی   څوکیدار ساتونکي
الله ﷻ غوبستلې نو دوی به شرک نه وو کړې   اومونږ ته په دوی محافظ نه نې مقرر کړې
وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ
اونه نې   ته   اېه دوی باندي   وکیل
اونه ته ددوی ذمه دار یی

قوله تعالى: اِنَّهُمْ مَّا اَوْحٰى اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ

د الله ﷻ حکم د نبی ﷺ او امت د پارہ: الله ﷻ رسول کریم ﷺ او د هغه امت ته حکم ورکوی چه تاسو هم د وحی اقتداء کوئې او هم په دې عمل کوئې ځکه چه هم دغه حق دی او په دې کنبې هیڅ گډوډوالې نشته اود دې مشرکانونه ډډه کوئې، دوی ته معافی کوئې، د دوی تکلیف رسول برداشت کوئې ترهغه وخته پورې چه الله ﷻ په دې دښمنانو باندي فتحه او کامیابی درکړې او پوهه شئی چه هم د دوی په گمراهنی کنبې د الله ﷻ حکمت دې. که الله ﷻ غوبستل نوپوله دنیا به نې په هدایت باندي کړې وه او ټول به په هدایت باندي راجمع شوی وو او شرک کونکو به هډو شرک نه کولو. په دې کنبې د الله

خاص حکمت دې او چه هغه څه کوی نو په هغې باندي اعتراض نه شی کولې او دا خبره ده چه هغه په د ټولونه تپوس کوی. مونږ ته د دوی ذمه وار نه ئې جوړ کړې د دوی په زړه کښې چه څه راځی کوی دې، ته په دوی باندي ساتندونکي نه ئې، نه ته دوی ته رزق ورکوي، ستا کار خو صرف تبلیغ کول دی. لکه چه فرمائی دوی ته نصیحت کوه ته صرف نصیحت او خيگره کونکې ښې ته د هغوی د پاره ربانی فوجدار نه ئې او ونی فرمائیل چه تبلیغ کول ستا کار او تپوس کول زمونږ کار دي.

وَلَا تَسُبُّوا	الَّذِينَ	يَدْعُونَ
اومه کونئ کنخل هغو ته اچي رابلی ئې دا خلق		
او داني مسلمانانو هغې معبودانو ته کنخل مه کوی اچي دوی ئې		
مِنْ دُونِ اللَّهِ	فَيَسُبُّوا	اللَّهَ عَدْوًا
په دوشمنئ کښې په ناپوهتيا سره دغه شان		
دالله نه سوا عبادت کوی ځکه چي دوی به په دښمنئ کښې دناپوهئ په وجه الله ته کنخل او کړي دشان		
زَيْنًا	لِكُلِّ أُمَّةٍ	عَلَيْهِمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ
بښايسته کړې دې مونږه هرامت ته عمل دهغوی بيا ارب دهغوی ته واپس تلل دی دهغوی		
مونږ هر يو امت ته خپل خپل عمل بښايسته کړې دي بيا به داتول خپل رب ته پيش کيږي		
فَيَنْبِئُهُمْ	بِمَا	كَانُوا يَعْمَلُونَ
نو خبر به کړي هغوی په هغه کارونو اچي ووهغوی اچي کول به ئې		
نو هغه به ورته خبر ورکړي چي دوی څه څه کارونه کړي دي		

قوله تعالى: وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

باطلو معبودانو ته دکنخلو ممانعت: -الله ﷻ رسول الله ﷺ او د هغه امت منع کوی چه د مشرکانو خدايانو ته کنخلې مه کونئ او بډرد مه وائي سره د دې چه په کښې يو ذره مصلحت خوشته ولي مفاسد ئې ډير دی يعنی په جواب کښې به هغوی هم د مسلمانانو الله ﷻ ته گنخل کوی. مشرکانو به وئيل اي محمد ﷺ! زمونږ بتانو ته د کنخلونه تاله منع کيدل پکار دی گنی نو مونږ به هم ستا د رب بي عزتي کوو. نو الله ﷻ منع کړل. د قتاده رضي الله عنه نه روايت دي چه مسلمانانو به د کافرانو بتانو ته کنخل کول نو کافرانو به هم د حقيقت نه خان خبرولو نه بغير په دښمنئ کښې الله ﷻ ته هم بډرد وئيل (۱) کله چه ابوطالب زنگدن وو نو قريشو مشوره اوکړه چه ابوطالب له خو او هغه ته وايو چه خپل وراره منع کړه مونږ ته دا د شرم خبره معلومېږي چه د ابوطالب دمرگ نه پس به محمد ﷺ څوک قتل کړي. عرب به وائي چه د ابوطالب په ژوند کښې خو هيڅ اونه شو اوس چه کله هغه مړ شو نو بزدلانو هغه قتل کړو. نو ابوجهل ابوسفیان عمرو بن العاص او نور ډير خلق د جرگي په شکل راغلل او مطلب نومې سرې د اجازت د پاره راوئيگلو. ابوطالب راوغوښتل نو هغوی اوئيل اي ابوطالب! ته زمونږ مشر او سردار ئې، محمد ﷺ مونږ ته تکليف رسولې دي او زمونږ خدايانو ته هم مونږ غواړو چه ته هغه راوغواړې او منع کړې چه هغه دي زمونږ د خدايانو نوم هم نه اخلي نومونږ به هم هغه اودهغه رب پريږدو. نو هغه نبی اکرم

(۱) تفسير القرآن لعبدالرزاق: ۲۰۸/۱.

﴿اور غوہنستو اوونی وئیل چه دا ہم ستا قوم دی او ہم ستا د ترہ اولاد دی رسول اللہ ﷺ او فرمائیل ترہ خبرہ خہ دہ او دا خلق خہ غواری؟ هغوی وئیل چه ته زمونږ نه او زمونږ د خدایانو نه لرې شه نو مونږ به ہم ستانه او ستا د الله ﷻ نه لاس اخوا کرو. حضور ﷺ او فرمائیل چه زه تاسو ته یوه خبره بنایم که تاسو هغه خپله کره نو تاسو به د عربو او عجمو مالکان شئې او د ټولو ملکونونه به ستاسو ملک ته خراج او دولت راخی. نوابو جهل وئیل چه ستابه داسې یوه خبره نه بلکه لس خبرې هم قبولې کرو. اوبنایه هغه خہ دی؟ نو حضور ﷺ او فرمائیل چه اوواینې ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ نو هغوی انکار او کرو. شکل نې جوړ کرو. ابوطالب وئیل وراره د دی نه علاوه بله خبره اوبنایه ستا قوم خو په دی کلمه باندې نور غصه کیږی نو هغوی ﷺ او فرمائیل چه تره زما خہ حق دی چه د دی نه بله خبره او کریم. که هغوی نمر هم راوړی او زما په لاس نې کیږدی نو زه د دی نه علاوه بل خہ نه شم وئیلې. مطلب نې دا وو چه دوی ناامیده کریم نو هغوی د غصې نه ډک شو او وئی وئیل زمونږه خدایانوته بدرد وئیلو نه منع شه گنی مونږ به هم تاته او ستا خدائی ته کنخل کوو. په دی وجه فرمائی چه هغوی د دینمنی په سبب بغیر د خہ گنرلو الله ﷻ ته بدرد وئیل.

دا هغه صورت دی چه چرته مصلحت هم هیرولې شی چه د دی په مقابله کنبې به فساد نور زیات شی. رسول الله ﷺ فرمائیلی چه خوک مور پلار ته کنخل کوی هغه ډیر ملعون دی. تپوس او کرې شو چه یار رسول الله ﷺ خپل مور پلار ته به خوک خنگه کنخل او کرې؟ وئی فرمائیل چه دی د هغه مور پلار ته کنخل کوی نو داسې ده لکه چه هم هغه اولنی سړی خپل مور پلار ته کنخل او کره. (۱) د الله ﷻ ارشاد دی چه مونږ هرامت ته هم د هغه عمل د هغه په نظر کنبې بنه گرځوو لکه خنگه چه دا قوم د بتانو مینه خوښوی نو تیرشوی امتونه هم په گمراهنی وو هم داخل عمل به نې بنه گنرلو. الله ﷻ چه خه غواری اختیاروی نو په دی کنبې لوئی حکمت وی. بیا دهغه خلقو واپسی هم د الله ﷻ طرف ته وی. دغه وخت به هغه ته دخپلو عقیدو بنه والی او خرابوالی معلوم شی. که عمل نیک وی نو نیکه بدله او که خراب وی نو خرابه بدله به ملاویری.

وَاقْسُمُوا بِاللَّهِ جَهْدًا	أَيْمَانِهِمْ	كَلِمًا	جَاءَتْهُمْ آيَةٌ	لِيُؤْمِنُوا
او قسمونه خوری هغوی په الله باندې په سختو قسمونو خپلو سره چی خامخا که ارغله دوی ته خه نښه او خامخا به ایمان راوړی دوی				
او دوی په الله باندې غټ غټ قسمونه خوړل که دوی ته د الله ﷻ طرفه نښه راشی نو دوی په پرې ایمان راوړی				
يَهَاطُ . قُلْ	إِنَّمَا الْآيَاتُ	عِنْدَ اللَّهِ	وَمَا يَشْعُرُكُمْ	أَنَّهُآ
په هغې اورته او وایه بیشکه نښې د الله سره دی او خه پوهه کرې تاسو چی بیشکه دا نښې				
(انې پیغمبره) دوی ته او وایه چی ټولې نښې الله ﷻ سره دی او تاسو خنگه په دی پوهه کرو				
إِذَا جَاءَتْ	لَا يُؤْمِنُونَ	وَنَقَلِبُ	أَفْدَتَهُمْ	وَأَبْصَارُهُمْ
کله چی راهم شی انه راوړی ایمان دوی او مونږه اړووا زړونه ددوی او سترگې ددوی				
که دغه نښه راشی نو بیا هم دوی ایمان نه راوړی او مونږ به ددوی زړونه او سترگې د حق نه بدلې کرو				

(۱) احمد: ۳۱۷/۱، بلفظ آخر نحو المعنى وسنده حسن، صحيح بخارى كتاب الادب باب لا يسب الرجل والديه: ۵۹۷۳، صحيح مسلم: ۹۰، البردود: ۵۱۴۱

گہا	کَمُیُؤْمِنُوا	بِهِ اَوَّلَ	مَرَّةٍ	وَنَذَرُهُمْ
لکہ خنگہ چی ایمان رانورو دوی پہ دی کتاب باندی پہ اول خل اوپر پردو مونہ دوی				
لکہ خنگہ چی دوی پہ دی بنکارہ ننبو پہ اول خل ایمان نہ دی راوری او پہ خپلہ سرکشی				
فِي طُغْيَانِهِمْ	يَعْمَهُونَ			
پہ سرکشی ددوی کنبی چی حیران وی				
بہ نی حیران پر پردو				

قوله تعالى: **وَاقْسُمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ اِيْمَانِكُمْ لِيَنْ جَاءَهُمْ آيَةٌ لِّيُؤْمِنَنَّ بِهَا**

د کافرانو د معجزو سوال او د الله ﷻ جواب:- مشرکان د الله ﷻ قسمونہ خورلو سرہ بیان کوی کہ چری هغوی تہ خہ معجزہ او د خرق عادت خہ خیز او خودلی شی نو هغوی بہ ایمان راوری. نو ای نبی ﷺ او وایہ دوی تہ چہ معجزہ خو د الله ﷻ سرہ دہ کہ هغہ او غواری نو معجزہ بہ بنکارہ کری او کہ او غواری نو نہ بنکارہ کوی. قریشو حضور ﷺ تہ او وئیل ای محمد ﷺ! تامونہ تہ خودلی دی موسیٰ ﷺ خپلہ همسا پہ کانری باندی وهلی وه نو دولس چیني ترې روانې شوې وې او عیسیٰ ﷺ بہ مری ژوندي کول او ثمود ﷻ تہ ہم د اوبني معجزہ ملاو شوې وه. کہ چری تہ ہم داسې خہ معجزہ پیش کری نو مونہ بہ ہم ستا تصدیق او کرو. حضور ﷺ او فرمائیل چہ تاسو له کومہ معجزہ پکارده؟ وئی وئیل چہ دا د صفاغر زمونہ د پارہ د سرور جوړ کړه حضور ﷺ او فرمائیل چہ کہ داسې اوشی نو تاسو بہ د توحید تصدیق او کرنی؟ کافرانو وئیل او مونہ ټول بہ پہ تا باندی ایمان راورو. حضور ﷺ پاخیدو او د الله ﷻ نہ ئې دعا او غوښتلہ. جبرائیل ﷺ راغلو او وئی وئیل کہ تہ غواری نو د صفاغربہ سرہ زر شی خو کہ پہ دی باندی ہم دوی ایمان راوئولو نو ډیر زر بہ پہ دوی عذاب نازل شی او کہ ستا خوبشہ وی نو دا خلق بہ بغیر د عذاب نہ داسې پرېخودلی شی. د دی د پارہ چہ روستو پہ دوی کنبی څوک ایمان ہم راوری او توبہ او کری. نو الله ﷻ او فرمائیل چہ هغہ قسمونو خورلو سرہ بیان کوی (الی اخر) خو خبرہ داسې دہ چہ دوی کنبی خہ خلق نادان دی. او وئی فرمائیل چہ مونہ د معجزونہ صرف دا خبرہ منع کوی چہ د دوی وړاندینوم د معجزونہ کتلو سرہ انکار کری وو او دوی بہ ہم انکار کوی نو زر بہ پہ عذاب کنبی راگیر کری شی او چہ کوم مهلت ورته حاصل دی هغہ بہ ہم لار شی، تاتہ خہ پتہ دہ چہ دوی بہ معجزہ کتلو سرہ ہم ایمان نہ راوری.

وئیلې شوی دی چہ **(يُشْعِرُكُمْ)** په ذریعہ مشرکان مخاطب کری شوی دی لکہ چہ الله ﷻ دوی تہ فرمائی چہ آیا دا د ایمان والا خبرہ کومہ چہ قسمونو خورولو سرہ تاسو کوئی تاسو پہ حقیقت کنبی رښتیا گنرنی **(اِنَّهَا اِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ)** یو قراءت کنبی **(اِنَّ)** په زیر سرہ دی پہ دی بناء چي معجزہ کتلونہ پس نفی د ایمان خبر شروع کیږی. او جملہ شروع کیږی. نو (انها) نہ وئیلې کیږی. او بعضو **(تؤمنون)** یعنی (ت) سرہ دا لفظ لوستلې دی او وئیلې دی چہ قول **(وَمَا يُشْعِرُكُمْ)** مخاطبین مؤمنان دی یعنی ای مؤمنانو! تاسو تہ پتہ دہ چہ د دی ننبو بنکار کیدونہ پس بہ ہم دوی ایمان نہ راوری. په دی صورت کنبی **(انها)** د (الف) په زیر سرہ ہم راتلې شی او د (الف) په زیر سرہ ہم یعنی **(يُشْعِرُكُمْ)** معمول شو او پدی صورت کنبی د **(لَا يُؤْمِنُونَ)** (لا) صلہ واقعہ بہ وی لکہ چہ فرمائی **(مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذَا اَمَرْتُكَ)** دلته ہم **(ان لا)** (ان) صلہ واقع شوی دہ. او د الله ﷻ قول دی **(وَخَرَّمْ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلُكِنَهَا اَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ)** یعنی چہ کله ما تاتہ حکم درکړې وو نو خہ خیز تہ د سجدي نہ منع کری. د دی آیت تقدیر داسې دی ای

مؤمنانو! تاسو سره د دې خبرې څه ثبوت دې چه دوی به خپله غوښتلې شوې نشانی او معجزه لیدلو باندې ضرور ایمان راوړی. او بعضو دا هم ونیلي دی چه **(انها)** په معنی د **(لعلها)** دې بلکه د ابی بن کعب رضی الله عنه په قراءت کښې **(انها)** په بدله کښې هم **(لعلها)** د اهل عربو نه اوریدلی شوی دی **(اذهب الی السوق انک تشتري لنا شینا)** یعنی بازار ته لاړ شه ته به زما د پاره هلته څه واخلي په معنی **(لعلک تشتري)** یعنی شاید چې اخلي به. داشان په دې دعوی باندې دعربو اشعار هم پیش کړې شوی دی. د الله ﷻ قول دې چې: **(وَنُقَلِّبُ أَقْبَادَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوْلَىٰ مَرَّةً)** د دوی د انکار او کفر په وجه د دوی زړونه او د دوی سترگې مونږ اړولې دی. اوس دوی په هیڅ خبره باندې کلکیدونکی نه دی. په ایمان کښې او په دوی کښې فرق پریوتلو. دوی به د دنیا او جهان نشانی او وینی خو ایمان به نه راوړی. لکه څنگه چه په اول ځل د دوی او د ایمان په مینځ حائل شوی وو. ابن عباس رضی الله عنه فرماني چه الله ﷻ خبر ورکړې دې د دوی د وینا کولو نه اول به دوی څه وینا کونکی دی او د عمل کولو نه اول نې خبردارې ورکړې چه دوی به څه عمل او کړی. ونی فرماتیل چه د یو خبردار سړی په شان به تاته څوک پخه خبره نه شی کولې. انسان به وائی چه افسوس کوم زیاتې او گناه ما کړې ده تردې پورې فرمانيلی شوی دی چه هغه به وائی افسوس چه مونږ ته د دنیاوی ژوند یوه بله موقع را کړې شی نومونږ به د نیکانو نه وو. الله ﷻ فرماني که چرې دوی بیا هم دنیا ته واپس کړې شی نو بیا به هم په هدایت باندې نه ځی. او فرماني چه که دنیا ته واپس کړې شوې نو د منهیاتو به خامخا مرتکب کیږئ. دوی دروغ وائی چه نیکان به شو. بیا دنیا ته په واپس کولو به هم هغوی د وړاندې ژوند په شان ایمان نه راوړی. ځکه چه د هغه وخت په شان به دې وخت کښې هم مونږ د دوی زړونه او د دوی سترگې منقلب کړو او بیا به هم په دوی کښې اوبه متوقع هدایت په مینځ کښې پرده پاتې وی او مونږ به دوی په سرکشو کښې گرځیدونکی پریږدو.

(الحمد لله) د اوومې سپارې تفسیر